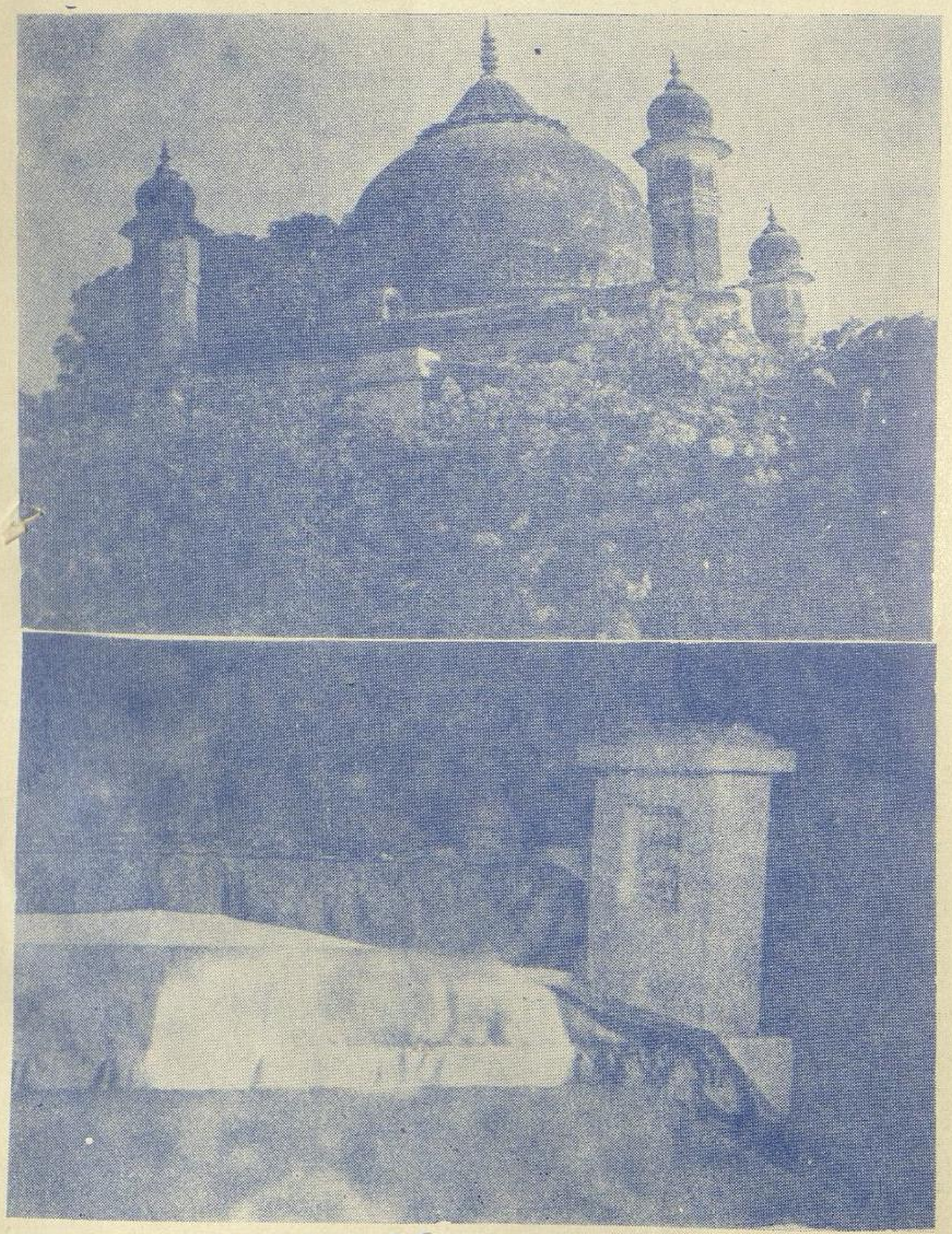
مکتوباتِ معصومیہ

مزار مبارک حضرت خواجہ محمد معصوم رحمتہ اللہ علیہ۔ سرہند

مَثَلُ كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ

للہ الحمد ہر آں چیز کہ خاطر میخواست + آخر آمد زپسِ پردۂ تقدیر پدید

اَعنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی

دفترِ اول

از

مکتوبات

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ

بآئینِ نَو

باہتمام

محترم لالہ اسرار محمد خاں صاحب

۳۷۰ گارڈن ویسٹ - کراچی

مطبوعہ

سول اینڈ ملٹری پریس لمیٹڈ کراچی

فہرست مضامین کتاب مستطاب مکتوبات معصومیہ دفتر اول

بِسمِ اللهِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیم

مقدمہ

بفضلہ تعالیٰ این مجموعۂ مکتوبات شریفہ از حضرت عروۃ الوثقیٰ خواجہ محمد معصوم سرہندی قدس سرہٗ (م ۱۰۷۹ھ) ابن حضرت امام ربّانی مجدد الف ثانی شیخ احمد فاروقی سرہندی قدس سرہٗ (م ۱۰۳۴ھ) بحسب ارشادِ صاحب الرشاد شیخنا وسندنا الحافظ الحاج سید زوّار حسین شاہ صاحب دامت برکاتہ، صورتِ انطباع دیدہ نشر می شود۔

حضرت مولانا حافظ محمد ہاشم جان مجددی مدظلہ جبےؔ[ع] شفقت فرمودہ نسخہ ہاے خطی فراہم نمودند واز کابل نیز نسخہ ای آوردہ۔ بتصحیح و ترتیب شرف دادند و در معیتِ حضرت مولانا عبدالرشید نعمانی مدظلہ و مولانا غلام محمد عارفی مدظلہ تصحیح دفتر اول فرمودند و برادر روحانی مولانا ڈاکٹر ابوالفتح محمد صغیر الدین مدمجدہ در تصحیح دفتر دوم سعی فرمودند، ولے این ہمہ را حضرت شیخنا دامت برکاتہ، در نظرِ ثانی تصحیح فرمودند۔ جزاہم اللہ فی الدارین احسن الجزاء

ترتیب دفتر اول از نسخہ ای کہ در ۱۲۸۴ھ از کان پور (بسعیِ یکے از معتقدان حضرت فضل الرحمٰن نقشبندی گنج مرادآبادی رحمۃ اللہ علیہ) طبع شدہ بود ہم مطابقت کردہ شد۔ ودفتر سوم کہ از تصحیح و ترتیبِ مولانا نور احمد امرتسری علیہ الرحمہ طبع شدہ بود حالا بعد از چند حواشی بطرزِ عکسی شامل کردہ می شود سنینِ مکتوب الیہم چندانکہ از انتخابِ این مکتوبات (از مولانا نسیم احمد امروہوی) ہم مستفاد می شود درج کردہ شد و در آخر این مجموعہ اشاریہ INDEX ہم اضافہ کردہ می آید۔

چند اشارات کہ قابلِ توجہِ مؤرخان باشد این است:۔

دفتر اول ——— مکتوب اول۔ ذکر آن مجموعۂ مکتوبات (دفتر سوم مکتوباتِ مجددیہ) آید کہ خواجہ محمد ہاشم کشمی ترتیب نمودہ بود و از مکتوب ۸۱ (از دفتر ہذا) ایراد شدہ است۔

ع۔ افسوس کہ او بعد از تصحیح بروز دوشنبہ ۲۲ رمضان المبارک ۱۳۹۵ھ وفات یافت۔ وہم مولانا محمد اسحاق جان مجددی علیہ الرحمہ کہ دہم نسخہ ہاے خطی مرحمت فرمودہ بود بروز یکشنبہ ۳ ذی الحجہ ۱۳۹۵ھ بروقت روانگی برائے حج وفات یافت۔

ہم درین مکتوب ۱ اشارہ ای از مکتوبات امام ربانیؒ (دفتر ۳ مکتوب ۸) کردہ شود کہ چگونہ اسرار بکشودند۔

مکتوب ۳۔ ذکرِ وفاتِ میاں شیخ مزملؒ آید (شبِ شنبہ ۲۶ ربیع الآخر سنہ ۱۰۲۶ھ)

مکتوب ۵۔ سفرِ حج مولانا محمد صدیق (کشمیؒ) مذکور می شود (سنہ ۱۰۳۲ھ)

مکتوب ۱۴۔ ذکر اوراد و وظائف است کہ مولانا محمد حنیفؒ (خلیفہ حضرت عروۃ الوثقیٰؒ) جمع نمودہ بود۔

مکتوب ۸۶۔ ذکرِ ایامِ وصالِ حضرت مجددؒ ہم آید۔

مکتوب ۱۱۲۔ فرمودہ اند کہ مکتوب الیہ چرا مولانا محمد صدیق پشاوریؒ را ناخوش کردہ است۔

مکتوب ۱۸۲۔ ذکرِ انزوائے خود فرمودہ اند۔

مکتوب ۲۳۴۔ تعزیتِ خواجہ محمد ہاشم کشمیؒ

دفترِ دوم

مکتوب ۲۔ معنیِ مجددِ الفِ ثانی۔

مکتوب ۱۳۔ بہ شب دوشنبہ ہفتم ذی الحجہ (سنہ ۱۰۵۰ھ) والدۂ ماجدہ حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ رحلت فرمودند۔ مکتوب ۲۴ روانگی برائے حج۔ مکتوب ۱۰۱ رسالۂ اذکار۔ مکتوب ۱۱۳ طریقۂ ذکر

دفترِ سوم

مکتوب ۷۔ مصرعہ ای از ہندی درج است (چونے کی سی کانکری جب چھڑکوں تب آگ)

مکتوب ۹۔ طریقۂ ذکر بیان فرمودہ اند۔ مکتوب ۴۷ طریقۂ نفی و اثبات۔ مکتوب ۸۶ معنی یاد کرد و یادداشت وغیرہ۔

مکتوب ۶۷۔ کمالاتِ اولی العزم بیان فرمودہ اند۔ مکتوب ۷۷ مکاشفاتِ امان اللہ بیگ۔ مکتوب ۹۳ کمالاتِ صلوٰۃ

مکتوب ۱۵۵۔ فرمودہ اند کہ حقیقتِ کعبہ تعلق بہ لطیفۂ قلب دارد و حقیقتِ قرآن بہ لطیفۂ روح متعلق است و حقیقتِ صلوٰۃ بہ لطیفۂ اخفیٰ مناسبت دارد۔

مکتوب ۱۵۶۔ مصرعہ ای از حضرت امیر خسروؒ درج است (چل خسرو گھر آپنے سانجھ پڑی سب دیس) الفاظِ ہندی ہم استعمال شدہ است۔ مثلاً ڈاک چوکی (۳۲)۔ ڈولی (۱۰۸-۴۲-۱۶۳-۱۷۰)۔ گھڑی (۱۶۳) وغیرہ۔

سنینِ عہدِ معصومیہ رح

۱۰۰۷ھ - ولادت خواجہ محمد معصوم رح
(دوشنبہ ۱۱ شوال)
۱۰۰۸ھ - حضرت مجددؒ در خدمتِ خواجہ باقی باللہؒ
(بارِ اول)
۱۰۰۹ھ - حضرت مجددؒ در خدمتِ مرشدؒ (بار دوم)
۱۰۱۱ھ - قتلِ ابوالفضل
۱۰۱۲ھ - وفاتِ خواجہ باقی باللہ رح
۱۰۱۴ھ - وفات اکبر بادشاہ
جہانگیر تخت نشین شد
۱۰۱۶ھ - حضرت مجددؒ در رفاقت فرزند محمد صادق رح
بہ دہلی از یکم جمادی الاولیٰ تا رجب
۱۰۱۸ھ - وفاتِ خواجہ محمد صادق کابلی رح
۱۰۱۹ھ - تصنیف رسالہ مبدأ و معاد (حضرت مجددؒ)
۱۰۲۰ھ - تکمیلِ مسودۂ تعلیقات بر شرحِ رباعیاتِ
خواجہ باقی باللہ رح
۱۰۲۴ھ - ولادتِ دارا شکوہ
۱۰۲۵ھ - ترتیب دفتر اول از مکتوباتِ مجددیہ
(طاعون در سرہند و وفاتِ خواجہ محمد صادقؒ و محمد فرخؒ
و محمد عیسیٰؒ و ام کلثوم (اولادِ حضرت مجددؒ)

۱۰۲۵ھ - وفات نواب مرتضیٰ خان (شیخ فرید بخاری)
۱۰۲۶ھ - وفات مولانا احمد برکی رح
وفات ملا محمد معصوم رح
وفات شیخ مزمل (شب شنبہ ۲۶ ربیع الآخر)
۱۰۲۷ھ - ولادت اورنگ زیب عالمگیر
ترتیب دفتر دوم از مکتوباتِ مجددیہ
۱۰۲۸ھ - حضرت مجددؒ بہ آگرہ رفتند و از حسدِ غمازان
مقید شدند۔ (جمعہ یکم رجب)
۱۰۲۹ھ - حضرت مجددؒ از قید رہا شدند (جمعہ ۱۱ رجب)
(ولے در ہمراہیِ لشکر تا دو سال ماندند)
فتح قلعۂ کانگڑا
۱۰۳۱ھ - وفات میر محمد مومن بلخی رح
وفات شیخ عیسیٰ برہان پوری رح
۱۰۳۲ھ - جہانگیر در سرہند ضیافتِ حضرت مجددؒ قبول کرد۔
وفات میرک شاہ بخاریؒ
۱۰۳۳ھ - ترتیب دفتر سوم مکتوباتِ مجددیہ
وفاتِ داراب خان فرزندِ عبدالرحیم خانِ خاناں۔
وفاتِ خانِ اعظم
۱۰۳۴ھ - وصالِ حضرت مجددؒ (دوشنبہ ۲۸ صفر)

۱۰۳۴ھ - وفاتِ حاجی خضر خانؒ
وفاتِ یوسف برکیؒ در جالندھر
۱۰۳۶ھ - وفاتِ عبدالرحیم خانِ خاناں
۱۰۳۷ھ - تصنیفِ زبدۃ المقامات (محمد ہاشم کشمیؒ)
وفاتِ میاں میرؒ در لاہور
وفاتِ جہانگیر
تخت نشینیٔ شاہجہان "زینتِ شرع"
۱۰۳۸ھ - وفاتِ عَلَم اللہ محدّث
وفاتِ محمد صالح کولابیؒ
(مصنف ہدایت الطالبین)
۱۰۴۰ھ - تکمیلِ دفترِ سوم مکتوباتِ مجددیہؒ
(بہ اضافۂ دو مکتوبات)
وفاتِ مولانا طاہر در لاہور
وفاتِ سید محمود گجراتی
۱۰۴۳ھ - وفاتِ خواجہ حسام الدین بدخشیؒ (یکم صفر)
۱۰۴۶ھ - ملا یار محمدؒ (قدیم) بہ حج رفت
۱۰۴۷ھ - وفاتِ شیخ طاہر بدخشیؒ (جون پور)
۱۰۴۹ھ - وفاتِ شیخ الہ دادؒ
تصنیفِ سفینۃ الاولیاء (دارا شکوہ)
۱۰۵۰ھ - وفاتِ شیخ حمید الدین بنگالیؒ (منگل کوٹ)
وفاتِ کریم الدینؒ (حسن ابدال)

۱۰۵۰ھ - وفاتِ والدۂ ماجدۂ خواجہ محمد معصومؒ
(شبِ دوشنبہ ۷ ذی الحجہ)
۱۰۵۱ھ - وفاتِ خواجہ محمد صدیق بدخشیؒ
(تخلص ہدایت)
۱۰۵۲ھ - وفاتِ تاج الدین سنبھلیؒ (مکہ معظمہ)
وفاتِ شیخ عبدالحق محدّث دہلویؒ
وفاتِ میر محمد یعقوب "شمشیر خان" ابن
شیخ میر ابن محمد جان خوافی -
۱۰۵۳ھ - ترتیبِ مکاشفاتِ عینیہ (حضرت مجددؒ)
۱۰۵۴ھ - وفاتِ محمد ہاشم کشمیؒ (برہانپور)
وفاتِ شیخ آدم بنوریؒ (مدینہ منورہ)
۱۰۵۹ھ - وفاتِ میر محمد نعمانؒ در آگرہ (۱۸ صفر)
۱۰۶۳ھ - ترتیبِ دفترِ اول مکتوباتِ معصومیہؒ
۱۰۶۸ھ - وفاتِ ملا عبدالحکیم (سیالکوٹ)
۱۰۷۰ھ - وفاتِ خواجہ محمد سعیدؒ ابن حضرت مجددؒ
(۲۷ جمادی الاخریٰ)
وفاتِ جاناں بیگم بنت عبدالرحیم خان خاناں
(زوجۂ دانیال ابن اکبر بادشاہ)
۱۰۷۱ھ - وفاتِ محمد ابراہیمؒ ابن
میر محمد نعمانؒ
۱۰۷۲ھ - وفاتِ خواجہ احمد بخاریؒ

۱۰۷۲ھ - وفات شاہ نعمت اللہ قادری ابن عطاء اللہ نارنولی رح

۱۰۷۳ھ - وفاتِ رعایت خان (فوجدار سیوستان)
ترتیبِ دفتر دوم مکتوباتِ معصومیہ رح -
ہم ترتیبِ دفتر سوم

۱۰۷۴ھ - وفاتِ ابوالمعالی ابن میرزا والی
وفاتِ اسلام خان" (ضیاء الدین حسین)

۱۰۷۵ھ - وفاتِ مولانا محمد حنیف رح - کابل
(دیہ ماناخاتو)

۱۰۷۹ھ - وصالِ حضرت خواجہ محمد معصوم رح
(۹ ربیع الاول) "نورِ عالم برفت"

۱۰۸۳ھ - وصالِ خواجہ محمد عبید اللہ رح مروج الشریعت"
(جمعہ ۱۹ ربیع الاول

۱۰۹۱ھ - وفاتِ حاجی میر غضنفر "یکہ تاز" در اجمیر

۱۰۹۲ھ - وفات ہمت خان میر عیسیٰ المتخلص میرن
ابن اسلام خان بدخشی (۵ محرم)

۱۰۹۵ھ - وفاتِ تربیت خان (فوجدار جون پور)
(۲۷ شعبان)

۱۰۹۶ھ - وصالِ حضرت خواجہ سیف الدین رح
(۲۰ جمادی الاولیٰ)

۱۱۰۸ھ - وفاتِ ابوالمظفر الحنفی برہان پوری نبیرہ
وفاتِ نور بحر بارہہ رح سیف خان"

۱۱۱۵ھ - وصالِ خواجہ محمد نقشبند ثانی رح

۱۱۱۶ھ - وفاتِ حافظ عبد الغفور پشاوری رح
(۱۴ شعبان)

۱۱۱۷ھ - وصالِ خواجہ شیخ محمد اشرف رح (۲ صفر)

۱۱۱۸ھ - وفاتِ بادشاہ اورنگ زیب عالمگیر رح

۱۱۱۹ھ - وفاتِ سید علی بارہہ (سید نور الدین
علی خان ابن سید عبد اللہ خان)

۱۱۲۱ھ - وصالِ خواجہ محمد صبغۃ اللہ رح

۱۱۲۶ھ - وصالِ خواجہ عبد الاحد وحدت
"شاہ گلشن" (۲۷ ذی الحجہ)

ع حاصلِ سعی نثارِ رہِ یارے کردم

احقر — غلام مصطفیٰ خان
سندھ یونی ورسٹی۔ حیدرآباد (سندھ)

حالات از عمدة المقامات کہ تصنیفِ خواجہ فضل اللہ فاروقی[۱] مجددی علیہ الرحمہ است

حالات و کوائفِ حضرت عروة الوثقیٰ قدس سرہٗ

نقل می شود :—

حضرت عروة الوثقیٰ خواجہ محمد معصومؒ[۲] فرزند ثالث حضرت مجدد الف ثانیؒ و قائم مقام ایشان چنانکہ حضرت مجدد الف ثانیؒ ایشان را بر سائر فرزندان خود فضل می دادند و برادر بزرگ ایشان حضرت خازن الرحمۃ رضی اللہ عنہ باوجود کلان سالی خود ایشان را از خود ممتاز دانستہ مسند ارشاد را بایشان مسلم داشتند و نیز منصب قیومی کہ از جمیع مناصب کمال فائق است بایشان رسیدہ چنانچہ حضرت مجدد الف ثانیؒ بایشان می فرمایند کہ اشیا از قیومیت من بنور اصلی رسند چنانچہ در مجلس مذکور گردد انشاء اللہ تعالیٰ و بشارت اصالت نیز بایشان دادہ اند جائے کہ فرمودہ اند کہ بقیہ از خلقت سرور دین و دنیا علیہ و آلہ و صحبہ و البرکات العلی ماندہ بود آنرا اولش گویان بیک فردے از دولتمندان امت او عطا فرمودند و تخمیر طینت او

برائے

[۱] بر وصال خواجہ فضل اللہؒ مولانا عبدالباقی مجددیؒ یک قطعہ تاریخ نوشتہ است :—

آہ بگذشت شیخ فضل اللہ — کہ مثالش درین زمانہ نبود
عالم و فاضل و ولی اللہ — مبدا فیض و فضل و معدن جود
باکسے غیر حق نبودش کار — ہمہ دم بود غرق بحر شہود
کرد عمر شریف خویش تمام — صرف اندر عبادت معبود
عملش با رعایت رخصت — ہمہ اوقات بر عزیمت بود
خاطر ہر کسے بُدش ظاہر — چہ دہم شرح از کشوف و شہود
روز مشغول دیگران بودے — ہمہ شب بود در قیام و سجود
گر شقی ہم شدے بخدمت او — می شدش فیض خاص او مشہود

کرد باقی سوال تاریخش
عقل گفتا "در بہشت کشود"
۱۲۴۱ھ

[۲] بر لوح مزار ایشان در قندھار سال وفات سنہ ۱۲۳۸ھ درج است۔

(باقی حاشیہ بر صفحہ آئندہ)

ازآن نمودند وازین راه آن فرد راز اصالت بهره ورساخته اند - ازان بقیه بتخمیر طینت آن فرد نیز بقیه قلیلے مانده بود آن بقیه نصیب یکے از منتسبان آن فرد آمده است وتخمیر طینت او ازان فرموده اند و باندازهٔ آن حظے از اصالت نیز یافته اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ. انگارم که نصیبے که حضرت مهدی موعود را علیه الرضوان از اصالت است از راه حضرت عیسیٰ علیٰ نبینا وعلیه السلام ونیز خطاب فرموده بحضرت عروة الوثقیٰ رح فرموده اند که هر قدر که نصیبے از اصالت داری موافق آن نشاء محبوبیت در نهاد تو مودع است یعنی محبوبیت ذاتی وکمال انفعالی در حق ایشان داده اند لهذا افضل ایشان علی العموم چه فرزندان صفاتی
وچه اصحاب یعنی بر سائر مستفیضان والدِ ایشان در رنگ قطعی است چنانکه حضرت مجدد الف ثانی رح مستفیدان
به کرّات ومرّات بایشان خطاب می فرمودند - بیت

بعد ازین هرگز نه بیند هیچ خمّارے دگر　　همچو من می خوارهٔ ومثلِ تو سرشارے دگر

ونیز فرموده اند که محمد معصوم محمدی المشرب است ونیز در مکتوبے برنگاشته اند که از فرزندی محمد معصوم چه نویسد که وے بالذات قابل این دولت است یعنی ولایت خاصه محمدی علی صاحبها الصلوة والتحیه - چون ایماے از فضائل ایشان نموده شد الحال از ابتداے تولد مبارک ایشان تا انقضاے مدت عمر شریف ایشان بطریق ایجاز واختصار چیزے نوشته می شود بگوش هوش استماع نما - ولادت کثیر السعادت ایشان در موضع بستی ملک حیدر که قریب بدو میل خام که از دار الارشاد سرهند است واقع شده یازدهم شهر شوال المکرم در حدود سنه یکهزار وهفت هجری بود که ابواب فتوح وبرکات کافه اهل عالم ازان روے داد - فرد

(بقیه حاشیه از صفحه گذشته) ۵۲ در مقاماتِ خیر (مطبوعه دهلی ۱۳۹۲ه صفحه ۳۳) مولانا شاه ابوالحسن زید فاروقی مدظله نسب نامهٔ حضرت مجدّد الف ثانی قدس سرهٗ بدین طور درج کرده است:-

مخدوم عبدالاحد - زین العابدین - عبدالحی - محمد - حبیب الله - امام رفیع الدین - نصیر الدین - سلیمان - یوسف - اسحٰق عبدالله - شعیب - احمد - یوسف - شهاب الدین علی فرخ شاه - نور الدین - نصیر الدین - محمود - سلیمان - مسعود - عبدالله الواعظ الاصغر - عبدالله الواعظ الاکبر - ابوالفتح - اسحٰق - ابراهیم - ناصر - عبدالله - عمر - حفص - عاصم - حضرت عبدالله - حضرت عمر الفاروق رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین -

سرشتند از نورِ حق خاکِ او　　　　بود چون نبیؐ طینتِ پاک او
نبی نیست لیکن برنگِ نبی　　　　بجوشد ز کویش ہزاران ولی

حضرت مجدد الف ثانیؒ فرمودند کہ قدوم میمنت لزوم محمد معصومؒ یعنی ولادت او ما را بس مبارک و ہمایون آمد کہ بعد از تولد او بچند ماہ بہ ملازمت حضرت خواجہ خود مشرف شدیم و دیدیم آنچہ دیدیم۔ فرد

اقبال کشود در برویم　　　　کافتاد ترا گذر بسویم

و نیز فرمودہ اند کہ از اقتضائے علو استعداد وے بود کہ در ایام سہ سالگی بجامعیت استعداد و حقیقت تجلی ذات و حرف توحید لب کشود و می گفت من آسمانم من زمینم من فلانم و من فلان، یعنی از ارض و سما و سقف و جدران و وحوش و طیور و حجر و نباتات ہر چہ در نظر او می آمدے گفت آن منم آن منم۔ فرد

چون زلیخا از سپندان تا بہ عود　　　　نام جملہ چیز یوسف کردہ بود

آنچہ اکابر سلف عمرہا در سلوک و جذبات گذرانیدہ حاصل نمودہ و کمال دانستہ وے در اول فطرت بسیر مرادی قطع نمودہ متوجہ فوق الفوق گشتہ خواہان مطلبی شدہ کہ دست ادراک اکثرے از اہل اللہ از دامان آن کوتاہ مصرعہ سالے کہ نکوست از بہارش پیداست

ے آرند کہ زبان زد ایشان در ایام طفولیت کلمہ ازسلوک بود بہر کرا میدیدندے فرمودند ازسلوک یعنی الزام السلوک و این کلمہ جامعہ مشعر است بر کمالِ التزامِ سلوک در حق خود و درحقِ غیر خود کہ بمقام دعوت و ارشاد مناسبت کمال دارد و از شفقت عام کہ خاصۂ مقام دعوت است خبر میدہند بدلالت بہدایتہ کلی ہے نماید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ط

مصرعہ　　　　قیاس کن زگلستانِ من بہار مرا

واسم مبارک ایشان کہ چون ذات شریف شان معصوم است نیز مدل است بعصمت ذاتی و محافظت جبلی اما لقب ایشان مجد الدین است و شیوہ ایشان ثبات و تمکین و مشہور بہ عروۃ الوثقیٰ یعنی دست آویز محکم چون فقیر بجز ایشان در وسائل دست آویزندارم لہذا درین کتاب ہر جا اسم ایشان را

عروۃ الوثقیٰ مے آرم واز ادبِ او زبان خود را لائق تکرار اسم ایشان نمی دانم۔ اما سعادت زبان را نیز در ذکر اسم ایشان می شمارم للہ در القائل قطعہ

آنکہ نامش بزبان بروم از بے ادبیست | گرچہ ذرات تنم جملہ بنامش گویاست
لیک زانجا کہ زبان نیز سعادت طلب است | گر باین نام شریفش برسانم زجفاست
قطب حق ہادیٔ دین خواجہ محمد معصوم | آنکہ پیشش بتواضع قدِ افلاک دوتاست
ظاہرش جملہ بانوارِ شریعت روشن | باطنش جملہ باسرارِ حقیقت دانا ست
قطع شد بر قدِ او خلعت قیومیت | آرے این خلعت فاخر بچنین قد زیباست

قدس اللہ تعالیٰ بسرہ وافاض علینا وعلی العالمین فیوضہ وفتوحہ۔ فرد

رشتۂ عمرِ قلم بسیار بایستے دراز | تا نوشتی شرح آن پیچیدہ کاکل اندکے

حضرتِ مجددالف ثانی رح فرمودند کہ اقتباس محمد معصوم نسبتہاے مارا یوما فیوما انا فانا بصاحب شرح وقایہ می ماند کہ در خطبۂ کتاب خود آوردہ الفہا جدی الوقایۃ سبقا سبقا وکنت اجری فی میدان حفظہا طلقا طلقا حتی اتفق اتمام تالیفہا مع اتمام حفظے حضرت وحدت قدس سرہ فرمودہ اند مثنوی

مجدد بہ توصیفِ او لب کشاد | بفرمود کاے طفل عرفان نژاد
زعرفان نوشتم ورق در ورق | ہمہ خواندی از من سبق در سبق
تو یک نقطہ زین لوح نگذاشتی | ہر آنچہ نہادم تو بر داشتی
تو آخر چو من قطب دوران شوی | زمن این بشارت بیاد آوری

چون در نہاد ایشان آثارِ رشد و رشاد و علو استعداد از زمان صغر سن مشاہدہ می فرمودند نظر عنایات شاملِ حالِ ایشان مرعی داشتند و منتظر ظہور کمالاتِ خفیہ کہ در کمین استعداد ایشان مودع بود می بودند و می فرمودند کہ چون علم مبدع حال است از تحصیل آن چارہ نبود ازان جہت بہ تحصیل علوم از معقول و منقول دلالت می نمودند و از کتب دقیقہ بقراءت صفحہ صفحہ ورق ورق امر کردہ می فرمودند کہ بابا زود از تحصیل علوم فارغ شوید کہ مارا بشما کارہاے عظیم است واکثر علوم از خدمت

والدِ خود اخذ فرمودہ اند چنانچہ حضرت مجدد الف ثانیؒ نوشتہ اند کہ درین ایام فرزندی محمد معصوم، جواہر شرح مواقف را تمام کردہ در اثنائے سبق او قباحت ہائے این بے خردان بوضوح آمدہ و فائدہا بر آن مرتب شد الحمد للہ الذی ھدنا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدنا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق بالجملہ بعضے از علوم را از خدمت برادر اکبر خود قدوۃ الاولیا حضرت شیخ محمد صادقؒ و برخے را از شیخ محمد طاہر لاہوری کہ از فحول علمائے و اعاظم خلفائے والد ایشان بودہ اند حاصل نمودہ اند و از اماکن دیگر نیز مستفیض شدہ اند و از کتب حدیث را نیز از والد خود با حدیث مسلسل یافتہ اند بتوجہ شریف مجددی و موہبت ایزدی بہ سنتِ والدِ بزرگوار خود و اخوین عالی مقدارِ خود در سنّ شانزدہم سالگی از تحصیلِ علوم فراغِ کلی یافتند و در ضمنِ این علوم ظاہری اکثر کمالات باطنی را نیز حاصل نمودہ اند اما بعد از فراغ بہ ہمگی ہمت و تمامیِ قوت باقتباسِ انوارِ والدِ عالی مقدارِ خویش مقدار مشغول شدند و آناً فاناً باسرارِ خاصہ و معاملاتِ مختصّہ و مقاماتِ فخیمہ و درجاتِ عظیمہ و کمالاتِ بلند و حالاتِ ارجمند ایشان محقق شدند و در رنگ حضرت مجدد الف ثانیؒ بجمیع فضائل ایشان منصبغ گردیدند۔ نظم

ہست این حضرت ایشان امامِ معصوم — کہ چنان است مُبرّا ز تلوّث یکسر

صورت شرع مجسم بکمالِ تقویٰ — خلعت فاخرۂ سنّتش آمد در بر

در کمالات مجدّد کہ تقرب بگذشت — کام بر کام بہر مرتبہ اش کرد گذر

و نسبت محبوبیّت آن قدر با ایشان غلبہ داشت کہ تقریر و تحریر را بر نے تابد۔ فرد

تو از خوبی نمی گنجی بعالم — مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش

لیکن ایمائے از آن در این معنی یافتہ می شود کہ خدمت حضرت والد ایشان ہر چند برائے نکاح آن مخدوم زادہ متوجہ می شدند کہ ماذون گردند بدان مامور نمی شدند تہائے در این اندیشہ بودند تا آنکہ روزی برائے بول بالائے بامے برآمدند بعد از نشستن دیدند کہ چند دانہ گندم آنجا افتادہ است از غایت رعایت ادب آنجائے بول ننمودند با وجودِ غلبۂ آن، در این اثنا ملہم شدند کہ در نکاح فرزند تو اذن دادیم و منکشف ساختند کہ منع از این امر از کمالِ غیرتِ الٰہی جل شانہ کہ در حق

این تو بادہ بوستان محبوبیت است بود۔ بیت

بوئے گل را نسیم مے آرد　　　　زاں بغیرت زاشتمام توام

بعدہ بدلالت مولانا طاہر لاہوری قدس سرہٗ کہ از خلفائے والد ایشان بودند صبیہ حضرت سید سند میر سفر احمد کہ حضرت ایشان از روم تشریف آوردہ بودند از جملۂ سادات کرام و خلیفہ عالی مقام حضرت مجدد الف ثانیؒ بودند برائے حضرت عروۃ الوثقیٰ خواستند۔ میر مذکور بجان منت نہادہ قبول فرمودند آن بدر فلکِ سیادت را بآفتاب برج ولایت اقتران دادند و ازین اقتران تا مادام قیامت کواکب ہدایت در شبستان عالم ماند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔ و جناب والد بزرگوار ایشان باوجود حقوق شتی کہ در ذمہ ایشان داشتند آن قدر در تعظیم ایشان می کوشیدند کہ مافوق آن متصور نباشد می آرند کہ در ایام صغر ایشان خدمت حضرت مجدد الف ثانیؒ در دہلی تشریف داشتند و حضرت عروۃ الوثقیٰ ہم رکاب ایشان بودند روزے در محل اضطجاع قیلولۂ والد خود خفتہ بودند، خدمت والد ایشان جہت قیلولہ تشریف فرماشدند بدر حجرہ چون رسیدند دیدند کہ حضرت عروۃ الوثقیٰ در مقام ایشان آرام دارند خادم خواست کہ خدمت ایشان را بیدار سازد آنرا منع فرمودند و گفتند کہ دوستے از دوستان خدا جلّ شانہ در استراحت است مبادا موجب ملال او شود، در بیرون آن حجرہ نشستند باوجودیکہ ایام گرما بود و فرش صحن از سنگ چون تابۂ آہنی حرارت داشت، باین ہمہ مدتے آنجا ماندند تا حضرت عروۃ الوثقیٰؒ بطور خود بیدار شدند و مطلع شدہ آداب بجا آوردند آن زمان حضرت مجدد الف ثانیؒ اندرون حجرہ تشریف بردہ قیلولہ نمودند می آرند کہ خدمت ایشان در سنِ چہاردہ سالگی بودند کہ بعرضِ والد خود رسانیدہ بودند کہ من از خود نورے مے یابم کہ تمام عالم ازان منور است، چون آفتاب، اگر آن نور فرو رود عالم ظلمانی است۔ حضرت مجددؒ الف ثانیؒ بشارت قطبیت بایشان دادند و فرمودند کہ تو قطب وقت میشوی و این سخن را از من یاد آرد۔ خدمت حضرت عروۃ الوثقیٰؒ در بعضے مکاتیب خود بعد از نقل بشارت مسطورہ نوشتہ اند للہ سبحانہ الحمد کہ موعود منجز گشت و اثر بشارت بحصول پیوست کذلک نور ارشادِ ایشان در اطراف و اکناف عالم منتشر شد چنانچہ این نوشتۂ ایشان بر این مدعا شاہد عدل ست ع

ع برحال تو ہم حال تو برہان و دلیل

بکرمِ خداوند جلّ شانہ بطفیلِ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم وبیمن توجہ حضرت پیر دستگیر قدس اللہ تعالیٰ بسرہ معاملہ تسلیک وتکمیل بغایت سہولت پذیرفتہ وراہِ وصل اقرب گشتہ وکار دہ بایام وشہور مقرر شدہ ہرچند بحسب کمیت مسترشدان این معاملہ قلت دارد چہ این وقت کثرت آنرا برنتابد لیکن ازروے کیفیت افزون وبیش از بیش است، یکے از مسترشدان بواسطہ درہفت روز از ابتداے تعلیم طریقہ فناے قلبی در خودنشان میداد وچیزہا بیان می نمود کہ گویا بجوالی فناے نفس رسیدہ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ۔ واکثر مجازان فقیر کہ از احوال مسترشدان خود بیان می کنند وقصص سرعت وصول کہ می گویند عقلِ عقیل در تحیر می ماند۔ فرد

اگر بادشہ بر درِ پیر زن بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن

تم کلامہ الشریف

بعضے از خصوصیات ایشان در احوال حضرت خازن الرحمۃ ذکر یافتہ چنانچہ از خوانندگان مخفی نخواہد بود حضرت عروۃ الوثقیٰ در بعضے مکتوبات خود نوشتہ اند کہ "در نماز عصر بودم بسط عظیم روئے داد ومنزلتِ عالی وکیفیت بس شگرف کہ ہرگز مثل آن رونداده بود بلکہ مخطور ومتصور ہم نگشتہ شرف ورود یافت وامورے درمیان آمد کہ مصداق لا عین رأت ولا اذن سمعت تواند بود نہ زبان را یارائے گفتن ونہ قلم را تاب نوشتن۔ فرد

فریاد حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست ہم قصۂ غریب وحدیث عجیب است

انگارم کہ وصولِ آن وابستہ بنشاء اصالت ومحبوبیت ذاتی است، تا آنکہ آن مقام را خصوصیتے بہ کاتب بود کہ در آن بارگاہ خود را منفرد دید نتائج کلمہ طیبہ وسائر الفاظ ذکر مثل تسبیح وتحمید وتکبیر را دران حریم قدس گنجایش نیافت اگر گنجائش است قرآن را و نماز را ہم بعلاقہ آن سواے تلاوت قرآن مجید واداے نماز نسبت بآن مقام تعطیل می نماید ومی فہمد کہ ہیچ کسب وعمل را در حصولِ این نسبت علیہ مدخل نیست موہبتِ صرف است سابقہ عنایت می باید دیگر ہیچ، حصول

ماناکہ ریاضات ومجاہدات در مبادی قرب ولایت دخل داردتا زمانے کہ سیر در اصول است اعمال سودمند ونتائج بخش است کہ بوسیلہ آن سالک مستعد ترقیات می فرماید واز تکرار کلمہ نفی واثبات از ظل باصل راہ می کشاید واز اصل باصل عروج مے نماید وآنچہ مذکور شد آنجا اصل اصل را در رنگِ ظل در راہ باید گذاشت بریاضات شاقہ در حوالی آن بارگاہ معلی راہے نمی کشاید وصول بآن منوط بموہبت محض است یا محبت صرف خصوصیت وعدم شرکت احدی کہ بالا مذکور شدہ چون نیک تامل دید ازاین راہ گذر است کہ ہرکس کہ باین منزلت رسیدہ است مقامے از خود دارد کہ دیگرے را باصالت بآن شرکت نیست ہرچند واصلان آن مقام اقل قلیل اند ازانجملہ حضرت ایشان را در آنجا ملاحظہ نمود بغایت عظمت ونہایت ابہت وعلوشان در نظر در آمد چنانکہ عقل در وہم وادراک آن حیران وسراسیمہ است وزبانِ قلم وقلم زبان در بیانِ آن عاجز وقاصر، باید دانست کہ آن عالم را ظل حضرت حق جل سلطانہ دانستن یا مرآت او تعالیٰ تصور نمودن وموہوم دیدن وکمالات منعکسۂ ظل را باصل سپردن وظل را خالی بلکہ معدوم فہمیدنِ بعد ازان آنرا بکمالات اصل متحقق بودن ہمہ در قرب ولایات است کہ از ظل باصل پیوستن است می فہمید بعد ازان کہ اصل را در رنگ ظل در راہ گذارد وبحوالی آن حریم اقدس برسد ازین امور ہیچ درکار نیست بلکہ متصور نبود آنجا ظل دانستن نیست اوصاف را باصل دادہ خود را فانی ومستہلک دیدن وبقاے تحقیق باصل پیدا کردن مشہود نمی گردد وصول آن موطن را راہ جدا است ازاین بہ آن مقام رسیدن دشوار است تم کلامہ الشریف۔ مے فہمد

ونیز خدمت حضرت عروۃ الوثقیٰ رح بعضے مخلصان درمکاتیب شریف خود نگارش فرمودہ اند کہ از شمول عنایات کہ دربارۂ این عاصی واقع است چہ نویسد مصرعہ

دادِ او را قابلیت شرط نیست

قبل من قبل بلا علۃ اگر بتفصیل آن پردازد بخیل کہ قلم تاب آن نیارد وکاغذ بسوزد ومتکلم ومستمع از ہوش روند بعد ازان کہ گوید وکہ شنود خوش گفت بیت

سراپا آتشے امشب قدح کو دیگرے پر کن ۔۔۔ کہ خواہد سوخت مجلس تا تو مے در جام خواہی کرد

ایضاً لطافت و علو زبان را می گیرد یضیق صدری ولا ینطلق لسانی مصرعہ

سخن از لب تو گفتم بہ لبم سخن گرہ شد

کہ مستمعان متکلم را معذور دارید الی آخر کلامہ الشریف مذکور فی زبدۃ المقامات و نیز از مرقومات ایشان دارند
است نقل از جناب حضرت مجدد الف ثانیؒ کہ روزے حضرت ایشان قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ الاقدس
پیش از آنکہ بسفر اجمیر رو آرند نواحے آب چناب در صوبہ پنجاب ہمراہ خلیفہ عصر دیرہ بودند و موسم اعتدال
خریفے در ایام تشریق دقائق اسرار فنا و بقا و زوال عین و اثر بطرز خاص خود بیان می فرمودند و سخن از
وصول بکعبہ مقصود و نشان آن بر زبان مبارک داشتند و زیادہ از یکماہ شدہ بود کہ ہمین قسم معارف
درمیان بود و روز بروز غرائب دقائق آن کشود و این فقیر غواصی بحار آن اسرار می نمود آنحضرت ہموارہ
در تبیین و تفتیش حال با این بے پر و بال می بودند و ترقب ترقیِ وے داشتہ توجہ بر آن می گماشتند
تا آنکہ در آن وقت کہ بیانِ دقائق مسطورہ می نمودند غیر از این فقیر دیگرے در خدمت شریف نبود
بعد از استفسار حاصل روزگار دو از ین کار نوازشہا در حق وے فرمودند و بشارت حصول معاملات
مذبورہ فرمودند حمداً للہ سبحانہ علی ذلک وعلے جمیع نعمائہ۔

حضرت مجدد الف ثانیؒ کلمہ چند در مکتوبے در حق ایشان و برادر بزرگ ایشان رقم نمودہ اند
کہ "دیروز بعد از نماز بامداد در مجلس سکوت داشتم ظاہر شد خلعتے کہ داشتم از من جدا شد و خلعت دیگر
بمن متوجہ کہ بجائے آن خلعت نشیند بخاطر آمد کہ این خلعت زائلہ را بکسے خواہند داد یانہ آرزوئے
آن شد کہ آنرا بفرزند ارجمند محمد معصوم بدہند بعد از لمحہ دید کہ بفرزندے مرحمت فرمودند و آن خلعت
او را بتمام پوشانیدند آن خلعتِ زائلہ کنایت از معاملہ قیومیت بودہ است کہ بتربیت و تکمیل تعلق
داشتہ و باعث ارتباط باین عرصہ مجتمعہ او بودہ است و این خلعت جدیدہ را چون معاملہ بانجام
رسد و مستحق خلع گردد امید است کہ از کمالِ کرم آن را بفرزندے اعزی محمد سعید عطا فرمایند این فقیر
بتضرع مسئلت این معنی می نماید و اثر اجابت می فہمد و فرزندی را مستحق این دولت می یابد۔

ع با کریما کارہا دشوار نیست

اگر استعداد است ہم داد اوست تعالیٰ فرد

نیاوردم از خانہ چیزے نخست　　　　تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

وباین تقریب حضرت خازن الرحمۃ وحضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ عنہما ہر دو را بشکر دلالت نمودند و نوشتہ اند قال اللہ تعالیٰ اِعۡمَلُوۡۤا اٰلَ دَاوٗدَ شُکۡرًا وَ قَلِیۡلٌ مِّنۡ عِبَادِیَ الشَّکُوۡرُ۔ میدانید کہ شکر عبادت از صرف عبد است جمیع ما انعم اللہ علیہ من الجوارح والقوی الظاھرۃ والباطنۃ الی ما خلق اللہ واعطاہ لاجلہ لولاہ لما حصل الشکر واللہ سبحانہ الموفق۔ وہر دو مخدوم زادگان بحصول این معاملات شگرف در بادہ خود ہا تصریح نمودہ اند چنانچہ در محلش مذکور شود انشاء اللہ تعالیٰ۔

مخفی نماند کہ شمہ از علوم ومعارف ایشان ذکر یافت واول واعظم خوارق معارفے اند کہ موافق کتاب وسنت واقع شوند وتعظیم وتوقیر کتاب وسنت ودین وشریعت کما ینبغی لا حد از مرقومات ومکتوبات ایشان (کہ انشاء اللہ زود طبع شود) واضح ولائح گردد کہ ما فوق آن متصور نباشد پس ذکر خوارق عادات وتصرفات وکرامات کہ تعلق بعالم کون وفساد دارد بپایہ ادنیٰ است بآنہا وحاجت نوشتن آن نیست اما چون عادت مؤلفانِ احوالِ بزرگان چنین جاری شدہ کہ از انہا برخے نیز می نویسند لہٰذا این فقیر نیز تبعیت آنہا نمودہ برخے از خرق عادت وتصرفات وکرامات جناب عروۃ الوثقیٰ ثبت می نمائیم وہر نقلے کہ تعلق بخرق عادت داشتہ باشد ابتدائے آن بسرخی منخرق عادانہ می نویسیم وہر ذکرے کہ مشعر از تصرف ایشان بود افتتاح آن من تصرفاتہ بسرخی می نگارم مے آرند کہ جناب حضرت قیوم زمان شیخ محمد صبغۃ اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ فرزندِ اکبر وخلیفۂ اول وقائم مقامِ بے بدلِ ایشانند ومنصب قیومیت فی سائرِ اخوان بطریق اصالت بایشان رسیدہ وممتاز تمامی فرزندان ومستفیضان والد بزرگوار خود اند از ایشان مروی شدہ۔

من خرق عاداتہ:۔ کہ روزے حضرت عروۃ الوثقیٰ باہل خانہ خود کہ والدۂ فرزندان ایشان باشد خطاب نمودہ فرمودند کہ امروز ظہور روح پر فتوح قطب المحققین وارث المرسلین شفائے دل ہائے دردمند حضرت خواجہ بہاؤ الدین نقشبند رضی اللہ تعالیٰ عنہ شدہ اشارت فرمودند کہ امروز

یکے از بنات من بجہت واسطہ درخانۂ شما ورود می فرماید باید کہ در تعظیم و توقیر او کما ینبغی کوشش رود اگر کسے از روے نادانی بچشم حقارت در لباس او کہ از وراثت فقراست دیدہ بخندہ پیش آید موجب مخاطرہ ایمان او خواہد بود۔ حضرت ام المریدین از استماعِ این کلام از اول روز بدروازہ حرم سرای رفتہ انتظار قدوم برکت لزوم آن مخدومہ نمودہ نشستند تا ورود سعادت آمود آن مخدومہ گردید، بہ ادب و تواضع بسیار پیش آمد نمودہ لوازمِ نیازمندی بجا آوردہ و خدمات شائستہ نمودہ تا مدتِ اقامت در ملازمتِ خدمتِ خود ہیچ دقیقہ نامرعی نداشتند و چون ایشان توجہ بر رفتن فرمودند آنچہ لوازم خدمت گاری است مہیا ساختہ رخصت فرمودند حضرت ام المریدین شکرانہ خداوندی جل شانہٗ بجا آوردند کہ امر حضرت خواجہ بزرگ رضی اللہ عنہ بجائے آمد و نیز مخدومہ محترمہ از خدمات ایشان راضی و مسرور رفتند۔

من تصرفاتہ می آرند کہ در وقتے عبور عسکر سلطان زمان ایشان از دار الارشاد سرہند واقع شدہ بود سلطان وقت اورنگ زیب عالمگیر بود کہ از جملہ مریدان ملک از زمرۂ مستفیضان و نسبت یافتگان ایشان بود چنانچہ در مکتوباتِ ایشان بطرف سلطان مذکور بسا مکاتبات ورود یافتہ وبشارات عالی و اشارات متعالی دربارہ او مندرج شدہ بلکہ بشارت فنائے قلب و فنائے نفس نیز مذکور گردیدہ وبطرف کشمیر عنان توجہ ظل اللہ مصروف بود۔ چون سلطان منسلک طریقہ شدہ بود وبہرۂ کلی یافتہ اہل عساکر تمام را رجوع نمودند و اکثر دست ارادت در فتراک ایشان زدہ و از فیوضات باطنی و تصرفاتِ ظاہری کامیاب مطالب دوجہانی گردیدند از ان جملہ یک شخصے را بیا آوردند و پدرش کہ از مریدان قدیم بود بعرض حضرت عروۃ الوثقیٰ رسانید کہ این فرزند من گرفتارِ چنگِ عشق مجازی شدہ دست از خدمت سلطان و جاہ و منصب خود برداشتہ اسیر و بیقرار دیوانہ وار لیل و نہار دریاد قدور خسار معشوق صوری گردیدہ اگر تصرفے دربارہ او رود تا بخود آید موجب آسائش این مخلص صمیمی خواہد بود خدمت ایشان خطاب بآن بیقرار نمودہ فرمودند کہ از این اندیشہ باطل و خیالِ لاطائل درگذشتہ روی ہمت بمرغزار حقیقت آری و از بستان معرفت ثمریابی ہر آئینہ بہتر خواہد بود۔

خدر
شدر

بیت عشقِ حقانی شعارِ خویش کن عشقِ صوری را بطفلان واگذار

آن گرفتار بند بار فی الحال زبان را مترنم این فرد حضرت خواجہ حافظ شیرازی نمود۔ فرد

در کوے نیک نامی ما را گذر ندادند گر تو نمی پسندی تغییر کن قضارا

ایشان در آن وقت بجذب فرمودند کہ تغیر کردند قضارا بمجرد استماعِ این کلام عقلِ رفتہ بسرش عود کرد و عشقِ مجازی مبدل بحقیقی شدہ وبسعادت ارادت مشرف شدہ از فیوضات عام ایشان بہرہ حاصل نمودہ در زمرۂ اولیاء و صلحاء در آمد و کامل و مکمل گردید۔

من خرق عاداتہ:۔ روزے جناب ایشان در تناول فواکہ بودند و برغبت تمام میخوردند مے آرند کہ آن انبہ بود کہ اعلائے میوہاے ہندوستان است صالحہ از مخلصات بزیارت آمدہ بود بخاطرش خطور نمود کہ اہل اللہ را اکل باین رغبت مے باشد تا وجہش چہ بود فی الحال از اشراف خاطر دریافتہ فرمودند وجہش آنست کہ ہر چہ اولیا تناول می فرمایند ہمہ نور مے شود پس نور ہر قدر کہ بیش بود مرغوب است۔ نمایند

من تصرفاتہ:۔ آوردہ اند کہ یکے در خانقاہ عالم پناہ ایشان آمدہ مشاہدۂ کثرت اخراجات ایشان نمودہ استفسارِ وجوہِ مداخل از صوفیان کرد گفتند وجہ مقرر اصلا مقبول امام معصوم قیوم نیست غیر از توکل خالصہ اسبابے منظورِ خدمتِ ایشان نمی افتد آن مرد وقت خلوت ایشان را ملاحظہ نمودہ معروض داشت کہ این مخلص ارادۂ حج دارم و این داعیہ دامنگیر شدہ در نزد من از عنایات ایزدی سنگے است کہ خاصیت آن دارد کہ مساسِ آن آہنِ اسود را طلاء احمر می سازد آنرا ہمراہ نمی توانم برد و امینے چون شما منظور نیست و نیز موجب سعادت این مخلص است کہ آنرا بخدمت عالی گذارم کہ تا مراجعت آنچہ جہتہ اخراجات فقرا از آن سنگ طلا نمودہ شود و بکار رود موجب رفاہیت ملازمان عالی باشد اگر حیات باقی بود و مراجعت نصیب شود بمن عنایت نمایند و الا نہ بخدمت حضرت باشد ایشان در حضور آن شخص سنگ را گرفتہ بر طاقچہ انداختند فرمایند و آن مرد مرخص شد مدت دو سہ سال کہ آن عزیز از آن سفر مراجعت نمود بدار الارشاد سرہند رسید

وملازمت عالی باریافت فرمودند کہ سنگ شما در ہمان طاقچہ کہ در حضور شما انداختہ بودیم افتادہ است
برداریدسبب نگاہ داشت آن بود کہ این سنگ اگر درین سفر از نزد شما می رفت مرغ روح شما
از مفارقت آن پرواز می کرد آن گاہ بخادمے امر فرمودند کہ سنگ و کلوخ بسیار حاضر سازد چون
حاضر نمود فرمودند کہ ہمہ طلائی شوید بہ مجرد فرمودن طلاے ناب شدند بعد ازان فرمودند کہ کسے
راکہ این کمال عنایت شدہ باشد او را غمی رسد و نمی سزد کہ باین چیزہا گراید فرد لمحررہ

در مسِ قلبِ من اے مظہرِ حق کن نظرے — زانکہ اکسیرِ اثر نرگسِ شہلا داری

من تصرفاتہ:- صاحب کتاب برکاتِ معصومی می آرد و از والد خود نقل می نماید کہ روزے
خدمت حضرت عروۃ الوثقی بعد از ملاحظہ یک سال مدخل خود را کہ یک لک شدہ بود و مصرف
خانقاہ معلی کہ یک لک و پنجاہ ہزار گردیدہ در ادائے احسان حضرت رحمان تبارک و تعالی بزبان
مبارک آوردہ اند کہ مدخل جناب حضرت خواجہ احرار قدس سرہ یک لک و پنجاہ ہزار بودہ و مصرف ایشان
یک لک ثابت شدہ مدخلِ ما یک لک و خرچ یک لک و پنجاہ ہزار و باوجود آن قرضدار نہ ایم
بلکہ کشائش کاملہ و رفاہیت تام شاملِ حال است زیادہ چہ تصرف باشد۔

من خرق عاداتہ:- چون ایشان عزم سفر حرمین الشریفین نمودند بایشان مکشوف
ساختند کہ بعد خروج تو از دیار ہند انواع بلاہائے مختلفہ بر زمین ہند روے خواہد داد و انقلابات
کلی از انہا خواہد نمود و تغیرات عظیم روے خواہد داد کہ بوجودِ تو در این دیار این ہمہ اطوار معوق
می بود بہ نسبت پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام چہ تابع کامل را از جمیع کمالاتِ متبوع نصیب است
بموجب آیہ کریمہ مَا كَانَ اللّٰہُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيْهِمْ و چون باز مراجعت نمائی موجب رفاہیتِ
امن و امان خواہد شد توقع کما کوشف لہٗ بے آرند کہ باعث باین مقدمات آن شد کہ چون خدمت کشف
ایشان بارادہ مذکور تا بدار السلطنت رسیدند یکے از سادات بخدمت ایشان آمد و عیان نمود کہ
مرا زوجہ جمیلہ بود کہ بسیار مطبوع و مقبول من بود روزے رانا نام ہندو کہ از رؤسائے فرقۂ ہنود بود
و مقرب سلطان او را بدید و فریفتہ او شدہ و جبراً او را از من ستاند از این ممر ہر جا استغاثہ بردم

نظر بحشمتِ او نموده کسے عرض مرا بسلطان نرساند و غور من ننمود خدمت حضرت عروة الوثقیٰ با
برادر بزرگ خود خواجه حضرت خازن الرحمة رضی الله تعالیٰ عنهما از استماع این مقدمه از کمال غیرت که
لوازم ولایت است متغیر شدند و فرمودند در نزدِ سلطان رفته احوال نرا اظهار خواهم ساخت اگر بغور — متحیر
تو رسید فبها والا نه تغیر سلطنت او خواهیم کنانید و دران وقت نزد سلطان رفتند در آن وقت
دارا شکوه سلطان بود احوال سید مذکور باو رسانیدند و طلب غور فرمودند سلطان بنا بر خاطر رانا که — بپاس خاطر
یکے از اعاظم امرا بود در غور این مقدمه تساهل نمود و گفت بخاطر یک زن نمی توان چنین امیرے معتبرے — اعظم
را فضیحت نمود با آن سید بنا بر خاطر شما مبالغ کثیر می دهم که دیگر ترویج نماید حضرتین از این سخن متغیر — بپاس خاطر
شده فرمودند که هرگاه بغور این سید نمی رسی و آن کافر را بسزا نمی رسانی ما یان از این سفر که در پیش داریم
هرگز بملک هند مراجعت نخواهیم کرد تا تو بادشاه باشی، در جواب ایشان گفت حضرات مخیر اند و من در
این ایام عزیمت لشکر بطرف اورنگ زیب دارم بجانب دکن که از من باغی شده با این امور نمی توانم
پرداخت و نمی توانم مثل رانا امیرے را از خود رنجانیدن حضرت عروة الوثقیٰ رضی الله تعالیٰ عنه در
جواب فرمودند که تا رانا و اعوانش بسزا نرسند ان شاء الله تعالیٰ ما یان بهند نخواهیم آمد و از مجلس سلطان
برخاستند هیبت باطنی ایشان آن قدر برو غلبه کرد که هیچ نوع اذیت بایشان نتوانست رسانید،
ایشان چون ببلاد دکن رسیدند و اورنگ زیب بدانطرف بود از اخبار قدوم ایشان باراده سفر حرمین
و مهاجرت ایشان بدارا شکوه باخبر گردید از این معنی امید قوی حاصل روزگار خود دانسته خود را بخدمت
حضرت عروة الوثقیٰ رسانید و مرید شد و معروض داشت که نسبت من بدارا شکوه هیچ گونه مقاومت
را بر نمی آید الا بدست آویز محکم ایشان که عروة وثقیٰ جهان جهانیان اند ایشان فرمودند باک مدار — بر نمی تابد
بموجب آیه کریمه کَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّٰهِ به عنایات ایزد تعالیٰ تا سلطنت تو
مقرر شده هرگز رجوع ما بهند واقع نخواهد شد از این بشارت اورنگ زیب قوی دل گردیده تهیه عساکر
نموده مقابله دارا شکوه را مستعد شد چون خدمت ایشان بزیارت روضه منوره جناب اقدس
کامیاب شدند وعده که باورنگ زیب فرموده بودند معرض داشتند چنان مامور گردیدند که سلطنت را

باورنگ زیب عنایت فرمودیم۔

اما چون داراشکوہ خود را در زمرۂ مریدان حضرت غوث صمدانی محبوب سبحانی جناب شیخ شاہ سید عبدالقادر جیلانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ در آوردہ است و خدمت ایشان جانب او را دارند محمد صبغۃ اللہ فرزند اکبر خود را بہ بغداد فرست کہ رفتہ با ایشان مقصود تراحاصل سازد۔ تا بخاطر او ایشان از طرف ظاہر داراشکوہ دست بردارند لہٰذا حضرت عروۃ الوثقیٰ موجب فرمودۂ امر شریف حضرت قیوم زمان شیخ محمد صبغۃ اللہ را ببغداد شریف فرستادند و ایشان بشرفِ زیارت مبارک مشرف شدہ مطلوب امعروض داشتند حضرت جناب غوث الجن والانس مقصود را قبول نمودہ علاوہ بر آن خلعت غوثیت خود بحضرت قیوم زمان شیخ محمد صبغۃ اللہ عنایت فرمودند چنانچہ در احوال ایشان مشروح نوشتہ خواہد شد۔

برسر اصل سخن رویم کہ بعد رسیدن حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ عنہ در بلاد عرب بلدان ہند بہ بلاہای مختلفہ گرفتار شدند از قسم قحط و وبا و زوالِ سلطنت و تغیر آن و قتل و نہب و انواعِ ابتلا سببِ ہلاکت و ذلت اہل آن گردید چون خبر زوالِ سلطنت داراشکوہ و تسلطِ اورنگ زیب عالمگیر رسید حضرت عروۃ الوثقیٰ از احکام حج و زیارت خلاص شدہ بودند عنان مراجعت بہند آوردند با ہزاران انعامات ایزدی متوجہ وطن گردیدند کہ تفصیل آن در رسالہ یواقیت الحرمین مذکور است فی الجملہ ورود ایشان در بلدانِ ہند موجب نزول رحمت ایزدی گردید و اہل آن از مہالک نجات یافتند و اورنگ زیب از استماعِ مراجعتِ ایشان چند منزل استقبال نمودہ انواعِ خدمتگاری بجا آوردہ مدتِ متمکن تخت سلطنت فیروزی میمنت بود چون او در بلاد ہند سلطان مستقیم با نواع دینداری و خداپرستی و ظاہر آرائی و استحکام سلطنت نگذشت چنانچہ این معنی مشہورِ انام است حاجت بیان ندارد۔

من خرق عاداتہ:۔ خداپرست خان نام مردے از امراء از جہۃ تطبیق اسم با مسمّی ترک امارت ظاہری نمودہ بہ تنویر باطنی ملتزم خانقاہ عالی شان حضرت عروۃ الوثقیٰ بود در آن ہنگام کہ در ظلِ ہما آثارِ آن دیار میگذارید اتفاقاً روزے شش نفر مہمان از اعزۂ زمان کہ بآن خان نسبت قرابت و معرفت داشتند در حجرہ او ورود نمودند خان تدبور از ہمہ افلاس کہ از لوازم فقر است در

مہمانداری آنہا مشوش شد و اظہار احوال خود را بہ منصد یان خانقاہ از غایت تمکین نتوانست نمود
و وقت ختم مقررہ حضرت عروۃ الوثقیٰ شد از خوف فوت آن وقت مہمانان را بجاے خود گذاشتہ خود را
بہ مکانِ ختم بخدمت عالی رسانیدہ در ختم شریک شد اما در خاطر اندیشہ مذکور مرکوز بود بعد از اداے ختم بدستور
معمول فواکہ حاضر آوردند و تقسیم نمودند قاسمان را عادت چنان جاری بود کہ اہل ختم را دہ دہ دانہ انبہ
می دادند و غیر حضار را پنج پنج دانہ تقسیم می کردند بخان مذبور نیز بدستور معمول دہ دانہ دادند ہمانا در خاطر
خان مزبور مہمانان عبور کردند فی الفور حضرت عروۃ الوثقیٰ خان را طلب داشتہ و یک سبد انبہ را بخود
قریب فرمودہ از دست مبارک خود دہ انبہ جدا کردہ دادند و فرمودند کہ این تقسیم یک ضیف شما و دہ دانہ دیگر انبہ
جدا نمودہ فرمودند کہ این رسد ضیف دویم شما، ہمین قسم شش رسد را جدا کردہ عنایت کردند کہ جملہ
شصت دانہ انبہ شد و شش اشرفی نیز پوشیدہ در دستِ او دادند و فرمودند کہ شما بجاے فرزند ما ئید
ہرگاہ در وقت بودن خانقاہ مہمانی ورود فرماید بلا تحاشی عیان میںمودہ باشند بعد از مرخص شدن
شما از خانقاہ کشایش بسیار حاصل روزگار شما خواہد شد فوقع کما اخبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ این قصہ
از زبان خان مذکور در برکات مکتوب است۔

من خرق عاداتہ:۔ مخدوم زادہ خامس حضرت شیخ محمد سیف الدین قدس سرہٗ کہ فرزند
پنجم ایشان بودند در مکاتیب خود در مکتوب صد و چہل و یکم کہ بنام شیخ باقر لاہوری ورود یافتہ نگارش
فرمودہ اند و بعینہ عبارت آن مخدوم زادہ اینرا می رود در بلدہ کابل عزیزی حضرت ایشان را یعنی حضرت
عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ عنہ را بخواب دید و آن حضرت او را نیمہ ترکی عنایت فرمودند چون با فاقت آمدہ
آن نیمہ را در بیداری پیش خود یافت تم کلامہ الشریف۔

من تصرفاتہ:۔ از حضرت امام العارفین شیخ محمد اسماعیل قدس سرہٗ منقول می نویسند
کہ روزے حضرت عروۃ الوثقیٰ رضہ بوضوے نماز اشتغال داشتند در عین وضو آفتابہ کہ در دست مبارک
داشتند بجوش تمام بر دیوار زدند خادمہ کہ حاضر بود رفتہ آفتابہ دیگر را حاضر آورد از این مقدمہ وہم برداشتہ
بخدمت حضرت ام المریدین رفتہ عرض این ماجرا نمود ام المریدین احوال خوف خادمہ را بالعرض رسانیدند

فرمودند با و مگوئید خوف نکند در آن اثنا یکے از مخلصان ما را در صحرائے شیر غرندہ مقابل شدہ بود وقصد ہلاک او کردہ او از کمال عجز متوجہ باطن شدہ استخلاص خود خواست نزد ما در آنوقت جز آن آفتابہ اسلحہ حاضر نبود بر سینہ آن شیر زدیم و آن بیچارہ را از شر آن سبع نجات دادیم تا روزے کہ میر محمد طاہر کہ یکے از مریدان حضرت عروۃ الوثقیٰ بود از سفر بنگالہ آمدہ بحضور جمع کثیر از تصرفات عالی ایشان بیان نمود کہ در صوبہ بنگالہ بجائے می رفتم ناگاہ شیر غرندہ رسید در آن اثنا یاد پیر بزرگوار خود کردم فی الفور بہ چشم سر بفتح سین دیدم کہ حضرت عروۃ الوثقیٰ رسیدند آفتابہ کہ در دست مبارک داشتند بر آن شیر زدند کہ زہرۂ آن شیر ترقید و از نظر من غائب شدند و مرا نجات از شر شیر دادند بعد از آن پر چھائے آفتابہ مبارک را تبرکاً برداشتہ ام و تا حال در پیش من است چونکہ میر مذکور را بحضور پر تو یافت بے آنکہ او عرض نماید فرمودند للہ سبحانہ الحمد کہ مدد بر وقت در حق شما واقع والا نہ شیر کار شما را باخر رسانیدہ بود۔

من تصرفاتہ:۔ از زبان بادشاہزادہ گوہر آرا بیگم کہ مریدِ مخلصۂ ایشان بود می نویسند کہ دران ایام کہ حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ با برادرم داراشکوہ مناظرہ روے داد و بشارت سلطنت را ببرادرم اورنگ زیب عنایت کردند بدستخطِ مبارکِ خود بشارتِ مذکور نوشتہ باورنگزیب دادند و متوجہ سفر حجاز شدند حضرت اورنگ زیب بشارت مسطور را بوالدۂ خود اظہار نمودند من حاضر بودم بیقین می دانم کہ برادرم محمد عالمگیر را سلطنت ہندوستان از تصرف حضرت عروۃ الوثقیٰ رسیدہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔

من تصرفاتہ:۔ می آرند کہ سعد اللہ خان در حضور شاہ جہان بتقریبے تکذیب حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ نمود فی الفور بدرد قولنج مبتلا شد و بر قبح کلمہ ناشائستہ خود متنبہ شدہ مبلغ پانصد روپیہ نیاز و کوزۂ آب فرستاد و از خدمت ایشان عفو تقصیر خود خواست کہ آب را دمیدہ بفرستند کہ بخوردن آن شفا یابد ہرگز در معرض قبول نیفتاد۔ چون حضرت مخدوم زادگان بشفاعت بسیار نمودند ایشان بغضب فرمودند دروغگویان دم نمی کنید آدمیانِ او گفتند زود بروید

بر سر بنزد

که روح او منتظر ہمین جواب ست خادمان او مایوس شده گردیدند و سعدالله خان آنچه شنیده بودند
معروض داشتند فی الفور رحلت نمود نعوذ بالله من غضب الله تعالیٰ و غضب اولیائه بیت

این قوم چو تیغ آبدارند جان از تنِ بے ادب برآرند

من تصرفاته :- می نویسند که روزے یکے از امرائے ایران که مذہب رفض داشت متوجه
دار السلطنتِ ہند بود و عبور بدار الارشاد سرہند نمود از روئے استہزا خادم بخدمت ایشان فرستاد که من
بزیارت حضرت می آئیم ایشان از روئے اکرموا الضیف ولو کان کافرا امر تیاری اسباب مہمانداری
نمودند تا نماز عصر منتظر بودند که خبر رسید که امیر مذکور سوار شده رفت و غرضِ او استہزا بود۔ اتفاقاً درآن اثنا
خدمت عرفان پناه خواجه محمد حنیف کابلی که از اعاظم خلفائے ایشان بود از کابل رسید و ماحضری که
ترتیب داده بودند برائے ایشان حاضر آوردند خواجه مذکور تحف نیاز که ہمراه داشت در خدمت گذرانید
درآن ہا چند عدد کاردِ ولایتی بود۔ حضرت عروة الوثقیٰ یک کارد برہنه نموده فرمودند تربوزے حاضر آورید
تربوز حاضر کردند بآن کارد تربوزه را بریدند و فرمودند که در اثنائے تربوزه محسوس شد که سر رافضی را بریدیم آورند
ہمچنان شد که از این طرف بریدنِ تربوز بود و از آن طرف جدا شدنِ سرِ رافضی مذکور۔ بیت بریدن

مکن بازی که سر اینجا ببازی درین میدان نشاید ترکتازی

من تصرفاته :- می آرند که شخصے در بلده اکبرآباد بوده۔ در وقت احتضار خود خواہرزاده شیخ
خود را طلبید و فرمود که احوال تو ناتمام مانده باید که بخدمت عروة الوثقیٰ رفته سلوک نمائی تا بکمال
رسی بعده بزبان آورد که چنان معلوم می شود که بعد از دوازده سال باین دولت مستسعد خواہی شد
اتفاقاً درین مدت ہر چند او را سفرہا دست داد بدار الارشاد سرہند نتوانست خود را رسانید تا که
مدت موعود بسر آمد۔ بیت

گلِ بختش شگفتن کرد آغاز ہمائے دولتش آمد بپرواز

خود را بسرہند مبارک رسانید و بشرف زیارت حضرت عروة الوثقیٰ مشرف شد ایشان چون او را
دیدند فرمودند که دوازده سال از وصیت پیر شما ہمین امروز پوره شد چون آن عزیز حساب نمود

بموافق ارشاد ایشان برابر آمد فرمودند که این اظہار برائے این معنی نمودم که کمال شیخ شما ظاہر شود شما وحضار مجلس ہمه از کمال او باخبر شوید و عزیز مذکور مدتے بملازمت خانقاه عالم پناه گذرانیده بموافق استعداد خود در مراتب معرفت سیر وسلوک نموده بخلافت امتیاز یافته مرخص وطن مالوف خویش گردید۔

من تصرفاته:۔ صاحب برکات می نویسد که روزے این درویش را صحبت بادشاہِ وقت محمد معظم شاه که فرزند اورنگ زیب بود دست داد ذکر تصرفات حضرت عروۃ الوثقیٰ در میان آمد سلطان مذکور گفت که خدمت ایشان مرا در ایامے که حضرت اورنگ زیب بسیر کشمیر متوجه بودند و عبور از دار الارشاد سرہند نمودند و بشرف زیارت مشرف شدند و آن سال پنجم جلوس بوده بشارت دادند که سلطنت بعد از انقضائے مدت حیات والد تو بتو قرار خواہد گرفت و بعد از چہل و پنج سال این بشارت ایشان بوقوع آمد چه مدت سلطنت حضرت اورنگ زیب پنجاه سال بود۔ بیت

اول و آخر ازل ہم تا ابد   پیشِ علمِ عارفان پیدا بود

من تصرفاته:۔ می آرند که خواجه محمد حنیف کابلی که از اعاظم خلفائے ایشان بودند قبل از وصول بخدمت ایشان در ایام جوانی فرخنده شبی بخواب دیدند که ایشان بدار الارشاد سرہند رفته اند و درخانقاه ملائک پناه رسیده می بینند که دو عزیز نورانی نشسته اند و شمع در حضور ایشان می سوزد خواجه مذکور بخاطر رسانید که اگر مطلع کردم که این دو عزیز کیانند فی الفور شخصے بطرف او آمد خواجه استفسار نمود که این دو عزیز کیانند آن شخص گفت که ہر دو فرزندان حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنه اند یکے خازن الرحمة خواجه محمد سعید نام دارد و یکے عروۃ الوثقیٰ خواجه محمد معصوم موسوم است خواجه بدان شخص گفت که مرا بفرزند ثانی حضرت مجدد الف ثانی یعنی خواجه محمد معصوم برسان آن شخص می گوید که من نیز باشاره ایشان نزد تو آمده ام آخر الامر خواجه را برده بخدمت ایشان رسانید چون خواجه از ان خواب دولت مآب بیدار شد احوال را با اقارب خود در میان نہاد و شوق و جذب بخواجه غلبه کرد و با جمعے از احبۂ خود روانه سرہند شریف شد انفاقاً چون قریب دار الارشاد سرہند شریف رسیدند وقتِ شام بود تا بخانقاه عالم پناه می رسید شب شده بود بنوعیکه درخواب دیده بود دید که دو عزیز نشسته اند

وشمع در حضورِ ایشان می سوزد ہمان شخص کہ در خواب اورا دلیل کعبہ مقصود شدہ بود بخواجہ ملاقی شدہ اورا بخدمت حضرت عروۃ الوثقیٰ رسانید خواجہ مذکور در خدمت عالی مشغول شدہ در اندک مدت بدرجات کمال فائض شد و بخلافت ممتاز شدہ مراجعت وطن مالوف یافت بعد از رسیدن بوطن واظہار خلافت اہل وطن متفق الکلمۃ بانکار برخاستند و باستہزا می گفتند کہ خواجہ از پیر خوابے خود ارشاد آوردہ آخر الامر چندی متفق شدہ بخواجہ گفتند کہ مایان بغیر دیدن خارق بتو نمی گردیم مایان تیاری مہمانی پیر تو می کنیم امروز وقت طعام اورا بما بگو اگر او وقت موعود بدعوت ما حضر شد مایان ہمہ مریدان تو می شویم واگر حاضر نشد پس اظہار کمال خود نزد مایان منما خواجہ از کمال اعتقاد وغلبہ جذبہ کہ لوازم مبتدیان است قبول نمودہ فرمود کہ غالباً وقت طعام ایشان بعد از نماز عشائے می باشد شمایان تیاری طعام بکنید امید است کہ ایشان حاضر شوند جماعت تمسخر کنان بہ تیاری طعام پرداختند و استبعاد مے نمودند کہ پیر خواجہ در یکروز از سرہند بہ کابل چگونہ خواہد آمد ہمہ اکابر کابل از اہالی و موالی وقت حاضر شدند و منتظر وقت بعد عشاء بودند و خواجہ بعد از نماز عشاء مراقب شد۔ اہل دعوت طلب برآوردن طعام از خواجہ کردند۔ فرمودند طعام برآرید کہ وقت طعام خوردن ایشان ہمین است آنہا برآوردن طعام مشغول شدند ناگاہ از فراز بام آواز پائے بگوش غفلت زدگان رسید دیدند کہ از راہِ زینہ حضرت خواجہ عروۃ الوثقیٰ با حضرات مخدوم زادہ گان بصحن خرامیدند و بر مسند یکہ برائے ایشان فرش کردہ بودند نشستند و مخدوم زادگان عالی شان گردا گردِ والد مذکور خود حلقہ بستہ نشستند جماعت مرضاء القلوب از مشاہدہ این حال متحیر شدہ بقدم مبارک افتادند و عذر تقصیر خواستند ایشان فرمودند کہ محض برائے خاطر داری خواجہ آمدہ ایم والا اظہار کرامت نیست زینہار بار دیگر از اولیائے طلب کرامات نمی نمودہ باشند کہ ضرر خالص است۔ القصہ طعام تناول فرمودہ وشب را با جماعت بسر بردند واکثر آن جماعت داخل طریقہ علیہ شدند قریب صبح باز بالائے ہمان بر بام برآمدہ فواکہ تازہ کہ بخدمت گذرانیدہ بودند حضرات مخدوم زادگان برداشتند و فواکہ خشک وغیرہ تحف کہ تیار نمودہ بودند بخواجہ عنایت

فرمودند کہ از پشاور و لاہور بخدمت برسانند و خود در یک لمحہ بدار الارشاد سرہند رسیدند ہر چند آن مردم عرض نمودند کہ چند روز اقامت نمودہ باز برائے متوجہ وطن شوید فرمودند کہ خبر بکسے نکردہ ایم از این واقعہ مبادا اضطرابے در متعلقان واقع شود بالجملہ نماز بامداد در مسجد خود بایاران ادا نمودند و فواکہ مرطوبہ را بذوی القربیٰ وغیرہ محبان تقسیم نمودند۔ فرد:۔

چہ شود گر بسرِ وقتِ منِ خستہ جگر قدمے رنجہ نمائی و دلم شاد کنی

من تصرفاتہ:۔ از خدمت اخوند موسیٰ صاحب ساکن بھٹی کوٹی منقول است کہ چون حضرت عروۃ الوثقیٰ باجازت مرا ممتاز کردند و خلعت خلافت عنایت فرمودند و رخصت بوطن مالوف کردند معروض ایشان نمودم کہ اکثر مردم آنجا افاغنہ اند و شدید۔ بے آنکہ تصرفے ظاہر معائنہ نمایند ارادت نخواہند آورد بلکہ استہزا خواہند کرد اگر از تصرف عالی چیزے بہ بندہ عنایت شود کہ دران سرزمین افاعیِ گزندہ بسیار است و ایذائے کلی از آنہا بخلق متعدی ست در آنہا نوعے توجہ شود کہ مطیعِ من شوند ہر آئینہ موجب خلاص از آنہا خواہد بود فرمودند کہ نام شما بہر گزندہ کہ مذکور گردد سر از اطاعت شما نہ بردارد دیگر ہر امراض دمِ شما موجبِ شفا است و جائے دوا و ہمہ مردمانِ آن جا بشما مخلص و مطیع خواہند شد فوقع کما اخبر رضی اللہ عنہ

من تصرفاتہ:۔ از صوفی پایندہ ملا کابلی منقول است کہ وقتیکہ این مخلص را مجاز نمودہ رخصت فرمودند بعرض اقدس رسانیدم کہ مشیخت را خرچ خانقاہ می باید و این درویش بجز نام خدا چیزے ندارم امر فرمودند کہ صوفی قدرے کاغذ سرخ و سفید بیار بندہ فقیر تجسس نمودہ پارۂ کاغذ سرخ و سفید بہم رسانیدہ بخدمت حاضر نمودم بدست مبارک خود از آن کاغذ بطور روپیہ و اشرفی مدور قطع نمودند و بلعابِ دہنِ مبارک خود آلودہ بدستِ بندہ دادند روپیہ و اشرفی شدہ بودند بخاطر فقیر خطور نمود کہ اگر این تصرف بہ بندہ عنایت شود خوب تر خواہد بود از این روپیہ و اشرفی بہ مجرد این خطور امر نمودند کہ این تصرف بشما عنایت نمودیم بشرطیکہ زیادہ از احتیاج نکنید بعدہ ہر وقت کہ محتاج می شدم کاغذ سرخ را مدور نمودہ بلعاب دہن دمے بر آوردم اشرفی

اخوند موسیٰ صاحب ساکن بھٹی کوٹ جلال آباد کہ از اعاظم خلفائے حضرت عروۃ الوثقیٰ اند قدس اللہ سبحانہ سرہ الاقدس

می شد واگر کاغذ سفید را می بر آورد م روپیہ می شد و این تصرف او مشہور بوده لہذا ملقب بصوفی پائنده ملا کابلی شده بود۔

من تصرفاته:- کذلک صوفی پائنده کرباس نیز از مجازانِ ایشان بوده، در وقت رخصت باو پارۂ کرباس عنایت نموده بودند و فرمودند که در این کرباس برکت است صوفی مذکور بمدت عمر خود از آن کرباس می فروخت و خرچ مایحتاج خود می نمود و از کرباس ہیچ کم نمی شد تا انقضاے مدتِ حیاتِ او بعد از ارتحال صوفی مذکور ہمان کرباس را بامرِ او تکفین او نمودند و صوفی مزبور مشہور بصوفی کرباس پائنده بوده این قدر از خوارق و تصرفات که مذکور شد در رنگ آنست که از بحرِ بے پایاں بجرعۂ آب اکتفا رود۔ بیت

بحر را گر آوری در کوزۂ چند گنجد قسمت یکروزۂ

اگر کتب و رسائل که در احوال ایشان و فرزندان و خلفائے ایشان جمع شده و در آنہا آنچه ذکر یافته جمع نمایم از قسم خوارق و تصرفات ہر آئینه از احصائے آن عاجز آیم۔ فرد

ذکر حالاتش نیاید در شمار عاجزم گر یک تویسم از ہزار

ذکر ارتحال حضرت عروۃ الوثقیٰ

مے آرند که خدمتِ ایشان دو سه سال قبل از انتقال آثارِ قربِ ارتحال را از فراستِ معنوی دریافته به تہیه سفر اخروی مستعد شده دست حق پرست از جمیع بائست دنیا برداشته بترنم الرفیق الاعلیٰ مترنم بودند و اظہار این مقدمه جانگاه اشارۃً و علانیۃً بانواع به احبّا و اقربا می نمودند چنانچه کتب خانه که کلان تر خزینه سرکار معرفت مدار بود و محبوب ترینِ امتعه آن قدوۂ ابرار و مشتمل بر کتب متداوله و غیر متداوله از غرائب علوم و عجائب فنون مجتمع بوده که در جاہائے دیگر یافته نمی شد آنرا بفرزندانِ گرامی خود و غیره محبان و مخلصان و مستحقان قرعه انداخته بموجب آن تقسیم فرمودند و نیز بشب پانزدہم شعبان در سال انتقال امر فرمودند که تفحص از نورِ قمر نمائید که بدستور معمول منور است یا در شعاع و ضیائے آن فتور است، ہر چند بینند، گمان غورے نمودند اصلا در قمر اثرِ تو، نمی دیدند باوجودیکه اثر از آثارِ ابر بر اطرافِ

فلک پیدا نبود حتی کہ شب بنصف رسید بینندگان عاجز شدہ معروض داشت کہ ماہ چون دیگ سیاہ
بر روے فلک انجم سیاہ ایستادہ واثر ضیا در روے مشاہدہ نمی شود فرمودند کہ نام قطبے از صحیفۂ ہستی محو
نمودہ اند کہ ماہ از غم آن کاہیدہ اہل آسمان را نیلگون ساختہ است، اما ہیچ یکے از حضارِ محفلِ خلد
مشاکل دریافت معنیِ این مقولہ نمودتا آنکہ واقعۂ این رحلت آن قیوم وقت روے داد، بعد ازان
از سر آن مطلع شدند ونیز می نویسند کہ در آن نزدیکی روزے در باغیچۂ عالی کہ مدفنِ متعالیِ ایشان شد
تشریف فرما شدند وجائے کہ مرقد مقدس قرار یافتہ ساعتے مراقب بودند وفرمودند کہ نزدیک است کہ
مکانِ فقیرے از فقیرانِ صاحب کمال گردد ومردم از استماعِ این مقولہ گمان بردند کہ نگر ورود کدام بزرگے
در آنجا خواہد شد ودران ایام در واقعہ بشرف زیارت حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ مشرف شدند
ازان جناب استفسار احوال آنجہانی نمودند ایشان در جواب فرمودند کہ این جا مآل ہمہ برحمت است فردائے
آن مخلصان را بتوید فرحت جاوید خبردار کردند وشل ما عاصیان را امیدوار ساختند، می آرند کہ قبل از
وصال ایشان شش ماہ این رویاے صالحہ دست داده بود، می آرند کہ ایشان دراین ایام تمام جمال
صرف شدہ بودند کہ بوے از جلال در ایشان دریافتہ نمی شد گویا وجود شریف ایشان مظہر رحمت عام
شدہ بود وہر کسے را بکمال شفقت ومہربانی وبشاشت تمام پیش آمدی نمودند وکثرت ارشاد آن قدر
عالم گیر شدہ بود کہ بموجب کریمہ اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰہِ وَالْفَتْحُ وَرَاَیْتَ النَّاسَ یَدْخُلُوْنَ فِیْ دِیْنِ اللّٰہِ
اَفْوَاجًا کثرت خلائق در اطراف واکناف عالم بمرتبہ رجوع یافتہ کہ افواج رجال ونساء وپیر وصغیر و
کبیر وبرنا برنہجے ورودی نمود کہ تعدادِ آن جز در علم علام الغیوب نگنجد ورودِ فیض وبرکات بر صلحاے
وعصات ابر نیسان ریزان شدہ بود کہ ہر کہ بدان درگاہ رحمت اشتباہ واردمی شد از خوانِ الوانِ رحمتِ
ایزدی بفیوض وبرکاتِ سرمدی می رسید، با وجود این فیاضی از خوف مَالِکِ یَوْمِ الدِّیْنِ لیل ونہار
بنالہ زار میگذرانیدند ودر مکاتیب مبارک نیز از این مقولہ مذکور می بود۔

منہا در مکتوبے برنگاشتہ اند کہ افسوس کہ اشرفِ عمر در ہوا وہوس رفت ودر حرمان ومعصیت
گذشت ودر دیوار بر کرد از این دو راز کار گریان وزار زار است وہر سنگ وسفال بزبانِ حال

فریاد می کنند ما لهذا خلقت وما لهذا امرت بیت

هر دو عالم در لباس تعزیت　　　　اشک می بارند و تو در معصیت

اُذکُرُوا اللہَ وَتُوبُوا اِلَی اللہِ جَاءَتِ الرَّاجِفَۃُ تَتبَعُہَا الرَّادِفَۃُ جَاءَتِ المَوتُ بِمَا فِیہَا انتہی کلام الشریف

آوردہ اند کہ شروع مرض مبارک ایشان چنان بود کہ در عین عافیت وکمال صحت روزے بدرس کتاب مشکوٰۃ المصابیح اشتغال داشتند در حین قرأت این حدیث مبارک الحدیث ھذا عن جابر قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم یود اھل العافیۃ یوم القیمۃ حین یعطی اھل البلاء الثواب لوان جلودھم کانت قرضت فی الدنیا بالمقاریض رواہ الترمذی وقال ھذا حدیث غریب ہمانا از روے ابتلا در خاطر عاطر خطور نمود فی الفور وجعی بساق مبارک بہم رسید بدست شریف ساق مبارک را سخت گرفتند ودرس را موقوف فرمودند ومعلوم اہل مجلس را شد کہ وجعی بساق ایشان لاحق شدہ اما بزبان مبارک نیاوردند چہ آن متمنا بودہ۔ القصہ آن وجع بحدی غلبہ نمود کہ از ساق وزانو متجاوز شدہ تمام بدن او جاع محیط گردید در وقت غلبہ اوجاع اکثر بتلاوت کلام مجید شغل می نمودند وبنماز جمعہ وجماعت خمسہ حتی الامکان از دست نمی دادند وبصبر وشکیبائی بسر می بردند واین شعر عربی در آن اوجاع اکثر بزبان مبارک مے راندند شعر

ان قال لی مت مت سمعا وطاعۃ　　　　وقلت لداعی الموت اھلا ومرحبا

ودیگر اشعار شوق انگیز بزبان تازی وفارسی نیز بزبان مبارک میگذشت از آن ہا یکے این است۔ بیت

گر بجان دادن میسر می شدی کس را وصال　　　　طالب وصلش بدی ہر کس کہ جانے داشتے

ونیز تکرار این شعر می نمودند شعر

لیتک تحلو والحیات مریرۃ　　　　لیتک ترضی والانام غضاب

لیت الذی بینی وبینک عامر　　　　وبینی وبین العلمین خراب

القصہ وجع بر نہجے مستولی شد کہ روزے دست یکے از خدمہ بعضوی از بدن مبارک رسید تمام بدن در رعشہ در آمد آن عزیز از غایت تعجب معروض داشت کہ مجروح یک جزو بدن مبارک است

کہ زانو و ساق باشد و از دست رسیدن بدیگر اجزائے بدن چرا موجب لرزۂ کل بدن کرد فرمودند کہ کدام عضو است کہ مجروح نیست از کمال صبر و وقار ہرگز بلب مبارک حرف صادر نمی نمودند کہ مخبر از شدت وجع باشد بلکہ در حین غلبہ آن تلذذات فراواں حاصل روزگار ایشان می شد چہ بمشرب مجددی و معصومی ایلام محبوب را التذیذ تر فرمودہ اند از انعام او چہ در انعام رضائے محب و محبوب است و در ایلام رضائے خالص محبوب است۔ پس نزد محب راسخ المحبت رضائے خالص محبوب از رضائے مشترک جانبین لذیذ و دلپذیر است۔ آوردہ اند کہ بتقریبے بیان نمودند کہ سجدۂ من فوق العرش واقع مے شود بلکہ خادمہ کہ درایں وقت مراحمد رکوع و سجود است سجدۂ او نیز فوق العرش واقع شدہ۔ از محرمان اسرار ایشان منقول است کہ شش ماہ قبل از وفات می فرمودند کہ ہر سجدہ کہ بوقوع می آید خواہ از فرض خواہ از نفل فوق العرش واقع می شود بلکہ تمام نماز آنجا کہ لفظ جا در آن بارگاہ از تنگئ میدان عبارت است وقوع می یابد بحکم کلام صادق سید البشر علیہ و علے آلہ الصلوٰۃ والسلام الساجد یسجد علے قدمی اللہ فلیسجد والیرغب۔ می آرند کہ خدمت حضرت مخدوم زادہ برجادۂ شیخ ابوالقاسم کہ فرزند حضرت قیوم زمان اند و نبیرۂ حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہم از مشاہدۂ دیدار پُرانوار در شدتِ اوجاع و آزار کثرت صبر و وقار ایشاں را ملاحظہ نمودہ می فرمودند کہ ہر کرا آرزوے دیدار سید الابرار باشد باید کہ مشاہدۂ جمال باکمال حضرت عروۃ الوثقیٰ نماید و از ان جاپے بوقارِ صوری و استقلالِ معنوی جناب نبوی برد علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام آوردہ اند کہ حضرات مخدوم زادہ گان کہ ہمہ بدرجاتِ کمال فائض بودند و تصرفاتِ عالی داشتند از غایتِ ملاحظۂ آزارِ والد خود ہمہ در توجہ و در جذبِ آزار و اوجاع مشغول می بودند، ساعتے تخفیف لاحق می شد ولے، بدستور سابق عود میکرد چہ عافیتِ صوری بحقیقت تمام شدہ بود و معاملہ بعافیتِ معنوی کشیدہ۔ آوردہ اند کہ در ایام عرس جناب حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ بجہتِ نیازِ عرسِ ایشان طعام نیاز میکردند و جناب حضرت عروۃ الوثقیٰ در شدت مرض بودند چہ عرس جناب حضرت مجدد الف ثانی بست و ہشتم شہر صفر المظفر واقع است و وفات حضرت عروۃ الوثقیٰ نہم شہر شریف ربیع الاول ورود یافتہ درمیانہ زیادہ از یازدہ روز مفاصلہ نبود

وایشان از کثرت شدت مرض در وقت تقسیم طعام حاضر نمی توانستند شد امر نمودند که مردم مدعو را طعام بدهند چون طعام برآوردند و نزد مردم گذاشتند و مردم بخوردن طعام مشغول بودند حضرت عروة الوثقی رض باوجود شدت مرض در محفه محفوف خود نشسته در مجلس حاضر شدند اما از کثرت ضعف نتوانستند که از محفه مقدسه بیرون شوند و در آن محفه نشسته ماندند و شله پرهیزانه که برائے ایشان تیار نموده بودند حاضر آوردند ایشان در مجلس عرس با مدعوان در تناول پرهیزانه مشغول شدند دران اثنا یکے از حضار مجلس را بخاطر خطور نمود که اگر از پرهیزانه خاص این فدوی را تبرکے عنایت شود موجب سعادت غیر مترقب خواهد شد از این طعمه ملون که اهل مجلس تناول می نمایند آن پرهیزانه که الوش ایشان است در کام این مخلص عزیز تر است خدمت ایشان از اشراف باطن خطره را فهمیده نام او را بزبان مبارک آورده طلب نمودند چون قریب ایشان شد فرمودند که این شله بے روغن طبیب برائے من تجویز نموده است اگر مرغوب شما افتاده بگیرند آن مرد آن پرهیزانه را از مواهب جلیله ایزدی تصور نموده اظهار خطره خود کرده از خدمت شریف برداشته با رفقا و احباب خود لقمه لقمه تقسیم نموده برغبت تمام خوردند و از برکات آن که دو سه لقمه از آن تناول جناب ایشان بود امیدوار ترقیات بسیار شدند هذا من ادنی تصرفاته رضی الله عنه - می نویسند که به قرب ارتحال خدمت ایشان رقعات بطرف فقرائے گوشه نشینان که در دار الارشاد بودند نوشته اند در آن رقعات اکثر این عبارت مے بود که فقیر محمد معصوم از دنیا می رود باید که بدعائے خیریت خاتمه ممد و معاون باشند هر یکے از آنها بموجب حوصله خود چیزے در جواب رقیمه مبارک نوشته اند از آنها سید میرزا نام عزیزے صاحب کمال بوده مے نویسد که مزار آن عزیز در وسط بازار دار الارشاد واقع است در جواب رقیمه این دو بیت نوشته اند - نظم

همان

درے هر پیره زن می زد عزیزے — که اے زن در دعا یادم آور

یقین می دان که شیران شکاری — درین ره خواستند از مور یاری

یکے از بنات طاهرات ایشان روایت نموده که روزے در حجره خلوت ایشان درین ایام آخر ایشان بار یاب شدم این فرد را بشوق تمام تکرار می نمودند - فرد

تو دستگیر شو اے خضر پے خجستہ کہ من　　　پیادہ می روم و ہمرہان سوار اند

آوردہ اند کہ یک روز قبل از رحلت مبارک ایشان عبد الملک کہ یکے از فقرائے مبتدع بود اما تسخیرات داشت بموجب آن قبولیتی بہم رسانیدہ بود و از جہت حفظ مشیخت خود از خدمت ایشان دور می بود خلاف عادت جہت عیادت آمدہ بخدمت ایشان باریاب شد ایشان چون بطرف او دیدند و اثر فرحت در و مشاہدہ کردند یعنی ایشان را بشدت مرض دید چون مریض القلب بود از آن فرحناک گردید ایشان آن معنی را در رو مشاہدہ نمودہ از راہ غیرت کہ لوازم ولایت است فرمودند ازین قبولیت کہ از خواندن اسمائے سیفی بہم رسانیدہ و آنرا کمال نشاتین تصور نمودہ و اہل روزگار را مسخر و منقاد ساختہ از دریافت کمالات ولایت کہ ثمرہ اش حضور و مشاہدہ است بجز حصول مشیخت کہ عین مباعدت است مطلب کار نہ فہمیدہ و استغنا از صحبت اکابر اولیا کہ اہل حضور اند پیدا نمودہ عنقریب فرزندی سیف الدین او را منہدم و ناچیز خواہد نمود فوقع کما اخبر در اندک مدت رواج مشیخت جناب حضرت شیخ محمد سیف الدینؒ چنان شد کہ از مشیخت او نام و نشانے نماند نعوذ باللہ من غضبہ و غضب اولیائہ بیت

این قوم چو تیغ آب دارند　　　جان از تن بے ادب بر آرند

فقیر گوید کہ

فقیر بعضے از اولاد او را دیدم کہ در بلا آمدہ اند و اسیر مردم اند۔ بیت

ہر آن کہتر کہ با مہتر ستیزد　　　چنان افتد کہ ہرگز بر نخیزد

مے آرند کہ روز وصال مبارک خود بحضرت مخدوم زادۂ بزرگ قیوم زمان شیخ محمد صبغۃ اللہ رضی اللہ تعالی عنہ کہ حاضر الخدمت بودہ اند و خدمات ادویہ وغیرہ می نمودند باو خطاب نمودہ فرمودند کہ نزدیک آے با وجود نزدیکی نزدیک تر شد سراپا گوش گشتہ منتظر مواہب نشستند کہ رضاء اللہ فی رضاء الوالدین زیادہ متوجہ شدند از استماع این کلام فرخندہ مآل بمصداق این مصرعہ ع

ہمہ گوشیم تا چہ فرمائی

عنایت نمودہ گفتند کہ وضع بے نظیر شما در ہمہ وجوہ ہمیشہ مقبول و محبوب ما است تغیر و تبدیل را در آن تجویز نخواہد بود دوم برادران و ہمشیرہ ہائے شما ہمہ از شما خوردند اگر از آنہا تقصیرے و کوتہی سر بر زند

بر آن نخواهید گرفت و دل خود را از آنها رنجه نمائید که برائے آنها ضر راست و رشتۂ اتفاق را مضبوط تر خواهید ساخت۔ سوم صحبت سلاطین را بے ضرورت اختیار نخواهید نمود خدمت ایشان آداب بجا آورده از جناب قدس خداوندی جل سلطانہ توفیق بر آن مسلک نمودند تا آنکه در حین وصایا منصب عالی و نسبت متعالی خود که کنایه از معاملہ قیومیت باشد بر ایشان عنایت فرمودند صاحب برکات معصومی می نویسد که دران شب که فردائے ایشان از دیار رحلت می نمایند بر ہر درے از درہائے دار الارشاد ہاتفے ندامی کرد که فردا قیوم وقت ازین سرائے فانی رخت بدار البقائے جاودانی می کشد ہر کرا سودائے جمال باکمال او در سر بود بشتابد و نقد وقت را دریابد فرد

غنیمتے شمرا ے شمع وصل پروانہ — کہ این معاملہ تا صبحدم نخواہد ماند

و نیز می نویسد که در قصبات سرہند مبارک و غیرہ بلدان بعیدہ مثل لاہور و پشاور که وقوف این ماجرا نداشتند با ایشان نیز این ندا رسیدہ بود و آن شب را نوشتہ گذاشتہ بودند که اثر این آواز و شورش این ندا از کے پرتو انداز خواہد شد چون این قصبہ انتشار یافتہ تاریخ آن ندا و وفات ایشان برابر آمد و نیز دراں روز زلزلۂ عظمیٰ واقع شدہ حتی که اشیا ہائیکہ بر طاقچہ ہا افتادہ بر زمین شکستند گویا قیامت برپا شدہ بود لاشک که مقدمۂ قیامت بودہ چرا که قیوم عالم و عالمیان بودند از انتقال ایشان در قوام عالم شکست آمدہ موجب اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ شدہ چنانکه می نویسد که یکے از بنات طاہرات ایشان دران ساعت بدوگانہ نماز شغل داشتند چون از نماز فارغ شدند می بینند که پشت بقبلہ اند ہمانا که زلزلہ ایشان را منقلب نمودہ یا در حواس ایشان از کثرت غم و اندوہ فتورے راہ یافتہ از آن تشخیص قبلہ نا نمودہ مشرق را از مغرب فرق نمی کردند چنانکه در بارۂ قیامت صادر است کریمہ وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ و آخر کلام ایشان سلام بودہ یعنی فرمودند السلام علیکم ہمانا که حضور سراپا سرور جناب نبوی علیہ الصلوٰۃ و السلام با ملائکہ کرام و اولیائے عالی مقام شدہ باشد۔ بیت

چہ خوش بود که بسر وقت من رسد دلدار — رخش بہ بینم و جان را فدائے او سازم

۱۰۷۹

وصال مبارک اشتمال ایشان نصف یوم السبت نہم شہر رفیع القدر ربیع الاول ہزار و ہفتاد و نہ ہجری

بعالم روئداد اِنّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیہِ رَاجِعُونَ ط بیت

نہ پنداری کہ جان را رائیگان داد — فروغ روئے جانان دید و جان داد

بعد ازین واقعۂ جانکاہ آنقدر درد و آفات و بلیات بلا نہایات بر کافۂ اہل جہان رخ نمود کہ شرحِ آن از تحریر و بیان بیرون است گویا کہ رحلتِ ایشان و تولدِ غم و محن توامان افتاد بیت

تا تو رفتی زچمن لالہ رخان خار شدند — نرگس و سوسن و گل این ہمہ بیمار شدند

تواریخ وصالِ ایشان اہل فضل زبان چہ نثر و چہ نظم کہ بیان نمودہ اند نہ آن قدر است کہ درین منتخب گنجایش یابد اما بعضے ازان ہا ایراد مے نمائیم۔ منہا حضرت وحدت قدس سرہ فرمودہ اند نظم

ازین دنیائے فانی در گذشتہ — شہے کین نہ طبق را بود سرپوش

بنات النعش شد امروز ہیہات — ہمان مجمع کہ پروین دیدمش دوش

برسمِ ماتمی از سازِ ناہید — فلک از ابر کردہ پنبہ در گوش

خروش از شش جہت برخاست آندم — کہ مرغِ گلشنِ حق گشت خاموش

جہان را آتشے در خرمن افگند — خود اندر خلوتِ وصلش ہم آغوش

بسا کس خانماں بر باد دادند — بسا کس رفتہ رفتہ گم شد از ہوش

ز داغِ غم بصحرا رو نہادند — چو لالہ نازنینان خانہ بر دوش

پئے تابوتِ آن قطبِ زمانہ — چو رعد نعرہ زن احباب در جوش

درِ پیرِ مغان بستند افسوس — کنون کو رند؟ کو می خانہ؟ کو نوش؟

چنان مرآتِ دل را حیرت افزود — کہ گشتہ صورتِ حالش فراموش

چو پنہان شد ز چشمِ مردمان او — چو جان در جسم زیر گشتہ روپوش

ندا آمد کہ آن معصوم مطلق — بکوے وحدت آمد دوش بر دوش

بگو سالِ وصالش "غیب دان" بود — کہ بود از جام غیب عشق مدہوش۔ غیبدان ۱۰۶۹ھ

اگر خواہی نشانِ سالِ عمرش — بگو "واللہ" دیگر باش خاموش واللہ ۶۲

حضرت اورنگ زیب عالمگیر فرمودہ اند نظم

قیوم جہان خلیفۃ اللہ | دانندۂ رازہاے مکتوم
در دائرہ وجود تا بود | بودش بجہان مثالِ معدوم
تاریخ وصالِ او خرد گفت | "رفتہ زجہان امام معصوم"

رفتہ زجہان امام معصوم ۱۰۷۹ھ

ناصر علی سرہندی کہ ملک الشعراء وقت بود واز جملہ مخلصان چنین گفتہ۔ بیت

چراغے خاندانِ نقشبندان | فروغِ دین احمدؐ خواجہ معصوم
بسوے گلشنِ جنت قدم زد | ازین ویران رباطِ کہنۂ بوم
طلب کردم زدل سالِ وصالش | ندا آمد" زعالم رفتہ معصوم"

زعالم رفتہ معصوم ۱۰۷۹ھ

حضرت مروج الشریعۃ یافتہ اند" بجنات خوابید"
۱۰۷۹ھ

نیز عزیزے یافتہ" نقشبند ثانی بود"
۱۰۷۹ھ

نیز عزیزے گفتہ" اَلْمَوْتُ جِسْرٌ یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ"
۱۰۷۹ھ

قدوۃ الواصلین امام العارفین مجتبی رب الجلیل حضرت شیخ میان محمد اسمٰعیل فرمودہ اند" خدیو ولایت بود"
۱۰۷۹ھ

وعددِ سنین عمرِ مبارکِ ایشان ہفتاد و دو سال کامل آمدہ چنان کہ از اصل حساب بشمار تواریخ مبارک ایشان پوشیدہ نیست۔ غسل مبارک ایشان را آخوند (عبد الحق) سجاول کہ از فحول علمائے زمان واستاد فرزندان ایشان بود واز مریدین قدماے وصاحب نسبت والاے بود باذن حضرت مخدوم زادگان دادہ می آرند کہ چون بمضمضہ رسید عرض نمود کہ مرا قدرتِ کشودنِ دہن مبارک نیست خود دہن مبارک را برنگ احیا کشودند وقبول آب نمودند بعینہ بطریق احیا مضمضہ فرمودند کہ حاضران متحیر ماندند ازین معنی مخلصان را موجب ازدیادِ عقیدت گردیدہ وغیر مردم را باعث اخلاص شد۔ کفن مبارک بموجب مسنون سہ جامہ دادند کہ ازار ولفافہ وقمیص باشد وعمامہ ندادند چہ مسنون نیست بلکہ بدعت است ونزد حضرات مجددی در ہیچ بدعتے حسن نیست اگرچہ او را حسن نامند ومقدم بر نماز ایشان برادر اصغر ایشان حضرت شاہ جیو بامر حضرات

مخدوم زادگان بودند و گویند که بنوعے اجتماع خلایق شده بود که از تعداد بیرون بود حتی که باغ فتح که از سندل پوره که محل ایشان بود مسافت کثیر دارد ہمہ مملو از خلایق بوده۔ در وقتِ دفن مبارک آسمان بنوعے گریان شده که از شدتِ باران خیمه بر مدفن مبارک برپا نمودند تا دفن صورت بندد و مدفن ایشان ہمان باغیچه قرار گرفت که در حیات خود فرموده بودند که اینجا محل یکے از فقرائے صاحب کمال خواہد شد چنانکه در ابتدائے این تذکره مذکور شد ہر چند که گفتگو بسیار شد و مرضی حضرت مخدوم زاده گان آن بود که در روضۂ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنه بگذارند اما مخلصان عرض نمودند که ایشان را که مثل حضرت مجدد الف ثانیؒ اند باید که بمسافت از ایشان گذاشته شود۔ مصرعه

یک تخت دو شاه بر نشاید

تا در مابین این دو روضۂ مقدسه محل وافر برائے قبور خلائق حاصل گردد که در آن امید است که موجب رحمت ایزدی گردد و از عذاب مامون مانند و قرب جوار موجب شفاعت و سبب مغفرت جمع کثیر شود نوشته اند که بر قبر مبارک ایشان خواہرِ حضرت اورنگ زیب عالمگیر قبه مرتفع عالی بنا نموده که از مسافتِ بعید برنگ قبه خضرائے نبوی علیه الصلوٰۃ والسلام ظاہر و مبرہن است بسه آشیانه قرار داده اند۔ قبر مبارک ایشان و قبور اکثرے از فرزندان آن قبله صفاکیشان در آن مکان عالی شان اقتران یافته۔ بیت

رفعتِ قبه اش از تارکِ افلاک بلند
چار دیوارے وے وشتِ جنان شد ہمسر

طورِ یک بار تجلی گہِ سبحان گر دید
ہست ہر لحظه برین روضه تجلی دگر

صورتش لؤلوے صافی چو قصورِ جنت
خاک آن پاک زمین ہست چو مشکِ اذفر

ہر که از فیضِ ازل شد بجوارش مدفون
یافت در روضۂ رضوان بعنایات مقر

ذکرِ خلفائے حضرت عروۃ الوثقیٰ رح

مخفی نماند کہ ارشاد حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ بتمام عالم منتشر شدہ بود و اطراف اربعۂ جہان چہ شرق چہ غرب چہ جنوب و چہ شمال از فیض عام ایشان مالامال مسموع شدہ کہ عزیزانیکہ از صحبت عالی ایشان بدرجات ولایت رسیدہ اند زیادہ از یک لک و ہفت ہزار اند و جماعت مریدان ایشان از حیطۂ تحریر و تقریر بیرون است اما کمل خلفائے ایشان کہ بدرجۂ کمال و اکمال رسیدہ اند و از زمرۂ مکملین شدہ اند زیادہ از چہار صد بودہ اند چون وضع این رسالہ بر انتخاب است بذکر اسماء بعضے از آنہا اکتفا رفت و تفصیل احوال آنہا نمود۔

خلیفۂ اول و خلفِ بے بدل و قائم مقامِ مکمل و مبشر باصالت و متحقق بکمالات نہایت النہایت و صاحب منصب قیومیت و فردیت وارثِ کمالاتِ قطبیت و غوثیت قبلۂ جہان و جہانیان حضرت قیوم زمان شیخ محمد صبغۃ اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ تفصیل احوال ایشان باحوال فرزندان و برادران ایشان حوالہ بالا شدہ ان شاء اللہ تعالیٰ از آنجا قدرے نوشتہ خواہد شد۔

و خلیفۂ ثانی فرزند ثانی آن قبلۂ دو جہانی است مسمی بحضرت محمد نقشبند مشہور و ملقب بحضرت حجۃ اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ

و خلیفۂ ثالث ایشان فرزند ثالث ایشان است مسمی بحضرت محمد عبید اللہ مشہور و ملقب بمروج الشریعت رضی اللہ تعالیٰ عنہ

و خلیفۂ رابع فرزند رابع ایشان حضرت محمد اشرف قدس سرہ

و خلیفۂ خامس ایشان حضرت شیخ محمد سیف الدین قدس سرہ

و خلیفۂ ششم ایشان حضرت شیخ محمد صدیق قدس سرہ

این ہر شش مخدوم زادہ بر جادہ باعلیٰ درجات کمال و اکمال مشرف شدہ اند و از نسبت ہائے خاصہ والد شریف خود حظِ وافر و رخ کامل یافتہ و این ہر شش بہ قطبیت جہات ستہ فائض بودند تفصیل احوالات ایشان ان شاء اللہ تعالیٰ در منتخب خامس۔ چنانچہ

ایما باران رفته است خواهد شد۔

و خلیفہ ہفتم ایشان نبیرہ ایشان حضرت شیخ ابوالقاسم کہ فرزند حضرت قیوم زمان شیخ محمد صبغۃ اللہ اند و حضرت عروۃ الوثقی رضی اللہ تعالیٰ عنہ ایشان را داخلِ فرزندان گرفتہ اند وارث ظاہری در رنگ فیوض باطنی موافق فرزندان خود دادہ اند چنانکہ تفصیل آن در ذکر ایشان خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ۔

حضرت و حضرت برادر زادہ ایشان اند ہر چند اول بخدمت والد خود حضرت خازن الرحمۃ مشرف شدہ اند اما در ثانی از خدمت حضرت عروۃ الوثقیٰ رح نیز تشریفات یافتہ اند و از صحبت حضرت حجۃ اللہ نیز بہرہ ور شدہ اند۔

و خواجہ محمد حنیف کابلی بعد از حضرات مخدوم زادہ گان در سائر مجازان ممتاز اند و بعد از ایشان خواجہ محمد صدیق پشاوری ولد خواجہ عبد الغفور سمرقندی کہ از جملہ مجازان جناب حضرت مجدد الف ثانی رح بودہ است در باقی خلفاء امتیاز تمام دارند و این دہ نفر کہ مذکور شد از جملہ طبقہ اولیٰ خلفاء حضرت عروۃ الوثقیٰ رح اند در رنگ عشرہ مبشرہ کہ در اصحاب نبوی صلی اللہ علیہ وسلم امتیاز داشتند نیز اینہا از اکثر خلفاء معصومی ممتاز اند والعلم عند اللہ سبحانہ بحقیقۃ الحال۔

و سوائے ایشان بر تحی از خلفاء جناب حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ عنہ نیز مذکور مے نمایم و اسمائے مبارک ایشان را ثبت می کنم بگوش ہوش استماع نما

منہا حضرت میر امان اللہ برہان پوری ۔ شیخ ابو المظفر برہان پوری ۔ شیخ علیم جلال آبادی ۔ مولانا حسن علی پشاوری ۔ مولانا شیخ باقر لاہوری ۔ سیادت و ولایت مآب آخوند موسیٰ بھٹی کوٹی (جلال آبادی) ۔ مولانا بدر الدین سلطان پوری ۔ شیخ بایزید سہارنپوری ولد شیخ بدیع الدین ۔ حاجی حبیب اللہ حصاری ثم بخاری ۔ مخدوم شیخ آدم تہتی ۔ شیخ ابراہیم بکری ۔ شیخ یوسف گردیزی ثم ملتانی ۔ میر شرف الدین حسین لاہوری ۔ شیخ نور اللہ لاہوری شیخ حسین منصور جالندہری ۔ آخوند عبد الحق سجاول سرہندی ۔ میر نعمت بیگ گرز بردار۔

شاہ حسین عشاق - خواجہ عبدالصمد کابلی - شیخ عبدالکریم کابلی - شیخ ابوالقاسم کابلی ولد صوفی مغربی کہ الحال مقیمین واعزہ کابل از اولاد اوبید - مولانا محمد امین حافظ آبادی - شیخ عطاء اللہ سورتی - شیخ نور محمد سورتی - حافظ محسن سیالکوٹی - محمد شریف لاہوری - حاجی امان اللہ لاہوری - شیخ محمد فاروق لاہوری - شیخ محمد عارف لاہوری - شیخ محمد حکیم - مولانا محمد حکیم - مولانا محمد امین بخاری ثم پشاوری - شیخ حاجی حکیم بلخی - شیخ حاجی عاشور بخاری - شیخ حافظ صادق کابلی - سید اسرائیل - مولانا حسن - خواجہ ماہ دہلوی - میر غضنفر داراشکوہی دہلوی - میر عبدالفتاح و شیخ محمد جان ولدان میر محمد نعمان قدس سرہ میر عارف نبیرۂ حضرت میر محمد نعمان قدس سرہ - میر عماد ہروی الحسینی - میر شرف الدین حسین ولد میر عماد مذکور جامع جلد ثانی مکتوبات سامی معصومی - میر مفاخر حسین ایضاً ولد میر عماد مذکور - میر محمد زمان - ملا محمد شریف - صوفی مشہور بصوفی پاینده طلا کابلی - صوفی عبدالرؤف مشہور بصوفی پاینده کرباس کابلی - صوفی عبدالرحمن - میر ماہ عرب - صوفی سعداللہ کابلی - میان شیخ محمد عبدالخالق بنگالی - شیخ رحیم داد افغان - شیخ غلام محمد افغان - شیخ حاجی خان افغان - شیخ احمد خان افغان - خواجہ عبداللطیف پشاوری - شیخ عبداللطیف لشکر خانی - شیخ میر محمد خان - شیخ شاہ خواجہ ترمذی - شیخ اسداللہ افغان - خواجہ محمد فاروق - مولانا جمال الدین - مولانا محمد افضل - شیخ حاجی حسین - صوفی نور بیگ - مولانا قایم - ملا فیض محمد فتح آبادی - میان دینار کہ خواجہ سرای شاہ جہان بودہ - شیخ محمد یار ملقب بخداپرست خان - مولانا احمد ترک کہ بارشاد اہل حرمین کامیاب شدہ بود - مولانا محمد یوسف - میر محمد معصوم سرہندی خواجہ محمد مومن جذبی - شیخ حاجی محمد خان طالقانی - مولانا مومن بیگ برہان پوری - میر مغل کابلی - شیخ مومن بیگ کابلی - ملا خواجہ مسافر - شیخ عبدالحمید برہان پوری - مولانا محمد کاشف رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین -

وازجملہ اغنیا کہ بتشریفات معصومی مشرف شدہ اند وازبرکات مجددی کامیاب گردیدہ اند اول، واعظم آنہا حضرت اورنگ زیب، عالمگیر است رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ رحمۃ واسعۃ، در ذکر فضائل او مستحق کتاب علیحدہ است بعضے خصوصیات او باحوال بعضے خلفاے مذکور در برکات معصومی یافتہ می شود فان شئت فارجع الیہ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد کما یحب ربنا و یرضیٰ وعلیٰ آلہ وصحبہ کما یلیق بعلو شانھم ویحری اما بعد این لآلی ست منثورہ و جواہر بیست منشورہ کہ شناورانِ بحرِ عرفان از قعر غیب ہویّت بغواصی جذباتِ احدیت بر آوردہ و کوہکنانِ غواشی امکان از کان سر اوقات واحدیت بہ تیشۂ ریاضت بل بسابقۂ موہبت کشیدہ مکنون در صدف جوامع الکلم و مرموز در مکمن مجامع الحکم متضمن اسرارِ خفیہ و علوم بدیعہ و مشتمل بر شواہد عجیبہ و معارفِ غریبہ، گلزارِ انوارِ کمال بوستان ازہارِ وصال شگوفۂ گلستانِ عُلیٰ و نوبادۂ باغستانِ ہدیٰ حلال حقائق تشبیہ و مفتاح دقائق تنزیہ شرح مراتب ولایت و تبیین کمالاتِ نبوت توضیح شریعت و تنقیح حقیقت تعبیر بینات محکمات و تاویل آیات متشابہات اطوار علما از مبادی آں ہویدا و احوال صوفیۂ کبریٰ از مقدمات آں ہویدا، منازل متاخرین مر عروج آنرا زینہ و مدارج متقدمین را یک نکتہ از آں نگینہ دائرۂ نقطۂ اصول نقطۂ دائرۂ وصول، تفصیل مقاماتِ قیومیت و خلّت و اجمال مراتبِ محبت و محبوبیت شعر

ففی کل لفظ منہ روض من المنی وفی کل سطر منہ عقد من الدرر

ادام اللہ تعالیٰ ظلال مَظھرہ وبرکات مُظھرہ وھو الانسان الکامل و الفرد الجامع آیۃ الاولیاء و معجزۃ الانبیاء سلطان ملک الولایۃ ومالک سریر النھایۃ فارس مضمار الکمال و حارس اسرار الجلال والجمال نجم سماء الھدایۃ وشمس افق النھایۃ باسط الایدی بافاضۃ الاذواق و

ناشر الایادی من الوجد والاشواق الجوهر من بین الاعراض والذات للعالم الذی هو ظل الصفات رباعی

اے آنکہ چو ذات خود سراپا آنی | بر سرِّ خلافتِ بشر برہانی
عالم عرض و ذاتِ تو آنرا جوهر | اے جوهر و الاز کدامین کانی

قوام العالمین وارث الانبیاء والمرسلین شعر

لا یدرک الواصف المطری خصائصہ | وان یکن سابقا فی کل ما وصفا

الفاروقی النسب المحمدی الحسب القدسی الماخذ والسرهندی المولد وهو الشیخ محمد المعصوم ابن الامام الربانی والاویسی الرحمانی کاشف اسرار السبع المثانی والمجدد للالف الثانی النائب مناب رسول الله والمهدی بهدی حبیب الله کمال الشیخین ورتبة الختنین صاحب الولایة الاصلیة ومخزن الانوار الالوهیة خزینة الرحمة ودفینة الحکمة الصلة بین البحرین والمصلح بین الفئتین رباعی

اے ناطقہ را کلیل کمالِ تو کلیل | بر حالِ تو ہم حالِ تو برہان و دلیل
حسنت نمک حبیب رامی آمیخت | با قند مصفای سرِ خوانِ خلیل

الامام الهمام حجة الله فی الانام الشیخ احمد رضی الله تعالیٰ عنہ ورضی عنہ سبحانہ بر طالبانِ ذی یقین و سالکانِ راہِ متین ہویداست کہ دوستانِ حضرت ذوالجلال و بادہ نوشانِ خمخانۂ وصال بحکم تخلقوا باخلاق الله و بامتثال فَاتَّبِعُونِی یُحْبِبْکُمُ اللّٰهُ بر وفقِ کلامِ الٰہی جل شانہٗ و بر طبق سننِ مصطفوی علی مصدرہا الصلوٰة والسلام متکلم اند و چون صفتِ کلامِ ربانی یُضِلُّ بِہٖ کَثِیْرًا وَّیَهْدِیْ بِہٖ کَثِیْرًا آمد لاجرم در حدیثِ نبوی ہمچنان اضلال و اہدا ظہور فرمود و در کلامِ اولیاء کبار کہ متابعانِ آن خواجۂ اخیار اند نیز بر آن طبق کلمات افتاد بلکہ این برگزیدہا بحکم جَاهِدُوْا فِیْ سَبِیْلِهٖ وجودِ بشریتِ خود را در راہِ او سبحانہٗ درباختہ بوجودِ موہوب حقانی بقا یافتہ اند و زبانِ شان حکم شجرہ موسوی گرفتہ۔ مصرع زبانے زما بود گوبندہ او۔

الحق ینطق علیٰ لسان عمرؓ آنرا گواہ ست پس ہوشمندان اولی البصائر ناگزیر است کہ کلمات این اکابر را بایمان واذعان پیش آیند ومترصد ثمرات آن باشند وآنچہ ازین علوم ومعارف از کمال تازگی ولطافت بفہم شان ندر آید واگر در فہم آن قصورے یابند پس این کلمات را در رنگ متشابہات قرآنی تاویل جویند یا علم آنرا بر قائل آن مفوض دارند تا از نتائج ایشان بہرہ ور گردند ھذا ھو الحق فماذا بعد الحق الا الضلال وچون تاریخ اختتام این قدسی آیات بگوش ہوش از سروش غیب "جمع کمالات نبوت" میرسد اگر این "درۃ التاج" را بہمین نام خوانند می شاید۔

۱۰۶۳ھ ۱۰۶۳ھ

مکتوب (۱) اول

در قطع مراتب ظلال وعروج بمعارج نہایۃ النہایۃ بہ پیر بزرگوار خود رضی اللہ سبحانہ وتعالیٰ عنہ۔

عرضداشت بندۂ کمترین محمد معصوم بذروۂ عرض خاک نشینان آستانۂ علیا می رساند احوال واوضاع خدمہ این حدود مستوجب حمد است سرفراز نامہ عالی کہ بمصحوب ممریز خان مرسل بود ودران این عاصی مہجور ناقابل دور از کار را بانواع عنایات سربلند ساختہ بودند شرف ازورود آن یافت۔ بیت

من کہ باشم کہ بر آن خاطر عاطر گذرم لطفہا می کنی اے خاک درت تاج سرم

قبلہ گاہا از احسانہائے او تعالیٰ چہ توان نوشت وبکدام جوارح مکافات شکر او سبحانہ توان بجا آورد مگر آنکہ خود را خاک سازد بلکہ از خود نامے ونشانے نگذارد ہنوز حق آنرا بجانیاوردہ باشد چہ ہر عبادتے کہ باین طرف منسوب بود البتہ قاصر است وبعیب نقصان متسم۔ اللہم لا احصی ثناء علیك انت کما اثنیت علی نفسك۔

مکتوبات ومعارف شریفہ جدیدہ را اخوی خواجہ محمد ہاشم از آگرہ فرستادند علو درجۂ آن نہ بآن مثابہ ایست کہ فراخور فہم ہر بے سرانجامی باشد وآنچہ اندراج یافتہ کہ افراد عالم ہمگی ظلال اسماء وصفات واجبی است عز شانہ، پس ہمہ اعراض بوند کہ جوہرے درمیان آنہا کائن نباشد

تا قیام آنہا بآن جوہر بود پس از ذاتِ اقدس ایشان را جز حرمان نصیب نبود و نصیبِ شان غیر از صفات
نباشد مگر یک ذاتِ عارف الخ، شبے در نمازِ تراویح در مراقبہ و مطالعہ این معنی افتاد دید کہ اعراضے
کہ ذات اینکس بودند باصلِ خود عود کردند و ہیچ نامے و نشانے ازان نماند و تمام مضمحل و محوو
متلاشے در اصل خود گشت، ہر چند می رود ہمہ در اصل خود می رود و در اصولِ اصول الی ماشاء امحی
اللہ تعالیٰ و مشہود گشت کہ تا ہر جا کہ می پوی ہمہ در وجوہ و اعتبارات می روی کہ اصلِ اصول اند
و از ین اصول و اصولِ اصول بذاتِ مجرد رسیدن محال است اصول ہمہ انقطاع می پذیرد و
ذات عز شانہٗ ماوراء ماوراست چہ اطلاقِ اصل در آنحضرت جل سلطانہٗ ساقط است آخر الامر
معاملہ بیاس رسید و بیقینِ یقین معلوم شد کہ ہر گاہ اصل تو صفات و اعتبارات باشد نہایت
سعی آن خواہد بود کہ خود را در اصولِ خود مضمحل و متلاشے سازی و بعد از اضمحلال در اصل از
اصل گذشتن معنی ندارد امرے دیگر باید کہ نصیبے از حضرتِ ذات فرا گیرد جل سلطانہٗ دران وقت
بخاطر رسید کہ شیخ محی الدین ابن العربی قدس سرہٗ خوش می فرماید و ما بعد ہذا الا العدم المحض
یعنی نیست بعد از فنا و اضمحلال در اصول، مگر عدمِ محض چہ اصول را در آنحضرت راہے نیست
غیر از انقطاع و ذات مجرد ماوراء الوراست تا این را ذات عطا نفرمایند بذات تعالیٰ رسیدن
محال است و آنچہ حضرتِ ایشان نوشتہ اند کہ این قسم بزرگ در یک عصر متعدد نمی شود علاوہ
یاس مذکور شد و آنقدر غم و غصہ روے داد کہ چہ نویسد دران یاس گاہے بخاطر می رسد کہ تابع
کامل را از جمیع کمالات متبوع نصیب ست، پس عدم تعدد بکدام اعتبار خواہد بود آیا فرق اتا
اصالت و تبعیت باشد اما این قسم خواطر مسکن آن اضطراب نمی شد محرمے نبود کہ باوے درد
دل توان درمیان آورد، آخر الامر بر وفق کریمہ حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ قَدْ
كُذِبُوْا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا بر آخر مکتوب ہشتادم از مکاتیب جلد ثالث کہ نامزد این فقیر گشتہ
اطلاع دادند ہر چند مکرر بر آن مکتوب گذشتہ بود اما گویا ازین سر اطلاع دادن مصلحت نبود
کہ چشم پوشیدہ ازین حرف می گذشتم الحال بتوجہ شریف امیدوارست کہ ازین معمائے بکشاید

چون در عین نوشتن بر این امر اطلاع یافت بتفصیل در خود مطالعہ نتوانست نمود انشاء اللہ تعالیٰ بتوجہ آنحضرت بہرہ ور گردد۔

مخفی نماند کہ امرے کہ آنحضرت طلب آن می نمودند و آن وصول بذاتِ بحت بودہ بلکہ حصول نصیبہ ازان مرتبہ علیا بعد از چندگاہ از نوشتن آن مکتوب باین بشیر متحقق گشت چنانچہ در مکتوب ہشتاد و ہشتم کہ بنام خواجہ محمد حنیف درین جلد مرقوم ست تصریح باین معنی رفتہ است والعبودیۃ۔

مکتوب (۲) دوم

در بعضے اذواقِ مخصوصہ با بیان شمول عنایاتِ او سبحانہ نیز بہ پیر بزرگوار خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ

عرضداشت کمترین بندہا محمد معصوم ذرہ وار بموقف عرض باریافتگان عتبۂ علیہ میرساند احوال دعاگویان این حدود بیمن توجہات علیہ مستوجب حمد است غیر از آلام فرقت و مہاجرت اندوہی واقع نیست، بیت

خیالِ وصل تو تا حال زندہ می دارد　　　وگرنہ با غم ہجران حیات یعنی چہ

سرفراز نامہ ہائے گرامیہ با معارف و اسرار سامیہ پے در پے می رسند و معاملہ را از حضیض باوج می برند، مکتوبے کہ متضمن تجلیات ثلثہ است درین اوان رسید بقدر استعدادِ خود ازان بہرہ ور گردید و حظے فرا گرفت و بعد ازان مکتوبے کہ مشتمل بر معارف نور صرفِ ذاتی ست شرف ایراد یافت در حین مطالعۂ آن شعورے از نورِ صرف یافتہ بود بلکہ فنائے و بقائے باں نیز فہمیدہ و ماندنے دران استغراق داشتہ، ہرچند در وقتِ کتابت آن نسبت مستور ست تا وجہش چہ باشد حضرت سلامت از عنایاتِ و تعالیٰ چہ نویسد و از احسانہائے او سبحانہ چسان بیان نماید کشان کشان می برند ہرچند نداند کہ کجا می برند و کجا می رسانند اما تلذذات و کیفیات کہ درین میان رُوے می دہند بیانِ آن نمی تواند کرد ذوقی است نہ بیانی۔ بیت

من نہ باختیارِ خود می روم از قفائے او　　آن دو کمندِ عنبرین می بردم کشان کشان

حضرتِ حق سبحانہ، علم و تمیز کامل بتوجہ عالی عطا فرماید رَبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا قبل ازین بمصحوب قاصدے واقعہ نوشتہ فرستادہ است اگر بصحت و سقمِ آن ممتاز شود کمال بندہ پروری ست والعبودیۃ

مکتوب سوم (۳)

درانکشاف نسبتِ عزیزی بہ پیر بزرگوار خود رضی اللہ سبحانہ وتعالیٰ عنہ

عرضداشت احقر الخدمۃ محمد معصوم بذروۂ عرض آستان بوسان می رساند ازان روزے کہ از شرفِ سعادت حضور مہجور گشتہ است خبرے از خادمان آن درگاہ باین شکستہ بال نرسیدہ بسے نگران است احوال خادمان اینجائے مستوجب حمد است و اوقات را جمعیت بسر می برند حضرتِ سلامت امشب کہ شبِ شنبہ بیست و ششم ربیع الثانی است میان شیخ مزمل ازین دار رحلت نمودند خوب رفتند در وقتِ دفن کلاہ تبرکے آنحضرت را کہ پیش بندہ بود ورائے کلاہے کہ آنحضرت بندہ را بتخصیص عنایت فرمودہ بودند بر سر ایشان پوشانیدیم بمجرد پوشانیدن یا بعد از لمحہ دید کہ نسبتِ خاصہ علیہ آنحضرت در ایشان جلوہ گر گشت و تمامے این عزیز را در بر گرفت بعد ازان تمام مقبرہ را نسبتش فرو گرفتہ بلکہ تمامے آن گرد و نواحے را از نور مالامال ساخت من قبل قبل بلا علۃ۔

مکتوب چہارم (۴)

در حصول مقامِ عالی کہ باصل الاصل متعلق ست نیز بہ پیرِ بزرگوارِ خود رضی اللہ عنہ

عرضداشت نیازمند درگاہِ والا محمد معصوم بعرض اقدس می رساند احوال این شکستہ بال بہمن توجہ آن کعبۂ امانی و آمال بر وجہ استقامت است و ہیچ گونہ در عزیمت امور فتور راہ نیافتہ امید می دارد کہ بطفیل نظرِ عنایت آنحضرت در چند نفس عاریتے کہ ماندہ نیز فتور راہ نیابد۔

ثانیاً معروض می دارد کہ فقیر تا مدتہا مقبوض و مغموم می بود آخر الامر بتوجہ عالی بسطے عظیم رُوئے داد و دران بسطِ مقامِ عالی بس شگرف نمودار شد دراں وقت چنان معلوم شد کہ این مقام فوق جمیع مقاماتِ ظلال است و مقام اصل الاصل ست کہ شائبۂ ظلیت بآن راہ نیافتہ است خود را بتمامہٗ داخل آن مقام یافت و سرِ خود را داخلِ مرکزِ آن مقام دید و باقی خود را تہ آن مرکز محاذی ٦٦ بآن و بعضے چیزہائے دیگر ہمدران وقت مشہود بود اگر در حضور مے بود محتمل کہ بعرض می رساند۔

مکتوب (۵) پنجم

دراشارت بحصول نسبت سابقین بامعارف متعلقہ آن نیز بوالد بزرگوار خویش رضی اللہ عنہ

عرضداشت بندۂ کمترین محمد معصوم بذروۂ عرض خاک نشینان درگاہ عرش اشتباہ می رساند کہ سرفراز نامۂ گرامی کہ از سراپے ہو دل مرسل بود رسید، جانہائے افسردہ راسرور کامل بخشید و دلہائے مُردہ راحیاتِ جاودانی از سرِ نو ارزانی فرمود، حمداً للہ سبحانہ کہ متعلقانِ این جاے ازان مہلکہ بعافیت ماندند سفرے کہ مولانا محمد صدیق اختیار کردہ بودند اوائل ہم در نظرِ فقیر چندانی زیبا نمی نمود۔ بیت

با پری روئے اگر در خانہ باشد کسے　　　میل بیرون گر کند دیوانہ باشد کسے ٦٧

از استعداد و بلند ہمتی مولانا این عزم عجب نمود بایستی کہ امرے کہ پیش گرفتہ بودند با نصرام رسانند متوجہ امرِ دیگر می گشتند۔

ثانیاً احوالِ شکستہ خود را بعرض می رساند حضرتِ سلامت این فقیر را ازان باز کہ بعالم فرود آوردہ اند نشان آن نسبت را کہ در وقتِ عروج بآن مشرف ساختہ بودند میانہ می یابد کہ از یمین و یسار بیگانہ ایست، یمین و یسار ازین نسبت قلیل النصیب اند بلکہ ہیچ مناسبتے ندارند این نسبت مخصوص بہ سابقان است اصحابِ یمین در رنگ اصحابِ یسار ازین کمال چہ دریابند و اربابِ ظلال در رنگِ عوامِ مؤمنان ازین معاملہ چہ فراگیرند محبتِ ذاتیہ کہ در آنجا ایلامِ محبوب از دیاد محبت بخش است نسبت بانعام او اینجا متحقق می گردد و چون بذوق و وجدانِ خود

رجوع می کند بے تکلف می یابد کہ حظے وحلاوتے بلکہ ازدیادِ محبتے کہ در وقتِ ایلام محبوب است در ہنگامِ انعام او نیست توان گفت کہ تصور ایلامِ محبوب فرحے و سرورے می بخشد کہ در نفسِ انعام آن فرح وسرور ثابت نیست چہ در محبت ذاتیہ ہر چند فرح وسرور از شائبہ نفسانیہ منزہ ومبرا باشد اتمیت و اکملیت پیدا می کند عالم را بتمامہ اعراض می یابد کہ بوئے از جوہریت نیافتہ است و قیام بذاتہ در حقِ آن ثابت نیست قیوم جمیع اشیا ہما وست سبحانہ مشار الیہ بجمیع اشارات ہم اوست تعالیٰ چہ ممکن را ذات نیست واشارت بعرض عین اشارت بقیوم اوست ممکنات را اشباح بیش نمی داند وزیادہ از ارات خارجی در آنہا تصور نمی نماید قدرت کاملۂ او تعالیٰ را باید ملاحظہ نمود کہ این ارات را کہ محض در مرتبہ حس و وہم است بر نہجے ثبات و استقرار دادہ است کہ از زوال مصئون ومحفوظ است ومعاملۂ ابدی باین مربوط وقیام اعراض را بر نہجے می یابد کہ از شائبہ حالیت ومحلیت پاک ومبرا است بیش ازین نیست کہ ثبوت وتقررِ اشیاء باوست تعالیٰ۔

چون قلم را در بیان احوال می گیرد آنقدر ریزش می شود کہ مدرکہ از ضبط وبرداشتِ آن عاجز می شود لاجرم اقتصار بر قلیل می نماید وباقی را موقوف بر وقتِ دیگر می دارد والعبودیۃ۔

مکتوب ششم (۶)

در فنائے اتم وبقائے اکمل نیز بہ پیر بزرگوار خود رضی اللہ سبحانہ وتعالیٰ عنہ

عرضداشت مہجور ملازمت عالی محمد معصوم بذروۂ عاکفان آستانۂ عالی شان می رساند حسن وجمال کہ متوہم می شد چون عاریتے وامانتے بود باہلِ امانت منصرف گشت وغیر از شر ونقص ہیچ چیز باقی نماند حضرت سلامت در اثنائے این تحریر حالتے روئے داد دید کہ آن عدم کہ غیر وے ہیچ چیز ظاہر نبود رو باستتار آورد وآن کمالات کہ باصلِ خود رجوع کردہ بود جلوہ گر شدن گرفت درین اثنا غیبتے روئے داد می بیند از بس کہ طعام پُر خوردہ است در طبیعت برہم زدگی پیدا شدہ است وقئے بشدت روئے دادہ می یابد کہ از ہر رگ و پوست حتی کہ از رگِ ناخنہا ہم مادہ می کشند ومی بر آرند

بلفظ انا یا کہ مشار الیہ

چون با فاقت آمد دید کہ عدم را بتمامہ برآوردہ اند وغیر ازان کمالات کہ باصلِ خود رجوع کردہ بود چیزے دیگر ظاہر نیست خود را بغایت نورانی ولطیف یافت بعد ازان دید کہ آن کمالات کہ بآن بقا بخشیدہ اند باصل خود رجوع کردن گرفتند وباصل الاصل ملحق گشتند و ظہور دران حضرت بطریق اصالت وحقیقت پیدا کردہ اتصالِ بے کیف حاصل نمودند، این زمان انا کہ از عدم بتمام کشیدہ بآن کمالات ملحق شدہ بود آنجا اطلاق یافت ونسبت ظاہر، با مظہر چون نسبت عالمِ خلق با عالمِ امر یافت حقیقت کمالات انفعالی آنجا ظاہر می شود و بعضے امورِ دیگر نیز این جا معلوم بود نتوانست نوشت انشاء اللہ تعالیٰ چون بدولتِ حضور مشرف گردد بعرض رساند۔

مکتوب (۷) ہفتم

در عظمتِ مطلوب وعجز از ادراک آن نیز بہ پیر بزرگوارِ خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ

عرضداشت کمترین بندہا محمد معصوم بذروۂ عرض باریافتگان آستانۂ علیا می رساند کہ احوال و اوضاع خدمۂ این حدود مستوجب حمد است ہموارہ ترصد استماع اخبار فرخندہ آثار سلامتی خدمۂ عتبہ علیہ دامنگیر ست اشتیاق دریافت دولت حضور راچہ شرح دہد وسوز و گداز جدائی راچسان وانماید۔ بیت

درونم خون شد آخر چند جوشم ۔ می اندر آبگینہ چند نوشم

قبلہ گاہا عجب کاروبارست وطرفہ غنج ودلال در عین آرام حرمان ست ودر نفس وصل ہجران می یابد ونمی یابد ونمی داند کہ چہ می یابد وچہ نمی یابد تضاد در تضاد ست وتناقض در تناقض آرامے میدہند ولذتے می بخشند کہ ہزاران لذات وآرامہا در جنب آن بجوے نخرند و در نمی خرند عوضِ آن بہ پشیزی نگیرند۔ مصرع

آنجا کہ باشد نقل ومے بیکاری است این کارہا

اگر عمرہا در شکر آن صرف نماید ہیچ نکردہ باشد و اگر عہدہا در طلب آن بگذراند بے سابقۂ فضلِ الٰہی ہیچ حاصل ننمودہ مع ذلک حرمان ہمہ وقت دامنگیر است و دوری و مہجوری ہموارہ دستگیر۔ بیت

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایان　　بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی

چہ مطلوب در غایت تنزہ و رفعت و طالب در نہایت پستی و منقصت نہ این را با دے شرکتے و نہ او را با این نسبتے ایں از ادراک آن عاجز و آنچہ از و مدرک شود قاصر فلما لم یوجد بینہما نسبۃ ولو بالوجہ و الشرکۃ ولو بالاسم فلا جرم یکون العجز عن درکِ ادراکہ ادراکًا والجھل عن کنہ معرفتہ معرفۃ۔ وچون این معنی را بذوق و وجدان خود دریافتہ و بتعمق نظر فہمیدہ نہ از روے تکلف و تصنع بنابران جراءت و گستاخی نمود چہ توان کرد کہ علو ہمت مطلبے را میخواہد کہ دست ادراک از دامن آن کوتاہ ست زیرا کہ ہر چہ از و حاصل شود نہ اوست بلکہ شبہ و مثالِ اوو گرفتاری ظل گرفتاری بغیر ست اگرچہ نمود اصل است اما بے شائبۂ ظلیت نخواہد بود و گرفتاران اصل را نقطۂ ظلیت کوہِ عظیم ست لہذا از مشاہدات روتافتہ متوجہ احدیتِ صرف ست اِنِّیْ وَجَّھْتُ وَجْھِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا وَّمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ۔

مکتوب (۸) ہشتم

بجناب ارشاد پناہ میر محمد نعمان قدس سرہٗ در اذواق و تلاذین ظاہر و تمکین و بیرنگی باطن۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مخدوما از خوردی باز شوری و ولولۂ در نہاد این بیچارہ ایداع کردہ اند و از پیشگاہ طینت این آوارہ را مخمر بخمیر عشق و شراب جنون نمودہ لیکن بجہتِ ضعف مدرکہ و غلبۂ شہوات طبعی آن طینت اصلی کالمستور بود گاہ گاہ سرے می کشید و اکثر اوقات مختفی اما یقینے باین معنی از زمان باز حاصل بود ہموارہ از سر او این ندا سر میزد۔ بیت

دل آرامے کہ داری دل درو بند　　دگر چشم از ہمہ عالم فرو بند

و آن معنی رفتہ رفتہ بمرور ظہور کردن گرفت و قوی شدن پذیرفت و بحکم فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰہِ

هُمُ الْغَالِبُوْن۔ درین ایام آن نشہ از سرِ نو تازہ گشتہ ست و با چندین طبل و نفیر سر کشیدہ
شوریدگی خاص در دماغ بہم رسیدہ است و سودائے تازہ در سر پیدا گشتہ

ع در سرم سودائے شیرینِ دلبری ست ع جنونی من حبیب ذی فنون

بیت

گذشت است آنکہ چون افسردۂ چند دلم بودے بخواب و خورد خورسند

کنون دل را زمانِ حق پرستی ست حریفِ عشق را آغاز مستی ست

ازان ست کہ ہرگاہ قلم بدست می گیرد کہ بعزیزی چیزے نویسد و دریوزۂ توجہ و دعا نماید جوششے
از اندروں برروے کار می آید و قلم را بجاے دیگر می اندازد۔ بیت

بلے چون دل گرفتارِ ہوائے ست ہمے دیگر بچشمش اژدہائے ست

حروف مہمل — و چند چیز نامربوط روے نامہ را سیاہ می کند و وقت و حال متکلم و مخاطب را تعقل ناکردہ عمل کردہ
می شود۔ بیت

لیلیٰ و موے مشکبو ہر کس کہ دیدش مو بمو داند کہ زنجیر از چہ رو در گردنِ مجنون بود

پس باید کہ مخاطبان از روے کرم این قسم شوریدہ کار را معذور می داشتہ باشند و سیاہ کردۂ او نظر
نکنند بیچارہ مشتاق چہ کند کہ با آن مغلوب ست و با آن مفتون ست۔ بیت

مجنونِ عشق را دگر امروز حالت ست کاسلام دینِ لیلیٰ و دیگر ضلالت ست

نمی داند کہ ہر کس را ہوائے دیگر است و ہر دیدہ را بینائے دیگر جمعی را منظور مزخرفاتِ دنیا ست
و طائفہ را مطمح نظر نعمات عقبیٰ ست و فرقہ را ہمت مقصور بر مولیٰ ست بیت

تو و طوبیٰ و ما و قامتِ یار فکرِ ہر کس بقدرِ ہمتِ اوست

بر سرِ اصل سخن رویم مشتاق مسکین گاہے مغرورِ وصل است و گاہے مفتونِ فصلِ زمانے
بالتفات — نظر بالطاف و عنایاتِ دوست مباہی و مفتخر ست و زمانے دیگر نظر بر کردار و اعمالِ خود مناجی و
مستغفر ہنگامے بملاحظہ کمالِ بے مناسبتی خود با آنجناب مقدس مقبوض و مایوس ست۔ بیت

دلم — شد مدتے کہ گفت و شنو با تو رو ندا د اے بے نصیب گوشم و اے بے نوا لبم

وہنگامِ نظر بشوق خود واشد شوق او مبسوط وامیدوار۔ بیت

آمادہ گشتہ ام دگر امشب نظارہ را ... پیوند کردہ ام جگرِ پارہ پارہ را

اگر شادان است باو شادان ست واگر غمگین ست باو غمگین۔ بیت

جانان غمِ خود واند ربرِ من ... من شادئی خود فدائے جاناں کردم

بالجملہ نظر بخود بعید است ونظر باو قریب فی نفسہا الک ولاشئ است ونظر باو حی وقائم۔ شعر

انی لاصم اذا نودیت باسمی ... واذا نودیت بعبدی لاسمع

ہنگامے قاصد است وہنگامے مقصود ہم طالب ست وہم مطلوب لہٰذا قلم او متلون ست بالوان واداہائے او متناقض بافہام عبارات او پیچ در پیچ است ومعاملات او ہیچ در ہیچ، ازین پیچ چہ کشاید وازین ہیچ چہ آید۔ بیت

بگولے باد آن مہمان مارا ... کہ آخر چند سوزی جان مارا

از روئے طالبی فاقد ست واز روئے مطلوبی واجد چہ درین صورت او درمیان نیست ودر صورت اولیٰ درمیان۔ بیت

بوصلش نارسم صد بار از پا افگند شوقم ... کہ نو پروازم وشاخے بلندی آشیان دارم

باید دانست کہ این ہمہ اختلافات بمقتضائے کُلَّ یَوْمٍ ھُوَ فِیْ شَاْنٍ نسبت بصورت و ظاہر اوست حقیقت وباطن او بموجب الاٰن کماکان متمکن وبیک رنگ است بلکہ از تمکین ویکرنگی گذشتہ بہ بیرنگی پیوستہ است سبحان اللہ می خواست کہ قلم گرفتہ عذر تقصیرات نماید تقصیر بر تقصیر افزود واستغفارہٗ یحتاج الیٰ استغفار کثیر۔ بیت

یک آتش می نشاند از چشم خوں ریز ... کہ سوے دیگرے زد آتش تیز

دیگرش

چہ کند مرض او لا دوا است وعلت او نہ قابلِ شفا ما بالذات لاینفک عن الذات تا بکجا اطناب نماید ووقت شریف را تباہ کند۔ بیت

عمر بگذشت وحدیثِ درد ما آخر نشد ... شب باخر شد کنوں کوتہ کنم افسانہ را

والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب نہم (۹)

بشیخ عبد اللطیف لشکر خانی فی الوعظ والتذکیر والنصیحۃ ۔

الحمد للّٰہ العلی الاعلیٰ، کما یحب ربنا ویرضیٰ، والصلوۃ والسلام علی رسولہ محمدن المصطفیٰ، صاحب قاب قوسین او ادنیٰ، وعلی آلہ وصحبہ البررۃ التقی النقی، اما بعد فانی ادعوک الی الرفیق الاعلی، واتباع الھدی ان الی ربک الرجعی، واعلم ان العذاب علی من کذب وتولی، فعلیک بمحاربۃ النفس والشیطان والھوی، فانذرتکم نارا تلظی، لایصلٰھا الا الاشقی، والزم الورع والتقوی، والنفقۃ علی المسکین وذی القربیٰ، وسیجنبھا الاتقی الذی یؤتی مالہ یتزکی، ولاتمدن عینیک الی زینۃ الدنیا، ولاترکن الی الذی ظلم والذی غوی، ولاتنس المقابر والبلیٰ، والجنۃ وما حوی، والنار وما یصلیٰ، وتفکر فی الیل اذا یغشیٰ، والنھار اذا تجلی، وسارع الیٰ امتثال اوامر اللّٰہ تعالیٰ، وانتہ عما نھی، وابتغ الشفاعۃ الکبریٰ فی یوم لاینفع المال ولا البنون للذکر والانثیٰ، ان ھذہ تذکرہ لمن یخشی، والی اللّٰہ المشتکی، من قلب معرض عن الھدی، منھمک فی الھوی، الم یعلم بان اللّٰہ یری، والیہ الرجعی، وانہ یعلم السر واخفی، فیاحبذا لمن ارتقی عن السفلی، متوجھا الی العلی، وعلی خطیئتہ بکی، فی ظلم الدجی، واعلم ان الی اللّٰہ المنتھی، وانہ علی العرش استوی، ومارای، تاثیر قدرتہ للوری، واستیقن بان اللّٰہ ھو اغنی واقنی، واضحک وابکیٰ، وانہ ھو امات و احیی، فحینئذ فنی عن نفسہ وبربہ بقی، فصار شدید القوی، ما زاغ البصر وما طغیٰ، لایحزنہ الطامۃ الکبری، وجوزی بالجزاء الاوفی، یوم یتذکر الانسان ما سعیٰ، و ان لہ قربات وزلفی، اذا برزت الجحیم لمن یری، وفی ذلک فلیتنافس التقی، ویبذل جھدہ النقی، والسلام علی من اتبع الھدی، والتزم متابعۃ المصطفیٰ، علیہ وعلی آلہ الصلوات العلی، الی یوم الجزاء ۔

مکتوب دہم (۱۰)

بخواجۂ دینار در نعتِ سرورِ کائنات و ترغیب بر اتباع خیر البریات علیہ و آلہ الصلوات و التسلیمات۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی نقدِ سعادتِ دارین وابستہ بمتابعت سید کونین است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام اگر نجات از نار ہست مربوط بمتابعت سید ابرار است واگر دخول بدار القرار ست ہم منوط باتباع قدوۃ الاخیار ست واگر رضائے پروردگار است نیز مشروط بہ پس روی سید مختار است توبہ و زہد و توکل و تبتل بے تبعیتِ او نامقبول است و اذکار و افکار و اشواق و اذواق بے توسل وے غیر ماموں انبیا بقدحے از سرچشمہ آبِ حیات او سیراب و متمتع و اولیا بجرعۂ از بحرِ بے پایاں او قانع و منتفع مِلک طفیلی اوست و فلک حویلی او رشتۂ وجود با و مسلوک ست و سلسلۂ ایجاد بوے مربوط و ظہور ربوبیت با و منوط کائنات جملگی در قفائے وے و مکونِ کائنات تعالیٰ طالبِ رضائے او کما ورد انا طلب رضائک یا محمد

بیت نماند بعصیان کسے در گرو — کہ دارد چنیں سیدے پیش رو

شعر فان رسول اللہ نور یستضاء بہ — مھند من سیوف اللہ مسلول

صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ و تحیاتہ سبحانہ علیہ و علی الہ و صحبہ کلما ذکرہ الذاکرون و کلما غفل عن ذکرہ الغافلون صلوٰۃ تکون لک رضاء و لحقہ اداء۔ پس بر جوانان سعادتمند و طالبانِ ہوشمند لازم ست کہ ظاہراً و باطناً در اتباعِ او کوشند و ہر چہ منافی ایں دولت بود چشم سر و سر ازاں پوشند و بیقین یقین بدانند کہ اگر شخصے ہزاراں ہزار فضائل و خوارق داشتہ باشد و در متابعت مداہن بود صحبت و محبتِ او سم قاتل است و شخصے کہ ہیچ ازیں خوارق و فضائل ندارد و در اتباع قدم راسخ دارد صحبت و محبتِ او تریاقِ نافع۔ بیت

محال ست سعدی کہ راہِ صفا — تواں رفت جز در پے مصطفیٰ

علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی۔

مکتوب (۱۱) یازدہم

بقلیج اللہ در جواب اسولہ کہ نمودہ اول آنکہ بموجب سبقت رحمتی غضبی باید کہ اہلِ رحمت از اہلِ غضب زیادہ بوند و معاملہ برعکس است، دوم آنکہ حساب عمرِ قلیل را در مدت پنجاہ ہزار سال گرفتن از عدالت بعید می نماید، سوم آنکہ بحکم جف القلم باید کہ او سبحانہ مجبور بود، چہارم آنکہ سرور عالم علیہ الصلوٰۃ والسلام باوجود محبوبیت چون خواہش حیرت نمودہ اند، پنجم آنکہ یا لیت رب محمد لم یخلق محمدا بکدام معنی است، ششم آنکہ روز سیوم بروحانیتِ میت، طعام و گل دادن اصل دارد یا نہ، ہفتم آنکہ شیخ زادہا کہ بارث بجاے پدر نشینند مجوز ست یا نہ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین والہ اجمعین، صحیفہ شریفہ کہ متضمن اسولہ و اشعار دلکش بود مشرف گردانید باندازۂ فہم قاصر در حل ہر کدام چیزے نوشتہ آمد واللہ سبحانہ الموفق للسداد۔

حاصل سوال اول آنکہ مقتضاے سبقت رحمتی غضبی آنست کہ اہلِ رحمت بیش از اہلِ غضب بوند و حالانکہ معاملہ برعکس است چہ عصاۃ انس و جن بیش از صلحاء اینہا اند و اہلِ تکلیف ہمین دو نوع اند پس سبقتِ رحمت چگونہ راست آید و چہ اثر بر آن مترتب شود۔

جواب، در دنیا رحمتِ خداوندی جل سلطانہ شاملِ حال مومن و کافر ست کریمۂ وَرَحْمَتِیْ وَسِعَتْ كُلَّ شَیْءٍ دال بر آنست و فرداے قیامت رحمت مخصوص بمؤمنان باشد و کافران ازان محروم بوند کریمۂ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِیْنَ یَتَّقُوْنَ وَیُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ الآیہ شاہد آن است و سبقتِ رحمت بر غضب در دنیا ہمہ را شامل است و در آخرت ہمہ مخصوص اہلِ ایمان است. جماعۂ از مومنان کہ بکسب معاصی مستحق غضب شدہ اند از کمال رافت و رحمت آنہا را خواہند بخشید و بہ بہشت خواہند برد و در مادۂ آنہا رحمت خواہد سبقت کرد بر غضب، اگر سبقتِ رحمت بر غضب نباشد امثال ما گناہگاران را در دنیا و آخرت امید رستگاری نبود از سبقت رحمت است کہ باین بارِ گناہ بر روے زمین میگردیم

وملائک نمی شویم و بانواع نعم متنعم ایم و فردا امید وار نجاتیم واگر سبقت رحمت بر غضب باعتبار عدد مرحومان و مغضوبان بگیریم چنانکه ذہن سائل بآن رفتہ ہم درست می شود چہ اہلِ رحمت اہلِ طاعت اند از انس وجن وتمام فرشتگان واہلِ غضب کفار انس وجن و شک نیست کہ عددِ ملائکہ بچندین اضعاف زیادہ است از مجموع عدد انس وجن واہلِ رحمت را مخصوص بہ اہلِ طاعت از انس وجن نمودن و ملائکہ کرام را از ان برآوردن معنی ندارد کہ ہمہ مامور بامرِ الٰہی اند تعالیٰ واہلِ طاعت اند لا یعصون اللہ ما امرھم ویفعلون ما یؤمرون ۰ وہر کہ مامور امرِ الٰہی ست تعالیٰ از اہلِ تکلیف است و اہلِ تکلیف را باین معنی قرار دادن کہ در افرادِ او مطیع وعاصی باشد ممنوع ست و بر تقدیر تسلیم حصر اہلِ تکلیف درین دو نوع غیر مسلّم ست ظاہرا حق تعالیٰ را بندہا باشد از اجناسِ مختلفہ ورای انس و جن کہ متضمن مطیع وعاصی بوند و باندازۂ عمل خود معذب و مثاب باشد چنانچہ در اخبار آمدہ است و زیادتی عدد اہلِ رحمت باندازۂ آنہا باشد وما یعلم جنود ربک الا ھو ۰

حاصل سوالِ دویم آنکہ روزِ قیامت پنجاہ ہزار سال خواہد بود تا آن روز تمام نشود ہیچ یکے نہ از انبیاء علیہم الصلوٰۃ و نہ از غیر ایشان بہ بہشت نخواہند رفت حساب عمل قلیل دنیاوی را در مدت پنجاہ ہزار سال گرفتن خصوص مؤمنان را از عدالت بعید می نماید۔

جواب آنکہ حساب در مدتِ قلیلہ خواہد شد قال فی البدور السافرۃ ان فصل القضاء فی ذلک الیوم فی قدر ساعۃ۔ ویروی انہ علیہ السلام سئل عن محاسبۃ الخلق فقال کما یرزقہم فی غداۃ واحدۃ کذالک یحاسبہم فی ساعۃ واحدۃ۔ وفی تفسیر قاضی بیضاوی فی تفسیر قولہ تعالیٰ وھو اسرع الحاسبین یحاسب الخلائق فی مقدار حلب شاۃ لا یشغلہ حساب عن حساب واین ہمہ طول روزِ قیامت از راہِ عظمت و بزرگی وجاہ وجلال و استغناے حضرت مالک یوم الدین ست بر در بزرگان انتظار ناگزیر است انتظار باندازہ استغنا وجاہ وجلال است مانند شدت وعذاب آن روز کہ خاص بکفرہ وفسقہ است قال اللہ تعالیٰ وکان یوما علی الکافرین عسیرا مقربان از انبیا علیہم الصلوات والبرکات واولیاء وسائر اہل طاعت وتقوی دران روز

ازان شدت و عذاب ایمن باشند لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ بعضے ازآنہا درسایۂ عرش بوند و بعضے ازآنہا در منابر نور بوند و بعضے بر کرسیہا و بعضے بر کثیب مسک و بعضے در مساجد بالجملہ درجاہا ے آراستہ در لذتِ قرب متلذذ بوند و مائدہا از اطعمہ جنت و ابریقہا از اشربۂ بہشت بایشان رسد و مردم در شدت باشند و بعضے در بہشت روند و باز بعرصات بیایند و بعضے را آن روز بآن شدت و درازئ مقدار وقتِ نماز فرض کوتاہ گردد ہر چند باہلِ طاعت نیز دران روز رواست کہ زمانے بیاید کہ ہولناک گردند اما ہول پیوستہ و عذاب و سختی دائم نصیب اہلِ طغیان است معاملۂ ابرار جدا است ہر جا کہ باشند در عرصات یا در برزخ یا در بہشت در مراتب قرب اند ہر بلائے کہ ہست بر جان اہلِ عصیان است ۔ و آنچہ نوشتہ اند کہ تا آن روز تمام نشود ہیچ کس از بنی آدم نہ از انبیا علیہم الصلوات والبرکات و نہ از غیر ایشان بجنت نرود عجب است از کجا نوشتہ اند آنچہ از ظاہر قرآن و احادیث مفہوم می شود خلاف آنست اما القرآن فقولہ تعالیٰ اِنَّ اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِيْ شُغُلٍ فٰكِهُوْنَ ۔ وقولہ تعالیٰ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيْلًا ۔ قاضی بیضاوی در تفسیر این کریمہ می نویسد و یُروی انہ یفرغ من الحساب فی نصف ذلک الیوم فیقیل اہل الجنة فی الجنة واہل النار فی النار ۔ واحادیث درین باب بسیار است بعضے از آنہا ایراد می نماید در بدور السافرہ می آرد و اخرج ابن المبارک و الطبرانی و ابنِ حبان عن ابنِ عمر عن النبی صلے اللہ علیہ وسلم قال تجمعون یوم القیمة فیقال این فقراء ہذہ الامة فیقومون فیقال لہم ماذا عملتم فیقولون ربنا ابتلیتنا فصبرنا و ولیت الامور والسلطان غیرنا فیقول اللہ صدقتم فیدخلون الجنة قبل الناس بزمن و یبقی شدة الحساب علے ذوی الاموال والسلطان قالوا فاین المؤمنون یومئذ قال یوضع لہم منابر من نور یظل علیہم بالغمام و یکون ذلک الیوم اقصر علی المؤمنین من ساعة من نہار الضیافة و اخرج ابن جریر عن سعید الصواف قال بلغنی ان یوم القیمة یقصر علی المؤمنین حتی یکون کما بین العصر الی الغروب و انہم لیقیلون فی ریاض الجنة حتی یفرغ الناس من الحساب

فذلک قولہ تعالیٰ اَصْحٰبُ الْجَنَّۃِ یَوْمَئِذٍ خَیْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِیْلًا ۵ و تقدیر پنجاہ ہزار سال می تواند کہ باعتبار شدت باشد بر کافران۔ قال القاضی بیضاوی فی تفسیر قولہ تعالیٰ فِیْ یَوْمٍ کَانَ مِقْدَارُہٗ خَمْسِیْنَ اَلْفَ سَنَۃٍ واستطالتہ اما للشدۃ علی الکفار او لکثرۃ ما فیہ من الحالات والمحاسبات اولانہ علی الحقیقۃ کذلک وفی تفسیر الکواشی کان مقدارہ علی الکافرین لشدتہ خمسین الف سنۃ وھو علی المؤمن کصلوۃ مکتوبۃ وفیہ ایضا فی تفسیر قولہ تعالیٰ فِیْ یَوْمٍ کَانَ مِقْدَارُہٗ اَلْفَ سَنَۃٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ او المعنی یرجع امر الخلایق وتدبیرھم الیہ فی یوم القیمۃ ومقدارہ الف سنۃ فمعنی خمسین الف سنۃ علی ھذا انہ یشتد علی الکافر حتی یکون خمسین الف سنۃ فی الطول ویسھل علی المؤمنین حتی یکون کقدر صلوۃ مکتوبۃ فی البدو والمسافرۃ اخرج احمد وابو یعلی وابن حبان والبیھقی بسند حسن عن ابی سعید قال انہ سئل رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم عن یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ ما اطول ھذا الیوم فقال والذی نفسی بیدہ انہ لیخفف علی المؤمن حتی یکون اھون من الصلوۃ المکتوبۃ یصلیھا فی الدنیا وفی روایۃ علی المؤمنین کمقدار ما بین الظھر والعصر

و بر تقدیر تسلیم گوئیم کہ نسبت بحق تعالیٰ ہیچ چیز خلافِ عدالت و ظلم نیست اگر ہمہ را بدوزخ فرستد ہیچ ظلم نباشد کہ این تصرف در ملک و ملک خود است در ملک دیگرے تصرف بے اذنِ او کردن ظلم است وھو سبحانہ مالک علی الاطلاق یتصرف فی ملکہ کیف یشاء لَا یُسْئَلُ عَمَّا یَفْعَلُ وَھُمْ یُسْئَلُوْنَ۔

حاصل سوال سوئم آنکہ بمقتضائے حدیثِ نفیس جف القلم بما ھو کائن باید کہ حق تعالیٰ مجبور تقدیر خود بود و پس کار بتعطیل کشد و نیز کُلَّ یَوْمٍ ھُوَ فِیْ شَاْنٍ وَیَمْحُوا اللّٰہُ مَا یَشَآءُ وَیُثْبِتُ بچہ معنی باشد۔ بداند کہ حق تعالیٰ در ازل تقدیر فرمودہ کہ بارادتِ و اختیارِ خود در اوقات مختلفہ چنین و چنان خواہم کرد بر طبق تقدیر ازلی حق تعالیٰ ہمیشہ باختیار خود در کار است و تعطیل نیست و ہیچ جبرنہ این تقدیر ازلی کہ باختیار خواہم کرد مؤید اختیار است نہ منافی آن و

کتاب محو و اثبات لوح محفوظ است و محو و اثبات آن نیز در ازل مقدر است و قلم خشک شدہ و آنچہ نوشتہ اند وَعِندَہٗ عِلمُ الکِتَاب بنائے اعتراض بر آن نمودن خطا است و قرآن مجید وَعِندَہٗ اُمُّ الکِتٰبِ ست، یا آنکہ گوئیم کہ جف القلم نسبت بماست کہ در قید زمان مقیدیم و حق تعالیٰ کہ زمان بروے جاری نیست ماضی و مستقبل و ازل و ابد نزد او تعالیٰ آن واحد است پس تقدیر و خلق در یک آن واقع است تقدم و تاخر در آنحضرت گنجایش ندارد۔

حاصل سوال چہارم آنکہ سید عالم علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام با وجود حصول مقام محبوبیت چرا آرزوے مقام حیرت کردہ اند فرمودہ رب زدنی تحیرا فیک۔

بدانند کہ حیرت کنایت از معرفت است اعرفہم باللہ اشدہم تحیرا فیہ پس سوال زیادتی تحیر سوال زیادتی معرفت ست کہ معرفت را پایانی نیست محبان و محبوبان ہمہ طالب زیادتی معرفت اند، یا آنکہ گوئیم کہ بر تقدیر تسلیم کہ حق معرفت واقع است و معرفت را پایانی ہست می تواند کہ بعد این سوال بدرجۂ کمال از معرفت رسیدہ باشد کہ فوق آن متصور نباشد یا این دعا برائے تعلیم امت بود۔

حاصل سوال پنجم، مخدوما مقتضاے کمال محبت رفع اثنینیت ست میان محب و محبوب و انخلاع تام از بشریت و امکان و احکام آنہا چہ ہر قدر از امکان و بشریت در ممکن باقی است ہمانقدر حجاب مطلوب ست و انخلاع و رفع اثنینیت ممکن نہ چنانچہ شیخ عطار فرمودہ بیت

نمی بینی کہ شاہی چون پیمبر   نبرد او فقر کل تو رنج کم بر

بنا بر آن امر فرمودہ باشد یا لیت رب محمد لم یخلق محمدًا و نیز فرمودہ لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک چہ ہر قدر کہ امکان از ممکن باقی ست از ثنا، واجب لذاتہ کما ہو عجز دارد و چون معرفت فنا فی المعروف ست پس حق معرفت حاصل نیاید چہ کمال فنا برفع اثنینیت ست کہ مستلزم وجوب ذاتی ست لاجرم ما عرفناک حق معرفتک وارد گشتہ، یا آنکہ گوئیم در ثبوت این حدیث از سرور کائنات علیہ و آلہ الصلوات و التسلیمات سخن است و کلمینی یا حمیرا

ہنگام ورود وارد قوی است کہ این وجود طاقت برداشت آن ندارد و دران وقت خود را بامورِ دیگر میخواہد کہ مشغول دارد تا ازان بار ساعتے تخفیف یابد و بدرک و فک نکشد مولوی گوید بیت

این تکلفہاے من در شعرِ من کلمینی یا حمیراے من ست

منقول ست کہ عبداللہ اصطخری ہمراہ سگبانان برائے تماشا بصحرا می رفت تا ساعتے از بارِ وجود آسایش یابد۔

حاصل سوالِ ششم آنکہ طعام بر روحانیتِ میت روزِ سوم یا دہم و گل دادن روز سوم از کجا ست

مخدوما طعام دادن للہ تعالیٰ بے رسم و ریا و ثواب آنرا بمیت گذرانیدن بسیار خوب است و عبادت بزرگ اما تعیینِ وقت را اصل معتمد علیہ ظاہر نمی شود و روز سوم گل دادن در مردان بدعت ست آرے در زنان خوشبوئے آوردن روزِ سوم آمدہ است برائے رفع سوگ کہ غیر از منکوحہ را از اہلِ قرابت زیادہ از سہ روز سوگ داشتن مشروع نیست پس روز سوم خوشبوئے بیارند تا زنانِ دیگر غیر از منکوحۂ میت از سوگ برآیند۔

حاصل سوال ہفتم از شیخ زادہا کہ بارث بجاے پدر می نشینند و مردم را مرید میگیرند پرسیدہ بودند۔

مخدوما در جانشینی پدر متقدٰی وراثتِ معنوی می باید کہ منوط بولادت معنوی ست کہ عبارت ست از تحقق بکمالات پدر ولادت صوری را نتیجہ وراثت صوری ست کہ اخذ مال و متاع پدر ست نہ وراثتِ معنوی کہ ارشاد و تکمیل باشد پس بمجرد ولادت صوری در وراثتِ معنوی دخل نمودن خطر ست از پیری و مریدی رسمی کارے نمی کشاید و آنچہ از طفل سوال کردہ بودند اگر کاملے بتفرس دریابد کہ ازین طفل بعد بلوغ انتظام این معاملہ خواہد شد و بوراثت معنوی خواہد رسید با و بیعت بکنانند و او را جانشین خود سازد گنجایش دارد والسلام علیکم۔

مکتوبِ (۱۲) دوازدہم

بخواجہ مومن جذبی در تحقیقِ فنا و عدم و وجود فنا و وجود عدم و فرق درآنہا۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بجناب کمالات اکتساب خواجہ محمد مومن جذبی میرساند بمطالعہ صحیفۂ شریفہ مبتہج ومسرور گردید اندراج یافتہ بود کہ حضرت صاحبزادہ کلان بشارتے بمن نوشتہ اند تو نیز دران باب متوجہ شدہ چیزے بنویس. مخدوما جائے کہ ایشان نوشتہ باشند چہ احتیاج کہ دیگرے دران امر بنویسد و یا توجہ نماید کسے کہ بصحبت وخدمت قطب الاقطاب قدس اللہ سبحانہٗ بسرہ الاقدس بصدق رسیدہ است این قسم امر وہمچنین امور دیگر کہ نوشتہ اند وصحت وسقم آنرا استفسار نمودہ در حق او چہ استبعاد دارد و شما خود از مقبولان آنحضرت ہستید زیادہ ازان دربارۂ شما متوقع است ہمت را بلند دارند واوقات را معمور بعضے چیزہا کہ امروز بر پردہ نکشودہ است امید ست کہ فردا پردہ از روئے آن بکشاید از بسیارئے قبضہا دل تنگ نشوند موطن بسط ولقا بروجہ کمال در پیش است امیدوار باشند فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرماید لن یغلب عسر یسرین درین ایام معرفتے در تحقیق معنی فنا وعدم وفرق درمیان این ہر دو مسودہ نمودہ بود کہ دانستن آن طالب این راہ را از ضروریات است چون مناسبتے بمطلب شما داشتہ آنرا نیز درین کتاب اندراج نمود استماع فرمایند، عدم کہ در عبارات اکابرین سلسلہ علیہ واقع می شود عبارت از ورود ہستی اسم الٰہی است جل سلطانہٗ کہ مبدأ تعین عارف ست از پس پردہا از راہ جذب ومحبت بر بدر کہ سالک کہ ہستی سالک در جنب آن مستور گردد و سالک خود را واوصاف خود را گم کند و نیابد وجود عدم عبارت از تحقق بآن ہستی است یعنی وجودی وبقائی کہ بر عدم آن مترتب است واحتمال دارد کہ وجود عدم عبارت از تحقق بحالت عدمیت باشد یعنی پیدا شدن وصف عدم در سالک واین عدم واین وجود عدم بمعنی اول فنا وبقا است در جہت جذبہ این ظہور را دوام نیست پس فنا وبقا کہ بر آن مترتب بود نیز دائمی نباشد واز عود بوجود بشریت ایمن نبود تا آن ظہور کائن است ہستی سالک متواری است وچون ظہور متواری گشت وجود بشریت عود نمود فنائے حقیقی عبارت از استیلائے ہستی مطلوب است بر عارف کہ عارف اوصاف واخلاق خود را پرتو اوصاف واخلاق

مطلوب یابد بجدیکہ ہمہ را درست بآنجناب قدس حوالت فرماید و از جمیع منتسبات تہی گردد و ہیچ نسبتے با و راہ نیابد، وجودِ فنا عبارت از بقائے ست کہ برین فنا مترتب شود بولادتِ ثانیہ بوجودِ موہوب موجود گردد این فنا و این بقا را دوام لازم ست و از عود بوجودِ بشریت ایمن در صورت اولی استتار سالک است و در صورتِ ثانیہ انتفائے او و شتان ما بینہما لان المستتر قد یظہر ویعود والزائل لایعود اول از مطالب نیست و ولایت بآن مربوطہ و ثانی از مطالب ست و ولایت بآن مشروط بسا ست کہ طالب اول را بثانی مختلط سازد و خود را بوجود عدم فانی حقیقی انگارد و کامل داند و باین فرق مہتد نگردد و این از جملہ مزال اقدام سالکان است درین جا بعنایتِ الٰہی جل سلطانہ پیر کامل مکمل باید کہ ہر دو طریق جذبہ و سلوک پرورش یافتہ بہ نہایت رسیدہ باشد تا این بیچارہ دست و پا گم کردہ را ازین ورطہ برآرد و دلالت بنقصانِ او نماید و بفنائے حقیقی رہنمونی فرماید۔

اگر گویند ہرگاہ ظہور ہستی مطلوب در ہر دو صورت باشد چرا یکے را دوام بود و دیگرے را نہ و یکے ازالہ منتسبات از عارف نماید و اثباتِ ولایت فرماید و دیگرے نہ۔

گوئیم در صورتِ اولی کہ تعبیر ازان بعدم می نمایند طالب ہنوز واصل مطلوب نگشتہ است و چون جذبہ او بسلوک ضم نشدہ است و از مقامِ قلب ترقی نمودہ بمقلبِ قلب نہ پیوستہ است حجب در میان دارد لیکن از راہِ جذبہ و محبت بطریقِ اندراج النہایت فی البدایت پرتوے از مطلوب از پس پردہا بر باطنش می تابد و او را از وے می رباید و چون حجب در میان است دوام نمی پذیرد و از عود بوجودِ بشریت ایمن نیست و ظہور در پردہ می آید و نیز چون ظاہر ظلی از ظلال مطلوب ست و انموذجی از انموذجاتِ او نہ نفس مطلوب و ظل و انموذج را آنقدر قوت نیست کہ اوصاف و منتسباتِ سالک را تواند سلب نمود و بفنائے حقیقی تواند رسانید لاجرم سالک از اوصاف و منتسبات خود درین ہنگام نمی برآید و بفنائے حقیقی نمی رسد و ولایت چونکہ مربوط بمجموع جذبہ و سلوک است نہ جذبہ فقط اسم ولایت بروے صادق نمی آید و در صورتِ ثانیہ عارف از مقامِ قلب برآمدہ بمقلب قلب پیوستہ است و معاملہ جذب و سلوک را بانجام رسانیدہ

مطلوب را بے پردہ در آغوش کشیدہ است لاجرم ظہور در حق او دائم است و از عود ندکور این چہ پردہ درمیان نماندہ است تا محجوبیت متصور گردد و چون وجود و کمالات کہ ممکن انتساب دارد ظلال وجود و کمالات مطلوب است کہ ہنگام غیبت از مطلوب ممکن آن کمالات را از خود فہمیدہ و خیانت در امانت نمودہ دعوی ہمسری پیدا کردہ بود و در وقت طلوع اصل ظل را غیر از محویت و تلاشی و لحوق باصل چارہ نیست عارف نیز درین ہنگام ظلال را باصل حوالہ نمودہ و از ہمہ منتسبات خالی گشتہ رخت بصحرائے عدم کشیدہ و بفنائے حقیقی مشرف گردیدہ و باین فنا و بقا کہ بر آن مترتب شود اسم ولایت را بر خود درست خواہد کرد و این دید عاریت و سپردن باصل از تجلی صفات است و کمال آن مربوط بتجلی ذات است چہ تمامی ہر مقام منوط است بگذشتن از آن مقام۔ سرّی

مکتوب (۱۳) سیزدہم

بحافظ محمد شریف در عظمت مطلوب و بزرگی اسم مبارک اللہ۔

حضرت حق سبحانہ و تعالی باعلی مرتبہ کمال برساند شفقت آثارا مطلوب حقیقی چون کہ ورای اوہام و افہام است و ورائے تفکر و تعقل معرفت دران حریم اقدس نکارت است و علم جہل چون او جلوہ فرماید مشتاق بیچارہ رو بعدم آرد۔ بیت

گیرم کہ بغمخانۂ ما یار خرامد کو حوصلۂ و طاقت دیدار کہ دارد

پس طالب او غیر از انکہ خود را بہجر قرار دہد و بیاس آرام گیرد چارہ ندارد۔ بیت

عاشقان را نصیب از معشوق جز خرابی و جان گدازی نیست

واگر بعد وجود موہوب بعلم و شعورش باز آرند مطلوب را باندازۂ استعداد و یافت خود خواہد دریافت و بیرون از حوصلہ و طاقت نخواہد شناخت کہ مقید ہر چند بزعم خود از ہمہ قیود وا رہد مطلق حقیقی نگردد پس نایافت ہمہ وقت دامنگیر آمد و ناامیدی نقد وقت۔ بیت

ہمہ صبح وصل جویان من و شام نا امیدی — کہ سیاہ بخت ہجرم شب من سحر ندارد

عاشقِ دردمند را آرام نیست و ہیچ گونہ قرارے ندارد از تپش دوری ہموارہ سینہ سوزان ست (آتش)
و از سوگ مہجوری پیوستہ جگر دوزان ہرگاہ سرور حبیبان علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات و التسلیمات
بدوام حزن و تواصل فکر موصوف بود از دیگران چہ گوید و آرام بظلال و اعتبارات نہ آرام
با وست محب ذات بآن خورسند نشود نام سامی آنحضرت کہ لفظ مبارک اللہ است گوئیا
اشعار بعدم دریافت مسمائے خود دارد لام معرفت چون با لام آلہ رسیدہ دران لام مدغم و
ناچیز گشتہ است و ہمان لام اللہ باقی ماندہ مانا کہ درین ضمن ایماء بآن است کہ چون معرفت
با آنحضرت منتہی گردد و فانی و مستہلک شود جز معروف ہیچ نماند بے کمی و زیادتی و چون معرفت
رفت عارفِ نیز بعدم پیوست چہ علم را با عالم اتحاد ست از بزرگی این اسم مبارک است
کہ فحول علماء دران متحیر رفتہ اند و بکنہ آن پے نبردہ بکنہ مسمائے آن چگونہ پے برند ع

چو نام این ست نام آور چہ باشد

جمعے گویند کہ این نام سریانی است و جمعے دیگر برآنکہ اسم عربی ست و بر تقدیر عربی بودن،
بعضے برآنند کہ جامد است و بعضے می گویند کہ مشتق است و اگر مشتق است بتحقیق معلوم نیست
کہ اشتقاق آن از الٰہ بفتح لام است بمعنی عبد یا از الہ بکسر لام بمعنی تحیر یا از الہت الیٰ فلان
ای سکنت الیہ یا از الہ اذا فزع من امر نزل علیہ یا از الہ الفصیل اذا ولع بامہ یا از ولہ
اذا تحیر و تخبط مشتق است و جمعے گویند کہ اصل او لاہ ست مصدر لاہ یلیہ لیھا اذا
احتجب وارتفع بعضے برآنند کہ علم ذات است و بعضے برآنکہ صفت است در اصل بر ذات
تعالیٰ غالب آمدہ است و حکم علم گرفتہ است چنانچہ الثریا بالجملہ بزرگی و عدم یافت
آن دلیل بزرگی و عدم یافت مسمائے اوست. بیت

اللہ چہ لفظ یا چہ نام است

کو وردِ زبانِ خاص و عام است

مکتوب ۱۴ چہاردہم

در ذکر بعضے نصائح کہ طالب این راہ را لابدی ست وبیان برخی از کمالات نماز۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلْجَاٍ يَّوْمَئِذٍ وَّمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيْرٍ صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب اخوی مولانا محمد حنیف فرستادہ بودند واین خمول زاویہ خمول را یاد آوری نمودہ مطالعہ آن فرحت فراوان رسانید وچون منبی از حرارت طلب وشوق مطلوب بے ہمتا بود فرحت بر فرحت افزود چہ نعمتے است کہ حق سبحانہ وتعالیٰ درین طور اوان کہ آخر الزمان است سودائے جناب قدس خویش در سر سینہ پیدا آورد وآتش محبت خود در سر او بیفروزد وبسوز ہجرانش سرفراز سازد، شکر این نعمت عظمیٰ بجا باید آورد وممنون این عطیہ باید بود وکمر ہمت را چست بر بستہ ھَلْ مِنْ مَّزِيْدٍ گویان از دیاد این را جویان باید شد وچشم انتظار را بر آن باید داشت کہ سودائے مذکور بسر حد جنون برسد واز ماسوی مطلوب بیگانہ سازد واز کشاکش لاطائل وارہاند واز نائرہ محبت منارہ انانیت را کہ از علو سرکشی امارہ برپاست پاک بسوزد تا بانوار کمال لایزال انارت واضارت پیدا آید لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ سعادت آثارا چون شمارا شوقے بطریق این اکابر بہم رسیدہ است باید کہ در رعایت شرائط وآداب این طریقہ عالی مہما امکن بکوشند واتباع سنت واجتناب از بدعت لازم گیرند کہ مدار این راہ بر آن ست وبفتوی علماء متدین در اقوال وافعال واخلاق زندگانی نمایند وسیر صالحین را شعار خود سازند وفقرا را دوست دارند ودر خفتن وخوردن وسخن کردن حد اعتدال را رعایت کنند وسحر خیزی را مہما امکن از دست ندہند ونماز واستغفار وگریہ وزاری آن وقت را مغتنم شمرند وبصحبت صلحا راغب باشند دین المرء دین خلیلہ شنیدہ باشند وبدانند کہ طالب آخرت را از ترک دنیا چارہ نیست ترک حقیقی اگر میسر نشود ترک حکمی لابدست تا امید نجات صورت پذیرد وترک حکمی عبارت از ان ست

که در اموالِ نامیه وانعام سائمه واموال تجارت زکوٰة را که تقدیر آن در کتبِ شرعیه مبین است بمنت بمصارف آن بدهند و صله رحم و حق جار و سائل و مستقرض وغیره را رعایت کنند و مال را بیجا صرف نکنند و اسراف در آن نمایند و آنرا وسیله لهو و لعب و زینتِ خلق و تفاخر و تکاثر نکنند چون چنین شود مال از مضرت برآید و دنیا باآخرت جمع شود بلکه دنیا نماند و نیز بدانند که نماز ستونِ دین است اگر آنرا برپا کرد دین را برپا داشت و اگر آنرا هدم کرد دین را هدم کرد پس باید که نماز را در اوقاتِ مستحبه با شرائط و آداب آنکه در فقه بیان یافته است با جماعت ادا نمایند و کوشش کنند که بتحریمهٔ اولیٰ برسند و در صف اوّل جا یابند و بترک یکی ازین امور ماتم دارند مصلی کامل در وقت ادائے آن گوئیا از دنیا که از دولت قرب قلیل النصیب ست و اگر نصیبی دارد قرب ظلی دارد می برآید و باآخرت که موطن قرب اصلی ست می پیوندد و دولتے که با آن نشأه مربوط است مناسبت آن فرامیگیرد و متعطشان بوادی حیرت و فراق درین نشأه از سرچشمهٔ زلال نماز مانوس و سیراب اند و متولهان بیدائے کبریائی و جلال امروز در سراپرده محفلِ عروسی او مدهوش بوے وصال۔ رسول خدا صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم فرموده است اذا قام العبد فی الصلوٰة فتحت له ابواب الجنان وکشفت الحجب بینه وبین ربه واستقبلت الحور العین مالم یتمخط و تا رسیدن بصحبت شیخ کامل و مکمّل این طرفه اوقات را بتلاوت و وظائفِ طاعات و اورادکه از کتبِ معتبرهٔ احادیث ثابت شده است بسر برند بعضے ازین قسم وظائف و اوراد و اعمال را این فقیر جمع نموده است ملّا محمد حنیف ظاهر داشته باشند و اکثر اوقات را بتکرار کلمهٔ طیبه لا اله الا الله معمور دارند که در طهارت باطن اثر تمام دارد و اگر عدد معین را ازین کلمهٔ طیبه مبارکه ورد سازند نیز گنجائش دارد و بطهارت و غیر طهارت می گفته باشند و محبت اہلِ کا بر را سرمایهٔ سعادت دانند و مدار کار را بر آن تصور نمایند بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان گر ما نرسیدیم تو شاید برسی

والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ صلی الله علیه وعلیٰ آله الصلوات و البرکات العلیٰ وعلیٰ جمیع الانبیاء والمرسلین والملائکة وسائر الصالحین آمین۔

مکتوب پانزدهم (۱۵)

بمیر ضیاء الدین حسین در آنکه اعظم حجب این راه نفس طالب ست۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی انت الغمامۃ علی شمسک بزرگترین حجب میانِ طالب و مطلوب نفس طالب ست و اشتغال او بتدبیر و مراداتِ او۔ مصرع

در تو یک آرزو ابلیس تست مصرع دع نفسک وتعال

با مارِ سیہ نشین و با خود منشین والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب شانزدهم (۱۶)

بمیر معصوم در معنی الصوفی کائن بائن۔

سلامٌ علیکم طبتم فادخلوها خالدین قل اللہ ثم ذرهم۔ طالب حق جل و علا تا از محبت ما سوی او تعالیٰ بلکہ از دید و دانش او تر ہد بمطلب اعلیٰ نرسد الصوفی کائن و بائن بہمین اعتبار گفتہ اند کہ صوفی از روے صورت و ظاہر ہر چند با خلق است لیکن از راہِ باطن و معنی از ہمہ گسستہ و وارستہ است بالجملہ آمیختہ باش و آویختہ مباش والسلام والاکرام۔

مکتوب ہفدہم (۱۷)

بجناب ارشاد پناہ میر محمد نعمان قدس سرہ در دید قصور اعمال و متہم داشتن نیات با بیان بعضے اذواق و واردات مخصوصۂ خود و اشارت بمحبت و محبوبیت ذاتیہ۔

خدام سیدی سندی ازین عاصی ہیچ سلام و تحیت در معرض قبول آرند از بے توفیقی و بے حاصلی خود چہ وانماید کارے کہ شایستہ قبول پروردگار بود در حق این گناہگار عنقائے روزگار است و عملے کہ سزاوار نظر کردگار باشد صدور آن ازین مغرور دور از کار حاصل کار او خود کامے ہوس وائی ست

وبزمِ روزگارِ او خودستائی و ظاہر آرائی طاعت او اطاعتِ ہواست وعبادتِ او سمعہ و ریاست کلامِ او بے غرضِ نفسانی نیست وسکوتِ او بے وسوسۂ شیطانی نہ، استغنائے او طمع آمیزست وانزوائے او کبر انگیز ہمتش استیفائے تنعمات ولذات است ونہمتش تفوق بر اقران واتباعِ شہوات، اگر استغفار بر زبان دارد چندین گناہ در دلش مرکوز است واگر چشم سر از محارم فروبستہ است نامحرم بسیار بچشم سر منظور است اگر بذکر وورد اشتغال دارد صاحب ا لورد ملعون را مورد است واگر بے اوراد واذکار ست تارک ا لورد ملعون را مصداق بالجملہ طالبِ دنیا ست وتارکِ عقبیٰ معاملۂ او بصاحبِ خویش معاملۂ مخادع ومستہزی است۔ بیت

کس نکند باکس بیگانگان آنچہ تو با حضرتِ حق می کنی

بظاہر مدعی محبت است وبحقیقت معاملۂ او معاملۂ کافر فرنگ است خیال باید نمود کہ این نوع دعوی را چہ جزا بود واین قسم معاملہ را چہ مکافات عصاۃ دیگر را باین چنین سیاہ کار نسبتے نیست وکذب در معاملت را با سائر معاصی کدام مساوات۔ رباعی

میخوارہ وخود پرست فاسق بودن در کوے خرابات موافق بودن
برکام ہوائے نفس عاشق بودن بہ زانکہ بخرقہ در منافق بودن

مقصود از تصدیع واملال التماس آنست کہ چون اعزہ احبہ این شرمندہ کار را از روے کمال حسنِ ظن باوضاع صلاح یقین کردہ اند وعنوانے بروے قرار دادہ الحال بعد از ملاحظہ این سطور چون از حقیقت کساد این مغرور اطلاع بواقعے یابند خیال سابق را کہ دربارہ این آوارہ داشتند از سر نہند واو را بعنوان مسطور تصور فرمایند واز آشنائی او ہراسان باشند مصرع

صد مرحلہ بگریزید اے اہلِ جہان از من

چون ستر حالِ خویش از کسانیکہ درگمان کمالِ اویند داخل خیانت بود بنا بران حقیقتِ خود را کما ینبغی وانمود تا دوستان آگاہ باشند وسادہ دلان چندرا آگاہ سازند تا از مجرد شنیدن نام یکے از جا نروند ومردم را از جا نبرند۔ بیت

شیرین مثلے است گشتہ مشہور آواز دہل خوش ست از دور

والا کسے کہ معاملہ او باین سرحد باشد ویرا سر و برگ قلم گرفتن و سخن پردازی کردن کجاست۔ قطعہ

گر عاقلمی حدیث خود کم کنمے قفلے در گفت و گوے محکم کنمے
ماتم زدۂ چند فراہم کنمے بر گفتہ بگریے و ماتم کنمے

والسلام علیکم و علیٰ من لدیکم۔

فصل بالخیر بعد از تحریر نیاز نامہ بخاطر ریخت کہ چون از حقیقت کسا خود نوشتی اگر شمہ از نعمت حق جل و علی کہ دربارۂ خود مشاہدہ کردہ درین رقیمہ اندراج نمائی مبادا داخلِ کفران بود بنا بران بموجب وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ شمہ ازان نیز اظہار می نماید۔

مخدوما با این ہمہ خرابی و تباہ کاری اینقدر می داند کہ از پیشگاہ در طینت این خاک راہ معنی تعبیہ کردہ اند و آنی ودیعت نہادہ کہ آن معنی منظور نظر خاص اوست تعالیٰ و عنایت خفی دربارۂ آن واقع است زیادہ ازین نمی تواند تعبیر نمود و بتفصیل نمی تواند پرداخت کہ متکلم و مستمع را تاب تکلم و ہوش استماع آن نیست ازان است کہ در زمانِ سابق پیش از ظہور آن معنی جذب و کشش معنوی و عشق و محبت بے کیفی در خود می یافت طبیعت او از خلق گریزان بود و بخلوت و صحرا راغب و باخود می گفت مثنوی

بہ تنہائی دلم مائل چنین چیست درین تنہا نشستن حاصلم چیست

و آن محبت را ہیچ متعلق سر نمی کشید و نمی دانست کہ این عشق کدام کوست و این ہمہ کشش بکدام سوست۔ شعر

می دید بچشمِ خود غبارے در دیدہ نہفتہ خار خارے
آگہ نہ کہ گردِ دامن کیست وین غنچہ زخارِ گلشن کیست
در جیبِ گلش کہ این خسک ریخت در چشم دلش کہ این نمک بیخت
آتش کہ بسقف خانہ در زد وین فتنہ ز دامنِ کہ سر زد

این تلوسہ چیست در شکیبش جادوے کہ می دہد فریبش
شورے است ز عشق در سرِ او تیغیست نہان بگوہرِ او
از جنبش غمزہاے خونی دارد نگرانئ درونی
جانے بسر خیال می داشت چشمے برہ شمال می داشت
سرمست نظارہ سوبسو بود در رقص نشاط موبمو بود
ہم دیدہ براہ آرزو باز ہم گوش نمنیش برآواز
کز قافلۂ رسد صدائے آواز برون دہد درائے

وتا مدتہا مغلوب این حالت بود وآرزو میکرد کہ این عشق را متعلق ظہور فرماید واین شورش وتلوسہ را معشوق معین پدید آید وہرچند آن عشق را بمعشوقات سفلی فرود می آورد فرود نمی آمد سوداے بود جنون آمیز وشوقے بود آتش انگیز ہیچ معلوم نہ کہ جنون انگیز کیست واین آتش افروزی بہر چیست حیران کار خود بود وباین ابیات زبانِ حال او گویا شعر

داردزکہ موبمویم آزار وزناخنِ کیست جنبشِ تار
تنہا نہ بدل خلد کزاں سوے داردخلۂ بہر بن موئے
دردیدۂ من کہ می زند برق وزشعلہ کیست دشنہ برفرق
ازسوزکہ این شرار برخاست وزراہ کہ این غبار برخاست
بر ہر مژہ ام جدا نگار یست درہر نگہم جدا بہاریست
آن کیست کہ دردرونِ سینہ بشکست ہزار آبگینہ
این بادزدامن کہ برخاست وین دودزخرمن کہ برخاست
این مرغ کہ می پرد برین بام وین بوسہ کہ می دہد بہ پیغام
این عشق ندانم از کجا خاست کز ہر رگ وریشہ ام بلا خاست
آن روز کہ خاک من سرشتند سوداے جنوں بسر نوشتند

از طرہ بتے فگندہ دام ست | لیکن نشناسمش کدام ست
تا عشق کہ شد مساعدِ من | و اندر کفِ کیست ساعدِ من
از خندۂ کیست نو بہارم | و از نازِ کہ خار خارم
این عشق ز عاشقان عجب نیست | معشوق شناسی از ادب نیست
اے عشق خوش آمدے چنین چیست | در دل بنشین کہ منزلِ تست
بنشین بنشین نشیمن از تست | جان و خرد و دل و تن از تست
روز از تو و شبِ سیہ مرا بس | تخت از تو و خاک رہ مرا بس
بپذیر بتحفہ جان و بنشین | بکشا کمر از میان و بنشین
بنشین و ز عقل جوش بنشان | و از خونِ ہوس خروش بنشان
از آمدنت چو گل شگفتم | دامن دامن بہار رفتم
گل کرد بہار بختم امروز | بر گل بنہید تختم امروز

بر سر اصل سخن رویم، بعد از انکہ آن معنی مکنون بمرور شہور پرتو انداخت پیش از انکہ در معرض ظہور کامل آید معلوم شد کہ متعلق آن محبت کہ بود و آن انجذاب و کشش بکدام طرف وابستہ محبوبے پدید آمد در غایتِ حسن و خوبی و در نہایتِ رفعت و مرغوبی کہ فوق آن غایت در جمال و حسن متصور نیست بلکہ نزاکتِ منزلتش بمثابہ ایست کہ اطلاق حسن و جمال بر آن حریم متعال گرانی دارد و ہمچنین ہر کمال و جمال از آن بارگاہ درراہ است ہر جا کمالے نمایان است اثرِ کمال او یافت و ہر طرف کہ حسن و جمال متصور است انموذج حسن و جمال او دید بیقین دانست کہ محبوبے را او شایان است و مطلوبے را ہم او سزاوار از ہمہ رو بتافت و عنانِ عنایت بجانبِ او تافت و کمر ہمت را در خدمتِ او چست بربست دید کہ عنان تابے آنجا راہی نمی کشاید و این خدمت شایان آن حریم مقدس نیست و ہیچ کوشش و سعی را بے فضلِ او بار نیست سابقہ عنایت می باید پس کششِ او در کار ست دیگر ہیچ از ہمہ در ماند و معاملہ را باو گذاشت خوش گفت

بیت مرا اگر توسنِ دل نیست درراہ کمندِ زلف او ہم نیست کوتاہ

عنایتِ ازلی از پے او در رسید و بالطاف خود این دور از کار را بنواخت و بسابقہ فضل و کرم این خاک افتادہ را در حوالے حریم قدس خود جا داد و ہذا آن معنی مضمر و این آنِ مستور در ان بارگاہ پرنور بروز و ظہور دارد و بصد آب و تاب در صحن گلزار امید در رقص و نشاط جاوید است قدمے بانا ز برمیدارد و قدمے بانیاز می نہد و باکمال خرمی و فرخندگی ہم آغوش بوے وصال ست باوجود بندگی سرمست بادہ لایزال و باین ترانہ مترنم ست۔ نظم

ہم از در باز گردا ے باد نوروز کہ من بوے گل خود دارم امروز

مدہ پیشِ شب از مہ یاد م اکنون کہ من با مہوشِ خود شادم اکنون

گر اوّل می ربود از گریہ آبم کنون خوش می برد در باد خوابم

اگر بر خود نیز عاشقی نماید می سزد کہ نواختہ محبوب ست و اگر شیفتہ حسن خویشتن بود نیز برمحل ست کہ منظورِ مطلوب ست) اے عزیز آن معبر را کہ با بوئے معنبر ست با این بدن چرکین چہ نسبت و آن معنی علوی را با این پیکرِ سفلی و پس ماندہ آوارہ بیچارہ کہ از یار جدا ماندہ و گرفتار دیار اعدا گشتہ کدام مساوات این پیکر عنصری ست کہ در بادیۂ حیرت و حسرت سراسیمہ و سرگشتہ با دل پریشان و موے آویزان با د دورے از شش طرف بروے طپانچہ زنان و گرد حجاب حواس خمس را فرو گیران بیت

ہم باد زدہ طپانچہ بر روے ہم خاک فشردہ پنجہ در موے

و از کار و از کار فرو ماندہ و از شوق و سرگرمی دست افشاندہ مخمول زاویۂ بے حلاوتی و افسردگی گشتہ عنان ہمتش از دست رفتہ و کمر خدمتش فرو شکستہ از غایتِ حیرانی بچیزے جمع نمی تواند شد و از بس سراسیمگی از کس دریوزہ نمی تواند نمود ہر چند آن معنی از آن این بود لیکن آنرا دلبری برگزیدہ لاجرم بمراحل ازین دوری گزید و بعد المشرقین میان این و آن افتاد۔ رباعی

از بادِ صبا دلم چو بوے تو گرفت بگذاشت مرا و جستجوے تو گرفت

اکنون ز من خستہ نمی آرد یاد بوے تو گرفتہ بود خوے تو گرفت

منور

نبود

آن بر تخت مرصع انس نشستہ و این پیکر در خاک تیرہ فرو ہشتہ، آن از
ہم آغوشیٔ مراد شاد و فرخندہ، و این از حیرت سینۂ حسرت بر خود کندہ، این با چندین
زاری و نیاز، و آن با صد استغنا و ناز، این با ہزاران آرزو از ان راز جویان، آن از کمال
بے نیازی با خود راز گویان، این پیکرِ سفلی با آن معنی علوی گوید۔

شعر

من بے تو بخاک رہ مژہ باز | تو خواب گزین بہ بسترِ ناز
من بے تو ز خونِ دیدہ گلنار | تو خندہ زنان بصحنِ گلزار
من بے تو بخون کشیدہ داماں | تو رفتہ بنطع گل خراماں
من بے تو بخاک غصہ پامال | تو رقص کنان ببانگ خلخال
من بے تو چو رشتہ تاب در تاب | تو رشتہ گسل چو درّ نایاب
من بے تو بسوز دل گدازی | تو عاشق خود بحسن بازی
من بے تو گرفتہ ترک ہستی | تو کردہ بخویش ناز و مستی

تنبیہ: اے عزیز اول کتاب را با آخر آن کسے متدافع نفہمد و بظاہر متناقض انگارد
زیرا کہ ہر چہ منسوب بممکن است از ین روئے کہ ممکن ممکن است قابل رد و طعن ست شایان
آنحضرت چگونہ بود معاملۂ فضل جدا ست این قسم دوراز کارے را اگر بنوازند کمال بندہ نوازی
اوست و بندہ فی نفسہ و عمل او ہمان ست کہ مسطور شد و عنایت و کرم او بکردار این کس وابستہ
نیست، یا آنکہ گوئیم آنچہ در ما سبق ذکر یافت وارد یست از واردات چون این وارد غالب آید
جمیع اعمال و طاعات خود را قابل لعن و طعن انگارد در نفس الامر ہر چہ باشد و آنچہ در آخر کتابت
مسطور است نیز وارد ے است ویک وارد را با وارد دیگر ہیچ تدافع و تناقض نیست اول مغلوب
آن دید بود بعد از ان مغلوب این دیدگر دید موافق دید اول بزرگے گفتہ است کہ کاتبِ شمال من
ہمیشہ در کار است و کاتبِ یمین حسنہ نمی یابد تا بر روئے کاغذ ثبت نماید این کارخانہ در دید

عارف است و بس و این دید را منشاء است و معاملات بآن وابستہ است کہ شمۂ ازان ظاہرا
در ذکر آمد قاصد مستعجل است تفصیل آن نمی تواند پرداخت و موافق دید آخر ہمان بزرگ در جائے
دیگر می فرماید کہ کانب شمال خود نمی یابم و شمال حکم یمین پیدا کردہ است بحکم کلتا یدیہ سبحانہ
یمین زیرا کہ شمال از مقتضیات عدم بودہ و چون عدم بعین و اثر از عارف زائل شود شمال در
حق او نماند و بحکم تخلقوا با خلاق اللہ شمال حکم یمین گیرد و آنچہ گفتم کہ این دید را منشا است
و معاملہ بآن وابستہ است. باید دانست کہ ہرچہ بآنجناب مقدس منسوب است ہمہ خیر و کمال
است خیر و کمال را آئینہ باید تا ظہور خیریت آن بآن شود و آئینہ نمی باشد الا در مقابلِ شئے و مقابلِ
خیر و کمال شر و نقص است اذ بضدھا تتبین الاشیاء و ظاہر است کہ مرآت ہرچند در مراتبت
خود کامل تر بود ظہور صورتِ منعکسہ دراں اتم باشد پس ہرچند دید شریت عارف بیشتر بود
ظہورِ خیریت در وے زیادہ تر باشد زیرا کہ ممکن فی نفسہٖ منشاء ہر شر و نقص است چہ ذاتِ او
عدم است مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ، و
ظہور خیریت را دید شریت کافی ست من تواضع للہ رفعہ اللہ بالجملہ ہر خیر و کمال و ہر حسن و
جمال کہ در صفحۂ کائنات ہویدا است ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبۂ وجوب ست ذات ممکن
عدم است ہیچ نیست از ہیچ غیر از ہیچ چہ آید. شعر

از تست طلسم این خزانہ	من ہیچ نیم درین میانہ
از شیشۂ تست این مے ناب	من خاک بلب در آتش و آب
ہم گنج ز تست ہم تو گنجور	من دست تہی فشاندم از دور
معنیِ تو دہی چنیں شگر فم	من جلد کتاب صوت و حرفم
من ذرۂ خاک آستانم	تو می طلبی بر آسمانم
از موجۂ فیضِ تست این جوش	من مہر بلب نہادہ خاموش
از جوش و خروشِ خود چہ گویم	این بادہ توئی و من سبویم

ولیکن ھذا اٰخر المکتوب ربنا لاتواخذنا ان نسینا او اخطانا الحمد للہ اولاً واٰخراً والصلوٰۃ والسلام الاتمان الاکملان علیٰ رسلہ محمد دائما وسرمدا وعلیٰ اٰلہ الاطہار وصحابتہ الاخیار وعلیٰ جمیع الانبیاء والمرسلین وعلیٰ ملائکتہ المقربین وعلیٰ اہل الطاعۃ اجمعین اٰمین

حاجی الحرمین شیخ حسین بخدمت می رسد امید کہ از توجہات بہرہ ور باشند بیت

این دم کہ تراست بادہ در جوش — از خشک لبان مکن فراموش

وہمچنین یاران دیگر نیز می باید کہ از صحبت سیراب ومتمتع باشند ثمرہ مردگی نصیب اعدا باد۔ بیت،

از گرمیٔ مجلس است بس دور — توساقی واہل بزم مخمور

والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب (۱۸) ہژدہم

بمولانا محمد صدیق پشاوری درجواب عرائض وے کہ مشتمل بر احوال ووقائع بود۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ ؕ وبہ نستعین الحمد للہ والسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ دو مکتوب مرغوب عقب یکدیگر رسیدہ خوشوقت ساخت دیدن سرور کائنات علیہ وعلیٰ آلہ افضل الصلوات واکمل التحیات رحمت وبشارت است وپرسیدن سبب خوف عین تسلیہ ونوید تسلیۂ لسانی فرمایند بانہ وَمَاۤ اَرۡسَلۡنٰکَ اِلَّا رَحۡمَۃً لِّلۡعٰلَمِیۡنَ نوشتہ بودند کہ این خوف واندیشہ وحزن بر نہجے استیلا یافتہ است کہ قوت وہمت را بالکل سلب نمودہ وبغیر از ادائے فرائض وسنن بعبادات دیگر نمی تواند پرداخت خوف خاتمہ واندیشۂ اخروی باید کہ در توفیق طاعات بیفزاید وسبب ازدیاد نوافل اعمال گردد موجب انتقاص آن چون شود ہر چند نفس این خوف واندیشہ از عبادات ست ومانع غفلت ومعاصی می آرند کہ عطار شبلی رحمہ اللہ سبحانہ چہل سال بگریست وبجانب آسمان ننگریست سبب گریۂ او پرسیدند فرمود کہ از ترس گور وہیبت قیامت آنگاہ سبب نانگریستن بجانب آسمان پرسیدند فرمود کہ از شرم گناہ بسیار کہ کردہ ام خوف

و در مجلسها بسے خندیده ام و قهقهه نموده از شرم آں چشم بالا نمی کنم۔
منقول ست که فتح موصلی شصت سال بگریست گوشت و پوست از رخسارهٔ مبارکش بریزید بعد از نقل او را بخواب دیدند گفتند خدائے تعالیٰ با تو چه کرد گفت بیامرزید اما آن زمان که مرا بالا بردند فرمان آمد که بالاتر آرید چون زیر عرش بردند سجده کردم اما لرزان و ترسان خطاب آمد که اے فتح چیست آنکه چندین بگریستی مر اغفار مگر ندانستی سر بسجده نهادم گفتم الٰهی تراغفار دانستم اما از ترس گور و هیبتِ قیامت و درشتی ملک الموت می گریستم که دران تنگنائے لحد حال من چگونه خواهد بود فرمان آمد که چون می ترسی بیامرزیدم ترا آن گریه این گریه و این خوف که نصیبهٔ شماست از نعم هنیه ست میمون و مبارک ست ترقی بخش و منور باطن شکر خداوندی جل شانه بجا آرید و از استیلاء آن دلتنگ نه شوید در حدیث آمده است که دو خوف در آدمی جمع نه شود خوف در دنیا و خوف در عقبیٰ یعنی خوفِ آخرت که در دنیا نصیب شود خوفِ آخرت را بر باید این دیوانگیها و این شورشها و صیحها و نعرها و گریها و شوقها که نصیب وقت شماست و بیخواست از شما سر می زند مردم آرزو دارند که لمحهٔ این قسم وقت روئے دهد و از قوتِ جذب شوق و جنون غالب آید و ساعتے ظاهر و باطن را از ماسوی بیگانه سازد و وا رهاند امثالِ ما سنگدلان و خشک چشمان از این معنی بمراحل اند۔ مصرع هنیئاً لارباب النعیم نعیمها
نوشته بودند که روزے نشسته بود که جوشے از نهاد این کس برخاست و نزدیک شد که صیحهائے پُر درد از نهادِ او بر آید بتکلف تمام از صیحه نگاهداشت از بن سبب درد سینه و درد پهلو برخاسته است شکر کنند که درین طور جوش و شورش جان بسلامت ماند بسیارے از صوفیه درین طور وقت قالب را از جان تهی کرده اند می آرند که ابراهیم خواص قدس سره روزے بر جمعے بگذشت که بذکرِ الٰهی جل سلطانه اشتغال داشتند از ذکرِ آن جماعه در ابراهیم چنان ذوق اثر کرد که در رقص شد هفت شبانه روز برین متوال بود چون بهوش آمد تجدید وضو نمود دوگانه ادا کرد و سر بسجده نهاد سه بار یا الله یا الله یا الله بگفت و سر بر کرد و جان بداد۔ بیت

تنگ
خود را

عاشق بہوائے دوست بیہوش بود وزیادِ محب خویش مدہوش بود

نوشتہ بودند کہ در کتاب تو مندرج بود کہ اصل کار محبت است بے محبت کجا رسند الخ ازین معنی بسیار متألم است و در غم و اندوہ بنوعے فرو رفتہ است کہ سر بر نمی تواند برداشت مخدوما عجب است کہ در مادۂ شما کہ در محبت متفرد دید این کلمہ نوشتہ باشیم ہر چند تامل می کنم بخاطر نمی آید کہ این کلمہ نوشتہ باشم لیکن چون نوشتہ اید البتہ خواہد بود تا چہ طور از قلم بر آمدہ است و کدام معنی مراد است بہر حال سبب تالّم شما گردیدہ است۔ مصرع

بلائے دردمندان از در و دیوار می آید

ہیچ بخاطر نیارند محبت شما بدیہی است جائے سخن ندارد۔ والسلام علیکم

مکتوب (۱۹) نوزدہم

بحافظ عبد الرشید در بیان مکاشفہ حضرت مجدد الف ثانی پیر دستگیر خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ

بسم اللہ والسلام علیٰ رسول اللہ در اخبار نبوی علے مصدرھا الصلوات و السلام والتحیۃ آمدہ است کہ چون شخصے بمیرد و بر وے حقے از حقوق عباد مثل دین وغیر آن باشد روح او را بالائے آسمان نمی برند و از ترقی ممنوع می گردد تا زمانے کہ از جانب آن میت ادائے حقوق نشود و چون حقوق ادا شد ازین حبس خلاصی یافت حضرت ایشان را رضی اللہ تعالیٰ عنہ درین معنی بسیار متفکری بودند آخر کار بفضل پروردگار جل سلطانہ برآنحضرت چنان منکشف ساختند کہ این حکم مخصوص بشخصے ست کہ روح او را درین دار دنیا ترقی واقع نشدہ است اما اگر بکرم الٰہی جل شانہ در دارِ دنیا با وجود این تعلقات روح او را ترقی شدہ است بعد موت او را نیز ترقی شود بمشیۃ سبحانہ بخلاف شخصے کہ درین دار محبوس و در قفس بود ترقی وے بعد وفات موقوف است بر خلاصی وے ازین تعلقات

والسلام

مکتوب (۲۰) بستم

بحاجی محمد جان تالقانی در اشارت ببعضے اسرار مضغۂ قلبیہ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مضغۂ قلبیہ چون از اجزاے عشرۂ ترکیب یافتہ ہیئۃ اجتماعی پیدا کند بعد تزکیتہ کل منہا و تصفیتہا وحصول کمالاتہا المتوقعۃ فیہا قابلیت ظہور اصل بے شائبۂ ظلیت پیدا می کند ہر چند در مرآت شبح ومثال شئے است نہ عین آن شئے چنانچہ در حقیقت جامعہ قلبیہ کہ ظہور وے ظلی است اما این معاملہ خارج از نظر عقل است۔ بیت

فریاد حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست ہم قصۂ غریب وحدیث عجیب ہست

اطلاق لفظ ظہور درین موطن از تنگیٔ میدان عبارت ست والا فلا ظہور ثمہ فافہم ہذہ المعرفۃ الشریفۃ فانہا مما خص اللہ سبحانہ بہا بعض خواص الخواص تفصیل این معرفت را کما ینبغی از مکتوبے کہ باسم مولانا محمد صدیق است در مکتوبات جلد ثانی حضرت مجدد الف ثانی رح طلب باید نمود این کمالے کہ مذکور شد وابستہ بمقام قاب قوسین است ہنوز معاملہ اَوْ اَدْنیٰ در پیش است از این مقام دم نمی توان زد یَضِیْقُ صَدْرِیْ وَلَا یَنْطَلِقُ لِسَانِیْ مصرع

قلم این جا رسید و سر بشکست

الحمد للہ الذی ہدٰنا لھٰذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدٰنا اللہ حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیہ م

مکتوب (۲۱) بست ویکم

بشیخ محمد جان اکبرآبادی در ذکر خواص محبت۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ اللہ تعالیٰ بمراتب کمال و اکمال ترقیات دہاد و بر جادۂ سنت سنیہ مستقیم ومستدیم داراد صحیفہ گرامی متعاقب یکدیگر رسیدہ مسرت بر مسرت بخشیدند

م حمداً مبارکاً علیہ کما یحب ربنا ویرضی والصلوٰۃ والسلام علی سیدنا محمد وعلی آلہ وصحبہ وعلی جمیع اخوانہ من الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین وعلی عباد اللہ الصالحین اجمعین۔ اجمالی: لعلہ اثنا عشری ودیگری۔

حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اندواز یادِ فقراء فارغ نیند محب این طائفہ با این طائفہ است عزیزے گفتہ است خداوند امرا ازین قوم گردان یا از نظارگیان این قوم گردان کہ قوم دیگر را طاقت ندارم حق سبحانہ محبت کامل با این طائفہ علیہ کرامت فرمایدتا از فیوض و برکات شان بہرۂ تام بخشد واز اسرار و معانی خفیۂ ایشان سیراب و شاداب گرداند رابطہ محبت است کہ محب را ہموارہ با محبوب می دارد و بصفات کاملۂ او موصوف می سازد وطالب را برنگ مطلوب می برآرد و جوشِ عشق است کہ سالک را از وجود بشریت سبکبار می کند واز تنگنائے انانیت می رہاند و را از و می رباید و بے او در حریم قدس جامی دہد و بمنازلِ قرب می رساند بلے از پیشگاہ چنین آمدہ است محبت است کہ سببِ وجود گشتہ است و سلسلۂ ایجاد را جنبانیدہ وحب ست کہ باعث ظہور و اظہار گردیدہ و گنج مکنون را در عرصۂ بروز آوردہ اول چیزے کہ قبول تعین کردہ حب است کہ حقیقت سرور کائنات است علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام باین حب او حبیب رب العالمین شدہ و سائر کائنات از اقتضاے حب و جوش محبت بوجود و ظہور آمدہ است۔ بیت

گر عشق نبودے و غم عشق نبودے ۔ چندیں سخنے نغز کہ گفتے کہ شنودے

والسلام، توقع کہ این دور از کار را گاہے بدعا یاد فرمایند۔

مکتوب بست و دوم (۲۲)

بملا محمد حنیف در تحریص بر احیاے سنت و اماتتِ بدعت و ترغیب بر متابعت و محبت سید المرسلین علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام وجواب کتابتِ وے کہ مشتمل بر احوالِ او و یارانِ او بود۔

بِسمِ اللہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ حامداً للہ و مصلیاً علیٰ رسولہ الکریم اما بعد مجاری الامور مشکورۃ المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم و استقامتکم علیٰ جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علیٰ مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ مخدوما ہنگام قرب قیامت است ووقت تراکم ظلمات عالمے در گرداب این ظلمات فرورفتہ و می روند جوانمردی باید کہ درین طور

زمان احیائے سنتی فرماید و اماتت بدعتی نماید بے انوار سنن نبوی راہِ راست یافتن بسے محال است
و بے التزام اطوارِ نبوت نجات جستن محض خیال سلوک طریقۂ صوفیہ و وصول بمحبت ذاتیہ بے اتباع
حبیبِ رب العالمین صورت ندارد کریمہ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ شاہد
صدق است درین باب سعادت خودرا دران باید دید کہ در امرے از امور تشبہ بآن سرور دین و دنیا
نمودہ آید علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام چہ در عادات وچہ در عبادات و چہ در معاملات در عالم مجاز
شخصے کہ بمحبوب کسے تشبہ پیدا می کند در نظرِ محب چہ بلا محبوب و زیبا می درآید و مرغوب و رعنا
می نماید و ہمچنین دوستداران محبوب نزد محب محبوب و عزیز اند و مبغضانِ او مبغوض و مغضوب
پس کمالات صوری و معنوی مربوطِ بمحبت اوست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام و متزن بمیزان
آن لہذا افضل طاعات موالاتِ اولیا و معاداتِ اعدا آمد چہ این معنی ناشی از فرطِ محبت است
چہ در دوستی دوستداران دوست و دشمنی دشمنان او این کس بے اختیار است و درین باب جنون دارد
لن یومن احدکم حتی یقال انہ مجنون ہر کہ چنین نبود از محبت بے نصیب ست۔ ع تولّی بے تبرا
نیست ممکن۔ را این جا کار باید فرمودنہ در صحابۂ کبار۔ چنانچہ بعضے گمان بردہ اند کہ موالات
حضرت امیر کرم اللہ وجہہ بے تبری از اکابر صحابہ صورت ندارد و غلط فہمیدہ اند چہ تبری از
اعدا شرطِ موالات ست نہ تبری از احبا، چہ حضرتِ حق سبحانہ اصحاب کرام را رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ
فرمودہ ست و رُحَمَا جمع رحیم است کہ از صیغ مبالغہ است پس باید کہ این بزرگواران بکمال مہربانی
بایکدیگر موصوف باشند و چون صفتِ مشبہ دلالت بر استمرار دارد، باید کہ این صفت کمال مہربانی
درمیان این بزرگواران بر دوام و استمرار بود، بغض و کینہ و حسد و عداوت کہ منافی رحم است
بر سبیل دوام از ایشانان با ہمدیگر مفقود باشد در حدیث آمدہ ست ارحم امتی بامتی ابوبکر
کسے کہ ارحم بود از کینہ و عداوت نسبت بامت چگونہ متصور بود۔

برسر اصل سخن رویم کہ موید آنست کہ مذکور شد کہ موالاتِ اولیا و معاداتِ اعدا افضل
طاعات ست چنانچہ در اخبار آمدہ است ان اللہ تعالیٰ قال لموسیٰ علیہ السلام ہل عملت

لی عملاً قط قال الٰہی صلیت لک وصمت وتصدقت وذکرت فقال اللہ عزوجل اما الصلوٰۃ فلک برہان والصوم جنۃ والصدقۃ ظل والذکر نور فای عمل عملت لی فقال موسیٰ الٰہی دلنی علی العمل الذی ہولک قال یا موسیٰ ہل والیت لی ولیا او عادیت لی عدوا فعلم انہ الحب فی اللہ والبغض فی اللہ۔ در کتابے کہ ملا تیمور آوردہ بود مندرج بود کہ شبے برخاستہ بود بعد از شکر وضو دست برداشتہ بعجز تمام دعا کردہ در ویزہ نسبتِ خاص حضرت ایشانؒ فلان عزیز نمود آنے نگذشتہ بود کہ نسبتے ظاہر شد کذا وکذا قریب یک ونیم گھڑی در طغیان بود بعد ازاں کم کم فرو شد شکرِ خداوندی جل سلطانہ بجا آرید کہ بمجرد دعا کردن اثرے از اجابت مفہوم شد ونسبتے خاص ظہور نمود لیکن عجب ست کہ با نسبت پیر دستگیر نسبت عزیز دیگر ہم آرزو کردید با آنکہ مقرر است کہ اگر از جائے دیگر نسبتے برسد آں را راجع بہ پیر باید داشت وقبلۂ توجہ را پریشان نباید ساخت، ما ناکہ مرادِ شما آنست کہ نسبتِ خاص آنحضرت ونسبت آں بزرگ کہ بآں حضرت رسیدہ است، پس بریں تقدیر ہر دو نسبت حضرت ایشانِ ما باشد۔ منتشر

ونیز نوشتہ بودند کہ یاران وخویشان تکلیف خانہائے خود کردند آں حلاوت والتذاذ نماند در حضور ہم شما اظہار ایں معنی می کردید ومی پرسیدید کہ دریں باب چہ باید کرد۔ مخدوما اجابتِ دعوت خود سنت است باتیان سنت فتور در حلاوت چگونہ رود لیکن آنرا شرائط است کہ کتب شرعیہ مبین ست مثل آنکہ طعام بریا وسمعہ نبود از وجہ حلال باشد ودر مجلس لہو ولعب نبود ودعوت عام نباشد ومانند آں اگر دعوت مستجمع ہمہ شرائط بود وبہ نیت اقامت سنت اجابت واقع شود وخوردن طعام وخصوصیت منظور نبود امید است کہ در نسبتِ باطن فتور نہ آرد در روایت آمدہ است ویحضر الولیمۃ بنیۃ اقامۃ السنۃ دون اکل الطعام وعن سفیان الثوری من دعا احدا الی طعام بغیر نیۃ کتبت علیہ خطیئۃ فان اجابہ کتبت علیہ خطیئتان واگر یکے از شرائط مفقود بود اجابت آں مسنون نیست چہ در کار

کہ درازتکاب آن درحلاوت باطن خلل نمایند۔ نوشتہ بودند کہ یاران آنجائے از نسبتے کہ درین سفر عنایت کردہ بودند بہرہ یافتند چہ عجب وللارض من کاس الکرام نصیب وآنچہ شیخ عوض دربارۂ این دوازکار وقائع مبشرہ دیدہ وازآنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام وازمشائخ دیگر عنایتہا والتفاتہا دیدہ وشنیدہ کہ درکتابت ملا تیمور وکتابت ملا امیر نوروز مندرج بود امیدوار گشتہ وشکر خداوندی جل شانہ بجا آوردہ وآنچہ ازاحوال جوان احدی وجوان دیگر نوشتہ بودند اصیل وعالی ست اللہم اکثر اخواننا فی الدین از ارتحال فرزند جگرگوشہ نوشتہ بودند إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ حق سبحانہ نعم البدل عنایت کند وصبر ورضا بقضا بدہد فانما المحروم من حرم الثواب درحدیث آمدہ است کہ عجبت من قضاء اللہ للمؤمن ان اصابہ خیر حمد ربہ وشکر وان اصابتہ مصیبۃ حمد ربہ وصبر یوجر المؤمن فی کل شئ حتی اللقمۃ التی یرفعھا الی فی امرأتہ والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب بست وسوم (۲۳)

بجانان بیگم دربیان اقسام توحید وشرح ہر مرتبہ باذکر معارف متعلقہ آن مع التوضیح والایجاز۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ حامداللہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم اللہ تعالیٰ ذات بابرکات مخدومۂ محترمہ مشفقہ مکرمہ رامشمول الطاف بے غایت خویش داشتہ درمقامات قرب ترقی دہاد۔ مصرع ازہرچہ می رود سخن دوست خوشتر است

استماع فرمایند، توحید بردوگونہ است توحید عوام وتوحید خواص، توحید عوام تصدیق ست بمضمون کلمۂ طیبہ لا الٰہ الا اللہ ونفی معبودات باطلہ کفرہ واثبات معبود بحق باوجود تشریک حق جل وعلا باماسوائے او درمحبت وگرفتاری ودیدودانش وباوجود انکار ومنازعت نفس امارہ کہ درجبلت او مودع است ودر توحید خواص باوجود تصدیق مذکور دو درجہ است

درجۂ اولیٰ بیگانہ گردانیدن دل است از محبت و گرفتاری ما دون حق سبحانہ، و از دید و دانش آن بیت

توحید بعرف صوفی صاحب سیر تخلیص دل از توجہ اوست بغیر

بیانش آنست کہ چون سالک رشید مداومت بر ذکر و فکر نماید و از لہو و لعب و آنچہ منافی دوام اقبال و توجہ است اعراض کند و عنایت ازلی شامل حال طالب بود بتدریج سلطان ذکر بر باطن او استیلا می نماید بحدے کہ ذکر باطن دوام پیدا می کند و از تکلف یاد کرد می رہاند و غفلتِ ظاہر در باطن سرایت نمی کند ظاہر بہر چہ مشغول بود غافل بود یا حاضر بیدار بود یا در خواب باطن ہموارہ در ذکر و حضور است خلوت و جلوت نسبت بباطن یکسان است بیت

از برون در میان بازارم وز درون خلوتیست با یارم

وچون باطن بدوام حضور و آگاہی موصوف شود محبت و گرفتاری ماسوی آہستہ آہستہ رو بزوال خواہد آورد و تعلق علمی و حبی او از مادون او تعالیٰ کہ بعلم حصولی تعلق دارد گسستہ خواہد شد بحدے کہ نسیان ماسوی و انقطاع کلی از ما عدا خواہد نمود بنوعے کہ اگر بتکلف یاد ماسوی نماید بیادش نیاید و در دل خطور نکند این زمان نہ از شادی جہان شاد بود نہ از غمگینی آن غمگین بواسطۂ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است این حالت معبر بفنائے قلب است و کمال اول است از کمالاتِ ولایت۔ باید دانست کہ درین کمال ہر چند باطن را دوام حضور است و از گرفتاری ماسوی وارستہ لیکن نفس حاضر و علم حضوری او برجاست و منازعت و انانیت او برپاست۔

درجۂ دوم در توحید خواص آنست کہ نفس حاضر و علم حضوری او باخود نیز رو بزوال آرد و انانیت و دعوئی ہمسری و شرکتِ او خلل پذیرد و از خود بہ آنا تعبیر نتواند نمود کہ انانیت و خودی از وے زائل شدہ است این زمان اگر توجہ و حضور است از خود بخود است کہ از عارف نامے و نشانے نماندہ نہ بآن معنی کہ عارف درین وقت عین حق گشتہ و بذات او سبحانہ، یکے گشتہ انا الحق گفتن از نارسیدن است باین مقام چہ بر تقدیر فنا و نیستی و

زوال انا انا الحق گفتن معنی ندارد و بہ سبحانی نمی توانند تکلم نمود۔ بیت

خیال کج مبر اینجا و بشناس کسے کو در خدا گم شد خدا نیست

این حالت را فنائے نفس گویند حقیقتِ فنا درین موطن است، حاصل فنائے اول تخلیہ مرآت باطن است از نقوش ماسوی و از حصول صور ماعدا ماسوا خواہ آفاق بود خواہ انفس این کمال وابستہ بہ تجلی افعال است و فنائے ثانی کہ انتفائے عارف است بانتفائے علم حضوری او مربوط بتجلی صفات ست و کمال آن منوط بتجلی ذات ست اینست حاصل سیر و سلوک اہل اللہ و نسخہ حال اہل کمال ہنوز مجال سخن بسیار است۔

مکتوب بست و چہارم (۲۴)

بمیرزا امان اللہ برہانپوری در جواب عرائضِ وے کہ متضمن حالات و اشواق و وقائع وے و یارانِ وے بود با ذکر معارف متعلقہ ہر مقام و بیان حقیقت کعبۂ معظمہ و شرح حدیث لی مع اللہ وقت و تفصیل حقیقت سرورِ کائنات علیہ الصلوٰۃ والسلام بر حقائق دیگراں۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم حامدا للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم

صحیفۂ شریفہ جناب اخوی اعزی سلمہ اللہ تعالیٰ سبحانہ عن الزلل والافات باہدایائے محترمہ برادر میر ضیاء الدین حسین رسانیدہ خوشوقت ساخت حق سبحانہ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد و بعنایات و جذباتِ خویش سر بلند کناد۔ وآنچہ درباب مولانا ابو المظفر نبیرۂ شیخ علم اللہ رحمۃ اللہ تعالیٰ رحمۃ واسعۃ دیدہ اند کہ گویا حضرت ایشان باو متوجہ گشتند او از لباسے کہ داشت عریان شد و لباسِ دیگر پوشانیدند و آنحضرت فرمودند کہ ورق این را گردانیدند و در واقعۂ دیگر فرمودہ اند کہ ما این را بخود گرفتہ ایم ازین باز کار این دیگر است بسیار اصیل است امید کہ از نسبت خاصۂ آنحضرت نصیبے وافر فرا گیرد و از عنایاتے کہ درین واقعہ نسبت بشما بوقوع آمدہ شکر خداوندی جل و علا بجا آرند کہ بشارتِ عظمیٰ است وآنچہ از

الرذائل

استیلائے عجز و عدم درک اظہار نمودہ بودند و نوشتہ بودند کہ حالت دیگر باین مناسبتے ندارد از ہمہ وراست بلے نسبتے کہ بوراء الوراء متعلق است انسائر نسبت وراست و غیر از عجز از درک آن چہ نصیب و اقعاتے کہ محمد شاہ دیدہ روشن است ظاہر القطب وقت خیلے مناسبت دارد وازانوار و برکاتِ او امیدوار است حق سبحانہ از قوہ بفعل آرد و قائع بشارات اند بزرگانِ ما بران اعتماد تمام نہادہ اند آنچہ در یقظہ رود ہد از آن این کس است. بیت

چو غلام آفتابم ہمہ ز آفتاب گویم   نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیثِ خواب گویم

پیغمبر
و واقعہ کہ دران پیغامبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ و سلم و سائر حضرات شمارا بالائے کعبہ معظمہ گرفتند و با تمام دیوارِ کعبہ امر فرمودند و فرمودند کہ بتو تعلق دارد و بعد از تمام فرمودند کہ جامہ اسم تو بپوشان بامداد حضرات جامہ بکعبہ مکرمہ پوشانیدید بعد از ان ہمہ حضرات مبارکباد داد مصافحہ کردند بسے عالی ست مناسبت تام ازان بکعبہ معظمہ مفہوم می گردد حق سبحانہ از حقیقت آن نصیبے ارزانی کناد حقیقتِ کعبہ برزخ است میان حقایق مخلوقات و حقیقت واجبی جل سلطانہ کہ مرتبہ احدیت ذات است تعالیٰ چہ کعبہ مسجود الیہ خلائق است حقیقتِ آن از حقائق سائر خلائق البتہ باید کہ ممتاز باشد چون مسجود ذات حق است سبحانہ کعبہ باید کہ ناشی ازان مرتبہ مقدسہ بود حضرت ایشانِ ما قدس اللہ تعالیٰ بسرہ الاقدس در مکتوبے کہ داخل سہ جلد مکتوبات نیست نوشتہ اند کہ حقیقتِ کعبہ ذات واجبی ست تعالیٰ چہ مسجود فی الحقیقۃ ہمان مرتبہ مقدسہ است ہذا۔
باید دانست کہ مسجود ہر چند ذات بیچون است لیکن اعتبار مسجودیت باو ملحوظ گشتہ است

مبرا
لاجرم از مرتبہ احدیت ذات کہ معرا است از نسب و اعتبارات متنزل باشد و در دید و دانش و گرفتاری متمیز بود و در واقعہ دیگر نوشتہ بودند کہ حضرت ایشان سر فقیر را بر داشتہ بر پیشانی فقیر بوسیدہ می فرمایند کہ خبردار شو فقیر می بیند کہ توجہ تمام عالم چہ آفاقی و چہ انفسی تمام بفقیر است چنانچہ اگر ازان توجہ بمانند ہمہ متلاشی شوند می بینم کہ حلیہ فقیر بعینہ حلیہ حضرت ایشان ست و این حالت بمشاہدہ می بیند حیرت بیشتر شد کہ اینکہ می بیند و اینکہ مشاہد است چیست

حضرت ن فرمایند فی الحقیقة هر دو یکیست چنانچه می نماید. مخدوما آنچه در واقعه دیده اند اگر در خارج چنین بود مقام قطب الاقطاب ست و توجه تمام عالم بدین طریق تعلق باو دارد غایت ما فی الباب گاه باشد که مرید صادق بحکم فنا فی الشیخ حالات مخصوصه شیخ را در خود احساس نماید در وقت اتحاد شیخ در آئینه خویش کمالات شیخ مطالعه نماید معنی قطبیت که شیخ او بآن موصوف درین وقت اگر در خود یابد چه عجب وگاه بود که اعوان قطب این معنی را در خود مشاهده کنند هر چند بالاصالت این خدمت وابسته بقطب است لیکن به تبعیت و طفیل او اعوان او نیز دران خدمت شراکت دارند چنانچه در عالم مجاز این معنی در وزرا و سلاطین ثابت است منصب وزارت از بادشاه بیک شخص است اما ارکان دولت او در رنگ او مرجع خلائق اند۔

باید دانست که جمعے در خواب و واقعه خود را پادشاه یا قطب وقت می بینند و در یقظه هیچ کدام از ینها ثابت نیست وجهش آنست که معنی بادشاهت یا قطبیت در آنها کائن است لیکن ضعیف ست شایان آن نیست که در عالم شهادت ظهور یابد بعد ازان از دو حال خالی نیست اگر آن معنی قوت پیدا کرد و شایان آن گشت که در عالم شهادت ظهور پیدا کند بقدرت الله سبحانه در عالم شهادت هم پادشاه می شود و هم قطب می گردد و اگر آنقدر قوت پیدا نکرد بهمان ظهور مثالی که اضعف ظهورات ست کفایت می افتد و بقدر قوت ظهور می یابد ازین قبیل است وقائعے که طالبان این راه می بینند و خود را در مقامات عالیه می یابند و می بینند که بمناصب ارباب ولایت سرفراز گشته اند شخصے از اصحاب حضرت ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره بآنحضرت عرضه داشت نموده که بشارت قطب الاقطابی که از عالم غیب می آید اصلی دارد یا نه آنحضرت در جواب آن نوشتند که این بشارت حصول کمالات مقام قطبیت است نه منصب قطبیت که مشروط بالعلم است چه صاحب منصب صاحب علم است انتهی۔ در ذیل این واقعه نوشته بودند که حقائق و معارف بسیار رو می دهد و می گذرد و بر حقیقت هر یکے اطلاع می دهند اگر شمه ازان علانیه شود خلل نظام عالم شود۔

مصرع　قلم این جا رسید و سر بشکست

بلے بر خواص بندگان چیزہا ظاہر می شود کہ بیرون از حوصلۂ عوام ست ستر آن از عوام ناگزیر ست
اگر ظہور یابد سبب فتنہ و فساد شود و بعضے امور ازان قبیل است کہ ستر آن از خواص نیز درکار است
کہ مخصوص ببعضے خواص ہست مگر باذن نوشتہ بودند کہ آنچہ ذرہ برین ہیمقدار می گذرد بکدام
زبان عرضہ داشت نماید آنچہ از قول و فعل صادر می شود می بیند کہ ہمہ صفات قولی و فعلی و حسّی
و حرکتی، سرّی و علانیتی از جائے دیگر است این ہیکل و پیکر را بآن مناسبتی نیست این قالب مناسبتی
جدا است و درک این نیز از قالب جدا است و عدمیت این و ہمہ عالم ہویدا است و چشم در درک
این معنی اعمی ما ناکہ مراد از قالب و پیکر مجموع ظاہر و باطن انسان داشتہ اند نہ ظاہر صرف
چنانچہ متبادر از قالب ست چہ این صفات فی الحقیقۃ قائم بباطن است نہ بظاہر و چون عارف
بر عدمیت ذاتیہ خود دانا و بینا می گردد و بحالت فنا موصوف می شود باطن را نیز در رنگ ظاہر خالی
از صفات می یابد و عدم صرف و جماد محض خیال می کند و درک و شعور از ہر دو مسلوب می بیند بلکہ
فی الحقیقۃ فنا و بقا از صفات باطن است و بس ظاہر عارف ہموارہ بر صفات بشریت است
و از دوبینی نرستہ است و بتوحید نہ پیوستہ باطن در مراتب قرب ست و ظاہر بمراحل ازان دور
کمال در حق ظاہر آنست کہ بر احوال باطن اطلاع یابد احوال مر باطن است و علم بر احوال مر ظاہر را
اگر سالک از ارباب علم است و چون ظاہر ازین علم خالی باشد در قلق و در اضطراب بود الی ان یبلغ
الکتاب اجلہ نوشتہ بودند کہ در نماز فرض بامداد واردے آمد کہ در ہیچ وقت دیگر نبود چنان در سر
نمودند کہ این آن حالت ست کہ مخبر صادق صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بہ لی مع اللہ وقت ازان خبر دادہ
بودند و چنان دانانیدند کہ این حالت و نسبت خاصۂ آنسرور است علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام کہ فوق
حالت و درجہ ملک مقرب و نبی مرسل است کہ در آنجا اطلاق اسم ہم کردہ نمی شود و نصیبہ این دولت
باولی العزم است و آنہم بطفیل آنحضرت علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام از امت ہر کرا باین دولت
بنوازند نوالۂ ازان نعمت می رسد الخ

مخدوما جائز است کہ بعضے افراد کمل امت را از دولت خاصۂ نبی خود علیہ السلام بطریق

تبعیت و وراثت نصیب باشد کہ خادمان خواص از اولش خاص صاحب خود امید دارند لیکن گاہ هست کہ این معاملہ بر سبیل حقیقت بود و گاہ بر سبیل اشتباہ ظل باصل باشد بیانش آنست کہ سر لی مع اللہ وقت آنست کہ حقیقت آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بر حقائق سائر موجودات ممکنہ تفوق دارد چہ حقائق انبیاء مرسل و چہ حقائق ملائکۃ المقربین ایضاً آن حقیقت بمنزلہ کل است وسائر حقائق در رنگ اجزائے اوست اول چیزے کہ از کمین غیب بعرصہ ظہور آمدہ و صدور پیوستہ حقیقت اوست صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم و تعین نخستین مرتبہ لاتعین ہم اوست کہ تعین حبی است وجود و ایجاد ہمہ متفرع بر حب است و گفت شنود و محب و محبوب ہم ناشے از وے چہ حب ست کہ قفل غیب الغیب اکشودہ و کارخانۂ وجود و ایجاد را بہن ساختہ و گنج مکنون را بظہور آوردہ و جوش محبت ست کہ اسرار محبوب را منجلی ساختہ و سردش عشق است کہ جمال و کمال او را از پردہ کتم برآوردہ اگر نہ این عشق بودی پردہ از جمال لم یزلی کہ کشودی و آوازہ کمالش بگوش جہان و جہانیان کہ رسانیدی . بیت

گر عشق نبودے و غم عشق نبودے　　چندین سخن نغز کہ گفتے کہ شنودے

ازینجاست کہ حسن بے پردگی میخواہد و جمال سر مستورے ندارد .

پری رو تاب مستوری ندارد　　چو در بندی ز روزن سر برآرد

چہ حسن را عشق ناگزیر است و جمال را محبت دامنگیر . بیت

ہر کجا حسن می نماید روے　　می نہد سر بسجدہ عشق آنسوے

برسر اصل سخن رویم و گوئیم کہ ازین بیان متقرر شد قربے کہ حقیقت آنسرور را است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام باذات اقدس تعالیٰ حقیقت دیگرے را نیست لاجرم وقت او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام ممتاز باشد و ہیچ پیغمبرے و فرشتہ را دران گنجایش نبود آرے اگر حقیقت یکے را بآن حقیقۃ الحقائق بطفیل یا بتبعیت الحاقے وانطباقے حاصل شود می تواند کہ بطفیل شریک آن دولت گردد لیکن چون فرق اصالت و تبعیت ہموارہ باقی است شرکت من

جمیع الوجوہ منتفی است بلکہ اگر شرکت ست شرکت صوری ست و فی الحقیقت شرکتے نیست خادم را با مخدوم چہ شرکت طفیلی را با اصیل چہ مساوات و این لحاق و اتحاد حقیقت در افرادے از کمل کمل ثابت ست و چون این حقیقۃ الحقائق را در مراتب تنزلات ظلال است و ظہورات تمثیلات چون سالکے بطفیلے ازان ظلال می رسد و تمیز میان ظل و اصل نمی تواند کرد خیال می کند کہ بان حقیقت رسیدہ است و شرکتے دران وقت خاص پیدا کردہ نہ چنین است این از قبیل اشتباہ ظلیست۔ بطفیل

باصل سوال ظل مقام لی مع اللہ نیز خصوصیت باآنسرور دارد علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام و دیگرے را بآن شرکت نیست پس کسے کہ بظل آن مقام برسد باید کہ در مقام خاص او صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم حقیقۃ شریک باشد۔ جواب گوئیم کہ فضل او علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام بر سائر انبیا کرام و ملائکہ عظام علیہم الصلوۃ والسلام باعتبار اصل آن مقام است کہ فوق ہمہ مقامات قرب ست نہ بظل آن مقام کہ این فوقیت آنجا مفقود است زیرا کہ تواند بود کہ اصول مقامات انبیاء و ملائکہ فوق آن ظل بود ہر چند ظلال مقامات ایشانان دون آن ظل است، اگر گویند کہ تفوق آن ظل بر آن ظلال نیز موجب فضل اوست بر دیگران علیہ و علی آلہ الصلوۃ والبرکات۔

گوئیم تفوق ظل بر آن ظلال با وجود تفوق اصول دیگران بر آن ظل موجب فضل جزئی ست نہ فضل کلی کہ از مبحث خارج است چہ ہر کس باعتبار خصوصیت مقام خود بر دیگران فضل دارد اما این فضل جزئی ست ہر چند از فضل جزئی تا فضل جزئی فرق ہست چہ این ظل فوق سائر ظلال است و اجمع است ازین ہا مع ذلک نظر باصول این فضل جزئی ست و آنسرور علیہ الصلوۃ والسلام کہ لی مع اللہ وقت فرمودہ است، باعتبار اصل فرمودہ است کہ بر سائر مقامات تفوق دارد نہ باعتبار ظل کہ این تفوق در آنجا نیست پس سالک کہ در مقامات ظل توہم شرکت پیدا کند از قبیل اشتباہ ظل باصل خواہد بود۔

سوال حقیقت ہر یکے ازین اکابر از حقیقت دیگرے ممتاز است و ہیچ کس را بالاصالت در حقیقت دیگرے شرکت نیست پس ہر کدام را وقت ممتاز باشد و در وقت خاص او دیگرے را

مداخل نبود پس پیغمبر ما را علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کدام خصوصیت ست کہ باعتبار آن لی معاللہ وقت فرمودہ۔

جواب گوئیم کہ در وقت خاص ہر کدام دیگران را ہر چند شرکت شخصی مفقود است اما شرکت نوعی ہست کہ موجب مماثلت است زیرا کہ ہر حقیقت را با حقیقتِ دیگر مابہ الاشتراکے ہست و ہمہ حقائق مندرج در حقیقۃ الحقائق است و حقیقۃ الحقائق را با سائر حقائق مابہ الاشتراکے نیست تا آنرا با ایشان شرکت نوعے بود تا مماثلت ثابت باشد پس در وقت خاص او علیہ الصلوٰۃ والسلام دیگران را نہ شرکتِ نوعی ست و نہ شرکت شخصی۔ جواب دیگر گوئیم کہ حقیقت آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ حقیقۃ الحقائق است کل است و حقائق دیگران بمنزلہ اجزاء او ست و مقرر است کہ ہر کمالے کہ جزو را ثابت است کل را نیز ثابت است نہ عکس پس در کمالات دیگران پیغمبر ما را صلی اللہ علیہ وسلم شرکت ثابت شد و در کمالات او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام دیگران را شرکت نبود و حدیث لی مع اللہ وقت صادق و ثابت بود۔ بلکہ گوئیم کہ کسانیکہ حقائق شان جزئیات اسمائے کلی است یا جزئیات جزئیات آن اسما است پیغمبر ما را نیز علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام دران شرکت است چہ صاحب اسم جزئی جزئی در تحت دائرہ صاحب اسم جزئی است و ہمیں نسبت است صاحب اسم جزئی را با صاحب اسم کلی فافہم۔ یا آنکہ گوئیم آنچہ باداز ین قسم عبارت تفوق وقت صاحب عبارت ست از دیگران و عدم مماثلت و مشارکت خصوصیت محضہ در صدور این عبارت کافی است پس مصدر این عبارت آنسرور بود علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام نہ دیگرے نیست کہ تفوق و عدم مماثلت و مشارکت مفقود است ہر چند خصوصیت ہست۔

نوشتہ بودند کہ روزے در حلقہ نشستہ بودم می بینم کہ در مجلس آنسرور صلی اللہ علیہ وسلم حاضرم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم می فرمایند کہ امر است کہ امروز روز عقد تست ترا با حق سبحانہ و تعالی عقد می کنم دران وقت فقیر را حالیست کہ نمی تواند بیان نمود می فرمایند کہ دنیا و آخرت را در مہر تو دادیم الخ۔ باید دانست کہ مراد از عقد با و تعالی یحتمل کہ عقد با سم او باشد تعالی کہ مبدأ تعین

آنکس است و یا اصول آن اسم کہ منتہی بشیون و اعتبارات ذاتیہ شود و مراد بعقد وصول است
باسم یا اصول آن اسم و وصول آن اسم حصول فنا و بقا است با آنکہ حصول ولایت و اسلام
حقیقی منوط بآنست چنانچہ شیخ شرف الدین یحیی منیری قدس سرہ فرمودہ تا بمادر خود جفت
نشوی مسلمان نشوی یعنی با اسمے کہ مبدء تعین تست متحقق نشوی مسلمان نشوی بالجملہ تا معاملہ
باصول یا اصول اصول است حصول نسبت از فنا و بقا و حصول و تحقق متصور است و چون کار
از اصول بالا رود و اصول در رنگ ظل در راہ ماند و معاملہ بغیب ذات اقدس تعالی ہیچ از نسب
مذکورہ آنجا متصور نبود لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُولَدْ وَلَمْ یَکُن لَّہُ کُفُوًا اَحَدٌ نشان آن موطن است۔ بیت

لاوھوزان سرائے روز بہی بازگشتند جیب و کیسہ تہی

و آنچہ فرمودہ کہ دنیا و آخرت در دہر تو دادند یعنی آنچہ مناسبت باسم دارد و فراخور جامعیت
آن اسم است چنانچہ حضرت ایشان ما نوشتہ اند کہ بہشت ہر شخصے عبارت از ظہور اسم الٰہی است
تعالی کہ مبدء تعین اوست بکسوت انہار و اشجار و حور و قصور باندازہ تفاوت اسما در علو و
سفل و در جامعیت و عدم جامعیت تفاوت در درجات جنان ست و عقد بآنسرور صلی اللہ
تعالی علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام می تواند کہ چون او علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام مظہر شرائع
و احکام الٰہی است جل و علا پس این عقد بشریعت بود بظاہر شریعت یا بظاہر و باطن ہر دو عقد
کنایہ از تحلی باحکام شرعیہ و تزین بسنن مرضیہ و باطن شریعت اسلام حقیقی است و تحقق بآن منتہائے
اقدام اولیا است و می تواند عقد لحوق بود بحقیقت او علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام کہ حقیقۃ
الحقائق است چنانچہ تفصیل آن بالا مذکور شد۔

در جاے دیگر نوشتہ بودند کہ دران حالت معلوم نمودند کہ این مقام لاتعین است
معلوم شریف باشد کہ تا ہر جا سیر و سلوک است ترقی و عروج ہمہ در مراتب تعینات است
فوق مراتب تعینات قدم گاہی نیست ہر چند در وقت عروج بلاتعین ظاہر شود فی الحقیقۃ
بے پردہ تعین نیست در لاتعین محض قدم نہادن بوجوب متحقق شدن ست کہ محال است۔

آرے وصول نظری در آنحضرت تخیل کہ محال نبود ــــــ از انکشاف معاملۂ قبر اندراج نمودہ بودند ونوشتہ بودند کہ در قبر ہم حالتے است کہ بتحریر وتقریر درنمی آید از شرح وبیان بیرون است وقت و حال آن دیگر است کہ باین عالم نمی ماند وسرور وحضور در آنجا از ان عالم است کہ از عالم دنیا مطلق خطور وخبر نیست بلے قبر منزل اول است از منازل آخرت من مات فقد قامت قیامتہ معاملہ کہ باآخرت تعلق دارد آغاز آن از قبر است القبر اما روضۃ من ریاض الجنۃ او حفرۃ من حفر النیران دنیا تمام محل ظہورات ظلیہ است و انموذجات مثالیہ لا یشفی علیلا ولا یروی عطشانا نشان آنست نہ طالب صادق را از ان سیری ونہ تشنہ را سیرابی کَسَرَابٍ بِقِیْعَۃٍ یَّحْسَبُہُ الظَّمْاٰنُ مَآءً محل کشت وکار است و جائے طاعت وعبادت بیش از مزرعہ نیست مر آخرت را آخرت ست کہ محل ظہور اصل است وموضع لقا بروجہ کمال وشروع این معاملہ از برزخ صغری است کہ قبر است مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ۔ پس معاملۂ قبر بمعاملات دنیاوی نمی ماند ہرچند برزخ است اما معاملات آن موطن غالب است آرے نماز است کہ در دنیا نشانے از اصل دارد از ظہورات ظلیت معرض در حدیث آمدہ است حجابے کہ میان بندہ وحق سبحانہ است در نماز برداشتہ می شود ونیز آمدہ است الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسأل ولیرغب نماز بحسب صورت ہرچند از دنیا ست اما فی الحقیقۃ از آخرت ست زیرا کہ معراج مؤمن است ونصیبے از آنچہ باآخرت تعلق دارد بدست می آرد۔

مخدوما کتابتے از شما بعد از ین کتابت کہ میر ضیاء الدین حسین آوردہ بود رسید دران کتابت مندرج بود کہ درین ایام احوالے می گذرد کہ در تحریر وتقریر آن عاجز است اکثر در نماز فرض حالتے رو می دہد کہ از شرح وبیان بیرون است و از کیفیت ورا است امور و اسرار غریبہ وعجیبہ وارد می شود الخ۔ بلے نماز فرض از سائر نمازہا از کمالاتے کہ بالا مذکور شد ممتاز است قرب فرائض را (ن ورد) باقرب نوافل چہ نسبت، در آغاز انتہا بنوافل نماز ملتذ می سازند ودر نہایت این حالت مقصور (ن انتہا) برفرائض صلوٰۃ است ودر بیرون آن گویا معطل وبیکار است حدیث ارحنی یا بلال

گویا مشعر باین کمال ست چہ فرائض است کہ مربوط بدعوت بلال است رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ راحت خود را دران فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام دائرہ نوافل وسیع است تقید بدعوت بلال ندارد و بر دلالگی او موقوف نہ دلالگی و مشاطگی او بفرائض است کہ نشانے از بے نشان دارد و خبرے از مطلوب می آرد۔ مصرع

دمد صبح از گریبانم گر آن مہ در کنار آید

باید دانست کہ آداب در نوافل کہ متمم و مکمل فرائض اند معدود از فرائض اند ہر چند رعایت آن بیشتر می نماید نتیجۂ فرض بیشتر آید بلکہ در سنن رواتب نیز این نسبت سرایت می نماید کہ گویا مکملات فرائض اند ولیکن ھذا آخر المکتوب الحمد للہ اولا و آخرا الصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد و آلہ دائما و سرمدا و جمیع الانبیاء والمرسلین و علی ملائکۃ المقربین و سائر الصالحین اجمعین آمین۔

(۲۵)
مکتوب بست و پنجم

بمیرزا عبید اللہ بیگ در آنکہ ہر بقعہ را حکمے ست خاص و ہر سرزمین را فیضے است مخصوص۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بجناب اخوی اعزی میرزا عبید اللہ بیگ می رساند صحیفۂ شریفہ کہ بمصحوب میر ضیاء الدین حسین فرستادہ بودند رسید چون متضمن احوال و اذواق سنیہ و لذات معنویہ بخشید اللہ تعالیٰ ہموارہ بترقیات دارد و بر اتباع سنت سنیہ استقامت بخشد فعل الحکیم تعالیٰ لا یخلو عن حکمۃ۔ در رفتن صوبۂ دکن ظاہرا حکمتے باشد ہر زمین را فیوض مختلفہ است و ہر بلدہ را خاصیت علیحدہ و با ہر فرقہ معاملہ جدا اہل بصائر از ہر بقعہ فیض خاص می گیرند و از ہر سرزمینے کمالے بدست می آرند حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس دران ہنگام کہ بتقریب سلطان وقت در بلدۂ لاہور تشریف داشتند اول یک دو ماہے در گذر حاجی سوای در حویلی کہنہ خواجہ قاسم تشریف داشتند در آنجا اسرار و معارف

بیشمار کہ اکثر آن تعلق بکمالاتِ فنا و عدمیت اشیا و لحوق عارف بعدم صرف دارد فائض می گشتند و بیان میفرمودند مکتوبے کہ معنون بہ هَلْ اَتٰی عَلَی الْاِنْسَانِ حِیْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ یَکُنْ شَیْئًا مَّذْکُوْرًا است با چند مکاتیب کہ گرد و پیش آنست ہمانجا نگارش یافتہ است چون آن حویلی بسیار کہنہ بود ارادہ انتقال بحویلی دیگر کہ در گذر تلا بود نمودند پیش ازان کہ بآنحویلی انتقال فرمایند فرمودند کہ درانجا معارف و اسرار کہ متعلق بکمالاتِ بقا است خواہند فائض شد انشاء اللہ تعالٰی بعد از انتقال ہمچنین شد و اسرار و نازکیہاے مقامِ بقا افاضہ فرمودند و آن مکتوب کہ دران این عبارت مندرج است کہ برعکس مرایاے دیگر بکلیت خود متشخص و مرآئیت خود را وا بنماید فہم من فہم بیت

قیامت میکنی سعدی بدین شیرین سخن گفتن مسلّم نیست طوطی را بدورانت شکرخائی

با چند مکتوب دیگر کہ در اطراف این مکتوب است ہمانجا تحریر یافتہ است مامول از دوستان دعا و توجہ ظہر الغیب است والسلام۔

(۲۶) مکتوب بست و ششم

بحاجی حسین در بیان مرتبہ جمع کہ کفرِ حقیقی است و ترغیب بر تحصیل مرتبہ فوق آن کہ اسلامِ حقیقی است

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی مکتوب مرغوب رسیدہ خوشوقت ساخت اذواق و مواجید کہ از جوشِ سکر و استیلاے محبت روے دادہ مندرج ساختہ بودند بوضوح انجامید نیک و مبارک است زادکم اللہ سبحانہ شوقا و ذوقا جاذبہ عشق است کہ صفات لطیفہ و کثیفہ و رذیلہ و شریفہ را یکسان نمودہ است و سکر محبت است کہ اسلام و کفر را برابر ساختہ و قبیح و قبائح را مستوی گردانیدہ این گلہا است کہ از انجمن جمع شگفتہ است و این حیرت و عدمیت از عین الیقین آمدہ کہ موطن فنا و بے شعورے ست چیزہاے خوب و سنجیدہ است لیکن اقامت درین موطن مستحسن نیست فنا فی نفسہ ہرچند کمال است اما زینہ کمالات دیگر است و شرطِ عروج است در مقامات قرب، بیت

ہیچ کس را تا نگردد او فنا نیست رہ در بارگاہ کبریا

ازجمع بفرق بعد الجمع باید آمد ازعین بحق وازفنا بہ بقا باید ارتقا نمود وازعدم بوجود وازجہل بعلم باید رسید تاحسن اسلام منجلی گردد وقبح کفر وفسق ہویدا شود کریمہ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيْمَانَ وَزَيَّنَهٗ فِیْ قُلُوْبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوْقَ وَالْعِصْيَانَ اُولٰٓئِكَ هُمُ الرّٰشِدُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً مؤید این معنی است نوشتہ بودند کہ منبع یکے است یلے ہمہ صنع وخلق اواست جل وعلا لیکن حق سبحانہٗ از بعضے مصنوعات ومخلوقات خود راضی است وآنرا حسن ساختہ واز بعضے دیگر راضی نہ وآنرا قبیح گردانیدہ عارف کامل متخلق باخلاق اللہ تعالیٰ بعد از گذشتن ازان معرفت کہ نوشتہ آمد چنیں می یابد وحسن شرعی را حسن وقبح شرعی را قبیح می بیند۔ اللھم ارنا حقائق الاشیاء کما ھی وخلصنا عن الاشتغال بالملاھی والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

(۲۷) مکتوب بست وہفتم

بشاہ نعمت اللہ قادری درانکہ ذات ممکن عدم ست وحسن وجمال عاریتے است۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم امابعد

این ذرہ حقیر ہرچند بحسب صورت از شرف حضور دور است واز دریافت صحبت مہجور لیکن نسبت خاکساری باہل اللہ دارد ودر حضور وغیبت از حلقہ بگوشان شان است امیدوار است کہ گاہ گاہے این دور از کار را بگوشۂ خاطر عاطر آوردہ بفیوض وبرکات معنویہ می نواختہ باشند واز اذواق خاصہ نصیبے ارزانی داشتہ فقیر قلیل البضاعت غیراز احتیاج چہ اظہار کند وبجز دریوزہ گری چہ داند وچہ کند کہ فقر او ذاتی است وفاقہ او سرمدی نصیب او از مطلوب حقیقی استہلاک است وحظ او ازان ذروۂ علیا اضمحلال پس از کمال او چہ دریابد وبحسن وجمال او چگونہ پے برد ذات او عدم است ووجود او نابود خیر وکمال درحق او عاریتے است وحسن وجمال انعکاسی باین کمال عاریتے وباین جمال انعکاسی خود را خیر وکامل خیال نمودہ است بنیاد در از برین نمود بے بنیاد

نہادہ واے اگر رحمت دستگیری نفرماید و سابقۂ کرم امداد نماید کمال در حقِ او انتفائے کمال است و خیریت در سلب خیریت خوش گفت۔ بیت

معشوق اگرچہ گشت ہمخانۂ ما ویران ترا زاول است ویرانۂ ما

اگر نسبتِ خیر و کمال بخود نماید خائن بود و دعوئ ہمسری باصل پیدا کند الا ان یوجد بعد العدم ویولد بالولادۃ الثانیۃ فحینئذٍ لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ اللہ تعالیٰ امثالِ ما مہجوران را ایمانے باین معانی دہاد و بطفیل امثالِ شما شاہبازان شربے ازین مشرب بخشاد بالنبی و الہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب بست و ہشتم (۲۸)

بشیخ محمد علیم جلال آبادی در شرح احوالِ وے و احوالِ یاران کہ در عریضۂ وے مندرج بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی صحیفۂ شریفہ اخوی اعزی شیخ محمد علیم رسیدہ خوشوقت ساخت نوشتہ بودند کہ رفع خطرۂ قلبی بنوعے شدہ است کہ بتکلف ہم خطرہ نمی گذرد مخدوما این معاملہ معبر بفنائے قلبی است و کمال اول ست و شرطِ کمالات دیگر است۔ و نیز نوشتہ بودند اختیار و رضاے خود را در اختیار و رضاے او سبحانہ گم می یابم این دید ہم از شعبِ فناست چون این معاملہ بانجام برسد چنانچہ ہیچ مرادے در ساحتِ سینہ نماند و ارادت نیز در رنگِ مرادات رخت بصحراے عدم کشد بعد ازان از فنا بہ بقا آید این زمان او را صاحبِ ارادت می کنند و از نزدِ خود ارادت عطامی فرمایند۔

نوشتہ بودند کہ عنایت و کرم حق عز اسمہ بسیار مشاہدہ می شود پیش ازین چندگاہ ذات خود را مظہر ذات او تعالیٰ می دانست و صفات خود را مظہر صفاتِ او سبحانہ الحال معلوم می شود کہ من ہیچ نیستم و ہمہ از وست الخ۔ این معاملہ وابستہ بہ بقاست لیکن آنچہ پیشتر مید انستید مشابہت بنقاب توبین داشتہ آنچہ الحال معلوم می شود ملائمتی باو ادنیٰ دارد حق سبحانہٗ

از حقیقتِ او ادنیٰ نصیبے ارزانی فرماید چہ آنچہ نوشتہ اید بطریق اندراج ظاہر می گردد شکر خداوندی جل شانہ بجا آرید کہ با وجود قلتِ صحبت مورد این نوع واردات گشتہ اید و در احوال یاران خود نوشتہ بودید کہ چنین ذکرِ قلب و یادداشت دارند مانا کہ از یادداشت دوام آگاہی قلب خواستہ اید نہ یادداشت کہ حضرت ایشانِ ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ آنرا در بعضے از مکاتیب خود نوشتہ اند کہ مخصوص بکمل منتہیان ست۔

بمکمل

و آنچہ درباب مولانا یار محمد نوشتہ بودید کہ خطرہ از قلبِ او بنوعے مرتفع گشتہ است کہ بتکلف ہم یاد نمی آید و می گوید کہ در قلب خود مثل ذراتِ آفتاب می بینم کہ جوش میزند اکثر اوقات خود را گم می یابم و قلب خود را گاہے بنوعے وسیع می یابم کہ اگر عالم و ما فیہا ابگنجاند می گنجد الخ۔ مخدوما رفع خطرۂ قلبی باین طریق بے ظہورِ انوار اسمائی و صفاتی نیست تا نہیابی نرسی مشاہدۂ مثل ذراتِ آفتاب در دل ازین رہگذر است و وسیع یافتن قلب نیز از آن ست چہ این عالم را در جنب آن انوار چہ اعتدا رست این دید از بلند فطرتے و وسعتِ استعداد آن یار خبر می دہد العلم عند اللہ سبحانہ اگر این یار چندگاہ درین نواح بگذراند و سیرِ سرِ بنماید ظاہرا بد نباشد دیگر پیش ازین فقیر در نامۂ ملا حسن علی نوشتہ بود کہ عددے کہ بآن ماذون بودید دو چندان عدد را اذن است الحال نوشتہ می شود کہ چہار چندان عدد را طریقہ بگویید والسلام۔

(۲۹)
مکتوب بست و نہم

بمیرزا عبید اللہ بیگ در رد جماعہ کہ مذہبِ صوفیہ علیہ را ترک تعرض دانستہ اند باسقاطِ عمل و مفاسد دیگر قائل گشتہ با ذکر احادیث کہ در فرضیت امر معروف و نہی منکر وارد شدہ است و ذکر احادیث فضائلِ جہاد۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین محمد و آلہ و صحبہ اجمعین مخدوما در اہلِ زمانہ زبان زدہ و شائع شدہ است کہ

مشرب صوفیہ علیہ ترک تعرض است بحال خلق و بدنا بودن با کسے چون این کلمہ خلاف واقع است
و متضمن مفاسد کثیرہ بخاطر رسید کہ درین باب چیزے نویسد و مفاسد آنرا ظاہر سازد و بدین تقریب
احادیثے کہ تعلق بامر معروف و نہی منکر و حبّ فی اللہ و بغض فی اللہ و فضیلتِ جہاد فی سبیل اللہ
و علو رتبہ مجاہدان و درجاتِ شہدا دارد ایراد نماید و بعضے نقلہا از صوفیہ کرام کہ مناسبتے باین مقام
دارد و مُنبی از استقامت بر جادۂ شریعت غرا است و در جماعۂ ایست کہ خود را منتسب باین طائفہ
علیہ می سازند و سر از ربقۂ شریعتِ حقہ می آرند نیز درج نمودہ بدوستان ارسال دارد ومن اللہ
سبحانہ العصمۃ و التوفیق مکرما کسے کہ معتقد این معنیٰ است معلوم نیست کہ از صوفیہ کدام
جماعہ را می خواہد طریقہ پیران ما کہ مشائخ نقشبندیہ اند خود اتباعِ سنت و اجتناب از بدعت است
چنانچہ از کتب و رسائل شان ظاہر و ہویدا است و امر معروف و نہی منکر و بغض فی اللہ و جہاد
فی سبیل اللہ از سننِ مقررہ مصطفویہ است بلکہ از واجبات و فرائضِ دین او علیہ من الصلوات
افضلہا و من التحیات اکملہا پس ترک امر معروف ترک این طریقہ علیہ بود حضرت خواجہ نقشبند
قدس سرہٗ می فرمودند کہ طریقۂ ما عروۃ الوثقیٰ است چنانچہ در ذیل متابعت حضرت رسالت صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم دست زدن است و اقتدا با آثار صحابہ کرام علیہم الرضوان کردن ست درین طریقہ
باندک عمل فتوح بسیار است اما رعایت متابعت سنت کار بزرگ است ہر کہ ازین طریقہ ما
روے گرداند خطر عظیم دارد اگر مشرب صوفیہ علیہ ترک تعرض بودے چرا حضرت خواجہ نقشبندؒ کہ از
رؤسائے صوفیہ اند و راس این طریقہ علیہ بہ پیر خود حضرت امیر کلالؒ کہ جاے ادب بود و احق
بودند بعدم تعرض در باب ذکر جہر کہ طریقہ حضرت امیرؒ بود امر معروف کردند و علمائے بخارا را
جمع نمودہ پیش ایشان بردند و ایشاں از راہ حسن نشاۂ مسلمانی و کمالِ حقانیت گفتہ حضرت
خواجہ را قبول کردند و جہر را از ذکر گذاشتند چنانچہ منقول است و طریقہ سلف و صوفیہ و مشائخ
مستقیم نیز ہمین بود صوفیہ کرام کہ این ہمہ دفاتر در سلوک و ریاضت و موعظت نوشتہ اند
و مہلکات و منجیات قرار دادہ امر معروف و نہی منکر است یا چیزِ دیگر و تعرض است یا

ترک تعرض حضرت خواجہ معین الدین چشتی از پیر خود نقل می فرمایند کہ فرمود راہِ دوستی "تاریک و باریک است می باید کہ خلق را نصیحت کنی و نترسانی. شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ کہ پیشوائے اہلِ وحدتِ وجود ست چرا صوفیہ وقت خود را کہ طریقۂ سماع ورقاصی داشتند مانع آمد و دلالت بترک آن نمود و بعضے از انہا بگفتہ شیخ باز آمدند و طریقۂ خود را گذاشتند و بعضے باز نگشتند لیکن اعتراف بنقص وقصور خود کردند چنانچہ شیخ در بعضے از رسائل خود نوشتہ است غوث صمدانی شیخ عبد القادر جیلانی قدس سرہ العزیز در بعضے رسائل خود باب بزرگ در امر معروف ونہی منکر آوردہ است ودقائق آنرا بیان فرمودہ واحتیاطہا در آن امر خطیر رعایت نمودہ ہمانجا می آرد. فاذا ثبت انہ لا یجب علیہ الانکار ای النہی عن المنکر عند عدم القدرۃ فہل یجوز انکارہ اذا غلب علی ظنہ الخوف علی نفسہ فعندنا یجوز ذلک وھو الافضل اذا کان من اہل العزیمۃ والصبر فہو کالجہاد فی سبیل اللہ تعالیٰ مع الکفار وقد قال اللہ تعالیٰ فی قصۃ لقمان علیہ السلام وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْہَ عَنِ الْمُنْکَرِ وَاصْبِرْ عَلٰی مَآ اَصَابَکَ اِنَّ ذٰلِکَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ. لاسیما اذا کان عند سلطان جائر ولاظہار الایمان عن ظہور کلمۃ الکفر لان الفقہاء اتفقوا علی ذلک وانما الخلاف بیننا وبینہم فی غیر ہذین الموضعین. انصاف باید داد اگر مشرب ایشاں کہ پیشوائے اہلِ ولایت ومقتدائے صوفیہ بودند ترکِ تعرض بودی اینہمہ مبالغہ در امر معروف کی کردندی ونیز حضرت شیخ فرمودہ الذی یؤمر بہ وینکر علی ضربین فکلما وافق الکتاب والسنۃ والعقل فہو معروف وکلما خالف ذلک فہو منکر ثم ذلک ینقسم قسمین احدہما ظاہر یعرفہ العوام والخواص وہو کوجوب الصلوۃ الخمس وصوم شہر رمضان والزکوۃ والحج وغیر ذلک ومن المنکر کتحریم الزنا وشرب الخمر والسرقۃ وقطع الطریق والربوا والغصب وغیر ذلک فہذا القسم یجب انکارہ علی العوام کما یجب علی الخواص من العلماء والقسم الثانی ما لا یعرفہ الا الخواص مثل اعتقاد ما یجوز علی الباری عز وجل وما لا یجوز علیہ فہذا المختص

بالعلماء انکاره فان اخبر واحد من العلماء ذلك احدا من العوام جاز له ذلك ووجب على العامی انکاره عند القدرة۔

فضیل عیاض کہ از اکابر صوفیہ است فرمودہ من احب صاحب بدعة احبط الله عمله واخرج نور الایمان من قلبه واذا علم الله عز وجل من رجل انه مبغض لصاحب البدعة رجوت الله تعالی ان یغفر له وان قل عمله واذا رایت مبتدعا فی طریق فخذ طریقا اخر و قال فضیل سمعت سفیان بن عیینہ رضی الله تعالی عنه یقول من تبع جنازة مبتدع لم یزل فی سخط الله عز وجل حتی یرجع وقد لعن النبی صلی الله تعالی علیه وعلی اله وسلم فقال صلی الله تعالی علیه و اله وسلم من احدث حدثا او اوی محدثا فعلیه لعنة الله والملئكة والناس اجمعین لا یقبل عنه صرف ولا عدل یعنی بالصرف الفریضة وبالعدل النافلة در حدیث آمده است یا عائشة ان الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا هم اصحاب البدع واصحاب الاهواء لیس لهم توبة انا منهم برئ وهم منی براء قسی عن عمر۔ اگر مشرب صوفیہ کرام ترک تعرض بودی چرا یکے از رؤسائے صوفیہ فرمودی آن روز کہ درمیان صوفیان بنقار نگذرد آنرا خیر نداند شیخ الاسلام فرمودہ کہ نقار صوفیان کن مکن است پس حاصل معنی چنان شد کہ روزے صوفیان میان خود ہا امر معروف ونہی منکر نہ نمایند و مداہنت بکنند آن خیر نیست نیک تامل باید نمود جماعہ کہ بعدم تعرض قائلند عذاب و ثواب اخروی و مواعید شدیدہ کہ درباب اعمال سوء در قرآن مجید واحادیث صحیحہ وارد شدہ است قبول دارند یا نہ، اگر قبول دارند پس چرا نامرادی را از مہلکہ عظیمہ نہ برارند و طریق نجات را از عذاب سخت بار ننمایند اگر بر سر راہ نابینائی چاہی یا مارے بود یا کسے در مہلکہ دنیاوی دیگر می افتادہ باشد ظاہر آنست کہ این جماعہ اورا متنبہ خواہند ساخت و راہ نجات خواہند نمود و تعرض حال او خواہند کرد چرا بر مہلکہ اخروی کہ اشد و ابقی است متنبہ نسازند و راہ نجات ننمایند یقین است کہ قبول ندارند و معتقد قیامت و حشر و نشر و ما فیہ نیند اعاذنا الله سبحانه عن اعتقادهم السوء اگر ترک تعرض خلق مرضی حق بودی جل وعلا

چرا بعثت انبیا علیہم السلام نمودی و تشریع شرائع فرمودی و دعوت بدین اسلام و بطلان ادیان دیگر ورائے اسلام کردی و ہر کہ دعوت این بزرگواران قبول نکرد در امم سابقہ بعذابہائے گوناگون گرفتار نمودہ بلا اکراہ استیصال شان نمودی بایستے خلق را بطور آنہا می گذاشت و ہیچ تعرض نمی نمود و منکران آن بجزی عذاب و ہلاک نمی فرمود و نیز برین تقدیر جہاد را برائے چہ فرض می ساخت کہ ہم متضمن ایذا و قتل مسلمانان است و ہم ایذا و قتل کفار و اینہمہ فضیلت و مزیت جہاد را و مجاہدان و شہدائے فی سبیل اللہ را کہ بنصوص قطعیہ ثابت شدہ است چنانچہ بعضے ازان خواہد آمد چون باشد کہ بناحق تعرض مردم می نمایند و ایذا می رسانند و نیز نفس انسانی کہ از مخلوقات حق است سبحانہ چرا بحرب و معادات او امر نمود و جہاد او را بتخریب جہاد اکبر فرمود و قرب خود را باین جہاد مربوط ساخت کما ورد عاد نفسك فانها انتصبت بمعاداتی او را ہم بوضع او باشتی گذاشت پس معلوم شد کہ اینہا اعداء اللہ اند حق سبحانہ میخواہد کہ انتقام از اعدائے خود بگیرد واللہ عزیز ذو انتقام از کمال رحمت انبیا را بالاصالت و اولیا را بتبعیت بدعوت فرستاد و اعلام عذاب و ثواب بر زبان آنہا فرمود و حجت را بر مخالفان درست ساخت و زبان عذر شان بند نمود لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ بچشم پوشی و خواب خرگوشی این کارخانہ عظیم القدر مرتفع نمی شود ہیچ کس آنرا نمی تواند دفع کرد اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَّا لَهُ مِنْ دَافِعٍ اگر می خواست ہمہ را براہ راست ہدایت می نمود و بدار السلام می فرستاد وَلَوْ شَاءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ لیکن ارادت ازلی چنین خواست و حکمت لم یزلی ہمچنین اقتضا نمود وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّيْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ بمولائے حقیقی جل شانہ جائے پرسش نیست کہ چرا چنین کرد و چنان نکرد لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُوْنَ، بیت

کرا زہرہ آنکہ از بیم او — کشاید زبان جز بتسلیم او

قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِيْ (سورہ یوسف)

پس متابعانِ او علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام با ودر دعوت وامر معروف شریک اند وہر کہ تارک امر معروف است تابع نیست انصاف باید داد اگر فساق وکفار مبغوض واعدائے حق جل وعلا نبودندی بغض فی اللہ از واجباتِ دین نیامدی واز افضل مقربات ومشکمل ایمان نگشتی وسبب حصولِ ولایت و رضا و قرب خداوندی جل سلطانہ نشدی عن عمرو بن الجموح انہ سمع النبی صلے اللہ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم یقول لا یحق العبد حق صریح الایمان حتی یحب للہ تعالی ویبغض للہ تعالیٰ فاذا احب للہ تبارک وتعالی وابغض للہ تبارک وتعالی فقد استحق الولایۃ من اللہ عز وجل رواہ احمد وعن ابی امامۃ قال قال رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم من احب للہ وابغض للہ واعطی للہ ومنع للہ فقد استکمل الایمان رواہ ابوداؤد، وعن ابی ذر قال قال رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم افضل الاعمال الحب فی اللہ والبغض فی اللہ رواہ ابوداؤد، وعن معاذ بن جبل انہ سأل النبی صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم عن افضل الایمان قال ان تحب للہ وتبغض للہ وتعمل لسانک فی ذکر اللہ قال وماذا یارسول اللہ قال وان تحب للناس ما تحب لنفسک وتکرہ لھم ما تکرہ لنفسک رواہ احمد. وہم در حدیث آمدہ است تقربوا الی اللہ سبحانہ ببغض اھل المعاصی و لقوھم بوجوہ مکفھرۃ والتمسوا رضی اللہ تعالیٰ بسخطھم وتقربوا الی اللہ عز وجل بالتباعد منھم رواہ ابن شاھین والدیلمی عن ابن مسعود وفی الکنز المخفی فی الخبر ان اللہ تعالیٰ قال لموسی علیہ السلام ھل عملت لی عملا قط قال الٰھی صلیت لک وصمت وتصدقت وذکرت فقال اللہ عز وجل اما الصلوٰۃ فلک برھان والصوم جنۃ والصدقۃ ظل والذکر نور فای عمل عملت لی فقال موسی الٰھی دلنی علی العمل الذی ھو لک قال یاموسی ھل والیت لی ولیا او عادیت لی عدوا فعلم موسی انہ الحب فی اللہ والبغض فی اللہ. ودر بالا از فضیل قدس سرہٗ نقلے درین باب گذشتہ است والحق کہ محبت دوستان محبوب وعداوت دشمنان او از لوازم محبت است محبِ صادق

درین دو عمل اختیار ندارد و محتاج بکسب و تعمل نیست چنانچہ در اعمالِ دیگر محتاج است
دوستان دوست چہ بلا انظر زیبا می نمایند و دشمنان او چہ قسم زشت و بدین معنی در مجاز ظاہر و
ہویداست بہر کہ دعوئ دوستی نماید تا تبری از دشمنان او نکند مقبول نیست منافق پیش نمیدانند
شیخ الاسلام گفتہ کہ من با ابو الحسن شمعون نہ نیکم کہ استاد من حصری را میرنجانید و ہر کہ پیر ترا رنجہ
دارد و تو ازوے رنجہ نباشی سگ بہ از تو بود۔ قال اللہ تعالیٰ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي
إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ
كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ
نیز فرمودہ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ۔
پس ازین کریمہ معلوم شد کہ طالبِ حق را جل و علا این تبری و بغض و عداوت ضروری و ناگزیر است
و نیز فرمود او تعالیٰ لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ و نیز فرمودہ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ الی قولہ سبحانہ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ازین آیت
معلوم شد کہ موالات اعداء اللہ موجب گمراہی است و راہے بوصول بمطلب ندارد و نیز فرمودہ
تعالیٰ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ و نیز فرمودہ وَمَن يَتَوَلَّهُم
مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ و نیز فرمودہ تعالیٰ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ
مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ و نیز فرمودہ
وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ مصرع

تولا بے تبری نیست ممکن

اینجا صادق است نہ در اصحاب کرام چنانچہ رفضہ گمان بردہ اند چہ تبری از اعدا باید نہ از احبا
و جمعے کہ بشرف صحبت مشرف اند بمحبت و مودت با یکدیگر موصوف اند شدت و غلظت شان
با کفار بود کما قال اللہ تعالیٰ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ اگر گویند خلق ہمہ مظاہر و مجالی
حق اند جل و علا و غیر از نمایندگی کمالات او سبحانہ در اینہا چیزے دیگر نیست چنانچہ مشرب

اہل وحدت وجود است پس ہمہ را بچشم محبت باید دید و ہیچ کدام بد نباید بود چنانچہ گفتہ اند مصرع

پس بدے مطلق نباشد در جہان

گوئیم عداوت و عدم موالات کفار و غلظت و جہاد با اینہا بنصوص قطعیہ ثابت شدہ است کہ ریب را اصلا دران گنجائش نیست اینہا فی انفسہم ہر چہ باشند متابعت نصوص ما را فرض و ناگزیر است ما را بنص کار است نہ بفص نجات فردا وابستہ بنص است نہ بفص خواب و خیال کشوف و الہامات در برابر نص نمی تواند شد غایۃ الامر شخصے کہ مغلوب حال است باید کہ خود را بتکلف بر متابعت نصوص دارد و عمل بنصوص ہر چند خلاف وجدان و کشف او بود نماید و ہموارہ ملتجی و متضرع باشد کہ حقیقت کار کماہو منکشف گردد و چشم بصیرت او مکتحل بتراب اقدام انبیاء و صحابہ کرام علیہ السلام بود۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

یا آنکہ گوئیم کہ جماعۂ کہ مشرب وحدت وجود دارند وجود را مراتب اثبات می نمایند و احکام ہر مرتبہ را از احکام مرتبہ دیگر جدا اثبات می کنند و احکام کثرت را کہ بنائے شریعت غرا بران است از دست نمی دہند و رفع آنرا الحاد و زندقہ می شمرند۔ مصرع ‎ یا آنکہ

گر حفظ مراتب نہ کنی زندیقی

پس امر معروف و بد بودن با اہل فسق و کفر از احکام کثرت است در رنگ سائر احکام شرعیہ برداشتن آن الحاد و زندقہ بود و ہر چند بدی مطلق را نفی می کنند لیکن بدی نسبی اثبات می نمایند۔ مصرع

بد بہ نسبت باشد آنرا ہم بدان

و بدی نسبی در بد بودن و احتراز کردن کافی ست و اہل وحدت وجود از سم پرہیز می کنند و دیگران را ازان منع می آیند و مار و کژدم را می کشند و مردم را ازان می ترسانند و از مطیعان و معتقدان خود راضی اند و از مخالفان و منکران خود ساخط و در غضب مولوی روم قدس سرہ کہ از رؤسائے صوفیہ موحدہ است می فرماید۔ بیت

منکر این حرف این دم در نظر شد مثل سرنگون اندر سفر

واز طعام لذیذ و آب شیرین و متاع نفیس و آواز خوش و بوی خوش و منزل خوش و صور جمیلہ بیشتر منظر
راغب و ملتذ باشند نسبت باضداد آن و رعایت احوال منتسبان خود و حمایت شان نسبت ملتذند
بدیگران بیشتر می نمایند و از مهالک خود را کناره می گیرند و جلب منافع و دفع مضار مهما
امکن می کنند و از تدبیر معاش و تربیت فرزندان فارغ نه اند و از مشورت و کنگاش خالی نه اند
و زنان خود را در پرده می دارند و تجویز نمی نمایند کہ نامحرمی گرد شان گردد و دست درازی کند و
اطفال خود را از صحبت بد دور می سازند و ظالم و متعدی را بسزا می رسانند و مریضان را از غذاہای
ناملائم پرہیز می کنانند این ہمہ رعایت احکام کثرت است یا چیز دیگر پس در امور دنیای دنی رعایت
این احکام کردن با وجود اباحت ترک آن و در امور اخروی ترک رعایت این احکام کردن باوجود
ورود امر الہی جل سلطانہ باتیان آن و بحیلۂ وحدت وجود سر از ربقہ بندگی کشیدن عجب
انصاف است و از قاعدہ عقل دور اندیش دور منشاء آن عدم انقیاد و ناگرویدن است
باحکام الہی جل شانہ و عدم اعتقاد است بظہور نبوت و انکار است از قیامت و از عذاب و
ثواب آن اعاذنا اللہ سبحانہ وایاکم عنہ

اہل وحدت وجود کہ مستقیم الاحوال اند قصص تشرع و تصلب شان در دین مشہور و ماثور ند
محتاج نوشتن نیست حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ این ہمہ احتیاط کہ در وضو و طہارت
و نماز و آداب آن داشتند می فرمودند کہ از عمل والد بزرگوار خود اخذ نمودہ ام از کتب این قسم عمل
بدست آمدن مشکل است و والد بزرگوار ایشان کہ جد این فقیر باشند و با وجود کہ مشرب وحدت
وجود داشتند و بفصوص درانی طاق بودند تشرع ایشان ہم بر وجہ کمال بود چنانچہ معروف است
ایشان میفرمودند کہ این احتیاط را از عمل شیخ خود کہ در سلسلۂ چشتیہ بودند شیخ رکن الدین اخذ نمودہ ام
ایشان نیز با وجود مشرب توحید بہ تشرع کامل موصوف بودند و حضرت شیخ این احتیاط را در اعمال
از عمل شیخ و والد بزرگوار خود حضرت شیخ عبد القدوس گرفتہ بودند و ایشان در درجۂ علیا در

مشرب وحدتِ وجود داشتند وہموارہ مغلوب حال می بودند مع ذلک در تشرع واحتیاط ظاہری نیز فرد کامل بودند حضرت خواجہ احرار کہ چراغ نقشبندیہ اند با وجود کہ مائل بمشرب توحید بودند در تشرع وترویجِ شریعت قدم راسخ داشتند می فرمودند کہ اگر من شیخی کنم ہیچ کس را یارائے شیخی نماند لیکن مرا برائے ترویجِ دین آوردہ اند نہ برائے شیخی۔

شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ در علم حدیث صاحب اسناد بود ودر علم فقہ پایہ اجتہاد داشت فرمودہ کہ بعضے از مشائخ محاسبۂ اعمال یومے ولیلے خود بمقتضائے حدیث حاسبوا قبل ان تحاسبوا اختیار کردہ اند من در محاسبہ از ایشان افزودم ومحاسبۂ خطرات نیز با محاسبۂ اعمال قرین کردم۔ سلطان العارفین وسید الطائفہ کہ گویا بانی این مشرب بودند سرتاپا بہ تشرع آراستہ بودند می آرند کہ چوں بایزید نماز می کردے قعقعہ از استخوان سینۂ وے بیرون می آمدے ومردم می شنیدندے از ہیبت حق وتعظیم شریعت فی العوارف عن الجنید یقول لرجل ذکر المعرفۃ فقال الرجل اہل المعرفۃ باللہ یصلون الی ترک الحرکات من باب البر والتقوی الی اللہ تعالیٰ فقال جنید ان ھذا قول قوم تکلموا باسقاط الاعمال و ھذہ عندی عظیمۃ والذی یسرق ویزنی احسن حالا من الذی یقول ھذا وان العارفین باللہ اخذوا الاعمال باللہ والیہ یرجعون فیہا ولو بقیت الف عام لم انقص من اعمال البر ذرۃ الا ان یحال لی دونہا وانہا لاکد فی معرفتی واقوی بحالی۔ منقول است کہ منصور حلاج با آنہمہ دعوی ہر شبانروز ہزار رکعت نماز می کرد وآن شب کہ روز آن کشتہ شد پانصد رکعت گزاردہ بود۔ یکے از کمل مشائخ طبقات فرمودہ غضوا ابصارکم ولو عن شاۃ انتہی، اگر مشرب اہل وحدت وجود ترک تعرض وآزار خلق بودی، مولانا عبد الرحمن جامی کہ از کمل ارباب وحدت وجود از محققان شان بودہ چرا در این جماعہ در کتاب سلسلۃ الذہب نمودی ومثنوی طویل در نکوہش اینہا آوردی عنوان مثنوی را باین عبارت نوشتہ در مذمت آنانکہ بنائے مذہب خود بر کم آزارے نہادہ اند ودر ورطۂ اباحت واتحاد افتادہ اند۔ بیت

ترک آزار کردن اے خواجہ دفتر کفر راست دیباچہ
منکر آمد بہ پیش او معروف شد بمنکر عنان او مصروف
نفس محنت گزین راحت جوے وار دش در رہ اباحت روے
شد یکے پیش او حرام و حلال می نہ اندیشد از نکال و وبال
می شود مرتکب مناہی را می فتد در عقب ملاہی را
گاہ لافد زمذہب تجرید گہ گزافد زمشرب توحید
نیست لاف و گزاف او عارے لیکن او را چو نیک انگارے
مذہبش جمع فضہ و ذہب است مشربش شرب بادۂ عنب است
از علامات عقل و دین عارے مذہبش حصر در کم آزارے
نہ ز احوال سابقش عبرت نہ ز احوال لاحقش حیرت
نسبت خود کند بدرویشان دم زند از ارادت ایشان
ہر کہ درویش از و بود بیزار کے ز درویش آید این کردار
نیست درویشی آنکہ زندقہ است نیست جمعیت آنکہ تفرقہ است
اصطلاحات عارفان از بر کردہ و می کند بیان فرفر
دلش از سرِّ کار واقف نہ معرفت بے شمار عارف نہ
ہمچو جوز تہی نماید نغز لیک چون بشکنی نیابے مغز
کردہ وہم و خیال ناپاکان مندرج در عبارت پاکان
لفظہا پاک و معنیش سرگین نافۂ چین لفافۂ سرگین
نافہ نکشادہ مشک افشاند ور کشاید جہان بگنداند

وفی العوارف سئل سہل عن رجل یقول انا کالباب لا اتحرک الا اذا حرکت قال ہذا لا یقولہ الا احد الرجلین اما صدیق او زندیق لان الصدیق یقول ہذا القول

اشارة الی ان قوام الاشیاء باللہ سبحانہ وتعالیٰ مع احکام الاصول ورعایة حدود العبودیة والزندیق یقول ذلک احالة للاشیاء علی اللہ تعالیٰ واسقاط اللائمة عن نفسہ وانخلاع عن الدین ورسمہ۔

عجب کاروبار است جمعے از آنانکہ مشرب کم آزاری وصلح کل اختیار کردہ اند باہمہ فرق از کافران، وجہودان وجوگیہ وبراہمہ وملاحدہ وزنادقہ وازینی وغیرآن نیک اند صلح ومحبتہا وانبساطہا وصحبتہا بایکدیگر دارند غیر از متابعان سنت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم کہ اہل سنت وجماعت اند وفرقۂ ناجیہ اند ودرباب آنہا وارد شدہ ست الذین ھم علی ما انا علیہ واصحابی کہ باینہا غلظت وعداوت دارند صلح شان با دیگران ست باینہا در مقام ایذا وآزار اند وتخریب اینہا میخواہند عجب صلح کل است کہ با محمدیان کہ پیشوای شان رحمت عالمیان ست غلظت وعداوت باشد وبا غیر محمدیان کہ محل غلظت است بنصوص قرآنی محبت ومودت بود بلی الکفر ملة واحدة نیک تامل نمایند ترک تعرض خلق اگر محمود می بود امر بالمعروف ونہی عن المنکر از واجبات دین متین نمی گشت وحق سبحانہ این امت را باتیان این امر جلیل القدر خیر امت نمی فرمود۔ قال اللہ تعالیٰ کُنْتُمْ خَیْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَ تَنْھَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ۔ وبجائے دیگر میفرمائد الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاھُوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ وَالْحَافِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰہِ ونیز فرمودہ اَلْمُؤْمِنُوْنَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُھُمْ اَوْلِیَاءُ بَعْضٍ یَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَ یَنْھَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ وجمیع انبیاء ونبینا علیہم السلام وصحابہ وتابعین وتبع تابعین وسائر سلف صالحین چہ کوششہا در اتیان امر معروف ونہی منکر نمودہ اند وچہ ایذاہا در تحصیل این امر کشیدہ اند بامر عبث اینہمہ جہد نمودن وایذا کشیدن سفاہت محض ست، اگر ترک تعرض مستحسن می بود چرا انکار قلبی را از انکار شرعی اضعف ایمان فرمودی کما ورد فی الحدیث الصحیح عن رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم انہ قال من رای منکم منکرا فلیغیرہ بیدہ فان لم یستطع فبلسانہ فان لم یستطع فبقلبہ وذلک اضعف الایمان رواہ مسلم وچرا تارک امر معروف را در بلدۂ از بلاد داخل

عذاب اہل آن بلدہ ساختندی و درزیر و زبر آن شریک نمودندی کما روی جابر انہ قال قال رسول اللہ تعالیٰ علیہ و الہ وسلم اوحی اللہ عزوجل الی جبرئیل علیہ السلام ان اقلب مدینۃ کذا وکذا باھلھا فقال یارب ان فیھم عبدک فلانا لم یعصک طرفۃ عین قال فقال اقلبھا علیہ و علیھم فان وجھہ لم یتمعر فی ساعۃ قط رواہ البیہقی۔ اگر گویند کریمہ یَاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا عَلَیْکُمْ اَنْفُسَکُمْ لَا یَضُرُّکُمْ مَّنْ ضَلَّ اِذَا اھْتَدَیْتُمْ دلالت بترک امر معروف ونہی منکر وارد۔

گوئیم ممنوع است چہ معنی اھتدا کہ در کریمہ آمدہ است شامل امر معروف ونہی منکر است کما قررہ المفسرون یعنی چون شما اعمال صالحہ بجا آرید امر معروف کنید ونہی منکر نمائید گمراہی دیگران شما را زیان ندارد و شانِ نزول این آیت نیز مؤید این معنی است چون مسلمانان از کفر وعدم انقیاد کفار نگون سار دلتنگ شدند حق تعالیٰ تسلیہ مسلمانان باین آیۃ کریمہ فرمود یعنی چون شما این کار خود را کردید و دلالت براہِ راست نمودید و از کفر وطغیان نرسانید بعد ازاں کفر آنہا بشما مضرت نرساند و جمعے این آیت کریمہ را بر ظاہر گذاشتہ اند گفتہ اند کہ این آیت بآیت امر معروف منسوخ گشتہ است عن ابی بکر الصدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ انہ قال (فی خطبۃ) یاایھا الناس انکم تقرؤن ھذہ الاٰیۃ یَاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا عَلَیْکُمْ اَنْفُسَکُمْ لَا یَضُرُّکُمْ مَّنْ ضَلَّ اِذَا اھْتَدَیْتُمْ۔ وانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و الہ وسلم یقول ان الناس اذا راوا منکرا فلم یغیروہ یوشک ان یعمھم اللہ بعقابہ رواہ ابن ماجۃ والترمذی وصححہ وفی روایۃ ابی داود اذا راوا الظالم فلم یاخذوا علی یدیہ اوشک ان یعمھم اللہ بعقاب وفی روایۃ اخری لہ ما من قوم یعمل فیھم بالمعاصی ثم یقدرون علی ان یغیروا ثم لا یغیرون الا یوشک ان یعمھم اللہ بعقاب وعن ابی ثعلبۃ فی قولہ تعالیٰ عَلَیْکُمْ اَنْفُسَکُمْ لَا یَضُرُّکُمْ مَّنْ ضَلَّ اِذَا اھْتَدَیْتُمْ فقال اما واللہ لقد سألت عنھا رسول اللہ صلی اللہ علیہ و الہ وسلم فقال بل ائتمروا بالمعروف وتناھوا عن المنکر حتی اذا رایت شحا مطاعا وھوی متبعا ودنیا مؤثرۃ واعجاب کل ذی رای برایہ ورایت امرا لابد لک منہ فعلیک نفسک ودع امر العوام فان وراءکم ایاما الصبر فیھن مثل قبض علی الجمر للعامل فیھن

اجر خمسین رجلا یعملون مثل عملہ قالوا یا رسول اللہ اجر خمسین منہم قال اجر خمسین منکم رواہ الترمذی و ابن ماجہ۔ اگر گویند کہ امر معروف و جہاد فی سبیل اللہ طریقہ انبیاء کرام است علیہم و علی اتباعہم الصلوات والتسلیمات و طریقہ اولیا ترک تعرض است و عدم امر معروف چنانچہ بعضے از اہل این وقت می گویند۔ گوئیم کہ وجوب و فرضیت این امور و فضائل اتیان آن و مواعید ترک آن بنصوص ثابت گشتہ است و فرضیت و وعد و وعید نسبت بکافہ انام است خصوصیت باشخاص دون اشخاص ندارد خواص و عوام و انبیا و اولیا در اتیان فرائض برابر اند و ہمہ داخل وعد و وعید۔ با آنکہ گوئیم حصول نجات و وصول بدرجات کمال مربوط بمتابعت انبیاء ست علیہم الصلوات والتسلیمات اولیا ہرچہ یافتہ اند از ولایت و محبت و معرفت و قرب الٰہی جل شانہ ہمہ بمتابعت و طفیل انبیا علیہم السلام یافتہ اند راہ وصول منحصر در اتباع این بزرگواران است قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ. سوائے این ہر راہیکہ ہست رہ بضلالت دارد و سبیل شیاطین ست کریمہ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ دلیل شافی است برین معنی وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِیْلِهٖ شاہد عدل برآن و عن عبد اللہ بن مسعود قال خط لنا رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ و سلم خطا ثم قال ہذا سبیل اللہ ثم خط خطوطا عن یمینہ و عن شمالہ و قال ہذہ سبل الشیاطین علی کل سبیل منہا شیطان یدعوا الیہ و قرأ اَنَّ هٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ الآیہ رواہ احمد والنسائی والدارمی۔ پس ہر کہ بے متابعت انبیا خواہد کہ در راہ حق درآید جل و علا و بکمال برسد غیر گمراہی چیزے حاصل نکردہ باشد و اگر چیزے حاصل نماید استدراج بود کہ نتیجہ آن در آخرت خسران و حرمان است وَمَنْ یَّبْتَغِ غَیْرَ الْاِسْلَامِ دِیْنًا فَلَنْ یُّقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِی الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِیْنَ۔ بیت

محال است سعدی کہ راہ صفا ... تواں رفت جز در پے مصطفیٰ

جنید بغدادی قدس سرہ کہ رئیس صوفیہ و سید الطائفہ است می فرماید من لم یحفظ القرآن

ولم یکتب الحدیث لا یقتدی به فی شاننا هذا فان علمنا هذا مقید بالکتاب والسنة۔

می آرند کہ درویشے از حضرت خواجہ عبدالخالق غجدوانی قدس سرہ پرسید کہ شیطان را بر روندگان این راہ ہیچ دست باشد، خواجہ فرمودند کہ ہر روندہ کہ بسر حد فنائے نرسیدہ است چون در خشم شود شیطان برویے دست یابد، اما آن روندہ کہ بفنائے نفس رسیدہ باشد ویے را خشم نبود غیرت بود ہر کجا غیرت بود شیطان بگریزد و این چنین صفت آنکس را مسلم شود کہ روی براہ حق دارد تعالیٰ وکتاب خدائے را عزوجل بدست راست گیرد و سنت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم را بدست چپ گیرد و درمیان این دو روشنائے راہ سلوک کند۔

از حضرت خواجہ احرار منقول است کہ می فرمودند کہ اگر تمام احوال ومواجید را بما دہند وحقیقت ما را بعقائد اہل سنت وجماعت متحلی نسازند جز خرابی ہیچ نمی دانیم اگر تمام خرابیہا را بر ما جمع سازند وحقیقت ما را بعقائد اہل سنت وجماعت بنوازند ہیچ باک نداریم، انصاف باید داد نبوت ختم یافتہ است وزمان وحی منقطع شدہ ودین کامل گشتہ ونعمت تمام شدہ امروز بکدام حجت وبکدام سند این چنین دین متین را کسے تواند برداشت وبخواب وخیال خود کلمہ متفقہ انبیا را علیہم الصلوۃ والتسلیمات کہ بوحی قطعی واخبار الٰہی متثبت ومتیقن گشتہ یکسو ساخت عقل دور اندیش را کار باید فرمود وبخواب وخیال مغرور نباید شد واز سبیل شیاطین دور باید بود وصراط مستقیم سنت سنیہ را از دست نباید داد اتباع انبیا علیہم الصلوات والتحیات البتہ منجی است ومثمر برکات وسوائے آن ہمہ خطر در خطر است فالحذر کل الحذر۔ راہ نجات قطعی را گذاشتہ براہ خطر رفتن ودر دام شیاطین لعین افتادن وخود را در معرض ہلاک سرمدی دادن از عقل بسے مستبعد است وجد وحال وخواب وخیال کہ برخلاف پیغمبران برحق بود کَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً است چون کار بخدا افتد جل وعلا وگور وقیامت پر نوا اند غیر از متابعت انبیا علیہم البرکات کہ بوحی قطعی ثابت شدہ است ہیچ چیز سود ندارد ودستگیری در آن وقت نماید آرے اگر احوال ومواجید وکشوف والہامات باین متابعت

جمع شود نُورٌ علٰی نُور باشد چون بکمال آن برسد معاملہ از صورتِ شریعت بحقیقتِ شریعت آید چنانکہ صحابۂ کرام وسلفِ صالحین ومشائخ مستقیم الاحوال را بود رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم هذه الدرجة القصوى۔

پس مقرر شد کہ راہ وصول بدرجات قربِ الٰہی جل شانہٗ خواہ قربِ نبوت بود خواہ قربِ ولایت واصلان انبیا باشند علیہم الصلوات یا اولیا منحصر در راہِ شریعت است کہ پیغمبر خدا علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰۃ والسلام بدان راہ رفتہ ودعوت کردہ ومامور بدان گشتہ در کریمہ قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِيْ وکریمہ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ نیز بآن دلالت دارد سوائے آن ہر راہے کہ ہست رو بضلالت دارد واز مطلوب حقیقی منحرف کل طریقة ردته الشریعة فهی زندقة کریمہ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا الآیہ وکریمہ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ وکریمہ وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ وحدیث خط لنا الحدیث وحدیث کل بدعة ضلالة واحادیث دیگر شاہد این معنی است وآنچہ در عبارت بعضے از اکابر واقع شدہ است کہ راہ ہائیکہ موصل جناب قدس خداوندی است جل سلطانہ دو راہ ست راہے ہست کہ بقربِ ولایت تعلق دارد وراہے است کہ بقربِ نبوت متعلق است منافاتے باین تحقیق ندارد چہ این ہر دو راہ داخل دائرۂ شریعت غرا ست واین ہر دو قرب منوط بمتابعت انبیا علیہم الصلوات والبرکات کہ صراطِ مستقیم است پس کسے کہ خواہد کہ بے اتیان احکامِ شریعت وبے تبعیت رسل علیہم الصلوات والتسلیمات بیکے ازین دو قرب برسد بمطلب نرسد وراہ گم کند وخائب وخاسر بود ہمچنین آنچہ مشہور گشتہ کہ طُرُقُ اِلَى اللّٰهِ بعدد انفاس المخلوقات درست است چہ ہر ظل را باصل خود شاہراہ است وہر مخلوقے را عین ثابتہ جداو بما نحن فیہ ہیچ تدافع ندارد چہ اینہمہ راہ ہا در حق وصول مشروط باتیان احکامِ شرعیہ است ہر کہ از دائرۂ شریعت غرا بر آمدہ خواہد کہ بیکے ازاین طرق در آید در راہ ماند وبمطلب نرسد بلکہ گمراہ گردد پس منشاء این ہمہ طرق شریعت آمد

وباوجود تعدد طرق عائد بیک طریق گشت اتحاد طریق گفتن باعتبار منشا است وتعدد طرق
باعتبار ناشی ودو طریق باعتبار طرق کلیه است وطرق بسیار باعتبار طرق جزئیه۔ فی معارج
الهدایة قال بعضهم الطرق الی الله تعالی بعدد انفاس المخلوقات ولکن کلها مندرجة مندمجة
ومنطویة ومنسکبة فی دائرة الشریعة الکبری المجللة الشریعة المحمدیة العظمی وهذه الطرق
بالنسبة الی ارکان الشجرة الشریعة اصولها وفروعها وعروقها واغصانها واوراقها وازهارها
وانوارها ولا یقال هی اشیاء سواها وامور مباینة لها لا والذی براء النسمة وشق الحبة ما وراء
المحجة البیضاء والشریعة الحنفیة الکبری الا بنیان الضلال والعمی فما بعد صراط الحق القویم
وسبیل الله المستقیم الا سبیل لشیطان المبعد الرجیم المطرود الابتر العقیم فماذا بعد الحق
الا الضلال۔ قال الله تعالی وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ
بِکُمْ عَنْ سَبِیْلِهٖ ذٰلِکُمْ وَصّٰکُمْ بِهٖ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُوْنَ فی العوارف قوم من المفتونین سموا انفسهم
ملامتیة ولبسوا البسة الصوفیة لینسبوا بها الی الصوفیة وما هم من الصوفیة بشیٔ بل هم فی غرور ملامتیة
وغلط یستترون بلبسة الصوفیة توقیا تارة ودعوی اخری وینتهجون مناهج اهل الاباحة و
یزعمون ان ضمائرهم خلصت الی الله تعالی وهذا عندهم هو الظفر بالمراد والارتسام بمراسم
الشریعة رتبة العوام والقاصرین الافهام والمنحصرین فی مضیق الاقتداء تقلیدا وهذا هو عین
الالحاد والزندقة والابعاد وکل حقیقة ردتها الشریعة زندقة وجهل هؤلاء المغرورین ان
الشریعة حق العبودیة والحقیقة هی حقیقة العبودیة ومن صار من اهل الحقیقة تقید بحقوق
العبودیة وحقیقة العبودیة وصار مطالبا بامور وزیادات لا یطالب بها غیره ممن لم یصل
الی ذلک لا انه یخلع عن عنقه ربقة التکلیف ویخامر باطنه الزیغ والتحریف، واحادیث
النبوی علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة که درباب امر معروف ونهی منکر وجهاد فی سبیل الله
وارد شده است، ایراد می نماید نیک مطالعه فرمایند عن حذیفة ان النبی صلی الله علیه وآله
وسلم قال والذی نفسی بیده لتامرن بالمعروف ولتنهون عن المنکر او لیوشکن الله ان

یبعث علیکم عذابا من عندہ ثم لتدعنہ ولا یستجاب لکم رواہ الترمذی وعن العرس بن العمیرۃ الکندی ان النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم قال اذا عملت الخطیئۃ فی الارض من شھدھا فکرھھا کان کمن غاب عنھا ومن غاب عنھا فرضیھا کان کمن شھدھا رواہ ابوداؤد۔ وعن عدی ابن عدی الکندی قال حدثنا مولی لنا انہ سمع جدی یقول سمعت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم یقول ان اللہ تعالیٰ لا یعذب العامۃ بعمل الخاصۃ حتی یروا المنکر بین ظہرانیہم وھم قادرون علی ان ینکروہ فلا ینکروا فاذا فعلوا ذلک عذب اللہ العامۃ والخاصۃ رواہ فی شرح السنۃ وعن عبد اللہ بن مسعود قال قال رسول اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم لما وقعت بنو اسرائیل فی المعاصی نھتھم علماؤھم فلم ینتھوا فجالسوھم فی مجالسھم وآکلوھم وشاربوھم فضرب اللہ قلوب بعضھم ببعض فلعنھم علی لسان داؤد وعیسی بن مریم ذلک بما عصوا وکانوا یعتدون قال فجلس رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم وکان متکئا فقال لا والذی نفسی بیدہ حتی تاطروھم اطرا رواہ الترمذی وابوداؤد وفی روایۃ قال کلا واللہ لتامرن بالمعروف ولتنھون عن المنکر ولتاخذن علی یدی الظالم ولتاطرنہ علی الحق اطرا ولتقصرنہ علی الحق قصرا اولیضربن اللہ بقلوب بعضکم علی بعض ثم لیلعننکم کما لعنھم ونیز درحدیث است اذا رایت امتی تھاب الظالم ان تقول لہ انک ظالم فقد تودع منھم طب سط وعن عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم انہ تصیب امتی فی آخر الزمان من سلطانھم شدائد لا ینجو منہ الا رجل عرف دین اللہ فجاھد علیہ بلسانہ ویدہ وقلبہ فذلک الذی سبقت لہ السوابق ورجل عرف دین اللہ فصدق بہ ورجل عرف دین اللہ فسکت علیہ فان رای من یعمل الخیر احبہ علیہ وان رای من یعمل بباطل ابغضہ علیہ فذلک ینجو علی ابطانہ کلہ رواہ البیھقی۔ ونیز درحدیث است مامن نبی بعثہ اللہ فی امۃ قبلی الا کان لہ فی امتہ حواریون واصحاب یاخذون بسنتہ ویقتدون بامرہ ثم انھا یخلف من بعدھم خلوف

یقولون مالا یفعلون ویفعلون ما لا یؤمرون فمن جاھدھم بیدہ فھو مؤمن ومن جاھدھم
بلسانہ فھو مومن ومن جاھدھم بقلبہ فھو مومن لیس وراء ذلک من الایمان حبۃ خردل حم
عن ابن مسعود وہم درحدیث است اذا خفیت الخطیئۃ لا تضر الا صاحبھا واذا ظھرت
فلم تغیر ضرت العامۃ طس عن ابی ھریرۃ وہم درحدیث است اذا رایتم الامر لا تستطیعون
تغیرہ فاصبروا حتی یکون اللہ ھو الذی یغیرہ عد ھب عن ابی امامۃ وہم درحدیث است
وجب علیکم الامر بالمعروف والنھی عن المنکر مالم تخافوا ان یؤتی الیکم مثل الذی نھیتم
عنہ فاذا خفتم ذلک فقد حل لکم السکوت ابو نعیم والدیلمی عن مسور وہم درحدیث است
الا اخبرکم باقوام لیسوا بانبیاء ولا شھداء یغبطھم یوم القیمۃ الانبیاء والشھداء
بمنازلھم من اللہ علی منابر من نور یعرفون الذین یحببون عباد اللہ الی اللہ ویحببون
اللہ الی عبادہ ویمشون فی الارض نصحا قیل کیف یحببون عباد اللہ الی اللہ قال یامرونھم
بما یحب اللہ وینھونھم عما یکرہ اللہ فاذا اطاعوھم احبھم ھب ابو سعید النقاش فی معجمہ و
ابن النجار عن انس وہم درحدیث است اذا ظھرت المعاصی فی امتی عمھم اللہ عز وجل
بعذاب من عندہ قیل اما فی الناس یومئذ الصالحون قال بلی یصیبھم ما اصاب
الناس ثم یصیرون الی مغفرۃ من اللہ ورضوان حم طب عن ام سلمۃ وہم درحدیث است
بئس القوم قوم یستحلون المحرمات بالشبھات وبئس القوم قوم لا یامرون بالمعروف
ولا ینھون عن المنکر ابو الشیخ عن ابن مسعود وہم درحدیث است من ارعب صاحب بدعۃ
ملأ اللہ قلبہ امنا وایمانا ومن انتھر صاحب بدعۃ امنہ اللہ من الفزع الاکبر ومن اھان
صاحب بدعۃ رفعہ اللہ فی الجنۃ درجۃ ومن لان لہ اذا لقیہ تبشیشا فقد استخف بما
انزل علی محمد علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ابن عساکر عن ابن عمر۔ ودر روایتے آمدہ من اعرض
عن صاحب بدعۃ بغضا لہ ملأ اللہ قلبہ امنا وایمانا ومن انتھر صاحب بدعۃ امنہ
اللہ یوم الفزع الاکبر ومن اھان صاحب بدعۃ رفعہ اللہ فی الجنۃ مائۃ درجۃ ومن سلم

ف ابن سعد بن وقاص

علی صاحب بدعة او لقیہ بالبشر واستقبلہ بما یسرہ فقد استخف بما انزل علی محمد الخطیب
عن ابن عمر۔ وہم درحدیث است من انعش حقا بلسانہ جری لہ اجرہ حتی یاتی اللہ
یوم القیمۃ فیوفیہ ثوابہ سموبہ حل عن انس۔ وہم درحدیث است من مشی مع مظلوم
حتی یثبت لہ حقہ ثبت اللہ تعالیٰ قدمیہ یوم تزل الاقدام ابو الشیخ وابو نعیم عن ابن عمرؓ
وہم درحدیث است والذی نفسی بیدہ لیخرجن من امتی من قبورھم فی صورۃ القردۃ
والخنازیر بما اھنتھم فی المعاصی وکفہم عن النھی وھم یستطیعون ابو نعیم عن عبد الرحمن
بن عوف۔ وہم درحدیث است یکون فی اٰخر الزمان قوم یحضرون السلطان فیحکمون
لغیر حکم اللہ ولا ینھونہ فعلیھم لعنۃ اللہ ابو نعیم والدیلمی عن ابن مسعود وہم درحدیث است
لا ینبغی لنفس مومنۃ تری من یعصی اللہ فلا تنکر علیہ الحکیم عن حسین بن علی وہم در
حدیث است افضل الجھاد کلمۃ عدل عند سلطان جائر وامیر جائر خط عن ابی سعید
وہم درحدیث است افضل الاعمال الحب فی اللہ تعالی رواہ ابوداؤد وفی روایۃ ان احب
الاعمال الی اللہ تعالیٰ الحب فی اللہ والبغض فی اللہ تعالی وعن ذرۃ بنت ابی لھب قالت
قلت یا رسول اللہ من اخیر الناس قال اتقاھم للرب عز وجل واوصلھم للرحم و
اٰمرھم بالمعروف وانھاھم عن المنکر رواہ ابو الشیخ والبیھقی، وہم درحدیث است
لا تزال لا الہ الا اللہ تشفع من قالھا ترد عنھم العذاب والنقمۃ ما لم یستخفوا بحقھا،
قالوا یا رسول اللہ وما الاستخفاف بحقھا قال یظھر العمل بمعاصی اللہ تعالی فلا
ینکروا ولا یغیروا رواہ الاصفھانی وعن ابی ذر قال اوصانی خلیلی صلے اللہ تعالی علیہ و
اٰلہ وسلم بخصال من الخیر اوصانی ان لا اخاف فی اللہ لومۃ لائم واوصانی ان لا اقول الا
الحق وان کان مرا رواہ ابن حبان، وعن ابی ھریرۃ قال کنا نسمع ان الرجل یتعلق بالرجل
یوم القیمۃ وھو لا یعرفہ فیقول مالک الی ما بینی وبینک معرفۃ فیقول کنت ترانی علی
الخطاء وعلی المنکر ولا تنھانی ذکرہ رزین۔

فضیلتِ جہاد، قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ان فی الجنۃ مائۃ درجۃ
اعدھا اللہ للمجاھدین فی سبیل اللہ مابین الدرجتین کما بین السماء والارض رواہ البخاری
وہم در حدیث است مثل المجاھد فی سبیل اللہ کمثل الصائم القائم القانت[لہ] بآیات اللہ
لا یفتر من صیام ولا صلوۃ حتی یرجع المجاھد فی سبیل اللہ متفق علیہ وہم در حدیث است
والذی نفسی بیدہ لولا ان رجالا من المؤمنین لا تطیب انفسھم ان یتخلفوا عنی ولا اجد ما
احملھم علیہ ما تخلفت عن سریۃ تغزو فی سبیل اللہ والذی نفسی بیدہ لوددت ان اقتل
فی سبیل اللہ ثم احیی ثم اقتل ثم احیی ثم اقتل ثم احیی ثم اقتل متفق علیہ وہم در حدیث است
رباط یوم فی سبیل اللہ خیر من الدنیا وما فیھا وفی روایۃ لغدوۃ فی سبیل اللہ او روحۃ خیر من الدنیا
وما فیھا متفق علیہ۔ وہم در حدیث است ما اغبرت قدما عبد فی سبیل اللہ فتمسہ النار
رواہ البخاری۔ وہم در حدیث است لا یجتمع کافر وقاتلہ فی النار ابدا رواہ مسلم۔
وہم در حدیث است ما من احد یدخل الجنۃ یحب ان یرجع الی الدنیا ولہ ما فی الارض
من شئ الا الشھید یتمنی ان یرجع الی الدنیا فیقتل عشر مرات لما یری من الکرامۃ متفق علیہ
وہم در حدیث است یضحک اللہ تعالی الی رجلین یقتل احدھما الآخر یدخلان الجنۃ
یقاتل ھذا فی سبیل اللہ فیقتل ثم یتوب اللہ علی القاتل فیستشھد متفق علیہ۔ وہم
در حدیث است من سال اللہ الشھادۃ بصدق بلغہ اللہ منازل الشھداء وان مات علی
فراشہ رواہ مسلم۔ وہم در حدیث است من مات ولم یغز ولم یحدث بہ نفسہ مات علی
شعبۃ من نفاق رواہ مسلم۔ ونیز آمدہ جاء رجل الی النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
فقال الرجل یقاتل للمغنم والرجل یقاتل للذکر والرجل یقاتل لیری مکانہ فمن فی سبیل اللہ

[لہ] یحتمل ان یراد ھھنا بالقانت القائم فیکون تعلق الباء کتعلقہ فی قولک قام بالامر
اذا جد فیہ فتجلد لہ فالمعنی القیام بما تجب علیہ من استفراغ الجھد فی معرفۃ کتاب
اللہ تعالی والامتثال بما امر بہ والانتہاء عما نھی عنہ وان یراد بہ طول القیام ای المصلی
الذی یطول قیامہ فی صلوۃ قراءۃ فیھا طس

قال من قاتل لتکون کلمۃ اللہ ھی العلیا فھو فی سبیل اللہ متفق علیہ۔ وہم در حدیث است
کل میت یختم علی عملہ الا الذی مات مرابطا فی سبیل اللہ فانہ ینمی بہ عملہ الی یوم القیمۃ
ویامن فتنۃ القبر رواہ الترمذی وابوداود والدارمی۔ وہم در حدیث است من قاتل فی
سبیل اللہ فواق ناقۃ فقد وجبت لہ الجنۃ ومن جرح جرحا فی سبیل اللہ او نکب نکبۃ
فانھا تجیٔ یوم القیمۃ کاغزر ما کانت لونھا الزعفران وریحھا المسک ومن خرج بہ خراج
فی سبیل اللہ فان علیہ طابع الشھداء رواہ الترمذی وابوداؤد والنسائی۔ وہم در حدیث است
لا یلج النار من بکی من خشیۃ اللہ حتی یعود اللبن فی الضرع ولا یجتمع علی عبد غبار فی سبیل اللہ
ودخان جھنم رواہ الترمذی وزاد النسائی فی اخری فی منخری مسلم ابدا وفی اخری لہ فی جوف
عبد ابدا ولا یجتمع الشح والایمان فی قلب عبد ابدا۔ وہم در حدیث است عینان لا تمسھما
النار عین بکت من خشیۃ اللہ وعین باتت تحرس فی سبیل اللہ رواہ الترمذی۔ وہم در
حدیث است رباط یوم فی سبیل اللہ خیر من الف یوم فیما سواہ من المنازل رواہ الترمذی
والنسائی۔ وہم در حدیث است ان النبی صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم سئل ای الاعمال
افضل قال طول القیام قیل فای الصدقۃ افضل قال جھد المقل قیل فای الھجرۃ افضل
قال من ھجر ما حرم اللہ علیہ قیل فای الجھاد افضل، قال من جاھد المشرکین بمالہ ونفسہ
قیل فای القتل اشرف۔ قال من اھریق دمہ وعقر جوادہ رواہ ابوداؤد۔ وہم در حدیث است
للشھید عند اللہ ست خصال یغفر لہ فی اول دفعۃ ویری مقعدہ من الجنۃ ویجار من عذاب
القبر ویامن من الفزع الاکبر ویوضع علی راسہ تاج الوقار الیاقوتۃ منھا خیر من الدنیا و
ما فیھا ویزوج ثنتین وسبعین زوجۃ من الحور العین ویشفع فی سبعین من اقربائہ
رواہ الترمذی وابن ماجۃ۔ وہم در حدیث است من لقی اللہ بغیر اثر من جھاد لقی اللہ وفیہ
ثلمۃ رواہ الترمذی وابن ماجۃ۔ وہم در حدیث است الشھید لا یجد الم القتل الا کما یجد
احدکم الم القرصۃ رواہ الترمذی والنسائی والدارمی وقال الترمذی ھذا حدیث حسن غریب

وہم درحدیث است لیس شئ احب الی اللہ من قطرتین واثرین قطرۃ دموع من خشیۃ اللہ وقطرۃ دم تہراق فی سبیل اللہ واما الاثران فاثر فی سبیل اللہ واثر فی فریضۃ من فرائض اللہ تعالیٰ رواہ الترمذی وقال ھذا حدیث حسن غریب وعن ابی امامۃ قال خرجنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی سریۃ فمر رجل بغار فیہ شئ من ماء وبقل فحدث نفسہ بان یقیم فیہ ویتخلی من الدنیا فاستاذن رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فی ذلک فقال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم انی لم ابعث بالیہودیۃ و لا بالنصرانیۃ ولکنی بعثت بالحنیفیۃ السمحۃ والذی نفس محمد بیدہ لغدوۃ او روحۃ فی سبیل اللہ خیر من الدنیا وما فیہا ولمقام احدکم فی الصف خیر من صلوتہ ستین سنۃ رواہ احمد۔ وہم درحدیث است المومنون فی الدنیا علی ثلثۃ اجزاء الذین آمنوا باللہ و رسولہ ثم لم یرتابوا وجاھدوا باموالھم وانفسھم فی سبیل اللہ والذی یامنہ الناس علی اموالھم وانفسھم ثم الذی اذا اشرف علی طمع ترکہ للہ عزوجل رواہ احمد۔ وہم درحدیث است من ارسل نفقۃ فی سبیل اللہ واقام فی بیتہ فلہ بکل درھم سبعمائۃ درھم ومن غزا بنفسہ فی سبیل اللہ وانفق فی وجہ ذلک فلہ بکل درھم سبعمائۃ الف درھم ثم تلا ھذہ الآیۃ واللہ یضاعف لمن یشاء رواہ ابن ماجۃ۔ وعن فضالۃ بن عبید قال سمعت عمر بن الخطاب یقول سمعت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم یقول الشہداء اربعۃ رجل مؤمن جید الایمان لقی العدو فصدق اللہ حتی قتل فذلک الذی یرفع الناس الیہ اعینھم یوم القیمۃ ھکذا ورفع راسہ حتی سقطت قلنسوتہ فلا ادری قلنسوۃ عمر اراد ام قلنسوۃ النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم قال ورجل مؤمن جید الایمان لقی العدو کانما ضرب جلدہ بشوک طلح من الجبن اتاہ سہم غرب فقتلہ فہو فی الدرجۃ الثانیۃ ورجل مومن خلط عملا صالحا واخر سیئا لقی العدو فصدق اللہ حتی قتل فذاک فی الدرجۃ الثالثۃ ورجل مؤمن اسرف علی نفسہ لقی العدو فصدق اللہ تعالیٰ حتی قتل فذاک فی الدرجۃ الرابعۃ رواہ الترمذی

الجبن ن

وقال هذا حدیث حسن غریب. وہم در حدیث است القتلی ثلثة مومن جاهد بنفسه وماله فی سبیل الله فاذا لقی العدو وقاتل حتی یقتل قال النبی صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم فیه فذلك الشهید الممتحن فی خیمة الله تحت عرشه لا یفضله النبیون الا بدرجة النبوة ومومن خلط عملا صالحا واخر سیئا جاهد بنفسه وماله فی سبیل الله اذا لقی العدو وقاتل حتی یقتل قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم فیه ممصمصة محت ذنوبه وخطایاه ان السیف محاء للخطایا وادخل من ای ابواب الجنة شاء ومنافق جاهد بنفسه وماله فاذا لقی العدو قاتل حتی یقتل فذاك فی النار ان السیف لا یمحو النفاق رواه الدارمی، وعن ابن عائذ قال خرج رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم فی جنازة رجل فلما وضع قال عمر بن الخطاب لا تصل علیه یا رسول الله فانه رجل فاجر فالتفت رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم الی الناس فقال هل راه احد منکم علی عمل الاسلام فقال رجل نعم یا رسول الله حرس لیلة فی سبیل الله فصلی علیه رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم وحثی علیه التراب وقال اصحابك یظنون انك من اهل النار وانا اشهد انك من اهل الجنة وقال یا عمر انك لا تسأل عن اعمال الناس ولکن تسال عن الفطرة رواه البیهقی فی شعب الایمان - وہم در حدیث است وفد الله ثلثة الغازی والحاج والمعتمر رواه النسائی - وہم در حدیث ست حرس لیلة فی سبیل الله علی ساحل البحر افضل من صیام رجل وقیامه فی اهله الف سنة السنة ثلثمائة یوم والیوم کالف سنة رواه ابن ماجة - وہم در حدیث است غزوة فی البحر مثل عشر غزوات فی البر والذی یسدر فی البحر کالمتشحط فی دمه فی سبیل الله رواه ابن ماجة عن ام الدرداء - وہم در حدیث است شهید البحر مثل شهیدی البر وما بین الموجتین کقاطع الدنیا فی طاعة الله وان الله عز وجل وکل ملك الموت بقبض الارواح الا شهید البحر فانه یتولی قبض ارواحهم ویغفر لشهید البر الذنوب کلها الا الدین ولشهید البحر الذنوب والدین رواه ابن ماجة، وعن ابی امامة قال جاء رجل الی النبی صلی الله

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال ارأیت رجلا غزا یلتمس الاجر والذکر ماله فقال رسول اللہ
صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم لا شئ له فاعادها ثلث مرات یقول له رسول اللہ صلی اللہ
تعالی علیہ وآلہ وسلم لا شئ له ثم قال ان اللہ لا یقبل من العمل الا ما کان خالصا وابتغی به
وجهه رواه احمد والنسائی - وہم در حدیث است ان صلوة المرابط تعدل خمسمائة صلوات
ونفقة الدینار والدرهم منه افضل من سبعمائة دینار ینفقه فی غیره رواه البیهقی وفی
روایة بالفی صلوات وفیه نکارة - وہم در حدیث است ثلثة لا تری اعینهم النار عین حرست فی
سبیل اللہ وعین بکت من خشیة اللہ وعین کفت من محارم اللہ رواه الطبرانی - وہم در
حدیث است الا انبئکم لیلة افضل من لیلة القدر حارس حرس فی ارض خوف لعله لا
یرجع الی اهله رواه الحاکم وقال صحیح علی شرط البخاری - وہم در حدیث است کل عین باکیة
یوم القیمة الا عین غضت من محارم اللہ وعین سهرت فی سبیل اللہ وعین خرج منها مثل راس
الذباب من خشیة اللہ رواه الاصبهانی - وہم در حدیث است من اعان مجاهدا فی سبیل
اللہ او غارما فی عسرته او مکاتبا فی رقبته اظله اللہ فی ظله یوم لا ظل الا ظله رواه احمد و
البیهقی - وہم در حدیث است من اظل راس غاز اظله اللہ یوم القیمة رواه ابن حبان
فی صحیحه والبیهقی - وہم در حدیث است من احتبس فرسا فی سبیل اللہ ایمانا باللہ و
تصدیقا بوعده فان شبعه وریه وروثه وبوله فی میزانه یوم القیمة یعنی حسنات رواه البخاری
وغیره - وہم در حدیث است طوبی لمن اکثر فی الجهاد فی سبیل اللہ من ذکر اللہ فان له بکل
کلمة سبعین الف حسنة کل حسنة منها عشر اضعاف مع الذی له عند اللہ من المزید
الحدیث رواه الطبرانی - وہم در حدیث است صلوة فی مسجدی تعدل بعشرة آلاف
صلوات وصلوة فی المسجد الحرام تعدل بمائة الف صلوة والصلوة فی ارض الرباط
بالفی الف صلوات الحدیث رواه ابو الشیخ وابن حبان - وہم در حدیث است من رمی
رمیة فی سبیل اللہ قصر او بلغ کان له اجر اربعة انفس من بنی اسماعیل اعتقهم

رواہ البزار۔ و ہم در حدیث است مقام الرجل فی الصف فی سبیل اللہ افضل عند اللہ من
عبادة ستین سنۃ رواہ الحاکم وقال صحیح علی شرط البخاری۔ و ہم در حدیث است ساعتان
لا ترد علی داع دعوتہ حین تقام الصلوات وفی الصف فی سبیل اللہ رواہ ابن حبان۔ و ہم در
حدیث است قال رجل یا رسول اللہ انی اقف الموقف ارید وجہ اللہ وارید ان یری
موطنی فلم یرد علیہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم شیئا حتی نزلت فمن کان یرجوا لقاء
ربہ فلیعمل عملا صالحا ولا یشرک بعبادة ربہ احدا رواہ الحاکم وقال صحیح علی شرط الشیخین
و ہم در حدیث است ان اول الناس یقضی علیہ یوم القیمۃ رجل استشہد فاتی بہ فعرفہ
نعمتہ فعرفہا قال فما عملت فیہا قال قاتلت فیک حتی استشہدت قال کذبت ولکن قاتلت
لان یقال ھو جری فقد قیل ثم امر بہ فسحب علی وجہہ حتی القی فی النار الحدیث رواہ مسلم
والحافظ والنسائی والترمذی وابن خزیمۃ فی صحیحہ۔ و ہم در حدیث است من فاتہ الغزو معی
فلیغز وا فی البحر رواہ الطبرانی۔ و ہم در حدیث است الشہداء ثلثۃ رجل خرج بنفسہ
ومالہ فی سبیل اللہ لا یرید ان یقاتل ولا یقتل لکن یکثر سواد المسلمین فان مات او
قتل غفر لہ ذنوبہ کلہا واجیر من عذاب القبر ویومن من الفزع ویزوج من الحور العین و
حلت علیہ حلۃ الکرامۃ ویوضع علی راسہ تاج الوقار والخلد والثانی خرج بنفسہ ومالہ
محتسبا یرید ان یقتل ولا یقتل فان مات او قتل کانت رکبتہ مع ابراھیم خلیل الرحمن
بین یدی اللہ تبارک وتعالیٰ فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر والثالث خرج بنفسہ
ومالہ محتسبا یرید ان یقتل ویقتل فان مات او قتل جاء یوم القیمۃ شاہرا سیفہ واضعہ
علی عنقہ والناس جاثون علی الرکب یقولون الا افسحوا لنا فانا قد بذلنا اموالنا ودماءنا عاتقہ
للہ تبارک وتعالیٰ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم والذی نفسی بیدہ لو قالوا
ذلک لابراھیم الخلیل او لنبی من الانبیاء لزحل لہم من الطریق لما یری من واجب
حقہم حتی یاتون منابر من نور تحت العرش فیجلسون علیہا ینظرون کیف یقضی

بین الناس لایجدون غم الموت ولا یغتمون فی البرزخ ولا تفزعھم الصیحۃ ولا یہمّھم الحساب ولا المیزان ولا الصراط ینظرون کیف یقضی بین الناس ولایسالون شیئا الا اعطوا ولا یشفعون فی شئ الا شفعوا فیہ ویعطون من الجنۃ ما احبوا وینتھون من الجنۃ حیث احبوا رواہ البزار والبیھقی والاصفھانی، وعن نعیم بن عمار ان رجلا سأل رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ای الشھداء افضل قال الذین ان یلقوا فی الصف لایلتفتون وجوھھم حتی یقتلوا اولئک ینطلقون فی الغرف العلی من الجنۃ ویضحک الیھم ربھم واذا ضحک ربک الی عبد فی الدنیا فلا حساب علیہ رواہ احمد وابویعلی ورواتھا ثقات۔
وہم در حدیث است الا اخبرکم عن الاجود الاجود اللہ الاجود وانا اجود ولد آدم واجودھم من بعدی رجل علم علما فنشر علمہ یبعث یوم القیمۃ امۃ واحدۃ ورجل جاھد بنفسہ للہ عزوجل حتی یقتل رواہ ابویعلی والبیھقی۔ وہم در حدیث است ثلثۃ یحبھم اللہ ویضحک الیھم ویستبشر بھم الذی اذا انکشفت فئۃ قاتل ورائھا بنفسہ للہ عزوجل فاما ان یقتل واما ان ینصرہ اللہ ویکفیہ فیقول انظروا الی عبدی ھذا کیف صبر بنفسہ والذی لہ امراءۃ حسنۃ وفراش لین حسن فیقوم من اللیل یذر شھوتہ ویذکرنی و لوشاء رقد والذی اذا کان فی سفرہ وکان معہ رکب فسھروا ثم ھجعوا فقام من السحر فی السراء والضراء رواہ الطبرانی باسناد حسن، وعن ابی ھریرۃ عن النبی صلے اللہ تعالی علیہ وعلے آلہ وسلم انہ سأل جبرئیل عن ھذہ الایۃ ونفخ فی الصور فصعق من فی السموات ومن فی الارض الا من شاء اللہ من الذین لم یشاء اللہ ان یصعقھم قال ھم الشھداء یبعثھم اللہ متقلدین اسیافھم حول عرشہ فاتاھم الملائکۃ من المحشر بنجایب من یاقوت ازمتھا الدر الابیض برحال الذھب اعنتھا السندس والاستبرق ونمارقھا الین من الحریر خطاھا مد ابصار الرجال یسیرون فی الجنۃ علی خیول یقولون عند طول النزھۃ انطلقوا بنا ننظر کیف یقضی اللہ بین خلقہ یضحک اللہ الیھم واذا ضحک اللہ الی عبد فی

موطن فلا حساب علیہ رواہ ابن ابی الدنیا۔ وہم در حدیث است ما ترک قوم الجہاد الا عمہم
اللہ بالعذاب رواہ الطبرانی باسناد حسن۔ وہم در حدیث است ثلثۃ یضحک اللہ الیہم
الرجل اذا قام باللیل یصلی والقوم اذا صفوا فی الصلوۃ والقوم اذا صفوا فی قتال بالعدو
وہم در حدیث است الجہاد واجب علیکم مع کل امیر برا کان او فاجرا وان ہو عمل الکبائر
عن ابی ہریرۃ۔ وہم در حدیث است الجنۃ تحت ظلال السیوف عن ابی موسی۔ وہم در حدیث
است من راح روحۃ فی سبیل اللہ کان لہ بمثل ما اصابہ من الغبار مسکا یوم القیمۃ
ایضا عن انس۔ وہم در حدیث است من سل سیفہ فی سبیل اللہ فقد بایع اللہ ابن
مردویۃ عن ابی ہریرۃ۔ وہم در حدیث است من صدع راسہ فی سبیل اللہ فاحتسب غفر لہ
ما کان قبل ذلک من ذنب طب عن ابن عمر۔ وہم در حدیث است من فدا اسیرا من ایدی
العدو فانا ذلک الاسیر طص عن ابن عباس۔ وہم در حدیث است ساعات فی
سبیل اللہ خیر من خمسین حجۃ عن ابن عمر۔ وہم در حدیث است السیوف مفاتیح الجنۃ ابو بکر
بن عساکر عن زید کفی بالسیف شاہدا عن سلمۃ بن المحبق السیوف اردیۃ المجاہدین فرعن
ابی ایوب المحاملی فی امالیہ عن زید بن ثابت۔ وہم در حدیث است الا اخبرکم بخیر الناس المحامیل
منزلۃ رجل اخذ بعنان فرسہ فی سبیل اللہ حتی یقتل او یموت الا اخبرکم بالذی یلیہ رجل
معتزل فی شعب یقیم الصلوۃ ویوتی الزکوۃ ویشہد ان لا الہ الا اللہ ت ک عن ابی ہریرۃ۔
وہم در حدیث است الاسلام ثلثۃ ابیات سفلی وعلیا وغرفۃ فاما السفلی فالاسلام الذی
دخل فیہا عامۃ المسلمین ولا یسال احد منہم الا قال انا مسلم واما العلیا فتفاضل اعمالہم
بعض المسلمین افضل من بعض واما الغرفۃ العلیا فالجہاد فی سبیل اللہ لا ینالہا الا
افضلہم طب عن فضالۃ بن عبید۔ وہم در حدیث است من مرض یوما فی سبیل اللہ او
بعض یوم او ساعۃ غفرت لہ ذنوبہ وکتب لہ من الاجر عدد عتق مائۃ الف رقبۃ قیمۃ
کل رقبۃ مائۃ رقبہ ابن زنجویہ عن رجل من اہل الحجاز مرسلا۔ وہم در حدیث است

لموقف فی سبیل اللہ لا یسلّ فیہ سیف ولا یطعن فیہ برمح ولا یرمی فیہ بسہم افضل من لایسال
عبادۃ ستین سنۃ لا یعصی اللہ فیہا طرفۃ عین ابن النجار عن ابن عمر۔ ونیز در حدیث است
لا یزال الجہاد حلوا خضرا ما امطرت السماء وانبتت الارض وینشأ نشوء من قبل
المشرق یقولون لا جہاد ولا رباط اولئک ہم وقود النار بل رباط یوم فی سبیل اللہ خیر من
عتق الف رقبۃ ومن صدقۃ اہل الارض جمیعا ابن عساکر عن انس وضعفہ۔ ونیز در حدیث است
المنفق علی الخیل کباسط یدہ بالصدقۃ ولا یقبضہا وابوالہا وارواثہا عند اللہ یوم القیمۃ
کزکی المسک ابن سعید طب عن یزید بن عبد اللہ۔ ونیز در حدیث است من مرض یوما یزید
فی البحر کان افضل من عتق الف رقبۃ یجہزہم وینفق علیہم الی یوم القیمۃ الحدیث کل عن علی۔ حل

مکتوب (۳۰) سی ام

بسیادت وافادت دستگاہ میر کرشیخ در اسرار کریمہ مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰہِ بَاقٍ۔

اللہ تعالیٰ ذات بابرکات را مشمول الطاف خویش داشتہ بجذبات وواردات معنویہ سربلند دارا د۔ ع از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است۔

قال اللہ تعالیٰ مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰہِ بَاقٍ این کریمۂ مبارک جامع مراتب قرب است وحاصل نسخہ سیر وسلوک اہل اللہ عموم کلمۂ ماکہ در آغاز کریمہ است محتوی ست بر جمیع مراتب نفی تحقق برموز این کریمہ نام ونشان ماسوا را برمیدارد وبہ فنائے اتم می رساند کہ برموز رکن اعظم ولایت است وَمَا عِنْدَ اللّٰہِ بَاقٍ مستجمع مراتب اثبات است ورمزے از بقاکہ مترتب بر فنا است ورکن دوم ولایت است تفاوت در مراتب ولایت باعتبار تفاوت اقدام سالکان است در حصول این دو رکن ہر چند درین دو رکن قدم راسخ داشتہ باشد در کمالات ولایت اتم بود ہر کس از سالکان بقدر حوصلہ واستعداد در تحصیل این دو کمال دست وپائے می زند تاکدام صاحب دولت باشد کہ در بحار اسرار این کریمہ غواصی نمودہ بہرۂ تمام از جواہر نفیسہ تمام

این دو کمال حاصل نماید و مراتب نفی را طے نمودہ از مراتب علیا اثبات نصیبے فراگیرد۔ بیت

سعادتہاست اندر پردۂ غیب نگہ کن تا کرا ریزند در جیب

اللہ تعالیٰ امثال ما فقرا را ایمانی باین معانی دہاد و شربے ازاین مشرب عطا کناد بالنبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب (۳۱) سی ویکم

بیکے از اہل زمانہ در جواب کتابت او کہ تعرض بحال درویشاں نمودہ بود۔

نوشتہ بودند کہ ہرگز در عمر خود باین خواری زندگانی نکردہ است کہ اکنون می کند۔ مخدوما بندہ عاجز کہ بہ بندہ مثل خود تملق نماید والتجا والحاح پیش گیرد جائے آن دارد کہ ذل و خواری بکشد چرا بدرگاہ غنی مطلق رو نہ آرد و تضرع والتجا نہ کند کہ سزاوار این معنی اوست کشایش مشکلات از و می آید و بس وسعت رزق و تنگی آن ہمہ از وست نہ از غیر او۔ وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يُّرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهٖ يُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ نوشتہ بودند کہ فقر و درویشی ہمیں تنہا ذکر نیست الخ

مخدوما این را کسے نویسند کہ دعوی فقر و درویشی داشتہ باشد این فقیر خود را بمراحل از معنی فقر و درویشی دور میداند از ہرچہ گویند از ان ہم زبون تر است وہر عیب کہ اثبات نمایند از ان ہم معیوب تر۔ نوشتہ بودند کہ غرض از مسلمانی تعطف و تلطف است الخ ہر مسلمانے باندازۂ طاقت خود در این امور کوشش می نماید لیکن در آنچہ مقدور او نیست معذور است واین دور از کار خود را از کمال مسلمانی و حقیقت آن بسے دور می داند ہرچہ می نویسند برمحل است۔

نوشتہ بودند کہ صحبت باہل اللہ ارباب نفس را برائے حصول مطالب دنیاست یا نتیجہ آخرت ست بالفعل نقد وقت ادراک فوائد دنیاست و معاملہ آخرت بدست آفریدگار است بقدر اعمال و افعال۔ مخدوما کسے کہ باہل اللہ محض از برائے دنیا صحبت دارد و آخرت

ملحوظ نبود از برکات شان محروم مطلق است و خسران دنیا و آخرت نصیب وقت اوست
در رنگ آنست کہ کسے دنیا را بعمل آخرت طلب نماید خائب و خاسر است چنانچہ بقرآن مجید
و احادیث نبوی علی مصدرہا الصلوات والتسلیمات ثابت شدہ است، این سخن در
رنگ آن سخن است کہ از ابو الفضل یا فیضی نقل می کنند کہ می گفتہ کہ دنیا نقد است و
آخرت نسیہ ہیچ کس نقد را بنسیہ نفروختہ است آرے معاملہ آخرت با آفریدگار است
بقدر اعمال لیکن اخلاص در اعمال و حسن قبول آن از صحبت اہل اللہ است عمل بے اخلاص
در رنگ قالب بے روح است کہ قابلِ قبول نیست صحبت اہل اللہ است کہ مس وجود را
بکیمیائے معرفت زر خالص می سازد و خلاصی از مکرِ شیطان و شرارت نفس امارہ از صحبت این
بزرگواران مامول است و وصول بدرجات قرب الٰہی جل شانہ و معرفت او کہ مقصود از
آفرینش انسان است از باطن این اکابر مسئول و معاملہ کہ ورائے اعمال و افعال است از
خدمتِ ایشان ماخوذ است دنیائے نجیس خسیس است چہ باشد کہ بطمع آں کسے باہل اللہ
صحبت دارد در رنگ آنست کہ کسے بہ بادشاہ بطمع فضلۂ او صحبت دارد اگر چنین بود
بس راہِ صوفیہ و طریقۂ ارشاد شان و قطع مفاوز و بوادی در طلبِ حق کہ بزرگان کردہ اند
ہمہ عبث باشد، ہیچ کس بعمل خود بے فضل بجائے نرسیدہ است عملے کہ وجود عامل دران
درمیان باشد از حیز اعتبار ساقط می دانند و رفع وجود عامل در صحبتِ درویشان است
آنچہ نوشتہ اید انکار است از فوائدِ صحبت و از ارشادِ باطنی صوفیۂ علیہ بلکہ انکار است از اکابر
صوفیہ کہ صاحبِ ارشاد بودہ بزعم شما ارادت آوردن باہل اللہ و صحبت داشتن با
ایشان محض برائے دنیائے دنی است و ہر کہ از اکابر در خدمت پیر و مرشد خود بودہ اند
مطمحِ نظر او مطالب دنیاوی بودہ و بس ذٰلِکَ مَبۡلَغُهُمۡ مِّنَ الۡعِلۡمِ معاملہ آخرت با آفریدگار
است بقدر اعمال و افعال و صحبت اہل اللہ در رنگ صحبت اہلِ دنیا نیست بواسطۂ
جلب منافع دنیا اعاذنا اللہ سبحانہ عن ھذا الاعتقاد۔

نجس و خسیس چہ

مکتوب (۳۲) سی و دوم

به یار محمد در آنکه در آنحضرت عز سلطانہ دین خالص بے شرکت مطلوب ست۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ۔ اللہ تعالیٰ امثال ما بوالہوساں را از گرفتاریہائے لاطائل نجات بخشیده در طلب و محبت خود یکجہت و یک رو گرداناد قال عز من قائل اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ در آنحضرت جل و علا دین خالص کہ بے شرکت بود میخواہند و دل سالم از تعلق ماسوا می طلبند اِذْ جَاءَ رَبَّهٗ بِقَلْبٍ سَلِيْمٍ دلے کہ مسکن ماسواست در بارگاہ کبریا خوار و بے نواست و تہی از انوار او تعالیٰ۔ مصرع در خانہ دو مہمان نگنجند۔ فکر تخلیہ سرا از اہم مہام است کہ مہمان خانہ خالی می خواہد و در حوصلہ ما بہ ازیں مہمانی نیست انا عند منکسرة القلوب در عالم حقیقت انکسار دل سبب سلامتی اوست بر عکس عالم مجاز ہر چند شکستہ تر بود از یافت مرادات و از گنجائش ماسوا سالم تر بود برائے ظہور انوار عالم کبریا والسلام علیکم۔

مکتوب (۳۳) سی و سوم

بحاجی محمد افغان در آنکہ مدار کار بر محبت شیخ کامل و متابعت سنت سنیہ است۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ۔ کتابتے کہ برادر اعز ارشد میاں حاجی محمد فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت دریوزۂ توجہات دربارۂ خود و دربارۂ مسترشدان خود نمودہ بودند گاہ گاہ توجہ کردہ میشود بیشتر ہم خواہد کرد انشاء اللہ تعالیٰ لیکن بدانند کہ مدار کار بر رابطہ معنوی ست کہ عبارت از محبت و اعتقاد و گرویدن و تسلیم است مسترشد را نسبت بمرشد خود ہر چند ایں رابطہ قوی تر بود اخذ فیوض و برکات از باطن او زیادہ تر کند محبت صرف و رابطہ معنوی بے توجہ در اخذ فیوض از باطن قطب کامل مکمل کافی ست و توجہ محض بے محبت و رابطہ

معنوی کمتر موثر است تاثیر توجہ را قابلیت محل درکار است آرے توجہ کہ با رابطہ مذکورۂ معنوی جمع شود نور علی نور بود مدار بر قوت رابطہ است و اتباع سنت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم اگر درین دوامر رسوخ دارد غم نیست آخر او را ضائع نخواہند گذاشت و از کمالات اکابر محروم نخواہند ساخت و اگر در یکے ازیں دو چیز خلل رفت خطر در خطر است اگرچہ ہزار ریاضت نماید والسلام۔

مکتوب (۳۴) سی و چہارم

بحافظ عبدالکریم در فرق میانِ حیوۃ دنیوی و حیوۃ برزخِ صغریٰ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ حیوتے کہ بنشأ دنیوی تعلق دارد دو چیز می طلبد حس و حرکت و حیوتے کہ بنشأ برزخ متعلق است محض حس است بے آنکہ با وے حرکتے بود حق سبحانہ حکیم مطلق است موافق ہر محل حیاتے دادہ است در برزخ از حس چارہ نیست تا تالم و تلذذ صورت بندد و حرکت ہیچ درکار نیست بخلاف نشأ دنیوی و اخروی کہ آنجا ہر دو درکار است فافہم والسلام

مکتوب (۳۵) سی و پنجم

بجامع العلوم شیخ بدرالدین سلطان پوری در بیان آنکہ در قرب ولایت فنائے علم و ارادت درکار است و در قرب نبوت فنائے این اوصاف درکار نیست و حل شبہ کہ برین تحقیق وارد میشود۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ سُبۡحَانَکَ لَا عِلۡمَ لَنَاۤ اِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَا اِنَّکَ اَنۡتَ الۡعَلِیۡمُ الۡحَکِیۡمُ

مصرع از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است

مخدوما در قرب ولایت کوشش تام در زوال صفتِ ارادت از سالک می نمایند و فنائے ارادت را شرطِ ولایت می دانند و در قربِ نبوت زوال متعلق سوئے این صفت مطلوب است و این صفت کہ فی نفسہا از صفاتِ کاملہ است بحال خود است و زوال آن مطلوب نیست و ہمچنین در قرب ولایت زوال علم اشیا مطلوب است چہ نسیانِ ماسوا

کہ فنا عبارت ازان ست شرطِ ولایت است و در قربِ نبوت زوال گرفتاری باشیا مطلوب ست وعلم کہ فی نفسہ صفتِ کمال است زوال آں مطلوب وناگزیر نیست۔

سوال، انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کہ بالاصالت بقرب نبوت متحقق اند قرب ولایت ایشان رانیز ہمہ وقت حاصل است پس باید کہ زوال صفت ارادت وعلم و ثبوت این ہر دو صفت ایشانرا دریک وقت حاصل بود باعتبار حصول ہر دو قرب وآن ممکن نے وتنافی لوازم دلیل تنافی ملزومات ست پس این ہر دو قرب دریک وقت جمع نشود وآن خلاف مقرر وخلاف واقع است۔

در جواب گوئیم بر تقدیر تسلیم اشتراط بقاے صفتین در قرب نبوت قرب ولایت کہ بے قرب نبوت بود مشروط بفنائے علم وارادت است وچون این قرب با قربِ نبوت جمع شود شرطیت ومشروطیت ممنوع است کما سیجی تحقیقہ انشاء اللہ تعالیٰ۔ باآنکہ گوئیم کہ ولایت رادو جزو است فنا وبقا، در فنا زوال صفتین است ودر بقا عارف را ارادتے ازنزد خود عطا می فرمایند وصاحب ارادت می سازند وہمچنین در بقا اگر علوم زائد عود نماید گنجائش دارد پس صاحب قرب ولایت درحالت بقا می تواند کہ بقرب نبوت متحقق شود وجامع قربین باشد این جواب بے خدشہ نیست چہ این جمع وتحقق درحق کسے است کہ از راہ قرب ولایت بقربِ نبوت عروج نماید وفنا وبقاے ولایت راحاصل نمودہ بکمالات مقام نبوت برسد کند واین قسم وصول از نوادر است اما شخصے کہ براہِ قربِ نبوت واصل شدہ است چنانچہ عامۂ واصلان این دولت بہمین راہ رسیدہ اند جمع این دو قرب درحق او اشکال دارد چہ بقا باین دو صفت مشروط بفنائے اینہا ست ودر راہِ قربِ نبوت فنائے این صفتین درکار نیست تحقیق این مقام آنست کہ فنائے صفت ارادت در قرب ولایت مقصود اولی وشرط بالاصالت نیست مقصود اصلی رفع متعلق سوءِ ارادت است و چون رفع متعلق سوءِ ارادت در مقامِ ولایت بے رفع ارادت صورت پذیر نیست لاجرم در رفع ارادہ وفنائے آن سعی می نمایند تا رفع

متعلق سوء آن شود زیرا که چون اصل ارادت نبود تعلق آن به نیک و بد صورت ندارد ثبت الحجلاد اولا ثم النقش و آنکه گفتیم که در مقام ولایت رفع متعلق سوء بے رفع ارادت صورت پذیر نیست برائے آنست که قرب ولایت قرب ظلی است و گرفتاری دران موطن گرفتاری ست بظل و قرب ظلی را آنقدر قوت نیست که با وجود صفت ارادت رفع متعلق سوء آن تواند نمود لاجرم در رفع ارادت کوشش می نمایند تا رفع متعلق سوء آن بسہولت صورت بندد و در قرب نبوت قرب اصلی است و گرفتاری ست باصل و قرب اصل و گرفتاری آنرا قوتے ست که با وجود صفت ارادت رفع متعلق سوء آن تواند نمود لاجرم در رفع اراده سعی نمی نمایند چه آنچه مقصود از رفع آن بوده بوجه احسن بوصول پیوسته است و ارادت فی نفسہا صفت کامله است اگر نقص و قبح دران راه می یابد از راه متعلق آن می آید و چون متعلق سوء آن مرتفع شد غیر حسن و کمال دران ہیچ نماند و بقائے آن مطلوب گشت و ہمچنین در صفت علم گوئیم که مقصود اولی در قرب ولایت از زوال علم زوال گرفتاری ست باشیا و چون زوال گرفتاری اشیا درین قرب بے زوال علم اشیا صورت نمی بندد چه قرب ظلی و گرفتاری ظل را آن قوت نیست که با وجود علم اشیا گرفتاری اشیا را تواند زائل نمود لاجرم در زوال علم کوشش می نمایند و نسیان اشیا را می خواہند تا گرفتاری بآنہا نماند و در قرب نبوت گرفتاری باصل است و گرفتاری اصل قوی ست می تواند که محبت و گرفتاری اشیا را با وجود علم اشیا زائل سازد ناچار در زوال علم کوشش نمی نمایند که صفت کمال است بلکه بقائے آن را می خواہند و آنچه مقصود از زوال علم است درین قرب بحصول پیوسته است ہذا۔

وجواب دیگر از اصل سوال گوئیم که شرطیت زوال صفتین در ولایت صغری است که ولایت اولیا است و ولایت ظلی است و ولایت انبیا علیہم الصلوات والبرکات ولایت کبری است که ولایت اصلی است و شرطیت زوال صفتین درین ولایت به ثبوت نه پیوسته است۔

مکتوب سی و ششم (۳۶)

بشمس الدین خویشگی در بیان ظاہر اثم و باطن اثم۔

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ قال اللہ تبارک و تعالیٰ وَذَرُوۡا ظَاهِرَ الۡاِثۡمِ وَبَاطِنَه
حق سبحانہ و تعالیٰ بندہ ہارا چون بنعم ظاہرہ و باطنہ بنواختہ است چنانچہ فرمودہ وَاَسۡبَغَ عَلَيۡكُمۡ
نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً لاجرم بترک ظاہر اثم و باطن آن تکلیف فرمود تا کفرانِ نعمت باتیان
یکے ازین دو اثم ننمایند و شکر ظاہر و باطن بترک اثمین بجا آرند ظاہر اثم می تواند کہ آن باشد کہ
علمائے ظاہر آنرا بیان فرمودہ اند از اتیان حرام و مکروہ و باطن اثم التفات باطن بود بما سوائے
حق سبحانہ و محبت و گرفتاری بما دون او تعالیٰ دلے کہ گرفتار غیر است از وے چہ توقع خیر ست روحے
کہ مائل بما سوی ست در بارگاہِ کبریا خوار و بے تواست نزد اہل اللہ سلامتی دل از اہم
اجل
مہام است و خلاصی روح از اول مقاصد اِذۡ جَآءَ رَبَّهٗ بِقَلۡبٍ سَلِيۡمٍ حصول معرفت اللہ
و وصول بدرجات قرب ہمہ موقوف بر آزادی دل است از محبت دید و دانش ماسوا در یک
دل دو محبت جمع نشود۔ مصرع در خانہ دو مہمان نہ گنجند۔
این جا دین خالص میخواہند کہ شرکت را برتابد اَلَا لِلّٰهِ الدِّيۡنُ الۡخَالِصُ۔ والسلام

مکتوب سی و ہفتم (۳۷)

بغلام محمد افغان در آنکہ ذکر از مقاصد اولی نیست و آنچہ دوام ندارد اعتبار ندارد۔

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ غرا و سنتِ مصطفیٰ علیہ و
علیٰ آلہ الصلوات والبرکات العلی مستقیم داشتہ در مدارج قرب ترقیات دہاد مکتوب مرغوب
رسیدہ سبب مسرت گردید نوشتہ بودند کہ این داعی را بعضے اوقات رتبہ فنائے خویش دست
می دہد در انحال گاہے ذکر قلبی ہست و گاہے نہ۔

مخدوما ذکر مقصود اولیٰ نیست مطلوب ازان فنائے فی المذکور است و چون فنائے فی المذکور کہ از مقاصد است حاصل شد گو ذکر نباشد پس در حالتِ فنا کہ ہنگامِ استہلاک و بے شعوریست اگر ذکر را نیابد قصورے ندارد مستہلک اگر با وجودِ ذکر، ذکر را احساس نکند گنجایش دارد بلکہ در بعضے از اقسامِ فنا زوالِ ذکر شرطِ ناگزیر است. مخدوما از ذکرِ قلبی اگر حرکت و جنبش دل را خواستہ آید پس دوام آن ہیچ در کار نیست نہ در حالتِ فنا و نہ در حالتِ غیرِ فنا آنچہ دوام پذیر و ناگزیر است توجہ و حضورِ قلبی است حرکت باشد یا نہ دیگر ہیچ علامتِ فنا نہ نوشتید تا دانستہ شود کہ کدام قسم فنا دست می دہد فنائے جذبہ یا فنائے سلوک، فنائے جسدی یا فنائے لطائف، فنائے قلب یا فنائے نفس ہر کدام را آثار و علامت است و معتبر در فنا آنست کہ دوام پذیرد و آنچہ دوام ندارد چندان معتبر نیست سوائے فنائے جذبہ۔ والسلام

مکتوب (۳۸) سی و ہشتم

برفعت بیگ، در ترغیب بر اتیان امورے کہ طالب این راہ را ناگزیر است۔

بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ والسلام علیٰ رسول اللّٰہ اخوی اعزی میر رفعت بیگ از دنارت علائق برفعت حقایق آید و از ضیق صور بوسعت معنی گراید عمر چند روزہ را کہ ملک ابدی بآن دست می آید در بیہودگی صرف ننماید و دوام اقبال را بجناب قدس حضرت بیچون حقیقی جلت عظمتہ از دست ندہد۔ بیت

داکم ہمہ جا با ہمہ کس در ہمہ کار میدار نہفتہ چشم دل جانب یار

شبہا کے تار را بوظائف اذکار روشن دار گریہ و استغفار سحر را غنیمت شمار خلص عمر از دست می رود و موسم کار بانجام می رسد بکدام عذر کارِ امروز بفردا اندازیم کہ ہر امروز را فردائے نیست فکر براصلی باید کرد و از ظل باصل باید رفت ففروا الی اللّٰہ بیت

دادیم ترا از گنج مقصود نشان گر ما نرسیدیم تو شاید برسی والسلام علیکم

مکتوب سی و نہم (۳۹)

بملا حسن علی در دفع شبہ کہ بر مکتوب میرزا عبید اللہ نمودہ بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی نوشتہ بودید کہ از مکتوب کذا و کذا کہ نامزد عرفان شعار عبید اللہ بیگ شدہ بود بہرہ مند گردید الخ بعد ازان نوشتہ بودید کہ اگر کسے این جا بگوید کہ این فرق و امتیاز در مقام شریعت است و کسانے کہ ہمہ را یکسان می دانند نظر بمقام طریقت است چنانچہ در رسالہ دیگر دیدہ شد کہ ہر کہ در شریعت است کارش رد و قبول خلق است چون از اہل طریقت گشت از رد و اعتراض خلق باز ماند در طریقت سراسر آشتی است و با ہمہ کس دوستی بخلاف شریعت کہ آنجا با دشمنان جنگ است و با دوستان آشتی، پس از بزرگے کہ کلمہ رد و اعتراض نظر بحال کسے واقع شدہ است از غلبۂ شریعت خواہد بود نہ طریقت، جواب این سوال را مستدعی است۔ بودند

مخدوما جواب این سوال از مکتوب اخوی عبید اللہ می برآید ظاہرا نیک تامل واقع نشدہ است مع ذلک، در جواب گوئیم کہ اگر مراد سائل از عدم امتیاز و یکسان دیدن در مقام طریقت وجدانی است بطریق ذوق و حال کہ از اختیار بیرون است پس مسلم است چہ صاحب این دید مستہلک مقام جمع است و مستغرق مرتبۂ وحدت و مستہلک را تمیز میان حسن و قبیح مفقود است و ہمہ را بر صراطِ مستقیم می بیند لیکن چون مقبول است از زلت محفوظ است و احکام بندگی را فرو گذاشت نمی نماید باطنش مستہلک است و ظاہرش باحکام شرعیہ متحلی این ارادہ بما نحن فیہ جنگ و تدافع ندارد و ہیچ محل سوال نہ۔ و اگر مراد آنست کہ اہلِ طریقت از دائرۂ شریعتِ حقہ برآمدہ اند و از تکالیف شرعیہ آزاد گشتہ اند و سر از ربقۂ بندگی کشیدہ اند پس ممنوع و نامسموع است و معتقد آن ملحد و زندیق احکام سماوی نسبت بکافۂ انام است خصوصیتے باشخاص دون اشخاص ندارد و عوام و خواص در اتیان احکام شرعیہ برابر اند و اہلِ شریعت و اہلِ طریقت و اہلِ حقیقت

از اتیان فرائض و اجتناب از محرمات چارہ ندارند و ہیچ کس در ترک واجبات و ارتکاب مناہی ہیچگونہ معذور نیست پس آنچہ در رسالہ دیدہ اید کہ ہر کہ در شریعت است کارش رد و قبول خلق است و چون از اہل طریقت گشت الخ - بر تقدیر این ارادہ در کمال سقوط است و قابل استشہاد نہ، چہ ہر کس محکوم احکام شرعیہ است و ہیچکس از این دائرہ بیرون نیست تا از اہل طریقت گردد و با نیک و بد دوستی و آشتی پیدا کند و ترک رد و اعتراض بر خلق اختیار کند حق سبحانہ با آن رحمت و رأفت اظہار تبری و عداوت بکفار نگونسار می فرماید و مسلمان را امر بعداوت و شدت و غلظت و قتال با آنہا می نماید عجب مسلمانی بود کہ با این قسم دشمنان خدا عز و جل بر خلاف فرمودہ او در مقام آشتی بود و دوستی نماید مع ذلک دعوی ولایت و قرب الٰہی کند جل سلطانہ ولایت و قرب فرع اسلام است حق سبحانہ می فرماید وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ و نیز میفرماید وَلَوْ كَانُوْا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوْهُمْ اَوْلِيَآءَ بالجملہ اہل حال در حالِ خود معذور است و در عمل بمقتضائے آن حال ماخوذ ولیکن عبارت آن رسالہ را بر شہود و حال فرود باید آورد فان کلام السکاری یحمل - باید دانست کہ این حال کہ رافع تمیز بین الحسن و القبح بود در طور ولایت ہم نقص است کمال آنست کہ از سکر بصحو آید و از جمع بفرق بعد الجمع و از کفر باسلام گراید والسلام علیکم -

مکتوب (۴۰) چہلم

برفعت بیگ در نصیحت -

الحمد للہ والسلام علی رسول اللہ بیت

مصلحت دید من آنست کہ یاران ہمہ کار بگذارند و سر طرۂ یاری گیرند

شفقت آثارا عمر عزیز گذشتہ می رود و اجل مسمی رسیدہ می آید نوعے زندگانی نمایند کہ وقتِ عزیز در پئے اصلاح باطن رود و در تعمیر دل کہ محل نظر مولی است جل سلطانہ مصروف گردد و در

استعداد گور و قیامت کوشند شبہائے تار را بوظائف اذکار روشن دارند و گریہ و استغفار سحر را مغتنم دانند و در شبانروزی یک دو وقت برائے خلوت مقرر باید ساخت کہ ہیچکس دران وقت مزاحم نباشد و بکلمۂ لا الٰہ الا اللہ نفی مقاصد و مرادات خود کنند تا ہیچ مرادے و مقصودے در ساحتِ سینہ غیر از حق سبحانہٗ نماند۔ مصرع این کار دولت است کنون تا کرا رسد۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۴۱) چہل و یکم

بملا محمد شریف کابلی در آنکہ مسترشد را استرضائے مرشد ناگزیر است۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب برادر گرامی مولانا محمد شریف رسیدہ خوشوقت ساخت اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعت علیہ و سنتِ سنیہ استقامت کرامت فرماید و بر محبت و عقیدتِ شیوخ کہ وسائل وصول مطلب اعلیٰ اند دوام و رسوخ عنایت کند۔ نوشتہ بودند کہ آنچہ باعث آزار خاطر تو شدہ است از بندہ واقع نشدہ است یارانِ کابل بجہت بعضے اغراض خبرہا رسانیدہ گران خاطر ساختہ اند مخدوما ہیچکس از مردم کابل چیزیکہ موجب آزار خاطر فقیر باشد از شما نرسانیدہ است خاطر فقیر ہیچ وجہ از شما آزردہ نیست غیر از راہ آزردگی مولانا محمد صدیق کہ رفع آن بر رفع آزردگی مولانا وابستہ است بغیر ازین از ہیچ رہگذر فقیر را نسبت بشما گران خاطرے نیست ہر کہ خلاف آن بشما رسانیدہ است خلاف واقع است خاطر شریف ازین ممر جمع باشد و استرضائے مولانا محمد صدیق شما را ناگزیر است بہر کیف مشار الیہ را از خود راضی سازند تا باطن ہمہ پیران از شما راضی باشد و ابواب فیوض مفتوح بود والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۴۲) چہل و دوم

بملا محمد وفا در جواب کتابت وے کہ از تنگی معیشت نوشتہ و ذکر احادیث فضائلِ فقر۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب اخوی مولانا محمد وفا کہ

منبی از محبت و مشعر از ذوق بود رسیدہ خوشوقت ساخت توقع کہ ہمبرین منوال احوال اُنوسیان
باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است از فقر دلتنگ نشوند و از تنگی معیشت دربار نباشند۔ اَللّٰہُ
یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیَقْدِرُ۔ طالبانِ حق جل وعلا از فعل او سبحانہ باید کہ شاد وخرم باشند
بلکہ لذت گیرند آنچہ از محبوبِ حقیقی می آید محبوب است ایلام باشد یا انعام نعمت بود یا نقمت۔ بیت

مئے تلخ است جورِ گلعذاران کہ ہرچندش خوری باشد گواراں

ہنگام مضائق صوری باید کہ کشایش و فتوحات ذی مضاعف باشد کہ خرابی ظاہر سبب
طراوت باطن است موجب عدم پرداخت بحضور باطن چون باشد واحوالِ غریبہ کہ پیش ازین
رو میداد الحال چرا روندہد چہ بلا شد آشنائی مولائے حقیقی جلت عظمتہ مگر منحصر در وقت وسعت و
فراخی ست تا زمان تنگدستی از و سبحانہ قطع نمودہ آید بر خلاف گذشتہ بکلیت بجانب حق آیند جل وعلا
بظاہر و باطن متوجہ جناب قدس او باشند تعالیٰ و از طلب او سبحانہ ہرگز نیاسایند چہ قسم احوال خوب
بیان می کردند افسوس کہ لطافت استعداد خود را بخاک برابر نمایند و از جواہر نفیسہ بخزف ریزہ چند
قناعت کنند۔ فیا ویلنا علی من اعرض عن ذکر اللّٰہ ویا حسرتا علی من فرط فی جنب اللّٰہ۔
قلت تمتعات دنیویہ سبب سہولت حساب اخرویست پیغمبر خدا صلی اللّٰہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است
اِثْنَانِ یکرھھما ابن ادم یکرہ الموت والموت خیر لہ من الفتنۃ ویکرہ قلۃ المال وقلۃ المال اقل
للحساب۔ تلخیہائے دنیاوی وسیلہ درجات آخرت است و تنعمات آن موجب نقصان آن در حدیث است
حلوۃ الدنیا مرۃ الاٰخرۃ ومرۃ الدنیا حلوۃ الاخرۃ۔ و ہم در حدیث آمدہ است ان اطول الناس
جوعا یوم القیمۃ اکثرھم شبعا فی الدنیا و ہم در حدیث آمدہ است اف للدنیا و ما فیھا من
البلیات حلالہا حساب و حرامہا عذاب ونیز در حدیث است ما من عبد یرید ان یرفع فی الدنیا
درجۃ فارتفع الا وضعہ اللّٰہ فی الاخرۃ درجۃ اکبر منہا و اطول۔ و ہم در حدیث است تبا للذھب
والفضۃ قیل فما نتخذ قال لسانا ذاکرا وقلبا شاکرا و زوجۃ تعین علی الاٰخرۃِ۔ بدانند کہ ہرکہ
بجمیع ہمت متوجہ کار آخرت باشد و بتمامی رو بحق سبحانہ آرد حق تعالیٰ از کرم امور دینی و دنیاوی

اوکفایت فرماید، رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است من جعل الھموم ھما واحدا ھم المعاد کفاہ اللہ سائر ھمومہ ومن تشعب بہ الھموم من احوال الدنیا لم یبال اللہ فی ای اودیتھا ھلک وہم در حدیث است من اصبح والدنیا اکبر ھمہ فلیس من اللہ فی شیٔ و من لم یتق اللہ فلیس من اللہ فی شی ومن لم یھتم للمسلمین فلیس منھم طلب اذن خواندن بعضے آیات بعد از نماز بامداد بجہت رفع تنگیٔ معاش نمودہ بودید، مخدوما اگر نیت صالحہ درین رفع روئے دہد چہ مانع است بخوانند۔

مکتوب (۴۳) چہل وسوم

بخواجہ عبدالصمد کابلی در ذکر محصلات قرب الٰہی جل شانہٗ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم حامدا للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم اما بعد فمجاری الامور مشکور المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ (وتخلیتکم عن العوائق) وتحلیتکم بالحقائق صحیفہ شریفہ رسیدہ خوشوقت ساخت از حرارت طلب کہ اندراج یافتہ بود بوضوح انجامید حق سبحانہٗ ازدیاد ایں حرارت فرماید ونائرہ آنرا در باطن مشتعل سازد تا از علائق کونی پاک و مصفا کند وبحقائق الٰہی جل شانہ متحقق ومتحلی گرداند واز اسباب محصلہ ایں دولت دوام ذکر است وقلت اختلاط باخلائق وقلت حرف وحکایت لا یعنی ورسوخ است بر محبتِ شیوخ والسلام۔

مکتوب (۴۴) چہل وچہارم

بمحمد صادق بخاری در معنی ہدایت بصراطِ مستقیم۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ اجمعین۔ ہدایت کردن حق سبحانہ وتعالیٰ بندہ را بصراطِ مستقیم عبارت از آن است کہ ہر ضیقے کہ در صدر وے بود

دور کند و ہیچ تنگی در سینۂ وے از ہیچ وجہ نماند و بسبب تمام در امتثال اوامر و انتہا از نواہی حاصل آید و رضائے وے تابع قضا و قدر حق سبحانہ بود حتی کہ اگر عالمے برہم شود یا بمصائب صعب و آلام سخت او را ابتلا سازند ہیچ کدورتے در باطن وے ازین امور پیدا نشود و این امور را عین صواب و انسب بیند و بطوع و رغبت تمام ازین اشیا راضی گردد بلکہ ہر بلائے و مصیبتے کہ پیش آید آنرا از نعم او سبحانہ شمرد و در شکر آن کوشد و القائے وسواس خناس کہ در سینۂ اُو می بود و در آنجا آشیانہ داشت برطرف شود و کلبۂ او را از انجا ویران سازند چون عارفِ کامل باین کرامت علیا و سعادت عظمیٰ مستسعد گردد مہتدی بہدایت الٰہی جل شانہ گردد و صراط مستقیم یابد و شرح صدر نیز عبارت ازین اہتدا است کما قال اللہ تبارک و تعالیٰ فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ يُّضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ وایضا قال تعالیٰ وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيْتًا وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب (۴۵) چہل و پنجم

بشاہ خواجہ در ذکر بعضے مکاشفات حضرت پیر دستگیر خود۔

بسم اللہ حامدا و مصلیا حضرت مجدد الف ثانی حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ وقتے نشستہ بودم کہ دائرۂ غضب او سبحانہ ظاہر گشت و سیر دران دائرہ افتاد انواع غضب و تعالیٰ صفاتی و ذاتی و گونا گون انتقامات او جل سلطانہ دران مقام مطالعہ نمودہ آمد و این سیر بتطویل انجامید بعد ازان دیدم کہ ازان دائرہ برآمدہ سیر در مقامے کہ فوق تر ازین مقام بود واقع شد در صدد قطع آن مقام گشتم چون ملاحظہ نمودم معلوم گشت کہ این سیر در استغنائے الٰہی است جل شانہ انواع استغناہائے ذاتی و صفاتی درین مقام مرئی گشت و امور عجیبہ

دراین مقام دیده شد بعد ازان فوق این مقام سیر افتاد معلوم گشت کہ مقام رحمت و رأفت اوست تقدس و تعالیٰ درین مقام ظہور جمال صرف است کہ شائبۂ از جلال بآن مخلوط نیست و رنگی از غضب و انتقام و استغنار دراین جا یافتہ نشد و ہرچند تتبع نمودم غیر از عفو و تجاوز و رحمت و مغفرت یافتہ نشد و در ہر مقامے ازین مقامات ثلثہ مقامہائے متفاوتہ ظاہر گشت بعد ازان سیر فوق این مقام واقع شد الی ماشاء اللہ سبحانہ حضرت ایشان ما قدس سرہ دو شخص را فرمودند کہ شمارا از دائرۂ غضب بیرون کردند منزد فوق باشند والسلام

مکتوب (۴۶) چہل و ششم

بمیر مغل در ترغیب بر اتباع سنت سنیہ و رسوخ بر محبت شیخ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ برادر گرامی میر مغل ازین فقراء دور افتادہ سلام عافیت انجام خوانند، ہرچند ملاقات صوری بشما واقع نیست لیکن نسبت و انجذاب معنوی بران می آرد کہ دو کلمۂ محبت آمیز نوشتہ آید۔ مخدوما چون رابطۂ اخلاص با فقرا بہم رسانده اید نگاہداشت پاس آن بمراعات طریقۂ فقرا ناگزیر است اتباع شریعت علیہ و سنت سنیہ را از دست نباید داد و دوام اقبال را بجناب حضرت بیچون حقیقی بوصف نیستی غنیمت باید شمرد۔ مصرع

این کار دولت ست کنون تا کرا دہند والسلام رسد

مکتوب (۴۷) چہل و ہفتم

بحقائق آگاہ خواجہ محمد حنیف دربیان طریق تسلیک طلاب و توضیح مراتب کمال مع المعارف المتعلقہ

بعد الحمد والصلوۃ وارسال التحیات بجناب اخوی میرساند کہ مجملے دربیان طریقہ تسلیک طلاب و اشارۃ بکمال الکمال باندازۂ فہم قاصر در تحریر می آرد استماع فرمایند۔ لا الہ الا اللہ کلمۂ توحید است

وتوحید جدا گردانیدن قدیم لذاتہ ست از غیر قدیم لذاتہ درجاتا و آنرا درجات و مراتب است۔

مرتبہ اولی تفوہ بکلمۂ توحید است با تصدیق قلب و این مرتبہ عوام مومنین است و زہاد و عباد و علما کہ درصدد قطع منازل سلوک نیستند و در بوادی سیر الی اللہ نہ درآمدہ اند ہمہ داخل این مرتبہ اند۔

مرتبۂ دوم مخصوص باہل سلوک است کہ متوجہ مراتب وجوب اند و در سیر الی اللہ درآمدہ بانجام آن نرسیدہ اند این جماعہ چون یقین کردہ اند کہ وصول بمطلوب بموجب اَلَا لِلّٰہِ الدِّیْنُ الْخَالِصُ بے قطع علائق و تخلص از ماعدا میسر نیست و بحکم مَا جَعَلَ اللّٰہُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَیْنِ فِیْ جَوْفِہٖ در دل محبت حق با غیر حق جل و علا جمع نمی شود لاجرم بجمیع ہمت در پے قطع علائق قلب اند و بریاضات یا بمجرد جذبات الہی جل سلطانہ می خواہند کہ تعلق علمی وحبی آن از ماسوی گسستہ گردد و ہم بامداد این کلمۂ طیبہ ساحت باطن سا غہ فسا غہ از این علائق پاک می سازند اِلٰی اَنْ یَّبْلُغَ الْکِتَابُ اَجَلَہٗ۔ بیت

تا بجاروب لا نروبی راہ　　کے رسی در سرائے اِلَّا اللہ

مرتبۂ سوم آنست کہ نسیان ماسوی نماید و از تعلق علمی وحبی ماعدا او رہد و قدیم را از حادث از روئے علم و محبت جدا کند و حضور مع اللہ سبحانہ ملکۂ دل شود بنوعے کہ اگر بتکلف یاد ماسوی نماید بیادش نیاید و اگر فرضاً عمر نوح علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بصاحب این قلب بدہند ہرگز غیر مخطور او نگردد این حالت معبر بفنائے قلب است و مربوط است بتمامی سیر الی اللہ و نتیجہ وصول ست با فعال واجبی تعالت۔

مرتبۂ چہارم نفی منتسبات است از وجود و سائر صفات کہ تابع وجود اند از نفس حاضر بیانش آنست کہ وجود و کمالات تابعۂ آن مخصوص بواجب ست تعالی و تقدس و اگر در ممکن نمودار است از آنحضرت مستفاد و مستعار است آنچہ ذاتی اوست عدم است کہ آن بواسطہ انعکاس کمالات نمودی پیدا کردہ است و از اعدام دیگر متمیز گشتہ و ممکن باین نمود بے بود خود را کامل و مبدأ خیرات تصور نمودہ دعوی شرکت و ہمسری پیدا کردہ است و بخود اقبال و از اصل اعراض نمودہ است

وچون سالک مستعد را بفضل میخواہند کہ بقرب خویش بنوازند این معرفت اورا عطائے می فرمایند تا اعراض از خود واقبال بآنجناب مقدس پیدا می کنند وہم بتکرار این کلمہ مبارک ہر ساعت کمالات عاریتے را باصل حوالہ می نمایند تا از شرک خفی ودعوی ہمسری وارہد وخائن در امانت نبود وقدیم را از حادث بعد از انکہ شرکت در کمالات خاصۂ او نمودہ بود جدا سازد وخوش گفت۔ رباعی

وصّافی خود بر غم حاسد تا کے ترویج چنین متاع کاسد تا کے
تو معدومی خیال ہستی از تو باشد فاسد خیال فاسد تا کے

مرتبۂ خامس حقیقت افراد است واز نفی بانتفا آمدن ست واز طریقت بحقیقت پیوستن وکمالات عاریتے را باصل ملحق دیدن وخود را کہ مرات این کمالات بود معدوم یافتن وجمادے بے حس وحرکت دیدن این کمال معبر بفنائے نفس است ونتیجہ تجلی صفات۔

مرتبہ سادس آنست کہ عدم را کہ مرآت کمالات بود بعد از لحوق کمالات باصل بعدم مطلق لاحق یافتن کمال زوال نفس حاصر در این مرتبہ صورت می بند دکہ نہ از وجود حکم ماند ونہ از عدم اثر لَا تُبۡقِیۡ وَلَا تَذَرُ۔ این کمال ہر چند منتہاے تجلی صفات است اما حصول این بے پرتو تجلی ذات میسر نیست چہ تمامی ہر مقامے بے پرتو مقام فوق آن صورت ندارد۔ باید دانست کہ در فنائے نفس اقدام بسے متفاوت است تا کدام صاحب دولت بود کہ بحقیقت آں برسد ہر چند بسیارے توہم وتعقل این معنی نمایند ودر مراقبہ گوہری از بحار آن بدست آرند وتخلص وارستگی قلیل را در غلبات شوق ومحبت ویا بطریق اندراج یا بہ پرتو پیر کامل مکمل کثیر دانند اما کسے کہ بکمال این تخلص متحقق گشتہ است علی قدر الطاقۃ البشریہ مگر قلیل باشند وتا بحقیقت این تخلص وفنا نرسد از اثبات الوہیت خود نجات کامل نیابد وبتکرار کلمۂ طیبہ لا الہ الا اللہ اثبات الوہیت خود نماید کہ از راہ اثبات صفت کمال بخود آمدہ بود ولو اجیانا ولو علی سبیل الندرۃ ولبعض اللطائف دون بعض اونحو من الاثبات مالم یعن کلا ولم یتخلص را سامی آرند کہ عزیزے را در بادیہ عقبہ سخت پیش آمد آن عزیز نذر کرد کہ اگر از این عقبہ نجات یابم ہرگز حق را جل وعلا یاد نکنم القصہ

نجات یافت و بشهر درآمد و سیر نخورد و بمرد شیخ الاسلام گوید که او در نذر خود صادق بود چه اگر می زیست
یاد کردن و ناکردن هر دو مشکل بود و نیز شیخ الاسلام گفته که آنچه او نذر کرد که هرگز او را یاد نکنم جهت
ننگ یاد خود گفته زیرا که ذکر این کس هیچ گونه لیاقت آنجناب قدس ندارد یعود ذکره الیه
شیخ محی الدین بن العربی قدس سره در بیان کریمه وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ می فرماید که میتواند
که ضمیر بحمده راجع بشی باشد یعنی نیست هیچ چیزے مگر آنکه تسبیح می کند بحمد خود چه تسبیح او عاید
باوست و شایان مرتبۂ تقدس و تنزه نیست بدانکه چون اشخاص عالم ظلال و صفات اند و هر
اسم را خداداد اند جل و علا که چندین ظلال در میان است که نوبت باین شخص رسیده است پس در
هنگام ترقی فنا و بقا بظلے از ظلال اسم که مبدأ تعین سالک است خواهد بحصول پیوست و منتسبات
را بآن اسم که ظلی است از ظلال حوالت نموده باوصاف آن اسم متحقق خواهد گردید چه هر اسم جامع
اسما و صفات است بعد از تحقق بآن اسم که متوجه فوق گردد بظل فوقانی که اصل آن اسم است چون
در رنگ آن اسم متحقق خواهد گشت و این اسم تحتانی را گذاشته باسم فوقانی که اصل اسم اوست خواهد
پیوست و همچنین از اصل ثانی باصل ثالث و از اصل ثالث برابع و از رابع بخامس و از آن بسادس و
سابع الی ماشاء الله تعالی بقا خواهد یافت تا کدام صاحب دولت بود که ازین همه مراتب ظلال
گذشته باصل اسم واصل گردد حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند که هفت سال همراه مولانا عارف
در رنگ و بوی آن بودم که از اصل آگاهی یابم سه بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا شبه مولانا آنجا
می یافتم هرگز بر نمی گشتم۔

باید دانست که وصول بظلال اسم و سیر در مراتب آن معبر بولایت صغری است که ولایت
اولیا است و سیر در اصول اسما و صفات منوط بولایت کبری ست که ولایت انبیا است علیهم الصلوات
والبرکات و این هر دو ولایت باسم الظاهر تعلق دارد و از گذشت این اسم اسم الباطن است که
ولایت ملاء اعلی است و فرق در اسم الظاهر و اسم الباطن در مکتوبات قدسی آیات حضرت قطب
المحققین حضرت ایشان ما قدسنا الله بسره الاقدس مسطور است بالجمله اسم الظاهر اسمے است که

ذات دراں اصلاً ملحوظ نیست و در اسم الباطن ذات در پردہ اسم ملحوظ است فالسیر فی العلم مثلاً سیر فی الاسم الظاہر والسیر فی العلیم سیر فی الاسم الباطن و از گذشت اسم الباطن در جانب عروج کمالات نبوت در پیش است علی تفاوت مراتب الانبیا والرسل علی جمعہم عموماً و علی خاتمہم خصوصاً الصلوات والتحیات وحصول این کمالات بالاصالہ انبیا راست علیہم الصلوات و بہ تبعیت و وراثت ہر کرا بنوازند بذا۔ وآنچہ بالا دو مرتبہ در فنائے نفس گفتہ شد باعتبار اجمال و کلیہ بود والا فنا در ہر اسمے کہ در مراتب ظلال واصول مسطور شدہ است مرتبہ ایست از مراتب توحید۔

مرتبۂ سابع افراد ذات است تعالیٰ وتقدس از صفات واسما تعالت زیرا کہ محب ذات بشرکت صفات راضی نیست ہر چند انفکاک صفات از ذات تعالیٰ متصور نیست و ذات تعالیٰ از صفات در ہیچ وقت و حال جدا نہ لیکن بمقتضاء المرء مع من احب ذات را با ذات تعالیٰ معیتے ست کہ از صفات آنجا ہیچ ملحوظ نیست پس انفکاک ذات از صفات در دید و محبت است کہ منشا معیت مذکور است وبس نہ خارج و نہ در نفس الامر۔ شعر

ومن بعد ہذا ما یدق صفاتہ   وما کتمہ احظی لدیہ واجمل

تنبیہ: وچون معاملہ از مراتب ظلال واصول بالا رود و اصل را در رنگ ظل و اگذارد و از کمال علو و عدم تمیز بحیرت وجہل انجامد معاملہ کہ بکلمہ طیبہ مربوط بود بانجام رسد و تکرار این کلمہ مبارک دران موطن نتیجہ نہ بخشد ترقی در آنحضرت بہ نماز و تلاوت قرآن مجید بود علی تفاوت الدرجات از حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس مستمع گشتہ است کہ در این وقت اگر تکرار کلمہ طیبہ را بعنوان آنکہ لفظ قرآنی ست نمودہ می آید و ابتدا بتعوذ کردہ می شود نتیجہ تلاوۃ قرآن مجید می دہد و نفید فائدہ ولیکن ہذا آخر المکتوب والحمد للہ اولاً و آخراً والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائماً وسرمداً وعلی آلہ الکرام وصحبہ العظام وصلی علی جمیع الانبیاء والملائکۃ والمرسلین والصالحین۔

مکتوب (۴۸) چہل و ہشتم

بمیر محمد خافی در ترغیب بر التزام ذکر۔

مخدوما محلِ نظر مولیٰ جل و علا دل است دل را پاکیزہ باید داشت و منظر حق را سبحانہ از منظر خلق زبون تر نباید ساخت و در زیب و زینت کمتر نباید داشت پاکیزگی دل وابستہ بذکر است ذکر و فکر را مداوم باشند و سبق باطن را عزیز دانند و دوام اقبال بجناب قدس بوصف نیستی ازالذ نعم شمارند و گرفتاری آن معلا بارگاہ را از عزائم امور تصور نمایند۔ بیت

ہر چہ جز عشق خدائے احسن است گر شکر خوردن بود جان کندن است والسلام

مکتوب (۴۹) چہل و نہم

نیز بمیر محمد خافی در آنکہ معالجہ امراض استیفائے لذات فانیہ بدوا امتثال اوامر و نواہی ست جل شانہ

حضرت حق سبحانہ بحصول مطالب کونین سربلند دارد معالجہ لذات و تنعمات فانیہ منوط باتیان احکام شرعیہ است و امتثال اوامر و نواہی الہیہ اگر این امتثال و انقیاد در میان نباشد آن لذات مفسد و ناگوار است و منتج سخط و عقوبات فلاح حقیقی در ترک استیفائے لذات است مہما امکن و ہر کہ مرتکب است و معالجہ آن در کار دارد نیز از حضرت آلہی رستہ است فویل لمن ارتکبھا وافتتن بحلاوتھا ولم یعالجھا بممارزۃ الاوامر و النواھی وانھمک فی السفلیات ولم یرفع راسہ الی العلا فیاحسرتا علی ما فرط فی جنب اللہ واتبع الھوی واثر الحیوۃ الدنیا واعرض عن ما ھو خیر و ابقی الم یعلم بان اللہ یری وان العاقبۃ للتقوی فاذا جاءت الطامۃ الکبری یوم یتذکر الانسان ما سعی ویا حبذا لمن ارتقی الی ربہ ولم یلتفت الی الوری ولم یمد عینیہ الی زھرۃ الحیوۃ الدنیا وخاف مقام ربہ و نھی النفس عن الھوی وامر اھلہ بالصلوۃ واصطبر علیھا فطوبی لہ و بشری۔ والسلام علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات و البرکات العلی۔

مکتوب پنجاہم (۵۰)

بشیخ اسد اللہ افغان در اجوبہ اسولہ کہ نمودہ اول آنکہ توحید دوام پذیر دیانہ دوم آنکہ بعد از حصول سیر انفسی بجہت سیر آفاقی تعب کند یانہ سوم آنکہ خوارق افضل است یا معارف چھارم آنکہ فنا فی اللہ بے فنائے فی الشیخ صورت بند دیانہ پنجم آنکہ آنچہ مقرر طلاب ست کہ ہر ساعت منزل نو باید بسبب محبت باطنی است یا بطاعات ظاہر یا درکشوف یا در فنا و بقا اگر آخر است پس ترقی فانی بچہ معنی است ششم آنکہ چوں حالت مرید بجائے رسد کہ ہر گاہ خواہد صورت مرشد حاضر شود ویرا لازم است کہ در حضور آید یانہ ھفتم آنکہ چون سالک را وقت در خلوت و انجمن یکسان باشد خلوت نشیند یانہ ھشتم آنکہ شہود ارواح در مراقبہ بہتر است یا در معائنہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ کتابت برادر عزیز شیخ اسد اللہ رسید و خوشوقت ساخت اسولہ چند اندراج یافتہ بود در حل آن باندازہ فہم قاصر می نویسد استماع فرمایند پرسیدہ بودند کہ مسعود بک می فرماید۔ بیت

رفت ز مسعود بک جملہ صفاتِ بشر　　　　او کہ ہمہ ذات بود باز ہمان ذات شد

ہر کرا این دید روی دہد ہمیشہ دران می ماند یا گاہ گاہے می شود بدانند کہ بعضے طالبان را گاہ گاہ دست میدہد و بعضے را این حالت دائمی است معتبر نزد کمل اہل اللہ ہمان حالت است کہ دوام پذیرد این حالت بود یا غیر این حالت و آنچہ دائمی نیست چندان اعتبار ندارد مگر آنکہ ترقی از ان حالت شود و بلند تر رود۔ باید دانست کہ منشار این حالت غلبۂ سکر و افراطِ محبت است کہ تمیز را از دیدہ بصیرت سالک برداشتہ است و ممکن را عین واجب تعالیٰ ساختہ این معاملہ در شہود سالک است و بس قلب حقیقت محال است۔ بیت

تو او نشوی ولیک گر جہد کنی　　　　جائے برسی کز تو توئی برخیزد

وقت

در این راه توحید شهودی درکار است توحیدِ وجودی هیچ درکار نیست باید که مشهود و معلوم و مطلوب سالک غیر از احدیت ذات تعالی هیچ چیزے نبود تا فنا روے نماید و بدون خرط القتاد دیگر پرسیده بودند که کسے را که سیر انفسی بے سیر آفاقی حاصل آید برائے سیر آفاقی محنت کند یا نه بدانند که کمال سیر انفسی را وصول بمطلوب قرار داده اند و سیر آفاقی را از مطالب نشمرده پس هر که واصل مطلوب گردد در پے غیر مطلوب چرا محنت کشد و بعد از رسیدن منزل هوس راه چون نماید۔

با آنکه گوئیم هر کرا جذبه او بر سلوک مقدم است سلوک در ضمن جذبه حاصل می شود و سیر آفاقی در ضمن سیر انفسی صورت می بندد چه جذبه عبارت از سیر انفسی است و سلوک سیر آفاقی۔

دیگر پرسیده بودند که خوارق افضل اند یا معارف و اگر معارف افضل اند پس همه فاسق و فاجر معارف می گویند و بیان می کنند و خوارق از این قسم نیست۔ بدانند که معارف الٰهی تعالیٰ افضل از خوارق عادات و کشف مغیبات از مخلوقات است زیرا که معارف کشف اسرار ذات و صفات واجبی است تعالیٰ و تقدس و خوارق کشف احوال مخلوقات است پس چنانکه فرق در خالق و مخلوق ست فرق در معارف و خوارق باید تصور نمود که اول متعلق بخالق است تعالیٰ و تقدس و ثانی متعلق بمخلوق و نیز معارف صحیحه داخل کمال ایمان است و سبب ازدیاد آن و خوارق نه این چنین ست و هیچ کمالِ انسانی بآن وابسته نیست اینقدر هست که بعضے کاملان را حاصل می شود و نیز تفاضل اهل الله بمعارف الٰهی است جل سلطانه و بکشف اسرار ذات و صفات تعالت و تقدست نه بکشف و کرامات اگر خوارق عادات از معارف الٰهی افضل باشند باید که جوگیه و براهمه که بریاضات اظهار خوارق می نمایند از اکمل اهل الله که در معارف قدم راسخ دارند و باظهار خوارق التفات نمی فرمایند و توجه بکشف احوال مخلوقات با وجود توجه بخالق تعالیٰ تنزل خود می انگارند افضل باشند عجب سوال عامیانه نموده اند خوارق عادات هیچ دلیل کمال و قرب الٰهی نیست که اهل بطالت را نیز حاصل است مدار آن بر جوع و ریاضت است بقرب و معرفت کارے ندارد و طالب کشف و کرامات طالب و گرفتار ماسوا است و از قرب و معرفت بے نصیب۔ شعر

زابلیس لعین بے سعادت　شود پیدا ہزاران خرقِ عادت
گہے اندر در آید گاہ از بام　گہے در دل نشیند گہ در اندام
رہا کن تُرہات و شطح و طامات　خیال نور و اسباب کرامات
کرامات تو اندر حق پرستی است　جز این کبر و ریا و عجب و ہستی است

یعنی کمال مرتبۂ انسانی در فنا و نیستی است و غرض از طاعت و عبادت و سلوک و ریاضت فی الحقیقۃ آنست کہ سالک بر عدمیت ذاتی خود عالم و بینا گردد و داند کہ ہستی و توابع آن بالاصالت خاصۂ مرتبہ وجوب است تعالیٰ و ہر گاہ کہ خواہد اظہار کرامت و خرق عادت نماید و عوام را معتقد خود گرداند و خود را بدین سبب از سائر خلائق ممتاز سازد ہر آئینہ موجب کبر و عجب و ہستی خواہد بود و از فائدہ عبادت و سلوک و ریاضت بے بہرہ و محروم باشد و سد راہ معرفت گردد نعوذ باللہ سبحانہ من ذلک۔

سلطان وقت شیخ ابو سعید ابو الخیر را گفتند کہ فلان کس بر روئے آب می رود گفت سہل است مرغی و صعوۂ نیز بر آب می رود و گفتند فلان کس در ہوا می پرد گفت زغنی و مگسے نیز در ہوا می پرد گفتند فلان کس در یک لحظہ از شہرے بشہرے می رود گفت شیطان نیز در یک نفس از مشرق بمغرب می رود این چنین چیزہا را بس قیمت نیست مرد آن بود کہ در میانِ خلق نشیند داد و ستد کند و زن خواہد و با خلق در آمیزد و یک لحظہ از خدائے خود عز و جل غافل نباشد۔

حضرت شیخ الشیوخ در عوارف می فرماید بعد از ذکر خوارق و کرامات کہ مرتبۂ این ہمہ خوارق و کرامات فروتر است از مرتبۂ تجوہر قلب بذکر و وجود ذکر ذات شیخ الاسلام ہروی قدس سرہ می فرماید کہ فراست اہل معرفت آن ست کہ تمیز کنند کسانے را کہ صالح اند مر حضرت حق سبحانہ را از کسانے کہ صلاحیت ندارند و بشناسند اہل استعداد را کہ بحضرت حق سبحانہ اشتغال دارند و بحضرت جمع رسیدہ اند و فراست اہل ریاضت و جوع و اہل خلوت و تصفیہ باطن کہ بمرتبۂ ولایت نرسیدہ اند کشف صورست و خبر دادن از مغیبات کشف و اخبار اینہا خاص بمخلوقات است

نور ف

چہ این جماعہ از حضرت حق سبحانہ محجوبند و اہل معرفت چونکہ اشتغال شان بمعارف واردات الٰہی است جل و علا لاجرم اخبار شان نیز از آنحضرت است و اکثر اہل عالم چون از انجناب قدس بیگانہ اند و دلہاے ایشان مائل بدنیا است کشف صور و اخبار از مغیبات نزد اینہا بسے عزیز است و اہل آنرا اہل اللہ میدانند و مقربان حق جل و علا می شمرند و از کشف اہل حقیقت اعراض دارند و آنچہ اینہا از حق خبر می کنند باور ندارند و می گویند اگر اینہا اہل حق باشند چرا از احوال مخلوقات خبر ندہند و ہرگاہ بر کشف احوال مخلوقات قادر نباشند بر کشف امور یکہ برتر از انست چگونہ قادر بوند و چگونہ از اہل معرفت باشند و باین قیاس فاسد تکذیب اہل اللہ می نمایند نمیدانند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ اہتمام و غیرتے کہ در بارہ اینہا دارد نمیگذارد کہ اینہا باحوال خلق بپردازند و ماسوائے او تعالیٰ ملحوظ شان بود و اگر باحوال خلق متعرض شوند شایان این مرتبہ علیا نباشند پس اہل حق شایانِ خلق نیستند چنانکہ اہل خلق شایان حق سبحانہ نیستند و اگر اہل حقیقت ادنی التفات بکشف صور نمایند از دیگران بہتر یابند و چون فراست اہل صفا و ریاضت نزد حق سبحانہ قدرے ندارد لاجرم مسلمانان و یہود و نصاریٰ و سائر طوائف دران شرکت دارند و خصوصیت با اہل اللہ ندارد تا اینجا محصول کلام شیخ الاسلام است۔

آرے بعضے از اولیا را جہۃ بعضے حکم و مصالح باظہار خوارق مامور و ماذون می کنند عجب ہزار عجب کہ خوارق را با معارف چہ نسبت تصور کردہ اند کہ باین قسم سوال ساقط جرأت نمودہ اید معارف الٰہی را کہ بیر اہل آن بیان کند ہیچ نقصانے در شان معارف ندارد و جہت بروے درست می شود و در رنگ آنست کہ جوہر نفیس بدست کناس خسیس افتد ہیچ نقصانے در جوہریت و نفاست آن راہ نمی یابد پس مندفع شد آنچہ نوشتہ بودند کہ معارف را فاسق و فاجر بیان می کند و خوارق نہ اینچنین است۔ یا آنکہ گوئیم کہ این مقدمہ مشترک الالزام است در خوارق نیز محق و مبطل شرکت دارند پس خوارق نہ ازین قسم است بگفتن راست نیاید۔ و نیز گوئیم کہ سخن در کشف معارف و اسرا الٰہی است کہ اہل اللہ بآن ممتازند اگر بطالے بتقلید بیان معارف نماید نہ بکشف و حال از مبحث خارج است اگر گویند

که بسیارے از بطال دعوی کشف و حال در معارفِ الٰہی می نمایند و توحید و احاطه و سریانِ ذاتی بکشف
بیان می کنند۔ در جواب گوئیم بر تقدیر تسلیم دعوی شان از کجا که این معارف که این بطالان میگویند
معارفِ الٰہی باشند و مشہود شان درین توحید و سریان و احاطه ذات حق و شیون ذاتیه او تعالیٰ بود
تسویلات شیطانی از احاطه ما و شما بیرون است کسے چه داند که یکدام راه ها باہل خودی آید و باطیل
را بعنوانِ حقانیت وا می نماید و غیر حق را حق می دانانند و احاطه و سریان آنرا احاطه و سریان حق میفہمانند
تعالیٰ الله عن ذلک علوا کبیرا۔ در راه غیب الغیب ہر ذره از ذرات ندائے انا الحق می زند و ہر خس و
خاشاک آن بعبادت خود می خواند وائے اگر رحمت دستگیری نفرماید وازین ورطہائے مہلکه بر آرد
حضرت ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس نوشته اند که بسا ست که بر سالک عالمِ ارواح
منکشف گردد و بعلاقه لطافت و بیچونی آنرا ذات حق داند تعالیٰ و احاطه و سریان او که باجسام است
احاطه و سریان حق بیند و شہود آنرا در مرآت کثرت شہود وحدت در کثرت تصور نماید و این
مغلطه عظیمه است مر سالکان این راه را عزیزے از مشائخ متقدمین فرموده است که سی سال
روح را بخدائے پرستیده ام و در مکتوبات قدسی آیات آنحضرت قدس سرهٗ دیده باشند که یکے از مشائخِ
وقت با آنحضرت پیام فرستاد و احوال خود را بیان نمود که فنا و محویت بجائے رسیده است که اگر
بجانب زمین نظر می کنم زمین را نمی یابم و اگر بجانبِ آسمان نظر می کنم آنرا نیز نمی یابم و ہمچنین عرش
و کرسی و بہشت و دوزخ را نیز وجود نمی یابم و خود را ہم نمی یابم و پیش کسے که می روم آنرا نیز نمی یابم
وجود حق تعالیٰ را پایانی نیست نہایت او را ہیچ کس نیافته است الیٰ آخر ما قال۔ و نیز نوشته که من
این را نہایت کار می دانم و مشائخ نیز تا ہمیں جا سخن کرده اند اگر شما ہم ہمیں معنی را نہایت میدانید
فبہا اگر ورائے این چیزے دیگر نہایت میگوئید پس بمن اعلام کنید تا بطلب حق پیش شما بیایم
حضرت ایشان در جواب آن نوشتند که صاحب این حال ربع قلب را طے کرده است و نیز
نوشته اند که این فنا و محویت او در عنصر ہوا است که محیط ہر ذره از ذرات ست و مشہود او غیر از ہوا
امر دیگر نیست و ہمان را خدائے بے نہایت دانسته است تعالیٰ الله عن ذلک۔

بساست کہ این توحید بعنوان کشف وحال ظاہر شود و فی الحقیقۃ کشف و حال نبود بلکہ ناشی از سلطان خیال باشد واز کثرت تعقل این معنی در متخیلہ نقش بستہ باشد چنانکہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ بسرہ الاقدس در مکتوب تحقیق توحید شہودی و وجودی نوشتہ اند کہ منشاء توحید وجودی جمعے را کثرت ممارست مراقبات توحید است و تعقل معنی کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ بلا موجود الا اللہ است ظہور این قسم توحید بعد از تمحل و تامل و تخیل بواسطہ استیلائے سلطان خیال است کہ از کثرت مزاولت معنی توحید این معنی در متخیلہ نقش بستہ است و چون بجعل جاعل مجعول است ہر آئینہ معلول است صاحب این توحید از ارباب احوال نیست چہ ارباب احوال ارباب قلوب اند واز مقام قلب درین وقت خبرے ندارد علمے بیش نیست لیکن علم را درجات ست بعضہا فوق بعض الی آخرہ۔ ہر گاہ در طبقہ صوفیہ کہ از اہل حق اند این نوع مغلطہا رو میدادہ باشد در اہل بطالت کہ دام گاہ شیطان لعین اند خدا داند جل شانہ کہ چہ قسم مغلطہا خواہد بود کہ از تلبیس ابلیس لعین راہ بر آیند ندانند۔

پرسیدہ بودند کہ فنا فی اللہ بے فنا فی الشیخ بیشود یا نہ، بدانند کہ شیخ واسطہ فیوض است تا واسطہ درست نشود بمطلب چگونہ راہ یافتہ شود پس بے فنا فی الشیخ مشکل است کہ فنا فی اللہ بحصول پیوندد و مرید را باید کہ ارادت خود را تابع ارادت شیخ خود کند و خود را تمام باو سپارد و در صحبت او کالمیت بین یدی الغسال بود و این معنی در ہمہ طرق درکار است علی الخصوص در طریقہ ما کہ افادہ و استفادہ درین طریق عالی انعکاسی است و مدار بر صحبت است پس ہر چند وجوہ مناسبت بشیخ مقتدا بیشتر داشتہ باشد تاثیر صحبت زیادہ تر بود و راہ اخذ فیوض کشادہ تر باشد۔ آرے اگر شخصے اویسی بود و محتاج بہ پیر ظاہر نباشد و صرف عنایت متکفل حال او بود تواند کہ بے فنا فی الشیخ فنا فی اللہ اورا حاصل شود۔

پرسیدہ بودند کہ طالبان خدا می گویند جل وعلا کہ در یک منزل و یک مقام نباید ماند ہر ساعت و ہر لحظہ منزل نو می باید پس این در محبت باطن است و یا در طاعت ظاہر و یا در کشوف است و یا در فنا و بقا است اگر در فنا و بقا است پس چیزے کہ فانی شد ترقی او بچہ معنی است

گوئیم کہ این منازل و مقامات در کمالات اسمائے الٰہی است جل سلطانہ و در بقا بآن کمالات سالک رشید چوں از کدورات بشریت تصفیہ مرآت باطن نماید و تخلیہ سر از ماسوٰی کند کہ حاصل فنا است مستعد آن می شود کہ اسماء الٰہی در وے جلوہ فرماید و بیک یک اسم بقا و تحقق پیدا کند پس فنا از ماسوٰی ممد ترقی است در بقا و تحقق باسمائہ منافی آن چہ مقرر است کہ بقا بعد از فنا صورت می بندد۔ گفتہ اند کمالات محبوب را نہایت نیست محبوب ہر ساعت در مرآت محب بیک کمال جلوہ گر است و ہموارہ راہ ترقی بر وے مفتوح است و اگر دمیکہ تجلی بند شود راہ ترقی مسدود گردد و بہمیں معنی مسعود بگ گفتہ۔ بیت

بیزارم ازان کہنہ خدائے کہ تو داری ہر لحظہ مرا تازہ خدائے دگرے ہست

و نیز باین اعتبار گفتہ اند منازل الوصول لا ینقطع ابد الابدین۔ بیت

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایاں بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچناں باقی

و این سیر را سیر در معشوق گویند گفتہ اند عاشق در اینجا از سیر سیر شدہ است۔ بیت

آئینہ صورت از سفر دور ست کان پذیرائی صورت از نور ست

و این جواب بر اصطلاح قوم است و حضرت ایشان مارا در اینجا مقالہ مفردہ است کہ از مکاتیب و رسائل ایشان واضح و لائح است۔

پرسیدہ بودند کہ چون کسے را صورت مرشد چنان غالب آید کہ ہر گاہ توجہ کند آنرا حاضر یابد آنکس را لازم است کہ در خدمت حضور آید یا نہ۔ مخدوما صورت پیر کہ حاضر وقت مرید بود آنرا نسبت رابطہ گویند و بزرگان ما اشارت بہمین نسبت نمودہ اند آنجا کہ فرمودہ اند۔ مصرع

سایہ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی این نسبت کہ حفظ صورت پیر باشد نافع تر است مرید را از ذکر و غلبہ و دوام این معنی مرید را نعمت عظمٰی است گوئیا ہموارہ در حضور است و اخذ فیوض از پیر بسہولت می نماید و نیز حصول آن خبر از مناسبت تامہ بہ پیر مید ہد مع ذلک خدمت حضور پیر اثر دیگر دارد و منافع دیگر می آرد

نفس معشوق در عاشق

مرید صاحبِ رابطہ را کہ بحد کمال نرسیدہ است خدمت حضورِ پیر لازم و ناگزیر است و از صحبت چارہ و گذر ندارد بصورت و رابطہ اکتفا نمودن او از خطا است اصحاب رسول علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام بدولت صحبت و حضور اصحاب شدند و بدرجات علیا برسیدند اویس قرنی ہر چند از راہ مناسبت معنویہ اخذ فیوض از باطن آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام نمود لیکن چون بشرف صحبت مشرف نشد از درجہ صحابہ تنزل ماند و در جرگہ تابعین داخل شد صورت پیر فی الحقیقت عین پیر نیست و از پیر مستغنی نمی کند در پیر چیزہا است کہ در صورت او نیست خوش گفت بیت

گر مصور صورت آن دلستان خواہد کشید — حیرتے دارم کہ نازش را چہ سان خواہد کشید

پرسیدہ بودند کہ اگر کسے را وقت چنان غالب آمدہ است کہ مجلس و گوشہ او را یکسان شدہ است پس او را خلوت گزیدن و گوشہ نشستن لازم است یا نہ۔ مخدوما برائے تحصیل وقت و حال گوشہ نشستن لازم نیست لیکن خلوت منافع بسیار دارد از جمع نمودن ظاہر با باطن و بوظائف طاعات و اذکار و قلت لایعنی و امثال آن چنانچہ در اختلاط خلق از راہ گزند خلق مضار بسیار است از غفلت ظاہر و ارتکاب فضول کلام و نظر بنامحرمان و جز آن پس نظر باین کسب منافع و دفع مضار گوشہ گرفتن از خلق مستحسن و ناگزیر است اما بشرطیکہ حقوق خلق ضائع نشود و دایا بد العزلۃ منیۃ الصدیقین شنیدہ باشند و نیز این قسم شخصے اگر خلوت نشیند برائے حصول ترقی از وقت و حال بوقت و حال دیگر بلکہ ترقی از حال بمجول حال گنجایش دارد کہ در یک حال ماندن نہ از کمالات است۔

پرسیدہ بودند کہ شہود ارواح و سوال و جواب نمودن با آنہا در مراقبہ بہتر ست یا صریح دیدن بہتر است مخدوما صریح دیدن بہتر است احتیاج سوال ندارد لیکن در غیر مراقبہ و بے پوشیدن چشم ہم کہ خواہد دید بچشم سر خواہد دید نہ بچشم سر۔ ہر چند کمال معتد بہا باین شہود وابستہ نیست والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ واصحابہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی۔

مکتوب پنجاہ و یکم (۵۱)

بمحمد مقیم قصوری در اعراض از فضائل صوری و ترغیب بر تحصیل کمالات باطنی مع بیان بعض منہا۔

بسم اللہ وسلام علی رسول اللہ۔ صحیفہ شریفہ جناب اخوی فضائل دستگاہی رسید مسرور و خوش وقت ساخت امید کہ ہمبرین منوال احبہ دور افتادہ را یاد آوری می نمودہ باشند از اشعار عربی و فارسی خود کہ ارسال داشتہ بودند مطالعہ نمودہ آمد نیک است و قصدہائے بلند کردہ اید این قدر فضیلت آن برادر گرامی معلوم دوستان نبود زیادہ باد قُلْ رَّبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا لیکن در شعر عربی رعایت قواعد علوم عربیہ ضروری است تا مہارت درین علوم نبود بشعر عربی در آویختن چہ ضرور است۔ مخدوما شعر و آنچہ بدین ماند ہرچند بدرجہ علیا برسد داخل فضائل صوری ست کہ نزد اہل معنی از حیز اعتبار ساقط است۔ بیت

توے ز وجودِ خویش فانی		رفتہ ز حروف در معانی

سعی نمایند کہ از معنی کہ عبارت از سیر معشوق در عاشق است بلکہ انتفائے عاشق است بالکلیہ حظ کامل فراگیرند بعد از حصول معنی تلبس بحروف نقصان ندارد۔ مصراع

ہرچہ خوبان کنند خوب آید

لیکن پیش از تحقق معنی بصور و حروف درماندن بطالت است از گفت و شنود کارے نمی کشاید اقبال دائم بصفت ذل و عجز بجناب قدس در کار است و مراقبہ متواتر بنعت فرورفتگی و نیستی کہ فی الحقیقہ کمال بے نعتی است و بے رسمی مطلوب است تا باشد کہ قطرہ از چاشنی معنی در کام جان او بچکانند و اورا ازان سیراب ابد سازند و این کار اوست سبحانہ وتعالیٰ و موہبت صرفہ است آنچہ بظاہر باین وابستہ است دوام عبودیت و تفقد است و ہموارہ متعطش و بے آرام بودن و جز او بہیچ چیز مالوف ناشدن و بآتش شوق او سوختن و ہمہ وقت باین تلواسہ ساختن و بدین سوز گداختن است کریمہ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ شاہد این معنی است

وبعضے از شیفتگان بارگاہ قدس از لیعبدون لیعرفون خواہند و مآل ہر دو عبارت بعد از تامل یکے ست چہ بہترین عبادات ذکر است وکمال ذکر فنا فی المذکور است کہ حاصل معرفت است چہ معرفت نزد اہل اللہ عبارت است از فنا فی المعروف پس عبادت چون بدرجہ کمال برسد بمعرفت یکے شود۔ یا آنکہ گوئیم کہ معنی لیعبدون آنست کہ مرا بخلوص بپرستند کہ ہوا و نفس و شیطان را دران میان دخل نبود و آن بے معرفت و فنا صورت نہ بندد پس برین تقدیر عبادت بے معرفت متصور نبود ہذا۔ اے برادر دوام معرفت و عبادت ہر چند باین کس مربوط است چوں نیک بنگری آن نیز بے سابقۂ عنایت حصول نہ پذیرد پس در وسائل و مقاصد سابقۂ لطف درکار است و در بدایت و نہایت دستگیری عنایت می باید دیگر ہیچ اینقدر ہست کہ بصورت اسباب و سائل را باین طرف واگذاشتہ اند و مقاصد و نتائج را بخود گرفتہ و فی الحقیقۃ ہمہ بوے وابستہ است و چیزے دیگر درمیان حائل نیست اِلَیْہِ یَرْجِعُ الْاَمْرُ کُلُّہٗ فَاعْبُدْہُ وَتَوَکَّلْ عَلَیْہِ۔

مدخل

مکتوب (۵۲) پنجاہ و دوم

بجناب ارشاد پناہ میر محمد نعمان قدس سرہٗ در تاویل کریمہ یَا اَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللہَ حَقَّ تُقَاتِہٖ مع تاویلہ الکریمۃ التی تلیھا این مکتوب حسب الاتفاق بہ تمام نہ رسیدہ حققنا اللہ سبحانہ و ایاکم بکمال الانقطاع والتخلی عما سواہ سبحانہ بحیث لا یبقی عنہ فی عین الباطن عین ولا اثر لیحصل التبتل التام المشار الیہ فی قولہ تعالی وَتَبَتَّلْ اِلَیْہِ تَبْتِیْلًا اے تبتیلا کاملا عن نفسک وعن سائر لطائفک المتعلق بالخلق والامر وعن الکمالات الوجودیۃ الراجعۃ الیھا وحقیقۃ التقوی انما ھو ھذا التبتل والانقطاع وکان قولہ تعالی یَا اَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللہَ حَقَّ تُقَاتِہٖ الایماء الی ماذکرنا ای الذین امنوا صورۃ انقطعوا عما سواہ وتخلوا الیہ سبحانہ وانخلعوا عن العوائق والتقییدات متوجھین الی حضرۃ الاطلاق حق الانقطاع والانخلاع بحیث لا یبقی عن ذواتکم وکمالاتکم الراجعۃ الیکم اثر ویسری فناءکم فی لطائف الخلق والامر

کلها وَلَا تَمُوتُنَّ بالموت الذی هو قبل الموت الاول اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُوْنَ ای مشرفون بالاسلام الحقیقی دائما فی جمیع الاحوال لدلالة الاسمیة علی الدوام والاستمرار وکان فی الکریمة حث علی دوام الموت والفناء لیکون الاسلام والبقاء المترتب علیه دائما بخلاف صاحب التجلی البرقی فانه لم یمت موتا دائما لیصیر هذا التجلی ایضا فی حقه سرمدا وینبغی ان یعلم ان التجلی البرقی لیس من التجلی الذاتی الصرف فی شئ وانما هو تجلی ذاتی مع ملاحظة لشان الذی هو سریع الاستتار و الذات اذ التجلی لا استتار له وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِیْعًا ای بالحقیقة الجامعة الکلیة المعبرة بالحقیقة المحمدیة لیصیر الاعتصام بهذا الحبل ذریعة الی الوصول بحضرة الاطلاق و لا تفرقوا بتفرق الاسماء والاعیان الجزئیة فان الاسماء الجزئیة والطرق المتفرقة مالم تنته الی حضرة الاجمال لم تصل الی حضرة الاطلاق وَاذْکُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَیْکُمْ بعد ان جمعکم فی الحقیقة الجامعة اِذْ کُنْتُمْ اَعْدَاءً بتفرق الاسماء اذ مقتضی بعضها یعارض مقتضی البعض الآخر فَاَلَّفَ بَیْنَ قُلُوْبِکُمْ بان جمعکم فی حقیقة واحدة جامعة وجعلکم علی قلب واحد قلب محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖ اِخْوَانًا متولدین من حقیقة واحدة اخذین منه الفیوض کما یاخذ الاخوان من الام۔

مکتوب (۵۳) پنجاه وسوم

بحقائق و معارف آگاه خواجه محمد هاشم کشمی در اشارات ببعض کمالات خواجه وایما بسری از اسرار مخصوصهٔ خود۔

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین محمد وآله اجمعین امید داریم که آن برادر گرامی از صنوف دوال وارسته بمدلول حقیقی پیوسته باشند واز جزئی بکلی واز انجا بما فوق ملحق گشته واز قوسین باو ادنی رسیده وخالص را از مخلوط جدا ساخته واز دائرهٔ صباحت گذشته چنگی بدامان نقطهٔ ملاحت زده بل بمقتضائے المرء مع من احب در بطون مرکز نقطه

مذکورہ نفوذ کردہ باشند واز علم بنادانی واز گفت بخموشی آمدہ و معاملۂ نفی را پس پشت دادہ بکلیت نگران اثبات گشتہ بل ازانجا نصیب مجہول الکیفیت ولو فی الجملۃ فرا گرفتہ باشند واز خلیل بحبیب رو آوردہ علیہما الصلوٰۃ والتسلیمات وعلی محبہما مصرع

باکریمان کارہا دشوار نیست

ازعلو فطرت ومحبتہا و دیوانگی ہائے شما این امور قریب است بلکہ توان گفت ثابت اما مثل من ناقابل پست استعداد یرا کہ تمام قابلیت خود را بزلات ومعاصی صرف نمودہ چہ یارا کہ این مطالب ارجمند را تواند خطور نمود این سخن را بر تکلف یا شکست نفس حمل نمایند کہ بیان واقع است آرے این قدر می باید کہ باوجود این ہمہ ناقابلی وعصیان سرّی در نشأۂ نہاد او ودیعت نہادہ اند کہ مستودع را از حقیقت آن کماہی اطلاع ندادہ اند ہموارہ والۂ نشار خود است وہمہ وقت عاشقیہا باوے درمیان دارد بلکہ آن سر نزد مودع آن انکارم نیز محبوب است والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب پنجاہ وچہارم (۵۴)

بجانان بیگم در حسن ایلام محبوب واسرار عشق۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم فعل الحکیم لا یخلو عن حکمۃ ہرچہ از جمیل مطلق می رسد گوارا ومرغوب است. بیت

می تلخست. جور گلعذاران — کہ ہرچند ش خوری باشد گواران

بلا تازیانۂ محبوبست کہ محب را از التفات ماسوائے محبوب باز میدارد وبمحبوب دلالت می فرماید بلا کمند محبوب ست کہ بہر رگ وریشہ محب آویختہ است وکشان کشان می برد. بیت

من نہ باختیار خود می روم از قفاے او — آن دو کمند عنبرین می بردم کشان کشان

بلا دلالہ است میان محب ومحبوب کہ بحسن دلالگی خود یکے را بدیگرے می پیوندد و در عالم

مجاز دلالہ از جانب عاشق است بمعشوق این عجب کہ اینجا دلالہ از جانب معشوق است بلے سبقت از اصل می باید فرع ہرچہ دارد از اصل دارد فرع در امرے بخود استقلال ندارد این عشق ومحبت کہ در وے است نیز ازان طرف است وعطیۂ اوست۔ بیت

ادائے حقِ محبت عنایتیست ز دوست　　وگرنہ عاشق مسکین بہیچ خورسند است

ناز معشوق ہرچند مقتضی استغنا وبے پروائی است کہ دلالہ فرستادن را برنمی تابد لیکن چون نیک بنگری عشق از طرفین است ومحبوب نیز در رنگ محب مشتاق محب است در حدیث قدسی است الا طال شوق الابرار الی لقائی وانا الیھم لاشد شوقا۔ خوش گفت۔ شعر

عاشقان ہرچند مشتاقِ جمالِ دلبرند　　دلبران بر عاشقان از عاشقان عاشق ترند

اما عشق معشوق در نہانی وپردہ است۔ شعر

پری رو از برون آلودۂ شرم　　درون از شعلہاے دوستی گرم

وعشق عاشقان بے پردہ است وبا چندین جوش خروش۔ شعر

عشق معشوقان نہان ست وستیر　　عشق عاشق تا دو صد طبل ونفیر
لیک عشق عاشقان تن زہ کند　　عشقِ معشوقان خوش وفربہ کند　والسلام

مکتوب (۵۵) پنجاہ وپنجم

بمولانا محمد حنیف در جواب حال یارے کہ نوشتہ کہ خطرہ از دل ودماغ او برطرف گشتہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ اخوی اعزی خواجہ محمد حنیف رسیدہ خوشوقت ساخت صبغۃ اللہ وحافظ بعافیت رسیدند از شما بسیار راضی آمدند حق سبحانہ جزائے خیر دہاد در احوال ملا نعمان صافی نوشتہ بودند بعد ازان گم شدگی ونیستی بسیار غالب شد وخطرات از قلب ودماغ بالمرہ برطرف شد وکیفیات عجیبہ وغریب ظاہر شدن گرفت الخ مخدوما ہمہ احوال این یار مسلم است لیکن رفع خطرہ از دماغ مطلقا محل تامل است

از قلب چون خطرہ مرتفع شود بدماغ رود از دماغ کہ محل حواس باطنہ است چون برطرف شود بکجا رود درینجا سرّے است کہ حضرت ایشان ما قدس اللہ سبحانہ بسرہ بآن ممتاز بودہ اند بدیگران تا چہ رسد اجازتے کہ ببعضے یاران دادہ اند ہرچہ بعد از استخارہ واقع شدہ است امید کہ مبارک است۔ والسلام

مکتوب پنجاہ و ششم (۵۶)

بمولانا محمد صدیق در سر کثرت ظہور کیفیت در غیر مراقبہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰے اخوی اعزی مولانا محمد صدیق نوشتہ بودند کہ حالت مراقبہ و عدم آن یکسان گشتہ است بلکہ بعضے احیان کہ مراقبہ نیست کیفیت بیشتر ظہور می کند در آوان تقید و توجہ و مراقبہ کیفیت و حلاوت کمتر دست می دہد و در اوان بے توجہی کیف ما اتفق کیفیات خاص مشہود می گردد۔ مخدوما این یافت از اصالت نسبت مشعر است و از ورائے آفاق و انفس مخبر و وضع مراقبہ گویا برائے نسبت انفسی است، ہرچند کلیہ نیست و گاہے تخلف ہم می نماید چنانچہ عزیزے بآن اشارت کردہ است۔ بیت

چون جلوۂ آن جمال بیرون ز تو نیست　　پا در دامان و سر بجیب اندر کش

نہایت دائرۂ ظل نہایت انفس است بیرون آفاق و انفس ظل نیست شروعے در نسبت اصالت است و ایضاً نسبت بزرگانِ ما حکم معشوق دلربا دارد ہرچند بآن تقید نمائی و توجہ کنی و مراقب آن نشینی در عشوہ آید و خود را یکسو کشد و محجوب گردد و چون آن را بطور او گذارے جلوہ نماید و بقدر او ظہورے فرماید والسلام علیکم و علی من لدیکم۔

مکتوب پنجاہ و ہفتم (۵۷)

بمیرزا عبید اللہ در جواب بعضے مواجید کہ نوشتہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰے دو صحیفہ شریفہ از برادر اعز اکرم بتعاقب

یکدیگر کہ بعد از دیرہا یاد آوری فقرائے دور افتادہ نمودہ بودند رسیدہ مسرت تمام بخشید الحمد للہ سبحانہ کہ در رابطۂ فقرا و در اذواق باطنہ با وجود صحبت مخالف فتورے راہ نیافتہ است از مطالعۂ احوالِ سنیہ کہ در صحیفہ مندرج بود ذوقین و ملتذ گردید و آنچہ در مکتوب اخیر مندرج بود کہ باوجود مغلوبی اذواق باطن ظاہر ہمہ بر طبق شریعت غرا است بل آنچہ در مرآت شرائع مواجید مشہود است اوفر الاحتظاظ است الخ ذوق بر ذوق افزود حق سبحانہ مدار نجات اخروی را مربوط بشریعت حقہ کہ بوحی قطعی ثابت شدہ است ساختہ و قرب خود را منوط باتباع سنت سنیہ نمودہ است کریمہ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ الآیہ مشعر بآنست و آنچہ بعضے از سالکان را در اثنائے راہ امورے کہ بظاہر مخالف طور نبوت است روئے می دہد اگر از مقبولان است ظاہر او را باحکام شرعیہ متحلی می دارند و از ورطۂ مہالک محافظت می نمایند و خلاف وجدان او از و بعمل می آرند جمعے را ازیں شہود می بر آرند و بحقیقتِ کار کہ اسلام حقیقی است و دران موطن مطابقہ کشوف است با علوم شرعیہ مہتدی می سازند و جمعے دیگر را در ہمیں شہود تا آخر میدارند لیکن مقبولان را کلاءت و لید می فرمایند، الحمد للہ از مطالعۂ مراسلات لطیفہ حظے فرا گرفتہ از اصالت نسبت است کہ نوشتہ اند کہ مہما امکن از دائرۂ احکام بیرون رفتن نمی گذارند و در ہر حکمے ذوق خاص لطیفۂ دل را حاصل است و مواجید ہمہ بر طبق سنت سنیہ۔

نوشتہ بودند کہ در ادائے فرائض وجدانیست کہ در سنت ہماں معنی بطریق تفصیل است این وجدان مخبر کمال صاحب معنی است و چوں بکمال الکمال ترقی واقع شود در فرائض معنی در یابد کہ در نوافل نشانے ازان نباشد۔

نوشتہ بودند کہ در قرارت قرآن مجید تالی خود را نمی یابد و در حدیث محدث است و دریافت این نیستی را ہم ہستی دیگر است بلی لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ و مما یشیر الی ھذا المعنی ما قال شیخ الشیوخ قدس سرہ فی العوارف فالصوفی لما لاح لہ نور ناصیۃ التوحید والقی سمعہ عند سماع الوعد والوعید و قلبہ بالتخلیص عما سوی اللہ تعالی صار بین یدی اللہ سبحانہ

نیستی

حاضر اشہد ابری لسانہ ولسان غیرہ فی التلاوۃ کشجرۃ موسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام حیث اسمع اللہ تعالیٰ منہا خطابہ ایاہ بانی انا اللہ فاذا کان سماعہ من اللہ تعالیٰ واستماعہ الی اللہ تعالیٰ صار سمعہ بصرہ وبصرہ سمعہ وعلمہ عملہ وعملہ علمہ وعاد اولہ آخرہ وآخرہ اولہ والسلام

مکتوب (۵۸) پنجاہ و ہشتم

بمولانا اللہ داد در تحریص بر محافظت نسبت باطن۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب اخوی اعزی میاں اللہ داد رسیدہ خوشوقت ساخت باید کہ ہمبرین منوال احوال را نویسیان باشند کہ سبب تقویت رابطہ معنوی ست وباعث توجہ غائبانہ محافظت نسبت باطن از اہم مہام است ونگاہداشت سر از التفات بماسوی از اشرف مقاصد بعد از فراغ درس در شبانروزے یک دووقت برائے خلوت مقرر باید ساخت کہ بے مزاحمت اغیار بوظائف اذکار وافکار مشتغل باشند ونفی وجود وتوابع آن ازین نمود بے بود نمایند عزیزے گفتہ یکساعت در نفی وجود بشریت کوشیدن بہ از عبادت متعبد انست چندین سال والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب (۵۹) پنجاہ ونہم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در ترغیب بر التزام نیاز ونفی وجود۔

حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بمراتب رشد وارشاد ترقی بخشاد از ہنگام وداع کتابتے از شما نرسیدہ خاطر نگرانست کہ بچہ زندگانی می نمایند وبکدام مردم صحبت دارند ہیچکس داخل طریق شدہ است یانہ، اگر شدہ است بچہ کیفیت شدہ مجملاً معلوم شدہ است کہ اوقات مضبوط دارید وارشتگی خاص در نہاد شما مودع است کہ باعث غبطہ دوستان می شود حمد اللہ سبحانہ علی ذلک امید است کہ بر اوضاع نامرادی وشکستگی مستقیم باشند واز حوادث وزلازل مذبذب نشوند خوش گفت

من بعد من و شکستگی و درِ دوست چون دوست دلِ شکستہ میدارد دوست

و در تعمیم اوقات بنفی وجود بشریت کوشند تا معاملہ بانتفا آید و از ظل باصل رود و از گوش باغوش تعمیر

رسد تم عومل معکم ما عومل خوش گفت ۔ ببیت

چکد مشک تر از دستنم گر آن گیسو بچنگ افتد دمد صبح از گریبانم گر آن مہ در کنار آید والسلام

مکتوب (۶۰) شصتم

بخواجہ محمد فاروق در آنکہ شریعت اصل جمیع کمالات ست چہ کمالاتِ نبوت و چہ کمالاتِ ولایت ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مصرع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است

مخدوما کمالاتِ ولایت نتیجہ صورت شریعت است و کمالاتِ نبوت ثمرہ حقیقت شریعت

پس کمالے از کمالات ولایت و نبوت نیست کہ بیرون دائرہ شریعت بود و استغنائے از ان

داشتہ باشد ماند بعضے از معاملات کہ ورائے کمالات مسطورہ است کہ در حصول آں اعتقاد

و عمل را تاثیر نیست افاضۂ آن از راہ تفضل و احسان است و آن معاملات بالاصالت خصوصیت

بانبیاء و مرسل دارد علی نبینا و علیہم و علی جمیع الانبیاء الصلوات والبرکات و از گذشت آن

معاملا نیست کہ فیضان آن از راہِ محبت است کہ فوق تفضل و احسان است کہ بالاصالت

نصیب حبیب و کلیم است علیہما الصلوات والتحیات و معاملاتے کہ تعلق بمحبوبیت ذاتیہ دارد

خاصۂ حضرت حبیب ست علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات این معاملات ہر چند بیرون دائرہ

شریعت غرا است لیکن چوں شریعت اصل و بنیاد است ہیچگونہ ازاں استغنا ندارد، بدانند کہ

این معاملات مسطورہ ہر چند بالاصالہ مخصوص باین اکابر است لیکن روا است کہ کمل تابعان را

بطریقِ وراثت ازان نصیب بود و در رنگ متبوع بطفیلِ او ہم آغوش دولت خاصۂ او باشد

مصرع دمد صبح از گریبانم گر آن مہ در کنار آید

چون تابع ہموارہ طفیلی و او لش خور است تو ہم مساوات نے افضلیت و نسبت با ہمسرانِ متبوع مدرع و

مرفوع است این معارف از اسرار خاصہ حضرت ایشان است و مراد از تابع کامل او است یا مثل او امثال با بوالہوسان را گفت و شنود این امور بشرط حسن قبول ہم مغتنم است و ایمان آن داخل کمال رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ والسلام

مکتوب (۶۱) شصت و یکم

بمولانا حسن علی در آنکہ از عدم علم بحال نفی حال نباید کرد و آنکہ اجازت تعلیم طریقہ بر دو نوع است۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی مکتوب مرغوب مولانا حسن علی احسن اللہ سبحانہ حالہ و حصل آمالہ رسید حضرت حق سبحانہ بر طریقہ مرضیہ مستقیم دارا دو از موانع حصول مطلوب یکسو کناد۔ نوشتہ بودند کہ نہ از اشتغال بعلوم بوئے بمشام جان از جانان می رسد و نہ از ذکر و فکر چیزے بکام جان می افتد تذبذب بین ذلک نقد وقت است۔ مخدوما از راہ عدم علم بہ نسبت نفی نسبت باطن مطلقاً نمی توان نمود چہ بسا است کہ نسبتے باطن را کہ مناسب این نشاہ است حاصل بود ظاہر را اصلا ازاں اطلاع نبود و نفی نماید و ازین رہگذر در قلق و اضطراب بود فمنا من علم و منا من جہل پس امثال شما مردم را نفی علم نمودن بہ از نفی اصل است و ایضاً این دار چوں دار عمل است و دار اجر در پیش است خود را بوظائف اعمال سرگرم باید داشت و بے تذبذب بطریقہ ماثورہ بسر باید برد و در وقت عمل اجر طلبیدن و بآن در ماندن خود را از اجر باز داشتن است موطن لقائے حقیقی در پیش است مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ در این موطن انتظار مطلوب کہ ناشے از محبت است بہ از استغراق در مطلوب است چہ اول عمل است و ترقی بخش و ثانی اجر است کہ موعود بہ نشاہ دیگر است جہۃ تسلیہ طلاب بنمونہ از آنچہ موعود است و بظلی از ظلال آن آرام می دہند و بعضے را این آرام ہم ندہند و در اجر موعود نقصان نکنند عزیزے از حضرت رسالت پناہ را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم بخواب دید پرسید یا رسول اللہ ما التوحید فرمود کلما ہجس ببالک او خطر فی خیالک فاللہ تعالیٰ بخلاف ذلک

وشما اگر میخواہید کہ مطلوب را درین نشاۂ در آغوش آرید و عنقا را در دام کنید مشکل است۔ بیت

عنقا شکار کس نشود دام باز چین کاینجا ہمیشہ باد بدست ست دام را

دیگر نوشتہ بودند کہ مقام شیخی و ارشاد شرائط دارد از اطلاع بر قابلیات و استعدادات طلاب و حصول آثار در ینہا۔ بدانند کہ اجازتِ تعلیم طریقہ دو نوع است یکے آنکہ کاملے را خلافت دہد و در مقام شیخی بنشاند و آن در ما نحن فیہ نیست بشرائط چہ رسد، دوم آنست کہ کاملے ناقصے را اجازت دہد و بعضے از منافع مجاز و مسترشدان او در این ضمن ملحوظ دارد درین صورت ہمہ شرائط در کار نیست حضرت قطب المحققین حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس در رسالہ مبدأ و معاد برنگاشتہ اند گاہ باشد کہ کاملے ناقصے را اجازت تعلیم طریقہ بکند و در ضمن اجتماع مریدان آن ناقص کار آن ناقص باتمام می رسد الخ۔ و نیز در ہمانجا نوشتہ اند کہ نقص ہر چند منافی اجازت است اما کامل مکمل ناقص را نائب مناب خود می سازد و دست او را دست خود می داند ضرر نقص تعدی نمی نماید واللہ سبحانہ اعلم بحقائق الامور کلہا۔

و اجازتے کہ بشما دادہ شدہ است ازین ہر دو نوع متنزل است کہ مقید باشخاص معدودہ است تا در شغل و مراقبہ تنہا نباشند و چندین شریک بوند کہ درین طریقہ علیہ این معنی اثر عظیم دارد و از عزلت مطلق صحبت بشرط فنا در یکدیگر بہتر است کہ در صحبت فیوض یکدیگر بر ہمدیگر فائض می شود این نوع اجازت را کہ سفارت محض است شما شیخی و امر عظیم تصور کردہ ازان گریزان اید و می نویسید کہ این چنین کسے کہ مرید از آنچہ کہ بود دیگر گون نتوان ساخت ہوس شیخی اگر نکند بہتر است چنانچہ این رباعی از عزیزے مشہور است۔ مصرع

باہر کہ نشینی و نشد جمع دلت

مخدوما تا حال کسے را تلقین ذکر نکردہ اید از کجا یقین کردید کہ احوال او دگر گون نخواہد شد و جمعیت دل در حق او بحصول نخواہد پیوست قیمۃ المرء قدر ہمتہ ہرگاہ در اول قدم ہمت را از دست میدہید و آب نادیدہ موزہ میکشید معلوم است کہ انجام آن چہ خواہد بود و چہ نتیجہ خواہد داد۔ بیت

اگر گوئی کہ بتوانم قدم درنہ کہ بتوانی
وگر گوئی کہ نتوانم برو بنشین کہ نتوانی

شما را بتغیر احوال مسترشدان چہ دخل میاںجی بخش نیستید اگر در مخبر رسوخ داشتہ باشید ہرگز این نوع نہ نویسید۔ بدانند کہ این گفت گوئے نہ از روے آزار است کہ این جا کمال صفا است بلکہ از جہت تنبیہ است بر مواقع خطا کہ مرشد را نسبت بمسترشد ناگزیر است والسلام علی من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب (۶۲) شصت ودوم

بملا محمد قلی در آنکہ در مقام رضا دو اعتبار است۔

بسم اللہ والسلام علی رسول اللہ در مقام رضا کہ منتہاے مقامات است دو اعتبار است اعتبار اول رضائے حق سبحانہ است از عبد، واعتبار ثانی رضائے عبد است از حق سبحانہ واعتبار ثانی فوق اعتبار اول است چہ اول رضائے حق است بعد ازان رضائے عبد کما قال سبحانہ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْھُمْ وَرَضُوْا عَنْہُ والسلام

مکتوب (۶۳) شصت وسوم

بحضرت مخدوم زادہ بلند درجہ جامع کمالات صوری ومعنوی شیخ محمد صبغۃ اللہ سلمہ ربہ دربیان نسبت حق با خلق بروجہ تمثیل باذکر بعضے معارف مناسبۂ آں۔

وللہ المثل الاعلی نسبتہ سبحانہ تعالی وتقدس مع العالم شبیہۃ بنسبۃ النقطۃ الجوالۃ مع الدائرۃ الموھومۃ التی نشاءت من سرعۃ دوران تلک النقطۃ لکن جعل اللہ سبحانہ العالم موجودا بوجود ھو ظل وجودہ سبحانہ خارجیا بخارج ھو ظل خارجہ سبحانہ ولا نسبۃ لہ سبحانہ مع العالم من الاحاطۃ والسریان المتعارفین لکن نعلم انہ سبحانہ محیط للعالم بلاحاطۃ لا یدرکھا افھامنا ولا یدخل فی حیطۃ اوھامنا اعلم ان النقطۃ المذکورۃ لیست بداخلۃ فی تلک الدائرۃ ولا بخارجۃ عنھا لاختلاف مراتب الوجود فان فی مرتبۃ وجود النقطۃ لیس من الدائرۃ اثر و

انما هی فی الوهم فلا یتصور نسبة الخروج والدخول مع ذلک لیس فی تلک الدائرة شی سوی تلک النقطة مع انها لیست عینها فذلک قس علیه مانحن بصدد بیانه فهو سبحانه اقرب فی الوجود وابعد من الوجدان فالسیر والسلوک انما هو قطع دائرة العالم علی قدر استعداداتهم یتوصل بها الی نقطة الواجب واعلم ان حشر المومنین انما یکون علی نقطة من دائرة العالم التی لها قرب من نقطة الاصل بعضها اقرب من بعض علے تفاوت درجاتهم۔

حضرت ایشان مارضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ سیر من الآن تا نقطۂ رسیدہ است کہ اقرب است بنقطۂ اصل و فوق آن سیر متصور نیست پس ناچار حشر نیز برہمین نقطہ میسر گردد زیرا کہ فوق آن نقطہ متصور نیست لیس وراء العباد ان قرینہ انکارم کہ بعد از وفات و روز قیامت و در بہشت بعضے امورے کہ متمم این مقام اند و باین مقام تعلق دارند فائض گردند و ایضا بعضے علوم و معارفے کہ در این دار منصۂ ظہور نیامدہ است و شان آنہا درین دار مستتر است بکرم خداوند جل سلطانہ ظہور فرمایند و منکشف گردند و این قسم حقائق و دقائقے کہ در اینجا شان آنہا استتار است بسیار بسیار است اگر اندکے از ان بیان نماید بتطویل انجامد والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

بشاہزادۂ دین پناہ سلطان محمد اورنگ زیب سلمہ اللہ تعالیٰ در بیان فضائل جہاد اصغر و شرح معارف جہاد اکبر۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ اما بعد ذرۂ احقر بعرض می رساند خوشا وقت وحال آنانے کہ در این امر خطیر و مہم عظیم کمر ہمت را در خدمت پر بہجت جہت بر بستہ اند و بہ نیت صالحہ این سفر صعب را کہ فی الحقیقہ متمر خیرات و برکات ۔ ت و وسیلہ ترقی درجات بشوق برگزیدہ اند۔ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اند ان فی الجنة مائة درجة اعدها اللہ للمجاهدین فی سبیل اللہ ما بین الدرجتین کما بین السماء والارض رواہ

البخاری، وابوہریرہ روایت کردہ کہ رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمود موقف ساعۃ فی سبیل اللہ خیر من قیام لیلۃ القدر بمکۃ عند الحجر الاسود رواہ البیہقی وابن حبان فی صحیحہ قال العلماء فیکون موقف ساعۃ فی سبیل اللہ خیر من قیام مائۃ الف الف شہر لان قیام لیلۃ القدر بمکۃ بمائۃ الف الف شہر فی غیرہا، وانس رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کردہ است کہ رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ من رابط لیلۃ فی سبیل اللہ حارسا من وراء المسلمین کان لہ اجر من کان من خلفہ ممن صام وصلی رواہ الطبرانی باسناد جید قال العلماء ہذا الحدیث دلیل علی ان اللہ تعالیٰ یکتب للوالی مثل اعمال من عبد اللہ آمنا فی محل ولایتہ بحمایتہ لہ وما اجزل ہذا الفضل العظیم افسوس کہ این دور از کار ازین قسم نعمت خوشگوار بحسب ظاہر محروم است وجہۃ بعضے عوائق وموانع ازین جہاد فی سبیل اللہ مہجور۔ یَا لَیْتَنِیْ کُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوْزَ فَوْزًا عَظِیْمًا لیکن از روے باطن با خود دانند واز راہ دعا وتوجہ کہ وظیفۂ فقرا است مُمِد ومعاون تصور فرمایند اگر فقرائے اہل عزلت سالہا ریاضت کنند و اربعینات کشند بگرد این عمل نرسند طاعات وعبادات کہ درآن مقام بوقوع آید باضعاف بر طاعات عزلت زیادہ است ذکر وتسبیح آن موطن ثواب دگر دارد ونماز آنجائے رتبۂ علیحدہ دارد وصدقات ونفقات آن محل را درجۂ بزرگ وامراض آن معرکہ را نتیجہ جدا، رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اند طوبیٰ لمن اکثر فی الجہاد فی سبیل اللہ من ذکر اللہ فان لہ بکل کلمۃ سبعین الف حسنۃ کل حسنۃ منہا عشرۃ اضعاف مع الذی لہ عند اللہ من المزید رواہ الطبرانی۔ ونیز فرمودہ اند علیہ الصلوٰۃ والسلام الصلوٰۃ فی مسجدی تعدل بعشرۃ آلاف صلوٰۃ والصلوٰۃ فی المسجد الحرام تعدل بالف مائۃ صلوٰۃ والصلوٰۃ بارض الرباط بالفی الف صلوٰۃ رواہ ابو الشیخ وابن حبان۔ ونیز فرمودہ اند علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام، ان صلوٰۃ رباط تعدل خمس مائۃ صلوٰۃ ونفقۃ الدینار والدرہم فیہ افضل من سبع مائۃ دینار ینفقہ فی غیرہ۔ ونیز فرمودہ اند علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام من اعان مجاہدا فی

سبیل اللہ او غازیا فی عشیرتہ او مکاتبا فی رقبتہ اظلہ اللہ فی ظلہ یوم لا ظل الا ظلہ رواہ احمد والبیہقی. ونیز فرمودہ اند علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام لموقف فی سبیل اللہ لا یسل فیہ بسیف ولا یطعن فیہ برمح ولا یرمی فیہ بسہم افضل من عبادۃ ستین سنۃ لا یعصی اللہ فیہا طرفۃ عین رواہ ابن النجار. ونیز فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام من مرض یوما فی سبیل اللہ او بعض یوم او ساعۃ غفرت لہ ذنوبہ وکتب لہ من الاجر عدد عتق مائۃ الف رقبۃ قیمۃ کل رقبۃ مائۃ الف رواہ ابن زنجویہ۔

وشک نیست کہ این خدمت ومہم کہ بآن توجہ دارند جہاد فی سبیل اللہ است اخرج ابوذر والذہبی عن ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہما مرفوعا یکون فی اخر الزمان قوم یسمون الرافضۃ یرفضون الاسلام فاقتلوہم فانہم مشرکون واخرج الدارقطنی عن علی عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال سیاتی من بعدی قوم لہم، یقال لہم الرافضۃ فان ادرکتہم فاقتلہم فانہم مشرکون قال قلت یارسول اللہ ما العلامۃ فیہم قال یفرطونک بما لیس فیک ویطعنون علی السلف واخرجہ عن طریق آخر نحوہ وکذلک من طریق آخر وزاد عنہ ینتحلون عنا اہل البیت ولیسو کذلک وآیۃ ذلک انہم یسبون ابابکر وعمر رضی اللہ تعالی عنہما۔

فی التجبر

فصل بالخیر رجعنا من الجہاد الاصغر الی الجہاد الاکبر در حدیث قدسی آمدہ است عاد نفسک فانہا انتصبت بمعاداتی نفس امارۂ انسانی باوجود تصدیق قلبی واقرار لسانی برکفر وانکار خود مصر است باحکام سماوی نمی گرود وباوامر الہی جل سلطانہ انقیاد ندارد میخواہد ہمہ منقاد او باشند واو منقاد احدی نبود دعوی ہمسری وخودی در وے متمکن است وندائے انا ربکم ازنہاد او سر می زند لہذا معادات او مرضی ومقبول آمد ومخالفت وجہاد باوے بروفق شریعت غرا جہاد اکبر گشت جہاد با عدائے آفاقی گاہے اتفاق می افتد وجہاد با دشمن دورنے دائمی است ارحم الراحمین از کمال رافت ورحمت در حصول ایمان ونجات از عذاب مخلد

بتصدیق قلبی کفایت فرمود و باذعان نفس تکلیف نفرمود۔ بیت

چشم دارم کہ دہد اشک مرا حسن قبول آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

آرے بعضے کمل افراد انسانی باشند کہ نفس شان از امارگی برآمدہ باطمینان پیوستہ بود و منقاد احکام الٰہی گشتہ مجال مخالفت دروے نماندہ باشد و راضی و مرضی گردیدہ کریمہ یٰۤاَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِیْۤ اِلٰی رَبِّكِ رَاضِیَةً مَّرْضِیَّةً در شان او وارد است ایمان کامل و اسلام حقیقی درین موطن صورت می بندد این ایمان از زوال محفوظ است و از خلل مصون بخلاف ایمان سابق کہ از خلل و زوال محفوظ نیست، رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علیٰ آلہ وسلم ہمیں ایمان را طلب نمودہ اند آنجا کہ برائے تعلیم امت فرمودہ اند اللھم انی اسئلك ایمانا لیس بعدہ کفر و در کریمہ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ الآیۃ و کریمہ وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖۤ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّیْقُوْنَ وَالشُّهَدَآءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ گوئیا اشارت باین ایمان است و در حدیث نفیس لن یومن احدکم حتی یکون ھواہ تبعا لما جئت بہ ہمیں ایمان مراد است مطلوب اولیٰ در طریقۂ صوفیہ علیہ حصول اسلام حقیقی است کہ بانقیاد نفس امارہ مربوط است و اسلامے کہ پیش از اطمینان نفس بمحض تصدیق قلبی حاصل است آنرا اسلام مجازی میگویند و این را حقیقی المجاز ینفی والحقیقۃ تثبت ولا تنفی۔

ارکان اسلام از نماز و زکوٰۃ و روزہ و حج و جہاد و سائر اعمال حسنہ کہ پیش از اطمینان نفس بوقوع آید گوئیا صورت اعمال است اگر نماز میخواند صورت نماز است و اگر صائم است صورت صوم است و علیٰ ہذا القیاس سائر الاعمال چہ نفس امارہ ہنوز بسرکشی و انکار خود است حقیقت اعمال چگونہ صورت بندد و چون نفس باطمینان رسد و از سرکشی و طغیان باز آید حقیقتِ اعمال بجا آید و حقیقت نماز و روزہ و غیرہما ادا یابد و باندازہ تفاوت این صورت و حقیقت تفاوت در درجات جنان و نعیم آن و مراتب قرب و رویت اخروی باید تصور نمود جنات مقربین را با جنات عوام مومنین چہ نسبت است قطرہ را با دریا نسبتے ہست کہ ہر دو از یک

جنس اند و مرکب از اجزائے مائی تفاوت بکثرت و قلت اجزا است و صورت را با حقیقت ہیچ نسبت نیست رویت اخروی ہم ہمہ را یکسان نیست درجات و مراتب دارد باندازہ تفاوتِ درجاتِ بینندگان چنانکہ امام محمد غزالی قدس سرہٗ تصریح بآن نمودہ است پس رویت غیر متکیفہ ہر کدام اہل صورت و اہل حقیقت قیاس باید نمود کہ چہ نسبت خواہد داشت۔ بیت

بود کہ صدر نشینانِ بارگاہِ قبول کنند گوشۂ چشمے باہلِ صفِّ نعال

این صورت و حقیقت ہر دو داخل دائرہ شریعت علیہ است و ماخوذ از سنن صوریہ و انوار معنویہ نبویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ یکے صورت شریعت است و دیگر حقیقت شریعت پس معدن ہمہ کمالات شریعت غرا آمد و ہیچ کمالے نماند کہ ورائے شریعت حقہ بدان احتیاج افتد معرفۃ اللہ را بمعنی ادراک بسیط کہ اہل اللہ قرار دادہ اند و کمال انسانی را بآن منوط ساختہ نیز تمامے و کمال آن مربوط بفنا و اطمینان نفس است۔ بیت

ہیچ کس را تا نگردد او فنا نیست رہ در بارگاہِ کبریا

پس عقلائے اولی الابصار را ناگزیر است کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تامل فرمایند ہر کہ این دولت مطلوبہ دارد فطوبیٰ لہ و بشریٰ آنچہ مقصود از خلقت او بود بجا آورد و نعمت در حق او تمام شد و الا از طلب آن فارغ نباشد و از ہر جائے بوئے بمشام او برسد از پے آن برود۔ بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند تا دامنِ قیامت این غم بما بماند

والسلام اولا و اخرا۔

مکتوب شصت و پنجم (۶۵)

بمولانا حسن علی در ترغیب بترک تسویف و نفی ارادت۔

حققنا اللہ سبحانہ و ایاکم بحقیقۃ الشریعۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ و السلام والتحیہ و خلصنا عما یشغلنا عن المعرفۃ الالٰہیۃ۔ مخدوما اشرفِ عمر کہ ایام جوانی است

وہنگام درستی قوی وجوارح گذشته میرود ارذل عمر رسیده می آید افسوس که اشرف اشیا را که معرفة الله است بارذل عمر که موہوم محض است حواله نموده آید و اشرف عمر در ہوا و ہوس که ارذل اشیاست صرف یا بد ہلک المسوفون مقصود از خلقت ثقلین تحصیل این معرفت ست درین نشأ فانیه وکسب رضائے مولائے حقیقی است درین مہلت یسیره و امثال مابوالہوسان در پے آرزوہائے بیہوده تا کے ازین دولت مطلوبه محجوب باشیم و تا چند به ارضائے نفس و شیطان از رضائے خداوندی جل شانه دور و مہجور گردیم اَلَمْ یَاْنِ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ حاجز حصین ومانع قوی از معرفت کامروائی وہوا پرورسیت و آرزوہا لاطائل وامانی بیہوده ہرچه مقصود تست معبود تست شنیده باشید اَفَرَءَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ نص قرآنی ست. بیت

عشوۂ ابلیس از تلبیس تست | در تو یک یک آرزو ابلیس تست
گر کنی یک آرزوئے خود تمام | دُر تو صد ابلیس زاید والسلام

(margin: چون — ورز)

مکتوب شصت و ششم (٦٦)

بمولانا محمد صدیق پشاوری در جواب عریضۂ وے که مشتمل بر وارد عظیم بود۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحائف شریفه بتعاقب یکدیگر رسید و احوال سنجیده بوضوع انجامید قُلْ رَّبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا وارد قوی که در نماز پیشین رو داده و در شما تصرف تمام کرده و در صید خود در آورده بود نیز واضح گردید سبب لذات روحانیت گشت حمد الله سبحانه علی ذلک وعلی جمیع نعمائه تعالیٰ ما تا که تجلی شانے از شئون الٰہی جل شانه بوده که بجہت مناسبت اصالت که بمبدأ تعین شما داشته ظہور فرموده است و شما را از خود بر بوده بزبان شما باسرار و معارف گویا شده و بقا بخود داده اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْیَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْۤا اَعِزَّةَ اَهْلِهَاۤ اَذِلَّةً باذات متلبس بآن شان متجلی گشته وفنا و بقا بخشیده تواند بود که ظہور این معامله تعبیر آن واقعه باشد

کہ دیدہ بود دید کہ بر دیوارے بر آمدہ ام میگوید ھذا اجدار العشق الیٰ آخرہٖ این معاملہ گوئیا تعلق بطرف دیگر ازان دیوار دارد و آن دیوار برزخ بودہ کہ مبدأ تعین است چہ مبدأ تعین برزخ است میان عاشق و معشوق و راہ وصول منحصر دران است و دران وقت چون قوت باطن چندان نبودہ ازان دیوار در ہوا شدہ بود دید و فوق آن استعلائے نمود دید الحال بجہت قوت کہ دست دادہ استعلا نمود دید و دید آنچہ بدید و شیخ حسن چون بشما نسبت محبت درست دارد محتمل کہ پر توے ازین نسبت بطریق اندراج بروے افتادہ باشد۔ بدانند کہ شان عبارت از کمالِ ذاتی ست کہ زیادتی بر ذات تعالیٰ ندارد و مندرج است در غیب الغیب و چون علم حق سبحانہ بکمالات ذاتیۂ خود تعلق یافت کمالات مندمجہ در علم تمیز و تفصیل یافت و مبادی تعینات عبارت ازین کمالات مفصلہ است و ہر کمالے مبدأ تعین شخصے است از اشخاص و بطور حضرت ایشان ما صفات سبعہ یا ثمانیہ را ورائے وجود علمی نیز ثبوتے ہست در خارج چنانچہ مذہب اہل سنت و جماعت است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم بالجملہ آن کمال مندمج اصل ست مر کمالِ علمی را و این کمال علمی ظل آنست اما ظہور آن کمال از مرتبۂ بطون بسبب این کمال علمی است تواند بود کہ باین اعتبار عزیزے گفتہ باشد۔ مصرع

ولدت امی اباھا ان ذامن اعجبات

ام عین ثابتۂ خود را گفتہ کہ مبدأ تعین اوست و اب آن ام شان الٰہی را کہ اصل اوست گفتہ باشد و چون عین ثابتہ سبب ظہور آن شانست از مرتبۂ بطون نسبت ولادت کہ سبب ظہور این ست از طرف ثانی نیز اثبات کرد والسلام۔

مکتوب (٦٧) شصت و ہفتم

بحضرت مخدوم زادۂ عالی قدر جامع علوم ظاہری و باطنی خواجہ محمد نقشبند سلمہ ربہ در بیان مذہب علما در مسئلہ کلام الٰہی جل شانہٗ و تدقیقے کہ درین مسئلہ حضرت مجدد الف ثانی راست۔

مذہب اہل سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم در مسئلہ کلام آنست کہ حضرت حق سبحانہ

وتعالی از ازل تا ابد متکلم است بکلام واحد بسیط حقیقی تکثر و تفصیل را دران گنجائش نیست میفرمایند
که ازہمان یک کلمۂ بسیط امر و نہی ناشی گشته و ہمان کلمہ بسیط استفہام و تمنی و ترجی و اخبار و وعید و
وعدہ صدور یافته و ہمان کلمۂ بسیط است که فرقان و توراۃ نام یافته و زبور و انجیل تفصیل گرفته
حضرت ایشان ما را رضی اللہ تعالیٰ عنہ درین مقام مقالۂ مفردہ است و تدقیقی است بعد تحقیق
و آن آنست که در کلام الٰہی جل شانہ با وجود اجمال و عدم تجزی تفصیل ہم ثابت است و وسعت و بکثرت تفصیل
تمیز ہم کائن با وجود بساطت امر از نہی ممتاز است و اخبار از انشا جدا چنانچہ در مرتبہ ذات تعالیٰ با وجود
اجمال تفصیل و وسعت اثبات می نماید چه وسعت و تفصیل نیز از صفات کمال است قال اللہ تعالیٰ نمائیم
وتقدس وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ۝

باید دانست که اجمال و تفصیل که در آن مرتبہ علیا اثبات می نمائیم نه آن اجمال و تفصیل است
که در فہم ما در آید و مدرک ما گردد که آن موجب تبعض و تجزی است تعالی اللہ عن ذلک علوا
کبیرا بلکہ در رنگ ذات و صفات بیچون و بیچگون است عرفت ربی بجمع الاضداد- این
معرفت ہر چند ورائے طور عقل است اما موید بکشف صحیح و الہام صریح است و تمیزے که علماء کرام
نفی آن نمودہ اند تمیزے ست که از قسم چون و چند ست که منافی بساطت است۔

فائدہ: چون لفظ اجمال و وحدت را دران حضرت مناسبت زیادہ است از لفظ تفصیل و کثرت
چه لفظ تفصیل و کثرت موہم تبعض و تجزی است بنابران اجمال و وحدت را برائے اطلاق بران حریم متعال
اختیار نمودہ اند و الا او تعالیٰ ازین اجمال و تفصیل که مدرک ما است منزہ و مبرا است و اگر وحدت
و وسعت بیچون گیریم ہر دو ثابت است فافہم و لا تکن من القاصرین۔

مکتوب شصت و ہشتم (۶۸)

در بیان بعضے مراتب اصول بطریق اجمال بکمینۂ خادمان محمد عبید اللہ عفی عنہ۔

حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بذات خود موجود است نه بوجود عینا کان ذلک الوجود او

زائد او کن اصفاتہ سبحانہ موجودۃ بذات اللہ تعالیٰ لا بالوجود۔ زیرا کہ دران موطن قدس وجود را گنجایش نیست وہمچنین وجوب وامکان را دران مرتبہ علیہ گنجائی نہ۔ لانھما نسبتان بین الوجود والماھیۃ فحیث لا وجود ثمہ فلا وجوب ولا امکان۔

حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند ہرچند بتعمق نظر دور دور رفتہ میشود محسوس می گردد کہ در المرتبہ علیا ذاتست مع الصفات الثمانیۃ المتمیزۃ بعضھا عن بعض، حقیقت ماورائے این امرے یافتہ نمی شود چہ وجود چہ وجوب فوق این مرتبہ مرتبہ ایست کہ در آنجا این صفات اعتبارات محض اند در حضرت ذات تعالیٰ وتقدس وزیادتی بر ذات تعالیٰ ندارند آرے این قدر ہست کہ این اعتبارات را دران مرتبہ تمیزے بایکدگر ثابت است وفوق این مرتبہ مرتبہ ایست کہ دران جا این تمیز ہم کائن نیست وغیر از اعتبارات محضہ امرے دیگر مفہوم نمی شود وفوق این مرتبہ آن مرتبہ مقدسہ است کہ در انجا ہیچ اعتبار ملحوظ نیست و جہل وحیرت ہم لازم آن مقام است۔ باید دانست کہ در مراتب سہ گانہ اول چون ذات تعالیٰ ملحوظ با صفات است در صورت مثالی بصورت دائرہ ہویدا می گردد و دو قوس کہ یکے عبارت از ذات باشد ویکے از صفات ظاہر می گردد ودر مرتبہ اخیرہ چون اعتبارے واضافتے ملحوظ نیست لاجرم در صورت مثالی نصف دائرہ کہ کنایہ از یک قوس ذات باشد ظاہر می گردد وہمیں سر است کہ حضرت ایشان ما در مکتوب بیان طریق نوشتہ اند کہ دران مرتبہ غیر از یک قوس ظاہر نشد درین جا سرے خواہد بود کہ بران سر اطلاع ندادند۔

باید دانست کہ مرتبہ اول ازین مراتب چہارگانہ کہ مرتبہ صفات است نصیب لطیفہ روح است ومرتبہ ثانی کہ مقام شیونات است نصیب لطیفہ سر است ومرتبہ ثالث کہ بہ تنزیہ وتقدیس مناسب است نصیب لطیفہ خفی است ومرتبہ رابع نصیب اخفی است ونصیب قلب از مرتبہ افعال است کہ دون این مراتب ست بعد از گذشت این مراتب چہارگانہ عالم امر معاملہ بعالم خلق می افتد والسلام۔

مکتوب شصت و نہم (۶۹)

بحقایق آگاہ خواجہ محمد صدیق کشمی و خواجہ محمد صالح کولابی در آنکہ عارف ہر چند بکمال الکمال رسید نصیب او از بعض وجوہ ذات باشد تعالی و بعضے از کمل باشند کہ نصیب شان از جمیع وجوہ ذات بود سبحانہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی التفات نامہائے گرامی عزیزین مشرف ساخت از کرم او تعالی امیدوار باشند۔ مصرع بتاریکی درون آب حیات است۔ استماع فرمایند چون عارف فی مقامات وصول راطے کردہ معاملہ بجائے رساند کہ منتہائے معارج اوست در منازل قرب ہر آئینہ نصیب او از بعض وجوہ ذات خواہد بود کہ اصلی ست از اصول اسمے کہ مبدأ تعین عارف ست و باندازہ جامعیت اسم دران وجہ ہم جامعیت خواہد بود و ہر چند اسم اجمع بود وجہ نیز اجمع باشد لیکن نصیب از جمیع وجوہ دیگر است و نصیب از یک وجہ کہ جامع وجوہ است دیگر کما لا یخفی علی الفطن۔

ہر چند از اصول و از اصول اصول معاملہ عارف فوق رود اما باندازۂ اسم خود کہ مربی اوست تقید را ہمراہ خود خواہد برد و از جمیع وجوہ تفصیلا نصیب نخواہد یافت ہر چند در اول وہلہ وصول آن وجہ را در سائر وجوہ مستہلک یابد و متمیز نہ بیند اما فی الحقیقت متمیز است چون در آن مقام استقرار تام نماید و حدت نظر داشتہ باشد تمیز را خواہد دریافت۔ چون این معرفت معلوم گشت معرفتے غریب تر و غامض تر بشنوند بعضے کمل از ان قبیل بوند کہ آنہارا از جمیع وجوہ نصیب بود بیانش آنست کہ آن وجہ را کہ اصل اسمے است کہ مبدأ تعین سالک است با وجوہ دیگر ما بہ الاشتراکے ہست از راہ ما بہ الاشتراک از جمیع وجوہ حظ خواہد گرفت چہ نوع را با جنس خود شاہراہ ست۔

سوال ماہیت مرکب از ما بہ الاشتراک و ما بہ الامتیاز است و ہر کدام را خصوصیات علیحدہ است آیا ممکن است کہ از ما بہ الامتیازات سائر وجوہ ہم نصیبے حاصل نماید۔

جواب گوئیم چون ما بہ الاشتراک را بر ما بہ الامتیازات صدق است اگرچہ عرض است چہ جنس عرض عام است مر فصول انواع خود را پس ازین راہ نصیبے تمام از ما بہ الامتیازات نیز

حاصل خواہد نمود و از راہ عرض عام با فراد او خواہد رسید و از جمیع وجوہ ذات تعالیٰ مفصلا نصیب خواہد یافت و از ہمہ کمالات کہ در نوع بشر ممکن الحصول است بطفیل خاتم الانبیا علیہ و علیہم افضل الصلوات و اکمل التسلیمات حظ خواہد برد این معرفت از معارف خاصۂ حضرت ایشان ماست قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس و از کمالات مخصوصۂ ایشان بعد انبیا علیہم التحیات والبرکات۔

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بملا محمد افضل ولد شیخ بدر الدین سرہندی در معنی حدیث القبر روضۃ من ریاض الجنۃ و بابیان بشارتے کہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بآن مبشر گشتہ بودند۔

بسم اللہ العظیم و مصلیا علی رسولہ الکریم و آلہ اجمعین در حدیث نبوی علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ آمدہ است کہ القبر روضۃ من ریاض الجنۃ مراد از روضہ بودن قبر آن ست کہ حجبے و مسافتے کہ میان بقعۂ قبر و جنت بودہ است مرتفع می گردد و ہیچ پردہ و مانعے دران ہر دو مقام نمی ماند گوئیا بقعۂ قبر را فنائے و بقائے بجنت حاصل می گردد فافہم وھذا معنی قولہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم ما بین قبری و منبری روضۃ من ریاض الجنۃ۔ باید دانست کہ این قسم روضہ مراخص خواص راست ہر مومن را بیسر نیست غایۃ ما فی الباب۔ چون قبور مومنین صفائے و نورانیتی بیدا کند استعداد آن حاصل میشود کہ پرتوے از جنت بران قبور منعکس گردد و حکم آئینۂ تصفیہ کردہ می گردد۔

مخفی نماند کہ حضرت مجدد الف ثانی حضرت ایشان ما از غایۃ اتباع سرور دین و دنیا علیہ افضل الصلوات و اکمل التحیات نیز مبشر شدہ بودند کہ روضۂ متبرکہ کہ قبر آنحضرت در آن ست و صحن قدیم آن روضۂ مقدسہ روضہ ایست از ریاض جنت می فرمودند کہ مبشر شدہ ام بآنکہ اگر مشتے از خاک آن روضۂ مبشرہ در قبر شخصے بیندازند امید وار بہائے عظیم است فکیف من دفن فیہا الحمد للہ رب العلمین والصلوۃ والسلام علی رسولہ محمد و آلہ اجمعین ؁

مکتوب ہفتاد و یکم (۷۱)

بمحمد مومن — بمومن بیگ کابلی در آنکہ تعلق بماسوی از اشد امراض است۔

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ۔ بیت

هرچه جز عشقِ خدائے احسن است گر شکر خوردن بود جان کندن ست

گرفتاری ما دون حق سبحانہ از اشد امراض قلبیہ است فکر ازالۂ آن از اہم مہام است۔ مصرع

درخانہ اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب ہفتاد و دوم (۷۲)

بملا محمد مسافر در تحریص بر رضا بہ قضائے الٰہی جل شانہ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اخوی ملا محمد مسافر بعافیت باشد بیاد خداوندی جل شانہ خوش وقت بود کتابہائے شما رسیدہ ہر رنج و الم کہ می رسد چون بتقدیر و ارادۂ خداوندی سن تعالیٰ غیر از رضامندی چارہ وگذر نیست بر وظائف طاعات چست باشند و براو جاع امراض صبر و شکیبائی نمایند و عافیت را از کرم او سبحانہ طلب نمایند و ہیچکس را از خلائق درمیان نہ بینند و ہمہ را از حق سبحانہ وتعالیٰ دانند و دفع آنرا ہم از او بخواہند کہ بے تقدیر او سبحانہ کس بکسے ضرر نتواند رسید و بے ارادت او ہیچکس دفع ضرر نتواند کرد راہ بندگی اینست والسلام۔

مکتوب ہفتاد و سوم (۷۳)

عبید اللہ — بمولانا حسن علی در جواب سوالے کہ بر مکتوب میرزا عبد اللہ نمودہ بود۔

بسم اللہ حامداً ومصلیاً اخوی ملا حسن علی احسن اللہ حالہ وحصل اٰمالہ

عبید اللہ — نوشتہ کہ بر کتابت اخوی عُبَید اللہ بیگ نوشتہ بود جواب آنرا طلب داشتہ کہ فرق و امتیاز میان

حسن وقبیح در مقام شریعت است چنانچه در رسالہ دیدہ است کہ در طریقت سراسر آشتی است وبا ہمہ کس دوستی بخلاف شریعت کہ در انجا با دشمنان جنگ است وبا دوستان آشتی الخ عجب شبہئہ واہی است طریقت را با شریعت چہ تقابل است وکدام مساوات، شریعت غرا کہ بوحی قطعی کہ ریب را اصلا دران گنجایش نیست ثابت شدہ است واحکام آنرا اصلا نسخ وتبدیل نہ تا قیام قیامت این احکام باقی است وعمل بمقتضاے آن ہمہ را از عوام وخواص لابد وضروری۔

طریقت ہرگز احکام آنرا نمی تواند برداشت واہل خود را از تکالیف شرعیہ آزاد ساخت نتواند از عقائد قطعیہ اہل سنت وجماعت است کہ بندہ ہرگز بدرجۂ نرسد کہ تکالیف شرعیہ از وے ساقط شود ہر کہ معتقد خلاف آنست از جرگۂ اہل اسلام بیرون است جمیع را حق سبحانہ دشمنان خود منفر ساز دوامر بغلظت وشدت وجہاد وقتال با آنہا فرماید آشتی کردن با آن جماعہ ودوستی نمودن از قاعدۂ اسلام خارج است ودعویٰ محبت خدائے تعالیٰ ورسول او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم با آن جمع نہ شود وآنرا بر نتابد کہ اطاعت محبوب وتولی دوستان محبوب وتبری از دشمنان او از لوازم مقام محبت است۔ آرے بر بعضے سالکان این راہ امورے کہ بظاہر مخالفت بہ کتاب وسنت دارد بسیار دارد می شود کہ آخر ازان باید گذشت درین وقت سر رشتہ شریعت را از دست ندہد وسنت را بدندان محکم گیرد وبخلاف کشف ووجدان خود بتقلید اہل سنت وجماعت اعتقاد وعمل کند خس وخاشاک این راہ بصدائے انی انا اللہ می سراید وسالک بیچارہ را از مطلب اعلیٰ باز داشتہ بہ پرستش خود دعوت می نماید سالک مستقیم را درین ہنگام باید کہ متابعت خلیل اللہ جوید و لا احب الافلین گوید وبموجب وجہت وجہی الآیہ بغیب الغیب پوید وبمتابعت حبیب اللہ علیہ وعلی الخلیل وسائر الرسل الصلوات والبرکات بزیغ البصر گرفتار نگردد وگاہ خود را از کسانیکہ باجماع از وے افضل اند مساوی اند وگاہ افضل بیند مسجد وبتخانہ یکسان خیال نماید واسلام وکفر را برابر دریابد اگر سر رشتہ کتاب وسنت را در اعتقاد وعمل از دست ندہد معذور است چہ در کشف ووجدان اختیار ندارد۔ والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب ہفتاد و چہارم (۷۴)

بحقائق آگاہ شاہ نعمت اللہ قادری در آنکہ سبقت از اصل است و در ظل ہر چہ ہست مستفاد و مستعار از اصل است و نصیب ظل اضمحلال است۔

بسم اللہ حامدا و مصلیا عنایت نامۂ نامی و صحیفۂ گرامی کہ بنام داین بے حاصل نمودہ بودند مشرف ساخت امیدوار است کہ ہمبرین منوال این دوراز کار را گاہ گاہ بحاشیہ ضمیر مہر تنویر راہ می دادہ باشند و باذواق خاصہ می نواختہ و رود این نامہ کہ از عین کرم بود بے سابقہ مراسلت نعمتے بود غیر مترقبہ امیدوار کشائشہا و ترقیہا از وصول آن گردید بے سبقت از بزرگان می باید و کرم از کریمان می شاید۔ مصرع

در خانہ بکد خدائی ماند ہمہ چیز

از پیش گاہ چنین آمدہ و اشد شوق باصل منسوب گشتہ بدایت از مبدأ است و آغاز از اصل یُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهٗ خیر و کمال کہ ظل دارد ہمہ مستفاد و مستعار از اصل است ظل در ہیچ چیز بخود استقلال ندارد اگر نسبت خیر و کمال بخود نماید خائن بود و دعوی ہمسری باصل پیدا کند کمال در حق او انتفائے کمال است و خیریت در سلب خیریت نصیبے کہ از اصل دارد و بقدر منتسبات بآن محو و تلاشی است ہر چند ظہور اصل بیش محو و تلاشی ظل بیش بیچارہ کہ جز انتفا از اصل بہرہ ندارد از کمال او چہ خبر داشتہ باشد و بکمال او چگونہ پے برد۔ بیت

گیرم کہ بغمخانۂ ما یار خرامد کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد

امید گاہا درین آخر زمان کہ زمان بعد نبوت است و آوان قلت انوار سنت و تراکم ظلمات بدعت وجود امثال شما شاہبازان مغتنم است اگر امثال ما مخمولان زاویۂ خمول ہزار ریاضت در کنج گمنامی بکشیم و دست و پایز نیم برابر بیک کلمۃ الحق ایشان کہ در دل سلاطین اثر نماید نشود و بگرد آن نرسد۔ حق سبحانہ سلاطین را در عالم بمثابہ روح در جسد ساختہ است کہ صلاح روح صلاح

جسد است و فساد روح فساد جسد ہمچنین اصلاح سلاطین اصلاح تمام عالم است کدام عمل است کہ بگرد آن می رسد مگر ما صلاح آثار شیخ محمد صالح کہ در مجالس و معارک ثنا گوئی ایشان است و ناشر اوصاف جمیلہ ایشان و حدیث اخلاق و احسان بر زبان دارد چون متوجہ آن حدود بود باوجود نا قابلیہا بدو کلمۂ نا مربوط خویشتن را فرا یاد خاطر عاطر داد و مصدع اوقات شریف گردید ظلال افادت و ارشاد سایہ گستر و مبسوط باد۔

مکتوب (۷۵) ہفتاد و پنجم

بمیرزا طاہر بیگ در آنکہ ذکر را مشوب بہیچ غرض نسازد حتی المواجید والاحوال۔

اللہ تعالی از رقیت ماسوی محرر کناد و در مدارج قرب ترقیات دہاد بندہ مقبول آنست کہ بدوام ذکر موصوف بود و لمحہ بغفلت و ہوا نفس نہ پردازد و ذکر را مشوب باغراض خود نسازد و مخلص بود بلکہ احوال و مواجید ہم در ذکر ملحوظ و محظوظ نبود بمقتضائے کریمہ اذکرونی اذکرکم البتہ از ان طرف ہم یاد خواہند کرد تا بچہ ہیچ یاد فرمایند و بکدام عطیہ بنوازند بلکہ دران وقت جانب اذکرکم منظور و ملحوظ نبود و بخلوص سینہ و خلوص امنیت متوجہ و حاضر باشد بلکہ حضور بنوعے باشد کہ نفس حاضر نیز درمیان نبود و رخت بصحرائی عدم کشد و حضور خود بخود روئے نماید۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

والسلام علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلھا و من التسلیمات اکملھا

مکتوب (۷۶) ہفتاد و ششم

بمیرزا امان اللہ برہان پوری در تاویل سورۂ اخلاص۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم نحمدہ و نصلی علی رسولہ الکریم۔ مصرع

از ہرچہ میرود سخن دوست خوشتر است

قال عزّ من قائل قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ کلمہ هُوَ گویا اشارت بغیب ہویت واطلاق ذات ست تعالیٰ عن الشیون والاعتبارات حتی عن قید الاطلاق و اَللّٰهُ عبارت از قابلیت اولیٰ و وحدت ذاتیہ است کہ قابلیت ذات ست تعالیٰ مراعتبار تجرد واتصاف را بجمیع اوصاف کمال و اَحَدٌ کنایہ از احدیت مجردہ است کہ مقید است بتجرد از صفات و اعتبارات اَللّٰهُ الصَّمَدُ اشارت است بواحدیت کہ مرتبۂ اتصاف است باوصاف کمال از صفات افعال وسائر صفات ثبوتیہ وشیون واعتبارات ذاتیہ چہ مقام صمدیت را این اتصاف ناگزیر است لہذا بجائے ھو الصمد الله الصمد آمد کہ قابلیت این اتصاف مراین مرتبہ راست و در مرتبہ کہ تعبیر ازاں بہو واقع است این قابلیت اصلا ملحوظ نیست بے توسط برزخیت کبری کہ مقام لاحق است لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُوْلَدْ وَلَمْ یَکُنْ لَّہٗ کُفُوًا اَحَدٌ اشارت بصفات سلبیہ و تنزیہات و تقدیسات ذاتیہ است ھما لم یعلم تفصیلھا وکذا تفصیل الشیون الثبوتیہ الا الله الواحد القهار۔ پس این سورہ علیہ با وجود قصر و قلت الفاظ جامع مراتب وجوب ست و حاوی اسرار و معارف الٰہیہ ولفظ مبارک الله الصمد چنانچہ مستجمع شیون وکمالات مرتبہ وجوب ست، ایمائی بمراتب کونی وتعینات امکانی نیز وارد چہ صمدیت مستدعی احتیاج است پس این سورۂ مبارکہ منبر کہ بطریق اجمال جامع جمیع مراتب وجوبی و امکانی آمد و ہیچ کمالے نماند کہ این سورہ انبائے ازان نداد قاری آنرا باید کہ سرسری بر آن نگزرد و از معانی و اسرار آں بے خبر نبود و از ملاحظہ صفات کمال و مشاہدۂ جمال لازوال بے بہرہ نرود و از تخلق باخلاق کمال و تحقق باوصاف جمال حظے فراگیرد و بہویت ذات تعالیٰ ایقانے حاصل نماید و از مرتبۂ اجمال و تفصیل بقدر استعداد بہرہ مند گردد و از ملاحظہ صمدیت آنحضرت جلت عظمتہ احتیاج ذاتی و فقر جبلی خود مطالعہ نماید و اوصاف خیر و کمال را بتمام منسوب و مخصوص باو داند تعالیٰ و از انانیت امارہ بکلیت وا رہد این زمان آنچہ مقصود از خلقت او بود بحصول انجامد و نعمت در حق او تمام شود و از صفات تنزیہ و تقدیس کہ خاتمہ سورہ بدانست۔ بداند کہ سالک ہر چند در معارج عروج صعود نماید و قرب پیدا کند

وفنا وبقا مشرف گردد ہمہ وقت دوئی وبیگانگی نقد وقت دارد و ہیچگونہ مجانست و اتحاد با آنحضرت پیدا نکند ومشارکتے در ذات وصفاتِ او حاصل ننماید کہ بندہ ہمیشہ بطوقِ بندگی مطوق است واو سبحانہ ہموارہ بتنزیہ وتقدیس خویش موصوف ما للتراب ورب الارباب بعضے از وقائع وکشوف و احوال از خود واز بعضے یاران خود قلمے نمودہ بودند اصیل وپسندیدہ است مطالعۂ آن فرحت فراوان بخشید اللہ تعالیٰ ابواب فتوح وترقیات را ہموارہ مفتوح دارادبالنون والصاد۔

مکتوب (۷۷) ہفتاد و ہفتم

بشیخ عبد الحمید برہانپوری در آنکہ وصول بدرجہ کمال را علامات است۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم برادر گرامی شیخ عبد الحمید از ین دور افتادہ سلام عافیت انجام خوانند مکتوب مرغوب آن برادر کہ نامزد این دور از کار نمودہ بودند از بلدہ ملتان رسید مطالعہ آن فرحت فراوان بخشید واز احوال سنیہ و مقامات علیہ اندراج یافتہ بود چہ عجب اگر حق سبحانہ بندہ را بہ بعضے از مزایا مخصوص گرداند وبمقامات علیہ اکابر سرفراز گرداند اِنَّ رَبِّیْ رَحِیْمٌ وَّدُوْدٌ لیکن مصداق این قسم امور اتباعِ سنت سنیہ است و اجتناب از بدعت نامرضیہ و مصداق دیگر آنست کہ ہوائے او تابع احکام شرعیہ وسنن مرضیہ باشد لن یومن احدکم حتی یکون ھواہ تبعا لما جئت بہ بمضمون حدیث است حق سبحانہ در مدارج قرب ترقیات ہا دہاد وبرسنن نبویہ علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ استقامت کرامت کناد مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است۔

مکتوب (۷۸) ہفتاد و ہشتم

بمیر محمد ابراہیم ولد سیادت دستگاہ میر محمد نعمان در ترغیب بر تحصیل رابطہ وفنا فی الشیخ واتباع سنت واختیار صحبت شیخ کامل وفنا فی اللہ کہ قدم اول این راہ است۔

بسم اللہ حامدا للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم سیادت و نقابت پناہا

در طریقهٔ ما مدار وصول در جهٔ کمال مربوط برابطهٔ محبت است بشیخ مقتدا طالب صادق از راهِ محبّتی
که بشیخ دارد اخذ فیوض و برکات از باطنِ او می نماید و بمناسبت معنویه ساعةً فساعةً برنگ او می برآید
گفته اند فنا فی الشیخ مقدمه فنائے حقیقی است ذکر تنها بے رابطهٔ مسطوره و بے فنا فی الشیخ موصل نیست
ذکر هر چند از اسباب وصول است لیکن غالباً مشروط برابطهٔ محبت و فنا در شیخ است آرے
این رابطه تنها با رعایت آداب صحبت و توجه و التفات شیخ بے التزام طریق ذکر موصول است و موصّل
در سلوک و تسلیک اختیاری که بطریق دیگر وابسته است مدار کار بر وظائف اوراد و اذکار است و بطرق
بنیاد معامله بر ریاضت و اربعینات و به پیر طریقت باین مثابه رجوع نیست و در این طریق که طریقهٔ
صحابهٔ کرام است علیهم الرضوان افاده و استفاده انعکاسی است صحبت شیخ مقتدا با رعایت
آداب کافی است و وظائف اذکار و طاعات نیز از ممدات و معاونات است صحبت خیر البشر علیه
و علی آله الصلوة والزاکیات والتسلیمات والتحیات النامیات در حصول کمالات بشرط ایمان و تسلیم
و انقیاد کافی بود لهذا راهِ وصول درین طریق اقرب گشته است و در اخذ فیوض و برکات از شیخ
کامل مکمل کهول و صبیان و شیوخ و احیا و اموات برابر اند ریاضت درین طریق عالی که متضمن
اندراج نهایت است در بدایت اتباع سنت سنیه است و اجتناب از بدعت نامرضیه است۔
حضرت خواجه احرار قدس سرهٔ فرموده اند اگر پرسند که معتقد درویشان خانواده حضرت خواجگان
قدس الله تعالی اسرارهم چیست بگو اعتقاد اهل سنت و جماعت و دوام عبودیت که بے ادائے
عبادت متصور نیست و آن عبارت از دوام آگاهی است بجناب قدس حق سبحانه بے مزاحمت
شعور بوجود غیرے بلکه ذهول از صفت آگاهی بوجود حق سبحانه دریافت این سعادت عظمیٰ بے
تصرف جذبه که عبارت از ظهور محبت ذوقیه است میسر نیست هیچ سببے در طریق جذبه قوی تر از
صحبت کسے که سلوک او بطریق جذبه واقع شده باشد نیست اگر حق سبحانه بمحض عنایت بصحبت کسے رساند که اثر
تصرف جذبه که عبارت از آگاهی است بحق سبحانه بر سبیل ذوق او دل را درین آگاهی لذتے
هست ظاهر شود باید که سعادت خود را در تسلیم در کلی و جزئی با و داند و شقاوت خود را در اعراض

ازوداند ہمیشہ اوقات خود را مصروف نگاہداشت ادب او گرداند از ہرچہ منکر اوست خویش را
نگاہدارد و در غیر مرضی او خویش را صرف نکند چنانچہ ہرچہ محبوب او باشد محبوب خویش گرداند
ہرچہ منکر اوست بالطبع آنرا کارہ باشد تا بصفتے گردد کہ جز مراد او مراد دیگرش نبود و ہمہ مرادہا
از ساحت سینہ اش رخت برگیرد۔ چوں حال اینجا رسد شاید کہ آں وصف کہ بر دل عارض
شدہ است بقایا مدتم کلامہ۔ بزرگان این طریقہ گفتہ اند مصرع

سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق

وسایۂ رہبر را اشارت بطریقۂ رابطہ کردہ اند کہ عبارت از حفظ صورت شیخ است بطرزے کہ
در این طریق معہودہ است یعنی طریقۂ رابطہ طالب بندی را سودمند تر است از ذکر، ہرچند ذکر
فی نفسہ شرافت و فضل دارد بیانش آنست کہ مرید بیچارہ چونکہ گرفتار عالم سفلی است بعالم
علوی مناسبت ندارد تا اخذ فیوض و برکات از آنحضرت بے توسط نماید۔ متوسطے باید ذو
جہتین کہ از عالم علوی حظے فرا گرفتہ بعالم سفلی برائے دعوت و ارشاد خلق رو آوردہ باشد و از راہ
مناسبت اولی از عالم غیب اخذ فیوض نمودہ از راہ مناسبت ثانیہ کہ بعالم سفلی دارد آن
فیوض را بمستعدان آں رساند پس طالب رشید ہرچند وجوہ مناسبت بشیخ بیشتر داشتہ
باشد اخذ فیوض از باطن او زیادہ تر نماید۔ بیت

زاں روے کہ چشم تست احول معبود تو پیر تست اول

وچیزہائے کہ محصل مناسبتند بشیخ محبت اوست و خدمت و رعایت آداب اوست ظاہراً و باطناً
ہیچ بے ادبی بخد انرسیدہ است شنیدہ باشند و اتباع اوست در عبادات و عادات و مرادات
خود را تابع مرادات او ساختن و در ہمہ امور خود را باو سپردن کالمیت بین یدی الغسال۔
وطریقۂ رابطہ از اجل این امور است و اشد مناسبت بشیخ پیدا می کند و مسہل امور مسطورہ
است کہ محصل مناسبت اند و چون نسبت رابطہ غالب می آید خود را عین شیخ می بیند و بلباس و
وصف او خود را موصوف می یابد و ہر کجا می نگرد صورت شیخ می بیند۔ بیت

ازین بتان ہمہ در چشم من تو می آئی
بہر کہ می نگرم صورت تو می بینیم

مخدوما از نشأ طلب ظاہر ساختہ بودند، بدانند کہ حق سبحانہ می فرماید اَلَا لِلّٰہِ الدِّیْنُ الْخَالِصُ طالب حق را ناگزیر است کہ در طلب محبت او تعالیٰ یک جہت و یکرو بود کہ این امر خطیر شرکت را بر نمی تابد بہر قدر کہ بکثرت آویختہ است وجہات کثرت با خود دارد و لو بالطلب والعلم والمحبۃ از وحدت حقیقی دور و مہجور و ہر چند اسقاط کثرت نماید چہ از روئے توجہ و التفات و طلب و چہ از روئے دید و دانش بوحدت اقرب بود تا سالک در صدد اسقاط ست در مقام طریق است و چون معاملہ از اسقاط بسقوط آید و از محبت و دید و دانش ماسوی وا رہد بحقیقت برسد درین مقام دل را آنقدر انقطاع از ماسوی و نسیان آن دست می دہد کہ اگر سالہا بتکلف یاد و احضار ماسوی نماید میسر نشود و بیاد نیاید این کمال نخستین است از کمالات ولایت و شرط ست مر کمالات دیگر را و این معاملہ معبر بفنائے قلبی است سعی باید نمود تا کمال اول بدست آید بعد ازان سخن از کمالات دیگر درمیان آوردہ شود۔ مصرع
در خانہ اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

بخواجہ محمد حنیف در تحقیق مقام بندگی و ذکر رموز و اسرار قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ حقیقت بندگی و حلاوت طاعات وقتے بحصول انجامد کہ قبلۂ توجہ جز بارگاہ صمدیت نبود و مرجع حقیقی در ہمہ امور غیر او سبحانہ نباشد و از تدبیر ہوائے نفسانی گذشتہ تفویض امور بجناب قدس لم یزل و لایزال نماید و پشت اعتماد بر امور فانی و ہالک نہ نہد کہ نتیجۂ آن جز بُعد و حرمان از مطلب اعلیٰ نیست، اے برادر علت رجوع در کون باحدے و سبب اعتماد بر موجودے یا آنست کہ مربی است و تربیت صوری یا معنوی باو وابستہ است و بحکم کریمہ قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ مربی حقیقی جناب قدس اوست تعالیٰ و تقدس و تربیت ظاہر و باطن حقیقتاً مربوط باوست سبحانہ و رجوع و تواضع بر وفق شریعت غرا بہ پیر و استاد و ما در و پدر

ومن یجذ وحذ وهو که در عالم بحکم الٰهی جل شانه مربیّا نند چون بامر حق است تعالیٰ فی الحقیقة
تواضع و رجوع بآنها باین عنوان تواضع و رجوع باوست و یا سلطنت و بادشاهت است و سلطنت (و بادشاهیت تمام بموجب کریمه)
مَلِكِ النَّاسِ مر او راست جل سلطانه و یا معبودیت و الوهیت است که بحکم عقل و عرف رجوع
در کون و اعتماد و تواضع و خضوع باله و معبود مستحسن بلکه واجب و ناگزیر است و معبودیت و الوهیت
نیز بمقتضائے کریمه اِلٰهِ النَّاسِ بجناب مقدس بیچون حقیقی مسلم است نفس انسانی و وسواس شیطانی
که حق سبحانه امر باستعاذه از شر او در کریمه مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِیْ یُوَسْوِسُ فِیْ صُدُوْرِ
النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ می فرماید دشمنان در کمین اند میخواهند که ازین مربی و معبود تحقیقی و
بادشاه حقیقی بنده را محجوب سازند و بما سوی او گرفتار گردانند و بشرک جلی و خفی دلالت می نمایند
از شر این قسم لعین استعاذه ناگزیر است همواره مستعیذ باید بود و اوصاف ثلثه را که درین سورهٔ مبارکه
مذکور است بر وجه کمال منحصر دران جناب مقدس تصور باید نمود تا از شر دشمن ایمن شود و راهے ببارگاهِ
قدس یابد رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا۔

مکتوب هشتادم (۸۰)

بمیرزا محمد فاروق در تضاد بندگی بارادت و مداحی روضهٔ مبارک حضرت ایشان خود و شرافت بلدهٔ سرهند۔

الله تعالیٰ بحصول مرادات مکرم داراد بلکه از جمیع مرادات تهی کناد و بارادت خویش قیام
دهاد مقام بندگی که نیستی و بے وجودیست وصف ارادت را برنتابد که مبنی از هستی و خودی ست
و نقطهٔ هستی و انانیت بر سینهٔ محب کوه قاف است و سد سکندری که رفع آن بے سابقهٔ کرم امکان
پذیر نیست مجرد اعمال صوریه بے جذبات قویهٔ معنویه ازین گرداب نمی برآرد و تا نائرهٔ آتش شوق
در باطن مشتعل نسازند و عشق شرکت سوز ندهند نجات و تخلص ازین بار گران محال است تا
سالک در بند ارادت خود است مرید است و چون از ارادت و مرادات وارهد و بارادت او تعالیٰ
قائم شود از مقام ارادت برآید مقام شیخی را شاید۔

درین جز و زمان این معنی کہ کمال نخستین است از کمالات ولایت و ہمچنین سائر کمالات ولایت از مزار فائض الانوار قدوۂ کبار حضرت پیر دستگیر قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس مفاض و مستفاد است و مجاوران آن روضۂ منورہ بلکہ طالبان اطراف و اکناف کہ از روے صدق می آیند و سر نیاز بآن سدۂ سنیہ میسایند ازین دول مستفیض و مستفید میگردند و ازیک نوش بصد جوش و خروش ترک خویش نمودہ بمطلب پے می برند۔ امروز بقعۂ سرہند از کثرت فیوض و انوار و از بسیارے ظہور اسرار رشک ہند و غیر ہند است آنرا از ہند ندانند کہ دریچۂ ولایت است خاک ہند با آب ولایت یکجا شدہ است و بادۂ محبت با افیون جمع در طینت آں باہم آمیختہ لاجرم از جوش سکر عین و اثر را از طلبۂ آن بر بودہ است سرود ستار از رقاصان آنجاے برداشتہ خوش گفت۔ بیت

ازان افیون کہ ساقی در مے افگند | حریفاں را نہ سر ماند و نہ دستار

مع ذلک از شربت جمع الجمع سیراب است و از شیر صحو و دعوت ترو تازہ این ہمہ ہدایت و ارشاد اثر آن است و این دید و داد پر تو آن تا کجا لطافت طینت این بقعہ را بیان نماید و فیوض و اسرار وجود و ایثار آنرا ظاہر سازد کہ از طالبان ہوشمند مخفی نیست و بر منصفان صفا کیش پوشیدہ نہ ازجا اسرار آن گوہرے بدست می آید کہ درجاہائے دیگر کمیاب است و از خمخانۂ آن بکام مشتاقاں شربے می رسد کہ از آفاق و انفس می برد۔ مثنوی

بس کنم خود زیرکاں را این بس است | بانگ دو کردم اگر در دہ کس است

والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۸۱) ہشتاد و یکم

بہ رفعت بیگ در آنکہ ترک کثرت شرط این راہ ست۔

قُلِ اللّٰہُ ثُمَّ ذَرْہُمْ وحدت و کثرت ضد یکدیگر ند طالب وحدت را ترک کثرت ناگزیر است ہر قدر جہات کثرت با خود آرد ہمان قدر دور و مہجور است وحدانی باش ہم از روے طلب و محبت

وہم از روئے علم وارادت نامناسبت پیدا کنی و مرآت وحدت گردی و بتوحید حقیقی رسی التوحید اسقاط الاضافات۔

مکتوب (۸۲) ہشتاد و دوم

بہ محمد کاشف در آنکہ وصول بمطلوب بے گذشتن از خود ممکن نیست۔

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ طالب حق جل وعلا تا از لباس عاریتے منخلع نشود واز ما دون او نرہد واز منتسبات تہی نگردد واز خود نگذرد راہے بجناب قدس او سبحانہ نیابد و متخلق باخلاق باقیہ نگردد۔ مصرع با ما رسیہ نشین و با خود منشین

مکتوب (۸۳) ہشتاد و سوم

بخواجہ عبد الصمد در آنکہ نفاد اسباب صوری ممد معاملہ باطنی ہست۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ اللہ تعالیٰ ابواب فتوح را ہموارہ مفتوح داراد تمامترین عبارات در سیر و سلوک اہل اللہ این آیت کریمہ است مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ طالب صادق تا از ہمہ منتسبات تہی نگردد بانوار لایزال بقا نیابد ہر چند عمدہ در این معاملہ باطن ست و فنا و بقا بالاصالہ از اوصاف او لیکن زوال امتعۂ صوریہ و نفاد اسباب معیشت و اسقام و حوادث ظاہری از ممدات معاملات باطنہ است و اسباب ترقیات معنویہ شاہبازی باید کہ در بحار اسرار این آیۂ کریمہ غواصی نماید واز عموم دو کلمۂ ما کہ دران واقع است بہرہ ور گردد۔ والسلام

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در آنکہ شوق و ذوق و مشاہدہ و حضور و امثالہا ہمہ در توسط است و در انتہا خوف و حزن است و شرح کلمہ کہ در ضمن بشارتِ عالی بآن ملہم شدہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ اخوی اعزی مولانا محمد صدیق رسیدہ خوشوقت و ملتذ ساخت درانجا مندرج بود کہ اگر قبل ازین گریہائے پرشوق داشت الحال گریہائے پرخوف دارد واگر قبل ازین بوصف نیستی مراقبہ داشت الحال بجز حیرت وسرگردانی چیزے ندارد واگر قبل ازین نسبت و حلاوت داشت الحال بے نسبتی وبے حلاوتی است بہمہ حال از مراقبہ نسبت و اسرار ومعارف عاری وبری گشتہ دربادیہ حیرت وتیہ نکارت سردرگم است نہ گرفتار فنا است و نہ طالب بقا است نہ جویانِ حضور است نہ پویان شہود۔

مخدوما شوق وحلاوت ومراقبہ ونسبت و نیستی ہمہ درتوسط احوال است و درآخر کار خوف و حیرت وسرگردانی وبے حلاوتی وبے نسبتی است چوں کار باصل الاصل افتد بلکہ اصل را دررنگ ظل درراہ گذارد و بے مناسبتی خود باآن ذروۂ علیا احساس نماید آن شوق وحلاوت وخیال و نسبت واسرار ومعارف کہ باآں مالوف بود روبزوال آرد وبجائے آن خوف وحیرت و بے حلاوتی وجہل ونکارت نشیند نہ آن جہل ونکارت کہ نصیب عوام است امریست کہ تاآن متحقق نشود درنیابد جہل ونکارت است کہ ہزاران مزیت برعلم ودانش دارد وآن خوف و حیرت ست کہ بوجوہ برشوق وحلاوت راجح است این اطلاقات از قبیل مدح بمایشبہ الذم است تاسیر سالک دراصول است شوق وحلاوت و معرفت ودرازی زبان در تبیان اسرار ومعارف و اثبات نسبت احاطہ وسریان و اصالت وظلیت ومرآتیت و امثال آن گنجائش دارد وچون معاملہ از اصول بالا رود واصل را دررنگ ظل واگذارد کلّ لسان حاصل آید و نسبت مسطورہ روباستتار آرد ما للتراب ورب الارباب واین معرفت وحلاوت منتفی گردد دران موطن اگر علم و التذاذ است ازبابت دیگر است امریست کہ تعبیر ازان بجہل وحیرت انسب است من لم یذق لم یدر ہرچند بعضے ازعبارات شما مودی این معنی کہ مسطور شدہ نیست و فی الجملہ ازین حمل ابا دارد لیکن امید است کہ از حوالی آن نصیبے داشتہ باشد بحکم المرء مع من احب معینے باہل این نسبت حاصل نمودہ۔

نوشتہ بودند کہ بہ یقین مبین دریافت کہ گردی از خواہش وآرزو درآئینہ دل نہ نشستہ است

ودرہمین ضمن بکقسم حلاوت ولذتے فروگرفت کہ تمام عمر این قسم حلاوتے رو نداده باشد درعین التذاذ خاص الخاص بود کہ بگوش ہوش فرو خواندند کہ ہذا ہو مقام تسلیم والرضا لکن بعد ازان خود را نور صرف یافتم وبے کیف دیدم الخ ودر معنی لکن تحیر کشیده اند واحتمالہا نوشتہ اند آنچہ بخاطر در معنی لکن میرسد آنست کہ لکن الوصول بالمطلوب الحقیقی ورائہا وآنچہ از مجلس سرور کائنات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات معنی استفاده نموده اند کہ نج نج لکن استقم می تواند باین معنی جمع شد یعنی لکن استقم علیہ لترتقی الی ماہو المطلب الاقصی وآنچہ گفتہ شد کہ الوصول الی المطلب الاعلی وراء ہذا زیرا کہ تسلیم ورضا وفنائے ارادت داخل شروط وارتفاع موانع ست تفاضل اقدام کمل در امور دیگر است این قسم امور قدر مشترک است کہ لابد است۔

اگر گویند کہ مقرر قوم است کہ مقام رضا فوق جمیع مقامات است اول مقاماتِ توبہ گفتہ اند وآخر آن رضا پس ارتقا از مقام رضا چگونہ متصور گردد۔ گوئیم کہ این انتہائے مقامات سلوک است کہ حصول آن بکسب وریاضت مربوط است نہ انتہائے مقامات عروج مطلق، وآنچہ نوشتہ اند کہ از آن زمان کہ این واقعہ منکشف گشتہ است کمر شکستہ کہ اگر استقامت در این کس می بود ظاہراً مخاطب باین خطاب نمی گشت کہ تحصیل حاصل محال است ہیچ تحصیل حاصل نیست کہ استقم لفظ مستقبل است باستقامت حال منافات ندارد قال اللہ تعالیٰ خطابا للنبی علیہ السلام فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ آرے استقامت کار مشکل است وامر بآن کمر شکستن قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم شیبتنی سورۃ ہود وآنچہ در واقعہ اعتراض فقیر مشاہده نموده اید وبعد از انقیاد وتسلیم شما آن اعتراض متبدل بضد آن شده گویا امتحان انقیاد وتسلیم شما بوده است رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ۔

(در حاشیہ: در شکستن)

مکتوب (۸۵) ہشتاد وپنجم

بحضرت پیرزاده خواجہ محمد عبید اللہ در حل شبہاتے کہ بر کلام حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ

نمودہ و تحقیق مذہب آنحضرت در تنزل وجود از حضرت ذات تعالیٰ عینا کان او زائدا و تحقیق تقدم حیوۃ بر علم و ذکر تعین وجودی و حبی مع التحقیقات اللائقۃ بکل مقام۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خصوصا علیٰ سید الوری امام التقی محمد المصطفیٰ صاحب قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ آلہ شموس الدجی وصحبہ نجوم الہدی اما بعد فہذہ نفرات ترشحت من نسمات التنزیہات وروضات تنسمت من نفحات التقدیسات لوائح احدیۃ برزت من لمعات الفتوحات وسوانح قدسیۃ بدت من رشحات العطیات الہامات فیہا للعقل العلیل مداواۃ وانعامات للروح منہا روح و حیوۃ کلمات وافیۃ فی حل المشکلات وہدیۃ محقرۃ من بضاعۃ مزجاۃ مرسلۃ الی المخدوم المکرم جامع الکمالات المتبختر فی جلباب الشوق والوجد واللذات مورد الجذبات ومہبط الانعامات الغائص الحجج حجج المعقولات الخائض فی دقائق التصوف والالہیات وانہ قد کان ارسل الینا رسالۃ شریفۃ جلیلۃ متضمنۃ لمعارف علیۃ واسولۃ غریبۃ ولم یکن عندی ما کان فیہا بمثلہا فکیف ما احسن منہا قد ورد فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا وذلک لقصور فہمی وقلۃ ادراکی خصوصا عن الاسرار الالٰہیۃ التی زلت فی بوادیہا الاقدام وضلت فی مبادیہا الافہام ولذا کنت اصرف عنان العنایۃ من ان اکتب فی مقابلتہا شیئا صریحا او بالکنایۃ حتی مضت سنۃ علی ہذا النمط ولم یظہر منا جواب قط الی ان جاءت مکاتبۃ مکررۃ من المخدوم المکرم ان اکتب فی جوابہ ما تعلم فاضطررت الی اخذ القلم واستعنت من انوار القدم فشرعت فیہ بمقتضاء ما لا یدرک کلہ لا یترک کلہ وللہ الامر حلہ ومنہ عقدہ وحلہ۔

فاقول لما تاملت فی تلک الرسالۃ وجدت بعض مسائلہا متعلقۃ بالطبیعی وبعضہا بالریاضی وبعضہا بالتصوف والالٰہی ورایت الاشتغال بدقائق الطبیعی والریاضی تضییعا للوقت الاعز الاشرف واشتغالا بما لا یعنیہ فی الدنیا والاخرۃ بل کاد ان یورث کثرۃ الممارسۃ بہذہ العلوم وہنا فی العقائد الدینیۃ قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم علامۃ

اعراضہ تعالیٰ عن الجد اشتغالہ بما لایعنیہ ولو کان للنفس کمال معتد بہ مربوطا بھذین العلمین لما اھملہ صاحب الشرع ولما اعرض عنہ السلف بل کانوا یرغبون فی تحصیلہ ویحثون علی تعلیمہ ولیس فلیس وما یتعلق بالتصوف فمنہ ما یتعلق بشرح مسئلۃ وحدۃ الوجود وبیان الاتحاد الذاتی بین الخلق والحق تعالیٰ وتقدس وان ھذہ المسئلۃ قد بینت تفصیلا فی کتب الصوفیۃ الموحدۃ ونحن بمعزل عنھا ومنھا ما یتعلق ببعض معارف شیخنا وامامنا و قبلتنا الحبیب الرحمانی والمجدد للالف الثانی فنحن نتکلم فیہ معتصما باللہ العزیز القوی ومتوکلا علیہ لا الہ الا اللہ ونستغفر اللہ ولا حول ولا قوۃ الا باللہ۔ قولہ وھل ثبت عندھم ان الوجود زاید علی الواجب او عینہ وعلی الاول کیف التخلص عن البراھین العقلیۃ التی تدل علی عینیتہ ولا یحتاج لکثرۃ شہرتھا الی الذکر ھھنا وھی قطعیۃ علی مازعم المخالف انتھی

اقول ھھنا شق ثالث وھو انہ سبحانہ تعالیٰ ثابت بنفسہ لا بالوجود فیکون ذاتہ العلی کافیا تحققہ غیر محتاج الی الوجود ولا یکون للوجود ثمۃ مدخل عینا کان او زائدا علی ما سیجی تحقیقہ انشاء اللہ تعالیٰ فلا یرد علی ھذہ الادلۃ النافیۃ لکونہ سبحانہ وتعالیٰ موجودا بوجود زاید علی ماھیتہ فان قیل مرجع کونہ تعالیٰ موجودا بنفسہ وکون الوجود نفس ذاتہ کما ھو مذھب الصوفیۃ العلیۃ واحد لان معنی کون الوجود عینہ ان ما یترتب علی الوجود یترتب علی الذات تعالیٰ قلنا لیس الامر کذلک لان معنی کونہ سبحانہ موجودا بنفسہ ان حقیقتہ سبحانہ وتعالیٰ فی نفسہ وراء الوجود کاف فی ترتب اثار الوجود علیہ والوجود متنزل علی تلک المرتبۃ العلیا علی ما سیجی تحقیقہ انشاء اللہ تعالیٰ فی تبیین مذھب شیخنا وامامنا رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔

ومعنی کون الوجود نفس ذاتہ ان حقیقتہ سبحانہ ھو الوجود لیس الا علی ما یستفاد من تحقیقاتھم فاطلاق الوجود علی تلک المرتبۃ المقدسۃ حقیقۃ عندھم ولو ارید بعینیۃ الوجود ان یترتب علی الوجود ما یترتب علیہ لکان اطلاق الوجود علیہ سبحانہ بطریق المجاز و التشبیہ والتنظیر والمجاز ینفی فیصح نفی الوجود عنہ ویکون الذات تعالیٰ فی نفسہ غیر الوجود

والصوفیۃ القائلون بعینیۃ الوجود لا یجوزونہ کما لا یخفی علی المتتبع فی کلامہم الواقع علی اطوارہم یقولون ان حقیقۃ الحق سبحانہ وجود بحت لیس الا وسلب الشئ عن نفسہ محال ولولا اطلاق الوجود علیہ تعالی عندہم بطریق الحقیقۃ لما کان للاختلاف بین القائلین بعینیۃ الوجود فی کونہ سبحانہ وجودا مطلقا او فردا منہ معنی محصلاً وکیف یسوغ اطلاق الوجود علی تلک المرتبۃ العلیا بطریق المجاز عندہم۔

ومبنی مسئلۃ وحدۃ الوجود علی کونہ تعالی وجودا مطلقا علی ان اکثر الادلۃ علی عینیتہ مدخولۃ غیر تامۃ فقطعیتہا ممنوع وکونہا قطعیۃ علی مازعم المخالف لا یضرنا قولہ والتعین الوجودی الذی ذہب الیہ شیخنا وامامنا وقبلتنا قدس سرہ الاقدس المراد منہ اما الوجود العام او الوجود الخاص او الوجود المطلق قلنا المرتبۃ التی یسمونہا بعض الصوفیۃ العلیۃ وجودا بحتا ویزعمون انہا مرتبۃ اللاتعین عندنا متنزل عن مرتبۃ الذات العلی وتعین من تعیناتہ سواء سموہ وجودا خاصّا او عاما او مطلقا ولا یبعد ان یقال انہ وجود مطلق لکن لا مطلق عن قید الاطلاق لانہ متعین متنزل وہذا الاطلاق یناسب اللاتعین بل مطلق عن القیود مقید بالاطلاق فہو مطلق من وجہ مقید من وجہ ولا غبار علیہ کما قالوا فی مرتبۃ الوحدۃ علی انا نقول ان ہذا الترديد غیر سدید لانہ ان اراد بالمطلق المطلق الحقیقی فالترديد غیر حاصر وان اراد بہ المطلق الاضافی فمع عدم انحصار الترديد الدلیل الذی اورد علی ابطالہ علی ما سیجی غیر مطابق لہ وان اراد المعنی الشامل للمعنیین فالدلیل ناقص عن المدعی غیر تام فعلی کلا التقدیرین الاخیرین لا یتم التقریب قولہ وعلی الاول لا بد من ان یکون زائدا فح لا یتحقق الخلاف فان ابن العربی واتباعہ رضی اللہ تعالی عنہم ایضا ذہبوا الی ان الصادر الاول ہو الوجود العام بل نسبۃ العموم والانبساط۔ قلنا ارتفاع الخلاف ممنوع فانہم حکموا بعدم مغائرۃ الوجود العام للوجود المطلق ونحن نقول بزیادۃ التعین الاول علی الذات العلی ومغایرتہ ایاہ وزیادۃ

النسبة لا یرتفع الخلاف او النسبة غیر الوجود ثم لا یخفی رکاکة الترقی بقوله بل نسبة العموم و الانبساط قوله وعلی الثانی والثالث لا یحصل التعیین الذی لم یکن فی المرتبة السابقة فانه لم یزد علی الذات شئ۔ قلنا لما کان الذات العلی فی نفسه غیر الوجود فلا معنی لقوله لم یزد علی الذات شئ۔

قوله اما علی کون الوجود مطلق الوجود ظاهر فانه غیر متعین قلنا المطلق الاضافی غیر متناف للتعین وهذا المعنی هو الالیق لان یراد فی الترديد من لفظ المطلق لکونه من محتملات الوجود المتعین واما ارادة المطلق الحقیقی فمنافی للطبع السلیم جدا اذ المتعین لا یحتمل غیر المتعین اصلا فبعد تسلیم کون مذهب الخصم ان الوجود متعین فح ان یسأل عنه ان مرادک بهذا المتعین غیر المتعین او شئ اٰخر۔

قوله واما علی کونه وجودا خاصا فانه وجود مع النسبة الی الذات المحض والنسبة التی لا تستلزم الغیر الحقیقی والاعتباری لا توجب لتعین الزاید فیه بحث اما اولا فلان نسبة الشئ الی نفسه لا تستلزم التغایر والوجود غیر الذات المقدس ونسبته الی الذات تحصل التعین واما ثانیا فلان العلم عندکم عین الذات تعالی ونسبته الی الذات تعالی تحصل التعین عندکم واما ثالثا فلان عدم استلزام النسبة الغیر الاعتباری فی حیز المنع وینبغی ان یعلم ان نسبة الوجود عندنا الی الذات العلی نسبة الصادر الی المصدر اذ هو فی نفسه غنی عن الوجود موجود بنفسه فلا محصل ح لقوله فان کان هذا التعین الوجودی غیر زاید علی الذات فیکاد ان یرتفع الخلاف من البین فمعنی کونه متعینا بالوجود انه من حیث هو وجود لکن ینبغی ان یکون الوجود وجودًا محضا فان النسبة علی انه هو یوجب الخصوصیة الا ان یکون المراد انه صار وجودا او صار موجودا او الوجود زائدا ولا یخفی انه یوجب ان یکون الذات تعالی من حیث هو غیر موجود فیرد علیه البراهین التی تدل علی ان الواجب هو الوجود خاصا کان او عاما انتهی قد عرفت ان اکثر تلک الادلة مدخولة فلا ترد علینا۔

قولہ ویرد ان یکون هذا التعین زائدا وقد سبق ان التعین الوجودی لا یمکن ان یکون زائدا قلنا قد سبق ایضا اجوبۃ عدم امکان الزیادۃ فلیتذکر قولہ ثم علی تقدیر ان یکون زائدا موجود فی العلم او فی الخارج او معدوم قلنا هناک شق اخر وهو ان یکون هذا التعین موجودا فی ظل الخارج ولا بد لنفیہ من دلیل۔

قولہ فان نفس الامر لا یخلو عن العلم والخارج قلنا ممنوع اذ الکلی الطبیعی متحقق فی نفس الامر مع قطع النظر عن مشخصاتہ الخارجیۃ والذهنیۃ علی ما افادہ البعض و الدلیل الذی اورد علی امتناع مدخول فیہ و ایضا ان ارید بالخارج وراء العلم نختار انہ موجود فی الخارج لان للخارج مراتب بعضها فوق بعض فالذات المقدس فی اعلی مراتبہ والوجود فی مرتبۃ هی دون مرتبۃ الذات تعالی فلیسا فی مرتبۃ واحدۃ وان ارید بہ اعلی مراتبہ التی هی مرتبۃ الذات العلی فالحصر فی العلم والخارج ممنوع علی انا نقول ان التحقیق ان الوجود العلمی والخارجی من اقسام مطلق الوجود والمطلق وراء الاقسام فینبغی ان یکون الوجود ثابتا وراء العلم والخارج وهذا المعنی موید بالکشف و الفراسۃ الصحیحۃ۔ قولہ و علی الاول یلزم ان یکون صفۃ فیقتضی وجودا اخر قلنا هذا فی غیر الوجود مسلم وفی الوجود فممنوع قولہ وعلی الثانی یلزم التکثر فی مرتبۃ الوجود ای الخارجی لان الموجود فی الخارج هو الذات لیس الا۔ قلنا ممنوع لجواز ان یکون للخارج مراتب مختلفۃ ویکون مرتبۃ الوجود دون مرتبۃ الذات تعالی وتقدس علی ما مر۔ قولہ ویردہ البرهان القطعی لان المراد بالوجود هو المبدأ۔ قلنا ممنوع لان المبداء الذات تعالی والوجود واسطۃ لافاضۃ الکمالات من الذات العلی الغنی فما یقال من ان الوجود مبدء الکل خیر وکمال معناہ عندنا ان کل خیر و کمال فائض منہ سبحانہ فالوجود واسطۃ فی وصول الفیض اذ هو تعالی بذاتہ المقدس بدون ملاحظۃ هذا الوجود غنی عن العالمین

قولہ ولا بد ان یکون اول الاوایل مبدأ والا لم یوجد شئ فالحکم بان الوجود زائد

یستلزم عینیتہ لانہ علی تقدیر زیادۃ یکون لہ مبدأ والا لکان واجبا بالذات وتعدد الواجب بالذات محال ولو کان المبدأ ذاتا مع الوجود لکان المبدأ اثنین وکل اثنین ممکن و ھذا من البراھین القطعیۃ المشھورۃ التی مع عدم احتیاجھا الی الذکر قد جر القلم بذکرہ انتھی قلنا ترکیب لعلۃ التامۃ وتعدد اجزائھا غیر مستحیل بل واقع والفاعل ذات الواجب عز وجل لیس الا والوجود واسطۃ وشرط فلا باس باثنینیۃ المبدأ وتعددہ علی الاول وعلی الثانی التعدد ممنوع۔

قولہ ومما یناسب ھذا المقام ان التعین الاول عبارۃ عن التعین الذاتی الذی لابد منہ لکل موجود فی کونہ موجودا فان الشئ مالم یتعین ولم یتمیز ولا اقل من العدم لم یوجد ومعنی اللاتعین عدم مزاحمۃ ھذا التعین لتعینات اخر بل عدم انحصارہ فیہ وعدم تقیدہ فالتعین الاول للحقیقۃ الالھیۃ ھو الحقیقۃ الجامعۃ لجمیع الصفات اجمالا فعلیۃ کانت او انفعالیۃ وانما قلنا اجمالا لانہ عند تفصیل الصفات یتحصل التعینات الغیر المتناھیۃ وانما قلنا بالتعمیم لان المقید بالصفات الفعلیۃ رب وھو متمیز عن العبد وبالعکس فی حقیقۃ الواجب بعد التنزل عن تعینہ الاول الذاتی تعینہ بالربوبیۃ فلیست الربوبیۃ تعینہ الاول الذاتی لا یبعد تسمیتہ بالوجود لکنہ غیر زائد کما تقرر وما وقع فی بعض عباراتھم ان التعین الاول ھو التعین العلمی الاجمالی لا یخالف ما ذکرنا لانہ لیس المراد بہ ان حقیقۃ الواجب ھی العلم فقط ثم تنزل وصار صفات اخر فانہ فی تلک المرتبۃ کما ھو عین العلم کذلک ھو عین القدرۃ و الارادۃ وغیرھما وانہ فی نفسہ وراء حقیقۃ العلم ثم تنزل وصار حقیقۃ العلم بل انھم عبروا عن تلک الحقیقۃ الجامعۃ اجمالا لجمیع الصفات بحقیقۃ العلم لان الصفات لما کانت لھا فی تلک المرتبۃ ثبوت وان کان اندراجیا واندماجیا وثبوت التعدد لیس الا فی العلم وایضا العلم عین العالم وعین المعلوم علی وجہ الاحاطۃ فان حقیقۃ العلم من حیث ھی عین کل معلوم جاز التعبیر عنھا بحقیقۃ العلم واما الصفات الاخر فان القدرۃ مثلا من حیث ھی لیس عین

الارادة مثلا ولاعين المقدور فالعلم الذى هو التعين الاول غير العلم الذى وقع التنزل به ثانيا فى مرتبة التفصيل وفى هذه المرتبة تعينات كثيرة منها التعين العلمى من حيث انه متميز عن التعين الارادى وغيرها والمقصود من هذا التطويل ان تمنوا على احقر المريدين بالتنبيه على الصواب والخطاء فى هذه المسائل انتهى ۔

اقول حاصل ما يستفاد من هذه التحقيق حصر الذات تعالىٰ وتقدس فى مراتب تعيناته ونفى ان يكون للذات العلى مرتبة وراء التعينات ومعنى اللاتعين عدم انحصاره فى تعين معين فالتعين الاول هو الحقيقة الجامعة للصفات اجمالا وهو المسمى بالوجود فيكون هذه المرتبة تعينا وجوديا وتعينا علميا اجمليا اما كونه وجوديا فلان الوجود هو حقيقة الحق عز وجل ولم يثبت لها مرتبة فوق هذه المرتبة واما كونه علميا فلكون العلم عين العالم وعين المعلوم على وجه الاحاطة بخلاف الصفات الاخر فانها ليست بهذه المثابة فارتفع الخلاف وصار التعين الاول عند الفريقين شيئا واحدا سواء تسميه بالعلم او بالوجود وانت خبير بان هذا تنقيح مذهب الشيخ واتباعه رضى الله تعالىٰ عنهم والا يكون صلحا لا عن تراضى الخصمين وههنا ابحاث الاول ان التعين الجملى والتفصيلى علميان على ما هو المقرر عندهم فعلى هذا يكون الواجب تعالىٰ من الموجودات العلمية تعالى عن ذلك الثانى انه يستحيل ان يكون الشئ موجودا فى علم نفسه ولا يكون له وجود وراء وجوده فى علمه اذ التعينات الخارجية متاخرة عن هذا التعين حادثة الثالث لما كان حقيقة الوجود موجودا علميا فكيف يكون تعيناته خارجية حيث قالوا ان سوى التعين الجملى والتفصيلى تعينات خارجية واما ما يستفاد من عبارته سلمه ربه ان تسميته بالعلم مجرد تعبير لا انه فى نفسه حقيقة العلم ففيه نظر ۔ اما اولا فلانه اما ان يعتبر فى هذه المرتبة حضور الذات تعالى لنفسه فى علمه على ما هو المقرر عندهم او لا يعتبر وعلى الاول يكون اطلاق العلم على هذه المرتبة بطريق الحقيقة لا بمجرد التعبير وعلى الثانى لا نسلم جواز اطلاق العلم على الذات الموجود فى الخارج مع قطع النظر عن

حضوره لها لان معنى كون العلم عين العالم وعين المعلوم كونه عينا لهما باعتبار كونهما
عالمين ومعلومين لان تعليق الحكم بالمشتق يشعر بالعلية فلا يقال لزيد الموجود فى الخارج انه
علم فالذات المعرا عن النسب والاعتبارات مع قطع النظر عن حضوره لنفسه كيف يجوز
التعبير عنه بالعلم مع ان التعبيرات ساقطة فى تلك المرتبة فظهر ان اطلاق العلم على
هذه المرتبة ليس بمجرد تعبير على ما يدل عليه صريح عباراتهم كما لا يخفى على المتتبع فانهم
يقولون تعقل ذاته بذاته ولذا يسمونه بالعقل والحضرة العلمية والعلم المطلق والوجود
المطلق بمعنى الوجدان الغير المقيد بالتفصيل قال فى نقش الفصوص وهذه المعرفة نقد
كلية جملية وفى الفصوص واول التعينات المتعلقة للنسبة العلمية الذاتية بتعقل وحدة
الحق ووجوب وجوده ومبدأيته وسيما من حيث علمه نفسه فى نفسه وان علمه بنفسه
سبب لعلمه لكل شى وعبر عن هذا التعين فى موضع آخر بالعلم الوجدانى والاضافية غيب
هوية الحق اشارة الى اطلاقه باعتبار اللاتعين ووحدة الحقيقة الماحية لجميع النسب
والاسماء والاضافات والاعتبارات عبارة عن تعقل الحق نفسه وادراكه لها من حيث
تعينه واتصافه وهو عبارة عن تعين الوجود فى النسبة العلمية الذاتية واتصافه عبارة عن
صورة علمه بنفسه من حيث تعينه فى تعلقه وامثال هذا فى كلامهم اكثر من ان يحصى
واما ثانيا فلان اطلاق العلم عليه لو كان بطريق المجاز لجاز نفى العلم عنه مع انه غير جائز
عندهم على ما لا يخفى واما ثالثا فلان اتحاد العلم مع العالم والمعلوم انما هو فى العلم
الحضورى وكون العلم الذى تميز به الصفات بعضها عن بعض حضوريا امم بل هو من قبيل
العلم الحصولى لحصول صور المعلومات والاعيان الثابتة به ولو سلم كونه حضوريا
فاتحاده مع الذات البحت بدون ملاحظة اعتباره ممنوع بل التحقيق ان فى العلم
الحضورى ايضا الذات ملحوظة مع اعتبار من اعتباراته لا الذات البحت على ما افاده
بعض المحققين. واما رابعا فلان اتحاد الشئ مع الشئ لا يقتضى جواز اطلاق الاسم

المختص باحدهما علی الاخر الاترى ان كلا من الضاحك والماشى مثلا متحد مع الانسان ولا يجوز اطلاقه على ماهية الانسان من حيث هى ولان المقيد والجزئى متحد مع المطلق والكلى مع ان الاسماء والاحكام المختصة باحدهما من حيث هو لا يجوز اطلاقها على الاخر من حيث هو على ما حققه الصوفية الموحدة وغيرهم۔ مصرع

گر فرق مراتب نکنی زندیقی

واما خامسا فلان تعدد الصفات فى العلم يقتضى اتحاد العلم مع كل صفة من الصفات المندرجة والمندمجة ولا يلزم اتحاده مع الذات تعالى حتى يجوز اطلاقه عليه لا يقال الصفة فى تلك المرتبة غير متميزة من الذات تعالى فاتحاده مع احدهما اتحاد مع الاخرى لانا نقول ارتفاع التميز مطلقا فى تلك الحضرة مما يناقش فيه لجواز ان يكون ثمه تميز مجهول الكيفية غير هذا التميز العلمى ولا يعرف كيفيتها وهذا التميز العلمى اثر ذلك التميز وتعلق العلم بكل واحدة منهما على حدة مما يؤيد ذلك ولو سلم فلا نسلم ان العلم باحدهما عين العلم بالاخرى بل العلم بالذات من حيث هى غير العلم بالصفة من حيث هى وان كانت غير متميزة عنه على ما لا يخفى اذ باختلاف الحيثية يختلف العلم فان قيل العلم المتعلق بالقادر مثلا علم بالذات والصفة معا لان معنى القادر ذات له القدرة فجاز ان يكون ههنا ايضا من هذا القبيل اذ الذات فى هذه المرتبة ملحوظة مع الصفات ولو اجمالا غير معراة عنها فالجواب من وجهين احدهما انه لا يكون للذات البحت مرتبة اذ لم تثبت مرتبة فوق هذه المرتبة وثانيهما مع كون العلم المتعلق بالقادر علما بالذات والصفة بل بالصفة فقط الاترى ان ارباب المعقول قالوا ان علم الشئ بالوجه علم بالوجه فقط فتحقق الجهل بالنسبة الى ذات الشئ واما سادسا فلانه على تقدير جواز الاطلاق لا باعث لهم على تسمية الذات الموجود فى الخارج علما الرابع من الابحاث انه لو انحصر الذات تعالى فى مراتب تعيناته ولم يكن للمطلق وجود متاصل وراء وجود تقيداته يلزم

ان یکون الواجب سبحانہ محتاجا فی وجودہ الی وجود الممکنات وکذا فی سائر الکمالات
والصفات فی تقدم وجود الممکنات وصفاتہ علی وجود الواجب تعالی وصفاتہ سبحانہ و
بطلانہ اظہر من ان یخفی الخامس ان ہذا التحقیق مخالف لما ہو المقرر عند القوم من
اثبات مرتبۃ الاطلاق وراء التعینات ولذا یمنعون التفکر فی الذات المعرا قال فی نقش نقد
الفصوص لما کان الحق سبحانہ من حیث حقیقتہ فی حجاب عزتہ لا نسبۃ بینہ و بین
ماسواہ کان الخوض فیہ من ہذا الوجہ والتشوق الی الطلب تضییعا للوقت وطلبا لما
لا یمکن تحصیلہ ولا الظفر بہ الا بوجہ کلی جملی وہو انہ ما وراء ما تعین امر بہ ظہر کل متعین
لذلک قال سبحانہ بلسان الرحمۃ والارشاد وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ
فیفہم ان مرتبۃ الذات موجودۃ لا یمکن التفکر فیہا لانہا تعبیر محض ویقولون ان علمہ
سبحانہ لا یتعلق بذاتہ المقدس للزوم الاحاطۃ والتمیز والتفکر فی مرتبۃ التعین الاول لما
واحاطۃ علمہ سبحانہ لہ غیر ممنوعۃ وایضا یقولون اول ما صدر عنہ تعالی التعین الاول
ویسمونہ بالصادر الاول ومعلوم بالضرورۃ ان لکل صادر مصدر موجود قال للاہجی
ارادہ الہی وقدرت نامتناہی بنفس رحمانی چوں ایجاد تعین اول کرد قال ایضا اول مرتبہ کہ قبول
این فیض نمود تعین اول است وفی الحدیث النبوی علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ
اول ما خلق اللہ تعالی نوری وفی روایۃ اخری اول ما خلق اللہ العقل وبالجملۃ لا خلاف
لاحد فی صدور ہذہ المرتبۃ وما بعدہ من المراتب ومن المحال ان یکون ایضا الصادر و
المصدر شیئا واحدا وایضا انہم یقولون ان التعین الاول واسطۃ بین الحق والخلق و
برزخ بین الوجوب والامکان قال فی الفصوص وذلک الشرط الوجودی ہو العقل الاول
الذی ہو الواسطۃ بین الحق وبین ما قدر وجودہ من الممکنات الی یوم القیمۃ قال للاہجی
ذات احدیت چوں اقتضائے تعین اول کرد کہ برزخ جامع است میان وجوب وامکان والواسطۃ
والبرزخ لابد لہ من طرفین موجودین وبالجملۃ حصر الذات تعالی فی مراتب تعیناتہ

فی الحقیقۃ نفی للذات العلی المقدس فان قیل قد اثبت سلمہ ربہ مرتبۃ اللاتعین۔

قلت جعل ھذہ المرتبہ اعتبارا محضا ولم یثبت لہا وجودا مستقلا وراء التعینات ولذا اثبت عینیۃ الوجود فی اول التعینات ولو ثبت مرتبۃ وراء الوجود ثبت ما ادعیناہ من ثبوت مرتبۃ الذات وراء الوجود وایضا لولم یکن مرتبۃ الاطلاق الذاتی موجودۃ عندھم وراء التعینات لما کان للمناقشۃ فی ان المطلق الذی ھو لا بشرط شئ کیف یکون موجودا مع ان المطلق لا یوجد الا فی ضمن المقید مساغ ولما تحملوا فی التفصی عنہ ولما احالہ بعض المحققین علی الکشف و الوجدان، فان قیل انھم حکموا بعدم زیادۃ التعین الاول علی الذات فیکون متحدا مع الذات تعالی فیکون ھو الموجود فیرتفع الخلاف ولذا قال فی الفصوص حقیقۃ الحق عبارۃ عن صورۃ علمہ بنفسہ من حیث تعینہ فی تعقل نفسہ بان قد یوجد العلم والعالم والمعلوم۔

قلنا لا شک ان التعین الاول اعتبار من اعتبارات الذات المطلق وتعین من تعینات مقید با الحضور الذاتی فلا یکون وجودا بحتا واما حکمھم بعدم زیادتہ علی الذات فالمراد بنفی الزیادہ نفی وجودہ فی الخارج فالموجود فی الخارج انما ھو الذات المقدس لیس الا وھذا التعین انما ھو فی العلم والمراد انہ لم یدخل فی حیطۃ العلم شئ سوی الذات العلی من الصفات والاضافات المتمیزۃ ولا یلزم من شئ منہا الاتحاد ولان ان سلم فلا یلزم من اتحاد شئ مع شئ جواز اطلاق الاسماء والاحکام المختصۃ باحدھما من حیث ھو علی الاخر کما فی العام والخاص والماھیۃ والعارض علی ما مر، واما عبارۃ الفصوص فھی لبیان الحقیقۃ من حیث التعین والتقید علی ما یشھد علیہ تلک العبارات وکلامنا فی المطلق کیف والا یکون الذات من الصور العلمیۃ المتعینۃ وھو باطل فالخلاف باق، فان قیل قد اطلقوا لفظ المطلق فی التعین الاول ایضا فما وجھہ۔

قلنا ھو اطلاق ضد للتقید فیکون مطلقا مقیدا او اطلاق مرتبۃ اللاتعین

اطلاق عن صفة الاطلاق ایضا کما انہ اطلاق عن التجرد والتقید فیکون مطلقا مطلقا
قال المحقق الدوانی وجود مطلق اعنی وجود من حیث ہو بے شرط تجرد واطلاق وغیر آن از
عوارض صفات حقیقیہ حق می دانند وآن را مراتب اثبات می کنند مرتبۂ اول غیب ہویت است الخ —
فظہران الموجود المتاصل فی وجودہ عندہم انما ہو مرتبۃ یعبرون عنہا بغیب الہویۃ
والوجود البحت وہو وراء التعینات والتعینات اعتبارات فیہ لان الموجود ہو التعین
واللاتعین اعتبار محض فحاشا ان یکون مراد ہولاء الکبراء ذلک ہذا وتحقیق مذ ہبنا
ان طالب الیقین وصاحب الفطرۃ السلیمۃ اذا رجع الی وجدانہ بفکر صائب وتامل
صادق وانصف من نفسہ ادرک ان ذات اللہ تعالی المقدس لا ینبغی ان یحتاج فی وجودہ
الی غیرہ ویکون فی نفسہ خالیا عن الوجود ولا احتیاج فی ثبوتہ الی الوجود وادرک ایضا ان
ماہیتہ وحقیقتہ سبحانہ لا ینبغی ان یکون ہو الوجود لان الوجود مع کونہ فی نفسہ من المصادر
والاحداث لا ضرورۃ لنا بالقول بکونہ حقیقۃ الواجب الموجود فی الخارج بوجود اصیل
وان یصطلح علیہ بواسطۃ عدم احتیاجہ الی الغیر ومع ذلک لم یرد الشرع بہ فالحق
ان لہ سبحانہ ماہیۃ وحقیقۃ وراء الوجود ثابتۃ بنفسہا مستغنیۃ عن عروض الوجود
لہا وما یترتب علی الوجود یترتب علی تلک الماہیۃ بذاتہا فہی موجودۃ بذاتہا المقدسۃ
لا بالوجود عینا کان اوزائدا۔

وقولنا موجود بنفسہ مجرد تعبیر لقولنا ہست لا ان الوجود امر زائد ثابت قائم بہ
تعالی او عینہ فلا مدخل للوجود فی تلک الحضرۃ العلیۃ المعراۃ عن جمیع النسب والاعتبارات
کما لا مجال للعدم ثمۃ فہو سبحانہ لغایۃ تقدسہ لا یصل الیہ نسبۃ ما لکونہ خالقا لکلہا
فکلا النقیضین متنزلان عن تلک المرتبۃ المقدسۃ غیر منصورین ثمۃ حتی یتصور ارتفاع
النقیضین فلا مناقضۃ لشئ بشئ فی مرتبۃ الذات المعرا عن جمیع الاعتبارات حتی یستحیل
ارتفاع النقیضین اذ الارتفاع والثبوت من الاعتبارات والنسب لمتنفیۃ عن تلک الحضرۃ

الاترى الى ما افاده بعض المحققين من ان الجسم فى مرتبة وجوده السابق على البياض لا ابيض ولا لا ابيض وليس ذلك ارتفاع النقيضين المستحيل لان المستحيل ارتفاعهما بحسب نفس الامر مطلقا لا بحسب مرتبة من المراتب فان الامور التى ليس بينها علاقة التقدم والتاخر والمعية ليس لبعضها فى مرتبة الاخر وجود ولا عدم انتهى فلما ساغ امثال هذه الامور فى الممكنات فما ظنك فى شان خالق الممكنات تعالى وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فعلى هذا الايجاح فى نفى الاحتياج للذات المقدس الى الغير الى اطلاق لفظ عليه يكون مفهومه اللغوى من المعقولات الثانية والمعانى القائمة بالغير ولو كان كذلك لكان صاحب الشرع احق بالتعبير عن ذاته المنزه بالوجود والاخبار كما اخبر به عن سائر اسمائه وصفاته وكمالاته وليس فليس فالله عز وجل بذاته العلى مستغن عن عروض الوجود له فما يتفرع على الوجود يتفرع عليه سبحانه وكذا الحال فى سائر الصفات فكل ما يتفرع عليها فذاته العلى كاف فيه ومع ذلك له سبحانه صفات ازلية موجودة قائمة بذاته لورود الشرع بها ولما جرى عادته سبحانه بان كلما اثبت فى عالم الحقيقة ان يجعل لنا نموذجا فى عالم المجاز ليستدل به عليه جعل الوجود انموذجا بوجوده وبنفسه لا بالوجود فان الوجود لو وجد كان موجودا بنفسه دون الوجود المجاز قنطرة الحقيقة فنحن نوافق جمهور المتكلمين فى زيادة الوجود على الذات الغنى العلى وعدم كون الوجود عينا له ولكنا لا نقول باحتياج الذات المقدس الى الوجود واستكماله بالغير مع كماله بنفسه ونرجوا ان يكون مراد السلف من زيادة الوجود هو هذا المعنى ان كان منهم رواية فى هذه الباب لكن الظاهر ان ليس من السلف فى هذا نقل انما هو قول المتاخرين من اصحابنا رحمهم الله سبحانه بخلاف زيادة الصفات فان النصوص معاضدة لها فالحاصل ان الحق عز وجل موجود بذاته وصفاته السبعة بل الثمانية موجودة بذات الحق تعالى دون الوجود فالوجود كما هو

متنزل عن مرتبة الذات المقدس كذلك متنزل عن صفاته الحقيقية فلما لم يتخلل
فى حضرة الذات المقدس والصفات العليه وجود لم يتخلل وجوب ولا امكان اذ الامكان
والوجوب نسبة بين الماهية والوجود فحيث لا وجود لا وجوب ولا امكان فمن هذا
التحقيق اندفع اشكال صعب يورد على الصفات الحقيقية بانها اما ممكنة لذواتها او
واجبة فعلى الاول يلزم حدوثها لان كل ممكن حادث عندهم وايضا يلزم جواز
انفكاكها عن الذات فيلزم جواز الجهل والعجز تعالى عن ذلك وعلى الثانى يلزم تعدد
الواجب لذاته المنافى للتوحيد قال شيخنا وامامنا الامام الربانى والمجدد للالف الثانى
فذاته تعالى وصفاته سبحانه فوق هؤلاء الثلاثة المنحصرة غاية ما فى الباب اذا تصور
ذاته تعالى وتعقلت صفاته سبحانه بالوجوه والاعتبارات اذ لا سبيل الى الكنه عرض
لذاته سبحانه فى الوجود التصورى الظلى الوجوب لما هو المناسب واللائق لغنائه تعالى
وعرض لصفاته سبحانه بالوجود الذهنى الامكان لما هو المناسب لاحتياجها الى الذات
فذاته تعالى وصفاته سبحانه فى حد انفسها فوق مرتبة الوجوب والامكان بل فوق
مرتبة الوجود ايضا وباعتبار الوجود التصورى الظلى الوجوب يناسب لذات تعالى و
الامكان يناسب لصفات تعالت وتقدست فالصفات تعالت من حيث الوجود الخارجى
لا واجبة ولا ممكنة بل هى فوق الوجوب والامكان وباعتبار الوجود الذهنى ممكنة ولا يلزم
من هذا الامكان الحدوث لما انه ليس لذواتها كالممكنات بل لوجوداتها الظلية ويناسب
هذه المعرفة ما قال ارباب المعقول من ان الكلية والجزئية تعرضان للماهيه باعتبار
خصوصية الوجود الذهنى فلا يوصف بهما الماهية حال الوجود الخارجى فزيد الموجود
فى الخارج مثلا قبل التعقل ليس بجزئى كما انه ليس بكلى بل عرضت له الجزئية بعد الوجود
الذهنى الظلى بل نقول جميع النسب والاضافات والاحكام والاعتبارات التى تحمل عليه
تعالى كالالوهية والربوبية والاولية والازلية غير الصفات الثمانية الموجودة انما

يطلق عليه سبحانه باعتبار التصور والتعقل والا فالذات من حيث هو غير متصف بصفة ولا مسمى باسم ولا محكوم بحكم فصاحب الشرع تعالى انما اطلق على ذاته اسماء واحكاما باعتبار التناسب والتشابه لتكون قريبة الى افهام المخلوقات ويكون التكلم معهم على قدر عقولهم كما يقال لزيد الموجود فى الخارج بدون ملاحظة وجوده الذهنى انه جزئى على سبيل التشبيه والتنظير ويكون حكمهم بالجزئية انسب واشبه من حكمهم بانه كلى فكذلك الحكم بالوجوب والوجود على الذات الغنى العلى اولى وانسب من الحكم بالامكان والامتناع والا فلا يصل الى جناب قدسه تعالى وجوب ولا وجود كما لا يليق بجناب تنزيهه تعالى امكان ولا امتناع فافهم هذه المعرفة الشريفة القدسية فانها اساس الدين وخلاصة علم الذات والصفات تعالت وتقدست وما تكلم بها احد من العلماء ولا واحد من الكبراء استاثره الله سبحانه هذا العبد بهذه المعرفة والسلام على من اتبع الهدى۔

ومما افاده شيخى وامامى قدس الله سبحانه بسره السامى ان الصفات الحقيقية موجودة فى مرتبة الذات ولم يحصل من اثباتها تعين وتنزل فى تلك الحضرة العلية ومع كون الصفات تفاصيل للكمالات المندرجة فى حضرة الذات لم يحصل منها مرتبة اخرى فحكمها ممتازة عن احكام سائر الاجمالات والتفصيلات لان مرتبة احدها ممتازة عن مرتبة الاخرى فمرتبة التفصيل دون مرتبة الاجمال وهذا المعنى مفقود فى تلك الحضرة المقدسة والتفصيل ثابت فى مرتبة الاجمال وثبوت هذه المرتبة وراء العلم والخارج و تقسيم الوجود الذهنى والخارجى انما هو فى مرتبة الامكان فلا مجال فى تلك الحضرة للخارج ولا للعلم لانه لما لم يكن للوجود مدخل ثمة فالوجود الخارجى والعلمى فرعه وهذه المعرفة كشفية بل جميع ما سيجئ وما ذكرنا فى تحقيق الوجود وغيره اثبات الصفات مع كون الذات المقدس كافيا فيما يترتب على الصفات العلية امور ذوقية كشفية وما يورد فى اثباتها

من قبیل التنبیهات علی البدیهات التی لامساغ للبحث فیها والعلم الواجبی المتعلق بتلك الصفات فی تلك المرتبة المقدسة شبیه بالعلم الحضوری کعلمه سبحانه بذاته العلی وکما لاته المندرجة فی الذات وتلك الصفات مع زیادتها کانها نفس العالم وحضورها کحضور نفس العالم فمن ههنا ذهب جم غفیر من الصوفیة العلیة الی عینیتها مع ذات الواجب تعالی و نفی غیریتها والکمال الموافق لمذاق علوم الانبیاء علی اجمعهم عموما وعلی افضلهم خصوصا الصلوات والبرکات والتحیات والمطابق لاراء اهل السنة والجماعة شکر الله تعالی سعیهم ان یسلب عینیتها مع القول بنفی غیریتها ویقال لاهو ولاغیره ولئن قلنا ان علمها شبیه بالعلم الحضوری لعدم عینیتها ولما لم ینتزع منه صورة وحضور نفسها کائن کان من قبیل العلم الحضوری ولایتوهم من هذا ارتفاع النقیضین لان اتحاد الزمان والمکان شرط فی حصول التناقض ولیس فی تلك الحضرة زمان ولامکان فلایتصور التناقض وما ینصرف فی لفظ الغیر ویراد بالغیر الغیر المصطلح فالنظر الکشفی ینفی هذا التخصیص وینفی الغیریة بای معنی کان فان ارباب الکشف یجدون بالذوق والفراسة الصحیحة المقتبسة من مشکوة النبوة ان الصفات کما انها لیست عین الذات لزیادتها لیست غیرها وان کانت زائدة وبینهما نسبة الاثنینیة ففی تلك الحضرة انتقض قاعدة ارباب المعقول ان الاثنان متغائران۔

اذا عرفت هذا فاعلم ان لهذه المرتبة المقدسة التی هی مرتبة الذات مع الصفات الحقیقیة تعالت وتقدست ظهورا فی مرتبة الثانیة بلاتغیر وتبدل وذلك المرتبة مرتبة الوجود الذی هو خیر محض وکمال صرف ولیس لشئ غیر الوجود قابلیة مظهریة جمیع الکمالات بطریق الظلیة ولهذا ان تعلق العلم بتلك المرتبة المقدسة وانتزع کمالاته لکان اول شئ ینتزع منها حضرة الوجود والکمالات الاخر تابعة له ولهذا ذهب جماعة من الصوفیة العلیة وغیرهم الی عینیة الوجود للذات المقدس وتصوروه مع کونه

تعینا باللاتعین وثبوت هذا التعین الوجودی وراء العلم والخارج لان الوجود الخارجي
والعلمی من اقسام مطلق الوجود ومرتبة المقسم فوق مرتبة الاقسام فحضرة الوجود
من حيث هو سابق على كلا الوجودين ولا يتصور ثمه وجود خارجي ولا ذهنی علی ما مر وحضرة
الوجود بطريق الظلية جامع بجميع الكمالات الذاتيه والصفاتيه اجمالا وتفصيلا
فالاجمال تعين اول والتفصيل كانه تعين ثان ففی مرتبة اجمال الوجود لا يتميز كمال
عن كمال ولا صفة عن صفة وفی مرتبه تفصيل الوجود امتاز الكمالات وظهرت الصفات
فاول شئ ثبت فی تفصيل الوجود الحيوة التی هی ام جميع الصفات وهذه الصفة
كانها ظل لصفة الحيوة التی لها ثبوت فی مرتبة حضرة الذات المنزه ويصدق فی
حقها لا هو ولا غيره وهذا الظل لما كان ثبوته فی مرتبة هی دون مرتبة الذات تعالی
يصدق فی حقها لا هو ولا يصدق لا غيره بل كان مغائر الذات الحق عز وجل وكذا حال
سائر الصفات تعالت وبعد صفة الحيوة ظهر صفة العلم ثم الصفات الاخر من الارادة
والقدرة وغيرها والعلم مع كونه جزء من التعين الوجودی وحصة من حصصه جامع لجميع
الصفات والصفات الاخر من استقلالها كانها اجزاء لصفة العلم لان لهذه الصفة
نوع اتحاد مع موصوفها ليس لغيرها هذا الاتحاد اذ العلم قد يتحد مع العالم والمعلوم
والقدرة لا تتحد مع القادر والمقدور وكذا الارادة والسمع وغيرهما لا تتحد مع
الموصوف ولصفة العلم بجامعيتها اجمال لا يظهر فيه الصفات متميزة وتفصيل تظهر
فيه الكمالات متميزة كما للوجود ولاجماله حكم مركز الدائرة ولتفصيله حكم محيطها فمن
ههنا اندفع ما قد يورد ان تميز الحيوة عن سائر الصفات انما هو فی تفصيل العلم الذی
يسمونه بالواحدية واما فی مرتبة الاجمال فلا تميز هناك لصفة من صفة اخرى فكيف يحكم
بتقدم الحيوة على العلم الجملی علی ما وقع فی عبارات شيخنا وامامنا قدس سره والعجب من
هذا المعترض كيف يورد اصطلاح طائفة غير مسلم عند الخصم حجة عليه فی امثال هذا من

عدم الاطلاع على حقيقة مذهب الخصم واصطلاحه فيعد جهله اعتراضا وقد عرفت
ان التميز الحاصل لصفة الحيوة فى تفصيل الوجود بعد اندماجه فى حضرة اجماله
سابق على العلم الجملى والتفصيلى فالحاصل ان هناك تفصيلان تفصيل للكمالات
المندرجة فى اجمال الوجود والحيوة هناك مقدم على العلم بنوعيه وتفصيل فى حضرة
العلم لما اندرج فى اجماله والحيوة ههنا مؤخر عن العلم فالعلم المحاط مسبوق بالحيوة و
المحيط سابق عليه وانت خبير بان صفة الحيوة المسبوقة بالعلم ليس فى الحقيقة صفة الحيوة
بل صورة علمية لتلك الصفة فصفة الحيوة سابقة على العلم البتة وصورتها العلمية مسبوقة
بالعلم ومع قطع النظر عن جميع ماذكرنا فتقدم شان الحيوة على شان العلم مما لايحتاج
الى دليل وتنبيه عند ذى فطرة سليمة وافاد شيخى وامامى قدسنا الله بسره السامى اخرا
فى موضع اخران حقيقة الحقائق والحقيقة المحمدية على مظهرها الصلوة والسلام و
التحية هو التعين والظهور الحبى والحب مبدأ الظهورات ومنشأ خلق المخلوقات ورد
فى الحديث القدسى كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف فلولا هذا
الحب لما اوجد موجودا اصلا فمن ههنا ظهر سر لولاك لما خلقت الافلاك وفى رواية لما
اظهرت الربوبية وهذا الحب مركز ومحيطه الخلة التى هى كالظل لذلك المركز، فالمركز
حقيقة لمحمد صلى الله عليه وسلم ومحيطه الدائرة التى هى كالظل لذلك المركز والخلة حقيقة
لابراهيم الخليل ومبدأ لتعينه على نبينا وعليه الصلوة والسلام وجاز ان يكون الخلة
تعينا ثانيا لكن فى النظر الكشفى هذا المركز والمحيط تعين واحد والتعين الثانى فى النظر
الكشفى التعين الوجودى الذى ظهر بعنوان اصله الذى هو التعين الحبى قبل ظهور
هذا الاصل فان قيل الحب فرع الوجود اذ الحب بدون الوجود لايتصور فكيف يكون
الحب اصلا للوجود۔

قلنا قد سبق ان الحق جل سلطانه موجود بنفسه وصفاته الثمانية تعالت

موجودة بذات الحق ولا مدخل للموجود ولا للوجوب ثم بل الوجود والوجوب من
الاعتبارات المتنزلة عن تلك الحضرة فاول اعتبار ظهر لايجاد العالم الحب ثم الوجود
الذی هو مقدمة الايجاد لان لتلك المرتبة المقدسة بدون هذين الاعتبارين غناء
ذاتيا عن ايجاد العلم ان الله لغنی عن العلمين وان شئت تفصيل الكلام فی هذا
المقام وتحقيق المرام على التمام وان تعرف حقيقة مقام الخلة والحب والوجود فعليك
بكلام الامام غوث الانام شيخنا وقبلتنا جزاه الله سبحانه عنا خير الجزاء واعلم ان التعين
العلمی الجملی المذكور سابقا هو الذی يسميه الشيخ واتباعه قدس الله اسرارهم بالوحدة والتعين
الاول والحقيقة المحمدية ويقولون هو اوسع التعينات وهو مشهود الكل وهو التجلی الذاتی
وله مقام التوحيد الاعلى ومبداءه وهو ماخذ الاعتبارات ومنبع النسب والاضافات
الظاهرة فی الوجود والباطنة فی عرصة التعقلات والاذهان والمقول فيه انه وجود مطلق
واحد واجب ويقولون ان اطلاق اسم الذات على الحق تعالى لايصدق الا باعتبار
هذا التعين ووراءه مرتبة اللاتعين والوجود المطلق فاقول ليت شعری كيف
حكموا يكون صفة من صفاته تعينا للذات المعراة عن النسب والاضافات بل الاظهران
يقال ان هذا التعين تعين صفة العلم وظهورها فی المرتبة الثانية والصفة فی الحقيقة
غير الموصوف ولاينبغی ان يقال انه تعين الذات بهذه الصفة لان الذات
لاتتعين بالصفة وارباب المعقول قالوا فی علم الشئ بالوجه ان المعلوم هو الوجه
فبالنسبة الى ذات الشئ يتحقق الجهل وقد تحقق بما تقرر ان هذا التعين حصة من
حصص الوجود التی تميز وتعين فی تفصيل الوجود لكنه اجمع الحصص وهو مسبوق
بصفة الحيوة والحيوة مسبوقة بمرتبتی الوجود الاجمالی والتفصيلی والوجود مسبوق
بالخلة والخلة مسبوقة بالحب والحب تعين اول واعتبار اسبق فالتعين العلمی الجملی متنزل
عن التعين الاول بستة مراتب وعما فوقه بسبع مراتب ومما ينبغی ان يعلم ان ليس معنى

التعین عندنا ان الحق عزوجل تنزل فصار حبا او وجودا بل معنی التعین المصدور لانہ الالیق بالتنزیہ والانسب بلسان الانبیاء علی اجمعھم عموما وعلی خاتمھم خصوصا الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب (۸۶) ہشتاد و ششم

بمولانا محمد حنیف در حصول نسبت قیومیت و حصول بہرۂ اصالت و محبوبیت ذاتی و کمال انفعالی۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اخوی اعزی مولانا محمد حنیف از این مسکین ضعیف بعد از مطالعہ دعا و سلام معلوم نمایند دران ہنگام کہ حضرت مجدد الف ثانی قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس درویشے را از مخلصان خود بخلعت قیومیت نواختند و باین امر خطیر سرفرازش ساختند آن درویش را در خلوت طلب داشتہ فرمودند کہ علاقۂ ارتباط من باین مجمع گاہ ہمین معاملۂ قیومیت بودہ کہ آنرا بتو عطا نمودہ شد و مکونات بشوق تمام بتو روآوردند الحال سبب ماندن خود درین جہان فانی نمی یابم و ادائے قرب ارتحال خویش ازین جہان بر بینش فرمودند آن درویش دلریش باوجود استماع بشارت مسطورہ جگر کباب و دیدہ پُر آب گشتہ با کمال الم و اندوہ در خود فرورفتہ نہ زبانش را یارائے گفتن ماندہ و نہ سامعہ را تاب شنفتن۔ چون آنحضرتؒ این تلوین را دران مسکین مطالعہ نمودند از روے نہایت کرم فرمودند غم مخور کہ سنۃ اللہ سبحانہ این چنین جاری گشتہ است کہ یکے را بخود می خوانند دیگرے را بجایش می نشانند و از کمال تلطف عبارت آن عزیز را کہ در نفحات می آرد بر زبان مبارک راندند کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم پاے در کشیدند ابوبکرؓ بجاے او نشست ابوبکر را پاے در کشیدند عمرؓ بجاے او نشست و عمرؓ را پاے در کشیدند عثمانؓ بجاے او نشست عثمانؓ را پاے در کشیدند علیؓ بجاے او نشست۔ آن درویش چون در خود ہیچ گونہ قابلیت این معنی نیافت و نیز الم مذکور در خاطرش مرکوز بود بہ کلا یا نعم لب نتوانست کشود و امورے کہ استکشاف آن ضروری بود درمیان نیاورد این بود کہ چون آنحضرت فرمودند کہ اشیا بقیومیت تو

راضی تر و خوشنود از قیومیت من نیز لهم آنرا نتوانست جرأت نمود که پرسد، خوش گفت۔ بیت

وحشی گذشت یار و نکردی حکایتے ای خان و مان خراب زبان تو بستہ بود

چون اندوہ این درویش آنحضرت بیش از بیش دیدند فرمودند در ارتحال من گونہ حیلتے ہست باز

اما بہ بینیم کہ چہ علاقہ درمیان است متوجہ گشتہ بعد از لمحہ فرمودند کہ تا ایام وصال من قیام تو با من بود

وقیام افراد عالم با تو، این مقولہ گونہ تسلی دہ خاطر حزین این مسکین گردید بعد ازین ماجری

بیک سال وسہ ماہ چند روز کم واقعہ آنحضرت روے نمود چہ این گفت وگو در عشرۂ اولی ذی الحجہ

سنہ یکہزار وسی ودو بود وارتحال آن ہادی انام بست وہشتم صفر سنہ یک ہزار وسی وچہار بود

پیش از عنایت این خلعت بمدت یازدہ سال کہ آن درویش دران ہنگام در حوالی چہار دہ بدہ

سالگی بود بعرض اشرف رسانیدہ بود کہ من از خود نورے می یابم کہ تمام عالم ازان نور منور است

وآن نور در ہر ذرۂ از ذراتِ عالم ساریست چون آفتاب اگر آن نور فرو رود عالم ظلمانی است

آن عالی حضرت ویرا بشارت دادہ فرمودند کہ تو قطب وقت خویش می شوی واین سخن من یاددار

حمد اللہ سبحانہ کہ موعود منجز گشت واثر بشارت بحصول پیوست چہ قطبیت یکے از شعبِ

قیومیت است۔

برسر اصل سخن رویم وگوئیم کہ قیوم درین عالم خلیفۂ حق است جل وعلا ونائب مناب او

اقطاب وابدال در دائرۂ ظلال وے مندرج اند وافراد وادنا در محیط کمال او مندرج، افرادِ

عالم ہمہ بوے روئے دارند وقبلہ توجہ جہانیان اوست دانند یا ندانند بلکہ قیامِ عالمیان بذات اوست

چہ افراد عالم چونکہ مظاہر اسما وصفات اند ذاتے درمیان شان کائن نیست ہمگی اعراض واوصاف اند

واعراض واوصاف را از ذات وجوہر چارہ نیست تا قیام شان بآن بود وعادت اللہ جاری ست

کہ بعد از قرون متطاولہ عارفے را نصیبے از ذات ارزانی داشتہ ویرا ذاتی عطا می فرمایند کہ بحکم

نیابت وخلافت قیوم اشیا می گردد واشیا بوے قائم می باشند۔

باید دانست کہ حصول نسبت قیومیت ہیچ کس را تا نصیبے از اصالت نداشتہ باشد

بیسر نسبت آن عالی حضرت متعالی منقبت درویشے را کہ بحصول نسبت قیومیت بشارت داده بودند بہ تو بد نبوت نشأ اصالت وبرا نیز سربلند گردانیدند و نیز فرمودند کہ ہر قدر کہ نصیبے از اصالت داری موافق آن نشأ محبوبیت در نہاد تو مودع ست یعنی محبوبیت ذاتی وکمال انفعالی درحق وے نشان داده وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ

مکتوب (۸۷) ہشتاد وہفتم

بمیر محمد منصور دربیان امورے کہ ابلاغ آن ضروری ست۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی آیت کریمہ کہ درباب کفار اہلِ کتاب کہ بحیلہ ومکر اہلِ اسلام را دلالت بکفر وارتداد می نمودند بطریق تعریض باین جماعہ فرموده بودند و خود را بزعم خود مسلمان وبرحق قرار داده وطرف ثانی را قرین یہود وابلیس لعین در اغوا واضلال ساختہ بوضوح انجامید حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ شما مسلمان ودرجرگہ درویشان خود را می گیرید کے شما را یا دیگرے را از راهِ حق مانع آمده ایم ازین باب حرفے ہم درمیان ما وشما نیامده است بہتان را ہم حد نیست ودر صحبت ما مرتد وگمراه وکافر کیست ونیز مراد ازین اغوا ودلالت بارتداد غوایت وارتداد شریعت است یا غوایت وارتداد طریقت کہ عبارت از خروج است از اطاعت وطریقت شیخ چنانچہ مقرر است اول خود مراد نیست اگر مراد دارند چہ چاره است ماند ثانی کہ ردهٔ طریقہ باشد کہ نصیب وقت است معلوم شریفہ است کہ ما در آن وقت درین دیار نبودیم بسیر رفتہ بودیم معلوم نیست کہ دلالت کننده باین ارتداد کہ بود گناه آں بر ما بستن معقول نیست دیگر از این جانب مقدمۂ غیرت یا غیره کہ لازمۂ طریقۂ صوفیہ علیہ است ہیچ درمیان نیامده است شما دوم مرتبہ است کہ بدایت بجنگ می کنید وایذا می رسانید ایذائے دل ادنی مسلمان چہ نتیجہ دارد فکیف ایذائے اہل حقوق از غیرت خداوندی جل سلطانہ نمی ترسید کہ فتنہ خفتہ بیدار می کنید این قدر ابدانید مقبول یکے مقبول ہمہ مردود یکے مردود ہمہ از یکے قطع نموده ہوس ترقی ووصول را از خاطر

فرستاده

یکجا

شریف بدرکنید ہرچند رواست کہ از راہِ استدراج صورت کشائش و ترقی رو نماید اما از حقیقت و معنی آن بے بہرہ است شیطان دشمن قوی ست از مکر آن ہیچ کس ایمن نیست فالحذر ثم الحذر سخن در جائے دیگر است کہ کشائش و ترقی بر آن متفرع است فالحذر ثم الحذر چون شما سلسلہ جنبانید این قدر گفتہ شد والا امور اہم دیگر در پیش است نوبت باین قسم گفتن و نوشتن نمی رسد و نیز حقوق آشنائیہا ہم مقتضی بود کہ یک دفعہ ابلاغ حقیقت کار نمودہ آید والسلام

مکتوب (۸۸) ہشتاد و ہشتم

بمولانا محمد حنیف در بیان معارف اقربیت و تفصیل سیرے کہ ورائے آفاق و انفس ست و دقائق فنا و کشف سر غلبہ عجز و حیرت در طریقہ علیہ آنحضرت سلمہ اللہ تعالیٰ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ. سعادت آثار اخوی مولانا محمد حنیف ازین مہجور ضعیف استفسارے نمودہ بود بتقریب حل آن سطرے چند نویسد بگوش ہوش استماع نمایند قال عز من قائل ونحن اقرب الیہ من حبل الورید ذات حضرت واجب الوجود جل سلطانہ ہمچنیں کمالات ذاتیۂ او تعالیٰ از بندہ بہ بندہ نزدیک تر است پس سیرے کہ باین مراتب متعلق شود ورائے سیر آفاقی و سیر انفسی باشد و نیز ورائے جذبہ و سلوک بود چہ سلوک سیر آفاقی ست و جذبہ سیر انفسی، سیر آفاقی را بُعد در بُعد فرمودہ اند و سیر انفسی را ہرچند قرب در قرب گفتہ اند لیکن آن قرب ظلی است، ازین قرب اتحاد باید گذشت تا معاملۂ اقربیت روے دہد چنانکہ زوال علم حصولی اشیا کہ عبارت از فنائے قلبی است بے تمامی سیر آفاقی ممکن نیست و بے شروع در سیر انفسی میسر نہ ہمچنیں زوال علم حضوری شخصی کہ بذات و صفات او متعلق است و فی الحقیقت فنائے نفس است بانتہائے سیر انفسی و دخول در مراتب اقربیت مربوط است و در سیر انفسی علم حضوری عارف بر جاست چہ انفس درین موطن بعنوان حقانیت پیدا است و از قید آن بتمام رہائی بحصول نہ پیوستہ تا وصول بمطلوب حقیقی پیدا آید چہ مطلوب بموجب کریمۂ ونحن ... ورائے انفس است و آنچہ

در انفس نمودار است از آیات دالہ است چنانچہ قرآن مجید بآن مشعر است سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا
فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ و چون علم حضوری عین عالم است
ناچار بزوال آن زوال نفس عارف خواہد شد و اثرے از وے نخواہد ماند و زوال علم حضوری باین
معنی است کہ علمی کہ تعلق بذات عارف داشت از انجا کندہ بواجب تعالیٰ متعلق شود حاضر دران موطن
حق سبحانہ باشد نہ ذات او بیانش آنست کہ ہر کمالے کہ در ممکن نمودار است ہمہ مستفاد و مستعار
از مرتبہ وجوب است تعالت از وجود و حیوۃ و علم و قدرت و امثال آن و ممکن این کمالات را از خود
فہمیدہ خیانت در امانت نمودہ است و چون عارفے را بمحض فضل و کرم باین دید عارتیی بتوان تذ
مرۃ ثانیۃ تواند بود کہ بحکم إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا امانات را درست
باہل امانات بسپارد و چون علم حضوری او پرتوے ست از حضور ذاتی مطلوب این حضور بآن حضور
ذاتی ملحق خواہد شد در رنگ سائر کمالات کہ باصول خود ملحق می گردند درین ہنگام عارف خود را
خالی محض خواہد یافت و بعدم صرف ملحق خواہد دید نہ ذکرے در خود احساس نماید و نہ توجہے نہ یافتے بود
و نہ حضوری بعد از لحوق باصل اگر یافت ست از خود بخود است و اگر حضور است ہم از خود بخود کان
الحادث اذا قورن بالقدیم لم یبق لہ اثر۔ درین موطن کہ موطن فنائے نفس است بروجہ کمال
اطلاق کلمہ انا از عارف زائل می شود و عارف از خود بانا نمی تواند تعبیر کرد زیرا کہ بعد از فنائے نفس
کہ مورد کلمہ انا بود انا را مورد ے نماند کہ بران اطلاق یابد نہ بآن معنی کہ انا بر حق اطلاق شود و خود را
حق بیند کہ خودی درمیان نماندہ است و انانیت برکندہ و آنچہ حضرت ایشان قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ
الاقدس در بعضے از مکتوبات جلد اول زوال کلمہ انا را از سکر نوشتہ اند و فرمودہ کہ در صحو امثال این
سخنان متصور نیست در سیر انفسی نوشتہ اند بلکہ در فنائے جذبہ کہ سلوک تام بآن منضم نگشتہ است
زیرا کہ درین موطن مورد کلمہ انا ہنوز برجاست لیکن بجہت غلبۂ محبت کہ منشا سکر است مستور
گشتہ است نہ زائل حکم بزوال آن نمودن محض سکر است اگر بصحو آید مورد آن را دریابد و حکم بزوال
آن نکند کہ تمامے آن سیر تمامے ولایت صغری ست پس برین تقدیر در کمالات ولایت صغری کہ

بسیر انفسی مربوط است استتار کلمہ انا نیز از ورجہ کمال متنزل بود و کمالے کہ درین مکتوب بیان آن
می رود از کمالات ولایتِ کبری است کہ بورائے آفاق و انفس متعلق است و حقیقت فنائے
نفس در آنجا متحقق است و در این موطن مورد کلمہ انا از بیخ برکندہ شدہ است کہ عود آن صورت
ندارد فنا و بقا و صحو و سکر آن را یکسان است والزائل لایعود۔ و آنکہ گفتیم کہ حقیقت فنائے نفس
در انجا متحقق است زیرا کہ فنائے نفس فی الجملہ در ولایت صغری نیز بحصول می پیوندد ولیکن کمالِ
آں دریں موطن است چنانچہ تحقیق آں در مکتوبات جلد ثانی بہ تفصیل مبین است وچون عاشق
بیچارہ خود را سزاوار ورود کلمہ انا نیابد و خودی را شرک بیند و از انانیت پاک گشتہ تبری گزیند تواند بود
کہ معشوق از روئے فضل و احسان بموجب هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ آن گم شدہ
را در خلوت کدہ انائے خود جا دہد و عاشق صادق از ہمہ روئے تافتہ بیخود در حرم خاص کعبہ مقصود
اعتکاف گزیند نہ بدان گونہ کہ عاشق عین معشوق شود۔ بیت

خیال کج مبر این جا و بشناس   کسے کو در خدا گم شد خدا نیست

دریں موطن از عاشق در دمند اثرے نیست معشوق است کہ خود بخود جلوہ گر است و عاشق را از
میان برداشتہ۔ بر خود

سوال ہرگاہ علمِ حضوری عین عالم باشد و آن علم بعد از کمال باصل خود کہ علمِ حضوری
واجب است ملحق می گردد و مقرر است کہ لحوق ہر کمال باصل خود کائن است نہ بامرے کہ مباین اصل
آن باشد لازم می آید کہ حقیقت ہر شخص و مبدأ تعین او علم بود و حال آنکہ صفات دیگر نیز مبادی
تعینات خلائق است چنانچہ بطور حضرت ایشان ما قدسنا اللہ بسرہ الاقدس تکوین مبدأ تعین حضرت
آدم است و کلام مبدأ تعین حضرت موسیٰ و قدرت مبدأ تعین حضرت عیسیٰ علی نبینا و علیہم الصلوات
والتسلیمات و جمعے لہ داخل ولایات این بزرگوار اند مبادی تعینات شان جزئیات این صفات
اند و جزئیات جزئیات این صفات علی تفاوت الدرجات۔

جواب: حقیقتِ محمدی علی مصدرہا الصلوٰۃ والتسلیمات والتحیہ، چنانچہ مقرر این طائفہ است

اجمال حضرت علم است و حقائق سائر خلائق تفصیل این اجمال است پس نظر باین معنی توان گفت که حقائق جمیع خلائق علم است، چہ ہمہ خلائق ظہور و تفصیل آنحضرت است علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات غایۃ ما فی الباب آن حقیقت جملی را در مرتبۂ تفصیل حصص لا یحصی است، باندازۂ کمالات مفصلۂ علم کہ در حضرت اجمال اندراج و اندماج داشتند پس حقیقت ہر شخصے از اشخاص سوائے آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام حصۂ بود از حصص علم کہ از تعلق علم در مرتبۂ تفصیل بکمالے از کمالات مندرجہ اجمال حاصل گشتہ مثلاً مبدأ تعین حضرت ابو البشر علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام حصہ است از علم کہ از تعلق آن بصفت تکوین کہ در اجمال مندمج بود بحصول پیوستہ است و علی ہذا القیاس سائر الحقائق لیکن چون تمیز میان حصص و حقائق باآن کمالات است حقیقت ہر شخصی مسمی بکمالے ازان کمالات کہ نسبتِ خاص باآن شخص دارد کہ سبب تمیز او شدہ است، نمودہ اند، پس علم اشرف صفات شد و برکات آن شامل جمیع موجودات آمد۔

جواب دیگر آنکہ اتحادِ شئ باشئ مستلزم آن نیست کہ شئ اول حقیقت شئ ثانی باشد چنانچہ خاصہ را با ماہیت نسبت اتحاد است باآنکہ از عوارض است۔ اگر گویند برین تقدیر کہ علم ذات و حقیقت انسان نبود حقائق جمیع موجودات تفصیل حقیقت محمدی گفتن چگونہ راست آید، چہ حقیقتِ محمدی علم است۔ گوئیم در کار نیست کہ اجمال ذاتی تفصیل بود چہ انواع مندرجہ تحت حیوان را تفصیل ماشی توان گفت، ہر چند ماشی ذاتی آن نیست و لو سلم۔ گوئیم کہ حقیقتِ محمدی را اجمال کل ہمہ حقائق گفتن باعتبار اشتمال و جامعیت علم است مر آن حقائق را، باآنکہ گوئیم تواند بود کہ حقیقتِ محمدی عبارت از جمیع کمالات ذاتیہ بود کہ متعلق علم است علی وجہ الاجمال نہ نفس علم من حیث ہو لیکن چون دران مرتبہ علم را ازان کمالات تمیزی نیست و غیر از حضور و انکشاف امرے دران موطن ہویدا و مفہوم نہ، لہذا آن مرتبہ را وحدت گویند و قابلیت محض خوانند و نیز علم را با معلوم بطور بسیارے از محققان اتحاد کائن است، ناچار تعبیر ازان حقیقت بعلم نمودہ اند لہذا در مرتبۂ تفصیل ہمان کمالات متمیزہ حقائق سائر اشخاص اند و برایں تقدیر تقابل اجمال با تفصیل بے تکلف می افتد و بغیر آن

نہ چنان و مؤید این توجیہ است کہ نزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس حقیقت محمدی اجمال تعین وجودی ست یا تعین حبی کہ تعین علمی ازاں بمراتب پایان است چنانچہ تحقیق آن در جائے دیگر ثبت یافتہ است. اگر گویند کہ کلام بعضے اکابر ناطق است بآنکہ علم حقیقت انسان است چنانچہ مولوی قدس سرہ فرمودہ اند. مصرع

اے برادر تو ہمیں اندیشۂ الخ

واز حضرت ایشان نیز در بعضے اوقات مثل آن مسموع گشتہ. گوئیم تواند بود کہ این اکابر بر سبیل تجوز و مبالغہ فرمودہ باشند یعنی عمدہ در تو ہمین فکر و اندیشہ است باید کہ آن در غیر مطلوب حقیقی مصروف نبود بلکہ بتمام مصروف آنجناب مقدس گردد و تحقیق در این مقام آنست کہ حضرت ایشان ما افادہ نمودہ اند جائے کہ فرمودہ اند ازین بیان لازم می آید کہ در علم حضوری ہم صورت معلوم با وجود حضور نفس معلوم کائن است کہ حاضر نفس معلوم خاص نسبت اعتبارے در وے راہ یافتہ است کہ از نفس بصورت آوردہ فہم ہر کس باین وقت نرسد تا بذات بحت واصل نشود بوصول بیچونی این دقیقہ را در نمی یابد۔

فصل بالخیر اے برادر حل آنچہ ازاین فقیر استفسار نمودہ بودی کہ سبب چیست کہ در طریقہ حضرت ایشان ما قدس سرہ نسبت جہل و حیرت غالب است و کمتر در درک می آید از تحقیق سابق لائح گشت زیرا کہ نسبت آنحضرت ورا آفاق و انفس است و باقربیت متعلق و بالا گذشتہ است کہ معاملہ اقربیت بعلم حضوری تعلق دارد نہ بعلم حصولی و معلوم است کہ یافت و التذاذ در علم حصولی ست نہ در علم حضوری ہیچ کس شنیدہ کہ از یافت و حضور خود ملتذ بودہ باشد در علم حضوری اگر یافت و التذاذ است نہ از قبیل یافت و التذاذ متعارف است یافتے است مجہول الکیفیت لہذا اگر کسے خواہد کہ بر احوال خود اطلاع یابد و کمالات ذاتیہ و صفاتیہ خود را بداند محتاج بتصور ذات و صفات خود خواہد گردید و بے آن پے بذات و صفات نخواہد برد و خود را از خود فاقد خواہد دانست از بس کہ بدو بینی عادت کردہ است حضور ذاتی را علم نمی انگارد و تا مدرک او از و مزایلت نداشتہ باشد

هرچند که مزایلت در تصور بود نمی تواند دریافت. اگر گویند که در معاملهٔ اقربیت مزایلت و مباینت کائن است چه اقربیت اثنینیت را میخواهد اتحاد است که مزایلت ندارد و از اثنینیت بری ست پس باید که سیر انفسی مقصود بعلم حضوری باشد که اتحاد و رفع دوگانگی دران موطن صورت می بندد نه در معاملهٔ اقربیت که ورائے آفاق و انفس است و بے مزایلت متصور نیست. گوئیم چون مشهود در مرآت انفس ظلی از ظلال مطلوب است و آیتے از آیات داله او ناچار حضور و شهود آن حضور و شهود مطلوب نبود، هرچند صاحب سیر انفسی آنرا غیر مطلوب نداند اما فی الحقیقة غیر است پس نسبت باصل مطلوب علم حصولی باشد چه حضور ظل حضور اصل نیست بلکه نسبت بآن مشهود که در مرآت انفس است نیز علم حصولی کائن است چه مرآت را با صورتے که در آن ظاهر است نسبت حصول است نه حضور هرچند در وقت شهود صورت ظاهرهٔ مرآت مختفی است و مشهود نه لیکن فی الحقیقة مرآت بر حالت اصلیه خود است زوال آن در نظر است و بس و انقلاع آن در شهود است فقط چه قلب حقیقت محال است و مقید مطلق گشتن محض خیال، و در معاملهٔ اقربیت حکم بمزایلت و دوری نمودن از احکام وهم است و در رنگ مزایلت صورت منعکسه در مرآت باذی صورت که آن مزایلت نیز وهمے است هرگاه قرب را با دوری مضادت بود و در اتحاد که نیز از افراد قرب است مزایلت نباشد در اقربیت که نازک تر است دوری و مزایلت مفقود تر باشد هرچند اثنینیت باشد اما بعد و مزایلت نبود این معامله ورائے طور عقل است محبوس عقیله عقل مشکل است که باین سر پے برد کشف صحیح و نور فراست که مقتبس از مشکوٰة نبوت بود باید تا ایمانی باین معامله حاصل نماید و شربے از مشرب یابد و بر تقدیر تسلیم گوئیم مزایلتے که موجب تیسر درک است همان مزایلت است که از راه بعد و دوری پیدا شده است نه مزایلتی که از راه اقربیت متوهم شود که دریافت و درک از نسبت اتحاد هم دور تر است یا آنکه گوئیم تعلق معاملهٔ اقربیت بعلم حضوری نه بآن معنی است که نفس عارف هنوز برجا است و علم حضوری او برپا مع ذلک باصل مطلوب علم حضوری دارد دو چیز را حاضر است که این محال است یا نفس حاضر را عین مطلوب تصور نموده حضور نفس را عین حضور او دانسته است که این معامله مناسب سیر انفسی است بلکه بآن معنی است که

عارف از خود معدوم شدہ واز حضورِ ذاتی خود منخلع گشتہ حضورِ اوکہ پرتوے است از حضورِ واجبی جلّ سلطانہ بحضور او تعالیٰ ملحق گردد و بعد از لحوق تمام چوں حضور او با وبود کہ از عارف واز حضور وے اثرے نماند نسبت باطن از درک بعید تر می افتد و بعدم یافت از نسبت علم حضوری کہ بالا ذکر یافت متصف تر می گردد وہذا۔

برسر اصل سخن رویم صاحب علم حصولی در مراتب قطع منازل وصول در کمال شوق و ذوق است و بکشف و شہود خود ملتذ و شادان و ہموارہ در استغراق حضور مستہلک و صحبت او جذب بخش و عشق آمیز و گریہ آور و وجد انگیز و آنکہ معاملہ او وراء آفاق و انفس است از شوق در گذشتہ است واز قید شہود و استغراق در مشہود وارستہ معاملہ او ورائے ظہورات است و کارخانہ او برتر از ظلال چہ ظہور بے شائبہ ظلیت نیست و نہایت ظل تہایت انفس است بیرونِ انفس ظل نیست ہر چند مراتب بعید باشد صحبت شان بعینہ صحبت اصحاب کرام است علیہم الرضوان در صحبت ایں بزرگواران ہیچ شنیدہ کہ کسے تواجد نمودہ باشد و نعرہ شوق برکشیدہ و دم از تجلی و شہود برآوردہ، آرام ایں برگزیدگان در طاعات ذوالانعام است جل وعلا و فرخندگی ایشانان در بندگی او تعالیٰ کار اینہا دوام نیاز است و کمال لذت شان در نماز حدیث ارحنی یا بلال و حدیث قرۃ عینی فی الصلوٰۃ شاہد معاملہ شان است آنچہ ارباب ظلال را در آخر کار میسر است قدم اول ایں بزرگواران ست وصول باصل اینہا را مسلم است و حقیقت وجدویافت ہم اینہا را میسر ایں وجدویافت از عالم دیگر است ورائے وجدویافت سابق وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَّهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ در مقام سابق اگر وصل است صورت وصل است و اگر یافت ہم صورت یافت چہ علم حصولی بمنزلہ ظل علم حضوری است۔

تنبیہ از لفظ جہل و حیرت کہ بالا مذکور شد گمان نکنی کہ ارباب ایں نسبت علیہ علم نسبت خود ندارند کلا حقیقت علم و یافت درایں موطن ثابت است لیکن چوں متبادر بافہام بلکہ متحقق نزد عوام کہ باسفل سافلین فرود آمدہ اند علم و یافت بحصول صورت معلوم است و بس، علم حضوری

بعید

نزد شان گویا علم نیست بنابران تعبیر ازان معامله بجہل و حیرت نمودہ می آید والحق دریافت آن نسبت کماہی بے وفور علم و کمال معرفت متعذر است ہرچند حاصل بود وطریق دریافت آن نسبت یا بآن گونہ بود کہ حق تعالی عارفے را حدت بصیرت بنوعے عطا فرماید کہ بے حصول صورت معلوم تواند تمیز نمود ہرچند عقل عقیل پے بآن نتواند برد کلا نجمل عطایا الملک الا مطایاہ یا بآن طریق کہ در صورت مثالی آن معاملہ مجہول الکیفیت را وانمایند یا بالہام ربانی دیا باعلام راہبر یا غیرہ معلوم کند بایقین حصول نسبت بالذاتی کہ برآن مترتب است بدہند و درک درک نبود و رواست کہ بعضے را آن معاملہ حاصل باشد و علم بآن از ہیچ راہ حاصل نبود علم بتفصیل احوال و مقامات ہمہ را نمی دہند خال خالے را عطا می فرمایند و دیگران را بعلم او کفایت می کنند لیکن این ہر دو در نفس وصول برابر اند تفاوت بعلم و عدم علم است کہ از قبیل فضل جزئیست و در علم نیز مراتب مختلفہ است. بالجملہ آنچہ مطلوب است حصول این نعمت عظمی است علم بآن ہر قدر کہ بود از قبیل محسنات زائدہ است در رنگ محسنات بدیعی در فن بلاغت ولیکن ہذا آخر المکتوب الحمد للہ اولا و آخرا والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائما و سرمدا و علی آلہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام۔

مکتوب (۸۹) ہشتاد و نہم

نیز بمولانا محمد حنیف در اشارت بجامعیت عارف۔

بعد الحمد والصلوۃ و تبلیغ الدعوات بجناب اخوی اعزی می رساند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ المرضیۃ و السنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ و ترقی درجاتکم الصوریۃ والمعنویۃ والفوز بالسعادات الاخرویۃ الابدیۃ والتخلیۃ والفنا والانقطاع بالکلیۃ فاذا تخلیت و فنیت حق التخلیۃ والفنا و تبیت نورا و جمالا لا یتجلی فی کل شئ الا جمالک و صار العالم السفلی والعلوی مرایا لنورک و بہائک و مظاہر حسنک و کمالک

وکنت مرکزا واجمالا للعوالم ظاھرا فی کل شئ خلیفۃ واماما فی الخلق وتمت فی حقک النعمۃ فَانْظُرْ اِلٰی اٰثَارِ رَحْمَۃِ اللّٰہِ کَیْفَ یُحْیِی الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِھَا۔ والسلام

مکتوب (۹۰) نودم

بخواجہ دینار در عدمیت عارف۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ سعادت آثار میان دینار از ین مسکین خاکسار دعوات مطالعہ فرمایند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است خیریت احبۂ دور افتادہ از کرم حضرت وہاب جل سلطانہ مسئلت نمودہ می آید باجابت قرین باد ممکن بیچارہ کہ نصیبہ او از مطلوب حقیقی جز استہلاک و اضمحلال نیست در ادراک کمال او عاجز و قاصر است چون در بارگاہ وحدت واحد نیش غیر از انعدام وتلاشی نقد وقت ندارد از دریافت حسن وجمال او تہی وحیران۔ بیت

گیرم کہ بغم خانۂ ما یار خرامد   کو حوصلہ وطاقت دیدار کہ دارد

اوست کہ در خلوت گاہ الکبریاء ردائی کمال خود را خود شاہد است ودر بزم گاہ انت کما اثنیت علی نفسک جمال خود را خود ناظر فھو الذی حمد ذاتہ بذاتہ واثنی علی کمال صفاتہ فھو العارف و المعروف وھو الشاھد والمشھود۔ عاشق بیچارہ درین جلوہ گاہ رخت باصحرائے عدم کشیدہ و ہستی ودانش وتوانائی را باہل آن حوالہ نمودہ۔ بیت

جسمم ہمہ اشک گشت وچشمم بگریست   در عشق تو بے جسم ہمی باید زیست

والسلام

مکتوب (۹۱) نود ویکم

بشیخ طاہر بدخشی جونپوری در اظہار محبت حضرت پیر دستگیر خود ومحبت اصحاب آنحضرت رضی اللہ تعالی عنہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم حضرت حق سبحانہ بمراتب قرب وارشاد ترقیات بخشاد خدمت معارف آگاہ دور افتادگان را فراموش نساختہ باشند چون بموجب المرأ مع من احب

ہر جا کہ ارتباط حبی در میان است معیت معنوی باندازۂ آن نیز ثابت است امید است کہ تمادی ایام مفارقت فتورے در نسبتِ سابق نیارد بلکہ اگر ارتباط حبی مذکور قوی تر گردد چنانچہ متوقع از دوستان است نسبت مسطور نیز زیادہ تر شود و بیش از بیش گردد این فقیر را جماعت کہ بشرف خدمت و پائے بوسی حضرت قطب المحققین قدوۂ خدا طلبان حضرت ایشان مشرف گشتہ اند نسبت علیحدہ است در نظر از عالم جدا اند بکسے مناسبتے ندارند چہ این جماعہ مرایائے محبوب اند و نشانے ازان بے نشان دارند خدمہ محبوب ہنگام غیبت او خصوصاً بغایت محبوب و مرغوب اند نزد والہان و شیفتگان قدر این جماعت بیش از بیش است ہر چند این جماعت بے پروا باشند و از لوازم ارتباط مسطور دور بوند اما نزد ما مردم نہایت عزیز اند و خدمت و محبت شان بر ما لازم بہر حال از دعا غافل نباشند و توجہ نمایند کہ فردا در زمرۂ محبان و خادمان آنحضرت یکجا محشور گردیم و در زیر لوائے مبارکش جا یابیم رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ۝ محبت

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بشیخ حمید احمدی در ترغیب بر تحصیل طریقۂ بندگی و بیان معالجہ عجب در اعمال۔

محبت آثار اخوی شیخ حمید دعا و سلام خوانند و از نوشتن احوال فارغ نباشند و در ادائے طاعات و عبادات مردانہ باشند و کمر ہمت را در خدمت مولی جل و علا چست بر بندند امروز روز کار است روز اجر فردا است در وقت کار منتظر اجر نشستن فی الحقیقت خود را از اجر باز داشتن است و در ادائے خدمات مقید بلذات نباشند اگر لذت دہند نعمت است و اگر نہ دہند طاعت را از دست نباید داد مقصود از بندگی محنت و مشقت است کہ معادات نفس و مخالفت ہوا است نہ عیش و راحت کہ متمنائے ہوا و نفس است آن لذت و راحت دیگر است کہ از ان طرف عطا شود و نفس و ہوا را اصلا دران مدخل نبود کہ نفس در عین آن لذت با نالہ و فغان است لیکن آن لذت چون موہبت است طاعات را بفقد آن موقوف نمی توان داشت در تحصیل طاعات بجان کوشند و امید نجات از رحمت

جویند و طاعات را نیز اثر رحمت او فہمند و عائد بتوفیق او دارند و حول و قوۃ خود را اصلا دران دخل ندہند تا از عجب برآیند و اگر احیانا حول و قوۃ را بخود عائد بینند ازان نادم و مستغفر بوند تا طاعات ناچیز نگردد و باثم متبدل نشود لیکن باین بہانہ از اعمال و طاعات در نمانند ہم طاعات کنند و ہم استغفار ازان طاعت نمایند و آنرا شایان جناب مقدس ندانند و امیدوار باشند کہ این ندامت و استغفار رفتہ رفتہ علاج آن دید حول و قوۃ نماید و اعمال را قابل قبول سازد۔ بیت

چشم دارم کہ دہی اشک مرا حسن قبول ۔۔۔ اے کہ دُر ساختۂ قطرہ بارانی را

بزرگے گفتہ اعمل و استغفر طریق بندگی اینست اللھم مغفرتك اوسع من ذنوبی و رحمتك ارجی عندی من عملی۔

دادیم ترا از گنج مقصود نشان ۔۔۔ گر ما نرسیدیم تو شاید برسی ۔۔۔ والسلام

مکتوب (۹۳) نود و سوم

بحقایق پناہ شیخ نور محمد پٹنی در حل آنکہ بر تقدیر فنا علم بفنا چگونہ باشد۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی خدام معارف دستگاہ ازین شکستہ آوارہ دعوات مشتاقانہ قبول فرمایند۔ مصراع

از ہر چہ میرود سخنِ دوست خوشتر است

سوال فنا نسیانِ ماسوی است و زوال علوم است باسرہا پس بر تقدیر حصول فنا اگر علم بفنائے خود دارد فنا حاصل نیست و اگر علم ندارد چگونہ داند و گوید کہ فنا حاصل است چنانچہ ارباب فنا ازان خبر دادہ اند۔

جواب بعد از مضی حالت مذکورہ خواہد دانست کہ فنا حاصل گشتہ است و ازان خبر خواہد کرد و بر تقدیر دوام فنا چنانچہ مختار حضرت ایشان ما است قدسنا اللہ بسرہ الاقدس۔ گوئیم برین تقدیر بقا لازم فنا ست در عین فنا باقی ست و در عین بقا فانی ست پس درین موطن

صفات و افعال عارف از خود فانی گشتہ بصفات و افعال واجبی تعالت متحقق می گردد مثلاً علم ممکن
از خود فنا یافتہ بعلم واجب تعالیٰ و تقدس بقامی یابد و علی ہذا سائر الصفات پس اگر عارف فانی دراین مقام
بعضے اشیا را العلم باقی دریابد منافی فنائے علم او نبود چہ علمی کہ فنا یافتہ است بآن علم اشیا را درنیا فتہ است
تا محذور لازم آید الزائل لا یعود و این علم دیگر است کہ اشیا را بآں درک می نماید، عزیزے گوید عرفت
اللہ باللہ و عرفت الاشیاء بنور اللہ این معرفت اشیا منافی نسیان اشیا نیست۔ یا آنکہ گوئیم کہ درست
است کہ فنا یک لطیفہ را از لطائفِ انسانی حاصل بود و علم بآں مر لطیفہ دیگر را۔ یا آنکہ گوئیم کہ فنا مر
باطن را بود کہ کار اوست و علم بفنائے آن ظاہر را باشد چہ بر تقدیر دوام فنا عارف چنانچہ پیش از فنا
بود بعد از فنا نیز بر ہماں نہج است زن و فرزند و سائر دوستان را بر سنن سابق می شناسد اگر بعضے احوالِ
باطن خود را نیز دریابد و بران مطلع گردد محل تعجب نیست، اگر گوید محل دانش قلب است و چون قلب
فانی گشت باید کہ ظاہر نیز از دانش بے نصیب گردد، گوئیم اگر مراد آنست کہ بے دانش قلب از ظاہر
دانش مطلقاً مصروف است و دانش مقصور بر قلب است پس ممنوع است چہ ما بداہت می یابیم
کہ قلب از دید و دانش ماسوی مطلقاً رستہ است مع ذلک ظاہر بر دانش خود است و اگر معنی دیگر میخواہد
پس در مدعائے ما مضر نیست و تحقیق آن است کہ بعد از تحقق فنائے قلب دانش کہ بآن تعلق داشت
بجائے دیگر انتقال می نماید و محل دانش آنجا می گردد والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

بحقائق و معارف آگاہ شیخ عبد الحی تتنی در دفع شبہہ صاحب نزہتہ کہ بر منقر رقوم نمودہ کہ بر تقدیر گم شدن
یافت چگونہ باشد۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین
و آلہ الطاہرین دعائے وافی این مہجور عاصی در معرض قبول آرند احوال این فقرا مقرون بعافیت است
حمداً للہ سبحانہ علی ذلک المسئول سلامتکم و استقامتکم۔

مخدوما سطرے چند در حل اشکال صاحب نزھۃ درباب فنا کہ مرقوم نمودہ است بتقریبے املا نمودہ بود الحال مضمون آنرا بطریق ہدیہ بآن عزیز الوجود ارسال کردہ۔ سوال صاحب نزھۃ گوید۔ شعر

گویند عنان خود چہ تابی ‏ گم شو کہ چو گم شوی بیابی

این نکتہ نمود ناصوابم ‏ چون گم شوم آن گہے چہ یابم

یا بندہ اگر کسے دگر خواست ‏ از گم شدنم پس او چہ میخواست

جواب مجمل آنست کہ گم شدن نسبت بماسوی است و یافت نسبت بحق جل شانہ فلا منافات ومفصل آنست کہ گم شدن در مقام فنا کہ مقام عین الیقین است متحقق است چہ درین موطن علم منافی عین است و یافت در مقام بقا کہ موطن حق الیقین است صورت می بندد پس گم شدن شرط یافت شد ہر چند در یک وقت جمع نشوند فلا اشکال و این بر تقدیریست کہ از یافت ادراک مرکب خواہیم واگر ادراک بسیط ارادہ داریم پس در عین گم شدن ادراک بسیط حاصل است چنانچہ مقرر است عزیزے گوید۔

رباعی

از حضرت ذات بہرہ استہلاک است ‏ استہلاکی کہ از تصور پاک است

آن معرفتے است نامش ادراک بسیط ‏ آنجا چہ محل دانش و ادراک است

وبرین تقدیر نیز اشکال مندفع است چہ فنا شہودیست نہ وجودی و بر تقدیر فرض فنائے وجودی جواب ہمان است کہ در شق اول مسطور شد چہ بعد از ایجاد بوجود موہوب کہ مربوط بولادت ثانیہ است یافت حاصل است پس حاصل آنکہ مراد از گم شدن شہودیست یا وجودی و نیز مراد از یافت بسیط است یا مرکب بہر تقدیر محذور مدفوع است چہ اگر شہودی مراد است چنانچہ مقرر جمہور است از یافت ہر معنی کہ خواستہ آید مدعا ثابت است لیکن بر تقدیر ارادۂ ادراک مرکب یافت متاخر است البتہ و بر تقدیر ارادۂ بسیط معیت حاصل است اما در تقدم ذاتی اختلاف کردہ اند بعضے گویند تا نیابی نرہی و بعضے گفتہ اند تا نرہی نیابی و تحقیق آنرا از مکتوبات جلد ثانی باید طلبید اگر گم شدن وجودی مراد است نیز یافت مرکب را چنانچہ متبادر است از یافت تاخر است کما مر پس بر ہر تقدیر درست آمد چون گم شوی بیابی والسلام علیکم۔

مکتوب (۹۵) نود و پنجم

بخواجہ مومن جذبی در ترغیب بر تحصیل نسبت این بزرگواران۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات بجناب اخوی گرامی می رساند احوال این فقیر من جمیع الوجوہ مستوجب حمد است خیریت وجمعیت احبہ مسئول ومامول، کتابتہائے ایشان میرسد واز ین طرف درارسال جواب تقصیر می رود ومعذور خواہند داشت بہر حال از دعائے ظہر الغیب فراموش نکنند و کیفیات را توبیان باشند ودر وظائف طاعات قدم راسخ دارند ودوام اقبال بجناب مطلوب حقیقی بے وصف شاہدی ومشہودی کہ دران موطن توجہ وحضور خود بخود است وعارف راجز استہلاک واضمحلال دران نصیبے نیست پیدا کنند بعد از ان منتر صد ثمرات کہ برین نسبت مترتب است باشند ودوستان را نیز در یوزۂ این معنی نمایند والسلام علیکم۔

مکتوب (۹۶) نود و ششم

بخواجہ محمد کاظم در نصیحت۔ برخوردار سعادت آثار قرۃ العین خواجہ محمد کاظم بعافیت صوری ومعنوی باشند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول سلامتکم واستقامتکم احوال را توبیان باشند وکوشش نمایند کہ دوام اقبال ونگرانی بجناب قدس بوصف عجز ونیستی پیدا کنند وہر چہ منافی این دولت بود از ان کنارہ گیرند وقوت جوانی را صرف وظائف بندگی نمایند کہ این موسم بغایت مغتنم است بعد از فتور این قوت قدر آن معلوم می شود وحسرت بدست می ماند بالجملہ این وقت را در امور لاطائل صرف کردن الیم است کہ تدارک آن ممکن نیست والسلام

مکتوب (۹۷) نود و ہفتم

بارشاد پناہ میر محمد نعمان در اظہار گلۂ دوستانہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی خدام سیادت و نقابت پناہ بعافیت صوری و معنوی بودہ یاد آور محبان دور افتادہ باشند قلم بخود فرو ماندہ است چہ نویسد کہ شایان قبول آن خلاصہ اولاد بتول گردد و قابل آن بود کہ ازان معدن جود جوابے برائے آن سرزند ہر چند در عمان فکرت نذکور غواصی نمود نا گوہری بدست آورد و آن را تحفہ اہل بصیرت سازد میسر نشد و بدست تہی از ساحل آن سر بر آورد آخر الامر اعتراف بعجز نمودہ و خویشتن را ازان تہی محال کشیدہ بدو کلمہ نا مربوط خود را فرا یاد خاطر فیض مآثر داد۔ بیت

حافظ وظیفۂ تو دعا گفتن است و بس ۔ در بند آں مباش کہ نشنید یا شنید

و اگر گاہے بدعا و توجہ ہم یاد کنند بعید نبود ہر چند این تمنا از تمنائے سابق ہم قدمے راسخ در استحالت دارد فحسبنا اللہ تعالی بعد ھذا و نعم الوکیل

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بمولانا حسن علی در بیان طریقۂ مرضیۂ عبودیت۔

بعد الحمد والصلوات و تبلیغ الدعوات بسعادت آثار اخوی مولانا حسن علی می رساند احوال فقرائے این حدود بحمد اللہ سبحانہ مقرون بعافیت است خیریت احبۂ دور افتادہ مامول و مسئول باید کہ احوال را نوسیان باشند و اوقات را معمور دارند و در اہم امور صرف نمایند و در سر و علانیہ بخوف و تقوی بوند و قوت جوانی را مصروف طاعات سازند و احیائے لیالی را از مغتنمات شمرند و شبہائے تار را باذکار و افکار و گریہ و زاری و تذکر ذنوب و تفکر گور و قیامت منور دارند و مہما امکن عمل سنت را از دست ندہند و از بدعت و بتدرع محترز باشند و سعی نمایند کہ دوام حضور مع اللہ سبحانہ بے مزاحمت اغیار حاصل کنند و ہمت بران گمارند کہ نفس حاضر نیز از میان برخیزد تا حضور او باو صورت بندد و اوصاف و اخلاق او بجائے اخلاق و اوصاف این نشیند و انانیت امارہ رو بزوال آرد، خوش گفت۔ شعر

چو جان آئی بجان من نشینی مرا دیگر بجاے من نہ بینی
توئی از ہر دو عالم آرزویم ترا چون یافتم از خود چہ گویم

بالجملہ اگر نجات مطلوب است مرادات حق را جل وعلا بر مرادات خود در باید گزید بلکہ خود را از ہمہ منتسبات تہی باید دید کلمہ لَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللّٰہِ را ازو باید شنید انہ حمید مجید طریقہ بندگی این است انہ المیسر لکل عسیر وھو علی ما یشاء قدیر وبالاجابۃ جدیر امید کہ این بے حاصل را بدعائے سلامتی خاتمہ یادمی کردہ باشند کہ دعائے ظہر الغیب اقرب باجابت است۔ کریمہ

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بخواجہ محمد فاروق در تحریص بر تحصیل معرفت وضبط اوقات۔

مخدوما و مکرما مطلوب اصلی از ایجاد نوع بنی آدم چونکہ تحصیل معرفت صانع است جل و علا مقرر است کہ معرفت بے فنا در معروف صورت نمی بندد پس امثال ما مہجوران را ناگزیر است کہ عمر گرامی را صرف این دولت مطلوبہ نمائیم و در این زندگانی فانی پیش از فنا فانی گشتہ بہ بقائے باقی حقیقی عزیر بانہ بشتابیم افسوس است کہ آنچہ ازین کس طلب داشتہ اند بجا نیاورد و باموردیگر پردازد و در پے تعمیر آنچہ تخریب آن خواستہ اند گردد و سرمایۂ وقت عزیز را در پے استیفائے لذات فانیہ مصروف سازد، رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اند کہ ایاک والتنعم فان عباد اللہ لیسوا بالمتنعمین کمال خجالت و انفعال است کہ مطلوب را درین مہلت قلیلہ باوجود دعوت بآن در آغوش ناکشیدہ و اجابت نانمودہ ازین دعوت گاہ رخت بربندد و بعذاب بعد و حرمان کہ بدتر از عذاب جحیم است خود را اقرار دہد و از لذت قرب و وصال فرار نماید فیا ویلتا علی من اعرض عن اللہ ووا حسرتا علی من فرطی جنب اللہ دوبارہ در دنیا آمدنے نیست مَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيْلًا۔ حجاب جحیم بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بما بماند

بالجملہ کار باید کرد از گفت و شنود راہے نمی کشاید امید کہ دربارۂ این دور از کار را از صلحائے آن دیار دریوزہ دعا و توجہ نمایند۔ والسلام

مکتوب صدم (۱۰۰)

بمیرزا لطف اللہ در بیان حاصل طریقۂ علیہ صوفیہ و ذکر بعضے نصائح۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی بورود صحیفۂ گرامی مشرف گردید چہ نعمتے است کہ در عنفوان جوانی و تہیۂ اسباب عیش و کامرانی سودائے مطلوب حقیقی در سویدائے دل پیدا آید و ہوائے ہویت غیب از جبین جان ہویدا باشد محبت درویشان اثر آن ست و نیاز بایشان بینۂ واضح بر آن. پیر انصار قدس سرہ می فرماید الہی چیست این کہ دوستان خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت ترا یافت و تا ترا نیافت ایشان را نشناخت محب این طائفہ با این طائفہ است المرء مع من احب شنیدہ باشند سعادت آثارا این موسم جوانی و فراغ را مغتنم دانند و فوت آن را صرف خدمات مولی علی الاطلاق نمایند ہنگام کار ہمین موسم است در وقت پیری و سستی قوی بر تقدیر حیات و فراغ معلوم است کہ چہ از دست می آید در حدیث آمدہ است سبعۃ یظلہم اللہ فی ظلہ یوم لا ظل الا ظلہ امام عادل و شاب نشأ فی عبادۃ اللہ و رجل قلبہ معلق بالمساجد و رجلان تحابا فی اللہ اجتمعا علی ذلک و تفرقا علیہ و رجل دعتہ امرأۃ ذات منصب و جمال فقال انی اخاف اللہ و رجل تصدق بصدقۃ فاخفاہا حتی لا تعلم شمالہ ما ینفق یمینہ و رجل ذکر اللہ خالیا ففاضت عیناہ رواہ البخاری و مسلم و غیرہما۔

سعی فرمایند کہ بر شش عمل اخیر قیام نمایند و بنیابت امام بر عدالت مستقیم باشند بدانند کہ حاصل طریقہ بزرگان ما قدس اللہ سبحانہ باسرارہم العلیۃ اتباع سنت است و اجتناب از بدعت و دوام توجہ و نگرانی است بجناب قدس سبحانی بوصف عجز و نیستی بحدے کہ دل را انقطاع تام از ماسوائے او تعالی حاصل آید و تعلق علمی و حبی او از اشیاء گسستہ شود و از رقیت ماسوی آزاد باشد

نہ از شادی آن شادان و نہ از غمی آن غمگین و نیز دل را حضور و آگاہی بمطلوب حقیقی بنوعے پیدا شود کہ غیبت در قفائے آن نبود حضوری کہ غیبت در قفائے آن بود نزد این اکابر معتبر نیست تا حضور و آگاہی ملکہ نشود و وصفِ ذاتی او نگردد چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت باصرہ این نسبت شریفہ منصور نبود و نفی نمودن است نفس حاضر را چون بفضل او سبحانہ تمام منتفی شود و حضور و شہود مطلوب خود بخود پدید آید درین ہنگام شہود بود بے وصف شاہدی و مشہودی بعد ازاں بمقتضائے من قتلتہ فانا دیتہ بوجود موہوب موجود گردد درین ہنگام سیر معشوق در عاشق است، خوش گفت بیت

آئینہ صورت از سفر دور ست ... کان پذیرائے صورت از نور ست

و آنچہ در بالا گفتم کہ حاصل طریقہ بزرگان ما الخ زیرا کہ حقیقت این برگزیدگان ورائے این گفتگو است سریست کہ تعبیر آن بامثال این عبارات متعسر بلکہ متعذر است من لم یذق لم یدر - باید دانست کہ دریافت این معانی مسطورہ بذوق و وجدان بے طول صحبت و خدمت اکابر این طریق عالی دشوار ست ازین عاصی مہجور کہ از تذکر این امور لرزان و ہراسان است دریوزۂ حصول این معانی نمودن در رنگ سوال ست از سائل فقیر ہر چند از راہ محبت این طائفہ علیہ ایمانی باین معانی حاصل نمودہ است لیکن چوں در محبت ناقص است در آنچہ مترتب بر محبت است نیز باید کہ ناقص باشد چہ محب را اطاعت محبوب لازم است ان المحب لمن یھواہ مطیع و چون اطوار این اکابر در خود کمتر می یابد متفرع علیہ آنرا چگونہ بروجہ کمال یابد آرے بمقتضائے حدیث قدسی انا عند ظن عبدی بی چون حسنِ ظن باین فقرائے دور از کار دارند محتمل کہ باندازۂ ظن شما با شما معاملہ فرمایند. بیت

می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول ... آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

والسلام علیکم و علے سائر من اتبع الھدی و التزم متابعۃ المصطفٰے علیہ و علٰی آلہ الصلوات و البرکات العلی۔

مکتوب (۱۰۱) صد و یکم

بسیادت پناہ میر محمد نعمان در آنکہ مصداق حصول نسبت صوفیہ علیہ تحلی است بہ احکام شرعیہ۔

بسم اللہ حامدا ومصلیا علی رسولہ الکریم اللہ تعالیٰ ذات بابرکات را مشمول الطاف داشتہ مسند آرای ارشاد دارادو از ہستی موہوم متخلع ساختہ بدوام نیستی موصوف کناد تا ہستی حقیقی جلوہ فرماید و خود بخود حاضر باشد این معنی ذوقی ست و وجدانی، بگفتن و نوشتن راست نمی آید و بنظر و فکر این معما نمی کشاید کہ با وجود تکالیف سماوی نابودن بچہ معنی است و بودن و نابودن در یک وقت چگونہ باشد عرفت ربی بجمع الاضداد۔ عزیزے گفتہ در ہر چیز رحمت است الا در عشق کہ می کشند و از کشتہ دیت می خواہند یعنی از گم شدہ احکام بندگی فرو می گذارند و مصداق این نسبت تحلی است باحکام شرعیہ چہ کمال آن یقنا و اطمینان نفس می رساند و از نفس مطمئنہ جز موافقت نیاید و مخالف و مداہن شریعت کہ دعوائے این نسبت نماید از مغز جز پوست حاصل ندارد و آنچہ دارد از راہ استدراج است وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ۝ امید کہ این دور از کار را از دعائے خیر منسی نسازند و در اوقات مرجوہ استقامت او خواہند۔ فان الاستقامۃ فوق الکرامۃ۔ والسلام۔

مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

باحبۂ اکبر آباد علی الخصوص ارشاد پناہ میر محمد نعمان در تذکیر بر تحصیل معرفت صانع جل و عز و علا و تحذیر از حرمانِ آن۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ اما بعد این تذکاریست ازین خستہ دل افگار برای احبۂ ہوشیار فَاعْتَبِرُوْا يٰٓاُولِي الْاَبْصَارِ۔ بدانند کہ مقصود از آفرینشِ انسان تحصیل معرفت حق است جل و علا و در معرفت اقدام متفاوت است باعتبار تفاوت استعدادات بعضہا فوق بعض

ہر کس در معرفت بقدر عرفان خود سخن کردہ است اما آنچہ مجمع علیہ این طائفہ علیہ است و قدر مشترک است و لابد است در مدارج قرب آنست کہ معرفت بے فنائے در معروف صورت نمی بندد۔ بیت

ہیچ کس را تا نہ گردد او فنا   نیست رہ در بارگاہِ کبریا

شعر

از تست حجاب تو یقین است   شرط ہمہ رہروان ہمین است

می بین و مگوے مذہب این است   می باش و مباش مشرب این است

پس بر یارانِ ہوشمند ناگزیر است کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود نیک تامل فرمایند ہر کہ را معرفت مسطورہ حاصل است فطوبی لہ و بشری باید کہ این حاصل را صرف امور غیر حاصلہ نماید و ہمت بر آن گمارد کہ اصل را در رنگ ظل واگذارد و ہر کہ را معرفت راہے نکشودند و درد طلب و فقد این دولت نیز ندادند فالویل الکل لو یل آنچہ مقصود از خلقت او بود ادا نمود و امرے را در این نشأ از وے طلب داشتند بجا نیاورد و بامور دیگر پرداخت و تعمیر چیزے کہ تخریب آن خواستہ اند نمود و سرمایۂ عمر گرامی را در ہوا و لایعنی مصروف ساخت و زمین استعداد خود با وجود حصول اسباب معطل گذشت کمال انفعال است کہ مطلوب را درین مہلت قلیلہ با وجود دعوت بآن در آغوش ناکشیدہ ازین دعوت گاہ رخت بر بندد فردا بکدام رو در حضرت صمد یتش در آید و بکدام حیلت زبان عذر بکشاید و عذاب بعد و حرمان بدتر از عذاب جحیم است چنانچہ لذت قرب و وصال زیادہ از لذات جنات نعیم است فیا ویلتا علی من اعرض عن اللہ و یا حسرتا علی من فرط فی جنب اللہ دوبارہ در دنیا آمدنی نیست مَنْ کَانَ فِیْ ھٰذِہٖٓ اَعْمٰی فَھُوَ فِی الْاٰخِرَۃِ اَعْمٰی وَاَضَلُّ سَبِیْلًا۔ بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند   تا دامنِ قیامت این غم بجا بماند

می آرند کہ استاد ابو القاسم قشیری رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ بو علی دقاق را قدس سرہ پس از وفات بخواب دید کہ بسیار بیقراری می کرد و می گریست، گفت اے استاد چہ بودہ است مگر بازگشتن بدنیا می بایدت، گفت آرے ولی نہ از برائے مصلحت دنیا و نہ برائے آنکہ مجلس گویم بلکہ از بہر آنکہ

میان بر بندم و عصا بر گیرم و ہمہ روز بر یک یک در شوم و حلقہ و عصا بر در بزنم و بگویم نکنید نمی دانید که از که باز می مانید۔ شعر

صاحب خانہ را دہم آواز　　کز پئے ہیچ ماند از ہمہ باز
عمر بگذشت در پریشانی　　بنگری کز چہ باز می مانی

پس بر امثال ما مہجوران لازم است کہ عمر گرامی را بخوض این معانی بدیعہ صرف نمائیم و درین زندگانی فانی حکمت وصول بقفہ آن اصول خواہیم و از سیر صالحین و نعت عارفین بیان این معانی و تفسیر این حدیث جوئیم و در طلب آن بجان کوشیم و از ہر جائے بوے ازان بمشام جان برسد از پے آن شویم ہر چند دست طمع از نقد این گنجینہ تہی بود بارے از طلب و درد فقدآن فارغ نباشیم و از جرگہ متمردان بیرون شویم، خوش گفت بیت

بچہ مشغول کنم دیدۂ دل راکہ مدام　　دل ترا می طلبد دیدہ ترا میجوید

طالب را باید کہ در طلب خود را آرام ندہد و ہموارہ مضطرب باشد۔ ابوبکر طمستانی قدس سرہ گفتہ کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آید تصوف نماند محب را بے محبوب قرار نیست و ہیچگونہ بما سوائے او انس والفت نمی گیرد و گفتہ اند مرید را بدین صفت باید بود کہ در کلام مجید مسطور است حَتّٰۤی اِذَا ضَاقَتْ عَلَیْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَیْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوْۤا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّاۤ اِلَیْهِ چون طالب آوارہ بدین صفت شود بمصداق ثُمَّ تَابَ عَلَیْهِمْ لِیَتُوْبُوْا، امید است کہ بحر بخشش بجوش آید و عاشق صادق را ازین خروش بر آرد و دریچہ از معرفت در باطنش بکشاید نشانے ازان بے نشان پدید آرد و در جرگہ رِجَالٌ لَّا تُلْهِیْهِمْ تِجَارَةٌ الآیہ در آرد و بصفت لَا یُصِیْبُهُمْ ظَمَاٌ وَّلَا نَصَبٌ وَّلَا مَخْمَصَةٌ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ الآیہ متصف سازد۔ بیت

بس کنم خود زیرکان را این بس است　　بانگ دو کردم اگر در دہ کس است

مامول از دوستان مقبول آنست کہ این دور افتادہ را از دعاہائے مرجوہ منسی نسازند و در یوزہ حصول معانی مزبورہ دربارۂ او نمایند، اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔ رَبَّنَاۤ اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا

اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ وصلے اللہ تعالیٰ علی سید المرسلین کلما ذکرہ الذاکرون وکلما غفل عن ذکرہ الغافلون وعلے آلہ وصحبہ وسلم تسلیماً کثیراً کثیراً وعلے جمیع الانبیاء والمرسلین وعلے ملٰئکتک المقربین وعلے عباد اللہ الصالحین۔

ملائکۃ

مکتوب (۱۰۳) صد و سوم

بار شاہ پناہ میر محمد نعمان در اظہار محبت و دید قصور اعمال۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفٰی خدام نجابت و نقابت دستگاہ این احبہ دور افتادہ را از دعائے خیر منسی نسازند رابطہ حب معنوی و شوق ملاقات صوری کہ این احقر را بجناب شماست محتاج تحریر نیست چون دل را بدل راہے ست بحقیقت جامعہ خود رجوع فرمایند المجاز قنطرۃ الحقیقۃ اینجا سری ست پس شگرف ان اللہ خلق آدم علے صورتہ اظہار آن سر کار این دل افگار نیست از کریمہ اِنَّ اللہ یَحُوْلُ بَیْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِہٖ اگر توانند بآن سرے برند شاید کہ این کریمہ بحریست بے پایان غواصی باید کہ فوائد روزگار را از آنجا بدست آرد اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَذِکْرٰی لِمَنْ کَانَ لَہٗ قَلْبٌ۔ سبحان اللہ سخن از حوصلۂ خود بیرون رفت۔ وبجائے شد کہ از آنجا خود در راہ ست امثال ما مردم بو الہوس را با این قسم سخنان چہ نسبت شخصے کہ مستغرق لجۂ عصیان بود و از فکر آثام و ماتم ذنوب خود داشتن از ہمہ امور اہم است امروز یا فردا ست کہ یکایک طپانچۂ مرگ بر روئے عیش خوشگوار می رسد و معاملات گور و قیامت در پیش می آید و نامۂ پر از عیوب این کس در حضرت علام الغیوب آشکارا میشود و سوء معاملۂ او با آنحضرت ہویدا می گردد فیا خجلتا علے ما عملنا و یا حسرتا علے ما فرطنا ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطانا

مکتوب صد و چہارم

بمیرزا عبید اللہ در تحقیق فنائے نفس و دلالت بر التزام آداب شرعیہ و ورائیت مطلوب جل وعلا۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند بمطالعہ صحیفۂ لطیفہ و احوال پسندیدۂ آن گرامی برادر

خوشوقت وملتذ گردید۔ نوشتہ بودند کہ دل از کار اذکار ما مورہ آرام پذیر نیست و ہمگی افعال را نسبت بخود جز اضافت تہمت وہمی نمیداند و وجود خود را بلکہ جمیع وجودات را در تحت قہرمان وجودی کہ لا وھو در نفی و اثبات او بمراحل از پسماندگان اند مضمحل می یابد و بتکلف در ادائے اوامر و اجتناب نواہی قہراً للوقت نمودہ بجائے می آرد۔

مخدوما این مراقبہ و این دید لطیف و اصیل است و کمال این مراقبہ آنست کہ این نسبت وہمی اوصاف و افعال ہم بخود نہ بیند و این افعال و اوصاف درست باصل حوالت نماید و خود را بعدم صرف ملحق یابد و لاشئ محض و نیست ساذج بیند تا از خود با تا نتواند تعبیر نمود علامتش آن ست کہ در خود نہ ذکرے یابد و نہ توجہی نہ ہمتی بیند و نہ حرارتے از دل تحرک ذکر و توجہ مذکور مطلقاً مسلوب شود و اگر احیاناً در دل حرکتے یا توجہے و حرارتے فہمد دلیل عدم صفائی مراقبۂ مسطورہ نماید دل را آرام ذکر آن ہنگام بود کہ نفس ذکر ثابت باشد ذکر و توجہ از مباعدت و کمال مباینت مشعر است و چون این گمان از میان برخواست نماند الا الواحد القھار، نہ بآن معنی کہ ممکن واجب گشت و با آنحضرت اتحاد پیدا کرد کہ آن غیر واقع ست بلکہ بآن معنی کہ ممکن نماند و از خلعت موہومہ خویش تجرد گزید و واجب بر صرافت اطلاق خود چنانچہ بود ہست و خواہد ماند بعد از لحوق افعال و اوصاف باصل اگر ذکر و توجہ است از خود بخود است، خوش گفت شعر

ولوجہی من وجہہ قمر ولعینی من عینہ کحل — ولتوجہ / لعینہ

واذواق دیگر کہ نوشتہ اند بہترین ہمہ آنہا ہمین مراقبہ است کہ مذکور گشت باید کہ در جمیع واردات آداب و حدود شرعیہ را نیک رعایت نمایند و ترک ادبے از آداب آن مساہلہ نکنند و اگر خلاف مقرر علما امرے ظاہر شود بدانند کہ آن از راہ سکر و غلبۂ محبت است و حق منہجی ہمان است — منہجی
کہ علما بیان آن نمودہ اند، مقصود از سیر و سلوک حصول فنا و نیستی است و زوال گرفتاری ست از ما سوائے مطلوب حقیقی چہ آفاق و چہ انفس تا در دیدۂ بصیرت ہیچ چیز منظور و مشہود نبود حتی کہ اسما و صفات نیز در شہود و محبت شریک ذات مجرد نباشد گرفتاران احدیت مجردہ شرکت امرے را

راضی نیستند بہمہ مشہودات و محبت را در تحت لا آوردہ نفی می نمایند خواہ اسم بود و خواہ صفت و شمامی تو پسید
کہ وجود صور خیالیہ را چون ظلال شیون صفات می دانند نفی آنہا باعث انحلال وقت می شمار ردو
بہ یقین مبین بنصب عین علمی شدہ کہ ہر یکے از مخطی و مصیب در تحت قرمان قہرمان وجود ندو تلوین انہا
را تلون دیگر است۔

مخدوما ہر چند ہمہ در تحت قرمان قہرمان وجود ند لیکن باید کہ متعلق طلب و محبت عزتبہ باشد
کہ ہیچ نسبت و اضافت بآن ذروۂ علیا راہ نیافتہ باشد و ورا مشہودات و متخیلات بود
از ظہورات و ظلال رو نیافتہ مطمح ہمت جز ذات ظاہر کہ ورای این مراتب است چیز دیگر نباشد باید کہ
ہمہ مشہودات را در تحت لا آرند تا منتفی گردند بحمد اللہ سبحانہ کہ امثال این مشہودات بنظر پست
در آمدہ است کہ نوشتہ اند کہ این ہمہ کشاکش از نارسید گیست التماس خلاصی از ماسوا از توجہ بندگانِ
خداوندی دارد اللہم ارنا الحق۔ وآنچہ نوشتہ اند اگر امر ایرا دپذیر د دل را تابع وقت سازد۔

مخدوما ہر واردے کہ روے نماید شکر آن بجاے آرند و بعد از حصول تمکن در ان طالب
ترقی ازان باشند و ہل من مزید گویان بوراے آن پویان بوند۔ بیت

نہ حُسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایاں   بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی

اِلٰی اَنْ یَّبْلُغَ الْکِتٰبُ اَجَلَہ۔

مکتوب صد و پنجم (۱۰۵)

بشیخ محمد صالح تھانیسری در فضیلت فقر و ترغیب بر تحصیل فنا۔

مکتوب مرغوب اخوی اعزی شیخ محمد صالح رسیدہ خوشوقت ساخت از مضائق روزگار
نوشتہ بودند بر فعل و ارادت حق سبحانہ راضی بلکہ ملتذ باید بود و سختی فقر و تلخی فاقہ را نعمت خوشگوار دانستہ
آن را مرآت فعل و صفت جمیل علی الاطلاق باید تصور نمود و شیوۂ مرضیۂ حبیب خداوندی جل سلطانہ
کہ مقصود است از خلقت و مرکز دائرہ خلقت و محبت است. باید دانست حدیث نفیس الفقراء

الصابرون جلساء الله غدا یوم القیامة شنیده باشند حیات دنیاوی چند روزه بیش نیست فکر گور و قیامت درین فرصت یسیره ناگزیر است و علاج علت معنوی که عبارت از گرفتاری ست بما دون حق سبحانه از اہم مہام دلی که گرفتار غیر است از وچه توقع خیر است سلامتی قلب که شرط نخستین این راه ست وقتی متحقق شود که ماسوی را در دل گنجائی نبود لاجا ولا علما بحیثیتی که اگر بتکلف یاد اشیا نماید بیادش نیاید بواسطۂ نسیانی که دل را از ماسوی حاصل شده است این زمان مورد اسرار و مہبط انوار قدم می گردد و محل تجلیات غیر منکیفه می شود۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

وَفِی ذٰلِکَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ۝ والسلام

مکتوب صد و ششم (۱۰۶)

بخواجه محمد فاروق در آنکه در محبت ذاتی جلال زیاده از جمال لذت بخش است۔

الحمد لله فی السراء والضراء والصلوۃ والسلام علی سید الانبیاء وآله الاصفیاء مصیبتی که درین ایام بآن عزیز روزگار رسیده است باعث تالم احبۂ دور افتاده گردیده انا لله وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُوْنَ لیکن چون فعل حق است جل وعلا و دلالت خاص بفاعل خود می نماید، دولتمند از او وسیلۂ وصول آنجناب عالی ست و این مرارت صوری سبب چندین حلاوتہائے معنوی است۔ بیت

می تلخ است جور گلعذاران ۔ که ہر چندش خوری باشد گواران

ہر آتش کان بیفروزد بت سیم ۔ خلیلان را بود باغ براہیم

لذتی که از راهِ جلال و ایلام محبوب ست عاشق صادق را بیش از لذت جمال و انعام اوست چه لذتِ اولی از شائبه حظ نفس مبرا است و خالص مراد محبوب ست بخلاف لذتِ ثانیه این کمال ناشی از محبتِ ذاتی ست بلکه در محبت ذاتیه ہم خصوصیت علیحده دارد چه مقتضائے مطلق محبتِ ذاتی استوائے ایلام و انعام است و زیادتی ایلام نشا دیگر دارد و آنے دیگر آرد خوش گفت۔ بیت

آن دارد آن نگار کہ آنست ہر چہ ہست   آنرا طلب کنید حریفان کہ آن کجاست

صحائف شریفہ پے درپے رسیدہ است و در جواب تقصیر رفتہ معذور خواہند فرمود چون قاصدے بآن حدود معلوم نبود بنا بران ازان تقاعد نمود والسلام۔

مکتوب (۱۰۷) صد و ہفتم

بشاہ فضل اللہ برہانپوری در عظمت مطلوب و بزرگی طالب صادق۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم ہموارہ بعنایات رحمانی جل شانہ ممتاز باشند بمید انند کہ بہ احبۂ دور افتادہ چہ نویسد لطایف محبوب زیادہ ازآنست کہ زبان زد این ہرزہ گوئی گردد و نفائس معشوق برتر ازان ست کہ قلم این بوالہوس خیالِ ترجمانی آن نماید ہر گاہ تذکرِ خطور آن دقائق ہوش برُبود و خیال فکر و اندیشہ از تصور آن بلغزد جاے آن دارد کہ زبان در میدان ترجمان آن اسرار گنگ باشد و قلم در بوادی تعبیر آن بشگافد بیچارۂ مشتاق را معاملہ بجائے می رسد کہ تصور خطور او را ہم آنجا بار نمی دہند دیگران بحقیقتِ او چہ پے برند۔ بیت

دلہا ہمہ آب گشت و جانہا ہمہ خون   تا چیست حقیقت از پس پردہ برون

بلے غیرت معشوق باندازۂ احسان اوست ہر چند احسان بیش غیرت بیش۔

مکتوب (۱۰۸) صد و ہشتم

بہ محمد فاروق ولد خواجہ عبد الغفور سمرقندی در نصیحت۔

برخوردار سعادت آثار ازین گرفتار دعا خوانند باید کہ در تحصیل علوم دینی کوشش بلیغ مرعی دارند و سعی نمایند کہ عمل بر طبق آن حاصل شود و از صحبت ناجنس و اہل تفرقہ و اہلِ بدعت محترز باشند و باطن را بہ نسبت ماخوذہ معمور دارند و در دوام آن کوشند و از ہر چہ منافی دوام آن بود معرض بوند چہ نعمت است کہ ظاہر باحکامِ شرعیہ متحلی باشد و باطن بآن نسبت معمور بود

وصحبت وخدمت برادر کلاں خود را مغتنم شمرند ومشغولی را در مجلس او تازہ دارند وبطریقے کہ دلالت نمایند وبہما امکن آنرا مرعی دارند واحوال را نویسان باشند وبر محبت فقرا مستقیم بوند۔ والسلام

مکتوب صد ونہم (۱۰۹)

بخواجہ محمد فاروق در تفصیل حالتے کہ در قیامت وموت ونوم رو دہد بر نسبتے کہ درین دار حاصل شود ودر یقیظہ رو دہد وچنانچہ در دنیا عالم امر اصل است وعالم خلق تابع او در آخرت معاملہ برعکس است وبعضے کمل بوند کہ دنیائے ایشان را حکم آخرت بود۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ الکریم وعلیٰ من تبعہ فی سلوک المنہج القویم۔ مخدوما استماع یافتہ کہ سعی بلیغ در تعمیر اوقات دارند وبہما امکن باموریکہ لایعنی نمی پردازند حمد اللہ سبحانہ علیٰ ذٰلک چہ نعمتے است کہ در ایام جوانی وتہیہ اسباب کامرانی توجہی بجناب قدس سبحانی داشتہ کوشش در جمعیت اوقات نمودہ آید شکر این نعمتِ عظمیٰ را بجا آرند ودر ازدیاد آن کوشند وَلَئِنْ شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ۔

وبدانند کہ جمعیت صوری کہ بظاہر وابستہ است اثر نسبت معنوی ست کہ نصیبۂ باطن است ولازم نیست کہ نسبت باطن کماہی بر ظاہر جلوہ گر باشد چہ آن نسبت بمنزلہ معشوق اوست وظاہر بمثابہ عاشقِ آن ومشکل کہ معشوق در قید عاشق درآید کہ کرشمہ لازمہ معشوق است وحیا دامنگیر او، عاشق بیچارہ ہر قدر کہ شائق ووالہ معشوق بود ہمان قدر معشوق را ناز افزاید واز عاشق گردن کشی نماید ہرچند باطن بامداد ظاہر ترقی می نماید وبدستگیری او بمدارجِ قرب عروج می فرماید۔ بیت

عاشقان را نصیب از معشوق ۔۔۔ جز خرابی وجان گدازی نیست

عجب معاملہ است ہرچند ظاہر در خدمات باطن کوشد ودر ترقی آن سعی جمیل مرعی دارد باطن از وے بیگانہ تر گردد واز آغوش آن دور تر رود چہ طاعات ومجاہدات ظاہر سبب ازدیاد حسن وطراوت باطن است ووصف معشوقی او کہ ناز واستغنا از لوازم آنست بکمال می رسد ازینجاست کہ

درانتہائے نسبتِ باطن از درک دور ترمی افتد۔ عزیزے می فرماید نسبت باطن ہرچند بجہالت کشد زیباتر بود قال الصدیق الاکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ العجز عن درک الادراک ادراک واین تعطش و نایافت ظاہر نازمانی ست کہ کارخانۂ ظاہر برپاست وچون خلل دران رود وندای الرحیل دررسد نسبت باطن میدان خالی یافتہ بصد آب وتاب بے پردہ درجلوۂ ظہور آید وبدکہ ہم آغوش نسبت باطن شود چہ حجاب اوازان نسبت ظاہر کہ بود ارتحال نمود ونیز چون موت از مقدمات قیامت است مشہود آنجا اتم واکمل است واز ظلیت دور وباصالت نزدیک تر است وچون نوم رابا موت اخوت ومناسبت است بعضے از دولتمندان رادر حین نوم حالتے رومی دہد کہ شبیہ حالت موت بود بر حالت یقظہ تفوق داشتہ باشد۔ مصرع زہے مراتب خوابے کہ بہ زبیداری ست

تفصیل این معاملہ رااین احقر درجاے دیگر نوشتہ است ازآنجا باید طلبید۔ بدانند کہ چون معاملۂ برزخ صغری بانجام رسد وبرزخ کبری رونماید واجزاے منتشرہ وعظام رمیمہ راجمع سازند ومعاملہ از خلل وارہد دران وقت دولت قرب بالاصالہ بدن عنصری راباشد وبمصداق کریمہ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ۝ این بدن محزون نامرادراکہ چندین محن وشدائد دنیوی دیدہ ولگدکوبی وایذاے خلق کشیدہ وور تہ باراوامر ونواہی فرو ماندہ وتلخی مرگ چشیدہ وبخاکساری گوساختہ وبآتش فراق وسوز اشتیاق سوختہ بصد خوبی وناز در معرکۂ خلائق برسریر سلطنت بنشانند وبکمال عز وجاہ امام وپیشواے لطائف عالم امرش گردانند وبرعکس معاملۂ دنیوی کہ باطن در معاملات قرب اصل ست وظاہر تابع آن درآنجا ظاہر اصل بود وباطن تابع آن ظاہر باشد نہ بآن معنی کہ نسبت از باطن سلب نمودہ بظاہر دہند واورا تابع ظاہر گردانند بلکہ بآن معنی است کہ باطن بہ نسبت سابق متمکن بود ظاہر راامرے دہند وقربے ومنزلتے بخشند کہ باطن باوجود معاملۂ خود بشوق وآرزو تبعیت ظاہر خواہد ونسبت خود رادر جنب نسبت او محو ومتلاشی بیند اذاجاء نہر اللہ بطل نہر عیسیٰ۔

تنبیہ بعضے کمل باشند کہ درین نشاہ آن یابند کہ دیگران فردا یابند امروز ظاہر شان را

فنس دمدرک گردد دہم آغوش نسبت مطلوب شود

بر باطن شان مزیت دادہ آنرا متبوع و این را تابع سازند و دنیاے شان را حکم آخرت دہند آخرت اینہا را بران قیاس باید نمود کہ چہ حکم خواہد بود چنانچہ حضرت ایشان مارا بخطاب دنیائے ترا حکم آخرت دادم مشرف ساختہ اند۔ بیت

اگرچہ این لحظہ ممکن کار شب نیست ۔۔۔ زبخت مقبلان این ہم عجب نیست

باید دانست قرب نبوت بعالم خلق تعلق دارد و قرب ولایت بعالم امر ہر کہ را بقرب نبوت بنوازند این کمال در حق او ثابت بود۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

سخن بجائے دیگر رفت مقصود آنست کہ بجمعیت صوری باشند و بمقتضائے المرء مع من احب با بزرگان خود از راہ محبت معیت پیدا کنند و اجنبہ دور افتادہ را بدعا یا یاد آوری می نمودہ باشند والسلام علیکم و علی من لدیکم۔

مکتوب صد و دہم (۱۱۰)

بفقیر حقیر محمد عبید اللہ عفی عنہ در شرح رباعی عارف بلند سیر شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہٗ

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفٰی رباعی

زلفش بکشی شبے دراز آید ازو ۔۔۔ چون بگذاری چنگل باز آید ازو

گر یک گرہ از پیچ و خمش بکشائی ۔۔۔ عالم عالم مشک طراز آید ازو

گویند کہ این رباعی را حضرت شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہٗ در سر قضا و قدر گفتہ است بخاطر فاتر در حل آن چند وجہ مخطور می گردد، وجہ اول آنکہ حضرت حق سبحانہ بحکمت بالغۂ خویش قدرت کاملۂ خود را در پردۂ حکمت مستور ساختہ است و اسباب را کہ مقتضائے حکمت است روپوش قدرت گردانیدہ و بنصوص قاطعہ دعوت بر قدرت خود نمودہ و نیز دلالت بر ابقائے سبب و حکمت فرمودہ و کمال را بجمع میان سبب و مسبب نمودہ بدین سبب ستایش حضرت یعقوب

علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ جمع نمود میان ہر دو در کتاب مجید خود کرد جائے کہ گفتہ وَاِنَّہٗ لَذُوْ عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنٰہُ وَلٰکِنَّ اَکْثَرَ النَّاسِ لَا یَعْلَمُوْنَ ۝ پس ہر کہ نظر او بر عالم حکمت مقصور شد و در بند اسباب ماند و بقدرت مسبب حقیقی جل و علیٰ پے نبرد ضال شد و عالمے را گمراہی بر د و ہر کہ سبب را مطلقاً از میان برداشت و از حکمت حکیم مطلق عز برہانہ چشم پوشیدہ کارخانہ بزرگ خداوندی را عز و جل معطل ساخت و کار را بر اہل عالم بند نمود و ہر کہ سبب را در میان آورد و مؤثر حقیقی در جمیع اشیا فعل حق را جل و علا دید ہم کرز حق نہند گشت و از ہر دو مہلکہ وارہید و عالم را بہدایت کشید، زلف کہ در مجاز ساتر روی محبوب ست در رباعی حضرت شیخ گوئیا کنایت از حکمت ست کہ روپوش قدرت ست اگر آنرا بر روئے قدرت بکشی و قدرت را بآن مستور سازی یا آنرا بخود کشی و بآن درآویزی و پے بقدرت نبری شب دراز آید از و یعنی تاریکی و گمراہی کہ راہے بنور ہدایت ندارد از آن پدید آید چوں بگذاری یعنی اگر حکمت را از دست بدہی و اسباب را مطلقاً فروگذاری چنگل باز آید از و یعنی تنگی و انقباض با وجود وسعت و بسط پیدا آید۔ مصرع

گر یک گرہ از پیچ و خمش بکشائی

یعنی اگر سبب را بجائے داری و گرہ پیچ و خم آن را کہ عالمے بآن بند گشتہ است و از پیچ او رہائی نیافتہ و بحقیقت معاملہ نشنافتہ بکشائی و از بندش وارہی و بحقیقت بشتابی و اسراری کہ در انجا اسباب مودع است گرہ را از روئے آن بکشائی و بران اسرار اطلاع یابی از ضیق طرفین خلاص شوی و بشاہراہ وصول حضرت ذوالجلال درآئی و عالمے را راہ نما گردی چنانچہ گفتہ

عالم عالم مشک طراز آید از و

یعنی زلف کہ سبب ضلالت جمع کثیر است درین وقت وسیلۂ ہدایت و رہنمونی کہ مشک طراز آید کنایت از انست می گردد یا درین وقت حاصل مر این کس را از آن زلف مشک طراز است چہ مشک طراز را خاصیت نیکوست کہ در آفاق انتشار می یابد و عالمی بآن از ضلالت بہدایت می آید۔

وجہ دوم آنکہ خالق افعال بندہ حق است جل سلطانہ لیکن کسب بندہ روپوش فعل حق آمدہ است پس زلف عبارت از کسب بندہ است و برین تقدیر اضافت زلف باو بنا بر آنست کہ کسب بندہ نیز بقدرت باہرہ او تعالیٰ مستند است اگر آنرا بر روے فعل یا بجود بکشی و فعل بندہ را مخلوق بندہ دانی چنانچہ مذہب قدریہ است ضلالت افزاید و اگر کسب بندہ را مطلقاً منظور نداری و بجبر روی در چنگل باز آئی و از طاعات و بندگی در مانی و اگر گرہ از روئے کسب بکشائی و صنع حق را در میان مطالعہ کنی و فعل بندہ را از مجموع خلق حق سبحانہ و کسب بندہ دانی و راہ حق متوسط بین الجبر و التفویض گزینی مہتد شوی و عالمے را بہدایت بری۔

وجہ سوم آنکہ اگر کثرت راکہ روپوش وحدت حقیقی است بر روے وحدت بکشی و بشہود کثرت از شہود وحدت در مانی در ظلمات کثیرۂ کثرت افتی و از نور وحدت محجوب شوی و اگر کثرت را از میان برداری و مستہلک مرتبۂ جمع شوی و افعال متکثرہ را فعل یک فاعل دانی و حرکت اختیاریۂ عباد را در رنگ حرکت مرتعش یابی و اسباب را در میان نہ بینی و بکفر حقیقی متحقق گردی لاجرم در چنگل باز و صید صیاد آئی و مقام ارشاد را کما ینبغی نشناسی و اگر کثرت را کہ مصنوع او ست تعالیٰ و مرتبۂ است از مراتب بجائے خود داری از بند و گرفتاری آں رہائی یابی یا اسرارے کہ در کثرت مودع است گرہ را از روئے آں بکشائی و در ایاے کثرت اسرار غیبی مطالعہ نمائی چنانکہ شہود یکی مانع شہود دیگرے نبود و از جمع بجمع الجمع آئی و بفرق بعد الجمع گرائی و اسباب را در میان بینی و افعال عباد را موافق قول اہل حق یابی و بر سر قضا و قدر مطلع شوی و از کفر حقیقی باسلام حقیقی مشرف گردی و بمقام دعوت کہ مقام انبیا است علیہم الصلوات و التسلیمات برسی چہ گفتہ اند النہایۃ ھی الرجوع الی البدایۃ" عالم عالم مشک طراز آید از و" آن کثرت کہ سبب بعد و حرمان از مطلوب بود وسیلہ قرب و وصل آن گردد تا از السبب آں مقام تکمیل و ارشاد حاصل شود۔

وجہ چہارم ہر چند بے تحمّل و تکلف بسر قضا و قدر مناسبت ندارد آنست" زلفش بکشی شب دراز آید از و" زلف کنایت از پردۂ تعین است کہ بر روئے غیب ہویت ذات تعالیٰ اعتبار کردہ می آید تحمّل

ومرتبۂ لاتعین را متعین می سازد اگر آن پردہ را از میان بکشی و برداری و بورائے آن پوئی ظلمت غیب پدید آید و راہ گم گردد چہ در ما ورائے تعین کہ لاتعین است سیر و سلوک و معرفت و شہود مفقود است چنانچہ گفتہ اند و جز حرمان ازان مرتبہ علیا نصیب ندا شتہ "چوں بگذاری چگل باز آید ازو" یعنی اگر پردۂ تعین را بحالش بگذاری و آنرا طلب داری تراصید نماید و از ما سوا رت بستانند اگر اہل آن باشی و چوں طالب صادق در اینجا حرمان مطلق و محجوبیت صرف از ذات بحت و غیب ہویت فہمید جہت تسلیۂ او فرمود، گرہیک گرہ از پیچ و خمش بگشائی یعنی اگر حقیقت این تعین را کماہی دریابی و گرہ دو نمائی آنرا وا کنی و بدانی کہ این تعین محض اعتبار است در ذات تعالیٰ و اصلاً زیادتی بر متعین ندارد و نیز بدانی کہ این پردہ سبب انکشاف و نمایندگی پردۂ کیست چنانچہ مولوی جامی قدس سرہٗ گفتہ. رباعی

باگل رخ خویش گفتم اے غنچہ دہان	ہر لحظہ مپوش چہرہ چوں عشوہ دہان
زد خندہ کہ من بعکس خوبان جہان	در پردہ عیان باشم و بے پردہ نہان

"عالم عالم مشک طراز آید ازو" یعنی آن پردہ چون از حرمان وار ہانید و از بے نصیبی خلاصی بخشید و نشانے ازان بے نشان داد و مطلوب را مکشوف و نمایان ساخت مشک طراز ازان پدید آمد و بوئے وصال بخشید و مدہوش بادۂ لایزال گردانید۔ والسلام علی من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب صد و یازدہم (۱۱۱)

بمولانا محمد صدیق پشاوری در شرح احوالِ او۔

بسم اللہ حامداً للہ تعالیٰ و مصلیاً علی رسولہ الکریم صحائف گرامی بتعاقب و توالی رسید خوشوقت و ملتذ گردانید صد شکر کہ از یاد فقراء فارغ نیستند و نظر ہمت بر یک مطلب دوختہ اند بظاہر گاہے بخیال وصال او شاد انند و زمانے بوہم فقد او مہموم، خوش گفت بیت

جانان غم خود دواند اندر بر من	من شادئ خود فدائے جانان کردم

از استیلائے خوف خاتمہ کثر می نویسند- مخدوما این غمے است تا لب گور ہمراہ است مسلمانی می باید
کہ ازین غم خالی نباشد قل اوکثر ہر کہ راشق ثانی عطا شود دلالت بر کمال ایمان او دارد شکر این نعمت
بجا آرید لَئِنْ شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ نوشتہ بودند کہ بشارتے درباب حصول ایمان میسر می شود
حمد اللہ سبحانہ کہ بشارت سوال ایمان کامل نمودہ اند کہ نوشتہ بودید کہ ہموارہ استدعا می کرد
کہ حق سبحانہ ذرۂ ایمان نصیب این کس بکند الحال در بیماری کہ در ماہ رمضان رودادہ بود ملہم شد
کہ در درگاہ ما ہیچ کمی نیست ایمان کامل را بخواہ الخ وکریمے چون دلالت بر سوال امرے کہ نزد
اوست بکند نشانۂ عطا است واگر بشارت صریح ہم یابید چون قطعی نیست نفس ابہام باقی ست
وخوف دامنگیر ہر چند از ابہام تا ابہام فرق است- دیگر نوشتہ بودید کہ بعضے اسرار دران بیماری　تا الہام
حاصل شدہ است کہ آنرا کنایت برنمی دارد یَضِیْقُ صَدْرِیْ وَلَا یَنْطَلِقُ لِسَانِیْ حسب حال این
اسرار می گردد ہر چند منکشف است واظہر من الشمس است اما بتقریر وتحریر مطلقا راست نمی آید
از مطالعۂ آن بسیار ذوقین گشت اللھم زد لیکن اگر این قدر می نوشتید کہ این اسرار از کدام
قبیل اند وبچہ چیز متعلق اند بنقل صرف وابستہ اند یا از باب تحقق اند گنجائش داشت
از بے ادبیہائے صوفی محمد شریف مکرر نوشتہ اند مخدوما ہر بے ادبی کہ کردہ است تنہا بشما
نکردہ است بہ بزرگان این سلسلہ کردہ است چوں شما کہ پیر او باشید از وے آزردہ باشید ما را
باوچہ آشنائی ماند قوت انتقامیہ در فقیر کمتر است دو کلمہ از روے غیرت باو نوشتہ است اگر متاثر
شد فبہا والا او داند وکار او-

نوشتہ بودند کہ بے حلاوتی از راہ علو ہمت است یا از راہ قصور استعداد، مخدوما نسبت
باطن ہر چند بلند تر می رود بجہالت نزدیک تر می شود ظاہر را بے حلاوت می دارد چہ از باطن
دور تر می افتد وبیگانہ تر می گردد عارف ہر چند در معرفت پیش قدم بود فقد ونکارت زیادہ تر
حاصل نماید ہر چند نزدیک تر گردد دور تر افتد فھو الواجد الفاقد وھو القریب البعید ہمان قصۂ
شاگرد رسن تاب ست کہ باستاد خود می گفت ہر چند کار بیشتر می کنم از تو دور تر می افتم، نوشتہ بودند

کہ معلوم می شود کہ رجوع خلائق وابستہ بکمال نیست بلے چنین است ہر گاہ قبولِ خلق دلیل قبول
خالق تعالیٰ نبود کہ بطلان را نیز قبول خلق حاصل است دلیل کمال چگونہ بود والسلام علیکم۔ بطالان را

مکتوب (۱۱۲) صد و دوازدہم

بشیخ محمد شریف کابلی در تنبیہ بر موقع خطا و آنکہ مسترشد را استرضائے مرشد ناگزیر است۔

بعد الحمد والسلام نمودہ می آید در ینولا شنیدہ شد کہ مولانا محمد صدیق را کہ پیر شما ست والصلوٰۃ
رنجانیدہ اید و گستاخیہا و بے ادبیہا نمودہ اید و در سلوک سابق تغیر ہا رفتہ و مولانا بسیار بسیار از شما
رنجیدہ بحدیکہ معاملہ بہ تبری و سلب رخصت کشیدہ است از آن تواضعہا و نیستیہا و خدا طلبیہا
کہ از شما ظاہر می شد این امور بسے مستبعد و خیلے محل تعجب ست از پیر کہ قطع می کنید بکہ می پیوندید
مگر از خدا ہم جل وعلا قطع می خواہید بخاطر مریدان از پیر قطع نتوان نمود و بجہت رضائے مخلوق
از خالق تعالیٰ نمی توان برید چہ بلا شد حقوق از عالم رفت از مثل شما مردم کہ این قسم حرکت نا ملایم پیدا
شود پس اعتماد از یاران و اہل ارادت برخاست ہر کہ نشو و نما پیدا خواہد کرد و قبولے خواہد بہم رسانید
یا صفائی در وقتے خواہد دید از پیر اعراض و ترک آشنائی خواہد نمود انا للہ وانا الیہ راجعون۔ باید کہ
بمشاہدہ این امور رابطہ محبت و رسوخ عقیدہ بہ پیر زیادہ تر شود و انکساری و خاکساری بسدہ او
بیش از بیش نماید کہ این دولت بہن کردہ اوست و این صفا و قبول از انوار و برکات او نہ آنکہ گردن
کشی نماید و رعونت بہم رساند کہ مشیخت و بطالبان صحبت داشتن درین وقت از محرمات طریقت است
عجب است کہ ایمان بسلامت ماند بطلبہ صحبت داشتن امریست علیحدہ در نفحات از عزیزے نقل
می کنند کہ ہر کہ پیر از رنجہ دارد و تو بد و بد نباشی سگ بہ از تو باشد چہ جائے آنکہ مرید خود مباشر رنجش پیر بود بد
فہمیدہ اید زود تدارک نمایید و مولانا را از خود راضی سازید بہ طریق کہ راضی شود غیر ازین علاجے
نیست اگر مولانا راضی ست ما نیز راضیم والا ما نیز راضی نیستیم رضائے ما فرع رضائے مولانا است
شخصے می گفت کہ ارادہ آمدن سرہند دارید آمدن بسر ہند از بے رضائے مولانا محض عبث است

کہ باز بہ پشاور باید رفت و راضی باید ساخت چنانچہ مولانا بنویسد ما کہ از فلانے راضی شدیم بعد ازیں ما نیز راضیم خواہ بیاید و خواہ نیاید۔ مخدوما آنچہ نوشتہ شدہ است از راہ دوستی و بہبودی شما نوشتہ شدہ بد نبرید۔ بیت

من آنچہ شرط بلاغ است با تو میگویم　　تو خواہ از سخنم پند گیر و خواہ ملال

نصیحت بظاہر تلخ است سعادتمند کسے است کہ این تلخی را در رنگ شکر بخاید و از حلاوت معنوی بہرہ یابد چون کنایتہائے متکثرہ از مولانا در انواع شکوہ از شما رسید بنا بر آن نوشتہ شد زینہار الف زینہار کہ ازین چیزہا در میان آمدہ است نادم شوید و در رضائے مولانا بجان کوشید۔

مکتوب (۱۱۳) صد و سیزدہم

بحضرت مخدوم زادہ عالی قدر جامع علوم ظاہری و باطنی خواجہ محمد نقشبند سلمہ ربہ در تاویل کریمہ اللّٰہُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الآیہ۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ورد فی الحدیث اول ما خلق اللّٰہ نوری۔ اول چیزے کہ حق سبحانہ بیافرید نور محمدی بود علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ و سائر مخلوقات را از علویات و سفلیات ازان نور پیدا آورد حق تعالیٰ گویا خود را بآن نور می ستاید آنجا کہ می فرماید اللّٰہُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اے ذو نور السموات والارض حق سبحانہ خداوند آن نور است کہ آسمانہا و زمینہا و ما فیہا بآن نور پیدا گشتہ است مَثَلُ نُوْرِہٖ صفت نوری کہ منسوب است باو تعالیٰ و آن نور گویا کنایت از تعین اول و حقیقت محمدی است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ کَمِشْکٰوۃٍ فِیْہَا مِصْبَاحٌ ہمچو چراغے ست در طاقچہ و دخول کاف تشبیہ بر مشکوٰۃ بنا بر اشتمال مشکوٰۃ است بر مصباح و مشکوٰۃ بدن عنصری آن سرور را علیہ الصلوٰۃ والسلام باید تصور نمود اَلْمِصْبَاحُ فِیْ زُجَاجَۃٍ آن چراغ افروختہ در قندیل است از آبگینہ و آن قندیل گویا باطن مبارک آن خلاصہ موجودات است علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ آن نور از راہ باطن او

علیہ الصلوۃ والسلام تعلق بہ بدن عنصری گرفتہ است و باطن یا قلب اوست علیہ الصلوۃ والسلام
یا ہیئت وحدانی او کہ از ترکیب اجزائے عشرہ عالمِ خلق و عالمِ امر بحصول پیوستہ است یا گوئیم زجاجہ
کنایت از تعینِ وجودی است کہ تعین ثانی است چہ تعین اول کہ تعین حبی است نسبت بما فوق
محفوف است بتعینِ وجودی و تواند بود کہ زجاجہ کنایہ از تعین علمی باشد کہ علم را با و صلی اللہ علیہ وسلم
خصوصیتے است کہ صفتِ دیگر را نیست و بمحبوبیت او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام این صفت
راسری ست کہ دیگرے محرم آن نہ، لہذا محبوب ترین صفات نزد او تعالیٰ بطور حضرت ایشانِ ما
قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس این صفت است و محتمل کہ زجاجہ تعین وجودی بود و مشکوٰۃ تعین
علمی باشد بالجملہ الزجاجۃ آن آبگینہ بہر معنی کہ باشد از کمال صفا و نضارت کَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ
گوئیا ستارہ ایست درخشان، باید دانست کہ تعینِ اول و حقیقتِ محمدی نزد حضرت ایشان ما
تعین حبی است اول چیزے کہ از مرتبہ اطلاق و از گنج مکنون بعرصہ وجود آمد و متعین گشت حب است ظہور
کہ مبدا را عتبار وجود است چنانچہ حدیثِ قدسی کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت
الخلق لاعرف دلالتے بر آن دارد این تعین حبی کہ منشا محبوبیت ذاتیہ آنسرور است علیہ وعلی آلہ
الصلوۃ والسلام مرکز دائرہ است و محیط آں خلت است کہ حقیقت ابراہیمی است علی نبینا و
علیہ الصلوۃ والسلام حسن مرکز بحسن ملاحت مناسبت دارد و حسن محیط بحسن صباحت می ماند
صباحت حسن تفصیلی است کہ در معرض بیان آید چنانچہ در عالم مجاز تعبیر ازان برشاقت قد و
صباحت خد و لطافت چشم و ابرو و امثال آن نمایند و ملاحت حسنے است معنوی و آنیست
ذوقی کہ از حیطہ تعبیر بیرون است و ورائے رشاقت و لطافت مذکور است کہ تعبیر ازان بآن
حسن می نمایند خوش گفت. بیت

آن دارد آن نگار کہ آنست ہرچہ ہست　　　آنرا طلب کنید حریفان کہ آن کجاست

و این مرکز و محیط یک تعین است کہ مسمی باشرف و اسبق اجزائے اوست کہ مرکز است یعنی حب و
تعین ثانی تعین وجودیست چہ حب است کہ سبب وجود و ایجاد گشتہ است و تعین علمی دون

تعین وجودی است وحصہ ایست از حصص آن لیکن اجمع حصص است چنانچہ تحقیق آن درجاے دیگر ثبت یافتہ است۔

برسر اصل سخن رویم کہ آن مصباح افروختہ کہ در آبگینہ است یُوْقَدُ افروختہ می شود و ازدیاد نور آن نمودہ می آید مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ از درخت بابرکت بسیار نفع کہ درخت زیتون است کہ در زمین مقدس شام رستہ است این شجرہ مبارکہ گویا کنایہ از حقیقت خلت حضرت ابراہیم است علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام وچون آنحضرت شجرۂ انبیا است و در قرآن مجید درحق او وارد گشتہ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰى اِسْحٰقَ بنابران بشجرہ مبارکہ از روے تعبیر بعنوان نمود و مناسبت زیتون باو آنست کہ منبت زیتون زمین شام است ونیز درخت مبارک است چنانچہ منقول است کہ ہفتاد پیغمبر علیہم السلام بروے دعائے برکت کردہ کہ یکے از آنہا حضرت خلیل است علیہ السلام ونیز آوردہ اند کہ زیتون اول درخت است کہ بعد طوفان رستہ است و آنحضرت ہم اول اولی العزم است کہ بعد از طوفان بر منصۂ ظہور آمدہ وچون حقیقت خلت برتر از طبقات زمین و آسمان است لَا شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ آنرا فرمودہ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيْٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نزدیک است کہ روغن آن درخت روشنی دہد بنفس خود اگرچہ نرسیدہ باشد بوئے آتشی یعنی حقیقت خلت در درخشندگی وہدایت بمثابہ ایست کہ بے آنکہ آتش محبت از روے اشتعال یابد روشنائی بخش است وصباحت آن بے مزج ملاحت راہ بر مطلوب ست وچون ولایت ابراہیمی با ولایت محمدی علیہما الصلوۃ والسلام جمع گردد و نائرہ محبت از خلت افروختہ شود وصباحت این ولایت با ملاحت آن ولایت اقتران یابد وکمالات محیط در مرکز روئے نماید نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ نور بر نور افزاید و نور صباحت با نور ملاحت یکجا آید و نور ابراہیمی با نور محمدی جمع شود علیہما الصلوۃ والسلام وملاحت با صباحت منصبغ گردد۔ بیت

پدر نور و پسر نورے ست مشہور | ازین جا فہم کن نور علی نور

ازین اجتماع نورین واقتران سعدین مقام محبوبیت محمدی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم بدرجۂ

علیا رسد و معاملہ از دو طوق عبودیت بیک طوق آید و مقصود از امر باتباع ملت ابراہیم علیہ السلام بر وجہ کمال بظہور رسد و دعائے کما صلیت باجابت تام پیوند د این کمال در حق او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بر وجہ کمال بحصول پیوست و مدعو مستجاب شد الحمد للہ سبحانہ علی ذلک و علی جمیع نعمائہ حمداً کثیراً کثیراً ابداً ز حصول این معاملہ توجہی کہ خود بحال این واپس ماندگان داشت کمتر گشتہ است و فردے را از افراد امت بحراست آنہا گماشتہ و خود در خلوتخانۂ خاص با محبوب خلوت داشتہ علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات و البرکات والتحیات و تفصیل بعضے امور کہ درین جا باجمال ذکر یافتہ است از مکتوبات قدسی آیات حضرت ایشان ما باید طلب نمود والسلام

مکتوب صد و چہاردہم (۱۱۴)

بمولانا محمد صدیق پشاوری در فضیلت علو ہمت و محبت و حزن ۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ صحیفہ گرامی اخوی اعزی مولانا محمد صدیق رسیدہ خوشوقت ساخت از ورود عنایات و برکات و بلند ہمتیہا و تعطش و دیوانگیہا کہ اندراج نمودہ بودند بمطالعۂ آن ملتذ گردید قیمت جوہر آدمی بر وفق ہمت اوست و ہر چند جوہر قیمتی تر محبوب و مرغوب تر از آن است کہ وارد گشتہ ان اللہ یحب معالی الھمم و یبغض سفسافھا علو ہمت چون با نشہ حب و جنون جمع شود و با حزن و عشق یکجا گردد و نور بر نور آید و قیمت بر قیمت افزاید و راہ ترقی بیش از بیش کشاید من یرد اللہ بہ خیرا جعل فی قلبہ نائحۃ و نیز آمدہ ان اللہ یحب کل قلب حزین قال علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام لو ان محزونا بکی فی امۃ لرحم اللہ تلک الامۃ ببکائہ ۔

مصرع اے شادی آن دل کہ دراں دل غم تست

عشق و درد است کہ آدمی را بر سائر آفرینش فضل دادہ است و بدولت قرب و معرفت بنواختہ آدمی کہ از نشہ حب و جنون خالی ست ملحق بحیوانات ست اگر فضل و مزیت انسان را عشق و محبت قرار دادہ آید چہ بلا خوب و زیبا بود پُر در بند عقل عقیل نباید بود و اندکے

ازین بند رہائی باید طلبید ازین بند بجائے رسیدن دشوار است۔ بیت

دل اندر زلف لیلی بند کار از عقل مجنون کن — کہ عاشق را زیان دارد مقالاتِ خردمندی

مخدوما ملا محمد شریف کابلی رامی گویند کہ درین ایام خیلے باصلاح آمدہ است و تغییر اوضاع سابق نمودہ برین تقدیر گنجایش دارد کہ عفو از زلات او نمودہ آید و چون صحبت رشید و مؤثر دارد او را برین امر خطیر باید آورد و تجویز تعلیم طریقت باید نمود و چون شما از اطوار او بیشتر از فقیر واقف خواہید بود تامل شافی و استخارہ نمودہ بعد اقبال قلب او را سر حلقہ سازند و اجازت تلقین فرمایند ہر درجہ از اخلاص و ارادت کہ دارد مغتنم است ظاہرا دیگرے از وے بظہور آید کہ بہ از وے بود بعد از انکہ شما تجویز نمائید فقیر نیز موافق آن چیزے باو بنویسد والسلام علیکم وعلیٰ من لدیکم۔

مکتوب صد و پانزدہم (۱۱۵)

بشیخ عبد اللطیف لشکر خانی در تنزیہ محبوب حقیقی جل شانہ۔

الحمد للہ وسلام علیٰ رسول اللہ دعائے غریبانہ این مسکین وسیلۂ فتح ابواب باد حمد اللہ سبحانہ احوال فقرائے این نواح بر نہج صلاح است و از ہیچ وجہ نگرانی نیست غیر از یک نگرانی و با وجود گرفتاریہائے صوری فی الحقیقت یک گرفتاری ست ہر چند از ان بے نشان ہیچ نشانے بدست نیست تمامی کار و بار اینجائی سوز و گداز است و ہمگی ماندہ بود این سو در دو انتظار در دلیست نہان و سوزیست بے نالش و بے پایان۔ مصرع کہ می سوزد درون چون شمع و پیراہن نمی سوزد

مکتوب صد و شانزدہم (۱۱۶)

بمیرزا عبید اللہ در بیان ورائیت حق سبحانہ و تعالیٰ۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ برادر رشید عبید اللہ بیگ این دور از کار را

از دعائے خیر منسی نسازند و ہموارہ بجذبات و عنایات در مراتب قرب ممتاز باشند و از گفت نجموشی
و از علم بنادانی آیند بلکہ ورائے مراتب سلوک و جذبہ پویند و برتر از معرفت و جہل جویند چہ امرے کہ ورائے قرب
درپے آنیم ورائے جذبہ و سلوک است و بیرون از آفاق و انفس و ورائے فنا و بقا است و ورائے
تجلیات و ظہورات و ورائے دخول و خروج و ورائے قرب و بعد و ورائے توحید و اتحاد است و ورائے
شہود و مشاہدات و ورائے لفظ و معنی است و ورائے علم و جہل و ورائے کثرت و وحدت است و ورائے اسم و
صفت و ورائے قید و اطلاق است و ورائے شیون و اعتبارات و ورائے موہومات و متخیلات و مکاشفات ورائے شہود
است و ورائے تجلی افعال و صفات و ذات تعالیٰ و تقدس اصل در رنگ ظل از ان دولت سرا در
راہ ست فہو سبحانہ وراء الوراء ثم وراء الوراء این ورائیت در جانب قرب است نہ در جانب بعد از ہر چہ
تصور کردہ شود نزدیک تر است بلکہ از ذات این کس باین کس نزدیک تر است و رائیت جانب بُعد
جولانگاہ وہم است و این ورائیت از دیدۂ عقل و ادراک وہم و خیال بیرون است چہ فہم و وہم
از خود نزدیکترے را نتواند تصور نمود فھو تعالیٰ اقرب فی الوجود و ابعد من الوجدان این کمال
از کمالات ولایت انبیا است علیہم الصلوات والبرکات چہ کمالات ولایت اولیا منحصر در مراتب
قرب است کہ غایت قرب اتحاد برفع اثنینیت است کہ نہایت این ولایت است و معاملہ
اقربیت از اتحاد ہم نازکتر است از اتحاد باید گذشت تا معاملۂ اقربیت روئے نماید۔ مصرع

لذتِ می نشناسی بخدا تا نچشی

مکتوب (۱۱۷) صد و ہفدہم

بملا شہداد در ترغیب بر تحصیل فنائے قلب و نفس۔

بعد از رفع دعوات باخوی ملا شہداد می رساند کہ احوال این فقرا مستوجب حمد است و
خیریت احبہ مسئول و مامول است باید کہ در اتباع سنت کوشند و در تعمیر اوقات بوظائف طاعات
جد تام نمایند و بر ذکر و توجہ قلبی بجمع ہمت بر دوام باشند بحدے کہ ماسوی مذکور از ساحت سینہ رخت

بر بندد و تعلق علمی و حبی آن از غیر او تعالیٰ منقطع شود کہ اگر بتکلف یاد ماسوی نماید بیاد نیاید
و حضور مع اللہ سبحانہ ملکۂ دل شود چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت باصرہ این زمان فنائے
قلبی حاصل آید بعد ازاں اگر بمحض فضل نفس حاضر نیز رو بزوال آرد و تمام منتفی شود و نسبت
حضور و توجہ ازین طرف گسستہ بآن پیوندد و حضور او یاد روی نماید و بفنائے نفس مشرف گردد۔

مصرع　　این کار دولت است کنون تا کہ را رسد　　والسلام

مکتوب (۱۱۸) صد و ہژدہم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در رعایت مقام مشیخت و ذکر بعضے از لوازم آن۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب مرغوب کہ در بنولا ارسال
داشتہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت حضرت حق سبحانہ بطریقہ مرضیہ استقامت کرامت فرماید
و از موانع وصول مطلب ارجمند یکسو دارد نوشتہ بودند حسب الحکم ہنگامۂ طلبہ را یک قسمے
سر گرم می داشت ہیچ احدے بے تاثیر نمی ماند حتی کہ اکثر شان در اول توجہ متاثر می شدند
حمداً للہ سبحانہ علی ذلک شکر این نعمت عظمیٰ بجا آرند و از عجب و پندار ترسان و لرزان باشند
و این امر را کہ مقام دعوت ست خطیر و بزرگ دانند و از ادائے حق آن معترف بقصور بودند و از توجہات
بطلبہ و تفقد احوال آنہا بتساہل نگزرانند کہ از اعظم عبادات ست بعد از فراغ این امر و ادائے
حق آن بقدر طاقت بطاعات دیگر مثل درس و اذکار پردازند ان احب عباد اللہ الی اللہ
من حبب اللہ الی عبادہ شنیدہ باشند شکایتے از بوالہوسی و عدم استقامت طالبان نمودہ بودند و
اظہار افسردگی از تلقین آنہا کردہ مخدوما اکثر طالبان این زمان ہمیں حال دارند طالب صادق کم است
لیکن بعد از استخارۂ خود و استخارۂ او و بعد از حصول انشراح طریقہ را باید گفت بعد ازاں اگر
بے استقامتی و برگشتگی در کسے ظاہر گردد گوشدہ باشد ضرر او ست قُلْ ہٰذِہٖ سَبِیْلِیْٓ اَدْعُوْٓا اِلَی
اللّٰہِ عَلٰی بَصِیْرَۃٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِیْ وَسُبْحَانَ اللّٰہِ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ ؁

مکتوب (۱۱۹) صد و نوزدہم

بمولانا محمد امین در جواب کتابت او کہ متضمن واردات بودہ و وجہ توفیق درمیان کریمہ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ و کریمہ مَا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ الآیہ و بیان حضور نقشبندیہ و جواب اسولۂ دیگر۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب اخوی اعزی مولانا محمد امین وصول یافتہ باعث فرحت و مسرت گردید زادکم اللہ سبحانہ شوقا و ذوقا و توفیقا اظہار آلام مہاجرت نمودہ بودند۔ مخدوما دنیا دار الفراق است دعا کنید کہ در دار السلام جمع گردیم نوشتہ بودند کہ درین ایام دید نیستی و تغیر عالمیان در ہر آن از سرتازگی گرفتہ۔ مخدوما دید نیستی معبر بعدم است کہ مقدمۂ فنا است و تغیر عالمیان در ہر آن تعلق بشہود سالک دارد چنانچہ تفصیل آن بمشافہہ مذکور شدہ است۔

و نیز نوشتہ بودند کہ جہانیان را ہمہ ظہورات حق جل و علا می یابد و در مرآت مظاہر غلط نما جز ذات واحد مشہود نمی گردد و نمی داند کہ معبود چیست و عابد کیست۔ مخدوما این دید و این شہود را مشائخ دیگر کمال می دانند و فتح الباب می فرمایند نیک و مبارک است لیکن در غلبہ این حال آداب شرعیہ را محافظت تام باید نمود و حقوق بندگی را نیک بجا باید آورد و باید یقین کرد کہ این شعبدہ بر تقدیر صحت از راہ استیلائی محبت محبوب است کہ محب ہرچہ بیند و داند غیر محبوب نہ بیند و نداند و از ہر کجا لذت فرا گیرد نسبت بمحبوب نماید و عدم تمیز میان عابد و معبود کہ نوشتہ بودند ناشی از مقام جمع است کہ آن را کفر حقیقی نیز گویند چون بمقام فرق بعد الجمع رسد و از کفر باسلام حقیقی آید عابد را از معبود متمیز یابد و خلق را از خالق تعالیٰ جدا بیند و آنچہ در بالا مذکور شد کہ این شعبدہ بر تقدیر صحت زیرا کہ مشہود در مرایائے کثرت نہ ذات واحد است تعالیٰ۔ بیت

خلق را وجہ کے نماید او　　　در کدام آئینہ در آید او

نوشتہ بودند سبحان اللہ قائل انا الحق و سبحانی را ارباب ظواہر تشنیع می نمایند مگر نمی دانند

کہ از نسبت غیریت چہ کشاید و اہل این ورطہ را چہ حاصل آید الخ. بدانند کہ حقائق ممکنات اعدام است کہ بواسطۂ انعکاس کمالات امتیاز یافتہ است پس کمالات در ممکنات مستعار و مستفاد از مرتبہ وجوب بود و ذوات آن غیر از اعدام چیزے دیگر نباشد و چون این دید عارف بر عارف غالب می آید کمالات منعکسہ را درست باصل می سپارد و خود را عدم صرف می بیند و بوے از ہستی و توابع آن در خود نمی یابد این زمان بفنائے حقیقی مشرف می شود نہ آنکہ خود را عین حق تعالیٰ یابد کہ خودی از وے زائل گشتہ و بیخ انانیت برکندہ بہ انا الحق و امثال آن تکلم نمی نماید معدوم را با موجود حقیقی چہ اتحاد و کدام اشتراک مقصود از نفی غیریت انتفائے شرکت ممکن است با واجب تعالیٰ در خیر و کمال و این انتفاء اشتراک درین صورت بر وجہ اتم حاصل است از برائے نفی این اشتراک چہ درکار کہ بعینیت قائل شویم و در محذورات افتیم وجہ توفیق درمیان دو کریمہ کہ کریمہ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ و کریمہ مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ باشد پرسیدہ بودند بدانند کہ خلق سیئات کہ درین جا عبارت از بلیات است از حق سبحانہ لیکن جزاء اعمال سوء بندہ است و بشامت عمل خود مورد بلا و مصیبت می گردد چنانچہ از عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا منقول است کہ فرمودہ ما من مسلم یصیبہ وصب و لا نصب حتی الشوکۃ یشاکہا و حتی انقطاع شسع نعلہ الا بذنب و ما یعفو اللہ اکثر پس باندازۂ خلق بلا و ایصال آن فرمود قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ و باعتبار استجلاب آن بکسب ذنوب فرمود فمن نفسك فلا تدافع بخلاف حسنہ کہ تفضل محض است ہمہ اعمال خیر بندہ مکافات نعمت وجود ہم نمی کند بنعم دیگر چہ رسد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و علیٰ آلہ وسلم فرمودہ لا یدخل الجنۃ احد الا برحمۃ اللہ قیل و لا انت قال علیہ و علیٰ آلہ الصلوۃ والسلام و ما انا و آنچہ بعضے از نعم عاجلہ و آجلہ جزائے عمل بندہ در قرآن و احادیث آمدہ است آن نیز از راہ تفضل ست کہ بفضل صرف عمل بندہ را باین درجہ رسانند. بیت

چشم دارم کہ دہد اشک مرا حسن قبول
آنکہ در ساختہ است قطرۂ بارانی را

وایضاً وجود کہ بالاصالت خاصہ حضرت معبود است تعالی مبدأ ہر خیر و کمال است
پس مبدأ حسنات او بود تعالیٰ وعدم کہ ذات ممکن است منشا ہر شر و نقص است پس منشأ سیّآت
نفس ممکن باشد و کریمہ قُلْ کُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰہِ باعتبار خلق است منشأ دیگر است و خلق دیگر
چنانچہ گویند منشا نباتات ارض است و منشا مروارید آب باوجود آنکہ خلق از وست تعالی از
نسبتِ نقشبندیہ و حضور خاص این اکابر استفسار رفتہ بود، بداند کہ نسبت نقشبندیہ و حضور ایشان
شہودی ست مبرا از وصف شاہدی و مشہودی و حضوری ست برتر از نسبت حاضر و حاضریت
کہ بحیرت تعلق دارد و دران موطن شہود حق سبحانہ خود بخود است و این حضور را حضور بے غیبت۔ غیبت
نیز گویند حضرت قدوۃ المحققین حضرت ایشان ما نوشتہ اند کہ اندراج النہایت فی البدایت
درین موطن صورت می بندد و حصول این نسبت مر طالب را درین طریق در رنگ اخذ کردن طالب
است در سلاسل دیگر اذکار و اوراد را از پیر ما بران عمل نماید و پے بہ مقصود برد۔ مصرع

قیاس کن زگلستان من بہار مرا

و نیز نوشتہ بودند در باب نقشبندیہ کہ می فرمایند کہ ما فضلیا نیم کہ نہایت دیگران در بدایت
ما مندرج است پس نہایتِ ایشان علیہم الرضوان عبارت از چہ باشد۔ مخدوما بیان این معنی در
کتب این اکابر ہیچ بنظر نہ آمدہ است معلوم نیست کہ کسے شرح این معما نمودہ باشد غیر از حضرت
ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ کہ جواب این سوال بتفصیل در مکتوب دوصد و بست و یکم از
مکتوبات جلد اول نوشتہ اگر شوق این معنی دامنگیر شود آنجا مطالعہ نمایند، و واقعہ کہ دیدہ اند میگویند
کہ قدوۃ المحققین حضرت ایشان ما از ہمہ اولیا افضل اند حتی از فلان عزیز و اضطرابے از ین واقعہ
ظاہر ساختہ اند مخدوما جائے اضطراب نیست افضل درین جاے تواند کہ بمعنی انفع باشد و ہمین معنی
حضرت خواجہ احرار قدس سرہ العزیز فرمودہ اند مصرع

سایۂ رہبر بہ است از ذکرِ حق

یعنی حفظ صورت پیر کہ آنرا رابطہ گویند سودمند تر است مرید را از ذکر گفتن و واقعہ کہ در باب انگشترین

بواسیر دیده اند الحق که فقیر نیز آن انگشترین را خوش نمی کند مضمون حدیث من علق شیئاً وکل بواصر
الیہ شنیده باشند۔ نوشته بودند که بے انصافان به تهمت متهم می کنند این چنین ست۔ مخدوما اگر در شما
نیست کفارت شما می شود بخاطر هیچ نیارند نعوذ بالله من الحور بعد الکور۔ از حق سبحانه استقامت
مسالت نمایند و این دور افتاده را از دعا فراموش نکنند۔

مکتوب صد و بستم (۱۲۰)

بمولانا محمد حنیف در جواب عریضۂ وے که مشتمل بر حالت عالیه و واقعه روشن بود۔

الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ۔ صحیفه شریفه اخوی اعزی مولانا محمد حنیف
رسیده باعث بهجت و مسرت فراوان گردید حضرت حق سبحانه در مدارج قرب ترقیات بے اندازه
کرامت فرماید۔ نوشته بودند که بعد از رسیدن اینجا کیفیتے ظاهر می شود و در تمام بدن سرایت میکند الخ
و نیز نوشته بودند مفهوم می شود که تلاوت قرآن را در حصول آن نسبت مدخلیتے تمام است هر چند
تلاوت می کند آن نسبت قوت می گیرد اگر در تلاوت فتور می یابد در ان نسبت نیز فتور راه
می یابد

مخدوما می تواند که منشاء این کیفیت حقیقتِ قرآنی بود و چون رابطہ محبت با اهلِ این
نسبت درست دارید و جمعیتِ استعداد نیز دارید حصول این معنی و امثال آن از شما قریب است
بالجمله کیفیت مسطوره از نسبتهاے ظلال فوق است و باصل الاصل منتسب می نماید شوق کمالات
مخصوصه و نسبت ضمنی نموده بودند بتحمل که نصیبے ازان بحصول پیوسته باشد و این کیفیت که نوشته اند
اثر آن بود فقیر درین باب تامل نکرده است امید وار باشند۔ بیت

ازان طرف نه پذیرد کمال او نقصان — وزین طرف شرف روزگار من باشد مانن

طلب مسودات جدیده نموده بودند اگر توفیق یافت بیاری می گویم که اگر چیزے ازان قابل نقل
باشد نقل گرفته بفرستند و واقعه که دیده بودند گویا شخصے آب دهان خود را در دهانِ من می اندازد

دمی گوید کہ امانت آن سرور است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ برائے تو دادہ بودند رساندم بغایت اصیل و امید بخش است گو اثر آن فی الحال ظاہر نشود و آنچہ از احوال یاران خود نوشتہ بودند خیلے محظوظ ساخت ہمہ احوال سنجیدہ و مقبول است و بایکدیگر دست و گریبان اللہ تعالیٰ ترقیات ارزانی داشتہ بمطلب حقیقی رساند چون ایام اعتکاف بود امور ضروریہ در پیش بود نتوانست بنوشتن پرداخت و براجوبہ لابد اقتصار نمود ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر بعد از نوشتن کتابت در حصول نسبت ضمنیہ پارۂ تامل نمودہ شد ہیچ واضح نشد اگر مقدور است باز تامل و توجہ بلیغ درین باب خواہد نمود انہ المیسر لکل عسیر۔

مکتوب (۱۲۱) صد و بست و یکم

بحضرت پیرزادہ خواجہ عبید اللہ در آنکہ سبقت از اصل است و ظل ہیچ چیز مستقل نیست۔

حضرت حق سبحانہ ذات بابرکات حضرت مخدومی و مخدوم زادگی را دیرگاہ بر مفارق محبان و ہواخواہان باقی و پایندہ داراد بالنبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات الی یوم التناد بورود عنایت نامۂ گرامی مشرف گردید امید کہ این مہجور دور از کار را گاہ گاہ بگوشۂ خاطر عاطر آوردہ بملاطفات و عنایات می نواختہ باشند ازین طرف سراسر تقصیر است عفو فرمایند بلے کرم از کریمان می آید۔ مصراع

در خانہ بکدخدائی ماند ہمہ چیز

بدایت از مبدأ می یابد و سبقت از اصل کہ از پیشگاہ چنین آمدہ است واشد شوق بآنحضرت منسوب گشتہ خیر و کمال کہ ظل دارد ہمہ مستفاد و مستعار از اصل ست ظل در ہیچ چیز بخود استقلال ندارد اگر نسبت خیر و کمال بخود نماید خائن بود و دعوی ہمسری باصل پیدا کند کمال در حق او انتفائے کمال است و خیریت در سلب خیریت و نصیبے کہ از اصل دارد بعد رد منتسبات بآن محو و تلاشی است ہر چند ظہور اصل بیش محو و تلاشی ظل بیش خوش گفت۔ بیت

نماید

معشوق اگرچہ گشت ہمخانۂ ما ویران تر از اول ست ویرانۂ ما

ظل بیچارہ کہ جز انتقا از اصل بہرہ ندارد از کمال وجمال او چہ خبر داشتہ باشد الاان یوجد بعد العدم و یولد بالولادۃ الثانیۃ فحینئذ لایحمل عطایا الملک الامطایاہ۔

ومن بعد ھذا مایدق صفاتہ وماکتمہ احظی لدیہ واجمل

سخن بجائے دیگر رفت مقصود آنست کہ نظر بر تقصیرات این طرف نانمودہ از توجہات غائبانہ منسی نسازند و این عاصی را بدعائے خیر و سلامتی خاتمہ یاد آرند۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۲۲) صد و بست و دوم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در شرح احوال وے و جواب استفسارہا کہ نمودہ و تحسین احوال یاران او۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی مکتوب مرغوب رسید چون مشعر از استقامت و اوضاع و سنجیدگی احوال بود مطالعۂ آن فرحت بخشید شکر خدا جل وعلا بجا آرند و طالب زیادات باشند لئن شکرتم لازیدنکم نوشتہ بودند خود را در عالم دیگر می دانند و باین عالم مناسبی ندارد منشائے آن انقطاع باطن است از عالم سفلی و اتصال او بعالم علوی لیکن این دید در وقت عروج است و ہنگام نزول کہ بظاہر و باطن متوجہ خلق است این دید مفقود است و آنکہ جثہ خود را مثل جماد بے حس و حرکت می یابید و اثرے از ہستی در خود نمی فہمید از فناست و آنکہ محاط انوار خود را می بینید و دریاہائے نور را می یابید کہ در شما حلول می کند و ہر جزو از اجزائے انوار را اجزاے خود می دانید می تواند کہ از بقا باشد بدانند کہ معتبر در فنائے نفس آنست کہ سالک بذوق وجود خود و توابع وجود خود را از صفات و کمال ظلال کمالات واجبی یابد و این دید چنان غالب آید کہ این کمالات را درست باصل سپارد و خود را جمادمیت بیند و با تعبیر نتواند نمود و نہ ذکرے در خود یابد و نہ توجہی بعد از لحوق توجہ او یا او است و بقام بوط بولادت ثانیہ است من قتلتہ فانا دیتہ۔ درین وقت عارف را از نزد خود اوصاف و اخلاق عطا می فرمایند و عارف باوصاف

معروف خود را حی و عالم و شنوا و بینا و متکلم می یابد۔

باید دانست کہ فنا و بقائی الحقیقہ باسمے است کہ مبدأ تعین سالک است نہ بذات اقدس تعالیٰ اگر فنا و استہلاک است در اسم است و اگر تحقق و بقا است ہم باوصاف آن اسم چہ ہر اسم جامع اسما و صفات ست و آنکہ سالک خود را نیابد و معدوم بیند بے آنکہ منتسبات را از اصل داند و باصل سپارد معبر بعدم است کہ فنائے جذبہ است کہ عود از ان ممکن است بخلاف فنائے حقیقی کہ از عود ایمن است۔

نوشتہ بودند کہ در نماز تصور می کند کہ راکع و ساجد دیگر است و بعد از نماز کیفیت خاص رو می دہد بنہجے کہ باطن سراسر در حلاوت و التذاذ در می رود این حالت بسے اصیل است و حالت صلوتیہ را بر غیر آن بسے تفوق است التذاذے کہ در ادائے نماز رو می دہد مخبر از نہایت کار است علی الخصوص نماز فرض۔

پرسیدہ بودند کہ ورود واردات و بشارات عالی اشارات و ظہور معارف و اسرار شرط کمال است یا نہ شرط بودن مفقود است ہر چند ترتب این امور بر کمال است۔ و نیز پرسیدہ بودند علاماتے کہ تعلق بحال متوسط و منتہی دارد کدام است و منتہی از متوسط و متوسط از منتہی بچہ چیزہا متمیز می شود بدانند کہ توسط و انتہا را مراتب بسیار است در ولایت چندین مراتب است بعضہا فوق بعض کہ نہایت مرتبہ تحتانی بدایت مرتبہ فوقانی است و از گذشت مراتب ولایت کمالات مرتبہ نبوت است کہ نہایت آن بدایت این ست لیکن کمال اول و نہایت نخستین فنا ست کہ عبارت از نسیان ماسوی است و زوال علوم ما عدا اگر زوال علم حصولی اشیا ست فنائے قلب ست و اگر زوال علم حضوری است فنائے نفس است این نسیان فی نفسہ ہم کمال است در قرب ولایت و ہم شرط کمالات دیگر کہ فوق اوست و تمیز التذاذ در صلوٰۃ از خصائص انتہا است کما مر۔

نوشتہ بودند کہ نہایت سیر تا بقا باللہ است و یا بعد از گذشتن معاملات فنا و بقا باللہ نہایت بچیز دیگر تعلق دارد و آن چیست۔ بدانند کہ بعد از گذشتن معاملات فنا و بقا کہ باصول و اصول

اصول تعلق دارد کار بجہل وحیرت می افتد نہ جہل وحیرت متعارف کہ نقص است این آن جہل و حیرت ست کہ ہزاران مزیت دارد بر علم ومعرفت من لم یذق لم یدر، ونیز از گذشت آن معاملہ نسبت مجہول الکیفیت رومی دہد کذا وکذا ثم کذا وکذا غیر از اشارات ازاں معاملات چہ در گفت آید در حضور ہر چند می خواستم کہ امثال این سخنان بشما در میان آرم لیکن چوں عنان شوق شمارا ازاں مصروف می دیدم عنان سخن را نیز مصروف می داشتم الحال چوں معاملہ بر سر آمدہ است رگ اشتیاق جنبیدہ سطرے دیگر چند موافق مرام شما می نویسد استماع نمایند معاملہ فنائے نفس کہ در بالا ذکر یافت نتیجہ تجلی صفات ست واز گذشت آن کاروبار با تجلی ذات ست و معاملہ این تجلی از گفت بیرون است ذوقی ست و وجدانی نہ بیانی وترجمانی این قدر ہست کہ این تجلی ذاتی دائمی است لان الذات اذا تجلی لا استتار لہ ازین جا معلوم شد کہ تجلی برقی کہ گفتہ اند نہ تجلی ذات ست تعالی آن تجلی شانے است از شیونات ذات تعالیٰ وحضرت شیخ ابن عربی تعبیر از تجلی ذات باین عبارت نمودہ است التجلی من الذات لا یکون الا بصورۃ المتجلی لہ فالمتجلی لہ ما رای سوی صورتہ فی مرآت الحق وما رای الحق ولا یمکن ان یراہ وشیخ قدس سرہ این تجلی را منتہائے تجلیات گفتہ وفرمودہ فلا تطمع ولا تتعب فی ان ترقی من ھذا الدرج من التجلی الذاتی وحضرت ایشان ما قدسنا اللہ بسرہ الاقدس این تجلی را تجلی شانے از شیونات ذات تعالیٰ مقرر نمودہ اند کہ آن شان اصلی است از اصول اسمے کہ مبدا تعین سالک است وباین علاقہ آئینہ داری صورت عارف نمودہ است وبرنگ آن بر آمدہ نہ تجلی ذات تعالیٰ بلکہ تجلی شان ہم بر نمط تنزیہی نیست مفید ہر آئینہ صورت و آخذ حکم آن است توجہ غائبانہ را نوشتہ بودند کہ بچہ طریق است حضور وغیب در توجہ یکسان است عمدہ درین معاملہ وحدانی شدن وجمع نمودن است خود را از توجہات شتی۔

ونیز نوشتہ بودند کہ عدم علم باحوال مسترشدان موجب منقصت ہست یا نہ۔ بدانند کہ در سلوک وتسلیک اختیاری پیر را از احوال مرید وہمچنین مرید را علم باحوال خود ناگزیر است و در طریقہ ما

کہ طریقہ اصحاب کرام است علیہم الرضوان ہیچ درکار نیست نہ در جانب پیر و نہ در جانب مرید چہ افادہ و استفادہ درین طریق انعکاسی و انصباغی است مرید در صحبت شیخ کامل باندازہ محبت و فنا فی الشیخ ہر ساعت برنگ او می برآید درین صورت علم چہ درکار ہم در افادہ و ہم در استفادہ خربوزہ کہ بتابش خورشید پختہ می شود چہ درکار کہ خورشید را یا خربوزہ را علم بہ پختن و پختہ شدن باشد درین طریق ہر چند وجوہ مناسبت بشیخ زیادہ تر پیدا کند انصباغ در حق او بیشتر پیدا آید و تحصیل وجوہ مناسبت باتباع شیخ است ظاہراً و باطناً کہ سر موئے مجال مخالفت و اعتراض در خود نیابد کہ سبب سد راہ و خسران است و نیز خدمت و رعایت آداب وے ست چنانچہ بزرگان فرمودہ اند و رسوخ محبت و اعتقاد است باپیر۔

بیت زان روے کہ چشم تست احول معبود تو پیر تست اول

نوشتہ بودند کہ با مسترشدان تا حصول فنائے قلبی در ایشان بشوق محبت داشتہ می شود بعد ازان اثر کمتر مفہوم می شود و چندانی در درک نمی آید مخدوما نسبت بزرگان ما بجہت کمال علو بجہالت و حیرت اقرب ست نسبت ہر چند از قید ظلال وارہد و باصالت آید از مظان علم و معرفت دور تر افتد قدوۃ المحققین حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس نوشتہ اند نسبت باطن ہر چند بجہالت کشد زیباتر بود مسترشدان را بوظائف اذکار و طاعات سرگرم دارند و بابتیان خدمات و رعایت آداب ترغیب کنند و معطل نگذارند امید کہ از نسبت خاص بزرگان بہرہ یابند مقصود حصول نسبت است علم بآں امر دیگر است اگر بدہند فبہا و نعم والا غم نیست نسبت چون بتانّی و تعب حاصل شود قدر و عزت دارد و آنچہ بسہولت و زودی بدست آید چندانے قدر و عزت ندارد و اگر کسے استعجال نماید بوالہوس است طالب نیست و قابل صحبت نہ مردم در طلب دنیا دنی چہ رنجہا کہ نمی کشند طلب حق جل و علا احق بآنست بزرگان درین طلب یا ضعتہا کشیدہ اند و عمرہا گذرانیدہ بیت

اوحدی شصت سال سختی دید تا شبے روے نیک بختی دید
بر سر پائے چلہ داشتہ ام تخم وحدت بسینہ کاشتہ ام

فنائے قلبی کہ در طریقہ ما بعضے از طلاب را بسہولت دست می دہد در رنگ آنست کہ کسے را چشم

بر بندند و یکبارگی بمنزل رسانند و راه چندین ساله بطرفة العین قطع نمایند ہزاران احوال و مواجید و تلوینات۔ مشاہدات الوان و انوار متلونہ و غیر متلونہ و کشوف و واردات کہ بمطلب حقیقی چندانی کار ندارد دیگر را بن نسیان نرسد حصول این معنی را در حق طالبان امر سہل ندانند و قطع تمامی دائرہ سیر الی اللہ را کہ بہ پنجاہ ہزار سالہ راہ تقدیر آن کردہ اند آسان ندانند و بتمام از تلوینات بر آمدہ و بتمکین پیوستن را امر محقر خیال نکنند آرے این معاملہ نسبت بکمالات دیگر کہ فوق اوست حکم قطرہ دارد نسبت بدریائے محیط۔ بیت

آسمان نسبت بعرش آمد فرود ورنہ بس عالی ست پیش خاک تود

حضرت شیخ الشیوخ قدس سرہٗ در کتاب عوارف بعد از ذکر خوارق و کرامات می نویسد کہ اینہا ہمہ مواہب الٰہی است جل شانہ جمعے را بآن مشرف می سازند و گاہ بود کہ برتر از آن جمعے باشند کہ آنرا ہیچ ازان خوارق و کرامات نبود بعد ازان می نویسد کہ این ہمہ خوارق و کرامات دون ذکر ذات ست تعالیٰ و دون تجوہر قلب است بذکر

نوشتہ بودند ملا عبداللہ نام یارے در یک ہفتہ بفنائے قلبی رسید و بعد از یک ماہ از ابتدائے زمان ذکر احوال خود را کہ وا نمود ہمگی بفنائے نفس می ماند و علامات این فنا ظاہر می گشت۔ مخدوما این از جملہ نوادر و غرائب است خال خالے را اگر باین زودی این ہر دو دولت میسر شدہ باشد۔ نوشتہ بودند ملا ادریس احوال بسیار عالی دارد و صحبت او میسر است بعد از استخارہ ہا رخصت اشخاص معدودہ باو دادہ شدہ است۔ مخدوما این عدد را چون مشار الیہ بتمام رساند عدد مضاعف از عدد اول یا زیادہ ازان تجویز کنند و ہکذا و ہر گاہ استقامت بر اوضاع شرعیہ و اطوار صوفیہ در وے فہمند و معاملہ فنا و تمکین مشاہدہ نمایند اگر صلاح دانند بعد از استخارہا رخصت مطلقہ بطریق سفارت بدہند بشرط استقامت بر سنت سنیہ علیٰ مصدرہا الصلوات والتسلیمات۔ و نیز نوشتہ بودند کہ صوفی محمد شریف کہ از مسترشدان است از کابل آمدہ است نسبت و حال او را از نسبت و حال خود فایق دریافت مخدوما فقیر ہم باین عزیز در یک مجلس صحبت داشتہ بود و خیلے محظوظ گشتہ لیکن

تفوق محل توقف است زادنا اللہ سبحانہ وایاکم وسائر اخوانکم کرامتہ وترقیا وتوفیقا ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انك علی كل شئ قدیر۔

مکتوب (۱۲۳) صد وبست وسوم

بمیرزا عبید اللہ در ترغیب بر اعلاے ہمت وتفصیل شہودی کہ در احکام شرعیہ روے نماید بر مشاہدات دیگر۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب برادر اعز ارشد ار جمند را میر دوست محمد رسانیدہ خوشوقت ساخت اللہ تعالی بعافیت وترقیات دارا داد۔ نوشتہ بودند کہ باوجود انتفائے شہود غیر وغیریت بکمال بحدے کہ بمغائرت ظلیت و اعتباری ہم رضا نمی دہد بلکہ کفر در نظر می آید کہ وجود دیگرے اثبات نمودہ آید رعایت عبودیت و عبادت برجاست و دقیقۂ از اطوار طور شرع بقدر امکان فوت نمی سازند شکر خداوندی جل سلطانہ بجا آرند کہ باطن این ہمہ مغلوب این قسم حال باشد وظاہر بر آداب شرعیہ مستقیم بود حق سبحانہ روز بروز استقامت را افزون کناد کہ نجات منوط در انست و دریا ورائے آن خطر است ہمت را بلند دارند واین احوال را معدات وصول دانند وزینہا صعود تصور نمایند ومطلوب را وراء الوراء طلبند وبیرون از شہود ومشاہدہ جویند۔ عزیزی پیغمبر خدائے را صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بجواب دید گفت یارسول اللہ ما التوحید فرمود علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات کلما ھجس ببالك او خطر فی خیالك فاللہ سبحانہ وراء ذلك بخلاف

نوشتہ بودند کہ محبت با حقیقت حضرت خاتمیت علیہ من الصلوات ادومہا ومن التسلیمات انمہا بکامل ترین مقامے است و غوامض احکام شرعیہ در صور خاصہ بے کیفیت متجلّی می شود واز مجالی دیگر صاف تر چہرۂ مقصود را انکشاف می بخشد۔ مخدوما این شہود را کہ در مجالی احکام شرعیہ رو نماید با شہودات کہ در مرایاے این نشأۂ فانیہ ظاہر گردد چہ نسبت چہ احکام شرعیہ را شباہت بموجودات نشأۂ اخرویہ است کہ دران نشأۂ جانب وجود ممکن را ترجیح دادہ مظہر حسن و جمال صفات کہ در وجود ایشان ثابت است خواہند ساخت بخلاف موجودات، این نشأۂ فانیہ کہ جانب عدم ممکن را

ترتیب

ترتیب نمودہ مظہر حسن و جمال کہ در جانب احتمال عدم صفات نمودار شدہ بود ساختہ اند چہ صفات واجبی را کہ موجودات ہمیں نشأۂ مظاہر آنست چنانچہ در جانب وجود شان حسن وجمال کائن است در جانب احتمال عدم شان نیز حسن وجمال ثابت لیکن حسنے کہ در عدم نمودار گردد در رنگ آنست کہ حنظل را بشکر غلاف نمایند و شیرین دانانند لہذا تلذذات و نعمات اخروی ہمہ مرضی و مقبول و ترقی بخش آمد و آخرت دار رضا گشت و دنیا دار غضب آمد و انہماک در تنعمات فانیہ آن غیر مرضی کہ حسن و جمال این موطن مخلوط بزہر آب عدم است تحقیق این معاملہ در مکتوب صدم از مکتوبات جلد ثالث حضرت ایشان ما قدس سرہ بتفصیل کائن است ازان جا طلب نمایند بلکہ گوئیم کہ احکام شرعیہ کہ اوامر و نواہی الہی است خطاب ازلی است کہ بصفت کلام تعلق دارد پس اینجا ظہور نفس اسم بود بے مرآت عدم و سائر ظہورات را کہ وابستہ بظلال اسماست در مرآت عدم بآن ظہور چہ مساوات و کدام نسبت نوشتہ بودند کہ درین ولا مردم بسیار تکلیف طریقہ می کنند الخ مخدوما ہر جا کہ طالب صادق بینند و استخارہ راہ دہد و اقبال قلب بے تکلف باشد طریقہ بگویند و الا تکلیف نیست لیکن اگر بعضے وساوس و ہواجس دریں کار روئے دہد استغفار ازان درکار است بعضے از کمالات ولایت کبری و خصائص نبوت و خواص ولایت قدوۃ المحققین حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس استفسار نمودہ بودند مخدوما اکثر این امور در مکاتیب آنحضرت مبین و مشروح است مطالعہ فرمایند کہ اگر در جاے خفاے ماند استفسار نمایند تفصیل ولایت سہ گانہ کہ ولایت صغری و ولایت کبری و ولایت علیا باشد در مکتوب دو بیست و شصتم از مکتوبات جلد اول است و بیان ولایت حضرت ایشان و خصوصیات آن در مکتوب صد و چہارم و مکتوب صد و پنجم از مکتوبات جلد ثالث مذکور است بہ بینید و نیک تامل نمایند کہ ہر مکتوب بحرے ست عمان در اسرارے پایان غواصی باید نادرہاے یگانہ را از مکاتیب چہارگانہ بر آوردو از جا ر وو دوگانہ شکر بجا آرد آرے بسیارے از اسرار اند کہ در قید کتابت نیامدہ اند لیکن بنوشتن راست نیاید موقوف بر صحبت است۔ بیت

آسودہ شبے باید و خوش مہتابے تا با تو حکایت کنم از ہر بابے

والسلام اولاً و آخراً فرزندان و متعلقان بجمعیت باشند۔

مکتوب صد و بست و چہارم (۱۲۴)

بمولانا محمد صدیق در فرقِ میانِ ایمان عوام و خواص و اخص خواص۔

اللہ تعالیٰ از مراتب شہود کہ وابستہ بظلال است گذرانیدہ ایمانے بغیب الغیب کہ تعلق باصل دارد ارزانی کناد و ازین وصل کہ در رنگ سراب آب نماست رہائی دادہ بحقیقت کار رساناد۔ ایمانے بغیب یا نصیب عوام است یا نصیب اخص خواص کہ بہرۂ از کمالات نبوت یافتہ اند و از نہایت النہایت بقدر استعداد آگاہ خواص و متوسطان بلذت شہود خورسند اند و بخیالِ وصال آرمیدہ خوش گفت. بیت

بوقت صبح شود ہمچو روز معلومت کہ باکہ باختۂ عشق در شب دیجور

کلما ھجس ببالك او خطر فی خیالك فاللہ سبحانہ بخلاف ذلك ایمان بغیب عوام از پس پردہائے ظلمانی و نورانی ست و خواص ہرچند از حجب ظلمانی بتمامی وارستہ اند لیکن از حجب نورانی بالکل نبر آمدہ و بآن گرفتار ماندہ اند و شہود آنرا شہود مطلوب قرار دادہ و عاشقی ہائے کہ بنفس مطلوب تواں کرد بآن درمیان آوردہ و ایمان غیب اخص خواص از گذشت حجب نورانی و ظلمانی است این بزرگواران مشہود طائفہ ثانیہ را پس پشت دادہ گرفتار ورا ءالوراء تد یقین کردہ اند کہ درین نشأۃ ازان مرتبہ مقدسہ غیر از ایقان نصیب نیست کہ رویۃ بنشأۃ اخروی موعود است ہرچند ہیچ قسم از حجاب حائل ندارند لیکن ضعف بصر و بصیرت مانع درک شہود است شتان ما بین الایمانین والغیبین ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انك علی کل شئ قدیر۔ (تصور کردہ)

مکتوب صد و بست و پنجم (۱۲۵)

بمولانا حسن علی فی التذکیر والنصیحت۔

اِسْتَجِیْبُوْا لِرَبِّکُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ یَّاْتِیَ یَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَہٗ مِنَ اللّٰہِ مَا لَکُمْ مِّنْ مَّلْجَاٍ یَّوْمَئِذٍ

وَمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيْرٍ فشان الصوفی المسارعة الی الاستجابة شوقا الی رب الارباب والمبادرة
الی الخیرات والطاعات طلباً للمرضیات والدرجات سَابِقُوْا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ
عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ تولهت قلوب العارفین فی بیداء عظمته وکبریائه واحترقت اکباد المحبین تولهت
فی شوق لقائه فوا اسفا علی من اعرض عن الله ویا حسرتا علی ما فرط فی جنب الله لا تشتغل
بتعمیر ما امرت بتخریبه واجتهد فی تعمیر سرک وتنزیه ولا تنظر الی شئ الا ورایت الله سبحانه
قبله وبعده ولا تصحب مع احد الا وابصرته تعالیٰ معه واعلم انه عز شانه مع قلب منکسر
حزین اواه محترق بنار المحبة خال عن فکر ما سواه متجاف عن دار الغرور متاهب لدار القرار الا
لا ترکنوا الی زخارف الاغنیاء والظالمین اَلَاۤ اِنَّهُمْ فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَاۤءِ رَبِّهِمْ اَلَاۤ اِنَّهٗ بِكُلِّ
شَيْءٍ مُّحِيْطٌ۔ والسلام

مکتوب صد و بست و ششم

بشاہ خواجہ ترمذی فی بیان الاستجابة المذکورة فی الآیة الکریمة اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ الآیہ وبیان ان
جمیع الکمالات مندرجة فی الشریعة الغراء۔

اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلْجَاٍ يَّوْمَئِذٍ
وَّمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيْرٍ الاستجابة الصوریة التحلی بالاحکام الشرعیة والتزیین بالسنن التزیین
المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة مما یتعلق بالظاهر والاستجابة المعنویة
الانقطاع والتخلی عما سواء الحق تعالی وتقدس والتحلی بالاسرار والمعارف الالهیة مما له
تعلق بالباطن الاول صورة الشریعة والثانی حقیقة الشریعة فالکمالات الظاهرة والباطنة
داخلة فی دائرة الشریعة الحقة فصورة الشریعة اصل وحقیقتها ثمرة متفرعة علیها فهی
کَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ فبقدر قوة الاصل یکون الثمرة والفرع
اکثر واعلی فعلامة کمال الوصول کمال التقوی وکمال اتباع الشریعة الغرا والنجا فی

عن دار الغرور والذاھب لدار القرار والصلوٰۃ والسلام علی النبی المختار وآلہ الابرار کلما اظلم اللیل واشرق النھار وعلی سائر النبیین والملاء الاعلیٰ وسائر الصالحین آمین۔

مکتوب (۱۲۷) صد و بست و ہفتم

بافادت دستگاہ شیخ میرک در بیان حقیقت ممکن و بیان فنائے حقیقی۔

حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ذات بابرکات را در مدارج قرب بجذبات و عنایات ترقیات دہاد بالنبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات الی یوم التناد نمی آید بآنجناب عالی چہ نویسد ممکن بیچارہ کہ نصیب او از مطلوب حقیقی جز استہلاک واضمحلال نیست از کمال او چہ دریابد و بحسن وجمال او چگونہ پے برد چہ ذات او عدم است کہ بواسطۂ انعکاس کمالات وجودی نمود بے بود پیدا کردہ است و با این نمود بے بود خود را کامل و خیر خیال نمودہ و بنیاد دراز برین نمود بے بنیاد نہادہ وچون سابقہ عنایت در رسد و کمال اصل پرتو اندازد و حقیقت معاملہ وا شود کمالات انعکاسی باصل عائد گردد و امانت باہل امانت شود عارف رو بصحرائے عدم آرد و از ہستی خود منخلع گردد این زمان بفنائے حقیقی مشرف شود ممکن نامراد اگر بخود نسبت خیر و کمال نماید خائن بود و دعوی ہمسری باصل پیدا کند کمال در حق او انتفائے کمال است از وے و خیریت در سلب خیریت این دید و این انخلاع اثر افراط محبت است کہ باصل پیدا کردہ است چہ مقتضائے کمال محبت فنائے محب است و ابقائے محبوب۔ بیت

عشق آن شعلہ است کو چون بر فروخت ہر چہ جز معشوق باقی جملہ سوخت

و ہر چند ظہور اصل بیش استیلائے این محبت شرکت سوز بیش و محو و تلاشی بیش۔ بیت

آنرا کہ بحسن دیدہ تیز است این عشق بلائے خانہ خیز است

حضرت حق سبحانہ امثال ما مہجوران را ایمانی باین معانی دہاد و شربے ازین مشرب روزی کناد بالنبی الامی الذی مازاغ بصرہ وما طغیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والبرکات العلیٰ۔

مکتوب صد و بست و ہشتم (۱۲۸)

بحافظ عبد الغفور در انکہ طالب مواجید طالب ماسوی ست۔

مخدوما چون با فقرائے شکستہ برائے خدائے عزوجل محبت دارید امید است کہ نتیجہ بخش باشد و کشایش کار پیدا کند تلوینات احوال بعضے طالبان راکہ در اثنائے راہ دست می دہد پیش از وصول بدرجۂ فنا و بقا از مطالب نیست و غیر حق است تعالی طالب حق راجل و علا اعراض از ماسوای او سبحانہ ناگزیر است تا قبلۂ توجہ پراگندہ نشود پس طالب احوال و مواجید گرفتار ماسوی ست آرے فنا و بقا از مطالب است سعی در تحصیل آن و ہمچنین دریوزہ آن از اہم مہام است کہ ولایت بآن مربوط است و معرفت حق سبحانہ کہ مقصود از ایجاد انسان است بآن منوط دیگر آن قسم ولولۂ شوق و نائرۂ عشق کہ در مجاز روئے می دہد در حقیقت در کار نیست کہ آن عشق و محبت چون متعلق آن بے کیف و بیچون است نصیبے از بیچونی دارد لہذا آنرا بعضے تعبیر بارادۂ طاعت نمودہ اند گاہ باشد کہ آن محبت بکسوت چون پدید آید و نعرہ و زاری پیدا آرد و گاہ بود کہ باین نمط ظہور نکند و بحقیقت بے کیفی خود باشد بلکہ رواست کہ در بعضے اوقات نفی این محبت نماید و فی الحقیقت محبت برکمال بود نمی بینی کہ در عالم مجاز ہیچ کس را ہیچ چیز از نفس خود محبوب تر نیست زیرا کہ ہر چیزے راکہ دوست می دارد از مال و زن و فرزند برائے خود دوست می دارد و در محبت خود ہیچ نعرہ و شوق درمیان نیست و آنچہ گفتیم در عالم مجاز زیرا کہ در عالم حقیقت محبوب حقیقی از نفس خود محبوب تر است لہذا فنا اثر این محبت آمد۔ مصرع

گر این سودا بجان بودے چہ بودے

و محبت رسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم نیز ازین قبیل است چنانچہ در حدیث آمدہ کہ لن یؤمن احدکم حتی اکون احب الیہ من نفسہ و اہلہ و الناس جمیعا و شیخ طریقت چون نایب مناب رسول است صلی اللہ تعالی علیہ وسلم و واسطۂ وصول فیوض الہی محبت وے نیز باید کہ برہمین نمط بود و السلام۔

مکتوب صد و بست و نہم (۱۲۹)

بمولانا محمد صدیق در تعبیر واقعہ عالی کہ نوشتہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مدتے ست کہ ازان برادر دینی کتابتے نہ رسیدہ خاطر نگرانست بہر حال بجمعیت باشند و بکمال انسانی برسند و اجبۂ دور افتادہ را از دعائے سلامتیٔ خاتمہ فراموش نکنند پیش ازین بمدتے نوشتہ بودند کہ در خواب می بیند کہ بر بالائے دیوار کج کہ در نہایت رفعت و باریکی است برآمدہ است و ترسان و لرزان بہیبت تمام بر بالائے آن دیوار عبور کردہ است یک گز و یا دو گز ازین دیوار ماندہ بود کہ از پشت دیوار افتاد و باز مستحکم شدہ و کمر چست بربستہ بصد محنت خود را بر سر دیوار کرد و چوں بر پشت دیوار نگاہ کرد دید کہ چند سطرے بقلم جلی بر بالائے آن دیوار نوشتہ اند "ھذا اجدار العشق وسیف المحبۃ" بمجردے کہ این کلمات دید نعرہ از نہاد فقیر برآمد و خود را در ہوا معلق یافت درہمیں اثنا افاقت دست داد الخ

مخدوما می تواند کہ این دیوار تمثیل عین ثابتہ باشد کہ اصل ولایت مربوط بوصول آنست و وصول بآن موجب فنائے سالک است از تعین امکانی و بقاء او بوجود موہوب حقانی ناچار سیف محبت بود و چوں این تعین عین ثابتہ پردۂ است بر روے اطلاق پس جدار عشق بود و پردۂ معشوق بود چہ عشق بمعنی معشوق است و رواست کہ عشق بمعنی عاشق باشد و اضافت جدار بسوئے عشق بیانیہ بود و اطلاق عاشق برین مرتبہ بجہت تحقق و بقائے عاشق است بآن مرتبہ و این تعین ہر چند بوجود موہوب حاصل گشتہ است لیکن از تنگنائے جزئیت نہ برآمدہ است و از اطلاق متنزل است و عاشق در ہر مرتبہ کہ باشد حجاب معشوق است انت الغمامۃ علی شمسک فاعرف حقیقتک و برآمدن بالائے آن کنایت از رفع حجاب این تعین و شہود مرتبۂ اطلاق است و در ہوا شدن یا کنایت از گذشتن است ازین تعین بالکل و در فوق آن خرامیدن است یا عبارت از نزول است کہ معبر بسیر عن اللہ باللہ است کہ بعد از سیر فی اللہ بحصول می پیوندد و این تعبیر انسب است از انکہ

این دیوار را بتعین امکانی تعبیر نموده آید و این واقعه را تعبیرے ست دیگر بس عالی که از جمله اسرار قدوة المحققین حضرت ایشان ماست قدسنا اللہ بسره الاقدس آن معنی بالفعل فراخور حوصلهٔ شما نمی نماید اِلَّآ اَنْ یَّشَآءَ رَبِّیْ شَیْئًا وَسِعَ رَبِّیْ کُلَّ شَیْءٍ عِلْمًا چون محبت شما باہل این نسبت گونه درست است امیدوار باشند فان المرء مع من احب صحبت اجمال دارید و شوق تفصیل ندارید و آنرا هم نیاز دارید و غنیمت پندارید طالب زیادتی باشید وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا۔ بیت

فریاد حافظ این همه آخر بهرزه نیست
هم قصهٔ غریب و حدیث عجیب هست

والسلام علیکم و علی من لدیکم۔

مکتوب (۱۳۰) صد و سی ام

بخواجه محمد حکیم ولد قاضی اسلم در آنکه جمیع کمالات منحصر در اتباع سرور کائنات علیه السلام است و بیان آنکه استفاضه از باطن مرشد باندازهٔ محبت مرید است۔

بعد الحمد و الصلوٰة و تبلیغ الدعوات بجناب شفقت شعار می رساند احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من الله سبحانه سلامتکم و استقامتکم علی جادة الشریعة المرضیة و السنة السنیة المصطفویة علی مصدرها الصلوٰة و السلام و التحیة فان الکمالات الصوریة و المعنویة مندرجة فی دائرة الشریعة البیضاء و منحصرة فی اتباع خاتم الانبیاء علیه و علیهم الصلوٰة و البرکات العلی فالجذبة و السلوک مرجوان من اثاره و الفنا و البقا موجودان فی اطوره و الولایات الثلاث من الصغری و الکبری و العلیا قطرات من بحاره و النبوة و الرسالة ماخوذان من انواره و المقطعات القرانیه رموز من اسراره صلی الله علیه و علی اله و انصاره و سلم صحیفه شریفه که نامزد این دور افتاده دور از کار فرموده بودید رسیده خوشوقت ساخت امید که این طریقه را مرعی دارند و تحریک سلسلهٔ ارتباط معنوی می نموده باشند که سبب دعا و توجه غائبانه است و همت بران گمارند که این سلسله قوی تر گردد و بکمال رسد چه مقرر است

کہ افاضۂ برکات از باطن مفیض باندازہ این ارتباط است ہر چند باطن طالب با نوار این رابطہ روشن تر ظہور صورت فیضیہ از باطن مفیض تمام تر خوش گفت۔ مصرع

بقدر آئینہ حسنِ تو می نماید روے

مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام

مکتوب (۱۳۱) صد و سی و یکم

بحافظ محمد شریف در نصیحت و ترغیب بر تحصیل فناے قلب و نفس۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خدام حافظ الکلام المجید ازین دور افتادہ دعوات خوانند و از دعائے خیر منسی نسازند و در تعمیر اوقات کوشند و در سر و علانیہ بورع و تقوی باشند و گور و قیامت را نصب عین سازد و بر ذکر و حضور و مراقبہ چنداں مداومت نمایند کہ این معنی حضور صفت راسخۂ دل شود و از تکلف یاد کرد وا رہد چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت باصرہ و چوں آنحضرت عز اسمہ دین خالص میخواہد و شرکت راضی نیست سعی نمایند کہ ماسوی مذکور از ساحت سینہ رخت بربندد و تعلق علمی و حبی او از ماسوی برخیزد بحدیکہ اگر بتکلف یاد ماسوی نماید میسر نشود بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل گشتہ است این زمان سالک بفنائے قلبی برسد بعد از آن اگر بمحض فضل نفس حاضر نیز از میان رخت بربندد و کوس رحلت زند و ذکر و توجہ و حضور از خود بخود بود بفنائے نفس مشرف گردد و قابلیت قرب و معرفت پیدا کند۔ بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان گر ما نرسیدیم تو شاید برسی والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۳۲) صد و سی و دوم

نیز بحافظ محمد شریف در نصیحت۔

جناب اخوی حافظ محمد شریف بشرف حفظ اوقات و نسبت باطن مشرف بودہ ساعی

از دیاد کیفیت آن باشد از دوام ذکر قلبی نوشته بودند مبارک است کوشش نمایند که از ذکر مذکور روند واز دال بمدلول آیند واز صورت بحقیقت شوند واز لفظ بمعنی گرایند خوش گفت بیت

قومے ز وجود خویش فانی رفته ز حروف در معانی

زیاده برین گنجایش وقت نیست۔ بیت

آسوده شبے باید و خوش مهتابے تا با تو حکایت کنم از ہر بابے والسلام والاکرام

مکتوب صد و سی و سوم (۱۳۳)

بمولانا محمد صدیق در جواب کتابت وے که متضمن حالات و استفسارہا بود۔

بعد الحمد و الصلوٰة و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسید نوشته بودند که در اوائل حال خود را در غلبات محبت از جماعه که اہل شغل بودند ممتاز می یافت الحال خود را بنوعے خالی و دور از کار خیال می کند که از جمیع مخلوقات کمتر می شمارد و ہیچ گونه در خود رائحه قبولیت نمی فهمد و شغل و اذکار و مراقبه خود را لا شئے می فهمد الخ

امید که ازین ہم خراب تر و خالی تر گردند و بعدم صرف ملحق گردند و ہمه وقت فقر ذاتی منظور بود و امانت باہل امانت شود و عدم بعدم دیگر تعمیر اوقات و وظائف طاعات و ریاضات ہر چه از دست آید مغتنم و محمود است و ترقی بخش و منور باطن است گو اثر آن بظاہر کمتر مفهوم شود و ذوق و لذت آن بالفعل بدرک نه آید استفسار از فرق میان الہام و خطرات امور حسنه نموده بودند۔ بدانند که الہام نیز از جمله خطرات است لیکن ما به الامتیاز حصول یقین یا غلبه ظن است بملہم و انشراح باطن است بآن و نیز صاحب الہام می فهمد که از جائے القا ست و منشا ء خطره نفس این کس است و پس از علامات فنائے روحی و سری و خفی و اخفی و ما به الامتیاز ہر کدام پرسیده بودند۔ مخدوما بالفعل وقت مساعدت این تفصیل نمی نماید که وسعت ندارد و قاصد بر سر راه اگر ثانی الحال چیزے معلوم گردد و توفیق یافت می نویسد ان شاء الله تعالیٰ این قدر ہست که فنائے نفس بر کمال

متضمن فنائے ایں لطائف است کہ رئیس ایں لطائف عشرہ اوست ہم پیش از فنا و بعد از فنا خیارکم فی الجاھلیة خیارکم فی الاسلام اذا فقھوا اگر در مکتوب بیان طریق تامل نمایند بجمل کہ فنائے ہر کدام ازیں لطائف جدا جدا فہمند مخدوما اجتناب از امور محدثہ در دین و در طریقہ ناگزیر است احداثے کہ در طریقہ کنند کہ در بزرگان نبود مثل بدعتی است کہ در دین مکمل احداث شود برکات طریق ما زمانے فائض است کہ بامور محدثہ آں طریق را ملوث نساختہ اند ان اللہ لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسھم خبر شرط است۔

مکتوب صد و سی و چہارم (۱۳۴)

بمولانا حسن علی در مداحی بزرگان ایں طریق عالی باشارت ببعضے اسرار عالیہ ایشان۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ حضرت حق سبحانہ برجادۂ شریعت غرا و سنت مصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات مستقیم و مستدیم داراد۔ مخدوما بزرگان ما عمل بسنت اختیار کردہ اند و از بدعت اجتناب فرمودہ امورے کہ در دین محدث گشتہ است ہر چند بظاہر در باطن نافع نماید براں عمل نمی نمایند و اتباع سنت را اگرچہ بصورت در حقیقت سود مند نماید از دست نمی دہند لہذا کارخانۂ ایشان بلند آمد و پیش طاق وصول شان مرتفع گردید و بدایت ایشاں نہایت آمیز گشت و از حقیقت کار آگاہی یافتند و از ظلال گذشتہ باصل پیوستند و از کمالات مخصوصۂ انبیا علیھم الصلوات و التحیات و البرکات و التسلیمات بہرۂ کامل گرفتند و حکم نمودند کہ نبوت افضل از ولایت است اگرچہ ولایت آں نبی بود و حکمے کہ برخلاف آن بودہ بر سکر وقت محمول داشتند اگر شمۂ از حقیقت معاملۂ ایں اکابر درمیان آرد نزدیک است کہ نزدیکان دوری جویند و واصلان راہ ہجر پویند مستمع از ہوش رود و متکلم را تاب نماند۔ بیت

فریاد حافظ ایں ہمہ آخر بہرزہ نیست	ہم قصۂ غریب و حدیث عجیب ہست

متشابہات قرآنی رمزیست از آن و مقطعات فرقانی ایمائے است بآن ایں دولت

بالاصالت نصیب انبیاء کرام است علیہم الصلوات والتسلیمات و کمل ورثہ را از اتباع این بزرگواران نیز نصیب ہست بوراثت ولو علی سبیل القلۃ والندرۃ فعلیك باتباع خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات لتنال من برکاتہم وتذوق اذواقہم وتنجو من مہالك الطامۃ الکبری بشفاعتہم والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

(۱۳۵) مکتوب صد و سی و پنجم

نیز بمولانا حسن علی در آنکہ از عہدۂ منصب قضا بر آمدن بسے مشکل است۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات باخوی اعزی مولانا حسن علی احسن اللہ سبحانہ حالہ و حصل آمالہ می رساند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است کتابت آن برادر رسید اللہ تعالیٰ بجمعیت ظاہر و باطن دارا دواز دید و دانش ماسوی رہائی دہاد واز آفاق و انفس ترقی بخشاد و آنچہ در باب قاضی محمد رفیع نوشتہ بودند مخدوما این معاملہ ہر چند تعلق بصحبت دارد لیکن شوق مشار الیہ ملاحظہ نمودہ طریقہ را می نویسد حق سبحانہ نافع گرداند از عہدۂ منصب قضا بر آمدن بسے مشکل است قاضی متشرع باید کہ از عہدۂ این خدمت بر آید امام ابو حنیفہؒ با آن علم و تقوی قبول این منصب نمود ترسان و لرزان باید بود و ہموارہ خلاصی ازین منصب بزاری مسالت باید نمود احتیاط در لقمہ شرط این راہ ست بحسن ادا بمشار الیہ این معنی در میان آرند والسلام علیکم۔

(۱۳۶) مکتوب صد و سی و ششم

بملا نعمت اللہ در نصیحت۔

اخوی اعزی ملا نعمت اللہ با نعامات خداوندی جل شانہ ممتاز باشند کتابت شما رسید در تعمیر اوقات جد بلیغ مرعی دارند و اختلاط با خلایق بقدر ضرورت نمایند و احیائے لیالی را مغتنم دارند و بر کردار خود گریہ و زاری دارند و این دور افتادہ را بدعا یاد کنند والسلام علی من اتبع الہدی۔

مکتوب صد و سی و ہفتم (۱۳۷)

بمیرزا عبید اللہ در ذکر اسرار غامضہ بطریق اجمال۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مجاری امور مشکور است مسئول منہ سبحانہ عافیتکم و استقامتکم و ترقی درجاتکم فی مدارج القرب و وصولکم الی مراتب الولایات الثلث ثم منہا الی علوم الوراثۃ والنصیب من کمالات مرتبۃ النبوۃ ثم منہا الارتقاء الی مقام خاتم الانبیاء علیہ و علیہم و علی آل کل الصلوات والبرکات لیطمئن النفس کمال الاطمینان و ینشرح الصدر حق الانشراح و یجری العناصر المختلفۃ مجری الاعتدال فیاخذ نصیبا من الخلۃ والمحبۃ الذاتیۃ وحظا من اسرار الخفیۃ التی اشیر الیہ بلسان الصحابی لو بثثتہ فیکم لقطع ہذا البلعوم و ینبغی ان تعلم ان العمدۃ فی حصول کمالات الولایۃ الصغری المراقبۃ والاذکار القلبیۃ من ذکر اسم الذات والنفی والاثبات و فی حصول الولایتین الاخریین الذکر اللسانی بالنفی والاثبات و ممد فی حصول الکمالات المربوطۃ لمرتبۃ النبوۃ تلاوۃ القرآن والصلوات خصوصا الصلوات المفروضۃ ثم یجئ بعد ذلک مقام لیس للعمل فیہ نتیجۃ ولا للاعتقاد اثر الترقی ہناک مربوط بمجرد التفضل والاحسان و ہذا المقام بالاصالۃ مخصوص بالانبیاء المرسلین علیہم السلام و البرکۃ و بتبعیتہم لغیرہم ایضا نصیب من ہذا المقام ثم یاتی کمال فوقہ یرتقی فیہ من التفضل الی المحبۃ فالترقی فی حصول ہذا الکمال منوط بالمحبۃ الصرفۃ و فی المحبۃ ایضا کمالات المحبیۃ والمحبوبیۃ فظہور کمالات المحبیۃ الذاتیۃ بالاصالۃ مخصوص بالکلیم علیہ السلام و کمالات المحبوبیۃ الذاتیۃ اولا مخصوصۃ بالحبیب علیہ و علی آلہ افضل الصلوات و اکمل التحیات و بطفیلہما ثانیا لغیرہما جاء من ہذین الکمالین۔ والسلام۔

(۱۳۸) مکتوب صد و سی و ہشتم

بمولانا محمد صدیق در ترغیب بر اعلاے ہمت و در کشف سر آنکہ در غیر توجہ نسبت ممتاز میگردد بخلاف توجہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ رسیدہ خوشوقت ساخت از دید قصور و بلند ہمتی وعدم اکتفا بامور حاصلہ نوشتہ بودند نیک و مبارک است ممکن بیچارہ کہ فی نفسہ از خیر و کمال تہی است کمال در حق او دید قصور و سلب کمال است و خیریت در نفی خیریت و شہود نقص و شریت بعد ازان کہ خود را از کمال موہوم تہی ساخت و رد امانت نمود شایان آن شد کہ از غنی مطلق گدائی نماید و دریوزہ گری نماید و چون عطایا و کمالات اورا پایانی نیست و تعطش و افلاس این نیز بحد کمال ہر چند بلند ہمتی کند و بہل من مزید سراید می سزد۔

نوشتہ بودند ہر گاہ قصداً متوجہ و مراقب می شود نسبتے کہ خاطر خواہ است محسوس نمی گردد و چون از توجہ وا می گذارد بے خواست و بے قصد نسبت مخصوص محسوس می گردد و لہذا بمراقبہ کمتری پردازد مخدوما نسبت باطن ہر چند باصالت رود و از قید ظلیت و ا رہد از درک ظاہر دور تر افتد و در حیطہ مراقبہ نہ در آید مراقبہ بہ کمالات ظلی دست و گریبان است و از کمالات اصلی قلیل النصیب اہل شہود و مشاہدہ بمراقبہ ملتذند و آنکہ از شہود گذشتہ است بمراقبہ کمتر پردازد۔ باید دانست کہ آنچہ مذکور شد معاملہ اہل انتہا و اخص خواص است و سر این معنی نسبت بخواص و متوسطان آنست کہ چون ظاہر سالک بباطن خود توجہ ندارد باطن در معاملہ خود بسر گرم است و بے مزاحمت احدی بمطلب در آویختہ است و چون ظاہر روی بباطن آرد باطن را نیز توجہی بظاہر پیدا شود و دراں سر گرمی کہ بمعاملہ خود داشت فتورے راہ یابد و آن آرام و حضور خلل پذیرد و اللہ سبحانہ الملہم للصواب۔

(۱۳۹) مکتوب صد و سی و نہم

باجۂ پشاور در بیان حقیقت عارف کامل۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات الی الاخوان الکرام خواجہ محمد صدیق ومولانا حسن علی وملا نعمت اللہ افناھم اللہ سبحانہ عن الاھواء والارادات وابقاھم بالمرضیات وسائر الکمالات وزینھم بلباس التقوی وحلاھم بحلیۃ التجلیات واعرجھم عن تفاصیل الشیون الی اجمال الذات فالعارف الکامل المشرف بالبقاء الذاتی یشاھد جمالہ فی مرایا العوالم ویری نفسہ کلا واجمالا والعالم مظاھرہ وتفصیلہ ویعاین ذاتہ ساریا فی افراد العالم محیطا بہ احاطۃ الکل لا جزائہ بل لبعض منہ احاطۃ الذات لصفاتہ فلہ الذات وماسواہ مظاھر الصفات وھذا النوع الاخیر مخصوص بافراد من الکمل لہ حکم العنقا فی الغرابۃ لو وجد واحد بعد الوف من السنین لاغتنم۔ بیت

اگر پادشہ بردر پیرزن ... بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن

مکتوب صد وچہلم (۱۴۰)

بشیخ عاصم جلال آبادی در آنکہ درجات متابعت رسول علیہ السلام بعضے کسبی است وبعضے موہبی واعتقاد وعمل را در بعضے دخلی است ودر بعضے نہ۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات می رساند احوال واوضاع فقرائے ایں حدود مستوجب حمد است امید کہ احبہ دور افتادہ نیز بر نہج صلاح باشند وبر متابعت سید کائنات مفخر موجودات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات ظاہرا وباطنا مستقیم بوند وایں متابعت را درجات ومراتب است حضرت قبلۃ الواصلین اسوۃ المحققین خلیفۃ اللہ فی العالمین حضرت ایشان ماقدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس در مکتوب پنجاہ وچہارم از مکتوبات جلد ثانی ہفت درجہ متابعت قرار دادہ اند آن مکتوب را اگر تواند مطالعہ کنند دو درجہ نخستین ازان کسبی است کہ اعمال ظاہرہ وباطنہ تعلق دارد ودرجہ سوم من وجہ کسبی ومن وجہ موہبی است چہ مبادی ومقدمات آن کسبی است ونفس آن موہبی است درجہ چہارم موہبی است لیکن اعتقاد وعمل را در حصول آن مدخلیتے ہست درجہ پنجم

وششم از ین ہم بہتر است و از ہفتم چہ نویسد مقصود از مطالعۂ این قسم اذواق خواص اہل اللہ دو چیز است اطلاع بر عجز و قصور خود و ہم ایمان بکمال این اکابر کہ مثمر برکات است و حصول از دیاد محبت است بایشان تا داخل بشارت المرء مع من احب گردد والسلام والاکرام۔

مکتوب (۱۴۱) صد و چہل و یکم

بمیرزا عبید اللہ بیگ در آنکہ موجود حقیقی را با موہوم ہیچ نسبت نیست۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بجناب اخوی عبید اللہ بیگ می رساند صحیفۂ لطیفہ کہ متضمن احوال شریفہ بود رسیدہ خوش وقت ساخت آنچہ اندراج یافتہ بود کہ توحید جز تبدل علم نیست اطلاق فنا بر آن مستبعد است و نیز مندرج بود تنزیہ را بمرتبہ می نمایند کہ اصلا بہ تشبیہ رویئے ندارد و تشبیہ را بکمالے جلوہ می دہند کہ اصلا بہ تنزیہ نزاعے ندارد ہمہ درست و سنجیدہ است موجود حقیقی را با موہوم چہ نزاع و کدام تدافع موجود در مرتبۂ کائن است کہ از موہوم در آنجا نامے و نشانے نیست آئینہ را با صورت منعکسہ دران ہیچ نسبت نیست نمی توان گفت کہ صورت داخل آئینہ است یا خارج ازان یا متصل بآن یا منفصل ازان این نسبت موہوم را با موجود است کہ ہر دو در یک مرتبہ اند آئینہ در خارج است و صورت مخترع و ہم توحید درین مرتبہ ہر چند تبدل علم است لیکن عبارت معروفہ را کہ فنا و نیستی موہوم در بقا و ہستی حقیقی باشد می توان بایں معنی صرف کرد و آنچہ نوشتہ اند الآن فکر بہر چہ منتج بود دیگر اعمال مشروعہ ہمان شہود می بخشد حصیل است اللہ تعالیٰ این دید را بکمال رساند و از ہر حکمے از احکام شرعیہ راہے بمطلوب کشاید والسلام

فنا ے ہستی موہوم در بقا ے ہستی حقیقی باشد

مکتوب (۱۴۲) صد و چہل و دوم

بہ محمد کاشف در جواب سوالے کہ نمودہ بود در ذکر لسانی نفی و اثبات کلمۂ محمد رسول اللہ با کلمۂ لا الہ الا اللہ چند دم بار ضم کند و در جواب سوال وے از سجدہ بعد وتر۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بہ برادر رشید خواجہ محمد کاشف می رساند کتابتے کہ دریں ولا بدست حمال باعصاہا فرستادہ بودند رسید ورسانید تقبل اللہ سبحانہ۔ استفسار نمودہ بودند کہ در وقتِ تکرار کلمۂ طیبہ نفی واثبات کلمۂ مبارکہ محمدٌ رسول اللہ را ہم بآن ضم کند یا نہ واگر بکند بعد از چندین مرتبہ ضم بکند جواب مرتبہ را تعینے نیست بعد ہر دہ یا بیست یا ہر پنجاہ یا صد ضم کنند و بتکرار ایں کلمہ نفی مقاصد ومرادات خود نمایند تا تمام از مرادات خود بر آیند وجز واحدِ حقیقی ومطلب تحقیقی ہیچ مقصود نداشتہ باشند مراد خود جستن را مقام بندگی بر نتابد مشائخ فرمودہ اند ہرچہ مقصود تست معبود تست، در حدیث آمدہ است من جعل ھمومہ ھما واحدا کفاہ اللہ ھمومہ الدنیا والآخرۃ ودر روایتے ھما واحدا ھم المعاد یا ھم الآخرۃ آمدہ است مراد از معاد یا آخرت دار الخلود است کہ دار اللقا است ومی تواند کہ مراد ازان بازگشت باصل باشد چنانچہ مولوی علیہ الرحمہ درین بیت اشارت نمودہ است۔ بیت

ہر کسے کو دور ماند از اصل خویش ۔۔۔ باز جوید روزگارِ وصل خویش

استفسار دیگر از سجدہ بعد وتر نمودہ بودند فقیر جواب آن را بار وایت پیش ازین فرستادہ است عجب ست کہ نرسیدہ است بالجملہ عمل ما وعمل حضرت ایشان مانیست و علما آنرا منع کردہ اند نباید کرد فی سنن الھدی السجدتین بعد ھا ای بعد صلوٰۃ الوتر المفصولتین بینھما بالجلوس وقراءۃ اٰیۃ الکرسی فیہ المعمولتین علیھما فی بلاد الھند لا اصل لھما من الاخبار والآثار ولا روایۃ لھما ایضا فی الفقہ المختار ولا عمل علیھما فی اھل العرب بل الشافعیۃ یقولون بحرمتھما واکثر الحنفیۃ لا یعرفوتھما اصلا ورأسا وسالت فقھاء المدینۃ عنھما فنقلوا الکراھۃ فیھما والسلام

(۱۴۳) مکتوب صد و چہل و سوم

بشیخ محسن کشمیری در بیان آنکہ طالب حکم اعمی دارد و وصول وے بخدمت کامل موہبت صرف ست۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ از رقیت ماسوی محرر ساختہ تمام گرفتار

جناب قدس خویش گرداناد و بحقیقت احسان که نشان آن ان تعبد الله کانک تراه است رساناد
تا سر معیت او تعالی که با عباد محسنین است که از کلام مجید مفهوم است جلوه فرماید و از اسم بمسمی
دلالت نماید و بشرح صدر که وابسته باطمینان نفس و در آمدن نور سیت در سینه که علامت آن
تجافی از دار غرور و آمادگی دار قرار است کما ورد متحقق سازاد بحرمة من مازاغ بصره وماطغی علیه
و علی آله الصلوات والبرکات و التسلیمات العلی۔ صحیفۂ شریفه که منبی از درد طلب و شوق مطلوب
بے ہمتا بود مشرف ساخت چه نعمت است که باوجود تعلقات شتی و صحبت اہل دنیا سودائے مطلوب
حقیقی در سویدائے دل پیدا آید و ہوائے ہویت غیب از جبین جان ہویدا باشد محبت درویشان
اثر آنست و نیاز بایشان بینه واضح براں محب این طائفه بااین طائفه است و جلیس ایشان
از ایشان المرء مع من احب حدیث نبوی است علیه و علی آله الصلوة والسلام از حق سبحانه
ازدیاد این داعیه را داعی باشد و قوت این خواہش و شوق خواہند تا دریں طلب یک رو و یک
جہت باشند و این جوہر نفیس را بغبار امانی فانی بے نور و بے رونق نسازند و بزاری از کرم او تعالی
مسالت نمایند که بصحبت کامل رساند تا جوہر استعداد منجلی شود و کمال انسانی در صحبت او ظہور
نماید و بصحبت ناقص گرفتار نسازد که از ناقص کامل نیاید و استعداد سالک ضائع شود۔ مصرع

ازکوزه ہمان برون تراود که در دست

طالب بے چاره حکم اعمی دارد مشکل است که تمیز میان کامل و ناقص کند سابقه فضل اینجا درکار
است و دستگیری رحمت می باید و بس و دریوزه حصول کمال ازین عاجز بے پر و بال در رنگ سوال
است از سائل بے نوال ہر چند از راه محبت این طائفه علیه ایمانی بکمال این اکابر حاصل نموده است
لہذا بعضے از طالبان که باوے نشست و خواست می نمایند از راه حسن ظن بلکه بمحض فضل و موہبت
شربے ازین مشرب حاصل نموده و می نمایند و واسطۂ رشد و ہدایت جمعے می گردند لیکن چون این
دور از کار درین محبت ناقص است در متفرع علیه آن نیز باید که ناقص باشد آرے بمقتضائے
حدیث قدسی انا عند ظن عبدی بی چون حسن ظنی باین فقرائے بے سر و برگ پیدا کرده اید

یحتمل کہ بفضل باندازۂ آن از آن طرف نیز معاملہ فرمایند۔ بیت

می تواند کہ دہد اشک مرا حسنِ قبول   آنکہ در ساختہ است قطرۂ بارانی را

والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی الہ الصلوات و التسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب صد و چہل و چہارم (۱۴۴)

بمولانا محمد صدیق در آنکہ معاملۂ اصل وراء الوراء است و آنچہ بخلاف این ست از ظلال است۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ جناب اخوی توفیق آثاری مولانا محمد صدیق ازین در افتادہ دعا و سلام عافیت انجام خوانند و بر وظائف طاعات و اذکار سرگرم بوند و نماز شب و گریۂ سحری را مغتنم شمرند و خواہان معاملہ باشند کہ از حوصلۂ درک بیرون بود و معبر بعبارت و مشار باشارت نگردد و جولانگاہ وہم نباشد معاملہ کہ باصل وابستہ است چنین است و آنچہ نہ چنین است بظلال و اوصاف تعلق دارد ما ناکہ سید الطائفہ قدس سرہ بعد از موت در منام کہ از حال خود خبر دادہ است اشارت بہمیں معاملہ نمودہ است آنجا کہ فرمودہ طاحت العبارات وفنیت الاشارات وما نفعنا الارکیعات رکعنا ہا فی جوف اللیل، چہ عبارات و اشارات کہ بظلال و صفات وابستہ است بعد از ظہور اصل ہباء منثورا گشت و زانی دنا چیز شد و اثرے ازاں نماند و چوں بآن ذروۂ علیا ملایمت ندارد غیر از ادائے وظائف بندگی از بندہ علی الخصوص ادائے نماز کہ معراج مومن است، و جامع عبادات است خصوص کہ در جوف شب، واقع شود کہ آن وقت اشرف ساعات، زمان است و ہنگام نزول، بایں آسمان لاجرم فرمودہ وما نفعنا الا رکعات رکعنا ھا الخ۔

حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہفت سال ہمراہ مولانا محمد عارف دیگ دیوی، آن بودم کہ از اصل آگاہی یا ہم سہ بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا شبیہہ مولانا آنجا می یافتم ہرگز از آنجا بر نمی گشتم پس برامثال ما ہجوران ناگزیر است کہ بجان و دل درین طلب

خفاغت فنت رکعات رکیعات

بکوشیم وازہر جا بوے ازین دولت بمشام باطن برسد از پے آن برویم والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب صد وچہل وپنجم (۱۴۵)

بہ محمد عاشور بخاری در آنکہ کلمۂ طیبہ توحید متضمن خلاصۂ تمام سلوک است و ذکر نصائح نافعہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفۂ شریفہ خوش وقت ساخت حضرت حق جل وعلا از گرفتاری ماسوی بکلی نجات دہاد و در مدارج قرب ترقیات روزی کناد واز برکات کلمۂ طیبہ سیراب گرداناد و مقرر اہل اللہ است کہ در تنویر باطن نافع تری ازین کلمۂ مبارکہ نیست بجزء اول این کلمہ سالک مستعد نفی ماسوی مطلوب حقیقی می نماید و بجزء دویم آن اثبات معبود بحق می فرماید کہ خلاصۂ تمام سلوک است۔ بیت

تا بجاروب لا نہ روبی راہ نرسی در سرائے الا اللہ

طلب نصائح کہ مشتمل بر تہذیب اخلاق باشد نمودہ بودند مخدوما کتب شرعیہ واحادیث نبویہ علی مصدرہا الصلوٰۃ والتحیہ بروجہ کمال متکفل این امر است بمقتضائے شریعت غرا عمل نمایند وسنت مصطفے را علیہ الصلوٰۃ والسلام در ہمہ امور پیشوا سازند کہ نجات اخروی ووصول بدرجات قرب الٰہی جل شانہ مربوط بآنست ودر تعمیر اوقات جد بلیغ مرعی باید داشت کہ وقت بغایت عزیز است در لایعنی صرف نشود واختلاط بخلق بقدر ضرورت باید نمود کہ زیادہ بر قدر حاجت با مردم صحبت داشتن درین راہ درندۂ مہلکہ است واحیائے لیالی وگریہ سحری را غنیمت باید داشت واز انہماک در لذات فانیہ محترز باید بود کہ باطن را مکدر و بے رونق می سازد وباہمہ کس خندان و کشادہ ابرو باید پیش آمد واز امر معروف ونہی منکر بروجہ احسن خود را دریغ نباید داشت و در طعام ومنام وکلام رعایت حد وسط باید کرد۔ بیت

نہ چندان بخور کز دہانت بر آید نہ چندان کہ از ضعف جانت بر آید

ودر طلب حق جل وعلا مضطرب و بے آرام باید بود۔ ابو بکر طمستانی گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چوں سکون آمد تصوف نماند محب را بے محبوب قرار نیست وہیچ گونہ بماسوای

انس و الفت نمی گیرد گفتہ اند ہر بیدار را بدین صفت باید بود کہ در کلام مجید مسطور است حتیٰ اذا ضاقت علیہم الارض بما رحبت و ضاقت علیہم انفسہم و ایام جوانی را مغتنم دانند و قوت آنرا صرف خدمات مولا نمایند در وقت پیری بر تقدیر حیات و فراغ معلوم است کہ چہ از دست می آید حدیث شاب نشأ فی عبادۃ اللہ گوش زد شدہ باشد و از صحبت مبتدع دور باید بود و از امور مبتدعہ یک سو باید شد کہ نجات در سنت است و از حق سبحانہ ہموارہ مسالت باید نمود کہ بصحبت کامل رساند تا جوہر استعداد منجلی شود و کمال انسانی ظہور نماید و بصحبت ناقص گرفتار نسازد کہ از ناقص کامل نیاید و استعداد سالک ضائع شود۔

نوشتہ بودند کہ عقیدۂ وحدت چناں راسخ شدہ است کہ ساعت بساعت دل از ملاحظہ سریان فیض حقیقی متاثر می شود و تولائے کلی در امور بخدا دارد مگر در بعضے امور الخ نعمت بزرگ ست شکر خداوندی جل سلطانہ بجا آرند و از دیاد این دید خواہند تا ہمہ جا جمال او مطالعہ نمایند و ہمہ را مرایائے کمال او فہمند و از حول و قوت خود بتمام بر آیند و ہمہ امور مفوض باو دانند و از خود معدوم و باو موجود باشند و ذات او را وراء الوراء تصور نمایند و واقعۂ کہ دیدہ و نوشتہ بودند بغایت پسندیدہ و روشن است و از مناسبت نامہ خبر می دہد حق سبحانہ امور مبطنہ را از قوت بفعل آرد انہ قریب مجیب بیت

بس کنم خود زیرکان را این بس است بانگ دو کردم اگر در دہ کس است والسلام علیکم

مکتوب صد و چہل و ششم (۱۴۶)

بمولانا محمد صدیق در آنکہ ظہور جلال الٰہی را جل شانہ در رنگ جمال و انعام او سبحانہ موجب ترقی و لذت باید فہمید

الحمد للہ فی السراء و الضراء ہر چہ از محبوب حقیقی جل سلطانہ آید در نظر محب بلکہ در نفس الامر رعنا و زیبا ست محب از ایلام او لذت می گیرد چنانکہ از انعام او یکے را ظہور جمال او می بیند و دیگرے را مظہر جلال او ہر دو را صفت کمال می فہمد و صفت را زینۂ موصوف می نماید و از صفت بموصوف می گراید از ارتحال فرزند جگر گوشہ برضا و شکیبائی پیش آیند بلکہ چون فعل محبوب حقیقی است

ازان لذت گیرند و فعل را ذریعۂ وصول فاعل سازند چین ابروئے و بے صبری چہ گنجایش دارد
از وجود فرزند چنانچہ متمتع بودند و ظہور نعمت حق جل و علا آنرا تصور می نمودند از فقدآن نیز باید
کہ خوشوقت باشند و تربیت جلالی در حق خود دانند و سعادت خود درین درد و الم کہ دریچہ
رضامندی صاحب حقیقی است جل سلطانہ فہمند مصیبتہائے این جہاں ہر چند بظاہر خراشندہ
جراحت است امانظر بباطن مرہم و راحت است و سبب قرب و ترقیات است خوش گفت رباعی

با درد بساز چون دوائے تو منم | در کس منگر کہ آشنائے تو منم
گر بر سر کوے عشق من کشتہ شوی | شکرانہ بدہ کہ خونبہائے تو منم

چون

مکتوب (۱۴۷) صد و چہل و ہفتم

بمیر محمد خانی در ترغیب بر تعمیر اوقات و ذکر احادیث فضائل قضائے حوائج مسلمانان و فضائل
حسن خلق۔

ثبتنا اللہ سبحانہ و ایاکم علی متابعۃ سید المرسلین حبیب رب العلمین علیہ و علی آلہ
من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا شفقت آثارا حیات دنیوی بغایت قلیل است
و معاملات ابدی و سرمدی بآن مربوط سعادتمند کسے است کہ این فرصت یسیرہ را غنیمت دانستہ
ساختگی کار آخرت دران نماید و توشہ سفر را از ان مہیا سازد چون شمارا حق تعالی مرجع مہمات
جمعی از خلائق ساختہ است شکر خداوندے جل سلطانہ بجا آوردہ کمر ہمت را در روائی مہمات
خلق اللہ چست بربندند و خدمت گاری عبید و اماء صاحب خود را وسیلۂ نیل درجات دنیوی و
اخروی تصور فرمایند و نیک سلوکی و احسان باخلائق و طلاقت وجہ و حسن خلق۔ باایشان و رفق و
سہولت در معاملات ایشان را دریچۂ رضامندی مولائے حقیقی جل سلطانہ دانند و سبب نجات و ذریعہ
واسطہ ترقی درجات فہمند در حدیث آمدہ است الخلق عیال اللہ فاحب الخلق الی اللہ من
احسن الی عیالہ۔

احادیث چند در فضیلت قضائے حوائج مسلمانان و ادخال سرور را بایشان و فضیلت حسن خلق و رفق و تانی و بردباری می آرد نیک تامل نمایند و اگر در معنی حدیثے خفائے ماند از طالب علمے متدین حل آن خواہند پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است: المسلم اخ المسلم لا یظلمہ ولا یسلمہ ومن کان فی حاجۃ اخیہ کان اللہ فی حاجتہ ومن فرج عن مسلم کربۃ فرج اللہ عنہ کربۃ من کرب یوم القیمۃ ومن ستر مسلما سترہ اللہ تعالیٰ یوم القیمۃ رواہ البخاری ومسلم۔ و در روایت مسلم است: واللہ تعالی فی عون العبد ما کان العبد فی عون اخیہ۔ وہم در حدیث است: ان للہ خلقا خلقھم لحوائج الناس تفزع الناس الیھم فی حوائجھم اولئک الآمنون من عذاب اللہ رواہ الطبرانی۔ وہم در حدیث آمدہ ان للہ تعالی اقواما اختصھم بالنعم لمنافع العباد ویقرھم فیھا ما بذلوھا فاذا منعوھا نزعھا منھم فحولھا الی غیرھم رواہ ابن ابی الدنیا والطبرانی۔ وہم در حدیث است من مشی فی حاجۃ اخیہ کان خیرا لہ من اعتکاف عشر سنین ومن اعتکف یوما ابتغاء وجہ اللہ تعالی جعل اللہ بینہ وبین النار ثلث خنادق کل خندق ابعد مما بین الخافقین رواہ الطبرانی والحاکم وقال صحیح الاسناد۔ وہم در حدیث است من مشی فی حاجۃ اخیہ حتی یقضیھا لہ اظلہ اللہ عز وجل بخمسۃ وسبعین الف ملك یصلون علیہ ویدعون لہ ان کان صباحا حتی یمسی وان کان مساء حتی یصبح ولا یرفع قدما الا حط اللہ عنہ بھا خطیئۃ ورفع بھا درجۃ رواہ ابن حبان وغیرہ۔ وہم در حدیث است من مشی فی حاجۃ اخیہ المسلم کتب اللہ تعالیٰ لہ لکل خطوۃ سبعین حسنۃ ومحی عنہ سبعین سیئۃ الی ان یرجع من حیث فارقہ فان قضیت حاجتہ علی یدیہ خرج من ذنوبہ کیوم ولدتہ امہ ان ھلك فیما بین ذلك دخل الجنۃ بغیر حساب رواہ ابن ابی الدنیا۔ وہم در حدیث است من وصل لاخیہ المسلم الی ذی سلطان فی مبلغ بر او تیسیر عسر اعانہ اللہ تعالی علی اجازۃ الصراط یوم القیمۃ عند دحض الاقدام رواہ الطبرانی۔ وہم در حدیث است افضل الاعمال ادخال السرور علی المسلم

رواه الطبرانی - وہم درحدیث است المؤمن کسوت عورته او اشبعت جوعته او قضیت له حاجته رواه الطبرانی وابو الشیخ - وہم درحدیث ست احب الاعمال الی الله تعالی بعد الفرائض ادخال السرور علی المسلم رواه الطبرانی - وہم درحدیث است ما ادخل رجل علی مومن سرورا الا خلق الله تعالی عزوجل من ذلک السرور ملکا یعبد الله عزوجل ووحده فاذا اصار العبد فی قبره اتاه ذلک السرور فیقول من انت فیقول انا السرور الذی ادخلتنی علی فلان انا الیوم انس وحشتک والقنک حجتک واثبتک بالقول الثابت واشهدک مشاهد یوم القیمة واشفع لک الی ربک واریک منزلک من الجنة رواه ابن ابی الدنیا وابو الشیخ - وہم درحدیث است سئل رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم عن اکثر ما یدخل الناس الجنة فقال تقوی الله وحسن الخلق وسئل عن اکثر ما یدخل الناس النار فقال الفم والفرج رواه الترمذی وابن حبان والبیهقی - وہم درحدیث است ان من اکمل المؤمنین ایمانا احسنهم خلقا والطفهم باهله رواه الترمذی والحاکم - وہم درحدیث است ان العبد لیبلغ بحسن خلقه عظیم درجات الآخرة واشرف المنازل وانه یضعف العبادة وانه لیبلغ بسوء خلقه اسفل درجة فی جهنم رواه الطبرانی - وہم درحدیث ست الا اخبرکم بایسر العباد واهونها علی البدن الصمت وحسن الخلق رواه ابن ابی الدنیا - ونیز درحدیث ست ان رجلا جاء الی النبی صلی الله تعالی علیه وآله وسلم من قبل وجهه فقال یارسول الله ای العمل افضل قال حسن الخلق ثم اتاه عن یمینه فقال ای العمل افضل قال حسن الخلق ثم اتاه عن شماله فقال یارسول الله ای العمل افضل قال حسن الخلق ثم اتاه من بعده یعنی من خلفه فقال یارسول الله ای العمل افضل فالتفت الیه رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فقال مالک لا تفقه حسن الخلق هو ان لا تغضب ان استطعت رواه محمد بن نصر المروزی - وہم درحدیث ست انا زعیم بیت فی ربض الجنة لمن ترک المراء وان کان محقا وبیت فی وسط الجنة لمن ترک الکذب وان کان مازحا وبیت فی اعلاء الجنة لمن حسن خلقه -

رواه ابوداؤد وابن ماجة والترمذی۔ وہم در حدیث قدسی آمده ان هذا دین ارتضیته لنفسی ولن یصلح له الا السخاء وحسن الخلق فاکرموه بهما ما صحبتموه رواه الطبرانی والبزار۔ وہم در حدیث است الخلق الحسن یذیب الخطایا کما یذیب الماء الجلید والخلق السوء یفسد العمل کما یفسد الخل العسل رواه الطبرانی۔ وہم در حدیث است ان الله رفیق یحب الرفق فی الامر کله رواه البخاری ومسلم۔ وہم در حدیث ست ان الله عز وجل یحب الرفق ویرضاه ویعین علیه ما لا یعین علی عنف رواه الطبرانی۔ وہم در حدیث ست الا اخبرکم بمن یحرم علی النار او بمن یحرم علیه النار یحرم علی کل هین لین سهل رواه الترمذی۔ وہم در حدیث ست التأنی من الله تعالی والعجلة من الشیطان وما احد اکثر معاذیر من الله تعالی وما من شی احب الی الله من الحلم رواه ابو یعلی۔ وہم در حدیث است ان العبد لیدرک بالحلم درجة الصائم القائم رواه ابن حبان۔ وہم در حدیث ست وجبت محبة الله علی من غضب فحلم رواه الاصفهانی وہم در حدیث است الا انبئکم بما یشرف الله به البنیان ویرفع به الدرجات قالوا نعم یا رسول الله قال تحلم علی من جهل علیک وتعفو عمن ظلمک وتعطی من حرمک وتصل من قطعک رواه الطبرانی والبزار۔ وہم در حدیث است لیس الشدید بالصرعة انما الشدید الذی یملک نفسه عند الغضب رواه البخاری ومسلم۔ وہم در حدیث است ان من الصدقة ان تسلم علی الناس وانت طلیق الوجه رواه ابن ابی الدنیا۔ وہم در حدیث است تبسمک فی وجه اخیک لک صدقة وامرک بالمعروف ونهیک عن المنکر صدقة وارشادک الرجل فی ارض الضلال لک صدقة واماطتک الحجر والشوک والعظم عن الطریق لک صدقة وافراغک من دلوک فی دلو اخیک لک صدقة رواه الترمذی۔ وہم در حدیث ست ان فی الجنة غرفة یری ظاهرها من باطنها وباطنها من ظاهرها فقال ابو مالک الاشعری لمن هی یا رسول الله قال لمن اطاب الکلام واطعم الطعام وبات قائما والناس نیام رواه الطبرانی والحاکم۔

این احادیث از کتاب ترغیب وترہیب کہ از کتب معتبرۂ علم حدیث است ایراد نموده شده ست

اللہ تعالی عمل بمقتضائے آن کرامت فرماید صفحۂ حال خود را بمضمون این احادیث موازنہ نماید آنچہ موافق حال آید شکر خداوندی جل سلطانہ بران بجا باید آورد و آنچہ نہ چنین باشد بعجز و زاری توافق حال خود با آن از حق سبحانہ مسالت باید نمود و اگر بالفعل توفیق عمل آن کسے نیابد بہر حال اعتراف بتقصیر خود نقد او خواہد بود آنہم نعمتے است العیاذ باللہ سبحانہ کہ توفیق عمل نیابد و خود را مقصر ہم نداند کہ از اسلام قلیل النصیب است۔ بیت

ہر کس کہ بیافت دولتے یافت عظیم
وانکس کہ نیافت درد نایافت بس است عظیم

مکتوب صد و چہل و ہشتم (۱۴۸)

بجناب ارشاد پناہ میر محمد نعمان در آنکہ قبح و شرارت مرآت حسن و جمال است۔

اللہ تعالی ذات با برکات را مشمول الطاف داشتہ مسند آرائے ارشاد داراد ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ بشامت اعمال ما دیم سال است کہ خلق ببلیۂ قحط گرفتارند مردم بجہت استسقاء برآمدہ بودند و این دور از کار نیز در میان ایشان بود با این ہمہ بار گناہ بیقین تصور می کرد کہ ورود این بلا از نتائج اعمال سوء اوست مردم از وجود او برکت می جستند و او در یوزہ دفع بلا می ساختند و از حقیقت حال واقف نبودند و از ظلم حکام می نالیدند و او چون این ظلم را باعمال خود نسبت می داد در جنب این آنرا ہباءً منثورا خیال می کرد۔

مخدوما با این ہمہ تقصیرات از امثال اعزہ و احبہ امیدوار دارد کہ رحمے بحال او نمایند و عفو زلات او خواہند و بسبب کثرت معاصی او را مہجور نکنند ہر چند عاصی است اما امیدوار رحمت ارحم الراحمین ہم نظر رحمت بحال عاصیان را جی دارد و فردا شفاعت نیز نصیب عاصیان باشد کما ورد می آرند کہ روز قیامت یحیی ابن زکریا را علی نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات بیارند و ہیچ معصیت در دیوان او نہ اورا در دیوان عاصیان بدارند تا حساب از ایشان گرفتہ شود صفت غفران برائے اہل عصیان است و ستاری ذنوب و عیوب را خواہان است و عفو تقصیرات را جویان است

ظہور خیریت را شریت می باید و خداوندے را بندگی۔ بیت

منم کاستاد را استاد کردم　　غلامم خواجہ را آزاد کردم

پس ہر چند وجوہ قبح و نقص و شر بیشتر نمایندگی و آئینہ داری حسن و کمال و خیر زیادہ تر سبحان اللہ قبح و نقص درین جا معنی حسن و کمال پیدا کرد اعدام مقیدہ باوجود شرارت چون وجوہ خیریت عارضی دارند آئینہ داری اسما و صفات نمودند عدم مطلق کہ وجہے از خیریت ندارد شر محض است تقابل بوجود بحت دارد تعالی و بآئینہ داری آن مرتبہ مقدسہ برپاست۔ بیت

غلام خویشتنم خواند لالہ رخسارے　　سیاہ روئی من کرد عاقبت کارے

از ہزاراں یکے از عرفا بعد قرون متطاولہ بحصول این کمال ممتاز است و نزول بعدم صرف می فرماید و آئینہ داری حضرت ذات تعالی معرا از اسما و صفات می نماید و نور ہدایت او از عرش تا فرش فرو می گیرد لہذا پستی خاک سبب رفعت او گشتہ است و خواص خاکیان را بر قدسیان فضل دادہ سخن بجای دیگر رفت مقصود آنست کہ این دور از کار را در اوقات مرجوہ بدعا یاد آرند و عفو زلات او خواہند۔

مکتوب صد و چہل و نہم (۱۴۹)

بمولانا محمد صدیق در آنکہ حزن لازمۂ این دار است چہ آنکہ نسبت اگر از ظاہر مختفی گردد بباطن جلوہ گر باشد مضر نیست۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکاتیب شریفہ اخوی اعزی مولانا محمد صدیق رسیدہ خوشوقت و مسرور ساخت زادکم اللہ سبحانہ ترقیا و توفیقا از شکر و شکایت کہ می نویسند بوضوح می انجامد مخدوما دنیا دار الفراق است محل لقا در پیش است کریمہ مَنْ کَانَ یَرْجُوا لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ مشعر این معنی است پس طالب او تعالی درین نشأۃ غیر از آنکہ بسوزد و گداز سازد و بحزن و فکر موصوف بود چارہ ندارد ہر گاہ صفت حبیب علیہ وعلی آلہ افضل الصلوات والتسلیمات دوام حزن و تواصل فکر باشد بدیگراں چہ رسد غایۃ الامر جہت تسلیۃ

طالب نمونۂ از بعض امور موعوده بر باطن او جلوه گرمی سازند۔ مصرع

بلا بودے اگر این ہم نبودے

از گم کردن مہمان تو اظہار تألم می نمایند باکے ندارد اگر از ظاہر مستور گشتہ بر باطن متجلی است در نفحات
می آرد درویشے ابو محمد جریری را گفت بر بساط انس بودم درے از بسط بر من بکشادند از مقام خود بلغزیدم جریر
و از اں محجوب شدم راه بگم کرده خود چوں یا بم مرا براہے کہ بآن رسانند دلالت کن ابو محمد بگریست و گفت
اے برادر ہمہ باین درد گرفتار اند و باین داغ مبتلا لیکن بر تو بیتے چند بخوانم کہ بعضے ازین طائفہ گفتہ اند شعر

قف بالدیار فھذہ آثارھم تبکی الاحبة حسرة وتشوقا

کم قد وقفت بھا اسائل مخبرا عن اھلھا او صادقا او مشفقا

فاجابنی داعی الھوی فی رسمھا فارقت من تھوی فعز الملتقی

مکتوب صد و پنجاہم (۱۵۰)

بشیخ محمد شریف کابلی در آنکہ فنا قدم اول است درین راه۔

الحمد للہ وسلام علی عباده الذین اصطفی اخوی گرامی مولانا محمد شریف این دور از کار
را از دعائے خیر نسی نسازند و بر سنت نبوی علی صاحبہا الصلوة والسلام مستقیم باشند و از ہستی
موہوم بتمام منخلع گردیده بوجود موہوب متحقق بوند و بدام نیستی صید ہستی نمایند و ظہور ہستی و توابع
آں بے کمال نیستی میسر نیست و تخلق باخلاق محبوب بے فنا از ممتنعات ممکن نہ کمالات دیگر
فوق آں بسیار اند لیکن ہمہ مشروط باین فنا اند۔ بیت

ہیچ کس را تا نگردد او فنا نیست ره در بارگاه کبریا

پس فنا قدم اول ست درین راه شعر در راه قدم

ومن بعد ھذا ما تدق صفاتہ

وما کتمہ احظی لدیہ واجمل

مکتوب صد و پنجاہ و یکم (۱۵۱)

بملا نعمت اللہ در آنکہ ہر چند نسبت باطن قوت پذیرد تجلی بہ احکام شرعیہ بیشتر گردد۔

کتابتہائے اخوی مولانا نعمت اللہ رسیدہ، خوشوقت ساخت جمعیت و استقامت باشند فان الاستقامۃ فوق الکرامۃ واز ہستی موہوم برآمدہ بدوام نیستی موصوف باشند تا ہستی مطلوب حقیقی جلوہ فرماید و سالک را از وے رباید خود بخود حاضر باشد این معنی ذوقی است و وجدانی بگفتن و نوشتن راست نمی آید و بنظر و فکر این معما نمی کشاید کہ با وجود بقائے تکالیف شرعیہ نابودن بچہ معنی است و بودن و نابودن در یک وقت چگونہ باشد عرفت ربی بجمع الاضداد۔ عزیزے گفتہ در ہر چیز رحمت است الا در عشق کہ رحمت نیست می کشند و از کشتہ دیت می خواہند یعنی از گم شدہ احکام بندگی فرو نمی گذارند عجب معاملہ است ہر چند این نسبت بر عارف غالب می آید سبب ازدیاد تجلی او با حکام شرعیہ می گردد چہ نفس امارہ کہ بالذات آبی احکام شرعیہ است رو بانقیاد می آرد و کمال تجلی بکمال اطمینان است و مداہن شریعت کہ دعوی این نسبت می نماید از حقیقت نسبت بے بہرہ است از مغز بہ پوست در ماندہ چہ کمال این نسبت باطمینان می کشد و علامت اطمینان کمال اتباع احکام منزلہ است و لیس فلیس ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علےٰ کمال متابعۃ صاحب الشریعۃ علیہ و علی الہ الصلوات والتسلیمات والتحیۃ۔

مکتوب صد و پنجاہ و دوم (۱۵۲)

بفتح خان شیر پوری در حل شبہ کہ بر کلام حضرت خواجۂ بزرگ قدس سرہ العزیز نمودہ

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ پرسیدہ بودند کہ حضرت خواجہ بہاؤ الدین قدس سرہ فرمودہ اند روزۂ ما نفی ماسوا است پس معلوم می شود کہ ماسوی ہست چیست بحقیقت وجود دارد یا نہ اگر بحقیقت وجود دارد بنفی ما منتفی نمی شود و اگر بحقیقت وجود ندارد چہ حاجت بنفی جواب مراد

ربودہ

حضرت خواجه قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس والله اعلم بالصواب از نفی ماسوی نفی تعلق و نفی مقصودیت ماسوی است بلکه نفی شهود و شعور ماسوی که حاصل فنا و توحید شهودی ست که شرط این راه است ماسوی بحقیقت موجود باشد یا نباشد توحید وجودی هیچ در کار نیست تا نفی وجود ماسوی کرده آید آنچه لابدست و وصول بمنازل قرب بران موقوف توحید شهودی ست، باید که در دیدهٔ بصیرت سالک نامے و نشانے از ماسوی نماند و تعلق علمی و حبی او از ماسوی گسسته شود تا قابلیت ظهور انوار قدم پیدا کند و راہے ببارگاهِ قدس یابد و بدونه خرط القتاد مقرر است تا نزهی نیابی ما را بنفی وجود اشیا چندان کارے نیست علاج مرض باطنی که مانع وصول است نزد ما از اهم مهام است و آن تعلق و گرفتاریست باشیا و شهود و شعور است بماسوی چه بطور ولایت علوم کونی با معرفتِ الهی جل سلطانه جمع نیاید و شهود کثرت با شهود وحدت بجا نشود سالک را ناگزیر است که به لا نفی این امور نماید تا نسیان ماسوی شود و فنا پذیر آید۔ بیت

تا بجاروب لا نروبے راه — نرسی در سرائے الا الله

نوشته بودند اگر گفته شود بحقیقت وجود ندارد مگر وجود مجازی۔ جواب همین وجود مجازی در مرتبه خودش هست یا نیست اگر هست چه فائده بنفی ما و اگر نیست نیست فائده در نفی آن گوئیم وجود مجازی چونکه در اذهان بعنوان وجود حقیقی مرکوز شده است سالک نفی عنوان حقیقی آنرا (حقیقت) می نماید تا مجاز بعنوان حقیقت ظاهر نشود و بوجود حقیقی حق جل و علا مشارکت پیدا ننماید و سد راه سالک نشود المجاز ینفی شنیده باشند۔

نوشته بودند اگر گفته شود اصلا نیست مگر وجود موهوم۔ جواب چون اصلا نباشد وهم و موهوم از کجا گوئیم که مرتبه وهم که عبارت از نمود بے بود است در علم الله کائن و ثابت است و اوست که حق سبحانه عالم را درین مرتبه که در علم او تعالی بود بوجود خلق فرماید در خارج اصلا نبود و تحقیق این معنی در کتب این اکابر مذکور است۔

نوشته بودند اگر گفته شود وجود ظلی. پس من وجه باشد من وجه نباشد و این نفی در وجهے است که نیست هست نما لاجرم نفی نفی بے فائده بود۔ گوئیم که نیست هست نما را سالک چون بعنوان هست حقیقی

تصور کردہ و بنیاد دراز برین بے بنیاد نہادہ است نفی عنوان ہستی حقیقی او می نماید تا از روئے ذوق و حال نیستی ذاتی او ہویدا گردد و زینہ صعود ہست حقیقی گردد و از ظل باصل شاہراہے کشاید۔

مکتوب صد و پنجاہ و سوم (۱۵۳)

بحاجی حسین در آنکہ مقصود از فنا و بقا زوال گرفتاری ماسوی است و صفائی عبودیت نہ امر دیگر۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ خدمت حاجی الحرمین الشریفین ازین محب دور افتادہ سلام عافیت انجام خواند صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید مطالعہ احوال پسندیدہ و اذواق مواجید سنجیدہ مسرت بر مسرت بخشید اللہ تعالیٰ ترقیات بے اندازہ دہاد و علوم و اذواق تازہ بخشاد۔ مخدوما چوں این دار دار عمل است و محل کشت و کار در افزونی عمل سعی بلیغ باید نمود و در ازدیاد کمیت و کیفیت آں باید کوشید مقصود از فنا و بقا زوال گرفتاری ست از ما دون حق سبحانہ کہ مانع دوام اقبال است بجناب قدس معبود حقیقی و حصول یسر است در اعمال و طاعات و تنقیہ عبادات ست از دقائق شرک خفی از حصول فنا و دید عدمیت بندہ بجائے نرود و معدوم مطلق نشود و سر از ربقہ بندگی نکشد و در جانب بقا ہم با حق جل و علا در نفس الامر یکے نگردد و متحد نشود مقصود صفائی عبودیت است و نیک بودن سنن در معاملت باو سبحانہ این معنی در فنا ظاہر است و در بقا نیز چوں دید اتحاد است پس بمقتضائے انا عند ظن عبدی بی گویا حضرت معبود تعالیٰ باین کسوت متلبس گشتہ بعابدیت آمدہ است و مقرر است کہ ہر چہ بآنجناب قدس منسوب ست اتم و اکمل است لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک پس عبادتے کہ ہنگام بقا بود اتم و اکمل باشد۔

مکتوب صد و پنجاہ و چہارم (۱۵۴)

بمیرزا عبید اللہ در شرح احوال وے کہ در عریضہ نوشتہ بودہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ مصحوب شیخ نور الدین درویش

بخدمت

بزوال گرفتاری ما دون حق است تعالی

و نہ امر دیگر بود۔

ارسال داشته بودند رسید از مطالعهٔ آن ذوقها یافت۔

نوشته بودند که درین ایام در ادائے نماز حالتے روئے می دہد که قبل ازین نبود چنان ظاهر می شود که جسم در حرکت تابع جسم دیگر است چنانچه جامه تابع بدن است و اصلا این حال از نظر پوشیده نمی شود و در قلیل اوقات در خارج نماز در حرکت و سکون همیں حال است۔ مخدوما این حالت بغایت اصیل است نماز را چنانچه بر غیر نماز تفوق است حالت صلوتیه را بر غیر حالت صلوتیه نیز اصل تفوق است و این جسم دیگر متنوع که نوشته بودند مانا که صورت مثالیه وجود موهوب است که بولادت ثانیه مربوط است که بعد از تحقق فنا و بقا باسمے که مبدأ تعین اوست آن وجود حاصل گشته و باطن عارف گردیده و لطائف عشرهٔ عالم خلق و امر او نسبت با آن ظاهر آمده و این ظاهر و باطن ورائے و آن ظاهر و باطن است که متعارف قوم است که عالم خلق را ظاهر گویند و عالم امر را باطن نامند و آنکه گویند که عارف ظاهر با خلق است و باطن با حق جل و علا۔ بیت

از برون در میانِ بازارم وز درون خلوتے ست با یارم

مراد ازان ظاهر و باطن متعارف است و تصفیهٔ باطن بهمیں معنی گویند چه تصفیهٔ باطن بمعنی اول معنی ندارد و نگرانی و توجه او بمطلوب صورت نه پذیرد چه توجه و نگرانی مشعر مباینه و مباعدت نسبت و این باطن که حکم قیوم ظاهر دارد هر چند از عالم اجسام نیست لیکن امور معنویه درین راه بسیار است که در صورت مثالی بعنوان اجسام ظاهر می شوند و آنچه نوشته با آنکه عرض نموده که نسبت و همیه بخود حوالت با صل است و این حال معروض متضاد با اوست۔ مخدوما میان این هر دو حالت هیچ تضاد نیست حالت صلوتیه مسطوره می تواند که مترتب بر بقا باشد و حواله نسبت و همیه فنا است و فنا را با بقا هیچ تدافع نیست فنا و بقا نزد ما دائمے ست در عین فنا باقی ست و در عین بقا فانی چه فنا از ماسوی مطلوب ست و بقا بمطلوب این شبه شما مشتبه شبیه بشبهه صاحب نزهت است که بر مقرر قوم تخطیه و اعتراض نموده است و گفته۔ شعر شبه

گویند عنانِ خود چه تابی گم شو که چو گم شوی بیابی

این نکتہ نمود نا صوابم — چون گم شوم آنگہے چہ یابم
یا بندہ اگر کسے دگر خواست — از گم شدنم پس او چہ می خواست

پس اعتراض نیز مدفوع است چہ گم شدن کہ فنا ست نسبت بما سوی است و یافت کہ از بقا است نسبت بحق تعالی است و درمیان این و آن تدافع نیست این فقیر این مطلب را در کاغذے بتفصیل نوشتہ است اگر خفائے ماند آنجا رجوع نمایند۔ مخدوما آنچہ از امور غیبیہ کونیہ و احوال موتی کہ ظاہر شود درکار نیست کہ آنرا بتفصیل نویسند اجمال ہم کافی ست کہ بمطلب اصلی چندانے کار ندارد دیگر چیزے کہ غرابت داشتہ باشد و آنچہ بمطلب اصلی تعلق دارد بتفصیل آن اگر بہ پردازند مستحسن است و در ہر کہ تشنہ طلب یابند بعد استخارہ طرفین طریقہ را باو بگویند و اگر ازدحام خوش نیاید در صحبت کم کسے نگاہدارند و طریقہ ستر احوال محمود است محتاج استفسار نیست عزیزے از حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در خواب پرسید یا رسول اللہ ما التصوف، گفت التصوف ترک الدعاء و کتمان المعانی وحصول بشارت مقام فردیت کہ نوشتہ بودند مبارک است لیکن نہ نوشتہ اید کہ آثار این ہیچ در خود یافتہ شد یا نہ آرے این قدر نوشتہ اید کہ در آن مقام ارشاد فرود مقام فردیت متصور نمود فقیر نیز دراں باب توجہ خواہد نمود انشاء اللہ تعالی آرے در مراتب عروج مقام فردیت بر مقام ارشاد تفوق دارد ارشاد چونکہ متضمن عروج و نزول است بر فردیت مزیت دارد چہ در فردیت ہمیں عروج و رو بحق است تعالی نزول و رو بخلق کہ مقام تکمیل و دعوت ست ندارد و لِکُلٍّ وِّجْهَةٌ آرے کسے کہ جامع کمالات فردیت و قطبیت بود کبریت احمر است چنانچہ حضرت ایشان ما در اوائل جامع این ہر دو نسبت بودہ اند بعد ازاں بکمالات وراثت پیوستند و سید الطائفہ قدس سرہ نیز جامع بود نسبت فردیت او را از شیخ محمد قصاب حاصل شدہ بود و نسبت قطبیت را از شیخ سری سقطی نسبت قطبیت را در جنب نسبت فردیت فراموش نمودہ است آنجا کہ فرمودہ مردم می دانند کہ من مرید سری ام نہ من مرید محمد قصابم۔

و ظہور الوان و اضواء و انوار چندانے منافات بہ نسبت فنا نیستی ندارد و ہنگام ظہور

آن خود را بآں سر نباید داد ہر چند لذت بخش بود متوجہ نسبت خود باید بود۔

نوشتہ بودند کہ صحبت در وقائع با سلاسل دیگر بسیار واقع است و التفاتہا بسیار مفہوم می شود بلکہ در حینی از احیان آنقدر انکشاف جلی است کہ نمود ارواح را بصر با بصیرت شریک است تکلیف طریقہائے خود می کنند ازین وہم بسیار دارد کذا وکذا۔ مخدوما شما در کار خود سرگرم باشید و حرمت مشائخ را نگاہدارید لیکن قبلۂ توجہ را پراگندہ نکنید و توجہ بیک جانب مقصود دارید بزرگ اندبر تقدیم وفور شفقت می کنند ہر کہ یکجا ہمہ جا و ہر کہ ہمہ جا ہیچ جا نہ۔

باید دانست کہ اگر بر طالب ایں راہ کہ ارادت بشیخی آوردہ است ظاہر شود کہ نسبت یا نوری بوے از عزیز دیگر رسیدہ است باید کہ آن نسبت را از پیر خود داند کہ بصورت آن عزیز ظاہر گشتہ افادہ نمودہ است و اعتقاد کند کہ پیر او جامع است لطیفۂ از لطائف او کہ مناسبت باآں عزیز دارد بصورت آن عزیز خود را نمودہ است این از جملۂ اغلاط طلاب است شما خود محفوظید اما یاران را ازیں دقیقہ آگاہ سازند شیطان دشمن قوی ست مبادا ازین راہ قبلۂ توجہ را یطلاب منتشر سازد و از وصول بمطلوب باز دارد بلکہ از راہ ببرد۔ مخدوما یک کتابتے از شما پیش ازین بمدتے رسیدہ بود پیش از ترک آنرا نوشتہ بودید بعد ازان از شما کتابتے نرسیدہ غیر ازہمیں کتابت کہ جواب آن نوشتہ شد و دران کتابت شوق ترک واستنکاف و بے رغبتی تمام از وضعے کہ داشتند بیش ازبیش بود و پارۂ بسط مقدمات درین باب نمودہ بودند ونیز دران کتابت مندرج بود کہ درین ایام بکاو حیرت و عجز و افتقار بسیار است و ارادت و غنا و طاقت و پردلے کہ در اوائل مفہوم می شد کمتر است مسبب بے توسط اسباب در نظر علمی بود الحال کہ در قباب اسباب ست اول صنع مدلول صانع بود الحال قضیہ برعکس است آرزوئے شعوری بود الحال زوال شعور آرزو است فنا را بر بقا می گزید الآن بقا را اصطفا می کند صفات را عین ذات میدانست از روئے تحقیق بے کم وکاست الحال وجود را در اینہا تبائن مفہوم می شود اعتبار امنیت صحو بود اکنون دل گرو سکر است جلوت و محافل و سیر و سفر خوش می آمد درین زمان زوایا و اقامت و

تقاعد معقول ہمت شدہ۔ مخدوما معاملہ ہر چند از ابتدا دور تر می افتد امور مسطورہ روئے می نماید النہایت ہی الرجوع الی البدایت مندرج بود کہ مرتبۂ سلوک قدمی و رتبۂ سلوک نظری ظاہرا بے تفاوت بیک معنی باشد یا نہ بیک معنی است چنانچہ حضرت ایشان در مکتوبات این معنی را تفصیل نوشتہ اند از انجا ملاحظہ نمایند والسلام علیکم وعلی سایر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفے علیہ وعلی الہ الصلوات والبرکات العلی وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین وعلی کل الملائکۃ المقربین وسایر الصالحین امین۔

مکتوب صد و پنجاہ و پنجم (۱۵۵)

بشیخ عرب بخاری در آنکہ تعمیر ظاہر سبب تخریب باطن است و در آنکہ حالتی کہ در نماز رو دہد مخبر از انتہاست۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا و مصلیا اخوی اعزی شیخ عرب ازین درویش دلریش سلام عافیت انجام خوانند صحیفہ مرسلہ خوشوقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت صوری و بطراوت و جمعیت معنوی مسعود و مقترن اند اللہ تعالی ترقیات دہاد و مزید بر مزید عطا کناد من استوی یوماہ فہو مغبون خلاصۂ اوقات را بوظائف طاعات مصروف دارند درین فرصت یسیرہ بہ تعمیر باطن و تنویر آن پردازند ہیہات ہیہات۔ تعمیر ظاہر سبب تخریب باطن است و بالعکس ما بوالہوسان در پے تعمیر ظاہریم پس از باطن چہ خبر داشتہ باشیم در حدیث آمدہ است فانی یعثت بخراب الدنیا ولم ابعث بعمارتہا۔

نوشتہ بودند در اثناء صلوات خمس کیفیت نادرہ روے می دہد و دید نیستی بطریق دوام است علی الخصوص در حین ذکر و مراقبہ نہ از وجود اثرے در نظر می آید و نہ از عدم ارادہ ہیچ امر در دل نمی آید۔ مخدوما احوال سنجیدہ و پسندیدہ اند خصوص حالتے کہ در حین اداے نماز رو می دہد بسے اصیل است و لذات آن منبی از انتہا۔ والسلام اولا و آخرا۔

✲

مکتوب صد و پنجاه و ششم (۱۵۶)

محمد عبیداللہ

بجناب پیر زادۂ خود خواجہ عبداللہ در آنکہ ورائے فنا و ورائے توحید و تجلی ذات معاملات دیگر بسیار است و بیان بعضے کمالات صلوٰة و شرح کلام حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ کہ فرمودہ اند ظہور ہواجس و وساوس بعد از فنا مضر نیست۔

بسم اللہ والسلام علیٰ رسول اللہ عرض دعا و نیاز از کمترین داعیان باخلاص خدام مخدوم زادہ برجادۂ قبول فرمایند عنایت نامۂ گرامی مشرف ساخت امید کہ ہمبرین منوال احبۂ دور افتادہ را بملاطفات و معارف تازہ می نواختہ باشند این عاصی تباہ کار از روئے کمال شرمندگی و خجالت کہ از جناب مقدس باری تعالیٰ دارد خود را شایان آن نمی داند کہ بتحقیق یا بتقلید سخنے از حوالی حریم اقدس او بر زبان یا بر قلم آورد و از ہمین جہت در بعضے اوقات در ارسال جواب عنایت نامہائے تقصیر می رود لیکن الحال بحسب امر شریف جرأت می نماید و آنچہ بفہم قاصر این احقر راہ دادہ می نویسد و تقصیرات را امید عفو دارد۔ مگر ما فنا بر وجہ کمال بے تجلی ذات میسر نیست لیکن تواند بود کہ ورائے تجلی ذات معاملات دیگر بسیار باشد کہ حصول سعادت عظمیٰ بآن مربوط بود و ما بہ التفاضل بین الانبیاء علیہم الصلوات والبرکات نیز ہمان معاملات باشد آرے طریقۂ انبیا نیستی و گذشتگی و آزادی است اما حقیقت انبیا ظاہر اورائے آن باشد علیہم التحیات و التسلیمات از طریقت تا حقیقت فرق بسیار است فنا فی نفسہ از مطالب مقصودہ نیست مقصود اصلی امور دیگر است کہ فنا شرط آنست کہ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ہر چند صاحب نفی کہ بمنتہائے نقطہ رسیدہ باشد مجملاً از اثبات و لو فی الجملہ نصیبے دارد اما از نصیب تا نصیب فرق بسیار است جمعے کہ فطرت اصلی شان از مقام نفی است ہر چند از مقام اثبات بقدر نصیبے دارند اما آن نصیب طفیلی است ذاتی نیست آنچہ ذاتی ایشان است نفی و انتفاست و جمعے کہ بحسب استعداد طبیعی از مقام اثبات نصیبے دارند نفی طفیلی اینہاست در ضمن اثبات کہ ذاتی این جماعت است نفی نیز بحصول

فقط نفی رسیدہ است

می پیوندد و شتان ما بین النصیبین لکن او کذا اگر شمۂ ازان معاملات کہ بمقام اثبات تعلق دارد
و بدانش این بے حاصل پارۂ ازان از راہ تقلید و پارۂ از راہ تحقیق در آمدہ در میان آرد نزدیک است کہ
نزدیکان دوری جویند و می ترسد کہ قطع البلعوم در حق او صادق آید۔ بیت

سراپا آتشی امشب قدح گو دیگرے پر کن — کہ خواہد سوخت مجلس تا تو مے در جام خواہی کرد

درین مقام بزعم این قاصر از توحید ذاتی و شہود وحدت در کثرت نام و نشانے پیدا نیست و ہمچنین بعد
از نزول تام ازین مقام بہ ارشاد تام شہود وحدت در کثرت نیز نمی آید و در کار نمی داند و مبتدی و متوسط فہمد
غیر مرجوع و مرجوع درین معرفت باید کہ فرقے نداشتہ باشد چہ اگر مشہود در مرایائے کثرت مطلوب
حقیقی ست و شایان نفی نیست پس چرا مبتدی و متوسط را این معرفت ضرر داشتہ باشد و بنفی آن سعی
نمودہ آید و اگر مطلوب حقیقی نیست و قابل نفی است چنانچہ حضرت خواجہ بزرگ خواجہ نقشبند فرمودہ اند
قدس سرہ کہ ہرچہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آن ہمہ غیر است بحقیقت کلمہ لا نفی آن باید نمود
پس منتہی مرجوع را چون ازان چارہ نبود و یکدام جرعہ او را بمشاہدہ غیر مطلوب آرام می دہند و
این معرفت غیر واقع را بروئے ظاہر میسازند و بعد از تخلص او بفضائے اطلاق چرا محبوس زندان کوچہ
تنگش می دارند چنانچہ حضرت خواجۂ ما مؤید الدین الرضی قدس سرہ فرمودہ اند کہ توحید کوچہ تنگ ست
شاہراہ دیگر است ازین عبارت شریفہ دو چیز مستفاد است یکے آنکہ توحید از مطالب نیست راہ
مطلوب ست چہ مطلوب ورائے کوچہ و شاہراہ است۔ دوم آنکہ راہے است تنگ بسا ست کہ
از مطلوب باز دارد و این عبارت دلالت بران ندارد کہ بعد از فنائے اکمل و نزول اتم البتہ باید
کہ این معرفت روئے نماید۔ اگر گویند در مجالی کثرت مشہود ہرچند مطلوب بروجہ کلیہ نیست لیکن
ظہورات اوست کہ بعنوان جزئیت مشہود گشتہ است پس مبتدی و متوسط چون کہ بمطلوب نرسیدہ
اند، در وقت ظہور این معرفت شاید بشہود جزئی از شہود کلی باز مانند و منتہی چون کہ بمطلوب رسیدہ است
بعد از رجوع او تا زمان اتمام مدت دعوت اگر او را بایں مشاہدات جزئیہ مانوس دارند گنجائش دارد
غیر مطلوب را مطلوب نخواہد دانست و بآن آرام بروجہ کمال نخواہد گرفت و محبوس کوچۂ تنگ نخواہد

گردید چہ او بقضائے اطلاق متخلص گشتہ است و مطلوب را کماہو دریافتہ و می داند کہ این شہود بہر تسلیہ او تا اجل مسمی عطا کردہ اند گوییم منتہی کہ بکمال مرتبۂ انتہا رسیدہ است شاید کہ بعد از رجوع باین مشاہدات جزئیہ خرسند شود لیکن عارفے کہ بکمال انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات واکابر اولیا علیہم الرضوان رسیدہ است و شربے از اصل یافتہ اگر بعالم نزول فرماید بامثال این مشاہدات چرا مفتون خواہد گردید و باین شہود مالوف و مانوس کجا خواہد شد و نیز منتہی کہ بکمال کمال رسیدہ و بیقین یقین دانستہ است کہ ہر چہ در مجالیِ اکوان ظاہر می شود از قبیل کَسَرَابٍ بِقِیعَۃٍ یَّحْسَبُہُ الظَّمْاٰنُ مَآءً است و غیر مطلوب ست مطلوب وراء وراء آن ست پس بغیر مطلوب چگونہ الفت خواہد گرفت و این معرفت برائے چہ بروے ظہور خواہد نمود، خوش گفت بیت

تو در عالم نمی گنجی زخوبی مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش

درویشے در وقتے از اوقات از موجودات عالم امکان مثل زمین و سحاب و آسمان و شمس و نبات و حیوان استفسار نمود کہ آنچہ ارباب وحدت وجود در مرایائے شما شہود و مشاہدہ مطلوب اثبات می نمایند راست است و مطلوب در شما جلوہ گر است ہمہ جا حد انقدیس و تنزیہ او تعالی کردند و وانمودند کہ برما این تہمت منہید ما را چہ یارائے آنکہ دعوی مظہریت و مرآتیت او نمائیم او سبحانہ بآن علو شان و تنزیہ چگونہ در ما ظہور فرمودہ باشد مصرع

منہ تہمت سایہ بر آفتاب

خود را خالی محض و ساذج صرف وانمودند حقیقت آسمان بیش از حقایق دیگران ازین دعوی تبری نمود و بکمال اظہار عجز و زاری و ذل پیش آمد و چون جماعۂ بآن بیچارہ سرگردان امور غیر واقع منتسب می دارند و ارجاع حوادث کونی و امثال این باو می نمایند ازین جہت آن قدر استیلائے ہیبت خداوندی جل سلطانہ او را فرو گرفتہ بود کہ بیان آن نمی توان نمود از ترس و خجالت گداختہ و آب شدہ می رفت درین اثنا آفتاب از عابدان خود نیز تبری کرد و وانمود کہ این جماعت مرا مشرمندہ و رسوا ساختہ اند من با این نامرادی و سرگردانی وا ینہا درین مقام لرزان و

نالان بود۔

بر سر اصل سخن رویم انس کمل مرجو عین در طاعات و عبادت محبوب ست و در ادائے حقوق مخلوقات او علی الخصوص در نماز کہ معراج مومن است انس خاص دارند بحدے کہ گویا بیرونِ آن معطل و بیکار ند حدیث ارحنی یا بلال و حدیث قرۃ عینی فی الصلوۃ رمز یست ازان خصوص جماعۂ کہ بمحبوبیت ذاتیہ مشرف اند و بولایت خاصۂ محمدیہ پیوستہ علیٰ صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیہ انس شان در طاعت است و ہمت شان مصروف بر تکمیل نماز از علو ہمت بشہود و شاہد سر فرو نمی آرند چہ بیقین دانستہ اند مکشوفات و مشہودات این نشاۂ ظلال مطلوب ست نہ عین مطلوب و مطلوب مطلق ازین مقیدات و مشاہدات مبرا است لہذا ہرا ران شہود و مشاہدہ را بتحریمہ اولیٰ کہ با امام یا بند برابر نمی دانند و طمانینت خشوع نماز را بہ از تجلیات تصور می نمایند آرے محب چونکہ ہموارہ شہود محبوب را خواہان است و ہمہ وقت وصل و انصال اور آرزو مند جائز است کہ از کمال شوق بظلال محبوب نیز بیاساید و بظہورات او عاشقیہا نماید عزیزے گفتہ بیت

بوے تو از جا جہم مست و بیخود ز ہر سو کہ آواز پاے بر آید

محبوب نشاتے از اصل دارد و گرفتار ذات ست من حیث ھو و از غلبۂ این گرفتاری بامور دیگر ملتفت نیست معاملۂ کہ او دارد در آنجا نام شہود و تجلی بردن عار است پس محمدی المشرب کہ اقرب بمحبوبیت است باید کہ ازین مشاہدات ابعد بود و از ہمہ شہودات خواہ شہود در مرایا بود و خواہ بیرون مرایا یکسو باشد و عبارتے کہ از حضرت خواجۂ بزرگ نور اللہ مرقدہٗ منقول است کہ ظہور سواء حس و وساوس بعد از فنا مضر نیست محامل دیگر دارد کہ بغایت عالی است چہ در کارکہ بر محملے فرود آرند کہ مخالف مشرب آنحضرت بود و تدافع بعبارتِ ایشان کہ سابقاً مسطور شدہ داشتہ باشد زیرا کہ می تواند کہ این عبارت باین معنی باشد کہ مقصود از فنا زوال گرفتاری است از ما دون او تعالیٰ و چون بفنا و اطمینان نفس این معنی بحصول پیوست بعد ازان اگر علم اشیا عود نماید و وساوس پیدا آید از مضرت وارہد زیرا کہ علم اشیا کہ فی نفسہٖ صفت کاملہ است بجہت گرفتاریٔ اشیا مذموم بود و چون

بفنا از ان گرفتاری نجات میسر شد علم اشیا از صفت ذم بر آمد و نیز می تواند که باین معنی باشد که عارف کامل را بعد از تمامی کار چون بمقام عبدیت رسد هر فردے از افرادِ عالم شاہراہے می شود بجنابِ اقدس او تعالیٰ پس درین وقت خطرات که سابقاً موجب غفلت و دوری بود سبب جمعیت و حضور می شود و از خطرات راہے بخالق خطرات تعالیٰ کشاده می گردد۔ بیت

در دلِ ما غمِ دنیا غمِ معشوق شود   باده گر خام بود پخته کند شیشهٔ ما

و نیز علم ممکن چونکه بحصول صورت معلوم است در نفس عالم و موجب تاثر عالم است بمعلوم لاجرم سبب تلون و تغیر عالم است که مستلزم نقص است و علم واجب تعالیٰ از کیفیت حصول منزه و مبرا است پس اگر علم عارف کامل بحکم تخلقوا باخلاق الله ازین قبیل بود و از تاثر و تغیر وارهد و از نقص بکمال آید مستبعد نبود درین وقت خطرات و حدیث نفس باشد و ہیچ از ان تاثر و تغیر نبود این معرفت از معارف غریبه است و از اسرار خفیه رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا و صلی الله تعالیٰ علیٰ خیر خلقه محمدٍ وَّ اٰلِهٖ اَجْمَعِیْنَ وَصَلِّ عَلٰی جَمِیْعِ الْاَنْبِیَاءِ والمرسلین و الملائکة المقربین و سائر الصالحین والمؤمنین آمین۔

مکتوب صد و پنجاه و ہفتم (۱۵۷)

بمولانا عبد الغفور سمرقندی در اظہار افراط محبت پیر دستگیر و اصحاب آنحضرت و در آنکه این وقت تاب ظہور نسبت شریفهٔ ایشان ندارد۔

الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ چه نعمتے است که کسے در اوان پیری بحلیه طاعات متحلی باشد و ہنگام ضعف بر اعدائے قوی غالب بود و آثار قبول اہل الله از اطوار او پیدا باشد و لوائح جبینش بشہادت این معنی ہویدا بود استماع اخبار توفیق آن عزیز باعث فرحت تمام و شکر خداوندی جل سلطانه می گردد و سبب دعا و امداد از دیاد آن نعمت ہنی می شود این ہمه انوار از برکات نظر دوستان او سبحانه است و این جمعیت صوری که ظاہر باداے وظائف بندگی یافته است اثر نسبت معنوی ست که

از باطن شان بر باطن تافتہ است جماعت کہ بشرف خدمت و بسعادت پابوس حضرت قبلۂ حقیقی مشرف گشتہ اند بغایت عزیز و محبوب اند و بنہایت شریف و مرغوب چہ اینہا مرایائے کمالات محبوب اند و یادگار آن جمال پاک او ہرگاہ این جماعت را می بیند حالتے رومی دہد کہ گویا جمال مبارک آن قبلۂ خدا طلبان را مشاہدہ می نماید و آن صحبت و آن اجتماع للہ فی اللہ کہ گرد عالم مثل آن متصور نبودہ و نیست خطور می کند دیدہ پُر آب و جگر کباب می گردد آرزو ہمین است کہ با آنہا صحبت دارد و حرف و حکایت ہمین ہا نماید لیکن افسوس کہ این جماعت روز بروز در قلت اند و با وجود این قلت از یکدیگر دور افتادہ اند۔ بیت

زہجر دوستان خون شد درونِ سینہ جانِ من　　فراقِ ہمنشینان سوخت مغز استخوانِ من

الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ ہر جا ہستند مغتنم اند مصرع

بیادگار ربانی کہ بوے آن داری

حالت این سوختہ فراق و دل شدۂ مشتاق آنست کہ کسے کہ پروانہ وار گرد شمع وجود آنحضرت گشتہ و نشانہ وار ہدف تیر توجہ یگانۂ او نشدہ و شکار رفتار و اداہاے محبوبانہ او نگردیدہ و بستہ فتراک نزاکت قدر عناے او نگشتہ و کشتۂ چشمانِ میگون معشوقانۂ او نیست و عاشق تبسم دلبرانہ او نہ و جبین نازنین خود را بر آستانۂ علیاے او بکمالِ شوق و آرزو نسائیدہ و خاک پائے سگان درگاہ او را توتیاے چشمہاے خود نساختہ و نشانِ خط بندگی او بر جبہۂ او پیدا نبودہ و سلسلۂ غلامی آن بارگاہ در گردن جان و تن او ہویدا نباشد باوے نہ نشیند و آشنائی نکند و سخن نگوید حکیم مرا چنین آفریدہ اند در اختیار خود نیستم دیوانگان محبت ہر جا بوے محبوب یابند جان فدا نمایند و ہر جا از محبوب نشانے نہ بینند بصد فرسنگ ازان جا بگریزند ہر کہ باین آوارہ میل نشست و خاست دارد باید کہ چنین بود والا با آوارگان چہ آشنائی و کدام نشست و خاست بارہا بخاطر می رسد کہ کنجی اختیار نماید و مغاکے در تہ زمین گزیند تا جماعہ را کہ نہ باوصاف مذکورہ اند نہ بیند و سخن اینہا نشنود۔ مخدوما این وقت را تاب برداشت این نسبت شریفہ نیست و بواسطہ قرب قیامت و تراکم ظلمات روز بروز این نسبت علیہ

تجرد نقشبند

دراستتار است وانوار آن دراختفا وحملۂ آن درکمی غیر از انکہ این کس درزاویہ تجرد علاجے ندارد لیکن این نیز در اختیار این کس نیست خداوندامرا از محبان ایشان گردان و از نظارگیان محبان ایشان گردان کہ طاقت نظارۂ قوم دیگر ندارم - والسلام علیکم وعلی من لدیکم -

مکتوب صد و پنجاہ و ہشتم (۱۵۸)

بمولانا محمد حنیف دراظہار درد وسوز ودلالت بمطلب بقائے دار آخرت -

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ سعادت آثار اخوی مولانا محمد حنیف از این گرفتار آثار دعوات مشتاقانہ قبول فرمایند مکتوب مرغوب شمارا در بنولا عزیزے از لاہور فرستادہ بمطالعۂ آن خوشوقت گردید از فحوائے کتابت جاذبہ شوق پیدا بود وحرارت طلب ہویدا الحمد للہ سبحانہ علیٰ ذلک ہر قدر کہ از جذب وحرارت دست دہد نعمت است کمال آنست کہ بحد جنون رساند واز ماسوی بکلیہ برہاند لن یؤمن احدکم حتی یقال انہ مجنون این جنون نصیبہ دوستان باد وبطفیل ایشان جرعۂ ازان درکام دردنوشان باد اظہار اشتیاق این دیار نمودہ اند و انتظار طالب این آوارہ دارند - مخدوما اہل این دیار چونکہ درسر خیال دیار دیگر دارند واز دوری آن ہموارہ بمعنی سوگوارند دوستانرا نیز دلالت بآن دیار می نمایند ہرچند ہیچ نشانے ازان دیار پیدا نیست واثرے از دیار آن ہویدا نہ جز ہجران و دوری نصیبے ازان نیست و غیر از سوز وگداز حاصلے از ونہ - شعر

ففی القرار وساکنہ وانسہم | شیون بین جوانحی وضلوعی

آرے اگر عبور این موطن نمایند تا دردشریک ماتم زدگان ہجران گردند وجرعہ کش تلخ نوشان نیز حرقت نقدان شوید چہ مانع است لیکن با این ہمہ درد دوری وسوز ہجران عنایات بیش از بیش است والطاف افزون از پیش عنایت است کہ باین درد مانوس میدارد وباین سوز سازدادہ بیت

درین دیار بآن زندہ ام کہ گاہے | نسیم عاطفتے زان دیار می آید

اطلاق دیار ودیار درجائے کہ از دار ودیاری پاک ومبراست بطریق صنعت مشاکلہ است یا کنایت است

چنانچہ در کلام مشائخ کرام مثل آں می آید و الّا - بیت

لا و ہو زان سرائے روز بہی　　باز گشتند جیب و کیسہ تہی

مکتوب (۱۵۹) صد و پنجاہ و نہم

بشیخ حسن در دلالت بر شکر نعمت و تحذیر از مکر الٰہی جل جلالہٗ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفٰی اخوی اعزی شیخ حسن احسن اللہ سبحانہ حالہ و حصل آمالہ ازین درویش دلریش سلام عافیت انجام خوانند استماع اخبار توفیق شما و گرمی ہنگامۂ طالبان و استقامت اوضاع و استمرار حلقۂ ذکر و فکر سبب مسرت دوستان می گردد و باعث مزید شکر و حمد شان می شود و درین جزو زمان کہ ہنگام قرب قیامت است این قسم اجتماع مردم خدائی و صحبت للہ و فی اللہ از نعم جلیلہ است - بیت

آسمان سجدہ برد بہر زمینے کہ درو　　یک دو کس یک دو نفس بہر خدا بنشیند

کنند

در کار خود سر گرم باشند و شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ و از مکر الٰہی تعالٰی ترسان و لرزاں باشند و از کید شیطان ایمن نبوند و از ہوا و ہوس نفسانی و دقایق شرک خفی پر حذر بوند ہر گاہ مقتدایان ما مَآ اُبَرِّئُ نَفْسِیْ بفرمایند وای بر ما بالجملہ محبت و رابطۂ معنوی را بہ بزرگان خود محکم دارند و عروۂ وثقیٰ سنن نبویہ را علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ از دست ندہند و دوام التجا و ابتہال و تضرع و زاری را بجناب قدس حضرت لم یزلی لازم گیرند تا امید نجات صورت بندد توقع از دوستان آنست کہ این دور از کار را بدعائے خیر یاد آرند کتابتے کہ فرستادہ بودید رسید اللہ تعالٰی معینکم و ناصرکم -

مکتوب (۱۶۰) صد و شصتم

بشیخ عبد اللطیف لشکر خانی در آنکہ باید کہ ظاہر در رنگ باطن بدوام حضور موصوف بود -

حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بکمالات صوری ومعنوی متحلی داشتہ گرفتار مطلبی دارد کہ ہرچہ مادون اوست در جنب او محو ومتلاشی گردد تا محب او بمقتضاے المرء مع من احب آفاق وانفس را وداع نمودہ بیخود آنجا جولان نماید وہمتے در طلب او عطا فرماید کہ از تجلیات وظہورات او چشم فروبستہ ذات ظاہر ومتجلی را خواہان وجویان باشد بحرمت من ما زاغ بصرہ وما طغیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ اوبلغ واحوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است للہ تعالیٰ الحمد للہ والمنۃ علیٰ ذلک المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم وعافیتکم متمنائے این مسکین دربارۂ خود وسایر دوستان آنست کہ ہمت خود را کلیا مصروف جناب مقدس مطلوب حقیقی گماشتہ شود وہرچہ منافی این دولت عظمیٰ بود شبرا شبرا ازاں اعراض نمودہ آید نشود کہ بہ معموری باطن اکتفا نمودہ ظاہر را بغفلت سر دہند کہ این نیز از دائرہ شرک خفی بیرون نیست عزیزے فرماید لو اقبل مقبل علی اللہ مدۃ عمرہ ثم اعرض عنہ لحظۃ کان ما فاتہ اکثر مما نالہ اما چہ توان کرد جمیع آرزوہا میسر نیست از مقتضیات بدنی واختلاط خلق چارہ نہ آرے این قدر معلوم می گردد کہ ہمین غفلت ظاہر کہ لابدی ست اگر مقرون بہ نیت صالحہ نمودہ آید از غفلت می برآید وملحق بذکر می گردد مثلاً نوم کہ سراسر غفلت است اگر مقرون بہ نیت دفع کسل در طاعت گردد ذکر می گردد نوم العلماء عبادۃ شنیدہ باشد واختلاط بمردم بہ نیت ادائے حقوق آنہا نیز ذکر است کہ ادائے واجب ومستحب است علیٰ ہذا القیاس ذکر منحصر در ذکر لسانی نیست در ہر عمل کہ ملحوظ رضائے مولیٰ بود جل وعلا داخل ذکر است اِنَّ ھٰذِہٖ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ازین بیان لائح گشت کہ دوام حضور کہ عبارت از طرد غفلت است علی الاستمرار چنانچہ نسبت بباطن گفتہ اند در ظاہر نیز ثابت است لیکن دوام حضور ظاہر را کہ عبارت ست از مقرون گردانیدن جمیع اعمال وافعال را بہ نیت صالحہ ودر جمیع امور ملحوظ رضائے مولا ساختن حتی در اموری کہ بظاہر غفلت می نماید دوام حضور باطن لازم است ولا عکس این کمال مخصوص بمخلصان ست کہ از تصنع وتصحیح نیت در ہر عمل برآمدہ اند ونیت ایشان بفنا وبقا بر وجہ اکمل تصحیح یافتہ است مخلصان مکسور اللام ازین کمال قلیل النصیب اند

والمخلصون علی خطر عظیم این بزرگواران که بحقیقت اخلاص رسیده اند واز تصنع و تکلف که لازمهٔ طریقت است وارستهٔ هرچه می کنند از برائے خدا می کنند تعالیٰ وهرچه ازینها بظهور می آید للهٰ است سبحانه خواه نیت کنند یا نه نیت درمحتمل است درمتعین احتیاجِ تصحیح نیست چه نفس ایشان فدائے مولائے خود گشته است و اطلاق کلمهٔ انا را بر خود شرک می دانند پس هرچه کنند عاید باو باشد تعالیٰ چنانچه هرچه اول می کردند برائے نفس خود می کردند و محتاج به نیت بود۔ نبودند

باید دانست که سوے ادب و ایذاء این قسم عارف منجر به ایذا و سوے ادب او سبحانه باشد زیرا که درین صورت منتسبات آن بے تکلف بجناب او تعالیٰ منتسب می گردد هرگاه اعمال آن عارف بے احتیاج نیت مر او را باشد تعالیٰ اعمال دیگران که نسبت باو بوقوع آید بطریق اولی بآن جناب عاید بوند و بر همین قیاس تعظیم و اطاعت او تعظیم و اطاعت مولائے او بود جل و علا و بهمین اعتبار در کلام مجید وارد گشته باشد مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ بیت

بس کنم خود زیرکاں را این بس است   بانگ دو کردم اگر در ده کس است   والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۶۱) صد و شصت و یکم

بحقایق آگاه خواجه محمد صدیق کشمی در عظمت مطلوب جل و عز و دلالت بر اعلائے همت۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ التفات نامهٔ گرامی که در تیولا ارسال داشته بودند بمطالعهٔ آن مبتهج و مسرور گردید سلامت باشند سفر حج مبارک باد یقین است که در دعاهائے مرجوه این فقیر را منسی نساخته باشند مخدوما همت علیا را بران گمارند که از مطلوب حقیقی هیچ بدست نیارند و آرزوئے وصل و اتصال را بآن راه ندهند چه بیقین یقین معلوم گشته است که هرچه از و بدست آید فراخور حوصلهٔ واصل است و مقید باستعداد دریافت او و مطلوب ازین تقیدات منزه و مبرا است و ازین قیود مطلق معرا پس باید که مطمح همت مقصود برمرتبهٔ بود که از قیود ادراک و تقیدات استعداد برتر باشد۔ بیت

اگر نہ دہی یک دامانِ یارم گرفتارِ کسے دیگر ندارم

چہ ممکن تا بقید امکان مقید است از مطلقِ حقیقی چگونہ حظے فراگیرد وانخلاع تام از بشریت و امکان متصوریہ، شیخ عطار می فرماید۔ بیت

نمی بینی کہ شاہی چون پیمبر نیافت او فقر کل تو رنج کم بر

اِلَّا اَنْ یَّشَآءَ رَبِّیْ شَیْئًا وَسِعَ رَبِّیْ کُلَّ شَیْءٍ عِلْمًا۔ عجب معاملہ است درین مقام نہ ہجر مطلوب را میخواہد و نہ وصل او را معذلک یاس آن ہم ندارد کہ این کمال فوق معاملۂ یاس است عرفت ربی بجمع الاضداد و رفع النقائض این کمال وابستہ بنشأۂ محبوبیت است زیرا کہ محب ہموارہ شہود محبوب را میخواہد و ہمہ وقت وصل و اتصال او را آرزومند کجا یارائے آن دارد کہ پرتوے از محبوب بروے ظاہر شود و خود را تواند نگاہداشت عزیزے گوید بیت

بہ بوے تو از جا ہم مست و بیخود زہر سو کہ آواز پائے برآید

محب بآثار و افعال و صفات جمال و جلال و بحسن خد و خال شیفتۂ محبوب گشتہ است محبوب است کہ نشانے از اصل دارد و گرفتار ذات ست من حیث ہو و از غلبۂ این گرفتاری بامور مذکورہ ملتفت نمی شود و قبلۂ توجہ را پراگندہ نمی کند قُلْ ھٰذِہٖ سَبِیْلِیْٓ اَدْعُوْٓا اِلَی اللّٰہِ عَلٰی بَصِیْرَۃٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِیْ وَسُبْحَانَ اللّٰہِ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ۔ این قسم بلند ہمت را بحکم من تواضع للہ رفعہ اللہ در نشأۂ اخروی امیدہا است کہ دیگران را نیست اِنَّ ھٰذِہٖ تَذْکِرَۃٌ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰی رَبِّہٖ سَبِیْلًا۔

مکتوب (۱۶۲) صد و شصت و دوم

بجناب رشاد پناہ میر محمد نعمان در اشارت ببعضی اسرار غامضہ و اذواق خاصۂ خود۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی دعا و نیاز این عاصی مہجور مخمول زاویۂ خمول در معرض قبول باد نمی داند کہ چہ نویسد لطائف محبوب عالی تر از انست کہ زبان زد این ہرزہ گوئی گردد و نفائس معشوق برتر از انست کہ قلم این بوالہوس خیال ترجمانی آن نماید

در اکثر نصیبہ سالک از مطلوب حقیقی جز حسرت و ملال نیست

لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ آنچہ نصیب این بیچارہ است استہلاک و اضمحلال است اگر وجود خیرے وکمالے نسبت نماید مشرک طریقت بود و خائن در امانت باشد وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنثُورًا این آوارہ فی نفسہ از جمیع منتسبات تہی است عدمی ست وجود نما وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ فقر او ذاتی ست و فاقہ او سرمدی امانات ہموارہ از اہل امانات ست بیچارہ کہ کمال او عدم بود و جمال او نیستی از ہستی مولائی خود چہ خبر داشتہ باشد و از کمال و جمال او چگونہ اطلاع یابد، سرہو العارف والمعروف اینجا ہویدا است حضرت جمیل علی الاطلاق امثال ما دور از کاران را ایمانی باین معانی دہاد و شربے ازین مشرب روزے کناد۔

مکتوب صد و شصت و سوم (۱۶۳)

نیز بجناب ارشاد پناہ میر محمد نعمان در اشارت ببعضے اسرار غامضہ و اذواق خاصہ خود۔

خدام سیادت و نقابت دستگاہ ہموارہ یاد آور محبان صمیمی بودہ بدعائے ظہر الغیب معاون باشند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ شیوخکم فانہا ملاک الامر و بدونہا خرط القتاد از شمول عنایات کہ دربارۂ این عاصی واقع است چہ نویسد مصرع

داد او را قابلیت شرط نیست

قبل من قبل بلا علۃ اگر بتفصیل آن پردازد محتمل کہ قلم طاقت آن نیاورد و کاغذ بسوزد و متکلم و مستمع از ہوش رود بعد ازان کہ گوید و کہ شنود خوش گفت۔ بیت

سراپا آتشے امشب قدح گو دیگرے پر کن ۔۔۔ کہ خواہد سوخت ساغر تا تو مے در جام خواہی کرد

وایضاً لطافت و علو آن زبان را می گیرد یَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي مصرع

سخن از لب تو گفتم بلبم سخن گرہ شد

پس باید کہ مستمعان متکلم را معذور دارند و از راہ جنسیت بذات او راہ جویند تا از ذات بیچون حقیقی

حظے یابند ہر چند ذات متکلم را با ذات مستمعین ہیچ جنسیتے درمیان نہ چہ ذات او نصیبے از بیچونی یافتہ وبا ذات بیچون حقیقی اتصالی ونسبتے خاص پیدا کردہ بلکہ دیگران را اصلا ذات نیست بذات عارف چگونہ پے برند ذات خالق عارف خود وراے اوست بہر حال دست وپائے باید زد وہموارہ باین ترانہ مترنم باید بود۔ بیت

مفلسانیم آمدہ در کوے تو   شیئاً للہ از جمالِ روے تو

اللهم اجعل حبك احب الاشياء الی واجعل خشيتك اخوف الاشياء عندی واقطع عنی حاجات الدنيا بالشوق الی لقائك واذا اقررت اعين اهل الدنيا بدنياهم فاقرر عينی بعبادتك والسلام اولاً وآخراً

(۱۶۴) مکتوب صد وشصت وچہارم

بہ تربیت خان درانکہ طالب حق جل وعلا درین دار ہموارہ با درد وگداز ست ودر مذمت دنیا۔

صحیفہ مکرمت کہ مبنی از الم فرقت بودہ مشرف ساخت چہ توان کرد دنیا سراسر محل فراق واندوہ است موطن لقا آخرت است حق سبحانہ باعمال آن سرگرم دارد تا لقاے آنجائی صورت بندد ہر گاہ لقاے مطلوب حقیقی موعود بآنجاست لقائے دیگران فرع لقائے اوست سبحانہ زیراکہ نشأۃ دنیویہ تاب برداشت لقائے او تعالی بروجہ کمال ندارد لہذا طالبان او درین نشأۃ ہموارہ جگر کباب ودیدہ پر آب اند وہمہ وقت سوگوار در سوز وگداز وبیقرار شبانہ در انتظار طلوع آفتاب احدیت بیدار اند وروزانہ در ہوائے ماہتاب ہویت متعطش وبیقرار۔ بیت

مژگان

منم کہ گزین رہ گذر می برند   لب خشک ودامانِ تر می برند

بے او آرام ندارند وبا ماسوا انس والفت نمی گیرند وباین ترانہ دائم مترنم اند۔ بیت

بچہ مشغول کنم دیدہ ودل را کہ مدام   دل ترا می طلبد دیدہ ترا می خواہد

شوریدگانند

شوریدہ کار اند وآشفتہ حال درجہان بے جہان اند ودر عالم بے عالم اند مع ذلک فی الحقیقت در عالم اینہا اند وسائر افراد عالم باینہا برپا ودولتمندان این جماعت اند وآزادان ہم اینان کہ نہ

باہیچ کس پیوند دارند و نہ بانفس ۔ بیت

غلام نرگس مست تو تاجدارانند　　خراب بادۂ لعل تو ہوشیارانند

اگر سرمایہ حاصل دارند اولادارند واگر تکلم وخطاب دارند ہم باوے دارند ہرچند بظاہر ما و شما متکلم و مخاطبیم لیکن فی الحقیقۃ حدیث درد وشکوہ اندوہ باویست و درین حدیث نیز اینہا ترجمان بیش نیند اِنَّمَا اَشْكُوْا بَثِّيْ وَحُزْنِيْٓ اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ خوش گفت خداوندا مرا ازین قوم گردان یا از نظارگیان این قوم گردان کہ قوم دیگر را طاقت ندارم ما ناکہ چاشنی از شربت دردمندان نصیب باطن شما گشتہ است کہ آرزوے فقر و تجرید نمودہ اید بلے بیت

ہر کسے کو دور ماند از اصل خویش　　باز جوید روزگار وصل خویش

از جوانان مستعد افسوس می آید کہ فطرتہائے عالی خود را مصروف این دنیہ کردہ اند و بظاہر مشغوف این قحبہ غدار گشتہ واز جواہر نفیسہ بخزف ریزہ چند فرو ماندہ اند جمال مطلق تا بانست و راہ آمد و رفت کشادہ و ما بیست فطرتان ازان جمال محجوب و مہجوریم ۔ بیت

درجہان شاہدی و ما فارغ　　درقدح جرعۂ و ما ہشیار

رباعی

آمد سحر آن دلبر خونین جگران　　گفتہ کہ تو بر خاطر من بار گران

شرمت بادا کہ من بسویت نگران　　باشم تو ہمی چشم بروے دیگران

والسلام علیکم و علی من لدیکم

مکتوب صد و شصت و پنجم (۱۶۵)

بہ شیخ الیاس در شرح بعضے کمالات مصطلحہ این طریقۂ علیہ ۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین محمد وآلہ اجمعین اما بعد

چون صلاح آثار شیخ الیاس ازین فقیر درخواست کہ بعضے از کلمات کہ درین طریقۂ علیہ زبان زد و دائر است شرح آن بنویس اجابۃ للمسئول باندازۂ فہم قاصر خود نوشتہ آمد واللہ سبحانہ الملہم للصواب سفر در وطن عبارت از سیر انفسی است کہ آنرا جذبہ نیز گویند ابتدائے معاملہ این بزرگواران

از این سیر است و سیر آفاقی کہ سلوک عبارت ازان است در ضمن این سیر قطع می یابد و در سلاسل دیگر شروع کار از سیر آفاقی می کنند و انتہا بسیر انفسی می شود و شروع کار از سیر انفسی خاصۂ این طریق است واندراج نہایت در بدایت بہمین معنی است کہ سیر انفسی کہ نہایت دیگرانست بدایت این اکابر است سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن ہست و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل خود گردیدن درین معنی گفتہ اند بیت

ہمچو نابینا مبر ہر سوے دست　　　با تو در زیر گلیم است ہرچہ ہست

خلوت در انجمن یعنی در انجمن کہ محل تفرقہ است از راہ باطن با مطلوب خلوت داشتہ باشد و تفرقہ بیرونی بحجرۂ درونی راہ نیابد۔ بیت

از برون در میان بازارم　　　وز درون خلوتیست با یارم

در ابتدا این معنی بتکلف است و در انتہا بے تکلف و درین طریق این معنی چون در ابتدا دست می دہد و راہے برای حصول آن وضع کردہ اند از خصائص این طریق آمدہ است ہرچند منتہیان طرق دیگر را نیز دست می دہد و اندرین معنی گفتہ اند۔ بیت

از درون شو آشنا و ز برون بیگانہ باش　　　این چنین زیبا صفت کم می بود اندر جہان

من لم یملك عینہ فلیس القلب عندہ۔

نظر بر قدم عبارت ازانست کہ در راہ رفتن نظر بر قدم دوختہ شود و بمحسوسات متلونہ پراگندہ نکند تا بجمعیت اقرب باشد چہ در ابتدا دل تابع نظر است و پریشانی نظر در دل تاثیر می کند خوش گفت۔ بیت

بچہ مشغول کنم دیدہ و دل را کہ مدام　　　دل ترا می طلبد دیدہ ترا می خواہد　جوید

ہوش در دم عبارت ازانست کہ واقف نفس خود باشد تا بغفلت نبر آید کلمہ سوم برائے دفع تفرقہ ایست کہ از آفاق می خیزد و کلمہ چہارم دافع تفرقۂ انفس است۔ یاد کرد و یادداشت سالک تا زمانے کہ در تکلف و تصنع است و بحقیقت و ملکہ حضور نہ پیوستہ است در مقام یاد کرد است۔ بیت

دایم ہمہ جا با ہمہ کس در ہمہ کار　　　می دار نہفتہ چشم دل جانب یار

و چون حضور دوام پذیرد و از تکلف یاد کرد وا رہد و ملکہ گردد کہ بنفی منتفی نشود یادداشت بود۔ بیت

دارم ہمہ جا باہمہ کس در ہمہ حال   در دل ز تو آرزو و در دیدہ خیال

و یادداشت را معنی دیگر ہم ہست بغایت عالی و آں معنی درخور این مکتوب نیست،
وقوف قلبی آنست کہ نگران و واقف دل بود و توجہی و نظری بآن داشتہ باشد قطع نظر از ذکر بکند
تا تفرقہ بآن راہ نیابد و بنقوش ماسوی منتقش نگردد و گفتہ اند کہ دل بیکار نیست یا با ماسوی آمیختہ
است یا با مطلوب درآویختہ است آدمی تا بیدار است حواس ظاہرہ کہ جواسیس اند اخبار عالم
بدل می رسانند و در تفرقہ می دارند و چون بخواب می شود حواس باطنہ این کار می کنند و دل را پریشان
می دارند و چون صاحب دل متوجہ بدل خود می گردد گویا حصنی گرد دل ازین توجہ پیدا می شود و
نمی گذارد کہ اخبار عالم بدل برسد درین ہنگام دل بمقصد اقصیٰ درآویزد چہ بیکاری در حق او مفقود است
چون ازین طرف ممنوع گشت چارہ ندارد غیر از توجہ بآن طرف احتیاج بذکر و توجہ مذکور ندارد
دل از دشمن باز دار دوست را طلبیدن حاجت نیست زنگ از آئینہ بزدا غیر از ظہور نور ہیچ نیست
از حضرت ایشان شنیدہ ام کہ کسے را کہ ذکر قلبی در نگیرد و متاثر نشود وی را از ذکر باز داشتہ بمجرد وقوف
قلبی امر باید کرد و توجہات باید نمود تا ذکر در گیرد۔

وقوف عددی عبارت از انست کہ بر عدد ذکر نفی و اثبات بر نہجے کہ درین طریقہ معہود است
واقف باشد تا در ہر نفس طاق گوید نہ جفت۔ مراقبہ مشتق از ترقب است ترقب انتظار را گویند پس مراقبہ
جمع نمودن حواس ظاہرہ و باطنہ است در انتظار محبوب۔ بیت

ہمہ چشمیم تا برون آئی   ہمہ گوشیم تا چہ فرمائی

عزیزے گوید مراقبہ را از گربہ آموختم و مراقبہ را معنی دیگر ہم ہست و آں آگاہی و علم بندہ است
بدوام اطلاع حق سبحانہ بر وے و حضور او تعالیٰ مر او را خواجۂ بزرگ قدس سرہ می فرمودند کہ طریق مراقبہ
از طریق نفی و اثبات اعلیٰ است و اقرب است بجذبہ از طریق مراقبہ بمرتبۂ وزارت و تصرف در
ملک و ملکوت می توان رسید و اشراف بر خواطر و بنظر موہبت نظر کردن و باطن را منور گردانیدن
از دوام مراقبہ است از ملکۂ مراقبہ دوام جمعیت خواطر و دوام قبول دلہا حاصل است و این معنی را

جمع وقبول می نامند۔ سلطان ذکر آنست کہ ذکر تمام بدن را فرو گیرد و ہر عضو در رنگ دل ذاکر و متوجہ مطلوب گردد۔ بیت

ہر دم بہوای تست دمساز ہر موی زگیسوم بہ پرواز

رابطہ حفظ صورت پیر است در دل حضرت خواجہ احرار قدس سرہ اشارت برابطہ نمودہ اند جائے کہ فرمودہ اند۔ مصرع سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی این طریق از ذکر نافع تر است بیانش آنست کہ مرید بیچارہ چونکہ گرفتار عالم سفلی است بعالم علوی مناسبت ندارد تا اخذ فیوض و برکات از آنحضرت بے توسط نماید متوسطے باید خداوند ہر دو جہت کہ از عالم علوی حظے فرا گرفتہ بعالم سفلی جہت دعوت و ارشاد ر وآوردہ باشد و از راہ مناسبت اولی از عالم غیب اخذ فیوض نمودہ از راہ مناسبت ثانیہ کہ بعالم سفلی دارد فیوض را بمستعدان رساند و آن واسطہ در حق مرید پیر است کہ اتصال بیچونی بغیب الغیب نمودہ بعالم شہادت رجوع نمودہ است پس مرید ہر چند وجوہ مناسبت بہ پیر بیشتر داشتہ باشد اخذ فیوض از باطن او زیادہ تر نماید بیت

زان روی کہ چشم تست احول معبود تو پیر تست اول

و چیزہائے کہ مناسبت بہ پیر بآن حاصل شود محبت است بہ پیر و خدمت و رعایت آداب اوست ظاہرا و باطنا و اتباع اوست در عادات و عبادات و مرادات خود را تابع مرادات او ساختن و خود را در حضور او کالمیت بین یدی الغسال دیدن و در پیر فانی گشتن ولہذا گفتہ اند کہ فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ است و طریقہ رابطہ از اجل این امور است و اشد مناسبت بہ پیر پیدا می کند و مسہل امور مسطورہ ست کہ محصل مناسبت اند و چون نسبت رابطہ غالب می آید خود را عین پیر می یابد و بلباس و صفت او خود را موصوف می یابد و ہر کجا کہ می نگرد صورت پیر می بیند۔ بیت

در و دیوار چو آئینہ شد از کثرت شوق ہر کجا می نگرم روے ترا می بینم

توحید یگانہ گردانیدن دل است از التفات بماسوی و از شہود و شعور ما عدا۔ بیت

توحید بعرف صوفی صاحب سیر تخلیص دل از توجہ اوست بغیر

عدم فناست در جہت جذبہ وآن عبارت است از عدم شعور بہ خود وباوصاف خود وجود عدم بقائی ست کہ برین فنا مترتب شود این فنا وبقا چون در جہت جذبہ ست کہ سلوک بآن ضم گشتہ است از عود بوجود بشریت ایمن نیست پس ولایت بآن بحصول نہ پیوند دو فنا وبقاے حقیقی است کہ ولایت بآن مربوط است و از عود مذکور ایمن است و دوام آنرا لازم فنائے حقیقی نسیان ماسوی اوست تعالی وزوال علم ما عدا حضرت ایشان ما قدس سرہٗ فرمودہ اند کہ اگر زوال علم حصولی اشیا ست فنائے قلبی است و اگر زوال علم حضوری ست کہ عبارت از نفس حاضر است فنائے نفس است وجود فنا بقائی ست کہ برین فنا مترتب می شود وبوجود موہوب بولایت ثانیہ موجود گردد حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ بہمین معنی فرمودہ اند کہ وجود عدم بوجود بشریت عود می کند اما وجود فنا بوجود بشریت عود نمی کند۔ بازگشت عبارت ازان ست کہ بعد از ذکر نفی واثبات بطریق معہود بزبان قلب بگوید خداوندا مقصود من توئی ورضاے من بتو۔

(۱۶۶) مکتوب صد وشصت وششم

بحافظ عبد الکریم در شرح احوال او۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب اخوی اعزی مولانا عبد الکریم رسید موجب مسرت گردید حمد اللہ سبحانہ کہ از جمعیت و التذاذ معنوی خالی نیند و از یاد فقرا فارغ نہ شاید کہ بہمین منوال احوال را نو بسیان باشند و اوقات را بوظائف طاعات و مراقبات معمور دارند و از دوال وظلال باصل ومدلول حقیقی رو آرند و از علم بحیرت و از گفت بخموشی آیند و از پوست بمغز و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت۔ بیت

قومے ز وجود خویش فانی رفتہ ز حروف در معانی

ہر چند مطلوب حقیقی چنانچہ ورائے لفظ است بیرون معنی است نیز وبرتر از پوست و مغز است۔ بیت

لا ھو زان سرائے روزہ بہی بازگشتند جیب و کیسہ تہی

اہل ازان دولت سرا در رنگ ظل در راہ است چون با اہل این نسبت علیہ فی الجملہ محبت و ارادت درست کردہ اید امید است کہ باندازۂ آن نقاب از جمال این معنی بکشاید و شربے ازین مشرب عطا فرماید و آنچہ نوشتہ بودند کہ در وقت ذکر نفی و اثبات گاہ گاہ خود را لاشئ محض می یابد لاشئ محض یافتن را دو مقام است یکے آنکہ منتسبات را از وجود و توابع آن باصل حوالہ نماید و خود را بعدم صرف ملحق بیند و بہ انا تعبیر نتواند نمود این حالت بغایت اصیل و خبر بفنائے نفس است و مبشر وصول بکعبہ مقصود. دوم آنکہ این حالت دید مسطور متحقق بود این نیز نیک است کہ از مقدمات حالت اولی است ہر چند از مقدمات تا مقدمات فرق بسیار است۔

نوشتہ بودند کہ نہ شعور بخود ماند و نہ شعور بعدم شعور خود این حالت در فنائے قلب کہ بمشافہ مذکور می شد حاصل است چہ در ہنگام نسیان دائمی قلب نہ شعور بما سوی دارد و نہ شعور بعدم شعور و در ظاہر دوام این حالت متعسر است و ہر چہ دوام ندارد از حیز اعتبار ساقط است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۶۷) صد و شصت و ہفتم

نیز بحافظ عبد الکریم در تنزیہ مطلوب و دلالت بر اعلائے ہمت۔

حضرت حق سبحانہ و تعالی گرفتار مطلبی گرداناد کہ دامان عظمت و کبریائی او بلوث تمنا و آرزو ملوث نشود و ہمتی در طلب او عطا فرماید کہ ہر چہ از وے ظاہر شود ظاہراً و باطناً چشم ازان پوشیدہ التفاتے بآن نماید بلکہ بسوز و بگداز و ہیچ چیز نخواہد و بامرے ملتفت نگردد این زبان نہ ہجر او را خواہد و نہ وصل را ہجر محبوب چگونہ میخواہد و صل او را برائے آن نخواہد کہ بیقین یقین دانستہ است کہ وصل و اتصال بآن فراخور حوصلہ او ست و مقید باستعداد و دریافت او و امرے کہ او گرفتار آنست ازین مقیدات منزہ و مبرا است و ازین قیود معرا پس از بلند ہمتی بآن وصل التفات نمی نماید و ہر چہ ازان ظہور نماید از ہمہ رو تافتہ مطمح ہمتش جز مطلوب حقیقی کہ ورائے ظہورات و ورائے آرزوہاست چیز دیگر نیست۔ مصرع آن لقمہ کہ در دہان نگنجد طلبد۔ تقییدات

مع ذلک از مطلوب مایوس ہم نیست کہ این معاملہ فوق معاملۂ یاس است عجب معاملہ است
نہ ہجر مطلوب را میخواہد و نہ وصل او را و یاس ہم ندارد و درین جا جمع اضداد و ہم رفع نقائض از
استحالہ بر آمدہ است عرفت ربی بجمع الاضداد این کمال وابستہ بمقام محبوبیت است زیرا کہ
محب کہ ہموارہ شہود محبوب را می خواہد و دائما وصل و اتصال او را آرزومند کجا یارائے آن دارد
کہ پرتوے از محبوب ظاہر شود و خود را تواند نگاہداشت عزیزے گوید۔ بیت

بہوے تو از جا ہم مست و بیخود ز ہر سو کہ آواز پاے بر آید

خط محب باثار و افعال و صفات جمال و جلال و بحسن خد و خال محبوب شیفتہ است محبوب ست
کہ نشانے از اصل دارد و گرفتار ذات ست من حیث ھی و از غلبۂ این گرفتاری باین امور ملتفت
نمی شود و قبلۂ توجہ را پراگندہ نمی کند والسلام

مکتوب صد و شصت و ہشتم (۱۶۸)

بہ آغا رشید در آنکہ شرط نخستین این راہ فناست۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالی ابواب فیوض و ترقیات را ہموارہ مفتوح داراد
آدمی مادام کہ در بند علم و دانش است از معرفت بسیط کہ نزد اہل اللہ معتبر است بے بہرہ است
نسیان ماسوی و زوال علم ماعدا شرط نخستین این راہ ست علم حصولی اشیا باشد یا علم حضوری کہ
عبارت از نفس حاضر است تا ساحت باطن از نقوش علمیۂ اشیا پاک و مصفا نشود ظہور انوار قدم
صورت نہ بندد و تا نفس حاضر برپاست راہے بآن حریم ندارد۔ بیت

ہیچ کس را تا نگردد او فنا نیست رہ در بارگاہ کبریا

مکتوب صد و شصت و نہم (۱۶۹)

بمیر ضیاء الدین حسین در آنکہ یاس از عمل مستلزم اعتماد بر کرم است۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب قاصد ملا محمد زاہد ارسال داشتہ بودید رسیدہ مسرت بخش گردید۔ مصرع

اے وقت تو خوش کہ وقت ما خوش کردی

مقدمات بسوطہ کہ مبنی از یاس تمام از عمل اینکس باشد واعتماد کلی بر کرم و فضل لم یزلی بود اندراج نمودہ بودند بوضوح پیوست بلے ہر چند یاس از عمل بیش اعتماد بر فضل بیش از عزیزے پرسیدند کہ رابعہ بصریہ این ہمہ امید کہ داری از چہ روئے داری فرمود بیاسی من کل عملی یعنی این ہمہ امید کہ دارم بسبب یاس من ست از ہمہ عمل خویش وآنچہ از ذکر مرگ و قیامت وغالب آمدن شوق دار اللقا بجہت غلبۂ رجاو حسن ظن باو تعالی مندرج بود نیک و مبارک است حدیث نفیس احسن ظنک بربک وحدیث قدسی انا عند ظن عبدی بی مؤید این معنی است مقدمات شوق آمیز وسوز انگیز نوشتہ بودند ونیز نوشتہ بودند الٰہی چون آشنائے تو با خلق بیگانہ است بسر آشنائی کسے ندارم الخ امیدوار ساخت حق سبحانہ بحقیقت این آشنائی رساند ورہائی تمام از خود واز خلق نصیب وقت گرداند۔ مصرع

اے وائے بر آنکہ از خود واز خلق نہ رست

وکمال این انقطاع وذہاب عین واثر از سالک از روے یافت وشہود بے تجلیات صفاتیہ بلکہ بے تجلی ذات تعالی میسر نیست وذہاب آثار ظلمات عدم کہ شب دیجور بعد ودوریست بے طلوع آفتاب احدیت از افق غیب الغیب بر خرابۂ سالک کہ بسبب آن بدولت قرب ووصال تواند رسید ممکن نہ والسلام

مکتوب صد وہفتادم (۱۷۰)

بمولانا محمد حنیف در آنکہ باید کہ ذکر بہیچ غرض مشوب نباشد حتی الاحوال والمواجید۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مصرع

از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است

مخدوما طالب حدیث ذات را باید کہ ذکر و فکر را بخلوص امنیت کند ومشوب باغراض و

امانی خود نسازد بلکہ احوال ومواجید ہم دران ملحوظ ومنظور نبود بمقتضائے میعاد فَاذْكُرُوْنِي أَذْكُرْكُمْ ازاں طرف نیز یاد خواہند کرد بہ بیند کہ بچہ نہج یاد فرمایند وبکدام عطیہ نوازند بلکہ در ذکر باید کہ جانب اذکرکم ملحوظ نباشد وبخلوسینہ یاد کند۔

اگر گویند کہ از کریمہ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَّطَمَعًا خلاف آن مفہوم می شود وآنکہ گفتہ اند کہ می تواند کہ مراد خوفا عن الانقطاع وطمعا فی الوصال باشد تشفی ازین شبہ نمی نماید چہ بساست کہ منظور در ذکر وعبادت این خوف واین طمع ہم نبود ووصل وفراق محظور نباشد۔ گوئیم کہ شک نیست کہ او سبحانہ بذات اقدس خویش نیز مستحق ذکر وعبادت ست قطع نظر از ثواب وعقاب وقرب ودرجات واین کریمہ منافی این معنی نیست غایت الامر روا ست کہ این کریمہ ناظر باستحقاق صفاتی باشد واستحقاق ذاتی ورائے آن بود واز نصوص دیگر کہ تسبیح وذکر دران مقید بخوف ورجا نیست مستفاد گردد مثل اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰى وکریمہ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ ومی تواند کہ دعا در کریمہ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ الآیہ بمعنی سوال بود کہ مقابل ذکر است چنانچہ در حدیث قدسی آمدہ است من شغلہ ذکری عن مسألتی اعطیتہ افضل ما اعطی السائلین وسوال من حیث انہ سوال البتہ خوف وطمع دران ملحوظ ست بخلاف ذکر۔

مکتوب صد وہفتاد ویکم (۱۷۱)

بحاجی محمد افغان در نصیحت

مخدوما اوقات را معمور دارند وبخلوت وتنہائی بیشتر راغب باشند واختلاط با مردم خصوصا مردم بیگانہ کہ داخل طریق نیستند کمتر نمایند وبقدر ضرورت باآنہا نشست وخاست کنند لیکن باحوال طالبان نیک پردازند وتفقد احوال پرسی آنہا چنانچہ باید بجا آرند وحق شرعی اہل خانہ را نیز بجا آرند واختلاط کثیر باآنہا نہ نمایند کہ مصاحبت نسا میل بحطام دنیاوی می آرد واز حق سبحانہ غافل می سازد ودور می اندازد۔

مکتوب صد و ہفتاد و دوم (۱۷۲)

بہ محمد کاشف درآنکہ در حق کمل ظاہر در رنگ باطن بدوام حضور موصوف است۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ اللہ تعالیٰ از رقیت ماسوی محرر کناد بالنون والصاد وَاِنۡ تَعُدُّوۡا نِعۡمَتَ اللّٰہِ لَا تُحۡصُوۡھَا از جانب حق سبحانہ فیض و انعام دائمی است بر بندہ فیض صوری و معنوی ظاہری و باطنی کہ اگر یک ساعت و یک لمحہ این فیض منقطع شود اثرے از بندہ نماند چہ وجود چہ کمالات تابعہ وجود پس بر بندہ ناگزیر است کہ یک لمحہ و یک چشم زدن از آنحضرت غافل نباشد و بدوام حضور موصوف بود عجب خسران و خجالت است کہ منعم حقیقی در صدد انعام بود و منعم علیہ توجہے باو نداشتہ باشد و معرض بود۔ بیت

کسے کو غافل از حق یک زمان ست ۔۔۔ دران دم کافر است اما نہان ست

شک نیست کہ دوام حضور نسبت باطن ممکن بلکہ واقع است علی الخصوص در طریقۂ ما بکرم اللہ سبحانہ این دوام بسیر الحصول است و در ابتدا دست می دہد ولیکن این دوام بظاہر متعسر است چہ ظاہر اکہ بکثرت آویختہ است از غفلت چارہ نیست و از خواب و اختلاط با مردم گذرنہ، آرے اگر این غفلت ظاہر را مقرون بہ نیت صالحہ گرداند غفلت عین حضور گردد نوم بہ نیت دفع کسل در طاعت داخل طاعت است نوم العلماء عبادۃ شنود باشد و اختلاط با خلق بہ نیت ادائے حقوق شان از مامورات شرعیہ است و کل مطیع اللہ تعالیٰ فی امر ذاکر لہ پس دوام حضور نسبت بظاہر نیز متحقق باشد و ظاہر و باطن بدین تقدیر بدوام آگاہی موصوف بود چہ باطن بتمام بے شرکت مر حق راست جل و علا و ظاہر کہ گاہے حاضر و گاہے غائب است نصف آن نیز مر اوراست تعالیٰ و نصف دیگر از ظاہر کہ بصورت در غفلت و غیبت است چون در طاعت مولیٰ است سبحانہ نیز عاید بآن جناب قدس است اِلَیۡہِ یُرۡجَعُ الۡاَمۡرُ کُلُّہٗ فَاعۡبُدۡہُ وَتَوَکَّلۡ عَلَیۡہِ۔ باید دانست کہ این دوام کہ نسبت بظاہر و باطن بود نصیب کمل کمل است از افراد انسانی کہ از طاعت نفس امارہ بر آمدہ اند

بلکہ باطمینان نفس مشرف گشتہ اند وبفنائے اتم وبقائے اکمل پیوستہ واز کلفت تصحیح نیت واخلاص در عمل وارستہ اند ہر کہ در تکلف تصحیح نیت واخلاص است مخلِص است بکسر لام وآنکہ از تکلف گذشتہ است وبحقیقت پیوستہ مخلَص است بفتح لام کہ در کریمہ اِنَّہٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِیْنَ واردا ست والمخلصون علی خطر عظیم والسلام

مکتوب صد وہفتاد وسوم (۱۷۳)

بخواجہ ابراہیم در جواب سوال او از معنی عبارت عزیزے کہ گفتہ علم حق را تعالی در علم خود گم می یابم۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مجاری امور مشکور است المرجو منہ سبحانہ استقامتکم علی جادۃ الکبراء فانہا ملاک الامر وبدونہا خرط القتاد۔ نوشتہ بودند کہ عزیزے گفتہ است کہ علم حق را تعالی در علمِ خود محو می یابم ازین سخن اظہار استعاذہ نمودہ بودند ونوشتہ بودند کہ عکس استبعاد این باید گفت کہ علم خود را در علم واجبی محو می یابم۔

مخدوما بر دید اعتراض را گنجایش نیست لیکن منشا این دید را باید جست بدانند کہ منشا این دید آنست کہ علم خود را مرآت علم واجبی جل سلطانہ یافتہ ومرآت را اجمع از ما فی المرآت خیال نمودہ در رنگ آنکہ صورت آفتاب یا آسمان در آئینہ ظاہر شود وسادہ لوحی آفتاب را یا آسمان را جز آئینہ تصور نماید این از قبیل اشتباہ انموذج شئے است بشئ چہ ظاہر در مرآت انموذج آفتاب ست نہ نفس آفتاب ازین بیان حل شد معنی آن بیت مولوی معنوی قدس سرہٗ کہ فرمودہ۔ بیت

علمِ حق در علمِ صوفی گم شود — این سخن کے باورِ مردم شود

ونزدیک بآنست آنچہ از شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ العزیز نقل می کنند کہ گفتہ است کہ جمع محمدی اجمع از جمع الہی است چہ جمع محمدی جامع مراتب وجوب وامکان است بخلاف جمع الہی این نیز از قبیل اشتباہ انموذج است باصل چہ ظاہر در مرآت محمدی صورت مرتبہ وجوب ست نہ عین آن مرتبہ خوش گفت۔ بیت

توازخوبی نمی گنجی بعالم مراہرگز کجا گنجی درآغوش

این درویش رانیزاین دیدگاه گاه در بادهٔ خود بحصول می پیوندو لیکن منشا آن بکرم اللہ سبحانہ معلوم است اززلت وخطا محفوظ است ماللتراب ورب الارباب این قسم چیزہا درین راہ بسیار رومی دہد ازہمہ باید گذشت وبعجز ونادانی باید آمد وبندہ باید شد وخیال خواجگی از سر باید برداشت وبکمال خاکساری لوازم بندگی بجا باید آورد اگر بہ بندگی قبول فرمایند زہے عز وشرف والاخسارت نقد وقت است کمال ممکن در بندگی ست خداوندی باو تعالی مسلم است. بیت

گرز معشوقت خیالے درسراست نیست معشوق آن خیال دیگراست

والحمد للہ اولاً واخراً والصلوة والسلام علی رسولہ دائماً وسرمداً وعلی رسولہ الکرام وصحبہ العظام الی یوم القیام

مکتوب صد وہفتاد وچہارم (۱۷۴)

بخواجہ گدا در بیان خلاصۂ سلوک بطریق اجمال۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اخوی گرامی خواجہ گدا محمد ازین دور افتادہ دعائے فراوان خوانند واوقات را بذکر ومراقبہ بسر برند بحدیکہ دل را انقطاع تام از ماسوی مذکور حاصل آید وتعلق حبی وعلمی او از اشیا زائل گردد حضور مع اللہ سبحانہ وصفاتی دل شود واز تصنع وتکلف باد کرد وارہد چنانچہ سمع صفت سامعہ وبصر صفت باصرہ بعد ازان سعی کند کہ این وصف حضور بآنجناب اقدس رجوع کند ونفس حاضر ازمیان برخیزد وحضور او خود بخود بے مزاحمت اغیار صورت بند داین است نسخۂ حال وخلاصۂ تحقیق اہل کمال والسلام

مکتوب صد وہفتاد وپنجم (۱۷۵)

بحاجی حسین درآنکہ مشاہدات ومتخیلات را نفی باید نمود۔

جناب مشیخت مآب شیخ حاجی حسین محب دور افتادہ را فراموش نکنند گاہے بدعا یاد آوری نمایند و از اعلام احوال خود و تفقد احوال دوستان غافل نباشند و بُعد ابدان را سبب بعد قلوب نسازند و ابواب فیوض راکہ از راہ قلوب ست ہموارہ مفتوح دارند و جمیع مشہودات و متخیلات خود راکہ بعنوان حقانیت ظاہر شود نفی نمایند و در ماورای معلومات و مشہودات پویند و خواہان نسبت مجہول الکیفیت باشند آرے مشہودے کہ تمثال نسبت مذکورہ بود و تذکار آن معاملہ نماید نفی آن درکار نبود و بر وظائفِ طاعات و عبادات مستقیم باشند و ہمہ اوقات را دران مستغرق دارند والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و ہفتاد و ششم (۱۷۶)

بمیرزا لطف اللہ بن سعید خان در آنکہ فنا شرط معرفت است و ترغیب بر تحصیل این دولت علیہ۔

حضرت حق سبحانہ ظاہر را بنور شریعت غرا آراستہ و باطن را از ثمرات و برکات آن شاداب و سیراب دارا دبالنبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والبرکات الیٰ یوم التناد۔ مخدوما چونکہ مطلوب از ایجاد بنی آدم تحصیل معرفت حق است جل و علا و معرفت بطور این طائفہ علیہ بے فنائے در معروف صورت نمی بندد۔ بیت

ہیچ کس را تا نگردد او فنا   نیست رہ در بارگاہِ کبریا

پس بر امثال ما مہجوران ناگزیر است کہ عمر گرامی را بنحو این دولت مطلوبہ صرف نمائیم و پیش از فنائے صوری بفنائے حقیقی بشتابیم و سرمایہ وقت را در پے استیفائے لذات فانیہ نگمازیم و تعمیر چیزے کہ تخریب آن خواستہ اند نمائیم عذاب بُعد و حرمان بدتر از عذاب جحیم است چنانچہ لذت قرب و وصال زیادہ از لذات جنات نعیم است فیا ویلتا علی من اعرض عن اللہ و واحسرتا علی من فرط فی جنب اللہ دوبارہ در دنیا آمدنے نیست مَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖ أَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ أَعْمٰى وَأَضَلُّ سَبِيْلًا بیت

ترسم کہ یار با مانا آشنا بماند　　　تا دامن قیامت این غم بما بماند

ازجوانان مستعد افسوس می آید کہ فطرتہائے عالیہ خود را مصروف این دنیہ گردانیدہ اند و بظاہر مشغوف این قحبہ غدار گشتہ واز جواہر نفیسہ بخزف ریزہائے چند فرو ماندہ جمال مطلق تابان ست و راہ آمد و رفت آن کشادہ و امثال ماپست فطرتان ازان جمال محجوبیم وازان حریم متعال مہجور۔ بیت

درجہان شاہدی و ما فارغ　　　درقدح جرعۂ و ما ہشیار

کمال خجالت و انفعال است کہ حضرت کریم ذوالنوال بآن عزوجلال نظری باین ذرہ مثال داشتہ باشد وازسر علانیۂ او آگاہ بود او ازنہایت جہالت توجہ قلب ابدیگران آرد و سرنیاز باغیار او دارد۔ رباعی

آمد سحر آن دلبر خونین جگران　　　گفتا کہ تو بر خاطر من بار گران

شرمت بادا کہ من بسویت نگران　　　باشم تو نہی چشم بروے دگران

باید کہ تاہنگام ملاقات صوری طریقۂ مفاوضت اجاری دارند تا راہ افاضات معنوی مفتوح تر باشد۔

(۱۷۷) مکتوب صد و ہفتاد و ہفتم

بملا جمال الدین در انکہ بر کشوف و وقائع اعتماد نباید نہاد و کمال معتبر معرفت صانع است جل و علا و در تحقیق فنا۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحائف شریفہ متعاقب یک دیگر رسیدہ خوشوقت و مبتہج گردانید حضرت حق سبحانہ ہموارہ با ذوق و شوق دارا د و عروجات و ترقیات دہاد۔ مخدوما چون تفرقہ در کشوف و منامات و بشارات صحیحۂ صادقہ و خلاف آن متعسر است اعتماد بران نباید نہاد واعتبار آن چندان نباید نمود کہ کمال معتدبہ بآن مربوط نیست آنچہ شایان اعتماد است و بیشک منجی است کتاب و سنت است باید کہ ہمت بر آن گمارند کہ عمل بمقتضائے کتاب و سنت میسر آید و ذکر نیز از مامورات شرعیہ است دوام آنرا از دست ندہند و اوقات را بآن مستغرق دارند و کمال کہ اہل اللہ مقرر نمودہ اند معرفت صانع است جل و علا و معرفت عبارت از فناست در معروف۔ بیت

تو مباش اصلا کمال این ست و بس　　　رو درو گم شو وصال این ست و بس

وفنا بطور یاد دوگونہ است پس فنائے قلب نسیان اوست ماسوی مذکور را بحدے کہ اگر بتکلف یاد ماسوی نماید بیادش بنیاید بالجملہ تعلق حبی و علمی او از ماسوی منقطع گردد و فنائے نفس عبارت از انتفائے نفس حاضر است بتمام و محوق است بعدم صرف بحیثیتے کہ تعبیر از خود بانا نتواند کرد در ین موطن عارف را نہ ذکرے بود و نہ توجہے چہ از عارف اثرے نماندہ است ذکر و توجہ کہ را بود بعد از اں اگر توجہ و ذکر و حضور است از خود بخود است مقصود ازین فنا زوال گرفتاری با دون حق سبحانہ ست چہ آفاق و چہ انفس کہ سم قاتل و مرض مہلک است و انجلائے ایمان است و انقیاد احکام شرعیہ است بروجہ کمال و حصول یسر است در امتثال اوامر و انتہا از نواہی و دفع عجب و ریاست در طاعات تا اخلاص پیدا آید و اطمینان نفس امارہ است کہ بالذات معادی احکام الٰہی است جل و علا و مسلمان گشتن است باسلام حقیقی مجمل آنکہ مقصود از سیر و سلوک و فنا و بقا تحصیل بندگی ست و نیستی تا احکام و لوازم بندگی کماہی بقدر الامکان بجا آرد و سرکشی کہ از راہ نفس و ہوا پیدا است روبزوال آرد نہ آنکہ بندہ سر از ربقۂ بندگی بکشد و دعوائے خواجگی بنماید و تماشائے صور و انوار غیبی کند صور و انوار حسی چہ کمی دارد کہ کسے آنرا گذشتہ ہوس صور و انوار غیبی نماید صور و انوار حسی و غیبی ہر دو مخلوق اند و بداغ حدوث متسم رویت و مشاہدہ حق جل سلطانہ با آخرت تعلق دارد و در دنیا نیست چنانچہ اجماع علمائے کرام و صوفیائے عظام بر آں واقع است و آنچہ بنشأ دنیوی تعلق دارد حصول ایقان ست پس نتیجۂ طریقۂ صوفیہ علیہ در نشأ دنیوی کمال احکام شرعیہ است و وصل و مشاہدہ و قرب نتیجۂ است کہ تعلق با آخرت دارد باید کہ کمر ہمت را در اتیان احکام شرعیہ چست بربندند و امر معروف و نہی منکر را شیوۂ خود سازند و احیائے سنن متروکہ را از اہم امور دانند و ہر واردے کہ روئے دہد در ستر آں کوشند و بر وقائع و منامات اعتماد نہ نہند اگر کسے در خواب بادشاہ یا قطب وقت گشت چہ می شود بادشاہ و قطب آنست کہ در خارج باین دو منصب برسد و اگر در خارج ہم کسے بادشاہ شد یا مکونات مسخر وے گشتند کدام بزرگی حاصل کرد و کدام عذاب گور و قیامت از وے رفع شد۔ بیت

گردد بو مسخر تو گردد زین ہر دو چہ حاصل تو گردد

بلند ہمتان باین قسم امور التفات نمی نمایند و در مراضی مولی جل سلطانہ می کوشند و در فنا و نیستی و ستر واردات سعی می نمایند حمداللہ سبحانہ کہ در محبت و اعتقاد بزرگان رسوخ تام دارند و اوضاع شما پسندیدہ مستمع می شود از امثال شما دوستان امید واریم کہ این عاصی را از دعا فراموش نسازند و رحمت و مغفرت و رضائے خداوندی در حق این فقیر دریوزہ نمایند والسلام

مکتوب صد و ہفتاد و ہشتم (۱۷۸)

بمولانا حسن علی در ترغیب بر کسب علوم شرعیہ و احیائے سنن مصطفویہ علی مصدرہا الصلوۃ و السلام والتحیۃ باذکر نصائح دیگر۔

بعد الحمد والصلوۃ و تبلیغ الدعوات بسعادت آثار اخوی اعزی مولانا حسن علی احسن اللہ سبحانہ حالہ وحصل آمالہ می رساند احوال مستوجب حمد است للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علی ذلک المسئول من اللہ تعالی ثباتکم واستقامتکم علی طریقۃ الکبراء فانہا ملاک الامر و مدار النجاۃ وبدونہا خرط القتاد اے برادر چون آوان آخر الزمان است و دین سستی پیدا کردہ است و سنت متروک گشتہ و بدعت شائع شدہ تحصیل علوم و نشر آن درین طور وقت ظلمانی از اہم مہام است و احیائے سنت محمدیہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ از اعظم مقاصد کمر ہمت در کسب علوم شرعی و نشر آن و احیائے سنت مصطفویہ چست بربندند و زاویہ نامرادی و دوام نگرانی را بجناب قدس ایزدی عز برہانہ بوصف عجز و نیستی از دست ندہند دیگر ہیچ فکر احوال و مواجید نکنند کہ کمال آن مربوط باخر نست و امورے کہ صوفیۂ وقت بآن خرسند یا از قبیل کسراب بقیعۃ یحسبہا الظمان ماء است یا بہر تسلیۂ شان از ہزاران یکے را و انمودہ اند خوش گفت آنکہ گفت تلک خیالات تربی بہا اطفال الطریقۃ این دار دار عمل است در ادائے طاعات مردانہ باشند و انزواء گوشہ را مغتنم دانند و امور معاش صوری را بحضرت رزاق

ذوالقوۃ المتین سپارند و جمعیت را در ترک تدبیر آن دانند که معاملۂ تدبیر و جمع اسباب بدور و تسلسل
می کشد و حصول جمعیت تام ازاں محال عادی است دیگر فاتحہ پدر عزیز شما خواندہ شد اِنَّا لِلّٰہِ
وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ حق سبحانہ مشمول رحمت خویش کناد و شما واپس ماندگان را رضا بقضائے
خود دہاد و بفاتحہ و صدقہ و استغفار ہموارہ یاد می نمودہ باشند۔

مکتوب (۱۷۹) صد و ہفتاد و نہم

بخواجہ محمد صدیق در دلالت بر طلب استقامت بر شریعت و بر محبت مرشد و در آنکہ حصول نسبت
دیگر است و علم بآن دیگر و کشف بر آنکہ حال باشد و علم بآن نباشد۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند کہ مکتوب مرغوب مع جزوے نیاز مرۃ بعد
اخریٰ رسید و مقدمات دور و دراز آن واضح گردید۔ مخدوما ازین جانب بکمال صفاست غبارے
در خاطر راہ ندہید افسردگی نصیب اعدا باد در کار خود سرگرم بوند و در ہر وضع کہ باشند دوام اقبال را
بوصف نیستی از دست ندہند و از حضرت حق سبحانہ استقامت طلبند الاستقامۃ فوق الکرامۃ
شنیدہ باشند فقیر نیز استقامت شما دریوزہ کردم امید کہ آثار آن بظہور آید اگر از احوال و مواجید
ہیچ ظاہر نشود و استقامت بر شریعت و بر محبت حضرت ایشان و فقرائے ایشان باشد باکے ندارد
و از حقیقت بے نصیب نیست و اگر معاملہ برعکس است جز استدراج نباید دانست این سر رشتہ را
محکم باید داشت نسبت بزرگان مابس عالی است و از حیطۂ دانش بیرون مشکل کہ دست ادراک
یکایک بدامان آن رسد ہر چند حاصل بود چہ حصول امر دیگر است و علم بآن دیگر یعنی علم حصول
نسبت باطن را ست کہ علم و التذاذ نصیب اوست اگر با ظاہر مختلط است چنانچہ در ابتدا
علم و التذاذ باطن در ظاہر نیز بحکم جوار سرایت می کند و ظاہر نیز واجد و ملتذ می گردد و چوں کار
بانتہا آید باطن از ظاہر مفارقت گزیند و حق جوار مرتفع شود ظاہر بیچارہ از دولت باطن بہرہ
کم گیرد و خود را خالی و بے نسبت یابد بلکہ گاہ بود کہ از کمال بے مناسبتی بباطن بندی رشید را

کہ چاشنی از انتہا بحکم اندراج النہایۃ فی البدایۃ یافتہ است و از قلب کہ مقام جذبہ است برآمدہ وبہ مقلّب آن نہ پیوستہ وبظاہر بذوق ووجد موصوف است از خود کامل داند واز خود نفی نسبت نمودہ وار اصحاب نسبت داند ازین جاست کہ طالب در صحبت این قسم مبتدی ومتوسط بظاہر رشد بیشتر می فہمد ووجد والتذاذ زیادہ تر می بیند چون مرشد او بشوق ووجد ملتذ است در مسترشد نیز این کیفیت پر تو می افگند شیخ الاسلام گفتہ اگر خرقانی ومحمد قصاب بجائے بودندے من شمارا بوے فرستادمے نہ بخرقانی کہ وے شمارا سود مند تر بودے از خرقانی، یعنی خرقانی منتہی بود مرید از وے کم بہرہ یافتے۔ راقم گوید یعنی بہرۂ کہ بوجد ودانش تعلق دارد نہ مطلقا چہ بہرۂ کامل آنست کہ در صحبت منتہی حاصل است بہرۂ اولیٰ را باین بہرہ چہ نسبت آن صورت بہرہ است و این حقیقت بہرہ لیکن از کمال علو چون نسبت او از ادراک متعارف بیرون است در طالب نیز باین کیفیت ظہور می نماید نسبت اصحاب کرام علیہم الرضوان ہمیں بودہ است فَلَا تَكُوْنُنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ۔

مکتوب صد وہشتادم (۱۸۰)

بحضرت حقائق ومعارف آگاہ جامع علوم ظاہری وباطنی شیخ محمد یحیی دامت برکاتہ در ذکر خصائص حضرت مجدد الف ثانی بطریق اجمال وتعرض بر احوال درویشی۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی۔ مخدوما در کتابت اخیر مندرج بود کہ در مشافہہ ہم ذکر بعضے معارف خاصۂ آنحضرت نمودہ می شود مثل گذشتن از معارف توحیدی وبالا رفتن از مقام جذبہ وسلوک بے تکلف تسلیم وتصدیق می نماید۔ اے عزیز این مزایا وما بہ التفاضل آنحضرت کہ فقیر نوشتہ بود امور دیگر است کہ دیدۂ عقل ووہم در ادراک آن خیرہ وزبان خیال در بیان آن لال است واین کمال کہ شما در معرض بیان آوردہ اید رتبہ ایست پائین از رتبہ ہائے صعود آن کمالات ومزایا بلکہ این کمال را کہ از کمالات ولایت است نسبت بآن امور کہ متفرع بر کمالات نبوت است ہیچ اعتبارے واعتدادے نیست کاش حکم قطرۂ داشتہ باشد نسبت بدریائے محیط

این کمال از قبیل علوم لایق الاظهار است و آن امور از اسرار لازم الاستتار معلوم است که علوم را با سرار چه نسبت است و معامله که با خلقت آنحضرت قدس سرہٗ وابستہ است جدا است و اسرار و دقائق و نازکیہائے کہ در ذات و صفات نوشتہ اند و تحقیقات و مقالات مقررہ کہ بیان فرمودہ اند علیحدہ و معاملات اصالت و تخمیر طینت از بقیہٗ خلقت خاتم الرسل علیہ و علیہم و علیٰ آل کل الصلوات و التسلیمات را خود چہ بیان نماید و از ولایت آنحضرت کہ ناشی از مقام محبیّت و محبوبیت ذاتی ست چہ نشان دہد از حقیقتہائے ہویت کہ خصوصیت بایشان دارد و آن حقیقت مخزن رحمتہائے نامتناہی است کہ یک چشمۂ آن نشاۂ ہمین گشتہ و چشمۂ دیگر بنشاۂ دیگر ذخیرہ شدہ و صفت رحمٰن و ارحم الراحمین ہم ازان حقیقت انباع یافتہ است و ایضاً ترقی از تعین اول اثبات نمودہ اند و دیگراں را ازاں منع نمودہ و منتہائے سیر و سلوک را تا آنجا گفتہ و فوق آن مرتبہ اطلاق و لاتعین و ذات بحت تصور نمودہ کہ سیر و سلوک و علم و معرفت را در آنحضرت ممتنع دانستہ و حضرتِ ایشان چندین مراتب و تعینات از گذشت آن اثبات فرمودہ اند و تعین اول را بمراحل ازاں بالا بردہ بلاتعین خود چہ رسد و دقائق حقیقتِ محمدی و حقیقتِ قرآنی و حقیقت کعبۂ ربانی و حقیقتِ صلوٰۃ و حقیقتے کہ فوق این حقائق است کہ آنحضرت بہ بیان آن ممتاز ند در مکتوبات مسطور است و کمالات حقیقت و لایت محمدی و ولایتِ ابراہیمی و ولایت موسوی و ولایت احمدی و کمالات انبیا و خصوصیات رسل و مزایائے اولوالعزم و مبادی تعینات ہر کدام ازین بزرگواران و خصوصیت حضرت روح اللہ و حضرت مہدی موعود و مبادی تعینات ملاء اعلیٰ و ولایت حضرت صدیق و مبدأ تعین او رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ بیان فرمودہ اند تا کسے نویسد علیٰ نبینا و علیٰ سائر الانبیاء و الملائکۃ الصلوات و التسلیمات و علیٰ اتباعہم و ہمچنیں تفاوت اقدام اصلان بحقیقت صلوٰۃ و مزیت انبیا درین جا و صفوف اربعۂ این بزرگواران علیہم التحیات و خصوصیات انبیا کہ اسامی منبر کہ آنہا در قرآن مجید مسطور است علیہم الصلوات و آنکہ مقام آنسرور را علیہ السلام برہمہ این مقامات سروری ست و نصیبے کہ آنحضرت را ازین مقام ثابت است

کجا

ونصیب حضرت مهدی موعود ازان و منشار اصالت و ولایت خود و اصالت حضرت مهدی علیہ الرضوان تا کجا شرح دہد و در مرض موت اسرار و دقائق کہ بیان فرمودہ اند و کمالات اہل بیت آنسرور را علیہ السلام و علیہم التحیات و البرکات و بعضے از خدمات شایستہ خود نسبت بایشان بچہ طریق معقول سازد و حقائق قیومیت و دقایق مقام خلت و مزایائے محبت و اسرار صباحت و ملاحت و امتزاج این دو حسن مطالعہ نمودہ باشند و اسرار مقطعات کہ در بالا رمزے ازان گذشتہ دریائے است بے پایان کہ در گفت و شنود نیامدہ و سربستہ رفتند و آنچہ نوشتہ اند کہ مکشوفات خود را برابر معارف آنحضرت می دانند سخن در فہم معارف آنحضرت است بلکہ در فہم اصطلاح شیخ ابن عربی می رود کہ بمراحل ازان دور است برابری بآن جستن خیال محض است کہ ناشی از نادانی و خام خیالی است بسا نادان کہ از روئے جہل مرکب اعتماد بر بعضے وقائع خود ہا نمودہ در توہمات فاسدہ افتادہ اند و مردم را از راہ بردہ اند ضلّوا فاضلّوا ضاعوا فاضاعوا برابری جستن فرع ادراک بلکہ فرع تصور است کہ بوقوع نیامدہ برابری کجا و مساوات کو۔ مصرع بخواب اندر مگر موشی شتر شد

مکتوب صد و ہشتاد و یکم (۱۸۱)

بمولانا جمال الدین در بیان مقام جمع و ترغیب بر تحصیل فرق بعد الجمع۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ لطیفہ مشرف ساخت از مطالعۂ اذواق و مواجید و اشواق و تلوینات کہ در ضمن اشعار رنگین و عبارات دلکش بود حظہا نمود مصرع

اے وقت تو خوش کہ وقت ما خوش کردی

مخدوما امثال این ولولہائے شوق و دلوانگیہائے عشق کہ سالکان را دست می دہد شگوفہ انجمن جمع است کہ ہنگام استواء شمس حقیقی از غنچہ سویدائے قلبی سر می برآرد و نماز را در ین وقت استواء مرفوع می داند و تکالیف شرعیہ را زنجیر دست و پائے مجنون می یابد و خیال سقوط تکالیف می نماید ذکر را الفلقہ و ذنب می فہمد و می گوید توبۃ العوام من الذنوب و توبتی من قول بقیقہ

لا اله الا الله و نیز میگوید ذکر الله یسود القلب و یزداد المعاصی والذنوب و از تعیین مذهب ملت یکسوست و ترانهٔ انا علی مذهب ربی مترنم و به نماز رسمی کمتر می آید و بقیام و قعود آن نمیگراید و می پندارد لا صلوة للمؤمن الا فی قلبه و میخواند بیت

بکفر و باسلام یکسان نگر — که هر یک ز دیوانِ او دفتریست

هر چند بظاهر از حدود شرعیه تجاوز نمی نماید و به نماز و سائر احکام مقید است و اگر این راهم نداشته باشد ملحد و مردود است که از مبحث خارج است فارق عدل میان محق و مبطل اتیان احکام شرعیه است و التزام ملت مصطفویه علی مصدرها الصلوة والسلام والنتیجة هذا و آنچه این فقیر بآن ترغیب نموده است از تعمیر اوقات و اتیان اعمال صالحه بشوق و رغبت مناسب مقام جمع الجمع و فرق بعد الجمع است که مقام صحو است درین وقت آرام در بندگی ست و التذاذ در طاعات ارحنی یا بلال رمزیست ازین معما و قرة عینی فی الصلوة اشارة است باین متمنا این کمال ناشی از مقام نبوت است و آنچه بالا گذشت ناشی از سطح ولایت این اسلام حقیقی است و آن کفر حقیقی نسبت آن باین نسبت قطره ایست با دریای محیط بلکه نسبت قشر است با لب بلکه نسبت موهوم است با موجود حقیقت معامله اینجا هویدا است آنجا بیش از شبح و نمونه نیست و از شمسِ حقیقی جز تمثال از آن حاصل ندارد خوش گفت بیت

تو از خوبی نمی گنجی بعالم — مرا هرگز کجا گنجی در آغوش

چون این کمال بر تو انداز د کمال سابق رو باستتار آرد و نشانه از آن نماند بلکه از آن نادم و مستغفر بود نماز مقصور برین صورت نیست در عالم غیب الغیب حقیقتی دارد که فوق حقیقتهاست تا بآن حقیقت نرسد از کمال این چه دریابد و آن حقیقت باین صورت برپاست نماز معشوقه ایست دلربا گویا صورت زیبائے او را در عالم مجاز باین ارکان مخصوصه وانموده اند و اداهای رعنائی او را باین قیام و قعود و آداب و خشوع ظاهر ساخته هر که واله آن صورت نگردد حقیقت آن ارکان را چه دریابد و کسی که فریفتهٔ آن اداها نشود حقیقت این قیام و قعود را چه فهمد بیت

چکد مشک تر از دستم چو آن گیسو بچنگ افتد — دمد صبح از گریبانم گر آن مه در کنار آید

مکتوب صد و ہشتاد و دوم (۱۸۲)

بمیرزا عبید اللہ در شرح احوال و جواب استفسارہا و تحقیق حیوۃ و موت حضرت خضر علیہ السلام۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی بمطالعۂ صحیفۂ شریفہ گرامی مسرور و خوشوقت گردید نوشتہ بودند کہ ازاں مقام استخلاص یافتہ نسبت وہمیہ مضافہ بخود را کہ حوالہ باصل ست شیحے بیش در نظر نمی افتد در اکثر اوقات اما در اقل قلیل اوقات علم بشبح ہم نمی ماند بل علم بعدم او حمد اللہ سبحانہ کہ از کوچۂ تنگ بشاہراہ در آمدہ اند و از ظل باصل شتافتہ این کمال کہ وابستہ بانعدام سالک است بعد از لحوق منتسبات باصل بطور حضرت ایشان یا قدسنا اللہ سبحانہ بسرالاقدس معبر بہ تجلی صفات ست و کمال این تجلی وابستہ بہ تجلی ذات است چہ تمامی ہر مقام مربوط بگذشتن است ازاں مقام از آثار تجلی ذات است کہ شبح و جماد کہ در نظر عارف بعد از لحوق منتسبات باصل می ماند نیز زائل گردد عارف محو صرف و متلاشی محض گردد و آن شبح و جماد عدم بودہ است کہ بواسطہ　می نماید انعکاس کمالات از سائر اعدام متمیز گشتہ بود و چون کمالات امانتے باہل امانات ملحق شد ما بہ الامتیاز این عدم ازاں اعدام نماند پس ناچار آں عدم کہ مرآت کمالات وجودی بودہ و این مجموع ذات ممکن گشتہ بعدم مطلق شود این زمان از عارف نہ عین ماند و نہ اثر لا تبقی ولا تذر۔

و آنچہ نوشتہ اند کہ در اقل قلیل اوقات علم بشبح ہم نماند مانا کہ مقدمہ این کمال بود و آنچہ گفتیم کہ مقدمہ این کمال بود چہ ذات چون متجلی شود مر او را استتار نیست و نیز از علامت این مقام انتفائے ذکر و حضور و توجہ است از عارف اصلا و زوال مورد کلمۂ انا است رأسا بعد از لحوق کمالات باصل حضور خود بخود است و نصیب عارف ازین مقام جز استہلاک و استخلاص از قیود وہمیہ و خروج از جہل مرکب و شرک خفی و مرض معنوی بودہ نیست۔

و آنچہ نوشتہ اند کہ وجود قبل ازین بر ذائقہ چاشنی وحدت می داد و عین او تعالی می دانست امروز از تعینات چون اوصاف در نظر است بغایت عالی ست و مطابق قول علماء اہل حق شکر

شکر اللہ تعالیٰ سعیہم و موافق مذاق حضرت ایشان است و این تعین وجودی بطور آنحضرت فوق تعین علمی جملی است کہ اسبق تعینات ست بطور دیگران و از حیرت و عدم دریافت ورائے معاملہ وجود اظہار نمودہ اند بلے غیر از جہل و حیرت ازاں حضرت جلت عظمتہ چہ نصیب باشد ہر چند درک بود اما درک درک نبود العجز عن درك الادراك ادراك نشان حال آں مقام است این جہل و حیرت کہ ہزاراں مزیت بر شہود و معرفت دارد از اعلیٰ مقامات ست زینہار میل بہ پستی ننمایند و از اوج بحضیض نگرایند و از آب بسراب نہ فریبند خوش گفت. بیت

اگر ندہی بکف دامان یارم گرفتاری کسے دیگر مدارم

آرے از ہستی گذشتن بعقل راست نیاید و بظاہر در نیستی کوشیدن است لیکن چہ توان کرد عرفت ربی بجمع الاضداد ہستی و نیستی ہر دو چون از اعتبارات ست پس از آنحضرت متنزل باشد

لا و ہو زاں سرائے روز بہی باز گشتند جیب و کیسہ تہی

تعجب و تحیر شما بر محل است ہر گاہ فوق تعین علمی جملی سیر و سلوک و علم و معرفت تجویز ننمایند کہ بطور اینہا نیز این تعین مسبوق بحضرت وجود است فوق حضرت وجود چگونہ نسبت علم اثبات نمودہ اید ہر چند بطور ایشان این حضرت وجود مرتبہ ذات بحت است و بطور ما تعینے است از تعینات او قال الشیخ محی الدین العربی قدس سرہ فی الفصوص ما حاصلہ ان التجلی من الذات لا یکون الا بصورۃ المتجلی لہ فالمتجلی لہ ما رأی سوی صورتہ فی مرأت الحق وما رای الحق ولا یمکن ان یراہ بعد ازان فرمودہ کہ این تجلی منتہاے تجلیات ست و غایت مشاہدات فلا تطمع ولا تتعب فی ان ترقی من ھذا الدرج من التجلی الذاتی ثم قال وما وراءہ الا العدم المحض چہ عالم ظہور اسما و صفات ست از اسما و صفات بالا گذشتن در عدم خود کوشیدن است لیکن باید دانست کہ بموجب المرء مع من احب محبوب چونکہ ورائے آفاق و انفس است و ورائے نسبت و اعتبارات چہ نسبت علم و چہ نسبت وجود ناچار محب را بحکم این معیت بیرون آفاق و انفس و ورائے نسبت علم و ہستی گذرگاہ بود و ورائے ظل و اصل نظر گاہ باشد

بما فنا و بقائے ہر مرتبہ بر رفتن فوق آن امداد می نماید و دلیری می سازد و اصل را در رنگ ظل آن در را ہ
می گذارد نقاعد از آن چہ صورت دارد و گرفتار آں ذات بحت را بما دون آن تسلیہ چگونہ منصو
بود چاشنی ظلال و اعتبارات بر ذائقہ طالب ذات تعالیٰ لذت نمی دہد و در رنگ طفلان باین
شیرینی اضافی و حسن عارضی فریفتہ نمی گردد و لب تشنہ شراب تسنیم بموج سراب سیراب نمی شود
وَمِزَاجُهٗ مِنْ تَسْنِيْمٍ عَيْنًا يَّشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُوْنَ مابہ التفاضل بین اخص خواص از آنجا ست
و تفاوت انظار کمل کمل دراں مرتبہ پیدا است طمع و تحمل تعب طلب ہم در آنحضرت زیبا
وَفِيْ ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ط

مخدوما مباشرت اسباب منافی توکل نیست چہ تاثیر از جانب حضرت حق سبحانہ داند و
ثقہ باو نماید و سبب متیقن را درمیان آرد عین توکل باشد آرے ازتکاب اسباب موہومہ بعیدہ را
اگر دور از توکل گویند گنجایش دارد اما از اسباب متیقنہ چارہ نیست آتش بسوزد و تاثیر احراق از
حق داند و طعام بخورد و سیرے ازو بیند سبحانہ اگر در وقت حاجت ازین قسم اسباب نقاعد نماید
و ازین رہ گذر مضرت رسد عاصی شود و اسباب سہ گونہ است اسباب موہومہ لازم الترک اند و
اسباب متیقنہ واجب لاتیان و اسباب مشکوکہ و مظنونہ جائز الطرفین اند حق سبحانہ امر بمشورت
فرمود کہ از اسباب است بعد از ان امر بتوکل نمود قال اللہ تعالیٰ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا
عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِيْنَ در اعمال اخروی توکل معنی ندارد کہ آنجا مامور
بجہد و کوششیم خوف و خشیت و رجا دراں موطن محبوب و مرضی است يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَّطَمَعًا
درین معنی تمام تر است اعتماد بر فضل و کرم داشتہ باشد و اعمال ظاہرہ را از دست نہ دہد از امتثال اوامر و
انتہا از نواہی طریقہ بندگی و حقیقت توکل اینست و راہ منحصر درین۔ پرسیدہ بودند کہ بندہ را
مقامے دست دہد کہ از خود بدوام اوقات چناں فارغ شود کہ مزاحمت اصلا نماند یا نہ ——
مخدوما این معنی مودائے فنا است کہ در آنجا از خود بلکہ از جمیع ماسوی بدوام فراغ حاصل است
لیکن فنا و بقا از احوال باطن است فی ظاہر تا این نشأہ برپا است بضروریات بشری محتاج است فراغ از ان ندارد

ایضاً پرسیدہ بودند کہ کشف خواطر و علم بر مغیبات و استجابت دعوات از علامات قبول این
راہ است. مخدوما امور مسطورہ و امثال این کہ از خوارق عادات ست دلائل قبول نیست کہ اہلِ
استدراج نیز دران شرکت دارند و مشروط بریاضت نیستند کہ بے ریاضت ہرگز حاصل نشوند چہ بعضے
را بے ریاضت نیز دست می دہد ہر چند قلیل بوند و خوارق نیز قلیل باشند چہ کثرت ظہور آن توان
گفت کہ مشروط بریاضت نیست چنانچہ ولایت نیز مشروط بریاضات و کرامات نیست. قال ہست
شیخ الشیوخ قدس سرہ فی العوارف بعد ذکر الخوارق والکرامات وقد یکون فوق ہؤلاء
من لایکون لہ شئی من ہولاء الی آخر ما قال و اکثر خواص اولیا از عجب محفوظ اند چہ فنائے اتم
بنیاد عجب و بیخ ریا را ازین ہا برداشتہ است و نیز جائز است کہ از مقبولان بعضے از زلات بحکم
بشریت صادر شود چہ اولیا از زلات محفوظ نیستند لیکن زود متنبہ شوند و تدارک آن بحسنات
نمایند و بعضے قدرتہا کہ در نوم یا در واقعہ دست دہد اگر آن در عالم یقظہ پدید آید از خوارق
است والا وہم و خیال اگر اعجوبہ بدست فکرت دہد اگر اذعان و ایقان قلب مساعد آن باشد
اعتماد را شاید والا و عمدہ در توجہ و گماشتن خاطر بدیگرے جمع ہمت است بجانب او و قلت
طعام و منام از مرغوبات ست احتیاج استفسار ندارد لیکن نہ بحدے کہ از طاعات باز دارد و خشکی
دماغ و خیالات فاسدہ آرد و از ریاضات و صعوبات دیگر ہر چہ موافق سنت باشد مبارک است
از قسم رہبانیت نباشد لا رہبانیۃ فی الاسلام کشف صحیح نہ از احکام خیالیہ است بلکہ از
احکام الہامیہ است کہ مورد آن قلب است آرے بعضے از کشوف باشد کہ منشائے آن خیال بود
آن کشف شایان اعتماد نبود تا تصدیقِ قلب بہ آن منضم نشود چنانچہ گذشت این قدر ہست کہ
وہم و خیال را در ادراک امور غیبیہ دخل تمام است کہ بمدد آن زود می تواند دریافت وہم است کہ
پنجاہ ہزار سالہ راہ را کہ میان رب تعالی و مربوب ثابت است بطرفۃ العین قطع می نماید و خیال
است کہ احوال باطنہ و امور غیبیہ و علوم لدنیہ را بتصویر و تمثیل نکو می فہماند و ارباب جہل را ارباب
علم می سازد و ہر چند از خود استقلال ندارد و بر احکام آنہا کہ باستقلال بود اعتماد نیست لیکن

خدماتِ شائستہ درین راہ ازین ہا بوقوع می آید طارض را کہ جمعے مربوط بہ بعضے ادعیہ می دانند چہ عجب اسماءِ الٰہی را زیادہ از بہا تاثیر است لیکن رواست کہ بعضے را بے توسط ادعیہ میسر شود در نماز اعضائے جسمی کہ خورد و حقیر نماید وگاہے از ان ہیچ نماند بسیار نیک است حالتے کہ در نماز رو دہد اصیل است و بر غیر حالت صلوتیہ مزیت دارد سعی نمایند کہ التذاذ و جمعیت در نماز پیدا شود کہ التذاذ در صلوات علی الخصوص در صلوات مفروضہ از علامات انتہا است نماز را امر عظیم دانند در اوقات مستحبہ با جماعت و سائر شرائط و مستحبات و تعدیل ارکان بسکون و وقار ادا نمایند مضمون حدیث را شنیدہ باشند کہ در نماز حجاب را کہ میان او و میان پروردگار اوست بر می دارند و نیز الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسال ولیرغب از کشف صور مثالیہ گوناگون و صحبت داشتن باآنہا کہ نوشتہ بودند نیک است کہ مبشر علم است اما بمطلب حقیقی کارے ندارد و چون مخل نسبت باطنی نیست چہ باک کیفیتے کہ در بلدۂ کابل رو دادہ نوشتہ بودند محظوظ ساخت زادکم اللہ سبحانہ ذوقا و شوقا استفسارے از حضرت خضر رفتہ بود علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام، نوشتہ بودند کہ در کتبِ کلامیہ حیات ایشانرا از معتقدات شمردہ اند، مخدوما علما را درین مسئلہ قیل و قال است تا در کدام کتاب از معتقدات گفتہ باشد نقلہائے شواذ درین باب بسیار است کہ ہمہ قابل اعتماد نیست وآنچہ از بعضے مشائخ کرام از ملاقات آنحضرت و صحبت داشتن و حرف و حکایت نمودن منقول است بر تقدیر صحت مثبت حیات نیست چہ ہر گاہ روح ایشان را قدرت کارہائے اجسام دادہ باشند و امورے کہ از اجسام بوقوع آید روح ایشان متجسد گشتہ بوقوع آرد امور مسطورہ مستبعد نبود و اگر نقلے کہ صریحا دلالت بر حیات ایشان داشتہ وارد گشتہ باشد یا مسلم داریم کہ نقلہائے سابق مثبت حیات است نیز منافات ندارد چہ می تواند کہ دران وقت در قید حیات بودہ باشد و الحال درگذشتہ و ما نقل عن علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ انہ قال لما توفی النبی صلے اللہ تعالی علیہ و الہ و صحبہ وسلم وجاءت التعزیۃ فجاءہم آت یسمعون حسہ ولا یرون شخصہ فقال السلام علیکم اھل البیت ورحمۃ اللہ وبرکاتہ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ

يوم القيمة ان الله عزاء من كل مصيبة وخلفا من كل هالك ودركا من كل ما فات
فبالله فثقوا واياه فارجوا فان المصاب من حرم الثواب قال علي تدرون من هذا هذا
الخضر موید لما قلنا لان سماع الحس وعدم روية الشخص يدل انه عليه السلام في
عالم الارواح وما جاء في بعض الروايات فدخل عليهم رجل طويل واسع المنكبين
في ازار ورداء يتخطى اصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم حتى اخذ بعضا دتي باب
البيت فبكى ثم اقبل على الصحابة فقال ان الله عزاء من كل مصيبة الخ فقال ابوبكر رضي الله
تعالى عنه لعل هذا الخضر جاء ان يعزينا عليه صلى الله عليه وآله وسلم فمما ضعفه البخاري
والفضيلي في الاصابة في معرفة الصحابة نقل ابوبكر النقاش في تفسيره عن علي بن موسى الرضا العقيلی
وعن محمد بن اسماعيل البخاري ان الخضر مات وان البخاري سئل عن حيوة الخضر فانكر ذلك
واستدل بالحديث ان على راس مائة سنة لا يبقى على وجه الارض ممن هو عليها احد هذا
الحديث اخرجه هو في الصحيح عن ابن عمر وهو عمدة من تمسك بانه مات وانكر ان يكون
باقيا ونقل ابو الحسن ابن المناوي في كتابه الذي جمعه في ترجمة الخضر عن ابراهيم الحربي ان
الخضر مات وبذلك جزم ابن المناوي المذكور وذكر ابن الجوزي في جزئه الذي جمعه في ذلك
عن ابي يعلى ابن الفراء الحنبلي قال سئل بعض اصحابنا عن الخضر هل مات فقال نعم
قال وبلغني مثل هذا عن ابي طاهر العباري وكان يحتج بانه لو كان حيا لجاء الى النبي صلى الله
عليه وسلم واستدل ابن الجوزي بانه لو كان حيا مع انه كان في زمن موسى عليه السلام
وقبل ذلك لكان قدر جسده مناسبا لاجسادهم ومقدار اجسادهم لا يماثل مقدار
اجسادنا والذين يدعون روية الخضر في سائر اعصارهم لا يدل على ان جسده نظير
اجسادهم ثم استدل بما اخرجه احمد من طريق مجالد عن الشعبي عن جابر ان رسول الله
صلى الله تعالى عليه وآله وسلم قال والذي نفسي بيده لو ان موسى كان حيا ما وسعه
الا ان يتبعني قال فاذا كان هذا في حق موسى عليه السلام فكيف لم يتبعه الخضر

ان لوکان حیا فیصلی معہ الجمعۃ والجماعۃ و یجاهد تحت رایتہ کما ثبت ان عیسیٰ علیہ السلام یصلی خلف امام هذہ الامۃ وسئل ابو الحسن بن المناوی عن تعمر الخضر وهل هو باق ام لا قال اکثر المغتلین معترفون بانہ باق من اجل ما روی فی ذلک قال والاحادیث المرفوعۃ فی ذلک واهیۃ والسند الی اهل الکتاب ساقط قال وما عدا ذلک کلہ من الاخبار فکلها واهیۃ الصدر والاعجاز لا یخلوا حالها عن احد الامرین اما ان تکون دخلت علی الثقات استغفالا او یکون بعضهم متعمدا وقد قال اللہ تعالی وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ قال ولوکان الخضر حیا لما وسعہ التخلف عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم والهجرۃ الیہ قال وقد اخبرنی بعض اصحابنا ان ابراهیم الحربی سئل عن تعمر الخضر فانکر ذلک وقال هو متقادم الموت تم کلام اصابتہ۔ ادخلت استغفالا تعمد

وآنچہ نوشتہ اند کہ عزیزے خضر را از جملہ اسامی مقامات سلوک تعداد نمودہ کہ ہر کہ از سالکان بداں مقام برسد باسم خضر موسوم می شود وآں خضر کہ رفیق سکندر بود در ہماں وقت درگذشتہ ونوشتہ بودند کہ ایں تحقیق مطابق تحقیق حضرت ایشانست وتطبیق اقوال سلف را تسمیۂ خضر باسم آں مقام است محل خدشہ است چہ اختلاف در خضر معین است ومثبتان حیات او علیہ السلام ادلہ کہ بر مطلب خود آوردہ اند واحادیثے کہ نقل کردہ اند ونوشیدن او آب حیات را دلالت بر شخص خضر دارد نہ نوع خضر کہ کلی است وآنچہ بعد از ملاقات حضرت ایشاں ہر دو عزیز فرمودہ کہ ما از عالم ارواحیم وکارہائے اجساد از ارواح ما باقدار خداوندی جل سلطانہ می آید ومہمات قطب مدار بما رجوع دارد مستغنی است ازیں تطبیق چہ ہرگاہ در مہمات وخدمات ایشان مستقل باشند وروح شان حکم جسد گرفتہ برائے چہ خضرہائے دیگر را اثبات نمائیم علی ما لا یخفی فهذا اصلح عن تراضی الخصمین۔

دیگر استفسار از مشاہدۂ ارواح نمودہ بودند کہ بے صور است یا باصور الخ۔ بداںند کہ مشاہدۂ ارواح گاہ در کسوت صور مثالیہ بود چہ ہر چیز را در عالم مثال صورتے کائن است حتی کہ معانی را بے صورت

نیز در آنجا اصور است کہ بآن منکشف می شود این دید از وہم و خیال بیرون است چہ عالم مثال در
رنگ عالم شہادت از موجودات ست یا ارواح متجسد باجساد گشتہ برنگ صور ظاہر شوند و ہیچ
محذور نبود و گاہ مشاہدۂ آں بے توسط صور بود و از قبیل تلقاء روحانی باشد چنانچہ خود نوشتہ اند (ن: تلقی)
و این معنی و معانی سابقہ نیز در طائفہ فقرا کثیر الوقوع است و نطق و رؤیت و سماع اصوات
چنانچہ از اخبار مفہوم می شود ثابت است و از قبیل تلقی روحانی ست یا از قبیل دو طریق سابقہ و
بر تقدیر رفع احتیاج آلات در وقائع توسط صور بعضے را برائے تفہیم و افہام بود چہ معانی و احوال
باطنی نیز بصور مثالیہ ظاہر می شوند تا قریب بادراک بوند۔

محذور ما معاملۂ ارواح در برزخ صغری بسے نازک است درین باب جرأت بظن و تخمین
نمی تواں کرد آنچہ بنصوص ثابت گشتہ مجمل بآن ایمان باید آورد و تفصیل آنرا بعلم اللہ تعالی باید حوالہ
کرد کہ وَمَا اُوْتِیْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِیْلًا نص قاطع است بہ تنعیم و تعذیب قبر ایمان آوردیم و
بتفاصیل آن نپرداختیم کہ مامور بآن نیستیم و ہمچنین تکلم اموات میان خود ہا آمدہ است و نعرہا و صیحہ
معذبان قبر وارد گشتہ کہ یسمعہا ما بین الخافقین غیر الثقلین قبول باید کرد روح مجرد صیحہ
می کند کہ غیر ثقلین بشنوند یا بتوسط آلت جسدی کہ گونہ حیاتے یافتہ است و آنچہ نوشتہ اند اگر محتاج
بآلت باشد عالم حدوث را ہنوز با خود داشتہ باشد محذور ما داغ حدوث از ممکن در حیوۃ و بعد مرگ
ہرگز زائل شدنی نیست۔ بیت

سیہ روئی ز ممکن در دو عالم ۔ جدا ہرگز نشد واللہ اعلم

ممکن ہر چند قرب الہی جل سلطانہ پیدا کند و درجات کمال حاصل نماید بروحانیت و جسمانیت خود
در ہر نشأۃ کہ بود ممکن است و حادث چہ اجماع ملیین بر حدوث جمیع ما سوی اللہ تعالی منعقد گشتہ است (ن: ملیین)
و منکر آنرا تکفیر کردہ اند زنہار خیال قدم غیر حق را جا ندہ و علما ہر چند ارواح مکمل بوند نکنند و در بنیاد
خلل نیندازند نجات اخروی بفتوائے علما وابستہ است کشفے کہ برخلاف مقرر علما بود از اعتبار
ساقط است مقصود از سیر و سلوک اطلاع بر عیوب مکنونۂ نفس است و حصول تیسیر است در اتیان

احکام شرعی وزوال دقائق شرک خفی است باطمینان نفس وابستہ است امور دیگر از محسنات است که از مبحث خارج است۔ استفسار از تفرقہ میان عدم وفنا نمودہ بودند۔ مخدوما این از مزال اقدام سالکان است طالب بیچارہ بساست کہ خود را بوجود عدم فانی حقیقی انگارد وکامل داند مشکل است کہ باین فرق مہتدی گردد درین وقت پیر کامل مکمل باید کہ بہر دو طریق جذبہ وسلوک پرورش یافتہ باشد تا آن بیچارہ را ازین ورطہ برآرد و دلالت برنقصان او نماید وبفنائے حقیقی راہنمونی فرماید این فقیر این تفرقہ را تفصیل در مکتوبے نوشتہ است محتمل کہ اخوی مولانا محمد صدیق کہ در سرکار شاہزادہ شما متعلق است داشتہ باشد اگر میسر شود مطالعہ خواہند نمود عدم فنائی ست در جہت جذبہ کہ سلوک بآن ضم نگشتہ است پیدا می شود دراں وقت خود را واوصاف خود را نمی یابد وگم می کند وجود عدم عبارت از بقاست کہ برین فنا وعدم در جہت مذکورہ مترتب می شود فنا عبارت از استیلائے ہستی مطلوب است بر عارف کہ عارف اوصاف واخلاق خود را پرتو اوصاف واخلاق مطلوب یابد بحدیکہ ہمہ را درست حوالہ بآنجناب قدس نماید وخود را از ہمہ تہی یابد پس در اول استتار اوصاف است کہ مفنی نیست ودر ثانی ازالہ کہ آن مفنی است بے عنایت ازلی دشوار است کہ سالک باین فرق مہتدی گردد واستتار را ازالہ جدا نماید وآنچہ نوشتہ اند فرقے کہ درانیہا تواں نمود بعد از افاقہ است کہ عدم بوجود بشریت عاید است فنانہ۔ مخدوما در عدم غیبت از حس درکار نیست تا بعد از افاقہ بوجود بشریت باز آید ہر دم سنین در عدم ووجود عدم می گذرانند وباین فنا وبقا بر مسند شیخے می باشند وآنچہ گفتہ اند کہ وجود عدم بوجود بشریت عود می کند باین معنی است کہ صاحب وجود عدم ایمن ازین عود نیست بخلاف صاحب وجود فنا ونیز صاحب عدم را تفرقہ در وجود بشریت ووجود موہوب متعسر است وجود بشریت را بسا است کہ وجود حق می داند واوصاف خود را اوصاف او می انگارد واین معنی بے سابقہ فنائے حقیقی از رتبۂ کمال در راہ است از احوال مسترشدان نوشتہ بودند شکر خداوندی جل شانہ بران نماید مسترشدان مرایائے شمایند معانی شماست کہ درانہا ہویدا است نیک

باآنها پردازند و توجهات گمارند و ترقیات شان را در یوزه گر باشند و از آداب شریعت و از آداب سلف و از اطوار بزرگان خود هرچه مناسب دانند باآنها درمیان آرند و طریق وعظ و نصیحت را باز ندارند و تعلیم آداب نمایند که کشایش بدین منوط است هیچ بے ادبی بجائے نرسیده است و تعبیر وقائع و استکشاف حال و اعطائے نسبت چوں نیک متوجه می شوید محتمل که بتدریج این امور حاصل شود۔ بیت

تو کار بگفت ... ردان کن — خود کار بگویدت که آن کن

نوشته بودند که تلاوت قرآن مجید دریں ایام خوش می آید مخدوما این معنی و حالت صلوتیه مبشران انجام کارند قُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا باید که اوقات را بایں سه چیز معمور دارند تلاوت قرآن مجید و نماز با طول قنوت و باخضوع و خشوع و تکرار کلمه طیبه لا اله الا الله اگر ورد معین برائے این کلمه طیبه تعیین نمایند خوبست که در شب و روز بآن عدد رسانند اوراد و وظائف طلب نموده اند فقیر از کتب معتبره احادیث تتبع بلیغ نموده اوراد و وظائف پیغمبر را صلی الله تعالی علیه و آله وسلم جمع نموده است لیکن هنوز مسودات به بیاض نرسیده است سالهاست که مسودات افتاده است توفیق به بیاض آن نمی یابد اگر میسر شد پارهٔ ازاں نوشته می فرستد انشاء الله تعالیٰ اگر از کتب احادیث مثل مشکوٰة و حصن حصین پارهٔ از وظائف انتخاب نموده بعمل آرند مستحسن است فقیر دریں ایام بطالبان و احوال آنها مطلقا نمی تواند پرداخت تا حکمت دریں چه باشد آرزو دران مصروف است که در گوشه خزیده شود و بے ضرورت شرعی به هیچکس راه ملاقات نباشد رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا از دوستان دعائے سلامتی خاتمه مامول است والسلام علیکم و علے سایر من اتبع الهدیٰ و التزم متابعة المصطفٰے علیه و علے آله و اخوانه من الانبیاء و الملائکة و الصالحین الصلوات و التسلیمات و البرکات العلی۔

مکتوب صد و هشتاد و سوم (۱۸۳)

بکمینهٔ خاک نشینان این درگاه مقدس فقیر حقیر محمد عبیدالله عفی الله تعالیٰ عن زلاته در ذکر بعضے اسرار غامضه و حل شبهاتے که بر بعضے تحقیقات حضرت مجدد الف ثانی وارد می شود۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ بعضے اسرار علیه وتحقیقات جلیه در تحریر
می آرد نیک استماع نمایند آخرین چیزے که حضرت ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس نوشته اند که
مکتوبے ست که قبیل آخرین مکتوبات جلد ثالث است متصل بآن بنام مولانا حسن دہلوی و دران مکتوب
فوق تعین وجودی تعین حبی اثبات نموده اند و ترقی ازاں منع فرموده اند روزانه در تحریر این معارف
علیه بوده اند شبانه آنحضرت را تپ گرفت که روز ششم ازاں تپ ارتحال نمودند بعد از ارتحال آنحضرت
آن نوشته در معرض ظهور آمد و مخلصان بشرف مطالعه آن مشرف گشتند و نقل ازاں برداشتند بعد از
تحریر این معارف سنیه در شدائد مرض موت نیز معارف واسرار کثیره بیان نمودند و وصایا فرمودند از
جملهٔ آن اسرار آن بود که شبے که صباح آن رحلت خواهند فرمود پاسے پیش آن حضرت مخدومی میاں جیو نیز دران وقت
حاضر بودند و مرض در غلبه وضعف بر کمال بود فرمودند مرا بنشانید بنده در کنار خویش آن قدوهٔ
کبار را بنشانید چنانچه بار مبارک آنحضرت برین ذره بیمقدار بود ازان بار امیدوارم که چه قسم بار
خوشگوار بروزگار این خاکسار آورد وچه عالی اسرار ز استتار برین دل افگار بیارد. القصه آن عالی
حضرت فرمودند که داعی وصال لایزال در سر من ندا داد که سلطانت می طلبد مرغ همت بلند پرواز
من رو بآشیان قدس نهاد تا رسید جائے که رسید ازان بارگاه عالی جاه ندا شنید که سلطان در خانه
نیست بعد ازاں معلوم شد که این مقام حقیقت کعبهٔ ربانی است بماورائے آن بشتافتم و عروج
نمودم تا بمقام صفات حقیقیه که موجودند بوجود زائد رسیدم این مقام صفات ورائے صور علمیه
صفاتست که در مرتبهٔ تعین علمی کائن ست و ورائے صور صفاتست که در مرتبهٔ تعین وجودی و تعین
حبی است تعالیٰ ازین مقام نیز متوجه فوق گشتم تا باصول این صفات که شیون ذاتیه اند و مجرد
اعتبارات اند در ذات عز شانه واصل شدم و شما هر دو برادر در هر مقام با من همراهید ازاں جا بفوق
بردند و بذات بحت که مجرد است از نسب و اعتبارات رسانیدند و حضرت مخدومی را فرمودند که تو
بعلاقهٔ امامت من دراین جا با من همراهی چه در ایام این مرض امامت آنحضرت ایشان می کردند
وفقیر را فرموده بودند که در مسجد همراه یاران نماز بخوانید و امامت کنید این بے پر و بال جهت امتثال

باجماعۂ یاران در مسجد نماز خوانده باقی اوقات در خدمت حاضر می گشتم و روزانہ وشبانہ درہمان خانہ
کہ محل لقائے جانانہ بود در خدمت می گذراندم بالجملہ این احقر را از راہ دیگر اصالۃً بوصول این درجۂ
قصوی اشارت نمودند درہمان مجلس یا مجلس دیگر درہمیں مرض موت فرمودند کہ حصول این
درجۂ کمال ووصول باین رتبۂ متعال منوطہ تلبس بکلام مجید سبحانی است بطفیل وتوسط قرآن
باین منزلت ممتاز گشتہ ام ہر حرفے را از حروفِ قرآنی دریاے می یابم موصل کعبۂ مقصود است
درین اثنا آن بیت را کہ حضرت شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ بمجرد شنیدن آن از راہ دور بزیارت
قائل آن رفتہ بودند آں اینست۔ بیت

اندر غزل خویش نہان خواہم گشت تا بر لب تو بوسہ زنم چونش بخوانی

بزبان شریف آوردند و ذوقہا نمودند بعد ازان فرمودند کہ مناسب مانحن فیہ چنین باید گفت بیت

اندر سخن دوست نہان خواہم گشت تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند خویش

سخن محب کجا بر لب محبوب برسد چنانچہ سخن اورا باو قرب منزلت است از سخن او باو توان رسید
نہ از سخن خود کہ سخنش کوتاہ در راہ است این حقیر گوید من عرف اللہ کل لسانہ آنرا گواہ است مصرع

بس سخن کوتاہ باید والسلام

فصل بانجیر دریں مقام دو سوال وارد است، سوال اول آنکہ آن عالی حضرت
در مکتوبے کہ اخیر اخیر نوشتہ اند متصل باین مرض چنانچہ بالا گذشت برنگاشتہ اند کہ ترقی از تعین
اول کہ تعین حبی است واقع نیست کہ فوق آن لاتعین است درآنجا قدم نہادن از امکان
برآمدن است و بوجوب متحقق گشتن کہ محال است و این عروجاتی کہ واقع شدہ ہمہ فوق تعین حبی است
وجہ آن چہ باشد۔ جواب می تواند کہ ممنوع وصول قدمی باشد و آنچہ مسطور شد وصول نظری بود
ورح فلا منافات مانا کہ این معنی را از آنحضرت درہمان مجلس استفادہ نمودہ است۔

سوال دوم آنکہ از بعضے عبارات آنحضرت مستفاد می شود کہ حقیقت کعبہ فوق اعتبارات
شیون و صفات است و از ماسبق خلاف آن مفہوم گشت۔ جواب مراد از صفات و شیون کہ حقیقت

کعبہ را ازان تفوق است صور علمیہ صفات ست کہ در مرتبہ تعین علمی ثبوت دارند چہ در اصطلاح قوم
مقام صفات و شیون عبارت ازہمین صور علمیہ تفصیلیہ است چنانچہ اجمال این مرتبہ را مرتبہ
ذات می گویند و تجلی آنرا تجلی ذات می دانند و نیز مراد ازان صفات حضیض تفصیل مرتبہ تعین وجودی است
کہ حضرت ایشان ما باثبات این تعین ممتاز اند و نیز در حضرت شیخ محی الدین عربی و تابعان او قدس اسرارہم
این مرتبہ مرتبہ لاتعین و مرتبہ اطلاق ذاتست تعالیٰ چہ فوق تعین علمی جملی کہ تعین اول است
نزدشان مرتبہ لاتعین است و وجود بحت و نزد ما این مرتبہ کہ مرتبہ وجود بحت است بتعین موصوف
است و تعینات صفات نیز درین مرتبہ ثابت است کہ از جملہ آن تعینات تعین علمی است لیکن
چون علم اجمع صفات است در انجا نیز در رنگ وجود صفات و شیونات ذاتیہ کاین است و
آنرا نیز در رنگ وجود و مرتبہ است مرتبہ اجمال کہ آنرا دیگران تعین اول و حقیقت محمدی میدانند
و مرتبہ تفصیل ازین تحقیق لائح گشت کہ تعین علمی جملی، تعین اول صفتِ علم است کہ از صفات
حقیقیہ زائدہ است نہ تعین اول حضرت ذات تعالیٰ بلکہ در تعین اول بودن آن مرصفت
علم را نیز سخن است چہ فوق تعین وجودی دران مکتوب اخیر تعین حبی اثبات کردہ اند کہ در انجا
نیز اجمال و تفصیل است۔

بر سر اصل سخن رویم حقیقت کعبہ ربانی چنانچہ فوق صور علمیہ واحدیت است کہ نزد قوم
مقام شیون و صفاتست و فوق اجمال علم کہ نزدشان مقام وحدت و تجلی ذات است، ہمچنین
فوق تفصیل کمالات مرتبہ حضرت وجود است کہ نزد حضرت ایشان ما ہر حصۂ ازان کمالے ست
از کمالات حضرت ذات و صفتے است از صفات او تعالیٰ و نیز فوق اجمال حضرت وجود است کہ تعین
اول و حقیقت محمدی است بقول قدیم آنحضرت و در قول اخیر آنحضرت تعین اول و حقیقت
محمدی تعین حبی است کہ فوق تعین وجودی است چہ حب است کہ سلسلہ وجود و ایجاد را
جنبانیدہ است چنانچہ فاحببت ان اعرف رمزے ست ازان و حقیقت کعبہ ربانی ازین تعین حبی
نیز تفوق دارد و از اجمال و تفصیل آن حقائق گذشتہائے حقائق بشری و ملکی ست برتر است

اگر گویند کعبہ ہر چند بیت اللہ است اما قلب مومن بحکم یسعنی الحدیث نیز حکم آن دارد پس تفوق برین از کدام رو بود گوئیم وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی در عالم مجاز سلاطین را ہر چند امکنہ و نشستگاہ بسیار است لیکن خانہ خانہ است کہ از مزاحمت اغیار بیگانہ است و آرامگاہ جانانہ است نشستگاہ دیگر را با خانہ چہ نسبت وکدام مساوات ہذا مانند صفات حقیقیہ زائدہ کہ اصلا انفکاک شان از ذات تعالیٰ جائز نیست اگر از بیت اللہ فوق بوند گنجایش دارد والعلم عند اللہ سبحانہ فاندفع المنافات وزال الاشتباہ۔

تنبیہ از بیان سابق لائح گشت کہ حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدی است چہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ ناشی از مراتب تعینات است و حقیقت کعبہ فوق مراتب تعینات ست مانند حقیقت قرآن مجید سبحانی کہ بحقیقت کعبہ ربانی چہ نسبت دارد در رسالہ مبدأ و معاد کہ از مصنفات حضرت ایشان ماست آنست کہ حقیقت قرآنی و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدی است و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت قرآنی و در مکتوبے از مکتوبات جلد ثالث برنگاشتہ اند کہ حقیقت قرآنی فوق حقیقت کعبہ است و آنچہ در ما سبق از آنحضرت منقول شد نیز مشعر ہمین معنی است تطبیق میان این دو تحقیق آنچہ بخاطر فاتر راہ می دہد ناشی است از تحقیق سابق کہ در شیون و صفات واجبی تعالت مشروح ساختہ چہ قرآن مجید ناشی از صفت یا شان او ست سبحانہ و در شیون و صفات دو اعتبار مبین گشت اعتبار تعین و اعتبار اطلاق و لاتعین پس نظر باین دو اعتبار حکم بسبقت ہر کدام از حقیقتین بر دیگرے می تواند کہ بودہ باشد یک حکم بیک اعتبار بود و حکم دیگر باندازہ اعتبار دیگر فلا تخالف فی الحقیقۃ۔

و آنچہ در مکتوب صدم از جلد ثالث اندراج یافتہ است کہ معاملہ کعبہ ربانی ازین دو ظہور اسمی یعنی ظہور قرآنی و ظہور محمدی ہم عجب تر است کہ آنجا ظہور معنی تنزیہی است بے کسوت صور و اشکال چہ کعبہ کہ مسجود الیہ خلائق است عبارت از سنگ و کلوخ نیست و ہمچنین جدران و سقف نیست چہ اگر اینہا نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود الیہ است پس آنجا ظہور ہست اما ہیچ صورت نیست و این از

اعجب عجائب است انتہیٰ دلالت بر تفوق این حقیقت بر حقیقت قرآنی ندارد چه معنی تنزیهی
یا هر چه در آنحضرت جل سلطانه اعتبار نموده آید از الوہیت و ربوبیت و وجوب وجود وغیرہا از
صفات حقیقیه که بشرائت وجود خارجی پیوسته اند متنزل است چنانچه در مکتوب ثالث جلد ثانی
این معنی مبین و مشروح است آرے ظهور این حقیقت بے کسوت صورت است بخلاف ظهور
کلام مجید و ظهور محمدی که بکسوت حرف و صوت و صورت انسانی است و این از غرایب است
و حقیقت محمدی چون از اسمائے اضافیه است ناچار ازین دو حقیقت متنزل بود۔

سوال ازین بیان لازم آمد که کعبه حسنا را از حضرت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیه وسلم
افضل باشد۔ جواب گوئیم ممنوع است زیرا که تفوق یک حقیقت بر حقیقت دیگر موجب افضلیت
صاحب حقیقت اولی بر صاحب حقیقت ثانیه نیست چه می تواند که صاحب حقیقت تحتانی را
عروجات بر حقیقت فوقانی شود و مراتب قرب رو دهد و صاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت
خویش بود و عروج از حقیقت خود نه نماید و کثرت مراتب قرب که مدار فضل بران است حاصل نکند
نمی بینی که ولایت ملاء اعلیٰ فوق ولایت خواص بشر است و فضل مر خواص بشر راست باعتبار
عروج از حقائق ملک و ملک را عروج از حقائق خود ها نیست وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ و
درما نحن فیه نیز این معنی ظاهر است و نیز عالم امر فوق عالم خلق است و فضل مر عالم خلق
راست چه قرب عالم خلق اصلی است و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک پائین تر لطائف عالم خلق و عالم
امر است و پستی او سبب رفعت او گشته و قربے که خاکیان راست قدسیاں را نه. بیت

زین زاده بر آسمان تاخته　　　زمین و زمان را پس انداخته

فافهم ولا تکن من القاصرین۔

اگر گویند که آنحضرت قدس اللہ سره الاقدس در مکتوبے که بشیخ طاہر جونپوری نوشته اند
و آن مکتوب در اصل جلدہائے مکتوبات قدسی آیات نشره بر نگاشته اند که حقیقت کعبه عبارت از ذات
بیچون واجب الوجود است جل سلطانه که گردی از ظلیت و ظهور بوے راه نیافته است و شایان

مسجودیت و معبودیت است ازین عبارت تفوق این حقیقت از صفات حقیقیہ و حقیقت قرآنی مطلقاً لازم می آید کہ بخلاف تحقیق سابق است. گوئیم کہ اولاً چون مقرر قوم است کہ فوق مراتب تعینات مراتب ظلال و ظہورات است مرتبۂ اطلاق ذات ست تعالیٰ، بنا بران آنحضرت نیز ازین مرتبہ تعبیر بذات بیچون بنمودہ باشند و این تحقیق و تفصیل را کہ فوق تعین علمی و وجودی وجبی است بعد ازان افادہ فرمودہ و ثانیاً آنکہ می تواند کہ آن حقیقت را ذات بیچون مجازاً باعتبار ملابستی کہ صاحب بیت را با بیت است فرمودہ باشند چہ فی الحقیقت مسجود ذات بیچون است تعالیٰ و بیت واسطہ است و این حقیقت کہ درین جا سخن ازان می رود معنی بیت دران ملحوظ است و ثالثاً آنکہ تواند بود مراد از ذات بیچون ذات مقید باعتبار معبودیت و مسجودیت و مانند آن بود نہ ذات مطلق معرا از نسب و اعتبارات چنانچہ لفظ سلطان در خانہ نیست کہ در اول کتابت مسطور شد مشعر باین معنی است یعنی سلطان را قطع نظر از آنکہ نسبت بخانہ دارد باید جست و بیرون ازین اعتبارات باید طلبید و صفات حقیقیہ را و ہمچنین شیونات را کہ کالاصول اند مر این صفات را از سائر اعتبارات ذات تعالی تفوق است چہ ذات مقید باعتبار ملحوظ در آنجا ہمان اعتبار است نہ ذات چنانچہ ارباب معقول در علم شے بوجہ گفتہ اند کہ معلوم ہمان وجہ است نہ شے و حقیقت قرآنی جامع جمیع کمالات ذاتیہ است کہ اولاً در مرتبۂ صفات بلکہ شان کلام فائض می شوند. ثانیاً ازان جا بعالم افادہ می آئند و آن حقیقت بتوسط این شان صورت لفظی گرفتہ جلوہ گر گشتہ است چنانچہ حضرت ایشان نوشتہ اند کہ در مرتبۂ شیونات کہ زاید بر ذات نیستند الا بالاعتبار شان کلام باین معنی مخصوص گشت و ہر چہ از کمالات در مرتبۂ ذات و شیونات متحقق بود تمام در شان کلام فایض گشت و حاصل تمام حقیقت آن شان ہمین قرآن ست و پس ہمین عبارت عربی و ترتیب معہود مکتوب در مصاحف و ہر کتابے کہ بہر نبی منزل شدہ است جزوی ست از اجزائے این قرآن کہ از بعضے عبارات او بعض وجوہ مستفاد است و تخلیق جمیع مکونات من الاول الی الآخر ہم مستفاد ازان اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَیْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ مصداق این قول است و ہو سبحانہ اعلم سالہا بود کہ این خدشہ در خاطر متمکن بود و خلجان می نمود و بجل

آن کما ینبغی میسر نمی شد الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ سبحانہ وبرکاتہ عز برھانہ علیٰ نبینا وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین وسائر الصالحین اجمعین آمین۔

مکتوب صد و ہشتاد و چہارم (۱۸۴)

بارشاد پناہ میر محمد نعمان در دید قصور اعمال خود و انکشاف نسبت وے قدس سرہ العزیز۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات بخدام نقابت و نجابت دستگاہ می رساند صحیفہ شریفہ در ینولا مشرف ساخت از روئے کسر نفس چیزہا نوشتہ بودند و دریوزہائے ازین فقر نمودہ، مکربا این مہجور قابل ہیچ چیز نیست و خود را ہیچ گونہ نسبتے بہ بزرگان نمی توانم داد۔ بیت

من ہیچم وکم ز ہیچ ہم بسیارے ۔۔۔ واز ہیچ وکم از ہیچ نیاید کارے

نوشتہ بودند کہ در مزار فایض الانوار توجہ نمایند کہ بطلبہ شغل گفتن وحلقہ نشستن مرضی است یا غیر مرضی اگر مرضی نباشد ترک این امر نمایم بفرمودۂ شما در روضۂ منورہ رفتہ التماس مذکور را از جانب ایشان نمودہ مرضی آنحضرت ہیچ گونہ در ترک این امر خطیر ظاہر نشد ومبالغۂ تام در اشتغال باین مرام مفہوم گردید درین اثنا عاو نسبت شما وتلاطم امواج آن در نظر در آمد والعلم عند اللہ سبحانہ والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب صد و ہشتاد و پنجم (۱۸۵)

بمیرک عطاء اللہ در عدمیت سالک و ماہیت ممکن۔

حضرت حق سبحانہ بحصول مطالب کونین سربلند داراد۔ مخدوما لطائف مطلوب برتر از تقریر است و نفائس محبوب بیرون از تحریر تا او پیدا نیست طالب او پیدا است و در طلب او بیقرار چون او پدید آید عاشق بیچارہ رخت ہستی از میان برکشد چہ ذات ممکن عدم است کہ بواسطۂ

انعکاس کمالات وجودی نمود بے بود پیدا کردہ است وباین نمود تخیلے خود را کامل وخیر خیال نمودہ وبنیاد دراز برین بے بنیاد نہادہ وچون بسابقۂ کرم کمالات اصل پرتو اندازد وحقیقت معاملہ واشود کمالات انعکاسی باصل عاید گردد وامانات باہل امانات شود عارف روبصحرائے عدم آرد واز ہستی موہوم منخلع گردد این زمان ببقائے حقیقی مشرف شود ظل بیچارہ کہ نصیب او از مطلوب جز استہلاک واضمحلال نیست از کمالات اوچہ دریابد وبحسن وجمال اوچگونہ پے برد۔ بیت

گیرم کہ بغم خانۂ ما یار خرامد — کو حوصلہ وطاقت دیدار کہ دارد

حضرت حق سبحانہ امثال ما مہجوران را ایمانی باین معانی دہاد وشربے ازین مشرب روزے کناد بالنبی والہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات الی یوم التناد۔

مکتوب صد وہشتاد وششم (۱۸٦)

بمیرزا امان اللہ در آنکہ در قرب ولایت ہرچند اطمینان نفس است اما کمال آن در قرب نبوت است

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداللہ سبحانہ ومصلیا علے رسولہ الکریم حضرت حق سبحانہ باعلی مرتبہ کمال واکمال رساند وامارہ را باطمینان آرد پیش از اطمینان نفس بصورت شریعت ملتبس است اگر نماز می کند صورت نماز است واگر روزہ می دارد صورت روزہ است مثلاً بعد اطمینان بحقیقت شریعت صعود می نماید وبحقیقت ایمان ونماز وروزہ وحج وزکوۃ وغیرہا متحقق است اطمینان نفس بر وجہ کمال منوط بقرب نبوت است در قرب ولایت ہم ہرچند نحوی از اطمینان ثابت است اما کمال آن در کمالات نبوت است اہل ولایت باندازۂ قرب ولایت می فرمایند۔ بیت

ہرچند کہ نفس مطمئنہ گردد — ہرگز زصفات خود نگردد

بعد از حصول قرب نبوت اصالۃً ووراثۃً وتبعیۃً اسم ورسم از صفات سیئہ وردیہ نمی ماند ومخالفت کلاً وراساً از و برخیزد و در رنگ لطائف عالم امر مستہلک ومستغرق مطلوب می گردد از مستہلک مخالفت نیاید واز فانی خلاف برآید پس در قرب ولایت باندازۂ اطمینان از حقیقت شریعت

بغنائے

نصیب ست او تحقق بحقیقت شریعت بروجہ کمال از ثمرات کمالات نبوت است این کمالیست کہ ہمہ انبیا علیہم السلام والصلوات والبرکات دران شرکت دارند خصوصیتے کہ انبیا مرسل و اولوالعزم وخاتم الرسل را علیہم التحیات والصلوات والتسلیمات دران میان ثابت است علی تفاوت الدرجات جدا است واز صورت وحقیقت شریعت وراءاست ہرچند شریعت اصل و بنیاد است۔

مکتوب صد و ہشتاد و ہفتم (۱۸۷)

بآنا رشید در آنکہ مقصود از خلقت انسان تحصیل معرفت حق است جل شانہ؛

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ اللہ تعالیٰ ابواب فیض را ہموارہ مفتوح دارادقال اللہ تعالیٰ وَمَا خَلَقۡتُ الۡجِنَّ وَالۡاِنۡسَ اِلَّا لِیَعۡبُدُوۡنِ حق سبحانہ وتعالیٰ آدمی را بہر عبادت و بندگی خویش آفریدہ وعبادتے کہ دران وجود عابد درمیان است نزد اہل اللہ از حیز اعتبار ساقط است عبادتے کہ شایان قبول حضرت بے نیاز است آنست کہ عبادت کنندہ دران میان نبود واین معنی مودائے معرفت است چہ معرفت فنائے فی المعروف است کہ ادراک بسیط است پس معرفت شرط عبادت آمد و عبادت بے معرفت صورت نہ بندد وچیزے کہ مطلوب بے آن تمام نشود آن چیز نیز واجب ومطلوب است پس معرفۃ اللہ نیز مطلوب از خلقت انسانی آمد وعبادتے کہ پیش از حصول معرفت است از وسائل معرفت مطلوبہ است پس آن عبادت نیز مطلوب بود لیکن این عبادت سالک است و آن عبادت عارف شتان ما بینہما رَبَّنَا اَتۡمِمۡ لَنَا نُوۡرَنَا وَاغۡفِرۡ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیۡءٍ قَدِیۡرٌ۔

مکتوب صد و ہشتاد و ہشتم (۱۸۸)

بخواجہ عبدالصمد کابلی در آنکہ مرید مرآت کمالات پیر است وذکر نصائح۔

صحیفہ شریفہ رسید از سرگرمی یاران طریق نوشتہ بودند کہ بعضے بحضور آمدہ از نفی خطرات خبر می دہند حمداللہ سبحانہ علی ذلک حمداً کثیراً یاران شما مرایائے شما اند احوال شما است کہ در مرآت

آنہا منعکس می شود درکار خود سرگرم باشند ہم باحوال یاران پردازند ہم باحوال خود یک دو وقت از برائے خلوت معین سازند و بتکرار کلمۂ نفی و اثبات بیشتر راغب بوند و بلا نفی مرادات و مقاصد نمایند و سلب وجود و توابع آن از خود جویند تا تمام منتفی گردند و عدمیت ذاتی و فقر جلی روئے دہد و حقیقت بندگی و کمال خداوندی جل شانہ جلوہ فرماید۔

مکتوب (۱۸۹) صد و ہشتاد و نہم

بحضرت مخدوم زادۂ عالی قدر شیخ محمد صبغۃ اللہ سلمہ اللہ تعالیٰ در شرح کلمۂ طیبہ کہ حضرت مجدد الفِ ثانی امام ربانی رح را بآن ملہم ساختند کہ دنیائے ترا آخرت گردانیدم۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ وصحبہ اجمعین

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی حضرت ایشان ما رارضی اللہ تعالیٰ عنہ مبشر ساختہ بودند بآنکہ دنیائے ترا آخرت گردانیدم سطرے چند در شرح این عبارت علیہ وحل این مکاشفہ غیبیہ مرقوم می گردد بگوش ہوش استماع نمایند بدانند کہ ہر چہ در دنیا مشہود می گردد بے شائبۂ ظلیت نیست کہ دنیا تاب ظہور اصل بے شائبۂ ظلیت ندارد و موطن ظہور اصل آخرت است و چون دنیائے ایشان حکم آخرت گرفت ناچار موعود اخروی درین نشأۃ جلوہ گر گشت و نصیبے از اصل بے شائبۂ ظلیت بحصول پیوست و نیز می تواند کہ بعضے تمتعات این نشأۃ فانیہ کہ موجب تنقیص درجات اخرویہ است در حق ایشان نہ این چنین باشد بلکہ باعث ترقی درجات بود چنانچہ نعیم آخرت کہ تمتع بآن موجب ترقی است بیانش آنست کہ اشجار و انہار بہشت و ہمچنین حور و غلمان آن مقام مظاہر معانی تنزیہی و تحمیدی اوست سبحانہ کہ درین دار ہمان معانی بکسوت حروف و صور کلمات پیدا شدہ است کسبحان اللہ والحمد للہ مثلاً و چنانچہ مباشرت این کلمات درین دار دنیا موجب ترقی است ہمچنین تمتع ازان فواکہ در بہشت و مباشرت بآن لذائذ و نعم موجب رفع درجات و ترقی مقامات است و چون بکرم الٰہی عم احسانہ دنیا کے ایشان آخرت گشت لاجرم

تمتع نعیم اینجائی در رنگ مباشرت لذائذ آنجائی گشت ونیز می تواند که سالک این راه ہرچند قطع منازل وصول نماید وباصل اصول برسد وبتجلیات ثلثہ مشرف شود ومشاہدات متکیفہ وغیر متکیفہ وسائر لوازم ولایت را حاصل نماید اما تا در قید زندگانی این جہان است و در تنگنائے جسد محبوس است مقید حبل الخیال است و خلاصی بالکل از قید خیال درین دار محال است چنانچہ مولانائے روم قدس سرہ قریب احتضار میفرمودہ اند۔

بیت من شوم عریان زتن او از خیال تا خرامم در نہایات وصال

یعنی تخلص از قید خیال بے خلاصی از تنگنائے جسد ممکن نیست و چون دنیائے ایشان حکم آخرت گرفت لاجرم مطلوب درین نشاۃ منزہ از تحت خیال و مبرا از اختراع وہم جلوہ گر گردد ونیز می تواند کہ رویت موعود اخرویست ونصیبے ازان در دنیا ہیچ کس را نیست مگر سرور دین و دنیا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وحضرت ایشان ما تحقیق نمودہ اند کہ ہر کمالے کہ نبی را بود کمل متابعان او را نیز بتبعیت وطفیل ثابت است پس اگر از الوش خوان این نعمت ہنیہ نیز نصیبے ارزانی داشتہ باشند می شاید ہرچند رویت نباشد کہ آن باجماع امت غیر واقع است چہ حصول اصل شے دیگر است ونصیبے ازاں یافتن دیگر چنانچہ آنحضرت نوشتہ اند کہ ہرچند رویت نیست اما کالرویۃ است فافہم فان کلامنا اشارات وبشارات لک ومی تواند کہ محمل آن عبارت شریفہ این باشد کہ دنیا دار عمل وکسب است وآخرت دار جزا واجر است پس انفع درین دار اعمال است کہ مقربات اند وترقی بخش واگر از ثمرات مکاسب کہ جزائے عمل است چیزے درین دار عنایت فرمایند ہر آئینہ موجب تنقیص درجات اخروی باشد ولہذا تری بعض من اعطی الثمرات فی ہذہ الدار یتمنی عند الموت ان لایکون لہ من ہذہ الامور شئ وکان ہذا ہو السر فی عدم ظہور کثرۃ الاحوال من الصحابۃ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین مع انہم فی الدرجۃ العالیۃ من الولایۃ ہذا لکن لما جعل اللہ تعالیٰ دنیاہم اخرۃ فلایکون حصول الثمرات لہم فی ہذہ النشأۃ منقصۃ لدرجات آخرتہم کما قال اللہ تعالیٰ فی حق خلیلہ علی نبینا وعلیہ الصلوات والسلام وَاٰتَیْنٰہُ اَجْرَہٗ فِی الدُّنْیَا وَاِنَّہٗ فِی الْاٰخِرَۃِ لَمِنَ الصّٰلِحِیْنَ ولعل وجہہ ان ہذا الزمان لقربہ ودنوہ من الاخرۃ ملحق بتلک الدار فیظہر فیہ ما اختص بالاخرۃ لکن ہذا الحکم

مخصوص بمن شرف بهذه السعادة العظمی والدولة القصوی ولا یجوز لاحد ان یقیس علیہ نفسه الامن ادخل فی هذا الحکم بکرمه سبحانه چنانچه حضرت ایشان درباره مخدومی مکرمی شیخ محمد سعید و این فقیر فرموده اند که شماہر دو را داخل این حکم ساختند الحمد للہ رب العلمین علی ذلک وعلی جمیع نعمائه حمدا کثیرا طیبا مبارکا۔

مکتوب صد و نودم (۱۹۰)

بمخدوم زاده محمد سیف الدین در ذکر معرفت مسموعه از حضرت پیر دستگیر۔

الحمد للہ وسلام علی عباده الذین اصطفی حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودند که در نماز چاشت بودم دیدم بلائے عظیم از سینۂ من برآمد و آشیانۂ او را از ان جا نیز بدر کردند و ظلماتے که در نواحے آن بود نیز دور شد و سینه را انشراح عجب روداد بعد ازاں معلوم شد که این وسواس خناس بود که در قرآن مجید از شر آن باستعاذه امر فرموده خطرات و وساوس که در اصول دین پیدا می شوند منشاء آن همین خناس است که در سینه آشیانه دارد و هر وقت نیش می زند و کمال شرح صدر بے رفع آن ممکن نیست بعد ازیں ما جرا بمدتے فرمودند که در حلقه استماع قرآن مجید می نمودم دیدم که در اثنائے استماع بعض وساوس نامناسب در خود یافتم مستغفر شدم و متحیر گشتم که خناس زائل نگر باز عود کرد دیدم سینه بهمان صراقت و لطافت است بعد ازان ظاهر شد که این خناس ورائے خناس سینه است و آشیانۂ او در قلب است در رفع آن متوجه شدم دیدم که این خناس هم شبراً شبراً از قلب بدر شد والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب صد و نود و یکم (۱۹۱)

بفقیر حقیر محمد عبید اللہ عفی عنه در کمالات ذات موهوب عارف تام المعرفة۔

الحمد للہ وسلام علی عباده الذین اصطفی سرے غریب و رمزے دقیق از مکمن بطون بمنصهٔ ظهور می رسد همگی گوش باش و بشنو چوں عالم را که اعراض مجتمعه است وجود ذاتی و جوهرے دروے کائن نیست

کہ بآن قیام اعراض گردد وقیامے بذات موہوب عارف تام المعرفت دہند وآن را مقوم ایشان سازند آن ذات موہوب را نصیبے از بیچونی خواہد بود چنانچہ تحقیق این مبحث در مکاتیب دیگر نمودہ آمدہ است وچون نصیبے از بیچونی پیدا کرد از دید ودانش بیرون رفت واز فہم ووہم خارج گشت عقل سلیم ہر چند جست وجوئے آن نماید ہیچ حاصل از وے بدست نیارد ووہم با وجود سرعت سیر چندانکہ دور دور رود ہیچ پے بوے نبرد واو را ادراک ارا الورا یابد با وجود جوہریت وامکان حکم بجوہریت وامکان دروے نمیتوان کرد وجز حکم بہستی حکم دیگر قبول نمی نماید والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفے علیہ وعلی آلہ وصحبہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب صد ونود ودوم (۱۹۲)

نیز بہ فقیر حقیر محمد عبید اللہ عفی عنہ در ذکر بشارت اصالت دربارۂ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ وحضرت ایشان سلمہ اللہ تعالیٰ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم والصلوٰۃ والسلام علی رسول اللہ حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ بقیۂ از خلقت سرور دین ودنیا علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والبرکات العلی ماندہ بود وآنرا الوش گویان بیک فردے از دولتمندان امت او عطا فرمودہ اند وتخمیر طینت او ازان نمودہ وازین راہ آن فرد را از اصالت بہرہ ور ساختہ ازان بقیہ بعد تخمیر طینت آن فرد نیز بقیہ قلیلے ماندہ بود آن بقیہ نصیب یکے از منتسبان آن فرد آمدہ است وتخمیر طینت او ازان فرمودہ اند وباندازۂ آن حظے از اصالت نیز یافتہ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ما ناکہ نصیبے کہ حضرت مہدی موعود را علیہ الرضوان از اصالت است از راہ حضرت عیسی است علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ونیز آن عالی حضرت متعالی منقبت می فرمودہ اند کہ چون بمحفل عالی یعنی محفل انبیائے کرام علیہم السلام رسیدہ شد از ازدحام اہل مجلس درانجا گنجایش نشستن دیگرے نبود حضرت خلیل علی نبینا وعلیہ الصلوات والتسلیمات کہ شان خاص دران جا داشتند باہل آن مجلس خطاب کردہ فرمودند یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا تَفَسَّحُوْا فِی الْمَجٰلِسِ،

اہلِ مجلس جنبید تا جاے وسیع براے نشستن بہم رسید در آنجا نشستم۔

تنبیہ: از حصول کمالات نبوت مر بعضے افراد امت را بطریق تبعیت و وراثت لازم نمی آید که آن بعضے نبی باشد یا مساوات بانبی پیدا کند چہ حصول کمالات نبوت دیگر است و حصول منصب نبوت دیگر چنانچہ تحقیق این معنی بتفصیل در مکتوبات قدسی آیات حضرت ایشان مسطور است والسلام علی من اتبع الھدی۔

مکتوب (۱۹۳) صد و نود و سوم

بحضرت مخدوم زادۂ بلند مرتبہ خواجہ محمد نقشبند سلمہ اللہ تعالیٰ در ذکر بعضے مکاشفات حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بطریق اجمال۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ حضرت ایشان ما راقدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس پیش از مرض موت تپے و سرفہ عارض شدہ بود روزے چند از ان مرض صحت روی داد چنانچہ بحالت اصلی آمدند و بے تکلف بمسجد حاضر می شدند بعد از یکماہ کم و بیش تپے عارض شد کہ روز ششم از ان بدار السرور رحلت گزیدند در ایام لحاقت مرض پیشین می فرمودند کہ من مستغرق کمالات اہلبیت رسولم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم و دران ضعف با کمال استبشار بیان می فرمودند کہ مرا در باغ اہل بیت سر دادہ اند و بعجائب و غرائب آن موطن مشرف می سازند و شطرے از ان در معرض اظہار نیز آوردند و بعضے از خصائص و کمالات حضرت امیر را کرم اللہ تعالیٰ وجہہ کہ دیدۂ فکر و وہم اندیشہ از ان خیرہ و دررہ راست مشروح ساختند و ہمچنین کمالات حضرت فاطمۂ زہرا و حضرات حسن و حسین را رضی اللہ تعالیٰ عنہم بیان نمودند و علی ہذا القیاس سائر کمالات دوازدہ ائمہ را فرمودند بدین تقریب کمالات و خصائص حضرات شیخین و حضرت ذو النورین را بیان نمودند و نسبت و منزلت ہر کدام از خلفاء اربعہ و اہل بیت با آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ وصحبہ الصلوۃ والسلام مشروح ساختند و بعضے از خدمات شائستہ خود را کہ بوقوع آمدہ نیز درمیان آوردند و قدرے از کمالات حضرت

نقاہت

شیخ عبد القادر جیلانی قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس راہم بیان کردند چنانچہ در مرض آخر این ذرۂ حقیر را
وصیت بنوشتن بعضے ازین اسرار کہ قابل اظہار بودند نمودند چنانچہ این فقیر بمقتضائے وصیت در ایام
عزا۔ آنحضرت بحسب فہم قاصر خویش با چشم گریان و دل ریش مواجہ روضۂ منورہ نشستہ آن درہائے
ناسفتہ را در سلک نظم کشیدہ و داخل مکتوبات قدسی آیات آنحضرت گردانید چنانچہ ختم مکتوبات
جلد ثالث بہمان مرقومات مقرر گشت والسلام علیکم و علی من لدیکم۔

مکتوب صد و نود و چہارم (۱۹۴)

بمولانا محمد افضل در ذکر بعضے مقامات عالیہ حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالی با اشارت بآنکہ آن مقام
عالی مربوط با صالت و محبوبیت است۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَ اَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۔ بتاریخ سوم ماہ شعبان روز
سہ شنبہ سنہ احدی واربعین بعد الالف در نماز عصر بسطِ عظیم عظیم رو داد و منزلت عالی و کیفیت بس
شگرف کہ ہرگز مثل آن رو ندادہ بلکہ محظور و منصور ہم نگشتہ شرف ورود یافت و امورے درمیان آمد
کہ مصداق لا عین رأت و لا اذن سمعت و لا خطر علی قلب احد بود زبان را یارائے گفتن آن نہ
قلم را تاب نوشتن آن نہ۔ بیت

فریاد حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست ہم قصہ غریب و حدیث عجیب ہست

انگارم کہ حصول آن وابستہ بہ نشأۃ اصالت و محبوبیت است ما ناکہ آن مقام را خصوصیتے
بکاتب بود کہ دران بارگاہ معلا خود را منفرد دید نتائج کلمۂ طیبہ و سائر الفاظ ذکر مثل تسبیح و تحمید و تکبیر را
دران حریم قدس گنجایش نیافت اگر گنجایش ہست قرآن راست و نماز راہم بعلاقہ قرآن سوائے
تلاوت قرآن مجید و ادائے نماز نسبت بآن مقام تعطیل و بیکارے می یابد و می فہمد کہ ہیچ کسب و
عمل را در حصول این نسبت علیہ مدخل نیست موہبت صرف است و سابقۂ عنایت می باید دگر ہیچ
ما ناکہ ریاضات و مجاہدات در مبادئ قرب و لایت دخل دارد تا زمانے کہ سیر در اصل و اصول

اصول است اعمال صالحہ سودمند و نتائج بخش است کہ بوسیلۂ آن سالک مستعد ترقیات می فرماید و بتکرار کلمۂ طیبہ نفی و اثبات از ظل باصل آن راہ می کشاید و از اصول باصول اصول عروج می نماید و آنچہ مذکور شد بقرب نبوت تعلق دارد در انجا اصل را در رنگ ظلال در راہ باید گذاشت ریاضات شاقہ بحوالی آں بارگاہ معلی راہے نمی کشاید وصول بآن مقام بموہبت محض است یا بمحبت صرف خصوصیت و عدم شرکت احدے کہ در بالا مذکور شد چوں نیک تامل نمودہ بدیدکہ ازاں رہگذر است کہ ہر کسے کہ باین منزلت رسیدہ است مقامے از خود دارد کہ دیگرے را بالاصالت دران شرکت نیست ہر چند واصلان آن مقام اقل قلیل اند از انجاست حضرت ایشان راکہ دران جا ملاحظہ نمود بغایت عظمت و نہایت ابہت در نظر آمدند چنانچہ عقل و وہم در ادراک آن حیران و سراسیمہ است و زبان قلم و قلم زبان در بیان آن عاجز و قاصر۔ باید دانست کہ عالم را ظل حضرت حق سبحانہ دانستن یا مرآت او تعالیٰ تصور نمودن و موہوم دیدن و کمالات منعکسہ ظل را باصل سپردن و ظل را خالی بلکہ معدوم فہمیدن بعد ازاں آنرا بکمالات اصل متحقق یافتن ہمہ در قرب ولایت کہ از ظل باصل پیوستن است می فہمد بعد از انکہ اصل را در رنگ ظل در راہ گذارد و بحوالی آن حریم قدس برسد از این امور ہیچ درکار بلکہ منصور نبود آنجا ظل دانستنی نیست و اوصاف را باصل دادہ و خود را فانی و مستہلک دیدنی نہ بقا و تحقق باصل پیدا کردن مشہود نمی گردد و وصول آن موطن را راہ جدا است ازین راہ بآن مقام رسیدن دشوار است آن موطن ظہور جمال و رضاست اگر تعبیر ازان بضحک نماید گنجایش دارد والعلم عند اللہ سبحانہ والسلام۔

مکتوب (۱۹۵) صد و نود و پنجم

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد نقشبند در کشف سر اتباع حضرت خیر البریہ علیہ السلام ملت حضرت ابراہیم را علیہ السلام با ذکر بعضے اسرار خفیہ این معرفت از ملفوظات حضرت مجدد الف ثانی رحمت۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ والسلام علیٰ رسولہ الکریم مقصود از امر باتباع پیغمبر ما علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات ملت حضرت ابراہیم را علیہ السلام و طلب کردن آنسرور علیہ الصلوات

وبرکات مماثلۂ صلوات و برکات آنحضرت را حصول مقامی است مرآن سرور راکہ وصول بآں مقام
بیسر نیست بے گذشت از مقام حضرت ابراہیم و وصول بمقام حضرت ابراہیم مربوط است بمتابعت
ملت وے علیہ السلام چہ بے متابعت آن ملت بآن مقام راہ نیست و نسبت یکے ازاں دو مقام
بدیگرے چوں نسبت محراب ست بمسجد و منیقن است کہ رسیدن بمحراب کہ مقام امام است بے قطع
مسافت بقعۂ مسجد متصور نیست چہ مقام اول مرکز است و مقام ثانی محیط آں مرکز و در نظر کشفی
تفوق مرکز بر محیط ہمیں قسم می در آید و وصول مرکز بے قطع مسافت محیط بیسر نیست و چوں وقت
استجابت این دعوت رسید حضرت سید الاولین والآخرین علیہ افضل الصلوات والتسلیمات ازان
مقام کہ دراں تشریف ارزانی داشتند عروج فرمودند کہ بشوق تمام در مقام حضرت ابراہیم
علیہ الصلوٰۃ والسلام رسیدند و در آں مقام عزیز توقف ورزیدند و امورے درمیان آمد کہ از جملۂ
اسرار لازم الاستتار است بعد ازاں آنحضرت در آن مقام کہ مربوط بمتابعت ملت حضرت ابراہیم
علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بود داخل شدند آن مقام شگرف بس عجیب مقامے است کہ ہیچ
مقامے از ہیچ رسولے مثل آں مقام نیست چوں در آن مقام مستقر شدند نظرے کہ بحال واپس
ماندگان داشتند مرتفع گشت و بکلیت متوجہ جناب قدس گشتند و در خلوت خانۂ خاص با محبوب
خلوت داشتند و نیز محسوس گشت کہ چوں آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم درصدد عروج
بودند بعضے از اصحاب کرام علیہم الرضوان نیز بتبعیت ایشان درین عروج شریک بودند و چوں
آنحضرت داخل مقام خاصہ گشتند اصحاب کرام در مقام حضرت ابراہیم علیہ السلام زیر قدم
مبارک ایشان ماندند و در مقام خاصہ گنجایش نیافتند بعد ازاں مرئی گشت کہ آنحضرت
علیہ السلام متوجہ گشتہ حضرت ابابکر صدیق را کشیدہ در مقام خاصہ داخل ساختند رضی اللہ تعالیٰ عنہ
و دربارۂ حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ تردد است آیا داخل ساختند یا نہ اما ظن غالب آنست
کہ ایشانرا نیز در مقام خاصہ گنجایشے شد والسلام

⁂

مکتوب صد و نود و ششم (۱۹۶)

بحضرت مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ محمد صبغۃ اللہ در بیان مقامے کہ فوق مقام رضا است۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی حضرت ایشان در مکتوبے از مکتوبات جلد ثانی نوشتہ اند کہ فوق مقام رضا مقامے نیست مگر خاتم الرسل را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام این معرفت از معارف سابقہ آنحضرت است بعد ازاں می فرمودند کہ من وقتی بر انبیا علیہم الصلوات درود می فرستادم دیدم کہ انبیا علیہم السلام با جمعہم از مقام خویش عروج فرمودند و ہر یکے ازین بزرگان بمقامے کہ فوق مقام رضا بود بوسایط چند ملحق گشتند و سرور دین و دنیا علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بمقامے کہ مربوط بمتابعت ملت حضرت ابراہیم علیہ السلام بود عروج فرمودند و باآن مقام عزیز ملحق گشتند الحمد للہ رب العالمین والسلام

مکتوب صد و نود و ہفتم (۱۹۷)

بملا سجاول در جواب عریضۂ وے کہ مشتمل بر واردات بود و جواب بعضے اسولہ کہ پرسیدہ بود۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب اخوی اعزی رسیدہ خوش وقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و در نسبت باطنی و رابطۂ معنوی فتورے نرفتہ است بلکہ امید است کہ روز بروز قوی تر گردد از قوت رابطہ است کہ تفاوت واردات در حضور و غیبت نمی فہمند و یکسان تصور می نمایند تفاوت در حضور و غیبت غالباً ثابت است لیکن در قوت نسبت قلت تفاوت است و ہر چند قوت بیشتر قلت زیادہ تر اگر این قسم قلیل بعنوان معدوم ظاہر شود و حضور و غیبت یکسان نماید مستبعد نبود اگر گویند گاہ باشد کہ طالب رشید در غیبت ترقیات نماید و از حالت حضور بلند تر رود پس واردات غیبت در حق او افزون و زیادہ از واردات حضور شد۔ گوئیم کہ اگر در حضور می بود می تواند کہ زیادہ تر ازاں ترقی می نمود۔

نوشتہ بودند کہ پیش ازین حضور حق جل وعلا در بیرون خود می یافتم اکنون در درون خود
می یابم الخ بلے معتبر نزد این طائفہ علیہ شہود انفسی است و شہودی کہ بیرون از خود بود چندان
اعتبار ندارد گفتہ اند۔ بیت

ہمچو نابینا مبر ہر سوئے دست   با تو در زیر گلیم است ہرچہ ہست

لیکن گرفتار این مشہود نباید بود وآنرا ظلے از ظلال مطلوب باید تصور نمود حضرت حق سبحانہ
چنانچہ ورائے آفاق است ورائے انفس است نیز پس اورا عز برہانہ ورائے درون و
بیرون باید جست و بیرون آفاق و انفس باید طلبید این معاملہ بعقل عقیل معقول نشود و
بکشف ارباب ولایت ظلی مکشوف و مدرک نبود نور فراست کہ مقتبس از مشکوٰۃ نبوت ست
درک این معنی می نماید و کریمہ نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ کشف سر این معما
می فرماید و حالتے کہ در حین ادائے نماز فرض روی دہد عالی و اصیل است از مطالعۂ آن
ذوقین گردید۔ نوشتہ بودند کہ مردم این دیار بعد ہر پنج نماز دست برداشتہ فاتحہ می خوانند و این
عمل را بر خود لازم گرفتہ اند و تارک آنرا با عتراض پیش می آئند۔ مخدوما این نوع فاتحہ خواندن عمل
بزرگان ما نیست و در اعمال پیغامبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بنظر نہ در آمدہ است فی خزانۃ
الروایات من الخلاصۃ قراءۃ الفاتحۃ لاجل المہمات بعد الفرائض بدعۃ از مصافحہ بعد
نماز جمعہ کہ در آنجا متعارف است استفسار نمودہ بودند۔ مخدوما مصافحہ فی نفسہا مسنون و عمل بزرگ است
و تعیین این وقت بدعت، پس این عمل ہم وجہ حسن دارد و ہم وجہ قبح نہایت کار آن اگر باباحت
بکشد چنانچہ بعضے گفتہ اند مغتنم است فی خزانۃ الروایات قال الشیخ محی الدین النووی فی
الاذکار المصافحۃ مستحبۃ عند کل لقاء واما ما اعتادہ الناس بعد صلوٰۃ الصبح والعصر فلا
اصل لہ ولکن لاباس بہ فان اصل المصافحۃ سنۃ و کونہم حافظین علیہا فی بعض
الاحوال و مفرطین فی بعض منہا لایخرج ذلک البعض عن کونہ من المصافحۃ
التی وردبہا الشرع۔

مکتوب (۱۹۸) صد و نود و ہشتم

بآغا رشید در آنکہ درین طریقہ علیہ اخذ فیوض برابطہ و محبت شیخ است و تحریص بر رعایت آداب شیخ و دوام ذکر و بیان فنا قلب و نفس۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا للہ و مصلیا علی رسولہ اللہ تعالیٰ از رقیت ماسوائے محرر ساختہ در مدارج قرب ترقیات دہاد صحیفہ گرامی مشرف ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ فقرائے دور افتادہ از یاد نرفتہ اند و نسبت حبی و ارتباط معنوی بحال خود است محب این طائفہ با این طائفہ است المرء مع من احب در طریقہ ما مدار وصول بدرجۂ کمال مربوط برابطۂ محبت است بشیخ مقتدا طالب صادق از راہ محبتے کہ بشیخ دارد اخذ فیوض و برکات از باطن او می نماید و ساعۃً فساعۃً برنگ او می برآید مقرر است کہ فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ است ذکر ہر چند از اسباب وصول است لیکن غالباً مشروط برابطۂ محبت و فنائے در شیخ است سالک این راہ را دو چیز ناگزیر است محبت بشیخ مقتدا با رعایت آداب صحبت و دوام ذکر چنداں بذکر قلبی مداومت نماید کہ دوام پذیرد و غفلت در قفائے آن نباشد و از تکلف یاد کرد وارہد و حضور ملکۂ دل شود و صفت او گردد چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت باصرہ درین وقت غفلت ظاہر بحضور باطن سرایت نکند و توم صوری با توجہ معنوی جمع گردد چون این کیفیت حضور غالب آید و قوت پذیرد نفس حاضر از میان برخیزد و رخت بصحرائے عدم کشد این زمان حضور خود بخود روے نماید و لا ینکر الا اللہ جلوہ فرماید۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

مخدوما در باب دفع شر اعدا و حساد دعا و توجہ کردہ می شود امید کہ مخذول گردند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۹۹) صد و نود و نہم

بحاجی حسین در شرح اذواق و مواجید او کہ نوشتہ بود

بسم اللہ الرحمن الرحیم صحیفہ گرامی اخوی حاجی محمد حسین رسیدہ خوشوقت و مسرور گردانید از فنا و عدمیت خود نوشتہ بودند۔ بیت

بلے ہر جا شود مہر آشکارا | سُہا را جز نہان بودن چہ یارا

ہنگام طلوع انوار احدیت غیب در اضمحلال و استہلاک اطوار کثرت موہوم چہ ریب است لیکن درین عدمیت و اضمحلال تفاوت اقدام سالکان بسیار است از انجملہ محمدی المشرب را این فناو استہلاک بذہاب عین و اثر می رساند کذا و کذا و نیز نوشتہ بودند مشخص شدہ است کہ این ہمہ واردات و حرکات و سکنات بر عدم است کہ او سبحانہ و تعالیٰ بقدرت کاملہ خود ظاہر ساختہ کار خود بخود است و چیزہائے غریب و عجیب برین معدوم دارد فرمودہ کہ در تحریر در نمی آید آرے بعد اسقاط اضافات و رد منتسبات باہل آن معاملہ از خود بخود است اگر حضور است حضور خود بخود است و اگر توجہ است ہم از خود بخود است و عارف را غیر از استہلاک و اضمحلال و انعدام ازین مقام نصیبے نیست۔

نوشتہ بودند درین روزہا تجدد امثال ظاہر شدہ است کہ در ہر آن تمام عالم در عدم می رود و مثل آن بوجود می آید درین حیرت افزودہ است مخدوما حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس حل این معاملہ در مکتوبات نمودہ اند اگر حل آن خواہند آنجا مطالعہ نمایند و مقامات بعضے سبز رنگ و بعضے رنگ شمس کہ ظاہر شدہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید بالجملہ ہمہ احوال و مواجید درست و پسندیدہ است حق سبحانہ ترقیات نصیب وقت کناد و از دوستان دریوزہ دعا است۔

(۲۰۰) مکتوب دوصدم

بصوفی نور بیگ در تحریص بر دوام ذکر و اختیار عزلت و سر تجویز تعلیم طریقہ مر ناقص را و آنکہ آنچہ در وقائع روی دہد اعتبار ندارد۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ اللہ تعالیٰ ابواب فتوح را ہموارہ مفتوح داراد و مکتوب مرغوب معا از برادر گرامی مولانا نور محمد رسیدہ

خوشوقت ساخت باید که همبرین منوال از احوال ظاهری و باطنی خود اجبهٔ دورافتاده را اطلاع میداده باشند. نوشته بودند که در تکرار سبق باطنی بجد است و نفی و اثبات نیز در تکرار دارد نیک و مبارک است نوعے بتکرار ذکر مقید باشند که ماسوائے مذکور از ساحتِ سینه رخت بربندد و اسم و رسم ماسوای از آئینهٔ دل محو و متلاشی شود اکثر اوقات در زاویهٔ نامرادی بعزلت باشند و با خلق کمتر اختلاط نمایند و بذکر قلبی و لسانی مشتغل باشند و در ذکر گفتن هیچ چیز ملحوظ نبود از قبول خلق و حصول احوال و مواجید بے غرضانه ذکر گویند و در وقت نشاط بچندے که گفته شده است تلقین ذکر بکنند بطریق سفارت نه بطریق اصالت و خلافت و شرایطے که نوشته بودند بر تقدیرے است که بسر خود تلقین بکنند اگر بسفارت چندے را تلقین ذکر کنند این شرائط در کار نیست که شما مترجم بیش نیستید و این ذکر گفتن هم جبر نیست باختیار شما است اگر بے تکلف اقبال و انشراح صدر باشد بگویند والا هیچ در کار نیست انچه لابد نیست دوام ذکر و مراقبه است تکمیل دیگرے فرع کمال خود است و این اجازت اشخاص معدوده بواسطه آنست که چندے جمع شده مشغولی کنند بهتر است که فیض یک دیگر بر همدیگر منعکس می شود.

نوشته بودند که اگر در واقعه بسالکے پیر رخصت تلقین بدهد و از ارواحِ بزرگان گذشته نیز ظاهر شود آں سالک را تجویز تلقین هست یا نه. مخدوما اجازت تلقین و تعلیم طریقت امر بزرگی است بخواب و واقعه صورت نمی بندد تا در بیداری اجازت نکنند اجازت صورت پذیر نیست و همچنیں احوال و مواجید و قطبیت و فردیت و غوثیت و امثال آنکه در منامات و وقائع ظاهر شود نزد این اکابر معتبر نیست آنچه در بیداری از احوال و مواجید روئے دهد از آن اینکس است قطب و غوث کسے است که در خارج و یقظه باین دو منصب سرفراز است اگر کسے خود را در خواب پادشاه دید پادشاه نمی شود تا در خارج پادشاه نباشد. بیت

چو غلام آفتابم همه از آفتاب گویم نه شبم نه شب پرستم که حدیث خواب گویم

این قدر هست که وقائع و منامات صادقه مبشر اند و مخبر از استعدادات اولیا است و بسا است که

آن معنی استعدادے بظہور آید و بساست کہ در معرض ظہور نیاید جانے باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل آید داز گوش بآغوش رسد عزیزے کہ در صحبت او می گذرانند خوبیہائے او را نوشتہ بودند کہ درین وقت بسیار غنیمت است و دریوزۂ توجہ و فاتحہ دربارۂ او طلب داشتہ توجہے دربارۂ آن عزیز نمودہ آمد و فاتحہ از برائے ازدیاد توفیق او خواندہ شد باجابت قرین باد۔

مکتوب دوصد و یکم (۲۰۱)

بمولانا محمد حنیف دربیان نسبت وے و ذکر نصائح۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفۂ شریفۂ اخوی اعزی مولانا محمد حنیف رسیدہ خوشوقت ساخت حمداللہ سبحانہ کہ بعافیت اند واز یاد دورافتادگان فارغ نیستند و از ہوس مطلب خالی نہ خاطر بجانب شما نگران می باشد نمی داند کہ بچہ روش زندگانی می نمایند و چہ اطوار درپیش دارند۔ بیت

خوابم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز کاغوش کہ شد منزل آسایش خوابت

درین نزدیکی کتابتے ازاں صوب از دوستی رسیدہ کہ گلہ از اطوار شما ظاہر ساختہ ہرچند نام شما نوشتہ است لیکن غالباً تعرض بشما نمودہ و کلمہ ہم مجمل متعرض بودہ از خواندن آن خاطر بسے متالم گردید کہ از شما چہ دیدہ باشد کہ نوشتہ است ہرچند ظاہر بینان از ارباب باطن چہ خبر داشتہ باشند لیکن چوں بشما طبیعت را محبت و میلانے است و خاطر خواہان کمال شما است از اندک چیز از جا میرود و قلق پیدا می آید۔ دراثنائے نوشتن کتابت توجہے بباطن شما نمودہ شد بہ نسبت ماخوذہ معمور یافت و زیادہ از متوقع مفہوم شد ہیچ غبارے بخاطر نماند الحمد للہ سبحانہ علیٰ ذلک وعلیٰ جمیع نعمائہٖ، زنہار در ارضائے اہل حقوق نوعے نمایند کہ منجر بعدم رضائے صاحب حقیقی گردد حق اللہ سبحانہ بر جمیع حقوق غالب است حق او را بکمال رعایت ادا نمودہ بحقوق دیگران باید پرداخت اوقات خود را مضبوط دارند و باہل غفلت و اہل دنیا مہما امکن پیش نیایند و باحوال طلبہ

کلمہ گلہ
گلہ

نیک پردازند و عمدہ در ضمن گرفتن کسے را و برداشتن مرض دیگرے و جز آن جمع ہمت است و یکدانی التوجہ شدن و اگر این قسم امور در میان نبود ہیچ نقص ندارد و ولایت بآن منوط نہ از محسنات زایدہ است والسلام

مکتوب (۲۰۲) دوصد و دوم

بحافظ محمد شریف در نصائح۔

خدام حافظ جیو ازین دورافتادہ سلام عافیت انجام خوانند و از دعائے خیر منسی نسازند و این عمر چند روزہ را در اہم امور صرف نمایند و احیائے لیلے و گریہ سحری را از مغتنمات شمرند و شبہائے تار را بانوار و اذکار روشن دارند و در تجارات صدق و امانت را مرعی سازند حدیث ان اللہ یحب التاجر الصادق شنیدہ باشند و از عقود فاسدہ و ربویہ محترز بوند درین باب تاکید الصدوق تمام نمایند کہ محل لغزش علما است چہ جائے غیر علما کدام عالم خواہد بود درین زمان کہ ازین عقود خالی باشد الامن عصمہ اللہ سبحانہ از علمائے متدین ہموارہ متجسس این عقود باشند و تحقیق این مبحث جویند و از حق سبحانہ بزاری نجات ازین ورطۂ مہلکہ خواہند والسلام علی من اتبع الھدی۔

مکتوب (۲۰۳) دوصد و سوم

بارشاد پناہ میر محمد نعمان در اسرار غامضۂ فنا و بقا و دقایق قیومیت و جامعیت انسان کامل

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی نقابت دستگاہا شمۂ از جامعیت انسان کامل در تحریر می آید استماع فرمایند عارف بعد از فنائے اتم کہ مربوط است بذہاب حقیقت عدمیہ کہ مورد انائے اوست چون بقا باسم الہی جل شانہ پیدا کند و حقیقت ثبوتیہ بجائے حقیقت عدمیہ بنشیند مدبر و منصرف در وے ہمان اسم خواہد بود و باوصاف آن اسم متصف و متحلی خواہد گشت و بحیوۃ و علم و سمع و بصر و کلام و ارادت و قدرت آن اسم حی و عالم و قادر و سمیع و بصیر و متکلم خواہد شد چہ ہر اسم الہی جل سلطانہ متضمن اسما و صفات ست و چون آن اسم ظل اسم دیگر است و جزئی است

از جزئیات آن اسم عارف از راہ ظل باصل خواہد پیوست و در رنگ سابق باوصاف اسم لاحق منصف خواہد گردید و باز ازان اصل باصل آن خواہد ملحق گشت و از اصل ثانی باصل ثالث و از ثالث برابع و خامس الی ماشاء اللہ تعالیٰ متحقق خواہد گشت و چون ہر اسم را باسماء دیگر مشارکتے ہست از راہ ما بہ الاشتراک باسماء دیگر کہ مباین اصول وی اند نیز بقا خواہد یافت و این ہمہ اسماء لا یعد ولا یحصی در رنگ اجزاء عارف خواہد شد الی ان ینتہی الی حضرۃ الذات تعالیٰ و تقدس و عادت اللہ جاریست کہ بعد از قرون از ہزاران یکے را بقائے ذات مشرف می سازند و ذاتے کہ نصیبے از بیچونی داشتہ باشد ازان مرتبۂ مقدسہ آن عارف را عطا می فرمایند کہ کنہ عاف بود و این ہمہ اوصاف بآن ذات قائم باشند بلکہ افراد عالم نیز بآن ذات قائم بوند چرا کہ افراد عالم در جنب او چونکہ مظاہر اسماء و صفات اند ذاتے در آنہا کائن نیست پس آن عارف بحکم خلافت قیوم عالم می گردد و حکم وزیر بہم می رساند۔ فَانْظُرْ اِلٰی اٰثَارِ رَحْمَۃِ اللّٰہِ کَیْفَ یُحْیِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِہَا این زمان آن ذات بجائے حقیقت ثبوتیہ می گردد و مدبر و متصرف می شود ازین جا جامعیت این عارف را باید فہمید کہ سائر افراد عالم در جنب و حکم جزء محقر ندارند قطرہ را با دریا نسبتے نیست و اینہا را باوے آن ہم نہ چہ اوصاف را با ذات نسبت تلاشی و استہلاک است در وقت ذکر گفتن گوئیا با چندین ہزار زبان ذکر می گوید ہر اسمے بزبان خود ذاکر است و عارف بمنزلۂ کل اینہا است و در وقت تحریمہ بستن گوئیا چندین ہزار شخص تحریمہ می بندند بعد ازان این ہمہ اشخاص قرات می کنند و برکوع و سجود میروند و اکثر از حقائق این عالم امکان نیز با عارف مذکور درین امور شریک می گردند دیگران بیک زبان ذاکرند و آنہم چونکہ از انانیت امارہ پاک نیست آن ذکر ہم بہمو نہا عاید است و شایان جناب قدس نہ و این عارف چونکہ از انانیت رستہ است بہزاران زبان ذاکر است و در ہیچ کدام خود درمیان نہ، عوام ظاہر بین ہر دو را ذاکر و عابد می دانند و از حقیقت فرق آگاہ نہ بلکہ عارف تمام حضور گشتہ است و در غفلت ہم حاضر است چہ در علم حضوری غفلت در ہمہ وقت مفقود است و غافلان ازان غافل،

پس عارف مذکور در غفلت هم با حضور است و دیگران در عین حضور هم غافل و در نفور لمامر و ایضا
غایت حضور شان در حصول است و حصول عین غفلت و عوام ایشان را حاضر و ذاکر می دانند و
او را غافل هدانهم الله سبحانه سواء الصراط - بیت

پری نهفته رخ و دیو در کرشمه و ناز — بسوخت عقل زحیرت که این چه بو العجبی است

دقیقه ایست بگوش هوش بشنوند که چون عارف خود را از اطلاق کلمهٔ انا پاک و مبرا سازد و از انا " نیست
امارهٔ بتمام وارهد بمقتضائے هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ احسان معشوق در رسد و آن گم شده را
در انائے خود جا دهد و آن عاشق صادق از کشاکش غیریت وارسته در خلوتخانهٔ انائے معشوقی آرام
یابد جماعت ازین طائفه هستند که می خواهند معشوق را در انائے خود بگنجانند و در خراب آباد و ویرانه
انائے خود مطلوب را فرود آرند و بآن خورسند گردند ندانستند که بظلے از ظلال مطلوب آرام گرفته اند گشتند
و جز انموذج از ان بے پایان حاصل ننموده بیت

تو از خوبی نمی گنجی بعالم — مرا هرگز کجا گنجی در آغوش

بر سر اصل سخن رویم ذاتے که بعارف موهبت گشته است چونکه نصیبے از بیچونی دارد موهوب
جامعیت آن در بادی نظر بدرک چون نمی در آید اما فی الحقیقة از همه اسما و صفات که در رنگ
اجزائے عارف گشته اند جامع تر است بلکه این جامعیت را نسبت بآن جامعیت قدرے نیست
و در جنب او حکم متلاشی دارد سبحان الله و بحمده این قسم مملکت وسیعه را بصورت شخص محقر وا نموده اند
و این همه خزائن ملک و ملکوت را درین طور خرابهٔ بے قدر و قیمت ایداع فرموده اند و اینهمه
حسن و جمال بے رنگ و انوار و اسرار بے کیف را درین پیکر ظلمانی که از مار هیچین بهم رسیده تعبیه
کرده اند وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ و حکمت درین تستر ابتلا و اختیار است لِيَمِيزَ الْخَبِيثَ
مِنَ الطَّيِّبِ هر که نظر او بباطن و حقیقت عارف نفوذ کرد از برکات وے مملو و سیراب گشت و هر که
بر صورتش نظر او مقصور گشت و در رنگ صورت بے حقیقت خویش تصور نمود از برکات او محروم ماند
و بخسران ابدی متسم گشت ندانست که این عارف تمام لُب است که قشرے درمیان حائل نیست

و قشر نیش تمام منقلب بلب گشتہ است و دیگران ہمہ قشرند بے لب لیکن آن قشر منقلب را چونکہ بر کالبد قشر نیش باقی گذاشتہ اند بقشر بے لب ہمہ وقت مشارکت صوری دارد و باین مشارکت صوری کہ بقید کالبد وابستہ است کہ بعد از شکستن کالبد باقی است خاک در چشم محجوبان افگندہ دوستان خود را خود بخودی دارد اولیای تحت قبابی لا یعرفہم غیری قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِيْ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ○ بی خود

مکتوب دو صد و چہارم (۲۰۴)

بہ اسد اللہ بیگ در فقر ممکن و غنائے واجب عزّ و جلّ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اللہ تعالیٰ حسن و جمال نیستی و بندگی را بر آئینۂ باطن جلوہ گر کناد و از دعوائے ہمسری و خداوندی نجات و رہائی دہاد بحرمۃ من تحقق بکمال العبودیۃ و اظہر اسرار الربوبیۃ علیہ و علی آلہ الصلوات و البرکات و التحیات بندہ ہر چند در احکام بندگی ثابت تر بود و دید نیستی ذاتی و فقر جبلی بروے غالب تر ظہور ہستی و کمالات وجوبی در حق وے زیادہ تر اذ بضدھا تتبین الاشیاء حسن و جمال و غنی و سائر کمالات بر وجہ کمال خاصہ لم یزل و لا یزال ست عجز و نیستی و احتیاج و ذل و فقر و نقص در تو می باید تا ظہور آں باین شود خلق را بصفت ذل و نیستی و احتیاج بیافرید و پرتوے از کمالات وجودی خود نیز در وے تعبیہ فرمود ہر کہ خود را باین کمال عاریتی و نمود بے بود کامل و خیر خیال کرد در بند نفس امارہ ماند و از سعادت قرب محروم شد و بداغ بعد و حرمان گرفتار گردید فالویل اللہ کل الویل و ہر کہ کمالات عاریتی را باہل آن سپرد و بدید فقر و نیستی ذاتی خود متحقق گردید بدولت قرب و وصل جہت گشت و بدام نیستی صید ہستی نمود و از راہ ذل بعز رسید فطوبیٰ لہ و بشریٰ و آنچہ مقصود از خلقت او بود بجا آورد و نعمت در حق او تمام شد کریمہ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي النَّاسِ بیان حال اوست و حدیث من قتلتہ فانا دیتہ شان او و این کمال مربوط بکمال اتباع سید کونین است علیہ و علی آلہ الصلوۃ و السلام اللہم ارزقنا وجوبی

کمال متابعته والثبات علی محبته ویرحم الله عبدا قال اٰمینا۔

مکتوب دو صد و پنجم

بمیرزا امان الله برہانپوری در ورائیت حق سبحانه وتعالیٰ و ذکر بعضے کمالات ولایات ثلٰثه صغریٰ و کبریٰ و علیا و کمالات نبوت و کمالے که فوق آنست بطریق اجمال و اختصار۔

بِسۡمِ اللهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ حامدا لله اولاً و اٰخراً و مصلیا علی رسوله محمد و اٰله دائماً و سرمداً اما بعد صحیفه شریفه مشرف گردانید آنچه از احوال سنیه و واقعات علیه که نوشته بودند از ذواق معنو ولذات عقلیه بخشید الله تعالیٰ مزید بر مزید دہاد و نور علیٰ نور کرامت کناد و حالات و واقعات یاران را که نوشته بودند از مطالعه آن نیز حظہا نمود اللهم اکثر اخواننا فی الدین وثبتنا وایاهم علی متابعة سید المرسلین علیه وعلیهم الصلوات والبرکات الی یوم الدین امید که ہمبرین منوال احبه دور افتاده را یاد آوری می نموده باشند و بارسال اذواق و واردات تازه خوشوقت می ساخته باشند ہمت را بلند دارند و وقائع را مبشرات دانند ہر چه در بیداری دست دہد از آن انکس است۔

مصرع ازہر چه می رود سخن دوست خوشتر است

مخدوما آنچه از ما و شما درین نشاء فانیه طلب داشته اند معرفت حق است جل وعلا چون مطلوب حقیقی ورائے آفاق و انفس است طالب او تا از آفاق و انفس نگذرد راہے بمعرفت نیابد و گذشتن از آفاق و انفس امریست وجدانی تا کس از ان نگذرد معنی آن را کماهو نفهمد من لم یذق لم یدر این نسبت علیه ورائے نسبت جذبه و سلوک و ورائے معامله دخول و خروج و ورائے اتصال و انفصال است و ورائے قرب و بعد و ورائے غیبت و حضور است و ورائے توحید و اتحاد است و ورائے لفظ و معنی است و ورائے وہم و خیال فهو سبحانه وراء الوراء ثم وراء الوراء این ورائیت در جانب قرب است نه در جانب بعد از ہر چه تصور کرده شود حتی که از ذات این کس نزدیک تر است عقل عقیل مشکل که بآن پے برد و وہم و خیال آن را محال می داند و از خود نزدیکترے نمی تواند

تصور نمود و ورائیت جانب بعد جولانگاه وہم است فالحق تعالیٰ اقرب فی الوجود وابعد من الوجدان این کمال از کمالات ولایت کبری است کہ ولایت انبیا است علیہم الصلوات والبرکات کمالات ولایت صغریٰ کہ ولایت اولیا است منحصر در مراتب قرب است کہ غایت قرب اتحاد و رفع اثنینیت ست معاملۂ اقربیت ازین ہم نازک تر است و از اتحاد باید گذشت تا اقربیت روئے نماید

مصرع لذتِ مَی نشناسی بخدا تا نہ چشی

کمالات عالم امر این جا انقطاع می پذیرد و حقیقت اطمینانِ نفس درین موطن بحصول می پیوندد و بعد از گذشت ولایت کبریٰ ولایت علیا است کہ ولایت ملاءِ اعلیٰ است علیٰ نبینا و علیہم الصلوات و البرکات و نصیب تام از کمالات این ولایت عناصر ثلثہ را است ورائے عنصر خاک کہ نصیب این عنصر پاک از کمالاتِ . . . .

مرتبۂ نبوت است بعد از گذشت این ولایت سہ گانہ شروع در کمالاتِ نبوتِ انبیا علیہم الصلوات و البرکات واقع می شود کہ بالاصالہ نصیب انبیا است علیہم البرکات والصلوات و بتبعیت وارثان ایشان را ازان نصیب است درین موطن عارف از صورت شریعت بحقیقت شریعت ارتقامی فرماید و از صورت اعمال بحقیقت اعمال می رسد ترقیات پیش مربوط بصورت اعمال بود و نتیجہ آن و درینجا عروج منوط بحقیقت اعمال است و ثمرات و نتائج حقیقت بدست می آرد ازین جا تفاوت میان کمالات ولایتِ انبیا بود علیہم الصلوات و میان کمالات نبوت دریاب کہ صورت را در جنب حقیقت چہ قدر اعتبار است پس نتائج ہر کدام نیز برین منوال بود و از گذشت این ماجرا معاملۂ پیش می آید کہ اعمال جوارح و قلوب در آنجا اثر ندارد و صورت و حقیقت در راہ می ماند ترقی و افاضۂ کمالات دران موطن وابستہ بمحض فضل و احسان است، گفتہ نشود کہ استغنائے عارف درین وقت از شریعت لازم می آید و ہیچ کس در ہیچ وقت از شریعت مستغنی نیست زیرا کہ گوئیم کہ آنچہ ممنوع است سقوط تکالیف شریعت است و آن غیر واقع است چہ کمل عرفا در رنگ عوام ہموارہ محکوم حکم الٰہی اند و از اتیان اوامر و انتہا از مناہی چارۂ ندارند با آنکہ

گوئیم کہ شریعت اصل و بنیاد معاملہ است و اصل و بنیاد ہمہ وقت محتاج الیہ است درخت ہر چند بلند شود و عمارت بالا رود از بیخ و بنیاد چارہ ندارد این معاملہ بالاصالہ مخصوص بانبیاء اولو العزم است علیہم الصلوات والتسلیمات و بطفیل تبعیت این بزرگواران تا کرا باین دولت بنوازند و چون معاملہ از تفضل بالا رود افاضۂ کمالات دران موطن از راہ محبت ذاتیہ بود و در محبت دو کمال است محبیت ذاتیہ کہ بالاصالہ نصیب حضرت کلیم اللہ است علیہ الصلوۃ والسلام و محبوبیت ذاتیہ کہ بالاصالہ نصیب حضرت خاتم الرسل و شفیع الامم است علیہ و علی جمیع الانبیاء واتباعہم الصلوات والتسلیمات والبرکات تا کدام صاحب دولت بود کہ بطفیل ایشان ازین کمال شان بہرہ یابد واز اولش خاص شان جرعہ در کشد۔ بیت

در قافلہ کہ اوست دانم نرسم — این بسکہ رسد ز دور بانگ جرسم

بالجملہ این ہمہ درجات قرب و معرفت انداز ہر درجہ کہ نصیب ارزانی دارند نعمتے است عظمیٰ و ہموارہ اشک ریزان چشم بر خوان کریمان باید دوخت واز اولش صاحبان ہمیشہ امیدوار باید بود مصرع

باکریمان کارہا دشوار نیست

بیت چشم دارم کہ دہد اشک مرا حسن قبول — آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

والسلام علیکم و علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب دو صد و ششم (۲۰۶)

بحقائق آگاہ خواجہ محمد ہاشم کشمی ورود یافت در اشارت ببعضے کمالات خود و کمالات وے قدس سرہ

بعد الحمد والصلوۃ و تبلیغ الدعوات بخدام حقائق دستگاہ و معارف آگاہ می رساند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و استقامتکم علی جادۃ شیوخکم ظاہرا و باطنا فانہ ملاک الامر و مدار الفیوض و بدون خرط القتاد امور ارباب بسیار را

چشم انتظار در راہ است کہ از سرا پرارباب یمین آگاہی یابند و از آن گنجہا گوہرے بدست آرند امید کہ از روئے کرم دریغ ندارند و برفرد انگذارند و تلخ کامان را از قند خوان کریمانہ خویش بنوازند۔ بیت

در سرم سودائے شیرین دلبرے ست تلخ کامان را بشیرینی سرے ست

یحتمل کہ چوں نوبت باہل یسار رسد و معاملہ آں نشاۃ بر منصۂ ظہور آید ہمہ تمنائے آن نمایند کہ گرد راہ ایشان را کحل بصیرت خویش سازند و ذرۂ نمک خوان حسن ایشان را دریوزہ نمایند۔ بیت

آن دار دآن نگار کہ آنست ہر چہ ہست آنرا طلب کنید حریفان کہ آن کجا است

بالجملہ الحسنۃ بعشرۃ امثالہا ایل تسعمائۃ قضیۂ مقررہ است بمقتضاے آن آنچہ تو انید ایثار نمائید و شُح ننمائید وَیُؤْثِرُوْنَ عَلٰی اَنْفُسِہِمْ وَلَوْ کَانَ بِہِمْ خَصَاصَۃٌ والا حسبی اللہ گویان وازنعیم صباحت وسر چشمۂ خلت بنسیم ملاحت و جرعۂ محبت اکتفا نمایند۔ شعر

ھنیئا لارباب النعیم نعیمھا وللعاشق المسکین ما یتجرع

والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب دو صد و ہفتم (۲۰۷)

بشیخ عبد اللطیف لشکر خانی فی الوعظ والتذکیر والنصح۔

بعد الحمد والصلوۃ یستدعی ھذا المحب لنفسہ ولسائر الاحبہ النجاۃ عن الآفات والتخلیۃ عن التعلقات والانقطاع عن المقیدات والتخلص عن السفلیات الی العلویات وعلو الدرجات الی حضرت الصفات ومنہا الی ذروۃ الذات باقتفاء آثار اکمل المکونات علیہ افضل الصلوات واشمل التحیات والتسلیمات واتم البرکات المرجو من الاخوان ان لا ینسوا لقاء الرحمن باتباع الھوی والشیطان وان یغتنموا اوان الصحۃ والامان بکثرۃ ذکر اللہ المنان ویعینوا برھۃ من الزمان لتلاوۃ القرآن ولیعلموا ان النفس امارۃ والدنیا سحارۃ محبوبۃ ولذا تہا مرغوبۃ والآخرۃ منسیہ ونعیمہا محجوبۃ والشیطان یروج النقد ویعد الفقر

والفقد اولا یعلم عاقل ان الدنیا عاجلۃ ومتاعها فان لا یعود وتمتع الاخرۃ باق لا یفوت کُلُّ امرئٍ یومئذ بما کسب رهین ومع زوج قرین اما شیطان لعین واما حور عین الغیاث علی ما عملت ثم الغیاث علی ما اخترت اخترت الثلاث علی الثلاث اخترت تعب النفس و شغل القلب وثقل الحساب علی راحۃ النفس وفراغ القلب وخفۃ الحساب اشتغلت بعمارۃ البدن الفانی واشبعت النفس الجانیۃ ونسیت التوجهات الروحانیۃ الی الجناب السبحانی وملأت قلبك بالاذکار واللذات الفانیۃ وما حصلت بعد لك الا امانیۃ العجب من العاقل کیف یهتم فی امور العاجلۃ بالتدبیر ویفوض امور الاٰخرۃ الی التقدیر اولا یستیقن ان تدبیر امور الدنیا فی اسقاط التدبیر وفی امور الاٰخرۃ بالجهد وترك التقصیر افلم یسمع نجح کل حاجۃ من الدنیا ترکها فالویل لمن اطمئن بدار الغرور واغترفیها بالسرور ونسی وحشۃ القبور وشدۃ یوم النشور وخاض بالباطل واعرض عن الکتاب المسطور فی الرق المنشور وسعی فی الملاهی ولم یسع الی البیت المعمور اَفَلَا یَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِی الْقُبُوْرِ وَحُصِّلَ مَا فِی الصُّدُوْرِ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ یَوْمَئِذٍ لَّخَبِیْرٌ والسلام علی من اتبع الهدی

التوجہ الروحانی

سورۃ العادیات پ ۳۰

مکتوب دو صد و ہشتم (۲۰۸)

بہ محمد یوسف خادم در مکاشفۂ حضرت مجدد الف ثانیؒ

بسم اللہ حامدا و مصلیا حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ چون از بعضے تفرقہائے ظاہری کہ لازم عشرت و اختلاط اند تنگ آمدند قصد عزلت و انزوا نمودند می فرمودند کہ برائے تصحیح نیت و تعین موضع بجناب او سبحانہ ملتجی و متضرع بودم دریں اثنا چناں ظاہر ساختند کہ طریق محبوب و مرضی و انسب و الیق ہماں طریق است کہ تو بران ہستی نہ طریق انزوا و عزلت دریں اثنا نظر بر سر سد افتاد دیدم کہ گویا این مقام چاہے است عمیق ازیں چاہ ہیچ چیز برنیاید فافہم والسلام علی سید الانام و آلہ و صحبہ العظام ـ

(۲۰۹)
مکتوب دوصد و نہم

بمیرزا اسماعیل خان بیگ در نصیحت و مداحی طریقہ علیہ نقشبندیہ قدس اسرار اربابہا۔

مخدوما دنیا دار عمل است و موضع کشت و کار عیش و فراغت بدار آخرت معد است بندۂ مقبول آنست کہ این حیات چندروزہ را بوظائف طاعات معمور دارد و بغفلت نگذارد و بعیش و تنعم نپردازد کہ نتیجۂ آن در آخرت جز حسرت و ندامت بے سود نخواہد بود بذکر قلبی چندان مداومت باید نمود کہ دوام پذیرد و صفت لازمۂ دل شود چنانچہ سمع صفتِ سامعہ و بصر صفتِ باصرہ و این معنی در طریقۂ علیہ نقشبندیہ بسہولت عمل میسر است چہ این بزرگواران ابتدائے سیر از عالم امر نمودہ اند و نہایت اوادر بدایت درج فرمودہ پس طالب صادق را اختیار این طریق عالی اولی و انسب باشد و ایضاً اکابر این طریق اتباع سنت و اجتناب از بدعت اختیار نمودہ اند کہ مثمر برکات است و منتج محبت ذاتیہ کہ ذروۂ علیائے اہل سلوک است کریمہ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ شاہد این معنی است والسلام اولاً و آخراً۔

(۲۱۰)
مکتوب دوصد و دہم

بمیرک عباد اللہ ولد قاضی محمد زاہد کابلی در انقسام علم بدو قسم و در تمیز علمی کہ متعلق بواجب گردد تعالی و علمے کہ تعلق بممکن گیرد۔

الحمد للہ رب العالمین والسلام علی سید المرسلین والہ اجمعین علم کہ عبارت از انکشاف است دو قسم است قسمے است کہ با انکشاف احاطہ بود و قسم دیگر آنکہ محض انکشاف بود و احاطہ نبود علمے کہ بممکن تعلق گیرد داخل قسم اول است و علمے کہ بواجب متعلق شود از قسم ثانی است و این علم را ادراک بسیط گویند و نشان عدم احاطہ آنست کہ کیفیت در درک نیاید و رؤیۂ اخروی مماثل قسم ثانی از علم است کہ آنجا محض انکشاف است بے آنکہ کیفیت معلوم شود و چگونہ معلوم شود

کہ در آنحضرت کیفیتے نیست تعالیٰ شانہٗ وعز برہانہٗ والسلام

مکتوب (۲۱۱) دو صد و یازدہم

بمیر محمد خافی در نصیحت۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ حامداً ومصلیاً برادر عزیز وقت بسے عزیز است باید کہ در اعزو اشرف اشیا مصروف گردد و آن خدمت مولائے حقیقی است جل شانہٗ وکسب مرضیات او سبحانہٗ واجتناب از محرمات ومحظورات شرعیہ لذت طاعت و فرمانبرداری صاحب حقیقی را زیادہ از لذت محرمات باید دانست کدام نعمت خوشگوار تر از ان ست کہ مولائے نعم جل وعلا از ینکس و از کردار او راضی باشد وکدام الم زیادہ از ناخوشنودی او ست تعالیٰ لذت وصال زیادہ از لذات جنات نعیم است و الم فراق بدتر از عذاب جحیم فطوبیٰ للموفقین و ویل للمسوفین والسلام اولاً وآخراً۔ کردار

مکتوب (۲۱۲) دو صد و دوازدہم

بملا گل محمد مفتی پشاوری در دلالت بر عزائم امور۔

مخدوما امر خطیر در پیش کردہ اید و خدمت بزرگ اختیار نمودہ از عہدۂ او بیرون آمدن خصوصاً درین جزو زمان بسے مشکل است کمال علم وفقاہت و فور تقوی و تدین و موافقت حکام واہل دخل درین امر بزرگ درکار است آنقدر مداہنت در دل اہل زمانہ متمکن گشتہ است کہ امر و نہی را پیش بردن بسیار دشوار است ترسان و لرزان باید بود ظہر المفتی جسر جہنم شنیدہ باشند حدیث اجراکم علی الفتوی اجراکم علی النار گوش زدشدہ باشد از عقلا عجب است کہ درین قسم امر نازک در آیند ظاہراً نیت صالحہ داشتہ باشند ہر چند ما ندانیم بواسطہ قوت عیال خود ہیچ عاقل تجویز نکند کہ درین طور مہلکہ عظیم خود را اندازد امر دیگر خواہد بود اللہ تعالیٰ استقامت کرامت فرماید رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوۡبَنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِنۡ لَّدُنۡكَ رَحۡمَةً ۚ اِنَّكَ اَنۡتَ الۡوَهَّابُ۔

مکتوب (۲۱۳) دو صد و سیزدہم

بحاجی محمد عارف در بیان درجات ولایت و لطائف عالم امر و مناسب اینہا بالطائف عالم خلق۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب مرغوب برادر گرامی حاجی عارف رسید خوشوقت و ملتذ ساخت حق سبحانہ ہموارہ درہائے ترقیات را مفتوح داراد و بکسب مراضی خویش سربلند گرداناد از حصول فنائے لطائف نوشتہ بودند حمداً للہ سبحانہ علی ذلك بدانند کہ ولایت را پنج درجہ است کہ مربوط بقطع لطائف پنجگانہ عالم امر است و وصول بکمالات مناسبۂ ہر کدام و حصول فنا و بقائے ہر یک ازان لطائف ہر چند نفس ولایت وابستہ بفنائے بعضے آن لطائف است لیکن کمال آن منوط بفنائے لطیفۂ اخفیٰ است نیز تواند بود کہ فنائے لطیفۂ قلب و روح بحصول انجامد و ولایت حاصل شود و لطیفۂ سر از دولت فنا بے بہرہ بود و فنائے سر دست دہد و فنائے خفی و اخفیٰ نشود و چون فرد احقایق اشیا ظہور کند آن لطیفہ کہ درین نشأہ بفنا و بقا نرسیدہ است از نتائج و ثمرات کہ بر فنا و بقا مترتب است بے بہرہ باشد و در رنگ دانۂ خام کہ در دیگ پختہ می ماند

مَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيْلًا

نوشتہ بودند کہ سیر رب لطیفہ نیز بوضوح پیوست از قلب کہ رب او تکوین است قطع دائرہ ظلال تکوین نمودہ واقف ذات گردانیدند ہمین قسم در قدرت و ارادت الی الذات البحت و چون سیر در علم واقع شد عجائب دائرہ علم را یافتم کہ بجمیع اشیا احاطہ کردہ است الخ مخدوما از اصول لطائف خمسہ سیر در اصل قلب و روح کہ افعال و صفات زائدہ است، نوشتہ اید و اصل لطیفۂ سر کہ شیون ذاتیہ است نیز محتمل عبارت است لیکن از سیر در اصول لطیفۂ رابع و خامس کہ خفی و اخفیٰ باشد ہیچ ننوشتہ اید ولایت عیسوی بخفی تعلق دارد و ولایت محمدی علی صاحبہا و سایر النبیین الصلوات و التسلیمات با خفی متعلق است بدانند کہ ہر کدام از لطائف خمسہ را کہ در عالم امر است با ہر کدام از لطائف خمسہ عالم خلق مناسبت است لطیفۂ اخفیٰ را با خاک مناسبت است و خفی را بنار و

سر را بباد و روح را بآب و قلب را بنفس چون معاملہ کہ بلطائف عالم امر وابستہ است بانجام رسد وسیر در اصول واصول اصول آنہا منتہی شود کمالات عالم خلق در پیش است وسیر در اصول آنہا لطائف عالم امر را بیشتر بکمالات ولایت مناسبت است و لطائف عالم خلق را بکمالات نبوت بیشتر ملائمت۔ نوشتہ بودند کہ بتحقیق آنچہ در کشف این فقیر آمدہ کہ مبدأ فقیر علم است و خود را در علم یافتم واسم علم را بر سر خود نوشتہ دیدم۔ مخدوما فقیر نیز یکبارے ہمین قسم یافتہ بودم ونوشتہ دیدہ اللہ تعالیٰ از برکات این شان عظیم الشان بہرۂ تام عنایت فرماید آنچہ درباب فقیر زادہا بشارت یافتہ ونوشتہ اند واضح گردید از کرم او سبحانہ بعید نیست اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔

فقیرزادہ

مکتوب دو صد و چہاردہم (۲۱۴)

بمولانا محمد صدیق و مولانا حسن علی در تذکیر۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اخوان کرام مولانا محمد صدیق وملا حسن علی بر معارج کمال و اکمال مرتقی باشند وبکمال نیستی موصوف بوند ودر اعمال آخرت بجان کوشند ذکر اللہ جاءَتِ الرَّاجِفَۃُ تَتْبَعُہَا الرَّادِفَۃُ ای جاءت الموت بخیر افیرہ مہما امکن از خلق یکسو باشند وگنج نامرادی را از مغتنمات شمرند لا تصحب الاشرار ولا تقطع عن اللہ سبحانہ بصحبۃ الاخیار۔ بیت

بکنج غارے خلوت گزینم از ہمہ خلق ۔۔۔ گر آں لطیف جہان یار غار ما باشد والسلام اولا و آخرا

مکتوب دو صد و پانزدہم (۲۱۵)

بصاحب کمالات صوری ومعنوی مخدوم زادگی شیخ محمد صبغۃ اللہ سلمہ ربہ در ترجیح نسبت موت ونوم بر حیوۃ ویقظہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی الموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب دنیا دار عمل است ودار بقا آخرت ست وشروع معاملۂ آخرت از موت است من مات فقد قامت

قیامت پس قرب و حالتے کہ ہنگام موت و بعد آن روئے دہد از حالت دنیاوی بمراتب تفوق دارد بعضے از کمل باشند کہ ایشان را بمصداق النوم اخ الموت در وقت خواب حالتے روئے دہد کہ بہ از حالتِ بیداری باشد۔ اگر گویند خواب ہمراسیر غفلت است در حین آن قرب و حالت روئے دادن بچہ معنی است و تفوق آن بر بیداری کہ ہنگام عبادت است چگونہ راست آید۔

گوئیم خواب خواص مطلقا غفلت بودن واز عبادت خالی بودن ممنوع است نوم العلماء عبادة شنیدہ باشد من لم یذق لم یدر۔ بدانکہ نسبت باطن ہر چند در درک ظاہر نیاید واز آغوش آن دور تر بود متجلی تر گردد باطن از ظاہر محجوب است واز اطلاع آن مستحیی ہر چند امدادات ازین بآن می رسد لیکن حیا و ناز و استغنا لازمۂ معشوق است و نسبت باطن با ظاہر نسبت معشوق است با عاشق خوش گفت۔ بیت

نہ تنہا آفتم زیبائی اوست بلاے من زناپروائی اوست

ظاہر ہموارہ از باطن نالان و گریان است و از ناز و استغنائے آن جگر کباب و دیدہ پر آب مع ذلک در خدمتگاری او جان سپاری دارد و ہنگام خواب چون ظاہر را گونہ غفلت روئی می دہد نسبت باطن میدان خالی یافتہ بخوبی از ہر چہ تمام تر بے حجاب بر منصہ ظہور می آید و بصد آب و تاب پردۂ ناز از روئے برکشیدہ در صحن گلزار بروز و تراش میحر ماید اگر گویند لازم می آید تفوق حالت نوم بر حالت نماز و حال آنکہ نماز معراج مومن است کہ در حین ادائے آن از دنیا با آخرت می برآید گوئیم لزوم ممنوع است چہ تفوق حالت نوم بر حالت یقظہ فقط ثابت شدہ نہ بر صلوۃ یا مثل آن ہر چند با یقظہ جمع شود والسلام علیکم

مکتوب (۲۱۶) دو صد و شانزدہم

بممریز خان در ترغیب بر تحصیل فنا۔

سعادت آثار میاں ممریز خان این دور افتادگان را بر نہجے فراموش کردہ اند کہ گاہے بسلامے و پیامے یاد آوری نمی نمایند بہر حال با خدا باشند جل شانہ واز ما سوی او معرض بسعی نمایند کہ دوام

حضور و آگاهی مع الله سبحانه پیدا شود بحدے که ماسوائے او هرگز مخطور نباشد بنوعے که اگر بتکلف خواهند که یاد ماسوا نمایند بیاد نیاید بعد ازین این وصف حضور را نیز از خود نفی نمایند تا حضور مطلوب خود بخود میسر آید و نفس عارف در میان نماند اینست خلاصهٔ سیر و سلوک۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دهند

مکتوب (۲۱۷) دو صد و هفدهم

بار شاد پناه میر محمد نعمان در بیان مذهب علما و صوفیه در عینیت و زیادتی وجود و بیان مختار خود درین مسئله شریفه

مصرع از هر چه میرود سخن دوست خوشتر است

مخدوما حضرت وجود و کمالات تابعهٔ آن خاصهٔ رب معبود است جل سلطانه و در ممکن که معائنه می نماید مستعار و مستفاد از آن مرتبهٔ علیاست جمعے چون این کمالات را که در ممکن معائنه می نمایند و علاقهٔ اصالت و ظلیت بر آنها پرده نکشوده کمالات مستوره را در روے بطریق اصالت می دانند و وجود را مشترک معنوی و بعضے مشترک لفظی می گویند هر چند آنرا مستند بصنع قادر قدیم می فهمند و طائفهٔ دیگر که اهل سلوک و ریاضت اند و بصفائی باطن بلکه بمحض موهبت خصوصیت وجود و سائر کمالات را بحضرت واجب الوجود تعالی می فهمیده اند بلکه هر کمال را عین او دانسته اند و او را سبحانه وجود مطلق یقین نموده اند و صحیفهٔ کائنات را ظهورات و تقیدات آن مطلق تصور فرموده و چون مقید عین مطلق است بتوحید وجودی و اتحاد ذاتی قائل گشته اند و صفات و ذوات ممکنات را با صفات و ذات واجب تعالی متحد می دانند و فرق باطلاق و تقید می نمایند و می گویند۔ رباعی

بر شکل بتان ره زن عشاق حق است | لا بلکه عیان در همه آفاق حق است
چیزے که بود ز روے تقیید جهان | والله همان ز وجه اطلاق حق است

می فرمایند که مطلق در مرآت مقیدات عین مقیدات است و مقیدات در مرتبهٔ مطلق عین مطلق۔ رباعی

هستی که ظهور می کند در همه شئے | خواهی که بری بسوی او با همه پے

تعین
مراتب

روبرسرے حباب را بین کہ چساں می وی بودہ وی بود اندرمے

وفرقۂ دیگر بسابقۂ عنایت ومحض فضل در اختصاص وجود وسائر کمالات باطائفۂ ثانیہ شرکت دارند لیکن نہ آنرا عین ذات می گویند وذات راتعالیٰ ورائے آں اثبات می نمایند ومحتاج این وجود نمی دانند چنانچہ در تحقیق آن تفصیل نمودہ اند ووجود وصفات ممکن را ظلال آن وجود وآن کمالات می فرمایند کہ در مرآت عدم کہ بمنزلۂ ذات ممکن است منعکس گشتہ نمود پیدا کردہ است پس برین تقدیر ذات ممکن عدم آمد کہ بواسطہ انعکاس کمالات از سائر اعدام امتیاز یافتہ است بلکہ در علم واجبی جل شانہ پیش از انعکاس نیز ممتاز بودہ است وصفات کمال در روے عاریتے بیش نیست چوں مبدأ خیر وکمال وجود است ومبدأ شر وفساد عدم پس خیر وکمال ہمہ عاید باو باشد عزوجل وشر ونقص بتمام راجع بممکن کہ مقتضائے ذات اوست کریمۂ مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ط مصداق آنست ونزد طائفۂ ثانیہ شرارت ذاتیہ در ہیچ چیز کاین نیست اگر ہست نسبی واعتباری ست وتحقیق آنکہ عدم لاشئے محض است مرآت بودن آن مر کمالات را بچہ معنی است در مکتوبے کہ بہ مخدوم زادگی خواجہ محمد عبید اللہ این احقر نوشتہ اندراج یافتہ اگر شبہ بماند اگر رجوع نمایند پس بطور این بزرگواران ذات ممکن باذات واجب تعالیٰ متحد نگشت چہ منشا اتحاد وجود مطلق گفتن است ذات واجب را تعالیٰ ووجودات مقیدہ ذوات ممکنات را وبطور ایشان ہیچ کدام ازین دو امر بہ ثبوت نہ پیوستہ است ہر چند وجود دیگر درمیان نیامدہ است یک وجود است کہ بطریق ظلیت چندین جا ظہور فرمودہ است۔ پس فرقۂ ثالثہ باطائفۂ ثانیہ در قول وحدتِ وجود شرکت دارند لیکن آنہا باتحاد رفتہ اند واینہا نہ وحدت وجود بطور ایشان بآن معنی است کہ وجود خاصۂ حضرت معبود است ممکن فی نفسہ از وجود تہی است عدمے است کہ بسبب انعکاس کمالات نمودی پیدا کردہ است لیکن چوں بصنع خداوندیست جل سلطانہ از خلل محفوظ است ومعاملۂ ابدی بآں مربوط پس وحدت وجود باشد وہیچ کدام بایک دیگر از ممکن بواجب تعالیٰ متحد نگردد خوش گفت بیت

نہ آن این گردد و نہ این شود آن　　　همه اشکال گردد بر تو آسان

وازین عدم اتحاد تغایر کہ مستلزم ہمسری و موجب شرکت و مساوات باشد لازم نیاید چہ نیست را با ہست کدام ہمسری است و شر و نقص را با خیر و کمال چہ شرکت و مساوات است بود او خود نمود نیست ازین بود چہ آید وازین نمود چہ کشاید اگر خیر و کمال در روے نمود است ہمہ مستفاد و مستعار از حضرت ذوالجلال است والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب دوصد و ہژدہم (۲۱۸)

بہمت خان در آنکہ عارف را جمیع امور زینۂ ترقی می گردد و تاویل کریمۂ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ بمقصود از طاعات و عبادات و مطلوب از سلوک و ریاضات فی الحقیقۃ آنست کہ سالک بر عدمیت ذاتی خود عالم و بینا گردد و بوجدان خاص دریابد کہ ہستی و کمالات تابعۂ آن غیر حق را نیست جل سلطانہ و ہر جا متوہم است اثر و انموذج آن ہست پس حدید البصری ہر جا ہستی بیند بہستی او پے برد و ہر جا حسن و کمال دریابد آنرا زینۂ حسن و کمال لایزال گرداند بلکہ شرور و نقائص را نیز بعلاقۂ آنکہ اثر قدرت باہرۂ اوست زینۂ مؤثر آن سازد دریں صورت سالک را ہیچ چیز مانع و حاجب مطلوب حقیقی نیست و خطرات کہ موجب تفرقہ است بعلاقۂ اثر و مؤثر راہے ست بمقصد و وسیلہ است برائے جمعیت۔ بیت

در دل ما غم دنیا غم معشوق بود　　　بادہ گر خام بود پختہ کند شیشۂ ما

ما تاکہ در کریمۂ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ ایمائی است باین مراقبہ یعنی چیزے کہ موجب نسیان و غفلت است آنرا بعنوان حجابیت تصور منمائے تا از ناسیان و محجوبان گردی بلکہ آنرا بعلاقۂ مذکورہ زینۂ صعود مطلوب گردان پس برین تقدیر اذا نسیت بمعنی اذا باشرت اسباب النسیان باشد و نیز نوم العلماء عبادۃ ہمیں معنی است تواند بود کہ آنچہ دیگران را سد راہ است اینہا را ہادی و شاہراہ است و ہیچ چیز از وے در نمی ماند و ہر چیز را زینۂ وصول می سازند رِجَالٌ

لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ بیان حال شان ست وَلَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَّلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الآیہ نشان شان دنیاے شان حکم آخرت گرفتہ است از آخرت شان چہ واںمایدتا توانید این دولت عظمیٰ را از دست ندہید وہر جا بوے ازین موہبت نرسد از پے آن نرویدامروز ہمہ چیز بدست می آید وبر طالب بیقرار راہ آمد ورفت می کشاید فردا کہ ابواب ہمہ بر معطل فطرت مسدود گردد جز ندامت بے سود نخواہد افزود واللّٰہ یحق الحق وھو یھدی السبیل خوش گفت. رباعی

درجہاں شاہدی وما فارغ	درقدح جرعہ وما ہشیار
بعد ازان دستِ ما ودامنِ دوست	بعد ازین گوشِ ما وحلقۂ یار

والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب دوصد ونوزدہم (۲۱۹)

بکمترین درویشان محمد عبید اللّٰہ در معارفے کہ بنزول متعلق است وتفصیل شہود بشر بر شہود ملک۔

عارفے کہ قطع منازل وصول نمودہ وباصول خود رسیدہ است چوں خواہند کہ وے را بعالم باز گردانند ونزول بجہت ہدایت وارشاد مشرف سازند نورے از اشعات انوار قدم در قلب وے کہ دریچہ غیب ہویت است می نہند وبقائے بآن نور کہ مستفاد از مرتبہ وجوب است می دہند تا آنکہ این عارف بتمام خود بآن نور متلون می شود وبصبغ الٰہی جل جلالہ منصبغ می گردد وطالبان را نیز بہمان رنگ می برآرد وتا زمانے کہ این عارف بقیدِ حیات این جہانے مقید ست وبتعلقات بدنی متعلق بہمان شعلہ مودع خرسند است وبجزئی از کلی قانع وبحکم المجاز قنطرۃ الحقیقۃ در مجاز نیز چون عشق بکمال الکمال رسد وعاشق در خود نشانے از معشوق یابد وآثار معشوق در خرابہ عاشق ظاہر آید می تواند کہ بہمان نشان خرسند شود واز معشوق اعراض نماید چنانچہ از مجنون عامری می آرند کہ وقتے لیلی نزدیک وے شد گفت الیک عنی فان حبک شغلنی عنک۔ شعر

گفت رو رو کہ آن چنانم من — کہ بجز عشق تو ندانم من
عشق تو اے نگار فرزانہ — آن چنان کرد در دلم خانہ
کہ ترا ہم نماند گنجائی — بعد ازین خوشترم بہ تنہائی

بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ آنچہ عارف مرجوع را درین نزول مقصود بود چون بانجام رساند و وقت وصال وے در رسد و از رفاقت بدن کہ مدتے بآن الفت گرفتہ بود اعراض نماید و ندائے اللهم الرفیق الاعلیٰ بر آرد این زمان بر وفق الموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب بکلیت خود متوجہ جناب قدس عظمت جلالتہ گردد و از تنگنائے شہود جزئی وارستہ بعرصۂ شہود کلی تبختر نماید۔

باید دانست کہ ملائکۂ کرام علی نبینا و علیہم السلام ہر چند مشاہد اصل اند و ہمیشہ شہود کلی دارند اما شہودی کہ انسان را درین مرتبہ میسر گشتہ است فوق شہود ملک است بلکہ شہودی کہ عارف را در دنیا است ہر چند جزئی است اما خصوصیتے دارد کہ ملک را نیست و آن آنست کہ مشہود جزئی ایشان را کالجزء ساختہ اند و انسان را از نفس وے گذرانیدہ بآن جزئی بقا بخشیدہ و مشاہدۂ ملک نہ این چنین است کہ وے از برون نظارہ می نماید و از مشہود خود چیزے بدست نمی آرد شتان مابین المشاھدتین۔ بشنو آنچہ بالا مذکور شد کہ مشہود انسان جزئی است در مرتبۂ اول است از مراتب نزول اگر شمۂ از خصائص مراتب نزول کہ بشر بآن ممتاز است در معرض بیان آرد و کمالات مخفیہ و اسرار مختصہ انسان را کہ افضل خلائق است جلوہ گر سازد نزدیک است کہ نزدیکان دوری جویند و واصلان راہ ہجر پویند۔ شعر

ومن بعد ھذا ما یدق صفاتہ — وما کتمہ احظی لدیہ واجمل

والسلام علی من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب دوصد و بستم (۲۲۰)

بمولانا محمد صدیق در آنکہ کفار را در دوزخ جزائے وفاق است و ذکر بشارت وے۔

انسان را کالجزء بودے

مختفیہ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ اللہ تعالیٰ بدرجات کمال واکمال رساند در مکتوب مرغوب مندرج بود کہ استیلاے شہود فضل واحسان او جل ذکرہ باعث استعجاب تعذیب کفار میگردد واز برائے رفع استعجاب این قدر بخاطر می رسد کہ درین تعذیب نیز رحمت است کہ بما فوق تعذیبات معذب نخواہند شد چنانچہ عزیزے می فرماید۔ بیت

روم بدوزخ وشکر بہشت باید گفت کہ این بہ مُزد مکافات من بہشت من است

مخدوما حق سبحانہ در قرآن مجید عقوبات کفار را جزاے وفاق فرمودہ است پس ہیچ درجہ تعذیب وعقوبت کہ این بدکیشان مستحق آنند از آنہا فروگذاشت نخواہد شد وموافق عمل بسزا خواہند رسید ہرگاہ حق سبحانہ بر جمیع درجات تعذیب قادر بود و اینہا مستحق بوند واز رحمت مایوس، پس وصول رحمت وفروگذاشت درجہ از درجات تعذیب از کدام رہ گذر باشد آرے دربارہ اہل توحید کہ بدوزخ روند این مقولہ ظاہر گنجائش داشتہ باشد کہ از رحمت مایوس نیند وامیدوارند وعزیزے کہ قائل بیت مذکور است چون از اہل توحید است وامیدوار رحمت است اگر چنین گوید مستبعد نبود حمد اللہ سبحانہ کہ در آخر کتابت متنبہ شدہ اید ونوشتہ اید کہ چون در اصطلاح شرع این اطلاق مجوز نیست ازین توجیہ وازین استعجاب مستغفر می باشد وواقعہ کہ رسالت پناہ را صلی اللہ علیہ وسلم دران دیدہ اید وخلعت بشما دہانیدہ اند وشما کالبرق الخاطف از صراط گذشتہ اید وماذون بامرار خلائق از صراط گشتہ اید بسیار عالی وروشن است ومبشر است حق سبحانہ از قوت بفعل آرد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔ در وقت نوشتن کتابت متوہم شد کہ خلعتے ازین جانب بشما رسیدہ تامل شافی واقع نشد کہ این خلعت از چہ بابت است ظاہر آنست کہ خلعت ہدایت وارشاد است لیکن ہدایت وارشاد جزئی ومقید بہ بقعۂ دون بقعہ خواہد بود نہ ہدایت وارشاد مطلقہ والسلام علیکم۔

مکتوب دوصد وبست ویکم (۲۲۱)

بار شاد پناہ میر محمد نعمان در بیان علو ہمت عارفے کہ از محبوبیت بہرہ ور است باذکر معارف مناسب آن۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات بخدمت سیادت و
نقابت دستگاہی مخدومی ملاذی می رساند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول
من اللہ سبحانہ سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم از معاملاتے کہ درین نشأۂ فانیہ بآن
تسلی می دہند وخورسندی می دارند چہ در معرض بیان آرد کہ شبحی بیش نیست وزیادہ از نمونگی نصیبے
ندارد وقدم از دائرہ انتزاعات برنیاوردہ عالی ہمتی بامثال آن شیفتہ ومفتون نگردد و ھل
من مزید گویان بہ منتزع منہ پویان است ہرچند این نیز تعبیر است وھو سبحانہ وراء التعبیرات
اما چہ تواں کرد کہ میدان عبارت تنگ است واللہ واسع علیم وچوں احاطہ منتزع منہ از
طوق بشر خارج است ولا یحیطون بہ علما پس ناچار ہرچہ ازاں مرتبہ حاصل خواہد نمود البتہ
مقید باستعداد ودریافت او خواہد بود مطلق ازین قیود معرا است وازین تقیدات مبرا لیس مقتضائے
علو ہمت عدم تمنائے حصول ووصول است چہ وصول نیز باندازۂ حوصلہ واصل است. مصرع

آن لقمہ کہ در دہان نگنجد طلبد

وظاہر است کہ ہرچہ مقید باستعداد ودریافت ممکن است مطلق صرف نیست ہرچند ممکن
از خود رستہ وباصل خود پیوستہ باشد وبفنا وبقا متحقق گشتہ چہ اصل او نیز بے تقیید نیست وکذا
حال اصل الاصل الی ماشاء اللہ تعالیٰ واگر ہزاران بعد از قرون حقیقت یکے را با حقیقت آنسرور
علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام انطباقی واتحادی حاصل گردد وبقائے بعد از فنائے اکمل بآن مرتبہ
علیا پیدا کند چوں آن حقیقت نیز از اطلاق صرف متنزل است از اطلاق صرف نیز بہرہ کمتر خواہد
یافت چہ آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام بآن بزرگی از امکان ذاتی نرستہ است وبوجوب
متحقق نگشتہ پس ناچار حقیقت او از حقیقت واجب لذاتہ متنزل باشد وہر قدر امکان کہ در
ممکن باقی است ہمانقدر از اطلاق صرف عدم حصول کائن ما ناکہ چون آنسرور علیہ وعلی آلہ
الصلوۃ والسلام در علو ہمت فرد کامل بود وباین کمالات وبزرگیہا کہ او را حاصل بود خرسند ومسرور
نبود ناچار از حال او چنان خبر دادند کان رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم وبارک

نیز باستعداد ودریافت

دائم الحزن متواصل الفکر چہ مقتضائے کمال محبت رفع اثنینیت است درمیان محب و محبوب و
آن محال است و مستلزم قلب حقائق پس حزن دائمی دامن گیر آمد شیخ عطار می فرماید قدس سرہ بیت

نمی بینی کہ شاہی چون پیمبر | نیافت او فقر کل تو رنج کم بر

مراد از فقر کل انخلاع تام از بشریت و امکان است ۔ سوال در معاملۂ او ادنی عدم بعین و
اثر از ممکن زائل می گردد و جز وجود صرف در وے ہیچ نمی ماند پس باید کہ بوجوب متحقق گردد چرا کہ
امکان مربوط بشوب عدم است ۔ گوئیم کہ مقدمۂ اخیر ممنوع است زیرا کہ صفات قدیمۂ اجیج جل سلطانہا
از شان عدم مبرا اند معذلک چون احتیاج بذات واجب تعالیٰ دارند از امکان ذاتی مبرا نیند
و وجود این عارف در مرتبۂ صفات اضافیہ کائن است ہرچند وجود او از سائر افراد ممکنات
جدا است و غیر از مشارکت صوری درمیان شان ثابت نیست و تحقیق این مقام آنست کہ زوال
عدم و حصول وجوب در حق این عارف چون بکسب است کہ بسیر و سلوک و فنا و بقا حاصل
گشتہ وجوب لذاتہ نیست تا انقلاب حقیقت لازم آید و وجوب بالغیر داخل دائرۂ امکان است
و استحالہ ندارد این کمال و علو ہمت کہ بالا مذکور شد مربوط بنشاۂ محبوبی ست زیرا کہ محب کہ ہموارہ
شہود محبوب را خواہان ست و وصل و انصال او را ہمہ وقت جویان کجا یارائے آن دارد کہ پرتوے
از محبوب بروے ظاہر گردد و خود را تواند نگاہداشت عزیزے گوید، بیت

بہ بوے تو از جا ہمہ مست و بیخود | ز ہر سو کہ آواز پائے بر آید

محب باثار و افعال و صفات جلال و جمال محبوب شیفتہ است محبوب است کہ نشانے از اصل دارد و از ین
گرفتاری بامور دیگر ملتفت نیست این قسم عزیز را در نشاۂ اخروی امید لقا است کہ دیگران را نیست ۔
بر سر اصل سخن رویم و گوئیم آنسرور دین و دنیا علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام ہرچند درین
نشاۂ دائم الحزن متواصل الفکر بودہ اند اما امیدواریم کہ در نشاۂ اخروی باوے معاملاتی درمیان
آید کہ این حزن و فکر را بر باید چہ آن موطن موطن حزن و اندوہ نیست موطن حزن و اندوہ این
نشاۂ فانیہ است ہر قسم حزن و اندوہ کہ باشد حزن و اندوہ این موطن وسیلہ است از برائے

فرح و سرور در آن موطن در اخبار است کہ دو حزن در دلے جمع نشود یعنی حزن در دنیا و حزن در عقبیٰ ہر چند رفع اثنینیت محال است اما امرے عطا فرمایند کہ موجب تسلی و رضائے او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بآن علو ہمت و فطرت گردد اگر چہ ما ندانیم کہ آن امر چہ بود و کریمہ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ شاہد این معنی است و رضائے آن موطن کہ موعود کریمہ و مبشرٌ بہ است منافی حزن و اندوہ است ہر چند مطلق رضا بآن منافات ندارد و مقرر است کہ ہر کمالے کہ مر نبی را علیہ السلام حاصل شود کمل تابعان او را از آن کمال بطریق وراثت نصیب است کمال این نشأہ یا شد یا کمال آن نشأہ و مقدمہ شروع این معاملہ انگارم کہ از موت باشد الموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب و پرتوے و انموذجی از آن معاملہ اگر در نماز کہ معراج مومن است و از دنیا گسستن و با آخرت پیوستن است نیز متحقق گردد گنجایش دارد در حدیث آمدہ است کہ در وقت ادائے نماز حجابے کہ درمیان بندہ و خداست جل و علا رفع کردہ می شود و بیرون نماز گویا بیکار و معطل است مگر آنکہ پرتوے از حالت صلوتیہ در بیرون نماز نیز بماند بالجملہ محل وصل و شادی آخرۃ است و محل تردد و فقدان دنیا بہترین امتعۂ این موطن درد و اندوہ است آرام اینجا در بے آرامی است آرام و وصل اینجا طلبیدن و بآن خرسند بودن از بی حاصلی است محل لقاء آخرت است مَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ این نشأہ بیش از مزرعہ نیست مر آن نشأہ را ہر قدر افزونی کہ در زراعت درین موطن نمودہ آید توقع ثمرات بے اندازہ است این در اراے عمل است در اجر اندیش است در وقت عمل اجر طلبیدن بے حاصل است والسلام علیکم و علی من لدیکم۔

محقق

درد

مکتوب (۲۲۲) دو صد و بست و دوم

نیز بارشادپناہ میر محمد نعمان در تاویل کریمہ وَقَدِمْنَا الآیہ و غیر آن۔

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی المرجو من الکریم القہار ان یجعل الاخلاق المنسوبۃ الی ہذا الہیکل الامکانی بطلوع احدیتہ جلالہ ہباءً منثورا

وبقدوم تجلیات الرحمن وواردات المنان ہذہ الخرابۃ مسکونا معمورا وقد ورد وَقَدِمْنَا
اِلٰی مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاہُ ہَبَاءً مَّنْثُوْرًا فاذا تخلص وتخلی عن المنتسبات واستقر علی منصۃ
عینہ وقال فارغا عن الاغیار فی حجلۃ عروسا اَصْحَابُ الْجَنَّۃِ الخارجین عن اوطان قیودہم
قاصدین جنۃ الوصال والاطلاق یَوْمَئِذٍ یوم التخلیص والانقطاع خَیْرٌ مُّسْتَقَرًّا اذ
الاستقرار علی سریر العین فی مراتب استعدادہ کمال وَاَحْسَنُ مَقِیْلًا خالیا مع حبیبہ المتعال
فورد تَحْسَبُہُمْ اَیْقَاظًا وَّہُمْ رُقُوْدٌ وَنُقَلِّبُہُمْ ذَاتَ الْیَمِیْنِ وَذَاتَ الشِّمَالِ فہو المقلب والمتصرف
فی الاحوال والافعال فبہ یسمع وبیصر وعلی لسانہ یتکلم اذا قال یَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ سماء
الطبائع والعوائق بِالْغَمَامِ بورود سرادقات العز والکبریاء وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِکَۃُ الواردات الغیبیۃ الواہبیۃ
والالہامات الغیبیۃ تَنْزِیْلًا واہبا للحیوۃ والاخلاق من عندہ بعد رد الامانات الی اہلہا
فی الحدیث القدسی من قتلتہ فانا دیتہ فح لا تصرف لاحد فی مملکۃ الطبائع المختلفۃ
الا فہو الفاعل لا فاعل سواہ ولا یفعل عداہ اَلْمُلْکُ یَوْمَئِذٍ یوم دیۃ المقتول اَلْحَقُّ علی
خلاف ما کان قواہ آلۃ یفعل ہواہ لِلرَّحْمٰنِ فالتجلی السابق المنبی جلالی کما ورد المنشأ
اِنَّ الْمُلُوْکَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْیَۃً اَفْسَدُوْہَا وَجَعَلُوْا اَعِزَّۃَ اَہْلِہَا اَذِلَّۃً وہذا التجلی رحمانی
واہب للحق والبقاء ففی الاولی کل من العلم والعین حجاب للآخر وفی الاخری ارتفع
الحجاب وتحقق بلب الالباب والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفٰی
علیہ وعلی آلہ الصلوات والبرکات العلی۔

مکتوب (۲۲۳) دوصد وبست وسوم

بشیخ فیض اللہ بنگالی در حل شبہاتے کہ بر کلام امام ربانی مجدد الف ثانی نمودہ بود در کیفیت انکشاف معاملات بیچونی

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی پرسیدہ بودند
کہ آنچہ در بعضے عبارات حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ در بیان مرتبہ اصل لفظ مرکز ومحیط

وامثال آن واقع می شود بکدام معنی است، وہمچنین در عبارات شریفهٔ آنحضرت واقع است که مقامات جمیع انبیاء کرام علیهم السلام در مرتبهٔ اصل اند و مقام هر یکے از دیگرے متمیز است این عبارات نیز موهم تجزی ست تعالی الله عن ذلك۔

بدانند که در مرتبهٔ اصل چنانچه اجمال و بساطت است تفصیل و وسعت نیز ثابت است اما نه آن اجمال و تفصیل که در فهم ما گنجد و نه آن وسعت و بساطت که فراخور حوصلهٔ ما گردد که موجب تجزی و تحدید است بلکه اجمال آن مقام وہمچنین تفصیل آن مرتبه در رنگ ذات اقدس بیچون و بیچگونه است این معامله ورائے طور نظر عقل است چه هر چه در حوصله چون گنجد چون خواهد بود که چون را به بیچون راه نیست وقد قمع السوال الثانی واما الجواب عن الاول پس بدانند که هر پیغمبرے را با پروردگار خویش معامله علیحده است و سر جدا که هیچ احدے را دران معامله بالاصاله شرکت نیست مثلاً نسبتے و قربے که سید المرسلین را صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله وسلم است غیر او را میسر نیست وہمچنین قربے که مخصوص حضرت ابراهیم است علیه السلام دیگرے را نه وعلیٰ هذا القیاس اما آن نسبت و قرب مجهول الکیفیت است و چون عارفے را خواهند که بعلم آن نسبت و قربے که هر یکے را ازان اکابر ثابت ست سرفراز سازند آن قرب و نسبت را در صورت مثالی بامرے که مناسب آن قرب و مشابه آن نسبت است ظاهر می سازند چه اطلاع بر حقائق آن نسبت بے صورت مثالی متعسر است پس غایت قرب و اتصال را بصورت مرکز می نمایند و قرب دیگر را بصورت محیط وعلیٰ هذا القیاس اما باید دانست که آن مشهود قابل نفی نیست چه آن عارف درین وقت می داند که آنچه بر من ظاهر ساختند صورت مثالی آن معامله است نه حقیقت آن معامله و آنچه درین صورت ظاهر است مطابق نفس امر است پس نفی نتوان کرد بخلاف شخصے که صورت را عین حقیقت خیال کند و شبح را عین ذی شبح داند که مشهود او قابل نفی است والسلام والاکرام

مکتوب دو صد و بست و چهارم (۲۲۴)

بمیرزا عبید الله بیگ در شرح بعضے مواجید وحل استفسار ها۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العلمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ وصحبہ اجمعین صحیفہ شریفہ را ملا غازی رسانید از مطالعہ آن اذواق ومواجید ولذات معنویہ فرا گرفت حمد اللہ سبحانہ کہ عروۃ وثقی شریعت غرا را از دست نمی دہند و بر اعمال و عقائد کہ ازان ماخوذ است استقامت دارند و ارادت را بمیزان شرع می سنجند و مغائرت کمتر واقع است۔

نوشتہ بودند کہ باوجود حصول بینش واحدیت بلکہ استہلاک در لجہ احدیت روئے دل از طلب ما فوق بر نمی گردد ونیز نوشتہ اند کہ دراں حال امتیاز وقوت حوالہ واستہلاک و اسقاط و شعور بظل واصل نہ۔ مخدوما سالک تا زمانے کہ سیر در اسما و صفات و مبادی تعینات خود دارد سیر در اصول واصول اصول دارد وچوں معاملہ ازین بالا رود واصول را در رنگ ظلال در راہ واگذارد می تواند کہ عدم شعور باصل وظل ازین رہگذر باشد کہ اصالت و ظلیت درمیان نیست اصل ازین دولت سرا در رنگ ظل در راہ ماندہ است وچگونہ این حالت مسمی باسمے گردد کہ ہمہ اسما واعتبارات ازان جا ساقط گشتہ وچوں کلام مجید را دران بارگاہ مدخلیتے تمام است ناچار باید کہ بتلاوت این حالت قوت گیرد۔

نوشتہ بودند کہ حقیقت روح و نفس از ارباب مراتب واضح می شود والا فی الحقیقت دو موجود نیست اگر مصدر شر است موسوم بنفس واگر خیر مسمی بروح وعلی ہذا القیاس سر و خفی بلے بعضے از کبرا برین رفتہ اند لیکن مختار حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس آنست کہ آن لطائف ستہ در رنگ عناصر اربعہ ہر کدام حقیقت جدا دارند وبا یکدیگر تغائر حقیقی دارند اما با ہر یکے معاملہ علیحدہ مربوط است ونیز ہر کدام جواہر خمسہ عالم امر را ولایت جدا است و سیر و سلوک و فنا و بقا ہر کدام علیحدہ وہر یکے را از آنہا با ہر یکے از انبیا متبوعین علیہم الصلوات والبرکات خصوصیتے است خاص بعد از طے ولایات پنجگانہ معاملہ باطمینان نفس می افتد کذا و کذا چنانچہ تفصیل آن از مکتوب بیان طریق جدید واضح است۔ نوشتہ بودند کہ این نسبت اسقاط اضافات چنانچہ در بیداری ست در خواب البتہ لازم است کہ چنان باشد یا نہ الخ۔ مخدوما اگر اسقاط اضافات ورد اضافات

بکسب و تعمل است که مسمی بطریقت است پس خواب بیداری یکسان نیست و اگر بے تعمل و تکلف
است که مقام حقیقت است پس یکسان است که فنا و بقا نزد ما دائمی است - و نیز نوشته بودند که فرق
چیست درمیان ولایت اولیائے محمدیه و در طریقه ولایت انبیائے سابق علی اجمعهم عموماً و علی
افضلهم و خاتمهم خصوصاً الصلوات والتسلیمات والبرکات الخ ـ مخدوما جواب این استفسار
را از مکتوبات قدسی آیات حضرت پیر دستگیر طلب نمایند که بتفصیل مذکور است - نوشته بودند که بعضے
مردم استدعائے طریقه دیگر وارے طریقۂ نقشبندیه می نمایند - مخدوما اگر طالبے استدعائے طریقۂ قادریه
نماید بروح حضرت شیخ عبد القادر قدس سره متوجه گشته خرقه باو بدهند و شجره نیز بدهند والسلام

مکتوب (۲۲۵) دو صد و بست و پنجم

بحاجی محمد عارف در تفصیل بعضے حالات و مقامات ـ

بِسۡمِ اللهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ حامداً لله و مصلیاً علی رسوله الکریم مکتوب مرغوب اخوی
اعزی زائر الحرمین شریفین حاجی عارف خوشوقت ساخت دیدن سرور کائنات علیه و علی آله افضل
الصلوات و اکمل التحیات و بشارت یافتن از ایشان بوضوح پیوست حمداً لله سبحانه علی ذلك
حمداً کثیراً و آنچه نوشته اند که مکرر مکرر الهام شد که هرکه نجات خود در قیامت بخواهد دست خود
بدامن نام حضرت ایشان ما گرفتند قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس ترند موافق الهام آنحضرت
است که ملهم شده اند غفرت لك ولمن توسل بك الی توسط او بغیر وسط الی یوم القیمة ـ
و نوشته بودند که حقیقت نماز را چه التماس نماید که در ادائے آن لذتے حاصل می شود که شرح
آن را دائمی تواند کرد هنگام تکبیر اولی محویت روئے می دهد و شعور هم نمی ماند جز مشاهدۂ حق
جل و علا و در بعض اوقات نوری از قلب ظاهر می شود که گویا تمام عالم را منور گردانیده
مخدوما التذاذ در نماز از نعم جلیله است حضرت ایشان ما قدسنا الله بسره الاقدس در مکتوبات
قدسی آیات خود نوشته اند که التذاذ در نماز غیر منتهی را میسر نیست علی الخصوص در فرایض صلوات

زیرا کہ در ابتدائے نہایت باداۓ صلوات نافلہ ملتذ می سازند و در نہایت النہایت این نسبت بفرائض منوط می گردد و بس بیت

این کار دولت ست کنون تاکرا رسد

دہند

ونیز آنحضرت نوشتہ اند التذاذے کہ در حین اداۓ نماز دست می دہد نفس را دران اصلاً حظے نیست در عین این التذاذ او در نالہ و فغان ست سبحان اللہ چہ رتبہ است۔ مصرع

ھَنِیئاً لارباب النعیم نعیمھا

ونیز نوشتہ اند کہ رتبہ نماز در دنیا در رنگ رتبہ رویت است در آخرۃ۔ ونیز نوشتہ اند کہ سائر عبادات وسائل اند از برائے نماز و نماز از مقاصد است ونوشتہ بودند کہ اکثر مشائخ طریق دیگر نوازش می فرمایند و فقیر ہمہ را ازین جانب می داند و از ہر جا فیض می رسد باین طرف منسوب می سازد بلے چنین باید تا قبلہ توجہ پراگندہ نشود ہر کہ یکجا ہمہ جا نشیدہ باشند مامول از دوستان دعاۓ سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم وعلے سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفٰی علیہ و علٰی الہ وصحبہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی۔

مکتوب دو صد و بست و ششم (۲۲۶)

بمولانا محمد صدیق در ذکر بعضے لوازم مشیخت۔

بسم اللہ حامداً للہ ومصلیاً علی رسولہ الکریم امابعد فان مجاری الامور مشکورۃ والمسئول منہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ السنۃ المصطفویۃ علی مصدرھا الصلوۃ والسلام والتحیہ۔ مخدوما میان حمید از دوستان است طریقہ وداد مرعی خواہند داشت نوشتہ بودند کہ صوفی محمد شریف آمدہ است الخ۔ فقیر در بارۂ او از حضرت حق سبحانہ استدعاۓ ہمین معنی می نمود کہ ظہور فرمود حمداللہ سبحانہ علی ذلک پیراہن براۓ یار کابلی طلب نمودہ بودند در وقت فرستادن استخارہ نمود در بادی نظر چندان اقبال قلب باین امر ظاہر نشد و منع ہم معلوم نگردید

بہر حال پیراہن بشما فرستادہ است چون آن یار باز در صحبت شما رسد چند گاہ بگذارند و استقامت
در اوضاع او مفہوم شود و برودت از دنیا و استعداد آخرۃ از اطوار او لائح بود و نفعے بطلاب
در صحبت او برسد بعد از استخارہا و اقبال قلب پیراہن بوے بدہند و در اجازت تعلیم طریقت ہر چند
تانّی واقع شود انسب بود بسیار است کہ در ابتدا احوال انتہا بطریق اندراج روئے نماید اما آن
احوال از زوال مامون نبود و بسا است کہ منشر استقامت بر اوضاع شریعت و طریقت نباشد
و در تانّی امتحان عدم زوال است و استقامت و عدم استقامت معلوم می شود الشیخ فی
قومہ کالنبی فی امتہ شنودہ باشید والسلام

مکتوب (۲۲۷) دو صد و بست و ہفتم

بمیرزا امان اللہ در فضیلت درد و محبت و آنکہ ہر کہ بتعمیر آخرت مشغول است باین درد و الم و محبت موصوف است

بسم اللہ حامد اللہ العظیم و مصلیا علی رسولہ الکریم نعمت خوشگوار درین نشاۃ
بیمار انتظار و تعطش و بے آرامی است از شوق احدیت و درد و حزن و اضطراب است در ہوائے
ہویت بزرگی گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند این شوق و
اندوہ سرمایۂ سعادات است و این اضطراب و التہاب سرچشمۂ یافت مصرع

بادرد بساز چوں دوائے تو منم

امتیاز و مزیتے کہ بنی آدم را از سائر اجناس موجودات است از راہ عشق و درد است مصرع

درد را جز آدمی درخورد نیست

انسان ہر چند مورد درد و محبت بیشتر باشد در معیت و قرب کامل تر بود المرء مع من احب معیت
ہیچ دقیقہ را فرو نمی گذارد کہ نصیب محب صادق نباشد سرور کائنات مفخر موجودات علیہ و علی
آلہ الصلوات والبرکات باوجود محبوبیت ذاتیہ بدوام حزن و تواصل فکر موصوف بود کما ورد آنکہ ازین
درد بے نصیب است در حکم انعام است بلکہ از انعام ہم ساقط تر و گمراہ تر چہ باوجود قابلیت

زمین استعداد را معطل وبیکار داشت و بتعمیر چیزے کہ بتخریب آن مامور است پرداخت و آنچہ درین نشأ فانیہ از وے طلب داشتند بنا ورد فردا بکدام رو در حضرت صمدیتش خواہد درآمد و بکدام حیلت از عہدہ جواب خواہد برآمد۔ شعر

فیا ویلتا علی من اعرض عن اللہ ویا حسرتا علی من فرط فی جنب اللہ

دوبارہ در دنیا آمدنے نیست مَنْ کَانَ فِیْ هٰذِهٖۤ اَعْمٰى فَهُوَ فِی الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِیْلًا و درد و محبت منحصر در آنچہ متعارف است نیست ہر کہ بتعمیر آخرت اشتغال دارد باین درد و محبت موصوف است چہ استیلائے محبت است بر باطن او کہ بترک مالوف آوردہ است و برخلاف نفس و تخریب او دلیر ساختہ ہر چند نداند کہ چہ دارد پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم در بیان کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِهٖ فِی النَّاسِ فرمودہ النور اذا دخل الصدر انفتح فقیل ھل لذ لک علم یا رسول اللہ فقال علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام التجافی عن دار الغرور والتاھب لدار القرار پس آنسرور علیہ السلام استعداد آخرت و اعراض از دنیا را علامت نور و حیات کہ مرتب است بر موت کہ پیش از موت است کہ آنرا معرفت گویند چہ معرفت بنزد شان عبارت ست از فنائے فی المعروف ساخت و این موت و معرفت نتیجہ درد و محبت است رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم قطرۃ من ھذا المحبۃ وجرعۃ من ھذا الحزن وتجافیا عن دار الغرور وتاھبا لدار القرار امین۔

مکتوب دو صد و بست و ہشتم (۲۲۸)

بمولانا محمد صدیق در تحریص بر احیاے سنت و اماتت بدعت و آنکہ الہام ظنی است و طریقہ مرضیہ عبودیت۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامدا للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم درین وقت بجہت بعد عہد نبوت و قرب قیامت بدعت شائع گشتہ است و ظلمات آن عالم را فرو گرفتہ و سنت غریب شدہ است و انوار آن مستور گردیدہ کمر ہمت برائے احیائے سنن متروکہ و نشر علوم شرعیہ

چست بربندند و آنرا وسیلۂ کمال رضامندی حضرت خداوندی جل سلطانہ سازند و قرب بارگاہِ محمدی را ازین عمل جویند مضمون حدیث است کسے کہ احیائے سنتِ مرا کہ متروک العمل گشتہ است بکند مراورا ثواب صد شہید است اول مرتبہ احیائے سنت آنست کہ عمل کند بآن و کمال احیا نشر آنست و سعی نمودن است در عمل دیگران بران در دو حزن الہام خاتمہ را کہ ہموارہ اظہار می نمایید برجاست این الہام کمرشکن است کیست کہ ازین درد امروز خالی است قلّ او کثر۔

نوشتہ بودند کہ اثرے از قبولیت بالیقین والجزم در حق خود مشاہدہ نمی نماید۔ مخدوما جزم و یقین درین قسم امور در زمان نزول وحی بودہ است و در غیر آن زمان علامات و آثار و بشارات کہ سبب طمانیت قلب بود کائن ست و چون وہم الہام درمیان است درد و اضطراب دامنگیر است۔ نوشتہ بودند کہ عبادات و طاعات خود را شائستہ قبول نمی دانند بنا بر آن در بعضے اوقات از اتیان آن تکاسل می ورزد۔ مخدوما درین نشأ عمل مطلوب است و ناگزیر قابل قبول دانید یا ندانید عمل باید کرد و از آں استغفار باید نمود و بزاری قبول آن باید خواست ناشائستہ قبول گردد و نورانیت پیدا کند اعمل و استغفر طریقۂ بندگی اینست و جز این تسویل لعین دیگر در محبت و توجہ خاطر کہ فقیر را نسبت بشماست چہ اظہار آن نماید محبتے کہ شمار است بما اثر آنست در فرع ہر چہ ہست از اصل آمدہ است از پیشگاہ چنین است در کریمہ یُحِبُّہُمْ وَیُحِبُّوْنَہٗ و کریمہ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُمْ وَرَضُوْا عَنْہُ محبت و رضائے خود را بر محبت و رضائے اینہا سبقت داد و در حدیث قدسی وانا الیہم لاشد شوقا اشد شوق خود را ثابت کرد۔

مکتوب (۲۲۹) دو صد و بست و نہم

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد اشرف در ذکر بعضے ملہمات حضرت پیر دستگیر خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔

قال اللہ تعالیٰ ھٰذَا کِتٰبُنَا یَنْطِقُ عَلَیْکُمْ بِالْحَقِّ اِنَّا کُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا کُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝ علمائے کرام ازین استنساخ ملک مرادمی دارند و اسناد را مجازی می گویند

حضرت ایشان ما می فرمودند کہ من وقتے این آیت تکرار می کردم در خاطر ریخت کہ حق سبحانہ و تعالیٰ استنساخ را بجناب قدس خویش نسبت می فرماید آنرا حقیقتی خواہد بود یا نہ مشہود گشت کہ دران مرتبہ مقدسہ نیز استنساخے ورائے استنساخ ملک ثابت است این فقیر معروض داشت کہ آیا استنساخ آن مرتبہ معلا مخصوص است از بعضے اشخاص یا عام است فرمودند کہ مخصوص بمخصوصان ست درمیان ایشان و حضرت حق سبحانہ امورے می گذرد کہ او سبحانہ نمی خواہد کہ ملک راہم بران اطلاع شود ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ۔ ما نا کہ ہمیں سر خواہد بود کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از بعض خواص بکرم خویش کرام الکاتبین را دور می کند حضرت ایشان درباره خود ملہم شده بودند و کذا انسب الحق سبحانہ التوفی الی نفسہ فی کریمہ حیث قال اللہ تعالی اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا مع ان المتوفی ملك الموت کما یدل علیہ الایۃ الاخری او یحتمل ان یکون لبعض الخواص بلا توسط الملك وما جاء فی بعض الاخبار من توسط الملك المذکور لبعض الخواص فیمکن حملها علے هذا المعنی بادنی تاویل و توجیہ لا علی مباشرۃ وهو انہ یحتمل علے حضور الملك حین وفاۃ بعض الکمل لا علے مباشرتہ اسباب التوفی فتامل۔ یحتمل

مکتوب دو صد و سی ام (۲۳۰)

بحضرت پیرزادہ خواجہ محمد عبید اللہ در جواب مکتوب آنجناب و اعتراض بر بعضے معاملات آن مکتوب و رفع قول حکما کہ موجود معدوم نشود و معدوم موجود نگردد و ذکر کمالات نماز و تحقیق آنکہ وجود زائد است یا عین

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ والصلوۃ والسلام علی رسولہ محمد و آلہ اجمعین عنایت نامہ سامی حضرت مخدوم زادہ گرامی سلمہ ربہ این عاصی را مشرف و ممتاز گردانید، اشفاق پناہا مسئلہ وحدت وجود مسئلہ موروثی ماست کہ ابا عن جد این مسئلہ عزیزہ بما رسیدہ است بتکرار باین بے حاصلان القائے آن نمودن تحصیل حاصل و زیرہ بکرمان فرستادن است مقصود از تصریح سابق آن بود کہ معلوم شود کہ ورائے این معرفت معاملہ دیگر ہم

هست که نسبت میان این و آن نسبت قشر و لب است معقول آن مشفق نشد و آنرا محال و
خراف تصور نمودند حسبنا الله و نعم الوکیل می نویسند که بعد از تجلی ذات کار و بار همه
با تجلیات صفاتیه است که آنرا نهایت نیست بعد از تجلی ذات عالی همت را باید که خواهان ذات
متجلی بود و گرفتار معامله باشد که ورائے این تجلیات است بتجلیات صفات چرا فرود آید و جرأت
نمودن با آنکه بعد از نزول نام مطلق حقیقی باکمال اطلاق و تنزیه از هر ذرهٔ از ذرات وجود لائح است
بسیار گران است از کجا یقین کرده اند که آن مشهود مطلق حقیقی است و ذات حق جل و علا همان
معامله است مصرع بخواب اندر مگر موشے شتر شد
از شراب کوثر جز سراب حاصل ندارند و تنزیه نمودن مطلق حقیقی را از غیر و غیریت و غیریت را منحصر
در تعینات نمودن ما نا که این هر دو مقدمه مبنی بر آن باشد که مطلق حقیقی را جز در ضمن مقیدات و تعینات
وجود متاصل نیست و این معنی مستلزم نفی ذات است تعالی عن ذلک چه اگر وجود متاصل بود نسبت
اثنینیت ثابت باشد و الاثنان متغائران قضیهٔ مقرره است بر تقدیر قضیه اطلاق و تقیید حکم آن
از سائر اطلاق و تقیید جدا است چه مطلق را جز در ضمن مقیدات وجود نیست و اینجا چنین است
مطلق وجود متاصل دارد چنانکه تفصیل آن در جواب مکتوب آن مخدوم که متضمن مسائل متکثره
است ثبت یافته است و بر تقدیر تنزل شخصے گرفتار مطلق من حیث هو مطلق است هرگز بمقیدات
هر چند عین او باشد خورسند نخواهد بود مقیدات هر چند مطلق باشد لیکن هر کدام را احکام علیحده است
و معاملات جدا یکے را بدیگرے خلط نمودن و گرفتاری یکے را عین گرفتاری دیگرے دانستن از حدت
نظر بعید است تمیز هر چند در آن مرتبه مفقود بود اما از ین گرفتاری تا آن گرفتاری بسیار فرق است
طالب حیوان من حیث هو هرگز بماشی و فرس خورسند نشود هر چند در میان اینها نسبت اتحاد کائن
بود در مرتبه حیوان تمیز مفقود باشد و آنچه در توجیه کلام حضرت خواجه بزرگ قدس سره فرموده اند که
مراد از غیر غیر مطلوب است نه غیر حق عز برهانه منافی ما سبق است چه هرگاه مشهود در ذرات وجود
مطلق حقیقی باکمال اطلاق و تنزه باشد غیر مطلوب چگونه بود و قابل نفی بکدام وجه باشد

وازغیر غیر اعتباری خواستن خلاف متبادر است آرے مشرب آنحضرت بالجزم وحدت وجود بود از ارتکاب این قسم تمحلات را گنجائش ہست والا لا۔

با آنکہ گوئیم کہ مراد از مطلق کہ در عبارات شریفہ واقع است اگر مرتبہ لاتعین و غیب ہویت است چنانچہ متبادر از عبارات است چہ مطلق حقیقی با کمال اطلاق و تنزہ مناسب ہمان مرتبہ است پس این مرتبہ بطور این طائفہ علیہ برتر از ان ہست کہ متعلق علم و معرفت و شہود گردد لہذا از طلب و شوق آن مرتبہ منزہہ منع می کنند و طلب آنرا تضییع وقت می شمرند پس قول بمشاہدۂ آن در ہر ذرہ از ذرات معنی ندارد و ہرگاہ او از غیریت منزہ بود جمیع مشاہدات مشاہدۂ او باشد پس منع شوق و طلب او صورت نہ بندد و اگر مراد مرتبہ وحدت است چنانچہ کلام قوم بآن مشعر است حیث قالوا و ھو مشھود الکل وھو التجلی الذاتی ولہ مقام التوحید الاعلیٰ ہر چند مطلق حقیقی آنرا گفتن چندان مناسبت ندارد کہ این مرتبہ مطلق من وجہ است کمال اطلاق مرتبہ فوق راست. پس گوئیم کہ مطلوب ہنوز ورائے آنست و سالک در راہ است از طلب در راہ بند شدن نہ مقتضائے طلب کامل است ہر چند این تعین را زائد بر متعین ندانند اما تعین تعین است عالی ہمت بآن فریفتہ نشود و محمدی المشرب کہ اقرب بمحبوبیت است بآن در نماند و بعینیت این تعین مرجمیع اشیارا و تنزہ او از غیریت از طلب لاتعین قرو نہ نشیند. مصرع

فراق دوست اگر اندک است اندک نیست

اگر گویند کہ این تعین عین متعین است پس یافت و شہود یکے عین یافت و شہود دیگرے باشد۔ غیر

گوئیم پس چرا از ما فوق آن می ترسانند و منع طلب او می کنند کہ یافت او در ضمن یافت این تعین حاصل گشت پس معلوم شد کہ یافت آن مرتبہ از یافت این مرتبہ جدا است لہذا آن ممنوع شد و این ممنوع نشد۔ اگر گویند ہرگاہ وصول و یافت آن مرتبہ محال باشد پس چرا گرفتار آن بود و در طلب او تضییع وقت نماید گوئیم بر تقدیر تسلیم عشق و گرفتاری امر اختیاری نیست تا بمقدمات عقلیہ منع ازان نمودہ آید و عاشق صادق را از طلب محبوب محال الوصول باز داشتہ شود. شعر

با سر زلف تو ما را سر سودائی ہست وصل ہر چند محال ست تمنائی ہست

تمنائے عاشق بیچارہ آنست کہ خود را در طلب معشوق بسوزد و برباد دہد بلکہ از خود نامے و نشانے نگذارد و بغیر او در نماند گو از معشوق چیزے بدستش نیاید گو عتاب نکنند گو رد کنند کہ آن نہ رواست بلکہ نازاست، خوش گفت۔ بیت

اگر ندہی بکف دامان یارم گرفتار کسے دیگر ندارم

عاشق دردمند را با این ہمہ کمال خورسندی است کہ بداند کہ معشوق از طلب این آوارہ آگاہ است و از درد فراق این بیچارہ با انتباہ فان لم تکن تراہ فانہ یراک بس است کہ مطلوب از عشق مجرد درد و غم بود و وصل ہرگز منظور نباشد این درد طلب را تضییع وقت چگونہ گفتہ شود کہ سرمایہ عمر آن محزون مبتلا ہمیں درد و اندوہ است۔ بیت

بے غم و درد تو صد حیف ز عمرے کہ گذشت پیش ازیں کاش گرفتار غمت می بودم

وآنچہ فرمودہ اند کہ این معرفت را خواص و علامات است چون توحید در نفس الامر شہودیست نہ وجودی پس تحقق باین علامات در کار نبود این ہمہ کارخانہ در شہود سالک است فی الحقیقت صفات او بہمان صرافت تقیید بہ صفات واجب تعالیٰ نشدہ اند قلب حقیقت محال است و اگر بے تفاوت صفات ممکن عین صفات واجب شود باید کہ در ہدایت محمدی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و ہدایت خداوندی جل شانہ تفاوت نبود پس کریمہ اِنَّكَ لَا تَهْدِيْ مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ بچہ معنی باشد و نیز حدیث اَنْتُمْ اَعْلَمُ بِاُمُوْرِ دُنْيَاكُمْ را چہ وجہ بود زیراکہ در علم خداوندی عز برہانہ این چنیں نتوان گفت و کریمہ لَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ و کریمہ لَا اَدْرِيْ مَا يُفْعَلُ بِيْ وَلَا بِكُمْ بکدام اعتبار باشد و درین شہود سالک مستعد را منافع بسیار است چہ مقصود از سیر و سلوک و ریاضات و مجاہدات زوال گرفتاری ست از ما دون او تعالیٰ باین شہود بحصول می پیوندد و مطلوب ازین تگ و دو حصول بندگی ست و مشاہدہ عجز و افتقار و گم نامی خود است نہ آنکہ بندہ پا از راہ بندگی بکشد و خدا شود و بکمالات ذاتیہ او متحقق گردد کہ تمنائے این امور از

کمال خودی و انانیت مشعر است حضرت خواجه بزرگ فرموده اند که بندگی با خواجگی راست نیاید و
آنچه نوشته بودند که فنائے حقیقی در مرتبۂ وحدت نهایت این طریق است ارباب وحدت وجود چونکه
همواره گرفتار نفس اند فنا بروجه کمال این طائفه را چگونه گفته آید چه فنا زوال گرفتاری ست
از مادون او تعالیٰ و این جماعت همه وقت گرفتار هر ذره از ذرات اند هر چند بعنوان غیریت ندانند
اما فی الحقیقت غیر است کمال تجرید و نیستی وقتے صورت بندد که ازین گرداب برایند و بورائے آفاق
و انفس پویند، با آنکه گوئیم که تحقق بخواص و علامات مذکوره در حین این فنا ثابت نیست که آن
تحقق در مقام بقاست چه در هنگام فنا و استهلاک هیولائے ممکنات گشتنی نیست و متمثل بصور
جوهریت و عرضیت شدنی نه، پس بریں تقدیر روا ست که بنهایت مرتبۂ توحید برسد که فنائے حقیقی بود
و ازین علامات هیچ در روے نبود و اگر تحقق باین علامات نهایت و کمال باشد پس فنا را نهایت
گفتن چگونه راست آید۔

بر سر اصل سخن رویم فنا و بقائے وجودی بر تقدیری بود که ممکنات را وجودی باشد بود او جز در
شهود نیست امانات همواره از اهل امانات است اینجا جز تبدل علم نیست لیکن بمقتضائے انا عند
ظن عبدی بی اندازه این کمال با وے معامله می فرمایند و آثار و علامات مسطوره در روے پیدا باندازه
می آرند و بر تقدیر تسلیم نفی این معاملات از دیگران چگونه معلوم شود و از کجا دانسته شود که دیگران هنوز
در راه توحید اند با وجود خوض در حقائق آن و غوص در دقائق آن بحدے که بذروۂ اعلائے تحقیق و
درجۂ قصوی تدقیق این مسئله رسیده باشند و باز بامداد خداوندی جل شانه ازان گذشته و بعلوم
وراثت پیوسته باشند مشفقا از معارف توحید وجود هر چند دانند نویسند که حال شریف است کرا در
آنجا سخن است که اکابر اهل الله بآن تکلم کرده اند هر چند از راه سکر و غلبۂ محبت گفته باشند حضرت
جدی قدس سره درین مقام قدم راسخ دارند و تصانیف عالی تالیف نموده اند لیکن آداب شریعت
را از دست نداده اند چنانچه طور محققان است اما نفی دیگران نمودن و حق را محصور علم خود داشتن و
ورائے آنرا محال دانستن از امثال ایشان خیلے محل تعجب است و همچنین حضرت شیخ ابن عربی را خاتم ولایت

محمدی تعیین کردن از تمام پیران نقشبندیہ خود سلب آن ولایت نمودن است جرأت باین امور نمودن
از تلبد فطرتان در کمال استبعاد است وعجب تر آنکہ ابن سینا را بحث تمام یاد کردہ اند باآنکہ عقائد
فاسدہ او مخالف عقائد اہل حق است وموجب تکفیر و تضلیل وقال الامام الغزالی بعد بیان عقاید
الحکما فوجب تکفیرہم و تشنیعہم کالفارابی وابن سینا وآنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات در
واقعہ بعزیزے در حق او می فرمودند رجل اضلہ اللہ علی علمہ و نیز بعزیزے دیگر مثل این در واقعہ دیگر
فرمودہ اند از بیگانگان اگر این طور امور مطالعہ نمودہ آید چندان جائے گلہ نیست اما از امثال ایشان اگر
شمۂ ازین قسم امور گوش زد مخلصان و محبان شود جائے آن دارد کہ گلہا نمودہ آید بنا بران این ہمہ جرأتہا
می کند امید عفو است۔

مخدوما حضرت قطب عرفا مؤید الدین الرضی خواجۂ ما ہر گاہ در آخر کار فرمودہ باشند کہ بیقین
یقین معلوم شد کہ توحید کوچہ تنگ است شاہراہ دیگر است، باز آن مخدوم می نویسد کہ آنحضرت در
شہود وحدت در کثرت بودہ اند ہمانا کہ آن ملا ذ برقصۂ صدور این عبارت شریفہ از آنحضرت مطلع نشدہ اند
کہ بتاویل آن مسارعت می نمایند بنا آنست کہ مجرد این عبارت از ایشان سرزدہ باشد تا آنرا تاویل کنند واز ظاہر
صرف نمایند ہر چند قابل تاویل نبود صدور این عبارت عالیہ مبنی از معاملات ست و مبنی بر مقدمات۔

بیت آسودہ شبے باشد و خوش مہتابے تا با تو حکایت کنم از ہر بابے

ہر گاہ آنحضرت چنین فرمایند و درین مقام باشند آن ملاذ احق بمتابعت ایشانند ہر چند مغلوب
حال باشند تقلید پیر از دست ندہند وآنچہ فرمودہ اند کہ این معرفت با دلائل نقلیہ وعقلیہ مساعد است
دلائل نقلیہ کہ درین باب می آرند اکثر شان از قبیل متشابہات است کہ البتہ از ظاہر مصروف است
و مؤول ست و ادلہ عقلیہ غیر از اقناعیات کہ سخن را دران جا بیگانہ ست چہ چیز خواہد بود محقق دوانی
رحمہ اللہ تعالی می نویسد کہ این مسئلہ ورائے طور عقل است ومولانا عبد الرحمن جامی قدس سرہ می فرمایند
کہ ورائے طور عقل طوریست کہ دران طور بطریق مکاشفہ و مشاہدہ چیز چند منکشف می گردد کہ عقل
از درک آن عاجز است ہمچنانکہ حواس از ادراک معقولات کہ مدرک عقل است عاجز اند و دران طور

محقق شدہ است کہ حقیقت وجود کہ عین واجب الوجود است نہ کلی است نہ جزئی الخ

و آنچہ حکما گفتہ اند کہ معدوم موجود نشود و موجود معدوم نگردد و درین دو مقدمہ ادعائے بداہت می کنند ممنوع است و دعوائے بداہت غیر مسموع کہ حکم وہم است بلکہ فی الحقیقت انکار است از قدرت باہرۂ او تعالیٰ اگر معدوم را موجود کند و عالم را من غیر شئ خلق فرماید و یا ہمہ را معدوم و ناچیز گرداند از قدرت او محل تعجب نیست این مقدمہ منجر بقدم عالم است کہ قول بآن کفر است چہ اجماع اہل ملل است کہ عالم بجمیع اجزائہ محدث است و نیز مخالف است مر آیۂ کریمہ اَوَلَا یَذْکُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ یَكُ شَیْئًا قال البیضاوی فی تفسیرہ بل کان عدما صرفا و نیز مستلزم تعطیل صانع مختار است تعالیٰ شانہ چہ صنع او سبحانہ بطور ایشان ایجاد معدوم نکند و ایجاد موجود خود محال و تحصیل حاصل است و بمقتضائے مقدمۂ ثانیہ موجودات ممکنہ باید کہ در بقا ہم محتاج صانع نبوند بلکہ او تعالیٰ قادر بر افنائے اشیا نبود و نیز در اعراض غیر قارہ کہ ہم حدوث آن مشاہد است و ہم فنائے آن مشاہد است چہ خواہند گفت قول بآن فی الحقیقت نفی صانع مختار است تعالیٰ عن ذلك علوا کبیرا۔ و عدم زیادتی صفات نیز ممنوع است کہ خلاف مقرر اہل سنت است صاحب تعرف اجماع صوفیہ را در باب صفات کہ لا ہو و لا غیرہ است می آرد و بر تقدیر تسلیم تمیز علمی برائے تمایز اعدام مقابلۂ آنہا کافی است و سخن در باب زیادتی وجود در جواب مکتوب آن ملا کہ متضمن مسائل متکثرہ است بتفصیل است لیکن چون درین جا نیز تقریب شدہ است مجملے نوشتہ می آید، مکرما چون طالب یقین کہ صاحب فطرت سلیمہ است بوجدان صحیح خود رجوع نماید و بفہم صائب تامل صادق نماید دریابد کہ اللہ تعالیٰ نشاید کہ در موجودیت خود محتاج بغیر ذات مقدس خود باشد و فی نفسہ از ہستی خالی بود و احتیاج بوجود داشتہ باشد و نیز دریابد کہ حقیقت و ماہیت او تعالیٰ عین وجود ہستی نبود چہ ہستی کہ فی نفسہ از مصادر و احداث است آنرا بواسطۂ عدم احتیاج بغیر حقیقت باری تعالیٰ دانستن و بران اصطلاح بستن معنی ندارد و ذاتے کہ در خارج موجود است بوجود اصیل چہ در کار کہ برو لفظی اطلاق کنیم کہ مفہوم لغوی آن معنی باشد قائم بغیر و از عوارض بود و از

معقولات ثانویہ باشد ومع ذلک شرع باطلاق آن وارد نشدہ باشد صوفیہ علیہ ہرگاہ جمیع نسب و اعتبارات را از آنحضرت سلب می نمایند چرا جمعی از ایشان وجود را ہم سلب نکنند واز سلب وجود ثبوت عدم لازم نہ آید کہ آن نیز نسبتے است وہو تعالیٰ وراء النسب والاعتبارات ومراد این بزرگواران از عینیت وجود نفی وجود است بمعنی آنکہ او تعالیٰ خود بخود موجود است و وجود تعبیری بیش نیست زیرا کہ این اکابر حقیقت حق را سبحانہ وجود مطلق می دانند نفی وجود از وے چہ صورت دارد چہ نفی شے از نفس خود محال است پس حق آنست کہ او را حقیقتی ست وذاتی ست ورائے وجود و آن بنفسہ در موجودیت خود از عروض وجود مستغنی است بلکہ او بشانے است کہ این عروض آنجا نمی رسد و خود بخود موجود است از برائے نفی احتیاج بغیر چہ در کار کہ او را عین وجود گوئیم چرا بر تراز وجود نگوئیم واطلاق وجود را در ان حریم اقدس بار ندہیم وعادت اللہ تعالیٰ جاری ست کہ ہر چہ در عالم حقیقت است نمونہ وتمثال آن در عالم مجاز ظاہر سازد کہ از آنجا بحقیقت پے برند وچوں ذات آنحضرت را خاصیتے است کہ بخود موجود است نہ بوجود وجود را نمونۂ آن ساخت کہ اگر موجود شود بخود موجود شود نہ بوجود المجاز قنطرۃ الحقیقۃ۔ وآنچہ می گوئیم کہ ذات مقدس بخود موجود است مجرد تعبیر است نہ آنکہ آنجا وجود است قائم باد۔ وآنچہ شیخ امان گفتہ کہ حقیقت حق تعالیٰ وجود است وغیر او نیست الاعدم عدم مبدأ اشیا نتواند بود واصل آنکہ موجب قلب حقیقت است نا کام وجود بود وآن منجر ی نیست لاجرم بتمثیل بود مبحوث فیہ است از وجوہ۔ اول آنکہ وجود را حقیقت حق سبحانہ گفتن خلاف عقیدۂ اہل سنت وجماعت ست شکر اللہ سعیہم۔ دوم آنکہ صفات واجبی جل سلطانہ بطور اہل سنت زاید بر ذات اند تعالیٰ پس باین طور قول با آنکہ غیر او نیست الاعدم درست نا آید چہ تواند کہ صفات برین تقدیر مبدأ بود۔ سوم آنکہ قلب حقیقت وقتے بود کہ عدم وجود شود اما اگر موجود شود چہ استحالت دارد علما گفتہ اند کہ وجود معدوم است وہیچ قلب حقیقت نیست۔ چہارم آنکہ قلب حقیقت آن زمان شود کہ عدم موجود شود اما اگر عدم موجود نما شود قلب حقیقت نبود۔ پنجم آنکہ مودای لفظ مبدأ کہ درین عبارت واقع است مادہ وہیولا است لہذا آنرا منحصر در تجری وتمثیل ساخت حق را جل وعلا مادہ وہیولائے ممکنات گفتن در کمال شناعت است

و مبدأ بمعنی موجد ذات حق است سبحانہ و در ایجاد تجزی و تمثیل در کار نیست اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَیْءٍ اِذَا
اَرَدْنَاهُ اَنْ نَّقُوْلَ لَهٗ کُنْ فَیَکُوْنُ. ششم آنکہ ذاتِ حق را عدم مقابل گفتن معنی ندارد آن وجود دیگر است
کہ عدم در تقابل آنست کہ بمعنی کون و حصول است۔ ہفتم آنکہ وجود نقیض عدم نیست تا از انتفائے
عدم وجود لازم آید بل نسبت درمیان شان تضاد است والضدان یرتفعان قال بعض العرفاء
فوق عالم الوجود عالم الملك الودود و آنچہ گفتہ کہ اعدام اضافیہ در علم حصول دارند نیز نتوانند عدم
اصول اشیا شد چہ باقطع نظر از آنکہ چوں علم حضوری بود حصول اعدام نخواہد بود تا اصول گردند این
اعدام در علم از کجا آمد چہ معلوم جز ثابت من وجہ نبود در کمال سقوط است اولاً آنکہ علم واجبی را
حضوری گیرند یا غیر آن نفی علم او تعالیٰ نمودن از اعدام اضافیہ اثبات جہل است مر او را تعالیٰ از اعدام
تعالی اللہ عن ذلك علوا کبیرا

ثانیاً آنکہ لا نسلم کہ معلوم جز ثابت من وجہ نبود چہ ما بیشک اعدام متمایزہ را می دانیم گو ثبوت
نداشتہ باشند۔ ثالثاً آنکہ عدم ثبوت اعدام متمایزہ من کل الوجوہ ممنوع و محل نظر است۔

خدمت شیخ صدر الدین قونوی قدس سرہ گفتہ است کہ شیئیت بر دو وجہ است شیئیت ثبوتی
و وجودی شیئیت وجودی ظہور شئے است مر خود را در مرتبہ از مراتب عالمی از عوالم و شیئیت ثبوتی ثبوت
شئے است در علم نہ در خارج و این شیئیت مجعول بجعل جاعل نیست پس معدوم مطلق شئے نیست
مطلقاً نہ باعتبار ثبوت و نہ باعتبار وجود اما معدوم ممکن را شیئیت ثبوتی ہست پیش از وجود
عینی و بآن شیئیت مخاطب می شود بامر کن و قبول اثر می کند و بوجود خارجی می آید و در جائے دیگر
خدمت شیخ فرمودہ کہ تحقق علم واجب بمعدومات ممکنہ قبل از وجود خارجی فی الحقیقت تعلق
بمعدوم نیست زیرا کہ جمیع ممکنات نامتناہی در ام الکتاب است و قلم اعلیٰ کہ روح قدسی و قدم
عقل کل است مجمل بعض آنست و لوح محو و اثبات کہ نفس کل است مفصل آن مجمل است
محقق دوانی گوید رحمہ اللہ تعالیٰ عدم نیز از مظاہر وجود حقیقی است چنانچہ امام حجۃ الاسلام در بعض
رسائل می فرمایند کہ اصل ہمہ کائنات فناست پس بر فنا ہم رحمت کردند بایجاد چہ فنا در اصل

موجود نبود اول درجۂ وجود فنا احداث فناست زیرا کہ فنائے کائنات قدیم نیست فنا در اصل خود فانی بود چون او را موجود کردند نام فنا بروے نشست اگر فنائے کائنات را قدیم دانیم با قدم باری سبحانہ وتعالیٰ شریک کردہ باشیم پس درست آمد کہ فنا قدیم نیست بلکہ فنا محدث است پس فنا کہ اصل کائنات است در فنائے خود محدث است نہ قدیم وخاک کہ اصل جماد است در جمادی وموادی خود محدث است نہ قدیم این ست معنی قول اہل سنت کہ المعدوم لیس بشئ تا اینجا سخن امام است۔

رابعاً آنکہ بظاہر این کلام متناقض است چہ اولاً حصول اعدام را در علم مسلم داشتہ جائے کہ گفتہ اعدام اضافیہ کہ در علم حصول دارند نیز نتوانند اصول اشیا شد وثانیاً نفی آن نمودہ اولاً باثبات علم حضوری وثانیاً بآنکہ معلوم جز ثابت من وجہ نبود۔ خامساً آنکہ صوفیہ علیہ اعیان ثابتہ را اعدام اضافیہ می گویند وحقائق ممکنات تصور می نمایند وآنچہ بعد ازین مسطور است کہ معلومات را اصل پیدا شد کہ علم بلکہ عالم است اما اعدام را کدام اصل است۔

گوئیم کہ اصل ومنشاء اعدام کمالات الٰہی اند کہ باتفاق در علم تمیز دارند درین جا کرا خلاف است ہذا وآنچہ نوشتہ اند کہ حقیقت بندگی گرفتاری باو وگذشتگی از غیر اوست ہر چہ بود چہ دنیا وچہ عقبیٰ بلے چنین است اما محق ومبطل در ادعائے این معنی شریک اند فارق عدل میان فریقین تحلی است باحکام شرعیہ وتزین بسنن مرضیہ علی مصدرہا الصلوات والتسلیمات والتحیات علامت کمال گرفتاری باو وگذشتگی از غیر او کمال اتباع سنت واجتناب از بدعت است ہر چند آن بیش این بیش والا آن گرفتاری را نہ پسندند وآن گذشتگی را عین گرفتاری شمرند۔ مکرراً ایراداتی کہ بر توجیہات کلام حضرت خواجہ بزرگ نمودہ اند ہر چند ہمہ آن ایرادات کلام است بر سند اخص کہ مدفوع است معذلک بطریق تنزل۔ گوئیم کہ چون عود ہواجس ووساوس بے عود علم صورت ندارد چہ در ہنگام نسیان ہواجس ووساوس نیست بنا بران بنائے سخن بر علم اشیا ونسیان اشیا نمودہ آمد کہ در میان این ہر دو تلازم است و از مخلوق بخالق تعالیٰ بعلاقہ آنکہ وجود و سائر صفات وے اثر قدرت باہرۂ اوست سبحانہ وراہے است کشادہ کہ بعد از وصول

بمؤثر حقیقی بر اولی البصائر قوبہ آن راہ مبطن وآن علاقہ معنوی محسوس وہویدا است در رہنمونی اتحاد چہ در کار است دخان را با آتش کدام اتحاد است جماعۂ کہ نسبت درست کردہ اند و محبت را بکمال رسانیدہ اند بادنائے علاقہ محبوب منجذب میشوند وہیچ چیز از وے در نمی مانند وہمہ اشیا را بعلاقہ مذکورہ ملاحظہ می فرمایند درین صورت ہیچ چیز عارف را بخود نمی خواند بلکہ بماورائے خود دلالت می کند و نظر بصیرت عارف را بیرون از خود می اندازد بخلاف در صورت اتحاد کہ سالک بیچارہ را ہر شئے بخود می خواند و بگرفتاری خود دلالت می کند و خود را بعنوان محبوبیت وا می نماید ہر زشت و دیو بکرشمۂ معشوقی پیش می آید و سد سکندری می گردد۔ بیت

پری نہفتہ رخ و دیو در کرشمہ و ناز   بسوخت عقل ز حیرت کہ این چہ بوالعجبی است

ونیز اگر وجود و سائر کمالات در ممکنات ظلال آن مرتبۂ مقدسہ باشد پس از ظل باصل شاہراہ است و عینیت ظل مر اصل را ممنوع است و این فقیر ہرگز علم عارف را کہ باشیا تعلق کند بعد از کمال کمال حضوری ننوشتہ است از نفی علم حصولی علم حضوری لازم نمی آید زیرا کہ علم حق سبحانہ کہ باشیا تعلق می کند ورائے حضوری وحصولی است مجرد انکشافی است کہ سبب تمیز معلوم است بے حصول صورت و موجودات علمی بآن معنی است کہ علم باعث تمیز آنہا گشتہ است اشیا ہرجا ہستند برو سبحانہ منکشف اند علم واجب را باشیا علم حضوری یا حصولی گفتن مگر بطور ارباب توحید وجودی راست آید و علم عارف بعد از کمال ہمیں منوال می گردد و اشیا ہرجا باشند بر عارف منکشف می گردند بے حصول صور آنہا در نفس عارف و بے تاثر این علم ورائے حصولی وحضوری است ہرچند محبوسان عقیلہ عقل آنرا باور ندارند و نہ پذیرند کہ خارج از مبحث اند این قسم امور ذوقی ست و وجدانی الزامی نیست غرابت این معرفت از ہمیں رہ گذر است کہ علم حضوری نبود و از حصول صورت وارہد من لم یذق لم یدر۔

محذور ما نماز را بہ از تجلیات و مشاہدات گفتن باعتبار آنست کہ بیقین یقین معلوم گشتہ است کہ مطلوب وراء الوراء این تجلیات و مشاہدات است گرفتاری بآن گرفتاری ست بظلال بلکہ

بشبه ومثال که فی الحقیقت غیر مطلوب است وحکم بعینیت جمیع اشیاء مطلوب را از سکر است نماز است که خبر از مطلوب می دهد ونشانے ازان بے نشان دارد قربے که در حین ادائے آنست بیرون آن نیست در حدیث نبوی علی مصدرها الصلوة والسلام والتحیه آمده است که در نماز حجابے را که درمیان بنده وخدا است برداشته می شود لهذا آنرا معراج فرموده پس هر چند سعی در تکمیل آن نموده آید سعی در تکمیل آن نسبت است که این تجلیات ومشاهدات بگرد آن نرسد ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ کمال این معامله نماز وابسته بقرب نبوت ست که دست اکثر ارباب ولایت ازان شجره بلند بالا کوتاه است تمام ورق باید گرداند تا معامله ازین باب کشد قرب آن جدا است وعلوم واسرار آن علیحده راه وصول آن باین راه مناسبت ندارد شاهراہے ست که انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات والبرکات و اصحاب ایشان وخال خالے از افراد این امت نیز ازان راه بمطلوب رسیده اند تواند بود که حضرت قطب العرفا خواجه ما بهمیں راه اشعار نموده اند آنجا که فرموده شاهراه دیگر است هر چند روا است بلکه واقع است که از راه ولایت کسے بآن ذروهٔ علیا برسد۔ بیت

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم — که نو پروازم و شاخ بلندے آشیان دارم

نماز را مقصور برین صورت نباید دانست در عالم غیب الغیب حقیقتی دارد که فوق همه حقیقتها است تا بآن حقیقت نرسد و باهل آن آشنا نگردد از کمال نماز چه دریابد۔ همانا در حدیث قدسی: قف یا محمد فان الله یصلی اشاره بآن حقیقت باشد نماز معشوقے است دلربا گویا صورت زیبائی او را در عالم مجاز باین ارکان مخصوصه وانموده اند واداهائے رعنائی او را باین خشوع وآداب ظاهر ساخته اند هر که بآن صورت گرفتار وفریفته نگردد حقیقت این ارکان را چه دریابد کسے که واله و شیفته آن اداها نشود قدر این خشوع وطمانینت را چه درک نماید بالجمله لطائف آن عالی تر ازان ست که زبان زد این هرزه گوئی گردد ونفائس آن برتر ازانست که قلم این بوالهوس خیال ترجمانی آن نماید لیکن از انفاس نفیسهٔ ارباب این دولت عظمیٰ امید ها دارم واز یمن محبت و

خدمت شان تویدہا۔ بیت

چکد مشک تر از دستم گر آن گیسو بچنگ افتد دمد صبح از گریبانم گر آن مہ در کنار آید

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِينَ

امید از اشفاق عمیم آن کریم آنست کہ من بعد در گفت گو ابرین مہجور عاصی بر بندند و بگذارند کہ در کنج نامرادی ماتم گناہان وسوگ ہجران خود می داشتہ باشد والسلام علی من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب دو صد و سی و یکم (۲۳۱)

بحقائق و معارف آگاہ مخدوم زادہ گرامی شیخ محمد صبغۃ اللہ سلمہ اللہ تعالیٰ در مکاشفہ حضرت مجدد الف ثانی رضؓ

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ عالی حضرت متعالی منقبت حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ روزے در حلقۂ فجر نشستہ بودم یک گونہ فنائے مخصوص رو داد و بقینے کہ داشتم رو بزوال آورد و این نظر با متداد کشید تا آنکہ در نماز عصر ہمان وزنشستہ بودم دیدم کہ امام ہمام حضرت ابو حنیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ با جمیع تلامذۂ خویش بلکہ با جمیع علما و مجتہدان کہ در مذہب ایشانند گرد من جمع آمدند و مرا احاطہ نمودند و بعضے از اساتذۂ حضرت امام نیز دران وقت در نظر می درآمدند چون ابراہیم نخعی وغیر ایشان می بینم کہ گوئیا انوار ہمہ ایشان در من در آمد و من بآن انوار تعین و بقا یافتم و بتمام متجسم با نوار این اکابر گشتم ہذا بعد از دو سہ روز ازین ماجرا چنان فرمودند کہ چنانچہ تعینے و بقائی کہ بعلمائے حنفیہ شدہ بود ہمان قسم تعین و بقائی بعلمائے شافعیہ متحقق گشت چنانکہ دیدم کہ حضرت امام شافعیؒ با جمیع علما و مجتہدان مذہب خویش گرد من جمع اند محسوس گشت کہ علمائے حنفیہ از من بیرون آمدند این زمان با نوار علمائے شافعیہ متحقق گشتم چنانچہ سابقا با نوار علمائے حنفیہ متحقق شدہ بودم، بعد ازان مشہود گشت کہ آنچہ از من رفتہ بود باز بمن عود نمود یعنی انوار حنفیہ لحال با نوار ہر واحدے ازین ہر دو فریق متحقق گشتم ازین جہت اگر آنحضرت را حنفی الشافعی گویند گنجایش دارد، می فرمودند کہ در آن وقت چنان معلوم گشت کہ حق ازین ہر دو امام

تعینے

بیرون نیست اگر از حنفی جاے حق مانده است شافعی گرفته است و از شافعی تجاوز نکرده است این معنی را بمبالغهٔ تام می فرمودند وایضاً می فرمودند دو حصهٔ از حق یا سه حصه بامام اعظم مسلم است و ثلث یا ربع بشافعی است والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب (۲۳۲) دو صد و سی و دوم

بمیر شمس الدین علی خلخالی در تحقیق کمالات فنائے نفس۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ حضرت حق سبحانہٗ وتعالیٰ ما آوارہ شدگان را بحقیقت اتباع مصطفوی علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام متحلی داشته این خلعت موہومہ را که التفات وتوجہ بآن نزد خواص بندگان او شرک است وآن کنایت از نفس ماست که حجاب وپردهٔ مطلوب گشته است بلکه خود را بمطلوبیت والوہیت خوانده کما قیل انت الغمامۃ علی شمسک فاعرف حقیقتک بکلیہ از ما بر اندازد تا باشد که مطلوب حقیقی را بے مزاحمت اغیار مطلوب دانسته وپرستیده شود واین ابر پاره را که برروئے آفتاب خود پرده خود گشته است از میان بردارد ودر جنب شعشان نور آفتاب آنرا محو ومتلاشی سازد که جویده از ان نامے ونشانے نیابد وہرگز کلمہ انا از اموردے نماند نہ بآن معنی که درین وقت خود را عین مولا تصور نماید بلکه خود را از میان بکشد ونیابد مولا مولاست اغیار را از حجلهٔ عروسی برآرد عروس عروس است نه آنکه اغیار را عین عروس تصور نمائی واز مشاہدہ جمال عروس بمشاہدهٔ اغیار دربانی وچون خداوند تعالیٰ بنده را باین قسم فنا که قدم اول است درین راه مشرف سازد و بنده بحکم اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمٰنٰتِ اِلٰۤى اَهْلِهَا امانات را باہل امانات سپرد یعنی کمالات عارئیے را بصاحب کمالات دہد وعدم مقید را که مرآت آنہا بوده بعدم مطلق سپارد ہر چند این دید انعکاس وعاریت ہم باعتبار توہم است فقط چه فی الحقیقت ہیچ کمال از آنحضرت منفک نگشته است وعدم از عدم مطلق در نفس الامر جدا نشده اینجا تبدل علم است وبس زیرا که باین انعکاس توہمی که خود را کامل وخیر دانسته بود چون نظر او بر اصل خود افتاد

ونیک ملاحظہ نمودہ بدکہ جمیع کمالات آنجا ثابت است این جا بیش از اراءت وہمی وانتقاش قدرت ہیچ نبود چنانچہ صورتے کہ در آئینہ منعکس است چوں نظر باصل خود ندارد داندکہ صورت بیرون آئینہ است در آئینہ ہیچ صورتے ثابت نیست این زمان ہیچ نامے ونشانے از وے نماند چہ حقیقت ممکن نیز ہماں علم بودہ است کہ فی الحقیقت جہل مرکب است مصرع

اے برادر تو ہمیں اندیشۂ

پس درین وقت بحکم کریمہ وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا شایان آن میگردد کہ اورا بجناب اقدس راہے بدہند وبہ بقائے باللہ وتجلی ذات کہ قدم ثانی است مشرف سازند ومادام کہ بلوث عدم ملوث است لیاقت قرب آنحضرت ندارد بلکہ تا رائحہ از عدم بحقیقت او آمیختہ است ازین دولت قلیل النصیب است والسلام علی من اتبع الهدیٰ۔

مکتوب دوصد وسی وسوم (۲۳۳)

بشیخ عبد الہادی بدایونی در فضیلت خدمت درویشان ومحبت ایشان۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بملازمان اشفاق پناہی می رساند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم واستقامتکم مدتے ست کہ از احوال خیر مآل اطلاعے نہ بخشیدہ اند موانع بخیر باد چہ نعمتے است کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بندہ را در کبر سن واوان ضعف بآثار قبولیت دوستان محلی ومزین گرداند ونور جبین اورا شاہد عدل سازد منقول است کہ فاسقے را بعد از موت شخصے در خواب دید واز احوال او پرسید گفت مرا بخشیدند سائل از روئے تعجب پرسید کہ بکدام عمل؟ گفت روزے بایزید بسطامی بعد از نماز عصر دست بدعا برداشتہ بود من نیز دران دعا شریک بودم ودست برداشتہ آمین میگفتم بطفیل آن دعا مرا بخشیدند پس غبطہ بر امثال شما عزیزان باید نمود کہ موئے سیاہ را در خدمت دوستی از دوستان او تعالیٰ سفید کردہ اید وخود را در دل ایشان جا دادہ این امر عظیم القدر را اندک خیال نکنید

و ہیچ عمل را مساوی این عمل جزیل الاجر تصور نماید که جزائے این عمل حق است سبحانہ جزائے اعمال دیگر بگردآں نرسد حاصل اعمال دیگر بے آگاہی از حقیقت این عمل از صورت و قشر نجاوز نمی نماید حقیقت این عمل است کہ بلب متحقق ساختہ بلب الالباب می رساند واز آنجا بفوق ذلالت می نماید و حقیقت این امر است کہ نفس امارہ را از طغیان و سرکشی بانقیاد و اطمینان و فنا و بقا مشرف می سازد و حقیقت این عمل است کہ اعمال دیگر را از صورت اعمال بحقیقت آن می برد مثل نماز و روزہ و زکوۃ و حج وغیر آن از اعمال ظاہری در ابتدا ہر چہ ازان بوقوع می آید صورت اعمال است و بعد از وصول بحقیقت کار حقیقتِ اعمال بجامی آرد مثلا حقیقت نماز ادامی نماید و حقیقت روزہ علیٰ ہذا القیاس پس در ادائے شکر این قسم نعمت عظمیٰ جد بلیغ مرعی باید داشت مع ذلک خود را قاصر در ادائے حق آن باید انگاشت و تلافی تقصیراتے کہ در ادائے حق صحبت و خدمت این بزرگواران بوقوع آمدہ است از کرم او تعالیٰ بتضرع و زاری تمام مسألت باید نمود تا اثر اجابت معلوم گردد رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ والسلام علیکم و علے سائر من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفے علیہ و علے آلہ و اصحابہ و اخوانہ من الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین و سائر الصالحین الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی۔

(۲۳۴)
مکتوب دو صد و سی و چہارم

بخواجہ محمد کاظم در عزائے والد او خواجہ محمد ہاشم واشارت بتحصیل کمالات و ذکر نصائح۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ قرۃ العینین و مسرۃ الاذنین خواجہ محمد کاظم مع الاخوان والاخوان از آفات آخر الزمان واز مکر شیطان در حرز و امان حضرت حفیظ منان بودہ در مقام صبر و رضا و تسلیم باشند نمی داند کہ در عزائے اخوی مرحومی کمالات دستگاہی واقف اسرار الٰہی جل شانہ چہ نویسد و غم و درد فراق و نایافت صوری آن کاشف معاملات معنوی را چساں وا نماید دل حزین این مسکین را بآن خواجہ سریع السیر بلند پرواز محبت طبیعی و تعلق عزیزی بودہ و ہست و ہمچنین بالعکس چنانچہ

پیش ازین در حالت حیات خواجہ از مفارقت بسیرہ خواجہ دل در اضطراب می بود الحال کہ این قسم فرقت در میان آمد خیال باید نمود کہ چہ نوع الم و حرقت بر دل وارد شود۔ بیت

میانِ ما کہ پیراہن بود بار   دو عالم در میاں شد چون شود کار

ماتم دوستان حق را جل سلطانہ در رنگ ماتم سایر الناس نباید دانست ماتم دیگران در یک جزو زمین است و ماتم اینہا در تمام زمین و آسمان ماتم دیگران در بعضے از جسمانیان است و ماتم اینان شامل جسمانیان و روحانیان ماتم دیگران مقصور بر ظاہر و صورت است و وجود این بزرگواران چونکہ واسطۂ فیوض معنوی و افادات باطنی است ماتم شان بر ظاہر و باطن استیلا دارد لیکن با این ہمہ چون این قسم افعال فعل جمیل مطلق است جمیل است مصرع

ہر چہ خوبان کنند خوب آید

و در نظر محبان و مشاہدان فعل او باید کہ ہمہ وقت زیبا و مستحسن نماید و کسے را کہ این دیدہ داده اند و درہائی فیوض از باطن دوستان خود بروے کشادند و از قید صورتش رہائی دادند چہ معنی را المعنی راہے است و باطن را با باطن نگاہے سدی کہ بود گرفتاری او بصورت و ظاہر بود چون فعل و تکوین حق جل و علا جلوہ گر گشت دل کہ محل گرفتاری است از گرفتاری برست چہ فنائے قلب کہ برزخ و حقیقت جامعہ است منوط بتجلی فعل است کہ فعل نیز برزخ جامعہ است قلب را با آن مناسبت تامہ است و باین تجلی فعلی آنکس بیقین دانست کہ افاضہ فیوض و برکات فعل اوست وجود وسائط درمیانہ بہانہ بیش نیست موت و حیات متوسط یکسان است این زمان از اموات در رنگ احیا بہرہ ور شود۔

مصرع   گر درے بستہ شد اے دل دیگرے بکشایند

فی الحقیقت مفیض دیگرے نیست توسط احیا گر نشود توسط اموات بود و چون این تجلی بکمال رسد وجود واسطہ مطلقا از نظر برخیزد و در خلوت خانہ محبوب بے مزاحمت شہود اغیار بنشیند مصرع

بعد ازین خوش ترم بہ تنہائی

سخن بجائے دیگر رفت مطلب آنکہ بفعل او تعالی راضی و شادمان باشند و جادۂ شریعت را محکم

گیرند و عمل بسنت پیغمبر خدا صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم گزینند و اوضاع سنجیدہ والد خود را از دست
ندہند و بہ پنج نماز در اول وقت حاضر شوند و در رضا جوئی والدہ و سائر اہل حقوق کوشند و موسم جوانی
را مغتنم دارند و جد تام در تحصیل مراضی حق جل وعلا مرعی دارند قوتہائے جوانی را صرف خدمات
صاحب خود نمایند در ایام ضعف و پیری چکار از دست خواہد آمد مبادا این ایام را بمساہلہ گذرانند
و در لہو و لعب صرف کنند و در عیش افتند کہ ہنگام عیش در پیش است اللّٰہم ان العیش
عیش الاخرۃ این وقت وقت کار است کمر ہمت را چست در کسب خیرات بربندند و جز مولا
و رضائے او مطلب نداشتہ باشند فقر و مسکنت را بجان دوست دارند و با نامرادان و دردمندان
صحبت دارند و صلحا و درویشاں را از دل و جان عزیز دارند و مجالست ایشان گزینند وَاصْبِرْ
نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ
عَنْهُمْ تُرِيْدُ زِيْنَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا و اہل دنیا و مزخرفات آن بگوشہ چشم نگاہ نکنند و آنرا محقر و
ناچیز دانند و سم قاتل تصور کنند و خدمات طلبہ حق را حتی الامکان بخود گیرند و بر دیگران کہ نا مقدور
باشد نہند از ند اگر سیر سرہند بہ نیت خدمت مرقد مطہر نورنا اللہ سبحانہ بانوارہ الساطعۃ بکنند مبارک
دانند و خانہ خود تصور نمایند و پارہ وقتی در مجاورت روضہ منورہ صرف کنند و کسب بعضے کمالات
نمایند و با اہل غفلت و مخالف طریق صحبت ندارند و با عیال و فرزندان سلوک نیک و معروف
نمایند اما موانست تام با آنہا پیدا نکنند تا موجب اعراض از انجناب مقدس نشود و مورد وعید
اِنَّہٗ كَانَ فِيْٓ اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا نبود بالجملہ ہر چہ منافی دوام اقبال قدسی خداوندی جل سلطانہ
بود شوم و نامبارک است و آنچہ چنین نبود محمود و مبارک است کلیہ ہمین است دیگر احوال ظاہر و
باطن خود را و جماعہ را نویسان باشند والسلام علیکم وعلے من لدیکم۔

شمرند

مکتوب دو صد و سی و پنجم (۲۳۵)

بمخدوم زادہ محمد سیف الدین در تحدیث نعمت حق سبحانہ و دید قصور اعمال۔

باسمہ سبحانہٗ بکرم خداوندی جل سلطانہ وبطفیل رسول او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم وبیمن توجہ پیر دستگیر قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس معاملۂ تسلیک وتکمیل بغایت سہولت پذیرفتہ وراہ وصول اقرب گشتہ وکار دہور بایام وشہور مقرر شدہ ہر چند بحسب کمیت مسترشدان اینمعاملہ قلت دارد چہ این وقت کثرت آنرا برنتابد لیکن از روے کیفیت افزون وبیش از بیش است یکے از مسترشدان بواسطہ در ہفت روز از ابتدائے تعلیم طریقہ از فنائے قلبی در خود نشان می داد وخبرہا بیان می نمود کہ گوئیا بحوالی فنائے نفس رسیدہ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ اکثر مجازان فقیر کہ از احوال مسترشدان خود بیان می کنند وقصص سرعت وصول شان کہ مشروح می سازند عقل عقیل در تحیر می ماند. بیت

چیزہا

اگر پادشہ بر درِ پیر زن بیاید تواے خواجہ سبلت مکن

باید دانست کہ مربی حقیقی اوست سبحانہ مصرع

از ما وشما بہانہ برساختہ اند

تنبیہ: با وجود این ہمہ افاضۂ انوار وافادۂ اسرار کار این دل افگار روز بروز در خرابی ست وحاصل روزگار او بعد وحرمان است وغفلت و کسب معاصی در تزاید در لجۂ حیرت فرو رفتہ است واز مکر خداوندی جل شانہ ترسان ولرزان است نمی داند کہ فردا با وے چہ معاملہ کنند ودر کدام جرگہ داخل سازند رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِيْ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ○

مکتوب (۲۳۶) دو صد وسی وششم

بفقیر حقیر محمد عبید اللہ عفی عنہ در رمزے باسرار حقیقت صلوٰۃ بطریق اجمال.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ورد فی الحدیث قف یا محمد فان اللہ یصلی۔ عالی حضرت متعالی منقبت حضرت ایشان مارضی اللہ تعالیٰ عنہ پیش از مرض اخیر وہمچنین در مرض موت از حقائق واسرار صلوٰۃ وحقیقت صلوٰۃ وبیان صلوٰۃ انبیا وکمل اولیاء وخصوصیتے کہ

اقتدا

انبیا راست علیہم الصلوات والبرکات بر کمل دیگر و صفوف اربعہ انبیا و ملائکہ ملاء اعلیٰ علیہم الصلوات والبرکات افادہ نمودہ اند و کیفیت صف بستن این بزرگواران و تفاوت درجات ایشانان درمیان خودہا از روئے قرب و منزلت و آنکہ در صف اول ازین برگزیدہا کیست و انبیائے کہ اسامی ایشان در کلام مجید سبحانی مذکور است دراں مجمع چہ خصوصیت دارند و مقام خاص سرور دین و دنیا کہ بر مقامات دیگراں سروری و بزرگی دارد و در بیان وسعت آن مقام و از سابقان این امت کیست کہ بوصول آن مقام بطفیل و تبعیت مشرف و مستعد است و تعین مقام خود و بیان خصوصیت آن و آنچہ در باب مخدومی استاذی در حصول نصیبے ازین دولت فرمودند و نیز آنچہ دربارۂ این عاصی آوارہ بشارت دادند و آنچہ در حصول این دولت بطریق اصالت و بطریق ضمنیت فرق نمودند و ما یناسب ذلک چیزہا در معرض بیان آوردند کہ فکر و عقل و وہم و خیال از ادراک آن مقام حیران و سراسیمہ بود چون تفصیل اکثر امور مسطورہ از جملہ اسرار لازم الاستتار بود بنا برآں باجمال در ذکر این مقام اقتصار افتادہ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب دوصد و سی و ہفتم (۲۳۷)

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد نقشبند سلمہ ربہ در اشارت ببعضے مقامات حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالیٰ

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفے حضرت پیر دستگیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ روزے در ایام حیات حضرت مخدوم زادہ کلاں خواجہ محمد صادق علیہ الرحمۃ والرضوان فرمودند کہ در زمرۂ سابقین کہ حضرت حق سبحانہ در شان ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ فرمودہ است نظر می کردم خود را داخل آن جرگہ دیدم و یکے را از منتسبان خود نیز دراں جا با خود یافتم و مثل آں در اسرار متشابہات بعد ارتحال آن مخدوم زادہ ...... نیز نوشتہ اند کہ متشابہات کنایت از معاملات است روا است کہ شخصے را معاملہ حاصل بود و علم بآں معاملہ نباشد این معنی را در یک فردے از منتسبان خود مشاہدہ نمودہ است بدیگران تا چہ رسد خوش گفت۔ بیت

سعادتہاست اندر پردۂ غیب نگہ کن تاکرا ریزند در جیب

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ اَذْہَبَ عَنَّا الْحَزَنَ اِنَّ رَبَّنَا الْغَفُوْرٌ شَکُوْرٌ والسلام

(۲۳۸) مکتوب دوصدوسی وہشتم

بمخدومزادہ خواجہ محمد اشرف در حصول بعضے بشارات دربارۂ حضرت ایشان۔

بسم اللہ حامدا ومصلیا روزے حضرت ایشان مارضی اللہ تعالیٰ عنہ بیش ازاں کہ بسفر اجمیر روند ہمراہ خلیفۂ عصر در صوبۂ پنجاب بالائے آب چناب درایام تشریق موسم اعتدال خریفے بود دقائق اسرار فنا و بقا و زوال عین واثر بطرز خاص خود بیان می فرمودند وسخن از وصول بکعبۂ مقصود و نشان آں برزبان مبارک داشتند وزیادہ از یکماہ شدہ بود کہ ہمیں قسم معارف درمیان بود وروز بروز غرائب دقائق آن می کشود و این مہجور بتوجہ شریف آنحضرت غواصی آن دریا می نمود وحضرت ایشان ہموارہ در تفتیش وتبیین وصال این بے پروبال می بودند وترقب ترقی او داشتند وتوجہ برآن می گماشتند تاآنکہ درآں وقت کہ بیان دقائق مسطورہ می نمودند وغیر این فقیر دیگرے درخدمت شریف نبودہ بعد از استفسار حاصل روزگار این دوراز کار نواز شہا در حق وے نمودند وبشارت حصول معاملات مزبورہ فرمودند واین بیت درشان او بزبان الہام ترجمان خویش آوردند۔ بیت

مور مسکین ہوسے داشت کہ درکعبہ رسد دست درپائے کبوتر زد وناگاہ رسید

حمداللہ سبحانہ علی ذلک وعلے جمیع نعمائہ تعالیٰ والسلام والاکرام۔

(۲۳۹) مکتوب دوصدوسی ونہم

بمیرک عباد اللہ ولد قاضی محمد زاہد کابلی صدور یافت درشرح معرفت مسموعہ از حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ

الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین محمد والہ اجمعین دراخبار نبوی علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیہ آمدہ است کہ عالمے کہ بمقتضائے علم خود عمل نکند آن علم بروے

حضرت مخدومزادہ

حجت می شود و مناسب اینست آنچہ علمائے کرام گفتہ اند کہ عالم تارک عمل را تنزل منزلۂ جاہل می کنند نازل
حضرت ایشان مادرین معنی متفکر می بودند آخر کار بفضل پروردگار بر آنحضرت چنان منکشف ساختند کہ
این حکم مخصوص بعالمے است کہ علم وے منقلب بحال نشدہ باشد اما اگر علم عالم بفضل ایزدی عم احسانہ
منقلب بحال شود آن علم بروے حجت نمی شود اگرچہ بآن علم عمل نکند انتہی ما سمعت منہ رضی اللہ تعالے عنہ
این فقیر گوید ما ناکہ عدم حجت علم بآن معنی است کہ بر عالم تارک عمل دو مواخذہ است مواخذہ
ترک عمل و مواخذۂ علم یعنی باوجود علم ترک عمل کرد و بعد انقلاب علم بحال مواخذہ علمی مرفوع ست و
مواخذۂ ترک عمل بر مشیت است ان شاء عفی وان شاء اخذ و تفصیل این مقام آنست کہ ذنوب کہ از
عارف قبل از ولایت صادر شدہ است بعد حصول معرفت امید است کہ آن ذنوب محو شود اگرچہ آن
ذنوب از قبیل مظالم و حقوق عباد باشد لان معنی مطلق الاسلام یحبط ما کان قبلہ و حقیقۃ
الاسلام ھو المعرفۃ باللہ سبحانہ و مطلق الاسلام وان کان لا یحبط المظالم و حقوق العباد
لکن لحقیقۃ الشئ و کمالہ مزیۃ لیس لمطلقہ و اگر از عارف بعد از معرفت صغیرہ صادر شود چہ اولیا
از کبائر محفوظ اند امید آنست کہ اورا بآن مواخذہ نکنند نہ بآن معنی کہ مصر بر گناہ باشد و مواخذ نشود
کہ آن مذہب ملاحدہ و زنادقہ است خذلہم اللہ سبحانہ و تعالی بل بآن معنی کہ عارف را زود متنبہ
سازند تا تدارک آن بتوبہ و استغفار نماید۔ و آنکہ گفتہ ایم کہ اسلام حقیقی مظالم و حقوق را نیز محو می نماید
زیرا کہ حق سبحانہ مالک علی الاطلاق است و قلوب العباد بین اصبعین من اصابعہ تعالی یقلبہا
کیف یشاء پس امید آنست کہ آن عباد را نعم البدل دادہ از آن عارف راضی سازد و از آن حقوق
درگذراند۔

فائدہ: ما ناکہ معنی انقلاب علم بحال آنست کہ چنانچہ قبل معرفت اخذ علوم از ادلہ شرعیہ
بطریق استدلال بود بعد حصول معرفت آن علوم بطریق کشف و تلقی من اللہ سبحانہ باشد والسلام
علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی الہ الصلوات والبرکات العلے۔

تمت ہذہ النسخۃ الشریفۃ

کتبہ احقر محمد علی عفی عنہ

ای عزیزان دیده ها روشن کنید

مکتوب شریف امام ربانی مجدد الف ثانی

بنام شیخ فرید بخاری از دست مبارک ایشان

این مکتوب شریف در جلد اول مکتوبات امام ربانی به نمبر دو صد و سیزدهم موجود است

حبیب

بحرمة جدکم الامجد علیه و علی آله الصلوات
والتسلیمات

قال الله سبحانه و تعالی هل جزاء الاحسان الا الاحسان
نمی داند که احسان شما را بکدام احسان مکافات نماید غیر
ازانکه در اوقات نیک به دعای سلامتی یاد دارد و در بین رطب اللسان
باشد الحمد لله سبحانه والمنه که این معنی بی خواهش میسر است
واحسان دیگر که لائق مکافات است موعظه و تذکیر است
اگر در معرض قبول افتد چه نعمتی است فقالت و نجابت
خلاصه مواعظ و زبده نصائح اختلاط و انبساط با اهل بدعت
واصحاب تشیع است تدین و تشرع مربوط بسلوک طریق
حقه اهل سنت و جماعت است که فرقه ناجیه اند در میان
اسلامیه نجات بی متابعت این بزرگواران
محال است و ملاحظه اتباع آرای اینها مستند لادلۀ عقلی
و نقلی و کشفی معنی است که احتمال تخلف ندارد
اگر معلوم شود که شخصی برابر دانه خردله از صراط مستقیم
این بزرگواران جدا افتاده است صحبت او را سم قاتل
باید فهمید و مجالست او را از زهر افعی باید انگاشت
علمای بی باک از هر فرقه که باشند لصوص دین اند
از صحبت اینها نیز از ضروریات است این همه فتنه و فساد
که در دین پیدا شده است از شومی اینجماعه است که بواسطه حظ
دنیوی آخرت را بر باد داده اند اولئک الذین اشتروا
الضلالة بالهدی فما ربحت تجارتهم و ما کانوا مهتدین
ابلیس لعین را شخصی دید که آسوده و فارغ البال
نشسته است و دست از اغوا و اضلال کوتاه کرده

شامل کتاب عرفانیات باقی

مَثَلُ كَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِی السَّمَآءِ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست + آخر آمد زپس پردہ تقدیر پدید

اَعنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی

دفترِ دوم

از

مکتوبات

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ

بآئینِ نوی

باہتمام

محترم لالہ اسرار محمد خاں صاحب

۷/۳۴ گارڈن ویسٹ کراچی

قیمت: دفتر اول ۳۵/- دفتر دوم ۲۵/- دفتر سوم ۳۰/-

سنہ طباعت ۱۳۹۶ھ / ۱۹۷۶ء

تعدادِ طبع ایک ہزار

مقامِ طباعت سول اینڈ ملٹری پریس لمیٹڈ کراچی

ناشر لالہ اسرار محمد خاں صاحب

مقام اشاعت

۷۰ - ۳ گارڈن ویسٹ - کراچی

فهرستِ مضامین کتاب مستطاب مکتوباتِ معصومیه دفتر دوم

بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم

جناب قدس خداوندی جل شانہٗ ازاں برتر است کہ دست اندیشہ بدامان حمد و ثنا رآن تواند رسید لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علٰی نفسک ممکن از واجب چہ گوید و تناہی از غیر تناہی چہ جوید فسبحان الذی لم یجعل الیہ سبیلا الا بالعجز عن معرفتہ و ثنائہ فہھنا الاعتراف بالعجز والقصور کمال المعرفۃ و عین الثناء بیت

ہر کس برہ ثنا را دمرکب راند | بر عجز و قصور معترف درره ماند
اینجاست کہ خاتم رسل خیر بشر | با آن شرف و کمال لا احصی خواند

و ذروۂ کمال حضرت فخر انام علیہ افضل الصلوٰۃ والسلام ازان بلند تر کہ مرغ فکر بکنگرۂ نعت و ستایش او تواند پرواز نمود لولاک لما خلقت الافلاک از حضرت رب المتعال وصف حال

در بعضے از مخطوطات این دیباچہ ہا ہم مندرج است۔

(۱) حمد بے منتہا حضرت خدائے را جل جلالہ سلطانہ و عم احسانہ کہ محامد اولین و آخرین فاتحہ تحمید اوست و تماجید مقربان ملاء اعلا ابجد تمجید او دولت باریافتگان بساط قبول از تلطف اوست و معرفت کمل عارفان عجز از تعرف او سبحان من لم یجعل للخلق الی معرفتہ سبیلا الا بالعجز عن معرفتہ سے

سبحان خالقی کہ صفاتش ز کبریا | بر خاک عجز می فگند عقل انبیاء
گر صد ہزار سال ہمہ خلق کائنات | فکرت کنند در صفت عزت خدا
آخر بعجز معترف آئندہ کاے الہ | دانستہ شد کہ ہیچ ندانستہ ایم ما

(۲) حمد بے حد و سپاس بے قیاس مر منعمے را کہ سنت سنیہ محمدیہ را علیہ و علی آلہ و صحبہ افضل الصلوٰۃ و اکمل التحیات بطریقہ انیقہ احمدیہ روح اللہ سبحانہ روحہ و افاض علی العالمین ابداً فتوحہ تجدید فرمود و نسبت اولین در آخرین بہمان طراوت جلوہ گر نمود و صلوات طیبات بر حضرت محمد رسول اللہ کہ عمدہ کائنات است و زبدہ موجودات سے

خواجہ لولاک و سلطان رسل | مقتدائے و رہنمائے جزو کل

او ایجاد کائنات برائے وسیت و موجد مکونات

اوست ولولاک لما اظهرت الربوبیۃ شرح کمال او وایجاد کائنات برائے ویست وموجد مکنونات طالب رضاے وے بیت

شاہی کہ نیست قوّتِ بازوے مرغِ فکر | شایستۂ عروج باوجِ کمالِ او
آنرا کہ در کتاب ثنا گفت ذوالجلال | کے آید از من وتو ثنا حسبِ حالِ او
ہردم صلوٰۃ بے حد وتسلیم بے عدد | ازما بروحِ حضرتِ او باد وآلِ او

امابعد می نماید اضعف عباد اللہ القوی شرف الدین حسین بن میر عماد الدین محمد الحسینی الہروی احسن اللہ سبحانہ عاقبتہما کہ چون این مکتوبات قدسی سمات کہ ہریکے ازان کنزیست از کنوز معرفت و خزینہ ایست از خزاین رحمت نہایاتِ ولایت را بیا نیست وکمالاتِ نبوت را ترجمانی اسرارِ اصالت ازان پیداست ومقامات قیومیت ازان ہویدا بعد از اتمام دفتر اول از قلم فیض رقم حضرت قدوۃ الاولیا امام الاصفیا سند المحققین برہان المدققین المتخلع بخلعۃ القیومیۃ المشرف بشرافۃ الاصالۃ صاحب الولایۃ الاصلیۃ وارث الانبیاء بالوراثۃ المعنویۃ الہادی للخلق الی سبیل اللہ المعجزۃ الظاہرۃ لرسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم واقف اسرار المتشابہات عالم رموز المقطعات مطلع انوار الالہیۃ المتحقق بالولایۃ الاحمدیۃ مرجع الاوتاد قطب الارشاد الانسان الکامل والفرد الجامع الامام الہمام خلیفۃ خاتم الانبیا فی الانام الفاروقی نسبًا والمحمدی حسبًا والسرہندی مولدًا شعر

آنکہ نامش بر زبان بردم از بے ادبیست | گرچہ ذرات تنم جملہ بنامش گویاست
لیک ازانجا کہ زبان نیز سعادت طلبست | گر باین نام شریفش نرسانم زجفاست
قطبِ حق ہادیِ دین خواجہ محمد معصوم | آنکہ پیشش بتواضع قدِ افلاک دوتاست
ظاہرش جملہ با نوارِ شریعت روشن | باطنش جملہ باسرارِ حقیقت داناست
قطع شد بر قدِ او خلعتِ قیوّمیّت | آرے این خلعت فاخر بچنین قد زیباست

ادام اللہ تعالیٰ ظلال ارشادہ علی مفارق العالمین ومتعنا بانوارہ بحرمۃ سید المرسلین صلوات اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ اجمعین سمت تحریر یافت اسرار عجیبہ وعلوم غریبہ کہ حصول آن بے اقتباس

انوار نبوت از حیز امکان خارج ست از سراپردهٔ غیب احدیت بمنصهٔ ظهور جلوه فرمود و قوت دل و قوت
جان مخاطبان دولتمند و مستمعان بخت بلند گشت. مثنوی

نامه ها با نجوم راه نما ست | تافته از سپهر مجد و علا
هر یکے نو گلے ز گلشن فیض | هر یکے گوهرے ز کان عطا
هر یکے رشحهٔ ز ابر کرم | کرده سرسبز کشت صدق و صفا
هر یکے مثل آیت رحمت | گشته نازل ز آسمان وفا

الحق جواهریست زواهر از معدن هدایت و دُرّیست غرر از بحر عنایت که دست در دامن ارباب نهایت وکمال از مثل آن خالی ست و اصحاب کشف و شهود در رنگ ارباب نظر واستدلال در ادراک آن عاجز و قاصر اند اگرچه من هیچمدان را بوجهے از وجوه لیاقت و شایستگی آن نیست که متصدی جمع آن توانم شد و درین امر خطیر اقدام توانم نمود لیکن چون مخدوم و مخدوم زادهٔ عالی منزلت متعالی منقبت الذری الاعظم العارف الافخم نتیجة الاولیا سلالة الاصفیا مظهر الانوار الربانی الافهم
مُظهر الاسرار السبحانی کشاف الحقائق حلال الدقائق الواصل بکمال النهایة ونهایة الکمال المظهر بتجلیات الجلال والجمال. شعر

مخزن نقد معرفت نقد خزینهٔ شرف | معدن گوهر صفا گوهر معدن کمال
مورد لطف ایزدی هادی راه احمدی | مظهر سر سرمدی مظهر فضل ذوالجلال

المستغنی عن توصیف الواصفین سیف الحق والملة والدین متع الله المسلمین بطول بقائه بنابر نظر عنایتے که درباب این بے حاصل دارند و توجه شریف ایشان باصلاح احوال این دور از کار مربوط است جمع این مکاتیب را که فی الحقیقة سرمایهٔ سعادت دوجهانے است تفویض فرمودند و بتکرار موکد ساختند که مکتوبات متفرقه را در قید کتابت جمع آورده جلد ثانی ترتیب داده آید امتثال امر آنحضرت را بر سر و دیده منت نهاده شروع درین امر جلیل نموده شد امیدوار است که برکات این امتثال عاجلاً و آجلاً قائد حال این گرفتار مضیق خودکامی گشته از تنگنائے خودی و خودپرستی مخلص بخشد

وجمع این کتاب مستطاب که نام وتاریخ اختتام آن "وسیلة السعادة" است وسیله وصول بسعادت
حقیقی گردد ملتمس از قاریان وسامعان آنکه چون از مطالعهٔ این اسرار غیبی وقت شان خوش شود
جامع آنرا بدعا وفاتحه دستگیری فرمایند که مقصود ازین جمع بهرهٔ آخرت ست وآنچه از دقت لفظ وعلوّ
معنی بفهم در نیاید علم آن را راجع بقائل دارند وبر رد وانکار پیش نیایند ووسیلة السعادت را در
حق خود وسیلة الشقاوت نسازند که منکر این طائفه علیه بهلاک ابدی گرفتار است وبخسارت سرمدی
مبتلا هذا هو الحق فماذا بعد الحق الا الضلال مثنوی

یارب چه کتاب مستطاب ست — کز هر ورقیش فتح بابے ست
مفتاح کنوز مشکلات ست — تفسیر رموز مجملات ست
گنجے ست مصالح الحِکم را — شرحے ست جوامع الکلم را
جان بخش تر از زلالِ حیوان — روشن تر از آفتابِ تابان
گوئی که پری وشیست طنّاز — سر تا بقدم کرشمه وناز
افگنده بسر شعار مشکین — تا گشته نهان ز چشم بد بین — چو بر
لفظش که دقیقها کند حل — چوں طرهٔ مهوشان مسلسل
معنیش که هست مایهٔ جان — شیرین چو ادائے خوب رویان
هر صفحهٔ او که کام جان ست — چوں صفحه روے دلبران ست
هر سطر از و چو گیسوئے حور — از زحمت دستِ ناکسان دور
هر بیتی از و که دل پسند است — چون ابروے مهوشان بلند ست
هست از پے دفعِ هر گزندی — هر نقطه چو دانهٔ سپندی
صاحب نظران فدائے اویند — جان باخته در هوائے اویند
دلها شده در نظاره اش مست — جان بهر نثار بر کف دست — در
از نفحهٔ این گل اهلِ دولت — یابند نسیم باغِ جنت

وان کو نظر دانش کو راست | از پرتو این جمال دور است
خفاش بود ہمیشہ نومید | از شعشعۂ جمالِ خورشید
آفاق ز مہر شد منوّر | غم نیست اگر ندید شپّر
خورشید اگرچہ بے حجابست | از غایتِ نور در نقابست
نامش بعقیدت و ارادت | گفتیم "وسیلۃ السعادت"
پرسند اگر ز سالِ اتمام | ہم باز تواں شناخت از نام

نا امید

مکتوب (۱) اوّل

بمولانا محمد صدیق و مولانا حسن علی و محمد امین بدخشی در جواب سوالہ ایشان از حقیقت محمدی صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم و حقیقت کعبۂ ربانی و بیان افضلیت حقیقت اول بر ثانی مع التحقیقات اللائقہ بمراتب حقایقہما والتوضیحات المتعلقہ بمعرفۃ شانہما و ما یناسب ذلک۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ حامداً للہ العظیم و مصلیاً علی رسولہ الکریم اللّٰھم فاطر السموات والارض و عالم الغیب والشھادۃ انت تحکم بین عبادک فیما کانوا فیہ یختلفون صحایف شریفۂ اخوان کرام مولانا محمد صدیق و مولانا حسن علی و محمد امین بتعاقب یکدیگر رسیدہ مضامین آن واضح گردید یاران نصیحت کنید کہ مہما امکن نایرۂ فتنہ را فرونشانند و بر ایذاء مخالفان صبر نمایند و گستاخان را بباطن بزرگان حوالہ کنند ع

با دُردکشاں ہرچہ در افتاد بر افتاد

از اہل ارادت کہ این طور طغیان ظاہر شود از مخالفان طریقہ گلہ نمودہ آید حَسۡبُنَا اللّٰہُ وَنِعۡمَ الۡوَکِیۡلُ پیش ازین بصحوب میان اللہ داد نوشتہ فرستادہ شدہ است کہ حسم مادّہ شبہہ می نماید انشاء اللہ تعالیٰ برسیدن آن تسکین فتنہ می شود و مابہ النزاع نمی ماند خوب مطالعہ خواہند نمود و مکتوب دویست و نہم را از مکتوبات جلد اول کہ بنام میر محمد نعمان است نیز مطالعہ کنند و

تشفی حاصل نمایند بالجملہ چون سوال نمودہ اند از جواب چارہ ندارد واین رقیمہ ازاں خالی نبود۔

سوال: حضرت ایشان ماقدس سرہٗ برنگاشتہ اند کہ حقیقت کعبۂ ربانی فوق حقیقت محمدی است ازینجا لازم می آید کہ حقیقت کعبہ افضل باشد از حقیقتِ محمدی وحالانکہ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام افضل مخلوقات ست لولاہ لما خلق الافلاک ولما اظہر الربوبیۃ کما ورد۔

جواب: اولاً آنکہ حقیقت کعبۂ ربانی ناشے از مقام معبودیت ومسجودیت است وکمال آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در مقام عبدیت وعابدیت ازینجا بنوشتہ اند کہ حقیقتِ کعبہ ذاتِ الٰہی جل سلطانہ بود کہ فی الحقیقۃ معبود ومسجود اوست یعنی حقیقتے کہ منشا مسجودیت این صورت گشتہ است وشک نیست کہ آن حقیقت ذاتِ حق است عز برہانہ۔ پس اگر این حقیقت را بر تفوق وتفضل بر حقیقت محمدی بود چہ محذور است وتحقیق این سخن در جواب رابع خواہد آمد انشاء اللہ تعالی وحقیقت کار بظہور خواہد پیوست وآنکہ می گویند کہ حقیقت ممکن کہ صورت کعبہ است می باید کہ ممکن باشد واجب چگونہ بود۔ جواب: گوئیم کہ حقیقت شئ بطور این طائفہ علیہ نہ عبارت از ذات شئ وما بہ الشئ ہو ہو است بلکہ عبارت از مبدا فیوض وجودی وتوابع وجودی اوست وآن شے کالظل است مر اورا مقرر قوم است کہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ تعین اول است کہ مسمی است بوحدۃ وحقائق سائر ممکنات را کہ اعیان ثابتہ اند در تعین ثانی کہ مسمی بواحدیت است اثبات می نمایند واین ہر دو تعین را وجوبے می گویند وقدیم می دانند قال فی مقدمۃ نقش الفصوص الممکن ھوالوجود المتعین فامکانہ من حیث تعینہ ووجوبہ من حیث حقیقتہ پس جائے کہ حقیقۃ کعبۂ ربانی را در مراتب وجوب اثبات کردہ اند مبنی بر اصطلاحِ قوم است وآنجا کہ نوشتہ اند حقیقت ممکن البتہ ممکن است بر اصطلاح قوم نیست تحقیق علیحدہ است ومقالہ مفردہ نوشتہ بودند کہ صورت کعبہ ہمین صورت ظاہر ہست یا چیزے دیگر مخدوما حضرت ایشان ماقدسنا اللہ تعالی بسرہ نوشتہ اند کہ صورتِ کعبہ عبارت از سنگ وکلوخ نیست چہ اگر فرضاً سنگ وکلوخ درمیان نباشد کعبہ کعبہ است ومسجود الیہِ خلائق است بلکہ صورت کعبہ باآنکہ از عالمِ خلق است در رنگ حقایق اشیاء

امریست مبطن از حیطۂ حس وخیال بیرون ست. از عالم محسوسات ست وہیچ محسوس نہ متوجہ الیہا ست
مرا شبار او ہیچ در توجہ نہ ہستی است کہ لباس نیستی پوشیدہ است و نیستی است کہ بکسوت ہستی خود را
وانمودہ در جہت بے جہت است و در سمت بے سمت، بالجملہ این صورت حقیقت نشأ اعجوبہ ایست
کہ عقل در تشخیص آن عاجز است و عُقَلاء در تعیین آن حیران گویا نمونہ از عالم بے چونی و بے چگونی دارد
ونشانہ از بے شبہی و بے نمونی در روے تعجبہ است انتہی۔
ثانیاً آنکہ تفوق یک حقیقت بر حقیقت دیگر موجبِ افضلیتِ صاحب حقیقت اولی بر صاحب
حقیقت ثانیہ نیست چہ می تواند کہ صاحب حقیقتِ تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود و مراتب
قرب رو دہد و صاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود و عروج از حقیقت خود نماید و مراتب
قرب کہ مدار فضل بر آنست حاصل نکند نمی بینی کہ ولایتِ ملاءِ اعلیٰ فوقِ ولایتِ خواص بشر است
وفضل مر خواصِ بشر است باعتبار عروج از حقائق ملک وملک را عروج از حقایق خود ہا نیست
وَمَا مِنَّا اِلَّا لَہٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ در شرحِ مواقف مذکور است ان الملائکۃ وان کانوا فوق البشر
فی بعض الامور لکن الافضلیۃ بمعنی کثرۃ الثواب للبشر ونیز عالمِ امر فوقِ عالمِ خلق است وفضل
مر عالمِ خلق راست چہ قربِ عالمِ خلق اصلی است وقربِ عالمِ امر ظلّی عنصرِ خاک پائین تر لطائف عالم خلق
وعالم امر است وپستی او سبب رفعت او گشتہ است وقربے کہ خاکیان راست قدسیا نراند. بیت

زمین زادہ بر آسمان تاختہ زمین وزمان را پس انداختہ

ثالثاً آنکہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ نوشتہ اند حقیقت محمدی نہایتِ مقامات
نزول است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم از اوجِ تنزیہ وتقدیس وحقیقتِ کعبہ نہایتِ مقاماتِ عروج
کعبہ است زینۂ اول مر عروج حقیقت محمدی را بر مرتبۂ تنزیہ حقیقت کعبہ است ونہایت عروجات او را
علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد پس بریں تقدیر تفوق من جمیع الوجوہ
ثابت نشد افضلیت از کجا آید۔
رابعاً آنکہ پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام مسمی است بدو اسم محمد واحمد ہر کدام را

ولایت علیحدہ است باعتبار وجود عنصری او وارشاد او مربی عالم ظلمانی را اسم مبارک او محمد است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم وولایت این اسم مبارک ناشی است از اسم الٰہی کہ مناسبت بہ تربیت این عالم سفلی دارد ومسمی است بحقیقت محمدی وباعتبار وجود روحانی او کہ مربی عالم ملکوت و روحانیان است وپیش از وجود عنصری بآن وجود نبی بود وباندازۂ آن فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کنت نبیا وآدم بین الماء والطین نام پاک او احمد است وولایت این نام پاک ناشی است از شان جامع کہ مبداء واصل است مر حقیقت محمدیہ را علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ ومناسب است مر تربیت آن عالم نورانی را کہ مسمی است بحقیقت احمدیہ ونیز معبر است بحقیقت کعبہ ربانیہ وثبوتی کہ بنشاء عنصری تعلق دارد باعتبار حقیقتین است خصوصیت بیک حقیقت ندارد ودور باو درین مرتبہ آن شانست وہم مبدأ آن شان لہذا دعوت این مرتبہ اتم آمد از دعوت سابق چہ آن دعوت مقصور بر عالم امر وروحانیان بود ودعوت این مرتبہ شامل خلق وامر است وہر کدام ازین ہر دو حقیقت بمنزلہ امکان طبیعی اوست باعتبار ہر دو اسم مبارک او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم وفوق این دو حقیقت پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم عروجات لاتعد ولاتحصی است کہ نہایت آن را علام الغیوب داند ومدار فضل ومناط اصطفا وتفوق بر انست از ین تحقیق لائح گشت کہ حقیقت کعبہ جزویست از حقیقت جامعۂ او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ جامع است مر کمالات جسمانیہ وروحانیہ وخلق وامر او را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ونیز ظاہر شد کہ این تفوق مناقش فیہ فی الحقیقۃ تفوق بعضے کمالات آنسرور است بر بعض دیگر او۔

بایددانست کہ حقیقتِ محمدی را در کلام آنحضرت دو اطلاق است یکے آنکہ مذکور شد در تقابل حقیقت احمدی وحقیقت کعبۂ ربانی اطلاق دوم آنست کہ جامع است بین الحقیقتین و ہر کدام ازین دو حقیقت جزو اوست ومعبر است بحقیقۃ الحقائق۔

سوال: در جواب اول حقیقت کعبہ را از مقام معبودیت ومسجودیت متحقق ساختی وذات حق جل وعلیٰ مقرر نمودی وکمال محمدی را منحصر در مقام عابدیت کردی ومعبود ومسجود را بر عابد وساجد

عالم خلق　مکان

فضل و تفوق است و در اینجا حقیقت کعبه را جزو حقیقت محمدی گفتی الخ بظاهر این هر دو تحقیق تدافع
دارد وجه توفیق چیست. گویم آنچه بخاطر فاتر این مسکین راه می یابد آنست که حقیقت کعبه را ذات
حق جل شانه گفته اند در ان موطن ذات البته ماخوذ بشانے از شیون و اعتبارے از اعتبارات خواہد
بود نه ذات معرا از نسب که آن مرتبۂ علیا را با عالم غناے ذاتی است و مرتبۂ اطلاق ذات را تعالی
بے ملاحظه اعتبار مسجودیت و معبودیت و یا مانند آن بکعبه چه نسبت و کدام مناسبت پس حقیقت کعبه مرتبهٔ
باید که ذات ماخوذ باعتبارے و شانے بود و ذات که مقید بشان باشد شانے است از شیون و مناسب
آنست آنچه ارباب معقول گفته اند که در علم الشئے بالوجه علم بوجه است نه بشئے و مقرر است که حقیقت
محمدی علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیه جامع جمیع شیونات ست پس این شان که حقیقت کعبه
ربانی ست نیز داخل دران حقیقت جامعه بود و جزو او باشد و تدافع مندفع بود زیرا که در بالا مقرر شد مذکور
حقیقت محمدی را دو اطلاق است۔

جواب اول که دران حقیقت کعبه را مسجود حقیقت محمدی قرار داده اند مبتنی بر اطلاق اول
است که مقابل حقیقت احمدی ست علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیه و در اینجا که حقیقت کعبه را
جزو گفته مبتنی بر اطلاق ثانی است که حقیقت الحقائق است. اگر گویند مسلم داشتیم که حقیقت محمدی
علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیه جامع جمیع شیون و اعتبارات ست لیکن نه باعتبار اطلاق
آن شیون بلکه باعتبار حصول آن در علم و تقید آن بتعلق علم جملی چه حقیقت محمدی عبارت از علم جملهٔ
جملی است و حقیقت کعبه نفس شان است نه صورت علمیه آن پس جزو بودن در حیز منع باشد۔

گویم که بطور قوم صورت علمیه شان نفس شان است باعتبار اتحاد علم و معلوم و بطور حضرت
ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره که بعینیت قائل نیستند گویم که آنحضرت نوشته اند که حقیقت احمدی که
معبر بحقیقت کعبه ربانی است آن معنی است که مبداء وجود اعتباری شان علم است و بیتوانند که این
معنی که مبداء است همان ذات ماخوذ بشان بود پس حقیقت محمدی باطلاق ثانی جامع بین الحقیقتین
بود و حقیقت کعبه بعض کمالات او باشد آرے حقیقت محمدی باعتبار اطلاق اول جامع این شان نیست

بلکہ صورت علمیہ آنرا جامع است فتدبر ولا تکن من القاصرین۔ ازین تحقیق جواب خامس ظاہر شد مراصل سوال را بر اصطلاح قوم چہ حقیقت کعبہ ہرچند تفوق دارد لیکن مندرج است در حقیقت محمدی باعتبار احاطۂ علم و اتحاد علم و معلوم۔ پس افضلیت ممنوع باشد چہ جزء را بر کل تقدم و تفوق است کہ مستلزم افضلیت نیست و آنچہ در جواب اول مذکور شد کہ کمال آنسرور صلی اللہ تعالٰی علیہ وعلٰی آلہ وسلم در عبدیت و عابدیت است گویم کہ عبدیت و عابدیت کمالے است کہ تعلق بتعین امکانی آنسرور دارد علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات یا بحقیقت او و باطلاق اول نہ مطلقا چہ محقق شد کہ حقیقت حقیقی او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ بمعنی ثانی است حاوی است مر حقیقت کعبہ را پس کمال کہ حقیقت کعبہ را ثابت ست حقیقت او را نیز ثابت بود و فضل حقیقت او را باشد علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتسلیمات یا گویم کہ کمال او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام باعتبار صورت و حقیقت عابد است لیکن معبود و مسجود بودن حقیقت کعبہ مر حقیقت او را باطلاق ثانی ممنوع است بلکہ او را علیہ الصلوۃ والسلام درین مقام حقیقی است کہ فوق حقیقت کعبہ است وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ تنبیہ تحقیق سخن درین رقیمہ باندازہ مکتوب ۲ و بست و نہم است از مکتوبات جلد اول و در مکاتیب دیگر ہم ازین مقولہ سخن بسیار است و حقیقۃ الامر عند اللہ سبحانہ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ والسلام

معلوم

مکتوب (۲) دوم

بمولانا حسن علی در جواب سوال او کہ از معنی مجدد الف ثانی نمودہ بود و از علامات و آثار آن۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی صحیفہ شریفہ اخوی مولانا حسن علی رسیدہ مضمون آن بوضوح پیوست نوشتہ بودند کہ بعضے سائلان سوال می کنند کہ تعریف مجدد الف ثانی چیست و آثار و علامات او کدام است و در حضرت ایشان شما ازین کمالات چہ بظہور آمدہ تا در شان ایشان آشنا و بیگانہ را باطلاق این اسم اشتباہی نماند۔ مخدوما مجدد الف بودن امریست کشفی و الہامی کہ بوجدان صاحب این معاملہ تعلق دارد التزام امرے نیست کہ بآثار و علامات معقول

آشنا و بیگانہ توان کرد ہر کہ آشنا ست و سعادت ازلی دارد از راہ مناسبت معنوی قبول اسرار اہل اللہ می نماید و مورد فیوض و برکات این اکابر می گردد و ہر کہ بیگانہ و بے سعادت است از جہۃ منافرت باطنی اگرچہ بایں اسرار نبرد قبول نہ نماید و از فیوض و برکات شان محروم ماند گو نماید بیگانگان از مبحث خارج اند ما را برد و قبول آنہا کارے نیست منکران مثل قرآن معجزۂ باہرہ دیدند و در انکار ماندند مع ذلک کسے را کہ قوت حدسیہ عطا کردہ اند اگر در اطوار و اوضاع آنحضرت نیک تامل نماید و فیوض و برکات و کمال و اکمال و علوم و اسرار کہ آن قدوۂ ابرار بآن ممتاز است مشاہدہ کند بے تکلف حکم بمجدد بودن ایشان نماید حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ در مکتوب چہارم از مکتوبات جلد ثانی برنگاشتہ اند کہ این معارف از حیطۂ ولایت خارج است ارباب ولایت در رنگ علمائے ظواہر در ادراک آن عاجز و در درک آن قاصر این علوم مقتبس از مشکوٰۃ انوار نبوت اند علی اربابہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ بعد از تجدید الف ثانی بہ تبعیت و وراثت تازہ گشتہ اند و بطراوت ظہور یافتہ صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومہ و معارفہ اللتی یتعلق بالذات والصفات والافعال وتتلبس بالاحوال والمواجید والتجلیات والظہورات فیعلمون ان ہؤلاء العلوم والمعارف وراء علوم العلماء ووراء معارف الاولیاء بل علوم ہؤلاء بالنسبۃ الی تلک العلوم قشر وتلک المعارف لب ذلک القشر واللہ سبحانہ الہادی۔

بداند کہ بر سر ہر مائۃ مجددے گذشتہ است مجدد مائۃ دیگر است و مجدد الف دیگر چنانچہ در میان مائۃ والف فرق است در مجددین اینہا نیز ہمانقدر فرق است بلکہ زیادہ ازان و مجدد آنست کہ ہرچہ دران مدت از فیوض بامتان برسد بتوسط او برسد اگرچہ اقطاب و اوتاد آن وقت بوند و بدلاء و نجباء باشند۔ ع خاص کند بندۂ مصلحت عام را۔

مکتوب سوم (۳)

بخواجہ محمد صدیق پشاوری در جواب عریضۂ او کہ متضمن اذواق و عروجات جدیدہ بود با بیان

علامت وصول با کمالات نبوت۔

بعد الحمد و الصلوٰة و ارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب کہ بدست یاران ملا محمد حنیف فرستادہ بودند و اذواق تازہ و ترقیات و عروجات جدیدہ دران مندرج نمودہ رسیدہ خوش وقت ساخت و سبب لذات معنویہ گردید اللهم زد۔ نوشتہ بودند این نسبت خاص الخاص کہ درین ایام روے می دہد بیقین می داند کہ از کمالات نبوت ست و سابق آنچہ بود داخل کمالات ولایت بود الخ بلے از کرم او تعالیٰ بعید نیست علامت حصول کمالات نبوت مضمون این حدیث ست کہ وارد گشتہ است لن یومن احدکم حتی یکون ھواہ تبعا لما جئت بہ احکام شرعیہ از اوامر و نواہی مقتضاے ہوا بود و موافق خواہش نفس باشد۔ نوشتہ بودند کہ نسبت سابق را با این نسبت کہ بآن مباہی است نسبت عدم و ملکہ است غیر از انکہ از ان نسبت ماضیہ استغفار نماید وجہے نمی بیند۔ اینجا ہمہ آنست کہ بر تر زبیا نست الخ بلے کمالات ولایت را با کمالات نبوت چہ نسبت کمالات ولایت زینہاے کمالات نبوت اند و ظلال و انموذجات آن در ہنگام وصول اصل از ظل انموذج استغفار است از کیفیتے کہ بخواجہ رحمت علی روے دادہ۔ نوشتہ بودند و خواجہ را محاط نور محمدی و مستہلک دران یافتن بوضوح انجامید حمد الله سبحانہ علے ذلک خواجہ را مناسبت خاص است با حق سبحانہ آثار آن بمنصہ ظہور آرد و میرزا رستم بیگ را نیز ازین نسبت علیہ بہرہ ور گرداند۔ انہ قریب مجیب۔

مکتوب چہارم (۴)

بمیرزا ہادی در جواب مکتوب وے کہ مشتمل بر بعضے از احوال بود و ترغیب بحصول نسبت فنا با نصائح ضروریہ۔

بعد الحمد و الصلوٰة و ارسال التحیات ببرادر گرامی می رساند صحیفہ کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید و سبب مسرت گردید و یک کتابتے پیش ازین بمدتے از ان عزیز کہ ظاہرا از اکبرآباد نوشتہ بودند

نیز رسیدہ بود لیکن بعد مسافت و عدم علم بقاصدے کہ روانہ آنصوب باشد عذر نانوشتن راجواب است
حمد اللہ سبحانہ کہ بصحت و عافیت اندو ازیاد و محبت فقرا خالی و فارغ نیند و بطریقہ ماخوذہ تقید دارند
نوشتہ بودند کہ نفی و اثبات بست و یکبار بملاحظہ معنی ہمیشہ دریک نفس میشود و گاہے اگر قصد
زیادتی بکنند تا چہل بلکہ زیادہ بیکدم می رسد بنیک و مبارک است حق سبحانہ نتائج و ثمرات برین امر
جلیل القدر مترتب گرداند و از جمیع مقاصد و مرادات تہی سازد چنانچہ در باطن غیر از حق جل و علا
مطلبی و وابستی نماند بلکہ صفت ارادت نیز نماند چہ طور ولایت مقام بندگی کہ ذل و نیستی و تسلیم
و انقیاد است صفت ارادت را کہ مشعر از انانیت و ہستی است بر نتابد و زوال آن شرط ولایت
آمد حصول این نسبت بے سابقہ کرم امکان پذیر نیست مجرد اعمال صوریہ بے جذبات قویہ معنویہ
ازین گرداب بلی بر آرد و آنچہ نوشتہ اند کہ صحبت مردم کم خوش می آید از ثمرات این ذکر است و کمال آن
آنست کہ از ہمہ بیگانہ سازد و از آفاق و انفس وارہاند و بفنائے حقیقی رساند۔ نوشتہ بودند کہ در
وقت مشغولی خطرات و کشایشی کہ الحال می شود در ابتدا نبود جمعیت اول بہتر از حالا بود و حظ
تنہائی۔ حالا بہ از اول است ہیچ نمی داند کہ آن بہتر است یا این۔ مخدوما ہر کدام را وجہے از
حسن است لیکن مطلب ورائے آنست طالب آن باشند چندان مداومت بذکر نمایند کہ ماسوائے
مذکور از سینہ رخت بر بندد و تعلق علمی و جہے از ماسوائے آن گسستہ گردد چہ توان کرد صحبت شما
قلیل بود اگر چندگاہ صحبت میسر آید محتمل کہ جمال این معانی بر باطن پرتو اندازد و دریچہ از مطلوب
در دل پدید آید بہر حال تا حصول ملاقات بر وظائف اذکار و طاعات سرگرم باشند و از صحبت
مخالف دور بوند و از ممنوعات شرعیہ پرہیز نمایند و از مکر خداوندی جل شانہ ترسان و لرزان باشند
و از عمل خود مایوس بوند و عمل را از دست نہند اعمال و استغفر و اعتماد بر فضل داشتہ باشند اعمال
و بر سنت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علیٰ آلہ وسلم مستقیم بوند و بر محبت شیوخ راسخ باشند
تا ہموارہ از باطن شان مستفیض و مستنیر بوند و احبہ دور افتادہ را از دعاے خیر فراموش نکنند
والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۵) پنجم

بہ سلطان وقت در بیان فنائے قلب و فنائے نفس و حدیث مواعظ و نصائح۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام وعلی آلہ الکرام وصحبہ العظام اما بعد احقر فقرا العرض والامی رساند کہ این دعاگو ہر چند بحسب صورت از دریافت دولت ملازمت دور و مہجور است و درین قسم امر خطیر و جہاد کبیر کہ درین ایام عنان توجہ و اقبال بآن مصروف است داخل نہ لیکن از روئے معنی و باطن در ملازمت و حضور است و بدعاے فتح و نصرت کہ وظیفہ فقرا است مشغول و مشغوف ع

دیدۂ سعدی و جان ہمراہِ تست

در حدیث آمدہ است المرء مع من احب چون محبت درست دارد از راہ درونی در ہیچ موطن و معرکہ از خدمت عالی جدا نیست و ہمہ جامعیت معنوی دارد خوش گفت بیت

روش از درون شو آشنا و از برون بیگانہ وش — این چنین زیبا صفت کم می بود اندر جہان

بلی الصوفی کاین باین ای کاین مع الخلق صورۃ و باین عنہم حقیقۃً ومعنیً چہ باطن و حقیقت او از ظاہر او بلکہ از جمیع ماسوی اللہ تعالی گسستہ و بمراحل دور تر رفتہ و بغیب الغیب پیوستہ غفلت ظاہر در باطن او سرایت ندارد عوام را باطن با ظاہر آمیختہ است و غفلت ظاہر در باطن سرایت میکند و خواص را کہ باطن شان بمراحل از ظاہر منقطع گشتہ است نہ چنین است و غفلت ظاہر در باطن راہ ندارد و در حضور و آگاہی او نقصانے نمی آرد چہ حضور و آگاہی ملکۂ او گشتہ است و صفت لازم او شدہ چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت باصرہ کہ بہیچ وجہ از وے منفک نیست بعضے از سالکان این راہ را بنوعے این انقطاع دست می دہد و نسیان از ماسوی حاصل می شود کہ اگر بتکلف یاد ماسوی کنند ہرگز بیاد او نیاید و اگر بالفرض عمر حضرت نوح علی نبینا
خطرہ وعلیہ الصلوٰۃ والسلام باو بدہند ہرگز خیال ماسوی در باطن او راہ نیابد بواسطہ نسیانے کہ دل را

از ماسوی بحصول پیوستہ است این کمال نخستین کمالات ولایت است و معبر است بفنائے قلبی و مربوط است بزوال علم حصولی اشیا ازین مقام اگر ترقی واقع شود و علم حضوری کہ دران موطن اتحاد علم و عالم است نیز در رنگ علم حصولی رو بزوال آرد و رخت بصحرائے عدم کشد فنائے نفس بود لبعد ازان نفس در مقام اطمینان آید و منقاد احکام الٰہی تعالیٰ گردد و باسلام حقیقی مشرف شود و راضی و مرضی گردد و مورد کریمہ یٰٓاَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِیْٓ اِلٰی رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً بود و فوق این دو کمال کمالات دیگر ہم ہست کہ مشروط باین دو کمال است ازان کمالات چہ بیان نماید۔

ع قیاس کن زگلستان من بہار مرا

ومن بعد هذا ما يدق صفاته وما كتمه احظى لديه واجمل

ولنختم المكتوب بالحديث النبوي على مصدرها الصلوة والسلام والتحية عن معاذ ابن جبل قال احتبس عنا رسول الله صلى الله تعالى عليه وعلى اله وسلم ذات غداة عن صلوة الصبح حتى كدنا نتراءى عين الشمس فخرج سريعا فثوب بالصلوة فصلى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وتجوز فى صلوته فلما سلم ودعا بصوته فقال لنا على مصافكم كما انتم ثم انفتل الينا ثم قال اما انى ساحدثكم ما حبسنى عنكم الغداة انى قمت من الليل فتوضأت وصليت ما قدر لى فنعست فى صلوتى حتى استثقلت فاذا انا بربى تبارك وتعالى فى احسن صورة فقال يا محمد قلت لبيك رب قال فيم يختصم الملاء الاعلى قلت لا ادرى قالها ثلاثا قال فرايته وضع كفيه بين كتفى حتى وجدت بردانامله بين ثديى فتجلى لى كل شئ وعرفت فقال يا محمد قلت لبيك رب قال فيم يختصم الملاء الاعلى قلت فى الكفارات قال ماهن قلت مشى الاقدام الى الجماعات والجلوس فى المساجد بعد الصلوة واسباغ الوضوء حين الكريهات قال ثم فيم قلت فى الدرجات قال وماهن قلت اطعام الطعام ولين الكلام والصلوة بالليل والناس نيام قال سل قلت اللهم انى اسئلك فعل الخيرات وترك المنكرات وحب المساكين وان تغفرلى وترحمنى واذا اردت فتنة فى قوم فتوفنى غير مفتون واسالك حبك وحب من يحبك وحب عمل يقربنى الى حبك فقال رسول الله

انفتل

صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم انہا حق فادرسوہا ثم تعلموہا وسالت محمد بن اسماعیل عن ہذا الحدیث فقال ہذا حدیث صحیح رواہ احمد والترمذی وقال ہذا حدیث حسن صحیح۔

مکتوب (۶) ششم

بخواجہ محمد حنیف در نصائح نافعہ و ترغیب بعزلت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بجناب اخوی می رساند احوال واوضاع فقرای این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن برادر نیز بعافیت واستقامت باشد وروز آئندۂ او بہ از روز گذشتہ بود من استوی یوماہ فہو مغبون شنیدہ باشد مدتے است کہ ازاں عزیز کتابتے وخبرے نرسیدہ خاطر مشوش است ع ہر کجا ہست خدایا بسلامت دارش

بُعد مسافت عذر گونہ می نماید الحمد للہ بالجملہ جمعیت است جمعیت باشد و یک لحظہ از تفقد ونگرانی مطلوب فارغ نباشد وہموارہ از دردنایافت متفکر ومحزون بوند وبعزلت راغب باشد واز اختلاط خلق مہما امکن گریزان الاستیناس بالناس من علامات الافلاس واین فقرا را از دعاے خیر منسی نسازند وکیفیات ظاہر وباطن را نویسیاں باشند کہ خاطر نگراں می باشد دل را با شما تعلق خاص است وخواہاں کمال شما است انہ قریب مجیب والسلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب (۷) ہفتم

بخواجہ محمد صدیق پشاوری در جواب مکتوب وے کہ متضمن واردات قویہ بود با بشارت خاصہ وتحقیق معنی اصالت

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفٰے صحائف شریفہ پے در پے رسیدہ خوش وقت ساخت ومضامین خون آمیز جنون انگیز آن وتصور اجتماع امور متضادہ تنا تمہ ازان بوضوح پیوست بلمعرفت ربی بجمیع الاضداد از روے نسبت خاص الخاص نمودہ اند محبت و دیوانگیہاے شما امید است کہ دقیقۂ را فرو نگذارد آئینہ باطن شمار اکہ ملاحظہ می نماید در رنگ ماہ کہ در تقابل مہر بدر کامل گشتہ باشد

می باید والغیب عند الله سبحانہ وآنچہ نوشتہ اند کہ یک نسبت خاص الخاص جلوہ گرمی شود ویک نوع نوازش مخصوص بنظر می درآید تا آنکہ نوشتہ اند کہ این نسبت از عالم وَخَرَّ مُوْسٰی صَعِقًا است نیک و مبارک ست امید کہ این صعقہ لطائف خلق و امر را فرو گیرد وعین و اثر را از ہیچ کدام نگذارد بہرۂ از اصالت دریوزہ نمودہ بودند. مخدوما اگر از اصالت نسبتے کہ ماورای ظلال است خواستہ اند و معاملہ کہ بیرون ولایت صغری کہ ولایت اولیا است ارادہ داشتہ چنانچہ خواجۂ بزرگ ایمای بآن فرمودہ اند آنجا کہ گفتہ اند ہفت سال ہمراہ مولانا عارف دیگ و پوی آن بودم کہ از اصل آگاہی یابم سہ بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا شبیہ مولانا آنجا می یافتم ہرگز از انجا برنمی گشتم پس معقول است و دریوزہ حصول آن برمحل ہر چند حاصل داشتہ باشند واگر بہرہ اصالت بآن معنی می خواہند کہ انبیای کرام علی نبینا علیہ وعلیہم الصلوات والسلام بآن ممتاز ند وبہرۂ اصالت نصیب وقت این بزرگواران ست و دیگران ہمہ تابع وطفیلی والوش خورند ہر چند بہ تبعیت این برگزیدگان مراتب ظلال را پس پشت دادہ و اصل اصل الاصل کردند چہ بہرۂ اصالت امر دیگر است کما لا یخفی علی ارباب پس این امر موہبت صرف ست دریوزۂ حصول آن ازین بے پروبال محض خیال است کسب و عمل ودعا و توجہ و کشش را درین جا دخلے نیست سابقہ عنایت می باید و بس۔ باید دانست کہ جائز بلکہ واقعہ است کہ خال خالے از افراد امت را بطفیل پیغمبر صلی الله تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بہرۂ اصالت حاصل بود ہر چند قلیل بوند بل اقل زیادہ از دو سہ کس معلوم نیست کہ بایں کرامت ممتاز باشند۔

مکتوب (۸) ہشتم

بحقایق ومعارف آگاہ مولانا محمد حنیف در بیان بعضے از لوازم طریق ارشاد با مواعظ و نصائح۔

الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ اخوی اعزی مولانا محمد حنیف رسیدہ بہبہج وخوش وقت ساخت واز مطالعۂ احوال پسندیدہ بعضے از اہل طریقہ کہ نوشتہ بودند فرحت بر فرحت افزود اللہم اکثر اخواننا فی الدین وثبتنا وایاہم علی الصراط المستقیم

باید کہ توجہات را از آنہا دریغ ندارند و بحفظ نسبت و دوام ذکر و مراقبہ و آداب طریق دلالت شان نمایند
و از صحبت مخالفان باز دارند و باتباع سنت امر کنند تا راہ ترقی مفتوح باشد و ہر کہ بشوق و آرزو
طلب اخذ طریق نماید طریقہ را با و بگویند و برودت را درین امر راہ ندہند و در کار طلبہ سرگرم باشند و اگر طالبے
را ذکر در نگیرد او را از ذکر باز داشتہ بمجرد وقوف قلبی امر نمایند و توجہات کنند امید است ذکر در گیرد دیگر
باید کہ راہ ملاقات اہل دنیا مہما امکن بر بندند و بہ زاویۂ نامرادی خو کنند و حیات چند روزہ را در تحصیل
زاد آخرت مصروف دارند و سائر امور را بحضرت حق جل و علا بسپارند رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلٰهَ
إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا و اگر طبیعت شوق صحرا کند بسیر صحرا آیند بالجملہ ع

ہر کجا خود نباشی آنجا باش

والسلام علیکم و علے سائر من اتبع الھدےٰ والتزم متابعۃ المصطفےٰ علیہ و علے آلہ الصلوات والبرکات العلیٰ۔

مکتوب (۹) نہم

بغلام محمد فاروق در بیان واقعۂ روشن کہ دیدہ بود و جواب استفسارے کہ از حدیث لا صلوٰۃ الا
بحضور القلب نمودہ۔

الحمد للہ و سلام علے عبادہ الذین اصطفےٰ مکتوب مرغوب برادر اعز ارشد میاں
غلام محمد فاروق رسیدہ مسرت بے اندازہ بخشید اللہ تعالیٰ بدرجات کمال ترقی بخشاد۔ نوشتہ بودند
کہ از غیب آوازے بگوش رسید کہ "تو از اولیائے خدائی" و سہ چہار بار این آواز مسموع شد مطالعۂ
آن خوش وقت ساخت بشارت بزرگ است امید است کہ شیطان لعین را دران مدخل نبود و رحمانی
باشد و آنچہ در مراقبہ پیش رو صورت آفتابے ظاہر شد بس منور و گرد آن اقسام رنگ شعلہ می زد و
در آب بے شمار بالوان مختلف پرتو می انداخت آن آفتاب نزدیک شدن گرفت تا در وجود شما در رفت
و غائب گشت بسیار روشن و اصیل است۔ این واقعہ با واقعۂ سابق مناسبت تام دارد چہ مینماید
کہ این نور پرتو عین ثابتۂ شما باشد کہ شما را با خود بقا بخشیدہ و تحقق بعین ثابتہ از کمالات ولایت است

در حدیث در بیان کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنَاہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا الآیہ وارد گشتہ است النور اذا دخل الصدر انفتح فقیل ھل لذلک علم یا رسول اللہ قال علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام نعم التجافی عن دار الغرور والتاھب لدار القرار سعی نمایند کہ بکمال این نور متحقق گردند و فی ذٰلِکَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ این ہر دو واقعہ مبشر اند و امیدوار می سازند و آنچہ در باب حدیث لاصلوۃ الا بحضور القلب و جماعہ کہ بدوام حضور قلب و انتفاء خطرہ مشرف اند. نوشتہ بودند مخدوما اگر از قلب در حدیث لطیفہ معین مراد است کما ہو الظاہر پس جماعہ کہ بملکہ حضور مشرف اند ظاہر است کہ ازین نماز بہرہ دارند و اگر از قلب لطیفہ معین مراد نبود و حضور بالکلیہ مراد باشد کہ از ہیچ رہگذر غفلت و خطرہ نبود پس این جماعہ نیز ازین نماز حظ وافر دارند چہ عمدہ درین معاملہ قلب است و منظور نظر اوست چون او بحضور موصوف است اگر غیر او در غفلت و خطرہ بود آنقدر مضرت ندارد کہ غفلت او دارد گوئیا غفلت و خطرۂ قلب مرض ذاتی ست و درونی و غفلت و خطرہ خیال باوجود حضور قلب مرض عارضی و بیرونی چہ بعد از رفع خطرۂ از قلب مورد خطرہ دماغ و خیال است شتان ما بین المرضین رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ

مکتوب (۱۰) دہم

بخواجہ محمد حنیف در بیان آنکہ سیر آفاقی کہ عبارت از طے مقامات عشرہ است در طریقۂ بزرگان ما در سیر انفسی بطریق اجمال قطع می شود و معاملہ محب از آفاق و انفس بیرون می رود و بیرون انفس و آفاق معیت بے چون با محبوب بدست می آرد۔

حضرت حق سبحانہ از خود رہائی بخشیدہ بجناب قدس خویش بینائی دہاد احوال درویشان این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن برادر گرامی نیز بجمعیت صوری و معنوی متحلی باشند. مخدوما حقیقت وصل و شہود موعود بفرداست امروز از ما و شما وظائف بندگی می خواہند و وظائف بندگی دو قسم است قسمے است کہ عمدہ در تحصیل آن جوارح ظاہر ست از نماز و روزہ و صدقہ و حج و جہاد و غیر آن

وقسمے است کہ مربوط بہ باطن است از توبہ و زہد و توکل و تفکر و اخلاص و رضا و امثال آن بسلوک
این مقامات جدا جدا عسر تام دارد بلکہ گاہ بود کہ از وصول بمطلوب کہ مناسب این نشأہ است
باز دارد و جذب الہی جل شانہ دستگیری نفرماید پس طریقے باید گزید کہ محاذی مطلوب بود و از
ایصال بمقصود تخلف نورزد و خلاصۂ این مقامات بطریق اجمال درضمن آن بسہولت حاصل
آید و یسر تام در اعمال جوارح پیدا آرد و آن طریقے است کہ بزرگان ما آنرا اختیار کردہ اند و
ابتداء آن از انفس قرار دادہ کہ متضمن جذب و محبت است سیر آفاق و سلوک مقامات طفیلی این
معاملہ است زیرا کہ محبت چون ساعت فساعت استیلا می یابد از ماسوی محبوب آناً فاناً انقطاع
حاصل می آید و بجدے می رسد کہ در دیدۂ باطن جز محبوب نمی ماند و تعلق علمی و حبی از غیر گسستہ می شود
و درضمن آن حقیقت مقامات مذکورہ متحقق می شود و چون محب را اطاعتِ محبوب لازم است در
وظائف اعمال جوارح نیز سرگرم خواہد بود بموجب المرء مع من احب چون محبوب ورا ے
آفاق و انفس است عارف نیز از انفس و در رنگ آفاق می گذرد و بیخود معیت بیچون با محبوب
بدست می آرد و چون درین نشأۃ مدرکہ را آن قدر قوت نیست کہ کنہِ آن معیت را دریابد کہ آن
موعود بنشأۃ اخروی است لاجرم امروز بوظائف طاعات صوری و لطائف مراقبات معنوی
بسر می برد تا فردا باندازۂ آن قوت باصرہ حاصل آید و حقیقت این معیت را دریابد پس باید کہ
آن برادر کمر ہمت راچست در ادا ے وظائف اعمال بربندد و در ازدیاد کیفیت و کمیت اعمال
سعی بلیغ نماید و باطن بدوام توجہ و اقبال معمور داشتہ از التفات بماسوی مطلوب مہما امکن
باز دارد وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ نص قاطع است و بجدے مداومت این معنی نماید کہ
این حالت ملکہ شود و از تکلف وارہد و از طریقت بحقیقت آید و از یاد کرد بیاد داشت گراید چہ
نعمتے است کہ ظاہر بوظائف اعمال کہ بآن مربوط است مشتغل باشد و باطن از دید ماسوا گسستہ
بود و در مطلوب مستغرق و مستہلک باشد والسلام علیکم و علے سایر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ
المصطفٰے علیہ و علے آلہ الصلوات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۱۱) یازدہم

بشمشیر خان در تحریص بر مخالفت نفس اماره و تصحیح عقائد بروفق آرائے صائبہ اہل سنت و جماعت وانبان ارکان خمسہ اسلام و ترغیب بر سلوک طریقۂ صوفیہ و مداحی طریقۂ علیہ نقشبندیہ۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین
اللہ تعالیٰ ذات بابرکات را مشمول لطائف و عنایات خویش داشتہ بحلیۂ اتباع نبوی وسنن مصطفوی علی مصدرہا صنوف الصلوات النامیات مزین و محلی دارا د بحرمۃ النبی الامی وآلہ الامجاد
امابعد حقائق آگاہ مولانا محمد حنیف اظہار مہربانی ہائے شما نسبت بفقیر بسیار کرد و استدعاے کتابتے کہ متضمن نصائح باشد نمود اجابتاً للملتمس بہ کلمہ چند نامربوط جرأت کرد۔ مخدوما حق سبحانہ آدمی را مہمل نیافریدہ است و بطور او نگذاشتہ تا ہرچہ داند بکند و موافق ہوائے نفس و خواہش طبیعت زندگانی نماید باوامر و نواہی او را مکلف ساختہ است و بتکالیف گوناگوں مخاطب گردانیدہ اینکس چارہ ندارد بغیر از آنکہ بمقتضائے آن زندگانی نماید و ہوائے نفس و طبیعت را کہ برخلاف آن باشد بگذارد و اگر چنین نکند مورد سخط و غضب مولائے حقیقی شود و مستحق عذاب انواع عقوبات گردد خوشا وقت و حال آنانیکہ کمر ہمت را در خدمت مولیٰ چست بربستہ اند و بجمیع ہمت در کسب مراضی او کشیدہ فطوبی لمن وفق لمرضات اللہ و یا حسرتا علی من فرط فی جنب اللہ فبشری للصالحین والابرار و ویل للکافرین من النار سبق المفردون وہلک المسوفون دنیا محل زراعت است در وقت زراعت بعیش پرداختن و بلذات فانیہ غیر مرضیہ ساختن خود را از عیش ابد مرضی باز داشتن است عقل دور اندیش آنرا باور ندارد و لذات باقیہ مرضیہ را گذاشتہ فریفتۂ لذات فانیہ مبغوضہ نگردد پس از تصحیح عقائد دینیہ بروفق آرائے صائبہ علمائے اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ ماخوذ از کتاب و سنت است چارہ نیست و از ادائے فرائض و واجبات و از اجتناب از محرمات گذر نہ و بہترین عبادات و معتبرترین طاعات نماز است کہ ستون دین و فارق مبین در میان مسلم و کافر است و قربے کہ در حین ادائے آن

این را
نیست
کسانیکہ

نامہ ... عموم فقیر ... در خود ما بایست تا مصدر اوقات عزیزان گردد ...

حاصل است بیرون آں نادر است پس نماز را پنج وقت بجماعت وجمعیت وتعدیل ارکان و اسباغ
وضوو راوقات مستحبہ ادا باید کرد ورد فی الحدیث ان العبد اذا قام الی الصلوۃ فتحت لہ ابواب
الجنان وکشفت لہ الحجب بینہ وبین ربہ واستقبلہ الحور العین مالم یتمخط وہم در حدیث است
المصلی یقرع باب الملک وانہ من یدم قرع الباب یوشک ان یفتح لہ وہم در حدیث است مثل
الصلوات الخمس کمثل نہر جار عذب علی باب احدکم یغتسل فیہ کل یوم خمس مرات فما
یبقی من ذلک من الدنس وہم در حدیث ست ان من حافظ علی ھولاء الصلوات الخمس
المکتوبات فی جماعۃ کان اول من یجوز علی الصراط کالبرق اللامع وحشرہ اللہ فی اول زمرۃ
من السابقین وکان لہ فی کل یوم ولیلۃ حافظ علیہن کاجر الف شہید قتلوا فی سبیل اللہ
واز اموال نامیہ وانعام سایمہ زکوۃ بمصارف آن بمنت ورغبت باید داد ما نقصت صدقۃ من
مال ومازاد اللہ عبدا بعفو الا عزا وما تواضع احد للہ الا رفعہ اللہ وہم در حدیث است ما من
صاحب ذھب ولا فضۃ لا یودی منہا حقہا الا اذا کان یوم القیمۃ صفحت لہ صفایح
من نار فاحمی علیہا فی نار جہنم فتکوی بہا جنبہ وظہرہ کلما ردت وبردت اعیدت لہ فی
یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ حتی یقضی بین العباد فیری سبیلہ اما الی الجنۃ و
اما الی النار۔ از کمال کرم بعد حولان حول وصرف ما یحتاج الیہ آنچہ باقی ماند چہلم حصہ ازان
فرض کردہ است عجب بے انصافی باشد کہ در ادائے آنہم تساہل نماید وبخیل بگذراند جان و مال
ہمہ از دوست تعالی اگر ایثار تمام مال بفقیر میفرمود وطلب جان مینمود منولہان بارگاہ صمدیتش
بے چین ابرو بشوق از ہرچہ تمامتر ایثار جان و مال می کردند وسعادت خود را دراں می دانستند شعر

ان قال لی مت مت سمعا وطاعۃ   وقلت لداعی الموت اھلا ومرحبا

خوش گفت بیت

گر بنقد جان توانستی خریدن وصل دوست   طالب وصل تو بودے ہر کہ جانے داشتے

وروزہ ماہ مبارک رمضان بذوق باید داشت وسعادت خود دران گرسنگی وتشنگی باید دید

درحدیث است کل عمل ابن آدم یضاعف الحسنة بعشر امثالها الی سبع مائة ضعف قال اللہ تعالیٰ الا الصوم فانہ لی وانا اجزی بہ یدع شهوتہ وطعامہ من اجلی للصائم فرحتان فرحة عند فطرہ وفرحة عند لقاء ربہ ولخلوف فم الصائم اطیب عند اللہ من ریح المسک والصیام جنة فاذا کان یوم صوم احدکم فلا یرفث ولا یصخب فان سابہ احد او قاتلہ فلیقل انی امرء صائم متفق علیہ وحج خانہ کعبہ بر تقدیر وجود شرائط آن باید کرد واز خانہ بصاحب خانہ تقرب باید جست وپے باید برد وفی الحدیث تابعوا بین الحج والعمرة فانهما ینفیان الفقر والذنوب کما ینفی الکیر خبث الحدید والذہب والفضة ولیس للحجة المبرورة ثواب الا الجنة وچون بنائے مسلمانی بر پنج چیز است یکے شہادت ان لا الہ الا اللہ محمداً وان رسول اللہ وچہار دیگر آنست مذکور شد پس اگر در یکے ازین پنج چیز خلل رود در مسلمانی خلل رود چنانچہ خانہ کہ بنائے آن بر چہار دیوار وسقف است اگر یکے از پنج چیز نباشد خانہ ناتمام وویران ست بعد از تصحیح عقائد دینیہ واعمال صوریہ سلوک طریقہ صوفیہ علیہ قدس اللہ تعالیٰ ارواحہم ناگزیر است تا معرفت حق جل وعلا بحصول پیوندد ونجات از ہوائے نفسانی صورت بندد بندہ کہ معرفت صاحب خود ندارد ونمی شناسد عجب ست کہ چہ نوع زندگانی می نماید وبچہ مانوس ومالوف ست خوش گفت بیت

بچہ مشغول کنم دیدہ ودل راکہ مدام ... دل ترا می طلبد دیدہ ترا می جوید

درعالم مجاز نوکرے کہ بصاحب خود معرفت وراہ سخن ندارد از اعتداد خارج است واز اعتبار ساقط ومعرفت بطور این طائفہ علیہ بے فنائے فی المعروف صورت نہ بندد وتا وجود عارف درمیان ست ازین معرفت بے نصیب است بیت

از تست حجاب تو یقین است ... شرط ہمہ رہ روان ہمیں است

فنا وبقا امریست کہ بوجدان صاحب آن تعلق دارد بہ بیان راست نیاید ع

لذتِ مَی نشناسی بخدا تا نہ چشی

پس بر عقلا وہوشمندان لازم است کہ در حاصل کار ونقد روزگار خود تامل نمایند ہر کہ را این معرفت

حاصل است قطوبی لہ وبشریٰ آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد وبکمال انسانی رسید للمولوی قدس سرہ شعر

وآنکہ دانستی کہ ظل کیستی فارغی گر مردی وگر زیستی

چون بدانستی تو خود را از نخست سوے آنحضرت نسب کردی درست

چونکہ

وہر کہ را این دولت مطلوبہ حاصل نیست باید کہ از طلب آن فارغ نباشد واز ہر جا بوے ازین مطلب بمشام جان او برسد در پے آن شود وبتعمیر چیزے کہ تخریب آن خواستہ اند پرداز دو گریہ نایافت وماتم فراق خود ہموارہ داشتہ باشد وترسان ولرزان بود مبادا مطلوب را در آغوش ناکشیدہ ندای الرحیل بگوش رسد وآنچہ درین نشأۃ از وے خواستہ اند حاصل نانمودہ ازین سراے فانی رخت بربندد فردا بکدام رو در حضرت صمد تنیش در آید وبکدام حیلہ عذر بخشاید دوبارہ در دنیا آمدنی نیست بیت

ترسم کہ یار یا نا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بما بماند

باید دانست کہ بہترین طریق از براے سلوک وتسلیک راہ حق جل وعلا طریقہ علیہ نقشبندیہ است قدس اللہ تعالی اسرار اہلہا چہ اکابر این طریقہ عمل بسنت اختیار کردہ اند واجتناب از بدعت گزیدہ وطریقے خواستہ اند کہ اقرب طرق بود والبتہ موصل باشد ونہایت در بدایت آن مندرج بود وبعد از وصول بدرجہ کمال آگاہی شان فوق آگاہی دیگران گشتہ بیت

نقشبندیہ عجب قافلہ سالار انند کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را

پس طالب حق جل سلطانہ را اختیار این طریق عالی انسب واولی باشد کہ راہ نزدیک تر است والبتہ موصل است اللہ تعالی ما فقرا را از برکات این اکابر بہرہ ور کناد واز سرچشمہ فیض شان سیراب گرداناد والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی۔

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بہ محمد صلاح کابلی در اشتغال باستغفار وتوبہ وترغیب بوظائف طاعات۔

اخوی محمد صلاح بتقوی و صلاح آراستہ باشند کتابتے کہ نوشتہ بودند رسیدہ خوش وقت گردانید از شرمندگی و خجالت خود نوشتہ بودند درہاے توبہ مفتوح است و او تعالیٰ رؤف و رحیم از تقصیرات کہ ہیچ کس ازان خالی نیست عفو و مغفرت خواہند و بزاری مستغفر بودند و بذکر و فکر سرگرم باشند و اوقات بوظائف طاعات و مقربات اعمال معمور دارند و ازین جانب کمال صفا تصور کنند و ہیچ کدورت بخود ازین ممر راہ ندہند نوشتہ بودند نمیدانم کہ داخل مقبولانم یا داخل مردودان ہیرانند یا منیخوانند الخ محمد و این غم جانکاہ بہر دل راہ دارد و کیست کہ ازین اندیشہ فارغ است مگر مردوے باشد از درگاہ کریم امیدوار باشند۔

مکتوب (۱۳) سیزدہم

بخواجہ محمد حنیف در جواب مکتوب او کہ در تحسین احوال بعضے یاران خود نگاشتہ بود با بعضے آداب ضروریہ مشیخت و ترغیب بر ضبط اوقات۔

الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ شریفہ اخوی اعزی مولانا محمد حنیف کہ در تیولا ارسال داشتہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت و کتابتے پیش ازین ازان عزیز رسیدہ بود از احوال مسترشدان خود نوشتہ بودند احوال محمد ہاشم و فاضل سنجیدہ و اصیل است در ہر قلیلہ اند کے از طالبان باین قسم احوال می رسند این قسم طلاب را معطل نباید گذاشت و بر کار مقید ساخت و در تربیت آنہا جد تمام مرعی باید نمود جوہر نفیس کم یاب ست عزیز باید داشت و ہر کہ طلب شغل نماید مشغول سازند و حلقہ را سرگرم دارند و کسے را کہ ذکر در نگیرد از ذکر گفتنش باز دارند و بمجرد وقوف قلبی امر نمایند چوں یکچندی برین طریقہ مداومت کند امید است کہ ذکر بسہولت در گیرد لیکن توجہات را از وے دریغ نباید داشت و یاران طریق را بہ بعضے از آداب ضروریہ دلالت می نمودہ باشند وصول فیوض و برکات طریق بے رعایت آداب میسر نیست شنیدہ باشند کہ ہیچ بے ادبی بخدا نرسیدہ است جل و علا در عدم رعایت آداب پلہ ضرر غالب است نفع موقوف دیگر باید کہ در ضبط اوقات کوشند و در اہم امور صرف نمایند مبادا بہ بطالت کشد و از کثرت اختلاط با مردم محترز باشند کہ رونق نسبت باطن را می برد بے نسبت صالحہ با خلق صحبت

داشتن سبب انقطاع است از خالق تعالیٰ عزیزے گفتہ لا تصحب الاشرار ولا تقطع عن اللہ بصحبۃ الاخیار یعنی با بدان صحبت مدار و با نیکاں نوعے صحبت دار کہ از حق جل و علا منقطع نشوی و با مریدان و مسترشدان چناں سلوک نمایند کہ در نظر شان مہیب باوقار در آیند آنقدر انبساط نکنند کہ سبب جرأت و گستاخی گردد و خلل در کارخانۂ آنہا افتد و دیگر چوں حواس متشتت است بچیزے دیگر نمی تواند پرداخت۔ شب دوشنبہ ہفتم ماہ حال کہ ماہ ذی الحجہ سنہ یکہزار و پنجاہ ہجری است حضرت قبلہ گاہی والدہ ماجدہ جیو سفر آخرت گزیدند و پسماندگان را جگر کباب و دیدہ پر آب گذاشتند وجود شریف شان وسیلۂ سعادات کونین و دریچۂ رضامندی رب المشرقین بودہ کہ الحال از کسب آں ازاں راہ حرمان دست دادہ است انا للہ وانا الیہ راجعون با یاران و دوستان ہفتاد ہزار بار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ خواندہ ثواب آنرا بروحانیت ایشاں بگذرانند۔ والسلام اولاً و آخراً۔

الاغیار

مکتوب (۱۴) چہار دہم

بشیخ عبد الکریم کابلی در جواب کتابتے کہ نوشتہ بود باتر غیب بر علو ہمت و انزوا۔

سعادت آثار مولانا عبد الکریم ہموارہ در ترقی باشند استقامت اوضاع شما کہ گوش زد میشود سبب مسرت می گردد زادک اللہ تعالیٰ وایانا استقامۃً کتابتے کہ متضمن احوال و ترقیات خود نوشتہ بودید رسید مضامین آن بوضوح انجامید حمداللہ علی ذلک بکار خود سرگرم باشند و حالے کہ رو دہد شکر آن بجا آرند و ھل من مزید گویاں بآن خورسند نباشند و ترقی ازاں بخواہند ان اللہ یحب معالی الھمم حق تعالیٰ عالی ہمتاں را دوست می دارد و بعزلت و انزوا بیشتر راغب باشند و کسانیکہ آنہا را طریقہ گفتہ اند باحوال آنہا پردازند و عدد سے کہ تعلیم طریقہ آنہا مجاز بودہ اند اگر آں عدد تمام شدہ باشد مثل آں عدد دیگر را طریقہ بگویند والسلام

مکتوب ۱۵ پانزدہم

بمولانا محمد حنیف در نصیحت و تحریص بر استعداد آخرت۔

بعد الحمد و الصلوة و ارسال التحیات می رساند احوال و اوضاع فقرای این حدود مستوجب حمد است المسئول من الله سبحانہ سلامتکم و عافیتکم و استقامتکم علی الطریقة المرضیة و السنة السنیة و ترقی درجاتکم المعنویة. مخدوما مرگ پر تو انداخت و اجل مسمی رسیده آمد و ہیچ سر انجام نشد و تہیۂ اسباب این قسم سفر دور و دراز از دست نیامد جاء الموت بما فیہ جاءت الراجفة تتبعها الرادفة افسوس اشرف عمر در ہوا و ہوس رفت معلوم است کہ در ارذل عمر چہ خواہد کرد و کرده این وقت چہ خواہد اعتبار داشت از راه خجالت آب شده می رود و زبان عذر نمانده خوش گفت۔ شعر

کنون چہ عذر گناہان خویشتن خواہم ز شرم خون چکدم از بدن بجاے عرق

سعادت آثار فضایل بیگ از دوستان صمیمی است متوجہ کابل است توقع کہ لوازم دوستی را بظہور آرند خواجہ محمد رضا نیز از یاران طریقت است توجہے بباطن او ہم مرعی دارند و السلام اولا و آخرا۔

مکتوب (۱۶) شانزدہم

بخواجہ عبد الرحمن نقشبندی در شکر گذاری آبار کرام ایشان و بیان آنکہ با وجود کمال استغنا اشد شوق باصل منسوب است و بیان فنا و بقاے عارف۔

اللہ تعالی ذات بابرکات مخدومی و مخدوم زادگی را مشمول الطاف و عنایات خویش داشتہ بترقیات صوریہ و معنویہ ممتاز داراد و حقوق بزرگان ایشان بر ذمہ ما فقرا نہ آنقدر نیست کہ در حیز تحریر و تقریر آید سلوک طریق اہل اللہ را ازین بزرگواران اخذ نموده ایم و اقسام جذبہ را از برکات شان استفاده کرده ایم فنا و بقا در صحبت شان موجود است و سیر الی اللہ و سیر فی اللہ از مجلس شان ماخوذ اتباع سنت و اجتناب از بدعت کہ مدار کار و بنیاد این معاملہ است و ثمر فیوض و اسرار بے اندازه از نور ہدایت این سر چشمہاے ولایت اقتباس نموده ایم چہ طرق دیگر از امور مبتدعہ خالی نیست و طریقہ این اکابر بعینہ طریقۂ اصحاب کرام است علیہم الرضوان لہذا این طریق اقرب طرق آمد و البتہ موصل گشت و نہایت دیگران در بدایت شان مندرج شد۔ شعر

نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند	کہ برند از رہ پنہاں بحرم قافلہ را

بالجملہ اگر ظاہر است از اطوار این بزرگواران آراستہ است و اگر باطن است ہم از انوار شان پیراستہ خوش گفت بیت

شکر فیض تو چمن چون کند اے ابر بہار	کہ اگر خار و اگر گل ہمہ پروردۂ تست

این درویش دل ریش از جہت عدم لیاقت خویش قابلیت مجلس بزرگان ندارد و اگر تقصیرے از وے در ادائے حقوق رفتہ باشد عفو خواہد نمود حقوق سرتاپاست و ادائے آن در حوصلہ این مسکین نیست مگر کریمان از روے کرم عفو فرمایند و ناقابلی را با این ہمہ ناقابلی قبول نمایند ع

با کریمان کارہا دشوار نیست

بلے از پیشگاہ چنین آمدہ است و ممکن معیوب را بشرف قبول واجب الوجود تعالے رسانیدہ چنانچہ عزیزے گفتہ است

رباعی	تو بعلم ازل مرا دیدی	دیدی آنگہ بعیب بخریدی

تو بعلم آن و من بعیب ہمان	رد مکن آنچہ خود پسندیدی

و عجب تر آنکہ اشد شوق با وجود کمال عز و استغنا بآنحضرت منسوب گشتہ کما ورد فی الحدیث چرا منسوب نگردد کہ ہرچہ باصل راجع است و بمرتبۂ وجوب منسوب اشد و ارجح است مصرع

در خانہ بکد خدائی ماند ہمہ چیز

شوق ممکن در جنب شوق واجب تعالی حکم محو و متلاشی دارد چہ ممکن ہرچہ دارد از قسم خیر و کمال از وجود و توابع وجود ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبۂ وجوب ست و ظل و پرتو ظل را باصل چہ مساوات ظل در امرے بخود استقلال ندارد اگر خیر و کمال عاریتے را بخود نسبت نماید خاین در امانت بود و دعوی ہمسری و شرکت باصل پیدا کند کمال در حق او نفی کمال است و خیریت در سلب خیریت کمالات عاریتے از خود دانستہ خود را بآن گمان فاسد خیر و کمال تصور نمودہ است و بنیاد در از برین بے بنیاد نہادہ ۔ رباعی

مداحی خود بزعم حاسد تا کے	ترویج چنین متاع کاسد تا کے

تو معدومی خیال ہستی از تو	فاسد باشد خیال فاسد تا کے

وچون بسابقۂ کرم صاحب دولتے را باین دید بنوازند واو از روے ذوق وحال دریابد کہ کمالاتے کہ منسوب باوست ہمہ مستعار و مستفاد از مرتبۂ وجوبست وظلال کمالات اوست تعالیٰ بیت

نیاوردم از خانہ چیزے نخست ۔ تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

این زمان سر رشتۂ سعادت بدست آید وامید نجات از گرداب جہل مرکب حاصل شود للمولوی قدس سرہ شعر

چوں بدانستی تو خود را از نخست ۔ سوے الحضرت نسب کردی درست

وانکہ دانستی کہ ظل کیستی ۔ فارغی گر مُردی و گر زیستی

ازین مقام چوں ترقی نماید بینواند کہ کمالات منعکسہ را درست باصل سپارد وخود را کہ مرآت این کمالات بود بعدم صرف ملحق یابد این زمان از عارف نہ نامی ماند ونہ نشانی فعومل معہ ما عومل قلم این جا رسید وسر بشکست والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۱۷) ہفدہم

بخواجہ محمد حنیف در ترغیب بر دوام اضطراب وتواصل حزن۔

بسم اللہ حامداً للہ العظیم ومصلیاً علی رسولہ الکریم مکتوب مرغوب اخوی اعزی رسیدہ خوش وقت ساخت آنچہ از واردات نوشتہ بودند نیک عالی است قُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا در کار مسترشدان سرگرم باشند وبے آرام بوند خنکی وبے دماغی نصیب اعدا باد بزرگے گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند طالب بے اضطراب التہاب نیست وعارف بے درد وحزن نہ ہرگاہ مفخر موجودات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات بدوام فکر وتواصل حزن موصوف باشند کما ورد فی الحدیث بدیگران چہ رسد والسلام علیکم وعلی اہل بیتکم۔

در کار خود

مکتوب (۱۸) ہژدہم

بمولانا غازی سرہندی در جواب استفسارے کہ از سلب نسبت وحزن آن نوشتہ بودند۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً ومصلیاً صحیفہ برادر گرامی مولانا غازی رسیدہ خوش وقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند واز یاد فقرا فارغ نہ. نوشتہ بودند کہ عزیزے است از فرزندان گنج شکر در برہان پور آسودہ است سہ روز بر سر قبر او رفتہ نشست بعد از سہ روز ظاہر نمودند کہ اگر از ہر طرف ترک کنی از ما ترا نصیبے است فقیر بعد ازان ترک رفتن آن روضہ نمود اما مدعاے این گفت وگو نفہمیدم کہ چہ بود. مخدوما می تواند کہ امتحان شما درین گفت وگو خواستہ باشد وآزمایش می نمودہ باشد ونیز نوشتہ بودند کہ نسبت عزیزی سلب کردم اما ہیچ زیادتی ازان سلب در خود نفہمیدم ودران عزیز ہیچ کمی مفہوم نشد موجب این چہ باشد. مخدوما مقدمہ اولی کہ در خود یافتند معقول است چہ سلب کہ نفی نسبت است از شخصے مستلزم ثبوت نسبت مسلوبہ در سالب نیست اما مقدمہ ثانیہ محل تامل است چہ سلب مستلزم کمی است در مسلوب عنہ پس آنچہ نوشتہ اید کہ ہیچ کمی مفہوم نشد می تواند کہ محمول بران باشد کہ عین نسبت مسلوب شود واثر آن ہنوز باقی باشد وآنرا عین نسبت فہمیدہ باشند بے کم وکاست چنانچہ اخگری را سرد سازند واثر حرارت در وے باقی باشد واحتمال دارد کہ مقدمات سلب را سلب فہمیدہ باشند وفی الحقیقت سلب متحقق نباشد.

نوشتہ بودند کہ بعد از نماز تہجد کہ می نشینند در خود نہ توجہے ونہ شغلے غیر از افلاس، ہیچ نمی یابد مخدوما آنچہ ذاتی ممکن است فقر وافلاس است ہر کمالے کہ در وے نمودار است عاریتے وانعکاسی است کہ ممکن باین دید بے بنیاد واین بود بے بود خود را کامل وحرز خیال کردہ است وبنیاد در از برین بے بنیاد نہادہ ودعوی شرکت بصاحب خود در کمالات پیدا کردہ وچون بسابقہ عنایت بداند کہ ذات او عدم است واین کمالات ہمہ عاریتی وامانتی است ناچار کمالات را باصل ملحق خواہد یافت وامانت را باہل امانت خواہد سپرد وبفقر ذاتی وافلاس جبلی خود متحقق خواہد شد.

نوشتہ بودند کہ در نماز حضور خاص دارد کہ دران فتورے نیست. مخدوما این حالت اصیل است وکیفیت صلوتیہ بر غیر صلوتیہ تفوق دارد. والسلام

ملاقات تو موقوف بوقت است حق سبحانہ مسبب الاسباب قادر است کہ سببے انگیزد کہ محصل ملاقات بود. نوشتہ بودند

یکی — نیافتند — یکی — کردہ باشد — زیادتی

مکتوب (۱۹) نوزدہم

بمولانا محمد حنیف در تعمیر اوقات۔

برادر گرامی مولانا محمد حنیف ازین درویش دل ریش سلام عافیت انجام خوانند مدتے است کہ ازان برادر خبرے نرسیدہ خاطر نگرانست مخدوما وقت کار است نہ ہنگام گفتار، شب ہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و بتکرار کلمہ طیبہ و توحید ہموارہ رطب اللسان باشند و از تلاوت کلام مجید موافق وقت و حال حظے فرا گیرند و از نماز باطول قنوت خالی نباشند و بر تعلیم و تعلم حریص بوند جَاءَتِ الرَّاجِفَۃُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَۃُ۔

مکتوب (۲۰) بستم

نیز بمولانا محمد حنیف در جواب عریضہ وے کہ متضمن شوق عزلت و احوال یاران او بود۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفٰے صحیفہ شریفہ رسید مسرور و خوش وقت ساخت حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و رشتہ محبت و رابطہ معنوی ہموارہ در قوت است التماس حصول بعضے آرزوہا نمودہ بودند از علم بتفصیل احوال و معارف و حقایق و کشف تفصیل احوال طلبہ و جز آن امیدوار باشند و بآنچہ نصیب وقت است شاکر بوند لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ بندہ را با آرزو چہ کار بسا است کہ تمنائے امرے نماید کہ در حق او مقدر نیست حضرت کلیم علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام طلب رویت نمود بالفعل بوقوع نیامد و حکم شد يٰمُوْسٰىٓ اِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِيْ وَبِكَلَامِيْ فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ۔

نوشتہ بودند قریب یک سال است کہ خطرہ آنکہ راہ آمد و رفت مردم را مسدود سازد بلکہ از خانومان گذشتہ بکنجے قرار گیرد و ماتم عصیان خود دارد بسیار است اما از تو ہراسان است مخدوما ہراسان برائے چہ باشند کیست کہ این آرزو در دل ندارد عزلت میمون و مبارک است اگر حقوق خلق

ضائع نشود و صحبت للہ و فی اللہ اگر احیانا واقع شود منافی غرض عزلت نیست العزلۃ منیۃ الصدیقین
شنوده باشند خوش گفت بیت

بکنج غارے خلوت گزینم ازہمہ خلق　　گر آن لطیف جہاں یار غار ما باشد

احوال ملا علی محمد و ملا عبد السلام کہ نوشتہ بودند و نیز نوشتہ بودند نسبتے کہ بمن روے می دہد بایشہا امید ہم
کذا و کذا مطالعہ آن مسرت فراواں بخشید احوال بلند و پسندیده است و مشعر بانجام کار کتابتے کہ ملا
پاینده محمد در تبیین احوال خود بشما نوشتہ نیز رسید آنچہ نوشتہ است از حصول نسبت بے کیفی و بے رنگی
و ترتب لذات بر آن و تمثل نفس امارہ و شمول و احاطہ آن نسبت تمام وجود را و محویت و تلاشی اولاً
در پوست و از گذشت آن بگوشت بعد ازان باستخوان بعد ازان سرایت محویت از ظاہر بباطن و بیتاب
گشتن و نعرہ بر آوردن کہ الٰہی چہ کرده ام کہ مرا نیست و نابود ساختی و شنیدن الہام کہ ھذا جذبۃ من
جذبات الحق شاد باش اگرچہ ترا نیست ساختم اما کارت نیک ساختم بعد ازان باز ملہم گشتن ھذا
لطف من الطاف الحق و ھذا مقام جمع الجمع لا وصف لہ و لا بیان لہ و احاطہ عدم و محویت تمام
موجودات را از عرش تا فرش و نفوذ نظر در لا تعین، بعد ازان　　باز بشعور آمدن و شنودن ندا کہ
نہایت معاملہ تو تا اینجا بود ترا مخیر ساختم میان نسبت بندگی و آزادی و بشارت یافتن از سرور
دین و دنیا علیہ الصلوٰۃ والسلام باختیار بندگی بعد ازین عروجات بنزول آمدن و دیدن واقعہ ہمہ
بوضوح انجا مید چیز ہائے عالی و دلپذیر است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۲۱) بست و یکم

بمیرزا غضنفر در تذکیر و تنبیہ و حفظ اوقات۔

نحمده و نصلی علیٰ نبیہ الکریم احوال و اوضاع فقراے این حدود مستوجب حمد است امید کہ
آن عزیز بعافیت و جمعیت باشند و بر جادۂ شریعت علیہ و سنت مصطفویہ علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام
والتحیہ مستقیم و مستدیم بوند از فشر بلب آیند و از لفظ بمعنی گرایند در دوام مراقبہ و نفی خطرات کوشش

بنوشتہ بودند کہ کتابت ملا علی محمد کہ بفقیر نوشتہ بود چہ کسی فرستاده است آن کتابت اینجا نرسیده است تا واضح باشد۔

بلیغ نمایند تا حضور مع اللہ ملکۂ دل شود و صفت لازم او گردد و حضوری کہ غیبت در قفائے آن بود در طریقہ ما چندان اعتبار ندارد بالجملہ عمر چند روزہ بسے مغتنم است آنچہ مطلوب از خلقت است درین فرصت یسیر بدست باید آورد والا غیر از حسرت و ندامت ہیچ نیست وقت کار گذشتہ میرود خبر شرط است توقع کہ این دور افتادہ را بدعائے سلامتی خاتمہ یاد میکردہ باشند والسلام۔

مکتوب بست و دوم (۲۲)

بمولانا محمد حنیف در دلالت بقناعت و تعمیر وقت

اخوی گرامی مولانا محمد حنیف ازین دور افتادہ دعا خوانند مجاری امور مشکور است امید کہ آن برادر نیز بعافیت و جمعیت باشند و چیزے کہ منافی جمعیت باطن بود ازان یکسو بوند و در سعی قوتِ روزمرہ خود را پریشان نسازند حق سبحانہ و تعالیٰ متکفل ارزاق عباد است اگر باندک سعی چیزے بدست می آید فبہا والا از پے آن تردد و بصحبت اہل غفلت در کارخانہ باطن خلل نیندازند و دوام توجہ و اقبال را بجناب قدس رایگان از دست ندہند و ہرچند باطن را اقبال دائمی بود ظاہر را ازان جدا نسازند۔ والسلام

مکتوب بست و سوم (۲۳)

بمولانا ابو الفضل کشمیری در تحقیق مقام اخلاص و تحریص بدوام حضور۔

صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یاد فقرا نیز فارغ نیستند و از شوق مطلوب بے ہمتا خالی نہ حق سبحانہ نایرۂ این شوق را اشتعال دہاد و نار محبت را در باطن بفروزاد تا ازماسوی بتمام برہاند و بمراتب قرب و معرفت بسیط رساند از اشتغال مطالعہ کتب و درس علوم نوشتہ بودند نیک و مبارک است اللہم زد لیکن این قسم اعمال خیر را وسیلہ پیش نداند و مطلب اعلیٰ را و رائے این تصور فرمایند شریعت را سہ جزو است علم و عمل و اخلاص، علم و عمل را علمائے ظاہر متکفل اند

وحقیقت اخلاص کہ جزو ثالث است مربوط بمعرفت ست و وابستہ بخدمت صوفیہ کرام کہ علماے باطن اند
وآنکہ گفتیم کہ حقیقت اخلاص الخ زیرا کہ صورت اخلاص عوام را نیز حاصل است صورت اخلاص
آنست کہ محتاج تعمل و تکلف بود و موقوف بہ احضار نیت باشد این اخلاص را دوام نیست
صاحب آن کہ گاہے باخلاص است و گاہے بے اخلاص مخلص است والمخلصون علے
خطر عظیم شنودہ باشند حقیقت اخلاص آنست کہ از کسب و تعمل وارستہ است واز تکلف گستہ
دوام پذیرفتہ است صاحب این اخلاص کہ مخلَص است بفتح لام محتاج بتصحیح نیت نیست و نیت او
بفنا و بقا تصحیح یافتہ است امارۂ او کہ محل صفات ذمیمہ است فداے مولاے خود گشتہ و باطمینان
پیوستہ ندو ما از سبق باطن خود ہیچ ننوشتہ اید واز شکر و شکایت آن حرفے نہ نگاشتہ این نعمت
عظمیٰ را از دست ندہند چندان مداومت بذکر قلبی نمایند کہ ذکر صفت و ملکۂ دل شود واز تکلف
یادکرد وارہد و غفلت ظاہر دروے سرایت نکند و نوم و یقظہ در حصول آن یکسان بود۔ ع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

ہمت را بلند دارند و بہیچ چیز غیر از مطلب اعلیٰ خورسند نباشند ان اللہ یحب معالی الہمم والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب بست و چہارم (۲۴)

بمولانا محمد حنیف در تفویض و تسلیم۔

حامداً للہ و مصلیاً علے رسولہ الکریم اما بعد فمجاری الامور مشکورۃ المسئول من اللہ تعالیٰ
سلامتکم و ثباتکم و استقامتکم مکاتیب شریفہ بتعاقب یکدیگر رسیدند اللہ تعالیٰ بمنتہاے مقاصد
رساند واز کمالات صباحت و ملاحت نصیبے ارزانی دارد و صباحت را چاشنی ملاحت مزج فرماید
انہ قریب مجیب۔ آرزوے ترویج این طریقہ و طراوت سنت سنیہ و تلاشی بدعت نامرضیہ نمودہ بودند
بحضرت عالم الغیب و حکیم مطلق آنرا مفوض دارند آنچہ مقتضاے حکمت و ارادت اوست بظہور
خواہد پیوست ہنگام قرب قیامت است ایمان سلامت بردن درین طور وقت پُرفتن بسے

مغتنم است غایۃ الامر دعا و توجہ درین امر منافی تفویض نیست منافی تفویض التجا در کون بما سوا است توہم آزار کہ ازین جانب تخیل نمودہ اند توہم محض است اینجا کمال صفا است نقل نوشتہ ملا عوض و الغ بیگ کہ فرستادہ بودند از مطالعۂ آن ذوقین گشت احوال صحیحہ است بعد استخارہ اگر الغ بیگ را اجازت تعلیم اشخاص معدودہ بدہند گنجایش دارد بعد از ظہور تاثیر صحبت و استقامت و ترقی بران عدد بیفزایند و احوال صوفی نظر ہم بسیار اصیل است و از بار دیگر کہ نفی خطرات از و و تاثیر توجہ او نوشتہ بودید و استفسار اجازت تعلیم طریقت بوے نمودہ واضح گردید اگر استخارہا راہ بدہد استقامت اوضاع او ہویدا شود اجازت بشرط استقامت بدہند والسلام علیکم و علی سائر من لدیکم من اہل طریقتکم۔

مکتوب (۲۵) بست و پنجم

نیز بمولانا محمد حنیف در احیاے سنت و دلالت بفقر و ورع و تقوی۔

بعد الحمد و الصلوۃ و ارسال التحیات می رساند احوال و اوضاع فقراے این حدود مستوجب حمد است مدتے است کہ کتابتے از شما نرسیدہ خاطر نگر است اللہ تعالیٰ بعافیت صوری و جمعیت معنوی داراد و از تفرقہ عساکر تفرقہ مامون و محفوظ کناد کمر ہمت را در احیاے سنت پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیہ بر بندد در ظلمات بدعت کہ عالم را فرو گرفتہ است درین طور وقت علی الخصوص احیاے سنت کار بسیت بزرگ من احیا سنتی بعد ما امیتت فلہ اجر مائۃ شہید شنیدہ باشند و بصحبت اغنیا راغب نبوند و فقر و نامرادی را عزیز دانند و ورع و تقوی را بجان خواہند و گناہ را اندک ندانند و این دور افتادہ را بدعاے خیر منسی نکنند۔ مصرع این کار دولت است کنون تا کرا دہند۔ والسلام علیکم۔

مکتوب (۲۶) بست و ششم

بملا حامد در بیان تخلص از دقایق شرک خفی و حقیقت و تحقیق کلمہ متعارفہ لا الہ الا اللہ۔

قال اللہ تبارک وتعالیٰ وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَّهُمْ رُقُوْدٌ وَّنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَذَاتَ الشِّمَالِ، ظہور وجود و توابع آن از اوصاف کمال در مرآت ممکن ممکن را از ظاہر بینی او در توہم خیر و کمال انداختہ است و باین توہم عدمیت ذاتی و نقص و شرارت جبلی خود را فراموش ساختہ برین نمود بے بود بنیادِ دراز نہادہ است و مالیخولیای شرکت و دعوے ہمسری بصاحب خود در کمالات و باخص اوصاف او پیدا کردہ حدید البصر ہموارہ عدمیت و شرارت ذاتی خود را مشاہد ست و کمال و جمال را از آن اصل می بیند و عاریت و امانت بیش تصور نمی نماید و مدبر و متصرف در امور حق را تعالی می یابد حصول حقیقتِ بندگی درین موطن است و تخلص از انانیت امارہ کہ ناشی از جزء ابلیسی است درین مقام است سالک این راہ را ضرور و ناگزیر است کہ اول اثبات بندگی خود نماید و از بندگی نفس و پرستش ہوا بر آید و از مالیخولیای شرکت مولائی و ادعاے ہمسری خلاصی یابد تا مورد الطاف الٰہی جل شانہ و عنایاتِ نامتناہی گردد ہر چند آن بیش ازین بیش ہر عارف کہ باین نفی و تخلص متحقق است خیال نکند کہ معاملہ نفی را بانجام رسانیدہ است و بحقیقت تخلص رسیدہ چندین عقبات و سدود در میان ست کہ از عد بیرون ست سالک بیچارہ از اول قدم بعدمیت خود لب می کشاید و بترانہ این تخلص می سراید و نفی وجود بشریت می نماید و تا می رود و عروج می نماید مراتب این نفی و عدمیت قطع می کند تا کدام صاحب دولت بود کہ بانجام این معاملہ رسد و بحقیقت این تخلص و اصل گردد. شعر

کیف الوصول الی سعاد ودونہا قلل الجبال ودونہن حیوف

بے اجتبا و اصطفا باین درجہ قصوی رسیدن بسے دشوار است اہل انابت را حصول این معنی منتصب ہر قدر این تخلص و عدمیت دست دہد مغتنم است و ہمان قدر مدارج قرب و مراتب انبساط حاصل است تفاضل اقدام اہل اللہ و بتفاوت این نسبت علیہ است سالک این راہ بیش از رسیدن بحقیقت این تخلص و این نسبت علیہ بتکرار کلمہ نفی و اثبات گویا اثبات الوہیت خود می نماید و چون مراتب نفی ہنوز در پیش دارد و بانجام نرسانیدہ اثبات او ہم در راہ ست و سخن کوتاہ شایان وصول بمثبت حقیقی ندارد و در متکلم آن آویختہ است خلاصی ازین ورطہ بے حقیقت لَا یَذْکُرُ اللہَ اِلَّا اللہُ صورت ندارد

وآنکہ گفتیم کہ بے حقیقت لا یذکر اللہ چہ صورت آن سالک را در ابتدا نیز دست می دہد و تا میر فر بابین کلمہ گویا می رود اگر پیش از فنا باین کلمہ متکلم است چنانچہ ارباب تجلی صورتی پس اللہ او بر تعین امکانی واقع است کہ آنرا بعنوان حقیقت دانستہ است و این تعین قابل نفی است و اگر بعد از فنا در مراتب اسما و صفات و شیونات باین سخن گویا است پس اللہ او برین مراتب واقع است و این مراتب اصول سالک اند کہ برزخ اند بین الوجوب والامکان نظر بہر دو طرف من وجہ داخل نفی اند و من وجہ داخل اثبات من وجہ مقاصد اند و من وجہ غیر مقاصد مثبت و مقصد اقصی ورای این مراتب است و حقیقت لا یذکر اللہ الا اللہ منوط بوصول بآن درجہ قصوی است بلکہ گوئیم کہ تا نشأۃ دنیوی برپاست سالک در مقام نفی است و از نفی چارہ ندارد نصیب از مرتبہ اثبات بروجہ کمال در نشأۃ اخروی بست الا لمن جعل دنیاہ اخرۃ فجاز ان یکون لہ حظا وافرا من مرتبۃ الاثبات فی ھذہ النشأۃ بیت

اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست ‌ ‌ ‌ زبخت مقبلان این ہم عجب نیست

تنبیہ سادہ لوحے از انجام معاملہ نفی خیال نکند کہ ممکن از امکان منخلع شود و بوجوب بپیوندد و قلب حقیقت شود کلا بلکہ مراد آنست کہ از ہوا و تعلق بگذرد و از دقائق شرک خفی و آلہۃ النفس وارہد و نفس از رذائل پاک و مصفا گردد و گفتہ اند ہرچہ مقصود تست معبود تست پس تا دقیقہ ازین دقائق باقی ست از گرداب الوہیت خود بتمام نمی برآید از صعوبت این تخلص است کہ گفتہ اند۔ بیت

ہر چند کہ مطمئنہ گردد ‌ ‌ ‌ ہرگز ز صفات خود نگردد

وہم از نازکی این موطن است آنچہ منقول است کہ چون محمد معشوق طوسی را بہ قسر بنماز ایستادہ کردند چون بکریمہ ایاک نعبد رسیدہ از ہر بن موے کہ باندام او بود خون فوارہ شد بعد از ان گفت کہ حکم من حکم زن حائضہ است یعنی زن حائضہ بنجاست ظاہر آلودہ است و بدین سبب نماز از وے ساقط است من نیز بنجاست باطن آلودہ ام و عبادت من خالص نیست چون بہ خلاف حال و وجدان خود باین کلام تکلم نمود از ہیبت آن خون از ہر بن مو جریان گرفت و ظاہر نیز بہ نجاست آلودہ گشت و در رنگ زن حائض مانع نماز آمد۔ والسلام

صوری

مکتوب بست و ہفتم (۲۷)

بمولانا محمد حنیف در اقبال تمام بہ جناب قدس الٰہی جل شانہ و اعراض از ما دون او تعالیٰ۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول منہ تعالیٰ سلامتکم و استقامتکم نمید انند بچہ وضع زندگانی می نمایید و بکدام مردم نشست و برخاست دارید و وقت عزیز در چہ چیز مصروف است تمادی ایام مفارقت مبادا تاثیرے نمودہ باشد و فتورے آوردہ بود این فقیر را این اندیشہ دامنگیر است۔ بیت

خواہم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز کاغوش کہ شد منزل و آسایش خواب

بتقریب پس ماندگانِ پدر خود را در بلا نیفگنند و از منعم حقیقی جل سلطانہ دوری نجویید و شرم بزرگان طریقت را نگاہدارند الحیاء شعبۃ من الایمان آخر از ہمہ رو با و سبحانہ می آرید و ہمہ ابا و می سپارید تعالیٰ و حسرت بے سود با خود می برید آنچہ آخر بے اختیار شدنی ست چرا امروز با خود قرار نہ ہید و از ہمہ دست افشاندہ بدامن عز و استغنا محکم نکنید کدام گنج برابر کنج نامرادی تواند شد خوش گفت بیت

اگر ہزار غم است از جہانیان بر دل ہمیں بس است کہ او غم گسار ما باشد

بکنج غارے خلوت گزینم از ہمہ خلق گر آن لطیفِ جہان یار غار ما باشد

بعضے امور ضروریہ بود کہ درین کتابت بایستے درج نمود چون وقت تنگ بود نتوانست تحریر نمود بالجملہ از دعا فارغ نبوند و احوال را توبیان باشد و از ہدایت ملّا فتاکہ از خدمتگاران مخصوص حضرت مخدومی ملاذی میان جیو است خاطر داشت او در امور معروفہ ناگزیر است والسلام

مکتوب بست و ہشتم (۲۸)

بسیادت پناہ میر محمد امین بخاری در دلالت بر حصول تمکین و ترغیب بر کمالی فنا۔

اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد صحیفہ گرامی مشرف ساخت شکایت از

قلت جمعیت وفقد واردات نمودہ بودند مگر با ہر چند در جمعیت ظاہر فتور است اما امید است کہ معاملہ باطن در ترقی وتزاید باشد کثرت واردات وتلون احوال از مقام تلوین مخبر است و نسیان ماسوا ورفع خطرات قلب کہ در حضور نشان می دادند از مقام تمکین است قلت واردات واحوال درین مقام قصورے ندارد چہ این مقام دریچہ وصول است بمطلوب امورے کہ در راہ روے می دہند کہ درین جا نباشد ہیچ فکر نکنند امرے کہ در پیش دارند بآن سرگرم بوند و بوظائف طاعات و اذکار و مراقبات مشتغل باشند و بکلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ نفی مرادات ومقاصد نمایند و نفی وجود وکمالات تابعہ آن از خود کنند تا عدمیت ذاتی جلوہ گر گردد وانانیت امارہ رو بزوال آرد وادعوی ہمسری وشرک خفی وارہد ممکن فی نفسہ عدم ولا شئے است از راہ جہل مرکب خود را خیر وکامل تصور نمودہ است وبنیاد در از برین بے بنیاد نہادہ خوش گفت شعر

وصّافی خود برغم حاسد تا کے ترویج چنین متاع کاسد تا کے

وائے اگر رحمت دستگیری نفرماید وایں بیچارہ را ازین ورطہ مہلکہ تبرآرد والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب بست ونہم (۲۹)

بشیخ عرب بخاری در دلالت بر عزلت وانزوا از اغیار۔

جناب اخوی اعزی شیخ عرب ازین درویش دلریش سلام عاقبت انجام خوانند احوال مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ استقامتکم ظاہرا وباطنا محرو بامانرن وآمدن شما مفوض برائے شماست بعد از استخارہ ہر طور کہ اقبال قلب بے تکلف باشد بموجب آن عمل کنند بعزلت بیشتر راغب باشند واز خلق مہما امکن یکسو بوند مگر با طالب حق کہ از برائے خدا جل وعلا آید با وے صحبت دارند واز ورود طالبان ترسان ولرزان بوند کہ مبادا حب جاہ وریاست پیدا آید وطمع مبطن بہم رسد وخلل در کارخانہ بزرگ انداز دواز ین رہگذر پر حذر باشند وملتجی ومستغفر بوند مع ذلک باحوال آنہا پردازند وصحبت دارند کہ عمل خیر را از ترس خطرہ شوے نمیتوان گذاشت اعمل واستغفر۔

اگر
ماسوا

مکتوب سیم (۳۰)

بمولانا محمد حنیف در تحریص بر محافظت وقت۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات می رساند احوال واوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم امید کہ مراعی وقت باشند واز وقت وحال بگذرند ومحول حال پویند ومستعد لقائے مطلوب بے ہمتا بوند وہر چہ آفل وناپایندہ است خواہ از امتعہ صوریہ باشد وخواہ از معاملات معنویہ ازان معرض باشند قائلاً اِنِّیْ وَجَّھْتُ وَجْھِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا وَّمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ والسلام علیکم وعلی من لدیکم من اخوان الدین۔

مکتوب سی ویکم (۳۱)

بمیرزا محمد شاہ در دلالت بر علو ہمت۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالیٰ از رقیت ماسوی خویش محرر کناد۔ مخدوما گرفتاری مادون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیہ است فکر ازالہ آں از اہم مہام است۔ ع

در خانہ اگر کس است یک حرف بس ست

مکتوب مرغوب آن برادر گرامی رسیدہ خوش وقت ساخت بیاد حق جل وعلا سرگرم باشند و بدوام حضور مع اللہ بوصف نیستی کہ دراں موطن حضور خود نخود است بوند نوشتہ بودند تا نتیجہ ذکر کم کہ عبارت از تجلی حق سبحانہ است باسم المتکلم شاید براں مترتب شود۔ مخدوما ہمت رابلند دارند واز اسم وصفت بجز ذات تعالیٰ نخواہند واز ذروہ تخصیص نفر آیند واذکر کم را باوجود تقدم خاص تجلی یک اسم نکنند ان اللہ یحب معالی الھمم والسلام اولاً واخراً۔

مع علی جادۃ الشریعۃ المرضیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی مصدرھا الصلوۃ والسلام والتحیۃ۔

احوال ن

نا آزاد

نا عموم

(۳۲)
مکتوب سی و دوم

بخواجہ احمد بخاری در جواب وقائع او۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالی از رقیت ماسوائے خویش محرر کناد بالنون والصاد صحیفہ گرامی مسرور و خوش وقت ساخت واقعہ روشن کہ دیدہ بودند و دران واقعہ بشارت یافتہ کہ از مراتب کبری اولیا گذرانیدہ بمراتب علیائے انبیا آوردیم باز در واقعہ دیگر حضرت ایشان را قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز دیدہ اند و واقعہ سابقہ را بعرض آنحضرت رسانیدہ بسیار خوب عالی ست مطالعہ آن خیلے محظوظ ساخت. بیت

آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول

لیکن بدانند کہ امثال این بشرات اند امیدوار باشند کہ حق سبحانہ این معنی را از قوت بفعل آرد و از گوش باغوش رساند و واقعہ دیگر کہ دیدہ اند کہ گوئیا بدیوے جنگ می کنند آخر بوے غالب آمدہ اند نیز نیک است اللہ تعالی بر دشمن لعین غالب سازد و باسلام حقیقی رساند۔ نوشتہ بودند ذکر نفی و اثبات را تا بصد و یک رسانیدہ ام اگر حکم شود بران اضافہ نمایم. مخدوما محنت بسیار کردہ اند حق تعالی اثر بران مترتب سازد اگر بے تکلف اضافہ می توانید کرد اضافہ بکنید بعضے یاران زیادہ ازین می گویند نوشتہ بودید شخصے می گوید کہ کشایش تو از ولایت دل است بجانب دل مقید شو بدانند کہ دل انسان حقیقت جامع است و برزخ است میان لطائف عالم خلق و لطائف عالم امر و جامع است کمالات عالم خلق و عالم امر را فیوضے از مبدا فیاض وارد می شود اول بدل می آید و بتوسط آن بعالم خلق می رسد و زبان ترجمانی آن می نماید مع ذلک ہر کدام را از پنجگانہ لطائف عالم امر کمالات مخصوصہ است و معاملات جدا و ولایت ہر یکے از دیگرے ممتاز است ظاہرا شما را بحقیقت جامعہ قلبیہ بیشتر مناسبت باشد مطلب وصول بحق است تعالی از ہر راہ کہ باشد تا ہنگام ملاقات بوظائف طاعات و اذکار و مراقبات مشتغل باشد و احبۂ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد کنند والسلام

(۳۳)
مکتوب سی وسوم

بسیدۂ بی بی در ترغیب بر وظائف طاعات با بعضے اوراد وادعیۂ ماثورہ۔

عصمت پناہ عفت دستگاہ ہمشیرہ دینی سیدۂ بی بی ازین جانب سلام عافیت انجام خوانند معلوم آن ہمشیرہ باشد کہ دنیا جای عیش وآسایش نیست محل کشت وکار است وموطن طاعت وعبادت، عیش وآسایش معد بآخرت است محنت این جا نتیج راحت آنجا است پس باید کہ بوظائف طاعات وعبادات سرگرم باشند واوقات را بذکر وفکر معمور دارند چندان مداومت بذکر قلبی نمایند کہ دل را انقطاع تمام از ماسوای حق سبحانہ پیدا آید وذکر وحضور صفت لازمۂ دل شود کہ ہرگز ازو منفک نشود کلمہ لا الہ الا اللہ را بزبان بحضور دل بسیار گویند با تسبیح اگر با تسبیح وشمار بگویند از یکہزار تا پنج ہزار ہر قدر کہ توانند گفت بگویند واگر زیادہ کنند بہتر ونماز تہجد و اشراق وفیٔ زوال ونماز اوابین وقیام لیل می کردہ باشند وبعد ہر نماز فرض ووقت خواب نیز آیۃ الکرسی بخوانند ونیز سی وسہ بار سبحان اللہ وسی وسہ بار الحمد للہ وسی وچہار بار اللہ اکبر بخوانند وسہ بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ھو الحی القیوم واتوب الیہ بخوانند وسورہ اخلاص و معوذتین نیز بخوانند وہر صبح وشام صد صد بار سبحان اللہ وبحمدہٖ بخوانند ونیز صد صد بار سبحان اللہ وصد صد بار الحمد للہ وصد صد بار لا الہ الا اللہ وصد صد بار اللہ اکبر بخوانند ونیز دہ دہ بار درود، ودہ دہ بار لاحول ولا قوۃ الا باللہ ووقت خواب نیز دہ بار لاحول ولا قوۃ الا باللہ بگویند وہنگام غروب آفتاب ہفتاد بار سبحان اللہ بگویند ونیز ہر صباح اللھم ما اصبح بی من نعمۃ او باحد من خلقك فمنك وحدك لا شریك لك فلك الحمد ولك الشکر بگویند ووقت شام بجای ما اصبح ما امسی بگویند وہر روز این کلمات یکبار بخوانند سبحان القائم الدائم سبحان الحی القیوم سبحان الحی الذی لا یموت سبحان اللہ العظیم وبحمدہ سبوح قدوس رب الملائکۃ والروح سبحان العلی الاعلی سبحانہ وتعالی

ونیز ہر روزے صد بار لا الہ الا اللہ الملک الحق المبین بگویند ونیز دو بیست و پنج بار یا بست و هفت بار اللھم اغفر للمومنین والمؤمنات بگویند واین استغفار نیز بست و پنج بار ہر روز بگویند استغفر اللہ الذی لا الہ الا ھو الرحمن الرحیم الحی القیوم الذی لا یموت واتوب الیہ رب اغفر لی این استغفار جلیل القدر را بزرگان روز و شب مداومت کردہ اند و منافع و فوائد آنرا بیش از بیش مشاہدہ نمودہ در حدیث آمدہ است ہر کہ این استغفار بگوید در روزے بست و پنج بار ہیچ مکروہے در خانۂ خود و از خود و شہر خود نہ بیند و برائے برآمدن حاجات و کشایش مشکلات کلمۂ لاحول ولاقوۃ الا باللہ پانصد بار بگویند و اول و آخر درود بخوانند لا اقل صد بار۔

دائر

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بسیادت پناہ جامع جلد ثالث حاجی محمد عاشور بخاری در بعضے اسرار غامضہ۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفے سرور کائنات مفخر موجودات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات وصحابہ کبار بہ برکت صحبت بکمال زہد و تبتّل و توکل و انقطاع و ترک و صبر و قناعت و مانند آن از اوصاف کمال موصوف بودہ اند و در صورت و حقیقت قلب و قالب ایشان این نسبت و این کمال بروجہ اتم ساری بودہ سائر امتان ہر چند کوشش و سعی بکار برند باین درجۂ علیا نتوانند رسید و بصحابہ کرام درین امور عظام برابری نتوانند جست غایۃ ما فی الباب طبقۂ اعلی از مشائخ متکمّلین را از راہ اتباع صورت قلب و قالب شان برین نسبت علیہ است و بکمال جد و جہد مشارکت صوری باکابر اصحاب رضی اللہ تعالی عنہم بہم رسانندہ اند و حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس این کمال بصورت و حقیقت قلب و قالب ثابت است و مشارکت صوری و معنوی قلب ایشان را بقلب طبقۂ اعلی و خیر القرون از راہ کمال متابعت بلکہ از راہ فضل صرف و عنایت کاین و بعضے از اصحاب آنحضرت نیز امیدوار این نسبت علیہ اند و صورت و حقیقت قلب شان باین کمال مبشر مصرع

باکریمان کارہا دشوار نیست۔ وَذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاۤءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ۔

مکملین

محض فضل و عنایت

(۳۵)

مکتوب سی و پنجم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در بعضے امور کہ بر بقاے اتم مترتب است و در آنکہ بر عارف وقتے می آید کہ ازل و ابد را آن واحد مے یابد-

اللہ تعالیٰ با علیٰ مرتبہ کمال ترقی دہاد- نوشتہ بودند کہ قبیل نماز دیگر نشستہ بودم کہ این کس را ازین کس ربودند در انوقت نہ خود را جوہر می یافت و نہ عرض نہ جسم می یافت و نہ جسمانی و نہ متحیز می یافت و نہ غیر متحیز، نہ خود را داخل عالم می یافت و نہ خارج، گوش چشم گشتہ بود و چشم گوش بلکہ تمام اعضا چشم گشتہ بود، از ہستی مطلقاً اثرے مفہوم نمی شد و از وجود و لوازم وجود چیزے ظاہر نمی گشت و عالم را ظل خود می دید- مخدوما این نوع معاملات منبئی از بقاے اتم است کہ مترتب است بفناے اتم و معبر است بہ بقاے ذات و چون آن مرتبہ مقدسہ منزہ است از اوصاف امکان عارف نیز درین مقام خود را از اوصاف امکان مثل جوہریہ و عرضیہ و جسم و جسمانیہ بری می یابد و در رنگ ذات تعالی نہ داخل عالم خود را می بیند و نہ خارج عالم، و مرتبہ ذات تعالیٰ ہرچند وراے مراتب صفات ست لیکن اصول صفات کہ آنرا شیون ذاتیہ گویند آن حضرات کاین اند و چون تمیز دران مرتبہ علیا مفقود است این شیون از ذات اقدس متمیز نیستند و عین ذات اند و ہمچنین بایکدیگر ہم تمیز ندارند و عین یکدیگر اند و نیز در مرتبہ ذات تعالیٰ تبعض و تجزی نیست لاجرم ذات عز برہانہ بتمامی خود برنگ ہر یک ازین شیونات می برآید- گفتہ اند ذات اللہ کلہ علم کلہ قدرت کلہ ارادت، عارف متخلق درین جا نیز ذات خود را عین ہر یک از صفات می بیند مثلاً خود را بتمامہ علم می یابد و بتمامہ ارادت، علی ہذا القیاس سائر الصفات و تمیز میان صفات ہم مفقود می یابد، علم را عین سمع و سمع را عین بصر مثلاً و نیز درین مقام عارف عالم را ظہور و تفصیل خود می یابد و خود را اکل و اجمال آن می فہمد- نوشتہ بودند کہ درمیان ابتدا و انتہا و ازل و ابد تناقض و منافات مطلقاً مفہوم نمی شد- مخدوما مطلوب حقیقی چون کہ برتر از

قید زمان و مکان ست اگر طالب صادق او بحکم تخلق خود را از قید زمان خارج یابد و ماضی و مستقبل در نظر او یکساں نماید چہ عجب حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ بر نگاشتہ اند کہ ممکن کہ در مقامات قرب الہٰی جل سلطانہ پا از دائرۂ زمان بیرون می نہد ازل و ابد را متحد می یابد۔ الی آخرہ

مکتوب (۳۶) سی و ششم

بملا عبد الرزاق در جواب اسولۂ وے۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ صلاح آثار اخوی ملا عبد الرزاق اسولۂ چند نمودہ بود باندازہ وقت در جواب آنہا چیزے نوشتہ می آید وباللہ العصمۃ والتوفیق حاصل سوالِ اول وسوال ششم آنست کہ بعضے اوراد وسور قرآنی کہ پیش از دخول درین طریقہ معتاد داشت الحال آن اوراد را در عمل آردیانہ ونماز تہجد وضحی وامثال آن بخواند یانہ وبمطالعہ کتب فقہ وکلام وحفظ بعضے از سور قرآن در اوقات قبض پردازد یانہ۔ جواب اہل این طریق مبتدی را تجویز نمی نمایند کہ ورائے ذکر ماخوذ بامرے مشتغل باشد غیر از فرض وسنت مؤکدہ واین درویش باہلِ انتہا پارہ توسع می کند وشمارا کہ از معاملۂ ابتدا بمراحل ترقی کردہ اید بطریق اولیٰ اذن ست کہ بعضے از اوراد مسنونہ میخواندہ باشند ونماز تہجد وضحی واوابین وجز آن از سنن زواید نیز ادا نمایند تہجد وقیام لیل توان گفت کہ از ضروریات طریقہ صوفیہ علیہ است قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم وتعلیم وتعلم منافی طریقہ ما نیست بلکہ بہ نیت صالحہ موید نسبت باطنہ است بمطالعہ کتب دینیہ پردازند وبتعلیم وتعلم آن راغب باشند، یک وقت را برائے این امر خطیر معین سازند وباقی اوقات را بذکر وفکر معمور دارند وبعضے از سور قرآنی اگر یاد گیرند گنجایش دارد۔

سوال دوم: آنکہ در عوام مقرر است کہ در ما ورائے فرائض وسنن بے اذن بزرگے

دست نباید انداخت فی الواقع این چنین است یا نہ. جواب اعمال حسنہ کہ از آنسرور علیہ و
علی الہ الصلوۃ والسلام منقول ست وعمل اوست وخصوصیت بآنحضرت ندارد و در اتیان
آن بہ نیت ثواب اخروی احتیاج اذن نیست عمل پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام اذن ست
وسند است ہر امت را آرے بعضے اعمال واذکار وادعیہ ورقعات برائے برآمدن حاجات وکشائش
مشکلات است کہ تاثیر بر اذن استاد ومرشد موقوف است.

سوال سوم صحبت سرور کائنات علیہ وعلی آلہ افضل الصلوات واکمل التحیات
بعد از رحلت او در تیقظ واقع ہست یانہ وبر تقدیر وقوع لازم می آید خلو مقبرۂ مقدسہ از جسدِ
مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم واین محال است. جواب اولاً آنکہ خلو ممنوع
است چہ مشائخ امت دریک آن در امکنہ متعددہ حاضر شدہ اند چنانچہ از حضرت خواجہ بزرگ رح
منقول است کہ وقت افطار ہفت جا حاضر شدند وہمہ جا افطار نمودند واز شاہ کمالؒ نیز نقل
می کنند کہ وقت نماز جائے کہ نشستہ بودند ہمانجا نشستہ ماندند تا آنکہ وقت نماز گذشت،
مردم خیال کردند کہ نماز نخواندند وہمان وقت جائے دیگر مردم دیدند کہ نماز خواندند. ثانیاً آنکہ
استحالت مذکور ممنوع است چہ بر تقدیر خلو از جسد مبارک حضور روحی در روضہ منورہ کافی است
وتحقیق مقام آنست کہ خلو مذکور وقتی لازم آید کہ جسد مبارک را انتقال واقع شود آنچہ واقع است
واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال ملاقات روحانی است ہر چند بصورت جسد نماید وروح متجسد گردد.

سوال چہارم انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات در قبور حیات دارند یانہ، واگر دارند
مثل حیوۃ کہ در دنیا داشتند دارند یا بطور دیگر. جواب حیوۃ دارند الا ان اولیاء اللہ لا
یموتون ولکن ینتقلون من دار الی دار لیکن نہ مثل حیوۃ دنیوی کہ از دنیا انتقال کردہ
بآخرت پیوستہ اند ودر درجات قرب بلند وخرسند الانبیاء یصلون فی قبورھم شنودہ باشند
وہر جا کہ اطلاق موت برین بزرگواران آمدہ است باعتبار انتقال شان ازین دار فانی وشہدا
درین باب پیش قدم اند وحیات شان قوی تر ست اطلاق اموات بر انبیا علیہم الصلوات والبرکات

آمدہ و بر شہدا در فی سبیل اللہ نیامدہ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَّلٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ○

سوال پنجم ثواب ختم اگر بخواہند کہ بروح یکے بخشند اول باید کہ بروح مطہر سرور کائنات علیہ افضل الصلوات والتحیات بگذرانند بعد ازان بروح میت بخشند و اگر چنین نکنند ثواب بمن قرء بنیتہ نمی رسد و نیز می باید کہ بروح جمیع اہل ایمان بخشند والا ثواب من قرء بنیتہ را قسمت می کنند آیا فی الواقع ہمچنین است یا نہ، و اگر فی الواقع چنین است در ختم حضرات خواجہا چرا چنین نکنند۔ جواب صدقہ را اول بروحانیت پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم گذرانیدن و میت را طفیلی آنسرور ساختن از مستحسنات است و امید قبول بیشتر می شود و باجابت اقرب می افتد نہ از ارکان و واجبات صدقہ است کہ صدقہ بے آن ہرگز مقبول نشود و اگر دریں باب نقل معتمد علیہ داشتہ باشند باید کہ ظاہر سازند و گذرانیدن ثواب عمل بارواح جمیع مومنین و مؤمنات نیز مستحسن است کہ بہر کدام ثواب کامل برسد و از اجر من قرء بنیتہ ہیچ کم نشود و آنکہ نوشتہ اند الا ثواب من قرء بنیتہ را قسمت می کنند دریں باب نقلے ظاہر نیست، و آنکہ نوشتہ اند کہ در خزانۃ الروایۃ چنین است، مخدوما در خزانۃ الروایۃ کہ دیدہ شد مقدمۂ ثانیہ بنظر نیامد عجب است از کجا نوشتہ اند و در ختم حضرات خواجہا اول نام آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام بگیرند نیک و مستحسن می نماید لیکن از بزرگان باین طریق شنودہ شدہ است ہماں طور کردہ می شود و شریک ناساختن پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم درین ختم وجہ دیگر است وجیہ و آن وجہ از مکتوب بست و ہفتم از مکتوب جلد ثالث حضرت ایشان ما واضح ولائح است اگر آن مکتوب را مطالعہ کنند حل اکثر شبہات شود و این ختم برائے برآمدن حاجات و کشایش مشکلات و دفع بلیات در اہل این طریق معمول و ماثور است۔

سوال ہفتم معراج جسدی بعد پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم دیگرے را واقع ہست یا نہ و عروج روحی در مراقبہ است یا چشم کشادہ۔ جواب معراج جسدی دیگرے را نیست و عروج روحی

این چنین

از ارکان و واجبات صدقہ نیست

واقع است در بیداری وچشم کشادہ وآنچہ در خوابست از حیز اعتبار ساقط است بیت

چو غلام آفتابم ہم از آفتاب گویم نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم

سوال ھشتم آنکہ در شرح دیوان وکتب تواریخ مذکور است کہ چون حضرت امیر کرم اللہ

تعالیٰ وجہہ عداوت بعضے را معاینہ کرد بعد پنج نماز بر پنج کس کہ معاویہ وغیرہ باشد لعنت میکرد

وایشان ہم بعد سماع این خبر بر پنج کس کہ حضرت امیر وحضرات حسنین وعبد اللہ بن عباس و

مالک اشتر رضی اللہ تعالیٰ عنہم باشد بعد از پنج نماز لعنت کردن گرفتند حتی کہ در خلفاے بنی امیہ

این امر شنیع دایم بود و در خطبہ لعنت بر اہل بیت می کردند تا آنکہ عمر عبد العزیز آنرا رفع کرد و کریمہ

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ الآیہ بجاے آن مقرر ساخت۔ آیا این قضیہ نا مرضیہ فی

الواقع بود یا نہ۔ جواب حضرت امیر کرم اللہ وجہہ کہ سراپا رحمت بودند حاشا وکلا کہ ادنی مسلمانی

را لعنت کنند چہ جاے معاویہ را کہ از اصحاب پیغمبر بود و پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم دعاے

خیر در حق او کردہ اند و حضرت امیر در شان او و جماعۂ او فرمودہ اند اخواننا بغوا علینا لیسوا کفرۃ

ولا فسقۃ لما لھم من التاویل۔ ہر گاہ کفر وفسق را این جماعہ نفی نمایند چرا مسلمانی را لعنت

کنند ودر دین اسلام لعنت ہیچ کس حتی کہ کافر فرنگ از عبادت نیست پس چرا حضرت امیر این

لعنت را بعد صلوٰۃ خمس کہ محل ذکر ودعاست بواسطۂ عداوت خود وردِ خود سازند نفس حضرت

امیر را کہ بہ کمال فنا واطمینان موصوف بودہ واز انانیت وخودی رستہ مثل نفوس امارہ خود ہا کہ

بکینہ وبغض وعداوت موصوفاست خیال کردہ اند کہ این قسم بہتان وافترا با آنحضرت منسوب

می سازند، حضرت امیر بدرجہ اعلی فنا فی اللہ وفنا فی محبۃ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ

وسلم رسیدہ بودند وجان ومال خود را فداے آنسرور ساختہ چرا لعنت دشمنان خدا را جل وعلا

ودشمنان او را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ انواع جفا وایذا با آنسرور در دین و

دنیا رسانیدہ اند وردِ خود نسازند واعداے خود را لعنت کنند با آنکہ لفظ لما لھم من التاویل

نفی عداوت می نماید ودلیل بر آنست کہ این محاربات ومنازعات نہ از راہ عداوت وبغض بود

بلکہ از روے تاویل و اجتہاد بود کہ جاے ملامت نیست چہ جاے لعنت اگر در سب و لعنت احدے
معنی حسن و عبادت بودے سب و لعنت ابلیس لعین و ابوجہل و ابولہب و کفار قریش کہ اقسام
جفا و ایذا بر رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم رسانیدہ اند و انواع اہانت بہ دین متین کردہ
ازواجبات اسلام گشتے ولیس فلیس قال رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم اذا
لعنت الشیطان قال لعنت ملعونا واذا استعذت اللہ منہ قال کسرت ظہری وفی الحدیث
الاٰخر لاتسبوا الشیطان وتعوذوا باللہ من شرہ۔ پس معلوم و مبرہن شد کہ این معنی بر حضرت
امیرؓ بہتان و افترا است، پس ناقل کہ لعنت معاویہؓ را بر حضرت امیرؓ و حضرات حسنینؓ و غیرہم متفرع
برین لعنت ساختہ بر معاویہؓ نیز افترا باشد، پس آنچہ نوشتہ اند کہ آیا فی الواقع این قضیہ بود یا نہ اگر
باشد چرا لعنت بر معاویہؓ و غیرہ روا نباشد و اگر نباشد پس محمل عبارت کشاف چہ خواہد بود۔ گویم نبود
چرا کہ مذہب اہل سنت و جماعت آنست کہ طعن در معاویہؓ روا نیست و این افترا طعن است
در روے نقل صحیح ہم درین باب نیست سخن اہل تواریخ بر تقدیر ثبوت درین باب چہ سند است
مدار دین را بر قول اہل تاریخ نمیتوان نہاد اینجا قول ابی حنیفہ و اصحاب او معتبر است نہ قول
اہل تاریخ و عبارت کشاف کہ نقل کردہ اند نام حضرت امیر یا معاویہؓ دران عبارت مسطور نیست
و ہرگز دلالت بران ندارد کہ یکے ازین دو عزیز دیگرے را لعنت کردہ باشد عبارت راست براست
است ہیچ مخالفتے بمطلب ما ندارد تا محمل جستہ شود آرے خلفاے بنی امیہ سالہا بر سر منبر سب و
لعن اہل بیت کردند و عمر عبد العزیزؒ استیصال آنہا نمود جزاہ اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء
لیکن معاویہؓ کہ داخل آنہا باشد ممنوع است چہ بلا شد اگر معاویہؓ ملعون و مطعون بود جم غفیر
از صحابہ کرامؓ کہ باوے درین مخالفات و محاربات شریک بودند و بعضے از آنہا از عشرہ مبشرہ اند ملعون و
مطعون باشند و طعن این اکابر موجب طعن است در شطر دین کہ از راہ آنہا بما رسیدہ است و
ہیچ مسلمانی آنرا تجویز نکند۔ مخدوما در ما نحن فیہ دو مذہب است مذہب اہل سنت و جماعت
و مذہب شیعہ۔ مذہب شیعہ سب خلفاے ثلثہ است و معاویہؓ و غیرہم، و میگویند جمیع اصحاب پیغمبر

بعد پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم مرتد شدند مگر چندین، ومذہب اہل سنت وجماعت چندے
آنست کہ جمیع اصحاب پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم جز بہ نیکی یاد نباید کرد و ہیچ کس
بد نباید بود من احبھم فبحبی احبھم ومن ابغضھم فببغضی ابغضھم منازعات ومحاربات
ایشان را بر محامل نیک باید حمل کرد و از ہوا و تعصب دور باید داشت۔ امام نووی شارح مسلم
گفتہ کہ اصحاب کرامؓ درین محاربات سہ فرقہ بودند جمعے باجتہاد حقیت جانب حضرت امیرؓ دریافتہ
بودند آنہا را واجب بود عمل باجتہاد خود و نصرت حضرت امیرؓ وجمعے دیگر باجتہاد حقیت جانب
مخالف معلوم کردہ بودند این جماعہ را موافق اجتہاد نصرت جانب دیگر لازم بود وجمعے
باجتہاد متوقف بودند آنہا را توقف واجب بود، پس ہر یکے موافق اجتہاد خود عمل کردند وطعن و ملامت
از ہمہ مرفوع است ہذا۔ لیکن حضرت امیرؓ و موافقان او در اجتہاد مصیب بودند وجانب دیگر مخطی،
اما چوں این خطا خطاے اجتہادی ست از ملامت وطعن دور است ویک درجہ ثواب دارد و
مصیب دہ درجہ۔ امام شافعیؒ گفتہ تلک دماء طہر اللہ عنہا ایدینا فلیطہر عنہا السنتنا دو
این عبارت شریفہ دلالت دارد کہ بخطا ہم تکلم نباید کرد و جز بہ نیکی نباید یاد نمود، چوں ہر دو مذہب انشناے این
معلوم شد پس جمعے کہ با معاویہؓ بدند وطعن می نمایند ہر چند با اصحاب دیگر نیک باشند از اہل
سنت وجماعت خارج اند واگر در مذہب درین مسئلہ شبہہ باشد بہ کتب عقائد شان کہ معتبر و
مقرر اند رجوع نمایند و بہ اقوال شاذہ وضعیفہ التفات نکنند، وشیعہ ہم باین جماعہ خوشنود نیند تا
سبّ خلفاے ثلثہ نمایند پس اینہا نہ سُنّی اند نہ شیعہ، مذہب ثالث بہم رسانیدہ اند۔

سوال نہم۔ عقیدہ آنست کہ خاتمہ مبہم است اگر کسے پیر و مرشد خود را کہ از وے
استفادہا نمودہ است از روے خلوص اعتقاد حکم بہ سلامتی خاتمہ او نماید صحیح است یا نہ۔
جواب حکم قطعی نباید کرد کہ منوط بوحی است ظن غالب و علم طمانینت بہ سلامتی خاتمہ اکابر
دین اگر نماید گنجایش دارد وہمچنین بالہام قطع حسن وقبح خاتمہ نمی توان کرد کہ الہام ظنی است دلیل ظنی
لیکن از ظن تا ظن فرق آسمان و زمین است۔

سوال دهم: استفسار از سیر آفاقی و سیر انفسی بود۔ جواب: سلوک سیر آفاقی ست و جذبه سیر انفسی، حضرت خواجه احرارؒ فرموده اند که سیر آفاقی بُعد در بُعد است و سیر انفسی قرب در قرب، سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن است و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل خود گردیدن، گفته اند یافت مقصود بر انفس است بیرون از خود هرگز یافت نیست۔ بیت

چون جلوهٔ آن جمال بیرون ز تو نیست   پا در دامان و سر بجیب اندر کش

بیت
همچو نابینا مبر هر سوے دست   با تو در زیر گلیم است هر چه هست

وحضرت ایشان ما را درین مقام مقالهٔ مفرده است می فرمایند که یافت مطلوب وراے آفاق و انفس است در رنگ آفاق در راه ست معامله ایست بیرون سیر آفاقی و سیر انفسی و وراے جذبه و سلوک۔ ع   لذتِ مَی نشناسی بخدا تا نه چشی

سوال یازدهم: تقریر و جوابِ آن بحضور تعلق دارد۔

سوال دوازدهم: چوب و طپانچه و پاپزار بر سر خود زدن موجب حصول مقصود هست یا نه۔ جواب رکنِ عمده در وصول بمطلب ذکر است و رابطه محبت بشیخ مقتدا این نوع امور که نوشته اند در کار نیست و بے نفع هم نه۔

سوال سیزدهم: حبس دم در ذکر بدعت است یا نه، و اگر بدعت حسنه گویند پس بطور حضرت ایشان قدسنا الله سبحانه بسره در هیچ بدعت حُسن نیست پس از بدعت این عمل چگونه بر آید۔ جواب، ذکر فی حد ذاته مسنون و حسن است مانند حبس دران بدعت وقتی باشد که ثابت شود این عمل در صدر اول نبود و آن ممنوع است و نیز این طریقه حبس را حضرت خضرؑ بحضرت خواجه عبد الخالقؒ که سر سلسلهٔ خواجها بوده اند تعلیم کرده اند و عمل ایشان را حکم به بدعت نمیتوان کرد، در ملفوظاتِ حضرت خواجهٔ ما قدس سره منقول ست فرمودند که در سلسله چشتیه و سهروردیه خرقه را معنعن از حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم اسناد می کنند و ذکر را معنعن بیان نه کرده اند اما در سلسله نقشبندیه و کبرویه ذکر معنعن از حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم رسیده است

از حضرت صدیق اکبر و حضرت امیر المومنین علی رضی اللہ عنہما الی یومنا ہذا در وسایط فتورے نرفتہ ہم درین محل یکے از حاضران سوال کرد کہ آنکہ می گویند کہ در سلسلہ علیہ نقشبندیہ طریقہ رابطہ از حضرت صدیق اکبرؓ و طریقہ ذکر از حضرت امیر المؤمنین علی رضی اللہ تعالیٰ عنہما رسیدہ چو نست فرمودند چوں رسیدہ است ذکرے کہ درین سلسلہ است کہ آنرا وقوف عددی خوانند بطریقہ معہود مثل حبسِ دم و ضم محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم باوے از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ معنعن رسیدہ است و طریق صحبت نیز از ایشان رسیدہ چراکہ ایشان در سفر و حضر با آنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ہمراہ می بودند و از راہ صحبت فیض می گرفتند۔

سوال چہاردھم: کعبہ بزیارت اولیا می آید یانہ واگر می آید اشکال لازم می آید کہ آن زمین از دیوارہاے کعبہ دران مدت خالی خواہد ماند الخ۔ جواب می آید وہیچ اشکال نیست، حضرت ایشان ما قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ برنگاشتہ اند کہ کعبہ عبارت از سنگ و کلوخ نیست سقف و جدران نیست چہ اگر سقف و جدران در میان نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود الیہ خلایق پس برین تقدیر کعبہ بزیارت اولیا بیاید و دیوارہا بجائے خود باشند۔

سوال پانزدھم: این روش ذکر و افاضہ و توجہ کہ درین طریقہ معہود است اولاً از کدام مشائخ پیدا شدہ است در وقت صدیق اکبرؓ ہم بود یانہ، واگر نبود پس این طریقہ چرا منسوب باو رضی اللہ تعالیٰ عنہ گشت۔ جواب سر سلسلہ حضرات خواجہا قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانیؒ است و جذبۂ این بزرگواران کہ از راہ استہلاک در صفت قیومیت می خیزد و آنرا درین طریق جذبۂ قیومیت می گویند، از حضرت صدیق اکبرؓ بحضرت خواجہ رسیدہ و از ایشان طریقے براے حصول این جذبہ منقول است و آن طریق وقوف عددی ست پس اصل نسبت از حضرت صدیقؓ است و طریق وصول آن از حضرت خواجہ و باندازہ، نقلے کہ از ملفوظات حضرت خواجہ ما قدس سرہ گذشت ذکر نیز از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ رسیدہ و می تواند کہ بحضرت خضرؑ از حضرت صدیق اکبرؓ رسیدہ باشد و از ایشان بحضرت خواجہ عبد الخالقؒ چنانچہ

گذشت - وجذبۂ دیگر کہ از راہ معیت ذاتیہ می خیزد وآنرا درین طریق جذبۂ معیت گویند مبدأ ظہور آن حضرت خواجۂ نقشبند است قدس سرہ وحضرت خواجہ علاء الدین عطار کہ خلیفہ نخستین حضرت خواجہ نقشبند بودہ وقطب وقت خود نیز بودہ طریقے برائے حصول این جذبہ وضع کردہ اند وآنرا طریقۂ علیہ علائیہ گویند در عبارات ایشان واقع می شود کہ اقرب طرق طریقہ علیہ علائیہ است اصل این جذبہ از حضرت خواجہ بزرگ است وطریق حصول آن از حضرت خواجہ علاء الدین -

سوال شانزدھم: نبی ہرچند افضل است از ولی اما لازم ہست کہ ہرچہ ولی می داند از معارف نبی رانیز معلوم باشد یا نہ، وایضاً ہر معارفے کہ نبی را باشد لازم ہست کہ مرسل را باشد یا نہ الخ - جواب فضل کلی مر انبیا راست علیہم الصلوات والتسلیمات بر اولیا وہیچ ولی بمرتبہ ہیچ نبی نرسد لیکن در فضل جزئی مناقشہ نیست اگر بعضے از مزایا ومعارف خاص بہ ولی باشد موجب فضل کلی نبود محذور است بلکہ واقع است ہرگاہ در ولی ونبی فضل جزوی واقع باشد اگر نبی نسبت برسول بہ بعضے از مزایا ومعارف مخصوص بود بطریق اولی جائز باشد ہرچند فضل کلی مرسل را بود چنانچہ قصہ حضرت موسیٰ وحضرت خضر را علیٰ نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام خود نوشتہ اند -

سوال ھفدھم: حضرت خضر نبی است یا نہ - جواب درین باب اختلاف علماء است لیکن راجح آن است کہ نبی است -

سوال ھژدھم: تعین عدد انبیا ورسل درست ہست یا نہ، درین باب صوفیہ چہ می گویند - جواب از صوفیہ نقلے درین باب بنظر در آمدہ لیکن علما تعین عدد انبیا را منع کردہ اند زیرا کہ بدلیل قطعی این تعین معلوم نشدہ است اگر وارد شدہ است دلائل ظنی است پس اگر بے دلیل حکم بتعین عدد نمائیم ظاہرا غیر نبی را نبی ساختہ باشیم یا نبی را غیر نبی وعدد رسل از میان انبیا علیہم الصلوات والبرکات سی صد وسیزدہ مشہور ومعروف است ومحذور سابق این جا لازم نمی آید چہ رسل از انبیا خارج نیستند - نوشتہ بودند کہ اگر این فقیر را پیدا نمی کردند بہتر بود این عبارت نباید گفت ہرچہ حق تعالیٰ میکند خوبست وصلاح و دعائے جنون کہ مسقط تکالیف ست نباید کرد واز حق تعالیٰ عافیت باید طلبید وتوفیق اتیان تکالیف باید خواست -

مکتوب (۳۷) سی و ہفتم

نیز بملا عبد الرزاق در حرمت سوال واباحت آن عند الضرورة واحادیثے کہ درین باب وارد شدہ۔ ایراد

صلاح آثار ملا عبد الرزاق پرسیدہ بود کہ مقرر است کسے کہ قوت شب ندارد اورا سوال کردن نداشتہ باشد

حلال است، آیا این حکم از روئے رخصت است یا عزیمت ورائے آنست یا نہ۔ مخدوما این حکم از

راہ رخصت است و عزیمت در ترک سوال است، مہما امکن بسوال اقدام نہ نماید غایت امر در

سوال ہنگام شدت احتیاج اباحت است در رنگ اکل میتہ و اکل لحم خنزیر کہ در حالت

مخمصہ مباح است فی احیاء العلوم اما المضطر الیہ فہو سوال الجائع عند خوفہ علی نفسہ موتا

اومرضا وسوال العاری وبدنہ مکشوف لیس معہ ما یواریہ فہو مباح مہما وجد بقیۃ الشروط وجدت

فی المسئول بکونہ مباحا وفی المسئول منہ بکونہ راضیا فی الباطن وفی السایل بکونہ عاجزا عن

الکسب فان القادر علی الکسب وہو بطال لیس لہ السوال الا اذا استغرق طلب العلم اوقاتہ

وکل من لہ خط فہو قادر علی الکسب بالوراقۃ فی شرح المشکوۃ، واما سوال صدقۃ التطوع

فمن لا یقدر علی کسب لکونہ زمنا او ذا علۃ اخری جاز لہ السوال بقدر قوت یومہ ولا یدخر

وان کان قادرا فترکہ لاشتغال العلم جازت لہ الزکوۃ ای سوال مال الزکوۃ وصدقۃ التطوع

فان ترکہ لاشتغال صلوۃ التطوع وصیامہ لا یجوز لہ الزکوۃ ویکرہ لہ صدقۃ التطوع فان

جلس واحد او جماعۃ فی بقعۃ واشتغلوا بالطاعۃ وریاضۃ الانفس وتصفیۃ القلوب

یستحب لواحد ان یسال صدقۃ التطوع وکسرات الخبز واللباس لاجلہم۔

سوال متضمن سہ چیز است کہ ہر کدام قبیح است: اول اظہار شکایت است از حق تعالی

وبیان قصور نعمت اوست سبحانہ از روئے واین محرم است الا بضرورۃ کاکل المیتۃ، دوم اذلال

نفس است لغیر اللہ تعالی ومومن را نمی رسد کہ خود را ذلیل سازد بغیر از مولائے خود الا بضرورۃ،

سوم ایذائے مسئول عنہ است غالباً وایذا حرام است الا بضرورۃ لہذا اہل تقوی ترک سوال کردہ اند

مطلقا وکان بشر قدس سرہ لا یاخذ من احد شیئا الا من السری قدس سرہ وقال لانی علمت انہ یفرح بخروج المال من یدہ فانا اعینہ علی ما یحبہ وکان بشر یقول الفقراء ثلثۃ فقیر لا یسأل وان اعطی لم یاخذ فھذا مع الروحانیین فی علیین وفقیر لا یسال وان اعطی اخذ فھذا مع المقربین فی جنات النعیم وفقیر یسال عند الحاجۃ والفاقۃ فھذا مع الصادقین من اصحاب الیمین۔

بالجملہ سوال بے ضرورت محرم ومذموم است، با ضرورت وحاجت وفاقہ مباح است لیکن موجب انحطاط مرتبہ ودرجہ است آنچہ مذکور شد در وقتے است کہ معاملہ بموت نرسیدہ است چون معاملہ بموت رسد سوال حلال بلکہ عزیمت بلکہ واجب باشد فی شرح المشکوۃ فی بیان قول النبی صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم من تکفل لی ان لا یسأل الناس شیئا فاتکفل لہ بالجنۃ فقال ثوبان انا فکان لا یسال احد شیئا ای لو کان بہ خصاصۃ واستثنی منہ اذا خاف علی نفسہ الموت فان الضرورات تبیح المحظورات بل انہ لو لم یسال حتی یموت یموت عاصیا۔ اکنون۔ احادیث چند در ذم سوال ایراد نمودہ می آید: عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وسلم قال داؤد علیہ السلام ادخالک الید فی فم التنین الی ان یبلغ المرفق فیقضمھا خیر لک من ان تسأل رواہ فی الحلیہ۔ وہم در حدیث آمدہ است ان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وسلم ارسل الی عمر بن الخطاب بعطائہ فردہ عمر فقال لہ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وسلم لم رددتہ فقال یا رسول اللہ لیس اخبرتنا ان خیرا لاحدنا ان لا ناخذ من احد شیئا فقال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وسلم انما ذلک عن المسئلۃ فاما ما کان من غیر مسئلۃ فانما ھو رزق یرزقک اللہ فقال عمر اما والذی نفسی بیدہ لا اسال احدا شیئا ولا یاتینی شئ من غیر مسئلۃ الا اخذتہ رواہ مالک۔ وہم در حدیث آمدہ است من سال الناس اموالھم تکثرا فانما یسأل جمرا فلیستقل او لیستکثر۔ ای من غیر استحقاق بلسان القال او بلسان الحال ای اکثر

من قد رقوته - وہم در حدیث آمدہ است مایزال الرجل یسأل الناس حتی یاتی یوم القیمۃ لیس
فی وجھہ مزعۃ لحم متفق علیہ - وہم در حدیث آمدہ ست المسائل کدوح یکدح بھا الرجل مُضغۃ
وجھہ فمن شاء ابقی لہ علی وجھہ ومن شاء ترکہ الا ان یسال الرجل ذا سلطان اوفی امر
لا یجد منہ بدا رواہ ابوداؤد والترمذی والنسائی - وہم در حدیث آمدہ است من اصابتہ
فاقۃ فانزلھا بالناس لم تسد فاقتہ ومن انزلھا باللہ اوشک اللہ لہ بالغنی اما بموت
عاجل او غنی آجل رواہ ابوداؤد والترمذی وعن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال تعلمن ایھا
الناس ان الطمع فقر وان الیأس غنی وان المرء اذا یئس عن شئ استغنی عنہ رواہ رزین
ودر حدیث آمدہ عن ابی ذرؓ قال دعانی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم وھو یشترط
علی ان لا تسأل الناس شیئا قلت نعم قال ولا سوطک ان سقط منک حتی تنزل الیہ
فتاخذہ رواہ احمد - وہم در حدیث آمدہ است ان الفراسی قال لرسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وسلم اسأل یا رسول اللہ فقال النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم لا وان کنت لابد فسل
الصالحین رواہ ابوداؤد والنسائی - وہم در حدیث آمدہ است من جاع او احتاج فکتمہ الناس
وافضی بہ الی اللہ کان حق علی اللہ ان یفتح لہ قوت سنۃ من حلال رواہ الطبرانی فی
الاوسط والصغیر عن ابی ھریرۃ - وہم در حدیث آمدہ است من سأل شیئا وعندہ ما یغنیہ
فانما یستکثر من جمر جھنم قالوا وما یغنیہ قال قدر ما یغدیہ او یعشیہ - وہم در حدیث آمدہ است
لو تعلمون ما فی المسئلۃ ما مشی احد الی احد یسألہ شیئا - وہم در حدیث آمدہ است ملعون
من سال لوجہ اللہ وملعون من سئل لوجہ اللہ ثم منع سائلہ مالم یسئلہ ھجرا - وہم در حدیث
آمدہ است ولیاتین یوم القیمۃ قوم لیس علی وجوھھم لحم اخلقوھا فی الدنیا بالمسئلۃ
فمن فتح علی نفسہ باب المسئلۃ وھو عنھا غنی فتح اللہ علیہ باب الفقر عن ابی ھریرۃ -
وہم در حدیث آمدہ است ایھا الناس قد ان لکم ان تستغفوا عن المسئلۃ فان من یستعف
یعفہ اللہ ومن یستغن یغنہ اللہ والذی نفس محمد بیدہ ما رزق عبد من رزق اوسع

من الصبر ولئن أتيتم الا تسالوني لاعطيتكم ما وجدت حل عن ابي سعيد - وہم در حدیث آمدہ است ان الرجل لياتيني فيسالني فاعطيه ويجعل في ثوبه نارا ينقلب الى اهله بنار جهنم عن ابي سعيد -

مکتوب (۳۸) سی و ہشتم

بملا ابوالفیض کابلی در بیان آنکہ بزرگترین حجاب نفس طالب است -

اللہ تعالی ابواب فیوض و ترقیات را مفتوح دارد بزرگترین حجاب میان طالب و مطلوب نفس طالب است دع نفسك وتعال انت الغمامة على شمسك فاعرف حقيقتك رفتن نفس سالک از میان امریست ذوقی و وجدانی بگفتن و نوشتن راست نمی آید و بخواندن و مطالعۂ کتب بحصول نمی پیوند و سابقۂ عنایت و جذب الہی جل شانہ می باید و در عالم اسباب صحبت کامل مکمل بشرط فنا در وے صحبت شما قلیل بود آنقدر فرصت نشد کہ بعضے امور ضروریہ درمیان آوردہ شود و اگر رابطۂ معنوی قوی است و محبت درست است امید است کہ باندازۂ آن اخذ فیوض و برکات از باطن مفیض حاصل آید و کمالات متنوعہ پر تو اندازد المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی صاحبہا الصلوۃ والسلام شعر

چشم دارم کہ دہد اشک مرا حسن قبول ... آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

مکتوب (۳۹) سی و نہم

بشیخ ابوالمظفر و محمد شاہ در عزا و محافظت طریق شیخ خود -

اللہ تعالی برادران طریقت را ازین واقعۂ ہائلہ صبر جمیل و اجر جزیل کرامت کناد وجود اہل اللہ رحمت است ہم در حالت حیوۃ و ہم بعد ممات فیوض و برکات کہ در حیوۃ شان مفاد و مستفاد است بعد ممات شان نیز امیدوار آن باید بود و باید دانست کہ این فیوض و برکات تا زمانے فائض است

کہ در طریقہ شیخ احداثی واقع نشدہ است چون امور محدثہ در طریقہ پیدا شد کہ در حیوۃ شیخ نبود
راہ فیض مسدود گشت در رنگ بدعتی کہ در دین پیدا شود و انوار سنت بسبب آن قلت پذیرد
پس بر یاران آنجائی ناگزیر است کہ محافظت طریقہ شیخ خود نیک نمایند و احداثی دران نکنند و نوع
زندگانی نمایند کہ دریک دیگر فانی باشند و حلقہ ذکر را بر سنن سابق برپا دارند و اوقات را معمور دارند
و در کسب خیرات مبادرت نمایند و در اتیان طاعات مسابقت کنند وَسَابِقُوْا اِلٰی مَغْفِرَۃٍ مِّنْ
رَّبِّکُمْ وَجَنَّۃٍ الآیہ و خدمت فرزندان ایشان را سعادت خود شناسند و ارضاے ایشان را بر
وجہ مشروع امر عظیم دانند و این فقیر را بدعاے ایمان یاد نمایند انشاء اللہ تعالیٰ در ماہ ذی الحجہ از اینجا
بسفر حجاز انتقال واقع می شود والباقی عند التلاقی انشاء اللہ الباقی والسلام اولاً و اخراً۔

مکتوب (۴۰) چہلم

ارسل الی الشیخ الحسین الخلوتی الرومی المدنی فی التحریص علی دوام الاقبال الی اللہ تعالیٰ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ اما بعد فقد وصل کتابکم الکریم الی ہذا المسکین
لا زلتم فی حفظ الالٰہی ودوام اقبال وابتہال الیہ تعالی وانقطاع عما سواہ واحتراق قلوب العارفین
بنار ہواہ وتعطش اکباد المحبین فی تمناہ فطوبی لمن لم یکن لہم سواہ وبشری لمن لم یکن لہ
شعور بما عداہ فیا ویلتا علی من اعرض عن اللہ ویا حسرتا علی من فرط فی جنب اللہ کن وحدانیا فی
فی طلبہ واحد یا فی طاعتہ وابتغاء مرضاتہ وداوم علی ذکرہ ومراقبتہ فی الجلوات والخلوات
لکے تصل الی اقصی الغایات والصلوۃ والسلام علی افضل المکونات۔

مکتوب (۴۱) چہل و یکم

ارسل الی اسوۃ العلماء المحدثین السید زین العابدین المکی فی بیان فنا العارف۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم السلام الکامل

التام والتحیۃ الوافرۃ بکمال العز والاحترام اخص بہ الجناب العالی والکوکب المتلالی بہجۃ
الایام واللیالی السید الفاضل الکامل المحدث العالم العامل لازال شموس ہدایۃ
طالعۃ وما انفک انوار افادتہ ساطعۃ اما بعد فان سالتم تلطفا عن حالنا وتفضلتم
بتفقد احوالنا فنحن فی خیر وعافیۃ ونشوق الی لقاء الاحبۃ ونغوص فی نار المحبۃ ونسأل
اللہ الکریم ان یمتع المسلمین بطول بقائکم ویشرفنا مرۃ اخری بشرف لقائکم المرجو من
فضلکم العمیم ان لا تخرجونا من خاطرکم ولا تنسونا من دعائکم نحن فقراء محتاجون
کیف لا والامکان کلہ فقر وحاجۃ فقر الممکن ذاتی وفاقتہ سرمدیۃ نصیبہ من المطلوب
الحقیقی الاستہلاک وحظہ من تلک الذروۃ العلیا الفناء والاضمحلال فکیف یدرک
کمالہ ولانی لہ الطریق الی کنہ جلالہ وانہ عدم وحقیقتہ نفی الخیر والکمال فی حقہ عاریۃ فی حقہ انتفاء الکمال
والحسن والجمال فیہ ظلی وانعکاسی وہو لہذا الکمال المستعار والجمال المستفاد تخیل نفسہ
کاملۃ جمیلا فاسدا وادعی لہا الخیر والکمال دعوی باطلۃ وبنی علی ہذا الاصل الفاسد
بناء عالیا والشجرۃ تنبئ عن الثمرۃ فالویل لہ ان لم یتدارکہ الرحمۃ ولم یشتملہ
سابقۃ الکرم والرافۃ فالکمال فی حقہ انتفاء الکمال والخیریۃ فی سلب الخیریۃ ان
نسب الخیر والکمال الی نفسہ کان خاتیا ومدعیا للشرکۃ باصلہ الا ان یوجد بعد العدم جانیا
بالوجود الموہوب ویولد بالولادۃ الثانیۃ فہ لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ رزقنا اللہ
سبحانہ بدعائکم الصالح ایمانا بہذہ المعانی وشربا من ہذا المشرب بحرمۃ النبی
الامی والہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات والبرکات۔

مکتوب چہل و دوم (۴۲)

بشیخ بایزید ولد شیخ بدیع الدین سہارنپوری در تفوق وعلو حالۃ صلوتیہ وصبر بر ایذاء خلق۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکاتیب گرامی رسید چون متضمن احوال

پسندیده و مشعر از جمعیت باطن بود سبب بهجت و مسرت گردید حالتے که در نماز دست می دهد و
حضور و لذت آن از اصالت نسبت خبر می دهد و از انجام کار مشعر است شکر این نعمت بجا
آرند و در ازدیاد کیفیت و کمیت آن کوشند و نماز را بطول قنوت و آداب و شرائط آن بجا آرند و
شاکر باشند و عوض جمیع ما فات آنرا دانند و معالجه تلخیهاے زمانه را باین شیرینی نمایند. بیت

بر شکر غلطیده اند صفراویان   از براے کوری سودائیان

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ
لِلتَّقْوٰى نوشته بودند که بیرون نماز آن خوبی نسبتے ظاهر نمی شود سبب آن چه باشد. مخدوما
مکتوبے که حضرت ایشان مادران نوشته اند بیرون نماز گویا معطل و بیکار است اگر مطالعه
نمایند ظاهرا تشفی تمام حاصل شود و در حلقه ذکر گاه متوجه بیاران باشند و گاهے باحوال خود
پردازند تا از خودی بتمام برآیند بالجمله بمقتضاے وقت عمل کنند از ایذاے اقارب و جفاے
اهل شهر نوشته بودند و از انقلاب املاک و انتقاص ارزاق نگاشته اند سبب کلفت و نشان گردید حق سبحانه
از شر ظلمه محفوظ داراد و از نزد خود کشایش دهاد قال الله تعالى لَتُبْلَوُنَّ فِيْ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَ
لَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِيْنَ أُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ أَشْرَكُوْا أَذًى كَثِيْرًا وَإِنْ تَصْبِرُوْا
وَتَتَّقُوْا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُوْرِ بلیه از وست و دفع بلیه هم از و، هر کدام وقت معین است
که تقدیم و تاخیر را گنجایش نیست لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ اضطراب سود ندارد. وَإِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ
بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُّرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهٖ يُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهٖ
اگر غمگسار او ست همه غمها هیچ ست و اگر نیست فکر این غم باید کرد که فوق همه غمهاست خوش گفت بیت

اگر هزار غم است از جهانیان بر دل   همین بس است که او غمگسار ما باشد

کاش او شیرین بود و عالم همه تلخ باشد او برمراد بود و از تمام عالم نامراد باشد. شعر

فليتك تحلو والحياة مريرة   وليتك ترضى والانام غضاب
وليت الذي بيني وبينك عامر   وبيني وبين العالمين خراب

برحصول این نعمت عظمی

اذا صح الود منک یا غایۃ المنی فکل الذی فوق التراب تراب

وآنچہ نوشتہ اند کہ با وجود این ہمہ اسباب پریشانی در جمعیت باطن خللے نیست بل چون ہمہ را از خدا می بینند تعالی و فعل او را در میان این جلوہ گرمی یابد شوق بر شوق زیادہ می گردد و جمعیت بر جمعیت رومی نماید و این شوق و جمعیت را ہم ازو می داند و خود را خالی محض می بیند مطالعۂ آن بسیار خوش وقت ساخت و مزیل ہمہ کلفتہا گردید حق سبحانہ بکمال این دید برساند و بحقیقت نیستی متحقق سازد و از سفر شاہ جہان آباد نوشتہ بودند استخارہا مکرر درین باب بکنند و التجا و تضرع بجا آرند بعد از انشراح سینہ اگر متوجہ شوند گنجایش دارد۔

مکتوب (۴۳) چہل وسوم

بمیرزا محمد صادق در تعبیر واقعۂ وے۔

اللہ تعالی از رقیت ماسوی محرر سازد و راہے بحرم قدس خویش بکشاید ہر اسلہ گرامی کہ نامزد این مسکین ساختہ بودند بورود آن مبتہج گردید اندراج یافتہ بود کہ روزے در فکر آن بودم کہ روح چگونہ خواہد بود در خواب دیدم کہ شخصے نزد بندہ نشستہ است و در دست او چیزے سرخ رنگ درخشان بعینہ لعل بدخشان کہ پادشاہان بر سر خود می نہند بمن می گوید کہ روح این ست نزدیک بدہن فقیر آوردہ است و می گوید کہ این در وجود بمثل ابر پہن شدہ می در آید و وقت کشیدن باز ہمیں طور یکجا می شود۔ مخدوما این خواب شما درست است نور روح را رنگ سرخ قرار دادہ اند سرخی او ازین رو است و درخشندگی او از راہ نورانیت اوست روح نصیبے از بیچونی دارد پہن و انقباض او از راہ تمثل اوست، گفتہ اند روح نہ داخل بدن ست و نہ خارج ازو نہ متصل نہ منفصل، او را تعلق است بہ بدن تعلق تدبیر و تصرف عالم بحقیقت روح علام الغیوب ست وَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيْلًا و ذکر نفی اثبات را عدد و وقت معین نیست ہر وقت کہ خواہد بکنند و تا دام مساعدت بکند بگوید بہر عدد کہ برسد لیکن طاق بگوید جفت نگوید و ہمیں سبب

این ذکر را وقوفِ عددی گویند و اگر گاہے حبس دم نتواند بے حبس دم بگوید کہ حبس شرط لازم نیست چندان مداومت باین ذکر نمایند کہ ہیچ مرادے و مقصودے در ساحت سینہ غیر از حق سبحانہ نماند و غیر از مرادِ او تعالیٰ مرادے نبود تا حقیقت بندگی بظہور آید و بدون ذلک خرط القتاد والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب چہل و چہارم (۴۴)

بمیر باقی بخاری در بیان طریقہ صوفیہ علیہ و مداحی این بزرگواران قدس اسرارہم۔

اللہ تعالیٰ بعافیت و جمعیت دارادو بر جادۂ شرع محمدی و سنت احمدی علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام مستقیم و مستدیم گرداناد و از تعلقات دنیا و گرفتاری ماسوا محرر ساختہ در سرا وقات معرفت و سراپردۂ قرب خویش انس و الفت دہاد این معنی در عالم اسباب وابستہ بسلوک طریقہ صوفیہ علیہ است این بزرگواران در محبت حق جل و علا از خود و غیر خود گسستہ اند و از عشق او از آفاق و انفس گذشتہ ماسوا را در راہ او درباختہ باو ساختہ اند اگر حاصل دارند او را دارند و اگر واصل اند باو واصل اند باطن شان را ہیچ انقطاع از بادون او تعالیٰ روے دادہ است کہ اگر سالہا یاد ماسوی نمایند بیاد شان نیاید و از انانیت نفس بنوعے گذشتہ اند کہ عود کلمہ انا را بر خود شرک می دانند رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ورِجَالٌ لَّا تُلْهِيْهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ۔ خداوندا مرا ازین قوم گردان یا از نظارگیان این قوم گردان کہ طاقت قوم دیگر را ندارم ہر کس کہ ہوس این راہ دارد و تخم این اندیشہ در دل می کارد باید کہ ہمہ چیز را گذاشتہ صحبت این اکابر اختیار نماید و جان نثار لوازم طلبگاری کند و از ہر جا بوے ازین دولت مشام جان برسد از پے آن شود خوش گفت۔ بیت

بعد ازین مصلحتِ کار دران می بینم ۔۔۔ کہ روم بر درِ میخانہ و خوش بنشینم

مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم و علے سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفٰے علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات العلی۔

مکتوب (۴۵) چہل و پنجم

بمیرزا محمد شاہ در مذمت دنیاے دنیہ و تحریص بر تحصیل معرفت۔

الحمد للہ العلی الاعلی والصلوۃ والسلام علی رسولہ المصطفی ونبیہ المجتبی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ التقی صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید۔ مخدوما دنیا بظاہر شیرین است وبصورت طراوت دارد، فی الحقیقت سمی ست قاتل ومتاعی ست باطل وگرفتاری ست لاطائل، مقتول او مخذول ست، مفتون آن مجنون مجانین است زراندود وزہر یست شکر آلود، عاقل آنست کہ باین چنین متاع کاسد فریفتہ نشود وبچنین کالاے فاسد گرفتار نگردد ودرین فرصت قلیل رضامندی مولاے حقیقی جل شانہ حاصل نماید وتوشۂ آخرت آمادہ سازد مطلوب درین نشاۃ فانیہ اداے وظائف بندگی ست وتحصیل معرفت خداوندی افسوس است آنچہ درین نشاۃ ازین کس طلب داشتہ اند بجا نیارد وبامور دیگر پردازد۔ بیت

ترسم کہ یار با مانا آشنا بماند — تا دامن قیامت این غم بما بماند — والسلام

مکتوب (۴۶) چہل و ششم

بہ محمد معین در انکہ طالب را ہمیشہ در طلب بے آرام باید بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی آنچہ مرقوم نمودہ بودند روشن گردید کثرت اشتغال بذکر قلبی از اجل نعم است شکر آن بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم امید است کہ این ذکر وسیلۂ مذکور گردد ودریچۂ از معرفت بکشاید وذکر وذاکر را از میان بردارد وحضور خود بخود روے نماید ولا یذکر اللہ الا اللہ پردہ بکشاید طالب را باید کہ در طلب خود را آرام ندہد وہموارہ مضطرب ومتعطش باشد بزرگے گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند گفتہ اند مرید را باید بدین صفت باید شد کہ درین کریمہ مسطور است حتی اذا

ضاقت علیہم الارض بما رحبت وضاقت علیہم انفسہم وظنوا ان لا ملجأ من اللہ الا الیہ چوں محب صادق بدین صفت شود امید است کہ دریاے رحمت بجوش آید و بنوید ثم تاب علیہم لیتوبوا بنوازد و کار با نصرام رسد والسلام علیکم وعلے سایر من اتبع الھدی۔

مکتوب چہل و ہفتم (۴۷)

بہ محمد باقر لاہوری در تعبیر واقعہ ہاے وے کہ نوشتہ بود۔

الحمد للہ العلی الاعلی والصلوۃ والسلام علے رسولہ کما یحبہ ویرضی وعلے آلہ وصحبہ البررۃ التقی۔

بیت ہرچہ جز عشق خداے احسن است گر شکر خوردن بود جان کندن است

محروما گرفتاری ما دون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیہ است فکر ازالہ آن از اہم مہام است

مصرع در خانہ اگر کس است یک حرف بس است

دو واقعہ کہ دیدہ و تعبیر آن پرسیدہ بودند اول آنکہ گویا طفلی است سرنگون برچہار پاے افتادہ کہ ہنوز دندانش ہم نہ برآمدہ سرور کائنات علیہ وعلی آلہ افضل الصلوات واکمل البرکات برسر او ایستادہ اند می فرمایند کہ این طفل دوزخی ست، لمحہ نگذشتہ بود کہ طفل در التذاذ آمد و ہر دو پہلوے او در جنبش شد رخ بجانب آنحضرت علیہ الصلوۃ والسلام کرد و نظر بر روے مبارک دوخت و می نگریست تبسمی از وے ظاہر شد و بضحک منجر گشت مانا کہ از شہود جمال و کمال ذوقین شد، بعد از لمحہ آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام باز فرمودند کہ این بہشتی است، مردم ہمہ متحیر ماندند الخ۔ بدانند کہ می تواند کہ طفل عبارت از نفس انسانی بود النفس کالطفل شنودہ باشند و چون نفس بالذات منکر احکام سماوی ست و بعداوت حق جل شانہ برپا ست کما ورد عاد نفسک فانہا انتصبت بمعاداتی و باین اعتبار مستحق نار است او را دوزخی فرمود چون آن طفل چشم بکشود و از غشاوہ غفلت وضلالت برآمد و نظر بر جمال و کمال سروری انداخت و از این مشاہدہ ذوقین گشتہ بخندید و بشگفت یعنی رضامند شد و بانقیاد ظاہر و باطن پیش آمد

اہتزاز

باکمال

بمبشر بہ بہشت شد بلے نفس تا امارہ است خائب و خاسر است قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰهَا و چون مطمئنہ گشت و راضی و مرضی شد مبشر بجنت و قرب و وصال گردید یَآ اَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِیْ اِلٰی رَبِّكِ رَاضِیَةً مَّرْضِیَّةً فَادْخُلِیْ فِیْ عِبَادِیْ وَادْخُلِیْ جَنَّتِیْ مانا کہ این طفل کہ معبر بنفس است لطیفہ شما باشد و امارۂ شما نوید اطمینان یافتہ و از دوزخ بعد مبشر بجنت وصال شدہ لیکن باید دانست کہ خواب مخبر استعداد ست و مبشر قوت است کہ قریب بفعل است جانی باید کند کہ استعداد و بمنصہ ظہور آید و معاملہ از قوت بفعل و از گوش باغوش رسد

بیت
می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول ۔۔۔ آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

و تعبیر واقعۂ دوم کہ در آن مندرج است فقیر بشما گوید کہ فلانی دل و جان ما متوجہ تست ظاہر است کہ مشعر از مناسبت نامہ است فیمابین، حق سبحانہ آثار آنرا بظہور آرد، انہ قریب مجیب ۔

مکتوب (۴۸) چہل و ہشتم

بمولانا محسن سیالکوٹی در ذکر کمالے کہ مناسب مقام جمع است و آنچہ مناسبت بجمع بعد الفرق دارد و بیان عین الیقین و حق الیقین ۔

نحمد اللہ علی نعمائہ و الصلوۃ و السلام علی افضل رسلہ و انبیائہ و علی آلہ و صحبہ و سائر اولیائہ ۔ صحیفہ شریفہ رسیدہ خوش وقت و ذوقین ساخت از نفی وجود و وجدان عدمیت ذاتیہ اندراج یافتہ بود نیک و مبارک ست حق تعالی ازدیاد این بدہ فرماید عین و اثر از وے برباید ۔ نوشتہ بودند احوال خود نوشتن اثبات وجود می بخشد و نیز نوشتہ کہ خود را ہیچ نمی یابد از دوست نشان چگونہ یابد اگر ہست خود را نشان ہستی حق مے یابد و اگر نیست و عدم محض بقدرت کاملہ صورت بستہ است پس چہ دریابد او منزہ و من محدث حیران کار و بار خویشم میخواہم یک چیزے بفہمم ہر چہ می فہمم، حق تعالی ازان منزہ و بیرون ست پس چہ کنم من ہیچ، مخدوما آنچہ نوشتہ اید ہمہ درست و سنجیدہ است، سالک ہنگام ظہور و استیلاء ہستی حق ہستی موہوم خود را متلاشی و ناچیز می یابد بیچارہ

که خود را گم کرده از هستی خود خبر ندارد و از هستی مطلق چه خبر خواهد داشت و از جمال و کمال او چگونه بهره خواهد گرفت کمال در حق او انتفاے کمال است و خیریت در سلب خیریت نصیب او از ان ذروهٔ علیا استهلاک و بے نصیبے است، حضرت خواجه ما قدس سره فرموده اند. بیت

از حضرت ذات بهره استهلاک ست　　　استهلاکی که از تصور پاک است

بیچاره سالک درین هنگام چه کند و علم مطلوب از کجا آرد که علم منافی عین است، باید دانست که این کمال مناسب مقام جمع است و چون عارف ازین مقام ترقی نماید و بفرق بعد الجمع رسد و به بقا و شعور مشرف گردد آن زمان علم و عین هر دو جمع شوند و یکے منافی دیگرے نبود آن زمان بعلم باقی خواهد دریافت نه بعلم فانی من قتلته فانا دیته. بیت

گر بر سر کوے عشق ما کشته شوی　　　شکرانه بده که خون بهاے تو منم

در عین فنا باقی ست و در عین بقا فانی. نوشته بودند که حق الیقین گرامی گویید و عین الیقین چیست و من بنده کیستم و چیستم، مخدوما شما عدمید و بنده اید که از پرتو کمالات وے از سائر اعدام جدا شده اید و از عدم مطلق متمیز گشته وجود نما گردیده اید و چون هستی مطلق برین عدم وجود نما استیلا یابد نماید
و این هستی موهوم در پرتو آن مستور و ناچیز نماید و در شهود شعشعان آن مدهوش و متحیر شود نه علمی بخود ماند و نه علمی بمطلوب عین الیقین باشد و کفر طریقت بود. بیت

حسن تو چنان ساخت مرا زیر و زبر　　　کز خال و خط زلف توام نیست خبر

حسن اسلام و قبح کفر درین هنگام مستور شود درین مقام سالکے گفته. بیت

بکفر و باسلام یکسان نگر　　　که هر یک ز دیوان او دفتریست

ازین مقام چون ترقی واقع شود و با آنچه در وگم شده بود متحقق شود و باخلاق و اوصاف او متخلق گردد متحلی
حق الیقین رو نماید، این زمان حسن اسلام متجلی شود و باسلام حقیقی که از زوال و قبح کفر محفوظ است برسد و از حیرت و مدهوشی برآید و علم عود کند و حجاب عین نبود چنانچه گذشت، درین وقت او را باو خواهد دریافت نه بخود و علم خود که فانی گشته است، بدانند که عین الیقین و حق الیقین نزد

قوم داخل شہود انفسی است چہ یافت نزد شان منحصر بانفس است بیرون خود شہود نیست و شہود آفاقی معتبر نہ و نزد حضرت ایشان ماقدسنا اللہ سبحانہ بسرہ شہود انفسی در رنگ شہود آفاقی از حیز اعتبار ساقط است زیرا کہ حق سبحانہ چنانچہ ورائے آفاق ست ورائے انفس است نیز او را جل وعلا بیرون آفاق و انفس باید جست پس آنچہ در عین الیقین و حق الیقین مشہود سالک است نہ ذاتِ حق است تعالیٰ و تقدس او تعالیٰ ازین مرآت مبراست و ازین شہود منزہ و متعالی ست مصرع

در کدام آئینہ در آید او

بلکہ این شہود از آیات وَالہ است بر وجود او عز برہانہ و شہود آیات داخل علم الیقین است کہ استدلال از اثر بموثر است پس آنچہ نزد قوم عین الیقین و حق الیقین است نزد آنحضرت داخل قسم علم الیقین باشد و عین الیقین و حق الیقین ورای آن بود تا از قید آفاق و انفس بالکل نرہد و از شہود بغیب نیاید جمال این کمال پرتو نیندازد و ایمانی باین معانی مشکل کہ حاصل نماید از عین الیقین و حق الیقین چہ نویسد و کہ فہم کند یَضِیْقُ صَدْرِیْ وَلَا یَنْطَلِقُ لِسَانِیْ ۔ مصرع

سخن از لب تو گفتم بلبم سخن گرہ شد

این نسبت علیہ کہ از کمال غرابت حکم عنقائے مغرب دارد امروز از مزار فایض الانوار حضرت پیر دستگیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ مفاض و مستفاض است و زائران آن بقعۂ مبارک کہ دیدۂ بصیرت شان بخاک پاک آن سدہ سنیہ مکتحل است امثال این معانی بر ایشان مکشوف و معاین است و بانوار این اسرار مستفیض و مستنیر اند رَبَّنَآ اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ

مکتوب (۴۹) چہل و نہم

بسیادت پناہ حاجی الحرمین الشریفین میر غضنفر در تہنیت حج ۔

الحمد للہ ذی الشان عظیم البرہان والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ المبعوث الی الانس والجان وعلی آلہ وصحبہ ذوی الاکرام والاحسان صحیفہ گرامی مسرور و خوش وقت ساخت

حمد اللہ سبحانہ کہ بسعادت عظمی رسیدید و فرض عمر و عمرہ واجب ادا نمودید و بزیارت امکنہ مبارکہ و مرقد مطہر سرور کائنات علیہ افضل الصلوات والتحیات مشرف گردیدید و از انوار و برکات آن موطن بہرہ ور گشتید باز بعافیت باجماعت مراجعت نمودید و رجوع بہدایت کہ مثمر نہایت است واقع شد زود تشریف آرند کہ مشتاقان زیر بار انتظار اند و از برکات زایران کعبہ مقصود امیدوار۔ مصرع

نشان آشنا داری بیا نزدیک من بنشین والسلام اولاً و آخراً

مکتوب پنجاہم (۵۰)

بہ محمد عارف لاہوری در جواب عریضۂ وے کہ مشتمل بر احوال و اذواق بود۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام وآلہ الکرام وصحبہ العظام۔ مکتوب شریف کہ منبی از شوق لقا و مشعر از آلام مہاجرت بود رسیدہ خوش وقت و ذوقین ساخت زادکم اللہ سبحانہ شوقاً و ذوقاً، آنچہ از احوال پسندیدہ خود نوشتہ بودند کہ خود را از ذات و صفات و افعال عاری می یابند بحدے کہ اطلاق انا درین موطن مفقود است و زوال علم حضوری کہ عبارت از نفس حاضر است نیز اظہار نمودہ مطالعہ آن محظوظ و ملتذ ساخت و نیز شہود معیت و احاطۂ ذاتی و یافتن آن کالآیات المتشابہات نیز واضح گردید۔ و آنچہ نوشتہ اند کہ ذات و صفات و افعال مر غیر حق را تعالی بطریق عاریت است محل تأمل است چہ ممکن را ذات نیست ہمگی وجوہ و اعتبارات است و اگر ذات ست عدم است کہ لاشئے است ممکن از مرتبۂ ذات اقدس تعالی قلیل النصیب است، آرے صفات و افعال کہ بمنزلۂ ذات اوست عاریتے است بلے رواست کہ عارفے کاملے را بعد از فنائے اتم از نزد خود ذاتی عطا فرمایند کہ قیام افراد عالم بآن ذات بود و این قسم عارف در یک عصر متعدد نمی باشد بلکہ بعد از قرون متطاولہ و ازمنۂ متباعدہ ظہور میفرمایند۔ نوشتہ بودند الحق منشا کل خیر و غیرہ منشا کل شر لانہ المعدوم المطلق والمعدوم المطلق لایصدر منہ الاشر ھذا ایضا محل تامل لان الممکنات باسرھا اعدام مقیدۃ لا معدوم مطلق

خیر وا لممکن غیرہ

بعد و نحو العارف الکامل بقدر رو منتسبات الی اصولها ولحوق الکمالات المقیدة بالاطلاق یجد عدمه المقید الذی بمنزلة ذاته ملحقا بالعدم المطلق والنفی الصرف الذی لا یقید والاعتبار فیه من وجه لان تمیز العدم عن سائر الاعدام کان لاجل ظهور المنتسبات فیه و انعکاس الکمالات فلما لحق الکمالات باصولها لم یبق للعدم المقید ما به الامتیاز عن سائر الاعدام ولحق بالعدم الصرف، وقایعے کہ دیدہ و نوشتہ بودند از اخراج صفات ذمیمہ و ادخال صفات حمیدہ و در واقعۂ دیگر کہ ندا شنیدید کہ من از تو جدا نیستم و تو از من جدا نیستی تعبیر آن ہمین احوال است کہ نوشتہ اید و واقعۂ دیگر کہ پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم دیدہ اید کہ می فرمایند کہ شیخ تو ہمراہ من طعام میخورد و مبارک است وچون این دو راز کار را نیز بشارت است شکر خداوندی جل شانہ بجا آورد الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق علیھم وعلی آل کل الصلوات والتسلیمات والبرکات۔

مکتوب (۵۱) پنجاہ و یکم

بہ یکے از صالحات اہل طریق در ذکر بعضے از عادات شریفہ حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات وما یناسب ذلک۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ سوال: حفر قبر در حیوۃ خود طریقہ مسنونہ است یا نہ. جواب این عمل از حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات و از خلفاے راشدین و سائر کبار صحابہ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین بہ ثبوت نہ پیوستہ است آرے از بعضے سلف چون عمر بن عبد العزیزؒ وغیرہ منقول گشتہ کہ در حیوۃ خود اتخاذ قبر کردہ اند و علما را ہم درین باب قیل و قال است بعضے بکراہت قائل اند و بعضے بجواز بے کراہت و بعضے باستحباب۔

سوال: عادت شریفہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم در طعام چہ بودہ جواب: آنحضرت طعام تناول می فرمود بر حد ضرورت و قدرے کہ بآن قوام بدن باشد

بے آنکہ سیر بخورد و بروایت عائشہ صدیقہ رض ثابت شدہ است کہ پُر نشد شکم حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام هرگز و بود آن حضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیہ در اہل خود کہ سوال نمی کرد از ایشان طعامے اگر طعام می آوردند بخوردو ہر چہ می آوردند قبول می فرمود و آنچہ از اشربہ میدادند می آشامید و دوست ترین طعام نزد او علیہ الصلوٰۃ والسلام آن بود کہ بروے دست بسیار باشد یعنی با جماعۃ بخورد نہ تنہا، و بروایت معدی کرب ثابت شدہ است کہ حضرت فرمود علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات بسندہ است ابن آدم را لقمہ چند کہ درست دارند پشت او را پس اگر نتواند برین صبر کرد پس سوم حصۂ از شکم او برائے طعام او باشد و سوم برائے آب او باشد و سوم حصہ برائے نفس گرفتن باشد در شروع طعام بسم اللہ گفتن و این عمل سنت مؤکدہ است و فرمودہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ہر کہ طعام بخورد بعد از ان بگوید الحمد للہ الذی اطعمنی ہذا الطعام ورزقنیہ من غیر حول منی ولا قوۃ آمرزیدہ شود گناہان ما تقدم و در روایتے ما تقدم و ما تاخر و خواب آنحضرت بر حد اعتدال و قلت بود با آنکہ دل مبارکش نمی خوابید بلکہ چشم آنحضرت می خوابید علیہ و علی آلہ الف الف صلوٰۃ والتحیہ خون کم کردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہفدہم ماہ یا نوزدہم ماہ یا بست و یکم ماہ بودہ است و لباس آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیہ بر چند نوع بودہ است لباس نفیس ہم پوشیدہ اند یعنی رد نکردہ اند و غیر آن ہم پوشیدہ و جامہ تنگی بیشتر پوشیدہ اند و پشمینہ ہم در بر کردہ اند، بالجملہ عادت شریف در لباس تکلف نبودہ ہر قسم حاضر می شد قبول میفرمودند و روز معین برائے قطع جامہ ثابت نشدہ است و روز ولادت و روز وفات خیر البریہ علیہ الصلوٰۃ و التحیہ روز دوشنبہ است آخر این روز وفات یافتند و آن روز کہ روز سہ شنبہ ایشان را نگاہداشتند و منتصف شب چہار شنبہ و در روایتے اخیر شب ایشان را مدفون ساختند علیہ و علی آلہ افضل الصلوٰۃ واکمل البرکات۔ رباعی

یا خیر من دفنت فی التراب اعظمہ — فطاب من طیبھن القاع والاکم
روحی الفداء لقبر انت ساکنہ — فیہ العفاف وفیہ الجود والکرم

از سن مبارک حضرت حبیب رب العالمین صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم پرسیدہ بودند۔

بدانند درین جا چند قول ست بقولے بر سر شصت سال فوت کردند و بقولے شصت وسہ و این قول صحیح ترین اقوال است و بقولے شصت و پنج و علما میان این اقوال جمع کردہ اند کہ ہر کہ شصت وسہ سال گفتہ است، سال ولادت و سال وفات را حساب نکردہ است و ہر کہ شصت و پنج گفتہ است سال ولادت و سال وفات را حساب کردہ است و ہر کہ شصت سال گفتہ است عشرات را شمردہ و کسور را نشمردہ والسلام علی من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۵۲) پنجاہ و دوم

الی شیخ مصطفی فی بیان کیفیۃ جامعیۃ کل اسم الاسماء والصفات و بیان کیفیۃ الوصول الی مرتبۃ الذات و تحقیق بمقالہ ہمہ اوست و ہمہ ازوست و بیان ان زوال صفۃ الارادہ مشروطۃ فی اطوار الولایۃ دون النبوۃ و بیان فناء اللطائف و تعین انوارھا و بیان ان بعد فنا القلب الذی ھو محل الشعور من الذی ھو صاحب الشعور و کیفیۃ الجمع بین التشبث بالاسباب و تفویض الامور الی رب الارباب جل شانہ و ما یناسب ذلک۔ مقام

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم اما بعد فقد وصل المکتوب المرغوب من الاخ الاعز الارشد وسرنی وصولہ و کان مشتملا علی اسولۃ فلنشرع فی اجوبتھا واللہ سبحانہ الملھم للصواب۔

سالتنی ان ما وقع فی بعض المکاتیب ان کل اسم الٰھی جامع للاسماء والصفات ان کان المراد منہ ان کل اسم متصف بالاسماء والصفات فیلزم تعدد الذوات او قیام العرض بالعرض وایضا یلزم ان یکون اسم الاسم ایضا جامعا للاسماء والصفات وھکذا اسم اسم الاسم و ھلم جرا الی غیر النھایۃ فیلزم التسلسل۔ والجواب انہ یجوز ان یکون الصفۃ و صفۃ الصفۃ کلیتھما قائمتین بالذات الواجبی تعالی و تقدس فلا یلزم الانقلاب ولا قیام کلتاہما العرض بالعرض کما قالوا فی بقاء الاعراض وان الاعراض والبقاء الذی ھو صفتہ کلاھما قائمان بالجوھر ولم لا یجوز ان یکون المراد بالاسماء الاسماء التی تمیزت فی العلم الواجبی تعالی و صارت مبادی

تعینات الخلائق لا الاسماء المندرجة فیها علی انا نقول ان الکمالات الالٰهیة غیر متناهیة فلا استحالة فی ان یکون الاسماء المندرجة ایضا جامعة والتسلسل المحال هو ترتب امور غیر متناهیة وهو مفقود ههنا وایضا لیس المراد بجامعیة الاسم للاسماء والصفات کونه موصوفا بها بل کونها ملحوظة فیه او کونه متعلقا بها او کونه مشروطا بها کما ان العلم اجمع الاسماء باعتبار تعلقه بجمیعها والتکوین جامع باعتبار کونه مشروطا بصفات الکمال من العلم والقدرة و الارادة وغیرها لایتم بدونها فکانها ماخوذة فیه والقدرة والارادة مشروطتان بالحیوة و العلم وکذا السمع والبصر مشروطتان بالحیوة مستتبعتان ملزومتان للعلم فجامعیة العلم ماخوذة فی هذه الصفات والکلام جامع باعتبار الاشتمال علیها والصوفیة الموحدة قالوا ان الذات تعالی وتقدس بجمیع اسمائه وصفاته سار متجل فی جمیع الاعیان العلمیة والخارجیة ولذا قالوا کل شئ فی کل شئ۔

سالتنی ایضا انه وقع فی مکتوب ان الفنا والبقا للسالک فی الحقیقة انما هو باسم هو مبدأ لتعین السالک او باصول ذلک الاسم لا بالذات البحت فطالب لذات البحت کیف یتسلی بغیر الذات وانی له الصبر والثبات ۔ الجواب ان کمال سعی الطالب المذکور ان یخرج عن الحجب الظلمانی والنورانی وترفع الاستار عن بصیرته حتی یحصل له الوصل العریانی الا ان یصطاد العنقا ویحیط بما لا یدرک نهایته وما احسن من قال فی حقه بالشعر الفارسی ۔ بیت التعین للسالک

عنقا شکار کس نشود دام باز چین   کاین جا همیشه باد بدست ست دام را

وههنا سر یتعلق بالمشافهة ۔

سالتنی ایضا ان المقصد الاعلی والمطلب الاقصی للسالک ان یتخلص عما سواه و یتحرر عن رقیة ما عداه ویحصل له استهلاک واضمحلال بالذات تعالی حتی یخرج عن ورطة الشرک الخفی ولهذا اکثر الصوفیة العلیة صاروا قائلین بکلمة همه اوست وشیخنا وامامنا صار قائلا بکلمة همه ازوست والحق انه یکفی فی حصول هذا المقصد ان ینتفی السالک عن نفسه و عما سواه

ولا یبقی فی شہودہ وشعورہ غیر الحق تعالیٰ وتقدس ولا حاجۃ لہ الی ان یحمل المعدوم الصرف
علی الموجود الصرف ویقول ہمہ اوست ولکن یخدش ان المناسب لھذا المقام ان یقول کلمۃ
ہمہ نیست موجود اوست لان الظلال لما لحقت بالاصول فلیس لہ بد من ان یقول ہمہ نیست موجود
اوست فالقول بہمہ ازوست وان کان خارجا عن الشرک الخفی لکنہ غیر خارج عن ورطۃ الشرک
الاخفی کما ان العلماء غیر خارجین عن الشرک الخفی الا ان نقول ان ھذا القول بالنسبۃ
الی اھل الابتداء۔ الجواب الاستہلاک والاضمحلال المذکور معبر بالتوحید الشہودی وھو
موطن الفناء وزوال الشعور عن شہود ماسوی الحق جل وعلا وعن وجودہ فصاحب ھذا الحال
مالہ مجال التکلم بکلمہ ہمہ اوست وہمہ ازوست اذا لکثرۃ وافراد العالم لسبب مشاھدۃ الوحدۃ
الحقیقۃ مرتفعۃ عن نظرہ راسا فکیف یحکم بان ھذہ الافراد عین الحق تعالیٰ او غیرہ سبحانہ
ھذا مقام الجہل والحیرۃ والتکلم بامثال ھذہ الکلمات یقتضی العلم والتمیز وصاحب الفناء
مالہ شعور بفنائہ بل لیس لہ ادراک بمطلوبہ فکیف یکون لہ شعور بما سوی مطلوبہ بیت

آن معرفتے ست نامش ادراک بسیط آنجا چہ محل دانش وادراک ست

نعم ہمہ نیست موجود اوست وان کان قریبا من حالہ لکن مالہ مجال التکلم بامثال ھذہ
الکلمات لما مر وان تکلم کان نقصا فی حالہ وشرکا فی اطوارہ لان ھذا المقام عین الیقین
وکل من العلم والعین فی ھذا المقام حجاب الآخر علی ما ھو المقرر عند القوم ومن ھھنا علمت
ان صاحب ہمہ اوست ماخرج عن دائرۃ علم الیقین وما تخلص عن شہود الکثرۃ وما
تحقق بالفناء وعین الیقین وان تصور الکثرۃ بعنوان الحقانیۃ لکن مشہودۃ الکثرۃ دون
الوحدۃ والذی حکمت علیہ بانہ مقصد اعلیٰ ومطلب اقصی من الفنا وزوال الشعور
عما عداہ انما ھو شرط للوصول الی المقصد الاقصی والمقصد الاقصی وراءہ۔ بیت

ہیچ کس را تا نگردد او فنا نیست رہ در بارگاہ کبریا

قالوا نانہ رہی نیابی وَفِی ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ۔

تنبیہ: اذا خرج السالک عن ھذہ الفنا والعین الیقین تحقق بالبقاء حق الیقین وارتقی من السکر وعدم الشعور الی الصحو والشعور لم یکن کلا من العلم والعین حجابا للآخر وصار مولودا بالولادۃ الثانیۃ وموجودا بالوجود الموھوب الفانی الحقانی وھھنا شھود العالم متمیزا عن الحق جل وعلا فحینئذ یحکم ہمہ ازواست ویکون فی ھذہ الحکم بریئا عن اقسام الشرک لانہ تخلص بالفناء عن محبۃ ماسواہ وتحرر عن رقیۃ ماعداہ وخرج عن مکاید الامارۃ بل صارت امارتہ مطمئنۃ وتخلق باخلاق اللّٰہ عزوجل ورجع الی العالم للتکمیل والارشاد ویری العالم مصنوعا لہ تعالی مظہرا لکمالاتہ سبحانہ ولما کانت المظاھر صادرۃ عنہ سبحانہ لاجرم حکم بہمہ ازوست وما قلتہ ان ھذا القول بالنسبۃ الی اھل البدایۃ نعم کذلک لکن ماسمعت ان النہایۃ ھی الرجوع الی البدایۃ فھذا القول بالنسبۃ الی اھل البدایۃ والنہایۃ وشھود العالم نصیبہما والمتوسطون الذین ھم فی سکر الحال یستنکفون عن شھود العالم باستغراقہم واستھلاکہم لیس لہم علم بما سواہ ولاشعور بما عداہ اولم یعلموا ان العالم معلوم للحق عزوجل ومشھود لہ تعالی فعلمہ وشھودہ من صفات الکمال نعم محبتہ والتعلق بہ نقص وشرک خفی وبھذا ظھر الفرق بین شھود العوام وشھود اخص الخواص للعالم فشھود العوام وعلیھم مقترن بالتعلق والحب لہ فلاجرم صاروا محجوبین محرومین وشھود اخص الخواص خال عن ھذا التعلق والمحبۃ بری عنہ فھم نجوا عن مرض المحبۃ و تحققوا بصفۃ الکمال الذی ھو العلم والشعور والخواص وان تخلصوا عن مرض التعلق لکن خلوا عن صفۃ الکمال علی ان شیخنا وقدوتنا ایضا قایل بکلمہ ہمہ نیست موجود واوست کما لایخفی علی المتتبع فی کلامہ وما قال کما ان علماء الظواھر ماخرجوا من الشرک الخفی العجب منہ ان العلماء ایضا قائلون بقول ہمہ ازوست فالحکم علیھم بانھم فی الشرک الخفی وعلی القائل بہمہ ازوست بالشرک الاخفی تحکم صرف والاعتراض ناش عن عدم العلم بحقیقۃ الحال وعدم الوصول الی کنہ المقال واللّٰہ المستعان المتعال ومنہ الفیض والنوال

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَّسِيْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا ۔

سالتنی ایضا ان زوال صفة الارادة محمود بالنسبة الی النبی والولی ام بالنسبة الی الولی خاصة الخ۔ الجواب ان المطلوب من زوال صفة الارادة رفع متعلقاتها السوء ولما کان رفع متعلقاتها فی طریق الولایة متعسرا بل متعذرا مع بقاء صفة الارادة لاجرم اهل الولایة یجتهدون فی زوال نفس الارادة بل کان زوالها شرطا فی اطوار الولایة وذلك لان قرب الولایة ظلی والقرب الظلی لا یقوی ان یرفع متعلقاتها السوء مع بقاء نفس الارادة وفی طور النبوة یشهدون فی رفع متعلقاتها لا فی رفع نفسها لانها فی نفسها صفة کمال والقبح الذی جاء فیه من متعلقاتها السوء فلما ارتفع متعلقها السوء لم یبق حاجة الی رفع نفسها لان قرب النبوة قرب اصلی وهذا القرب یقوی ان یرفع متعلقاتها مع بقاء نفسها ففی طریق الولایة زوال الارادة مطلوبة محمودة دون طریق النبوة وما قال السائل ان بقاء الارادة مناف لمقام الرضاء والعبودیة فممنوع لان المنافات لمتعلقاتها السوء بان یرید خلاف رضاء الله تعالی لا لنفس الارادة فان کان مراداته علی وفق مراضی الحق مع بقاء الارادة لا تنافی ۔

سالتنی ایضا عن فناء الجواهر الخمسة التی هی لطائف عالم الامر وسالتنی عن تعین انوارها ایضا فاعلم ان لکل لطیفة من هذه اللطائف الخمس اصلا فی مراتب الوجوب و فناء کل لطیفة منها منوط بوصول تلك اللطیفة الی اصلها واستهلاکها فیه فالقلب اصله عن صفات الافعال ففناءه مربوط بتجلی الافعال واصل الروح من الصفات الحقیقیة ففناءه متعلق بتجلی الصفات واصل السر من الشیونات التی هی اصول الصفات ففناءه موقوف علی تجلی الشیونات واصل الخفی من الصفات التنزیهیة السلبیة ففناءه بالوصول الی هذه الدرجة القصوی واصل الاخفی من مقام الجهل والحیرة التی نشأمن التجلی الذاتی ففناءه مربوط بهذا التجلی، واما انوار اللطائف فنور القلب نحو اصفر علی ما قالوا ونور الروح احمر و نور السر ابیض ونور الخفی اسود ونور الاخفی اخضر ۔

سالتنی ایضا ان طالب الوصال هو قلب السالك فبعد فنائه الاتم ای شئ
واصل بالمطلوب وبعد عدم شعوره من الذی هو صاحب الشعور فان قلنا ان بعد فناء
الاتم یعطی للطالب قلب وادراك وشعور وراء ذالك القلب والادراك والشعور ویکون
هذا القلب الاخیر واصلا وواقفا فلم یصل الطالب الی المطلوب - الجواب الواصل
هو القلب مثلا الذی کان طالبا وحصل له الفناء وصاحب الشعور ایضا هو المعدوم فعدم شعوره
بالنسبة الی ما سوی المطلوب وشعوره بالمطلوب ای ادراك بسیط به وبعد البقاء حصل له
ادراك مرکب وهذا السوال قریب من اعتراض صاحب النزهة اعترض علی القوم فی
القول بالفناء حیث قال بالشعر الفارسی - شعر

گویند عنان خود چه تابی   گم شو که چو گم شوی بیابی
این نکته نمود ناصوابم   چون گم شوم آنگهی چه یابم
یا بنده اگر کسے دگر خواست   از گم شدنم پس او چه میخواست

ولقد کتبت فی حل هذه الشبهة شیئا فی بعض مکاتیبی فلیطلب من ثم -

سالتنی ایضا ان النظر علی المؤثر الحقیقی تعالی والنظر الی الاسباب الظاهریة و
المکاسب الصوریة یکونان فی ان واحد فکیف یجتمع الوجدان الاتم مع الفقدان
الاکمل - الجواب انا ان رای المؤثر الحقیقی فی الاشیاء کلها هو الحق عز وجل ورای الاسباب
علل عادیة یخلق الله تعالی الاثر بعد مباشرتها فلم یکن منافیا للوجدان ولم یحصل الفقدان
کیف وبعض الاسباب مما یجب اتیانها بحیث لو ترکها کان عاصیا -

سالتنی ان قواین ذکر النفی والاثبات صارت برهة من الزمان منوط باسم
الذات وزوال احتیاجی عن النفی والاثبات والآن زال الاحتیاج عن اسم الذات ایضا
والتوجه الصرف والمراقبة یقوم مقامها - الجواب ان هذه الطرق انشرح الصدر و
یحصل الترقی اشتغل به لکن لا تترك تکرار النفی والاثبات لان منافعه متوقعة لم یتم بعد

قلنا ن
برهة ن
الطرق کلها موصلة فبای طریق ن

اسمائہ

سالتنی ان النصیب من الذات الواجبی تعالی وصفاتہ وافعالہ سبحانہ لیس الا التحیر والتحسر والالم والحرقۃ۔ الجواب الامر ھکذا الممکن کیف یدرک کنہ الواجب و الحادث یستحیل احاطتہ بالقدیم فلاجرم یکون الحرمان دائما للتراب ورب الارباب نصیبہ من تلک المرتبۃ المقدسۃ یکون مقدار بقدر استعدادہ وحصولہ ووصولہ مقیدا بقید تعینہ والمطلق منزہ عن ھذا التقدیر المتحال عن ھذا التقیید ولنعم ما قال بالشعر الفارسی

بیت تو از خوبی نمی گنجی بعالم مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش

ولیکن ھذا آخر المکتوب والحمد للہ اولا وآخرا والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائما وسرمدا وعلی آلہ الکرام وصحبہ العظام وعلی سائر الانبیاء والملائکۃ والصالحین۔

مکتوب (۵۳) پنجاہ و سوم

بحاجی شریف خادم درجواب اسولہ وے۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی، اخوی حاجی محمد شریف سوالے چند نمودہ بودند جواب ہر کدام را بگوش ہوش استماع کنند، دوام آگاہی را بیداری و خواب و تلاوت و نماز وجز آن یکسان ست، درین وقت حضور و آگاہی ملکۂ دل می شود وصفت لازمہ او کہ ہرگز انفکاک پذیر نیست، حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام کہ فَاَخَافُ اَنْ یَّقْتُلُوْنِ فرمودند عذر و ابا از تبلیغ رسالت نبود بلکہ بیان حال بود و نیز اشارت بآنست کہ بعد ازانکہ من کشتہ شوم تبلیغ رسالت کما ہو حق از من نیاید ازین می ترسم و اگر عذر و ابا بودے چرا فرمودے: وَاحْلُلْ عُقْدَۃً مِّنْ لِّسَانِیْ یَفْقَھُوْا قَوْلِیْ وَاجْعَلْ لِّیْ وَزِیْرًا مِّنْ اَھْلِیْ ھٰرُوْنَ اَخِی اشْدُدْ بِہٖ اَزْرِیْ وَاَشْرِکْہُ فِیْٓ اَمْرِیْ وثمرۂ دعا اللھم اغفر لمحمد و اللھم اجعلہ عن اکرم عبادک حصول ثواب و درجات ست مر دعا کنندہ را نمی بینی کہ حق تعالی می فرماید اِنَّ اللہَ وَمَلٰٓئِکَتَہٗ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ باز مومنان را حکم است کہ بگویند اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ و نیز بعد از اذان ماثور است کہ

بگوئید وابعثہ مقاما محمود ان الذی وعدتہ انک لاتخلف المیعاد۔ وحال آنکہ موعود حق تعالیٰ البتہ واقع است والدلیل علیہ ماورد فی الحدیث فی غایۃ العمال یاایھا الناس ان انجاکم یوم القیمۃ من احوالھا ومواطنھا اکثرکم علی صلوۃ فی دار الدنیا ان قد کان فی اللہ و الملائکۃ لکفایۃ اذ یقول اِنَّ اللّٰہَ وَمَلٰٓئِکَتَہٗ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ الآیہ فامرنا بذلک المؤمنین لیثبتھم علیہ الدیلمی عن انس ممکن ہر چند وجود ہستی مستقل ندارد وہر چہ دارد عاریت دارد لیکن حق تعالیٰ این ہستی عاریت را از کمال قدرت خویش ثبات واستقرار دادہ است و احکام صادقہ بران مترتب ساختہ وتکالیف شرعیہ در ہمیں مرتبہ فرمودہ وعذاب وثواب دائم بآن مربوط کردہ کہ ہر کہ انکار آن نماید ملحد وزندیق ست و مالک حقیقی ہمہ اشیا اوست تعالیٰ لیکن بظاہر ہر کہ را از بندگان خود مالک ساختہ است دیگرے را تصرف دران بے اذن او حرام ساختہ است و مواخذہ بران مترتب کردہ فلاتکن من القاصرین تخصیص حضرت ابراہیم درمیان سائر انبیا علی نبینا وسائر الانبیاء الصلوات والتسلیمات بہ کما صلیت علی ابراھیم جہت بزرگی ایشان ست ہر نبی کہ بعد ایشان آمدہ مامور بمتابعت آنحضرت گشتہ است اِتَّبِعْ مِلَّۃَ اِبْرٰھِیْمَ حَنِیْفًا شاہد است برین معنی و تفصیل درین باب از مکتوبات حضرت ایشان ما باید جست، ایمان و اسلام فی الحقیقت یکے است لیکن ہر جا عطف اسلام بر ایمان آمدہ است مراد از ایمان تصدیق قلبی باید داشت و از اسلام انقیاد صوری کہ باعمال جوارح دارد کہ در اطلاقات شرع ایمان و اسلام باین معنی ہم آمدہ است مقصود از کریمہ لَقَدْ نَصَرَکُمُ اللّٰہُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّۃٌ تعداد نعمت خود است بر بندگان خود ومنت نہادن ست برانہا وطلب شکر است از ایشان چنانچہ فَاتَّقُوا اللّٰہَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُوْنَ دلالت دارد بران خبر یا فایدہ خبر در ہنگام دوام حضور اگر از ظاہر غفلت واقع شود یا گناہ سرزند ممکن بلکہ واقع ست بحضوری باطن قصورے نیست۔

مکتوب (۵۴) پنجاہ وچہارم

بشیخ محمد علیم جلال آبادی فی الترغیب علی دوام الاقبال الی اللہ سبحانہ والانقطاع عماسواہ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصا علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ التقی اما بعد فقد وصل الینا منکم کتاب کریم کتاب داع الی لذات النعیم لا زالت مشمولا بعنایات اللہ ودوام اقبال اللہ و انقطاع عما سواہ احترق قلوب لعاشقین بنار ھواہ وتعطش اکباد المحبین فی تمناہ فطوبی لمن لم یکن لہ ہم سواہ وبشری لمن لم یبق لہ شعور بما عداہ فیا حبذا المن وفق لمرضات اللہ و یا حسرتا علی من فرط فی جنب اللہ المسئول من اللہ تعالی وصولکم علی الدرجات وشہودکم اقصی الغایات بحرمۃ افضل الرسل واکمل المکونات علیہ وعلی آلہ اشمل الصلوات واکمل المکونات علیہ وعلی آلہ اشمل الصلوات واعلی البرکات۔ مخدوما برادر دینی ملا شاہ حسین چند روز اینجا بود از صحبت او خیلے محظوظ وذوقین شدیم وبرفق اجازت شما ما ہم اجازت نمودیم وفقہ اللہ سبحانہ لمرضیاتہ چون محب قدوی شماست طریقہ شفقت ومہربانی بیش از بیش باوی مرعی دارند۔

مکتوب (۵۵) پنجاو پنجم

بحاجی سلیم بلخی در تذکیر والتزام طریق خود۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام الاتمان الاکملان علی سید المرسلین محمد وآلہ وصحبہ اجمعین۔ سلام وتحیۃ از مسکین دور افتادہ اخوی اعزی حاجی الحرمین الشریفین مطالعہ نمایند وبوظائف اذکار وطاعات سرگرم بوند واز استعداد موت فارغ نباشند و توشۂ آخرت را آمادہ سازند بالجملہ از دنیا معرض وبآخرت مقبل بوند وراہ مراسلت مفتوح دارند کہ سبب توجہ غائبانہ است ویاران طریق را عزیز دارند ووفانی در یکدیگر باشند رحماء بینھم خواندہ باشند وطریق خود را ملتزم بوند واحداث امرے در طریق نمایند فیوض و برکات طریق تازیانے فائض ہست کہ احداث امرے در طریق نشدہ است والا راہ فیوض مسدود است واجازت تعلیم طریقت ہم مشروط است بعدم این احداث واتباع سنت

ورسوخ بر محبت شیوخ ہر چند این محبت بیش از اخذ فیوض از باطن شیخ بیش چون جہر در طریقہ ما نیست یاران را بجہر نباید دلالت کرد و حلقۂ جہر نباید منعقد ساخت والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفےٰ علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۵۶) پنجاہ و ششم

بجناب ارشاد پناہ حقائق ومعارف آگاہ خواجہ عبدالغفار بلخی در جواب رقیمہ ایشان کہ متضمن بشارت بود و بیان سبقت واستقلال اصل وتبعیت ومحوبیت ظل۔

الحمد للہ العلی الاعلی والصلوٰة والسلام علی رسولہ محمد خیر الوریٰ صاحب قاب قوسین او ادنیٰ وعلی صحبہ البررة التقی. اما بعد ذرہ احقر بحضرت ولایت پناہ ارشاد وافادت دستگاہ میرساند عنایت نامۂ نامی وصحیفہ گرامی کہ از روے شفقت ومہربانی نامزد این بے حاصل فرمودہ بودند بورود آن مستسعد وسربلند گردید. مصرع

بوسیدم وبر مردمک دیدہ نہادم

امیدوار است کہ ہم برین منوال این دور از کار را گاہ گاہ بحاشیۂ ضمیر مہر تنویر راہ می دادہ باشند وباذواق خاصہ می نواختہ باشند. ورود این عنایت نامہ کہ از عین کرم بود بے سابقۂ مراسلت نعمتے بود غیر مترقبہ امیدوار کشایشہا وترقیہا از وصول آن گردید بے سبقت از بزرگان می باید وکرم از کریمان می شاید. مصرع در خانہ بکد خدائی ماند ہمہ چیز

از پیشگاہ چنین آمدہ است واشد شوق باصل منسوب گشتہ بدانند از مبدأ ہست و آغاز از اصل یحبھم ویحبونہ خیر وکمال کہ ظل دارد ہمہ مستعار ومستفاد از اصل است وظل در ہیچ چیز بجود استقلال ندارد واگر نسبت خیر وکمال بخود نماید خائن بود ودعوی ہمسری باصل پیدا کند کمال در حق او انتفاے کمال است وخیریت در سلب خیریت ظل نصیبے کہ از اصل دارد بعد رد

منتسبان بآن محویت و متلاشی است ہر چند ظہور اصل بیش محویت و تلاشی ظل بیش۔ بیت

معشوق اگرچہ ہست ہمخانۂ ما ویران تر از ادل ست ویرانۂ ما

بیچارہ کہ جز انتفا از اصل بہرہ ندارد از کمال او چہ خبر داشتہ باشد و بجمال او چگونہ پے برد۔ بیت

گیرم کہ بغمخانۂ ما یار خرامد کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد

تسبیح و عصائے تبرکی زبدۃ العارفین قدوۃ المحققین حضرت مخدومی اعظم قدس سرہ کہ از لطف ارسال داشتہ بودند و این مسکین را بآن نواختہ رسید و بر سر و چشم نہادہ از برکات آن بہرہ مند و مستفیض گردید الٰہی سلامت باشد بشارت قطبیت کہ در بارۂ این مسکین دیدہ مرقوم قلم مشکین رقم فرمودہ بودند از مطالعۂ آن مفتخر و مباہی گردید این دور از کار را ہمین قدر بسیار است کہ بخاطر دریا مقاطر راہ یافتہ است و در حضور پر نور ندکور گردیدہ این معنی را برابر چندین بشارات تصور می نماید و آنقدر شادی و مسرت کہ ازین دست دادہ زیادہ از آنست کہ بشارت دہد۔

ماسرنی تبشیرکم لی مثلہا قد سرنی انی خطرت ببالکم

ظلال اشفاق و ارشاد بر مفارق محبان و ہواخواہان ممدود و مبسوط باد بالنبی الامی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب (۵۷) پنجاہ و ہفتم

بمیرزا شاہ در بیان آنکہ حقیقت ممکنات کہ عدم است و ممکن را از دریافت حقیقت واجب تعالیٰ عجز و یاس ناگزیر مگر آنکہ بوجود موہوب متحقق گشتہ پے بمطلب برد۔

الحمد للّٰہ ذی الانعام والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ سید الانام و علیٰ آلہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام۔ مخدوما حقیقت انسان و سائر ممکنات عدم است کہ لاشئ محض است و وجود و کمالات تابعۂ او خاصہ رب معبود است وجود ممکن در جنب وجود واجب حکم موہومات و متخیلات دارد معدوم از حقیقت موجود چہ دریابد و موہوم از کنہ ثابت متحقق

چه فراگیرد پس ناچار عجز از معرفت باشد و یاس همواره دامنگیر بود۔ خوش گفت بیت

کو غبار ناقهٔ لیلی که مجنون سالها چشم بر ره داشت و گردے از بیابان برنخاست سالهاست

نهایت سعی این بیچاره آنست که بر حقیقت عدمیت خود آگاه شود و از هستی موہوم منخلع گردد و لیکن بادراک حقیقت واجبی تعالی و تقدس چگونه پے برد و غیر از یاس و عجز چه نصیب یابد۔ بیت

عاشقان را نصیب از معشوق جز خرابی و جان گدازی نیست

آرے بعد از عدمیت عارف و انخلاع او ازین هستی موہوم بمقتضاے کریمهٔ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِهٖ الآیه می تواند که بآن وجود موہوب نور مسطور پے بمطلب علی برد و بسرادقات عز و آبد لا یحمل عطایا الملک الا مطایاه والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدیٰ۔

مکتوب (۵۸) پنجاه و هشتم

به محمد مومن گیلانی برہانپوری در جواب عریضهٔ وے با بیان آنکه حصول مقام اوادنی اثر تجلی ذاتی ست و قاب قوسین تعلق بتجلی صفاتی دارد، و ما یناسب ذلک من التحقیق اللائقة۔ التحقیقات

الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ۔ مکتوب مرغوب اخوی اعزی رسیده خوش وقت ساخت، حمد الله سبحانه که بعافیت و استقامت اند و از یاد فقرا فارغ نه از ظهور عدمیت ذاتیه و نیستی جبلی معرا از صفات بعد از تحقق بوجود موہوب که قیام صفات بآن ست، نوشته بودند بوضوح انجامید، بلے ذات ممکن عدم است که بانعکاس صفات کمال در مراتب او وجود نما شده است۔ جبلی تحقیق

چون سالک مستعد را نظر بر عدمیت ذاتیه افتد و کمالات منعکسه را دسترس بصاحب آن کمالات برید بفنا و نیستی موصوف گردد و بموتی که پیش از موت ست مشرف شود بعد ازان بموجب اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا الآیه اگر خواهند که آن میت شده را حیات بخشند و آن مدہوش بادهٔ محبت را بهوش آرند صفات کمال از حیات و علم و غیر آن او را از نزد خود عطا فرمایند فیصیر حیا بحیاته عالما بعلمه قادرا مریدا بقدرته و ارادته

اینجا دقیقہ ایست، باید دانست کہ حقایق ممکنات اعدام مقیدانذ کہ بانعکاس کمالات
وجودیہ متمیز گشتہ اند و ہر عدمے از عدم دیگر جدا شدہ و چون کمالات وجودیہ باصول خود رجوع
نمایند و مرآت عدم را خالی گذارند مابہ الامتیاز، آن عدم از سائر اعدام نماند عدم نیز باصل خود
کہ عدم مطلق باشد ملحق گردد این زمان تمام وکمال از عارف نہ عین ماند و نہ اثر لا تبقی ولا تذر
کمالات وجودیہ چنانچہ ازوے وداع شدہ بودند و او را بعدم حوالہ نمودہ عدم نیز ازوے جدا شد
وبعدم مطلق پیوست ماناکہ این کمال باو ادنی است واثر تجلی ذات ست چنانچہ کمال سابق
کہ عارف بعد لحوق کمالات باصل خود را جماد و عدم می یافت از قاب قوسین بود و تعلق بتجلی
صفات داشت - اگر گویند ہرگاہ تمیز عدم بظہور صفات ست پس چون صفات باصول خود
راجع کردند باید کہ عدم نیز بعدم مطلق رجوع نماید چہ مابہ الامتیاز عدم نماند پس ہر دو کمال
بایک دیگر متلازم باشند و انفکاک مفقود بود پس جزیک کمال داخل تجلی صفات بود کمال واصل
دیگر ناشے از تجلی ذات گوئیم کہ صفات وکمالات خود را ظلال صفات وکمالات حق دیدن
تعالی وتقدس از تجلی صفات ست وکمال این تجلی آنست کہ این ظلال راجع باصول
خود گردد وعارف خود را خالی از صفات کمال یابد و رخت بصحرائی عدم کشد لیکن تا زمانے
کہ سیر سالک در دائرہ صفات ست ہرچند ظلال ملحق باصل شوند و مرآت عدم خالی از کمالات
می نماید کہ مانع از لحوق آں عدم بعدم مطلق می شود چون دائرۂ صفات را بنقطۂ آخر
رساند تجلی ذات پرتو اندازد چہ علامت وصول نہایت ہر مقام ظہور مقام فوق اوست
این زمان علاقہ مذکورہ کہ مانع لحوق مسطور بود نیز نماند و عدم مقید بعدم مطلق ملحق شود
پس تلازم وعدم انفکاک بین الکمالین مطلقاً ممنوع است بلکہ مقید بودن بنقطہ آخر
از دائرہ صفات، باید دانست کہ این معاملہ از پرتو تجلی ذات ست واثر اوست ومعاملہ تجلی
ذات امریست ذوقی کہ بگفتن ونوشتن راست نیاید من لم یذق لم یدر - مصرع
قلم اینجا رسید وسر بشکست

نوشتہ بودند کہ در نماز گاہے چنان حضور روے می نماید کہ در خارج آن روے نمی نماید۔ مخدوما حالتے کہ در نماز پیدا شود آن را مزیّت است بر غیر آن واین حضور از اصالت مخبر است والسلام

مکتوب (۵۹) پنجاہ ونہم

بشیخ ادم تتھی فی بیان ان نسبۃ المشائخ لیست فی مخترعاتھم بل ماخوذۃ من انوار النبوۃ وبیان ان النسبۃ النقشبندیۃ کیف یصل الی الصدیق الاکبر ونسبۃ سائر السلاسل الی علی رضی اللہ تعالیٰ عنہما۔

سبحانک اللھم وبحمدک اشھد ان لا الہ الا انت وان محمدا عبدک ورسولک اللھم صل علیہ افضل صلوٰتک عدد معلوماتک وعلی الہ واصحابہ وازواجہ واھل بیتہ وبارک وسلم تسلیما کثیرا کثیرا وصل الینا مکاتیبکم الشریفۃ المنبئۃ عن سلامۃ الاحبۃ واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ ومحبۃ الشیوخ الفناء فیھم الحمد للہ سبحانہ علی ذلک اکمل الحمد وعلی کل حال۔

سالت عنا ان ما فی ھذہ الطریقۃ النقشبندیۃ من التوجہ الی الاحدیۃ الصرفۃ ثم النفی والاثبات والمراقبۃ فی جمیع الاوقات لو کان فی زمنہ علیہ وعلی الہ من الصلوٰۃ افضلھا ومن التسلیمات اکملھا وفی زمن اصحابہ الکرام علیھم الرضوان لنقلوھا فی الکتب المداولۃ بعدھم المشتملۃ علی سنتہ وسنن الخلفاء الراشدین المھدیین من بعدہ لتوفر الدواعی الیھا فلیس ھذہ الا من مخترعات الاولیاء العظام فالادعاء عن اجتناب البدعۃ ای بدعۃ کانت فی القول بعدم حسنھا ولا نور فیھا ولا ضیاء ولا للعلیل فیھا شفاء ولا لداءمنھا دواء فی ھذہ الطریقۃ العلیۃ کیف یصح وبای معنی انتسبت السلاسل سوی النقشبندیۃ الی علی کرم اللہ وجھہ وھذہ السلسلۃ العلیۃ الی الصدیق الاکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔ فنقول فی الجواب عن السوال الاول ان الکمالات الصوریۃ والمقامات

المدونۃ

المعنویۃ کلها مستفادۃ بہ من الجناب النبوی علیہ و علی الہ الصلوٰۃ والسلام فالاحکام و
الاعمال البدنیۃ وصل الینا بروایۃ العلماء الکرام والاسرار والمعاملات الباطنیۃ وصل
بروایۃ الصوفیۃ العظام - شعر

فکلهم من رسول اللہ ملتمس غرفا من البحر او رشفا من الدیم

عن ابی هریرۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہ انہ قال حفظت من رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ و الہ
وسلم وعائین فاما احدهما فبثثتہ فیکم والاخر لو بثثتہ لقطع هذا البلعوم رواہ البخاری و
روی انہ لما مات عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال ابن عبد اللہ فی ایام عزائہ فی محضر الصحابۃ
مات تسعۃ اعشاء العلم فلما رای توقف عن البعض فیہ قال مرادی العلم باللہ دون العلم
بالحیض والنفاس فالسلاسل کلها منسوبۃ الیہ منتهیۃ لدیہ فالمشائخ واهل السلاسل منتسبۃ
اخذوا بتوسط شیوخهم النسبۃ المعنویۃ منہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ و علی الہ وسلم فلیس
نسبتهم من مخترعاتهم نعم وضع الاسامی تلک النسبۃ من الفناء والبقاء والجذبۃ تلک
والسلوک والسیر الی اللہ وامثال ذلک من مخترعات الصوفیۃ فی النفحات اول من تکلم
بالفناء والبقاء ابو سعید الخراز قدس سرہ فاصل النسبۃ مقتبسۃ من مشکوۃ النبوۃ
ووضع الاسم لها محدث والذکر القلبی ایضا مروی کما روی انہ علیہ الصلوٰۃ کان قبل
البعثۃ مشتغلا بالذکر القلبی ولا تسلم ان التوجہ الی الاحدیۃ الصرفۃ والنفی والاثبات
والمراقبۃ لم تکن فی زمانہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم ولا فی زمان اصحابہ بل الظاهر ان
سکوتہ علیہ الصلوٰۃ والسلام لم یکن خالیا عن هذہ الامور وان لم تکن مسماۃ بهذہ الاهتمام
الاسامی کلامہ علیہ و علی الہ الصلوٰۃ والسلام ذکر وسکوتہ فکر والتوجہ والمراقبۃ وامثالها
داخلۃ فی الفکر تفکر رفتن از باطل سوئے حق تفکر ساعۃ خیر من عبادۃ الف سنۃ فالعجب
کیف نفی کون هذہ الامور فی الصدر الاول وما الدلیل علیہ فقولہ فلیس هذہ الامور
مخترعات اولیاء فی حیز المنع ونقل ان ذکر النفی والاثبات بحبس النفس المعهود

فی طریقتنا علمہ الخضر علیہ السلام بخواجہ عبد الخالق الغجدوانی قدس سرہ ومن البین انہ علیہ السلام لا یعلم شیئا مبتدعا لیس فیہ نور ولا ضیاء ولا للعلیل منہ شفاء فان قیل لما کانت النسبۃ کلہا ماخوذۃ من انوارہ ورشحۃ من اسرارہ علیہ وعلی الہ افضل الصلوۃ واکمل التحیات فما وجہ اختلاف النسبۃ وتبائن الطرق بالصحو والسکر والتلوین و التمکین والتکلم بالشطح وعدمہ وامثالہا فی الاولیاء قلنا وجہہا اختلاف الاستعدادات وتغایر المحال وتباین الاوعیۃ والمظاہر فالنسبۃ الماخوذۃ تختلف آثارہا کمیۃ وکیفیۃ باختلاف ہذہ الامور الا تری ان الغذاء الواحد والدواء الواحد تختلف آثارہما باختلاف الاشخاص والامزجۃ والشخص الواحد یختلف اطوارہ باختلاف المظاہر والمرایا۔ ع

بقدر آئینہ حسن تو می نماید روی

فکل یاخذ الکمال من مشکوۃ النبوۃ لکن علی وفق استعدادہ ویظہر اثرہ مطابقا للمظہر والمحل والنبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم یفید ویلقی المعانی والاسرار علی طبق الاستعداد ووفق الاوعیۃ کلموا الناس علی قدر عقولہم روی عنہ علیہ الصلوۃ والسلام والتسلیمات انہ تکلم مع ابی بکر بکلام اسرار فاذا جاء عمر غیر اسلوب الکلام وبدل تبیان الاسرار واذا جاء عثمان غیر تلک الاسلوب ایضا واذا جاء علی رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین کلمہ بطریق آخر وما ذلک الا لاختلاف الاستعداد وتغایر الفطرۃ والجواب عن السوال الثانی ان سلاسل المشائخ منسوبۃ الی الامام جعفر الصادق رضی اللہ تعالی عنہ وللامام نسبتان نسبۃ من ابائہ الکرام منتہیۃ الی علی کرم اللہ وجہہ الکریم ونسبۃ من اجدادہ من جانب الام ماخوذۃ من الصدیق الاکبر رضی اللہ عنہ وباعتبارہا تین الولادتین الصوریۃ والمعنویۃ قال الامام ولدنی ابو بکر مرتین وکلتا النسبتین فی الامام متمیزتان ووصل الی المشائخ النقشبندیۃ من الامام نسبۃ الصدیق الاکبر وللمشائخ سائر السلاسل منہ النسبۃ الماخوذۃ من علی کرم اللہ وجہہ صلی اللہ تعالی علی سیدنا محمد وعلی آلہ واصحابہ وسلم

مکتوب شصتم (۶۰)

بحاجی سلیم بلخی در شرح واردے کہ نوشتہ بود و سیر و عروج لطائف خمسہ عالم امر و در آنکہ از اجتماع طالبان ترسان و لرزان باید بود۔

بعد الحمد والصلوۃ وارسال التحیات می رساند کہ احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالی عافیتکم واستقامتکم[۲] مکتوب مرغوب کہ متضمن احوال پسندیدہ بود مطالعۂ آن فرحت و بہجت بخشید۔ نوشتہ بودند کہ بتقریب جوانی کہ در حلقۂ ذکر بر در خانقاہ دیدہ بودم بجانب تو متوجہ شدم بناگاہ در محراب مسجد ظاہر شدی بمن متوجہ گردیدی نسبت عالی بمن پرتو انداخت درین اثنا دائرہ بنظر در آمد مثل ماہ چہاردہم بلکہ زیادہ ازان روشن و درخشان بود خود را دران دائرہ مستہلک یافتم بر نہجے کہ ہیچ اثرے از وجود خود نیافتم۔ مخدوما می تواند کہ این دائرہ نورانی عبارت از اسم الٰہی باشد کہ مبدأ تعین شماست و آنکہ اثرے از وجود نیافتند نشان فناست دران اسم، باید دانست کہ وصول باین اسم و فنا در آن کمال مرتبۂ انسانی است و ولایت مربوط است بآن لیکن درین وصول مراتب بسیار است و آن اسم را چندین ظلال است ہر ظل ہنگام وصول بآن عنوان اصل ظاہر می گردد و سالک را در مظنۂ اصالت می اندازد تا کدام صاحب دولت باشد کہ واصل اصل گردد و از ظلال تمام وارہد این از مزال اقدام و اغلاط سالکان است۔ حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہفت سال ہمراہ مولانا عارفؒ در تگ و پوی آن بودم کہ از اصل آگاہی یابم سہ بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا جُبّہ مولانا آنجا می یافتم ہرگز از آنجا بر نمی گشتم۔

نوشتہ بودند بعدہ حاضر شدم دیدم کہ لطیفہائے فقیر ہم در مقام اخفی جمع شدند و سینہ را شگافتہ بعالم علوی پرواز نمودند و جسد فقیر در مسجد خالی ماند از طبقات ہفت آسمان بترتیب گذشتند و بکنگرۂ عرش رسیدہ نشستند اما التفات بعرش نداشتند و باز از آنجا پرواز کردند

[۲] علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ

شبیہ نسخہ

ہمہ نسخہ

ہمان مقدار راہ فوق عرش طیران کردند فہمیدم کہ عالم لامکانی خواہد بود و در آنجا مستہلک گشتند بحدی کہ ہیچ اثرے ازان معلوم نشد کذا و کذا۔ بعد ازان باز رجعت بعالم سفلی کردند و متوجہ بدن گشتند و در مقام اخفی بکجا شدند بعد ازان ہر لطیفہ در مقام خود قرار گرفت۔ مخدوما عروج لطائف و طیران آن از بدن و خالی گذاشتن بدن را از اشرف احوال ست و معبر است بفنائے جسدی چنانچہ تفصیل آن در رسائل حضرت ایشان مذکور است۔ مخدوما لطائف خمسۂ عالم امر کہ اجزا اند عالم صغیر را کہ انسان ہست اصول آن در عالم کبیر است کہ سوائے انسان است از علویات و سفلیات و ظہور آن اصول فوق العرش است کہ نصیبے از لامکانیت دارد و شائبۂ بیچونی یافتہ آن لطائف پاک را باین بدن حادث نسبت تعشق و گرفتاری دادہ اند و باین سبب آن لطائف نورانی را باین پیکر ظلمانی تعلق خاص بہم رسیدہ است چنانچہ ہر کدام را ازان لطائف مکان معین و آشنا جدا در جسد آدمی مقرر گشتہ است و از اعلی علیین باسفل سافلین نزول نمودہ و ای اگر محبوس این قفس ماند و از بند گرفتاری عالم سفلی وا نرہد و ازین سفر پر خطر مراجعت نماید اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ۔ و ہر کرا سعادت ازلی دستگیری فرماید از بند این ظلمت کدہ وا رہاند و شوق اصل دامن گیر او شود و کشان کشان بخود برد۔ بیت

ہر کسے کو دور ماند از اصل خویش | باز جوید روزگار وصل خویش

این عروج لطائف کہ نوشتہ اند اثر آن کشش است و ناشی از جذب اصل و چون ۱ کہ طبیعی این لطائف و ظہور آنہا فوق العرش است ناچار عروج آنہا فوق العرش کہ محل ظہور شان ست باشد دائرہ امکانی بنہایت اصول این لطائف منتہی می شود و سالک بوصول منتہائے آن فنا حاصل می نماید کہ منوط بطی دائرہ امکانی ست و سیر الی اللہ بانجام میرساند و سلوک را تمام می کند بعد ازان معاملہ بجذبہ است کہ معبر بسیر فی اللہ است و مبدأ تعین سالک درین سیر مندرج است بیت

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم | کہ نو پروازم و شاخ بلندی آشیان دارم

از گرمی ہنگامہ طالبان نوشتہ بودند و ظہور احوال عجیبہ از آنہا اظہار نمودہ شکر خداوندی
جل شانہ بجا آرند و نیک باحوال شان پردازند و توجہات در حق آنہا بکار برند و حلقۂ ذکر را معمور دارند
لیکن ازین جمعیت و اجتماع ترسان و لرزان باشند و ہموارہ ملتجی و متضرع بوند کہ خرابی این کس
درین اجتماع نخواستہ باشند و این کثرت ظاہر خلل در وحدت باطن نیفگند و از بعضے وسواس نفسانی
کہ درین اجتماع روے دہد توبہ و استغفار از آں لازم گیرند بالجملہ ہم درین کار سرگرم باشند و ہم ترسان و مستغفر
بوند۔ بزرگان گفتہ اند اعمل و استغفر اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بخلوت راغب بوند چندان
تکرار نفی و اثبات نمایند کہ از وجود و توابع وجود اثرے نماند و حضور خود بخود درپے نماید و لا ینکر اللہ
الا اللہ پر تو اندازد نہ بآن معنی کہ درین وقت بندہ حق گردد جل و علا بلکہ بآن معنی کہ بندہ از ہستی موہوم
منخلع گردد و انانیت امارہ از بیخ برکندہ شود و معشوق خود بخود برخود جلوہ گر باشد مامول از دوستان دعاے
سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم وعلے سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفے علیہ و علے

مکتوب (۶۱) شصت و یکم

آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات و البرکات العلی۔

بفضائل مآب حاجی ابو القاسم بن محمد مراد لاہوری در وجوہ فارقہ میان معرفتے کہ علما بیان فرمودہ اند
و معرفتے کہ صوفیۂ کرام بآن ممتاز اند و در ترغیب بر تحصیل این معرفت۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفے۔ صحیفہ گرامی مشرف ساخت و مسرت بخشید،
چون منبی از دید قصور و تاسف بر احوال و اطوار ماضی و حال بود و ایماے از آرزوے وصول
مطلوب داشت مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ این دید قصور را زیادہ گرداناد و از عُجب و پندار
رہائی دہاد و آتش شوق در دل مشتعل کناد تا از موانع وصول یکسو سازد و در طلب و محبت او بیکجہت
و یک رو گرداند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔ مخدوما شفقت آثارا مطلب اعلی درین نشاۃ فانیہ تحصیل
معرفت حق است جل و علا و معرفت بر دو نوع است، نوع اول معرفتے ست کہ علماے عظام
بیان فرمودہ اند و نوع ثانی آنست کہ صوفیۂ کرام بآن ممتاز اند، نوع اول مربوط بنظر و استدلال است

ونوع ثانی منوط بکشف وشہود، نوع اول داخل دائرۂ علم است کہ از قبیل تصور وتعقل است ونوع ثانی داخل دورۂ حال ست واز جنس تحقق نوع اول مثبت وجود عارف نیست ونوع ثانی مفنی وجود سالک است چہ معرفت درین طور عبارت از فناء فی المعروف ست۔ بیت

قرب نے بالا و پستی رفتن ست قرب حق از قید ہستی رستن ست

نوع اول از قسم علم حصولی ست وادراک مرکب است ونوع ثانی از قبیل علم حضوری ست و ادراک بسیط چہ حاضر درین موطن حق است سبحانہ بجائے نفس سالک کہ فنا یافتہ است، نوع اول حصول معرفت ست باوجود منازعت وانکار نفس چہ نفس درین موطن بر صفات رذیلہ خود است از امارگی وتمرد کہ در نہاد اوست نہ برآمدہ است واز طغیان وسرکشی کہ جبلی اوست باز نگشتہ درین موطن اگر ایمان ست صورت ایمان ست واگر اعمال صالحہ است صورت اعمال است زیرا کہ نفس ہنوز بر کفر خود است ومعادات مولائے خود برپا است در حدیث قدسی است عاد نفسك فانها انتصبت بمعاداتی، لہذا این ایمان را ایمان مجازی گویند، این ایمان از زوال وخلل محفوظ نیست المجاز ینفی، ونوع ثانی از معرفت چونکہ مفنی وجود سالک است ومنتج اسلام نفس است لاجرم ایمان این موطن از زوال محفوظ است واز خلل مامون حقیقت ایمان در اینجا ست وحقیقت اعمال صالحہ درین محل متحقق حقیقت منتفی نمی شود وبقا آنرا لازم گویا در حدیث نفیس لازم است
اللهم انی اسئلك ایمانا لیس بعده کفر ودر کریمہ یَآیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ اشارت باین ایمان ست امام احمد حنبلؒ طالب این معرفت بودہ است کہ باین علم واجتہاد در رکاب بشر حافی می رفت، از وے پرسیدند گفت او از من خدائے را بہتر می شناسد، تا آنکہ امام اعظم کوفی قدس سرہ در دو سال اخیر عمر کہ ترک اجتہاد واستنباط نمودہ عزلت گزیدند چنانچہ در خواب فرمودند لولا النسیان لهلك النعمان در تحصیل وتتمیم این معرفت بودند ودر پے تکمیل این ایمان کہ ثمرۂ این معرفت ست والا در اعمال درجہ علیا داشتند کدام عمل است کہ بدرجہ اجتہاد واستنباط می رسد وکدام طاعت است کہ بپایہ درس وتعلیم می رود وباید دانست کہ قبول اعمال بروجہ

کمال باندازۂ کمال ایمان ست ونورانیت اعمال بکمال اخلاص ست ہر چند ایمان کامل تر و
اخلاص تمام تر اعمال را نور وقبول وکمال دیگر وکمال این ایمان وتمام اخلاص وابستہ بمعرفت ست
وچون این معرفت وایمان حقیقی وابستہ بفنا است وموت قبل الموت پس ہر کہ را در فنا قدم راسخ تر بود
در ایمان کامل تر باشد لاجرم ایمان صدیق اکبرؓ بر ایمان امت راجح آمد لو اتزن ایمان ابی بکر مع
ایمان امتی لرجح ایمان ابی بکر چہ او در فنا فرد کامل بود من اراد ان ینظر الی میت یمشی
علی وجہ الارض فلینظر الی ابن ابی قحافہ مؤید این معنی است زیرا کہ تخصیص ابو بکرؓ بحصول
فنا با وجود حصول آن در سائر صحابہ نیز دلیل بر کمال این معنی ست در وے رضی اللہ تعالیٰ عنہ
مقصود ازین املال ومطلوب ازین اطناب آنست کہ بر ہوشمندان واہل فطانت لا بد وناگزیر
است کہ در حاصل کار ونقد روزگار خود تامل صادق نمایند ہر کرا معرفت مسطور حاصل است
فطوبی لہ وبشری آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد وبمقتضاے وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ
اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ اے لیعرفون چہ کمال عبادت منوط بمعرفت ست زندگانی نمود وہر کہ را این
معرفت حاصل نیست باید کہ در طلب آن بجان کوشد واز ہر کجا بوے از مطلوب یابد از پے آن
شود افسوس است کہ آنچہ درین نشاۂ فانیہ ازین کس طلب داشتہ اند بجا نیاوردہ باشد وبامور
دیگر پرداز د وتعمیر چیزے کہ بتخریب آن مامور است نماید فردا بکدام رو وبکدام حیلت زبان عذر بکشاید۔ بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بما بماند

مکتوب (۶۲) شصت ودوم

بحاجی مصطفیٰ در بیان آنکہ حصول ولایات وعلم آن موہبی است ومقدمات آن کسبی ونیا سب ذلک

حامداللہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ
مفتوح داراد مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید ومطالعہ بعضے اذواق آن ذوق بخشید
از عدم حصول بعضے مطالب صوریہ نوشتہ بودند الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ ہمہ امور را بحق

جل وعلا تفویض نمایند و در حصول آن تعب نکشند اَلَیْسَ اللّٰہُ بِکَافٍ عَبْدَہٗ عزت با مردم بایمان و
معرفت ست نہ بمال وجاہ در تکمیل ایمان کوشند و در حصول مراتب معرفت جدتام مرعی دارند ہر قدر تعب
کہ در تحصیل این مطلب اعلی کشند زیبا و مستحسن است فی الحدیث من جعل الھموم ھما واحدا ھم المعاد کفاہ
اللہ سائر ھمہ ومن تشعبت بہ الھموم من احوال الدنیا لم یبال اللہ فی ای اودیتھا ھلک در تحصیل معاش همومه
اگر کسے نتواند صبر کرد یک جملہ سعی بکار برد اگر بجائے رسید فبہا والا در پے آن نشود کہ بدور و تسلسل
می کشد و پریشانی نقد وقت می آید۔ نوشتہ بودند علم آنکہ مرید در کدام ولایت است صغری یا کبری
یا علیا یا غیرہا الخ۔ مخدوما علم این اشیا در رنگ نفس این اشیا موہبی است ہر چند مقدمات آن
کسبی است صاحب معاملہ بوجدان خویش تشخیص این ولایات می کند و انتقال خود از یکے
بدیگرے درمی یابد اگر صاحب تفصیل علم است و ہمچنین پیر صاحب علم ولایت مرید را و انتقال
او از ولایتے بولایت دیگر مشاہدہ می نماید و اگر مرید صاحب علم نیست بعلم پیر کفایت دارد
بالجملہ حصول ولایت می باید علم آن اگر بدہند نعمتے است والا در نفس ولایت ہیچ نقصانے
ندارد فمنا من علم ومنا من جھل۔

نوشتہ بودند کہ اگر این علم موہبی است توجہ کنند تا شمہ از ان نصیب شود توجہ کردہ
خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ این علم شرط ارشاد و تکمیل نیست ہر چند مستحسن است لیکن صاحب
کمال کہ باین ولایات سیر کردہ رو بنزول آوردہ است و بتکمیل و ارشاد نصب گشتہ اگر بجمیع ہمت
متوجہ این امر خطیر گردد و توجہات نماید صاحب تفصیل علم نبود اغلب آنست کہ از احوال نماید ہر چند
طلاب بے خبر بود از نقص و کمال و از ترقی و انتقال شان از ولایتے بولایت دیگر ولو فی الجملہ
ولو ببعض الامارات واقف باشد و باعلام خداوندی جل شانہ از بعضے امور کہ درین امر
خطیر ناگزیر است مطلع گردد بیت

تو کار بگفتِ کاردان کن — خود کار بگویدت کہ آن کن

والسلام علیکم وعلے سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب (۶۳) شصت و سوم

بشیخ آدم تتہی فی ان قضاء الفوایت احتیاطا فی اوقات النوافل الموقتۃ یقع عن تلک النوافل۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سألت عنا ان المریض الذی فاتت عنہ الصلوات المفروضۃ فی بعض ایام مرضہ ویقضیہا بعد ولا یعرف عددما فاتت عنہ علی تقدیران یقضیہا ایضا وقت التہجد والاشراق بدل صلواتہما وبدل النوافل المرویۃ فی بعض الاوقات سوی السنن الموکدۃ ویفعل کذلک الی انقضاء عمرہ مع انہ یعرف ان ایام مرضہ ما بلغت سنۃ واحدۃ یحصل لہ ما ورد فی ہذہ الصلوات من الثواب الجزیل اولا فنقول الظاہر یحصل بعد اتمام قضاء الفوایت لان تلک الصلوات ینقلب نفلا و تعیین النیۃ فی النوافل الموقتۃ لیس شرطا فیقع عن النوافل الموقتۃ۔

مکتوب (۶۴) شصت و چہارم

بشرف الدین حسین لاہوری در جواب مکتوب وے نوشتہ بود کہ مقدمہ ہمہ اوست بر دل مستولی شود۔

ابواب فیوض ہموارہ مفتوح باد مطالعہ مکتوب شریف مبہج و مسرور ساخت' نوشتہ بودند مقدمہ ہمہ اوست بر دل مستولی می شود و غالب می آید و این شکستہ ملاحظہ شریعت نمودہ التماس کردہ است کہ ہر چہ فرماید بوسعِ طاقت بران مستقیم باشد۔ مصرع

بہ مے سجادہ رنگین کن گرت پیر مغان گوید

مخدوما این مقدمہ و امثال آن ناشی از غلبۂ محبت ست از سکر محبت در نظر محب غیر از محبوب ہیچ نمی در آید و از فرط شوق کثرت را مرآتِ جمالِ وحدت در می یابد۔ بیت

در و دیوار چو آئینہ شد از کثرت شوق ہر کجا می نگرم روے ترا می بینم

و مقرر است کہ مرآۃ از شہود مختفی است ظاہر ہمان صورت است لاجرم حکم بوحدت وجود درین

وقت می نماید و کثرت مختفی و مستور میگردد این زمان سالک را باید که شریعت را از دست ندہد و تکلف خود را بر احکام بندگی دارد بباطن مستہلک وحدت بود و بظاہر باحکام شرعیہ متجلی باشد۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

چون از سکر بصحو آید و از جمع بفرق گراید آن زمان باسلام حقیقی مشرف شود و دعوت و ارشاد را شاید

مکتوب (۶۵) شصت و پنجم

نیز بشرف الدین حسین لاہوری در بلندہمتی و عدم التفات بہرچہ مشہود شود و ما یناسب ذلک۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب کہ بمصحوب حافظ محمد ضیا ارسال داشتہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردیدہ نوشتہ بودند آنچہ دیدہ و دانستہ بود ہمہ را پندار یافت و آنچہ یافت و بینش داشت ہمہ را قصور دید الخ حمد اللہ سبحانہ کہ بصراط مستقیم مہتدی شدید و بشاہ راہ انبیا علیہم السلام در آمدید عزیزی پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بخواب دید پرسید یا رسول اللہ ما التوحید فرمود کلما ہجس ببالك او خطر فی خیالك فاللہ سبحانہ وراء ذلك ہمت را بلند دارند و ہرچہ درین راہ بدست آید قناعت ننمایند ہر خس و خاشاک این راہ بندائے انی انا اللہ می سراید و سالک بیچارہ را بہ پرستش خود میخواند شاہبازی بلند پروازی باید کہ بزریغ بصر مبتلا نشود و بترانہ لَاۤ اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ مترنم بود و کریمہ اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا الآیہ را بیشوائے خود سازد مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی صفت حبیب است و لَاۤ اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ مقولہ خلیل علیہما الصلوٰۃ والسلام نوشتہ بود کہ در محبت تو و محبت او تعالی تفرقہ نمی بیند بیت

بنشینم و با غم تو سازم ۔۔۔ پنہان ز تو با تو عشق بازم الخ

بلے محبت حق است جل و علا کہ براہ پیر و مرشد متعلق است حدیث نفیس من احبہم فبحبی احبہم شاہد این معنی است خوش گفت۔ بیت

یک نغمہ نشستہ در دو پردہ ۔۔۔ یک نشأۃ دو جا ظہور کردہ

پیغامبر خدای را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ بخواب دیدہ اند و نوشتہ مطالعۂ آن بسیار خوش وقت و ساخت حق سبحانہ از کمالات خاصہ ایشان را بہرہ ور سازاد۔

مکتوب شصت و ششم (۶۶)

بشیخ عرب بخاری در نصیحت و در جواب وقائع۔

اخوی اعزی شیخ عرب ازین درویش دلریش سلام عافیت انجام خوانند صحیفۂ مرسولہ رسیدہ خوش وقت ساخت حمداللہ سبحانہ کہ بعافیت صوری وطراوت وجمعیت معنوی اند اللہ تعالیٰ ترقیات دہاد و مزید بر مزید عطا کناد من استوی یوماہ فہو مغبون خلاصہ اوقات را بوظائف طاعات مصروف دارند درین فرصت یسیرہ بتعمیر باطن وتنویر آن پردازند ہیہات ہیہات تعمیر ظاہر سبب تخریب باطن است وبالعکس وما بوالہوسان در پے تعمیر ظاہریم پس از باطن چہ خبر داشتہ باشیم در حدیث آمدہ است فانی بعثت لخراب الدنیا ولم ابعث لعمارتھا۔ نوشتہ بودند در اثنائے صلوٰۃ خمسہ کیفیت نادرہ روے می دہد و دید نیستی بطریق دوام است علی الخصوص در حین ذکر و مراقبہ نہ از وجود اثری در نظر می آید و نہ از علم ارادہ ہیچ امرے در دل می آید۔ مخدوما احوال سنجیدہ وپسندیدہ اند خصوص حالتے کہ در حین ادائے نماز رو دہد بسے اصیل است ولذات آن منبی از انتہا والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب شصت و ہفتم (۶۷)

بصلاح آثار حافظ محمد محسن در شرح حال او با ذکر احادیثے کہ در آن فضائل نماز و وضو و تلاوت قرآن مجید وارد شدہ اند۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج ومسرور گردید چون متضمن احوال علیہ واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت

بخشید۔ نوشتہ بودند قبل ازینکہ معاملہ بفنا و بقا مربوط بود عجائب احوال و اذواق روے می نمود و غرائب حالات و کیفیات ظاہر می گشت الحال کہ معاملہ بجہل کشیدہ غیر از عجز و انکسار نماند و ہر عملے کہ واقع می شود لائق رد و طرد می داند و خود را بہیچ وجہ شایان آنجناب مقدس نمی یابد و غیر از نسبت خالقیت و مخلوقیت نمی دانند بدانند تا معاملۂ سالک در اصول و اصول اصول است الی ماشاء اللہ تعالیٰ نسبت فنا و بقا و اصالت و ظلیت و مرآتیت و امثال آن متصور است و اشواق اذواق و لذات و کیفیات و وصل و اتصال کاین و ثابت وچون معاملہ از اصول بالا رود وصل در رنگ ظل در راہ ماند و کمالات نبوت پرتو انداز د و تمیز مفقود شود جہل و نادانی پدید آید و حیرت و عجز افزاید شوق و ذوق در راہ ماند و خیال وصل و اتصال از سر فرود آید و نسبت اتحاد و ظلیت و مرآتیت رو باستتار آرد و نسبت خالقیت و مخلوقیت صرف جلوہ فرماید۔

نوشتہ بودند گاہ گاہ نسبتے وارد می شود و نور صرف ظاہر می گردد و خود را دراں نور مضمحل و متلاشی می یابد و از خود نامے و نشانے دراں وقت نمی فہمد و اطلاق نور بران مرتبہ از نایافت حقیقت اوست و الا آن امر بسیت کہ از حیز تحریر و تقریر بیرون ست و بہیچ چیز تعبیر ازان نمی توان نمود و حیز عجز و حیرت ازان مرتبۂ مقدسہ نقد وقت نیست۔ مخدوما حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہٖ فوق مراتب تعینات مرتبہ بر نگاشتہ اند و تعبیر ازان بنور صرف نمودہ و آنرا حقیقت کعبہ فرمودہ اند اگر آنچہ شما نوشتہ و دریافتہ اید ہماں حقیقت است کہ آنحضرت بیان کردہ اند پس زہے سعادت کبری فطوبیٰ لک و بشریٰ و اگر ظلی از ظلال این حقیقت بود ہم مغتنم است بالجملہ ہر چہ ہست کبریت احمر است از اصالت و علو این نسبت، آنچہ نوشتہ اند کہ اکثر اوقات این نسبت در نماز وارد می شود خصوص در نماز فرض کہ بجماعت ادا می نماید و بعد از فراغ تا در محل نماز مقید نشستہ است آن حالت ہم باقی است بعد ازان رو باستتار می آرد۔ مخدوما نماز کہ معراج مومن است موطن ظہور اصل است و نمونۂ حالت معراجیہ، حدیث الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسال ولیرغب شنودہ باشند، و نیز در حدیث آمدہ ما من حالۃ یکون علیہا العبد احب الی اللہ من ان یراہ ساجدا

یعفر وجھہ فی التراب، وہم در حدیث است اذا دخل العبد فی صلوتہ اقبل اللہ علیہ بوجہ فلا ینصرف حتی ینقلب او یحدث حدیث سوء باز فرائض صلوات را خصوصیت علیحدہ است وجماعت نور علی نور است رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است ان اللہ لیضیئ للذین یتخللون الی المساجد فی الظلم بنور ساطع یوم القیمۃ ونیز در حدیث است المشاؤن الی المساجد فی الظلم اولئک الخواص فی رحمۃ اللہ، وہم در حدیث است ان اللہ یستحیی من عبدہ اذا صلی فی جماعۃ ثم یسال حاجتہ ان ینصرف حتی یقضیہا، وہم در حدیث است الصلوۃ فی بیتہ بصلوۃ وصلوتہ فی مسجد القبائل بخمس وعشرین صلوۃ وصلوۃ فی المسجد الذی یجمع فیہ بخمس مائۃ صلوۃ وصلوۃ فی المسجد الاقصی بخمسۃ الاف صلوۃ وصلوۃ فی مسجدی ھذا بخمسین الف صلوۃ وصلوتہ فی المسجد الحرام بمائۃ الف صلوۃ، وہم در حدیث است ان من حافظ علی ھٰؤلاء الصلوات الخمس المکتوبات فی جماعۃ کان اول من یجوز علی الصراط کالبرق اللامع وحشرہ اللہ فی اول زمرۃ من السابقین وکان لہ فی کل یوم ولیلۃ حافظ علیھن کاجر الف شھید قتلوا فی سبیل اللہ، وہم در حدیث آمدہ است لا یتوضا احدکم فیحسن وضوء ویسبغہ فیاتی المسجد لا یرید الا الصلوۃ الا استبشر اللہ بہ کما یستبشر اھل الغایب بطلیعۃ غائبھم۔

نوشتہ بودند کہ ترقی در تلاوت قرآن مجید مفہوم می گردد در چیزہاے دیگر کم است خصوصاً تلاوتے کہ در نماز بطول قنوت کردہ می شود، بلے چون معاملہ از اصول بالا رود وتمیز مفقود شود ترقی دران موطن بتلاوت قرآن است وبنماز کلام صفت حقیقت است واز موصوف خود ہیچ گونہ انفکاک وجدائی ندارد وتلبس وتشبث بآن موجب کمال تقرب است بموصوف آن، در حدیث آمدہ است اھل القرآن اھل اللہ وخاصتہ می تواند کہ مراد از اہل قرآن ہمیں جماعہ باشند کہ باین درجہ رسیدہ اند واز اصول گذشتہ وبحقیقت ثنائیہ بتمامہ مطہر گشتہ باشند وتا چنین از ماسوا پاک ومطہر نشود، اہل قرآن وسزاوار تلاوت آن نبود تلاوتے کہ پیش ازین حالت بوقوع می آید

داخل اعمال ابرار است نہ اعمال مقربین، دران موطن تکرار کلمۂ طیبہ سود مند و ترقی بخش است
وچون برکت این کلمۂ مبارک طہارت باطن بحصول پیوندد قابل تلاوت گردد کریمۂ لا یمسہ الا
المطہرون ایمائے باین معنی دارد یعنی نخوانند قرآن را مگر کسانیکہ پاک شدہ اند از دنس تعلقات
تعبیر از قرأت قرآن مساس کرد از جہۃ مبالغہ در حدیث آمدہ است الا من اشتاق الی اللہ
فلیستمع کلام اللہ، وہم در حدیث است من اراد ان یحدث ربہ فلیقرء القرآن، وہم در
حدیث است حملۃ القرآن اولیاء اللہ فمن عاداہم فقد عادی اللہ ومن والاہم فقد
والی اللہ وہم در حدیث است ما انزل اللہ عز وجل اٰیۃ الا ولہا ظہر و بطن ولکل
حرف حد ولکل حد مطلع والسلام۔

مکتوب (۶۸) شصت و ہشتم

بشیخ غازی در بیان آنکہ رویت قلبی در دنیا واقع ہست یا نہ وحقیقت سخن سلطان العارفین کہ فرمودہ
جائے کہ سالک بسالہا نرسد سلطان خیال بیک لمحہ می رساند۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ برادر عزیز شیخ غازی اسولۂ چند نمودہ بود
در جواب آن سطرے چند نوشتہ می شود واللہ الہادی الی سبیل الرشاد۔ بدانند کہ متاخران
صوفیہ علیہ بوقوع مشاہدہ کہ عبارت از رویت قلبی است در دنیا قائل اند واثبات آن درین
نشاۂ فانیہ می نمایند و واقع می دانند وصاحب تعرف می گوید اجمعوا علی انہ تعالی لا یری
فی الدنیا لا بالبصر ولا بالقلب ما ناکہ مراد ازین اجماع اجماع قدمائے صوفیہ است، پس
قدمائے صوفیہ برویت قلبی در دنیا قائل نیستند ومذہب حضرت ایشان قدس اللہ سرہ نیز موافق این اجماع
است بآن معنی کہ مشاہدہ نہ ذات حق است جل وعلا کہ متعلق برویت اخرویست بلکہ
متعلق مشاہدہ ظلے است از ظلال کہ گرفتاری بآن گرفتاری ست بغیر طالب ذات عز برہانہ
بآن در نماند واز ذروہ بحضیض نفرایدو آنچہ از حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ منقول است کہ

گفتہ اند، ہرچہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آن ہمہ غیر است بحقیقت کلمہ لا نفی آن باید کرد نیز مطابق این اجماع است و مؤید آنست آنچہ در نفحات می آرد کہ عزیزے پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم در خواب دید، پرسید یا رسول اللہ ما التوحید؟ فرمود کلما ہجس ببالك او خطر فی خیالك فاللہ تعالیٰ وراء ذلك وآنچہ از بعضے اکابر در اثبات مشاہدہ نقل کردہ اند از کجا کہ آن اکابر را از آن مقام ترقی واقع نشدہ است و تا آخر درین مشاہدہ بند ماندہ اند۔

نوشتہ بودند کہ روزے این فقیر الہام شد اگر جنید صفت میخواہی در خود مشغول باش، در خود مشغول شدن چیست و جنید صفت بچہ معنی است۔ مخدوما می تواند کہ در خود مشغول شدن عبارت از سیر انفسی باشد کہ بجذبہ معبر است و سلوک سیر آفاقی است یعنی از سلوک بجذبہ آئی و از آفاق بانفس درآئی کہ یافت در بیرون خود نیست۔ بیت

ہمچو نابینا مبر ہر سوے دست | با تو در زیر گلیم است ہرچہ ہست

و این سیر انفسی نہایۃ است در اطوار ولایت و جنید صفت متحقق شدن است بکمال او قدس سرہ کہ سیر انفسی باشد۔ نوشتہ بودند کہ سلطان العارفین شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ گفتہ است جائے کہ سالک بسالہا نرسد سلطان خیال بیک لمحہ می رساند و ازین قول تعجب داشتید کہ خیال چہ چیز است کہ کسے را بجائے برساند و اگر بالفرض چیزے پیش سالک آرد چگونہ بر آن اعتماد نماید بر خواب و خیال چہ اعتبار است۔ مخدوما آنچہ سلطان العارفینؒ فرمودہ است حق است باٰن معنی کہ بمدد سلطان خیال راہ سنین بیک لمحہ قطع می یابد، راہ غیب الغیب بمدد وہم قطع می شود و معاملات بیچونی بیاری خیال صورت پذیر دو مدرک میگردد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ بسرہ نوشتہ اند مدار سلوک این راہ بوہم و تخیل است، احوال و مواجید کہ معانی جزئیہ این راہ است بوہم مدرک می گردد و تجلیات و تلوینات سالکان در مرآت خیال مشہود می شود فلولا الوہم یقصر الفہم و لولا الخیال یستتر الحال درین راہ ہیچ چیز نافع تر از وہم و خیال یافتہ نشد واکثر ادراک و انکشاف شان مطابق واقع برآمدہ وہم است کہ پنجاہ ہزار سالہ راہ را کہ

در میان عبد و رب است بکرم خداوندی در اندک مدت قطع می نماید و بدرجات وصول می رساند و خیال است که دقائق اسرار غیب الغیب را در مرآت خود منکشف می سازد و سالک مستعد را مطلع می گرداند، هذا کلامہ قدس سرہ والسلام۔

مکتوب (۶۹) شصت ونہم

بہ محمد باقر فتح آبادی در بیان آنکہ عشق حقیقی موہبی است و نصیب باطن است۔

نوشتہ بودند کہ عشق حضرت حق سبحانہ از راہ دیدن است یا از راہ دانستن۔ از راہ دیدن نیست کہ دیدار موعود باخرت است بلکہ از راہ شنیدن و دانستن۔ بیت

نہ تنہا عشق از دیدار خیزد ۔۔۔ بسا کین دولت از گفتار خیزد

نوشتہ بودند اگر از راہ دانستن است پس ایمان آوردہ ایم بخدای تعالی و شناختہ ایم او را چنانچہ باسما و صفات خود ہست پس چیست وجہ بلا است کہ باوجود این ہمہ دانستن و شناختن برابر عشق مجازی ہمہ بیقراری و بے آرامی در نہاد ما پیدا نیست و آتش شوق در دلہاے ما در اشتعال نمی آید، جواب از دو وجہ است۔ وجہ اول آنکہ مجرد دانستن موجب عشق و گرفتاری نیست، اگر مجرد دانستن در عشق کفایت کند باید کہ ہمہ مومنان والہ و عاشق باشند و از خود و غیر خود آزاد بودند کہ لازمۂ عشق است بلکہ عشق و گرفتاری موہبت حق است جل و علا کہ مترتب بر دانستن است و در عالم اسباب منوط بسلوک و ریاضت است و صحبت شیخ مقتدا کہ مقامات سلوک و جذبہ را طے کردہ است و دانستن و معرفت کہ صوفیہ کرام بآن ممتاز ند نتیجہ این عشق و ولولہ است و منتج حق الیقین است کہ مقام بقا است من قتلہ فانا دیتہ آنرا گواہ است۔ وجہ دوم آنکہ عشق و محبت کہ بمراتب بیچونی متعلق است نصیبے از بے کیفی دارد و نصیب باطن ست کہ سرایت آن بظاہر کہ سراسر چون است کمتر است و عشق مجازی کہ بچون و چند متعلق است نصیب ظاہر است لہذا آثار آن در ظاہر بیشتر است از بیقراری و بے آرامی و آہ و نعرہ و

لاغری و زردی بخلاف عشق حقیقی کہ بے کیف است و این آثار درو بے کمتر اثر آن فنا فی المعشوق است و آزادی از ماسوی این حقیقت عشق است و آن صورت عشق شبلی را گفتند که دعوی محبت میکنی و فربہی منافی آن است شبلی گفت۔

احب قلبی وما ادری بدنی ولو دری ما اقام فی السمن

بالجملہ در عشق مجازی میان عاشق و معشوق چونکہ مناسبت صوری کائن است آثار آن در صورت بیشتر ظاہر است و در عشق حقیقی چون این مناسبت مفقود است اثر آن بظاہر کمتر می آید و فنا و بقا کہ از صفات باطن ست میسر ساند آرے در مقامات ظلال مناسبت اصالت و ظلیت میان محب و محبوب درمیان ہست اگر آثار آن ولو فی الجملہ بظاہر آید گنجایش دارد و صیحہ و نعرہ و امثال آن درمیان آید چون معاملہ از ظلال برتر رود بلکہ اصل در رنگ ظل نیز در راہ ماند و کار بغیب الغیب افتد تپش و بے آرامی محبت کمتر باشد لہذا در کمالات نبوت محبت بمعنی ارادہ طاعت است زاید بر آنکہ منشاء بے آرامی باشد این محبت در رنگ محبتے است کہ ہر کس را بذات خود است بلکہ از ان ہم نازک تر کہ او تعالی از بندہ بہ بندہ اقرب است و شک نیست کہ محبوب تری از خود نیست الا ماشاء اللہ تعالی و ہیچ بے آرامی درین محبت ثابت نیست۔ نوشتہ بودند کہ در توفیق عبادت حق جل و علا خود را بسیار قاصر و عاجز می یابد و قدرت سرانجام امور اخروی در خود کمتر می بیند ناچار استعلاج بیماری خود می نماید، مخدوما آنچہ نوشتہ اند از زبان فقیر نوشتہ اند از بے توفیقی ہائے خود چہ اظہار نماید استعلاج ازین دور از کار جستن در رنگ استعارت از مستعیر است و سوال از محتاج فقیر مرض الاطبا اینجا صادق است حق سبحانہ و تعالی ما را و شما را بکسب مرضیات خویش موفق گرداند و بمراتب کمال مہند سازد۔

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بمیر عبد الرحمن در بیان حقیقت جامعہ و مضغہ قلبیہ و وجوہ اشتراک۔

حامداللہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم. اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح داراد صحیفہ گرامی کہ نامزد این دوراز کار نمودہ بودند بورود آن مشرف ومبتہج گردید از درد طلب وشوق مطلب اظہار نمودہ بودند حق سبحانہ این درد را زیادہ تر بکند ونائرہ شوق مشتعل تر سازد تا از ما سوی بالکل برہاند وتعلقات علمی وحبی را بآن پاک بسوزد وبفنا ونیستی رساند. بیت

ہیچ کس را تا نہ گردد او فنا ‏ ‏ ‏ ‏ نیست رہ در بارگاہ کبریا

مخدوما قلب را گاہے اطلاق کنند ومراد حقیقت جامعۂ قلبیہ دارند کہ از عالم امر است ذکر وتاثر والتذاذ وسکر وفنا واستہلاک کہ متعاقب یکدیگر می آیند کار اوست وگاہے اطلاق کنند ومراد مضغہ دارند کہ در جانب دست چپ واقع است کہ از عالم خلق است وحقیقت جامعہ قلبیہ را باین مضغہ تعلق خاص است کہ گویا آشیانۂ اوست ومسکن وماوای او ونوعی اتحاد درمیان شان کاین گشتہ است کہ امتیاز گویا مفقود شدہ ودر بعضے احکام شرکت بہم رسیدہ واز ذکر حقیقت جامعہ تحرک در مضغہ ہم پیدا گشتہ در رنگ روح کہ از عالم امر است ونصیبے از بیچونی دارد بواسطہ تعشق ببدن فانی در بدن شدہ است وباحکام بدن منصبغ ومتحقق گشتہ وبتوسط بدن سمیع وبصیر ومتکلم گردیدہ وبلذت بدن ملتذ وبالم او متالم واز تحرک وسکون او متحرک وساکن شدہ پس ذکر قلبی کہ اہل ابتدا را حاصل میشود آن ذکر حقیقت جامعہ راست اولا وبتوسط ومجاورت او مضغہ نیز ذاکر ومتحرک می گردد بالجملہ یک ذکر است کہ منسوب بہر دوست وبجہت انصال واتحاد وعدم امتیاز شان ذکر یکے بدیگرے منسوب شدہ وبحرکت یکے دیگرے متحرک گشتہ للمولوی المعنوی قدس سرہ بیت

چونکہ او شد گوش وچشم ودست وپاے ‏ ‏ ‏ ‏ خیرہ ام در چشم بندی خداے

ہرگاہ بندہ را با حق جل وعلا این دید حاصل می شود اگر روح وقلب را کہ نصیبے از بیچونی دارند این معاملہ درمیان آید گنجایش دارد۔ نوشتہ بودند کہ ذکر معدہ کہ در عبارت بعضے اکابر واقع شدہ بچہ معنی است وذکر دل کدام وامتیاز میان این دو ذکر چیست۔ مخدوما معدہ را محلی است ودل را

محل دیگر ذکرے و تحرکے کہ از محل معدہ برآید آن ذکر منسوب بمعدہ است و ذکرے کہ از محل دل ظاہر گردد و ذکر دل فالامتیاز بینہما بامتیاز المحال۔

مکتوب (۷۱) ہفتاد و یکم

بشیخ مظفر برہانپوری کہ فرع ہر چہ دارد از اصل است حتی کہ شوق و محبت ہم بانصائح و مواعظ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد، صحیفہ گرامی رسیدہ سبب مسرت گردید اظہار اشتیاق ملاقات نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند وانا الیہم لاشد شوقا شنودہ باشند، اشد شوق با وجود کبریا و استغناء ذاتی باں طرف منسوب گشت چہ ہر چہ منسوب باصل است اصالت و غلبہ دارد فرع طفیلی است ہر چہ دارد از اصل دارد در ہیچ امر بخود استقلال ندارد، شوق و محبت او پرتو شوق و محبت آنجناب است و قطرہ ایست از دریاے بیکران شوق او عز برہانہ۔ بیت

ادائے حقِ محبت عنایتیست ز دوست
وگرنہ عاشقِ مسکین بہیچ خرسند است

شوق فرع را باشوق و محبت اصل چہ نسبت و کدام مساوات، اثر محبت اوست کہ عرصۂ کائنات را از کتم عدم برآوردہ و سلسلہ وجود و ایجاد را جنبش دادہ و پردگیان غیب ہویت را در عرصۂ ظہور آوردہ مرایاے کمال و جمال خود گردانیدہ جاذبہ حب وست کہ محب بے پر و بال را از گرداب علایق کشیدہ بسرادقات عظمت و کبریائی می رساند و پنجاہ ہزار سالہ راہ را در اندک مدت قطع می کناند والا سعی و کوشش محب بیچارہ چہ می آید و از محبت او چہ می کشاید۔ بیت

مرا گر توسنِ دل نیست در راہ
کمندِ زلفِ او ہم نیست کوتاہ

سخن بجاے دیگر رفت، طلب نصائح رفتہ بود۔ مخدوما در اتباع سنت بجان کوشند تشبہ را بسرور دین و دنیا علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام در جزوی و کلی و عادات و عبادات سعادت عظمی دانند و مثمر برکات و منتج درجات عالی تصور نمایند متشبہانِ محبوب محبوب اند و پس روانِ وے پسے مرغوب

کریمہ قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰہَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ شاہد این معنی است اوقات را معمور دارند و بخلوت راغب بوند و نماز را بطول قنوت ادا نمایند و شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند چندان تکرار کلمہ طیبہ نمایند کہ از جمیع مرادات تہی گردند و بمراد حق جل و علا قائم شوند و نفی وجود و کمالات تابعہ وجود از خود نمایند تا ہمہ منتفی گردند و عدمیت ذاتیہ روے نماید و انانیت امارہ از بیخ برکندہ شود و کمالات ہمہ باصل عاید شوند حتی ذکر و حضور ہم نماند و لا یذکر اللہ الا اللہ درمیان آید وقایعے کہ دیدہ اند و نوشتہ نیک و روشن اند و مبشرات اند والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بہ محمد سعید سہارنپوری در بلند ہمتی و عدم التفات مشاہدات و مکاشفات۔

حامداً للہ العظیم و مصلیاً علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالی ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح داراد مکاتیب شریفہ بتعاقب رسیدہ مسرت بخش گردید از شوق ملاقات و درد فراق اظہار نمودہ بودند امید کہ آتش این شوق سربلند گردد و شعلۂ عشق مشتعل تر شود تا از ماسوا بالکل برہاند و تعلقات علمی و حبی را از ما دون او تعالی پاک بسوزد و این ہستی موہوم کہ حجاب نیستی حقیقی است مرتفع شود و فنائے حقیقی و نیستی تحقیقی روے نماید و بدام این نیستی صید ہستی فنا کند مخدوما افادہ و استفادہ در طریقہ بزرگان ما انعکاسی و انصباغی است مرید صادق کہ برابطہ محبت بشیخ مقتدا دارد ساعۃً فساعۃً برنگ اومی برآید و در حضور و غیبت بجاذبہ این عشق معانی خفیہ او را می رباید این معنی را داندیاناند لیکن حضور و صحبت را تاثیر قوی تر است۔

نوشتہ بودند کہ از نفی و اثبات گذشتہ معلوم می شود کہ بمعائنہ مذکور می کشد۔ مخدوما این نوع مکاشفات و تجلیات سالکان راہ را روے می دہد در آخر کار از ین ہمہ باید گذشت و بجہل و حیرت باید آمد عالی ہمت باین ظہورات فریفتہ نشود و از مطلب اعلی باین قسم مشاہدات باز نماند حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر است

بحقیقت کلمۂ لا نفی آن باید کرد تا بتوانند تکرار نفی و اثبات نمایند و ہمہ مشہودات و متخیلات را در تحت لا آرند و چون مغلوب شوند و دید غالب آید و شمار از شمار بر باید امر دیگر است۔ نوشتہ بودند کہ این را غیبت گویم یا حضور یا صورت شوقی و لذت ذوقی است چون درین ہنگام غیبت از ماسوی ست و حضور حق است جل و علا و صورت شوق و لذت ذوقی باین غیبت و حضور آوردہ ہرچہ می گویند گنجایش دارد۔ نوشتہ بودند کہ اکثر ہا سکر دامنگیر است ہم شکر این عطیہ بجا آرند و ھل من مزید گویان بورائے آن پویند و مقام صحو و بندگی جویند۔

مکتوب ہفتاد و سوم (۷۳)

بشیخ بایزید در بیان آنکہ علم باحوال باطن از محسنات زائدہ است، در نفس وصول ارباب علم و ارباب جہل برابرند۔

اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد مکتوب شریف رسیدہ خوش وقت ساخت مفدیات فقد و یاس آمیز۔ نوشتہ بودند چہ توان کرد شما از علم قلیل النصیب ہستید باطن شما بنسبت ماخوذہ معمور است و در مراتب قرب مستحضر حضرت ایشان ما قدس اللہ تعالیٰ بسرہ نوشتہ اند کہ نسبت باطن ہر چند بلند تر رود بجہالت نزدیک تر باشد اندوہ نخورند و بذکر و فکر ہموارہ مشتغل باشند و تقویہ نسبت باطن نمایند کہ ترقی باطن باعمال ظاہر وابستہ است ارباب علم و ارباب جہل در نفس وصول و قرب برابر اند فرق بعلم وصول و قرب است و عدم علم آن کہ از محسنات زائدہ است اگر شما را علم کم است بعلم دیگرے کفایت کنید و از عدم خواب و خیال و از فقد ظہور امرے در استخارہ در بار نباشند کہ ولایت و قرب بآن مربوط نیست و فقد آن ہیچ نسے در کمال نقصان ندارد و ہمت بلند دارند و بمقصد اقصی در آویزند محسنات زائدہ گو نباشند۔ بیت

تو مباش اصلا کمال اینست و بس	رو در و گم شو وصال اینست و بس

و اگر از حقیقت کار می پرسید ہمہ کس از مرتبۂ ذات اقدس بفقد و جہل موصوف اند و ارباب علم

کمی نسے

وجہل را ازاں ذروۂ علیا پاس دامن گیر علم وشہود وگفت وگوے ہمہ در مراتب ظلال است ودر مراتب اوصاف وافعال ودر مرتبہ ذات مقدس جز حیرت وجہل چیزے نیست اعرفہم باللہ اشدہم تحیرا فیہ بیت

والسلام اولاً و آخراً

ازین خانہ آواز پاے نخاست ... ہمیں دست من حلقہ بر در شکست

مکتوب (۷۴) ہفتاد وچہارم

نیز بشیخ بایزید در اختیار نمودن سفر حج وبیان آنکہ حقیقت تصوف اضطراب وبیقراری است۔

اللہ تعالی از رقیت ماسوی محرر کناد وبجذبات معنویہ ملتذ وخوشوقت داراد صحیفہ گرامی رسیدہ سبب مسرت گردید مخدوما امیدواریم کہ اواخر این ماہ کہ ماہ ذی الحجہ باشد از بست ودوم تا بست ونہم انتقال از سرہند واقع شود واز راہ بندر سورت بکعبۂ مقصود ووصول میسر آید۔ مصرع

تا در میانہ خواستہ کردگار چیست

ہرچند عقل عقیل نظر بعالم اسباب پابند می شود لیکن در راہ عشق پارہ از بند عقل باید برآمد ونظر بمسبب باید دوخت، خوش گفت بیت

دل اندر زلف لیلی بند وکار از عقل مجنون کن ... کہ عاشق را زیان دارد مقالات خردمندی

واقعہ کہ دیدہ ونوشتہ بودند نیک وروشن است حق سبحانہ امور منتظرہ را از قوت بفعل آرد وگرمی در طلب عطا فرماید تا از ماسوی برہاند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔ عزیزی گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند گفتہ اند مرید را بدین صفت باید بود کہ درین کریمہ مذکور است حَتّٰی اِذَا ضَاقَتْ عَلَیْہِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَیْہِمْ اَنْفُسُہُمْ وَظَنُّوْا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰہِ اِلَّا اِلَیْہِ الآیہ۔ دیگر شمارا بخدا سپردیم کجا تصدیع می کشید مارا نیز بخدا سپارید جل وعلا وبدعاے سلامتی خاتمہ یاد آورباشید۔ رباعی

گر بماندیم زندہ بر دوزیم ... دامنے کز فراق چاک شدہ

وراہم بردیم عذر ما بپذیر   اے بسا آرزو کہ خاک شدہ   والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۷۵) ہفتاد و پنجم

بیکے از نساء اہل طریق در عزا و نصیحت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات ہمشیرہ عفیفہ محترمہ می رساند کہ از شنودن خبر وحشت اثر چہ نویسد کہ چہ قدر غم و غصہ روے داد لیکن چون بتقدیر و ارادۂ مولاے حقیقی است جل شانہ غیر از صبر و شکیبائی چارہ نیست و جز از تسلیم و رضا گذر نہ اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ دنیاے شما رفت حق سبحانہ شمارا آخرت بدہد و محبت خود عطا فرماید و با خود آشنائی و از ماسوا رہائی دہد اوقات را بیاد او تعالی معمور دارند و گذشتہا را بدعا و فاتحہ یاد آرند امروز و فردا ما نیز بآن جماعہ ملحق می شویم و از خان و مان جدا می گردیم و فرزندان و خویشان را وداع می کنیم توشہ آخرت را آمادہ سازند و گور و قیامت را نصب عین گردانند حق سبحانہ شمارا اجر عظیم کرامت کند و جمعیت ظاہر و باطن عطا فرماید، اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔ چون دنیاے

مکتوب (۷۶) ہفتاد و ششم

بفضیلت مآب شیخ آدم تتہی دربیان آنکہ در نماز جز بتکمیل نماز نباید کوشید و در زمان خاتم انبیا علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات منصب قطبیت و قیومیت بآنسرور صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بود

حامدا للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالی ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد صحائف گرامی بتعاقب یکدیگر رسیدہ سبب مسرت گردید۔ نوشتہ بودند کہ مقتدی عقب امام بذکر نفی و اثبات مشتغل شود یا نہ۔ مخدوما مقتدی و غیر مقتدی را باید کہ در نماز بارکان نماز مقید باشد و در رعایت آداب و سنن آن کوشد اوقات از براے ذکر نفی و اثبات بسیار است در نماز بتکمیل نماز پردازد کہ افضل اعمال و اکمل مقربات ست آرے اگر در حضور دل و وقوف قلبی

کوشد مستحسن می نماید لاصلوٰة الا بحضور القلب وارد شده است ونیز نوشته بودند که در بعضے عبارت وارد شده است که پیغمبر خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم قطب ارشاد وقت خود بوده اند آیا دران وقت نسبت قیومیت که داشت اگر آنسرور داشت علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والسلام پس چرا ایشان را باوجود قیوم قطب ارشاد گویند وکدام فائده درانست باوجود که نسبت قطبیت دون نسبت قیومیت است۔ بدانند که لفظ قطب ارشاد ومدار وجز آن در لسان اہل شرع وارد نیست واز مصطلحات ومکشوفات صوفیہ کرام است ونسبت قیومیت مکشوف حضرت ایشان است معلوم نیست که پیش از آنحضرت از اولیا کسے بآن تکلم نموده باشد باسرار آن متحقق گشته کمال الکمال بطور صوفیہ در اطوار ولایت قطبیت ارشاد است که بآنسرور نسبت کرده اند نسبت قیومیت که دران وقت جلوه نفرموده بود از کجا اطلاق کنند اکنون که جلوه گر گشته است گوئیم که این نسبت علیہ در زمان آنسرور بآنسرور مفوض بوده علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والسلام ونشاید که دراں وقت غیر او را بود ونسبت قیومیت بدیگرے منسوب گردد ونیز نوشته بودند که مراقب نشسته بودم این عبارت ظاہر شد که تجلی ذاتی عبارت از انست که متجلی لہ را از بیچونی یک نصیبی بدہند۔ مخدوما آنچه ظاہر شده است بس عالی ست از نقد وقت شما آن بلند مینماید بشارت ست امیدوار باشند۔ بیت

اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست ۔۔۔ زبخت مقبلان این ہم عجب نیست والسلام

مکتوب (۷۷) ہفتاد وہفتم

نیز بفضائل مآب مخدوم آدم نیز فی جواب اسولتہ۔

بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات فقد وصل مکتوبکم الشریف المنبی عن سلامة الاحبة وجمعیتهم وحصل بالفرح والسرور رسالت عنی انه هل یجوز لمن یقرأ لارواح الموتی سبعین الف مرة کلمة التوحید ان ینفی بذلك التکرار مقاصده ویلاحظ المعنی

المراد للصوفیہ اولاً و علی تقدیر ان یلاحظ المعنی المقرر عند العلماء یجوز الجمع بینهما اولا
اقول لا کلام فی الجواز بل بنفی المقاصد یکون اقرب الی القبول وابعد عن آفات النفس
وادخل فی فنائها قال بعض العرفاء یک ساعت در نفی وجود بشریت کوشیدن به از عبادت
متعبدان ست چندین سال والعلماء لا ینفون هذا المعنی بل کادوا یجبون وکیف ینفونه
وهو خلص العباده والمطلوب من الطاعة والمستعمل للجهاد الاکبر والمحصل للاخلاص الذی
هو الجزء الثالث للشریعة والمعنی المراد للعلماء مراد للصوفیہ ایضا وهم ینفون المقصود والمعبود
لکن باختلاف المقامات سالت ایضا از المقلدین العلمین المریدین باداب آبائهم المرشدین المتعمین
باعمامهم من غیر ان یسلکوا مسالکهم هل یجوز لهم اخذ المریدین فی خلوتهم بالمصافحة
وتلقین التوبة کما اخذ آبائهم الکرام فنقول الارادة فی طریقتنا بالتعلیم والتعلم والتکمیل
فمن لم یکن کاملا کیف یکمل غیره اذا التکمیل فرع الکمال وکیف یجوز له اخذ المریدین بالتقلید۔

المتعلمین باعمامهم

مکتوب (۷۸) ہفتاد و ہشتم

الی الشیخ بدر الدین فی کیفیة التوجه الی الطلاب والتوجه لدفع الامراض والشدائد و
التوجه لترقی درجات الاموات وبیان الرتبة بین انواع الاشتغال وما یناسب ذلک۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی امابعد فان الاخ الاعز الاکرم
صاحب الکمالات الواصل الی اعلی الدرجات لا زال شموس الهدایة علیه طالعة وانوار
افادته ساطعة علی الطلاب سال عن عدة امور فها انا اشرع فی اجوبتها علی قدر فهمی
ودرکی والله المستعان وعلیه التکلان فانواع الذکر والشغل مذکور فی مکتوب ما هجیو
بالتفصیل فلیتطلب منه واما کیفیة التوجه فی ذکر اسم الذات تعالی وغیره من انواع
الشغل فواحد والعمدة فیه ان یصیر المتوجه وحدانی التوجه ویجعل الامر الذی یتوجه
الیه مطمح نظره وهکذا الحال فی التوجه لدفع الامراض والشدائد اولنیل مراد وحصول

مقصد واما التوجہ الی ترقی السالک من مقام الی مقام فمع ما ذکر ان یحضرہ الی مقام
یریدہ السالک وان اراد ترقیہ ولم یکن مقام معین ملحوظا یحضرہ الی الفوق وھکذا یتوجہ
الی الاموات وان اراد ترقیھم یحضرھم کذلک واما معرفۃ الاستعدادات ومناسبۃ کل ستعداد
بای نوع من الذکر والشغل وامثالھا فالعلم بتفاصیلھا والتمیز بینھا انما ھو شان صاحب العلم
الذی لہ علم بتفصیل احوالہ واحوال طلابہ واما صاحب اجمال العلم والذی لا علم لہ
فالمناسب بحالہ تعلیم الذکر علی الوجہ الذی سمع من شیخہ وفھم من اطوار شیخہ و
طریقتنا فی الاکثر تقدیم اسم الذات فان لم یتاثر الطالب منہ فنامرہ بمجرد الوقوف القلبی و
نتوجہ الیہ حتی یتاثر باذن اللہ تعالی ثم النفی والاثبات وسایر الاشتغال وبعد ما تعلم السالک
طریق الاشتغال یقال لہ انت مخیر فیھا فکل شغل یکون ابعد من التفرقۃ فی حقک واقرب الی
الجمعیۃ اشتغل بہ لکن الاشتغال بالنفی والاثبات ادخل فی الترقی واقرب الی تنویر الباطن
والتخلص عن العلایق وحدیث النفس واذا غلب علی السالک الحضور والاستغراق یؤمر لہ
بحفظہ وترک الذکر مادام فی ھذہ الحالۃ ومما ینبغی ان یعلم ان شیخنا واماماً قدس اللہ
بسرہ الاقدس وان کتب فی بعض رسایلہ انہ ینبغی للشیخ ان یعلم الطالب من طرق الذکر
والشغل ما ھو مناسب بحال الطالب وملایم لاستعدادہ وقابلیتہ لکن کان طریقہ فی
الاخرۃ تقدیم تعلیم اسم الذات لجمیع الطلاب الا ما شاء اللہ تعالی لا یفرق بینھم
باختلاف استعداداتھم وکان السر فیہ ما کتب سابقا فی بعض الرسایل کان فی اوایل
حالہ حین کان سیرہ فی اطوار الولایات لان کمال الولایۃ منوط بالجزئیۃ والسلوک وھما
رکنا الولایۃ لا یتحقق الولایۃ الا بھما ففی کمالات الولایۃ لا بد للشیخ ان یراعی حال المرید
ویعلم طریقۃ یتناسب استعدادہ ولا یعلم ما ھی خلاف استعدادہ یسھل علیہ السلوک
اذ لا یحصل امرہ مثلا اذا کان استعدادہ ملایما للجذبۃ یعلم طریقا ملایما للجذبۃ وان
علم طریقا ملایما للسلوک انما یدخل اختلال فی امرہ وبطوء او تعسر فی سلوکہ ویتعب

رکنان الجذبۃ

الشیخ والسالک فی اصلاح امرہ ولما عرج قدس سنا اللہ تعالیٰ بسرہ عن اطوار الولایۃ ووصل الی کمالات النبوۃ بالتبعیت والوراثۃ اخرج عن دایرۃ الجذبۃ والسلوک لان کمالات النبوۃ غیر منوطۃ بہما بل فوقہما والترقی للسالک فی ھذہ الطریق بمجرد صحبۃ الشیخ ومحبتہ ورعایۃ آدابہ مع اتباع اطوار الشریعۃ العلیۃ والسنۃ النبویۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ فالطالب فی صحبۃ ھذا الشیخ یصل بالتدریج الی کمال استعدادہ بل الی کمالات شیخہ ایضا ولا یحتاج الشیخ الی ان یرشدہ الی طریق یناسب استعدادہ وتعلیم ذکرہ للطالب لتسلیتہ وان کان الذکر فی نفسہ مفیدا ایضاً لکن لیس مدار الوصول انما المدار الصحبۃ مع الفناء فیمن یصحبہ کما کان فی الصدر الاول اذ الصحابۃ والتابعون بمجرد الصحبۃ یصلون الی کمالات لا تحصی ھذا وبعد تسوید ھذہ الرقیمۃ خطر بالبال ان اعرب مکتوب ما ہجیوو اضیف الیہ فواید اخری واجعلہ متمما لہا لان المکتوب باللسان الفارسی والعرب بمعزل عن فہمہ فقلما ینتفعون لغیر العربی ولما طلبت المکتوب وجدتہ معربا عربہ بعض الاصحاب فکفونا مؤنۃ تعریبہ فارسلنا فی وقت اخری یدخل فی مطالعتکم ان شاء اللہ تعالیٰ

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

الی محمد بن محمد طیب المجاہد العامری التہامی فی فضائل حب فی اللہ وبیان تخوھم القلب بالذکر وانتفاء حدیث النفس عنہ وبیان فناء النفس وبقائہا۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اما بعد فقد وصل کتابکم الکریم المنبی عن الشوق والمحبۃ وکذا نحن مشتاقون راغبون الی لقاء الاحبۃ الا طال شوق الابرار الی لقائی وانا الیہم لاشد شوقا کتاب مہیج للحب فی اللہ یذکر عن المتحابین فی جلال اللہ الذین فی وجوھہم النور ویوضع لہم یوم القیمۃ منابر من نور علی ما ورد لا تعدل بہذا الحب شئ کائنا ما کان فبالحب ینال القرب والمعیۃ وبالحب ینکشف اسرار الصمدیۃ و

بالحب یحصل الفناء وبالحب یشاهد البقاء وبالحب یجذب المرید الصادق من کمالات شیخہ ومعاینۃ الخفیۃ وبالحب یتحقق بانوارہ الجلیۃ واسرارہ العلیۃ لازالت فی بحر ھذہ المحب غواصا ومن جذبات الشوق والوجد رقاصا فعلیک یا اخی بدوام الذکر والمراقبۃ حتی یتجوھر القلب بالذکر ویکون الحضور وصفا لازما لاینزال عنہ ابدا کالسمع للسامعۃ والبصر للباصرۃ وعلیک بنفی الخواطر وحدیث النفس عن الباطن باستعانۃ الاذکار والمراقبات حتی یمحو عن صحیفۃ الباطن غیر الرحمٰن ویکون ماسواہ بحیث تسجت علیہ عناکب النسیان و علیک بنفی المقاصد والمرادات بکلمۃ النفی والاثبات حتی لایبقی لک مقصد غیر الحق ولامراد غیر مرادہ وابتغاء مرضاتہ تعالیٰ واجتھد باستعانۃ تلک الکلمۃ الطیبۃ فی نفی ما انتسبت الیک من الوجوہ والکمالات التابعۃ للوجود حتی ینتفی نسبتھا الیک وتری الکمال والحسن والجمال کلھا راجعۃ الی الملک الجبار صاحب الحسن والکمال وتری نفسک خالیۃ عن کلھا متخلعۃ عن حلھا فح تنکشف حقیقتھا وتجلی ماھیتھا لان حقیقۃ الممکن العدم والوجود والحیوۃ وسایر الکمالات فیہ مستفادۃ مستعارۃ من مرتبۃ الوجوب تعالت فادعاء الکمالات العاریۃ لنفسہ دعوی باطلۃ وتخیلھا کاملۃ بالکمال المستعار عن الغیر تخیلا فاسدا وما احسن ما قیل بالشعر الفارسی

رباعی وصافی خود بہ غم حاسدنا کے | ترویج چنین متاع کاسدنا کے
تو معدومی خیال ہستی از تو | فاسد باشد خیال فاسدنا کے

وبھذہ الدعوی والتخیل والانانیۃ صار معادیا للرب مشرکا فی کمالاتہ ورد فی الحدیث عاد نفسک فانھا انتصبت لمعاداتی فاذارأت الکمالات راجعۃ الی صاحبھا ورأت ذاتھا خالیۃ عنھا لاحقۃ بالعدم فح یحصل لھا الفناء وتخلصت عن ورطۃ الشرک الخفی و المرض المعنوی ثم اذا تحقق بالبقاء لعدم الفناء والوجود بعد العدم بالوجود الموھوب الحقانی وولد بالولادۃ الثانیۃ بمقتضا من قتلتہ فانا دیتہ تشرف بالاسلام الحقیقی و صار نفسہ مطمئنۃ مقولا فی حقھا راضیۃ مرضیۃ والسلام اولا واخرا۔

مکتوب (۸۰) ہشتادم

بشیخ بایزید در تعبیر وقائع وے و بیان آنکہ لوازم بشریت از ظاہر نمیرود و فضائل استغفار۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید چند واقعہ کہ دیدہ اند و مندرج ساختہ مطالعہ نمود واقعہ اولیٰ بسیار روشن است و مبشر است امامت این قسم عزیزان مرتبہ عالی است وَجَعَلْنَا لِلْمُتَّقِیْنَ اِمَامًا وہمچنین آنچہ فقیر بشما خطاب کردہ میگویم کسانے را طریقہ می گویم مقصود این ہمہ توئی وازین ترا می خواہم بشارتے است بزرگ و از کمال اتحاد باین جانب و جامعیت استعداد مخبر است، واقعہ ثانیہ کہ متضمن اجازت طریقہ غوث الاعظم است قدس اللہ سرہ تعلق بحضور دارد و آنچہ مناسب وقت و استعداد بود بعد استخارہ بعمل آید واقعہ ثالثہ مجمل است تفصیل آنرا نوشتہ اند بالجملہ ہر سہ واقعہ روشن است رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ

نوشتہ بودند کہ ظلم و شدت از حکام و غیرہم می رسد ہمہ را از حق می داند بلکہ فعل او تعالیٰ یقین می کند مع ذلک طبع از ان رنجہ می شود و غم حادث می شود حیرت روی دہد مگر این دید وہمی است چہ اگر حقیقی می داشت سبب غم و غصہ چرا می شد۔ مخدوما این دید حقیقی است وہمی نیست لیکن لوازم بشریت از بندہ نمی رود القلب یحزن والعین تدمع وانا بفراقک یا ابراھیم لمحزونون گوش زد شدہ باشد اجر اخروی و نورانیت باطن مربوط ہمیں حزن و اندوہ است این دید و فرح و سرور از فعل حق جل و علا کار باطن است و حزن و اندوہ بظاہر وابستہ است کہ از باطن بمراحل دور است لِکُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ۔ دیگر برای دفع بلیات و شدائد استغفار نافع و مجرب است لازم باید گرفت پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است من لزم الاستغفار و فی روایۃ من اکثر من الاستغفار جعل اللہ لہ من کل ضیق مخرجا و من کل ہم فرجا و یرزقہ من حیث لا یحتسب۔ این فقیر بعد از نمازہای فرض

هفتاد بار استغفار می خواند و موافق حدیث سہ بار استغفر الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم و اتوب الیہ باقی استغفر الله استغفر الله قال الشیخ علی بن ابی بکر قدس سرہ فی معارج الهدایة و من انواع الاستغفار الماثور المشهور ما روی عن النبی صلی الله تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم انہ قال من قال استغفر الله الذی لا اله الا هو الرحمن الرحیم الحی القیوم الذی لا یموت و اتوب الیہ رب اغفر لی خمسا و عشرین مرة لم یر فی بیتہ ولا فی اهلہ ولا فی دارہ ولا فی مدینتہ ولا فی البلد الذی هو فیہ ما یکرہ فینبغی المواظبة علی هذا الاستغفار صباحا ومساء فقد کان جماعة من مشائخنا و علمائنا یتواصون بہ فیما بینهم و یوصون بہ تلامذتهم و اولادهم و احداهم و اصحابهم و یحرضونهم علی مواظبہ و ملازمتہ لما رأو فیہ من اعظم النفع و جزیل البرکة و کریم الدائم۔

مکتوب هشتاد و یکم (۸۱)

بمولانا محمد حنیف در تبیین مراقبات بطرز خاص۔

الحمد لله العلی الاعلی والصلوٰة والسلام علیٰ رسولہ المصطفیٰ وعلیٰ آلہ وصحبہ البررة التقی مدتیست کہ از احوال ظاہر و از اذواق باطن خود چیزے ننوشتہ اند موانع بخیر باد۔ مخدوما

مصرع　　از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است

گفتہ اند مراقبہ علم بندہ است بدوام اطلاع حق سبحانہ بر دو علم و حضور او تعالیٰ مر او را باید دانست کہ این مرتبہ منتبع مراقبات ست یعنی مراقبہ اولی آنکہ چوں سالک مستعد ورزش این نسبت شریفہ نماید و این مراقبہ را نصب عین خود سازد تا آنکہ سالک در تصرف این مراقبہ آید و این مراقبہ در رنگ ملکہ شود این زمان این تعلق علم را شامل خود یابد و ہر ذرہ از ذرات وجود محیط بیند و سریان آں در ظاہر و باطن فہمد و بحکم الا ان حزب الله هم الغالبون قہرمان آں صفت بر وجود او غالب آید و در جنب آں وجود سالک ضعیف و ناچیز نماید۔

مراقبہ ثانیہ آنکہ ازین تعلق از راہ غایۂ محبت وکمال کشش بصفت علم آید واز علم جزئی بعلم کلی گراید واز انموذج بحقیقت شتابد وآن صفت را نیز در رنگ آن تعلق بذرات وجود محیط بیند ودر ظاہر وباطن ساری مراقبۂ ثالثہ آنست کہ بعنایت بے غایت ازین صفت ارتقا نمودہ بحضور ذاتی کہ دران موطن ذات عزیزہ خود بخود حاضر است عروج کند واز راہ صفت بموصوف رود وبر وردران حضور محو وفانی گردد واز حضور پر نقور خود برآمدہ بآن حضور کہ سراسر نور است متحقق گردد مامول از دوستان دعاست والسلام

مکتوب (۸۲) ہشتاد ودوم

بحاجی نظام کولابی در بیان طریق بزبان ایجاز۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی خصوصا علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ واصحابہ البررۃ التقی۔ اخوی اعزی حاجی ابوتراب محبت و اخلاص آن عزیز نسبت باین فقر اظہار نمود وروابط معنویہ را شرح ساخت۔ مخدوما محب این طائفہ با این طائفہ است واز فیوض وبرکات شان بہرہ ور المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیہ طریقہ کہ اخذ کردہ اند آن را عزیز دارند چندان مداومت بران نمایند کہ این نسبت شریفہ ملکۂ دل شود وحضور مع اللہ وصف لازم او گردد کہ منفی شنفی نشود چنانکہ سمع صفت سامعہ وبصر صفت باصرہ بعد ازان بعنایت بیغایت دل را آن قدر انقطاع از ماسوی مطلوب حقیقی پیدا می شود کہ ہرگز بیاد او نمی آید بحدے کہ اگر بتکلف خواہد کہ یاد ماسوی نماید بیادش نیاید بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است نہ از شادی شاد گردد ونہ از غمی غمگین این حالت معبر بفنائے قلبی است۔ باید دانست کہ درین فنا ہر چند علوم اشیا از ساحت سینہ رخت بربستہ است وتعلق علمی وحبی او از ماسوی رفتہ لیکن نفس حاضر وعلم حضوری او ہنوز برجا است دعوی ہمسری وانانیت او برپا چون

بسابقہ عنایت عارف بر عدمیت ذاتی خود عالم و بینا شود و داند کہ وجود و توابع وجود از اوصاف کمال خاصہ رب معبود است اگر در ممکن ہست مستعار و مستفاد از آنحضرت است ہر آیینہ دریچہ از سعادت بروے کشادہ شود و رائحہ مطلوب بمشام جان او برسد۔ بیت

چون بدانستی کہ ظلِّ کیستی فارغی گر مُردی و ورزیستی

این دید از تجلی صفات ست چون این دید غالب آید می تواند کہ باشارت کریمہ اِنَّ اللّٰہَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰی اَھْلِھَا۔ این کمالات عاریتے را از توابع وجود و سائر اوصاف کمال درست با اہل آن سپارد و ظلال را باصول ملحق یابد و خود را کہ مرآت آن کمالات بود خالی بیند و بعدم صرف ملحق این زمان آنچہ مقصود از آفرینش او بود بحصول پیوندد و باسلام حقیقی راہ یابد۔ این کمال وابستہ بفنائے نفس است؛ این است حاصل سیر و سلوک و نتیجہ حال اہل کمال سلوک این طریق وابستہ باتباع سنتِ سنیہ است و اجتناب از بدعت نامرضیہ و رسوخ تام است بر محبت شیخ مقتدا مرید برابطہ محبت کہ بشیخ مقتدا دارد ساعت فساعت برنگ او می برآید و بکمالات او منصبغ می گردد۔

مکتوب ہشتاد و سوم (۸۳)

بمیرزا محمد صادق در بیان آنکہ کار بر دو چیز است اتباع صاحب شریعت است علیہ الصلوٰۃ والسلام و محبت شیخ مقتدا و شرح مسئلہ قضا و قدر۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ بمصحوب قاصد ارسال داشتہ بودند رسید چون متضمن عافیت و سلامتی دوستان بود سبب مسرت و بہجت گردید اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ مستقیم و مستدیم داراد فانہا ملاک الامر و مدار النجاۃ و بدونہا خرط القتاد۔ مخدوما اگر در دو چیز استقامت و رسوخ است از احوال و مواجید ہیچ نیست غم نیست اتباع صاحب شریعت و محبت شیخ مقتدا آخر او را ہمہ

خواهند داد و از فیوض و مواجید اکابر بے بہرہ نخواہند گذاشت و اگر در یکے ازین دو چیز خلل است و احوال و مواجید دارد غیر از خرابی ہیچ نیست و ہر چہ دارد از قبیل استدراج است این سر رشتہ را نیک رعایت باید کرد تا حصول ملاقات بذکر و فکر مشتغل باشد و از صحبت ناجنس و مخالف طریق محترز بوند فرمنهم اکثر تا تفر من الاسد۔

آنچہ نوشتہ بودند کہ از آن روز از خدمت آنها پرہیز نمود و توبہ کرد از شنودن آن کلام حمد اللہ سبحانہ علی ذلک، حق سبحانہ بر آن استقامت دہد اگر شوق کلام اکابر دارند مکتوبات و رسائل حضرت ایشان مارا مطالعہ کنند۔ مخدوما چہار سوال کہ از ایشان آنجاے نمودہ اند واضح گردید و سوال اول بمسئلہ قضا و قدر تعلق دارد اگر از راہ امتحان آن جماعہ نوشتہ اند و مقصود الزام آنها است پس جاے سخن نیست و اگر درین باب خدشہ بخاطر راہ یافتہ است۔ پس میگوییم کہ مسئلہ قضا و قدر سر یست از اسرار الہی جل شانہ مذاکرہ کردن و کاوش نمودن درین مسئلہ ممنوع است احادیث منع درین باب بسیار است آنچہ بر ما و شما است امتثال اوامر است و انتہا از نواہی غور کردن درین مسئلہ نفرمودہ اند بلکہ منع نمودہ حقیقت این معاملہ را بعلم او جل و علا باید حوالہ نمود بآنچہ تکلیف کردہ اند بجان و منت در اتیان آن باید کوشید اینست طریق اسلم۔ مخدوما آنچہ عقیدہ اہل سنت و جماعت درین مسئلہ است موافق آن اعتقاد درست باید نمود و بہ تشکیکات و چون و چرا نباید رفت کہ ممنوع است۔ بداند کہ مذہب اہل سنت و جماعت آنست کہ افعال بندہ از خیر و شر ہمہ بتقدیر و ارادہ حق سبحانہ است والقدر خیرہ و شرہ من اللہ تعالیٰ۔ و تقدیر عبارت از خلق و ایجاد است و معلوم است کہ خالق و موجد غیر او تعالیٰ کسے نیست لَآ اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ خَالِقُ کُلِّ شَیْءٍ فَاعْبُدُوْہُ وقال اللہ تعالیٰ وَاللّٰہُ خَلَقَکُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ۔ معتزلہ و قدریہ از کمال جہالت و سفاہت انکار قضا و قدر نمودہ افعال بندہ را بقدرت و اختیار بندہ منسوب داشتہ و بندہ را خالق افعال خود گفتہ ضلوا و اضلوا علما گفتہ اند کہ مجوس از اینہا احسن حال اند کہ آنها یک شریک می گویند و اینہا شرکاے لا یعد و لا یحصی اثبات می نمایند۔

۲ـ عالم ازین چہار حرف خروف نخروف است

بر سر اصل سخن رویم و گوئیم که با وجود تقدیر خیر و شر نسبت خلق بحق تعالی و اراده و اختیار
بنده را در وجود فعل او نیز دخل داده اند اول صرف اراده از جانب بنده می شود بعد از آن موافق
آن حق تعالی خلق می فرماید و همین صرف اراده را کسب میگویند پس خلق فعل از حق است جل علا
و کسب آن از بنده آنچه نوشته بودند لا یتحرک ذرة الا باذنه و امثال آن باعتبار خلق حق است و
کشتن قاتل را در عوض مقتول و ملامت نمودن گناهگار را و عذاب عقوبت او باعتبار کسب است
و جبریه ارادت و اختیار را از و نفی می کنند و بنده را در صدور افعال مجبور می دانند در رنگ آنکه
شاخهای درخت را کسے بجنباند بلکه نسبت فعل را به بنده نمی کنند و فاعل این افعال حق را
می دانند و این کفر است و معتقد آن کافر گویند بفعل نیک ثواب خواهد شد و بفعل بد عذاب نیست
و کافران و عاصیان معذورند اینها را سوالے و عتابے نیست چه افعال همه از حق است و اینها
مجبورند و این کفر است حق تعالی می فرماید وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ
أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۔ مرجیه همینها اند که ملعونند بزبان هفتاد پیغمبر چنانچه در حدیث
آمده است مذهب این بدکیشان ببداهت عقل باطل چه فرق در حرکت مرتعش که بے اختیار
دست او می جنبد و کسے که دست می جنباند بدیهی است که اول باختیار نیست و ثانی باختیار
است و نصوص قطعیه نفی این مذهب می نماید قال الله تعالی جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ و قال
سبحانه فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ
سُرَادِقُهَا اگر بنده مطلقاً مسلوب الاختیار باشد حق تعالی چرا نسبت ظلم باینها فرماید وَمَا
ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ بسیارے از ملاحده میخواهند که به بهانه سلب اختیار
خود ها از ربقه تکالیف شرعیه بر آیند و از سوال و عقاب آخرت که بارتکاب محرمات موعود است
خلاص سازند و خود ها را معذور و مجبور دانند بدیهی است که بنده را این قدر اختیار و توانائی است
که از عهدهٔ اوامر و نواهی تواند بر آید للفرق الظاهر بین حرکة البطش و حرکة الارتعاش
کما هو حق تعالی کریم است بنده ها را تکلیف ما لا یطاق نکرده است آن قدر تکلیف نموده است

کہ از عہدہ او تواند بر آید لَا یُکَلِّفُ اللّٰہُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَہَا عجب معاملہ است این جماعت از کسانیکہ اطاعت آنہا نکنند و اینہا را ایذا رسانند بدے برند و در صدد انتقام می شوند و فرزندان وداہ و غلام خود ہا را می زنند و تادیب می کنند و اگر مرد بیگانہ را با زن خود بینند بد بشوند و ایذا می رسانند و معذور و مجبور گفتہ چشم پوشی نمی کنند و با این ہا نہ از عذاب اخروی کہ بنصوص قطعیہ ثابت شدہ است می خواہند کہ خلاصی جویند و ہر چہ خواہند بکنند حق تعالی می فرماید اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَا لَہٗ مِنْ دَافِعٍ دیوانہ را اگر در خانہ بینند معذور می دارند و ہمچنین ہر گناہے کہ دیوانہ می کند کسے او را مواخذہ نمی کند می گوید دیوانہ است و از عقل و اختیار بیرون ست.

مصرع عیب نبود گر گناہے می کند دیوانہ

و غیر دیوانہ را مواخذہ می کنند و سزا می رسانند و معذور نمی دارند و این نیست مگر بجہت آنکہ این صاحب اختیار است و او از اختیار بیرونست پس محقق شد کہ قدریہ کہ منکر قضا و قدر اند و جبریہ کہ نفی اختیار از بندہ می نمایند ہر دو از حق دور افتادہ اند و اہل بدعت و ضال و مضل اند و حق متوسط آنست کہ اہل سنت و جماعت بآن مہتد گشتہ اند مرویست کہ امام ابوحنیفہؒ از امام جعفر صادق رضی اللہ تعالی عنہما پرسید یا ابن رسول اللہ ہل فوض اللہ الامر الی العباد فقال اللہ اجل من ان یفوض الربوبیۃ الی العباد فقال ہل یجبرہم علی ذالک قال اللہ اعدل من ان یجبرہم ثم یعذبہم فقال ماذا قال بین البین لا جبر و لا تفویض و لا کرہ و لا تسلیط کافران و مشرکان حجت آوردہ بودند کہ کفر و شرک ما بمشیت و ارادت حق تعالی است چنانچہ فرمود سَیَقُوْلُ الَّذِیْنَ اَشْرَکُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰہُ مَآ اَشْرَکْنَا وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَیْءٍ حق سبحانہ این عذر را از ایشان قبول نکرد و قول ایشان را بر جہل آن حمل کرد و داخل تکذیب ایشان ساخت چنانچہ فرمود کَذٰلِكَ کَذَّبَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِہِمْ حَتّٰی ذَاقُوْا بَاْسَنَا قُلْ ہَلْ عِنْدَکُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوْہُ لَنَا الآیۃ. اگر گویند کہ خیر و شر ہمہ بتقدیر حق است جل و علا بارادت و مشیت او سبحانہ پس شرک کافران نیز بمشیت و ارادت اوست تعالی و اینہا درین قول محق اند پس چرا قول شان مقبول

نشد - جواب گوئیم که این قول متمردان نه از راه معذرت ست که ما درین عمل شنیع محکوم مشیتیم
چه ایشان کردار خود را بد نمیدانند بلکه مقصود شان نفی قبح این فعل است چه هر چه مراد حق است
جل شانه و متعلق مشیت او تعالیٰ مرضی اوست سبحانه چه اگر مرضی نمی بود نمی خواست پس این شرک ما
مرضی است و استحقاق عذاب از فاعل این فعل مدفوع حق تعالیٰ این قول و اعتقاد را تکذیب
یاد کرد کَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ چه حق تعالیٰ در کلام خویش و بر زبان انبیاء خود علیهم السلام
کفر را نامرضی و قبیح فرمود و کافران را ملعون و مایوس از رحمت خود ساخت و عذاب مخلد که
انقطاع پذیر نیست جزای شان گردانید و نیز این اعتقاد را جهل ساخت که ارادت مستلزم رضا نیست
چه کفر و معاصی مراد حق اند جل و علا و مرضی او نه چنانچه از قرآن مجید واضح و لائح است و بعید
نیست آنکه گفته شود که این قول مشرکان موافق مذهب جبریه بود و غرض شان نفی اختیار باشد
از خود ها درین فعل حق تعالیٰ ردّ اینها کرد چه این اعتقاد باطل است کما مرّ و نیز می تواند که این قول
ازین مردودان از روی استهزا بود نه از راه اعتقاد چنانچه مفسران گفته اند و باین بیان که آیه
کریمه را نمودیم استدلال اهل اعتزال که باین آیه بر مذهب خود کرده اند ساقط گردید چه استدلال
آنست که حق تعالیٰ اعتذار کافران را که نموده شرک ما بارادت و مشیت الله تعالیٰ قبول نه کرد و اینها
را باین قول مستحق عقوبت ساخت فرمود حَتّٰى ذَاقُوْا بَاْسَنَا پس معلوم شد که تقدیر خیر و شر از حق سبحانه
نیست بلکه بنده در ایجاد فعل خود مستقل است و وجه سقوط آنست که غرض شان ازین کلام نه اعتذار
از کردار خویش است چه آنرا بد نمی دانستند بلکه مقصود شان تحسین فعل خود ها است که فعل ما مراد
و مرضی حق است تعالیٰ و این اعتقاد باطل است که مراد بود و مرضی نبود کما مر - اگر گویند که چون
افعال عباد باراده حق است تعالیٰ و در ازل تقدیر خیر و شر رفته پس اختیار بنده را نماند و صدور
افعال خیر و شر از اینها واجب شد - گوئیم که در ازل خواسته است و تقدیر نموده بنده باختیار خود
نسبت کرد غا یاتی البا این فعل خواهد کرد این تقدیر موجب اختیار است و این معنی مثبت اختیار است نه نافی اختیار
و نیز گوئیم اگر قضای ازلی منافی اختیار باشد باید که حق تعالیٰ در افعال خود در ایجاد حوادث یومیه

مختار نبود چہ این افعال باید کہ البتہ موافق تقدیر وارادت بوقوع آیند لیس فلیس والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بعد الحمد والصلوات وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب کہ درین ولا فرستادہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید نسبت زوال اثر وشروع در زوال عین۔ نوشتہ بودند کہ تو در حق من ہمچنین بشارت دادہ بودی۔ مخدوما زوال عین اسہل است نسبت بزوال اثر پس تقدیم زوال عین را باشد لہذا بعضے را بعد از زوال عین زوال اثر ہم شود و بعضے را نشود لہذا مشائخ را در زوال اثر اختلاف ست بعد از فنائے سالک بعضے بزوال عین واثر قائل گشتہ اند و بعضے زوال اثر را جائز نداشتہ وحق درین باب آنست کہ اگر مبدأ تعین سالک از مرتبہ شیون ست پس زوال عین واثر در حق او بعد از وصول او بعین ثابتہ وفنائے درو واقع است چہ شیون را با عالم ہیچ مناسبتے نیست چہ عالم ظل صفاتست نہ ظل شیون۔ پس فنا در شانے مستلزم فنائے مطلق او باشد ومزیل عین واثر بود واگر عین ثابتہ سالک از مقام صفاتست پس وصول وفنائے او در صفت ماحی وجود سالک بالکل نبود واثرش زائل نگردد چہ وجود سالک اثر ہمان صفت است وظل او وآنچہ از فقیر بشارت نقل کردہ اند از خاطر شما ذہول شدہ است فقیر باین روش ہرگز نگفتہ باشد وشیخ ابو سعید ابو الخیر بزوال عین واثر قایل است چنانچہ در جواب سوال از زوال اثر فرمودہ ولا تبقی ولا تذر عین نمی ماند اثر از کجا ماند۔ رباعی

جسمم ہمہ اشک گشت چشمم بگریست — در عشق تو بے جسم ہمی باید زیست
از من اثرے نماند این عشق از چیست — چون من ہمہ معشوق شدم عاشق کیست

لیکن مصرع اخیر این رباعی محل سخن است چہ عاشق درین ہنگام رخت بصحرائے عدم کشیدہ است ونشانے از وے نماندہ وانانیت رو بزوال آوردہ وانا الحق کہ گوید و من ہمہ معشوق شدم

چہ گنجایش دارد نصیب عارف ازین مقام فنا و نیستی است ورد امانات ست باہل امانات
وزوال مورد کلمہ انا است۔ بیت

تا او نشوی ولیک گر جہد کنی جاے برسی کز تو توئی برخیزد

نوشتہ بودند کہ در مکتوبات حضرت ایشان واقع است کہ ہمگی این راہ پنج گام است
سہ از عالم امرو دو از عالم خلق، سہ کہ از عالم امر اند کدام اند و دو از عالم خلق چہ چیز۔ مخدوما در نقل
عبارت تفاوت رفتہ است در مکتوبات باین روش است این راہ کہ ما در صدد قطع آئیم ہمگی
ہفت گام است دو از عالم خلق و پنج از عالم امر۔ بدانند کہ پنجگانہ عالم امر قلب و روح و سر و
خفی و اخفی است و دو از عالم خلق، قالب و نفس است۔ پرسیدہ بودند کہ فناے روح عبارت
از چہ چیز است و علامتش چیست و بر فناے نفس مقدم است یا نہ۔ بدانند کہ فناے ہر لطیفہ منوط
است بوصول آن لطیفہ باصل خود و چون اصل روح از مقام صفات ست بلکہ ظلال صفات
چہ اصول پنجگانہ امر داخل دائرہ ظلال اسما و صفات ست کہ سیر دران ولایت صغری است کہ
ولایت اولیا است پس فناے روح عبارت از وصول بظلال صفات ست چنانچہ اصل قلب
از مقام افعال واجبی است تعالی و فناے او مربوط بوصول اوست باین مقام از گذشت
این دائرہ ظلال دائرہ اسما و صفات و شیون و تنزیہات ست کہ سیر دران ولایت کبری است
کہ ولایت انبیاست علیہم الصلوۃ والتسلیمات، نہایت عروج جواہر خمسہ عالم امر تا نہایت
این دائرہ است و بعد از گذشت این دائرہ دائرہ اصول اینہا است و از گذشت آن دائرہ اصول
آن اصول است و از گذشت آن قوسے است از دائرہ کہ اصل این ہمہ دوائر است حضرت
ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ نوشتہ اند کہ حصول کمالات این سہ گانہ مخصوص بنفس مطمئنہ است
و حصول اطمینان مراد را درین موطن میسر می گردد الخ و ازین بیان معلوم می گردد کہ کمال نفس
فوق کمالات عالم امر است و بفناے او بر وجہ کمال منوط است بوصول باین اصول سہ گانہ
پس فناے نفس بعد از فناے روح بود بلکہ بعد فناے لطایف امر و آنچہ گفتیم کہ فناے او

بروجہ کمال زیرا کہ شروع فنائے نفس واطمینان او از دائرہ ظلال اسما وصفات ست کہ دائرہ ولایت صغری است لیکن درین موطن صورت فنا است حقیقت فنا وابستہ باین اصول سرگانہ است اہل ولایت صغری نیز از فنائے نفس واطمینان خبر می دہند لیکن چون درین موطن حقیقت فنا نیست لاجرم می گویند۔ بیت

ہر چند کہ مطمئنہ گردد ہرگز زصفات خود نگردد

وآنکہ بحقیقت فنا رسیدہ است می گوید کہ بعد فنا واطمینان سرموے درو مخالفت نمی ماند و جز انقیاد واستسلام کار او نیست والسلام۔

مکتوب (۸۵) ہشتاد وپنجم

بشیخ بایزید سہارنپوری در تحقیق اطمینان نفس وتعبیر وقائع او۔

الحمد للہ وسلام علےٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید۔ نوشتہ بودند کہ زوال عین واثر کمال ولایت کبریٰ است وفنائے نفس کہ در ولایت صغری روے میدہد درمیان ہر دو فرق ظاہر نمی شود امیدوار است کہ باین فرق مطلع سازند۔ مخدوما فنائے نفس منوط بزوال عین واثر است اما یکے را بولایت کبری خاص کردن ودیگرے را بولایت صغری کجا دیدہ اید واز کہ شنودہ اید فقیر خود نگفتہ است ودر مکتوبات حضرت ایشان نیست از ہر کہ شنودہ اید از وحل آن بخواہید آرے اگر باین معنی بگویند کہ شروع فنائے نفس در ولایت صغری است وکمال آن مربوط است بوصول بولایت کبری بلکہ باعتدال عناصر اربعہ کہ وابستہ بکمالات نبوت است درست است چہ در ولایت صغری ہر چند نوعے از فنا واطمینان دست می دہد لیکن نہ بآں سرحد کہ نفس بالکل از اوصاف سیئہ خود برآید وتمام از اخلاق ردیہ منخلع گردد لہذا اہل این ولایت گویند۔ بیت

ہر چند کہ مطمئنہ گردد ہرگز زصفات خود نگردد

حضرت ایشان کہ بولایت کبری رسیدہ اند بلکہ بکمالات نبوت مشرف گشتہ می فرمایند کہ نفس را بعد از فنا و اطمینان مجال مخالفت نماند و سر موے خلاف مرضی از وے منصور نیست و مستهلک و مستغرق است کہ از خود و غیر خود شعوری ندارد. واقعہ کہ دران رسول خدا را صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم دیدہ اند و حضرت امیر را کرم اللہ تعالی وجہہ نیز دیدہ نیک و مبارک است ظاہرا شما را از حضرت امیر المومنین نصیب است و مرۃ ثانیا کہ آنحضرت را صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ الصلوات والسلام بازواج مطہرات دیدہ و ازین امہات مومنین مہربانیہا مشاہدہ نمودہ اید گویا از فیوض و برکات اینہا نیز بہرہ مند شدہ اید و کمالات ولایت را با کمالے کہ مناسب کمال نبوت است جمع نمودہ و در وقائع دیگر کہ فقیر بشما اسپ خاصہ دادہ و سوار کردہ و ہمراہ خود بردہ است و مشاہدہ مہربانی و عنایت از حضرت میکائیل و گفتن ایشان کہ اخی جبرئیل بسیار بتو ملاقات می کند و این از نشأۃ محبوبیت است یادر تو فرشتہا بصور حسینہ و لباس فاخرہ و از آسمان چیزے مثل ماہتاب روشن فرود آمدہ پیش شما افتادہ و روے زمین از درخشندگی آن روشن شدہ بسیار وقائع روشن و عالی ست و بعضے ازان بظاہر برتر است از آنچہ نقد وقت شما است بالجملہ وقائع مبشرات اند امیدوار باشند. بیت

چشم دارم کہ دہی اشک مرا حسن قبول ۔۔۔ اے کہ در ساختہ قطرۂ بارانی را

نشأۃ محبوبیت است و دیدن

مکتوب ہشتاد و ششم (۸۶)

سیادت پناہ میر مظفر حسین در وقائع عشق و شوق و درد نایافت و در تحریص بر اکمال محبت کہ متمم معیت است.

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی. سیادت پناہا آنچہ از شوق عشق و ولولۂ شوق مرقوم نمودہ اند و اظہار درد نایافت فرمودہ روشن شد و لذت بخش و مسرت افزا گردید. بیت

خوش آنکہ براہ عشق جان داد ۔۔۔ عشق است کہ جان باو توان داد

الله تعالی نائرہ شوق را سر بلند سازد و نار عشق را مشتعل گرداند تا از قید آفاق و انفس
بتمام برہاند و معیت خاص با مطلوب پیدا آرد محبت ہیچ دقیقہ را نمی گذارد کہ نصیب محب
صادق نگردد المرء مع من احب۔ ہر چند محبت قوی تر معیت کامل تر از دیاد محبت باندازہ
از دیاد دریافت حسن و جمال است ہر قدر دریافت دقایق حسن و ناز کیہاے جمال و کمال بیش
آتش شوق و شعلہ محبت بیش و تیز۔ بیت

آنرا کہ بحسن دیدہ تیز است این عشق بلاے خانہ خیز است

عشق را حسن باساز وار یست از پیشگاہ عہد مصاحبت کائن است حدیث کنت کنزا مخفیا دال بر انست

بیت ہر کجا حسن می نماید روے می نہد سر بسجدہ عشق آن سوے

از آوازہ حسن او جہان مالامال است لاجرم در دروازہ عشق او ہموارہ باز است۔ بیت

افسانۂ عشقِ او بہر سوے دیوانۂ عشقِ او بہر کوے

از دریافت دربار تیوند۔ مصرع بتاریکی درون آب حیات ست

یافت آن موطن عین نایافت ست و جہل نفس معرفت اعرفہم باللہ اشد تحیرا فیہ
آرے حقیقتِ یافت و احاطۂ کُنہِ معروف از طوق بشر خارج است و ہمہ کس بدرد این نایافت
مبتلا اند انخلاع از بشریت و تحقیق باطلاق ممکن نیست تا از کمال اطلاق بہرہ مند گردد باطلاق
شیخ عطار گوید بیت

نمی بینی کہ شاہی چون ہمیر نیافت او فقر کل تو رنج کم بر

ممکن از واجب و مقید از مطلق چہ دریابد و چہ فراگیرد ہر چہ از و فراگیرد و دریابد از ذروۂ اطلاق
متنزل است و بحضیض قید داخل طالب او بغیر از انکہ خود را بیاس قرار دہد چارہ ندارد نہایت
این بیچارہ آنست کہ خود را گم و محو سازد و از خود نامے و نشانے نگذارد نہ آنکہ عنقا را شکار
نماید و سیمرغ را در دام کند۔ بیت

عنقا شکار کس نشود دام باز چین کانجا ہمیشہ باد بدست است دام را

این شام فراق را صبح وصال متوقع نیست ہیہات ہیہات این غم را پایانی نیست واین درد را درمانی نہ۔ بیت

ہمہ صبح وصل جویان من و شام ناامیدی
کہ سیاہ بخت ہجرم شب من سحر ندارد

از آرزومندی عاشق و استغنائے معشوق نوشتہ بودند بلے این ہر دو صفت از لوازم عاشقی و معشوقی است انفکاک ندارد عاشق دردمند تا رمق دارد از آرزو نمی ماند کہ بجان او آویختہ است و برگ و پوست او دوختہ و معشوق ہمہ وقت بوصف استغنا است زوال پذیر نیست۔ بیت

بنازم این چہ استغنا و ناز است
گدازم این چہ امید دراز است

ہرچند استغنا و بے پروائی از معشوق بیش جوش عشق و گدازش آرزومندی از عاشق افزوں تر خوش گفت بیت

نہ تنہا آفتم زیبائی اوست
بلائے من زبے پروائی اوست

دریوزۂ کمال ازین بے پر و بال نمودہ بودند این آوارہ خود چہ باشد ہرچہ ہست از باطن بزرگان است بالجملہ بعضے از مراتب کمال کہ آن بشر اند شکر آن بجا آرند و مراتب دیگر کہ متوقع است امیدوار باشند فان المرء مع من احب، در ازدیاد محبت کوشند تا معیت بروجہ کمال حاصل نمایند۔ و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ۔

مکتوب (۸۷) ہشتاد و ہفتم

بفقیر حقیر شرف الدین حسین در بیان از حقیقت مطلوب و تفصیل غیب و شہود و برخی از کمالات صلوۃ و اشارات بحقیقت آن۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ مخدوما آنچہ در شرح احوال و تبیین اذواق مرقوم نمودہ بودند بوضوح پیوست و سبب لذات معنویہ گردید۔ اللہ تعالیٰ ابواب ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد ہمت را بلند دارند و بہر وجہ دست دہد سر فرو دنیارند مصرع

آن لقمہ کہ در دہان نگنجد بطلب

ممکن از واجب تعالی چہ دریابد و مقید از مطلق چہ فرا گیرد مقید ہرچہ از مطلق حاصل می نماید و باشہود و درک می کند از درجہ اطلاق متنزل است و مقید باستعداد و دریافت اوست مطلق ازین قیود معراست وازین ادراک وشہود مبرا پس غیر از یاس ازان مرتبہ مقدسہ نصیب نبود. بیت

عاشقان را نصیب از معشوق　　　جز خرابی وجان گدازی نیست

شہود و مشاہدہ بظلال وابستہ است و درک و وصل تا جائے است کہ اطلاق اصل است وچون معاملہ از ظلال بگذرد وصل ہم در رنگ ظل در راہ ماند کار و بار بغیب الغیب افتد معاملات سابق ھباء منثورا گردد وایمان شہودی بایمان غیب مبدل شود وبجائے لذت وحلاوت و اذواق واشواق بے مزگی و درد و حزن آمد. کان رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم دائم الحزن متواصل الفکر. لذت این بزرگواران در طاعت محبوب است وبس وانس ایشان منحصر در بندگی او ارحنی یا بلال ایمائے است بآن قرۃ عینی فی الصلوۃ رمزیست ازان دیگران بلذت شہود ملتذند وبخیال وصال مغرور وایشان ازین شہود چشم فروبستہ وازین وصال را خیال تصور نمودہ بغیب کہ ہزاران مزیت بر شہود دارد آرمیدہ اند وکمر ہمت را بر بندگی او چست بربستہ اند تحریمہ اولی را کہ بامام یابند بہ از تجلیات وظہورات می دانند وخشوع ودوختن نظر را بسجدہ گاہ کہ حدیث نفس منع بصرک بموضع سجودک بدان ناطق است وکریمہ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ازان مشعر زیادہ از شہود و مشاہدہ تصور می فرمایند نماز مقصور برین صورت نیست در عالم غیب الغیب حقیقتے دارد کہ فوق ہمہ حقیقتہا است وبرتر است از مشاہدات وتجلیات ما نا کہ در حدیث قف یا محمد فان اللہ یصلی ایمائی است بآن حقیقت ہرچند در تکمیل صورت آن کوشیدہ شود و در تتمیم خشوع وآداب جہد نمودہ آید بآن حقیقت مناسبت پیدا شود واز برکات آن بیشتر بہرہ ور گردد وہر کہ در بند شہود است ودر قید ظہورات ازان حقیقت مہجور ومحجوب است بنا بران بتکمیل صورت آنرا کہ راہے بحقیقت دارد بہ از مشاہدات وتجلیات می فہمد واز علو ہمت

سری بآن فرو دمی آرد سخن بجائے دیگر رفت برسر مطلب آئیم احوالے کہ نوشتہ اند ہمہ سنجیدہ و عالی است
و این فقد لذات ہباءً منثوراً یافتن احوال و مواجید سابق و عدم اثبات نسبت میان عالم و
صانع عالم غیر از نسبت خالقیت و مخلوقیت و صانعیت و مصنوعیت ہمہ ناشی از کمالات مرتبہ
نبوت است و مناسبت تام بآن مقام دارد حق سبحانہ امثال ما مہجوران را بہرۂ تام ازین کمالات
عطا فرماید اِنَّہٗ قَرِیبٌ مُّجِیبٌ والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ
علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلیٰ۔

مکتوب (۸۸) ہشتاد و ہشتم

بسیادت پناہ سید علی بارہہ بر تعمیر اوقات۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ جناب سیادت و نقابت پناہ از دور
افتادہ سلام عافیت انجام خوانند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من
اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ
علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسب مرضیات مولائے
حقیقی جل شانہ بجان کوشند شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و توشۂ آخرت را درین
مہلت قلیل آمادہ سازند و اجبۂ دور افتادہ را بدعائے سلامتی خاتمہ یاد آرند والسلام علیکم
و علی سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۸۹) ہشتاد و نہم

بمیرک معین الدین در بیان آنکہ طالب را اظہار طلب بشیخ ناگزیر است و تعین طریق و قبول
از وے فضولی است و اجتناب از صحبت اہل بدعت۔

الحمد للہ ذی الجلال والاکرام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام و

علی آلہ الکرام وصحبہ العظام. صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید چون نبئ از شوق و مشتمل بر درد وطلب بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ آتش این شوق را مشتعل گرداند و شعلہ طلب را مرملتہب سازد تا از ماسوی بالکل برہاند و رائحہ مطلوب بمشام جان برساند. بیت

عشق آن شعلہ است کو چون برفروخت ہر چہ جز معشوق باشد جملہ سوخت

با این ہمہ اشتغال ہر قدرے از طلب و شوق کہ دست دہد مغتنم است و امید بخش، عزیزی گفتہ است اگر نخواستی داد ندادی خواست آرزوے حصولِ نسبت مفقودہ نمودہ بودند مخدوما آنچہ طالب را لابد است آنست کہ اظہار طلب و آنچہ لوازم طلب ست بشیخ نماید و تعین طریق وصول را بشیخ حوالت کند مریض را بیان مرض بحکیم حاذق ناگزیر است طلب تعین طریق ازالہ مرض از وی فضولی ست فیضے کہ از شیخ مرحوم رسیدہ بود موافق سیر و سلوک و مبدأ تعین شیخ بود از جاے دیگر اگر خواہد رسید بر طبق سیر و سلوک او خواہد شد و از سرچشمہ حقیقت ولایت او جوش خواہد زد ہر چشمہ را مزۂ دیگر است و ہر حقیقت را آثار جدا. مصرع

ہر خوش پسرے را حرکاتی دگر است

ہر چند اصل سرچشمہ متحد بود لیکن از اختلاف محال آثار مختلف می شود از ہمہ وجوہ اتحاد محال. مگر مدار افادہ و استفادہ در طریقہ ما بر صحبت است طالب مستعد بر کن صحبت موافق استعداد و صحبت خود از باطن شیخ مقتبس فیض مند می شود ہر زمان از رذائل اوصاف منخلع گشتہ برنگ شیخ می بر آید گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمہ فنا فی اللہ است. بیت

زان روے کہ چشم تست احول معبود تو پیر تست اول

اگر صحبت پیر میسر نہ شود بمجرد محبت ہم باندازہ توجہ شیخ فیض مند میگردد لیکن تفاوت بسیار است شتان ما بینہما. اویس قرنی ہر چند از باطن آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام فیض مند گردید و باعلیٰ درجہ ولایت مشرف شد اما بمرتبہ صحابہ کرام نرسید و خیر التابعین گشت محبے کہ با فقرا دارند آن را نعمت عظمیٰ تصور فرمایند و از دیاد این دولت خواہند المرء مع من احب

شنیده باشند امید است که از باطن شان بهره کامل گیرند و فیض مند شوند این حقیر در خود قابلیت آن نمی بیند که از وی دریوزه امر خطیر نمایند لیکن چون از راه حسن ظن نوشته اند امید است که بمقتضای این ظن بشما معامله فرمایند و از ویرانه گنجی بر آرند حدیث قدسی است انا عند ظن عبدی بی بهر حال از توجه غائبانه خود را دریغ نمیدارد ان شاء الله تعالیٰ اوقات را بوظائف طاعات مضبوط دارند و از لهو و لعب معرض بوند و بیوفائی دنیا و احوال گور و احوال قیامت را در نظر دارند و نجات را در اتباع سنت و اجتناب از بدعت یقین کنند و باهل بدعت و ملاحده صحبت ندارند که لصوص دینند اهل البدع کلاب اهل النار حدیث نبوی است علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والنتیجه فقیری را که نه باوضاع شرعی ست و بحلیه سنت متحلی نیست در مجلس خود راه ندهند بالجمله وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللهَ والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی.

مکتوب (۹۰) نودم

حافظ پیر محمد

بصلاح آثار پیر محمد در بیان آنکه طالب وحدت را وجدانی باید بود۔

الحمد لله العلی الاعلی والصلوٰة والسلام علی رسوله المصطفی وعلی آله وصحبه البررة التقی

مکتوب شریف رسید چون متضمن اشواق و اذواق بود سبب مسرت و بهجت گردید حق سبحانه نایره این شوق را اشتعال دهاد و نار محبت را سر بلند کناد تا رهائی تام از تعلقات کثیره کثرت میسر آید و جمال وحدت حقیقی پرده نگشاید وحدت و کثرت ضد یکدیگر ند سالک هر چند جهات کثرت با خود دارد و باحکام کثرت در آویخته است از وحدت دور و مهجور است وجدانی باید بود هم از راه طلب و محبت و هم از روی دید و دانش تا بوحدت ذاتی اقرب باشد و بتوحید حقیقی برسد. التوحید اسقاط الاضافات. والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۹۱) نود و یکم

بسیادت مآب سید محمد اسرائیل در بیان آنکه شرارت نفس از شرارت عدم و از شرارت ابلیس زیاده است

در تحقیق فنا و اطمینان نفس و تبیین زوال عین و اثر۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوۃ والسلام علی رسولہ سید الانام وعلی آلہ الکرام و صحبہ العظام اما بعد صحیفہ گرامی مشرف ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و محبت فقرا روز افزون ست و مطمح ہمت مطلب اعلی است حدیث شوق بر نگاشتہ بودند فقرا را نیز مشتاق دانند بلکہ حدیث وانا الیہم لاشد شوقا بر خوانند چہ ہر چہ منسوب باصل است اشد و اقوی است فرع ہر چہ دارد از قسم کمال مستفاد از اصل است بخود ہیچ چیز استقلال ندارد و بہیچ گونہ باصل برابری نمی تواند کرد آرے عدم است کہ بے توسط اصل نصیب فرع است و آن شر و نقص است و بوے از خیریت فی نفسہ ندارد و اگر خیریت است انعکاسی و عاریتی است کہ خود را باین کمال عاریتی خیر و کامل تصور نمودہ است و خیانت در امانت نمودہ و شرارت بر شرارت افزودہ پس شرارت نفس از شرارت عدم ہم افزون تر است چہ عدم شرارت ذاتی دارد و بانیستی و نامرادی خود ساختہ است و نفس با وجود این شرارت ذاتی کہ از راہ عدم بمنزلہ ذات او ست آمدہ است بعلت خیانت مسطورہ انانیت و مالیخولیائی سری و دعوی شرکت باصل پیدا کردہ است و ازین رہگذر بمعادات مولاے حقیقی تعالی برپا شدہ حقیقت نفس امارہ ہم ہر چند عدم است و شرارت را ازو کسب کردہ فرزند خلف او شدہ لیکن از راہ جہل مرکب و مالیخولیاے سری کہ سبب بنیاد او ست از عدم مطلق از پدر و مبدأ خود در شرارت سبقت نمودہ و داد شریت دادہ عدم بیچارہ اگر سالہا شاگردی او کند باین سرحد نمی تواند رسید و نیز استاد او درین شرارت و سرکشی ابلیس لعین است لیکن او در شرارت پیش قدم شدہ بمراحل از ابلیس در سرکشی و انانیت گذرانیدہ ابلیس عصیان امر الٰہی کردہ و ندائے انا خیر منہ از نہاد او بر آمد و بعد از اغواے بنی آدم تبری از آنہا نمودہ گفت اِنِّی بَرِیْٓءٌ مِّنْكَ اِنِّیْٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِیْنَ و او دعوی خدائی کردہ انا ربکم الاعلی گفت شتان ما بینہما۔ ابلیس با وجود استادیش تلمیذی او را می شاید و با وجود پیشوائیش پس روے او را شایان سبحان اللہ ہمین امارہ با این شرارت و ذمائم بعد اطمینان و شرح صدر رئیس لطائف عالم امر کہ بپاکی و علو

موصوف اند می گردد و در مدارج قرب و معرفت تفوق بر آنها پیدا می کند حضرت ایشان ما
قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس برنگاشته اند که مطمئنه بعد حصول شرح صدر که از لوازم کمالات
ولایت کبری است از مقام خود عروج فرموده بر تخت صدر ارتقا می نماید و آنجا تمکن سلطنت
پیدا می کند و استیلا بر ممالک قرب می فرماید این تخت صدر فی الحقیقت فوق جمیع مقامات
عروج مرتبه ولایت کبری است بر آینده این تخت را نظر با بطن بطون نفوذ می کند این مطمئنه
را گنجایش مخالفت نمانده است و مجال سرکشی نه بکلیت خود متوجه مطلوب است و بتمامی
گرفتار مقصود همتش جز رضای پروردگار نیست جل سلطانه و مطلبش جز طاعت و عبادت او
تعالی نه، ہذا کلامہ۔

نوشته بودند که بعضے وقت خود را احیان گم می یابد که گویا ھباء منثور موہوم است باطن
که بلباس ظاہر ملبوس است جز توہم محض مدرک نمی شود بعضے احیان ہر چند چشم را مالش نماید که
شاید اثر خیرگی باشد وہم برین منوال تکلم و استماع الخ۔ مخدوما این عدمیت که بعلاقه اصالت
و ظلیت است مبارک و میمون ہست و مقدمه وصول است بلکه نفس وصول که تا نیابی نرہی
بزرگے گفته اشتھی عدما لا اعود ابدا نتیجه ذکر و فکر و ثمرۂ سیر و سلوک آنست که سالک بر عدمیت
ذاتیه خود بینا شود و ہستی و کمالات تابعه او را درست از اصل داند و باصل سپارد للمولوی قدس سره

بیت چوں بدانستی که ظل کیستی فارغی گر مردی و ور زیستی

آنچه درباب زوال عین و اثر نوشته بودند که این معامله زوال و فنا بصفات نفس تعلق دارد
نه بذات او که ذات او باقی است و زوال و تبدل در صفات است و بس و باین تبدل اوصاف
ذات او مزکی و مطہر می گردد و باطمینان می رسد بلے تحقیق آنست که فنا و بقا تبدل اوصاف
و اخلاق سیئه است باخلاق حسنه لیکن بر تقدیر تحقیق آنکه افراد عالم ہمگی ظہور اسماء و صفات است
ذاتی در میان اینہا کائن نیست پس وجود اینہا بتمام وجوه و اعتبارات باشد بے ذات باید که
بر تقدیر فنا صفات زوال عین و اثر بطریق حقیقت بود نه بطریق مجاز چنانچه نوشته اند و

بشیخ محی الدین بن العربی نیز عالم را اعراض مجتمعہ گفتہ است پس بر مذہب او ہم افراد عالم را ذات نبود و اگر باشد بر قضیۂ اطلاق و تقیید وجود ہماں ذات حق باشد جل وعلا پس افرادِ ممکنات یا محض اعراض اند یا ذات ماخوذ باین اعراض۔ اگر گویند نفس چنانچہ صفات رذیلہ دارد صفات حمیدہ نیز دارد از علم و قدرت و ارادت و مانند آن پس بر تقدیر فنا و زوال صفات ردیہ صفات حمیدہ باقی ست کہ منافی زوال عین و اثر است۔ گوئیم آنچہ ذاتی نفس است شرارت و نقص است صفات کمال دروی نہ از ویست بل مستعار از مرتبۂ وجوب ست کہ آن کمالات را از راہ جہل از خود تصور نمودہ است و خود را ازیں رہ گذر خیر و کامل و مبدأ خیرات دانستہ و دعوی شرکت بصاحب خود پیدا کردہ و خیانت در امانت نمودہ پس حقیقت او ہمان جہل مرکب و علم کاذب ست کہ منشاء شرارت و انانیت او گشتہ است للمولوی مصرع

اے برادر تو ہمیں اندیشۂ الخ

بوے از خیریت در ذات او نیست پس بعد از فنا و زوال جہل مرکب و استیلاے دید عاریت اثرے از وے نمی ماند و حقیقت گوئیا انقلاب می یابد و از نار گی باطمینان می رسد و متبادر از کلام کبرا کہ در فنا و زوال عین و اثر آمدہ است ہمیں معنی است و نصوص ہم ازین اشعار خالی نیست من قتلہ فانا دیتہ او مَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ والسلام

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بشیخ حسین منصور در شرح احوال و اذواق سینۂ او و بشارتِ ولایتِ علیا۔

اللہ تعالی در مدارج قرب ترقیات بے اندازہ کرامت فرماید مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید از تاثیر توجہات کہ نسبت بطلبہ واقع میشود نوشتہ بودند و از قدرت و قوت برین امر خطیر بوضوح پیوست شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند آنرا نعمت شگرف دانند و کریمہ مَاشَاءَ اللّٰہُ لَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللّٰہِ بر خوانند اندراج یافتہ بود

اولاکہ تفحص احوال خود می کردم خود را در ولایت کبری می یافتم وہر چند متوجہ فوق می شدم نمی توانستم مدتے مدید دران بودم الحال کہ متوجہ می شوم خود را در ولایت علیا می یابم بکرات ملاحظہ نمودہ وتاکید کردہ درین امر شکے وریبے عارض نمی گردد۔ مخدوما این حال واین دید اصیل است گفتہ اند علامت صحت حال حصول یقین است بروجہ کمال فقیر ہم کہ متوجہ شدم موافق دید شما یافتم وشما را دران ولایت ملاحظہ نمودم حمد اللہ سبحانہ علی ذلک وعلی جمیع نعمائہ۔ ونیز نوشتہ بودند کہ اولا عروج لطائف عالم امر بوقوع می آید اکنون لطائف عالم خلق کہ نفس وعناصر اربعہ است نیز معلوم می گردد۔ مخدوما این عروج کہ لطائف عالم خلق راست مؤید دید اولست چہ عروج لطائف عالم خلق ملایم ولایت علیاست غیر از لطیفہ خاک کہ کمال آن منوط بکمالات نبوت است ولطیفہ نفس در رنگ لطائف عالم امر در ولایت کبری بفنا وبقا مشرف می گردد وبکمال اطمینان می رسد بالجملہ ترقی در کمالات ولایت علیا اصالۃً نصیب سہ عنصر است از لطائف عالم خلق عنصر آبی عنصر ہوائی وعنصر ناری مامول از دوستان دعاست والسلام اولا وآخرا۔

مکتوب (۹۳) نود وسوم

بہ یدربیگ سمرقندی در تحریض مداومت ذکر وما یترتب علیہ۔

حامد اللہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ہموارہ با خود دارد ویک لحظہ بغیر خود نگذارد کتابتے کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت باید کہ ہم برین منوال از احوال خیر مآل نویسیان باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است آنچہ در باب بیوہ ہا سعی جمیل می نمایند محل ثواب است حق سبحانہ جزاے خیر دہاد۔ واقعاتے کہ دیدہ ونوشتہ بودند ہمہ روشن وخوبست بشرات اند بکار خود سرگرم باشند از احوال باطن واز ذکر وفکر وما یترتب علیہ ہیچ ننوشتہ بودند بایستی اول آنرا می نوشتند وچیز ہاے دیگر را تابع می ساختند۔

مصرع — طفیلِ دوست باشد ہرچہ باشد

بالجملہ چندان مداومت بذکر نمایند کہ ذکر و حضور ملکہ دل شود و صفت لازمہ او گردد کہ بنفی منتفی نشود و ماسوی مذکور از ساحت سینہ رخت بر بندد و ہیچ مرادی و مقصدی غیر از حق سبحانہ نماند

مصرع — این کار دولت است کنون تا کرا دہند

مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام اولاً آخراً۔

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

بخواجہ امان اللہ و خواجہ محمد مومن برہانپوری در تحقیق فناے قلب و فناے نفس و حقیقت لا الہ الا اللہ و تفوق حالت صلوتیہ بر غیر آن۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ کاغذے کہ سعادت آثار خواجہ امان اللہ وفقہ اللہ سبحانہ لمرضاتہ دران احوال و اذواق و وقائع و مقامات خود مرقوم نمودہ باین مسکین فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت و ہمچنین کاغذے کہ متضمن احوال و وقائع محبت اطوار خواجہ محمد مومن حصل اللہ تعالیٰ آمالہ بود نیز بہجت افزا گردید احوال ہر دو عزیز سنجیدہ و اذواق پسندیدہ است و وقائع و منامات روشن و مبشر آنچہ از فناے قلب و فناے نفس نوشتہ بودند و رفع خطرہ از قلب و دماغ و وہم و خیال و دید نیستی و عدمیت و زوال مورد کلمہ انا و انتفاے ذکر و اثر آن و نایافت مذکور و حصول مقام لا الہ الا اللہ ہمہ واضح گردیدہ اند کہ لا الہ الا اللہ را اہل وحدتِ وجود ہم می گویند و بعد از فناے اتم ہم این حالت روے می دہد لیکن فرق میان این دو مقام فرق زمین و آسمان ست اہل وحدت وجود تعین امکانی را حق می گویند و اللہ ایشان بر ہمان تعین اطلاق مے یابد آن تعین را پیش از تحقق این حالت بعنوان غیر می دانستند و بعد از تحقق این حالت ہمان را بعنوان حقانیت مشاہدہ می نماید خوش گفت مصرع بخواب اندر مگر موشے شتر شد

و در ما نحن فیہ بعد از فنائے اتم ازین تعین اثرے نماندہ است و ذکر و توجہ و حضور ہمہ منسوب با آنجناب قدس گشتہ و ذاکر نیز رخت بصحرائے عدم کشیدہ شتان ما بینہما حقیقت لا یذکر اللہ الا اللہ درین موطن صورت می بندد نہ دران موطن کہ وجود ذاکر درمیان ست و اطلاق الا اللہ بر ثانی و نفی راجع بعنوان و آنچہ از رفع خطرہ از دماغ و وہم و خیال کہ نوشتہ اند محل تامل است این ہمہ وقائع و احوال کہ نوشتہ اید خطرات است کہ از راہ وہم و خیال شدہ بر روئے کاغذ آمدہ است یا چیز دیگر تا این نشاۃ برپا است خلاصی از چنگل وہم و خیال اشکال دارد آرے چون این نشاۃ خلل پذیرد و مقدمہ موت درمیان آید محتمل کہ نجات از چنگل وہم و خیال میسر آید چنانکہ مولوی روم قدس سرہ می فرماید۔ بیت

من شدم عریان زتن او از خیال — می خرامم در نہایات الوصال

آرے بعضے از کمل باشند کہ درین نشاۃ فانیہ رہائی از قید خیال و خلاصی از دام وہم یابند و مطلوب را بے تخت خیال در آغوش کشند آنچہ دیگران را بفردا موعود است این بزرگواران را امروز حاصل و قلیل ما ہم بیت

اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست — ز بخت مقبلاں این ہم عجب نیست

آرے رفع خطرہ از قلب ممکن است بلکہ واقع درین موطن خطرہ از قلب بنوعے منتفی می شود کہ اگر ہزار سال عمر بصاحب این قلب بدہند ہرگز خطرہ بر دل نیاید و شادی و غمی جہان در روئے نگنجد بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است۔ باید دانست کہ فنائے قلب نتیجہ تجلی افعال است و فنائے نفس منوط بتجلی صفات و کمال این فنا وابستہ بتجلی ذات ست چہ کمال ہر مقام مربوط ست بگذشتن از آن مقام و وصول بمقام فوق ہر کدام ازین تجلیات ثلثہ را آثار و علامات جدا است و ہر فنا را احکام علیحدہ و معتبر در ہر فنا و قدر مشترک آنست کہ دائمی بود، فنائے کہ در دوام نپذیرد از حیز اعتبار ساقط است و آنچہ نوشتہ اند کہ از ہمان روز ہر نمازی کہ این فقیر می کند حلاوت و محبت و خشوع و خضوع پیدا می شود خصوصاً در نماز فرض و گاہ گاہے چنان وقت رو مے دہد کہ در بیان نمی آید بسیار اصیل است و عالی

وحالت صلوٰتیہ را بر غیر آن تفوق است نماز معراج مومن است وحالت آن مناسبت بحالت معراجیہ دارد در حدیث آمده است اذا قام العبد فی الصلوٰة فتحت لہ ابواب الجنان وکشفت الحجب بینہ وبین ربہ الحدیث وآنچه بعد از فنا خود را نوری یابند و نورانی می بینند از آثار بقا است کریمہ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي النَّاسِ الآیہ ایمائی است بآن والسلام علیکم وعلی سایر من اتبع الهدی و التزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۹۵) نود و پنجم

بسید علی بارہہ[1] در آنکہ اخلاص در عمل و اطمینان نفس وابستہ بصحبت صوفیہ کرام است۔

بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات بجناب نجابت آیات میرساند احوال فقراے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادة الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ صحیفہ گرامی رسیده مسرت بخش گردید از شوق لقا اظہار نموده بودند موقوف بر وقت است لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ دنیا محل فراق است دعا کنند کہ حق سبحانہ در آخرت جمع سازد ولقاے او تعالی ہم موعود بآخرت ست مَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ موت از مقدمات آخرت ست چیزے کہ موعود بآخرت است موت دریچہ آنست دنیا از مزرعہ بیش نیست محل عمل است ہر چند در عمل باخلاص کوشید و آید ثمرات و نتائج اخروی بیشتر متوقع است و درجات قرب بیشتر مامول عمل از کتب شرعیہ ماخوذ است وحقیقت اخلاص عمل کہ منوط باسلام حقیقی واطمینان نفس است وابستہ بصحبت صوفیہ کرام است عمل بے اخلاص مانند قالب بے روح است۔ والسلام علیکم وعلے سائر من اتبع الهدی۔

مکتوب (۹۶) نود و ششم

بسید نور بحر[1] در تحریص بر معرفت۔

[1] نور بحر بارہہ "سیف خان" (م ۱۱۰۸ھ)

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ. جناب سیادت پناہ ازین مسکین سلام عافیت انجام خوانند کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت باید کہ ہم برین منوال احوال ظاہر و باطن خود نویسان باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است. مخدوما اشرف عمر کہ موسم جوانی است گذشتہ می رود و ارذل عمر رسیدہ می آید افسوس است کہ اشرف اشیا کہ معرفۃ اللہ است بارذل عمر حوالہ نمودہ آید و اشرف عمر در پے ارذل اشیا کہ ہوا و ہوس و زینت دنیا ست صرف یابد باید کہ اوقات بذکر و فکر معمور باشد و توشۂ آخرت آمادہ سازند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب (۹۷) نود و ہفتم

بمولانا محمد جان ورسکی در تحقیق ولایات سہ گانہ و حقیقت اطمینان نفس و شرح صدر و کمالات لطائف عالم امر و عالم خلق و تعین نصیب ہر کدام و تحقیق کمالات نبوت و تفضیل آن بر ولایات و بیان نتیجہ اذکار و تلاوت قرآن و نماز و بیان مقامے کہ افاضۂ کمالات در آنجا بمحض فضل است نہ بعمل و بیان مقامے کہ فوق آنست۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ. فضائل مآب اخوی مولانا محمد جان ورسکی بدانند کہ فنائے نفس و اطمینان او کہ اسلام حقیقی بآن منوط ست ہر چند شروع آن از ولایت صغری ست لیکن کمال آن وابستہ بحصول کمالات ولایت کبری ست بلکہ اصول سہ گانہ کہ فوق دائرہ اسما و صفات و شیون و اعتبارات ست کہ ولایت کبری عبارت از مجموع این اصول سہ گانہ و این دائرہ است و این دائرہ منتہائے عروج پنجگانہ عالم امر است فوق آن عالم امر را بالاصالہ گذ نیست نفس از کمالات آن سہ گانہ امیدوار است حقیقت اطمینان و شرح صدر درین موطن حاصل می شود حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ برنگاشتہ اند کہ مطمئنہ بعد از حصول شرح صدر کہ از لوازم ولایت کبری ست از مقام خود

عروج فرمودہ بر تخت صدر ارتقامی نماید و آنجا تمکن سلطنت پیدا می کند و استیلا بر ممالک قرب
می فرماید و این تخت فی الحقیقت فوق جمیع مقامات عروج مرتبہ ولایت کبری است۔ اگر گویند
مقام نفس در دماغ است و آنرا بر صدر تفوق است فرود آمدن او بر صدر بظاہر تنزل است
آنرا ارتقا چگونہ توان گفت جواب گوئیم کہ دماغ را ہر چند بر صدر بصورت و ظاہر تفوق است اما
فی الحقیقت معاملہ بعکس است و بمعنی صدر را بر دماغ تفوق است چہ سر محل غرور و خودی و
انانیت است و موضع ترفع و تکبر و خیالات فاسد و صدر محلِ ایمان و الہام و واردات و موطن
انوار و اسرار است کریمہ اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰہُ صَدْرَہٗ لِلْاِسْلَامِ فَھُوَ عَلٰی نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّہٖ و حدیث
النور اذا دخل الصدر انفتح الحدیث دلیل بر آنست و نفس چون از رذائل اوصاف پاک گردد
از دعوی ہمسری و انانیت بری و تائب شود و مطمئنہ و مرضی گردد و بمقتضای کریمہ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا
مِنْ ھٰذِہِ الْقَرْیَۃِ الظَّالِمِ اَھْلُھَا الآیہ جای خود بگذارد و از زمین معصیت ہجرت نماید و جوار
صلحا کہ لطائف عالم امر است اختیار نماید بمصداق خیارکم فی الجاھلیۃ خیارکم فی الاسلام
اذا فقھوا رئیس لطائف عالم امر می گردد و بر تخت صدر استقرار گرفتہ تمکن سلطنت پیدا می کند
چون از ہستی و انانیت خود بغربت و نیستی آمد و از ناموسات و منتسبات تہی و یکسو شد و آن را
باہل آن سپرد و بموت و عدمیت ساخت حق تعالیٰ او را باین کرامت بنواخت و بخلعت سلطنت
مشرف ساخت فَانْظُرْ اِلٰٓی اٰثٰرِ رَحْمَتِ اللّٰہِ کَیْفَ یُحْیِی الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِھَا این ہنگام
بجای اوصاف ذمیمہ و اخلاق سیئہ اوصاف حمیدہ و اخلاق حسنہ و را عطا می شود کہ غیر از
نیکوئی از وی چیزی دیگر نیاید و دعوت بحق فرماید اُولٰٓئِکَ یُبَدِّلُ اللّٰہُ سَیِّاٰتِھِمْ حَسَنٰتٍ
وَکَانَ اللّٰہُ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا

مخدوما آنچہ مذکور شد از کمالات ولایت انبیا است علیہم الصلوات و البرکات و معاملہ
کہ بہ نبوت این بزرگواران تعلق دارد ورای آنست و نسبت میان این دو کمال نسبت قطرہ
است بدریای محیط چہ کمالات ولایت را ہر چند ولایت انبیا بود علیہم الصلوات نسبت

بکمالات نبوت هیچ اعتدادی نیست مدعو اولی انبیا اند و مقصود و خُلّص آفرینش هم ایشان هر دولتے که آمده است از برائے ایشان آمده است علیهم التسلیمات، اولیا طفیلی و اولش خور شانند کمال در حق اولیا آنست که ایمان خود را بانبیا درست کنند تا فردا نجات یابند و در سایه رایت شان جا گیرند قال الله تعالى وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ٥ پس باید که افضلیت شان از راه نبوت بود و نبوت افضل از ولایت باشد هر چند ولایت این بزرگواران بود نبوت را عروجی ست که رو بحق تعالیٰ دارد و نزولی است که رویش بخلق است چنانچه ولایت را عروجی ست و نزولی نه آنکه ولایت رو بحق است و نبوت رو بخلق چنانچه اکثر گمان برده اند۔ اے برادر حظ وافر از کمالات نبوت عالم خلق راست عالم امر نصیب خود را از کمالات ولایت مستوفی گرفته است و بفنا و بقا رسیده اکنون نوبت بعالم خلق رسیده و بهمین آن سبب رفعتش گشته بیت

خاک شو خاک تا بروید گل   که بجز خاک نیست مظهر گل

باید دانست که طهارت عالم خلق بتمامه و اعتدال آن منوط باین کمال است هر چند بعضے ازین لطائف را در ولایت کبری و ولایت علیا نیز طهارت بحصول پیوسته است لیکن همه لطائف را با جمعهم درین مقام شگرف اعتدال حاصل می شود و جزو ناری که ندائے أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ از نهاد آن سر می زند و جزو ارضی که بدنائت و خست موصوف است ازین رذایل پاک می شوند و باعتدال می آیند۔ مخدوما تلاوت قرآن مجید و ادائے صلوات درین مقام ترقی بخش و سودمند است چنانچه اذکار دیگر از تکرار کلمه طیبه و ذکر قلبی و مراقبه در مقامهاے سابقه که بولایت ثلاثه تعلق دارد نافع و نتیجه بخش است چون ازین مقام عالی ترقی واقع شود افاضه کمالات در آن موطن بمحض فضل و احسان بود در آنجا نه عمل را اثر است و نه اعتقاد را عارف درین مقام خود را از دائره شریعت غرا بیرون می بیند لیکن چون شریعت اصل و بنیاد است استغنائے ازان متصور نیست که اگر در بنیاد خللے رود در درخت و در عمارات آن خلل تاثیر کند و چون معامله ازین مقام بالا رود

معاملہ از تفضل بمحبت گراید و افاضہ کمالات بمحبت بود تفضل و احسان دیگر است عشق و محبت دیگر۔

مصرع　　　قلم اینجا رسید و سر بشکست

سعی نمایند کہ ایمانی باین معانی حاصل نمایند و ہمت بر آن گمارند کہ از اولش مخدومان بقدر استعداد بہرہ گیرند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بحافظ محمد شریف لاہوری در وعظ و نصیحت۔

اللہ تعالی در مدارج قرب ترقیات بے اندازہ نصیب کناد صحیفہ گرامی رسیدہ خوشوقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از ضعف فرصت است امید کہ فرصت کلی شود خاطر اکثر اوقات نگران ست۔ مخدوما بندگی استسلام و گردن نہادن است و از ارادات خود تمام بر آمدن و بمراد او تعالی قائم شدن ست ہر چہ از محبوب می رسد محبوب و مرغوبِ محب است انعام باشد یا ایلام محب فدائے محبوب ست ہمہ افعال و کردار در نظر محب رعنا و زیباست و وفا و جفائے او لذت بخش ہر تلخی کہ از اں طرف میرسد در رنگ شکر آنرا میخاید و شیرین کام می گردد۔ بیت

مَیِ تلخست جورِ گلعذاران　　　کہ ہر چندش خوری باشد گواران

در حدیث است عجبت من قضاء اللہ للمومن ان اصابہ خیر احمد ربہ و شکر و ان اصابتہ مصیبۃ حمد ربہ و صبرہ یوجر المومن فی کل شیءٍ حتی فی اللقمۃ یرفعھا الی فی امرأتہ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بسید نور محمد در نصائح و تحقیق معنی یادداشت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب سیادت پناہ رسیدہ بہجت افزا گردید حمد اللہ سبحانہ کہ اوقات بذکر معمور است و ذکر نفی و اثبات بہ پنجاہ و پنج می رسد

شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند وطالب مزید بوند وچنداں مداومت بذکر ومراقبہ نمایند کہ ذکر ملکۂ دل شود وحضور صفت لازم او گردد بحدے کہ بنفی منتفی نشود واز تکلف یاد کرد رہائی یافتہ صورت یاد داشت درمیان آید وآنچہ گفتہ کہ صورت یاد داشت درمیان آید زیرا کہ حقیقت یاد داشت منوط بتمامی مقامات سلوک است وبنہایت کار مربوط وبرین صورت کہ ہم موطن اندراج النہایت فی البدایت ست اطلاق یاد داشت آمدہ است کہ مقابل یاد کرد است بیت

دارم ہمہ جا باہمہ کس درہمہ حال　　دردل ز تو آرزو ودر دیدہ خیال

در اتباع سنت کوشند واز بدعت واہل بدعت دور باشند وبصحبت صلحا وفقرا ومتشرع راغب بوند وہر جا خلاف شرع بینند ازان گریزاں ویکسو شوند ـ بیت

باعاشقان نشین وہمہ عاشقی گزین　　باہر کہ نیست عاشق ہرگز مشو قرین

وعاشق صادق کسے است کہ برمتابعت پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم راسخ است کریمہ قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰہَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ مؤید این معنی است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ

مکتوب صدم (۱۰۰)

بسیادت پناہ امیر خان در تحریص بر تحصیل معرفت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی رفع اللہ قدرکم وشرح صدرکم ویسر امرکم بحرمۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ وعلی آلہ من الصلوۃ افضلہا ومن التسلیمات اکملہا مصرع

از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است

مخدوما مکرما! آنچہ از ما وشما درین نشاۃ فانیہ طلب داشتہ اند ادائے وظائف بندگی وتحصیل عبادات وطاعات وسرافگندگی ومتقر اہل اللہ است کہ ہر طاعت وعبادت کہ وجود عابد دران درمیان ست معلول است ونشایان قبول خاص نہ شایان قبول آن عبادت است

که وجود عابد دران میان نباشد واین معنی مؤدای معرفت ست چه معرفت عبارت ست از فنا فی المعروف پس حقیقت عبادت بے تحقق معرفت صورت نه بندد و کمال طاعت بے حصول فنا متحقق نشود پس بر عقلا و هوشمندان ناگزیر است که در حصول معرفت بجان کوشند و از هر جا بوے ازین دولت بمشام جان شان برسد از پے آن شوند. بیت

از تست حجاب تو یقین ست　　شرطِ همه رهروان همین ست

افسوس است که آنچه ازین کس درین مهلت قلیله خواسته اند بجا نیارد و باموردیگر پردازد و تعمیر چیزے که تخریب آن مطلوب ست نماید فردا بکدام رو در حضرت صمدیتش درآید و بکدام حیله زبان عذر بکشاید دوباره در دنیا آمدنی نیست. بیت

ترسم که یار با مانا آشنا بماند　　تا دامن قیامت این غم بما بماند

دولت صوری و معنوی در ترقی باد بحرمة النبی وآله الامجاد علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

بسیادت و نقابت پناه بمیرزا خان در تحریص بر مطالعهٔ رسالهٔ مرسوله که متضمن فضائل اذکار وادعیه است و فرق در طریق انابت و طریق اجتباء

بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات بجناب سیادت و نقابت پناه نجابت و معالی دستگاه میرساند احوال واوضاع فقراے این حدود مستوجب حمد است المسئول من الله تعالی سلامتکم واستقامتکم علی جادة الشریعة العلیة والسنة السنیة المصطفویة علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة وترقی درجاتکم الصوریة والمعنویة بورود نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی مشرف گردید سلامت باشند. تکرار ادعیه واذکار که فقیر بآن دلالت نموده بود نه بآن عنوان بود که از شرائط این طریقه است و سلوک طریق منوط بآنست بلکه باین اندازه بود

که خالی نباشد و تا حصول صحبت اوقات معمور بود بغفلت نرود این فقیر رساله اذکار و ادعیه ماثوره موقته وغیر موقته با ذکر فضائل بعضے ازان کتب احادیث معتبر نوشته است نقل آنرا فرستاده مطالعه خواهند فرمود و هر قدر که ازاں توانند بعمل خواهند درآورد رساله کلانے است بزبان فارسی متضمن فوائد کثیر است اگر تمام رساله را مطالعه فرمایند بهتر باشد گنجی است از اسرار سرادقات قرب بحریست موصل بمنازل قدس غواصی باید که از قعر آن نفائس جواهر برآرد و سباحی را شاید که شناوری آن نموده بشهر مطلوب واصل گردد دوم قوم فرموده بودند که هرچند صحبت مدار علیه این کار است لیکن درین سلسله عالیه غائبانه هم بزم افاده و استفاده گرم می بوده است چنانچه ببیان حضرت ایشان می شد اشفاق پناها حضرت ایشان ما را آنچه در سلوک مقامات ولایت و وصول بمنازل قرب درکار بود همه در حضور خواجه جیو روے نموده بود و حصول مراتب کمال و تکمیل در صحبت پرنور او میسر گشته چنانچه این معنی از مکتوب بیان طریق قدیم آنحضرت واضح و لائح است غایة الامر بعد از تمامی سلوک چون رخصت خانه می فرمودند مراسلات و مکاتبات درمیان می آمد و اجوبه اسوله می شد که درین ضمن افاده و استفاده هم روے میداده باشد خارج از مبحث است که بعد حصول کمال و مراتب سلوک ست لیکن نفس حصول کمال و کسب منازل سلوک را صحبت ناگزیر است این افاده و استفاده میان این دو بزرگوار بعد حصول مراتب کمال از طرفین بوده است چنانچه از مکتوبات این حضرات روشن است با آنکه حضرت ایشان ما نسبت محبوبیت داشتند اگر غائبانه بے صحبت نیز هم اخذ فیوض و برکات نمایند گنجایش دارد معامله محبوبان جدا است ایشان را براه اجتبا می برند و کشان کشان بمنزل می رسانند - مصرع

گر نه آید بخوشی موے کشانش آرند

اگر توسط پیر ظاهر هم نبود ایشان را می برند و در راه نمی گذارند مریدان براه انابت می روند و محتاج بصحبت پیر ظاهر اند از رفتن تا بردن فرق بسیار است و نسبت محبوبیت حضرت ایشان در حضور حضرت خواجه جیو مقرر شده بود و حضرت خواجه درباره حضرت ایشان این ابیات می خواندند -

وحضرت خواجه جیو قدس سره اشتر سبحانه باسرار تمام بعد از دریافت نمودن ارادت راه افاده و استفاده بمراسلات بود درمیان نوشتنا

شعر
عشق معشوقان نہان ست و ستیر عشق عاشق با دو صد طبل و نفیر
لیک عشقِ عاشقان تن زہ کند عشق معشوقان خوش و فربہ کند

و آنچہ این فقیر بر ترغیب صحبت نوشتہ است در راہ انابت است کہ راہ مرید بیست لہذا نوشتہ است کہ ترقی غالبا منوط با آنست یلاذ امشفقا سعادت آثار اخوی ملا عبد الخالق را درین نزدیکی رخصت وطن خواہند کرد انشاء اللہ تعالی بعد موافقت استخارہ طرفین بمشار الیہ صحبت خواہند داشت دبد انچہ دلالت نماید بعمل خواہند در آورد و اوراد و اذکار لسانی بصلاح او بکنند در طریق اوقات بذکر و شغل باطنی کہ از معلم طریقت ماخوذ است مستغرق می دارند و بغیر از فرض و سنت تجویز نمی فرمایند کہ ورای آن شغل بچیز دیگر مشتغل باشد یا مول از اشفاق کریمانہ آن مکرم آنست کہ این دور از کار را بدعا و سلامتی خاتمہ یاد آرند و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدی و التزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات و البرکات العلی۔

مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بمخدوم زادہ عالی منقبت شیخ ابو القاسم در جواب بعضے احوال و اذواق کہ تعلق بحقیقت کعبہ ربانی داشت و حل دو شبہہ کہ در کلام حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالی عنہ نمودہ بود۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ فرزندی ابو القاسم نوشتہ بود کہ درین روزہا خود را نور فرضی یا بم و آن نور بمشابہ لمعانی و شعشعانی دارد کہ چشم باطن از شہود آن خیرہ است نمیتواند دید چنانچہ دیدۂ ظاہر از دیدن آفتاب خیرہ است و ہمین نور را مسجود الیہ خلایق می انگارد معلوم آن فرزند باشد کہ این دید از آثار بقا است کہ بر فنای اتم مرتب است کریمۂ اَوَمَنۡ کَانَ مَیۡتًا فَاَحۡیَیۡنٰہُ وَجَعَلۡنَا لَہٗ نُوۡرًا یَّمۡشِیۡ بِہٖ فِی النَّاسِ ایمائی است بآن و آنکہ آن نور را مسجود الیہ می انگارند از قبیل اشتباہ اسم است بمسمی چہ بقا باسم است و بعلاقہ اصالت و ظلیت تحقق باصول و مسجود الیہ مسمی ست و مرتبہ ایست کہ اصل در رنگ ظل از انجا در راہ ست لیکن چون اسم مرآۃ

مسمی است و در وقت شہود مرآۃ مختفی است و ظاہر ہمانست کہ در مرآۃ است تحقق باسم را
تحقق بذات و مسمی می انگارد و بہمین اشتباہ و اختفاے مرآۃ جم غفیر از صوفیہ صفت را عین ذات
گفتہ اند و زیادتی بعلم راجع داشتہ و حق آنست کہ صفات در خارج موجودند بوجود زاید چنانچہ مذہب
اہل حق است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم و آنچہ بعد ازین در کاغذ علیحدہ نوشتہ کہ در حیرت بودم
منشاء این دید چیست ندا در دادند کہ سبب این دید آنست کہ چون ترا بحقیقت کعبہ کہ نور
صرف ست و مسجود الیہ خلایق فنا و بقا حاصل گشتہ است از انست کہ خود را عین او می یابی
و بصفت او متصف می انگاری واضح گردید باید دانست کہ این معاملہ و این دید تعلق بشہود
دارد لیکن برین شہود آثار بسیار مترتب است و تحقق باین حقیقت بس عالی ست از کرم او تعالیٰ
مستبعد نیست کہ نامرادی را باین مراد برساند و باین دید مشرف گرداند۔ بیت

می توانی کہ دہی اشک مرا حسن قبول ای کہ دُر ساختۂ قطرۂ بارانی را

نوشتہ بودند کہ حضرت مجدد الف ثانیؒ در مکتوبے از مکتوبات جلد ثالث تحقیق نمودہ اند کہ
چون معاملہ عارف بذات بحت می افتد تخیل رویت بچشم سر یا بچشم قلب نمی شود انتہیٰ پس
برین تقدیر می باید کہ علم بوصول ذات نیز نشود چہ طریق علم بیرون ازین دو امر نخواہد بود۔

جواب: انحصار طریق علم در رویت چشم یا رویت قلب در حیز منع است روا است کہ
حق سبحانہ و تعالیٰ شخصے را باین وصول بے کیفی مشرف سازد و علم ضروری باین وصول در وے
پیدا آرد و ہیچ رویت درمیان نیاید بسیارے از علوم بہ ہدایت در ما حاصل می شود مثل علم
بجوع و عطش و حرارت و برودت و صحت و سقم در رویت آن قطعاً منتفی است یا بینا کہ بسفر مکہ
رود و بمکہ برسد او را علم بوصول مکہ حاصل است و رویت نیست آرے رویت یکے از طرق علم است
لیکن انحصار نیست اسباب علم ورای رویت است چنانچہ در کتب کلامیہ مبین است۔

نوشتہ بودند کہ آنحضرت قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ برنگاشتہ اند کہ فوق حقیقت صلوٰۃ مرتبہ
ذات بحت است قدم را آنجا گنجایش نیست لیکن حمد اللہ سبحانہ کہ نظر را منع از آنجا نفرمودند

وبقدر استعداد گنجایش داده وچه توفیق میان این نوشته وتحقیق سابق چیست - بدانند که اطلاق نظر درین مقام بر سبیل تمثیل وتشبیه وتنظیر است نه بطریق حقیقت چنانچه در مکتوب ازین جلد نوشته اند که آنچه بالا اندکور شد که وصول نظری بالاصالت نصیب حضرت خلیل است ووصول قدم بالاصالة نصیب حضرت حبیب علیهما الصلوة والسلام نه بآن معنی ایست که آنجا شهود ومشاهده است ویا قدم را گنجایش است آنجا مو را گنجایش نیست قدم چه باشد بلکه وصول است مجهول الکیفیة اگر در صورت مثالیه بنظر مرتسم گشت وصول نظری می گویند واگر بقدم وصول قدمی والا نظر وقدم از انحضرت هر دو واله وحیرانست والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب (۱۰۳) صد وسوم

بسیادت پناه میر مفاخر حسین در بیان انفس در رنگ آفاق از یافت مطلوب خالی است از انفس نیز باید گذشت تا گلے از گلشنهاے وصل بچیند۔

بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات می رساند کتابتے که سیادت پناه میر مفاخر حسین نامزد این مسکین نموده بودند رسیده مسرت بخش گردید قصه فراق وحدیث اشتیاق که انباء نموده بودند بوضوح پیوست الله تعالی نائره این شوق را مشتعل سازد تا از قید آفاق وانفس بالکل برہاند وبمطلب اقصی برساند مطلوب چونکه وراے آفاق وانفس است طالب او نیز باید که از آفاق وانفس بگذرد واز علم حصولی وحضوری خود برآید نه بآن معنی که خود را حق یابد تعالی که این معامله بانفس وابسته است وعلم حضوری هنوز برجاست لیکن آنرا بعنوان حقانیت دانسته است انفس در راه گذاشتن واز علم حضوری برآمدن باندیشه عقل وخیال وفکر راست نیاید وعدم حضور مدرکه بر مدرکه را مستحیل نماید لهذا صوفیه کرام یافت مطلوب را منحصر در انفس دانسته اند وسیر آنرا اقرب در قرب فرموده واز وراے انفس سخن نرانده گفته اند بیت

چوں جلوۀ آن جمال بیروں ز تو نیست　　　پا در دامان وسر بجیب اندر کش

اماره

وشہود آفاقی را اعتبار نمودہ اند وسیر آن را بُعد در بُعد گفتہ وبیرون انفس را منحصر در آفاق ست لیکن معاملہ دیگر است بیرون انفس در جانب قرب در کریمہ ونحن اقرب الیہ ایمائے است بآن کہ انفس نسبت بآن معاملہ حکم آفاق دارد در بعد حقیقت یافت در آنجاست در انفس صورت یافت ست وانموذج آن لیکن در تصویر آن عقل حیران ست ووہم وخیال در تصور آن سراسیمہ از خود نزدیک تر را نتوانند دریافت ونزدیک ست کہ حکم باستحالت آن نماید آفاق وانفس جولانگاہ وہم است مشہود آنجائی از تحت وہم مشکل کہ خلاصی یابد ودرین معاملہ پر وبالِ وہم شکستہ است وخیال درراہ ماندہ بلے تا لازم مرکب عقل نفرا بدو رفاقت وہم و خیال را نگذارد وجنگ در دامن استحالت نزند رائحہ از مطلوب نیابد وگلے از گلشنہائے وصل نہ چیند دریوزہ توجہ نمودہ بودند چوں رابطہ معنوی ورشتہ محبت قوی است راہ افاضہ مفتوح است بمشیتہ تعالیٰ علی الخصوص کہ توجہ بآن علاوہ شود نور بر نور افزاید والسلام اولاً وآخراً، مامول از دوستان دعا است۔

مکتوب صد وچہارم (۱۰۴)

بسیادت پناہ میرزا خان در تحریص بر اذکار واوراد واخذ طریق وشرائط صحبت۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفےٰ. ملا ز اشفاق پناہا تا رسیدن اخوی مولانا عبد الخالق وتوافق صحبت بیشتر اشتغال بکلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ نمایند وسعی فرمایند کہ بحضور گفتہ شود لا اقل این قدر باشد کہ گویندہ بداند از زبان من چہ می برآید از یک ہزار تا پنج ہزار ہر قدر توانند بگویند ورسالہ کہ فرستادہ است از اول تا آخر اگر توانند مطالعہ فرمایند ومواعظ ونصائح آن را نیک تامل نمایند وہر مقدار کہ شود توفیق رفیق گردد بعمل آرند مالا یدرک کلہ لا یترک کلہ بر بعضے اذکار موقتہ لفظ سرخی گذاشتہ شدہ است آنرا بعمل آرند اگر توانند واگر زیادہ بران اختیار کنند مختارند فضائل این اذکار موقتہ بجہت اقتصار درین رسالہ ذکر نیافتہ است رسالہ

نقطہائے

دیگر کہ بتفصیل فضائل اذکار موقتہ وغیر موقتہ در انجا مذکور است اگر میسر شد نقل آنرا نیز خواہند فرستاد فضائل اذکار غیر موقتہ درین رسالہ مذکور است بعد از مطالعہ ہر قدر کہ ازاں توانند بعمل آرند مختارند چون اخوی مشار الیہ برسد صحبت برار کنند آنچہ در شغل باطن بگویند از زبانی فقیر تصور فرمایند و صحبت و توجہ اورا موثر و مغتنم دانند و شرائط صحبت رانیک مرعی دارند و بعد از اخذ طریقہ چند گاہ اوراد لسانی را موقوف کنند بعد ازان بصلاح اخوی اندک باز بعمل آرند حیوۃ چند روزہ بسیار عزیز است۔ باید کہ در اہم امور مصروف گردد و لوازم طلب گاری بجا آید تا راہے بمطلب کشاید بیت

مصلحت دید من آنست کہ یاران ہمہ کار بگذارند سر طرۂ یاری گیرند والسلام

مکتوب صد و پنجم (۱۰۵)

بصوفی محمد زاہد جدید و امین قدیم در حل شبہہ کہ بر عینیت و غیریت صفات واجبی تعالیٰ نمودہ و آنچہ مختار حضرت مجدد الف ثانی است رضی اللہ تعالیٰ عنہ

بعد الحمد و الصلوۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ در بنولا فرستادہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت از حلاوت و جمعیت باطن و صفائی وقت نوشتہ بودند و وقائع روشن بوضوح انجامید شکر حق جل و علا بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم ہمت را بلند دارند و ہر چہ در دست افتد قانع نبوند۔

نوشتہ بودند ہر چہ ماسوائے ذات است در تحت نفی منتفی می گردد و تصور در ذات ممنوع است پس صفات او تعالیٰ از علم و قدرت و غیرہما عین ذات واجب دانند یا خارج ذات، اگر عین باشد ترکیب لازم آید و اگر خارج بود احتیاج ذات لازم آید و او عز برہانہ از ہر دو مبرا است۔ مخدوما صوفیہ کرام از شیخ محی الدین عربی و تابعان او اوصاف را عین ذات می گویند نہ بان معنی کہ دو چیز است کہ باہم ترکیب یافتہ اند تا در و ترکیب لازم آید بلکہ بآن معنی کہ موجود در خارج ذات است

تعالیٰ وصفات را وجود زاید بر وجود ذات نیست سبحانہ وہرچہ بر صفات مترتب ست بر ذات مترتب
است و ذات عز شانہ در دانائی وبینائی وشنوائی وغیرہا کافی ست یعنی بذات خود داناست و
بذات خود بینا وشنوا ومرید وقادر وحی ومتکلم است نہ بصفات وبرین تحقیق ترکیب اصلا لازم
نمی آید ومذہب علمائے اہل سنت وجماعت آنست کہ صفات عین ذات نیستند بلکہ موجودند
بوجود زاید بر وجود ذات تعالیٰ وبرین مذہب شبہہ احتیاج می آید جوابش آنست کہ ممنوع احتیاج
بغیر است وصفات غیر ذات نیستند چنانچہ عین ذات نیند تعالیٰ چہ انفکاک شان از ذات محال است
ومختار حضرت ایشان ما آنست کہ صفات حق جل وعلا زایدند بر ذات او سبحانہ مع ذلک آنچہ
بر صفات مترتب است بر ذات نیز مترتب است درین مرتبہ صفات مجرد اعتبارات اند در ذات
تعالیٰ واین اعتبارات ذاتیہ را شیون ذاتیہ می فرمایند واین شیون اصول صفات اند برین
تقدیر ہم اثبات صفات می شود وہم اضمحلال شبہہ احتیاج بالکل وبر مذہب صوفیہ نفی صفات
لازم می آید وبر مذہب علما شبہہ احتیاج بتمام زائل نمی شود چہ نفی غیریت از صفات بمعنی مصطلح
می شود کہ جواز انفکاک باشد نہ مطلق غیریت، اگر گویند ہرگاہ آنچہ بر صفات مترتب است بر ذات
نیز مترتب است وذات کافی ست در ترتب آثار صفات پس صفات زایدہ چرا اثبات نمائیم و
بے ضرورت بتعدد قدما قایل شویم وگوئیم کہ عمدہ درین معاملہ کشف والہام است کہ وحی خفی
است واہل اللہ بآن ممتازند ورائے وحی واجتہاد است ودر حدیث اتقوا فراسۃ المومن فانہ
ینظر بنور اللہ اشارت بآنست بآنکہ گوئیم کہ از اثبات صفات چارہ نیست تا مخالفت
با اہل سنت وجماعت نباشد گفتہ اند حق تعالیٰ خود را قادر وعلیم فرمودہ است وحمل مشتق
بر شی مقتضی ثبوت ماخذ اشتقاق است مر آن شی را پس از ثبوت علم وقدرت چارہ نبود ہرچند
این دلیل مدخول فیہ است لیکن مذہب ایشان مبتنی برین دلیل نیست مقتبس از انوار مشکوٰۃ
نبوت است علیٰ اربابہا الصلوات والتسلیمات والبرکات واثبات کمالات ذاتیہ کہ شیون ذاتیہ اند
نیز ناگزیر است تا خلو مرتبہ ذات اقدس ازین کمالات لازم نیاید واز رائحہ احتیاج منزہ بود

صفات را مرتبۂ ثبوت است دران مثبت

حضرت ایشان ما بزنگاشته اند علم که صفت زاید است متعلق آن ماسوی ذات ست تعالی
پس بمرتبهٔ ذات سبحانه نمیتواند رسید چه هرچه آنجا زیادتی پیدا کرده است نشایان آن مرتبه
مقدس نیست و بآن ذروه علیا متعلق نمی تواند شد و علم که کمال ذات ست تقدس و
تبارک بس برتر است از آنکه بماسوی متعلق شود و هیچ مناسبتے با عالم ندارد هیهات هیهات
هرگاه علم واجبی که بقدم موصوف ست شایان مرتبه ذات نبود و بآن جناب قدس نتواند متعلق
شد علم ممکن که بداغ حدوث متسم است چگونه بآن مرتبه مقدسه متعلق شود و کدام مناسبت
داشته باشد و غیر از جهل و یاس چه نصیب بود خوش گفت بیت

کو غبارِ ناقهٔ لیلی که مجنون سالها چشم بره داشت گردی از بیابان برنخاست

مگر آنکه از راه بنده پروری بعد فنائے اتم بقا بانکشاف ذاتی از راه تحقیق بعلم زاید و قطع مراتب
ظلال واصل بخشند و درین وقت در رنگ آن انکشاف تعلق بیچون بآں مرتبه علیا پیدا کند
و جاے برسد که اصل آنجا کوتهی کند۔

مکتوب صد و ششم (۱۰۶)

بمولانا برخوردار کابلی در تحسین واقعه و نصائح ضروریه و در حل آنکه لباس فاخر پوشیدن مانع شغل
سالک هست یانه و بآنکه از حدیث استبدال خمیصه بانبجانیه و حدیث استبدال شراک منع آں
مفهوم می گردد و در بیان آنکه طعام از خانه ظلمه و مبتدع خوردن رواست یانه و در بیان آنکه
پیری و مریدی باین طریق بدعت است یانه۔

الحمد لله العلی الاعلیٰ وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ خصوصاً علیٰ سید الوریٰ
صاحب قاب قوسین او ادنیٰ و علیٰ آله و صحبه البررة التقی نجم الهدیٰ اما بعد مکتوب مرغوب
که بنام این مسکین نموده بودند بورود آن مشرف و مبتهج گردید اظهار طلب مطلب اعلیٰ و شوق مقصد
اقصیٰ نموده بودند نیک و مبارک ست الله تعالیٰ آتش طلب را مشتعل گرداند و شعله شوق را

ذات ست متعلق آن مرتبه ذات ست

واقعه در التماس طلب طریقه عالیه

سربلند کنند تا از ماسوی بتمام برہاند و بسراپردۂ قرب و معرفت رساند اند قریب عجیب واقعہ کہ دیدہ و نوشتہ بودند واضح گردید روشن است و از مناسبت معنویہ مشعر و از وصول فیض مخبر است طلب ذکر نمودہ بودند کہ تا دریافت ملاقات بآن مشتغل باشند۔ مخدوما مدار طریقہ ما بر صحبت است بہر حال تا حصول ملاقات بتکرار کلمۂ طیبہ لا الہ الا اللہ مشتغل باشند و این ذکر را بامواطات قلب بگویند ہر قدر کہ توانند گفت اگر در خلوت گفتہ شود بہتر بود این کلمۂ مبارک در تطہیر باطن تاثیر عظیم دارد یک جزء آن نفی ماسوی حق جل و علا می نماید و جزء دیگر اثبات معبود بحق می فرماید کہ حاصل سیر و سلوک است، در حدیث آمدہ است افضل الذکر لا الہ الا اللہ بعزلت راغب باشند و بر طاعت حریص بوند و سنت نبی را علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام بدندان بگیرند و از بدعت محترز و از منکرات یکسو باشند۔ عزیزے گفتہ است اعمال الخیر یفعلھا البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق و این مسکین را بدعاے سلامتی خاتمہ یاد آرند۔

نوشتہ بودند کہ تکلف در لباس ہر چند توجہ حلال باشد مانع شغل سالک می شدہ باشد یا نہ و حدیث استبدال خمیصہ بانبجانیہ و استبدال شراک دلالت صریح دارد بر مانع بودن چہ ہرگاہ مانع توجہ حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وسلم باشد باآن ہمہ عدم تعلق فکیف فی حق غیرہ علیہ الصلوۃ والسلام۔ بدانند سالکے کہ بفناے اتم مشرف گشتہ است و نسیان ماسوی بالکل نمودہ شغل ظاہر و لباس فاخر در حق او مانع شغل باطن نیست چہ باطن درین ہنگام از ظاہر منقطع گشتہ است و غفلت و شغل این سر دروی تاثیر نمی کند و نوم و نقظہ در حضور و آگاہی باطن یکسان شدہ درین ہنگام دل را نوعی نسیان از ماسوی می شود کہ اگر سالہا یاد ماسوی نماید بیادش نیاید و محظور نگردد بواسطۂ استغراق و استہلاک کہ در مطلوب پیدا کردہ است آرے سالکے کہ بملکۂ حضور و دوام آن نرسیدہ است اگر در حق او مانع شغل بود گنجائش دارد چہ ظاہر او بباطن مختلط است و غفلت یکے در دیگرے سرایت می کند لباس فاخر مطلقا مانع

شغل چگونہ توان گفت وحال آنکہ اکابر دین وسلف صالحین مثل ائمہ اہل بیت و امام ابوحنیفہ
و شیخ عبد القادر جیلانی وغیرہما لباس فاخر پوشیدہ اند و از سرور کائنات و فخر موجودات علیہ و
علی آلہ الصلوات والتسلیمات نیز منقول است فی خزانۃ الروایۃ ومطالب المومنین من
الذخیرۃ سئل بعض المشائخ عن الزینۃ والتجمل فی الدنیا قال خرج رسول اللہ صلے اللہ
تعالی علیہ وآلہ وسلم ذات یوم وعلیہ رداء قیمتہ الف درہم وربما قام الی الصلوۃ علیہ رداء
قیمتہ اربعۃ الاف درہم ودخل رجل من اصحابہ علیہ یوما وعلیہ رداء فاخر فقال
علیہ الصلوۃ والسلام اذا انعم اللہ تعالی علی عبدہ احب ان یری اثار نعمتہ علیہ وابو حنیفہ
کان یرتدی برداء قیمتہ اربع مائۃ دینار وکان ابو حنیفہ یقول لتلامذتہ اذا رجعتم
الی اوطانکم فعلیکم بالثیاب النفیسۃ وایاکم والخشنۃ فان الناس ینظرون الیکم بعین خسیسۃ
الرحمۃ فہو مع زہادتہ وورعہ کان یوصیہم بذلک۔ ابن حجر مکی در رسالہ مناقب امام ابو حنیفہ
در فصل ملبس آوردہ قال النصر قال لی ابو حنیفۃ وقد اراد الرکوب اعطنی کسائک وخذ
کسائی ففعلت فلما رجع قال لی اخجلتنی بغلظ کسائک وکان بخمسۃ دنانیر ثم رایت
علیہ کساء قومتہ بثلثین دینارا وقوم ردائہ وقمیصہ باربع مائۃ درہم فی مطالب المومنین وقیمتہ
من الشرعۃ لاباس بلبس الثیاب الفاخرۃ اذا کان لایتکبر بہا ولایتجبر لان التکبر حرام و
تفسیر ذلک ان یکون معہا کما کان قبلہا فی خزانۃ الروایۃ قال علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام
مالکم تاتونی وعلیکم ثیاب الرہبان وقلوبکم قلوب الذئاب البسوا ثیاب الملوک ولینوا
قلوبکم بالخشیۃ وقد قال ابن سلمۃ لابی سعید الخدری ماتری فیما احدث الناس
من الملبس والمشرب والمرکب والمطعم قال لی یا اخی کل للہ واشرب للہ والبس للہ
وکل شیٔ من ذلک دخلہ مباہات اوریاء اوسمعۃ فہو معصیۃ ومحمد بن الحسن کان
یلبس الثیاب النفیسۃ فقیل لہ فی ذلک فقال لی نساء جواری فازین نفسی کیلا ینظرن
الی غیری وحدیث ان اللہ جمیل یحب الجمال ویحب ان یری اثر نعمتہ علی عبدہ دلالت

بر استحباب دارد بر تقدیر قدرت وحدیث استبدال خمیصه بانبجانیه فرموده مبادا مانع این خشوع شود. باید دانست راویان این حدیث را بر دو وجه روایت کرده اند در طریق اول فانها الهتنی آنفا عن صلوتی آمده ودر طریق دیگر اخاف ان یفتننی وارد شده شراح حدیث گفته اند که این روایت دلالت بران دارد که چیزے واقع نشده بلکه خوف وقوع بود، پس روایت اولی را باین روایت راجع باید ساخت ولهو را بر خوف لهو حمل باید کرد تا جمع بین الروایتین حاصل آید. ابن حجر شارح بخاری گوید واما بعثه بالخمیصه الی ابی جهم فلا یلزم منه ان یستعملها فی الصلوة ویحتمل ان یکون ذلک من جنس قوله کل فانی اناجی من لا تناجی. این توجیه مبتنی برانست که این خصائص آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام باشد چنانچه توجیه اول دلالت بران دارد که پوشیدن آن اگر مکروه بود در نماز بود نه در غیر نماز، لهذا گفته اند که ازین حدیث استنباط کرده می شود کراهت هر چیزے که از نماز مشغول کند از رنگ ونقش ونگار ومانند آن قال بعض الشارحین قال ابن حجر عن بعض ائمتنا یسن لمن صلے فی ذلک او الیه او علیه ان یغمض بصره حتی لا یختل خشوعه وحضوره قلت سبق منه انه یکره ان یصلی فیه او الیه او علیه وتغمیض العین فی الصلوة من المکروهات فکیف یسن مکروه لدفع مکروه مع ان المکروه لا یندفع به سوال از لفظ حدیث که در روایت دیگر آمده است کنت انظر الی علمها وانا فی الصلوة فاخاف ان یفتننی معلوم می شود که افتتان وراے نظر است و این افتتان بمیلان باطن ومحبت قلبی است که از خوف وقوع آن خبر داده وچون باطن نفبا رسیده وقلب از دید ودانش ماسوی رسته باشد خوف افتتان در حق او چگونه تصور نموده آید جواب میلان ومحبت دو گونه است مجتنے است که شامل ظاهر وباطن ست وآن نصیب عوام است سلوک طریقه صوفیه علیه براے تخلص است ازین بلیه تا از شرک خفی وارهند وباسلام حقیقی که در کریمه یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا ایماے است بآن متحقق گردند وکریمه وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ اشعار است بتخلیه باطن از التفات بما دون او تعالی دلے که گرفتار

درباب نماز وارد شده است ودر نماز خشوع ظاهر که عبارت از دوختن نظر است بسجده گاه مثلاً نیز مطلوب است بنابران استبدال خمیصه

غیر است از وجہ توقع خیر است روئے کہ مائل بماسوا است در حضرت صمدیت خوار و بے نوا است روئے
و محجتے است کہ مقصود بظاہر است و بباطن کہ متصف باستہلاک و استغراق است سرایت
نہ نمودہ و این میلان را میلان طبیعی گویند و این محبت محبت بیرونی ست نہ اندرونی منشاء آن
طبائع عناصر است این نوع محبت و میلان جائز است کہ اہل فنا و کمل افراد انسانی را بماسوا
پیدا شود بلکہ واقع است چنانکہ وارد شدہ کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سرد و شیرین را
دوست داشتے، و حدیث حبب الی من دنیاکم ثلث معروف است و در شمائل آوردہ کان
احب الثیاب الی رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم یلبسہ الحبرۃ۔ شارح از ہروی یلبسہا
نقل کردہ حبرہ موشہ مخطط است و از ابن بطال آوردہ کہ حبرہ برد یمنی است کہ ساختہ می شود
از قطن و یا کتان و نزدیک عرب بہترین ثیاب بود و نیز از بعضے علما آوردہ کہ حبرہ جامہ یمنی است
کہ در تحبیر باشد یعنی تزئین یقال ثوب محبرہ اے مزینہ محسنہ و نیز گفتہ کہ در حدیث دلیل ست
بر استحباب لبس حبرہ و جواز مخطط وہو مجمع علیہ ہذا و مراد از باطن درین جا پنجگانہ عالم امر است
کہ اجزاء انسان است۔ و نفس چون بفنا مشرف می شود و در مقام اطمینان می آید نیز
حکم عالم امر می گردد و بجہت استہلاک در مطلوب از دید و دانش ماسوی می رہد این زمان معاملہ
جہاد با عناصر می افتد و صفات بشریت و صورت مخالفت در آنہا می گذارند بواسطہ حکم و
مصالح ومن لم یطلع علی ہذا الفرق الذی اہتدیت بہ واوضحتہ قال فی الحدیث
ایذان بان للصور والاشیاء الظاہرۃ تاثیرا فی القلوب الطاہرۃ والنفوس الزکیۃ
فضلا عمن دونہا وقال اخرا انہ صلے اللہ تعالی علیہ والہ وسلم لم یتاثر بہا وانما فعل ذلک
تشریعا للامۃ وخوفا علیہم من الالتہاء بالنظر الی المخططات لکن من زعم من الامۃ
ان قلبہ لا یتاثر بذلک فقد جہل طریق السلوک لانہ لا یقاس الحدادون بالملوک و
اما جزم ابن حجر بان قلبہ صلے اللہ تعالی علیہ والہ وسلم تاثر بذلک فغیر صحیح الی ہنا
قولہ وقد تبین من التحقیق السابق ان ہذا القائل غیر عالم بطریق السلوک وغیر

واصل الی ذروة التحقیق والعجب انه کیف نسب الجهل الی العارفین بالسیر والسلوک الخارجین عن صفة الجمادیة بالوصول الی مجلس الملوک فان لکمل التابعین نصیبا من کمالات المتبوع

وللارض من کاس الکرام نصیب

بعضے از شارحان حدیث گویند کہ این نظر بخمیصہ در نماز نظر عبرت بود و معلوم است کہ عبرت تفکر است و تفکر ساعة خیر من عبادة سنة واز النہا خوف التہا خواستہ جمعا بین الروایتین ویکون ملائما للعبرة . واین بیان برائے ارشاد امت بود و تاثر نبود ازین جا معلوم شد کہ این لباس مانع توجہ آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم نبود بلکہ سبب عبرت بود و از عبادت بتفکر دلالت نمود وحدیث تبدیل شراک بر تقدیر صحت حدیث می تواند کہ این تبدیل جہت تواضع باشد یا برائے غرض دیگر چہ در اینجا لفظ التہا یا خوف فتنہ نیامدہ است وبما نحن فیہ تعلق کمتر دارد وامام حجة الاسلام این حدیث را در کتاب کیمیائے سعادت در علاج بخل ذکر کردہ است و بر تقدیر تسلیم تحقیق مقام ہمان ست کہ در حدیث سابق مذکور شد بالجملہ این نوع امور اگر ثابت شود مخصوص بنماز است کہ موطن کمال قرب است واگر مخصوص نبود پس این حدیث معارض است بآنچہ ابن عساکر از ابن عمرؓ روایت کند ابو ریحانہ گفت یارسول اللہ انی احب الجمال حتی فی نعلی وعلاقة توبی أمن الکبر ذلک فقال علیہ وعلی آلہ الصلوة والسلام ان اللہ جمیل یحب الجمال ویحب ان یری اثر نعمتہ علی عبدہ الکبر من سفہ الحق وغمض الناس اعمالهم، در روایتے اما الکبر من جهل الحق وغمص الناس بعینہ

باید دانست بعضے احادیث وروایات بر کراہت تزین دلالت می کند واحادیث سابقہ وکریمۂ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِىْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ وعمل اکابر دلیل است بر عدم کراہت بلکہ استحباب آن وبحدیث مرفوع وقول ابن عباس کہ درین باب وارد شدہ است بتوان تطبیق داد فی المشکوة وعن ابن عباسؓ رضی اللہ تعالی عنہما

قال کل ما شئت والبس ما شئت ما اخطأتک اثنتان سرف او مخیلة رواه البخاری فی ترجمة باب وعن عمرو ابن شعیب عن ابیه عن جده قال قال رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وسلم کلوا واشربوا وتصدقوا والبسوا مالم یخالط اسراف ولا مخیلة رواه احمد والنسائی وابن ماجه۔

نوشته بودند آیا در خانه کسے که مبتدع باشد و مرتشی و مرتکب انواع فسوق و معاصی علی وجه الاعلان بود رفتن و از لقمه او خوردن و طعام عشا از مباح باشد یا نه۔ مخدوما شک نیست که تنزه ازین قسم لقمه و از رفتن بخانه او اولی وانسب است بلکه طالبان طریق را تواں گفت که لازم الا ان تتقوا منهم تقاة مواضع ضرورت مستثنا اند یا برائے کار حاجتمندی مانند اباحت شرعی در باب لقمه اگر معلوم شود که این لقمه از وجه حرام است تناول آن حرام است واگر معلوم شود از وجه حلال است حلال، واگر هیچ معلوم نیست پس لقمه مشتبه است و خوردن آن جایز و ترک آن اولی۔

نوشته بودند بعضے از منکران می گویند که مرید گرفتن باین طریق مخصوص بدعت است الخ مخدوما طلب حق کردن جل وعلا و پیرے راه بین راه نما گزیدن و ارادت باو آوردن از مامورات شرعیه است قال الله تعالی وَابْتَغُوا اِلَیْهِ الْوَسِیْلَةَ وطریقۀ افاده واستفاده معنوی که مورائے پیری و مریدی است از زمانِ پیغمبر صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم تا این هنگام مسلوک است امرے نیست که مشائخ آنرا اختراع کرده باشند سلسله آنها بآنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام می رسد سلسلۀ عالیه نقشبندیه از راه صدیق اکبر رضی میرسد و سائر سلاسل از راه حضرت علی رضی الله تعالی عنهما می رسد بدعت چگونه باشد آرے لفظ پیری و مریدی محدث است و بر الفاظ اعتباری نیست اگر این لفظ درمیان نباشد رابطه معنوی وافاضه باطنی بحال خود است وآنچه گفته که مرید باین طریق گرفتن بدعت است معلوم نیست که کدام طریق خواسته است در طریقه ما تعلیم و تعلم ذکر است و ذکر از مامورات شرعیه است و ذکر خفیه از ذکر جهر افضل است

ودر حدیث است الذکر الذی لا یسمعہ الحفظۃ تافضل من الذکر الذی یسمعہ الحفظۃ
سبعین ضعفا۔ ومعلوم ست کہ آن ذکر ذکر باطن است من القلب و سائر اللطائف مروی است
کہ پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم پیش از بعثت بذکر قلبی اشتغال داشتند این در رنگ
آنست کہ کسے گوید صحیح بخاری خواندن وہدایہ درس گفتن بدعت ست والسلام علیکم وعلیٰ سائر
من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات والتحیات والبرکات العلیٰ

مکتوب صد و ہفتم (۱۰۷)

بمیر محمد زمان در جواب احوال واذواق او۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خصوصاً علیٰ سید الوریٰ صاحب قاب
قوسین اوادنی وعلیٰ آلہ وصحبہ نجوم الھدیٰ کتابتے کہ ازراہ کمال شوق ومحبت ارسال داشتہ
بودند رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمن احوال واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود و
اظہار آلام فرقت نمودہ بودند دنیا محل فراق است حق سبحانہ دوستان را در دار السلام جمع سازد و
لقائے کہ فراق در قفائے آن نباشد روزی گرداند انہ قریب مجیب۔

نوشتہ بودند روزے در مراقبہ متوجہ لطیفہ قلبیہ بودم چنان ظاہر گشت کہ اندرون دل
صنوبری دلے است دیگر واندرون آن دل دیگر چنانچہ پنج شش دل در رنگ عکس آئینہ کہ در
آئینہ دیگر مرئی می گردد نمودار شد ودر قلب ششم وسعتے یافت کہ اگر زمین وآسمان ومافیہا را
دروے انداز اصلاً آں مساسی نباشد وتجلی خاص الخاص مشہود گشت وہمچنیں فنائے ہم کہ
فوق آں متصور نبود نیز لاحق شد۔ بدانند کہ این دید بس عالی است اگر در حضور می بودید ظاہرا
بعضے خصوصیات آن بیان کردہ می شد از مطالعۂ آن بسیار ذوقین گشت اللھم زد
ودر تجلی خاص الخاص چہ سخن است کہ این قلب بشرف ولکن یسعنی قلب عبدی المومن
مشرف است وفنا موافق تجلی ست ہر چند تجلی خاص بود در فنا نیز خصوصیت باشد وآنچہ از

احوال والدۂ خود نوشتہ بودند از رفع خطرۂ دل و ظہور آن در دماغ واضح گردید در طائفہ نساء
این قسم احوال مغتنم است بکار خود مشغول باشند و طالب زیادتی بوند والسلام اولا و اخرا۔

مکتوب صد و ہشتم (۱۰۸)

بسیادت و نقابت پناہ میر عماد در جواب سوالے کہ از حقیقت موجودیت واجب تعالیٰ و نسبت او بممکنات نمودہ بودند۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی العلام والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ وحبیبہ سید الانام وعلیٰ آلہ الکرام وصحبہ العظام اما بعد سیادت و نقابت پناہ میر عماد ازین درویش دلریش از حقیقت موجودیت واجب الوجود جل شانہ و نسبت او با ممکنات استفسار نمودہ بودند درین باب آنچہ معلوم بود در قید کتابت آوردہ شد نیک تامل فرمایند موجود حقیقی از یکے بیش نیست تعالیٰ و تقدس و ماسوی کہ مسمی بعالم است معدوم است موجود نما یعنی حقائق افراد عالم اعدام اند کہ بواسطہ انعکاس کمالات وجوبی در مرایائے آن چنان می نمایند کہ موجود اند وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَّهُمْ رُقُوْدٌ ومقرر است کہ وجود مبداء ہر خیر و کمال ست و عدم منشاء ہر شر و نقص پس خیر و کمال ہمہ بجناب قدس او تعالیٰ عائد باشد شر و نقص بتمام راجع بممکن کریمہ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ مؤید این معنی است بشنوند ہرگاہ حقیقت حقائق ممکنات عدمات باشد کہ بانعکاس کمالات وجود موجود نما شدہ اند پس وجود عالم در مرتبہ باشد کہ شبیہ بمرتبہ وہم است و وجود آن در جنب وجود واجب تعالیٰ داخل موہومات و متخیلات کریمہ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ دلیل برانست و آنچہ گفتم شبیہ بمرتبہ وہم است زیرا کہ بارتفاع وہم مرتفع نمی شود و معاملہ ابدی و عذاب و ثواب سرمدی بآن مربوط پس نسبت عالم با واجب جل و علا نسبت موہوم باموجود باشد و معلوم است کہ موہوم را ہیچ تدافعی نیست بموجود و ہیچ حدے و نہایتے

موجود را از موہوم ثابت نہ چہ موجود در مرتبہ ایست کہ از موہوم نامے نشانے دراں مرتبہ ثابت نیست

بیت خوشتر آں باشد کہ سرّ دلبراں گفتہ آید در حدیثِ دیگراں

دائرہ موہومہ کہ از نقطہ جوالہ ناشی گشتہ است ہیچ حدی و نہایتی آں نقطہ را از حدوث

این دائرہ پیدا نشدہ است نمیتواں گفت کہ نقطہ در ہمین دائرہ است یا در بسیار آں یا

فوق اوست یا تحت آں یا قدام است یا خلف و نمیتواں گفت کہ نقطہ عین دائرہ است

یا داخل دراں یا خارج ازان متصل یا منفصل چہ این نسبت ہسطورہ نقطہ را با اشیاے

است کہ در مرتبہ نقطہ کاین اندو دائرہ را اصلا دران مرتبہ کینونت نیست اگر کینونت است در

وہم است وبس و نقطہ موجود است پس حدوث دائرہ موجب تجدید نقطہ نبود و تدافع

فیمابین مدفوع باشد و چوں نیک بنگری دائرہ ہر چہ دارد از اضاءت و اشراق و سائر صفات

ہر چند در وہم بود از نقطہ دارد بیت

نیاوردم از خانہ چیزے نخست تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

بعد و مسافت میان اینہا مفقود است و از ہر چہ گوئی نقطہ دائرہ نزدیک تر است۔ بیت

اے کمان و تیر ہا بر ساختہ صید نزدیک تو دور انداختہ

پس قرب و معیت و احاطہ ثابت باشد لیکن از قبیل معیت و احاطہ موجود با موہوم ولا

محذور فی ہذہ الاحاطۃ والمعیۃ انما المحذور فی اثبات ہذہ النسبۃ للموجود مع

الموجود و آنچہ نوشتہ اند کہ بعضے برانند ہمہ جا اوست باعتبار اِنَّ اللّٰہَ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ۔

مخدوما اگر ازین احاطہ احاطہ جسم بجسم فہمیدہ اند چنانچہ لفظ ہمہ جا اوست مشعر باآنست پس

غلط است کہ مثبت مکانست و اگر احاطہ بمعنی کہ بالا مذکور شد مراد می دارند و از ہمہ جا اوست

ہمہ جا ظہورات اوست میخواہند مسلم است و آنچہ از بعضے نقل کردہ اند کہ او تعالی و تقدس

از عالم سوا است و عالم از وے خالی است نیز محل خدشہ است زیرا کہ برین تقدیر لازم می آید

کہ حق تعالی خارج از عالم باشد و حالانکہ مقرر است کہ او عز برہانہ داخل عالم است و نہ

خارج ازو نہ متصل است ونہ منفصل وآنچہ بر احاطہ علمی ایراد کردہ اند کہ در کریمہ فَلَوْلَا اِذَا
بَلَغَتِ الْحُلْقُوْمَ الایہ نام علم نیست محل سخن است چہ در کریمہ ہر چند تصریح بعلم نیست لیکن
بر علم بعنوان فرود آوردہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ علماً می تواں مراد داشت۔
وآنچہ نوشتہ اند کہ علم الٰہی را بہ بصارت مخلوق کاری نیست بس ولکن لا تبصرون
چہ طور راست آید گوئیم بر تقدیر احاطہ علمی ولکن لا تبصرون درست است چہ علم الٰہی تعالیٰ
مبصر مخلوق نیست چہ سلب شے از شے تقاضاے امکان ثبوت نمی کند۔ نوشتہ بودند جمعے
برین اعتقاد اند کہ ذات او تعالیٰ وتقدس دریائی است وعالم حباب آں دریا الخ منشأ دراین
عبارت اتحاد حقیقت واجب است تعالی باحقیقت ممکن چہ حقیقت حباب آبست وحقیقت
دریا نیز آب وہر دو در یک مرتبہ کاین اند وجہ وجود حباب در مرتبہ وجود دریا است وہمچنیں آنچہ
بالا مذکور شد کہ بعضے برآنند کہ ہمہ جا اوست ناظر بوحدت ومشعر باتحاد۔ مخدوما جمعے کہ بوحدت
وجود قائل اند حق را جل وعلا مطلق می گویند وخلق را تقیدات آں مطلق وشک نیست کہ
میان مقید ومطلق نسبت اتحاد کائن است بصحۃ الحمل بینہما لکن درین جا اشکال
وارد است چہ اگر مطلق را منحصر در مراتب مقیدات می دانند ووجود جدا آنرا اثبات نمیکنند
چنانچہ اکثر ملاحدہ برآنند پس لازم می آید کہ حق سبحانہ وتعالیٰ در وجود وساير صفات کمال محتاج
بممکن باشد کالکلی الطبیعی المنحصر فی افرادہ محتاج فی وجودہ الی الافراد بل ھذا فی
الحقیقۃ نفی للواجب تعالی وھل ھذا الا کفر صریح واگر مرتبہ اطلاق وراے مراتب تقیدات
اثبات می کنند ومطلق را وجود متاصل می گویند پس نسبت اثنینیت میانِ اینہا ثابت بشود
ووحدت وجود باطل می گردد۔ لان الاثنان متغایران تفصی ازین اشکال نیست مگر باختیار
شق ثانی از اشکال وحکم بوحدت وجود برین تقدیر باعتبار تنوع ظہورات وجود است چنانچہ
شخصے صورت منعکسہ زید را در آئینہ بیند وگوید کہ من زید را در مرآت دیدم بالجملہ مظہر شے را
باوجود تغایر بعلاقہ آئینہ داری عین شے می تواں گفت پس معنیِ ہمہ اوست ہمہ ظہورات

اوست باشد و چون مظاہر شے من وجہ عین شے است و من وجہ غیر شے در نظر محب در غلبات محبت وجہ عینیت می نماید و وجہ غیریت مستور می گردد لاجرم حکم بعینیت می نماید و نیز بر مسئلہ وحدت وجود لازم می آید کہ چون حقیقت ممکن حق بود تعالی و وجود صرف باشد بس منشاء شر و نقص کہ دامنگیر امکان ست چہ بود کہ طغیان و سرکشی کہ در نہاد امارہ کاین است از کجا آمد چہ وجود خیر محض است و کمال صرف مبدا شر و نقص چگونہ بود، اگر گویند در ہیچ چیز شرارت و نقص ذاتی نیست اگر ہست نسبی و اعتباری است کفر و معاصی نسبت بایمان و طاعات بد ند چنانچہ گفتہ اند بیت

بہ کفر و باسلام یکسان نگر — کہ ہر یک ز دیوانِ او دفتریست

و فی انفسہا از صفات کمال اند چنانچہ گفتہ بیت

بس بدی مطلق نباشد در جہان — بد بہ نسبت باشد آنرا ہم بدان

گویم کہ این قول بظاہر مخالف نصوص است حق تعالی کفر و معصیت را سیئہ فرمودہ و لفظ ساء و بئس بران اطلاق کردہ و منبادر از سوء ذاتی ست نہ نسبتی و اعتباری و ایضا اگر در کفر حسن ذاتی بود مرتکب آن مستحق باشد عذاب چرا باشد و عدم مغفرت و یاس از رحمت کہ در نصوص آمدہ است چگونہ در حق او بود و عداوت ذاتی حق تعالی را بکفر و اہل کفر بچہ وجہ باشد حسن ذاتی او در آخر چرا کار نکند و برحمت و مغفرت نہ آرد و عداوت ذاتی را مانع نہ آید کسے کہ اند کے مذاق قرآن چشیدہ است و مناسبتے باسلوب او بہم رسانیدہ ہرگز حکم بحسن کفر ولو بوجہ ننماید و بقبح و شرارت ذاتی حکم کند چہ طرد و لعن و سخط و غضب و یاس از رحمت دلیل قبح است و بحسن جمع نشود ارباب سکر اگر باین چنین شطح تکلم نمایند ظاہرا معذور بوند لیکن مقلد را محل مواخذہ است ۔

والسلام اولا و آخرا

✣

مکتوب صد و نہم (۱۰۹)

بشیخ حسین منصور در تحقیق فنائے نفس و تجلی صفات و ذات و تحقیق رجوع و عدم رجوع فانی و آنکہ فنائے قلب متضمن اصلاح امارہ است ہر چند باطمینان نرسد و برخی از کمالاتِ نماز۔

بعد الحمد والصلوۃ و تبلیغ الدعوات می رساند، مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید چوں مشتمل بر سلامتی احبہ و محتوی بر احوال و اذواق صحیحہ و سنجیدہ بود مسرت بر مسرت بخشید۔

اے وقتِ تو خوش کہ وقت ما خوش کردی

نوشتہ بودند کہ معاملۂ فنا بجائے رسیدہ است کہ وجود و توابع وجود باصل دادہ و احکام عدم بعدم فرستادہ و عین و اثر زائل گشتہ الحال نسبتے کہ در آنست بر کان اللہ ولم یکن معہ شی والآن کما کان است باوجود این حالت و مغلوبی باطن و ظاہر ہمہ بر طبق شریعت غرا است از دائرہ احکام بیرون نمی گذارند۔ مخدوما آنچہ نوشتہ اند احوال صحیحہ است و در غلبات این حال استقامت بر اوضاع شرعیہ از اجل نعیم خداوندی ست جل شانہ شکرِ این عطیہ بجا آرند و آنچہ گفتہ اند مصرع

می باش و مباش مشکل این ست

ہمیں معنی است یعنی ہنگام ظہور انتفا و عدمیت احکام بندگی از دست مدہ می باش از برائے ظہور لوازم عبودیت و اتیان احکام شرعیہ مباش از برائے خود و بر عدمیت ذاتی مطلع شود بانتفا عزیزے گفتہ است در ہر چیز رحمت است الا در عشق رحمت نیست می کشند و از کشتہ دیت می خواہند یعنی عاشق بیچارہ را می کشند و او را از وے می ستانند و احکام بندگی را از وے فرو نمی گذارند این حالتے کہ ازان خبر دادہ اند معبر بفنائے نفس است و نتیجہ تجلی صفات است، ہر چند تمامی آن بے پرتو تجلی ذات نیست چہ لحوقِ عدم مقید بعدم مطلق اثرِ تجلی ذات است چنانچہ لحوقِ کمالات و صفات منعکسہ در مرآت عدم باصول خود از کمال تجلی صفات ست

چہ اصل تجلی صفات آنست کہ صفات و کمالات خود را ظلال صفات و کمالات واجبی داند۔ بایدِ دانست تمامیِ ہر مقام بظہورِ مقام فوق است پس تمامی تجلی صفات بے پرتوِ تجلیِ ذات صورت نہ بندد و فنائے نفس کہ نتیجہ تجلی صفات ست کمالِ آن بے تجلیِ ذات بحصول نہ پیوندد وگفتہ اند این تجلی کالبرق الخاطف است یعنی منتہیان ارباب تجلی صفات را الخ بسیر تجلی ذات بے پردہ صفات روے می دہد و سالک را از قید آفاق و انفس می رہاند باز در پردہ صفات می آید شیخ علاء الدولہ قدس سرہ اشارت باین مقام می فرماید آنجا کہ می گوید۔ رباعی

آن وہم بود کز تو دوئی برخیزد امکان وحدث ہر دو گوئی برخیزد
گر لطف خدا در رسد از راہ وہب شاید کہ دمے از تو دوئی برخیزد

ونزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس این تجلی برقی دائمی می شود و آنچہ دیگران را کالبرق است ایشان را دائمی است بلکہ تجلی برقی فی الحقیقت تجلی ذات نیست تعالی تجلی شانیست از شیونات ذات کہ سریع الاستتار است والذات اذا تجلی لا استتار لہ ما ما کہ حقیقت معاملہ آنست کہ جماعت کہ در مقام صفات توطن دارند و بمنتہاے آن نرسیدہ اند این تجلی در حق شان برقی است گاہے پردہ صفات از میان برمیخیزد و گاہے در پردہ می آید اما کسے کہ از مقام صفات بتمام برآمدہ بما فوق آن سکونت ورزیدہ است در حق او این تجلی دائمی است وآنچہ گفتہ شد کہ اثر تجلی ذات ست زیرا کہ اصل تجلی ذات وراے آنست حق سبحانہ از ان دولت نیز بہرہ مند سازد بلکہ از تجلیات گذرانیدہ گرفتار ذات متجلی گرداند۔

نوشتہ بودند التذاذی کہ در صلوات روے می دہد چہ نویسد بعد از ان نوشتہ اند معانی کہ درین ولا در فرائض روے می دہد در نوافل نشانے از ان نمی نماید۔ مخدوما حالتے کہ در نماز روے دہد بر غیر حالت صلوتیہ تفوق دارد والتذاذی کہ در نماز دست دہد علی الخصوص نماز فرض مبشر کمال است، در اکمال صلوۃ جدِ تمام مرعی دارند و در تحصیل سنن و آداب آن کوشش بلیغ نمایند در حدیث آمدہ است کہ ہنگام اداے نماز حجابے کہ میانِ بندہ و خدا است رفع کردہ می شود

ودر تطویل قیام ورکوع وسجود آن راغب باشند اگر امام نباشد فی الحدیث افضل الصلوٰة طول القنوت ان القیام وطول القنوت یخفف سکرات الموت واگر امام بوند بر قدر مسنون که امام را آمده است اکتفا نمایند ورعایت قوم کنند تکرار سورت را در یک رکعت در نوافل تجویز کرده اند وعدد تسبیحات رکوع وسجود نهایت تا هفت است ودر بعضی روایات تا نه ویازده هم آمده است واگر ازین هم تطویل خواهند ادعیه رکوع وسجود که ماثوره است بخوانند وهر قدر که تکرار نمایند گنجایش دارد عن عوف بن مالک قال قمت مع رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وعلی اله وسلم فلما رکع مکث قدر سورة البقرة ویقول فی رکوعه سبحان ذی الجبروت والملکوت والکبریاء والعظمة وفی روایة ثم قال فی سجوده مثل ذلک و ذکر الامام النووی قد ثبت فی صحیح مسلم من حدیث حذیفه ان رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وعلی اله وسلم قال فی رکوعه الطویل الذی کان قریبا من قراءة البقرة وآل عمران والنساء سبحان ربی العظیم ومعناه کرر سبحان ربی العظیم فیه کما جاء مبینا فی سنن ابی داود وغیره ایضا ثبت فی صحیح مسلم اقول یالیت شعری ما وجه التوفیق بین هذا الحدیث بهذا التفسیر وبین قول علمائنا الذین حکموا بان اکثر عدد التسبیحات سبع الی احد عشر وقالوا وهو الاکمل والظاهر ان لهم فی هذا الحکم وجها وجیها وسندا معتمدا۔

پرسیده بودند که از بزرگی منقول است ما رجع من رجع الا من الطریق ومن وصل لا یرجع اما اگر سالکے بفنائے قلبی مشرف گشته باشد مر اورا رجوع جائز نیست یا هست و همچنیں فنائے روحی وما فوق آن تا اخفی۔ مخدوما صاحب فنائے قلب سیر الی الله را تمام کرده باصل خود واصل گشته است واز تلوین بتمکین پیوسته امید است که بمقتضائے قول این بزرگ از رجوع ایمن بود هکذا حال فنائے سائر اللطائف آرے صاحب عدم که آن فنا است درجهت جذبه جائز است که رجوع نماید چه او هنوز در راه است وجذبه او بسلوک ضم نگشته است ازین جا است که حضرت خواجه بزرگ فرموده اند که وجود عدم بوجود بشریت عود می کند اما وجود

فنا بوجود بشریت عود نمی کند و فنائے قلب فنائے است کہ بر جذبہ و سلوک مترتب است لہذا
حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس در جلد ثالث از مکتوبات خود برنگاشتہ اند کہ
این فنا نصیب اولیا است و معلوم است کہ ولایت بے جذبہ و سلوک صورت پذیر نیست
کہ ہر دو اجزاء او یند و نیز آنحضرت در جاہائے متعددہ نوشتہ اند کہ اگر صاحب این قلب را عمر
حضرت نوح علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بدہند و بعضے جاہا نوشتہ اند کہ اگر ہزار سال
عمر او وفا کند ہرگز ماسوا در دل او خطور نکند بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل گشتہ است
ازین عبارات ہم مفہوم می شود کہ صاحب این فنا را رجوع نیست و نیز می فرمودند کہ صاحب
این فنا از تلوینات گذشتہ بتمکین پیوستہ است آرے آنحضرت بہ بعضے از اہل ارادت در مکتوبات
جلد اول نوشتہ اند کہ زینہار بآن سلامتی قلب غرہ نشوی کہ احتمال رجوع دارد ازین عبارت
ترساں باید بود ہر چند می تواند کہ آنحضرت دریافتہ باشند کہ او بحقیقت این سلامتی نرسیدہ
است و بر نقص و عدم وصول او دلالت نمودہ باشند و نیز می تواند کہ دران وقت عدم
رجوع این فانی متعین نشدہ باشد و احتمال رجوع بود بعد ازان برخلاف آن ثابت گشتہ متیقن
باشد و می تواند کہ آنحضرت از کثرت اشتغال مکتوب الیہ با مور دنیویہ اطلاع یافتہ از راہ
زجر باو نوشتند کہ احتمال بر رجوع دارد و احتمال مستلزم وقوع نیست و دائرہ احتمال وسیع است
جہت ازجار او احتمال را ہم راہ دادند، اگر گویند کہ فنائے قلب کہ بے فنائے نفس باشد
نفس دران موطن ہنوز بر رعونت و انانیت و امارگی و سایر رذائل خود است پس سلامتی
چگونہ بود و امن از رجوع کجا آید گوئیم امیدواریم کہ بر تقدیر فنا و سلامتی قلب امارگی نفس و
سایر ذمائم او در روئے تاثیر نکند و در نسیان او خلل نیندازد یا آنکہ گوئیم بودن نفس بر امارگی و
سایر رذائل بعد فنائے قلب ممنوع است زیرا کہ محسوس می گردد کہ بعد این فنا نفس از سورت
خود می ماند و از مشاہدہ حال قلب و استہلاک و استغراق او در مطلوب و از دولت مصاحبت
جلیس صالح از بسیارے از اوصاف رذیلہ خود نادم می شود و باصلاح می آید ہر چند بجد فنا

اطمینان ترساند چہ با صلاح نیاید کہ در ضمن فنائے قلب بکمال قلب متحقق گشتہ است و با صلاح آمدہ و آنچہ گفتیم کہ در ضمن فنائے قلب زیراکہ قلب جامع لطائف انسانی است گفتہ اند آنچہ در عالم کبیر است در عالم صغیر کہ انسان باشد ثابت است و آنچہ در عالم صغیر است در قلب تنہا کہ آنرا عالم اصغر گویند کائن در حدیث است ان فی جسد ابن آدم لمضغۃ اذا صلحت صلح الجسد کلہ واذا فسدت فسد الجسد کلہ الا وھی القلب والغیب عند اللہ سبحانہ وفوق کل ذی علم علیمہ

پرسیدہ بودند کہ فنائے قلبی وروحی وغیرہما را دوام حضور مع اللہ تعالیٰ در خواب بیداری لازم ہست یا نے۔ جواب لازم است چہ فنا وبقا نزد ما دائمی است و آنکہ دوام ندارد از حیز اعتبار ساقط است معاملۂ فنا واستہلاک از حضور برتر ونازک تر است آنجاکہ استہلاک واضمحلال است اطلاق حضور آنجا عار است در فنا نسیان وعدم خطور ما سوی ناگزیر است ودر دوام حضور نسیان وعدم خطور ما سوا ہیچ در کار نیست حضور دائمی با حضور ما سوی جمع می شود در رنگ آنکہ آب جاری باشد وخس وخاشاک نیز بر روے آن برود ودر جریانِ آن مخل نبود۔

نوشتہ بودند عورتے کذا وکذا در مادہ شما در خواب دیدہ است در وقت توجہ شما بجانب سرہند کہ شما جامہ خوب پوشیدہ اید وزنجیر طلا ومرصع بجواہر در ہر پاے شما افتادہ است و مقید نمودہ آن زن بشما گفت کہ تو در حالت بودی وبمن گفتی کہ این جامۂ پیغامبران است کہ پوشیدہ واین زنجیر کہ ترا مقید ساختہ از پیغمبران ست علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات۔ بدانند کہ جامۂ پیغمبران گویا نسبتِ این بزرگواران است کہ بشارت حصول آن رسیدہ است وزنجیر شریعتِ ایشان است ناشما را در قید دارد واز حدودِ آن بیرون نگذارد ومی تواند کہ این زنجیر عبارت ازین سلسلۂ عالیہ نقشبندیہ باشد کہ داخلِ آن شدہ اید ودر قیدِ آن آمدہ اید واین سلسلہ را سلسلۃ الذہب گویند وچون این سلسلہ بحضرت صدیق اکبر رضی می رسد وایشان نسبت را از رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم اخذ نمودہ اند راست آمد کہ این زنجیر

از پیغمبران ست علیهم الصلوات والتحیات وبرین تقدیر تعبیر جامه بشریعت انبیا نیز می توان
نمود علیهم الصلوة والبرکات ولیکن هذا آخر المکتوب مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمه
است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی
آله الصلوات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب صد و دهم (۱۱۰)

بصلاح آثار عبد الحکیم [لاهوری] در مواعظ ونصائح وسیر صالحین۔

اے برادر از صحبت ناجنس ومخالف طریق احتراز نمائی واز مجالس مبتدع بگریز یحیی
معاذ رازی قدس سره گوید اجتنب من صحبة ثلثة اصناف العلماء الغافلین والقراء
المداهنین والمتصوفة الجاهلین وکسے که خود را بمسند شیخی گرفته است وعمل او نه بر وفق
سنت رسول الله است صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم وبحلیه شریعت غرا متحلی نیست
زینهار الف زینهار از و دور باش بلکه دران شهرے که او ست مباش مبادا بمرور ایام دل را
میلانی باو پیدا آید وخلل در کارخانهٔ اعظم اندازد که او اقتدا را نشاید او دزدیست پنهان
ودامے ست از برائے شیطان هر چند از وے انواع خوارق عادات بینی واز دنیا بظاهر بے
تعلق یابے فر من صحبته اکثر ما تفر من الاسد سید الطائفه جنید بغدادی قدس سره
می فرماید الطرق کلها مسدودة الا علی من اقتفی اثر رسول الله صلی الله تعالی علیه
واله وسلم. نیز فرموده من لم یحفظ القرآن ولم یکتب الحدیث لا یقتدی به فی هذا
الشان لان علمنا مقید بالکتاب والسنة وهم او گفته آن طرق السادات المقربین الصادقین
السابقین مقید بالکتاب والسنة علی الحقیقة والعلماء العاملون بالشریعة والطریقه [الحقیقة فهم الصوفیه]
وهم وراث النبی علیه وعلی آله الصلوة والسلام المتبعون له فی اقواله واخلاقه و [افعاله واحواله العاد]
افعاله افاض الله سبحانه علینا من برکاتهم. مکرمی نوسید که مهاون آداب نبوی و [متهاون]

تارک سنن مصطفوی را علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام زینہار عارف خیال نکنند و فریفتۂ تبتل و انقطاع و خوارق عادات او نشود و شیفتۂ زہد و توکل و معارف توحیدی او نگردد کہ فرق مبطلہ مثل یہود و نصاری و جوگیہ و براہمہ درین امور با فرق محقہ شرکت دارند۔ ابو عمر بن نجید السلمی رضی اللہ تعالیٰ عنہ گفتہ است کل حال لا یکون عن نتیجۃ علم وان جل فان ضررہ علی صاحبہ اکثر من نفعہ سئل عنہ ما التصوف قال الصبر تحت الامر والنہی۔ مدار کار بر اتباع شریعت است و معاملۂ نجات مربوط باقتفاء اثر رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم فارق عدل درمیان محق و مبطل ہمیں اتباع پیغمبر است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم زہد و توکل و تبتل بے تبعیت او علیہ الصلوٰۃ والسلام نامقبول است و اذکار و افکار و اشواق و اذواق بے توسل او علیہ الصلوٰۃ والسلام غیر مامول مدار خوارق عادات بر جوع و ریاضت ست بمعرفت کارے ندارد عبداللہ بن مبارک رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است من تھاون بالآداب عوقب بحرمان السنن ومن تھاون بالسنن عوقب بحرمان الفرائض ومن تھاون بالفرائض عوقب بحرمان المعرفۃ ولھذا قال النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم المعاصی تزید الکفر سلطان وقت شیخ ابو سعید ابو الخیر را گفتند فلان کس بر روے آب میرود گفت سہل است خسی نیز بر آب می رود و گفتند فلان کس در ہوا می پرد گفت زغنی و مگسی نیز در ہوا می پرد۔ گفت فلان کس در یک لحظہ از شہرے بشہرے می رود گفت شیطان نیز در یک نفس از مشرق تا مغرب می رود ایں چنیں چیزہا را بس قیمت نیست مرد آن بود کہ درمیان خلق نشیند و داد و ستد کند و زن خواہد و با خلق در آمیزد و یک لحظہ از خداے خود عزوجل غافل نباشد۔ از قدوۂ اہل اللہ ابو علی رودباری پرسیدند از کسے کہ ملاہی می شنود و می گوید کہ این مرا حلال است چہ من بدرجہ رسیدہ ام کہ اختلاف احوال در من تاثیر نمی کند در جواب گفت آرے بتحقیق رسیدہ است و لیکن بجہنم رسیدہ است۔ ابو سلیمان دارانی قدس سرہ گوید ربما وقعت فی قلبی نکتۃ من نکتۃ القوم ایاما فلا اقبل منہ الا بشاھدین عدلین الکتاب والسنۃ۔ در حدیث

آمده است اصحاب البدعة کلاب اهل النار. ونیز آمده است من عمل ببدعة خلاه
الشیطان فی العبادة والقی علیه الخشوع والبکاء. ونیز در حدیث آمده است ان الله
تعالی لایقبل لصاحب بدعة صوما ولا صلوة ولا صدقة ولا حجا ولا عمرة ولا جهادا
ولا صرفا ولا عدلا حتی یخرج من الاسلام کما یخرج الشعرة من العجین قال الشیخ
علی بن ابی بکر قدس سره فی معارج الهدایة اعلم حقا وتحقق صدقا ان حسن کل
انسان وکماله وزینته وجماله فی کمال الاتباع المصطفویه فی جمیع الامور ظاهرا و
باطنا اصولا وفروعا عقلا وفعلا عادة وعبادة خلقا وتخلقا اذ السعادات کلها
منوطة باتباع السنة بامتثال الاوامر علی مشاهدة الاخلاص وتعظیم المنتهی
علی مشاهدة الخوف بل باقتفاء اثاره صلی الله تعالی علیه وعلی اله وسلم فی جمیع
موارده ومصادره وحرکاته وسکناته حتی یلجم النفس بلجام الشریعة ویتجلی فی القلب
حقایق الحقیقة ولا یحصل هذا الا بتصقیل القلب علی قانون السنة من الخصال
المذمومة وتنویره بالذکر والتلاوة والمعرفة والاخلاق المحمودة وتعدیله بان تجری جمیع
حرکات الجوارح علی نهج العدل حتی یحدث فیه هیئة مستویه بها یستعد لقبول الحقایق
ویصلح لنفحات الله المخصوصة لسلوک احسن الطریق هذا ما قال. واگر گناہے
بوقوع آید زود تدارک آن بتوبه واستغفار نمائی گناه پوشیده را توبه پوشیده وگناه آشکارا را
توبه آشکارا وتوبه را بوقت دیگر مینداز. ومنقول است که کراما کاتبین تا سه ساعت در نوشتن
گناه توقف می کنند اگر صاحب گناه درمیان توبه کرد آن گناه را نمی نویسند والا در دیوان ثبت
می نمایند. جعفر بن سنان قدس سره گوید غفلتک عن توبة ذنب ارتکبته شر من ارتکابه
واگر باین زودی توبه میسر نشود هرگاه توبه نماید پیش از انکه معامله بغرغره رسد مقبول است
در حدیث آمده است که ان الله یبسط یده باللیل لیتوب مسئ النهار ویبسط یده بالنهار
لیتوب مسئ اللیل. باید که ورع وتقوی را شعار خود کند در منهیات قدم ننهد که درین راه

مشتبہات

انتہا از نواہی بیش از اتیان و امتثال اوامر ترقی بخش و سودمند است عزیزی گوید اعمال الخیر یعملہا البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق. معروف کرخی قدس سرہ گفتہ غضوا ابصارکم ولو عن شاۃ انثی. در حدیث آمدہ است جلساء اللہ تعالی غدا اھل الورع والزھد فی الدنیا. و ہم در حدیث آمدہ است الصلوۃ خلف رجل ورع مقبولۃ والھدیۃ الی رجل ورع مقبولۃ والجلوس مع رجل ورع من العبادۃ والمذاکرۃ معہ صدقۃ. و ہم در حدیث آمدہ است رکعتان من رجل ورع افضل من الف رکعۃ من مخلط. و در ہر امر کہ دل تو با یستد آنرا بگذارد و مرتکب آن مشو و بر فتوی نفس مردود را مور متردد دل را مفتی سازد. و در حدیث آمدہ است البر ما سکنت الیہ النفس واطمان الیہ القلب والاثم ما سکنت الیہ النفس و لم یطمئن الیہ القلب وان افتاک المفتون. و در حدیث آمدہ است الحلال بین والحرام بین فدع ما یریبک الی ما لا یریبک ازین حدیث نیز مفہوم می شود جائے کہ شک آمدہ و دل ایستادہ آنرا باید گذاشت و اگر شک نیاید ارتکاب معفو است. در حدیث آمدہ است الحلال ما احل اللہ فی کتابہ والحرام ما حرم اللہ فی کتابہ وما سکت فھو مما عفی عنہ فارق دیگر برائے کسی کہ بامور مشتبہ مبتلا گردد آنست دست خود را بر سینہ یا بر دل خود بگذارد و اگر ساکن یابد دران اقدام نماید و اگر مضطرب یابد خود را ازاں یکسو کشد. در حدیث نبوی آمدہ است علی مصدرہا الصلوۃ والسلام یفتیک نفسک ضع یدک علی صدرک فانہ یسکن للحلال ویضطرب للحرام دع ما یریبک الی ما لا یریبک وان افتاک المفتون ان المومن یذر الصغیر مخافۃ ان یقع فی الکبیر و در روایت دیگر آمدہ است ضع یدک علی فوادک فان القلب یسکن للحلال الی آخرہ جمیع طاعات و عبادات خود را متہم دارد و خود را از اداے حق آن مقصر داند ابو محمد بن منازل قدس سرہ گوید: ذکر اللہ تعالی انواع العبادات فقال الصابرین والصادقین والقانتین والمنفقین و المستغفرین بالاسحار ختم المقامات کلہا بمقام الاستغفار لیری العبد تقصیرہ فی جمیع افعالہ واحوالہ فلیستغفر منہا جعفر بن سنان قدس سرہ گوید تکبر المطیعین علی العصاۃ

ما لم تسکن
ما لم سکنت

بطاعتهم اشر من معاصیهم امّا ضر علیهم مرتعش را قدس سرہ در عشرۂ اواخر بیرون مسجد جامع دیدند فقیل لہ ما الذی اخرجک من المسجد فقال مشاهدة القراء وتعظیم طاعتهم عندهم واگر از برائے قوت خود وعیال خود کسبے اختیار کند مثل تجارت ومانند آن مانعی نیست بلکہ مستحسن است کہ سلف اختیار آن نمودہ اند ودر احادیث فضائل کسب بسیار است واگر بر قدم توکل بنشیند ہم زیبا است لیکن بشرطیکہ از کسے طمع نداشتہ باشد، از محمد بن سالم شخصے پرسید انحن مستعبدون بالکسب ام بالتوکل فقال التوکل حال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم والکسب سنۃ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم وانما استن الکسب لمن ضعف عن حال التوکل وسقط عن درجۃ الکمال التی هی حالہ علیہ الصلوۃ والسلام فمن اطاق التوکل فالکسب غیر مباح لہ الا کسب معاونۃ لا کسب اعتماد ومن ضعف عن حال التوکل التی هی حال الرسول صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ابیح لہ طلب المعاش والکسب لئلا یسقط عن درجۃ سنتہ حیث سقط عن درجۃ حالہ علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام۔ ابو محمد بن منازل قدس سرہ گوید التفویض مع الکسب خیر من خلوہ عنہ، ودر خوردن طعام رعایت اعتدال نماید نہ آنقدر خورد کہ کسل در طاعت پیدا آرد وبے مزہ سازد ونہ آنقدر قلت نماید کہ از اذکار وطاعات باز ماند، حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودند لقمہ را چرب بخور وکار را خوب بکن بالجملہ مدار بر طاعت ست ہر قدر کہ ممد آنست مبارک ست وآنچہ مخل این کارخانہ است ممنوع است ودر جمیع افعال وحرکات قصد کند نیت را مرعی دارد بہیچ عمل تا نیت صالحہ دست ندہد حتی الامکان اقدام ننماید وبعزلت وخاموشی راغب بود ودر حدیث آمدہ است الحکمۃ عشرۃ اجزاء تسعۃ منها فی العزلۃ وواحد منها فی الصمت واختلاط با مردم بقدر ضرورت بکند وسائر اوقات را بمراقبہ واذکار بسر برد وقت کار است ہنگام صحبت داشتن در پیش است مگر صحبت کہ برائے افادہ واستفادہ بود کہ محمود بلکہ لابد است وہمچنین صحبت داشتن با اہل طریق بشرط فانی بودن در یکدیگر وسخن لایعنی درمیان نیاوردن

نیز مستحسن بلکہ در بعضے اوقات از عزلت راجح است و بمخالف طریق صحبت نباید داشت
و بہر نیک و بد کشادہ پیشانی باید پیش آید باطن خواہ منبسط بود خواہ منقبض و ہر کہ بعذر پیش آید
عذر او را قبول نماید و خلق نیکو داشتہ باشد و اعتراض برکسے کمتر کند و سخن نرم و ملائم گوید و
ہیچ کس را بعنف پیش نیاید مگر از برائے خدائے عزوجل شیخ عبداللہ بلیانی قدس سرہ گفتہ است
کہ درویشی نہ نماز و روزہ است و نہ احیائے شب است این جملہ اسباب بندگی است درویشی
نہ رنجیدن است اگر این حاصل کنی واصل گردی، از محمد بن سالم پرسیدند بماذا یعرف الاولیاء
فی الخلق قال بلطف لسانهم وحسن اخلاقهم بشاشة وجوههم وسخاوة انفسهم
وقلة اعتراضهم وقبول عذر من اعتذر الیهم وتمام النفقة علی جمیع الخلق برهم وفاجرهم
ابو عبداللہ احمد مقری قدس سرہ گوید الفتوۃ حسن الخلق مع من تبغضه وبذل المال لمن تکرہ
وحسن الصحبة مع من ینتفر قلبك عنه و در سخن گفتن رعایۃ قلت باید کرد و خواب بسیار
و خندہ بسیار نباید نمود کہ دل را می میراند و جمیع امور خود را بحق تعالیٰ بسپارد و خود در خدمت
چست باشد تا از تدبیر امور فارغ باشی ولنعم ما قال سید الطائفة فی کل حاجة من
الدنیا ترکها و چون دل تو یک جانب شد جمیع امور ترا و کفایت خواہد کرد در خبر است من جعل
همومه هما واحدا کفاه الله همومه من الدنیا والاخرة۔ و نیز بندہائے خود را بر تو مہربان سازد
کہ با مور تو قیام نمایند۔ یحیی معاذ رازی قدس سرہ گوید علی قدر حبك الله یحبك الخلق و
علی قدر خوفك من الله یهابك الخلق وعلی قدر شغلك بالله عزوجل یشغل بامرك
الخلق و ہم وے گفتہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ من سر بخدمة الله سر الاشیاء بخدمته ومن قرة
عینه بالله قرة عیون کل شئ بالنظر الیه بالجملہ او را باش والاباش و بتدبیر نفس خود
مشغول مشود و بر ہیچ کس اعتماد جز بر فضل پروردگار کار مساز، ابو محمد راشی رحمہ اللہ گفتہ است
اعظم حجاب بینك بین الحق اشتغالك بتدبیر نفسك واعتمادك علی عاجز مثلك فی
اسبابك لا یکون الصوفی صوفیا حتی لا تقله ارض ولا یظله سماء ولا یکون له قبول عند الخلق

ویکون مرجعہ فی کل الاحوال الی الخالق تبارک با عیال وفرزندان سلوک نیک باید کرد واختلاط بقدر ضرورت باید نمود کہ حق آنہا ادا یابد و موانست تام باآنہا نباید پیدا کرد تا سبب اعراض ازجناب مقدس نشود و احوال باطن را بنا اہل نباید وانمود با اہل غنا صحبت مہما امکن نباید داشت و در جمیع احوال سنت را باید گزید و از بدعت مہما امکن مجتنب باید بود و از جا نباید رفت و ہنگام قبض امیدوار باید بود دل تنگ و مایوس نباید شد اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا او در شدۃ و رخا قصد کند کہ یکساں باشد و در وجود و عدم بر یک نمط بود بلکہ در عدم مستریح باشد و در وجود مضطرب، از ابوسعید اعرابی قدس سرہ از اخلاق فقرا پرسیدند گفت اخلاق فقرا سکون است نزد فقر و اضطراب نزد وجود و انس است بہموم و وحشت نزد فرجہا و در حوادث متذبذب نشود و بر عیوب مردم نظر نکند و عیوب خود را ہموارہ در نظر دارد و خود را بر ہیچ مسلمانی فضل ندہد و ہمہ را از خود افضل انگارد۔

سری سقطی قدس سرہ گفتہ مالی علی احد افضل قیل ولا علی المخنثین فقال ولا علی المخنثین وہر کدام از مسلمانان چنان اعتقاد داشتہ باشد کہ کشایش کار من از برکت نفس و دعائے او تواند کہ شود و اسیر اہل حقوق بود و در حدیث اہل اللہ ان المومن لذی الحق اسیر الحدیث، وہم در حدیث آمدہ است من لم یانف من ثلاث فھو مومن حقا خدمۃ العیال والجلوس مع الفقراء والاکل مع الخادم ھذہ الافعال من علامات المؤمنین الذین وصفھم اللہ فی کتابہ اولئک ھم المومنون حقا وسیر سلف را در ہمہ وقت ملحوظ داشتہ باشد و بصحبت اہل غربت و فقر و مسکنت راغب بود و غیبت ہیچکس نہ کند بلکہ غیبت کنندہ را مہما امکن مانع آید و امر معروف و نہی منکر را شیوۂ خود گیرد و بر انفاق مال حریص بود و از اتیان حسنات خوش وقت بود و از ارتکاب سیئات دور باشد از محمد بن علیان قدس سرہ پرسیدند کہ علامات رضائے خدائے تعالیٰ از بندہ چیست گفت نشاط فی الطاعات وتثاقل عن المعاصی۔ در حدیث

ودر زمان بسط صرور و ترغیب را بنیک رعایت باید کرد۔

آمده است من ساءته سیئته وسرته حسنته فهو مومن واز فقر ترسیده تنگدستی ننماید
اَلشَّیْطَانُ یَعِدُکُمُ الْفَقْرَ وَیَاْمُرُکُمْ بِالْفَحْشَآءِ واز قلت معیشت دریار نبود که هنگام
عیش در پیش است اللهم ان العیش عیش الاخرة تنگی اینجا منتج سعة آنجا است ۔
پیغمبر خدا صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله وسلم فرموده من قل رزقه وکثیر عیاله وحسنت صلوته
ولم یغتب المسلمین جاء یوم القیمة وهو معی کهاتین ۔ ونیز فرموده علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام
طوبی لمن مات حاجا واصبح غازیا رجل مستور ذو عیال متعفف قانع بالیسیر من
الدنیا یدخل علیهم ضاحکا ویخرج منهم ضاحکا فوالذی نفسی بیده انهم هم الحاجون
الغازون فی سبیل الله عز وجل ودر خدمت فقرا واخوان دینی خود را ننماید معاف داشت
جعفر خلدی رحمۃ الله گفته است سعی الاحرار لاخوانهم لا لانفسهم ابو عبدالله خفیف رضی الله
تعالیٰ عنه گوید یارے از یاران مهمان من شد اتفاقا او را علت شکم در گرفت ومن خدمت او را
بخود گرفتم وخدمت او را می کردم وتمام شب طشت از پیش او بر می داشتم یک بار مرا پینکی
بر بود ومرا گفت نمت لعنک الله یعنی بخواب رفتی لعنت کناد ترا خدائے تعالیٰ از من
پرسیدند که نفس خود را چگونه یافتی هنگامے که او ترا لعنک الله گفت ۔ گفتم چناں یافتم که او
مرا رحمک الله گفته وبجالے که نرسیده بے تقریب دران تکلم نکن ابو عمر زجاجی رضی الله تعالیٰ عنه
گوید من تکلم فی حال لم یصل الیه کان کلامه فتنة فمن یسمعه ودعوی یتولد فی قلبه
وحرم من البلوغ الی ذلک الحال والوصول الیه وخدمت صوفیه را باداب کن تا از برکات
شان بهره ور گردی الطریقة کلها ادب ہیچ بے ادبے بخدا نرسیده است شنیده باشند
بخاطر هست که بعضے آداب این طائفه علیه در کاغذ علیحده ثبت نماید حضرت ایشان ما
قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس درین باب رساله نوشته اند وبعضے از آداب ضروریه پیر را درانجا
اندراج فرموده اگر بهم برسد آنرا مطالعه نمایند بالجمله خاک وبے وجود شده بخدمت اینها
بالکلیه اقدام نماید والا هوس مصاحبت این بزرگواراں نکند که درین صورت احتمال ضرر غالب است

نفع موقوف۔ ابوبکر بن سعدان رضی اللہ تعالیٰ عنہ گفتہ است من صحب الصوفیہ فلیصحبہم
بلا نفس ولا قلب ولا ملک فمتی نظر الی شی من اشیائہ قطعہ ذلک عن بلوغ مقصدہ
یعنی ہر کہ مصاحبۃ صوفیہ را گزیدن پس صحبت بایشان دارد بے نفس و بے دل و بے ملک و ہر گاہ
بچیزے از اشیاء خود نظر کند او را از رسیدن بمطلوب باز دارد و در طلب حق جل و علا خود را آرام
مدہ و مضطرب باش۔ ابوبکر طمستانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ گوید تصوف اضطراب ست چون سکون آمد
تصوف نماند محب را بے محبوب آرام نیست و بماسوی انس و الفت نہ و ہموارہ از سر او این ندا سر می زند بیت

بچہ مشغول کنم دیدہ و دل را کہ مدام — دل ترا می طلبد دیدہ ترا می خواہد

مرید را بدین صفت باید شد کہ درین آیہ کریمہ است حَتّٰی اِذَا ضَاقَتْ عَلَیْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا
رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَیْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوْا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَیْهِ۔ چون تعطش او
بدین مرتبہ برسد و تمام روے زمین با فراخی بر وے تنگ و تاریک شود محتمل کہ بحر رحمت در جوش آمدہ
آن شیفتہ خوان و مان دادہ را از وے بستاند و بر در خلوتخانہ وحدتش جا دہد بیت

آن شیفتہ خان و مان درداده

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان — گر ما نرسیدیم تو شاید برسی

التماس این مسکین از امثال شما دوستان آنست کہ این مہجور عاصی را از دعاہائے مرجوہ خویش
فراموش نکنند و از کرم عمیم او تعالیٰ در خواہند کہ این گنہگار تباہ کار روز قیامت در قطار عاصیان
مرحوم داخل باشد۔ شعر

کجا ما و کجا زنجیر زلفش — عجب دیوانگی اندر سر افتاد

سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد للہ رب العلمین۔

مکتوب صد و یازدہم (۱۱۱)

بہ محمد حسین کابلی در ترغیب درود۔

نحمدہ و نصلی علی رسولہ الکریم اللہ تعالیٰ بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم داشتہ

بترقیات معنویہ مکرم دارد مخدوما نعمت خوشگوار درین نشاء بے مدار تعطش و انتظار است و التہاب از شوق احدیت و درد و حزن و اضطراب است در ہوائے ہویت عزیزی گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند این شوق و اندوہ سرمایہ سعادت است و این اضطراب و التہاب سرچشمہ یافت۔ مصراع

با درد بساز چون دوائے تو منم

انسان را از موجودات مرند از راہ عشق و درد است مصرع

درد را جز آدمی در خور نیست

آدمی ہر چند مورد درد و محبت بیشتر باشد در معیت و قرب کامل تر بود المرء مع من احب معیت ہیچ دقیقہ را فرو نمی گذارد کہ نصیب محب صادق نگردد والمنۃ لخالق الوری والسلام علی تابع الہدی

مکتوب (۱۱۲) صد و دوازدہم

بمحمد میرک گرزبردار در تحریض بر تعمیر اوقات و ترغیب بر ورع و تقوی۔

بعد الحمد والصلوۃ و ارسال التحیات می رساند کہ احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالی عافیتکم و استقامتکم ظاہرا و باطنا۔ مخدوما این حیات چند روزہ بسے مغتنم است باید کہ در اہم امور صرف یابد و در اہمیت نسبت باشخاص متفاوت است مبتدی را امرے مناسب است و متوسط را امرے و منتہی را امرے دیگر اگر یکے ازین امور ثلثہ در غیر موسم آن بجا آوردہ شود داخل تعطیل و بیکاری ست و داخل اعمال ابرار نہ، اعمال مقربین بمقتضائے وقت و حال مشتغل باشند و ابواب ترقیات مفتوح دارند و توشہ آخرت را بارضائے مولائے حقیقی جل شانہ آمادہ سازند وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ و بہترین توشہا ورع و تقوی است اتیان اعمال خیر آسان تر است بر نفس از اجتناب معاصی و ہر عمل کہ اشق است بر نفس اجر آن باضعاف زیادہ است لاتعدل بالدعۃ

شیئا کائنا ما کان. عزیزی گفته است اعمال الخیر یفعلها البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق. در حدیث آمده است جلساء الله غدا اهل الورع والزهد فی الدنیا ابن لال عن سلمان. و هم در حدیث است رکعتان من رجل ورع خیر من الف رکعة من مخلط فر عن انس. و نیز فرموده علیه و علی آله الصلوٰة والسلام الصلوٰة خلف رجل ورع مقبولة والهدیة الی رجل ورع مقبولة والجلوس مع رجل ورع من العبادة والمذاکرة معه صدقة فر عن البراء. و هم در حدیث است ان المومن لیذر الصغیر مخافة ان یقع فی الکبیر الحکیم عن عثمان بن عطاء عن ابیه مرسلا. مامول از دوستان دعاء سلامتی خاتمه است والسلام.

مکتوب صد و سیزدہم (۱۱۳)

بماه جیو در بیان طریق.

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی. اما بعد همشیرۂ عفیفه ازین دور از کار التماس نمود که طریقۂ ذکر و شغل باطنی این طریقۂ علیه را در حیز تحریر آرد اجابة للمسئول نوشته می آید استماع فرمایند که شغل باطنی در طریقۂ ما اقسام است قسم اول ذکر اسم ذات ست و طریق این ذکر آنست که طالب را باید که زبان خود را بکام بچسپاند و بجمیع همت متوجه قلب صنوبری که در پهلوے چپ وضع است گردد و این قلب صنوبری آشیانه قلب حقیقی است که از عالم امر است و آنرا حقیقت جامعه نیز گویند و لفظ مبارک الله را در دل بطریق خطره بگذراند و بزبان دل این لفظ خطیر بگوید بے آنکه صورت دل را تصور کند و نفس را بند نه کند و در ذکر گفتن هیچگونه زبان را دخل ندهد نفس بطور خود می آمده باشد و از لفظ مبارک الله ذات بیچون خواهد و هیچ صفت بان ملاحظه ننماید تا از ذروه ذات بحضیض صفات فرو دنیاید و از تنزیه به تشبیه نگراید. باید دانست که همچنان که قلب تعلق بجانب دست چپ دارد، چنانچه بالا گذشت روح بدست راست تعلق دارد آن نیز محل ذکر است و میانه سینه که

مقام سر وخفی واخفی است نیز محل ذکر است وچون ذکر غالب می آید تمام بدن را درمی گیرد و
ہر جزء بدن در رنگ دل ذاکر می شود وآن را سلطان الذکر می گویند طالب را باید کہ چندان
مداومت بذکر نماید کہ ذکر حضور بلکہ دل شود وصفت لازمہ آن گردد چنانچہ سمع صفت سامعہ
وبصر صفت باصرہ چنانچہ اگر بتکلف ذکر وحضور را از دل دور کند دور نشود قسم دوم ذکر
نفی واثبات ست یعنی ذکر لا الہ الا اللہ وطریقش آنست کہ زبان بکام بچسپاند ونفس زیر ناف
حبس کند وکلمۂ لا را از ناف بکشد تا بفرق سر رساند والٰہ را از فرق سر بکتف راست آرد و
الا اللہ را از کتف راست بر دل صنوبری کہ در پہلوے چپ واقع است بیارد ونقش این مجموعہ
بصورت لاے معکوس می شود واین کلمات را از محلی بمحلی دیگر بردن باید کہ بخیال باشد و
اعضا ونفس را حرکت ندہد ونفس زیر ناف بند باشد وحبس نفس تا یاری کند این کلمہ را بگوید
لیکن در ہر نفس طاق گوید جفت نگوید لہذا این ذکر را وقوف عددی گویند وچون نفس تنگی
کند بگذارد بعد ازان باز حبس کند وبرسنن سابق ذکر مذکور گوید ثم کذا ثم کذا ثم کذا. ومعنی
ازین کلمہ را چنان تصور کند کہ نیست ہیچ مقصودے جز ذات پاک این ذکر را اول حضرت خواجہ
خضر علیہ السلام بحضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی کہ سر سلسلۂ حضرت خواجگان است قدس
اسرارہم تعلیم کردہ اند حضرت خضر علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بحضرت خواجہ فرمودند کہ در
آب غوطہ بزنید در آب این ذکر تعلیم کردند ما ناکہ غوطہ در آب زدن برائے آن باشد کہ نفس
برقرار ماند وجنبش نکند۔

قسم سوم وقوف قلبی است وآن عبارت ازان ست کہ سالک متوجہ واقف دل
باشد ونظرے بآن داشتہ باشد بے آنکہ ذکر کند تا راہ خطور ماسوی بر دل بستہ گردد وتفرقہ بآن راہ
نیابد بعد ازاں توجہ دل را بمطلب حقیقی پیدا آید چہ بیکاری در حق دل مفقود است چون راہ
ماسوی ازوے بند شود چارہ ندارد وغیر از توجہی بآن جناب مقدس بزرگان گفتہ اند دل از
دشمن باز دارد ودوست را طلبیدن حاجت نیست۔

جائے نفس وحواس باطنہ دماغ است وآن ہم مقام ذکر است وچون

قسم چہارم مراقبہ است و مراقبہ مشتق است از رقیب و آن انتظار است پس مراقبہ جمع حواس ظاہرہ و باطنہ است در انتظار مطلوب و مراقبہ را معنی دیگر ہست و آن آگاہی و علم بندہ است بدوام اطلاع حق سبحانہ بر ظاہر و باطن یعنی سالک تصور کند کہ حق تعالیٰ ہموارہ برظاہر و باطن ——— او مطلع است
حضرت خواجہ نقشبند فرمودہ اند کہ از مراقبہ بمرتبۂ وزارت و تصرف در ملک و ملکوت می تواند رسید و اشراف بر خواطر و تنویر باطن و جمعیت از خواطر و دوام قبول دلہا از مراقبہ حاصل است۔

قسم پنجم رابطہ است تصور پیر است در دل گفتہ اند۔ مصرع

سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی حفظ صورت پیر سودمند تر است مرید را از ذکر گفتن زیرا کہ پیر واسطہ وصول ست بجناب حق سبحانہ مرید را پس ہر چند مرید وجہ مناسبت بہ پیر بیشتر داشتہ باشد اخذ فیوض از باطن او زیادہ تر نماید و زود تر بمطلب واصل گردد ہر مرید را باید کہ اول در پیر فانی گردد بعد از ان بفنائے فی اللہ برسد۔ بیت

زان روے کہ چشم تست احول   معبود تو پیر تست اول

وطریقۂ رابطہ محصل فنا است در پیر و نیز محبت بہ پیر و رعایت آداب او و متابعت او در عادات و عبادات مقوی این معنی و محصل مناسبت و فنا در پیر۔

مکتوب صد و چہاردہم (۱۱۴)

بفضائل مآب مولانا بدر الدین در بیان طریقہ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی، اعلم ان الشغل الباطنی فی طریقتنا ھذہ علی اقسام الاول ذکر اسم الذات وطریقہ ان یلصق الطالب لسانہ بالحنک الاعلی ویتوجہ بجمع الھمۃ الی القلب الصنوبری

الذی فی الجنب الایسر وہو مکان القلب الحقیقی الذی من عالم الامر یقال لہ الحقیقۃ الجامعۃ ویخطر فی البال اللفظ المبارک اللہ ویتکلم بلسان القلب بہذا اللفظ الخطیر من غیران یتصور صورۃ القلب ومن غیران یحبس النفس اذ لیس لہ فی الذکر مدخل بل یخلی النفس حتی یجری بحالہا ویرید باللفظ المبارک اللہ الذات البحت یعنی لا یلاحظ بذلک اللفظ المبارک مع الذات صفۃ من الصفات حتی لا یتنزل من ذروۃ الذات الی حضیض الصفات ولا یمیل من التنزیہ الی التشبیہ اعلم ان القلب کما لہ تعلق بالجانب الایسر علی ما مر فالروح لہ تعلق بالجانب الایمن وہو ایضا محل الذکر و وسط الصدر الذی مقام السر والخفی والاخفی وہو ایضا محل الذکر والذکر ینتقل[۱] من محل الی محل من ہذہ الامکنۃ الاربعۃ واذا غلب الذکر علی الذاکر یحیط تمام بدنہ حتی یصیر کل جزء من اجزاء البدن وکل شعرۃ من شعرہ متذاکرا مثل القلب وتسمی ہذہ الحالۃ سلطان الذکر ثم الواجب علی الطالب ان یداوم علی الذکر حتی یصیر الذکر والحضور ملکۃ بقلبہ وصفۃ لازمۃ لہ کالسمع صفۃ السامعۃ والبصر صفۃ الباصرۃ حتی لا یزول الذکر والحضور من قلبہ ولو یتکلف فی زوالہ۔ والثانی ذکر النفی والاثبات یعنی ذکر کلمۃ لا الہ الا اللہ وطریقہ ان یلصق لسانہ بالحنک الاعلی کما مر ویحبس النفس تحت السرۃ[۲] یمد کلمۃ لا من السرۃ الی الدماغ وکلمۃ الہ منہ الی الکتف الایمن ویضرب کلمۃ الا اللہ منہ علی القلب الصنوبری فیصیر نقش المجموع علی صورۃ لاء المعکوس ویجری الکلمات المذکورۃ من محل الی محل بمجرد الخیال حتی لا یکون لحرکۃ الاعضاء والنفس فیہا مجال ویکون النفس محبوسا لابد من ان یکون عدد الذکر وترا فی کل نفس ولہذا سمی ہذا الذکر وقوف عددیا ثم اذا ضاقت النفس یترک الحبس ثم یحبس ویذکر کما مر ثم کذا ثم کذا ویتصور معنی ہذہ الکلمۃ بہذا الطریق لا مقصود الا الذات المقدس ثم اعلم ان ابتداء تعلیم ہذا الذکر من الخضر علی نبینا علیہ الصلوۃ والسلام بخواجہ عبد الخالق غجدوانی

[۱] ومقام النفس ہو الجوانب الاربع البطن الدماغ وہو ایضا محل الذکر والذکر

[۲] تحت السرۃ ولا یزال یشتغل بتکرار الکلمۃ تا ۲۱ النفس محبوسا ولابد

رئیس سلسلۃ الخواجہا قدس اسرارہم قال علی نبینا علیہ الصلوۃ والسلام حین علمہ الذکر المذکور اغمس فی الماء واشتغل بھذا الذکر کانما امرہ بالانغماس لیکون النفس علی قرار بدون حرکۃ واضطراب۔ الثالث الوقوف القلبی وھو عبارۃ عن وقوف السالک علی قلبہ بدون الذکر و توجہ علی بالہ وکونہ ناظرا الیہ حتی یسد علیہ طریق خطور ماسوا المطلوب ولا یکون للمتفرق سبیلا الی القلب فیحدث فی القلب توجہ الی المطلوب الحقیقی لان التعطیل فی حق القلب مفقود فاذا سد علیہ طریق خطور ماسوی فلا جرم یتوجہ الی المطلوب والیہ اشار بعض الکبراء حیث قال خل القلب عن الاعداء فلا حاجۃ الی الطلب الاحیاء۔ الرابع المراقبۃ وھی مشتقۃ من الترقب وھو الانتظار فالمراقبۃ جمع حواس الظاھرۃ والباطنۃ فی انتظار المطلوب ولھا معنی اخر وھو علم العبد وشعورہ بدوام اطلاع الحق سبحانہ وتعالیٰ ظاھرہ وباطنہ یعنی یتصور السالک ان اللہ تعالیٰ مطلع علی احوالہ ظاھرھا وباطنھا فی کل زمان ومکان قال الشیخ الاجل خواجہ نقشبند قدس سرہ یمکن وصول لسالک الی مرتبۃ الوزارۃ و التصرف فی الملک والملکوت بالمراقبۃ ویحصل بھا الاشراف علی الخواطر و تنویر الباطن والجمعیۃ من الخواطر دوام قبول القلب الخامس الرابطۃ وھی عبارۃ عن تصور صورۃ الشیخ فی القلب قیل بالفارسی مصرع

سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی حفظ صورۃ الشیخ للمرید انفع من الذکر لان الشیخ واسطۃ الوصول الی جناب الحق سبحانہ فکلما ازداد وجوہ المناسبۃ مع الشیخ یزداد بحسبہ اخذ الفیوض من باطنہ و یصل الی مطلبہ و مرادہ ثم اعلم ان اللازم للمرید ان یفنی فی الشیخ حتی یصل الی الفناء فی اللہ۔

بیت   زاں روے کہ چشم تست احول   معبود تو پیر تست اول

وطریقۃ الرابطۃ محصل للفناء فی الشیخ ومحبۃ الشیخ ورعایۃ آدابہ ومتابعتہ فی العادات و فی العبادات یقوی ھذا المعنی۔

ماسوا المطلوب

مکتوب (۱۱۵) صد و پانزدہم

بہ شیخ[۱] ولی محمد تہتی (جہتی؟) در تعبیر وقایع۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب
کہ بنام این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از دوام نسبت رابطہ نوشتہ بودند و چیزہا
در وقایع ازین طرف بآن عزیز می رسد و نیز واقع دیدہ اند کہ لقمہ درون آن طعام افتادہ
نیست شد الخ از کمال مناسبت باین جانب خبر می دہد از فصول فیوض و انفتاح طریق آن
مخبر الفہم زد، اوقات را بوظائف اذکار و طاعات معمور دارند و دوام اقبال را بجناب قدس
بوصف نیستی از دست ندہند و بیداری شب را مغتنم دانند و گریہ و استغفار سحر را از عزم امور
فہمند و بتکرار کلمہ طیبہ نفی مقاصد و مرادات خود کنند تا در ساحت سینہ ہیچ مرادے و مقصودے
غیر از حق سبحانہ نماند مرادات و مقاصد شتّٰی بند راہ و حجب مطلوب ست مقاصد بندگی و صف
ارادت را برتنابد از ارادہ خود برآمدہ بارادت او تعالی قایم باید شد۔ والسلام علی من اتبع الہدی۔

آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ آفتاب برآمد میگوئی کہ آفتاب برآمدہ میتوان نماز خواہد باز
خود میگوئی کہ میتوان خواند امامت کردی و نماز خواندیم۔ مخدوما این طلوع آفتاب گویا
تجلی ایست از تجلیات رحمانی و نماز کہ عبارت از خضوع و تسلیم است درین وقت مناسب و
ملایم ان اللہ اذا تجلی بشئ خضع لہ و آنچہ در واقعۂ دیگر دیدہ اید کہ شخصے از برائے روشنائی
چشمان شما کہ خیرگی داشتند آب سیاہ از ہر دو چشم شما برآورد الخ نیز نیک است امید است
کہ چشم دل روشن گردد و بصیرت شما بگشاید ملکوت و جبروت نماید، بدانند وقایع بشرات
اند از استنعاد بینندہ و از قوت قریب بفعل خبر می دہد جانی باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل
آید، از گوش بآغوش رسد۔ بیت

چو غلام آفتابم ہمہ ز آفتاب گویم نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم

حاشیہ: لقمہ طعام

حاشیہ: ن: تماشاے ملکوت

[۱] مکتوب ۱۳۲ ع ۲ بنام ایں مکتوب الیہ است۔

مکتوب (۱۱۶) صد و شانزدهم

حافظ آبادی بمولانا محمد امین لاهوری در جواب اسوله و تحقیق زوال عین و اثر۔

الحمد لله رب العالمین والصلوٰة والسلام علی حبیبه سید المرسلین وآله الطیبین و صحبه الطاهرین اجمعین صلاح آثار اخوی مولانا محمد امین اسولۂ چند پرسیده بود در جواب آن باندازه دانش خود می نویسد سُبْحَانَکَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّکَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَکِیْمُ۔

جواب از سوال اول و ثانی آنست که چون بعد از طے منازل سلوک باسمی که مبدأ تعین اوست برسد و فانی مستهلک دران اسم گردد زوال عین در حق او متحقق گردد بعد ازاں باید دید اگر سالک غیر محمدی المشرب است مبدأ تعین او از مقام صفات است پس اثر او باقی ست که اصل اوست و اگر محمدی ست پس مبدأ تعین از مقام شیون ست و زوال عین و اثر در حق او ثابت چه علم ظلال صفات ست نه ظلال شیون آرے اگر سالک غیر محمدی بجاذبه صحبت و توجه شیخ محمدی المشرب از مقام خود ترقی نماید و اصل خود را گذاشته بشیون ذاتیه واصل گردد زوال عین و اثر در حق او صورت بندد اگر گویند اثر هرگاه عین ثابته بود که از مقام صفات ست پس زوال آن محال باشد و الا انقلب العلم جهلا

محوق گوئیم که اینجا طوق ظل که صفت باشد که سالک بآن بقا یافته است باصل که شان است و این طوق نه زوال است که سبب نقص و انقلاب ست بلکه موجب کمال است چه کمال در حق ظل طوق اوست باصل با آنکه گوئم که می تواند که فنا و زوال عین و اثر شهودی باشد نه وجودی فلا یلزم انقلاب العلم جهلا۔ و زوال عین و اثر را معنی دیگر هم هست عین عبارت از حقیقت و ماهیت شی است و اثر عبارت از آثار است که بران ماهیت مترتب است کالاضاءة والاشراق والاحراق المرتبة علی ماهیة النار۔ صوفیه موحده این آثار خارجیه را عین ذات می گویند چه در خارج غیر از ذات احدیت موجودی نمی انگارند و آنچه شیخ ابو سعید

ابوالخیر قدس سرہ فرمودہ است چون عین نمی ماند اثر از کجا ماند ناظر باین معنی است چہ ازین عبارت تلازم میان ہر دو زوال مفہوم می شود کہ ملائمت بمعنی ثانی دارد نہ بمعنی اول و آنچہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ در جلد ثالث در مکتوب پنجاہ و چہارم برنگاشتہ اند مثلہ مثل انسان القی فی معدن الملح حتی صار شیئاً فشیئاً منصبغاً باحکام الملح الی ان صار کلہ ملحاً ما بقی منہ عین ولا اثر فلا جرم ابیح قتلہ وقطعہ وحل اکلہ وبیعہ وشراء ولو بقی منہ عین واثر لما جاز ذلک و ہمچنین آنچہ بعد ازین مرقوم فرمودہ اند الا انہ قیس ذلک الملح الحکمی بمقیاس ذلک الانسان وصور صورتہ لا انہ بقی شبح الانسان فبقی اثرہ۔ این ہر دو عبارت باندازہ معنی ثانی است کما لا یخفی۔ مخفی نماند کہ اگر آثار را تخصیص بآثار مرتبہ بکنیم عام تر بگیریم کہ شامل علاقہ اصالت و ظلیت نیز باشد معنی ثانی شامل معنی اول می گردد چہ عین ثابتہ کہ از مرتبہ صفات ست نیز از آثار ماہیت است لیکن عبارت شیخ ابوسعید ابوالخیر کہ مشعر بتلازم است میان ہر دو زوال آبی است ازین تعمیم ظاہر است در تخصیص بآثار مرتبہ است۔ بلکہ عام تر

سوال سوم آنکہ در رسالہ مبدأ و معاد حضرت ایشان نوشتہ اند درین عروج اخیر کہ عروج در مقامات اصل است مدد از روحانیت حضرت غوث اعظم الخ ایا مراد ازین اصل ہمانست کہ آنرا تعبیر بولایت کبری نمودہ اند یا غیر آن۔ مخدوما دران ہنگام کہ رسالہ مبدأ معاد جمع شدہ است اصلا ولایت صغری و کبری نبود بعد از ان بمدتے کمالات ولایت کبری بر منصہ ظہور آمدہ و این اصطلاح واقع شدہ است درین باب بعد از تامل اگر توفیق یافت چیزے خواہد نوشت۔

سوال چہارم، آنکہ چون معاملہ عارف بتفصیل با محبت صرف افتد دران مقام عارف را اعمال صوریہ از ذکر لسانی و تلاوت وغیر آن سودمند تر و ترقی بخش ہست یا نہ۔ جواب سودمند است و رفع درجات اخروی می نماید و کفارت خطیات می کند و ازالہ کدورات بشری و ظلمات جسمانی می فرماید در حدیث است انہ لیغان علی قلبی وانی استغفر اللہ فی الیوم

واللیلۃ سبعین مرۃ لیکن ترقی دران مقام کہ واصل آن گشتہ وابستہ باین اعمال نیست بمحض فضل یا بمحبت صرف ست علی تفاوت الدرجات۔

سوال پنجم آنکہ مقرر قوم است کہ اسلام حقیقی کہ منوط باطمینان نفس است از زوال و خلل محفوظ است وحال آنکہ ازجملہ عقاید است الایمان بین الخوف والرجاء ورسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اند واللہ لا ادری وانا رسول اللہ ما یفعل بی ولا بکم۔

جواب: الہام ظنی است موجب قطع نیست پس ابہام خاتمہ باقی است وخوف ورجا برجا، باید دانست کہ نفس مطمئنہ بنص قطعی راضی ومرضی است ومبشر بجنت لیکن علم بحصول اطمینان درباره شخص معین بامارات وعلامات ست یا بالہام کہ امور ظنیہ اند از قطعیۃ قطع منوط بوحی است وباخبار انبیاء علیہم السلام وہمچنیں آنچہ مقرر این طائفہ است الفانی لا یرد رفع ابہام خاتمہ نمی کند کہ این مقدمہ ظنی است موجب حصول یقین نیست وآنچہ پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوۃ فرمودہ لا ادری وانا رسول اللہ وما یفعل بی ولا بکم، نہ از راہ ابہام خاتمہ است کہ اطمینان نفس وحسن خاتمہ شان قطعی است وشک دران کفر بلکہ آن معنی است کہ تفصیل آنچہ بمن وبدیگر در دنیا وآخرت بکنند نمی دانم چہ علم غیب مخصوص حق سبحانہ است چنانچہ مفسران گفتہ اند فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ۔

مکتوب (۱۱۷) صد وہفدہم

بحافظ محمد صادق کابلی در جواب کتابت وترغیب بر افادہ طالبان۔

مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید حدیث شوق برنگاشتہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند بلکہ بمقتضاے حدیث لاشد شوقا۔ باید کہ این شوق مضاعف باشد چہ ہر چہ باصل منسوب ست زیادہ است فرع ہر چہ دارد از صفات خیر ہمہ مستفاد از اصل است اللہ تعالی شعلہ را مشتعل سازد وآتش محبت سربلند گرداند بالحکم المرء مع من احب

کرام کیفیت اشتیاق

شوق را

بمعیت ذاتیہ برساند واز شان واعتبار بگذراند دیگر ہر کہ بصدق بیاید باو طریقہ و توجہات نمایند طریقہ بگویند
واز یاران فقیر کسے کہ طریقہ نفی واثبات طلب نماید تعلیم کنند احوال عزیزی کہ از فرزندان گنج شکر
است نوشتہ بودند واضح گردید نیک است بعد از استخارہا اجازت جمعی معین باو مکنند بشرط استقامت
بر شریعت و رسوخ بر محبت شیوخ و در آمدن استعجال ننمایند و چون جمعے در صحبت شما براہ می آیند
وطالبان مستفید می شوند چند گاہ استقامت نمایند حضرت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بحضرت
امیر کرم اللہ وجہہ فرمودہ لان یھدی اللہ بك رجلا واحدا اخیر لك من ان یکون لك حمر
النعم متفق علیہ وہر گاہ بیایند بصلاح اخوی محمد میرک بیایند وایشان را آزردہ نسازند رفتن بارادت
آمدن با جازت ماموں از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۱۸) صد و ہژدہم

بحقایق و معارف آگاہ حضرت شاہ جیو در اظہار شوق و آلام مہاجرت و اشعارے از دقائق محبت۔ بر
الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ اخوت پناہ کمالات دستگاہ
ازین مہجور مشتاق تحیۃ وسلام خیر انجام مطالعہ فرمایند احوال بہمہ حال مستوجب حمد است المسئول
من اللہ تعالی سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم ظاہرا وباطنا صحیفہ گرامی کہ اخیر از حضرت
دہلی فرستادہ بودند و دیگر کہ بدست خواجہ محمد افضل ارسال داشتہ رسیدہ مسرت بخش گردید،
حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند واز خلیفۂ عہد مہربانی یا دیند باعث خوشحالی ہمہ دوستان شد
حدیث شوق بر نگاشتہ بودند واظہار آلام فرقت نمودہ ازین دور افتادہ زیادہ ازان تصور فرمایند
وحدیث نفیس لا شد شوقا بر خوانند چرا زیادہ نبود کہ شوق شما منقسم است شوقی ست کہ
شمارا کشان کشان می برد و غالب آمدہ است و شوقے است بایں و ایس ماندگان و شوق این
غیر منقسم است امید کہ شعلۂ شوق مشتعل شود و آتش محبت سر بلند تا بحکم المرء مع من احب
از آفاق و انفس برہاند واز شان و اعتبار بگذراند و بمعیت ذاتیہ برساند ہر چند صفت و شان را

ازذات تعالیٰ ہیچ گاہ جدائی وانفکاک نیست لیکن محب ذات را سبحانہ بجہت محبت ذاتیہ باذات بحث معیت پیدا می شود کہ آنجا از شان واعتبار ہیچ ملحوظ نیست این از خصائص واعجوبگی ہای محبت است کہ محبوب را صفات وشیون ذاتیہ او معرا می سازد و محب را ازانجا داخل می گرداند مشہور است۔ ہنس نام جانوریست کہ اگر شیر وآب را آمیختہ پیش او بنہند شیر صرف را ازان میخورد وآب جدا می ماند وما نحن فیہ ازین ہم نازک تر است چہ شیر و آب دو ماہیت مختلف است کہ باہم آمیختہ اند وصفات را کہ از ذات تعالیٰ ازلاً وابداً انفکاک واقع بلکہ ممکن نیست، این انسان کامل از راہ معیت ومحبت جدا می سازد در حدیث است لاتسبّوا علیا فانہ ممسوس فی ذات اللہ تعالیٰ عن کعب ابن عجرہ اعطاء۔ این نوع محبت صرف مناسب است واثر محبت اوست تعالیٰ چہ سبقت ازان جانب است یحبہم ویحبونہ خوش گفت۔ بیت

اداے حقِ محبت عنایتیست زدوست ۔۔۔ وگرنہ عاشقِ مسکین ہیچ خورسنداست

حضرت امیر کہ بمحبت ذاتیہ رسید ومورد ممسوس فی ذات اللہ گردید اثر محبت حق بود جل وعلاکہ اورا باین درجہ رسانید در حدیث آمدہ است یا علی ان جبرئیل زعم انہ یحبک قال وقد بلغت ان یحبنی جبرئیل قال نعم ومن ھو خیر من جبرئیل اللہ عزوجل یحبک الحسن بن سفیان عن ابی الضحاک الانصاری، دیگر بکرم اللہ سبحانہ فقیر را درین ایام فرصت است این چند کلمہ نامربوط بدست لرزان وچشم گریان ودل بریان نوشتہ است حق سبحانہ شمارا درامان خود دارد۔ مصرع

اے غائب از نظر بخدا می سپارمت

یقین است کہ این دور از کار را در امکنہ متبرکہ از دعاے خیر نسی نخواہند کرد وسلام فقیرانہ این مسکین را بدرگاہ پرجاہ رسالت پناہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام خواہند رسانید دیگر خادم الفقرا شیخ عزیز اللہ در خدمت چست وسرگرم است تا واضح باشد والسلام اولاً وآخراً۔

لاتجسلوا

مکتوب صد و نوزدہم (۱۱۹)

بحقائق و معارف آگاہ مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ عبد الاحد در جواب آنکہ سالک در حین نماز بچہ چیز متوجہ شود و در بیان ابہام صلوٰۃ وسطی و ساعت جمعہ و اسم اعظم و در ابہت و بزرگی مسجد سرہند و در آنکہ حقیقت قرآنی و نزول بلا کیف عبارت از چہ چیز است۔ مرتبت

الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ فرزند ارجمند بکمالات آراستہ شیخ عبد الاحد ازین مسکین پرسیدہ بودند کہ سالک در حین ادای نماز بچہ چیز متوجہ بود بذات بحت کہ مسجود و معبود حقیقی است یا بقرآن مجید کہ مدار نماز است یا بکعبہ کہ مسجود الیہا است یا بخشوع و خضوع و تعدیل ارکان کہ مامور بہا اند یا بجمیع این امور معاً و بر ہر کدام ازین شقوق شبہات نمودہ اند و تدارفع نا بت کردہ۔ سعادت آثارا مصلی را آنچہ لابد است و مامور است بآن توجہ بارکان نماز است و بقومہ و جلسہ و طمانینت و بخشوع و خضوع قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ٥ و خشوع در نماز عبارت از دوختن نظر است بسجدہ گاہ مثلاً در قیام و مانند آن و نیز توجہ او ست بقرأت قرآن و تفکر است در معانی و اسرار آن اگر از اہل معنی است و الا آن قدر تعقل کند کہ این کلام حق است جل و علا و توجہ بذات بحت از مامورات صلوٰۃ نیست مع ذلک۔ گوئیم کہ توجہ باین امور عین توجہ است بذات مسجود بذات بحت بے ملاحظہ اسما و صفات چنانچہ نوشتہ اند بمنزلہ توجہ و مراقبہ و تصور و تعقل است مانند عارفے کہ واصل ذات بحت است و بوصل عریانی ممتاز گشتہ است معاملہ او جدا است در وقت ادای نماز علی الخصوص باطن او را اتصال بلا کیف بآن ذروہ علیا و انقطاع از ظاہر پیدا می شود ظاہر او متوجہ بارکان است و باطن او در وصل عریان است و ہیچ تدارفع نیست توجہ او بذات بحت ہمین توجہ بارکان است و نیز مسجود ذات بحت بے ملاحظہ صفات قرار دادن محل تامل است چرا ذات مستجمع صفات مسجود نبود

چہ ذات را در ہیچ وقت از صفات انفکاک وجدائی نیست و معاملہ عارف کامل کہ قبلۂ توجہ او جز احدیت مجردہ نیست متناسب چنانچہ گذشت، ہر چند صفات را از ذات تعالیٰ انفکاک نیست لیکن این عارف را بحکم محبت ذاتی باذات بحت معیتی ہست کہ از صفات در انجا ہیچ ملحوظ نیست پس این انفکاک در محبت و گرفتاری ست و بس و این معیت ناشی ازین محبت است بحکم المرء مع من احب۔

نوشتہ بودند کہ اگر متوجہ کعبہ یا قرآن مجید شود بحقیقت اینہا متوجہ شود یا بصورت شان اگر بحقیقت شان متوجہ شود پس کسے کہ بحقیقت آن ہا نرسیدہ است چگونہ بحقیقت آن متوجہ شود اگر بصورت شان متوجہ شود پس در قرآن مجید می توان راست آورد سنگ و کلوخ محض را نمی توان قبلہ کرد سیما در غیبت آن۔ سعادت آثارا مصلی را باید کہ متوجہ بصورت آن شود اگر از ارباب حقیقت است از صورت بحقیقت می رود و حقیقت را در صورت می بیند و اگر از ارباب حقیقت نیست پس توجہ بصورت ہم او را غنیمت است و آنچہ صورت کعبہ را سنگ و کلوخ قرار دادہ اند نہ چنین است چہ اگر سنگ و کلوخ در میان نباشد و سقف و جدران نبود کعبہ کعبہ است و مسجود الیہ خلائق است بلکہ صورت کعبہ معنی ایست کہ افہام از درک آن عاجز اند این صورت حقیقت منش است و حقیقت کعبہ ورائے آنست ہرگاہ عقول از درک صورت آن عاجزند بحقیقت چہ رسد و نیز گوییم توجہ بکعبہ ہمین است کہ بجانب کعبہ نماز می خوانند تعقل این توجہ و تخیل کعبہ چہ در کار بہمین توجہ بجہت آن از برکات کعبہ فیض مند می شود و از حقیقت آن بہرہ مند میگردد۔

نوشتہ بودند کہ در تعیین صلوٰۃ وسطیٰ و ساعت جمعہ و اسم اعظم اخبار و آثار تعارض عظیم
اذن دارند و آنچہ بکشف تو آمدہ باشد و از آن مفہوم شود تعیین فرمایند کہ خدشہ از خاطر برخیزد و بمردم منافع کثیرہ عاید گردد۔ اے عزیز چیزے را کہ حق سبحانہ مبہم گذاشتہ باشد و رسول او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم باوجود این ہمہ شفقت بر امت و حرص ایصال خیر باینہا بیان نفرمودہ ما و شما را نمی رسد کہ درین باب لب کشائیم و بخواب و خیال خود این معما بکشائیم ابہموا ما ابہمہ اللہ

مترجم: الفاظ و معانی قصص است اما در عبرت صحیح اراستن گئی امر

شنوده باشند ظاهراً درین ابهام مصالح عباد و منافع شان منظور باشد مثل آنکه اسمارا
تعظیم کنند. مخدوما تضاعف حسنات امرے نیست که بظن و تخمین دران باب توان حکم نمود و
یا بخواب و واقعه یقین توان کرد تا نص وارد نشود چنانچه در مساجد ثلثه واگرنه درباب فضل و شرافت
و بابهت و عظمت این مسجد و تضاعف حسنات دران چیزها دیده اند و مشاهده نموده که تفصیل
آن گنجایش وقت نیست. این ابهام در رنگ ابهام شب قدر روز مولود و وفات رسول خداست
صلی الله تعالیٰ علیه و آله وسلم و از هر کدام برکات گیرند و تمام روز جمعه را بجمعیت و حضور و
تضرع و دعا معمور دارند و همه نماز ها را محافظت نمام کنند. تمکن این خدشه در خاطر ظاهراً
از رفع آن بود رسول خدا صلی الله تعالیٰ علیه و آله وسلم فرموده است ان الله تعالیٰ فرض
فرایض فلا تضیعوها وحد حدودا فلا تعتدوها وحرم اشیاء فلا ترتکبوها وسکت
عن اشیاء رحمة لکم غیر نسیان فلا تبحثوا عنها۔

نوشته بودند که حضرت جیو می فرموده بودند که روزے ملایک عظام را دیدم که مساجد متبرکه
را ولا فاولا می نویسند اولا مسجد حرام نوشتند عظمة الله تعالیٰ بعد ازان مسجد النبی ص بعد
ازان اقصیٰ را نوشتند بعد ازان در مرتبۂ چهارم مسجد سرهند را نوشتند بزرگی این مسجد از
این بشارت معلوم شد اما چون در ذیل مساجد متبرکه که تضاعف حسنات در آنجا منصوص است
واقع شده است امید آنست که اینجا هم تضاعف باشد علی قدر درجته، درین باب اگر
متوجه شوی ظاهراً بشارت یابی که سبب تشوق عظیم طالبان و عاملان باشد. مخدوما
تضاعف حسنات امری نیست که بظن و تخمین دران باب حکم نمود یا بخواب و واقعه یقین تعین
توان کرد تا نص وارد نشود، چنانچه در مساجد ثلثه واگرنه درباب فضل و شرافت و بابهت و
عظمت این مسجد و تضاعف حسنات دران چیزها دیده اند و مشاهده نموده که تفصیل آن
گنجایش وقت و ورق نیست۔

نوشته بودند که در مکاتیب شریف واقع شده است که حقیقت شے عبارت از مبدأ

فیوض وجودی و توابع وجودی اوست وآن شے کا لظل است مراو را پس حقیقت قرآنی عبارت از چہ چیز باشد و بالا رفتن ازوے چہ طور متصور شود۔ مخدوما ہیچ محل استبعاد نیست در رنگ آنست کہ شیونات ذاتیہ مبادی فیوض وجودی صفات حقیقت اند و صفات در رنگ ظلال اند مر آن شیونات را و ترقی از شیون ذاتیہ جائز است بلکہ واقع کما لا یخفی علی اربابہ۔

پرسیدہ بودند کہ در مکاتیب علیہ واقع شدہ است کہ چون معاملہ از اصل و اصل و اربد و بذات بحت افتد تعالی آنجا ذکر را در ترقی ہیچ مدخلیتی نیست و غیر از قرآن مجید ہیچ وسیلہ و موجب ترقی نیست حتی کہ اگر کلمہ طیبہ را بعنوان قرآن خواندہ شود فائدہ بخشد و سبب ترقی بود و در مکتوب دیگر رقم فرمودہ اند کہ چون نظر و قدم واپس ماند و پر و بال ہمت فرو ریزد و معاملہ بغیب صرف افتد جز بپاے کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ نتوان رفت و جز در کنار این کلمہ مقدسہ قطع آن مسافت نتوان نمود الخ وجہ تطبیق میان این دو کلام چگونہ باشد۔ جواب: این سوال ہم از کلام آنحضرت می برآید جاے کہ نوشتہ اگر کلمہ طیبہ را ہم بعنوان قرآن بخواند فائدہ می بخشد چہ این ہر دو کلمہ مبارکہ از قرآن مجید است پس اگر بعنوان قرآن خواندہ مفید و ترقی بخش شود۔ جواب دیگر آنست کہ میان کلامین تدافع نیست تا تطبیق دادہ شود زیرا کہ در کلام اول مذکور است کہ معاملہ بذات بحت^صح^ است می تواند کہ بشیون و اعتبارات متعلق بود یا ذات ماخوذ باشانے و اعتبارے بود غیب صرف را خاص بذات معرا از شیون نمودن ممنوع است بر لفظ نتوان رفت و قطع مسافت نتوان نمود موید این معنی است چہ در ذات بحت رفتن و قطع مسافت نمودن ملائمت ندارد و آنچہ در کلام اول مذکور است کہ غیر از قرآن مجید ہیچ وسیلہ و موجب ترقی نیست این ترقی نہ بقطع مسافت است بلکہ این جا ترقی بمعنی ازدیاد نسبت و رابطہ است و نیز آنچہ نزد حضرت ایشان ما تحقیق است آنست کہ نظر را از ہیچ جا کوتاہی نیست و ہمہ جا نفوذ دارد و وصول نظری در مرتبہ ذات بحت ثابت ست پس واپس ماندن نظر کہ در کلام ثانی مذکور است محمول بر حقیقت نیست و چون قدم درین جا

ہ افتد و آنچہ در کلام ثانی مذکور است آنکہ معاملہ بذات بحت

قرین نظر است پس می تواند که کوتاہی آن نیز بر حقیقت نبود و کوتاہی نظر و قدم ہر دو محمول بر شہود بود نہ بر وجود یعنی در شہود عارف قدم واپس ماند پس می تواند کہ در نفس امر نہ چنین باشد و برین تقدیر این مرتبہ از ذات بحت متنزل بود- اگر گویند کہ رویت بصری و مشاہدہ قلبی ہر دو در دنیا است پس وصول نظری دران حضرت بچہ معنی بود- گوئیم کہ این نظر امریست بے کیف ورای رویت و مشاہدہ تا بآن نرسی معنی آنرا ندانی گویا از قبیل متشابہات ست- حضرت ایشان ما برنگاشتہ اند کہ وصول نظری بو صول قدمی نہ بآن معنی است کہ آنجا شہود و مشاہدہ است و یا قدم را گنجایش است آنجا مور را گنجایش نیست قدم چہ بود بلکہ وصولی ست مجہول الکیفیت اگر در صورت مثالیہ بنظر مرتسم گشت وصول نظری می گویند و اگر بقدم وصول قدمی والا نظر و قدم ازان حضرت ہر دو والہ و حیران است تحقیق مرام آنست کہ یک مقام را چند جا ظہور می باشد آخرین ظہور اصل آن مقام است و ظہورات دیگر انموذجات آنست و ہر کدام را از اصل و انموذج احکام مختلفہ است ہر چند سالک ہنگام وصول انموذج آنرا اصل می انگارد لیکن بعد از وصول باصل ظہورات سابقہ را ظلال و انموذجات خواہد دانست پس می تواند کہ خصوصیت ترقی بقرآن مجید خاصۂ مقام اصل باشد کہ فی الحقیقت مرتبۂ احدیت ذات ست تعالی و در انموذجات آن ترقی وابستہ بکلمہ طیبہ بود فزال الاشتباہ-

پرسیدہ بودند کہ نزول بلاکیف عبارت از چہ چیز است از تجلی است کہ بعالم خلق تعلق دارد یا تجلی کہ بعالم امر متعلق است اگر بعالم خلق تعلق دارد باید کہ بحاسۂ بصر باشد و آن خلاف مقرر است چہ رویت در دنیا واقع نیست و اگر بعالم امر تعلق دارد باید ہر کسے کہ سیر در عالم امر داشتہ باشد او را این امر عظیم روے دہد و ہذا بعید جدًا- جواب: لانسلم کہ ہر چہ بعالم خلق تعلق دارد بحاسہ بصر مدرک است بر اہل ریاضت و صفا چیزہا از عالم خلق منکشف میشود و انقلاب دیار و اہل زمانہ را در بلاد شتی منکشف می کنند و کعبہ و طائفان آنرا می بینند و حاسۂ بصر

را آنجا مدخلیت نیست والا باید کہ اعمیٰ ازین دید و مشاہدہ امور غیبیہ محروم بود کہ حاسہ بصر ندارد
وحال آنکہ اعمی وغیر اعمی از اہل صفا در کشف امور غیبیہ برابر اند و نیز باید کہ اعمی کہ بکمال درجہ
ولایت رسیدہ است از تجلی کہ بعالم خلق تعلق دارد بے بہرہ بود و آنچہ در شق ثانی نوشتہ کہ ہر کس
در سیر در عالم امر داشتہ باشد او را این امر عظیم روے دہد یعنی مشاہدہ این تجلی نیز در حیز منع است
چہ عالم امر پنج لطیفہ است و ہر لطیفہ عالمے است کہ باضعاف از عالم خلق زیادہ است
تجلی کہ بیک لطیفہ تعلق داشتہ باشد مثلاً صاحب لطیفہ دیگر کہ سیر او دران لطیفہ است چہ درکار
کہ ازان تجلی باخبر بود بلکہ صاحب سیر ہمان لطیفہ را علم بآن تجلی و مشاہدہ چہ درکار یا و شما کہ
در عالم خلق کہ از ہر کدام لطیفہ عالم امر تنگ و کوتاہ است اقامت داریم و چیزہا دران عالم
می گذرد و عجائب و غرائب در عرش و کرسی و سمٰوات روے می دہد بلکہ تغلبات کہ برروے
زمین وارد می شود بلکہ درین گذر روے می دہد و مارا ازان اطلاع نیست و نیز تجلی کہ بعالم خلق
تعلق دارد رویت آن نہ رویت ذات حق است جل وعلا، تا در دنیا واقع نشود بلکہ رویت
ظلی است از ظلال کہ در رویت آن محذوری نیست بعضے از دوستان گفتند کہ معنی عبارت
شما کہ این ست نزول بلا کیف عبارت از چہ چیز است از تجلی است کہ بعالم خلق دارد الخ
آنست کہ از تجلی است کہ ادراک آن بعالم خلق کہ حاسۂ بصر باشد تعلق دارد یا ادراکِ آن بعالم
امر است ہر چند این معنی ازین عبارت مستبعد است. گوئیم کہ این نزول امر یست در قبیل
متشابہات کہ ایمان باید آورد و کیفیت آن بعلم اللہ تعالیٰ حوالہ باید نمود از بابِ تمثل و تشکل
نیست و چون این امر بر بعضے از اخص خواص منکشف گردد بے حاسہ بصر خواہد بود اگر این ادراک
بعالم امر تعلق داشتہ باشد لازم نیست کہ ہر کہ سیر او بعالم امر رسیدہ باشد این معما را دریابد ظاہرا
مانعی بود یا این انکشاف را در روے خلق نکنند در رنگ آنکہ جن و ملک و سائر اجسام لطیفہ مجازی
ابصار ما می شوند و محسوس نمی گردند یا گوئیم کہ این ادراک بما ورائے حاسۂ بصر و حاسۂ قلب
وغیر آن از عالم امر ثابت ست و آن ہیئت وحدانی انسان کامل است کہ از مجموع عالمِ خلق و

عالم امر ہم رسیده است وہیئت وحدانی آنرا عارض شده با عالم ضروری بآن در عارف پیدا می کند این شبیه در انکشاف مقامات وعروجات که اہل الله را حاصل است واز ظل باصل میروند واز صفات بشیونات صفات سلبیه واز ان بذات تعالی وتقدس ترقی می نماید وارد می شود ادراک این امور اگر بحاسه بصر است پس لازم می آید ذات تعالی در دنیا مرئی شود وصفات که معانی اند چگونه مرئی گردند وشیون واعتبارات ذاتیه وامور سلبیه رویت آن چه امکان دارد واگر بعالم امر است می باید که ہر که سیر او بعالم امر برسد ہر چند دائره امکان را تمام نکرده باشد وبفنا نرسیده این ہمه درجات بروے منکشف شوند وہیچ دقیقه بروے مختفی نماند ومکشوف جمیع اولیا وانبیا علیہم الصلوات والتسلیمات منکشف شود وفساد آن اظہر من الشمس است فما جوابکم فہو جوابنا۔

نوشته بودند سالکے که بچندین نقص متصف باشد باین تجلی مشرف شود تصدیق او می توان نمود سعادت آثارا　　اگر این سالک باین کمال پیوسته است وحدیثِ نقص از راهِ شکستِ نفس گفته می توان تصدیق نمود۔ الحمد لله اولا واخرا والصلوة والسلام علے رسوله دائما وسرمدا　　وعلی اله الکرام وصحبه العظام۔

آثار این یافت و این دید مخصوص بتجلی کامل است

مکتوب صد و بستم (۱۲۰)

بشیخ حسین منصور در جواب اسوله او۔

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله علی نواله والصلوة والسلام علے نبیه محمد واله مکتوب مرغوب رسیده مسرت بخش گردید دو کتابت پیش ازین فرستاده بودند جواب آنرا طلب داشته بودند مخدوما یک کتابت یافته نشد ویکے بہم رسید که متضمن اسوله بود جواب آنرا تسوید می نماید از حزن وبے مزگی وبے حلاوتی که روے می دہد، نوشته بودند ولم آنرا برسیده سعادت آثارا نصیب ممکن از واجب تعالی عجز وانکسار است وخرابی ونایافت۔ بیت

عاشقاں را نصیب از معشوق　　جز خرابی و جانگدازی نیست

مقید مطلق را چہ دریابد و متناہی غیر متناہی را چگونہ احاطہ نماید تا ہر جا میرود قید با خود دارد
اطلاق صرف را شایان نیست لاجرم بے حلاوتی و بے مزگی ہمہ وقت دامنگیر بود و حزن و
اندوہ را نشانہ باشد کان رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم دائم الحزن متواصل الفکر۔ بیت

مے وصل نیست وحشی بخمار ہجر خو کن　　کہ شراب ناامیدی غم درد سر ندارد

دیگر ہر کرا از طالبان حضور تام روے نماید و او را از ذکر باز داشتہ بہمان حضور واگذارند و اگر دران
حضور ترقی پیدا کرد فبہا و الا باز بذکر آرند تا راہ ترقی مفتوح باشد۔ سالکے کہ در حین ادائے نماز استغراق
او را آنچنان غالب آید کہ نہ شعور استماع قراءۃ ماند و نہ شعور ادائے ارکان مع ذلک جمیع
ارکان از وے ادا می یابد اگر در تمام رکن شعور نیابد می باید کہ نماز او فاسد شود۔ یٰاَیُّھَا الَّذِیْنَ
اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوۃَ وَاَنْتُمْ سُکَارٰی حَتّٰی تَعْلَمُوْا مَا تَقُوْلُوْنَ۔ سکر این سالک ہر چند
از راہ محبت است لیکن بحسب شرع شریف فرقے نیست ہر گاہ این استغراق در جواز نماز
خلل انداز د پس در استمرار این حالت نکوشند بلکہ سعی در انتفاع این حالت لازم است دیگر
سالکے را اگر حالت مستمرہ رو دہد کہ خود را ماسوی را معدوم یابد و جز او تعالیٰ را موجود نیابد لیکن
ظلیت کمالات و لحوق آن باصول در نیابد استفسار رفتہ بود کہ صاحب این حالت بفنائے
مصطلح صوفیہ کرام رسیدہ باشد یا نہ۔ جواب بفنائے جذبہ رسیدہ است بفنائے
مطلق وقتے برسد کہ این یافت عدمیت از راہ ظلیت و لحوق باصل ناشی شدہ باشد این
معنی را صاحب عدم خود دریابد یا عارف دیگر بکشف یا فراست لحوق صفات او را دریابد و
معائنہ کند و حکم بفنائے او کند فنائے مطلق منوط است بوصول باسم کہ مبدأ تعین سالک است
و استہلاک دران اسم و در عدمیت و صول استہلاک نیست غایۃ ما فی الباب ہستی اسم مذکور بر
مدرکہ سالک استیلا یافتہ است سالک ہستی خود را در جنب آن مستور یافتہ و خود را معدوم دیدہ
است و چون دران اسم فانی شود و وجود و کمالات تابعہ وجود را از و بیند و باو ملحق یابد بفنائے

مطلق برسد دیگر رواست کہ سالک غیر محمدی المشرب بجاذبہ صحبت و توجہ شیخ خود کہ محمدی المشرب است بکمالات ولایت محمدی برسد و بخصائص آن ولایت مشرف شود لیکن او را محمدی المشرب یا صاحب ولایت محمدی نمی تواں گفت چہ این کمال در روے قسری و تبعی است نہ ذاتی و طبیعی۔ ولایت او ولایت ہمان نبی است کہ این بالذات برقدم اوست و آنچہ در کلام حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس واقع می شود کہ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بکلیۃ روے بخلق دارند بآن معنی است کہ بظاہر و باطن متوجہ بخلق اند بصورت و معنی خلق را دعوت می فرمایند نہ آنکہ ظاہر شان بخلق است و باطن بحق جل وعلا چنانچہ دیگران می گویند و از کمل اولیا کہ بتبعیت و وراثت بکمالات نبوت رسیدہ اند در وقت نزول نیز بظاہر و باطن متوجہ خلق اند برائے دعوت و عروج در غیر نماز ہم می تواند کہ روے نماید و التذاذ در نماز منتہی مرجوع را در کار نیست کہ علی الدوام باشد یعنی ظاہر او را چہ باطن او در حین ادائے آن از ظاہر منقطع گشتہ اتصال خاص بمرتبہ بیچونی پیدا می کند و قرب خاص و التذاذ بیچونی حاصل می نماید و ظاہر ہم برنگ باطن منصبغ می گردد و ملتذ می شود و گاہے بواسطہ عروض بعضی عوارض این انصباغ را نمی فہمد و التذاذ را نمی یابد مراد از عین و اثر وجود و توابع وجود است یا غیر آن تحقیق آن را فقیر در بعضے مکاتیب نمودہ است از انجا طلب نمایند ولی را جائز است کہ صغیرہ از و بوقوع آید بارتکاب آن از ولایت معزول نمیشود و آنچہ در باب اجازت تعلیم طریقہ قادریہ نوشتہ بودند این تعلق بحضور دارد و ہرگاہ بمشیۃ اللہ تعالی می آیند مذکور می کنند و واقعہ کہ نوشتہ بودید نیک و روشن است۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و یکم (۱۲۱)

بمخدوم زادہ شیخ ابوالقاسم در فرق میان خلت و لوازم آن و جواب بعضے اذواق کہ نوشتہ بودند۔

الحمد للہ علی ما انعم وجعلنا من امتہ وحبیبہ المبعوث الی العرب والعجم وجعل امتہ خیر الامم صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم اما بعد کتابتے کہ فرزندی ارشدی فرستادہ بودند

رسیدہ مسرت بخش گردید حدیث فرق میان خلت و لوازم آن پرسیدہ بودند، بدانند کہ خلت بس مقام عالی ست کہ بالاصالت نصیب حضرت خلیل است علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام وتبعیت و وراثت آن از امتان ہرکہ را باین دولت بنوازند ولوازم خلت درینجا کنایت از مبادی ومقدمات اوست وبشارت حصول نفس خلت کہ دیدہ اند مبارک باشد حق سبحانہ آثار آن بظہور آرد۔

نوشتہ بودند کہ در نماز نسبتہائے عجیبہ و غریبہ رو میدہد نسبتے وقربے کہ در نماز رو میدہد از اصالت مخبر است درین نشاۃ خلاصی از شعبدہائے ظلال مگر در نماز میسر آید کہ معراج مومن است قربے کہ در حین ادائے آنست بیرون آن نادر است کہ روے نماید۔ نوشتہ بودند پیش ازین کہ خود را نور صرف می یافت کہ عبارت از تحقق بحقیقت کعبہ است الحال نمی یابد وجز نسبت وسعت بیچونی وامتیاز بے کیفی مرتبہ وجوب نمی فہمد و در تحیر است کہ سر این عدم یافت چیست ہیچ جائے تحیر نیست چہ در ہنگام طلوع نسبت وسعت بے کیفی کہ حقیقت قرآن مجید است اگر نسبت سابق مستور گردد و مدرک نشود گنجایش دارد وہر چند میان دو نسبت تدافع نیست بنور حق متحقق گشتہ باین وسعت پے بردہ و بنور ادراک امتیازے چون نماید درین وقت عدم یافت آن تحقق است نہ عدم آن تحقق بشارتے کہ طلب آن نمودہ بودند موقوف بر حضور است دیگر از ناپروائی یاران در بار نبوند وہمہ را از حق دانند تعالیٰ دلہائے عباد در تصرف اوست سبحانہ ہرگونہ میخواہد می گرداند۔ بیت

از خدادان خلافِ دشمن و دوست کہ دل ہر دو در تصرفِ اوست

ہرکہ بشما آشنائی می کند شمارا از حق جل وعلا باز داشتہ بخود مشغول می سازد وہرکہ بشما آشنائی نمی کند بحق می گذارد جل شانہ بحق سبحانہ بودن بہتر است یا بخلق چہ خوش گفت رباعی

یارب ہمہ خلق را زمن بدخو کن وز جملہ جہانیان مرا یکسو کن
روے دل من صرف کن از ہر جہتے در عشق خودم یکجہت و یکرو کن

باین یاران دو کلمہ از راہ گلہ مندی و آزردگی نوشتہ شدہ است تا واضح باشد والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و دوم (۱۲۲)

بملا موسی در جواب اذواق و وقائع وے کہ نوشتہ و در ورائیت مطلوب۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ برادر دینی ملا موسی از این مسکین سلام عافیت انجام خواند کتابتے کہ متضمن شوق و ذوق بود رسیدہ خوش وقت ساخت حلاوت و ذوق کہ در ذکر و مراقبہ روے می دہد در آثار جذبہ است و دید فنا و محبوبیت نیک و مبارک ست و ظہور انوار کہ تمام خانہ ازان منور می شود و بجاے جسم چیزے دیگر می نماید این گویا بقا است کہ بران فنا مترتب شدہ است لیکن این فنا و این بقا مقید بجذبہ است ہمت بران گمارند کہ فناے مطلق بحصول پیوندد و آنچہ مقصود از آفرینش انسان ست بدست آید حمد اللہ سبحانہ و در بند این حالت ہستند و ترقی ازان میخواہند آنجا کہ نوشتہ اید کہ مطلب باین فنا شدن جسم نیست مقصد آنست کہ شاہد غیبی پیوستہ مثل معشوق ظاہری در نظر باشد و متوجہ بغیر شدن ندہد۔ باید دانست کہ شاہد غیبی برتر ازان ست کہ در دید و دانش آید و مشہود و متخیل گردد۔ حضرت خواجہ نقشبند قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ فرمودہ اند ہرچہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر است بحقیقت کلمۂ لا نفی باید کرد ظاہر این کلمہ کہ در نظر باشد محمول بر حقیقت نیست بر سبیل تنظیر است یعنی گویا در نظر است کہ علی الدوام متوجہ الیہ ست بالجملہ حالتے کہ آرزوے آن می کنید تفوق آن بر حالتے کہ نقد وقت شما است محل تامل است مصرع آن لقمہ کہ در دہان نگنجد مطلب۔

و آنچہ بعد ازین نوشتہ اند کہ ہرگاہ چند مکاشفہ سوائے آن انوار از آنجانب در نظر می درآید متوجہ نمی شود و دفع می کنم نیک و بلند است و تلافی آرزوے سابق می نماید آرزوے عزلت و تنہائی نمودہ بودند نیک و مبارک ست العزلۃ منیۃ الصدیقین لیکن ہر انند صحبتی کہ براے افادہ یا استفادہ بود بہ از عزلت است والسلام اولاً و آخراً۔

ورائیت

چیز دیگر

مکتوب صد و بست و سوم (۱۲۳)

بمخدوم زادہ عالیمقدار معدن الحقایق شیخ ابو القاسم در عفو از زلات یاران و منع از شنیدن قول نمام۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی مکاتیب شریفہ رسیدہ مسرت بخش گردید از آشتی و حصول صفا نوشتہ بودند خوب شد نائرہ فتنہ ہر چند منطفی تر بہتر از دوستان بمقتضاے بشریت زلتے واقع شود و امرے کہ مخالف دوستی بود ظاہر گردد باید در گذرانید و خوبیہاے آنہا را در نظر باید داشت مصرع اگر مردی احسن الی من اساء

قیل ذکر بعضہم عن بعض مکروہا عند بعض فقال انا نظرنا فی محاسنہ الینا فاذا ھی اکثر من مساویہ فاخذنا محاسنہ و تجاوزنا عن مساویہ فینا کذلک یفعل السید بالعبد فکیف العبد بالعبد نوشتہ بودند کہ بعضے صلحا چیزہا رسانیدہ بودند بمقتضاے حسن ظن اعتماد بر قول آنہا نمودہ آزردہ خاطر گشتہ، نوشتہ بودیم از اہل علم این حرف محل تعجب ست بحسن ظن قول اینہا را قبول کردید و جانب دیگر کہ سزاوار حسن ظن بود حسن ظن نکردید شخصے کہ نمامت کند سخن او قابل قبول نیست و لازم رواست و فی الکنز المخفی قال خالد بن سنان قبول النمیمۃ شر من النمیمۃ لان النمیمۃ دلالۃ و القبول اجازۃ و لیس من دل علی شی کمن قبل و اجاز فامقت النمام علی نمیمتہ و ان کان صادقا للومہ فی ہتک العورۃ و اضاعۃ الحرمۃ و عاقبہ ان کان کاذبا لمبارزتہ الرحمن و مطاوعۃ الشیطان بقول الزور و البہتان فاذا اتاک انسان فاخبرک ان فلانا قال فیک کذا او کذا او فعل بک کذا او کذا فانہ یجب علیک ستۃ اشیاء اولہا ان لا تصدق لان النمام مردود الشہادۃ عند اہل الاسلام قال اللہ تعالی یٰۤاَیُّہَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِنۡ جَآءَکُمۡ فَاسِقٌۢ بِنَبَاٍ فَتَبَیَّنُوۡۤا اَنۡ تُصِیۡبُوۡا قَوۡمًۢا بِجَہَالَۃٍ الآیہ و الثانی تنہاہ عن النمیمۃ لانہا منکرۃ و النہی عن المنکر واجب و قال اللہ عز و جل کُنۡتُمۡ خَیۡرَ اُمَّۃٍ اُخۡرِجَتۡ لِلنَّاسِ الآیہ و الثالث ان تبغضہ فی اللہ لانہ عاص فاسق و بغض العاصی

واجب والرابع لا یظن باخیك الغائب ظن السوء لان اساءة الظن بالمسلم حرام و
الاجتناب عن الحرام واجب الخامس ان تترك التجسس عما اخبرك به الواشی فان الله
تعالی نہی التجسس علی ما قال عز وجل وَلَا تَجَسَّسُوْا والسادس ان لا تفعل انت ما لم تکن
ترضی عن ھذا النمام فلا تخبر احدا بما اتمك به النمام وقال بعض العلماء من اراد یسلم من
الاثم فی ھذه الزمان ویبقی له الاخوان فلیجعل نفسه قاضیا ویحکم حکم القضاة لا
یقبل قول احد فی احد ولا یصدق احدا علی احد الا بشهود وتعدیل فانا قد حببنا
بقول اقوام وابغضنا فاصبحنا علی ما فعلنا نادمین۔

مکتوب صد و بست و چہارم (۱۲۴)

بہ ہمت خان در مواعظ و نصائح۔

اللہ تعالی از رقیت ماسوا محرر ساختہ بکسب مرضیات خویش مکرم و مستسعد داراد۔
مخدوما حق سبحانہ آدمی را مہمل نیافریدہ است و بطور او نگذاشتہ تا ہر چہ داند بکند و ہر گونہ خواہد
زندگانی نماید اَیَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ یُّتْرَکَ سُدًی مقصود از خلقت او ادائے وظائف
بندگی ست و مطلوب از وے معرفت خداوندی جل شانہ بچیزہائے چند امر کردہ است و از بعضے
چیزہا نہی فرمودہ آنکس چارہ ندارد و بغیر از انکہ بمقتضائے اوامر و نواہی او زندگانی نماید و الا
بندہ متمرد بود و سزاوار چندین عقوبات و مورد غضب گردد و عیدات اخروی بیشک آمدنیست
خواب خرگوش تا چند خواہد بود اِنَّ عَذَابَ رَبِّکَ لَوَاقِعٌ مَّا لَہٗ مِنْ دَافِعٍ از کمال اہتمام کہ در
بارۂ انسان دارد چندین مؤکل بر سر او فرو گذاشتہ است تا محافظ افعال و اقوال و حرکات و سکنات
او باشند و بنویسند وائے بر جان آدمی نامرادیک واقعہ نویس پادشاہی کہ در صوبہ میرود اہل صوبہ را
لرزہ می گیرد و از اعمال شنیعہ اجتناب می کنند و این جا مؤکلان امین نوشتہائے روز را وقت شام
می برند و نوشتہائے شب را وقت صباح و وقت عرض اعمال او نزد حضرت ذوالجلال و الجمال می شوند

امثال ما غافلان ہیچ متنبہ نمی شویم ودر کسب معاصی دلیرتر می گردیم. مخدوما عمر چند روزہ بسے عزیز است وفرصت مغتنم باید کہ در اہم امور صرف یابد افسوس است کہ بہ بیہودہ لایعنی بگذرد باندک سعی ملک ابدی بدست می آید وباندک فراغت از دست می رود وذکر کثیر از اہم مہام است، وورع وتقوی از عزائم امور ناکرام جوانمرد باشد کہ باوجود تہی اسباب عیش وباینہمہ خدم وحشم کلمہ حق را بسمع قبول بشنود وپند بے غرض را پیوند جان نکند. بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان　　　گر ما نہ رسیدیم تو شاید برسی

مکتوب صد وبست وپنجم (۱۳۵)

بمحمد معصوم در بیان ذکر وتفکر.

بعد الحمد والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ وعلی آلہ وصحبہ المختصین بفضل اللہ می رساند مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودند مسرت بخش گردید از غلبہ ضعف دماغ نوشتہ بودند اللہ تعالیٰ شفائے عاجل بدہد وقوت بخشد اگر از ممر این ضعف بذکر لسانی وحبس نفس نمی توانند بواقعی بپرداخت بذکر قلبی ومراقبہ وتفکر بیشتر پردازند تفکر ساعۃ خیر من عبادۃ سنۃ (الف) سنۃ شنودہ باشند می دانند تفکر چیست. ع

تفکر رفتن از باطل سوی حق

عبادات اہل اللہ ومراقبات شان ہمہ تفکر آنست کہ از علم اسفل بعلم اعلی می روند واز دال بمدلول می پیوندند واز ظلال باصول می گرایند واز صفت بشان عروج میفرمایند واز شان بہ بیشان پے می برند بالجملہ ذکر عبارت از طرد غفلت است بہر چہ از غفلت یکسو باشد داخل ذکر است وہر کارے کہ مقرون بہ نیت صالحہ بود از بیع وشرا ومانند آن ذکر است امور دنیاوی باین نیت عبادت وذکر میشود ودوام آگاہی حاصل می آید بیت

در دل ما غم دنیا غم معشوق شود　　　بادہ گر خام بود پختہ کند شیشہ ما

دریچہ ترقی ہموارہ مفتوح باد بالنون والصاد.

مکتوب صد و بست و ششم (۱۲۶)

بمولانا فصیح الدین در تعبیر واقعہ و تحقیق بعضی امکنہ لطائف -

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً - اللہ تبارک و تعالیٰ در مدارج قرب ترقیات کرامت فرماید مکتوب مرغوب کہ بنام این مسکین نمودہ بودند بمطالعہ آن مسرور و خوشوقت گردید حق سبحانہ آتش شوق تیز تر گرداند و بایرہ نار محبت را مشتعل سازد تا از ما سوی بتمام برہاند و بحوالی حریم قدس برساند قریب مجیب - و آنچہ دیدہ اند کہ حضرت خواجہ بزرگ بشما طبقے پر از الوان طعام فرستادہ اند الخ نیک و روشن است یعنی کہ از نسبت خاصۂ خود عطا کردہ اند و واردی از راہ تعجب زیارت شما وارد شدہ است و ہمچنین آنچہ دیدہ اید کہ ابلیس لعین با توابع و لواحق و اخوان و انصار خود نزدیک بقلب و سایر لطائف شما رسیدہ است چون دل و لطائف دیگر را پر از ذکر یافتہ در آنجا ہا استقرار نتوانستہ است نمود و مایوس و مخذول برگشتہ است و گفتہ کہ لطائف این مملو از ذکر اند مرا ہیچگونہ باین راہ نیست تم بلی جائے کہ اولش خاصۂ حضرت خواجۂ بزرگ برسد آنجا لعین را چگونہ راہ بود، پرسیدہ بودند کہ حق سبحانہ در مادہ روح فرمودہ است قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي و لطائف دیگر ہم برہمین منوال است پس یقین امکنہ لطائف خمسہ عالم امر کہ درین سلسلہ علیہ مثبت است بچہ معنی خواہد بود - بدانند کہ عالم امر را لامکانی می گویند و نصیبی از بیچونی دارد و محل ظہور لطائف خمسۂ آن فوق العرش است کہ بلامکانیت موصوف است، باید دانست کہ لامکانیت و بیچونی عالم امر نسبت بعالم خلق است کہ بمکانیت و بچندین خوبی متسم است نسبت بہ بیچون حقیقی جلت عظمتہ عین چون است و لامکانیت او عین مکانیت پس عالم امر گویا برزخ است میان مکانی و لامکانی و چون و بیچون و از ہر دو طرف منسگی دارد و بہرۂ ور است باوجود این ز ہبہ کہ عالم ارواح دارد حق تعالیٰ بحکمت بالغۂ خود او را تعشقی بعالم خلق دادہ است و ازین جہت او را تعلقے خاص باین بدن

عنصری ہم رسیدہ است وباوجود لامکانیت بواسطہ برزخیت در مکانے آرام گرفتہ است قلب را بجانب دست چپ کہ محل مضغہ قلبیہ است تعلق است وروح را بجانب دست راست و ہکذا وبا این تعلق در لامکانیت او قصورے نمی رود وہرگاہ بے چون ولامکانی حقیقی قرار باید ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن در روح کہ برزخ است چرا مستبعد بود ہر چند این وسعت بیچونی ست واز قبیل متشابہات کہ ایمان بآن باید آورد وکیفیت آنرا بعلم اللہ تعالیٰ باید حوالہ کرد این تعلق عالم امر بعالم خلق ہم برین قیاس باید نمود کہ نصیبے از بیچونی ہست وورائے تعلق ووسعت اجسام باجسام است والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب صد وبست وہفتم (۱۲۷)

بمیر محمد امین بخاری در تعبیر واقعۂ وے۔

اللہ تعالیٰ از رقیت ماسوی محرر ساختہ بکلیہ گرفتار جناب قدس دارد مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید چون متضمن حدیث شوق وآرزومندی بود خوشوقت ساخت وشوق افزا گردید۔ نوشتہ بودند در ان اثنائے ذکر محویت غلبہ کرد چنانچہ گاہ علم بوجود نمی ماند وباز ہمان علم بحال خود عود می گردد ودران حال شخصی می گوید کہ الحال ترا مصالح کمالات می باید محو ومااین محویت نیک ومبارک است حق سبحانہ آنرا بہ نہجے غالب آرد کہ از عود نگوراہمین بود عزیزے گفتہ است اشتہی عدما لا اعود ابدا۔ وآنکہ گفتہ مصالح کمالات می باید یعنی بعد از فنا ومحویت بشریت مقام تخلق باخلاق اللہ است عز وجل آمادگی واستعداد ہم داد اوست عطا می کند وہم استعداد آن می دہد۔ بیت

نیاوردم از خانہ چیزے نخست   تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

اوقات بطاعات معمور دارند ودر تعمیر آخرت کوشند وشبہائے تار را بگریہ واستغفار روشن دارند بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان   گر ما نہ رسیدیم تو شاید برسی والسلام اولاً وآخراً

مکتوب صد و بست و ہشتم (۱۲۸)

بہمشیرہ زادۂ حضرت ایشان حاجی شیخ محمد فضل اللہ در بیان نصیحت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید اللہ تعالیٰ بمطلب دارین رساند و باعلیٰ مرتبۂ کمال واصل گرداند خاطر بجانب شما نگران می باشد انہ المیسر لکل عسیر بدست آیندہا خبر عافیت وکیفیات احوال می نوشتہ باشند بامور دنیاوی بقدر ضرورت پردازند و باقی اوقات باشغال واذکار صرف نمایند و در تعمیر باطن کوشند و بمطلب اعلیٰ در آویزند و ہمت بتعمیر آخرت گمارند واجہ دور افتادہ را بدعاے خیر یاد آرند باقی احوال بخیر است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ

مکتوب صد و بست و نہم (۱۲۹)

بمخدوم زادہ حقایق ومعارف آگاہی شیخ ابوالقاسم در بیان نصیحت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ، فرزند گرامی ازین جانب سلام خیر انجام خواند احوال این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن فرزند نیز بعافیت باشد و ہموارہ در ترقی بود کتابتے کہ پیش ازین فرستادہ بود در ایام آزار فقیر رسیدہ بود بنا بران در جواب توقف رفت الحال ہر چند جست وجوے آن کتابت کرد نیافت تا بر طبق آن جواب نویسد الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ کارے کہ در پیش دارند و در تحصیل آن جد تام مرعی دارند چند گاہ کہ آنجا ہستند مغتنم است بر علوم دینیہ بیشتر راغب باشند یک سبق از ان ہم باشد بہتر بود ہر وقت کہ از سبق فاضل مانند بذکر وفکر مشغول باشند و شبہاے تار را بگریہ واستغفار روشن دارند ایام عمر بسے مغتنم است در اہم امور باید کہ مصروف بود والسلام اولاً وآخراً۔

✤

مکتوب صد و سی ام (۱۳۱)

بخواجہ احمد بخاری در فضائل قرآن و تعبیر واقعہ کہ نوشتہ بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید از جمعیت و حفظ اوقات نوشتہ بودند از مطالعہ آن خوش وقت گردید اللہم زد شوق حفظ قرآن نمودہ بودند اگر میسر شود چہ بہتر ازین نیک و مبارک است در حدیث نبوی علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام آمدہ است اہل القراٰن اہل اللہ خاصتہ ابن جندی و نیز در حدیث آمدہ است حملۃ القراٰن اولیاء اللہ فمن عاداہم فقد عادی اللہ ومن والاہم فقد والی اللہ فرو ہم در حدیث است فضل حملۃ القراٰن علی الذی لم یحملہ کفضل الخالق علی المخلوق فرو ہم در حدیث است اکرموا حملۃ القراٰن فمن اکرمھم فقد اکرم اللہ الا فلا تنقصوا حملۃ القراٰن حقوقھم فانھم من اللہ بمکان کاد حملۃ القراٰن ان یکونوا انبیاء الا انھم لا یوحی الیھم الدیلمی۔ الی

واقعہ کہ سعادت آثار محمد زاہد دیدہ نوشتہ بودند بسیار نیک و روشن است و آنچہ در بیابان گنبد عالی سفید کہ اندرون آن شفاف است دیدہ بود آن گنبد گویا عبارت از عین ثابتہ است کہ مبدأ تعین سالک ست و ولایت مربوط است بواصل شدن آن و آنچہ چہار فرشتہ گفتند کہ این بشارت بوصل واصلان ست موید این معنی است بعد ازان آنچہ فقیر در ہمان واقعہ گفت کہ آن گنبد چہار مرتبہ دارد مرتبہ اول دخول است دران گنبد مرتبہ دوم آنست کہ بنصف زینہا برسد مرتبہ سوم آنست کہ بر فوق او برسد مرتبہ چہارم آنست کہ از فوق بتحت آمدہ از در بیرون شدہ بگنبد دیگر داخل شود الخ بدانند سالک چون باسمی کہ مبدأ تعین او ست واصل شود بکمال خود برسد چہار درجہ دارد درجہ اولی آنست کہ دائرہ مکانی را قطع نمودہ باسم واصل گردد حصول فنا وابستہ باین درجہ است درجہ دوم آنست کہ دران اسم سیر نماید و بکمالات

آن متحقق شود و آنچہ در واقعہ گفتہ کہ بنصف زینہا برسد معبر بآنست این درجہ محصل بقا است درجہ سوم آنست کہ بمنتہاے اسم برسد و باسم بقا یافتہ بمسمی پے برد این ہر سہ درجہ بسیر الی اللہ وسیر فی اللہ تعلق دارد کہ در کمالات عروج است درجہ رابع بہ نزول دارد کہ سیر عن اللہ باللہ است وسیر فی الاشیا است و باین دو سیر اشعار است آنچہ در واقعہ گفتہ کہ از فوق بتحت آمدہ واز گنبد برون شدہ بگنبد دیگر در آمدہ وگنبد دیگر گنبد عالم امکان ست یا گنبد قالب سالک و شمارا و خواجہ شریف را بشارت بہ نزول است و محمد زاہد را ہنوز وقت نرسیدہ است ونیز موید این تعبیر است آنچہ آن چہار فرشتہ گفتند خانہ باطن تو ہمیں است این ست آنچہ بخاطر فاتر راہ یافتہ است در تعبیر واقعہ کہ طلب نمودہ بودند۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۳۱) صد و سی و یکم

بخواجہ عبد اللہ کولابی در جواب استفسار او از حضور مجلس ذکر جہر وغیر آن۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید اظہار اشتیاق نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند وانا الیہم لاشد شوقا مطالعہ نمایند حق سبحانہ آتش شوق را مشتعل سازد تا از آفاق و انفس بتمام برہانند و از شیون و اعتبارات بگذرانند و بمعیت ذاتیہ برسانند قریب مجیب۔ پرسیدہ بودند در مجلسے کہ اوراد فتحیہ کبرویان میخوانند کہ دران میان باید نشست یا ترک آن (یا غیر آن) مجلس باید کرد مخدوما بر تقدیری کہ ذکر جہر می کنند پس ذکر فی نفسہ حسن است و نتیجہ بخش اگر بنشینند و بہ طریقہ خود مشغول باشند گنجایش دارد و مستحسن است و اگر نظر بآنکہ جہر در ذکر بدعت است خود را گوشہ گیرند ہم میسر اند و مختار اند بالجملہ درین قسم جاہا رعایت حکمت کنند و وقت و حال را ملاحظہ نمایند و بر فتوٰی قلب عمل نمایند در حدیث آمدہ است البر ما سکنت الیہ النفس واطمئن الیہ القلب والاثم ما سکن الیہ النفس ولم یطمئن الیہ القلب وان (ما لم یسکن)

افتاک المفتون دیگر توجہ مرشد بطالب در ذکر اسم ذات نفی و اثبات یکسان ست بباطن او
توجہ باید کرد توجہ کنندہ را ذکر کردن چہ در کار و متوجہ الیہ بہر طریقے کہ ماموراست مشغول خواہد شد
و آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ فقیر بشما کاغذ کلانے دادہ است و دران کاغذ یک جانب صورت
مبارک حضرت رسالت پناہست صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم و یک جانب صورت این مسکین
درمیان صورت آنحضرت ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام واضح گردید و مبشر گردانید گوئیا او القرب
قاب و قوسین دارد و آنچہ بعد ازان دیدہ اید ملامیت باو ادنی والسلام اولا و آخرا۔

و بعد از ساعتی دیدہ بزرگ صورت این مسکین

(۱۳۲) مکتوب صد و سی و دوم

بسیادت پناہی حاجی محمد عاشور بخاری آنکہ در اجتماع طالبان تصحیح نیت ناگزیر است و در
خالق و مخلوق نسبتی غیر از خالقیت و مخلوقیت نیست و معنی ہدایت بصراط مستقیم۔

الحمد للہ علی ما انعم والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید العرب والعجم الذی صار
امتہ خیر الامم وعلی الہ وصحبہ ذو الفضل والکرم نامہ مودت کہ ازراہ صدق و محبت
فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت الحمد للہ والمنہ کہ بعافیت اند و اوقات بجمعیت
می گذرد و دو حلقہ ذکر منعقد است۔ بیت

آسمان سجدہ کند بہر زمینی کہ درو … یک دو کس یک دو نفس بہر خدا بنشینند

لیکن در تصحیح نیت باید کوشید و از شر نفس و شیطان ایمن نباید بود مبادا این اجتماع سبب
بعد و حرمان بود ازین ممر ترسان و لرزان باید بود و ہموارہ بجناب قدس ملتجی و متضرع ہرچند
چون در صحبت فقرا بودہ اند امید است کہ ازین قسم شر ایمن باشند اما بہر حال التجا و استغفار
ناگزیر است کریمہ وَمَآ اُبَرِّئُ نَفْسِیْ الایہ خواندہ باشند۔ نوشتہ بودند کہ عالم را با حق سبحانہ جز نسبت
خالقیت و مخلوقیت در نظر نمی در آید و خود را بیش ازین کہ مخلوقم از مخلوقات او سبحانہ دیگر
اثبات نمی کند بلے ذات صانع را با مصنوعات ہمیں نسبت خالقیت است و بس اگر نسبت

اصالت وظلیت است بصور اسما وصفات ست نہ بذات عز برہانہ ان اللہ لغنی عن العالمین و
این دید اصل است ومبنی از اصالت نسبت این دید یا عوام راست یا اخص خواص را کہ از
ظلال باصل گذشتہ اند واز شہود بغیب پیوستہ خواص بدید اصالت وظلیت خورسند اند وبذوق
شہود ومشاہدہ ملتذ از ہمیں دید ناشی است آنچہ نوشتہ اید وبیقین معلوم می شد کہ بجز حرمان و
نیستی حاصل نکردہ است وغیر از نایافت از مطلوب معلوم نمی گردد قلق واضطراب وحزن
دائمی دامنگیر است وبلند ہمتی وعدم اکتفا بآنچہ حاصل است نیز از شعب آن دید است و
رسوخ قدم بر اتیان احکام شرعیہ وجمیع سنن نبویہ علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ واجتناب
از بدعت وآنچہ نامرضی اوست تعالی نیز ملایم آنست وآنچہ از لوازم رضا بقضا وشرح صدر بہر چہ
از او تعالی رسد از غم ومصیبت نوشتہ اند از نعم جلیلہ است اللہم زد ہدایت بصراط مستقیم عبارت
ازین شرح صدر است بافعال او تعالی ورفع تنگی سینہ بمقتضیات او سبحانہ فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ
يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ وَاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا وَّلَهَدَيْنٰهُمْ
صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا والسلام علیکم وعلی سایر من اتبع الہدی۔

مکتوب صد وسی وسوم (۱۳۳)

بہ جان محمد بیگ کولابی در جواب عریضۂ وے کہ متضمن اذواق ووقائع بودہ وبیان آنکہ وقائع
مبشرات اند دلالت بر حصول ندارند۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند
رسیدہ خوش وقت ساخت چون متضمن احوال ووقائع پسندیدہ بود مسرت بر مسرت افزود
زادکم اللہ سبحانہ شوقا وذوقا ورزقکم ترقیا وتوفقا۔ نوشتہ بودند قبل ازین چنین بود کہ پیش
ہر مخلوقی از مخلوقات خود را خوار وبے اعتبار می یافت حتی کہ کافر فرنگ را از خود بہتر می دانست
وہر فعل کہ ازین فقیر واقع می شد شر محض می دانست۔ مخدوما این حال اصل است واین دید

قصور و شریت از نعم جلیلہ است و منبی از فنا و نیستی چہ ہستی و توابع آن چون باصل خود رجوع کند
غیر از نیستی و شرارت در سالک نماند و بوے خیریت در خود احساس ننماید ذات ممکن عدم است
کہ منشاء ہر شر و فساد است وجود و سائر کمالات در روے عاریت و امانت است و بعد از رد امانت
باہل آن غیر از شریت و وبد قصور کہ مقتضاے ذات اوست نصیب او نخواہد بود دریاہاے عظیم
کہ در نظر می درایند و ہر کدام را جدا جدا قطع می کنند بسیار خوب ست درراہ سلوک این قسم
دریاہا بسے قطع باید نمود و آنچہ حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بشما می فرمایند
کہ تو از آن مائی بشارت ست بزرگ مانا کہ از ولایت شان بہرہ بر گیرند و آنچہ دیدہ اید کہ شما
سوختہ او انگشت گشتہ اید و آن انگشت را سیاہی ساختہ اید و مردم ازاں جدا جدا می نویسند
بعد ازاں معلوم شد کہ قرآن می نویسند تعبیر این ظاہر است حق تعالیٰ ہمچنانکہ وجود بشریت
باتش محبت بسوزد و فانی گردد و بالفاظ قرآنی بقا یافتہ است از شما ظہور یابد کہ سوختگان
آتشِ عشق را مونس کلام اوست کہ درین نشأ باین مثابہ مظہری نیست وصفت حقیقی او
بنفسہ جلوہ گر شدہ است و از صفت بموصوف راہ کشادہ است۔ در حدیث آمدہ است
الا من اشتاق الی اللہ فلیستمع کلام اللہ و ہمچنیں آنچہ دیدہ اید کہ می گویند کہ معدوم شو
فقیر می گوید کہ در قدم رسول صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم در ہماں وقت قدمہاے مبارک در نظر
درآمدند و در زیر قدمہاے مبارک معدوم شدم بشارتیست و اشارتے بفناے خاص الخاص در
زیر قدم مبارک فناے کہ بود امتیاز خاص دارد و آنچہ دیدہ اید کہ دشت عظیم بکبراں را بیک ساعت
قطع کردہ اید نیز نیک و مبشر است و واقعہ کہ خود را دراں پرچہ گوشت بے حس و حرکت مقدار
نیم کف دست دیدہ اید منبی از فنا و ظہور عدمیت ذاتیہ است کہ بعنوان جماد بے حس و حرکت
ظاہر شدہ است چنانچہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس نوشتہ اند و آنچہ از
احوال و وقائع برادر دینی دوست بیگ نوشتہ بودند از حصول بشارت فناے قلبی و دخول در
جرگہ اولیا و مراقبۂ خود را غایب یافتن و ظہور جاہ معرفت و یافتن نصیب ازاں و دعا

کردن حضرت ایشان دربارهٔ او و مصافحه نمودن و نصیحت کردن بخواندن آیهٔ کریمه وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ حُنَفَآءَ الآیه همه واضح گردید وقائع خوب و بشر‌اند و امر بخواندن کریمه حث است بر برپا کردن نماز که ستون دین و موطن کمال قرب ست و دادن زکوة که طهارت مال ست و نیز حث است بر تحصیل اخلاص که قبول اعمال طاعات واذکار بآن مربوط است و نتیجه سیر و سلوک است و باید دانست که وقائع و منامات از مبشرات بیش نیستند که بشارت حصول استعدادی دهند و مخبر قوت اند نه فعل جانی. باید که معامله از قوت بفعل آید و از گوش بآغوش رسد آنچه در بیداری روے میدهد از آن اینکس است خوش گفت بیت

چو غلام آفتابم همه ز آفتاب گویم ❊ نه شبم نه شب پرستم که حدیث خواب گویم

والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و سی و چهارم (۱۳۴)

بحقایق آگاه حاجی حبیب الله حصاری ثم البخاری در آنکه در ابتدا ظاهر برنگ باطن منصبغ و بعد از انقطاع ظاهره مکدر و ملوث بنظر می در آید و در عدمیت ذاتی ممکن و حقیقت کعبه و حقیقت خلت و حقیقت صلوٰة و حقیقت قرآنی و حقیقت محمدی و تعبیرات آن و ما یناسب ذلک۔

الحمد لله علی نواله والصلوٰة والسلام علی حبیبه محمد وآله اما بعد مکتوب مرغوب که از پشاور فرستاده بودند رسیده مسرت بخش گردید از دید نقص و قصور و زشت در آمدن وجود بشری در نظر خصوص در طاعات و در اماکن متبرکه نوشته بودند بوضوح پیوست. مخدوما ظاهر که فی نفسه ظلمت و کدورت است هنگام اختلاط باطن با وے روشن و باطراوت در نظر می در آید با ذوق و انوار باطن ظاهر هم منور و متصف بشوق و ذوق می گردد چون باطن بسبب ترقیات از ظاهر منقطع شود و بعد المشرقین درمیان پدید آید انوار و اذواق باطن بظاهر کمتر رسد لاجرم مکدر و ملوث بنظر در آید و بغم و اندوه موصوف بود و ایضا بعد از لحوق کمالات باصل غیر از عدم که ماورا‌ے هم شر و نقص است و از هرچه گوئی زشت تر روے نخواهد ماند و در طاعات و جاهاے متبرکه ظلمت و

کدورت ذاتی بیشتر جلوہ کند اذ بضدھا تتبین الاشیاء و آنچہ نوشتہ بودند کہ در مراقبہ معاملہ
بس عالی رو داد شئی عظیم را برداشتہ پیش فقیر گذاشتند بالاے آن پردہ بود گفتند این ہمہ
نسبتہاے تست پردہ را برداشتند نورے از آنجا برخاست ہمراو تمام عالم را فرو گرفت چنان
محظور شد کہ حقیقت قرآنی خواہد بود پردہ دیگر مزین تراز پردۂ اول پدید آمد آن پردہ نیز برخاست
کہ نور سابق را فرو گرفت متوہم شد کہ این حقیقت صلوٰۃ خواہد بود بعد ازان پردۂ دیگر ہویدا
گردید چوں آنرا ہم برداشتند نورے سبز رنگ ظہور کرد کہ ہمراو تمام عالم را فرو گرفت خود را بسیار
منور و بزینت آراستہ دیدم دران وقت توہم شد کہ دائرہ خلت باشد و معاملۂ دیگر دران وقت
دست داد کہ این انوار و معاملات سابق گویا در نور متلاشی اند و خود را ہم دران نور می یافت
متوہم شد کہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و محبوبیت ہمین خواہد بود۔ مخدوما
آنچہ نوشتہ اید ہمہ درغایت روشنی و نہایت علو است لیکن مبشرات اند حق سبحانہ از قوت
بفعل آرد و از گوش بآغوش رساند۔ این قدر ہست کہ شمارا در ولایت ابراہیمی علی صاحبہا الصلوٰۃ
والسلام یافتہ و ازین راہ مناسبتے بمقام خلت پیدا است چہ عجب اگر از انوار این مقام شگرف
نسبتی فرا گرفتہ باشند و از گلشنہاے آن گلہا چیدہ محبت کہ منشا محبوبیت است ہم از شعب
خلت است چون این خلت غالب آید و نشہ بیقراری پیدا کند محبت نام یابد نفسِ خلت
سراسر انس و الفت ست محبت است کہ بنشہ گرفتاری از سائر افراد خلت ممتاز است و جدا
گشتہ است و عجوبۂ روزگار شدہ و نتیجۂ دیگر دادہ بیت

ازان افیون کہ ساقی در مے افگند   حریفان را نہ سر ماند و نہ دستار

محبت آثارا وصول بحقیقت قرآنی باید کہ بعد از عبور بحقایق انبیاء کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام
و بعد حصول کمالات آن صورت بندد چہ انبیا و خاتم ایشان علیہ و علیہم الصلوٰۃ والبرکات ہم مخلوق
اند و قرآن کلام اللہ غیر مخلوق پس وصول بحقیقت آن بعد از عبور ازان حقائق بود۔ در حدیث است
فضل حملۃ القرآن علی الذی لم یحملہ کفضل اللہ علی خلقہ القرآن افضل من کل شئ

دون اللہ و فضل القرآن علی سائر الکلام کفضل اللہ علی خلقہ۔ و آنچہ در واقعہ رسول خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم و امہات مومنین را دیدہ کہ انوار ایشان سر بفلک کشیدہ و تمام عالم را فرو گرفتہ مبارک است حق سبحانہ از برکات و انوار شان بہرور کناد و السلام علیکم و علی سایر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب صد و سی و پنجم (۱۳۵)

بصوفی سعد اللہ کابلی۔

اللہ تعالیٰ بمراتب کمال و اکمال ترقی دہاد مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید اظہار اشتیاق ملاقات نمودہ بودند دوستان را نیز مشتاق دانند و حدیث نفیس و انا الیہم لاشد شوقا برخوانند آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ حوض عالی بغایت صفا ظاہر شد و بعضے یاران چیزہا گفتند و شما می گوئید کہ حقیقت قرآنی بر من ظاہر شدہ بود الحال خوب واضح گشت و باز بایاران می گوئید کہ مقام دیگر بنظر من در آمد شما آنرا دیدید یا ندیدید از یاران ہیچ نعم بالا نہ بر آمد و نیز دیدہ اید کہ گویا چہرۂ شما را نوشتہ بودند و حقیقت قرآنی بر آن مہر کردند و نسبتی برخود یافتند تا سہ روز ہمان کیفیت بود۔ مخدوما ہر دو واقعہ روشن و عالی ست و مبنی از استعداد و حصول و مشعر از فوت وصول امید وار باشند کہ از قوۃ بفعل آید و از گوش باغوش رسد۔ بیت

مقام

می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول ... آنکہ در ساختہ است قطرۂ بارانی را

واقعۂ دیگر نوشتہ بودند کہ عزیزی بر اسپ ابلق سوار است مرا ہم عقب خود سوار کردہ بمجلسی فرا آمدیم دیوارے ظاہر شد و از میان دو نیم گشت مقام عالی ظاہر شد باز بالا تر از ان مقام مقام دیگر ظاہر گردید باز مقام عالی تر از ان مقام بنظر در آمد می گویند درین مقام حجابے نماند از استماع این بیہوش شدم تا دو سہ گھڑی افتادہ ماندم ہر چند مردم بیدار می کردند بافاقت نمی آمدم بعد از ان کہ بافاقت آمدم بر خود حال عجب مشاہدہ کردم تا سہ روز بر من این حالت بود۔ سعادت آثارا می تواند کہ سوار بر اسپ ابلق کہ شما را عقب خود نشانندہ راہبر شما باشد کہ متکفل سیر و سلوک

شما است در عالم معنی و اسپ ابلق مرکب روح بود که برزخ ست میان عالم چون و عالم بیچون و
هر دو رنگ و دیوار که دو نیم گشت وجود بشری شما بود که پر از ظلمت و کدورت ست در وقت طلوع
شمس حقیقت دک و فک گشته و از ظلمت و کدورت که ذاتی او بود منخلع شده. اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا
دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ ۝ و آنکه بعد از
دو نیم شدن دیوار مقام عالی ظاهر شد می تواند که مبدأ تعین شما بود ظل اسم الٰہی ست و آنکه
بالاتر از آن مقام دیگر ظهور کرد اسم الٰہی که اصل مبدأ تعین و اسم کلی بود که مبدأ تعین جزئی از
جزئیات آن کلی است و مقام ثالث که برتر از مقام سابق است بنظر در آمد شان ذاتی بود که
اصل آن اسم کلی است و مجرد اعتبار است در ذات تعالیٰ و تقدس و چون درمیان شان و ذات
غیر اسم پردہ نیست لاجرم شنید ید که حجاب نماند اینجا دقیقہ ایست. باید دانست که بیہوشی حجاب
می طلبد چون حجاب مطلق برخیزد بیہوشی نبود۔ ع

تو عین ذات می نگری در تبسمی

نوشته بودند که در حلقه نشسته بودم که صاحبزادۂ گرامی میفرمایند اکثر یاران از مقام
بنی اسرائیل عروج نمودند باز فرمودند که فوق العرش مقامے ست یاران از ان عروج کردند
بنویسند که فوق العرش کدام مقام ست. مخدوما باید که این سوال از کسے که اخبار این ماجرا
کرده است بکنید بہر حال گویم که فوق العرش که بلامکانیت موصوف ست مقام عالم
ارواح است و عالم ارواح برزخ است میان مکانی و لامکانی و ہر دو رنگ دارد درین
عالم پنج لطیفہ است قلب و روح و سر و خفی و اخفی و ہر کدام ازین پنجگانہ عالمی ست که ازین
عالم که زیر عرش است باضعاف زیاده است و دائرۂ امکان باین پنجگانہ منتہی می شود و
سالک بقطع این پنجگانہ بفنا متحقق می گردد بعد از ان شروع در کمالات الٰہی است جل شانہ که
موطن بقا است و نہایت این سیر را علام الغیوب داند تعالیٰ و آنچه گفته که از مقام بنی اسرائیل
عروج نمودند می تواند که مقام بنی اسرائیل کنایت از مقام سر و خفی باشد چه بنی اسرائیل

تابع دو پیغمبر اولوا العزم اند حضرت موسیٰ و حضرت عیسیٰ علی نبینا و علیہما الصلوات والسلام و این هر دو لطیفہ را باین دو پیغامبر علیہما السلام خصوصیتی است خاص ولایت موسوی ولایت سر است و ولایت عیسوی ولایت خفی و بعد از گذشت این دو ولایت مقام اخفی است خصوصیت به پیغمبر ما دارد علیه و علی آله الصلوة والسلام چه ولایت او علیه الصلوة والسلام ولایت اخفی است و آنچه بعد ازین گفته که فوق العرش مقامے ست ازان عروج نمودند مآل هر دو یکے شد چه این هر دو ولایت که کنایت از مقام بنی اسرائیل است نیز فوق العرش است و عروج ازان ممکن بلکه واقع ست والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و سی و ششم (۱۳۶)

بخواجہ محمد شریف بخاری۔

اللہ تعالیٰ با علیٰ مرتبہ کمال و اکمال ترقی دہاد مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمن از اذواق سینہ بود فرحت بر فرحت افزود۔ نوشتہ بودند کہ شب بست و ہفتم در تراویح ختم قرآن مجید می شنیدم کہ فیض و برکات عظیم نازل شد و جود بشری را تمام خالی کردند کہ اثرے ازان نماند آنقدر فیض و برکات نازل بود کہ تمام جسد خالی را مملو نمودند با حاطہ نمی گنجد اینقدر میداند کہ وقتیکہ ظہور انوار شد شروع از جانب چپ نمودند ہر چند بتعمق نظر میدیدم ہیچ چیز بجز نور صرف بنظر نمی آمد آن نور مانند طلوع آفتاب عالم را احاطہ کرد۔ مخدوما بعضے از درویشان این جاے ہم در ہمان شب چیزہاے عجیب مشاہدہ کردند و از فیوض و برکات آن شب بہرہ مند شدند و ترقیات نمودند حمداللہ سبحانہ کہ شما ہم فیض مند شدید و در پرتو انوار تجلی محو و مستہلک گردیدید۔ بیت

بلے ہر جا شود مہر آشکارا   سُہا را جز نہان بودن چہ یارا

طلوع جمال احدیت معنی صفات بشریت ست اذا تجلی اللہ بشئ خضع لہ و باز بآن انوار بقا یافتید و بعد عدم بوجود موہوب متحقق گردید و ہمان نور احاطہ عالم نبود۔ ع شکرانہ بدہ کہ خون بہاے تو منم۔

مویداین معنی است آنچہ دریں آیہ کریمہ است اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ گویند کہ این کریمہ درشان حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نازل شدہ است چنانچہ الحق ینطق علی لسان عمر نشان آنست وکمن مثلہ فی الظلمات لیس بخارج منہا درشان ابوجہل لعین حمداللہ سبحانہ کہ از ظلمات ابی جہل برآمدہ تشبث بانوار فارقی نمودند۔ والسلام۔

مکتوب (۱۳۷) صد وسی و ہفتم

بشیخ جنید جہتی در تعبیر وقائع او با نصائح ضروریہ و ذکر لطائف عشرہ۔ مہتی

بعد الحمد والصلوٰۃ می رساند کتابتی کہ از راہ محبت فرستادہ بودند خوش وقت ساخت واقعہ کہ دیدہ نوشتہ اید کہ حضرت گنج شکرؒ شمارا دعاے کردہ اند کہ قبل اللہ توبتک وغفر لک ذنوبک وشمارا درکنار گرفتہ اند وسبب ملاقات پرسیدہ اند وشما چیزہا درخواست کردہ اید و ایشان باسلوب حکیم جواب گفتہ شمارا درخدمت سرور کائنات بردہ اند وشما ہفت طواف گرد ایشان کردہ درپاے او علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات افتادہ وایشان دست مبارک رابرسر شما مالیدہ اند وشما درملازمت آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام نیز چیزے چند درخواست کردہ اید ایشان نیز جواب درپردہ فرمودہ اند ہمہ نیک و مبارک است بکار خود سرگرم باشند وروز بروز طالب ترقی بوند وآنچہ درباب قاضی جہت درہمان واقعہ التماس کردہ اید وگفتید کہ نیک است وسخاوت بلیغ دارد آنسرور فرمودند ان اللہ تبارک وتعالیٰ یحب السخاوۃ باز درباب قاضی مذکور دعا کردید وجمعیت دین و دنیاے او دریوزہ نمودید آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام فرمود من احسن الاسلام واحکام الشریعۃ وجبت لہ الدین والدنیا این ہر دو بشارت بزرگ ست مر قاضی را براستقامت واتیان احکام شرعیہ وحسن اسلام اگر چنین کند دین و دنیا ہر دو از ان او ست و اللہ تعالیٰ قاضی را جزاے خیر دہد و بترقیات کونین بنوازد کہ دلجوئی امثال شما درویشان براے خدا میکند جل وعلیٰ فاتحہ درباب مشارالیہ کہ درخواستہ بودند خواندہ شد امید کہ نتیجہ بخش شود

وآنچه درکتابت سابق نوشته بودند که بذکر نفی واثبات سرگرم است تا بست وپنج مرتبه بتشویش میگویند
وگاه گاه هم گفته می شود. مخدوما هرقدر که بے تکلف وبے تشویش گفته شود بگویند واز کمیت
بکیفیت وحصول اثر که انتفاے ماسوی است چه نتیجه نفی انتفا است بیشتر پردازند اینقدر هست که
در ذکر گفتن بند نشوند زود زود بگویند وبسرعت تخیل کنند خیال در لمحه از زمین بهفت آسمان میرسد
درین صورت بسهولت بیشتر گفته می شود بعضے یاران در یکنفس بهزاران می رسانند لیکن مدار بکیفیت
وتحصیل اثر است دیگر از رفع خطرهٔ قلب هنگام ذکر نوشته بودند. بدانند هر وقت وهر حال که خطره
نیاید نعمتیست علی الخصوص هنگام ذکر نعمت عظمی است لیکن معتبر در فناے قلب آنست که خطره
مطلقاً در همه وقت از قلب مرتفع شود ونسیان ماسوی نماید بحدی که اگر بتکلف خطور ماسوی کنند
وسالها یاد ماعدا نماید میسر نباید بواسطه نسیانی که دل را از ماسوی حاصل شده است شادی وغمی وفکر واندیشه
هیچ بدل نرسد مستهلک را چه خبر ومستغرق را چه شعور. پرسیده بودند که نفس چه چیز است که این همه
صفات دارد یعنی اماره ولوامه وملهمه وراضیه ومرضیه. وگفته اند که نفس را باید زد بعد از زدن نفس
چه چیز باقی می ماند که معرفة الله تعالی نصیب آدمی شود چه معرفت تعلق بنفس دارد وروح و
نفس متحد اند یا نه وبرهر دو شق تشبهات کرده اند - ومن عرف نفسه فقد عرف ربه. مراد ازین
شناختن نفس است یا مردن نفس، بدانند که آدمی مرکب از ده لطیفه است پنج لطیفه از عالم خلق
وپنج از عالم امر یکے ازان لطیفها نفس است ونفس معدود از عالم خلق است ولطیفه روح
از عالم امر است پس هر دو لطیفه مختلف باشند وبا هر کدام ازانها در رنگ سایر لطائف معامله جدا است
وولایت هر یکے وسیر وسلوک جدا وهر که متحد گفته است از حقیقت کار آگاه نیست ونفس رئیس
لطائف است هم در حالت امارگی وهم در حالت اطمینان ومشار الیه هر کس بلفظ انا هم اوست
واو بالذات منکر احکام سماوی ست وانانیت وجودی وترفع وتجبر در نهاد او مودع واماره است
بسوء وفحشاء. در حدیث قدسی آمده است عاد نفسک فانها انتصبت بمعادانی سلوک طریقه
صوفیه علیه وخدمت اهل الله براے اصلاح واسلام اوست وتطهیر واطمینان او وچون بفضل

خداوندی جل شانہ نفس از صفات رذیلہ خود منخلع شدن گیرد و قبول اسلام کند اول لوامہ می شود
بعد ازان ملہمہ بعد ازان بتدریج بتوسط فناے اتم وبقاے اکمل مطمئنہ می گردد این زمان از مولاے
خود راضی ومولا از وے راضی واز جہل مرکب خود کہ داشت برآمدہ بمعرفت وقرب الٰہی جل شانہ می رسد
پس اینہمہ صفات نفس است کہ بروے منقلب می شوند وکشتن نفس ومردن او برآمدن اوست
از صفات رذیلہ پس ہمان نفس است کہ بعد بُعد ودوری بقرب ومعرفت مشرف می گردد وآنچہ
وارد شدہ است من عرف نفسہ فقد عرف ربہ مراد شناختن نفس است ومراد از نفس
عین انسان است کہ مرکب از لطائف عشرہ است ومی تواند کہ لطیفہ نفس باشد کہ عمدہ است در
انسان یعنی ہر کہ خود را یا لطیفہ نفس خود را بعنوان عدمیت ذاتی او شناخت یعنی ذات او عدم است
وکمالات وجودی در وے مستعار ومستفاد از مرتبہ وجوب ست از ظلال باصل شتافت راہے
بمعرفت یافت چہ از ظل باصل شاہراہ ست این زمان کمال انسانی رسید وآنچہ مقصود از
آفرینش او بود دید للمولوی قدس سرہ - بیت

چون بدانستی کہ ظلِ کیستی فارغی گر مُردی وگر زیستی

ومی تواند کہ مراد از من عرف نفسہ مردن نفس بود یعنی ہر کہ فانی سازد نفس خود را بفناے
حقیقی برسد بمعرفت حق جل وعلا لان المعرفۃ ہو الفناء فی المعروف پرسیدہ بودند کہ در
شرع شریف بندہ را فاعل مختار گفتہ اند وحال آنکہ در نصوص واحادیث آمدہ است من
یھدی اللہ فلا مضل لہ ومن یضللہ فلا ھادی لہ - یُضِلُّ بِہٖ کَثِیْرًا وَّیَھْدِیْ بِہٖ کَثِیْرًا -
الایمان بین اصبعین من اصابع الرحمن والقدر خیرہ وشرہ من اللہ تعالیٰ فوالذی
لا الہ غیرہ ان احدکم لیعمل بعمل اھل الجنۃ حتی ما یکون بینہ وبینہا الا ذراع فیسبق
علیہ الکتاب فیعمل بعمل اھل النار فیدخلھا وان احدکم لیعمل اھل النار حتی ما یکون بینہ
وبینہا الا ذراعا فیسبق علیہ الکتاب فیعمل بعمل اھل الجنۃ فیدخلھا -
گویم حاصل سوال آنست کہ اہل شرع بندہ را اثبات اختیار می کنند واین آیات و

احادیث بخلاف آن حکم می کنند و سلب اختیار می نمایند پس منافات ثابت شد۔ جواب ہیچ
منافات نیست بیانش آنست کہ شک نیست کہ ہدایت و اضلال فعل خاص اوست تعالیٰ ہرچہ
ہست از خیر و شر و ایمان و کفر و طاعات و معاصی ہمہ بتقدیر ارادہ اوست سبحانہ چنانچہ آیات و
احادیث بران دلیل است و خالق افعالِ بندہ حق است جل و علا نہ بندہ چنانچہ معتزلہ گمان
بردہ اند و در مرتبہ ضلالت ماندہ و بدلیل وَاللّٰہُ خَلَقَکُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ و نیز ببداہت می دانیم کہ
بندہ در فعل خود مجبور نیست چنانچہ جبریہ گفتہ اند و گمراہ شدہ چہ فرق ضروری ست در حرکت بطش
و حرکت ارتعاش و نیز قضیہ تکلیف و تعذیب دائمی سرمدی نافی جبر است باآنکہ حق تعالیٰ عذاب و
ثواب را بعمل عباد مربوط ساختہ است و فرمودہ جَزَآءً بِمَا کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ۔ پس معلوم شد کہ بندہ را
در فعل خود مدخلی ہست ہرچند خلق فعل از حق است تعالیٰ و آن را کسب گویند بندہ را ارادہ و
اختیار دادہ اند لیکن ثمرہ ارادہ بندہ واگذاشتہ اند و مناط تکلیف و عذاب و ثواب ہماں صرف ارادہ
است بعد از صرف ارادہ بندہ خلقِ فعل از حق می شود تعالیٰ، پس آیات و احادیث باعتبار خلق
است و قول اہل شرع باعتبار کسب است کہ عبارت از صرف ارادہ است۔ اگر گویند کہ حق
سبحانہ در ازل بعلم قدیم دانستہ است کہ فلانے در فلان وقت فلاں کار را از طاعت و معصیت
خواہد کرد پس باید کہ از فلاں آن کار البتہ بوقوع آید و مجبور بود چہ اگر بوقوع نیاید علم اللہ عزوجل
مبدل بجہل شود و این محال است۔ گوئیم کہ علم تابع وقوع است بر طبق وقوع ازلی بآن
تعلق گرفتہ است و این منافی اختیار نیست۔ اگر گویند کہ طاعت و معصیت ہمہ بتقدیر و ارادہ
ازلی ست فاین الاختیار، گوئیم در ازل تقدیر و ارادہ چنیں رفتہ است کہ فلانی باختیار خود این
کار خواہد کرد این مثبت اختیار است نہ نافی آن این قدر ہست کہ این اختیار باید کہ البتہ ازو
بوقوع آید تا مخالف تقدیر ازلی واقع نشود چنانچہ حدیث فیسبق علیہ الکتاب فیعمل الخ
دال ست برین معنی ای لیسبق علیہ الارادۃ القدیمۃ باختیارہ الخ و این جواب جواب ست از سوال
اول کہ نقض بعلم قدیم بود ہذا غایۃ الکلام فی ہذا المقام والغیب عند العزیز العلام

مخدوما مسئلہ قضا و قدر از مسائل دقیقہ است فہم ہر کس باین مسئلہ نمی رسد بلکہ حقیقت این مسئلہ را کماہی حضرت علام الغیوب بہتر می داند مجملاً این قدر ایمان باید آورد والقدر خیرہ وشرہ من اللہ والناس مجزیون باعمالہم ان خیرا فخیر وان شرا فشر۔ زیادہ برین غور کردن ما را در کار نیست علم آنرا بحق سبحانہ تفویض باید کرد وبمقتضاے اوامر ونواہی او زندگانی باید نمود اگر چنین نکند بندہ متمرد باشد ومستحق انواع عقوبات بود ببداہت وجدان خود در می یابیم کہ این قدر ما را قدرت دادہ است کہ از عہدۂ اوامر ونواہی می توانیم بر آمد وعصیان را تمرد وسرکشی می فہمیم۔ ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا۔

مکتوب صد وسی وہشتم (۱۳۸)

بحاجی سلیم بلخی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ خصوصا علی سید الوری امام التقی صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ النقی، مکتوب مرغوب کہ بمصحوب حاجی احمد ترک نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از شورش آتش شوق نوشتہ بودند بوضوح پیوست اللہ تعالیٰ این آتش را مشتعل سازد ونار محبت را سر بلند گرداند تا از آفاق وانفس بتمام برہاند وبا قربیت ذات وصفات برساند۔ نوشتہ بودند کہ مدتے ست کہ مستغرق یک رنگی گردیدہ ایم کہ بیرنگ است وتمامی موجودات در روے بجز حباب ظاہر می شود حباب مر حضرت او محیط بیکران است کہ ہمہ اشیا در روے فانی دیدن وشنیدن این ہمہ از دست غیرے در نظر نمی در آید۔ مخدوما این حال شریف است وناشی از مقام جمع شکر این عطیہ بجا آرند وہمت را بلند دارند واز جمع بفرق بعد الجمع آیند تا خلق را از حق جدا بینند ومحدث از قدیم متمیز یابند از ظل باصل آیند بلکہ اصل را نیز در رنگ ظل واگذارند واز شہود بغیب روند احوال را نسیان باشند ودوستان را بدعاے سلامتی ایمان یاد دارند اوقات را بذکر وفکر معمور دارند

کہ ہمت را در ادائے وظائف طاعات و عبادات چست بربندند و نوشتۂ گور و قیامت آمادہ سازند شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و درین فرصتِ قلیل مولائے حقیقی را راضی سازند توجہ را از طالبان دریغ ندارند و ترقیات شان را خواہند لیکن از آمدن ایشان ترسان و لرزان بوند مبادا خرابی این کس درین ضمن خواستہ باشند بجناب قدس ملتجی و متضرع بوند و از عجب و پندار پناہ جویند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب صد و سی و نہم (۱۳۹)

بشیخ بایزید سہارنپوری در جواب کتابت او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوۃ و ارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و بجمعیت می گذرانند و اوقات مضبوط اند ارادہ حفظ قرآن مجید کہ نمودہ اند مبارک ست حق سبحانہ باتمام رساند و از فیوض برکاتِ آن بہرہ ور گرداند ہر قدر کہ آیات را در حفظ تکرار می کنند داخل تلاوت است۔ نوشتہ بودند کہ التذاذ و شوق و جمعیت گویا منحصر در تلاوت شدہ است ذکر نفی و اثبات چنداں لذت نمی دہد اما چون محکوم بگفتن است ہر روز پنج شش ہزار بار می گوید۔ مخدوما تلاوت کلام مجید چرا لذت نہ بخشد و شوق نیفزاید کہ قرآن صفت حقیقی اوست تعالیٰ کہ از مکمن غیب بر منصۂ ظہور جلوہ فرمودہ است و مشتاقان مہجور را بوے وصال بخشیدہ نبوید الا من اشتاق الی اللہ فلیستمع کلام اللہ و بمژدۂ من اراد ان یحدث ربہ فلیقرء کلام اللہ بشارت نمی گردانیدہ از صفت بموصوف راہ است و کلام را از متکلم جدائی نیست بیت

اندر سخن دوست نہان خواہم گشت تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخواند

و کلمۂ نفی و اثبات کہ کلمۂ توحید است فوائد دیگر دارد طہارت باطن میسر باید و ازالۂ تعلقات شتی کہ از لوازم بشریت است می کند بلکہ وجود بشریت را از بیخ و بن می کند و بفنا می رساند و بہ بقا

دلالت می نماید واز ظل باصل می برد واز اصل باصل دیگر واز آن اصل باصل ثالث ورابع وخامس الی ماشاء اللہ تعالیٰ متحقق می سازد واز عظمت وکبریائی مطلوب واز بے استعدادی وناامیدی وعجز وحیرت خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید بلے ممکن از واجب تعالیٰ چہ دریابد ومقید استعداد دریافتِ مطلق ازکجا آرد ناہر جا می رود از قید نمی رہد وبداغِ امکان متسم ما بالذات لاینفک عن الذات قرب ووصل را وجود مناسبت ناگزیر است ودر ما نحن فیہ ہمہ مفقود، پس ناامیدی ہمہ حال نقد وقت بود وعجز ونادانی حاصل خوش گفت بیت

ہمہ صبح وصل جویان من وشام ناامیدی کہ سیاہ بخت ہجرم شب من سحر ندارد

والسلام علیکم وعلے سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب صد وچہلم (۱۴۰)

بہ برادر زادہ حضرت ایشان شیخ خلیل اللہ در بیان قرب فرائض وقرب نوافل۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفٰی فرزند اعز شیخ خلیل اللہ باستقامت باشند وہموارہ در ترقی بوند سطرے چند در بیان قرب فرائض و قرب نوافل وحل بعضے شبہات کہ دریں جا ظلجان می نمودہ نوشتہ است بگوش ہوش استماع نمایند در حدیث قدسی وارد شدہ است من عادی لی ولیا فقد اذنتہ بالحرب وما تقرب الیّ عبدی بشئ احب الی مما افترضت علیہ ومایزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبہ فاذا احببتہ کنت سمعہ الذی یسمع بہ وبصرہ الذی یبصر بہ ویدہ التی یبطش بھا ورجلہ التی یمشی بھا وان سالنی لاعطینہ ولئن استعاذنی لاعیذنہ رواہ البخاری عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔ اگر گویند صوفیہ علیہ کہ اذکار واشغال اختیار کردہ اند و بریاضات واربعینات برگزیدہ وحصول ترقیات ووصول بمقامات ومعرفت وفنا وبقا بآن مربوط ساختہ وتربیت طالبان وتسلیک مرشدان باین امور می نمایند وبدان وابستہ

تصور می فرمایند وہمچنیں توجہات کہ بمسترشدان می کنند و ترغیب بر صحبت و تحریص بر رعایت آداب
می نمایند و مدار کار بر آن نہادہ ہمہ از قبیل نوافل ست بلکہ گوئیم کہ اختیار طریقۂ صوفیہ وطلب
پیر و مرشد کہ مناط قرب و وصل است نیز داخل دائرہ نوافل است پس حصول مقامات و وصول
بدرجات معرفت منوط بنوافل باشد نہ بفرائض، ہیچ کس دیدہ کہ بمحض ادائے فرائض بے اتیان
امور مسطورہ بقرب و معرفت رسیدہ باشد والا باید کہ ہم عوام کہ باداے فرائض موفق اند، عرفاء
مقربین باشند حال آنکہ حدیث قدسی ناطق است باآنکہ محبوب ترین اعمالے کہ قرب بخشند
فرائض اند پس قربے کہ بر فرائض مترتب شود اتم واکمل باشد واحتیاجی بسلوک طریقۂ صوفیہ و
اذکار واشغال اینہا نبود. جواب گوئیم شک نیست کہ قرب فرائض اتم واکمل است از قرب
نوافل لیکن فرائض وقتی قرب بخشند و مثمر ترقیات بوند کہ امور مسطورہ بجا آوردہ شود والا فرائض
داخل اعمال ابرار بوند نہ از اعمال مقربین پس اداے این نوافل شرائط باشند مر ظہور قرب فرائض
را در رنگ وضوء مر نماز را تا از اذکار و اوراد و اختیار بر ظاہر و رعایت آداب او و مانند آن کہ در راہِ
سلوک ناگزیر است بجا نیاید و طہارت باطن بوسیلہ آن بحصول نہ پیوندد و لیاقت قرب
فرائض پیدا نہ کند و بولایت خاصہ مشرف نگردد. اگر گویند طہارت باطن وابستہ بفنا است
ونزد این طائفہ قرب نوافل مفنی نیست. گوئیم کمال طہارت کہ انقطاع تام است از ماسوا
ہرچند مربوط بفنا ست لیکن مقدمات آنکہ قطع علایق است مربوط باین نوافل ست واین
قطع علائق را سلوک گویند و سیر الی اللہ خوانند و چون سیر الی اللہ بنقطۂ آخرت برسد واز رقیت
ماسوی محرر گردد فنا حاصل گردد و شروع در سیر فی اللہ کہ آن را جذبہ گویند بحصول انجامد و قدم
اول در ولایت نہد. اگر گویند کہ حصول کمالات فوق و ترقی در درجات ولایت و دقائق قرب
نیز وابستہ باتیان اعمال صالحہ است از کلمۂ طیبہ وتلاوت قرآن وغیر آن کہ از نوافل اعمال است
پس کمال این اعمال مقصور بر سیدن سیر الی اللہ نباشد ہمیں کلمۂ طیبہ است کہ بتوسط آن
قطع اصول می نمایند واگر از یک اصل باصل دیگر واز انجا بما فوق آن ترقی می فرمایند واز

ولایت صغری بولایت کبری و از ولایت کبری بولایت علیا عروج می کنند۔ گوئیم کہ این اذکار و اعمال معدات و مقدمات اند مر درجاتِ ولایت را پس این اذکار چنانچہ معدات نفس ولایت اند نیز مقدمات و معدات درجات ولایت اند۔ نیز سوال ولایت موہبت صرف است و مقدمات آن کسبی ست کہ چنانچہ گفتہ اند پس فنا و بقا کہ ولایت عبارت ازانست موہبت باشد پس فرائض و نوافل ہر دو داخل مقدمات بوند کہ امور کسبی اند برین تقدیر قرب فرائض را مفنی گفتن بچہ اعتبار بود و اگر باین اعتبار گویند کہ مثمر این موہبت است بس بین القربین فرق چہ بود چہ قرب نوافل مثمر این موہبت است کہ از مقدمات است۔ جواب نوافل کہ از مقدمات بعیدہ است و فرائض از مقدمات قریبہ آن در رنگ رفع موانع است کہ قطع علائق است و این محصل ولایت کہ موہبت است یعنی متعقب آں این بمثابہ استطاعت است کہ قبل فعل است این در رنگ استطاعتے است کہ مقارن فعل فعل است۔

مکتوب صد و چہل و یکم (۱۴۱)

بشیخ محمد باقر لاہوری در جواب کتابت او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید اندراج یافتہ بود در بنولا از وجدان خود چنان می یابد کہ شروعی در سیر اسم الباطن علیم و قدیر باشد شلاً واقع شدہ و قلب را وسعتی بہم رسیدہ۔ مخدوما در وقت نوشتن جواب توجہی درین باب نمودہ آمد مناسبتے شمارا بآن اسم یافت درصدد عروج شما گشت دید کہ عروج کردہ اتصالے بآن اسم پیدا گردید و وصولی بآن ولایت کہ ولایت علیا است حاصل شد اللہ تعالیٰ نصیب کامل ازین ولایت کہ ولایت ملا اعلیٰ است عطا کند این مقام اگرچہ اعلیٰ است از ولایات حتی کہ بر ولایت انبیا علیہم الصلوٰۃ تفوق دارد و افضلیت شان از راہ نبوت و وسعت قلب درین مقام زیادہ از وسعتی است کہ در مقام سابق بود چہ آں وسعت باندازہ وسعت اسما و

صفات وشیون واعتبارات ست بے اعتبار ذات ست ودرین وسعت ذات تعالیٰ بایں کمالات ملحوظ است شتان مابین الوسعتین اسما وصفات را در جنب ذات تعالیٰ چہ نسبت وکدام اعتداد آنچہ گاہ گاہ اعضاے خود را ظل اعضاے فقیر یافتند مخبر از مناسبت تامہ آنست والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب صد وچہل ودوم (۱۴۲)

بشیخ ولی جہتی درجواب کتابت او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید از سریان ذکر در نماز بہ بدن نوشتہ بودند بسیار خوب ست آنرا سلطان ذکر می گویند ہمت براں گمارید کہ از ذکر بمذکور رسید واز وسائل بمقصد پے برید۔ نوشتہ بودند کہ شبہاے جمعہ نمی خوابم یک شبے ازیں شبہا دو سہ گھڑی از شب ماندہ بود کہ خواب بردمی بیند کہ مردے سفید ریش پیدا شد گفت من عرف نفسہ فقد عرف ربہ این بگفت وپنہاں شد ومن بیدار شدم ودر ہیبت ماندم، ودر شب جمعہ دیگر دیدند کہ مردے می گوید وَفِیْ اَنْفُسِکُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ لا یعرف اللہ غیر اللہ در واقعہ دیگر کہ چیزہا بسیار دیدہ اند دران میان بزرگی می فرماید کہ بریں کلام قدسی عمل بکنید ان فی جسد ابن اٰدم لمضغۃ وفی المضغۃ فواد وفی الفواد سر وفی السر خفی وفی الخفی اخفی وفی الاخفی انا۔ سعادت آثارا این وقائع از مذکور نشان می دہند وبکمال انسانی می خوانند وراہے بمعرفت می نمایند ودر واقعہ اولی گویا اشارت ست رفتن از اثر بموثر وپے بردن از تقلبات نفس بمقلب آن وتفکر از باطل سوی حق وواقعہ ثانی اشارت بشہود انفسی دارد وشہود نفس مطلوب بود یا شہود آیات مطلوب ونیز اشارت ست بفناے عارف بالکلیۃ معرفت ہمان ست کہ از خود بخود بود وعارف را جز استہلاک ازاں نصیب نباشد خوش گفت۔ مصراع از حضرتِ ذات بہرہ استہلاک ست

وآنچه گفته برین کلام قدسی عمل بکنید یعنی بکمالات هرکدام از لطائف عالم امر متحقق باشد باید که نهایت آن عالم امکان منتهی میشود بعد ازان شروع در کمالات عالم وجوب ست وفی الاخفی انا ایمائے است بآن یعنی از گذشتن اخفی کمالات وجوب است در دو واقعه اشارت بسیر انفسی بطریق اجمال بوده ودرین واقعه آخر اشارت بتفصیل آن اجمال است یعنی عارف کامل کسی است که بکمالات هرکدام ازین لطایف برسد وهرکدام را ظے کرده طیران عالم وجوب نماید۔ اگر گویند لطائف امر پنج است که یکے ازآنها لطیفه روح است ودرین حدیث قدسی ذکر روح نیامد۔ گوئیم که می تواند که فواد کنایت از روح باشد وبذکر مضغه که محل حقیقة جامعه قلبیه است از ذکر قلب کفایت رفته باشد والعلم عندالله تعالیٰ۔

کتابتے بسیادت مآب سید مبارک نوشته فرستاده است خواهد رسید انشاءالله تعالیٰ واقعه دیگر که دیده اید تعبیر آن ظاهر است ومخبر سلطان ذکر است که ازان در خود نشان می دهند محبت اطوار واقعه سابقه باوجود آنکه وداعی بکمال اند ومعرفت می خوانند مبشر آنند ونیز استعداد این کمالات مشعر امیدوار باشند وسعی نمایند که معامله از قوت بفعل آید واز گوش بآغوش کشد والسلام علےمن اتبع الهدیٰ۔

مکتوب صد وچهل وسوم (۱۴۳)

الدر ۲۵ شعبان ۳۲

به محمد رؤف کابلی در جواب او۔

الحمد لله وسلام علیٰ عباده الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب که از راه محبت فرستاده بودند رسیده مسرت بخش گردید از روے معامله که ورائے ظلال ست نموده بودند چون رابطه محبت شما باهل این نسبت علیه درست است امیدوار باشند فان المرء مع من احب۔ نوشته بودند که امیدوارم است که از ظلال برآید وبمطلوب حقیقی برسد وبشرف ایمان شهودی مشرف گردد وازان آگاهی که حضرت خواجه نقشبند قدس سره از خدمت مولانا سعدالدین کاشغری آگاه بافته بودند آگاهی باید بدانند۔

اولاً آنکه بنده را بآرزوے چه کار بندگی (آن) وقت درست شود که هیچ آرزوے وبایست نماند و هیچ مرادی
و مقصودی در ساحت سینه نماند و بمراد حق جل و علا قایم شود یعنی غیر از مرادِ او تعالی مرادِ سالک نبود
وصفت ارادت در وے نماند هرچند ارادهٔ درجات و معاملات قرب بود عزیزی از سالکے پرسید ما ترید
یعنی چه میخواهی او در جواب گفت ارید ان لا ارید آن عزیز گفت این خود عین اراده است - ثانیاً
آنکه طالب را باید که فضل خداوندی جل شانه را سوال کند و کمال استعداد خود بخواهد کمال شخص معین را
خواستن پیش از وصول بکمال خود فضولی ست آرے بعد از حصول مراتب استعداد خود اگر کمالات
دیگران را دریوزه نماید گنجایش دارد کما تشعر به ما ورد فی الصلوات المنطوقة کما صلیت علی ابراهیم
و علی اٰل ابراهیم انک حمید مجید و آنچه در قرآن مجید آمده است وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ
عَلٰى بَعْضٍ مفسران این آیه کریمه را باموال و امتعه دنیاوی تفسیر کرده - ثالثاً آنکه مولانا سعد الدین
کاشغری بدو واسطه درمیان مرید حضرت خواجه نقشبند است حضرت خواجه که از مولانا نسبت و آگاهی
اخذ کنند چگونه بود - رابعاً آنکه تمنائے متأخرین کرده اند آرزوے میکنند که از ظلال برآیند بمطلوب حقیقی
برسد و باز آرزوے می کند می نویسد که بایمان شهود مشرف گردد چه ایمان شهودی وابسته بمراتب ظلال
است مطلوب حقیقی برتر از شهود و مشاهده است وصول بآن دائرهٔ علیا بایمان غیب تعلق دارد
شهود و مشاهده همه بظلال متعلق است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و چهل و چهارم (۱۴۴)

بسیادت پناه سید محمد علی بارهه

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله فی المبدأ والمعاد والصلوة والسلام علی رسوله
محمد وآله الامجاد اما بعد صحیفه شریفه مشرف ساخت چون متضمن سلامتی احبه بود سبب مسرت
گردید در ضبط اوقات کوشند و تعمیر باطن و تخلیهٔ سر را از عزائم امور شمرند و مرضیات مولاے حقیقی را
از اهم مطالب فهمند و نفی وجود بشریت از واجبات این راه دانند و دریچه رضامندی جل و علا

تصور فرمایند چندان مداومت کلمہ طیبہ نمایند کہ از ما نامی و نشانی نہ بینند و لا یذکر اللہ الا اللہ مطالعہ کنند نہ بآں معنی کہ بندہ حق شود تعالیٰ بلکہ بندہ نماند و نسبت ذکر با و منتفی گردد بزرگے گفتہ است یک ساعت در نفی وجود بشریت کوشیدن بہ از عبادت متعبدانست چندین سال چہ نفی وجود مثبت کمال ایمان ست و اعمال را در جنب ایمان ہیچ مقدار نیست مامول از دوستان دعاست والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۱۴۵) صد و چہل و پنجم

بمخدوم زادگی جامع کمالات صوری و معنوی نعم الخلف شیخ محمد اشرف در حصول حضور قلب کہ فوق ذکر است و معبر بفنائے قلب با بشارت خاصہ از آنسرور دین و دنیا علیہ الصلوٰۃ والسلام۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب رسیدہ خوشوقت ساخت از عدم جریان ذکر قلبی و نقاب یادداشت و عدم زوال آں نوشتہ بودند بوضوح پیوست حضور و توجہ قلبی فوق ذکر است و الطف است ازان چہ حساب آنکہ حضور ند کور ملکہ بود و از یاد کرد بیادداشت آمد دریں وقت اگر ذکر مقصود شود چہ باک علی الخصوص کہ معاملہ بفنائے قلب کشد جریان ذکر ہیچ در کار نبود چہ ذکر وسیلہ مذکور است جمع مذکور آمد احتیاج ذکر برخاست و این فنا دریچہ مذکور و دہن معرفت است و در ترقیات نفس زوال ذکر و توجہ و حضور ناگزیر است و از جمع منتسبات تہی گشتن لابد بعد از زوال منتسبات و لحوق صفات باصل اگر حضور و توجہ است خود بخود است عارف را غیر از انعدام دریں ہنگام نصیبے نیست ذکر کو و حضور کرا و رسول را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم دیدہ اند کہ دست شما را گرفتہ بخود کشیدند و شما فریاد می کنید یا رسول اللہ خذ بیدی یا شفیع المذنبین خذ بیدی مبارک ست و بشارت امید است کہ این دستگیری وسیلہ نجات اخروی شود و در نتیجہ حصول درجات بود۔ والسلام

ؔ

الیٰ خواجہ محمد اشرف

مکتوب صد وچہل وششم (۱۴۶)

نیز بمخدوم زادۂ عالی درجہ صاحب کمالات اصلیہ نعم الخلف شیخ محمد اشرف در حصول کمالاتِ صلوٰۃ وفضائل آن وبشارت الحاق بعدم صرف۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند، مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوال ظاہر وباطن می نوشتہ باشند کہ باعث توجہ غائبانہ است۔ نوشتہ بودند کہ در نماز فرض ونماز تہجد گاہ گاہ حلاوتے وکیفیتے پیدا می شود وتمام اعضا را فرو می گیرد دران حال خوش می آید کہ نماز طولانی ادا نماید ودر حلقۂ فجر نیز اکثر این کیفیت فرو می گیرد۔ سعادت آثار احلاوت وکیفیت کہ در حین ادائے نماز خصوص در نماز فرض بسیار اصل است ومزیتہا دارد بر آنچہ بیرون نماز رود ہر نماز را بطول قنوت ادا کنند ورکوع وسجود نیز دراز کنند وگاہے برروے زمین بے حیلولۂ چیزے نماز کنند وجبین را بخاک بچسپانند در حدیث آمدہ است ما من حالۃ یکون علیہا العبد احب الی اللہ تعالیٰ من ان یراہ ساجدا یعفر وجہہ فی التراب وگاہے بصحرا برآیند وجاے کہ ہیچ کس نہ بیند برروے خاک نماز بطول وخشوع وبرغبت بخوانند ودر حدیث است الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسئل ولیرغب وبر تکرار کلمہ طیبہ حریص بوند ونفی مرادات ومنتسبات نمایند واز ظلال باصول گرایند وآنچہ خود را خالی محض می یابند وذکر قلبی کم مفہوم می شود وخود را چرکین ومردود می بینند مانا کہ از ظہور حقیقت عدمیہ است کہ بعد رد منتسبات سالک عدم صرف می نماید وخالی محض می شود ذکر وحضور در خود احساس نمی کند وبوے از خیریت نمی بیند چرکین ومردود بہر چہ خود را اثبات کنید بر محل است کہ کمال باہل کمال عاید است وشرارت ونقص باقی ست۔ والسلام

٭

مکتوب صد و چہل و ہفتم (۱۴۷)

بحافظ محمد شریف لاہوری

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرائے ایں حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم ظاہرا وباطنا صحیفہ گرامی رسیده مسرت بخش گردید فقیر درین ایام از ممر درد مفاصل رنجور بود الحال بکرم اللہ سبحانہ رو بصحت است واز بیشتر بہتر شده فوائد ضروریہ آمده است میان محمد باقر چند روز در صحبت بود بسیار محظوظ ساخت بعضے فوائد ضروریہ این راه اخذ کرده و در مدت قلیل ترقی خوب نموده حق سبحانہ باعلیٰ مرتبہ کمال رساند والسلام اولاً وآخراً۔ مخدوما مکرما بالتماس سعادت آثار میاں محمد باقر توجہی بجانب شما نموده آمد آن نواحی را بشعشعان انوار شما روشن و منور یافت و دید کہ خلائق آنجائے توجہی بشما دارند درین ضمن خلعتے ہم بشما احاطہ کرده ما نا کہ خلعت مداریت آن مقام باشد والغیب عند اللہ سبحانہ ربنا اتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا۔

مکتوب صد و چہل و ہشتم (۱۴۸)

بمولانا محمد حنیف در شرح احوال او و یاران او مع بشارت عالی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی یعلم ما یلج فی الارض وما یخرج منہا وما ینزل من السماء وما یعرج فیہا وھو الرحیم الغفور والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد ن الذی کتابہ افضل من التوراۃ والانجیل والزبور وعلی الہ وصحبہ الی یوم البعث والنشور اما بعد صحیفہ گرامی کہ بنام این مسکین نموده بودند رسیده مسرت بخش گردید حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند واز یاد احبہ فارغ نہ، آرزوے نسبت خاصہ نموده اند و غبطہ یاران حضور ظاہر ساختہ۔ مخدوما از شما کم چیزے دریغ داشتہ ایم واز امور مقدوره تقصیری نرفتہ است مع ذلک۔ خاطر نگراں

شماست و خواہان ترقی شما ہنگام صدر نوشتن رقیمہ توجہی بجانب شما افتاد و بخلعت غالی عالی ظاہر شدید و انوار شما آفاق را فرو گرفتہ و اتصالی و اتحادی بہ حقیقت فقیر پیدا کردہ اید و عروجات نمودہ امیدوار بعضے از مرایا گردیدہ اید، غبطہ کہ از یاران نمودہ اید غبطہ خود محمود است لیکن کم یابی ندارید و دریاران ممتاز یداری خصوصیاتی کہ بعضے را از راہ استعداد ایشان حاصل است امر دیگر است و خارج از مبحث ہر کدام از رہ گذر خصوصیت استعداد بامرے مخصوص است مصرع

ہر خوش پسرے را حرکات دگراست

چیزہا ے کہ نقد وقت شماست وست اکثرے از دامان آن کوتاہ ست و امورے کہ یاران بالفعل دران تنافس دارند و بجد و جہد خواہان حصول آنند شما مدت ست کہ بآن متحقق اید بلکہ ازان گذشتہ باسرار نازکتر از ان پیوستہ اید و خصوصیتے کہ از راہ اصحاب دارید ممتاز است فیوض و برکاتے کہ در صحبت شما است دیگرے را شرکت دران معلوم نیست یاران مسترشدان مرایا ے کمالات شماند و معانی شما است کہ در صور مختلفہ جلوہ گر است و حسن شما است کہ باین کسوت ظہور نمودہ احوال دو کس از یاران خود کہ درین رقیمہ مندرج ساختہ بودند مطالعہ آن بسیار ذوقین و متفرح ساخت ولذات معنویہ بخشید اللہم زد۔ احوال میر عبد اللہ نسبت بیار دیگر عالی و برتر است لیکن اینقدر باید دانست کہ این نوع امور کہ طالب را رومی دہد گاہ بود کہ بمقتضاے استعداد ایشان باشد و بسا است کہ از راہ انعکاس می آید استعداد ایشان تا باین جا نمی رسد ہر چہ ہست دولت عظیم است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ۔

(۱۴۹) مکتوب صد و چہل و نہم

بسیادت پناہ سید ابو الخیر شاہ آبادی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا و مصلیا مکتوب شریف رسیدہ مسرت بخش گردید نوشتہ بودند محویت کہ قبل ازین رو میداد یک گونہ ہستی می ماند الحال کہ رو مید ہد نہ عین می ماند

نہ اثر۔ مصرع   چون من ہمہ معشوق شدم عاشق کیست

شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند وزوال عین واثر را سعادت عظمی فہمند و وسیلۂ اسلام حقیقی واطمینان نفس دانند کمال انسانی درین محویت و نیستی است ہر قدر از ہستی سالک باقی ست واثبات کمال وخیریت در خود می نماید ہمانقدر بنقص وشرارت موسوم است کمال او در نیستی وانتفاے کمال است ازوے خیریت در سلب خیریت لیکن کمال زوال وفنا در سلب انانیت است ازوے راسًا درین ہنگام انا الحق نتواند گفت کہ مشعر بہ بقاے انانیت است پس من ہمہ معشوق شدم چہ گنجایش دارد بیچارہ کہ از ہمہ منتسبات تہی گشتہ است و در ہیچ مرتبہ از مراتب ثبوت ندارد وبعدم صرف ونفی خالص ملحق شدہ چگونہ اثبات معشوقیت خود کند وخود را عین مولی تصور نماید او بنوعی بنفی وعدمیت آرامیدہ است کہ از اثبات بندگی خود ہراسان ست کہ شائبہ ثبوت دارد وبر اثبات مولویت خود چگونہ جرأت نماید وباوجود قبح و شرارت ذاتی خود را معشوق کہ بحسن وجمال ذاتی موصوف ست بچہ روش تصور نماید۔ نوشتہ بودند کہ بزرگے گفتہ است۔ مصرع قلندر آنکہ فوق الوصل جوید

آیا مراد بفوق الوصل چہ باشد۔ مخدوما وصل از اثنینیت وبقاے وصل خبر می دہد پس از وصل باید گذشت وبنفی صرف وخیریت باید آمد چنانچہ خود از عزیزے نقل کردہ اند وتحسین نمودہ اند مصرع چون وصل درنگنجد ہجران چہ کار دارد۔   والسلام

مکتوب (۱۵۰) صد پنجاہم

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا ومصلیا اللہ تعالی ہموارہ در ترقیات دارا د بالنبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات نامۂ گرامی کہ مشتمل بر اظہار شوق وآرزومندی بود مسرت افزا وشوق انگیز گردید بکار خود سرگرم باشند وامیدوار ترقی بوند واقعہ کہ دیدہ بودند

نیک است شکر کنید که حق تعالی شمارا از دامِ لعین محفوظ داشت بلکه غالب ساخت امید که بیشتر ہم محفوظ دارد ہم از شر شیطان آفاقی و ہم از شیطان انفسی فرزندی محمد اسحق بعافیت رسید و دوستان را مسرور و خوش وقت گردانید در عنفوان شباب عجب ہمت ورزیدہ است حق سبحانہ از کرم خود در جرگہ صلحا داخل سازد و از برکت صحبت و محبت او با بوالہوساں را از بند ہوا و ہوس رہائی بخشد اند قریب مجیب۔ و چوں محبت با فقرا درست دارید ہر جا ہستید از فیوض و برکات شان امیدوارید المرء مع من احب در تعمیر اوقات کوشند و در تحصیل باقیات صالحات حریص باشند ماموں از دوستان دعا است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی۔

مکتوب صد و پنجاہ و یکم (۱۵۱)

نیز بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم۔

الحمد للہ والسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ سیادت پناہ ازین مسکین سلام عافیت انجام خوانند کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت، حمد اللہ سبحانہ کہ بسلامت رسیدند و خلیفۂ عہد را بخیریت دیدند از بے مناسبتی و غفلت اہلِ زمان بزنگاشتہ بودند، مخدوما خود را خوب باید داشت و در مراضی مولائے حقیقی جلّت عظمتہ باید کوشید خلق ہر طور باشند غفلت و گمراہی آنہا در شما سرایت نخواہد کرد اگر شما بر رہ راست باشید قال اللہ تعالی یَا اَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا عَلَیْکُمْ اَنْفُسَکُمْ لَا یَضُرُّکُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اہْتَدَیْتُمْ اِلَی اللّٰہِ مَرْجِعُکُمْ آرے ترک کردن و گوشہ گرفتن اولی است لیکن برعایت حکمت و عدم اثارت فتنہ از دریافتن کیفیت خاص در خود در اکثر اوقات و معلوم کردن اطمینان نفس نوشتہ بودند در رنگ شرح صدر کہ پیش ازین می گفتند بسیار ذوقین شد اللہم زد۔ معلوم میشود کہ ولایت کبری بانجام رسیدہ و انوار و کمالات مقام فوق پر تو انداختہ و منصبغ ساختہ

الدر المنثور ج ۲

امیدواریم کہ درین نزدیکی دخول تام در آن مقام بحصول انجامد و گلہائے تازہ از گلشنہای آنجا نصیب وقت گردد و علامت اطمینان نفس و حصول این مقام کہ موطن عباد معصومین است و کریمہ لَا یَعْصُوْنَ اللّٰہَ مَآ اَمَرَھُمْ وَیَفْعَلُوْنَ مَا یُؤْمَرُوْنَ در شان آنہاست قلت ارتکاب معاصی است و توفیق طاعات و عبادات والتجافی عن دار الغرور والتاہب لدار القرار، برادر دینی محمد باقر خیلے اظہار رضامندی از شما نمودہ بودند بسیار خوش حال شدیم خدمت فقرائے باب اللہ و دلجوئی و رضامندی اہل اللہ سعادت عظمیٰ است تا کدام دولتمند بہند شود والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و پنجاہ و دوم (۱۵۲)

۱۵۰ ، نمبر ۲۳

نیز بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ بہجت افزا گردید سلامت و باستقامت باشند از خوف خاتمہ نوشتہ بودند۔ مخدوما این خوف نعمتی ست عظمیٰ تا کدام سعادت مند باشد کہ اورا باین خوف بنوازند و باین درد مبتلا سازند۔ دوستان او باین درد گرفتارند و این الہام و آرام و آسایش از ینہا ربودہ است۔ نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در نماز عجب التذاذ دست می دہد کیفیت خاص مفہوم می شود۔ چرا چنین نباشد کہ نماز معراج مومن است و از دنیا بہ آخرت رفتن حالتے کہ در شب معراج روے دادہ بود نمونہ آن در نماز است، کمال قرب اینجاست و رفع حجب درین موطن کماورد و این التذاذ کیفیت اہل انتہا است۔ نوشتہ بودند کہ لذت و کیفیت کہ در وقت تلاوت قرآن مجید رو می دہد زیادہ از آن است کہ در ذکر لسانی روے می دہد، و در بعضے اوقات چنان متخیل می شود کہ خوانندہ شخصے دیگر است من طفیلی ام۔ مخدوما ہنگام تلاوت قلب بصفت حقیقی او است ذاتی و معلوم است کہ صفت را با موصوف خود چہ قسم قرب و اتحاد است پس این کیفیت و لذت از سائر کیفیات ممتاز است خوش گفت

بیت اندر سخن دوست نہان خواہم گشت تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند

گاہ در وقت تلاوت تالی زبان خود را در رنگ شجرہ موسویہ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام می یابد تالی گویا دیگر است و زبان این آلت بیش نیست کما ورد الحق ینطق علی لسان عمر ایضا ورد اتقوا غضب عمر فان اللہ یغضب بغضبہ. نوشتہ بودند کہ کیفیت دیگر سوائے کیفیت ولایت کبری در خود می یابد و درہر دو کیفیت فرق صریح ظاہر میشود. سعادت آثارا فقیر پیش ازین سوائے معاملۂ ولایت کبری دربارۂ شما نوشتہ بودم والحال نیز از ولایت فوق خطی مفہوم می شود این یافت ازان ست و چون این ولایت و لایت ملاء اعلیٰ است کہ معصومند سعی نمایند کہ بصفت پاکان موصوف باشند و از عصمت بہرہ یابند استفسار از تعیین مبدأ تعین خود و نیز تعین ولایت خود کہ زیر قدم کدام نبی ہستند نمودہ بودید نیز نوشتہ بودند کہ خود را در فیوض انوار بلطیفۂ اخفی خیلے مناسبت تام می یابد و ولایت خود را ولایت اخفی می یابد و درین یافت اصلاً و مطلقاً ریب نیست. مخدوما این فقیر نیز شمارا مناسبت خاص باخفی میفہمد و ولایت شمارا ولایت اخفی تصور می نماید پس برین تقدیر شما زیر قدم پیغمبر خود باشید علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و مبدأ تعین شما صفت اجمال علم بود والعلم عند اللہ سبحانہ از ترک نوکری میر محمد اسحٰق نوشتہ بودند خوب شد الخیر فی ما صنع اللہ سبحانہ حق تعالیٰ براوضاع فقیر استقامت دہد شما اضطراب نکنید التأنی من الرحمن فقر و استقامت بران سعادت عظمیٰ است الفقراء الصبر جلساء اللہ عز وجل یوم القیامۃ لیکن ہر چیز کہ برعایت حکمت و رضائے اہل حقوق واقع شود اولی و انسب است والسلام۔

مکتوب (۱۵۳) صد و پنجاہ و سوم

۱۵۱ ج ۶

بسیادت پناہ میر محمد اسحٰق۔

حامدا و مصلیا رقیمہ محبت آمیز شوق انگیز احبۂ صمیمی مسرت افزا و لذت بخش گردید۔ نوشتہ بودند محبتی کہ این جانب منسوب است فوق محبتی است کہ بجناب قدس او تعالیٰ منسوب ست

وازین اکثر در خوف و خشیت می باشد سعادت آثارا آنچه نوشته اید سه توجیه دارد، توجیه اول مناسبت حال ابتدا است و توجیه دوم ملایم اہل توسط است و خصوصیت باہل ابتدا ندارد، و توجیہ سوم حال اہل انتہا ست، توجیہ اول آنکہ محبتی کہ بہ پیر و مرشد است وسیلہ محبت حق است جل و علا بآن معنی تا این محبت درست نکند بآن محبت کہ مقصود اصلی ست نرسد کہ ہنوز قابل آن محبت نیست پس اگر پیش از رسیدن بمطلب وسیلہ راقوی تر یابد گنجایش دارد و مراد ازین محبت محبتے است کہ مفنی وجود سالک است لہذا گفتہ اند کہ فنا فی الشیخ مقدمہ فنا فی اللہ است و شک نیست کہ فنا نتیجہ محبت است. توجیہ دوم آنکہ محبتے کہ بعالم چون متعلق است از عالم چون ست و محبتی کہ بہ بیچون تعلق دارد آن محبت نیز بیچون ست کہ بکایک در درک چون نمی آید پس اگر محبت چون رابر محبت بیچون غالب یابد گنجایش دارد ہر چند در نفس امر محبت بے چون غالب باشد نمی بینی شوق و ولولہ و نعرہ و صیحہ و گریہ کہ در عشق مجازی ست کم است کہ در عشق حقیقی باشد کہ آن نصیبے از بیچون و نشانۂ از بے کیفی دارد توجیہ سوم آنکہ در مرتبہ ذات بحت تعالیٰ اثبات ہیچ چیز گنجایش ندارد و غیر از سلب از آن مرتبہ علیا نصیب عارف نیست پس اثبات محبت ہم در راہ می ماند کہ در مرتبہ صفات ست و تفصیل این سخن از رسالہ مبدأ و معاد در معرفتے کہ در فرق میان سخن خویش و سخن رابعہ بصریہ بر نگاشتہ اند باید طلبید از احوال باطن خود چیزے ننوشتہ اند امیدواریم کہ معاملہ ولایت کبری بانجام رسیدہ باشد و از انوار و اسرار ولایت فوق مستنیر و مستفیض گردیدہ توجہات غائبانہ درین باب نمودہ شدہ است و معلوم گردید والسلام

مکتوب صد و پنجاہ و چہارم (۱۵۴)

۱۵۴ مکتوب ۳ ۱۵۲

نیز بسیادت پناہ میر محمد اسحاق۔

الحمد للہ رب العالمین والسلام علی رسولہ محمد والہ اجمعین اما بعد مکتوب شریف رسیدہ مسرت بخش گردید از ترک علاقہ نوکری نوشتہ بودند ہزار شکر کہ بسہولت و عافیت میسر شد

نیک و مبارک ست حق سبحانہ استقامت کرامت فرماید طلب فاتحہ جہۃ استقامت نمودہ بودند
فاتحہ خواندہ شد و توجہ نمودہ آمد از وسعت قلب برنگاشتہ بودند چرا وسیع نبود کہ بشرافت یعنی
مشرف گشتہ است و عرش رحمن شدہ و برزخ جامع آمدہ و نظر گاہ مولی جل شانہ گردیدہ انسان
کہ نسخہ جامعہ است آنچہ در کلیت او ثابت است تنہا در قلب ثابت است۔ نوشتہ بودند التذاذ
وحضور و جمعیت کہ در صلوۃ مفروضہ است در غیر آن نیست علی الخصوص در سجود کہ سر برداشتن
ازان خوش نمی آید بلے نماز معراج مومن ست و موطن کمال قرب رسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
راحت خود را در نماز جستہ است و قرۃ عینی فی الصلوۃ فرمودہ والتذاذی کہ در نماز فرض رومی دہد
از نماز فرض مزیتی تمام دارد از سجدہ چہ نویسد الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسجد ولیرغب
ونیز وارد شدہ است ما من حالۃ یکون علیہا العبد احب الی اللہ من ان یراہ ساجدا
یعفر وجہہ فی التراب ونیز وارد شدہ اقرب مایکون العبد الی اللہ وھو ساجد در بعضے
اوقات باید کہ نماز بر خاک بے واسطہ کردہ شود و سجدہ نمودہ آید و بنماز بطول قنوت و طول رکوع
وطول سجود راغب باشد و در نوافل ادعیۂ ماثورہ رکوع وسجود و قومہ اگر خواہند بخواہند، فقیر ہم
این دعاہا در رسالہ از کتب احادیث جمع کردہ است اگر از آنجا یادگیرند گنجایش دارد، وآنچہ نوشتہ
اند کہ حقیقت کعبہ اگر مقید باعتبار معبودیت و مسجودیت بود باید کہ وصول باین حقیقت پیش از
حصول کمالات نبوت باشد چہ کمالات نبوت فوق شیون و اعتبارات ست وحال آنکہ معاملہ
بعکس است۔ مخدوما جواب این سوال سریست کہ اظہار آں بالفعل از مصلحت دور است مجملاً
این قدر می نویسد کہ تفوق کمالات نبوت ازان اعتبارات ست کہ داخل ولایت کبری است
واصول صفات ست نہ مطلق اعتبارات حضرت ایشان حقیقت کعبہ را ایجا سرادقات و کبریائی
نوشتہ اند و ایجا نور صرف و در جاے ہمان را حقیقت احمدی قرار دادہ و اینہمہ تعبیرات اعتبارات اند
منزلہ و کمالات نبوت از آنہم منزلہ اند استفسار از تشخیص مبدا تعین و یقین ولایت خود کردہ بودید
درین باب تامل خواہد کرد انشاء اللہ تعالی اگر معلوم شد اعلام خواہد نمود بمشیت سبحانہ فاتحہ برو حانیت

والد شریف شما خواندند و ختم قرآن نیز گذراند و اثر قبولیت ظاهر شد و انفراجی دروی هویدا گشت و در اعطاء نسبت نیز توجه گماشت و اثر آن نیز بظهور پیوست و الغیب عند الله سبحانه از آمدن خود پرسیده بودند چه مانع است خانه شما است لیکن بصلاح و مصلحت دوستان و رضاے اهل حقوق بیایند بنوعے که سبب ایقاظ فتنه نشود و واقعه که دیده اند روشن است و نیک بعد از نوشتن سطور معلوم شد که شما را مناسبت بولایت موسوی ست علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام و مبدأ تعین صفت الکلام باز هم درین امر توجه نموده خواهد شد انشاء الله تعالیٰ۔

مکتوب صد و پنجاه و پنجم (۱۵۵)

بفضائل مآب محمد امین حافظ آبادی۔

الحمد لله که احوال بهمه حال بخیر گذرانست خیریت و جمعیت و استقامت و دوستان مسئول و مامول ست کتابتے که از راهِ محبت فرستاده بودند رسیده خوش وقت ساخت مناسبتی بصفت علم و بحقیقت کعبه نوشته بودند بصفت علم چرا مناسبت نباشد که مربی شیخ شما همان صفت است و ازین راه فیوض و برکات هموارہ می رسد و ترقیات می نمایند اگر از مناسبت ذاتیه نوشته اید نیک و مبارک ست فقیر نیز درین باب تامل خواهد کرد انشاء الله تعالیٰ و امیدواریم که از حقیقت کعبه ربانی بهره مند شوید و با نوار آن متحقق و مستنیر گردید۔

نوشته بودند که مولانا احمد برکی بخدمت حضرت ایشان نوشته بود که بعضے اکابر فرموده بودند که آدمی هر چه کند بفرمان صاحب زبان بکند تا نتیجه بدهد اگرچه کارهاے مشروع باشد اگر این سخن صحیح است امیدوار فرمان ست در کل مشروعات حضرت ایشان بوے نوشتند که شما را اذن حاصل کرده ماذون ساخت اما بدانند که مراد از نتیجه نتیجه معتد بها ست نه مطلقا و شما نیز ازین حقیر طلب اذن نموده بودید، مخدوما اگر اذن فقیر را هیچ مدخلے هست شما را اذن دادیم۔

والسلام

۱۵۱ تا مکتوب ۱۵۳

۲۳ تا مکتوب ۱۵۱

مکتوب صد و پنجاه و ششم (۱۵۶)

به جان محمد بیگ کولابی الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی کتابتے که
از راه محبت فرستاده بودند رسیده خوش وقت ساخت نوشته بودند هر چه در دید دانش می آمده همه غیر او بوده
است از مطلوب حقیقی چیزے بدست نیامد همیشه عمر به بے آرامی میگذرد و قلق و اضطراب همه وقت دامنگیر
است بلے این چنین است ممکن از واجب و حادث از قدیم و چون از بیچون چه دریابد مقید از مطلق چه فرا گیرد
ممکن و مقید تا هر جا رود و ترقیات نماید از سر قید امکان نمی براید و بوجوب و اطلاق متحقق نمی شود. بیت

سیه روئی ز ممکن در دو عالم جدا هرگز نشد والله اعلم

پس فقد همه وقت دامنگیر آمد و عجز و یاس نقد وقت خوش گفت. بیت

سر پیوند ما ندارد یار چون توان شد ز عمر بر خوردار

شیخ عطار می فرماید بیت

نمی بینی که شاهی چون پیمبر نیافت او فقر کل تو رنج کم بر

مراد از فقر کل انخلاع است از قید بشریت و امکان و تحقق است که محال است پس نایافت و فقدان همه
وقت حاصل روزگار و عجز و حیرت شامل حال فکیف الوصل والاتصال واین الوجد والحال
مطلوب از سیر و سلوک ارتفاع حجب است امکانی بود یا وجوبی که اسما و صفات و شیون و اعتبارات
است نه آنکه مطلوب را در قید آرند و عنقا را شکار نمایند هیهات هیهات تا کے باین سراب آب نما
تسلی گیریم و بدیو پری اشتباه فریفته شویم بیت

بوقت صبح شود همچو روز معلومت که با که باخته عشق در شب دیجور والسلام

۲۶ تا مکتوب ۱۵۵

مکتوب صد و پنجاه و هفتم (۱۵۷)

به محمد شاه گرز بردار. بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات میرساند مکتوب
مرغوب که نامزد این مسکین نموده بودند رسیده مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر جاده شریعت و
سنت مستقیم بوند و از ظل باصل آیند و از صفت بذات گرایند از عدم تعلق خاطر بهیچ چیز و بیگانه یافتن

خود را از همه ماسوی و گسسته شدن از محبت اغیار بتمام بزنگاشته بودند بوضوح پیوست چه نعمتی است که دل از اغیار گسسته شود و قهرمان احدیت زنگار کثرت را از آئینه باطن بتمام بزداید و در محبت خود یکجهت و یکرو سازد این دید و این انقطاع بے حصول معرفت صورت پذیر نیست گفته اند تا بینائی نرهی معرفت ست که واسطه انقطاع و رهائی اش گشته است و وصل است که سبب فصل از ماعدا شده ۔

نوشته بودند با اینهمه افسردگی و فراموشی و بیگانگی چیزے که حاصل داشته باشد آن را هم در خود نمی یابد شبستان از اغیار خالی و اورنگ شاهی آراسته شاه باید آن را هم نمی یابم غرض آنکه اگر این طرفیم خود این همه نسیان چه و اگر آں طرفیم معشوق کجا. مخدوما معشوق از دید و دانش ما بیرون ست و از گفت و شنود ما برتر هرچه در درک و فهم ما آید و در وهم و خیال گنجد نه اوست حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرموده است هرچه دیده شد و شنیده شد و دانسته شد اینهمه غیر است بحقیقت کلمهٔ لا نفی آں باید کرد خوش گفت بیت

گر ز معشوقت خیالے در سر است — نیست معشوق آن خیال دیگر است

مقصود از سلوک طریقه اکابر رفع حجب است تا اسلام حقیقی صورت بندد و از دقایق شرک نجاتے حاصل آید و انانیت اماره و طغیان و سرکشی که در نهاد آن مودع است رو بزوال آرد و بفنائے حقیقی مشرف گردد و به اطمینان رسد و راضی و مرضی گردد نه آنکه مطلوب را در دام آرند و عنقا شکار کنند. مصرع عنقا شکار کس نشود دام باز چیں

یاران میخواهند که معشوق را در آغوش کشند و سیمرغ را صید کنند مشکل کار است محدث از قدیم چه درک نماید و مقید از مطلق چه فرا گیرد مقید تا هر کجا رود قید با خود خواهد برد و این عیب همواره دامنگیر او خواهد شد و مطلق ازین قیود مبرا است و از عیوب مبرا پس طالب او همه وقت بعجز و یاس موصوف ست. بیت

سر پیوند ما ندارد یار — چون توان شد ز بخت برخوردار

نصیبے که عارفے را از آن ذروۂ علیا است استهلاک و اضمحلال است. مصرع از حضرت ذات بهره استهلاک است

کمال در حق او انتفائے کمال است از وے و خیریت در سلب خیریت اگر کمال یا خیریت بخود نسبت کند خاین بود و دعوی همسری و شرکت با مولا پیدا کند بیچاره که کمال و خیریت او در سلب کمال و خیریت بود از کمال و جمال صاحب خود چه درک کند و چه دریابد. بیت

گیرم که بغم خانۂ ما یار خرامد — کو حوصله و طاقت دیدار که دارد

مکتوب صد و پنجاہ و ہشتم (۱۵۸)

بمیرک معین الدین۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند عمدۂ کار آنست کہ باطن از محبت و گرفتاری ماسوی بلکہ از دید و دانش ماعدا رستہ بود و ظاہر باحکام شرعیہ آراستہ باشد حصول این دولت وابستہ بخدمت صوفیہ کرام است و در صحبت شان این معنی بسہولت میسر است و بدون آن مشکل۔ کمال تحلی باحکام شرعیہ و یسر در ادائے طاعات و اجتناب از منہیات مربوط بفنائے نفس است تا نفس از طغیان و سرکشی و از انانیت امارگی کہ در نہاد او مودع است منخلع نہ گردد و بانقیاد و اطمینان نرسد حصول حقیقت شریعت صورت نہ بندد پیش از اطمینان صورت شریعت است و بعد از اطمینان حقیقت و فرق میان صورت و حقیقت فرق زمین و آسمان ست بلکہ زیادہ از ان صورت شریعت نصیب اہل صورت ست و حقیقت آن نصیب اہلِ حقیقت صورت ایمان کہ نصیب عوام است و آنرا ایمان مجازی گویند از زوال و خلل مامون نیست المجاز ینفی شنودہ باشند و ایمان حقیقی کہ ایمان خواص و اہل حقیقت است از زوال محفوظ است و از خلل مامون در کریمہ یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ الآیہ گویا اشارت باین ایمان ست و ہر چند در فنا قدم راسخ تر باشد ایمان کامل تر بود ایمان صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بر ایمان تمام امت راجح تر آمد کما ورد فی الحدیث چہ فنائے او اتم بود و تقوی او زیادہ نزد حق تعالیٰ او را در قرآن مجید اتقی فرمود و ہر کہ اتقی است بحکم نص اکرم است علی اللہ و ہر کہ اکرم است در مراتب قرب زیادہ تر است و یقین و ایمان باندازۂ قرب است و رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و سلم در شان او فرمود من اراد ان ینظر الی میت یمشی علی وجہ الارض فلینظر الی ابن ابی قحافۃ اکان میت کامل و الاکمل الصحابۃ بشرف الصحبۃ کانوا اموانا بالموت الذی ھو قبل الموت فتخصیصہ یدل علی کمالہ فی ھذہ الصفۃ و ای دلیل علی کمال ایمانہ انہ امن و صدق بمجرد السماع و لم یحتج الی دلیل و معجزۃ و ورد فی شانہ ماظنک باثنین اللہ ثالثھما و السلام۔

تمت

مَثَلُ كَلِمَۃٍ طَیِّبَۃٍ کَشَجَرَۃٍ طَیِّبَۃٍ اَصْلُھَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُھَا فِی السَّمَآءِ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست + آخر آمد زپسِ پردہ تقدیر پدید

اَعنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی

دفترِ سوم
از
مکتوبات

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ

بآئینِ نوی

مطبوعہ

سول اینڈ ملٹری پریس لمیٹڈ کراچی

بامداد یزدانی و فضل رحمانی

حسبنا الله و نعم الوکیل

جلد ثالث مکتوبات معصومیه جمع کردهٔ حاجی محمد عاشور البخاری الحسینی رح

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العلمین اکمل الحمد علی کل حال والصلوٰة والسلام الاتمان
الاکملان علی سید المرسلین وخاتم النبیین کلما ذکره الذاکرون و
کلما غفل عن ذکره الغافلون ۰ اللهم صل علیه وآله وسائر النبیین
وال کل وسائر الصالحین نهایة ما ینبغی ان یسئله السائلون ۰ اما بعد
عرض میدارد اضعف عباد الله الباری حاجی محمد عاشور بن حاجی مرزا محمد
البخاری الحسینی غفر الله تعالی ذنوبهما واحسن الله سبحانه عاقبتهما که این
لآلی ست منثوره که از رشحات سحاب فضل وموهبت در صدف باطن صدق
جمع آمده وجواهر یست منثوره که از قعر بحر حکمت وهدایت بساحل نطق افتاده

۱؎ قوله وآله عطف علی الضمیر المجرور فی قوله علیه بدون اعادة الجار کما هو مذهب الکوفیین ۱۲

۲؎ بفتح میم وکسر ها وفتح موحده بمعنی بخشش ۱۲ ۳؎ بفتحتین خانهٔ مروارید ۱۲ - ۴؎ آبهای چکیدهٔ ابر ۱۲

نظم

بنام ایزد[1] چه خورم نو بهاریست | کزو باغ ارم را خار خاریست[2]
هزاران تازه گل در وی شگفته | دو صد نرگس بخواب ناز خفته
خط مشکین او بر لوح کافور | چو در پای درختان سایهٔ نور
هر آن حرفی که در وی چشم وارست | ز معنی موج زن صد چشمه سارست[3]
درونش همچو غنچه از ورق پر | بقیمت هر ورق زان یک طبق در
زیکرنگی همه هم روی و هم پشت[4] | گرایشان را نهد کس بر لب انگشت
بتقریر لطافت لب کشایند | هزاران گوهر معنی نمایند
گهی اسرار قرآن باز گویند | گه از قول پیمبر راز گویند
گهی باشند چون صافی درونان | بانوار حقائق رهنمونان
گهی آرند در طی[5] عبارت | ز رحمتهای ربانی بشارت

مِنْ كَلَامِ الْاِمَامِ الْهُمَامِ هَادِي الْاَنَامِ قِبْلَةِ الْاَبْدَالِ وَالْاَوْتَادِ مَرْجِعِ الْاَقْطَابِ وَالْاَفْرَادِ سُلْطَانِ الْعَارِفِيْنَ سَنَدِ الْمُحَقِّقِيْنَ مَلَاذِ الْعَالَمِيْنَ عَيْنِ الْعَابِدِيْنَ بُرْهَانِ الْمِلَّةِ وَالدِّيْنِ قُدْوَةِ الْعُلَمَاءِ الرَّاسِخِيْنَ وَاقِفِ اَسْرَارِ الْمُتَشَابِهَاتِ مُظْهِرِ رُمُوْزَاتِ الْمُقَطَّعَاتِ[6] الْفَارُوْقِيِّ النَّسَبِ مُحَمَّدِيِّ الْحَسَبِ شَيْخِ الْاِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِيْنَ شَيْخِنَا وَاِمَامِنَا الشَّيْخِ مُحَمَّدِ نِ الْمَعْصُوْمِ مَدَّ اللهُ تَعَالٰى ظِلَّ

[1] قوله بنام ایزد یعنی بعد نام پاک حق جل وعلا یا قسم بنام وے سبحانه که این لآلی منثوره وجواهر منشوره چه خورم نو بهاریست الخ ومراد ازان مکاتیب معصومیه است رضی الله عن صاحبها ۱۲

[2] قوله خار خار یعنی تردد وتفکر واندیشهٔ طبیعت برائے امر مرغوب وغیر مرغوب. از برهان وبهار عجم ۱۲ غیاث

[3] قوله سار این لفظ برائے کثرت آمده چون کوهسار وشاخسار وبمعنی مثل ومانند چون دیوسار وخاکسار وبمعنی جا چون نمکسار وبمعنی شتر چون ساربان ۱۲ غیاث اللغات [4] یعنی همه کمال در کمال وخوبی در خوبی ست جائے انگشت نهادن نیست حتے که پشت همرنگ روست ۱۲ [5] بیان لآلی وجواهر ۱۲

[6] اوائل سور قرآنی ۱۲

ن: خوبی تعالی الله
ن: خاروخاریست
ن: چشمه
ن: الهام التمام
ن: سید
ن: شیخ

ارشاده علی مفارق العالمین وساعد المسلمین من بحار برکاته الی یوم
الدین قطعه
بخت نشانے زسر افگندگی — تاج سرش خاک در بندگی
جیب دلش مشرق انوار غیب — نور بکف کرده چو موسے زجیب
زندگی دل چو مسیح از دمش — سبزه جان چون خضر از مقدمش
طلعت او نور سعادت فشان — خلعت او دامن دولت کشان
صحبتش اکسیر مس هر وجود — همتش ایثارکن بحر جود

ابن الامام الربانی المجدد للالف الثانی کاشف اسرار السبع المثانی خازن کنوز الهدایة قاسم معدن الرحمة معراج الوصول منهاج القبول المتحقق باسرار المحبة والمحبوبیة الذاتیة المستسعد بمناصب الخلافة والقیومیة سیدنا وقبلتنا الشیخ احمد ابن الشیخ عبد الاحد قدس الله تعالی سرهما وافاض علینا وعلی العلمین برکاتهما قطعه
رخ او مطلع صبح صباحت — لب او گوهر کان ملاحت
جمال نیکوان در پیش او گم — چنان کز پرتو خورشید انجم
مهے بود از سپهر آشنائی — وزو کون و مکان را روشنائی
نه مه هیهات روشن آفتابے — که از وے بر فلک افتاده تابے
چه میگویم چه جائے آفتابست — که رخشان چشمه اش آنجا سرابست

مقدس نورے از قید چه و چون + سر از جلباب چون آورده بیرون + اگرچه این ذره احقر را لیاقت جمع آوری انوار این خورشید انور نبوده اما از غایت کرم و مهربانی که آن قبله دو جهانی درباره این غریب مرحمت داشتند واکثرے بنقل این آیات باهرات که هر یک ازان دریست از دریائے هویت سرافراز میگردانیدند-

رباعی
من بے تو دمے قرار نتوانم کرد — احسان ترا شمار نتوانم کرد

---

۵۱ اما بالجر بدل عن الامام الهمام او الشیخ محمد المعصوم او النصب مفعول لاعنی المقدر ۱۲ والرفع خبر المحذوف یعنی هو ۱۲ ۵۲ القرآن او الفاتحة ۱۲ ۵۳ بالفتح جمع نجم بمعنے ستاره ۱۲ ۵۴ اضراب ست از ما قبل خود ۱۲ ۵۵ اسم فعل ست یعنی بعید شد یعنی تاسف وتحیر وتعجب مستعمل ست ۱۲ ۵۶ یعنی از قید کم وکیف ۱۲ ۵۷ وجه اول از برائے تقدیم جمع آوری ۱۲

گر بر تنِ من زبان شود ہر موئے یک شکرِ تو از ہزار نتوانم کرد

دیگر بحسبِ اشارہ صاحب و صاحبزادہ جہان تتبع بحر العرفان نُورِ حدیقۃِ الاِنس وَالجانِ مَظہرِ ایاتِ الرحمٰن واصِل من عرف اللّٰہ طَالَ اللِّسان واقِف اسرارِ مقطعاتِ القرآن شفیعِ دُخولِ الجنان مخدوم و مخدوم زادۂ ارجمند حضرتِ خواجہ محمد نقشبند **قطعہ**

ای قدِ تو سروِ چمنِ دلجوئی ازرشتۂ جان دوختہ استادِ ازل
از سر تا بقدم لطافت و نیکوئی بر سروِ قدِ تو جامۂ نیکوئی

بتاریخ سنہ یکہزار و ہفتاد و سہ کہ از لفظِ مکاتباتِ قطبِ زمان ظاہر و ہویداست متصدیِ جمعِ آن گردید **بیت**

زہے خجستہ کتابے کزان سپہر ہُدا بسالکِ رہِ حق بنجم رہنما آمد
کتاب نے کہ زلالے ز لطفِ سبحانی چو آبِ خضر بقا بخش و جانفزا آمد
چو خواستم ز دلِ خود حسابِ تاریخش مکاتباتِ قطبِ زمان ندا آمد

بیت اگر ہر موئے من گردد زبانے زتو رانم بہر یک داستانے
نیارم گوہرِ شکرِ تو سُفتن سرِ موئے ز احسانِ تو گفتن

شاید کہ بعنایتِ یکتائے بے ہمتائے جَلَّ وعَلا این فائدہ تام و مائدہ عام منظورِ نظرِ صاحبدلان شود و مقبولِ خاطرِ مقبلان گردد و جامع را در وقتِ خوش بدعا امداد فرمایند اللّٰہ تبارک و تعالیٰ طالبانِ صادق را از موائدِ این فوائد بہرہ مند سازد و این حقیر را بتوسلِ این خدمتِ جلیل القدر سعادتمند دارد بحقِ النبیِّ الاُمّیِّ وَاٰلِہِ الاَمجادِ علیہِ وعلیہمُ الصَّلَواتُ وَالتَّسلیماتُ وَالبَرَکاتُ وَالتَّحِیّاتُ العُلیٰ

ل حروف اوائل السور القرآنیہ نحو ن ق حم الم وغیرہا ۱۲ ۲ این نہج م-ک-ا-ت-ب-ا-ت-ق-ط-ب-ز-م-ا-ن- } ۱۰۷۳ ۱۲ ۳ یعنی این ذرہ احقر بنابر این دو وجہ وجیہ ۱۲ ۴ وزن این مصرعہ تاریخیہ بحسب قواعد عروض درست نیگردد شاید کہ حرفے ساقط گشتہ بسبب سہو کاتب فلیتامل ۱۲ ملا نا ابو السعد سلمہ اللہ تعالے
۵ قولہ مائدہ بکسر حرف سوم کہ ہمزہ است بمعنی خوان پُر از طعام و نعمت ۱۲ غیاث اللغات

نسخہ: ارشاد مخدوم زادہ
نسخہ: رباعی
نسخہ: بتاریخ یکہزار و ہفتاد و سہ
نسخہ: لمؤلفہ
نسخہ: ز خضر راہ یقین
نسخہ: شعر
نسخہ: شود
نسخہ: صاحبدلے
نسخہ: مقبلے
نسخہ: جامع
نسخہ: فرماید
نسخہ: سازاد
نسخہ: سعادتمند دارین گرداناد

مکتوبِ اوّل (١)

لہ المتوفی سنہ ۱۰۷۰ھ

به برادرِ بزرگِ خود قُدوۃ الکاملین امام العارفین زُبدۃ العلماءِ الراسخین الوارث الکامل والتابع البالغ مُظهرِ[1] اسرارِ الربِّ الحمید حضرت شیخ محمد سعید قدّس اللہ سِرّہ الاقدس در ذکرِ لوازمِ شوق و محبّت بموجَبِ حدیثِ شریف[2] مَن اَحَبَّ اَخَاہُ فَلیُعلِمْ اِیَّاہُ مع اِشارۃٍ اجمالیۃٍ اِلٰی حقیقۃِ الوَصل ٭ بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ ٭

مصراع آمد از آن جناب صحیفه بسوے من ٭ اَلحَمدُ لِلّٰہِ الَّذِی اَذْھَبَ عَنَّا الحَزَنَ ٭ بعد از تقدیمِ مراسمِ عقیدت و نیاز معروض میدارد عنایت نامهٔ نامی و ملاطفهٔ گرامی که از کمالِ کرم و مهربانی مصحوبِ ملّا طاهر نامزدِ این مسکینِ بے تسکین فرموده بودند بورود آن مستسعد گردید از راهِ تلطّف و مخلص پروری مقدماتِ شوق آمیز و فقرهاے عشق انگیز اندراج یافته بود مطالعهٔ آن آتشِ مشتاقان را مضاعف ساخت و شعلهٔ شوقِ اینان را سر بلند گردانید مصراع آب و آتش را مدد شد همچو نفط[3] ٭ بلے لطفِ معشوق در رنگِ استغنائے او عشق آمیز و آتش انگیز ست حالتِ سوخته مشتاقان را این مصراعِ هندی بیان مینماید

افزا

لہ قوله مظهر ظرف ست از ظهور یا اسم فاعل از اظهار ۱۲ لہ ونظم الحدیث علی ما فی المشکوة من روایة ابی داؤد والترمذی هکذا عن المقدام بن معدیکرب عن النبی صلی اللہ علیه وآله وسلم قال اذا احب الرجل اخاه فلیخبره انه یحبه یعنی چون دوست دارد مردے برادرِ خود مسلمانے را پس باید که خبر کند آن مرد آن برادرِ خود مسلمانے را که وے دوست میدارد او را ۔ وفی الحصن الحصین واذا احب اخاه فلیعلمه ذلک ۱۲

سه نفط بالکسر و بالفتح روغنی ست که از زمین میجوشد و مجازاً باروت را نیز گویند ۱۲

مصراع چونے کی سی کانکری جب چھڑکوں تب آگ + عاشق مسکین را نہ تاب عتاب و نہ طاقت عنایت و نہ برداشت قہر و نہ یارائے مہر مصراع کہ وصل از ہجر باشد جان ستان تر + حدیث نفیس لو کشفہ لاحرقت سبحات وجہہ ما انتہی الیہ بصرہ من خلقہ شاہد این معنی ست بیت گیرم کہ بغم خانۂ ما یار خرامد + کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد + بلے لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ ، ہستی عاشق تا دمیان ست مور د صد بلاست صلاح او در نیستی ست و فلاح او در ترک ہستی نامراد تر ے از ممکن معلوم نیست کہ کسے باشد کمال در حق او نفی کمال ست و خیریت در سلب خیریت شخصے کہ کمال او در نفی کمال بود و صلاح او نیستی از کمال مولائے خود چہ خبر داشتہ باشد و بجمال ہستی او چگونہ اعلام نماید مگر آنکہ بدام نیستی صید ہستی نماید و بوجود موہوب موجود گردد فصح کون العارف ہو المعروف والواجد ہو الموجود دراز نفسی رفت ۵ بندہ باید کہ حد خود داند اظہار انتظار آمدن این مسکین فرمودہ اند مصراع از دوست یک اشارہ از ما بسر دویدن سعادت فقیر ست کہ در خدمت برسد و از برکات صحبت کثیر البہجت مستفید و مستسعد گردد

---

۱ یعنی دل عاشق در رنگ چونہ بے آب رسیدہ است چون بر آن آب پاشیدہ شود ہمان وقت برنگ آتش مے برآید ۱۲ ۲ قولہ مسکین را الخ بدانکہ در بعض نسخ لفظ را موجود نیست اما پس از لفظ عتاب و لفظ قہر لفظ دارد بخوش موجود ست فافہم ۱۲ ۳ قولہ لو کشفہ الخ اولش حجابہ النور و ہذا قطعۃ من حدیث طویل رواہ مسلم یعنی پردۂ حق سبحانہ و تعالے نور ست اگر برداشتے این پردہ را ہر آئینہ بسوختے انوار ذات وے ہر چیزے را کہ بنہایت رسیدہ است بسوئے آن چیز بصر وے تعالی کہ خلق وے باشند بیت ہست از پس پردہ گفتگوے من و تو + چون پردہ برافتد نہ تو مانی و نہ من + ۴ یعنی نتواند کہ بردارد بخششہائے شاہ را مگر شتران بار بردار شاہ ۱۲ ۵ یعنی کلام بطول انجامید ۱۲ ۶ بالفتح شادمانی و تازگی و زیبائی و خوبی ۱۲ غیاث اللغات

مکتوب دوم (۲)

بمخدوم زادہ گرامی شیخ عبدالاحد در بیان آنکہ افضلیت دائرست میان عالم خلق و عالم امر لیکن فضل کلی مر عالم خلق راست و در شرح عبارت حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ در مکتوبے واقع شدہ است کہ در تکمیل و دعوت محبت آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام بر محبت حق جل وعلا غالب میشود و در آنکہ آنچہ حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ فرمودہ اند کہ مقصد از سیر و سلوک آنست کہ استدلالی کشفی گردد و اجمالی تفصیلی گردد نسبت بارباب جہل چگونہ راست آید و در بیان آنکہ عروج حقیقت محمدی از مقام خود و رسیدن آن بحقیقت احمدی بچہ معنی ست وما یناسب ذلک۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید اللہ تعالیٰ بعافیت و استقامت داراد و ابواب فتوح ہموارہ مفتوح بود بمنہ وکمال کرمہ نوشتہ بودید کہ در مکاتیب حضرت مجدد الف ثانی رض واقع شدہ است کہ عالم خلق افضل از عالم امر و در جائے دیگر نوشتہ اند کہ ولایت احمدی فوق ولایت محمدی ست چہ در اسم احمد یک طوق عبودیت ست و در اسم محمد دو طوق پس اول بقدم بحضرت اطلاق نزدیک ترست و نیز در مکاتیب شریف آمدہ است کہ ولایت احمدی بعالم امر تعلق دارد و ولایت محمدی علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ بعالم خلق ازینجا تفوق عالم امر بر عالم خلق مفہوم میشود وجہ توفیق چیست سعادت آثارا

---

۵۱ یعنی در مرتبہ ارشاد و تبلیغ ۱۲ ۵۲ یعنی دعوت خلق بحق جل وعلا ۱۲ ۵۳ یعنی ذات حق جل وعلا ۱۲ ۵۴ و تفوق مستلزم ست مر افضلیت را پس افضلیت عالم امر بر عالم خلق لازم آمد و قول ثانی منافی قول اول گشت پس وجہ توفیق چیست ۱۲

نسخہ بدل (حاشیہ): دویم — مقصود — دارد — بودند — باشد

تفوق دلالت بر افضلیت ندارد و روا است که مکانِ طبیعی یکے فوق از دیگرے بود و آن دیگر باوجودِ اسفلیتِ مکانِ طبیعی او افضل بود در رنگِ ملک که باعتبارِ حیزِ طبیعی فوقِ انس ست این بر زمین ست و او بر فلک این در ولایتِ صغری و کبری ست و او در ولایتِ علیا مع ذٰلک فضلِ انس را ست پس ہیچ تدافع نبود حقیقتِ معامله آنست که عالمِ امر را بر خلق تفوق ست و بالذات اقرب ست بعالمِ قدس و عالمِ خلق چون مزکے و مطہر گردد و بکمالِ خود برسد از عالمِ امر بالا رود و جائے برسد که عروجِ عالمِ امر ہم آنجا نرسد پس باعتبارِ حال و حیزِ طبیعی تفوق مر عالمِ امر را است و باعتبارِ عروج و مآل فضل مر عالمِ خلق را است و بملاحظهٔ این دو اعتبار حکمِ تفوق و افضلیت میانِ این ہر دو عالم دائر میشود بے تدافع لیکن فضلِ کلی عالمِ خلق را است چه مدارِ فضل بر قربت و قرب ست که عالمِ خلق را ست بعد از کمال عالمِ امر را نیست ہر چند بکمالِ خود برسد اگر گویند که مربّی عالمِ امر ولایتِ احمدی ست و این ولایت را افضل ست بر ولایتِ محمدی که مربّی عالمِ خلق او علیه و علی الہ الصلوٰة والسلام چه او را تفوق ست و اقربیت بحضرتِ ذاتِ تعالیٰ پس عالمِ امر افضل بود باعتبارِ فضلِ مربّی گوئیم که تفوق دلیلِ افضلیت نیست کما مرّ و بر تقدیرِ تسلیم فضیلتے که از راهِ مربّی باشد مستلزمِ فضیلتِ کلّی نیست فضل من بعض الوجوه ہم کفایت میکند و شک نیست که عالمِ امر را بچندین وجه فضل ست بر عالمِ خلق ہر چند معامله فضلِ کلّی بر عکس ست پرسیده بودند که در مکتوبے از مکتوباتِ جلدِ اول واقع شده است که در تکمیل و دعوت محبتِ آن سرور علیه و علیٰ آلہ الصلوٰة والسلام بر محبتِ حق جلّ و علا غالب

۱؎ یعنی تفوق عالم امر بر عالم خلق که مفهوم کلام حضرت مجدد ست مسلم ست اما تفوق چیزے دلالت بر افضلیت آن ندارد چنانچه مزعوم سائل ست چه روا است که مکان الخ ۱۲ ۲؎ میان دو قول حضرت مجدد رض ۱۲ ۳؎ یعنی اعتبار حال و اعتبار مآل ۱۲ ۴؎ یعنی عالم امر و عالم خلق ۱۲ ۵؎ یعنی مجموع خوبیہائے عالم خلق من حیث المجموع بر مجموع خوبیہائے عالم امر راجح ست و افزون ۱۲ ۶؎ یعنی فضل کلی مر عالم خلق را است ۱۲

میشود بچہ معنی ست جواب بدانند کہ این سخن در رنگ آن سخن ست کہ در رسالۂ مبدا و معاد
آنحضرت پر نگاشتہ اند و از غلبۂ محبت آن سرور علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
خبر دادہ اند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ را بواسطۂ آن دوست میدارم کہ رب محمد ست
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وحل آنرا ہمانجا فرمودہ اند بآن رسالہ رجوع نمایند نوشتہ اند
کہ محبت و معرفت در مرتبۂ صفات ست و بس در مرتبۂ ذات تعالیٰ این قسم محبت
را گنجایش نیست الخ اگر گویند کہ مغلوبیت تقاضائے اصل محبت میکند و در مرتبۂ
ذات کہ مرتبۂ سقوط نسب و اعتبارات ست ہرگاہ نسبت محبت ساقط باشد باید کہ
محبت مغلوب ہم نباشد گوئیم در وقت عروج کہ ہنگام استہلاک ست نسبت محبت
در رنگ سائر نسب ساقط ست لیکن زمان نزول کہ زمان شعور ست و رو و تجلیٰ اگر
محبت نسبی و بواسطۂ علاقہ پیدا شود گنجایش دارد چنانچہ بعلاقہ آنکہ مثلاً رب چنانچہ
محمد ست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مانند آن ایضاً رسیدہ بودند کہ حضرت ایشان
نوشتہ اند و نیز از حضرت خواجہ بزرگ منقول ست کہ مقصود از سیر و سلوک آنست نقشبند
کہ ایمان استدلالی کشفی شود و اجمالی تفصیلی گردد این قول نسبت باہل کشف و ارباب علم راست
مے آید اما ارباب جہل کہ از کشف و فہم تفصیلی بہرہ ندارند نسبت بآنہا چگونہ راست تفصیل
آید و این مردم چہ چیز طلب نمایند جواب بدانند کہ این قول نسبت بہمہ راست ست و مطابق
نفس امر لیکن کسے کہ بمطلب نرسد گناہ قول چیست یا آنکہ گوئیم کہ حکم نمودن کہ باشد
ارباب جہل مطلقاً از کشف و تفصیل بہرہ ندارند در حیز منع ست چہ ہرکہ از ایشان
بکمال رسیدہ است باطن او از حجب برآمدہ ست و کشف غطا و ادراک بسیط

لہ جمیع نسب را ازان مرتبہ کوتاہی ست آنجا ہمہ حیرت ست یا جہل بلکہ بذوق نفی محبت دران مرتبہ میکند و ہیچ وجہے
خود را شایان محبت او نمیدانند محبت ذاتی کہ گفتہ اند مراد ازان ذات احدیت نیست بلکہ ذات باعتبار بعضے از
اعتبارات ذات ست ۱۲ مبدا و معاد

حاصل نموده است که از رقیت ماسوای محرر گشته است و بفنا و بقا رسیده گفته
اند تا نیابی نرسی و یافت عین کشف و شهود ست و از مضیق استدلال و اجمال
برآمده است و بر تقدیر تسلیم آنکه کشف و شهود ورای معرفت و یافت ست گوییم که
این قول موجب حصر نیست که غیر این مقصد از سیر و سلوک نیست چه معرفت الله مقصود
مقصد اسنی ست از سیر و سلوک و آنچه درین قول مذکور ست نیز از مقاصد ست
بعضے را حاصل شود و بعضے را نے لیکن حصول معرفت همه را ناگزیر ست که ولایت خاصه نه
بے آن صورت پذیر نیست مع هذا بر این تقدیر اگر حصر گوییم حصر اضافی خواهد بود نسبت
بآنچه در اذهان عوام نقش بسته است که مقصود از سیر و سلوک طریقه صوفیه مشاهده الوان
و انوار غیبی ست و کشف احوال مخلوقات و ظهور خوارق و کرامات بنابران فرموده که
مقصود ازان تکمیل ایمان ست نه تماشای صور غیبیه که داخل عبث ست خوش گفت بیت ازین

کرامات تو اندر حق پرستی ست ✣ جز این کبر و ریا و عجب و هستی ست

یعنی چیزے را که کرامت خیال کرده از کشف و خوارق عادات کرامت نیست کرامت
حقیقی مقصود بر آنست که حق پرست باشی و از دقائق شرک برآیی و بمعرفت راه یابی
و فنا و نیستی حاصل کنی که کمال انسانی منحصر در آنست و هرگاه خواهی که اظهار کرامت و
خرق عادت نمایی و خلق را معتقد خود گردانی و ازین راه از مردم امتیاز پیدا کنی هر آینه ازین
کبر و ریا و عجب و هستی پدید آید و از قرب جز بعد نیفزاید و از معرفت بے نصیبی حاصل آید
نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا نوشته بودند که این قول نسبت
بهر سه فریق ست یا خاص بمبتدی و متوسط سعادت اطوار این قول نسبت بمنتهی ست
و استدلالی کشفی شدن و اجمالی تفصیلی گشتن معامله منتهی ست مبتدی و متوسط
ازین کمال در راه اند نوشته بودند که چون حقیقت محمدی از مقام خود عروج فرموده

---

۱ یعنی قول حضرت ایشان قول حضرت خواجه بزرگ ۱۲ ۲ یعنی مبتدی و متوسط و منتهی ۱۲ ۳ یعنی قول اسلی حضرت ایشان و حضرت خواجه بزرگ

بحقیقتِ احمدی متحد شده وآن مقام خالی ماند پس باید که وصول درین ایام الیٰ یوم
القیام بحقیقتِ محمدی محال باشد لکونها معدومةً ومنتقلةً وهیچ مقامے حائل حقیقتِ
موسوی که محبّیتِ صرف ست وحقیقتِ احمدی که محبوبیتِ بحت ست نمانده شده و
موجود جز محبّیت ومحبوبیتِ خالصین نبوده ومرکزِ بے دائره میباید که متحقق باشد واین
بحسبِ صورت محال ست ومیباید که محمدی المشرب درجهان پیدا نشود که ولایتِ
محمدی موجود نیست تا واصلِ آن گردد پیدا آیند که حضرت ایشان قدس الله تعالیٰ سرّه
در مکتوبِ دویست ونهم از جلدِ اول تصریح کرده اند که مراد از حقیقتِ احمدی وحقیقتِ محمدی
درینجا تعینِ امکانی خلق ولی اوست علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام نه تعینِ
وجوبی که تعینِ امکانی او ظلِ آنست چه عروجِ تعینِ وجوبی را معنے نیست ومتحد
گشتن بآن تعین معقول نه تم کلامهٗ برین تقدیر همه شبهات هباءً منثورا میگردد چه
منشاءِ شبهات عروجِ تعینِ وجوبی ست ومتحد گشتن بآن کما لا یخفیٰ ولیس فلیس
عجب که بعض کلام را مطالعه کرده اند وبعض را نادیده ایرادِ شبهات مینمایند وبر تقدیرِ
تسلیم گوئیم که لحوقِ ظلّ باصل موجبِ انعدامِ ظلّ نیست اینجا تبدّلِ صفات ست فنا و
بقا که دو رکنِ ولایت اند آنجا نیز تبدّلِ صفات ست سالک بفنا معدوم نمیشود
تبدّلِ حقیقت محال ست خلقتم للابد شنیده باشند عجب ست که انعدامِ حقیقت از
کجا فهمیده اند وابتناءِ شبهات بر آن نموده زیاده ازین نیست که پیغامبر صلی الله علیه
وآله وسلم ازان حقیقت عروج فرموده بحقیقتِ فوقانی رسیده اند وباوصافِ آن

گردند — گردند — تبدیل — منعدم — پیغمبر خدا

۱۔ یعنی مقام حقیقت محمدی ۱۲ ۲۔ یعنی بسبب معدوم ومفقود بودن حقیقت محمدی در مقام خود ۱۲ ۳۔ چه حقیقت محمدی حائل بود وآن معدوم شده ومنتقل گشته ۱۲ ۴۔ چه مرکز عین نقطه وسط دائره را گویند ۱۲ ۵۔ ای کلام حضرت المجدد قدس سره ۱۲ ۶۔ وچون نیست مراد تعین وجوبی که منشاء شبهات سابقه بود پس نیست ونابود گردید وجود شبهات فافهم ۱۲ ۷۔ یعنی شبهات وارد کنندگان بعض حصص کلام را مطالعه کرده اند وبعض حصص دیگر را نادیده ایراد شبهات الخ ۱۲ ۸۔ یعنی شما برائے دوام وهمیشگی مخلوق شده اید ۱۲

نیز متصف گشتہ حقیقتِ سابق برجاست ووصول آن واقع وحیلولۂ آن بین
الحقیقتین برحال ومرکز ودائرہ برپا بلکہ تسمیۂ آن بحقیقت محمدیہ باعتبارِ ماکان راست
وآنچہ حضرتِ ایشان نوشتہ کہ مقامِ حقیقتِ محمدیہ خالی ماند نیز دلالت دارد برآنکہ
آن مقام بعد عروجِ آنسرور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بحالِ خودست پس آنچہ لوازم
اوست از محبوبیت ومحبیت ومرکزیت وعدمِ مرکزیت نیز بحالِ خویش باشد وہر کہ
از راہِ استعداد مناسبت بآن مقام دارد محمدی المشرب ست چہ این مقام مقامِ حقیقت
مقامِ محمدی ست والسلام علیکم وعلیٰ سائرِ من اتبع الہدیٰ ٭

مکتوب سوم (۳)

بمخدوم زادۂ گرامی شیخ محمد خلیل اللہ در ذکرِ بعضے مناقب ومآثرِ برادرِ کلانِ خود امام
العارفین قدوۃ الواصلین واقفِ اسرارِ کلامِ مجید حضرت شیخ محمد سعید کہ بتقریبے
مرقوم گردیدہ نحمدہٗ ونصلی علیٰ حبیبہٖ وآلہٖ ونسلم از خوردی بار آثارِ قبول و
کرامت از ایشان پیدا بود واز زمانِ صبا اطوارِ ولایت ونجابت ہویدا در زمانِ حیاتِ
حضرتِ قطب الولایۃ خواجہ محمد باقی رضی اللہ عنہ ایشان خورد سال بودہ اند وبملازمت
صوری خواجہ نرسیدہ لیکن خواجہ در حقِ ایشان فرمودہ بودند کہ محمد سعید حریف ست از

ف۱ قولہ مآثر بہ ہمزہ وکسرہ ثائے مثلثہ آثار ونشانہائے نیک وکارہائے پسندیدہ ۱۲ ف۲ فرزند دوم حضرت مجدد قدس سرہ
اند رضہ ولادت شریف ایشان در حدود سال ہزار وپنج ہجری شہر شعبان بودہ ۱۲ زبدۃ المقامات ف۳ بکسر اول بے معنی
کودکی ۱۲ ف۴ بفتح اول اصالت وبزرگواری وگرامی شدن ۱۲ ف۵ ملاقات ظاہری حضرت خواجہ محمد باقی رح ۱۲ ف۶
در زبدۃ المقامات آوردہ کہ حضرت ایشان میفرمودند کہ محمد سعید چہار وپنج سالہ بود کہ وے را رنجوری پیش آمد در غلبات آن
ضعف از وے پرسیدہ شد کہ چہ میخواہی بے اختیار گفت حضرت خواجہ را میخواہم من این حرف او را بحضرت خواجہ
قدس سرہ عرض کردم فرمودند کہ محمد سعید شما رندی وحریفی نمود وغائبانہ از ما نسبت در ربود ۱۲

کمالات سن — ماخائبانہ نسبت گرفتہ است ع فِی الْمَهْدِ یَنْطِقُ عَنْ سَعَادَةِ جَدِّہٖ + و تحصیل کمالِ
ہفدہ — ظاہری و باطنی در خدمتِ والدِ بزرگوارِ خود نمودہ اند و در ہفدہ سالگی علومِ ظاہرہ
معقولہ و منقولہ را بدرجۂ کمال رسانیدہ اند و در رنگِ والدِ بزرگوارِ خود بکمالِ تشرع و
تقوی آراستہ و بمتابعتِ سنت و عمل بعزیمت پیراستہ آئین کلام و تواضع تمام و
تفقدِ وِرْد باہتمام و بذلِ موجود و نفیِ وجود طریقۂ انیقۂ ایشان ست قرآنِ مجید را
بسندِ عالی تجوید نمودہ اند و در حدیث نبوی علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام سندِ جید
فقاہت — و رتبۂ قصویٰ دارند و در فقہیات دستگاہِ علیا حضرتِ ایشان را در اکثر اوقات کہ احتیاج
بتحقیق مسئلۂ فقہیہ میشد از ایشان بیان آن میخواستند و گاہے کہ حلِ مشکلاتِ
مسائل میکردند و راہِ خلاصی از بعضے از مضایق مینمودند آنحضرت بسیار خوشوقت میشدند
و دعا در بارۂ ایشان میکردند و در حضورِ آنحضرت بمراتبِ کمال و تکمیل رسیدہ بودند و بخلافت
ایشان در آن وقت نیز تعلیمِ طریقہ و ارشادِ طلبہ میفرمودند و با وجودِ کمالِ عقلِ معاد در عقل
معاش نیز درجۂ کامل دارند چنانچہ حضرتِ ایشان در اکثر امور مصلحت و مشورہ با ایشان
باطنی تصرفات — مینمودند و رائے ایشان را مے پسندیدند و در امورِ باطن نیز ایشان صاحب سر آنحضرت
بودند و اسرارے با ایشان در میان مے آوردند کہ کم کسے در آن شریک بود و با سرارِ
مبشر — غامضہ و معاملاتِ خاصۂ آنحضرت متبشر و متحقق اند اربابِ امراضِ صوری از توجہ
ایشان شفا میجویند و اصحابِ عللِ معنوی از تصرفِ شان راہے بجمعیت مے پویند
بالجملہ ایشان مصداقِ قولِ قطب المحققین وارث المرسلین حضرت خواجہ نقشبند قدس

---

۵۱ یعنی این کودک در گہوارہ خود گویاست از سعادت بخت خود یعنی در روے آثار سعادت بخت یعنی نیک بخت بودن موجودست ۱۲ ۵۲ قولہ انیقہ بروزن صحیفہ بمعنی خوب و عجیب ماخوذ از انق بفتحتین بمعنی شاد شدن و بجابت خوش شدن ۱۲ غیاث ۵۳ سند جید نیک و خوب باعتبار راویان و استادان ۱۲ ۵۴ قولہ مشورہ بفتح میم و ضم شین و سکون واو صلاح پرسی و کنگاش و باین معنی بسکون شین و ضم واو نیز آمدہ و بفتح واو بہ ثبوت نمیرسد ۱۲ غیاث اللغات

ستره اند که فرموده اند که ما فضلیانیم این نقل در بزرگیِ ایشان کافی ست که می آرند که ایشان در معاینه می بینند که اصحاب کرام رضی الله عنهم و حضرتِ پیغمبر ما علیه و علی آلهِ الصلوٰة والسلام جمع اند و ایشان با چندی از یاران حضرتِ ایشان نیز در ان مجلس حاضر اند درین میان اصحاب کرام کاغذی طلب مینمایند که بخدمت آن سرور صلی الله علیه و آله و سلم نامه نویسند کاغذ حاضر کردند و نامه نوشتند باین مضمون که ایشان نان و مایان در عنایت الٰهی جل سلطانه برابریم و ما اینهمه محن و ریاضات شاقه کشیدیم وایشان همه بجهش صحبت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم در جواب آن این لفظ قرانی نوشته اند ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ و در تبیین معارف و حقائق و شرح اسرار و دقائق زبانِ عالی و بیانِ شافی دارند و چون نزدِ اهل معنی اعلای کمالات و اظهر کرامات سخن در دقائق ذات و حقائق صفات ست تعالت و تقدست که از جوشِ ذوق و خروشِ شوق سر بر زده است لاجرم از شرح کمالات و بسطِ کراماتِ ایشان لب فروبسته حواله بر ملفوظات و مکتوبات ایشان مینماید تا ازین بآن پی برند و از معنی بصورت گرایند + خوش گفت

مصرع قیاس کن ز گلستانِ من بهارِ مرا +

مکتوب (۴) چهارم

بفقیر حقیر جامع این مکتوباتِ قدسی آیات محمد عاشور بخاری در بیانِ طریق اهل الله و خلاصه سیر و سلوکِ ایشان و بیانِ فنای لطائف عالم امر و بقای آنها مفصلاً

ف۱ یعنی این جماعه که خواجه محمد سعید از ایشانست فافهم ۱۲ ف۲ یعنی گو امتیاز شرف صحبت و عدم آن در میان موجود و متحقق فافهم ۱۲ ف۳ بهمراهی پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم ۱۲ ف۴ و یؤیده حدیث رواه رزین عن ابی عبیدة رض قال یا رسول الله احد خیر منا اسلمنا و جاهدنا معک قال نعم قوم یکونون من بعدکم یؤمنون بی و لم یرونی و اینضا حدیث رواه احمد طوبیٰ لمن رانی و طوبیٰ سبع مرات لمن لم یرنی و آمن بی ۱۲ اخر المشکوة

و مناسبتِ لطائفِ عالمِ خلق با هر یکے ازین لطائفِ عالمِ امر ❊ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُہٗ وَ نُصَلِّیْ عَلٰی حَبِیْبِہٖ وَاٰلِہٖ وَنُسَلِّمُ ❊ بدانند که فنائے قلب عبارت از نسیانِ ماسوائے اوست سبحانه و عدمِ خطورِ غیر بحدے که اگر بتکلف اخطارِ غیر نماید مخطور نگردد و بقائے آن بچیزے ست که فنائے او از ظهورِ آن بحصول پیوسته و آن ظهورِ تجلیِ فعلِ حق ست سبحانه بر قلب اگر گویند که بعد از فنا ظهورِ آن تجلی ست یا بعد از تجلیِ آن فناست گوئیم که لازم و ملزوم هم اند همان سخنِ شیخ الاسلام انصاریست قدس سره که تا نیابی نرهی و تا نرهی نیابی ندانم کدام یکے پیش بود گسستن یا پیوستن ❊ چون از ظهورِ تجلیِ فعلی قلب فانی گردد و در آن فنا فعلِ سالک منتفی شود و خود را مسلوب الفعل یابد بعد ازان بفعلِ حق باقی گردد و فعلِ خود را فعلِ حق یابد بعد ازین فنائے روح ست و فنائے روح از ظهورِ تجلیِ صفاتِ او تعالی بحصول مے پیوندد و بقائے روح نیز بدان صفاتِ قدس بود بعد ازان فنائے سر ست که مُغنیِ آن شیونات و اعتباراتِ صفاتست و بقائے او بعد از فنائے او بآن شیونات و اعتبارات بود بعد ازان فنائے خفی ست و مُغنیِ آن صفاتِ سلبیه تنزیهیه است و بقائے آن بآن بعد ازان فنائے اخفیٰ است و مُغنیِ آن مرتبه الیست که کالبرزخ ست میانِ مرتبهٔ تنزیهی و میانِ احدیتِ مجرده و بقائے اخفیٰ بعد از فنا بآن مرتبهٔ مقدسه چون سیر باینجا رسد درجاتِ ولایتِ عالمِ امر بنهایت آید که این لطائفِ خمسه در مرتبهٔ ولایت بعد ازان اگر فضلِ الٰهی مدد فرماید سیر در کمالاتِ لطائفِ خمسهٔ عالمِ خلق که نفسِ انسانی و عناصرِ اربعه است خواهد افتاد و این لطائفِ خمسهٔ عالمِ خلق اصلِ لطائفِ خمسهٔ عالمِ امر اند معاملهٔ لطیفهٔ نفس اصلِ معاملهٔ قلب ست و معاملهٔ لطیفهٔ باد اصلِ معاملهٔ لطیفهٔ روح ست

بانجا

۱؎ خطور بالضم گذشتنِ اندیشه بدل ۱۲ ۲؎ یعنی ابو اسمٰعیل از اولاد حضرت ابو ایوب انصاری رضی الله عنه که از اکابر محدثین بوده است او گفته که من از سه صد تن حدیث نوشته ام که همه سنی بوده اند ۱۲ ۳؎ از باد آب آتش خاک ۱۲

نتائج فنا

ومعاملۂ لطیفۂ آب اصل معاملۂ لطیفۂ سر ست ومعاملۂ لطیفۂ نار اصل معاملۂ لطیفۂ خفی است ومعاملۂ لطیفۂ خاک اصل معاملۂ لطیفۂ اخفیٰ ست باید دانست کہ فائدۂ فنا زوالِ صفاتِ بشریّہ است و رفعِ شرکِ خفی اگرچہ سر و خفی و اخفیٰ باحکامِ شرعی مکلّف نشدہ اند و شرکِ آنہارا در اسلام اعتبارے نمودہ اند لیکن در مرتبۂ ولایتِ خاصہ از رفعِ آن شرکِ خفی چارہ نیست و ہرچند آنہا نازکتر و نورانی تر اند شرکِ آنہا خفی ترست و رفعِ آن شرک دقیق تر و تواند بود کہ بعضے را فنائے قلب و روح دست دہد و فنائے سر نشود و بعضے را فنائے سر شود و فنائے دو لطیفہ کہ بعد ازان ست نشود و بفنائے ہمان لطیفہ قلب و روح و سر اکتفا رود و از اولیا بود لیکن چون فردا حقائق ہر یک ازین لطائف در جلوہ آید آن لطائف کہ درین نشأہ بدولتِ فنا و بقا مشرّف نشدہ اند از ثمرات و نتائجِ مناسبہ آن فنا و بقا فائدۂ کامل نگیرند مَنْ كَانَ فِيْ هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيْلًا والسلام۔

مکتوب (۵) پنجم

بقاضی عارف کشمیری در شرحِ حدیثِ اَرْوَاحُهُمْ اَيِ الشُّهَدَاءِ فِيْ اَجْوَافِ طَيْرٍ خُضْرٍ الخ بر طریقۂ علما و صوفیہ مَعَ دَفْعِ الشُّبُهَاتِ الْوَارِدَةِ عَلَيْهِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا اَسْبَغَ مِنْ اَفْضَالِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى نَبِيِّ

۱؎ یعنی ہر کہ ہست درین دار دنیا کور و ے در آخرۃ نیز کور ست۔ واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل ۲؎ عن ابن عباسؓ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال لاصحابہ انہ لما اصیب اخوانکم یوم احد جعل اللہ ارواحہم فی جوف طیر خضر ترد انہار الجنۃ تاکل من ثمارہا وتاوی الی قنادیل من ذہب معلقۃ فی ظل العرش فلما وجدوا طیب ماکلہم ومشربہم ومقیلہم قالوا من یبلغ اخواننا عنا اننا احیاء فی الجنۃ لئلا یزہدوا فی الجنۃ ولا ینکلوا فی الحرب فقال اللہ انا ابلغہم عنکم فانزل اللہ تعالی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون الی اخر الایات۔ رواہ ابو داؤد ۲؎ مشکوۃ کتاب الجہاد

الرَّحْمَةِ وَقَائِدِ الْخَيْرِ وَاٰلِهٖ وَعَلٰى جَمِيْعِ الْاَنْبِيَاۗءِ وَاٰلِ كُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِيْنَ نِهَايَةَ سُؤَالِ السَّاۗئِلِيْنَ وَغَايَةَ اَمَلِ الْاٰمِلِيْنَ ۔ اللہ سبحانہ وتعالی جناب کمالات دستگاہ فضائل[1] وفواضل پناہ را مشمول عنایاتِ خویش داشته بمعارجِ قرب ترقیاتِ بے اندازہ کرامت فرماید پرسیده بودند که آنچه در حدیث آمده است که ارواحِ شهدا در اجوافِ طیر خضر اند چه معنی ست و کدام شرافت ست ارواحِ کمّل را که در جوفِ جانور باشند مخدوما اول حدیث را با شرح آن ایراد مینمائیم بعد ازان تحریرِ شبهات که ایراد نموده اند و اجوبهٔ هر کدام بگوئیم عَنْ مَسْرُوْقٍ تابعیٔ[2] جلیل قَالَ سَاَلْنَا عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ مَسْعُوْدٍ عَنْ هٰذِهٖ

---

[1] قوله فضائل جمع فضیلة یعنے اوصاف لازمه غیر متعدیه بسوئے غیر چنانکه حسن و ذکا و حیا و اصالت و نجابت و شرافت و قوله فواضل جمع فاضلة یعنے اوصاف متعدیه بسوئے غیر چنانچه عطا و علم و هنر ۱۲

[2] یعنی مرویست از مسروق که تابعیست جلیل القدر از اعلام فقها گفت مسروق پرسیدیم ما ابن مسعود را از تفسیر این آیت و گمان مبر آن کسانے را که کشته شدند در راه خدا مرده بلکه زندگانند نزد پروردگار خود روزی داده میشوند ۔ تا آخر آیت ۔ گفت یعنی ابن مسعود به تحقیق پرسیدیم یعنی پیغمبر خدا را از تفسیر این آیت پس فرمود یعنی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ارواح شان یعنی ارواح کسانیکه کشته شدند در راه خدا اندرون پرندگان سبزست بدانکه طیر جمع طائرست اما بر واحد نیز اطلاق کرده میشود و لفظ خضر بضم خائے معجمه و سکون ضاد منقوطه جمع اخضرست مراد این ست که آفریده شود برائے ارواح شهدا بعد ازانکه مفارقت کرد از ابدان خود جسمها در اشکال پرندگان تعلق گیرد آن ارواح بآن اجسام و باشد آن اجسام نائب و بدل و عوض از ابدان ایشان و بسوئے وے اشارت ست بقول حق تعالی بل احیاء عند ربهم پس ارواح شهدا میرسند بوسیلهٔ آن اجسام بسوئے آن چیز که خواهش دارند از لذتهائے حسی و بسوئے وے راه مینماید ترا قول حق عز وجل یُرْزَقُوْنَ الخ هست مران پرندگان را یا ارواح شهدا را قندیلها آویخته شده بعرش بمنزلهٔ آشیانهائے پرند سیر کنند و میچرند و میخورند از بارهائے و لذتهائے بهشت هر جاکه میخواهند پستر رجوع میکنند بسوئے آن قندیلها پس در نگریست بسوئے ایشان پروردگار ایشان نگریستنی بعنایت خاص و تجلی مخصوص پس گفت پروردگار تعالی آیا خواهش دارید چیزے را و یا هیچ آرزو دارید گفتند چه چیز خواهیم و چه آرزو کنیم و حالانکه ما میچریم از بهشت هر جاکه میخواهیم پس کرد پروردگار تعالی آنرا یعنی سوال را با ایشان سه بار پس هنگامیکه دیدند و دانستند که ایشان گذاشته نمیشوند از خواستن و سوال کردن گفتند اے پروردگار میخواهیم که باز گردانی جانهائے مارا در تنهائے ما و مارا در دنیا بفرست تا آنکه کشته شویم در راه تو و شهید شویم در راه تو بار دیگر پس چون دید و دانست پروردگار تعالی که نیست ایشانرا هیچ حاجت از جهت حصول ثواب عظیم گذاشته شدند ۔ روایت نمود این حدیث را مسلم رحمة الله علیه ۱۲

الآیۃ ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون
الآیۃ + قال ای ابن مسعود انا قد سالنا ای رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
فقال یعنی النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ارواحہم ای ارواح المقتولین فی
سبیل اللہ فی اجواف طیر خضر الطیر جمع طائر ویطلق علی الواحد وخضر
بضم وسکون جمع اخضر ای یخلق لارواحہم بعد ما فارقت ابدانہم ہیاکل
من تلک الہیئۃ تتعلق بہا وتکون خلفا عن ابدانہم والیہ الاشارۃ بقولہ
تعالی بل احیاء عند ربہم فیتوسلون بہا الی نیل مایشتہون من اللذائذ
الحسیۃ والیہ یرشد قولہ عز وجل یرزقون فرحین بما آتاہم اللہ من فضلہ
لہا ای للطیر او للارواح قنادیل معلقۃ بالعرش بمنزلۃ اوکار الطیر
تسرح ای تسیر وترعی وتتناول من الجنۃ ای من ثمراتہا ولذاتہا حیث
شاءت ثم تاوی ای ترجع الی تلک القنادیل فاطلع الیہم ربہم اطلاعۃ
فقال ہل تشتہون شیئا فقالوا ای شیء نشتہی ونحن نسرح من الجنۃ حیث
شئنا ففعل ذلک ثلث مرات فلما راوا انہم لم یترکوا من ان یسئلوا قالوا یا رب
نرید ان ترد ارواحنا فی اجسادنا حتی نقتل فی سبیلک مرۃ اخری فلما رای
ان لیس لہم حاجۃ ترکوا۔ رواہ مسلم دریجا دو شبہ ایراد کردہ اند شبہ اول آنکہ
این تنزیل و تنقیص ارواح ست کہ از ابدان انسانی برآوردہ بابدان حیوانی درآرند۔
شبہ ثانی آنکہ جماعہ کہ بتناسخ ونقل روح قائلند باین حدیث تمسک مے آرند جواب این
شبہات بچند وجہ ست اول آنکہ نہادن این ارواح در اجواف طیور برائے احیاء

ل؎ فی المشکوۃ انا قد سالنا عن ذلک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال الخ ۱۲ ؎٢ اشارت ست
بکریمہ کہ واقع ست در آل عمران وپارہ لن تنالوا یعنی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون
الخ یعنی ومردہ گمان مکن کسانے را کہ کشتہ شدہ در راہ خدا بلکہ زندہ اند نزدیک پروردگار خویش روزی دادہ میشوند شادان
بانچہ عطا کردہ خدا ایشان را از فضل خود الخ ۱۲

اَبدانِ آن طُیور نیست تا توہّم تناسُخ پیدا آید بلکہ در رنگِ آنست کہ مروارید یا متاعِ
نفیس را در صندوق بنہند بجہتِ تشریف و تکریم آن ہر چند این اَرواح مُحِی آن اَبدان
نباشند امّا رواست کہ متوسّل آن اَبدان نِعَم و لذّات فرا گیرند حتّے کہ در بدنِ انسانی ن نباشند
تصرُّف میکنند ہر چند محی انسان نیستند امّا بالَم و لذتِ انسان متلذِذ و متاَلِّم ن نیست ن متنعمند
میگردند پس این اَبدانِ طُیور مر آن اَرواح را در رنگِ آلات و مَراکِب باشند تا بسبب ن میگردد
آن اَبدان ہر چہ میخواہند در بہشت جائے میگیرند و تفرُّج مینمایند و مُشاہدہ میکنند
آنچہ در بہشت ست از اَزہار و رَیاحین و مانندِ آن و مُبتہج و ملتذ میگردند از قربِ حق ن متلذذ
جَلّ وعَلا و جوارِ فرشتگانِ مقرَّب وجہ دوم آنست کہ گفتہ اند کہ میتواند این اَرواح
متمثِّل میشوند بصُوَرِ طَیرِ خُضر چنانچہ فرشتہ بصورتِ آدمی متمثِّل میشود پس اَبدان سوائے ن شوند
اَرواح نیستند بلکہ اَرواح مُتجسِّد اند و مؤیدِ این توجیہ ست آنچہ در صحاحِ احادیث ن مجسمہ
از طُرقِ متعددہ وارد شدہ ست اَرْوَاحُ الشُّهَدَآءِ طَيْرٌ بِيضٌ وَفِي بَعْضِ الطُّرُقِ فِي
صُوَرِ طَيْرٍ وَفِي بَعْضِهَا اَرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ عِنْدَ اللّٰهِ كَطَيْرٍ خُضْرٍ وجہ تائید آنکہ ظاہر
این احادیث بر تمثُّلِ این اَرواح بصورتِ طَیر مُطابق مے افتد پس حدیثِ ما نحن فیہ
ہم بر آن محمول باشد فَاِنَّ الْحَدِيْثَ يُفَسِّرُ بَعْضُهٗ بَعْضًا وجہ سوم آنست کہ این اَبدان ن سیم ن سیوم
بر صفتِ اَبدانِ انسانیہ اند و ہر چند بر صورتِ طَیر اند لیکن بر صفاتِ طَیر نیستند و معتبر ن صفات ن نیند
صفات و معانی ست نہ صورت و ظاہر جعفرِ طیّار کہ دو جناح دارد و طیران مینماید

۱؎ آن چیزہا کہ بران سوار شوند از قسم مواشی و کشتی ۱۲ ۲؎ شگوفہا و نازبوہا و گیاہ ہائے خوشبو و گلہائے غیر سرخ
۳؎ و یؤیدہ ما فی کتاب الجنائز من المشکوۃ ان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم قال انما نسمۃ المؤمن طیر
تعلق فی شجر الجنۃ حتے یرجعہ اللہ فی جسدہ یوم یبعثہ رواہ مالک والنسائی والبیہقی ۱۲ ۴؎ یعنی جعفر بن ابی طالب
کنیتہ ابو عبد اللہ کان اشبہ الناس خلقا و خُلقا برسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وکان اکبر من علیؓ وکان من المہاجرین
الاولین ہاجر الی ارض الحبشۃ وقدم منہا علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حین فتح خیبر بعثہ الی
موتۃ وقاتل فیہا حتے قطعت یداہ جمیعا ثم قتل فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ ابدلہ بیدیہ جناحین
یطیر بہما فی الجنۃ حیث شاء فمن ہنالک قیل لہ جعفر ذو الجناحین ۱۲ من الاستیعاب ملخصاً

نتوان گفت کہ از بدنِ انسانی بر آمده ببدنِ طیر در آمده است و بعید نیست کہ تسمیۂ آن بطیر بسبب انتقال آنہاست از جائے بجائے بر ہیئۃ طیر نہ مشی بر اقدام چنانچہ آدمی در دنیا میگردد پس ہیچ تنزل و نقص لازم نیاید و گمانِ تناسخ نیز باطل ست چہ این ابدان مقرِ دائمی ارواح نیستند تا مستلزم نفی حشر و نشر گردد چنانچہ اہل تناسخ بآن قائلند بلکہ این ابدان تا روزِ حشر ست چنانچہ در حدیث دیگر آمده است حَتّٰی یَرْجِعَہُ اللّٰہُ اِلٰی جَسَدِہٖ یَوْمَ الْقِیٰمَۃِ لِبَعْثِ الْاَجْسَادِ و بعضے گفتہ اند کہ تناسخ نزدِ اہلِ تناسخ ردِّ ارواح ست بابدانِ دیگر درین عالم نہ در آخرت چہ این جماعہ منکرِ آخرت و بہشت و دوزخ اند وجہ چہارم آنست کہ قاضی بیضاوی گفتہ حیث قال اَلْحَدِیْثُ تَمْثِیْلٌ لِحَالِہِمْ وَمَا عَلَیْہِمْ مِنَ الْبَہْجَۃِ وَالسَّعَادَۃِ شُبِّہَتْ بَہْجَتُہُمْ وَبَہَاؤُہُمْ وَتَمَکُّنُہُمْ مِنَ التَّلَذُّذِ بِاَنْوَاعِ الْمُشْتَہِیَاتِ وَالتَّبَوُّءِ مِنَ الْجَنَّۃِ حَیْثُ یَشَاءُوْنَ وَقُرْبُہُمْ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی وَانْخِرَاطُہُمْ فِیْ عُمَّارِ الْمَلَاِ الْاَعْلٰی الَّذِیْنَ حَوْلَ عَرْشِ الرَّحْمٰنِ بِمَا اِذَا کَانُوْا فِیْ اَجْوَافِ طَیْرٍ خُضْرٍ تَسْرَحُ مِنَ الْجَنَّۃِ حَیْثُ شَاءَتْ وَتَاْوِیْ اِلٰی قَنَادِیْلَ مُعَلَّقَۃٍ بِالْعَرْشِ وجہ خامس آنکہ بخاطرِ فاترِ این مسکین راه یافتہ است آنست کہ میتواند کہ طیرِ خضر کنایہ از لطیفۂ اخفیٰ باشد از لطائفِ خمسۂ عالمِ امر کہ قلب و روح و سر و خفی و اخفیٰ ست و اخفیٰ اعلائے لطائفِ عالمِ امر ست و فوقِ ہمہ آن و در شانِ آن در حدیث قدسی کہ نقل میکنند آمده است وَفِی الْاَخْفٰی اَنَا[1] و تعبیر این لطیفہ بطیر برائے آنست کہ طیرانِ عالمِ قدس مینماید و از ہمہ آن لطائف بالا میرود و چہ اصلِ او در مراتبِ وجوب فوقِ اصولِ لطائفِ عالمِ امر ست و خضر بجہت آنکہ نورِ اخفیٰ را نورِ سبز قرار داده اند کہ بہترین رنگہاست و تحسینِ روح بمقامِ اخفیٰ کہ فوقِ او ست بمراتب[2]

[1] یعنی حق تعالیٰ فرماید کہ من در لطیفۂ اخفیٰ موجودم چنانکہ فرموده ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن ۱۲

[2] یعنی بدو مرتبہ چہ فوقِ روح سر ست و فوقِ سر خفی ست و فوقِ آن اخفیٰ ۱۲

وطیران آن در ضمن اخفی کمال اوست وباین طیران بجائے میرسد که از اصل خود میگذرد واز استعداد خود ترقی مینماید واز همه آن لطائف بالا میرود وحق جوار بمن فی الاخفی وفی الاخفی انا وارد شده است پیدا میکند خوش گفت **بیت**

مور مسکین هوسے داشت که در کعبه رسد ✣ دست در پاے کبوتر زد وناگاه رسید

وچون اخفی را این قرب ومنزلت باشد که قنادیل معلقه بالعرش در حق آن توان گفت والروح بعد وصوله فی جوف الاخفی تسرح من جنة القرب والوصال حیث شاءت ثم تأوی الی تلک القنادیل ویعرج الجزئی الی مقام الکلی ویمحو القید فی الاطلاق الماحی للآثار فتکون فی غایة القرب ونهایة الوصال کان الاول اشارة الی قاب قوسین والثانی ایماء الی او ادنی وهذه الحالة تحصل للروح بمصاحبة الاخفی وزوال التعین والاثر من آثار الاخفی ولقد شاهدنا بعض السالکین الذین ولایتهم غیر ولایة الاخفی حصل لهم فی صحبة الشیخ المتحقق بکمالات الاخفی الواصل الی الولایة المحمدیة التی هی ولایة الاخفی کمالات الاخفی وتحقق بجاذبة صحبة الشیخ بتلک الولایة وعرج ببرکة شیخه فوق استعداده خوش گفت **بیت** اگر این لحظه ممکن کار شب نیست ✣ ز بخت مقبلان این هم عجب نیست ✣ ومما ینبغی ان یعلم انه یجوز ان یحمل کینونة تلک الارواح فی جوف الاخفی وعروجها الی تلک الدرجة العلیا محمولا علی ظاهره وحقیقته ویجوز بناء علی ان الاخفی بمقتضی الحدیث النفیس محل القرب وموطن الوصل ان یکون کنایة عن حصول مراتب القرب لها ووصولها الی درجات الوصل سواء کان بوصولها الی مقام الاخفی وتحققها بکمالاته او بطریق آخر کما لا یخفی علی ارباب العرفان من کل من اللطائف طریقا موصلا الی المطلوب وان کان الطرق متفاوتة فی الوصول والایصال بتفاوت العلو والسفل الواقع فیما بینهن فان قیل

مقتضیٰ قولہٖ فی الاخفیٰ انا ان یکون الطرق کلھا منتہیۃً الی الاخفیٰ قلنا الظاہر المراد بقولہٖ وفی الاخفیٰ انا وراء الاخفیٰ انا بحیث لا یکون بین الاخفیٰ وبین المطلوب حائلٌ[1] بخلاف الطرق الاخر من اللطائف الاخر لوجود الحائل والوسائط بینھا وبین المطلوب علیٰ ما یشھد بہ الذوق والوجدان ++

مکتوب (۶) ششم

سلطان اورنگ زیب عالمگیر ... مکتوب ۱۳۴-۲۳۱-۲۳۶

بسلطان وقت در ذکر مواعظ و ادائے شکر نعمت امن و امان بموجب من لم[2] یشکر الناس لم یشکر اللہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم سبحانک ما اعظم[3] شانک و اظھر برھانک انت الشاھد فی العین ولا یشاھدک العین فانت اقرب الی الشیء من عینہٖ وقد حال الحجب فی البین صل علی الھادی الیک بعد ما وقب غاسق الجھالۃ وارتفع ظلم الضلالۃ محمدٍ اشرف البریۃ والہٖ وصحبہٖ ذوی النفوس القدسیۃ ما دارت الازمان وتسلسلت الاسباب والاکوان عن معاذ بن جبلؓ انہ قال قد اخذ بیدی رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم فمشی قلیلاً فقال یا معاذ اوصیک بتقوی اللہ تعالیٰ وصدق الحدیث ووفاء العھد واداء الامانۃ وترک الخیانۃ ورحمۃ الیتیم وحفظ الجوار وکظم الغیظ ولین الکلام وبذل السلام ولزوم الامام والتفقہ فی القراٰن وحب الاٰخرۃ والجزع من الحساب وقصر الامل وحسن العمل وانھاک ان تشتم مسلماً او تصدق کاذباً او تکذب صادقاً او تعصی اماماً عادلاً وان تفسد فی الارض یا معاذ اذکر اللہ عند کل شجرٍ وحجرٍ واحدث بکل ذنبٍ توبۃً[4] السر بالسر والعلانیۃ[5] بالعلانیۃ

(حاشیہ: وما اظھر — ن فی — ن والتفقہ — ن وایاک)

---

[1] ولعدم الحیلولۃ بینھا عبر بالظرفیۃ فافھم ۱۲ [2] ھکذا ورد فی الحدیث عن النبی صلی اللہ علیہ والہٖ وسلم ۱۲ [3] تعجب وتعجیب من عظم الشان وظھور البرھان ۱۲ [4] قولہ السر منصوب علی انہ بدل کل من التوبۃ وتفصیل لھا یعنی احدث الرجوع المخفی فی السوء المخفی ۱۲ [5] تمسک بظاھر الحدیث بعضھم فقالوا لا بد للذنب العلانی من التوبۃ العلانیۃ والمختار عند ارباب الاخیار انہ امر استحبابی ۱۲ از حاشیہ حصن حصین

رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي كِتَابِ الزُّهْدِ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رض قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُوْلَ اللهِ كَمْ أَعْفُ عَنِ الْخَادِمِ فَصَمَتَ عَنْهُ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ يَا رَسُوْلَ اللهِ كَمْ أَعْفُ عَنِ الْخَادِمِ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعِيْنَ مَرَّةً رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيْحِهِ کمترین دعاگویان نیازمند بعرض اشرف اعلی حضرت سلطان الاسلام ظِلِّ اللهِ تَعَالَى عَلَى الْأَنَامِ بَاسِطِ مِهَادِ الْعَدْلِ وَالْإِنْصَافِ هَادِمِ أَسَاسِ الْجَوْرِ وَالْإِعْتِسَافِ ؎ خلیفۂ ملک الآفاق سطوتہ • والحق کان مداہ آیتہ سلکا • یحوم حول ذراہ العالمون کما تری الحجیج ببیت اللہ معتمرا • حضرت امیر المؤمنین انار اللہ برہانہ میرساند و اظہار نیازمندی و خاکساری و ادائے شکر و ثنائ نعمت امن و امان و رونق اسلام و قوت شعائر آن مینماید و بوظیفۂ دعائے ازدیاد عمر و اُبہت[1] و ظفر و نصرت کہ از مدت مدید بآن اُنس و اُلفت یافتہ است در زاویہ نامرادی و گوشۂ شکستگی با جمعے از درویشان اشتغال دارد از آن روئے کہ این دعا از صمیم قلب است و عن ظہر الغیب امید ست کہ قرین اجابت باشد آفتاب دولت و سلطنت بر افق مجد و علی تابان باد بالنبی الامی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات و التحیات و البرکات العلی •

آنکہ	مکتوب (۷) ہفتم	طیبہ

بشیخ محمد صدیق سرہندی در رفع شبہ کہ بر معنی کلمہ طیبہ کہ نزد قوم بہ لا موجود الا اللہ مقرر است نمودہ بود • بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى صحیفۂ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید چون مشتمل بر سلامتی و جمعیت احبہ بود مسرت بر مسرت بخشید توقع کہ ہمیرین منوال بار بار سال احوال خیر مآل مبتہج و مسرور میساختہ باشند

[1] قولہ ابہت بضم اول و تشدید بائے موحدہ مفتوحہ در فتح ہا بمعنے بزرگی ۱۲

نوشته بودند که کلمهٔ لا اله الا الله مشتمل بر دو چیز ست یکے نفی و یکے اثبات آیا از من جزو ن
نفی نفی ما سوی الله مراد وست یا نفی آلهه باطله مخدوما هر دو معنی محذور ست سالکان این
راه اکثر بمعنی اول تکرار میکنند و بامداد این کلمهٔ طیبه نفی وجود و کمالات تابعهٔ وجود از خود تابع
مینمایند و از هستی موهوم منخلع گشته به نیستی و عدمیت ذاتی متحقق میگردند و فنا که
رکن اعظم ولایت ست حاصل مینمایند نوشته بودند که اگر نفی ما سوی الله مراد باشد
هیچ مضایقه نیست مخدوما شبهه که بر شق ثانی ایراد کرده اند اینجا نیز وارد میشود و محل
مضایقه میگردد چرا که اگر ما سوی الله موجود ست بنفی ما منتفی نمیگردد و اگر موجود نیست نفی چه ن
آن تحصیل حاصل ست در جواب گوئیم که سالک تکرار این کلمه بعنوان لا مقصود الا الله
میکند و باین تکرار نفی مقاصد و مرادات خود مینماید هر مراد و مقصودے سد سکندری این راه
است سالک تا از مرادات خود بر نیاید و هیچ مقصودے غیر از حق سبحانه در ساحت سینهٔ او بر نیاید
نماند و تعلق حبی و علمی او از اشیا گسسته نشود بحوالی بارگاه عزت راه نیابد مصرع
در تو یک آرزو ابلیس تست * وح فلا اشکال اگر بعنوان لا موجود بگوئیم هم محظورے
مدفوع ست چه برین تقدیر گوئیم ما سوی الله موجود نیست معدوم ست لیکن موجود نما ست
مصرع ما عدمهائیم هستیها نما * در رنگ دائرهٔ موهومه که از گردش نقطهٔ جواله بهم رسیده
است بنا بر آن در ذهن عوام و متخیلهٔ سالک بعنوان موجود مقرر شده است
سالک بتکرار این کلمه نفی وجود آن مینماید تا از غلط حس بر آید و از جهل مرکب وا رهد و در
دیدهٔ بصیرت او جز یک موجود نماند و در وصف خاص او که وجود ست دیگرے را شرکت نبود
نوشته بودند که اگر مراد نفی آلهه است که معتقد کفار ست پس ما را که نه آلهه باطله در ذهن ست اہل انکار
و نه در خارج گفتن این نفی و اثبات چه فائده دارد مخدوما فائدهٔ آن تبری ست از کفر و
بیزاری ست از شرک و تجدید ایمان ست و اثبات توحید در حدیث آمده است

---

[۱] پس قول شما هیچ مضایقه نیست چگونه راست می آید ۱۲ [۲] اذ یکون المعنی ح لا مقصود الا الله وهذا صحیح من غیر تکلف ۱۲ [۳] یعنی بسبب موجود نما بودنش ۱۲ [۴] نادانی از نادانی خود ۱۲

جدّدوا ایمانکم بقول لا اله الا الله بهر گفتن آن چندین حسنات در نامهٔ او مینویسند و
کفارت[۴] چندین سیئات مینمایند و در حدیث است من[۱] قال لا اله الا الله و مدّ ها هدمت
اربعة آلاف من الکبائر و در بالا گذشته است سالکان راه اکثر بمعنی اول تکرار میکنند نوشته
بودند اگر فی الواقع آلهه باطله موجود نیست پس نفی آن تحصیل[۲] حاصل است و اگر موجود است پس
از نفی او منتفی نمیشود و موجود نفس الامری معدوم نمیشود و همچنین معدوم نفس الامری بوجود
نمی آید مخدوما این شبه بر تقدیری است که از لا اله لا موجود خواهیم و نفی وجود آلهه کنیم لیکن
اگر نفی استحقاق عبادت آن نمائیم و معنی کلمهٔ طیبه لا مستحق للعبادة و لا معبود بالحق الا
الله گوئیم چنانچه علما گفته اند هیچ شبهه وارد نمیشود و آنچه نوشته اند که موجود نفس الامری
معدوم نمیشود و معدوم بوجود نمی آید این هر دو مقدمه در حیز منع[۳] است و بر اصول اسلامیه
درست نمیشود مذهب حکما است کما حقق فی موضعه والسلام علی من اتبع الهدی و التزم
متابعة المصطفی علیه و علی آله من الصلوات و التسلیمات افضلها و اکملها.

بنفی

مکتوب هشتم (۸)

بخواجه عبد الله اسلام خانی در حل سوال و از تطبیق در میان قول مشایخ لا یذکر الله الا
الله که نافی وجود سالک است و در آیهٔ کریمه کی نسبحک کثیرا و نذکرک کثیرا که مثبت
وجود ذاکر است. بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی
نوشته بودند که در کلمات اکابر واقع شده است ما قال الله الا الله و لا یذکر الله
الا الله و امثال آن ازین نفی وجود ذاکر مفهوم میشود و از آیه و اذکر ربک اذا نسیت

۱ یعنی هر که گوید این کلمهٔ طیبه را و بکشد و دراز کند آن را یعنی بمد خواند لا اله را از برای مبالغه در نفی الهیت غیر حق سبحانه افگنده شود و بر طرف گردانیده شود چهار هزار از گناهای کلان ۱۲ واعلم انه استحب العلماء ان یمد الصوت بقول لا اله الا الله والحدیث هذا فی کنز العباد فی تذکرة الموضوعات ۱۲ ۲ و آن غیر مجوز است ۱۲ ۳ قوله در حیز منع یعنی ممنوع است و مسلم نیست و بی دلیل است و دلیل بر آن باید آورد ۱۲ ۴ پوشانیدن بسیار از بدیها ۱۲

و آیۂ کَیْ نُسَبِّحَکَ کَثِیْرًا وَّنَذْکُرَکَ کَثِیْرًا وجودِ ذاکر معلوم ست تطبیق چہ باشد بدانند کہ
بندہ بسیر وسلوک ہرگز حق نشود ودر ہیچ وقت قیدِ امکانی ازوے زوال نپذیرد بیت

سیہ روئی ز ممکن در دو عالم ❁ جدا ہرگز نشد واللّٰہ اعلم

لیکن سالک در ہنگامِ محویت واستہلاکِ تعینِ امکانی خود را متحقق بوجودِ حقانی ومتخلق
باخلاقِ او تعالیٰ میابد ودر عبادات واذکار وجز آن وجودِ خود را درمیان نمی بیند لَا
یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وامثالِ آنرا بر زبان مے آرد پس این معاملہ در شہودِ سالک ست وبس
عہ کسے کو در خدا گم شد خدا نیست ❁ پس آنچہ از آیۂ کریمہ معلوم ست حقیقت ونفس
الامر نیست وآنچہ در کلامِ اکابر واقع شدہ است محمول بر تشبیہ وتجوز ست ودیگر آنچہ در (ن امر ست)
کلامِ اکابر واقع شدہ است مَا قَالَ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مراد از اللّٰہ درینجا مرتبۂ وجوب ست کہ جامعِ اسماء و
صفات وشیون واعتبارات است چہ فنا وبقا درین مراتب ست وآنچہ در آیتہائے
قرآنی واقع ست مراد ازان مرتبۂ ذات ست پس در مرتبۂ صفات واعتبارات چونکہ نفیِ
وجودِ سالک ست باعتبارِ فنا واستہلاک مَا قَالَ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ راست ودرست ست ودر
مرتبۂ ذات بے ملاحظۂ اعتبارے از اعتبارات فنا وبقا مقصود نیست پس ذاکر را دران (ن منصور)
موطن نسبتِ اثنینیت باذکور ست ہر چند باصولِ خود فنا وبقا یافتہ باشد پس
درانجا وَاذْکُرْ رَبَّکَ وَکَیْ نُسَبِّحَکَ صادق بود ❁ ❁ (ن درانجا)

مکتوب نہم (۹)

بقاضی عنایت اللّٰہ در نصائحِ ضروریہ ودر تعلیمِ طریقۂ علیہ کہ غائبانہ از آنحضرت طلب نمودہ (ن داشتہ)
بود ❁ بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ
محمدٍ وآلہ کما یحری ❁ اما بعد صحیفۂ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند بورودِ آن مبتہج و (ن مشرف ومبتہج)
مشرف گردید مخدوما گرفتاریِ ماسوای حق جل وعلا از اشد امراض قلبیہ است فکرِ ازالۂ آن

از اہم مہام ست مصرع در خانه اگر کس ست یک حرف بس ست • مکتوب شریف بعد رسیدن و مطالعه نمودن گم شده توقف در جواب آن ہمین شد که ہرگاه بہم رسد بعد نظرِ ثانی جواب آن نوشته شود تا حال بہم نرسید ناچار بکلمهٔ چند تصدیع ده گشت اظہارِ شوق و انبا از درد طلب نموده بودند این شوق را نعمتِ عظمیٰ دانند و این درد را سرمایهٔ سعادت تصور فرمایند عزیزی گفته است اگر نخواستے داد ندادے خواست حق سبحانه آتشِ این شوق را مشتعل سازد و شعلهٔ طلب را سربلند گرداند تا از ماسوی الله بالکل بیگانه کند و از کشاکشِ لاطائل بتمام وارہاند طلبِ طریقه نموده بودند مخدوما مدارِ کار در طریقهٔ ما بر صحبت ست بصحبت و توجهِ پیرِ کامل طالبِ صادق ترقیات میفرماید و بمدارجِ قرب عروج میکند این معامله به پیام و نوشتن راست نیاید بہر حال طریقه را مینویسید بعمل آرند از خلو بہتر ست فرد گر ندارم از شکر جز نام بہر • زین بسے بہتر که اندر کام زہر • بدانند که اوّلِ شرطِ این راه توبه ست توبه بکنند و بگویند خداوندا ہر گناہے و تقصیرے که از من بوقوع آمده است بدانستگی من یا بنادانستگی من ازان توبه کردم و برگشتم و سه بار این استغفار بخوانند أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيْمَ الَّذِيْ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ وَأَتُوْبُ إِلَيْهِ بعد ازان زبان را بکام بچسپانند و لبہا را ببندند و متوجهِ قلبِ صنوبری که آشیانهٔ حقیقتِ جامعهٔ قلبیه است و محلِّ آن پہلوئے چپ ست زیرِ پستانِ چپ گردند و بزبانِ دل تکرارِ لفظِ مبارک الله الله بکنند چنانچه در دل حرفے بگذرانند درین ذکر حبسِ دم نکنند و نه دم را در ذکر دخل دہند دم بطور خود مے آمده باشد و زبان را اصلا حرکت نه دہند و مداومت برین ذکر نمایند چه در نشستن و چه در برخاستن و چه در خوردن و چه در خفتن با وضو و بے وضو ہمه وقت بگویند گفته اند دست بکار دل بیار محلِ نظرِ مولیٰ دل ست دل را پاک باید داشت و از التفاتِ بما دونِ حق سبحانه یکسو باید کرد بیت

مطلوب

بیت

توبه کنند ازان

طریقِ ذکر

دورن

---

۵۱ یعنی از ضروری ترین ضروریات ست ۱۲ ۵۲ یعنی اگر حق سبحانه و تعالی اراده دادن و مهربانی نمودن نداشتے این خواست و شوق و درد ندادے و پیدا ننمودے پس این شوق و درد علامتِ عنایتِ حق ست جل وعلا ۱۲ ۵۳ ورد فی الحدیث من قال هذه الکلمة غفر له وان کان قد فر من الزحف وفی روایة من قال ثلث مرات وفی روایة خمس مرات غفر له وان کان علیه مثل زبد البحر ۱۲ ماخوذ

ذکر گو ذکر تا ترا جان ست + پاکی دل ز ذکر رحمان ست

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى +

مکتوب دهم (۱۰)

بمیرزا لطیف بخاری در ترغیب بر مداومت ذکر و تحریص بر تحصیل فنای قلبی + بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْاَعْلٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهِ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الْوَرٰى وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الْبَرَرَةِ التُّقٰى اَحوال و اوضاع فقرای این حدود مستوجب حمد ست امید که آن عزیز الوجود نیز بسلامت و بعافیت بوده بر جادهٔ شریعت علیه و سنت سنیه مستقیم و مستدیم باشند و از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفته بیت قومے ز وجود خویش فانی + رفته ز حروف در معانی + اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسب مرضیات مولای حقیقی جل شانه بجان کوشند و فرصت را غنیمت شمرند و توشهٔ آخرت را آماده سازند چندان مداومت بذکر قلبی نمایند که ذکر و حضور ملکهٔ دل شود و صفت لازمهٔ او گردد که بنفی منتفی نشود چنانچه سمع صفت سامعه و بصر صفت باصره و انقطاع تام دل را از ماسوی حاصل شود و نسیان ما دون او تعالی نماید بحدے که اگر بتکلف ماسوی بیاد او دهند یادش نیاید این حالت معتبر بفنای قلبی ست و منزل اول ست از منازل وصول مصرع این کار دولت ست کنون تا کرا دهند + مخدوما مکرما صلاح آثار تقوی شعار شیخ عبد الرحمن از عزیزان ست و از دوستان صمیم هر قدر رعایت و تفقد حال مشار الیه خواهند فرمود سبب مسرت فقرا خواهد شد

مکتوب یازدهم (۱۱)

[illegible]

[illegible]

بمحمد باقر لاهوری در ذکر بعضے از نصائح ضروریه و آنکه بعضے از اقسام اجازت موقوف بر کمال مجاز له نیست + بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ اَكْمَلُ الْحَمْدِ

علیٰ کُلِّ حالٍ وَالصَّلوٰةُ وَالسَّلَامُ الْأَتَمَّانِ الْأَکْمَلَانِ عَلیٰ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِیْنَ • صحیفۂ گرامی کہ از راہِ محبت ارسال داشتہ بودند رسید خوشوقت گردانید باید کہ ہمیشہ بدین منوالِ احوال را نویسان باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است آنچہ از سرگذشت خود و مقدماتِ طلب و ہجوم وساوس اوّلاً و قلّت آن ثانیاً و از حلاوت ذکر و ظہورِ اشواق و اذواق نوشتہ بودند ہمہ بوضوح انجامید خوش گفتہ بیت

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم • کہ نو پروازم و شاخِ بلند آشیان دارم

چون درین راہ درآمدہ اید مردانہ درآئید و لوازمِ طلبگاری را کار فرمائید و عروۂ[۱] وثقیٰ شریعت غرّا را از دست ندہید و سُنَنِ نبویہ را علیٰ صاحبِہا الصَّلوٰةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ بدندان محکم گیرید و از بدعت و صحبتِ مبتدع محترز باشید و کمرِ ہمت را در خدمت مولائے حقیقی جلّ سلطانہٗ چست بربندید و دوامِ توجہ و اقبال را بجنابِ قدس او تعالیٰ از اجلِ نعم دانید و استہلاک و اضمحلال در فضائے اطلاق اعظمِ مقاصد شمرید و ہرچہ مانع و منافیِ آن دولت باشد صد فرسنگ راہ ازان بگریزید و بر محبت و اطاعتِ شیوخ مستقیم باشید کہ مدارِ این راہ بر آن ست گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ ست اجازتے کہ بشما گفتہ آمد موافقِ آن بعمل آرید این نوعِ اجازت برائے آنست کہ چند کس یکجا نشستہ مشغولی کنند در طریقۂ ما از تنہا نشستن این روش بہتر ست تا فیضِ یکدیگر بہمدیگر منعکس شود موقوف بر کمالِ مجازنہ نیست این قدر ہست کہ او سرحلقہ مے شود و درین ضمن ہم تربیتِ اوست و ہم تربیتِ مسترشدانِ او حق سبحانہٗ بدرجاتِ کمال و اکمال ترقیات دہاد و از عُجب و پندار برہاناد • وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلیٰ سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفیٰ عَلَیْهِ وَعَلیٰ اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلیٰ •

[۱] بضم اول و ضم واو دوم و سکون ثائے مثلثہ و فتح قاف بمعنی دستاویز محکم و عروہ کہ بمعنی رسن شہرت دارد خطاست ۱۲ غیاث

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بحافظ محمد شریف لاہوری در تذکیر ۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ
(تذکیر)
وتبلیغ الدعوات میرساند احوال و اوضاع اینجد ومستوجب حمد ست والمسئول من اللہ
سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ
علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ فانہا ملاک الامر ومدار النجاۃ ودونہ خرط
القتاد احوال را نویسان باشند وتوشہ آخرت را آمادہ سازند وگریہ سحر را مغتنم شمرند وروزبہ
بوند من استوی یوماہ فہو مغبون دوستان را بدعاے سلامتی خاتمہ یاد آرند والسلام
(دارند)
علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات
والتسلیمات والبرکات العلی ۔

مکتوب (۱۳) سیزدہم

نیز بحافظ محمد شریف لاہوری در موعظت ۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ
وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب شریف کہ در نیولا ارسال داشتہ بودند رسیدہ سبب
مسرت گردید بجمعیت باشند وہموارہ در ترقی بوند من استوی یوماہ فہو مغبون چون
نسبت شما باین اکابر قوی ست امیدوار بہاست بالجملہ آنچہ نقد ست آنرا بناز دارند وشکر
آن بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم وآنچہ نسیہ است مترصد حصول آن باشند فان
المرء مع من احب گریہ سحری را مغتنم شمرند وتوشہ آخرت را آمادہ سازند جاءت الراجفۃ
(سحرا)
(النفخۃ الاولی ۱۲) تتبعہا الرادفۃ (النفخۃ الثانیۃ ۱۲) جاء الموت بحذافیرہ (بتمام خود ۱۲) جاء الموت بما فیہ مامول از دوستان
دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام ۔

؎ عن ابی بن کعب قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا ذہب ثلثا اللیل قام فقال یا ایہا الناس اذکروا اللہ اذکروا اللہ
اذکروا اللہ جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ جاء الموت بما فیہ جاء الموت بما فیہ رواہ الترمذی م المشکوۃ باب البکاء

مکتوب (۱۴) چہار دہم

بسوے ضیاء الدین حسین الملقب اسلام خان المتوفی ۱۰۷۶ھ

باسلام خان در اسرارِ عشق و خواصِ آن ، بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْاَعْلٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهِ الْمُجْتَبٰى وَعَلٰى سَائِرِ عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ، التفات نامہ گرامی کہ بمصحوبِ ڈاک چوکی ارسال داشتہ بودند رسید چون مشعر از سلامتیِ آن مشفق مع توابع بود سببِ فرحتِ فراوان گردید اظہارِ گلہ مندی از قلتِ ارسالِ مراسلات نمودہ بودند مگر ما فقیر درین معنی بسیار کاہل ست مَعَ ذٰلِكَ مترددانِ آن حدود ہم کم اند معذور خواہند داشت خدا نخواستہ باشد جَلَّ شَانُہٗ کہ در نسبتہا فتورے و در محبتہا قصورے رفتہ باشد بلکہ بہ تطاولِ زمان امید ست کہ نسبتِ معنوی بیفزاید و بمرورِ شہور آتشِ شوق مشتعل شود و بادۂ محبت در جوش آید ؎ شرابِ کہنہ را لذت دگر دارد ، ہر چند کہ کُلُّ جَدِيْدٍ لَذِيْذٌ لیکن شوق و محبت ہر قدر کہنہ بود و دیرینہ تر باشد نشۂ دیگر آرد و ثمراتِ بے اندازہ بخشد حبِ قدیم کہ سلسلۂ وجود و ایجاد را جنبانیدہ است و عشقِ دیرینہ است کہ عاشق را از معشوق جدا ساختہ و شوقِ ازلی ست کہ اشدِ شوق بمعشوق منتسب گردانیدہ و بر شوقِ حادث غالب آمدہ عجب معاملہ است عشق ہر چند منشائے ظہور و اظہار گشتہ و کثرت را از وحدت نمودار ساختہ است نسبتِ اضمحلالِ کثرت و واسطۂ استہلاک و فنائے عاشق در معشوق ہم عشق ست عَرَفْتُ رَبِّيْ بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ ؎ در عشق چنین بو العجبیہا باشد ، ظہورِ اثنینیت مقتضائے ذاتِ عشق ست چہ نسبت را از وجودِ اثنین چارہ نبود و محبت بے محب و محبوب صورت نہ بندد و محوِ اثنینیت تقاضائے صنعتِ عشق ست کہ بِاَحَدِ الْمُنْتَسِبَيْنِ قائم ست یا گوئیم کہ عشقِ معشوق مثبتِ اثنینیت ست و وجودِ عاشق میخواہد و عشقِ عاشق سببِ محویتِ عاشق ست و نافیِ اثنینیت فنا و محویتِ عاشق بکمال بے جذبِ معشوق صورت نمے بندد

۱؎ رونق گلشن باین اطراف ۱۲ ۲؎ و گمذشتن ماہہا ۱۲ ۳؎ اشارت ست بحدیثے کہ وارد ست اندرین باب ۱۲ ۴؎ یعنی زیراکہ عشق نسبت ست و نسبت را از وجود لابدّ ۱۲

درین باب ن
مصرع
گردد / دگر دارد ن
الست ن
مصرع
منتسبین ن
صنعت

پس عمده درین باب نیز عشقِ معشوق آمد خوش گفت ببیت ادائے حقِ محبت عنائے
است ز دوست ✦ وگرنہ عاشقِ مسکین بہیچ خورسندست ✦ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ
عَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَ
التَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ الْعُلٰی ✦

مکتوب (۱۵) پانزدہم

نیز با سلام خان در بیانِ آنکہ آدمی را ناگزیرست کہ تاملُ نماید کہ برائے فردا چہ آمادہ کردہ است
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَضْعَافَ مَاحَمِدَهٗ جَمِیْعُ خَلْقِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
عَلٰی حَبِیْبِهٖ مُحَمَّدٍ خَیْرِ خَلْقِهٖ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الَّذِیْنَ اَقَامُوا الدِّیْنَ وَاَحْیَوا السُّنَّةَ مِنْ خَلْفِهٖ
احوال و اوضاعِ فقرائے این حدود مستوجبِ حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی سَلَامَتُکُمْ وَ
اسْتِقَامَتُکُمْ ظَاهِرًا وَّبَاطِنًا قَالَ اللّٰهُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی یٰۤاَیُّهَا[1] الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَ
لْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ پس بر ہر کس ناگزیرست کہ در حاصلِ کار و نقدِ روزگارِ خود تامّل
نماید و نیک بنگرد کہ برائے روزِ موعود کہ مقدارِ آن پنجاہ[2] ہزار سال ست چہ آمادہ کردہ است و از
حسناتِ او کدام قابلِ قبول ست و کدام لائقِ رد و لعن حق سبحانہ و تعالی آدمی را عبث
و مہمل نیافریدہ[3] است و بطورِ او نگذاشتہ تا ہر چہ داند بکند و ہر طور خواہد زندگانی نماید مقصد
از خلقتِ او ادائے وظائفِ بندگی ست و تحصیلِ فنا و نیستی کہ حاصلِ معرفت[4] ست عبادتے
کہ دران وجودِ عابد در میانست آن عبادت شایانِ جنابِ قدس نیست آنجا ہمہ دینِ خالص[5]
میخواہند و بشرکت راضی نے و معادات و مخالفتِ نفس مے طلبند و ما بوالہوسان در پے

[1] بدانکہ این آیۂ کریمہ واقع ست در سورۂ حشر و پارۂ قد سمع اللّٰہ (۲۸) ۱۲ [2] قولہ پنجاہ ہزار سال اشارت ست بکریمہ کہ واقع
است در سورۂ معارج و پارہ تبارک فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ ۱۲ [3] قال اللّٰہ تبارک افحسبتم انما
خلقنکم عبثا و قال عز وجل ایحسب الانسان ان یترک سدی ۱۲ [4] قال اللّٰہ تبارک و تعالی وما خلقت الجن و
الانس الا لیعبدون ای یعرفونی ۱۲ [5] قال عز وجل الا للّٰہ الدین الخالص ۱۲

مرادات نفسیہ و در استیفاء لذت عاجلہ سعی دارید ہیہات ہیہات وما ظلمہم اللہ ولکن
کانوا انفسہم یظلمون مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام
علیکم وعلی سائر من اتبع الہدیٰ ++

مکتوب (۱۶) شانزدہم

محمد صادق پسر نصیر خان در جواب اسولۂ او و در سخنان جماعہ کہ خود ہا را بسند شیخی گرفتہ اند و در تیہ ضلالت ماندہ اند و معتقدات ایشان نہ بر وفق شریعت غرا است و در تحقیق وحدت وجود و فوائد کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ وما یناسب ذلک + بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ اضعاف ما حمدہ جمیع خلقہ والصلوۃ والسلام علی افضل الرسل وخیر خلقہ محمد وعلی آلہ واصحابہ الذین اقاموا الدین وحافظوا علیہ من خلفہ +
اما بعد مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت وچون متضمن عافیت و استقامت دوستان بود فرحت بر فرحت افزود حمداً للہ سبحانہ کہ از محبت فقرا خالی نیستند و بتقریبے یاد آوری مینمایند از احوال بعضے از ساکنان آن دیار نوشتہ بودند و پارۂ از معتقدات ایشان را بیان نمودہ بودند بوضوح انجامید نوشتہ بودند کہ مذکور توحید بسیار ست ہمہ اوست میگویند و اسم ذات میگویند کہ اسم کل ست چنانچہ اسم زید کہ آنچہ در زید ست وجود زید ست ہمہ اسم علیحدہ دارد پس بدن کجاست ہر عضو را اسم جدا است و زید ہیچ جا نیست ہمچنین در اینجا ہم میگویند کہ حق سبحانہ وتعالی باین قسم در جمیع اشیا بظہور آمدہ است و ابد الدہر باین طور گذشتہ و خواہد گذشت پس اگر ہر شے را اللہ بگوئیم جائز باشد کہ فنائے مطلق نیست مگر بحسب ظاہر وجود موہوم متحد ومامؤدّاے این عبارات نفی وحدت و اثبات کثرت ست کہ منافی مذہب محققان صوفیہ است و انحصار وجود مطلق ست در

۱ قولہ تیہ بالکسر بیابانے کہ روندہ دران ہلاک شود ۱۲ غیاث ۲ یعنی مجموع عوالم و مجموع موجودات ۱۲

وجودِ مقیدات یعنی وجودِ حق جَلَّ وَعَلَا در وجودِ ممکنات منحصرست ومطلق را جز در مراتبِ تقیدات وجودے نہ وبُطلانِ آن اظہر من الشمس ست چہ لازم مے آید کہ حق سُبحَانَہٗ در وجود وسائرِ کمالات محتاج بممکن باشد چنانچہ کلی طبعی کہ منحصرست در افراد ودر وجودِ خود محتاج ست بآنہا بلکہ درین ضمن نفیِ واجب ست تعالیٰ واین کفرِ صریح ست پس[1] البتہ وجودِ واجب را تعالیٰ ورائے وجودِ ممکنات باید شمرد واثبات باید کرد ومطلق را ورائے مقیدات باید فہمید وباید دانست کہ برین[2] تقدیر نسبتِ اثنینیت در وجودِ واجب ووجودِ ممکن پیدا مے شود وقضیہ مقررہ است اَلاِثنَانِ مُتَغَایِرَانِ وچون تغائر آمد اتحادِ ذاتی میانِ واجب وممکن نشد این اشکالیست صعب کہ بر مسئلہ وحدتِ وجود وارِدست زیراکہ اگر مطلق را منحصر در مقیدات میگویند کفر لازم ست چنانچہ گذشت واگر منحصر نیست وجود علیحدہ دارد پس توحید واتحاد نشد واگر گویند اثنینیت وقتے باشد کہ عالم موجود بود عالم نزدِ اینہا جز در وہم نیست میگویند اَلاَعیَانُ[3] مَا شَمَّت رَائِحَۃً مِّنَ الوُجُودِ گوئیم برین تقدیر اتحادِ ذاتی نشد وہمہ اوست نمیتوان گفت موہوم را با موجود چہ اتحادست وکدام عینیت واگر ہمہ اوست باین معنی گویند کہ ہمہ نیستند موجود اوست تعالیٰ پس درست وراست ست لیکن درین ہنگام ہمہ اوست گفتن بطریق تجوز خواہد بود نہ بر سبیلِ حقیقت چنانچہ صورتِ زید را کہ در آئینہ منعکس شود بر سبیلِ تجوز گویند کہ این صورت عین زیدست ویا زید را در آئینہ دیدم بالجملہ ظہورات وعکوسِ شے را بطریقِ تشبیہ وتنظیر عینِ شے میتوان گفت نہ بحقیقت ونفس امر مگر آنکہ اصطلاح برین معنی نمایند کہ خارج از مبحث ست چنانچہ اسد را حمار گویند واصطلاح بربندند فی الحقیقۃ اسد اسد ست وحمار حمار باصطلاحِ اینہا حمار نشود وآنچہ بعض اکابر گفتہ اند ہمہ اوست نہ باین معنی ست کہ مطلق تنزل نمودہ منحصر در مقیدات شدہ وتنزیہ تشبیہ گشتہ است ومرتبہ تنزیہ نماندہ حاشا کہ مرادِ اکابر آن باشد

---

[1] یعنی پس لازم ست بود واجب کہ وجود واجب را تعالیٰ الخ ۱۲ [2] یعنی بر تقدیریکہ وجود واجب ومطلق را ورائے وجود ممکن ومقید اثبات باید کرد وباید فہمید ۱۲ [3] یعنی موجودات خارجیہ بوئے از وجود نہ شمیدہ اند ۱۲

تعالی الله عن ذلک علواً کبیراً بلکه بایمعنی ست که همه ظهورات اوست چنانچه از کتب و
رسائل شیخ محی الدین عربی که سرآمد موحدان ست و تابعان او ایمعنی واضح ولائح ست
و برایمعنی اشکال وارد نمیشود و آنچه گفته اند که ابدالدهر باین طریق گذشته و خواهد گذشت
این سخن قول ست بقدم عالم و این کفر ست و نیز انکار ست از فنا اشیا که قرآن مجید
بآن ناطق ست کل شیء هالک الا وجهه، و نفخ فی الصور فصعق من فی السموت
و من فی الارض و نوشته بودند که بعث باین طریق میگویند که این وجود از خاک ست باز
خاک شود و از خاک گیاه روید و گیاه را حیوانات بخورند و گوشت آنرا شخصے خورد از آن نطفه
شود و از نطفه باز آدم شود و قیامت همین را گویند الخ بدانند که این انکار ست از حشر و نشر و
روز قیامت که کفر و الحاد و زندقه است و انکار ست از احادیث و نصوص قرآنی که روز
قیامت آمدنی ست و مردها از گور برانگیخته شوند و اولین و آخرین در جا معین جمع گردند
و حساب و کتاب در میان آید و میزان برپا شود و پلصراط نصب کنند مومنان متقی از آن
بگذرند و به بهشت روند و کافران در دوزخ افتند و بعذاب مخلد گرفتار شوند انکار این روز
کفر صریح ست قال الله تبارک و تعالی فاذا نفخ فی الصور نفخة واحدة و حملت
الارض و الجبال فدکتا دکة واحدة فیومئذ وقعت الواقعة و انشقت السماء فهی
یومئذ واهیة و الملک علی ارجائها و یحمل عرش ربک فوقهم یومئذ ثمنیة الی اخر
الایات نوشته بودند که میگویند نماز برائے مردم ظاهر بین ست و ذکر قلبی و عبادات دیگر
برائے صافی وجود ست و اگر نه آدم و جمیع اشیا بعبادت مشغول اند سوائے عبادت ظاهر
اگر چه خود اطلاع ندارند و شریعت از برائے مردم ناقص عقل آنسرور گسترانیده اند که فساد
برپا نشود مخدوما هر که نماز و سائر احکام شرعیه را چنین میگوید از جهالت و نقصان عقل

۱؎ یعنی بعضے از ساکنان آن دیار ۱۲ ۲؎ واقع ست در آخر سورۂ قصص ۱۲ ۳؎ بدانکه این کریمه واقع ست در سورۂ زمر
و پارۂ فمن اظلم (۲۴) ۱۲ ۴؎ یعنی ایشان انکار قیامت و بعث نمیکنند اما بعث را باین طریق میگویند که این الخ ۱۲
۵؎ اعلم ان الکریمة هذه واقعة فی سورة الحاقة من الجزء التاسع و العشرین (۲۹) ۱۲

اوست نماز آنست که پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنرا ستون دین فرموده است
هر که آنرا برپا داشت دین را برپا داشت و هر که هدم کرد نماز را دین خود را هدم کرد و نماز را معراج
مومن فرموده که اَلصَّلٰوةُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ و راحت خود در نماز دانست و قرۃ عین در نماز
فرموده اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ • وَقُرَّةُ عَیْنِیْ فِی الصَّلٰوةِ قربیکه در حین ادائے نماز ست بیرون آن
نیست چنانچه در حدیث آمده است اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ اِلَی الرَّبِّ فِی الصَّلٰوةِ ونیز در
حدیث آمده است حجابے که درمیان بنده و خداست جل وعلا در نماز برداشته میشود ونیز
وارد شده است اَلسَّاجِدُ یَسْجُدُ عَلٰی قَدَمَیِ اللّٰهِ فَلْیَسْجُدْ وَلْیَرْغَبْ بالجمله هر کمالے که هست
منوط باتیان باحکام شرعیه است ورائے آن ضلالت و گمراهی ست فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ
اِلَّا الضَّلٰلُ قرآن مجید و احادیث نبوی علی مصدرها الصلوٰة والسلام همه ناطق
باتیان احکام شرعیه اند صراط مستقیم این ست ورائے آن همه سُبُل شیاطین ست
عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رض قَالَ خَطَّ لَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ خَطًّا
ثُمَّ قَالَ هٰذَا سَبِیْلُ اللّٰهِ ثُمَّ خَطَّ خُطُوْطًا عَنْ یَمِیْنِهٖ وَعَنْ شِمَالِهٖ وَقَالَ هٰذِهٖ سُبُلٌ عَلٰی
کُلِّ سَبِیْلٍ مِّنْهَا شَیْطَانٌ یَّدْعُوْ اِلَیْهِ وَقَرَأَ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ الْاٰیَةَ
رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالنَّسَائِیُّ وَالدَّارِمِیُّ کلمه متفقه جمیع انبیا و مجمع علیه علما را بخیالات[1] بیکبارگی
نمیتوان برداشت شریعت برائے ناقص عقلان گفتن عین کفر و الحاد ست اَعَاذَنَا اللّٰهُ
سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاکُمْ عَنْ هٰذَا الْاِعْتِقَادِ نوشته بودند که از بعض کتب و رسائل اینقدر مفهوم
شده است که نه[2] اوست و نه غیر اوست درین باب هم حیران ست که هرگاه نه اوست و نه غیر او
پس چیست جائے حیرانی ست بدانند که اگر عالم را مظاهر اسمائے الٰهی گفته شود تعالی پس عین
ذات او نیست و این ظاهر ست و غیر هم نیست یعنی[3] مباین و مستقل چه اسما و صفات

---

[1] یعنی خیالات باطله که از آن دیست و انفسانیت بعید ست ۱۲ [2] یعنی عالم نه عین حق ست و نه غیر حق جل وعلا ۱۲ [3] یعنی عالم برین تقدیر غیر ذات حقه هم نیست و مراد از غیر مباین و مستقل ست یعنی مباین از حق نیست و نه وجود مستقل دارد ۱۲

چونکہ قائم بذات اند مباین نیند و بخود استقلال ندارند چنانچہ صورت زید کہ در آئینہ منعکس شود
میتوان گفت کہ این صورت نہ عین زید ست و نہ غیر زید نوشتہ بودند کہ وارد شدہ است اِنَّ
اللّٰہَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ باز بیچون و بیچگونہ و بے شبہ و بے نمونہ میگویند جائے حیرانی ست
مخذور ما ہیچ جائے حیرانی نیست آنچہ از دین بقطع و تواتر ثابت شدہ است بآن اعتقاد راسخ
باید داشت و این قسم الفاظ را از ظاہر صرف باید نمود یا علم آنرا بحق سبحانہ حوالہ باید کرد و در اعتقاد
مجمع علیہ شبہہ را راہ نباید داد حق سبحانہ حضرت آدم را علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
بکمالات خویش آراستہ کرد و بصفات خود موصوف ساخت و مرآت اَتَم گردانید پس مشارکتے
و مشابہتے او را علیہ السلام بآنحضرت پیدا شد ہر چند آن مشابہت در اسم بود و آن مشارکت
در صورت باشد نہ در حقیقت مثلاً علم ممکن را در جنب علم واجب تعالیٰ چہ مقدار ست و قدرت
او را با قدرت او تعالیٰ کدام اعتبار و علیٰ ہذا القیاس سائر الصفات پس باعتبار این
مشابہت صوری و مناسبت اسمی بر سبیل تجوز و تشبیہ میتوان گفت اِنَّ اللّٰہَ خَلَقَ اٰدَمَ
عَلٰی صُوْرَتِہٖ اینجا لطیفہ ایست دقیق در لفظ عَلٰی صُوْرَتِہٖ گویا ایمائے ست بآنکہ این مشارکت
و مناسبت در صورت و در اسم ست نہ در حقیقت چہ این کمالات و اوصاف کہ در ممکن ست
در جنب صفات و کمالات واجبی باعتبار اختلاف آثار گویا حقیقت دیگر دارند و ماہیت
مختلف شرکتے نیست مگر در نام و صورت مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ نوشتہ بودند کہ قرآن
را میگویند کہ معجزہ ست اگر مراد آنست کہ مقصود از انزال قرآن آنست کہ معجزہ باشد نہ
چیزہائے دیگر کہ قرآن متضمن آنست از امر و نہی و اخبار پس این فی الحقیقت ناگرویدنست
باحکام الٰہی و استہزا و سخریہ است بآیاتہائے قرآنی عجب ست کہ نابہ اعجاز قرآن قائلند و
شک نیست کہ اعجاز قرآن ازین راہ ست کہ کلام حق ست تعالیٰ نہ کلام بشر ہرگاہ نزد

ف۱ پس چہ جائے حیرانی ست ۱۲ ف۲ رواہ الشیخان بلفظ خلق اللّٰہ آدم علی صورتہ ۱۲ ف۳ بیان معنی مجازی حدیث مذکور ست ۱۲ ف۴ یعنی ہیچ مقدار نیست ۱۲ ف۵ یعنی ہیچ اعتبار نیست ۱۲ ف۶ چہ نسبت خاک را با عالم پاک ۱۲ ف۷ یعنی اگر مراد ایشان از قول ایشان کہ قرآن معجزہ است آنست کہ مقصود از الخ ۱۲

ایشان حق تعالیٰ را وجودے نیست جز در ممکنات چنانچہ خود میگویند کہ زید کجاست زید
ہیچ جائے نیست پس قرآن را کہ انزال کرد و رسولان را کہ فرستاد قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْکِتَابَ[1]
الَّذِیْ جَآءَ بِہٖ مُوْسٰی نوشتہ بودند کہ واقع شدہ است اَلَآ اِنَّہٗ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ[2] پس حق سبحانہ
و بچہ طرز محیط ست بدانند کہ احاطہ بر دو نوع ست اگر احاطہ را باحاطۂ علمی فرود آریم
چنانچہ جمعے از محققان بآن رفتہ اند و قرآن مجید نیز بآن ناطق ست وَاَنَّ اللّٰہَ قَدْ اَحَاطَ[3]
بِکُلِّ شَیْءٍ عِلْمًا ہیچ جائے تحیر و محل ریب نیست و اگر ورائے احاطۂ علمی احاطہ ثابت کنیم
پس گوئیم کہ احاطہ و معیت حق جل و علا نہ از قبیل احاطۂ جسم بجسم ست کہ منافی تنزیہ و
تقدیس ست این احاطہ از جملۂ متشابہات ست در رنگ ید[4] و وجہ ایمان آریم کہ او تعالیٰ
محیط ست و با ماست و بکیفیت آن مشغول نشویم و آنچہ مدرک و مکشوف میشود او تعالیٰ
را ازان منزہ و مبرا دانیم این ست طریق اسلم در متشابہات اگر در حضور میبودند زیادہ تر
برین گفتہ میشد بمشیۃ اللّٰہ سبحانہٗ الحال بہمین قدر اکتفا نمایند نوشتہ بودند کہ لَآ
اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ اگر باین معنی بگوئیم کہ کافران بتہا را آلہہ میگویند آنرا نفی باید کرد و اللّٰہ را
اثبات باید کرد درست ست و اگر بمعنی لَا مَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ گفتہ میشود پس مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ
برائے چہ بگویند و لَآ اِلٰہَ ہم برائے چہ بگویند درین ہم ثانی میشود و ہمین اسم ذات اللّٰہ
کافی ست درین باب چہ حکمت ست بدانند کہ کافران کہ بتہا را آلہہ میگویند الٰہ بمعنے
معبود گویند نہ الٰہ بمعنے خالق و واجب الوجود کہ اکثر شان مشرک فی العبادۃ اند پس مآل
ہر دو شق یکے بود تا نفی معبودات باطلہ ننمایند اثبات معبود بحق صورت نہ بندد و
لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ کلمۂ توحید ست و توحید موقوف ست بر نفی شرکاء پس اول نفی شرکاء

---

[1] نظم الآیۃ ھکذا وما قدروا اللّٰہ حق قدرہ اذ قالوا ما انزل اللّٰہ علی بشر من شیٔ قل من انزل الخ ھذہ الکریمۃ وقعت فی سورۃ الانعام من الجزء السابع (واذا سمعوا) ۱۲ [2] الکریمۃ ھذہ فی اخر سورۃ حم السجدۃ من الجزء الخامس العشرین (الیہ یرد) ۱۲ [3] اعلم ان ھذہ الکریمۃ وقعت فی اخر سورۃ الطلاق من الجزء الثامن والعشرین (قد سمع اللّٰہ) ۱۲ [4] کہ آیات واحادیث بدان ناطق اند ۱۲ [5] از تشقیق وتردید شما ۱۲

ضروری آمد تا حقتعالیٰ را بوحدانیت بشناسند پس اینجا ایرادِ ثانی برائے نفی ست نہ برائے اثبات تا ثانی و ثالث و رابع را اِلیٰ مَاشَاءَ اللهُ تعالیٰ نفی نکنند اثباتِ واحد چگونہ نمایند مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ را کہ میگویند نہ برائے اثباتِ معبودیتِ او بلکہ تا تصدیقِ رسالتِ او صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نمایند بعد تصدیقِ توحید کہ ایمان موقوف باین دو تصدیق ست باید دانست[1] کہ صورتِ ایمان چنانچہ موقوف ست بر نفیِ آلہہ آفاقی کہ اَصنام و سائر معبودات کفرہ ست حقیقتِ ایمان موقوف ست بر نفیِ آلہہَ انفسی کہ عبارت از ہواہائے نفسانی است و گرفتاری ست بما دونِ حق جَلَّ وَعَلَا آیۂ کریمہ اَفَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰهُ[2] شاہد این معنی ست بزرگان گفتہ اند کہ ہر چہ مقصودِ تُست معبودِ تُست پس طالبِ حق را جَلَّ وَعَلَا از تکرارِ آن[3] چارہ نیست لہٰذا اہل اللہ این کلمۂ طیبہ را برائے سلوک و تسلیک اختیار فرمودہ اند تا سالک بتکرارِ این کلمہ از ہواہائے نفسانی و وساوسِ شیطانی و مقاصد انسانی بتمام برآید و مقصود و معبود و محبوبِ او غیر از ذاتِ منزہ نماند و فنا حاصل شود بیت

ہیچکس را تا نگردد او فنا + نیست رہ در بارگاہِ کبریا

پس لَا اِلٰہ را برائے اثباتِ اِلٰہ نگویند تا بنویسید[4] کہ این ثانی میشود بلکہ برائے نفیِ ثانی میگویند کہ بآن گرفتارست و باین گرفتاری در بارگاہِ کبریا خوار و بے اعتبارست آرے اسمِ ذات جذب و محبت مے آرد و قسمے از فنا مے بخشد لیکن کلمۂ نفی و اثبات برائے سلوک و رفعِ علائق ناگزیرست تا فنائے حقیقی حاصل شود و حُجُب بتمام مرتفع گردد[5]

تا بجاروبِ لَا نروبی راہ + نرسی در سرائے اِلَّا الله

درین راہ غیبُ الغیب ہر خس و خاشاکِ این راہ بندارِ اِنِّیْ اَنَا اللّٰهُ مے سراید و بگرفتاریِ خود دلالت مینماید پیرِ کاملِ مکمل بلکہ سابقۂ کرم میباید تا سالکِ بیچارہ را ازین گرداب‌ہا

---

[1] افادہ امر زائد ست بر اصل جواب کہ دانستن آن ضرور ولابد ست ۱۲ [2] بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ جاثیہ و پارۂ الیہ یرد (۲۵) و در سورۂ فرقان ارءیت من اتخذ الخ واقع ست ۱۲ [3] یعنی کلمۂ لا الہ الا اللہ ۱۲ [4] جواب ست از قول او و اسم ذات اللہ کافی ست ۱۲

بر آرد و بطلبِ اعلیٰ دلالت نماید طالبِ ذاتِ احدیت را باید کہ از ہمہ مُشاہدات و تجلیات
بگذرد و در تحتِ لا آرد کہ این ہمہ وابستہ بظلال ست و تسلّی ست بشبہ و مثال بلکہ اسماء و صفات
ہم ملحوظِ عارف نبود و قبلۂ توجہ را پراگندہ نسازد حضرتِ خواجہ نقشبند قُدِّسَ سِرُّہٗ فرمودہ اند
ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آن ہمہ غیر ست بحقیقتِ کلمۂ لا نفی آن باید کرد
و شیخ ابو اسحاق گازرونی پیغمبر خدا را صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰٓی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ بخواب دید و
پرسید یا رَسُوْلَ اللّٰہِ مَا التَّوْحِیْدُ فرمود کُلُّ مَا ھَجَسَ[۲] بِبَالِکَ اَوْ خَطَرَ فِیْ خَیَالِکَ فَاللّٰہُ
تَعَالٰی مَاوَرَآءَ ذٰلِکَ مخدوما این قسم مردم کہ این نوع معتقدات دارند و خود ہا را بسندِ شیخی
گرفتہ اند لصوصِ[۳] دین اند از صحبتِ شان دور باید بود و از دین بیگانہ اند و از ربقۂ اسلام
بیرون در لجّہ[۴] ضلالات مستغرق اند و دیگران ہم از راہ می برند ضَلُّوْا فَاَضَلُّوْا از اینہا دور باشند
و صحبتِ شان را سمِّ قاتل دانند کہ بموتِ ابدی میرساند فِرَّ مِنْ صُحْبَتِہِمْ وَدُوْنَہُمْ اَکْثَرَ
مَا تَفِرُّ مِنَ الْاَسَدِ عجب ست از برادرانِ شما کہ باین قسم مردم گرویدہ اند و دین و ایمان
خود را از دست میدہند عجب تر آنکہ شما نوشتہ اید کہ تربیت میبایند کسے کہ در دین و ایمانِ او
سخن باشد تربیتِ او چہ خواہد بود[۵] او خویشتن گم ست کرا رہبری کند * ہنوز ہم
ہیچ نرفتہ است در ہائے توبہ مفتوح ست مَا لَمْ یُغَرْغِرْ غرغرۂ آیمان را برباد ندہند خبر کردن شرط ست

مکتوب ہفدہم (۱۷)

بمیرزا ابو المعالی[۱] در بعضے نصائح ضروریہ و در بیانِ آنکہ مدارِ ترقی و وصول غالباً بر صحبت ست

---

[۱] و حضرت سعدی شیرازی گفتہ بیت اے برتر از خیال و قیاس و گمان و وہم * وز ہر چہ گفتہ اند و شنیدیم و خواندہ ایم * دفتر تمام گشت و بپایان رسید عمر * ما ہمچنان در اول وصفِ تو ماندہ ایم * [۲] قولہ ہجس از باب ضرب یعنی آنچہ بگذرد در دل تو یا خطور کند در خیال تو پس خدا یتعالی بالائے اوست ۱۲ [۳] لصوص بضمتین جمع لص بالکسر دزد و سارق ۱۲ [۴] قولہ لجہ بالضم و تشدید جیم میان دریا و در ترین موضع دریا یعنی در میان دریائے گمراہی غرق اند ۱۲ [۵] اشارۃ الی الحدیث رواہ الترمذی و ابن ماجہ قال رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ و آلہ وسلم ان اللّٰہ یقبل توبۃ العبد ما لم یغرغر یعنی بدرستیکہ خدا یتعالی قبول میکند توبۂ بندہ را مادام کہ غرغرہ نکند یعنی نرسد روح در حلقوم و غرغرہ آمد و شد کردن آواز در گلو و جان در حلق ۱۲

نسخہ خوردنا　نسخہ　نسخہ بعضے　نسخہ بمیرزا

[۱] میرزا ابو المعالی (؟) ... ۱۰۵۶ (؟)

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہِ الْمُصْطَفٰی کَمَا یَلِیْقُ بِحَالِہٖ وَیَحْرٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ وَسَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی التفات نامہ نامی و صحیفۂ گرامی کہ جناب مخدومی مخدوم زادگی از راہِ کرم نامزدِ این مسکین نمودہ بودند بمطالعۂ آن مشرف و مفتخر گردید اللہ تعالی سلامت دارد و بر جادۂ شریعت و طریقت استقامت بخشد اظہارِ شوق و دردِ طلب نمودہ بودند حق سبحانہ و تعالی آتشِ این شوق را مشتعل سازد و شعلۂ طلب را سر بلند گرداند تا از ما سوے مطلوبِ حقیقی بکلیت برہاند و بسرادقاتِ[۵۱] قرب و عرفان برساند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ کرم نمودہ نوشتہ بودند کہ احوالِ این بزرگان را از نفحات[۵۲] وغیرہ ملاحظہ کردہ مطابقِ آن سعی نمودہ و مینماید اما چون این ہمہ بغیرِ رہنمونی[۵۳] سالک بود اصلا نتیجہ نداد و کشایش رو ننمود مگر ما آنچہ نوشتہ اند راست و درست ست درین راہِ غیب الغیب بے دستگیریِ مرشدِ کامل راہ رفتن و سلوک نمودن بسے مشکل ست حق سبحانہ و تعالی میفرماید وَابْتَغُوْا اِلَیْہِ الْوَسِیْلَۃَ[۵۴] ہرگاہ ببارگاہِ سلاطینِ مجازی بے وسیلہ نمیتوان رسید بدرگاہِ سلطانِ حقیقی و شاہنشاہِ تحقیقی وسیلہ ضرور و ناگزیر ست و آنچہ دربارۂ این مسکین از راہِ حسنِ ظن نوشتہ اند از بزرگیِ خود نوشتہ اند و این دور از کار را در آئینۂ خویش دیدہ و الّا

من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے ✤ وز ہیچ کم از ہیچ نیاید کارے

این قدر ہست کہ آنچہ از بزرگان باین ہیچمدان رسیدہ است بطلبہ در میان مے آرد بعضے را اثرہا مے بخشد و ببرکتِ انفاسِ نفیسِ این اکابر بشطرے از کمالاتِ شان میسر ساند مخدوما این مسکین ہر چہ باندازۂ ظن و تخمین خود دارد ہمہ از ایشان ست و از برکاتِ بزرگان الغیاث از ایشان چہ دریغ ست سعادتِ خود در خدمتِ ایشان تصور مینماید لیکن چہ توان کرد کہ مدارِ این طریقۂ علیہ بر صحبت و برابطۂ محبتِ شیخ مقتدا است کشائش و ترقی غالبا منوط

---

۵۱ سرادقات بضم سرا پردہا و خیمہا ۱۲ منتخب ۵۲ یعنی نفحات از ملا جامی ۱۲ در بیان احوالِ مشائخ رحمہم اللہ تعالی ۱۲ ۵۳ یعنی بغیر اخذ طریقہ از شیخ کامل مکمل راہ دان ۱۲ ۵۴ قال اللہ تعالی یا ایہا الذین آمنوا اتقوا اللہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ وجاھدوا فی سبیلہ لعلکم تفلحون ـ سورۂ مائدہ پارہ لا یحب اللہ (۶) ۱۲

باآن ست و چون طریقهٔ بزرگان ما اتباعِ سُنّت و اجتناب از بدعت ست تا حصولِ صحبت
برمتابعتِ سُنّت مستقیم باشند و احیاءِ سُنَنِ متروکه نمایند در حدیث آمده است مَنْ اَحْیٰی
سُنَّتِیْ بَعْدَ مَا اُمِیْتَتْ فَلَهٗ اَجْرُ مِائَةِ شَهِیْدٍ و احیاءِ سُنّتِ متروکه عبارت از آنست
که در عمل آرد و اعلاے آن آنست که دیگران را نیز دلالت نماید تا بعمل آرند ترقی و حصولِ مراتبِ
قُرب ہمه وابسته باتّباعِ سُنّت ست آیهٔ کریمه قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ
یُحْبِبْکُمُ اللّٰهُ شاہدِ این معنیٰ ست و از بدعت دُور بوند و محترز باشند و با مبتدع صحبت ندارند
و در مجلسِ خود جاے ندہند و در حدیث آمده است اَهْلُ الْبِدْعَةِ کِلَابُ اَهْلِ النَّارِ و اوقات
را بوظائفِ طاعات و اذکار و ادعیه که از رسولِ خدا صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ
ماثور ست و در کُتُبِ احادیث مذکور ست معمور دارند و تکرارِ کلمهٔ طیبهٔ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ ہر قدر که
توانند نمود بکنند از یکہزار تا پنجہزار باتفاقِ صوفیهٔ علیه در تنویرِ باطن این کلمه سود مند تر ست
مانندِ ذکرِ قلبی و اشغال و مراقباتِ باطنی که در طریقهٔ ما معمول و متعارف ست بحضور تعلق
دارد حقائق آگاه مولانا عبد الخالق که متوطنِ آنجاست و مدّتے در صحبت گذرانیده و صاحبِ
حال و کمال ست چند گاه ست که جهتِ ملاقاتِ فقیر اینجا آمده است اگر بخاطر برسد
اشاره فرمایند که او را رخصت آنجا کنند که وطنِ مالوفِ اوست و از جانبِ فقیر بطریقِ سفارت
بآنجناب شغل و مراقبهٔ باطن بگویید و توجّہات نماید شاید راهِ ترقی بکشاید چون ملاقاتِ
فقیر بالفعل بے اشکال نیست این طریق بخاطر رسیده است بیشتر مختار اند وَالسَّلَامُ
عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ

الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ	مکتوب (۱۸) ہژدہم	وَالتَّحِیَّاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

۱ فی المشکوٰة من احیٰی سنة من سنتی قد اُمیتت بعدی فان له من الاجر مثل اجور من عمل بها رواه الترمذی
و فی المشکوٰة ایضا من تمسک بسنتی عند فساد اُمتی فله اجر مائة شهید رواه البیهقی ۱۲ ۲ بدانکه این کریمه واقعست در
سورهٔ آل عمران و پاره تلک الرسل (۳) ۱۲ ۳ مانند حصن حصین للجزری و اذکار للنووی رحمهما الله تعالیٰ ۱۲ ۴ یعنی در صحبت ملیان ۱۲

بصوفی پاینده محمد کابلی در نصائح او بسم الله الرحمن الرحیم بیت ہر چہ جز عشق خدائے احسن ست * گر شکر خوردن بود جان کندن ست * سعادت آثارا گرفتاری بدون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیہ ست فکر ازالۂ آن از اہم مہام ست مصرع درخانہ گر کس ست یکحرف بس ست * الله تعالیٰ ہموارہ با خود دارد و یک لحظہ بغیر خود نگذارد و عافیت واستقامت نصیب وقت گرداند والسلام

مکتوب (۱۹) نوزدہم

بملا پاینده محمد کابلی در جواب اسولہ کہ نموده بود بسم الله الرحمن الرحیم نحمدہ و نصلی علی حبیبہ وآلہ ونسلم الله تعالیٰ آن برادر دینی را از رقیت احوال گذرانیدہ[1] بمحول احوال[2] برساند و از غیب بعین[3] و از اجمال بہ تفصیل آرد و از تلوین بتمکین[4] و از حروف بمعانی مشرف سازد کتابے کہ بہ فرزندی محمد عبد الله نوشتہ بودند رسید اسولۂ چند دران مندرج بود جواب آنرا ازین فقیر درخواست نموده بودند نوشتہ میشود استماع فرمایند سوال اول آنکہ در قرآن مجید و در حدیث قدسی تصریح ست بآنکہ حضرت آدم ابو البشر علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام مخلوق بید الله ست تعالیٰ اگر از ید قدرت مراد داریم تخصیص آدم را وجہ چہ باشد چہ مخلوقات دیگر ہم بقدرت مخلوق شده اند و اگر از ید قدرت مراد نداریم مذہب مجسمہ قوت پیدا میکند جواب روا ست کہ مراد از ید قدرت داریم چنانچہ مذہب ماؤلین متشابہات است و تخصیص آدم علی نبینا وعلیہ الصلوات والتسلیمات برائے تشریف و تکریم اوست نہ برائے حصر چنانچہ در آیہ کریمہ ان عبادی[5] لیس لک علیہم سلطان و امثال آن در قرآن مجید بسیار واقع شده ہست و تخصیص در ذکر دلالت بر تخصیص در نفس الامر نمیکند و اگر از ید قدرت

واز تعین بغیب نسخہ

بتعین نسخہ

واز تفصیل باجمال نسخہ

[1] یعنی از اشد ضروریات ست ۱۲ [2] یعنی گردانندہ حالات واز حالے بحال دیگر رسانندہ و ترقی دہندہ یعنی حق سبحانہ وتعالیٰ ۱۲ [3] یعنی جماعہ بجمعیت حق تعالیٰ قائل اند ۱۲ [5] اعلم ان اضافۃ العباد الی یاء المتکلم ھھنا للتشریف والتکریم کما فی ناقۃ الله وروح الله وبیت الله وامثالھا والکریمۃ ھذہ واقعۃ فی سورۃ بنی اسرائیل من الجزء الخامس عشر (۱۵) ۱۲

مُراد نداریم صفتِ یدِ بے کیف بحق تعالیٰ اِثبات خواہیم کرد در رنگِ متشابہاتِ دیگر مذہب
مجسّمہ را تقویت بر تقدیر ست کہ اِثباتِ یدِ جسمی نمودہ آید تعالیَ اللّٰہُ عَنْ ذٰلِكَ عُلُوًّا کَبِیْرًا
سُوالِ دُوم آنکہ از خیر التابعین اُوَیسِ قرنی منقول ست مَنْ عَرَفَ اللّٰہَ لَا یَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ
معنی این عبارت چیست بدانند کہ در صحتِ این نقل تردُّد ست چہ اگر شے را بر عموم بگذاریم
لازم مے آید کہ از عارِفِ ہیچ چیز خواہ معارِفِ وجوبی باشد خواہ حوادِثِ کَونی مخفی نماند و آن
خلافِ واقع ست ہرگاہ بسیّد انبیا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ حکم شد
کہ قُلْ لَوْ کُنْتُ اَعْلَمُ الْغَیْبَ لَاسْتَکْثَرْتُ مِنَ الْخَیْرِ وَمَا مَسَّنِیَ السُّوْءُ بدیگران چہ رسد و اگر
شے را بمعارفِ باطنی تخصیص بکنیم نیز مشکل میشود ہرگاہ مقررِ قوم باشد کہ رواست کہ ولی از
ولایت و قرب خود آگاہ نباشد فَمِنَّا مَنْ عَلِمَ وَمِنَّا مَنْ جَھِلَ بجمیع معارف چہ رسد اَصحابِ کرام
عَلَیْہِمُ الرِّضْوَانُ کہ در اعلیٰ طبقۂ ولایت اند ہیچ قصصِ شہود و مشاہدہ از اکثرے آنہا منقول
نیست در خلافتِ حضرتِ عثمانؓ چون انسؓ بخدمتِ ایشان رسید و در راہ ظاہر انظرے
بجمیلہ از نسا، واقع شدہ بود حضرتِ عثمانؓ فرمود اَیَدْخُلُ عَلَیَّ اَحَدُکُمْ وَعَلٰی عَیْنَیْہِ اَثَرُ الزِّنَا
حضرتِ انسؓ از روئے تعجّب گفت اَوَحْیٌ بَعْدَ رَسُوْلِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ
کشف و خوارق چون در آن وقت قلت داشت ذہنِ حضرتِ انسؓ بدان طرف نرفت و
بر تقدیرِ صحتِ نقل عبارت را از ظاہر مصروف باید ساخت بالفعل آنچہ بخاطر راہ میابد آنست
کہ مراد آنست کہ لَا یَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ مِمَّا یُحْتَاجُ اِلَیْہِ فِی الْمَعْرِفَۃِ یعنی ہر کہ خدا را شناخت
از مقبولان گشت و مقبول را ضائع نمیگذارند پس ہر چہ اورا در راہِ معرفت در کار ست باَن اعلام
مے فرمایند بیواسطہ بطریقِ الہام و کشف یا بواسطۂ پیر و مرشد وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَالِ
جوابِ سُوالِ سیوم مُراد از ادب کہ اکابرِ طریق فرمودہ اند اَلطَّرِیْقَۃُ کُلُّھَا اَدَبٌ ادبِ شریعت ست
و آدابِ طریقت کہ کنایت از رعایت و متابعتِ شیوخ خودست ہمہ در آدابِ شریعت

لے الکریمۃ ہذہ وقعت فی سورۃ الاعراف من الجزء التاسع ونظم الآیۃ ہکذا۔ قل لا املک لنفسی نفعا ولا ضرا الا ما شاء اللّٰہ ولو کنت اعلم الغیب الخ ۱۲ ع ہذا من اقاویل بعض اکابر الطریقۃ العلیۃ ۱۲

مُندرج ست وبیان شافی وارد

مکتوب (۲۰) بیستم

بشیخ محمد سعید فاروقی در شرح بعضے از اَوراق او صحیفۂ شریفہ رسید و مسرّت بخش گردید
حمداً للّٰہ سُبحانہٗ کہ بذوق و شوق ندو از یادِ فقرا فارغ نہ محبّتِ این طائفہ با این طائفہ ہست
و در حریم خاصِ شان محرم و ہمراز اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ[۱] حدیثِ نبوی ست عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ
الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ در حصولِ حقیقتِ محبت کوشند و از دیادِ کیفیتِ آن خواہند تا معیتِ ذاتیہ
حاصل نمایند و از خود گذشتہ ہموارہ با محبوب بوند صفتِ محبّت بود کہ صدیقِ اکبر را کہ در شانِ او
آمدہ ولکن معنًی وَقَرَ فِی قَلْبِہٖ از ہمہ پیش قدم ساخت و بدولتِ معیّتِ خاصہ بردوندائے
ثَانِیَ اثْنَیْنِ[۲] شنوانید و بنوید[۳] مَاظَنُّکَ بِاثْنَیْنِ اللّٰہُ ثَالِثُہُمَا[۴] مکرّم و ممتاز گردانید خوش گفت
بیت بکنجِ غار گزینیم خلوت از ہمہ خلق + گر آن لطیفِ جہان یارِ غارِ ما باشد
بعضے اَوراق و وارِدات کہ در کتابتِ میان خواجہ نوشتہ بودند مطالعہ آن خوشوقت ساخت
اَللّٰہُمَّ زِدْ آواز یکہ از جانبِ دستِ راست شنودہ و روشنائی کہ از انجانب دیدہ اید وارد ست
از حق جَلَّ وَعَلَا بر روح کہ مقامِ آن جانبِ راست ست فرود آمدہ است و آزا در تصرفِ
خود آوردہ است ملوک ست کہ از عالمِ غیب بر مملکتِ روح کہ محلِ ہوش و شعور ست استیلا
نمودہ آنرا زیر و زبر ساختہ ہست لاجرم مستی و بیخودی آوردہ اِنَّ الْمُلُوْکَ[۵] اِذَا دَخَلُوْا
قَرْیَۃً اَفْسَدُوْھَا وَجَعَلُوْا اَعِزَّۃَ اَھْلِھَا اَذِلَّۃً وَکَذٰلِکَ یَفْعَلُوْنَ الحال معاملہ شما

---

۱ ھذا قطعۃ من حدیث رواہ الشیخان ۱۲ ۲ اشارت ست بآیۂ سورۂ توبہ یعنی اذ اخرجہ الذین کفروا ثانی اثنین اذھما فی الغار الخ ۱۲ ۳ قولہ نوید بضم نون وکسر واو ویائے مجہول خبرِ خوش و بعضے بفتح نون ویائے مجہول گفتہ ۱۲ ازغیاث ۴ عن انس بن مالک رضہ ان ابا بکر الصدیق قال نظرت الی اقدام المشرکین علی رؤسنا ونحن فی الغار فقلت یا رسول اللّٰہ لو ان احدھم نظر الی قدمیہ ابصرنا فقال یا ابا بکر ما ظنک الخ متفق علیہ ۱۲ مشکوۃ باب المعجزات
۵ این کریمہ واقع ست در سورۂ نمل و پارۂ وقال الذین (۱۹) ۱۲

از لطیفۂ قلب گذشتہ بلطیفۂ روح قرار یافتہ است وارتقا نمودہ امیدوار فوق باشند وہمت را بلند دارند وَ لَنِعْمَ مَا قِیْلَ **بیت** بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم ٭ کہ نو پروازم و شاخے بلندے آشیان دارم ٭ مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی ٭

مکتوب (۲۱) بست و یکم

بصوفی نور بیگ در نصیحت او بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خدمت صوفی نور بیگ ازین دور افتادہ سلام عافیت انجام خوانند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ذی الجلال ست امید کہ آن عزیز نیز بجمعیت ظاہر و باطن باشند و بر جادۂ شریعت علیہ مستقیم بود و از قشر بلب آید و از لفظ بمعنے گراید نسبت باطن را نیک محافظت نمایند و در ازدیاد کیفیت آن کوشند با خلق کمتر اختلاط کنند و زاویۂ نامرادی از دست ندہند بالجملہ توشۂ آخرت را آمادہ سازند جَاءَتِ الرَّاجِفَۃُ تَتْبَعُھَا الرَّادِفَۃُ[1] فَقَدْ جَاءَ الْمَوْتُ بِحَذَافِیْرِہٖ[2] مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۲۲) بست و دوم

بحافظ ابو اسحاق در مداحی طریقۂ صوفیہ علیہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند مکتوب مرغوب کہ درین ولا مرسول داشتہ بودند بورود آن مبتہج و مسرور گردید اللہ تعالیٰ بجمعیت و عافیت دارد و بر جادۂ شرع محمدی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ و سنت احمدی مستقیم و مستدیم گرداند و از تعلقات دنیا و گرفتاری ماسوے محرر ساختہ در سرادقات معرفت و سراپردۂ قرب خویش انس و الفت

---

[1] در آمد جنبندہ در پے او آید در پے آیندہ در آمد مرگ بتمام خود ۱۲ [2] حذافیر یعنی سرہا و کنارہا بے جیزے جمع حذفور بالضم و حذفار بالکسر و حذفور یعنی شریف و جمع کثیر نیز آمدہ عرب گوید اعطاہ الدنیا بحذافیرہا داد او را دنیا بتمام ۱۲ منتخب

وبدین معنی در عالمِ اسباب وابستہ بسلوکِ طریقۂ صوفیۂ علیہ است این بزرگواران در محبتِ حق جلّ و علا از خود و از غیرِ خود گسستہ اند و در عشقِ او از آفاق و انفس گذشتہ ما سوا را در راہِ او در باختہ و با او ساختہ اند اگر حاصل دارند او را دارند و اگر واصلند باو واصلند باطنِ شان را بہیچ انقطاع از ما دونِ او تعالیٰ روئے دادہ است کہ اگر سالہا یادِ ما سوائے نمایند بیاد شان نیاید و از انانیتِ نفس بنوعے گذشتہ اند کہ عود کلمہ انا را بر خود شرک میدانند رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ [1] + و رِجَالٌ لَّا تُلْهِيْهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ [2] خداوندا مرا ازین قوم بگردان یا از نظارگیانِ این قوم گردان کہ قوم دیگر را طاقت ندارم ہر کس کہ ہوس این راہ دارد و تخم این اندیشہ در دِل مے کارد باید کہ ہمہ چیز را گذاشتہ صحبتِ این اکابر اختیار نماید و جان نثارِ لوازمِ طلبگاری کند و از ہر جا بوئے ازین دولت بمشامِ جان برسد از پئے آن شود خوش گفت بیت بعد ازین مصلحتِ کار دران مے بینم + کہ روم بر درِ میخانہ و خوش بنشینم مامول از دوستان دعائے سلامتیِ خاتمہ است وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۲۳) بست و سوم

بمرزا غضنفر در شرحِ اذواق و تعبیرِ وقائع کہ نوشتہ بودند بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند صحیفۂ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمنِ احوالِ علیہ و وقائعِ سنیہ بود فرحت بر فرحت افزود آز فنائے لطائفِ خمسہ [3] و نفیِ یافت از خود و اثباتِ یافتِ خود بخود کہ نوشتہ بودند و این بیت را حسبِ حالِ یافتہ بیت نمیدہد رہ ہمصحبتان بخلوتِ خویش + فغان کہ یافتہ ولدار ذوقِ صحبتِ خویش بوضوح انجامیدہ حالے ست صحیح حق سبحانہ و تعالیٰ ہمہ رین منوال راہ ترقیات را مفتوح

---

[1] اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ احزاب از پارۂ اتل ما اوحی (۲۱) و نظم الآیۃ ھکذا من المؤمنین رجال صدقوا

[2] اشارۃ الی کریمۃ وقعت فی سورۃ النور من الجزء الثامن عشر و نظم الآیۃ ھکذا فی بیوت اذن اللّٰہ ان ترفع ویذکر فیھا اسمہ یسبح لہ فیھا بالغدو والآصال رجال الخ ۱۲ [3] یعنی قلب و روح و سر و خفی و اخفیٰ ۱۲

دارد اللّٰھم زِدْ نوشتہ بودند کہ در خواب مے بینم کہ کلاہ وبالائے آن فوطۂ علاقہ دار چنانچہ
عربان دو طرہ گذاشتہ مے پوشند تو بر سرِ من نہادۂ ومیگوئی کہ آنچہ در ما بود ہمہ را بشما
دادیم داماناتِ شما بشما رسانیدیم الخ مخدوما این خواب بشارتیست بزرگ مبارک باشد لیکن این
عبارت را بران محمول باید داشت کہ آنچہ در ما بود بشما دادیم موافق ظرف واستعدادِ شما
یا آنچہ در ما بود از بابتِ اماناتِ شما بشما دادیم چنانچہ فقرۂ دوم قرینہ است بر آن نوشتہ
بودند کہ بعد از نمازِ تہجد مشغول بودم دیدم کہ میانِ دل وسر دائرۂ کلان پیدا شد و
در میانِ آن دائرہ دلِ خود را مثل چلۂ کمان یافتم چنانچہ یک چلہ بر دو کمان زہ کردہ
باشند بدین صورت بجانب یک کمان کہ نظر میرفت وحدتِ صاف میدید وبجانبِ کمانِ
دیگر کہ نظر میرفت کثرت در نظر مے درآمد این کثرت ہم رفتہ رفتہ وحدتِ صاف شد
ودر ہر دو کمان وحدتِ صاف دیدہ میشد مخدوما قلب را برزخ گفتہ اند بانا کہ این صورتِ
برزخی قلب ست کہ بنظر درآمدہ است وآنچہ در یک کمان وحدتِ صاف بنظر درآمد ودر
کمانِ دیگر کثرت از قابِ قوسین ست وآنکہ کثرت ہم رفتہ رفتہ وحدتِ صاف شد
ودر ہر دو کمان وحدت دیدید مقدمۂ اَوْ اَدْنٰی ست وآنکہ گفتیم کہ مقدمۂ اَوْ اَدْنٰی
است زیرا کہ حقیقتِ اَوْ اَدْنٰی وقتے متحقق شود کہ قوسِ کثرت بالکل از نظر ساقط گردد
ومنظورِ نظر جز قوسِ وحدت نبود وآنچہ بعد ازین نوشتند کہ این یافت بنفس یا روح
مخصوص نبود بلکہ این معاملہ خود بخود بود مشعر بر سقوطِ قوسِ کثرت ست از نظر والغیب
عند اللّٰہ سبحانہٗ نوشتہ بودند کہ درین میان یک نسبتِ مخصوص وارد شد کہ ہرگز دل
را بآن آشنائی نبود چنانچہ غریبے بشہرے کہ ہرگز ندیدہ باشد درآید اِنَّ الْمُلُوْکَ اِذَا
دَخَلُوْا قَرْیَۃً اَفْسَدُوْھَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّۃَ اَھْلِھَآ اَذِلَّۃً خوش گفت بیت

ف بدانکہ فوطہ بالضم کمربند وجامہ نادوختہ ولنگ حمامی وبعضی دستار ورومال نیز آمدہ وعلاقہ بکسر اول جسم ظاہری کہ بستہ وآویزان باشد بچیزے مثل دوال تازیانہ ۱۲ غیاث ۵۲ یعنی مراد بقول آنچہ در ما بود خصوص ست نہ عموم ۱۲ ۵۳ این کریمہ واقع ست در سورۂ نمل در پارہ وقال الذین (۱۹) ۱۲

بو صلش تار سم صد بار از پا افگند شوقم + کہ نو پروازم و شاخ بلندے آشیان دارم

والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدیٰ

مکتوب بست و چهارم (۲۴)

بملا اشتاق بهره گی در حل شبهه که از آیهٔ کریمه واتبع ملة ابراهیم حنیفا مے آید و تحقیق حدیث لا تفضلونی علی یونس ابن متی و در شرح الایمان لا یزید و لا ینقص و در دفع توهم مساوات ایمان عوام با ایمان انبیا علیهم الصلوة والسلام و دفع توهم افضلیت شهدا که به بعضے مزایا مخصوص اند بر انبیا علیهم الصلوة و السلام بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند کتابے که از راه محبت فرستاده بودند رسید مسرت بخش گردید اسوله چند نموده بودند مخدوما حل این اسوله را علما و مشائخ نموده اند مع ذلک سوال را از جواب چاره نیست چیزے درین باب مینویسد سوال اول آنکه حق تعالی در شان حضرت ابراهیم علی نبینا و علیه الصلوة والسلام میفرماید انی جاعلک للناس اماما و نیز فرموده و اتبع[1] ملة ابراهیم حنیفا پس بمقتضاے این هر دو کریمه حضرت ابراهیم علیه السلام مقتدای و متبوع بوند و پیغمبر ما علیه و علی آله الصلوة والسلام تابع باشند و حال آنکه پیغمبر ما علیه و علی آله الصلوة والسلام بالقطع افضل[2] اند و همین اشکال در ماده حضرت آدم علیه السلام مے آید حق تعالی میفرماید انی جاعل فی الارض خلیفة - فلزم فی هذه الآیة ما لزم فی الآیة السابقة جواب در کریمه انی جاعل فی الارض خلیفة هیچ اشکال نیست چه این حکم خلافت مر نوع انسان راست خصوصیت بحضرت آدم علیه السلام ندارد چنانچه جواب ملائکه بر آن دلیل ست که اتجعل فیها من یفسد فیها

[1] ثم اوحینا الیک ان اتبع ملة ابراهیم حنیفا واقع ست در آخر سوره نحل در پاره ربما (۱۴) ۱۲ [2] از جمیع مخلوقات کما هو محقق فی محله ۱۲

وَیَسْفِکُ الدِّمَاءَ چہ فساد و سفکِ دماء در نوعِ انسان ست نہ در آدم علیہ السلام
و بر تقدیرِ تسلیم این خلافت خاص بوقتِ حضرتِ آدم علیہ السلام بودہ نہ خلافتِ نوعِ بنی آدم
تا اشکال متصور شود چنانچہ در شانِ حضرتِ داؤد علیہ السلام فرمودہ یَا دَاوُدُ اِنَّا[1]
جَعَلْنٰکَ خَلِیْفَۃً فِی الْاَرْضِ و در شانِ حضرتِ مہدی علیہ الرضوان وارد شدہ
فَاِنَّ فِیْہِمْ خَلِیْفَۃَ اللّٰہِ الْمَہْدِیَّ[2] و ازین قبیل ست قطبِ ارشاد و غوث و قطب مدار
کہ در ہر وقت میباشند کہ قطبیت و سائرِ مناصب مخصوص بازمنہ ایشانست و ہمچنین
قَدَمِیْ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰہِ کہ حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس سرہٗ فرمودہ است
مخصوص باولیاءِ آن وقت ست عَلٰی مَا حُقِّقَ آرے کریمہ اِنِّیْ جَاعِلُکَ لِلنَّاسِ
اِمَامًا حکمِ عام و مؤبد ست قَالَ الْقَاضِیْ فِیْ تَفْسِیْرِہٖ وَاِمَامَتُہٗ عَامَّۃٌ مُؤَبَّدَۃٌ اِذْ لَمْ
یُبْعَثْ نَبِیٌّ بَعْدَہٗ اِلَّا کَانَ مِنْ ذُرِّیَّتِہٖ مَاْمُوْرًا بِاتِّبَاعِہٖ[3] چنانچہ کریمہ اِتَّبِعْ مِلَّۃَ اِبْرٰہِیْمَ
حَنِیْفًا دلالت بران دارد ولیکن این آیات قدح در افضلیتِ آنسرور علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰۃ
والسلام ندارد مفسران گفتہ اند یعنی پیروی وے کن در توحید یا در روشِ دعوت بحق جل
وعلا چنانچہ او برفق و مدارا بدلائل یکے بعد دیگرے و مجادلہ بقدرِ فہمِ ہر کس دعوت مینمود تو
نیز چنان کن صاحبِ تیسیر آوردہ کہ اتباع سلوکِ سبیلِ مسلوکِ متبوع ست[4] پس اتباع
آنسرور مر مہتر ابراہیم را علیہما الصلوٰۃ والسلام بسبب آن بود کہ بعد از وے مبعوث شدہ
نہ بجہتِ آنکہ دونِ او بودہ و بحکمِ اَنَا اَکْرَمُ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ عَلَی اللّٰہِ مقرر ست کہ
آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام از ہمہ انبیا اکرم و افضل است و نصیبِ او در فضیلت
از مجموعِ انبیا و اصفیا اجزل و اشمل و ازین قبیل ست آنچہ وارد شدہ است فَبِہُدٰہُمُ
اقْتَدِہْ کہ ازین امر در فضیلتِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام ہیچ قدح لازم نیست با آنکہ

بیان میفرمود
بیان الصلوات والتسلیمات
بیان افضلیت
بیان آنحضرت

[1] این کریمہ واقع ست در سورہ ص از پارہ ومالی (۲۳) ۱۲ [2] قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا رأیتم الرایات السود قد جاءت من قبل خراسان فأتوها فان فیہا خلیفۃ اللہ المہدی رواہ احمد والبیہقی ۱۲ مشکوۃ باب اشراط الساعۃ [3] ای فی الجملۃ لا فی جمیع الاحکام کما لا یخفی ۱۲ [4] یعنی معنی اتباع رفتن ست براہیکہ متبوع بران راہ رفتہ باشد ۱۲

گوئیم کہ گاہ ست کہ فاضل را امر بمتابعتِ مفضول کنند و ازین امر بمتابعت ہیچ قصورے در فضلیتِ او لازم نیاید قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی لِنَبِیِّہٖ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَشَاوِرْهُمْ فِی الْاَمْرِ امر بمشورت باصحابِ کرام خالی از تضمنِ امر بمتابعتِ شان نیست والا مشورت را چہ فائدہ باشد و تحقیقِ این مقام و حقیقتِ این معاملہ را حضرتِ ایشان ما قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہٖ از راہِ کشف و عرفان در مکاتیبِ خود نوشتہ اند از انجا ملاحظہ نمایند

سوال دویم آنکہ جنابِ مقدس حضرتِ رسالت پناہ محمد رسول اللہ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ بالقطع افضلِ انبیا اند پس حدیثِ لَا تُفَضِّلُوْنِیْ عَلٰی یُوْنُسَ ابْنِ مَتّٰی بچہ معنی ست و حدیثِ مَنْ قَالَ اَنَا خَیْرٌ مِّنْ یُوْنُسَ بْنِ مَتّٰی فَقَدْ کَذَبَ (رواہ البخاری ۱۲ مشکوٰۃ باب ذکر الانبیاء ۱۲) چگونہ بود جواب میتواند کہ معنی چنین باشد لَا تُفَضِّلُوْا بِحَیْثُ یَلْزَمُ نَقْصُ الْمَفْضُوْلِ اَوْ یُؤَدِّیْ اِلَی الْخُصُوْمَۃِ وَالنِّزَاعِ و نیز میتواند کہ تفضیل نہ باید بجمیعِ انواعِ فضائل ہر چند پیغمبر ما را عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ فضلِ کلی ست چنانچہ امام افضل ست از مؤذن مطلقاً ہر چند فضلِ اذان در وے نیست و نیز میتواند کہ معنی آن باشد لَا تُفَضِّلُوْا مِنْ تِلْقَاءِ اَنْفُسِکُمْ وَاَهْوَائِکُمْ و نیز میتواند کہ این قول از روئے تواضع و ہضمِ نفس فرمودہ باشد و نیز میتواند کہ معنی لَا تُفَضِّلُوْنِیْ فِیْ نَفْسِ النُّبُوَّۃِ باشد کَمَا قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِہٖ و نیز میتواند کہ این قول پیش از علم با فضلیتِ خود باشد باید دانست کہ تخصیصِ حضرت یونس عَلَیْہِ السَّلَامُ باین حکم با آنکہ ہمہ انبیا را درین امر شرکت ست بواسطۂ آنست کہ چون از وے عَلَیْہِ السَّلَامُ زلتے (لغزشے) بوقوع آمدہ بود از ین جہت محلِ توہمِ منقصت شدہ بواسطۂ رفعِ این وہم تخصیصِ او باین حکم فرمودہ کہ ازین رہگذر ہیچ منقصے در رتبۂ او و رتبۂ نبوتِ او پیدا نشدہ بحکمِ اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ کَمَنْ لَّا ذَنْبَ لَہٗ[1] و بحکمِ اُولٰٓئِکَ یُبَدِّلُ اللّٰهُ سَیِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ[2] و میتواند کہ بہمین اعتبار فرمودہ باشد مَنْ قَالَ اَنَا خَیْرٌ مِّنْ (رواہ البخاری ۱۲ مشکوٰۃ)

---

[1] ھذا الحدیث مروی عن عبد اللہ بن مسعود ؓ مرفوعا و موقوفا رواہ ابن ماجہ ۱۲ مشکوٰۃ آخر باب التوبۃ [2] الا من تاب و آمن و عمل صالحا فاولٰئک یبدل اللہ الخ ۱۲ سورۃ الفرقان وجزء وقال الذین (۱۹) ۱۲

یُونُسَ ابنِ مَتّٰی فَقَدْ کَذَبَ یعنی ہر کہ نظر بزلّت او علیہ السّلام نمودہ خود را بروے فضل دہد
وخود را از زلّت و معاصی بَری تصوّر نماید پس تحقیق او دروغ گوست قال اللہ تعالیٰ
فی شانہٖ فَنَادٰی فِی الظُّلُمٰتِ اَنْ لَّآ اِلٰہَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَکَ اِنِّیْ کُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ
فَاسْتَجَبْنَا لَہٗ وَنَجَّیْنٰہُ مِنَ الْغَمِّ وَکَذٰلِکَ نُنْجِی الْمُؤْمِنِیْنَ[۱] وَقَالَ تَعَالٰی اَیْضًا فَاجْتَبٰہُ
رَبُّہٗ فَجَعَلَہٗ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ[۲] سوال سوم آنکہ مقرر و مبیّن ست کہ فضل کلّی مر انبیا را
علیہم الصلوٰۃ والسلام بر جمیع افرادِ امّت و در حدیثِ صحیح[۳] آمدہ است کہ بعضے کمالات
در بعضے افرادِ امّت ست کہ مزیّت بر انبیا دارد کالشہداء فی سبیل اللہ احتیاج
بغسل ندارند و بلفظِ موتی نخواندہ وانبیا بغسل محتاج اند و بلفظ موتی خواندہ جواب
این فضل راجع بفضل جزئی ست کہ دران محذور نیست ہر حائک و حجّام[۴] بصنعت بر عالم
ذی فنون فضل دارد و فضل کلّی مر انبیا و عالم راست سوال چہارم علمائے[۵] ماتریدیہ گفتہ
اند الایمانُ لایزیدُ ولاینقصُ ازین عبارت لازم مے آید کہ ایمانِ عوام مومنان مثل
ایمانِ انبیا بود علیہم السلام و حال آنکہ ایمانِ انبیا علیہم السلام اکمل ست فی
القُرْبِ والدَّرَجۃِ جواب ایمانِ انبیا و ایمانِ عوام را در نفس ایمانیت شرکت و تساوی
است و مزیّتِ ایمانِ انبیا راجع بصفاتِ کاملہ ایمان ست ایمانے کہ مقرون باعمال
صالحہ است و یکسوست از سیّأات و مشتبہات صفائے دیگر دارد و نورانیت علیحدہ و
نتائج و ثمراتِ بزرگ آوردہ بلکہ توان گفت کہ نوع دیگر گشتہ در رنگِ افرادِ انسان کہ در
نفس انسانیت شرکت دارند و متساوی اند و نظر بکمال و نقصانِ صفات جمعے را از انہا
کالانعام بل ہم اضلّ فرمودہ و از حقیقت انسانی بر آوردہ و آنچہ در حدیث آمدہ است

علیہم الصلوات والتسلیمات

---

۱ بدانکہ این کریمہ در سورۃ الانبیا از پارہ اقترب (۱۷) واقع ست ۱۲ ۲ فی سورۃ القلم فی الجزء تبارک الذی (۲۹) ۱۲ ۳ قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان من عباد اللہ لاناسا ماھم بانبیاء ولا شہداء یغبطہم الانبیاء والشہداء یوم القیامۃ بمکانہم من اللہ قالوا یا رسول اللہ تخبرنا من ھم قال ھم قوم تحابوا بروح اللہ علی غیر ارحام بینہم ولا اموال یتعاطونہا الخ رواہ ابو داؤد ۱۲ مشکوۃ باب الحب فی اللہ ۴ خون کشندہ با سترہ زدن ۱۲ ۵ از تابعان ابو المنصور ماتریدی ۱۲

لِوَاتُزِنَ اِیْمَانُ اَبِیْ بَکْرٍ مَعَ اِیْمَانِ اُمَّتِیْ لَرَجَحَ این رجحان ہم راجع بصفاتِ کاملہ است کہ نورانیت وصفائے ایمان را مے افزاید وپلۂ میزان را راجح میکنند چہ صفات واَعراض در میزانِ موعود موزون ست چرا ایمانِ او رضی راجح نیاید کہ او بموتے کہ پیش از موت ست مشرف گشتہ است (اخروی) وباین صفت درمیانِ صحابۂ کرام ممتاز وپیش قدم بودہ ولہذا بدولتِ معیت بمقتضائے کریمۂ وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ وکریمۂ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا مشرف شدہ واز میانِ اَصحابِ کرام بہ بشارتِ این موت کہ عینِ معرفت ست وتکمیلِ ایمان مبشر گشتہ حیث وَرَدَ فِیْ شَانِہٖ مَنْ اَرَادَ اَنْ یَّنْظُرَ اِلٰی مَیِّتٍ یَمْشِیْ عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلٰی اَبِیْ بَکْرِ ابْنِ اَبِیْ قُحَافَۃَ ہرچند سائرِ صحابہ نیز باین موت متحقق بودند لیکن تخصیصِ او باین بشارت مشعرِ بکمالِ اوست باین صفت از دیگران وہرکہ درین موت (متصف اند) کاملتر ست ایمانِ او (ماند ازو) آن نیز کاملتر چہ این موت منتجِ اطمینانِ نفس ست واطمینانِ نفس ایمانِ حقیقی ست کہ از زوال محفوظ ست کریمۂ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ گویا اشارت باین ایمان ست ومانا کہ در حدیث اَللّٰهُمَّ اِنِّیْۤ اَسْئَلُكَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَہٗ كُفْرٌ مطلوب ہمین ایمان ست این آن (شاید) موت ست کہ بحیاتِ ابدی میرساند وبانوارِ قرب ومعرفت متحقق میسازد وکریمۂ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ ایمائے ست باین معنی وَالسَّلَامُ عَلَیْكُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰۤی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ

مکتوب بست وپنجم (۲۵)

بمیر عبد الفتّاح ولد حقائق آگاہ میر محمد نعمان قُدِّسَ سِرُّہٗ در اداے لوازمِ طلبگاری

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند

۱؎ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ نساء از پارۂ والمحصنات (۵) ۱۲ ۲؎ اشارت ست بآیتے کہ در سورۂ انعام وپارۂ ولو اننا (۸) واقع ست ۱۲

مجاری امور مستوجب حمد ست امید که آن عزیز نیز بعافیت باشد و بر جادهٔ سنت سنیه و شریعت علیه مستقیم بود و از لوازم طلبگاری فارغ نباشد و همواره متعطش و مضطرب باشد سیری و فراغ نصیب اعدا باد بزرگے گفته است که تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند مرید را بدین صفت باید شد که حتّٰی اِذَا ضَاقَتْ عَلَیْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَیْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوْٓا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّآ اِلَیْهِ چون طالب صادق بدین صفت شود امید ست که بحر بخشش بجوش آید و نوید ثُمَّ تَابَ عَلَیْهِمْ لِیَتُوْبُوْا بگوش جانش برساند و او را از وے بستاند عجب ست که جوانان مستعد بخواب خرگوش آرام گرفته اند و از لوازم طلب فرو نشسته و در رنگ طفلان از جواهر نفیسه بخزف ریزهٔ چند مشغول شده **بیت** در جهان شاهدے و ما فارغ ✤ در قدح جرعهٔ و ما هشیار ✤

مکتوب بست و ششم (۲۶)

بصوفی سعد الله کابلی در تعبیر وقائع و شرح احوال او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی کتابے که متضمن وقائع روشن و احوال پسندیده بود رسید و خوشوقت ساخت لله سبحانه الحمد که بعافیت اند و در کار خود سرگرم دو واقعه که نوشته بودند در یک واقعه مصحف و در واقعهٔ دیگر خلعت بشما داده نیک و مبشر اند و آنچه نوشته بودند اکثر که باحوال خود مقید میشوم خود را نمییابم و در مراقبه چنان مشاهده میشود که هر یک موے بمثابهٔ چراغ شعله میکند و در گفتن کلمهٔ طیبه لذتے روئے میدهد که اشک بے اختیار روانه میشود آیا کمال فنائے نفس همین ست یا چیزے دیگر معلوم نمایند که این احوال خوب و پسندیده است و از لوازم و ملائمات فنائے نفس ست لیکن فنائے نفس فی نفسه امرے دیگر ست آنجا همه آنست که برتر ز بیان ست ✤ آرے آنچه نوشته اید که خود را نمییابم و آنچه

۱؎ قوله مجاری بفتح میم و رائے مکسوره جاهائے جاری شدن چیزے در اههائے روان شدن چیزے ۱۲ ۲؎ اشارت ست بکریمه که واقع ست در سورهٔ توبه از پارهٔ یعتذرون (۱۱) ۱۲

بعد ازین نوشته آید که نه خود را دانسته میشود و نه عالم را اگر[1] بعد از فنائے قلب روئے دہد از مقدمات فنائے نفس ست و از لوازم آن بالجملہ امید وار باشند وَهَلْ مِنْ مَزِيْدٍ[2] گویان متوجہ فوق بوند مصرع[3] ع ہنوز ایوان استغنا بلند ست ۔ نوشته بودید[4] که بر سر نماز ہم جمعیت روئے میدہد اکثر اوقات که بخود مقید میشوم مثل شعلہ آفتاب و ماہتاب در نظر مے آید فقیر در درک آن عاجز ست بدانند حالتے که در نماز دست میدہد اصل ست و این شعلہ آفتاب که خود را میبایند[5] میتواند که آثار بقا بود و این نور از حیات بود که مترتب بر موت ست چنانچہ کریمہ[6] اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا الاٰیۃ اشعارے بران دارد وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا ۔

مکتوب (۲۷) بست و ہفتم

بملا عطاء الله سورتی در نصیحت او ۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى فضائل مآب اخوی ملا عطاء الله ازینجانب سلام عافیت انجام خوانند و دوستان دور افتاده را بدعائے خیر یاد آرد مخدوما عمر چندروزه که بسے عزیز ست باید که در اعز اشیا مصروف گردد و آن کسب مرضیات مولائے حقیقی ست جل سلطانہ کمر ہمت را درین امر خطیر حسیت بر بندند و ہر چہ منافی آنست ازان یکسو شوند کمال در حق بنده آنست که مولائے او ازو راضی بود لہذا مقام رضا فوق مقامات آمد[7] علامت این رضا آنست که بنده از وے تعالی راضی شود و در مرادات و مقتضیات خلاف رضامندی او تعالی از وے بظہور نیاید و در ایلام در رنگ انعام کشاده پیشانی بود و در اوامر و نواہی او چین بابرو نباشد و بجمیع افعال وے منشرح الصدر باشد و بقضا و قدر او عز برہانہ انقیاد و استسلام داشته باشد وَالسَّلَامُ ۔

مکتوب (۲۸) بست و ہشتم

[1] یعنی این عدم یافت خود و نادانستن خود را و عالم را اگر بعد از الخ ۱۲ [2] یعنی طالب زیادت گشته ۱۲ [6] در سوره انعام و پاره لو اننا (۸) واقع ست ۱۲

[Margin notes:] انور نسخه ۔ ع بوده نسخه ۔ بیشنایند نسخه ۔ مرتب نسخه ۔ ظہور نسخه ۔ و در مرادات و مقتضیات او تعالی خلاف رضامندی از وے نسخه

بشیخ نور محمد سورتی در نصیحت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد ست خیریت دوستان مسئول و مامول ست اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسب مرضیات مولائے حقیقی جلت عظمته بجان کوشند و توشهٔ آخرت را آماده سازند جَآءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ جَآءَ الْمَوْتُ بِمَا فِیْهِ جَآءَ الْمَوْتُ بِمَا فِیْهِ احوال را نویسان باشند و از کیفیت راه و فرزندان قلمی نمایند و سعی کنند که روز بروز باشند ابواب ترقیات مفتوح بود مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ دوستان را بدعائے خیر یاد آرند والسلام

مکتوب بست و نهم (۲۹)

بمیر محمد امین بخاری در شرح و تبیین کریمهٔ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ و کریمهٔ اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الآیة بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰة و ارسال التحیات بجناب سیادت و نقابت پناه میرساند احوال و اوضاع فقراء اینجد و د مستوجب حمد ست والمسئول من الله سبحانه سلامتکم واستقامتکم ظاهراً و باطناً صحیفهٔ گرامی که بنام زد این مسکین نموده بودند مشرف ساخت حمداً لله سبحانه که با وجود مشاغل صوری و تعلقات شتی در روابط معنوی و محبتها فتورے نرفته است امید ست که روز بروز در تزاید باشد و روز افزون بود محب این طائفه با این طائفه است المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی مصدرها الصلوٰة والسلام والتحیة نوشته بودند که حق سبحانه و تعالی میفرماید وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ و مفسران به لیعرفونِ تفسیر کرده اند و در جائے دیگر حق تعالی میفرماید اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَیْنَ اَنْ یَّحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اگر مراد از امانت معرفت باشد بانسان چه خصوصیت

---

۱ بدانکه این کریمه واقع ست در سوره الذاریات از پارهٔ قال فما خطبکم (۲۷) اما کریمه انا عرضنا الامانة پس واقع ست در سورهٔ احزاب از پارهٔ ومن یقنت (۲۲) ۱۲ ۲ قوله چه خصوصیت دارد یعنی هیچ خصوصیت ندارد چه معرفت حق تعالی حاصل ست مر هر شئے را کما قال تعالی وان من شئ الا یسبح بحمده ولکن لا تفقهون تسبیحهم ۱۲ بنی اسرائیل

دارد و اگر مراد چیزے دیگرست اعلام نمایند مخدوما مورد این شبہہ خصوصیت بآن ندارد کہ لِیَعْبُدُوْنِ را بہ لِیَعْرِفُوْنِ تفسیر کنیم لِیَعْبُدُوْنِ را بہر معنی کہ تفسیر کنند و امانت راہم بہمان معنی بگیرند یعنی لِیَعْبُدُوْنِ اگر بمعنی خود داریم چنانچہ اکثر علمائے مفسرین گفتہ اند و از امانت ہم تکالیف شرعیہ کہ حاصل آن عبادت ست بگیریم یا از ہر دو جا معرفت مراد داریم شبہہ مے آید کہ وجہ تخصیص حمل امانت بانسان چیست[51] جواب گوئیم کہ وجہ تخصیص میتواند کہ شرافت و بزرگی انسان بود و اہتمام بہ شان او ہر چند جن را نیز شرکت بود چہ جن درین تکلیف تابع انسان ست و متابع شریعت پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ لیلۃ الجن[52] دعوت کردند اینہا ایمان آوردند و بقولے بامر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم رفتہ قوم خود را دعوت کردند و گفتند یَا قَوْمَنَا[53] اَجِیْبُوْا دَاعِیَ اللّٰہِ وَاٰمِنُوْا بِہٖ و از فحوائے آیہ معلوم میشود کہ پیش ازین تابع شریعت حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بودہ اند جائیکہ گفتہ اند اِنَّا سَمِعْنَا کِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوْسٰی الآیۃ و ایضا میتواند کہ عرض امانت و حمل آن خاص بانسان بود و جن را دران شرکت نباشد ہر چند ہر دو را برائے عبادت یا معرفت آفریدہ باشند و ہیچ محذور نبود بدانند کہ این سوال را جوابہائے دیگر ہم ہست و ورائے این دو جواب کہ بران تقدیر اصلا شبہہ وارد نمیشود اول آنکہ لِیَعْبُدُوْنِ بر معنی خود باشد چنانچہ علما فرمودہ اند و امانت بمعنی معرفت گوئیم چنانچہ آن مشفق نوشتہ اند اشکال وارد نمیشود دوم آنکہ مجاہد لِیَعْبُدُوْنِ را بہ لِیَعْرِفُوْنِ تفسیر کردہ است لکن معنی معرفت را عام گرفتہ است کہ شامل موحد و مشرک و مطیع و عاصی ست کہ ہمہ مے شناسند اما بعضے فرمان نمیبرند و برخے در عبادت شریک میگیرند برین تقدیر از امانت معرفت کہ خاص بموحدان و یا اولیاست اگر بگیریم یا عبادت و تکالیف[54] شرعیہ خواہیم نیز اشکال نمے آید سیوم آنکہ مفسران گفتہ اند کہ میتواند کہ لِیَعْبُدُوْنِ باین معنی باشد کہ اَیْ لِیَکُوْنُوْا عِبَادًا لِیْ

---

[51] حالانکہ عبادت بمعنی تکالیف شرعیہ و بمعنی معرفت مر جن راہم شامل ست حسب منطوق آیہ اولی ۱۲ [52] یعنی پیغمبر ما علیہ الصلوٰۃ والسلام در شب جن ایشان را باسلام دعوت فرمود و اینہا ایمان آوردند ۱۲ [53] اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ احقاف از پارہ حم (۲۶) ۱۲ [54] یعنی تکالیف شرعیہ ۱۲

برین تقدیر هم اشکال وارد نیست چهارم آنکه اگر مراد از انسان در کریمهٔ وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ حضرت آدم علیٰ نبیّنا وعلیه الصلوٰة والسلام باشد چنانچه مفسران گفته اند نیز شبهه وارد نیست پنجم آنکه حضرت ایشانِ ما قدّسنا الله سبحانه بسِرّه در مکتوب هفتاد و چهارم از مکتوبات جلد ثانی برنگاشته اند که این امانت بزعم این حقیر قیومیت جمیع اشیاء ست بر سبیل نیابت که مخصوص بکُمّلِ افرادِ انسان ست یعنی معاملهٔ انسانِ کامل تا بجائے میرسد که او را قیومِ جمیع اشیا بحکمِ خلافت میسازند و همه را افاضهٔ وجود و بقا و سائرِ کمالاتِ ظاهری و باطنی بتوسطِ او میرسانند اگر ملک ست باو متوسل ست و اگر انس و جن ست باو متشبث و فی الحقیقة توجهِ جمیعِ اشیا باو ست و همه نگرانِ اویند اینمعنی را دانند یا نه فرمود إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا كَثِيرَ الظُّلْمِ عَلٰى نَفْسِهٖ بِحَيْثُ لَا يُبْقِيْ مِنْ وُجُوْدِهٖ وَلَا مِنْ تَوَابِعِ وُجُوْدِهٖ أَثَرًا وَلَا حُكْمًا و تا بر خود چنین ظلم ننماید شایانِ تحمّلِ بارِ امانت نبود جَهُولًا كَثِيرَ الْجَهْلِ بِحَيْثُ لَا يَكُوْنُ لَهٗ عِلْمٌ وَلَا إِدْرَاكٌ بِالْمَطْلُوْبِ بَلْ عَجْزٌ عَنِ الْإِدْرَاكِ وَجَهْلٌ عَنِ الْعِلْمِ بِالْمَقْصُوْدِ و این عجز و جهل دران موطن کمالِ معرفت ست لِأَنَّ أَجْهَلَهُمْ أَعْرَفُهُمْ ثُمَّ وَلَا شَكَّ أَنَّ أَعْرَفَهُمْ أَلْيَقُ بِحَمْلِ الْأَمَانَةِ این دو صفت گویا علت اند مر حملِ بارِ امانت را این عارفے که بمنصبِ قیومیتِ اشیا مشرف گشته است حکم وزیر دارد که مهماتِ خلائق باو مرجوع داشته اند هر چند انعامات از سلطانست امّا وصولِ آنها مربوط بتوسّلِ وزیرست تمّ کلامهٗ برین تقدیر نیز ایرادِ شبهه نمیشود وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعُلٰى

مکتوب (۳۰) سی ام

بشیخ حسین منصور جلندری در شرحِ احوالِ او از حصولِ فنائے اَتم بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوٰة و ارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ مرغوب که مصحوبِ

قاصد از سال داشته بودند رسیده سببِ مسرت گردید چون متضمن اذواق پسندیده بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانه وتعالیٰ همبر من نوال ابوابِ ترقیات را مفتوح دارد و بر جادۂ سُنَنِ مرضیه استقامت کرامت فرماید از استمرارِ حالت زوالِ عین و اثر و از دوام دید رجوعِ کمالات باصل خود ولحوقِ عدمِ مقید بعدمِ مطلق نوشته بودند نیک و مبارک ست معتبر در فنا ز دمانت که دوام پذیرد و آنچه دوام ندارد از حیز اعتبار ساقط ست و این قسمِ فنا که عدم نیز در رنگ وجود ازوے جدا شود و باصلِ لاحق گردد از آثار تجلّی ذاتست **بیت** گر بر سر کوئے عشق ما کشته شوی شکرانه بده که خون بهائے تو منم ✤ عروجیکه درین ولا روے داده بود و رفعتِ خود را از بعض مشائخ وقت دیده مرقوم نموده بودند بوضوح انجامید محلِ تحیّر نیست ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ خوش گفت **بیت** سعادتها ست اندر پردۂ غیب نگه کن تا کرا ریزند در جیب ✤ میان شیخ جمال بجمعیت باشند والسّلام اوّلاً وّ اٰخراً ✤

مکتوب (۳۱) سی و یکم

بخواجه عبد الصمد کابلی در تاسف بر اطوارِ خویش بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ✤ هزار افسوس عمرِ گرانمایه در هوا و هوس رفت و در حرمان و معصیت گذشت در و دیوار بر کردار این دور از کار گریان و زار زار ست و هر سنگ و سفال بزبانِ حال فریاد میکند مَا لِهٰذَا خُلِقْتَ وَلَا بِهٰذَا اُمِرْتَ **بیت** هر دو عالم در لباسِ تعزیت اشک می بارند و تو در معصیت ✤ اُذْكُرُوا اللّٰهَ وَتُوْبُوْا اِلَى اللّٰهِ جَآءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ جَآءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيْهِ بهذا فیره وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَآئِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب سی و دوم

بقاضی حیدر لاهوری در تحریص بر تحصیلِ معرفت و ایمانِ حقیقی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(۶۱) اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ اَکْمَلَ الْحَمْدِ عَلٰی کُلِّ حَالٍ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ الْاَتَمَّانِ الْاَکْمَلَانِ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ کُلَّمَا ذَکَرَہُ الذَّاکِرُوْنَ وَکُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِکْرِہِ الْغَافِلُوْنَ اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَائِرِ النَّبِیِّیْنَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِیْنَ ۔ صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مُبتہج ومشرف گردیدہ چون متضمن اظہار شوق ومُنبئ از دردِ طلب بود مسرت بر مسرت بخشید اَللّٰھُمَّ زِدْ این شوق را نعمتِ عظمیٰ دانند واین درد را سرمایہ سعادت تصور فرمایند عزیزے(بزرگے) گفتہ است اگر نخواستے داد ندادے خواست(۱) حق سبحانہ آتش این شوق را مشتعل سازد وشعلہ طلب را سر بلند گرداند تا از ماسوائے مطلوب بالکل بیگانہ واز کشاکش تفرقہ بتمام برہاند(نجات دہد) وبمطلوب اصلی(حقیقی) رساند مطلوب درین نشأ فانیہ تحصیل معرفت حق ست جل وعلا ومعرفت را صورتیست وحقیقتے صورتش آنست کہ علمائے کرام بیان نمودہ اند ومطلق ایمان بآن مربوط(وابستہ) ست وحقیقت معرفت کہ اہل اللہ بآن ممتاز اند عبارت از فنا فی المعروف ست ومشروطست باین صورت کہ بے آن صورت نہ بندد وایمان حقیقی کہ از زوال محفوظ ست باین معرفت منوط(موقوف) ست(۲) ماناکہ(زیرا کہ) در حدیث نفیس اشارت باین(تصور نگردد) ایمان ست کہ وارد شدہ است اَللّٰھُمَّ(۳) اِنِّیْ اَسْئَلُکَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَہٗ کُفْرٌ واین فنا کہ مناط(معلق) معرفت ست امریست وجدانی وذوقی کہ بگفتن ونوشتن راست نیاید وبدرس ومطالعہ کتب صورت نہ بندد وَمَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ع لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی ۔ پس بر عقلاء وہوشمندان ناگزیر ست کہ در حاصل کار ونقدِ روزگار خود تأمل نمایند ہر کرا معرفت مسطورہ(مذکورہ) حاصل ست فطوبیٰ لہ وبشریٰ آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد واز ظل باصل شتافت للمولوی قدس سرہ(الرومی)

بیت چون بدانستی تو خود را از نخست ۔ سوئے آنحضرت نسب کردی درست ۔ وانکہ دانستی کہ ظل کیستی ۔ فارغی گر مُردی وگر زیستی ۔ وہر کرا این معرفت حاصل نیست از طلب

---

(۱) یعنی اگر حق سبحانہ وتعالیٰ دادن مطلوب ومقصود نخواستے این درد وتعطش در طلب مقصد ہرگز ندادے فافہم ۱۲ (۲) مانا بمعنی شاید ویقین ہر دو آید ۱۲ (۳) وفی الحصن الحصین للجزری ۱۲ اللھم انی اسئلک ایمانا لایرتد ونعیما لاینفد ومرافقۃ نبینا محمد فی اعلی درجۃ الجنۃ جنۃ الخلد (س حب مس) ۱۲ (۴) یعنی وہر کہ بخشید ذات ست ۱۲

آن فارغ نبود واز هر جا بوے ازین حدیقۂ دولت بمشامِ جانِ او برسد از پے آن نشود افسوس است آنچه ازین کس در نشأۂ فانیه طلب داشته اند بجا نیارد و بامورِ دیگر پردازد و تعمیر چیزے که تخریبِ آن خواسته اند نماید بیت ترسم که یار با ما نا آشنا بماند * تا دامن قیامت این غم بما بماند * والسلام علیکم وعلى سائر من اتبع الهدى والتزم متابعة المصطفى عليه وعلى آله الصلوات والتسليمات والبركات العلى *

مکتوب سی و سیوم (۳۳)

بخواجه عبد الله کولابی در بیان آنکه مشهود در مرآتِ کثرت نه وحدتِ حقیقی ست بلکه ظلی از ظلالِ آن ودر بیانِ آنکه شهودِ ارواح داخلِ کمال نیست بسم الله الرحمن الرحیم

بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند احوال واوضاعِ فقراءِ این حدود مستوجب حمد ست المسئول من الله تعالى عافيتكم واستقامتكم على جادة الشريعة العلية والسنة السنية المصطفوية على صاحبها الصلوة والسلام والتحية مکتوبِ مرغوب که درین ولا فرستاده بودند رسید چون متضمنِ شوق ومشعر از دردِ طلب بود فرحت بر فرحت افزود اللهم زد احوالِ خود را برین بیت حواله نموده بودند بیت در و دیوار چو آئینه شد از کثرتِ شوق * هر کجا مے نگرم روے ترا مے بینم * مخدوما احوالِ شما را از مضمونِ این بیت بلند میدانم باطنِ شما متوجه تنزیهِ صرف ست ومضمونِ این بیت مشعر از شهودِ وحدت در مرآتِ کثرت ست مخدوما آنچه در مرآتِ کثرت مشهود ست نه وحدتِ حقیقی ست بلکه شبح ومثالِ اوست وظلیست از ظلالِ او او تعالى وراء الوراء است واز دید و دانش ما جدا مصراع در کدام آئینه در آید او * حق را سبحانه در مرآتِ خلق جستن در رنگ آنست که کسے آفتاب را در طشتِ آب جوید ه کسے در صحن کاچی قلیه جوید * اضاع العمر فی طلب المحال خوش گفته بیت تو از خوبی نمے گنجی بعالم * مرا هرگز کجا گنجی در آغوش * نوشته بودند

کہ اگر طالبے را این دید روئے دہد کہ بچشمِ ظاہر ارواحِ طیبہ مشاہدہ او مے شدہ باشد در باب
او چہ حکم ست محذوما مشاہدۂ ارواح خواہ بچشمِ سر بود خواہ بچشمِ سر داخلِ ہیچ کمال نیست
و منزلے از منازلِ قرب بآن وابستہ نہ کمال آنست کہ باطن از دید و دانش ماسوائے وارہد و
نامے و نشانے از غیر در دیدۂ سر نماند مصرع تو مباش اصلا کمال این ست و بس * این نوع
چیزہا کہ سالکان را در اثنائے راہ دست میدہد در رنگِ محسناتِ بدیعی ست در علمِ بلاغت کہ تحسین
کلام مے بخشد و در بلاغت ہیچ دخل ندارد بلکہ این مشاہدۂ ارواح از محسنات ہم ساقط تر ست
چہ بسیار ست کہ این نوع مشاہدات از مطلب باز دارند و در توہم کمال افگنند نفعِ این امور اگر
ازین مضرت خالی باشد زیادہ ازین نیست کہ اعانت در طلبِ سالک میکنند و ممد کار او میشوند
نوشتہ بودند کہ بعضے التماسہا در عریضۂ سابق معروض داشتہ بود مسر صدد جواب ست محذوما
ظاہر این کتابت در ایام آزار فقیر رسیدہ بود در آنوقت طاقتِ جواب نوشتن بلکہ خواندن
و تامل نمودن ہم نبود الحال آن کتابت بہم نرسید معذور دارند والسلام علیکم و علیٰ من
لدیکم

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بشیخ امان اللہ نبیرۂ[۱] شیخ حمید بنگالی در نصیحت و ترغیب بر تحصیل معرفت * بسم اللہ
الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ سید الوریٰ
محمد ن المصطفیٰ وعلیٰ آلہٖ وصحبہ البررۃ التقی صحیفۂ گرامی رسید خوشوقت ساخت
حمدًا للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یادِ فقرا فارغ نہ اظہار اشتیاقِ ملاقات نمودہ بودند
اللہ تعالیٰ بوجہ احسن میسر سازد امید کہ نائرۂ این شوق مشتعل شود و نار محبت سر بلند
گردد تا از ماسوائے بتمام برہاند و رائحہ مطلوب بمشام جان رساند بیت عشق آن شعلہ
است کان چون بر فروخت * ہر چہ جز معشوق آنرا جملہ سوخت * بر طریقۂ بزرگان

۱ نبیرہ بروزن صغیرہ فرزند زادہ عموماً و بمعنی پسر زادہ خصوصاً و گاہے دختر زادہ را نیز گویند ۱۲ غیاث

استقامت دارند و جائے شما زا نیک نگہدارند و خدمت فقرا و طالبان را بوجہ احسن کنند و برجادۂ شریعت محکم باشند و سنت رسول را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بدندان گیرند و از بدعت محترز بوند و با مبتدع صحبت ندارند و از وے گریزان بوند اَهْلُ الْبِدْعَةِ كِلَابُ اَهْلِ النَّارِ شنیدہ باشند و در طریقہ بزرگان امرے احداث نکنند کہ برکات طریق تا زمانے فائض ست کہ باُمور محدثہ آنرا ملوث نساختہ اند و از طلب حق جل و علا باز نہ نشینند و معرفت او تعالیٰ راہ جویند و از ہر جا بوئے ازین حدیقۂ دولت بمشام جان برسد از پئے آن شوند مطلوب درین نشأۂ فانیہ حصول این دولت ست و مقصود از خلقت انسانی تحصیل معرفت ست افسوس است کہ آنچہ از وے طلب داشتہ اند بجا نیاوردہ بامور دیگر پردازد بیت ترسم کہ یار با ما آشنا بماند + تا دامن قیامت این غم بما بماند + از ورود بعضے تفرقہاے صوری نگاشتہ بودند اللہ تعالیٰ بجمعیت مبدل گرداند و از کشاکش ما سوے برہاند اکثر مسلمانان کہ از ان دیار مے آیند شکایت از حاکم آنجا مے نمایند و از بد دینی و بد عملی او نالان حمداً للہ سبحانہ کہ اہل اسلام از شر او خلاص شدند و از شدت او رہائی یافتند ظلم حکام از شامت اعمال ماست اعمالکم عمالکم خود را باصلاح باید آورد و بورع و تقوی باید ساخت وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهٗ مَخْرَجًا وَّيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ[1] مامول از احبہ دعائے سلامتی خاتمہ ست والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب سی و پنجم (۳۵)

بشیخ حسین منصور جلندری در بیان حقیقت فنا و بقا و حقیقت اطمینان نفس و اشارہ بمبحث تجدد امثال و در آنکہ اختصاص تجلی ذات بآن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام بجمعیت وزوال عین و اثر آیا مخصوص بمحمدی ست و بیان منتہائے عروج عالم امر و نفس مطمئنہ و

[1] قال تعالیٰ کلا لما یقض ما امرہ ۱۲ ۵۲ واقعہ است این کریمہ در سورۂ طلاق از پارہ قد سمع اللہ (۲۸) وقال تعالیٰ ایضا ومن یتق اللہ یجعل لہ من امرہ یسرا ذلک امر اللہ انزلہ الیکم ومن یتق اللہ یکفر عنہ سیاٰتہ ویعظم لہ اجرا ۱۲

عناصرِ اربعہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خُصُوْصًا عَلٰی سَیِّدِ الْوَرٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی صحیفۂ گرامی رسید مسرّت بخش گردید چون متضمن احوالِ صحیحہ و اذواقِ سنیّہ بود فرحت بر فرحت افزود آنچہ از حصولِ فنا و استہلاک اوّلاً و لحوقِ عدمِ مقیّد بعدمِ مطلق ثانیاً در رنگِ لحوقِ وجود و کمالاتِ تابعہ وجود باصلِ خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید این نوع استہلاک و لحوق درجۂ اعلیٰ ست در فنا کہ نہ از وجود اثرے ماند و نہ از عدم و آنچہ نوشتہ بودند کہ درین ولا باز آن عدم را مُجاور و قرین نمودند و از سابق نازک‌تر و الطف گشتہ کانہ در نظرِ بصیرت نمیدر آید قبل ازین کہ قیامِ معکوس بآن عدم بودہ الحال چنین ست بلکہ معاملہ منعکس گردیدہ مخدوما این دید از آثارِ بقاست و مُخبر از نزول کہ معبّر بسیر عن اللّٰہ باللّٰہ ست حقیقتِ اطمینان درین موطن ست و اسلامِ حقیقی اینجا صورت مے بندد نوشتہ بودند کہ در توسّطِ حال یعنی اوانِ عروج گاہے عالم را معدوم مییافت و گاہے موجود ساعۃً فساعۃً و در ہنگامِ فنائے اتم ہمیشہ آنرا معدوم و مستمر العدم میدید و موجود جز حق تعالیٰ را نمیافت باز در وقتِ رجوع و نزول گاہے عالم بنظر در مے آمدے و گاہے مختفی گشتے والحال موجود میابد و بلّہ ہمہ از وست را حرب تر مے بیند بلکہ چنین ست و ہر کدام ازین دید صحیح و مبتنی بر وجہِ وجیہ ست و معاملۂ تجدّدِ امثال مبنی برین دو توسّطِ حال ست کما لَا یَخْفٰی عَلَی النَّاظِرِیْنَ فِیْ کَلَامِ شَیْخِنَا وَ اِمَامِنَا قَدَّسَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہِ الْاَقْدَسِ و دو بار کہ حضرتِ ایشانرا در واقعہ دیدہ اند نہایت مبشّر ست و طیرانے کہ بے توسّطِ جوارح باشد طیرانِ روحی ست کہ سریع التسییر ست از طیرانیکہ بتوسّطِ جوارح بود شتّان مَا بَیْنَہُمَا نوشتہ بودند وارداتے کہ در صلواتِ خمس بارہ میدہد چہ نویسد یکے نماز معراجِ مومن ست و موطنِ کمالِ قرب و اذواق و وارداتِ آنرا انوار داتے دیگر چہ نسبت کتابے کہ بدست ولید ادبرکی فرستادہ بودند دران مندرج بود کہ نوشتہ کہ این قسمِ فنا کہ عدم نیز در رنگِ وجود

از وے جدا نشود و با صل لاحق گردد آن از آثار تجلی ذات ست و از کلام اکابر مفہوم میشود
کہ تجلی ذات مخصوص بحضرت خاتمیت ست علیہ و علی اٰلہ الصلوٰۃ والسلام و کمل
تابعان او الخ مخدوما تجلی ذات بالاصالۃ مخصوص بآن سرورست علیہ و علی اٰلہ الصلوٰۃ
والسلام لیکن بطفیل و تبعیت او سائر انبیا را علیہم الصلوات والتحیات و کمل
تابعان او را نصیب ست مدعوا اولی باین دولت اوست علیہ و علی اٰلہ الصلوٰۃ و
السلام و دیگران بطفیل او درین دعوت شریک اند و بہ تبعیت او از او لیش امیدوار ایضا
نوشتہ بودند کہ مفہوم گشتہ است اگر سالک محمدی المشرب ست عین و اثر ہر دو را گم میسازد
و غیر او را اثر زائل نمیشود مخدوما غیر محمدی اگر در صحبت پیر کامل و مکمل محمدی المشرب
بکمالات ولایت محمدی بطفیل او برسد ممکن بلکہ واقع ست درین صورت میتواند کہ عین و اثر
از وے زائل شود و این نوع فنا حاصل نماید پس صاحب این فنا اگر محمدی ست جائے سخن نیست و اگر
محمدی نیست پس آنچہ در مادہ غیر محمدی نوشتہ است ازان راہ امیدوار ست خوش گفت
بیت مور مسکین ہوسے داشت کہ در کعبہ رسد ✤ دست در پائے کبوتر زد و ناگاہ رسید
و تحقیق تقدم یا تاخر فنائے نفس از فنائے لطائف خمسۂ عالم امر در جائے دیگر این فقیر نوشتہ
است از انجا طلب باید نمود نوشتہ بودند کہ بارہا معلوم میگردد کہ لطائف خمسہ فوق محدد الی
مالا نہایۃ در عروج اند اما کیفیت صور آنہا مرئی نمیگردد آیا این قسم عروج سالک را بوقوع
مے آید یا نہ اگر مے آید اعتبارے دارد یا نہ بدانند کہ این عروج سالک را روئے میدہد و بسیار
اعتبار دارد این لطائف کہ اجزائے انسان اند اگر از امکنۂ خود عروج نمایند با صول خود کہ
فوق عرش ست ملحق خواہند شد و از انجا بدائرہ ظلال اسما و صفات کہ اصول آنہاست و
معتبر ست بولایت صغرے کہ ولایت اولیاست خواہند صعود نمود و از انجا بدائرہ اصول اسماء
و صفات کہ بولایت کبرے تعلق دارد و ولایت انبیاست علیہم الصلوات والتسلیمات
ملحق خواہند شد نہایت عروج این لطائف تا این دائرہ اصول اسما و صفات ست و بالائے

آن عالمِ امر را گذر نیست نصیب ازان مقامِ نفسِ مطمئنه راست وفوقِ معاملهٔ مطمئنه کار و بار
بعالمِ خلق مے افتد و عنصرِ خاک از ہمه عناصر بالاتر میرود و پستی او باعث سربلندی او میگردد
بیت خاک شو خاک تا بروید گل ٭ که بجز خاک نیست مظهرِ گل ٭ این کمال وابسته بکمالاتِ
نبوت ست که بالاصالت نصیبِ انبیاست علیهم الصلوات والبرکات و بوراثت و
تبعیت شانِ اُمتان را ازین کمالات نصیب ست ع وللارض من کأس الکرام نصیب
وآنچه در واقعه بانبی اولوالعزم مصافحه کرده اند امیدوار میکند که از کمالاتِ شان بهره ور
گردند والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیه
وعلیٰ آله الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ

مکتوب سی و ششم (۳۶)

بملا اشتاق بهرکی در آنکه محبت جذبِ معانی مینماید و ترغیب بر وظائفِ طاعات و عزلت و
انقطاع وآنکه مقصود از سیر و سلوک نه شیخی و نه مرید گرفتن ست بلکه مقصود حصولِ نیستی و
گم شدن ست ٭ بسم الله الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات
میرساند کتابتے که از راهِ محبت فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت باید که بر همین منوال
احوالِ ظاهر و باطنِ خود را مے نوشته باشند که سبب توجهِ غائبانه است مخدوما هرچند
صحبت تاثیرِ عظیم دارد لیکن محبتِ غائبانه نیز جذبِ معانی مینماید و راهِ فیض را میکشاید
ع بوئے جنسیت کند جذبِ صفات ٭ بر وظائف طاعات سرگرم باشند و کمرِ همت
را در خدمتِ مولائے حقیقی جل شانه چست بر بندند و بعزلت راغب باشند و بقدرِ
ضرورت با خلق در آمیزند بے ضرورت با اینها صحبت داشتن سمِ قاتل ست آرے با طلبه
صحبت دارند و بقدرِ افاده و استفاده با اینها مختلط بوند عزیزے گفته است لا تصحب
الاشرار ولا تقطع عن الله بصحبة الاخیار واز عدمِ اطلاع بر احوال خود و احوالِ

یاران در بار بناشند مقصود احوال ست علم باحوال اگر بدهند نعمت ست واگر ندهند غم نیست
هر کرا از شما نصیب ست البته از شما فیض مند خواهد شد مقصود از سیر و سلوک شیخی و مرید گرفتن
نیست مقصود ازان ادائے وظائف بندگی ست بے منازعت نفس و نیز مقصود نیستی و گمنامی
است و زوال رعونت[۱] و انانیت اماره که معرفت بآن مربوط است هر که باین کس رجوع میکند
وانابت مے آرد اورا از حق باز داشته بخود مشغول میسازد و هر که رجوع نمی آرد اورا بحق میدارد
ممنون او باید شد رباعی یارب همه خلق را بمن بدخو کن + وز جمله جهانیان مرا یکسو کن +
روی دل من صرف کنی از هر جهتے + در عشق خودم یکجهت و یکرو کن + والسلام اولاً و آخراً

مکتوب سی و هفتم (۳۷)

بمیر عبد الله بخشی کابلی در تحریص بر طلب حق جل و علا. بسم الله الرحمن الرحیم
بعد الحمد والصلوة و ارسال التحیات میرساند مجاری امور مشکور ست امید که آن عزیز نیز
بسلامت و عافیت باشد و بر جاده شریعت علیه و سنت سنیه مستقیم بود و از قشر
بلب آید و از لفظ بمعنی گراید خوش گفت بیت قومے ز وجود خویش فانی + رفته
ز حروف در معانی صحیفه شریفه رسید سبب مسرت گردید باید که همین منوال از احوال
خیر مآل خود مے نوشته باشند که باعث توجه غائبانه است اظهار طلب نموده بودند حق
سبحانه آتش طلب را مشتعل گرداند و شعله شوق را سر بلند کند تا از ما سوی بتمام برهاند و
بمحبت ذاتیه رساند مگر ما باندازه محبت و شوق راه فیض مفتوح ست و از باطن بباطن
راه کشاده امیدوار باشند نوشته بودند که یکے از خلفائے این سرزمین امر شود که واسطه
حصول مطالب این فقیر بود و توجهات مصروف میداشته باشند مخدوم ما شیخ عبد الکریم اینجا
حاضر بود باو گفته ام و خواجه محمد حنیف همانجاست بشما خواهد فهمانید احتیاج نوشتن

۱؎ رعونت بضمتین سرکشی و خود آرائی ۱۲

نیست بہ ہر کدام کہ رجوع نمایند نیک ست والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۳۸) سی و ہشتم

بغلام محمد افغان در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود کہ فنا فی اللہ شو و بقا باللہ مشو و دران کہ مطلوب درین نشأہ فانیہ ہمین درد و شوق ست بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ مشمول الطاف و عنایات خویش داراد صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمن احوال و اذواق شریفہ بود مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ شبے بعد از ادائے نماز تہجد دیدم کہ تو ظاہر شدی و باین بندہ میگوئی کہ فنا فی اللہ شو و بقا باللہ نشو و بعد از افاقت خود را فنا فی اللہ میافت از بقا باللہ ہیچ اثرے نبود الخ مخدوما این واقعہ و این یافت اثر فنا فی الشیخ است کہ در حضور بیان میکردید و مدتہا دران بودید حمداً للہ سبحانہ علیٰ ہذہ العطیۃ العظمیٰ و علیٰ سائر نعمائہ بدانند کہ فنا کمالیست نخستین از کمالات ولایت و شرط کمالات دیگر است گفتہ اند بیت تو مباش اصلا کمال این ست و بس * رو درو گم شو وصال این ست و بس * و مشایخ را در بیان فنا و بقا اقوال ست از انجا این معانی را فرا گرفتن دشوار ست تنقیح و توضیح کہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہٖ این معاملہ را بیان نمودہ اند و بذروہ علیا رسانیدہ امر دیگر ست و حقیقت دیگر دارد گویا حقیقت فنا درین موطن ست من لم یذق لم یدر ع لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی * و آنچہ بعد ازان دیدہ اند کہ فقیر بصورت مصافحہ ہر دو دست شما را بدو دست خود گرفتہ ام بعد از آگاہی ازین واقعہ آثار بقا در خود میابد و این معنی روز بروز در تزاید ست واضح گردید کہ ما فنا و بقا ہر دو رکن ولایت اند الحمد للہ کہ از ہر کدام شربے یافتہ اید و ایمائے حاصل نمودہ اید و آنچہ در واقعہ گفتہ کہ بقا باللہ نشو میتواند کہ باین اعتبار باشد کہ ہنوز ہنگام آن نرسیدہ است و میتواند کہ باین اعتبار باشد کہ بقا موہبت صرف ست کہ مقدمہ آن کہ فناست نیز موہبت ست پس معنی

چنان باشد که در حصولِ بقا تعب بکش که بے سعی تو بعد از فنائے اَتَم از راہِ فضل و موہبت آن
مشرف خواہند ساخت بخلافِ فنا که ہر چند موہبت ست لیکن مقدماتِ آن کسبی ست[۱]
چه فنا که انتفا است نتیجه نفی ست و نفی کسبی ست چه نفی طریقت ست و انتفا حقیقت
و طریقت بظاہر بکسب وابسته است و حقیقت موہبت ست پس فنا فی اللہ شو یعنی در
تحصیلِ مقدماتِ او کوشش کن و نفی را بکمال رسان تا انتفا بر وجه کمال آید دیگر آنچه مقصود
از سیر و سلوک ست زوال گرفتاری ست از ما دونِ حق جلّ و علا و خلاصی ست از شرارت
نفس و رعونت و انانیتِ او که در فنا حاصل ست و معامله بقا از مزالِ[۲] اقدامِ سالکان ست و
محلِ توہم آنست که بنده مگر حق شود تعالٰی عن ذٰلک ہر چند توہم مدفوع ست بآنکه حقیقت
بقا تخلّق ست باخلاقِ حسنه بعد از انخلاع از اخلاقِ سیّئه که بفنا مربوط ست لہٰذا گفته فنا
شو یعنی طالب فنا شو و بقا مشو یعنی کوشش حصولِ آن مکن اگر از خود عطا میفرمایند نعمتے
است عظمٰی و امید ست که از زلّت محفوظ دارند دیگر قبض و بسط احوال اند که سالک را روئے
میدہد از ورودِ قبض از جا نروند و بطاعات و عبادات بیشتر رغبت نمایند و آنچه در واقعات
خود را ممتلی بحُللِ ذہب مکلّل بلآلی و یواقیت[۴] مے بینند بسیار خوب ست مُبشّر بقا ست از
درد طلب و شوقِ مطلوب و تعطّش و بے آرامی خود اظہار نموده بودند نیک و مبارک ست اللّٰهم
زِد درین نشاهِ فانیه ہمین درد و شوقِ مطلوب ست و تعطّش و بے آرامی مرغوب یافت بر
وجه کمال موعود بنشاه باقیه است مَن کان یرجوا لقآء الله فان اجل الله لاٰت[۳] مزیت
انسان بر سائر مخلوقات بہمین درد و بے آرامی ست که کار انسان را فوق برده است بیت

قدسیان را عشق ہست و درد نیست + درد را جز آدمی در خورد نیست

والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیه و علیٰ
آله الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ +

۱ که بسعی و تعب محتاج ست ۱۲ ۲ لغزشگاه پاہائے راه روندگان ۱۲ ۳ بدانکه این کریمه در سوره عنکبوت
از پاره امن خلق واقع ست ۱۲ ۴ مزین بلباسہائے زر ۱۲

مکتوب (۳۹) سی و نہم

بصوفی سعد اللہ کابلی در شرحِ اذواق و احوالِ او کہ نوشتہ بود و در بیانِ آنکہ آنچہ مقررِ قوم ست آنست کہ یافتِ مطلوب منحصر در انفس ست و نزدِ حضرتِ ایشانِ ما قدّسنا اللہ سبحانہ بسرّہٖ حقیقتِ یافت بیرونِ انفس ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی کتابے کہ برادرِ دینی ملا سعد اللہ فرستادہ بود رسید خوشوقت ساخت آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ مکتوبے بشما رسیدہ است کہ نوشتہ اند کہ ترا مناسبتے بقرآنِ مجید حاصل شدہ است و نیز از کمالاتِ فرقانی حظّے گرفتہ حافظ محسن گوید کہ مرا ہرگز فلانے ازین کمالات چیزے نگفتہ است بدانند کہ قرآن کلامِ حق تعالیٰ ست و صفتِ حقیقی او عزّ اسمہٗ کمالاتِ او لَا تُعَدُّ وَلَا تُحْصٰی[1] ست تا کدام صاحبِ دولت باشد کہ درین دریائے بیکران شناوری یا غرفے[2] ازان بدست آرد تا ذرِ حرفے ازان بدست آرد این واقعہ شما امیدوار ساختہ است حق تعالیٰ شما را و حافظ مذکور را ازین سرچشمہ قطرہ بکامِ جان برساند اِنَّہٗ الْمُیَسِّرُ لِکُلِّ عَسِیْرٍ از حصولِ جمعیت و حضوری و کیفیتِ خاص در نمازِ فرض و نفل و وردِ تجلیات و محویت و تلاشی نیز دران و در بیرونِ آن و مزیتِ کیفیاتِ نماز بر غیرِ آن کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید نیک و مبارک ست حالتِ نماز چرا مزیت نداشتہ باشد کہ نماز معراجِ مومن ست و کمالِ معراج فوقِ سائرِ کمالات ست حدیث اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ و حدیثِ قُرَّۃُ عَیْنِیْ فِی الصَّلٰوۃِ مؤیدِ این معنی ست نوشتہ بودند کہ روزے در گوشہ خزیدہ[3] بتضرع و زاری ملتجی بودم و اشک از چشمہا جاری بود و درین میان گویا تو حاضری و بمن میگوئی کہ فلانی تو سیرِ آفاقی و سیرِ انفسی را بانجام رسانیدہ چرا غم میخوری و چہ میخواہی امیدوارم کہ اطلاع یابم

[1] غیر محدود و غیر محصور ست ۱۲ [2] غرفہ بالضم بقدر یک مشت از آب و بالفتح یکبار آب برداشتن بدست و بالکسر نوعے از آب برداشتن بدست ۱۲ [3] قولہ خزیدہ از خزیدن بجائے و زائے معجمتین یعنی داخل شدن و مخفی گشتن ۱۲

که دائرهٔ سیر آفاقی و انفسی بکجا منتهی میشود و طالب درین زمان بکدام مقام مشرف میگردد و بدانند
که سلوک سیر آفاقی ست و جذبه سیر انفسی میگویند که سیر آفاقی بعد در بعد ست و سیر انفسی
قرب در قرب سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن ست و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل
خود گردیدن و این هر دو رکن ولایت اند تا هر دو حاصل نشوند ولایت صورت نه بندد و مقرر
قوم ست که نهایت ولایت بنهایت سیر انفسی ست ورای این کمالی نیست که در ولایت
معتبر بود کمال الکمال شهود انفسی گفته اند بیرون از خود شهود و یافت نیست ؎

چون جلوهٔ آن جمال بیرون ز تو نیست + پا در دامان و سر بجیب اندر کش +

و نزد حضرت ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره یافت مطلوب بیرون آفاق و انفس
است چه مطلوب بیرون آفاق و انفس ست هر چه در مرآت آفاق و انفس ظاهر ست همه
بظلال وابسته است دائرهٔ ظل به سیر انفسی منتهی میشود و معامله اصل بماورای سیر آفاقی و سیر
انفسی ست و ورای جذبه و سلوک ست از انفس در رنگ آفاق باید گذشت تا رائحه مطلوب
بمشام جان برسد ع لذت می نشناسی بخدا تا نچشی + پس سالک چون سیر آفاقی
و انفسی را بانجام برساند بنهایت ولایت صغری برسد والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب چهلم (۴۰)

بملا ابو محمد لاهوری در تحقیق عدمیت ذاتیهٔ انسان بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و
سلام علی عباده الذین اصطفی خصوصا علی سید الوری صاحب قاب قوسین او
ادنی و علی آله و اصحابه نجوم الهدی نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی که نامزد این مسکین نموده
بودند بورود آن مشرف گردید الله تعالی در مدارج قرب ترقیات دهاد و بجذبات و عنایات
خویش مکرم و ممتاز کناد مکرما وجود و سائر کمالات که تابع وجود ند خاصهٔ حضرت رب معبود
ازین کمالات هر چه در ممکن نمودارست مستفاد و مستعارست ازان حضرت آنچه ذاتی ممکن ست

عدم ست کہ بواسطۂ انعکاس کمالات وجود نما گشتہ وباین کمال عاریتی وہستئ انعکاسی خودرا کامل
وخیر تصور نمودہ است ودعوئ شرکت وہمسری بموجود حقیقی پیدا کردہ وبنیاد دراز برین بے بنیاد
نہادہ وازین رہگذر انانیت وسرکشی ورعونت بہم رساندہ وچون سابقۂ عنایت درحق او دررسد
حقیقت خودرا کماہی دریابد وبر عدمیۂ ذاتیۂ خود مطلع گردد وداند کہ این کمالات در وے عاریتی
است واین خیریت انعکاسی ست نہ ذاتی آن زمان سررشتۂ سعادت بدست آید ورائحہ
از مطلوب بمشام جان او برسد **بیت** چون بدانستی کہ ظل کیستی * فارغی گر مردی وگر
زیستی * وچون این دید عاریت غالب آید درست کمالات را از وجود وسائر صفات باصل سپارد
وخود را کہ مرآت کمالات بود خالی محض یابد وبوئے از خیریت نہ بیند بلکہ عدم محض یابد واثرے از
وجود وصفات در خود نبیند آن زمان بفنائے حقیقی مستعد گردد وآنچہ مقصود از آفرینش او
بود بجا آرد چہ مطلوب درین نشاۂ فانیہ ازین کس انتفا ونیستی ست ؎ تو مباش اصلا
کمال اینست وبس * کمال درحق او انتفاء کمال ست وخیریت در سلب خیریت بیچارہ کہ
نصیب او از مطلوب استہلاک ونیستی ست وکمال او سلب کمال از کمال مطلوب چہ دریابد و
بحسن وجمال او چگونہ پے برد اِلَّا اَنْ یُوْجَدَ بَعْدَ الْعَدَمِ وَیُوْلَدَ بِالْوِلَادَۃِ الثَّانِیَۃِ فَحِیْنَئِذٍ
یَکُوْنُ ہُوَ الْعَارِفَ وَالْمَعْرُوْفَ فَہُوَ الذَّاکِرُ وَالْمَذْکُوْرُ ارادہ قدوم باین دیار اظہار نمودہ
بودند ؎ کرم نما وفرود آ کہ خانہ خانۂ تست * دریوزہ کہ ازین دور از کار نمودہ اند از راہ
حسن ظن ست والا این فقیر خود را بہیچ وجہ قابل ہیچ ندانند ایصال بمنازل قرب امر عظیم ست
آرے بمقتضائے اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ ممکن ست کہ بر وفق ظن شما بشما معاملہ فرمایند
بیت میتواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول * آنکہ در ساختہ است قطرۂ بارانی را * وَالسَّلَامُ اَوَّلًا
وَّاٰخِرًا *

مکتوب (۱۴۱) چہل ویکم

؎ یقول اللّٰہ انا عند ظن عبدی بی وانا معہ اذا ذکرنی فان ذکرنی فی نفسہ ذکرتہ فی نفسی وان ذکرنی فی ملأ ذکرتہ فی ملأ خیر منہ الخ رواہ البخاری ومسلم ؎ الحصن الحصین

بسلطانِ عبدالرحمن در ترغیب بکسبِ مراضیِ حق جلّ و علا بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ
لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالیٰ ہموارہ بعنایات و جذباتِ معنویہ مکرم و
ممتاز دارد صحیفۂ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت اظہارِ شوقِ ملاقات
نمودہ بودند حق سبحانہ آتشِ شوق را مشتعل گرداند و نائرہ محبت را سر بلند سازد تا از ماسوے بتمام
برہاند و در سایۂ سراپردۂ قرب برساند حیاتِ چند روزہ بسے مغتنم ست باید کہ در کسبِ مراضیِ
مولائے حقیقی جلّ شانہٗ مصروف گردد و بذکر و فکر بسر شود تنعماتِ دنیائے دنی کہ فانی و در معرضِ
ہلاک ست کرائے آن نمیکند کہ باآخرت عوض نمودہ آید و در تحصیلِ آن از ملکِ ابدی و تنعماتِ
سرمدی و رضامندیِ حضرتِ صمدی بازماندہ شود وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ
الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوب (۴۲) چہل و دوم

بصوفی سعد اللہ کابلی در جواب وقائعِ روشنِ او و آنکہ نسبت از ہر جا برسد از پیرِ خود باید دانست
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی کتابتے کہ برادرِ
عزیز ملا سعد اللہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَہٗ کہ بجمعیت اند و
روز بروز بہ یدانند آنکہ در واقعہ پیغمبر صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ و حضرت جبرئیل را عَلَیْهِ
السَّلَامُ دیدہ اید و بایکدیگر مکالمہ نمودہ اید و نسبت و کیفیتِ خاص کہ برین واقعہ مترتب گشتہ و
روزِ دیگر کہ نسبتِ محویت و تلاشی و شوق و شورش کہ در سر افتادہ و در نمازِ عصر کہ کیفیتِ عظیم
دست دادہ ہمہ بوضوح پیوست و سببِ خوشدلی گردید و حضرتِ ایشانِ ما را و حضرتِ خواجہ بزرگ
و غوث الثقلین را کہ دیدہ اید و میگویند کہ این اعزہ برائے تربیتِ شما آمدہ اند و نسبتہا از ہر کدام
رسیدہ و خلعتہا عنایت فرمودہ نیک و مبارک ست لیکن اینقدر باید دانست کہ از ہر جا فیض و نسبت
کہ مشاہدہ کردہ شود آنرا راجع بہ پیرِ خود باید ساخت کہ بصورتِ عزیزے متمثل شدہ افاضہ

نسبت فرمودہ است والسلام اولاً و آخراً ٭

مکتوب (۴۳) چہل و سیوم

بخواجہ محمد حنیف کابلی در ارجاع حوادث بارادہ او تعالیٰ و عدم تلوّن بآن ٭ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات باخوی ارشدی میرساند احوال و اوضاع فقرا این حدود مستوجب حمد ست المسئول من اللّٰه سبحانہ سلامتکم و استقامتکم ظاهراً و باطناً احوال را نویسان باشند و روز بروز بوند مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ احبّہ دور افتادہ را بدعاے خیر یاد آرند از تقلبات زمانہ و انقلاب اہل زمانہ دلتنگ نشوند و از خفض و رفع آن متلوّن نگردند بلکہ عبرت گیرند و بر خود ترسان و لرزان باشند قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ اِصْبَعَيْنِ مِنْ اَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَآءُ[۵۱] چو بید بر سر ایمان خویش مے لرزم ٭ از مکر خداوندی جل شانہ باید اندیشید و از استدراج باید ترسید عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ[۵۲] ہمہ را از حق سبحانہ باید دانست و ہمہ را باو تعالیٰ باید سپرد

(خفض: پست کردن، رفع: بلند کردن)

بیت از خدا دان خلاف دشمن و دوست ٭ کہ دل ہر دو در تصرف اوست ٭ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ[۵۳]

مکتوب (۴۴) چہل و چہارم

بخواجہ عبد السعید کولابی در شرح کمالات فنا و بقا و در آنکہ مدار کار بر فضل ست لیکن از اعمال ناگزیر ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ ناحز داین مسکین نمودہ بودند بورود آن بہجت و مسرت روے نمود مندرج بود کہ در نماز عصر حالے طلوع نمود و دید کہ اعراضے کہ ذات اینکس بودند باصل خود عود کردند و ہیچ نامے و نشانے

---

۵۱ رواہ ابن ماجۃ والترمذی بلفظ ان القلوب بین اصبعین من اصابع اللّٰه الخ ۱۲ ۵۲ یا ایها الذین اٰمنوا علیکم انفسکم لا یضرکم الآیۃ واقع ست در سورہ مائدہ از پارہ واذا سمعوا ۱۲ ۵۳ واقع ست در آل عمران ۱۲

از انها نماند و بتمام مضمحل و متلاشی در اصل خود گشتند و اکثر محویت آنقدر روی میدهد که شعوری بر
خود و بر غیر خود نمیماند مخدوما این محویت و این عود کمالات باصل در درجهٔ کامله هست در فنا و اطمینان
نفس و اسلام حقیقی برین نوع فنا مترتب ست و آنچه وارد شده مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا
مراد از موت همین فناست که نفس درین فنا بطلوع قهرمان محبت و نزول صاعقهٔ احدیت از
دید و دانش ماسوی رسته است و از انانیت گذشته بلکه از خود نامی و نشانی نگذاشته و به تیغ
هوای غیب هویت مقتول گشته اینچنین مقتول و گم شده را نوید[51] اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ
الآیة و بشارت مَنْ قَتَلْتُهٗ فَاَنَا دِیَتُهٗ سر باوج برده و معاملهٔ او را از همه پیش ساخته این
حیاتی که بعد ازین موت ست بکرم الله تعالیٰ زوال پذیر نیست و چون موهبت صرف ست
موت آن را نتواند برداشت صورت موت ست حقیقت موت نیست تا مضادت بحیات حقیقی
داشته باشد و اجتماع محال بود اَلَا اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰهِ لَا یَمُوْتُوْنَ وَلٰکِنْ یَنْقُلُوْنَ مِنْ دَارٍ
اِلٰی دَارٍ شنوده باشند و کریمهٔ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِیْنَ قُتِلُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْیَآءٌ[52]
عِنْدَ رَبِّهِمْ ؎ هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق ÷ و باعتبار صورت موت فرموده اَفَاِنْ[53]
مَّاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓی اَعْقَابِکُمْ ÷ فلا منافاة نوشته بودند از اعمال یاس متصور میشود
چنان مینماید که این اعمال که این مقصر دارد درین درگاه هیچ نیست و لاشی محض ست حیرانست
که چگونه عمل کند که شائستهٔ این درگاه باشد مخدوما آنچه نوشته اند راست و درست ست مدار
کار بر فضل ست لیکن از عمل ناگزیر ست و در عمل کوشش بلیغ باید کرد و اعتماد بر فضل و رحمت
داشته باشد و این عمل را لائق درگاه نباید دانست بزرگان گفته اند اِعْمَلْ وَاسْتَغْفِرْ از رابعه
پرسیدند بِمَ تَرْجِیْنَ مَا تَرْجِیْنَ قَالَتْ بِیَأْسِیْ مِنْ جُلِّ عَمَلِیْ در حدیث[54] آمده است که هیچکس
بعمل خود نجات نخواهد یافت گفتند وَلَا اَنْتَ یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ فرمودند وَلَا اَنَا اِلَّا اَنْ یَّتَغَمَّدَنِیَ
اللّٰهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ آنچه در واقعه دیده اند در مجلس رسالت پناه صلی الله تعالیٰ علیه و آله وسلم

---

۵۱ در سورهٔ انعام از پارهٔ ولو اننا (۸) واقع ست ۱۲ ۵۲ بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ آل عمران و پارهٔ لن تنالوا ۱۲ ۵۳ واقع ست در سورهٔ آل عمران از پارهٔ لن تنالوا ۱۲ ۵۴ رواه البیهقی فی الدعوات الکبیر، مشکوة باب قیام شهر رمضان

نعمتہاست وبتوامر ست کہ آنرا قسمت نمائی وتو ہر جا میرسانی وفقیر را با جمعے دیگر بردہ بملازمت وپابوسِ آنسرورِ علیہِ وعلےٰ الہ الصلوات والتحیات مشرّف گردانیدہ نیک ومبارک ست وبارِ دیگر دیدہ اید کہ تو در پہلوئے آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم نشستہ وساعتے نگذشتہ بود کہ صورتِ تو غائب شدہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم بجائے تو ظاہر شدند بار صورتِ مبارکِ آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم غائب گردید وتو بجائے ایشان نمودار شدی تا سہ مرتبہ اینچنین مشاہدہا افتاد حمداً للہ سبحانہ علےٰ ذٰلک وعلےٰ جمیع نعمائہ

مکتوب چہل وپنجم (۴۵)

بسید نور الدہر بارہہ در موعظت مرقوم شد بسم اللہ الرحمٰن الرحیم مکتوبِ مرغوب سیادت پناہ میر سید نور الدہر رسیدہ مسرّت بخش گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوالِ ظاہر وباطن خود قلمی مینمودہ باشند کہ باعثِ توجہِ غائبانہ است اوقات را بیادِ حق جلّ وعلا معمور دارند ودر تحصیل مرضیاتِ او عزّ برہانہ بجان کوشند وتوشۂ آخرت را مہیا سازند دردنیا برائے خوردن وخفتن نیاوردہ اند وبجہتِ عیش وتنعّم نیافریدہ اند محلِ عیش وتنعّم دیگرست اللّٰہم انّ العیش عیشُ الاٰخرۃ بلکہ برائے طاعت وبندگی آفریدہ اند وبرائے معرفتِ خویش آوردہ اند در ادائے وظائفِ بندگی جدّ وجہد مرعی باید داشت ودر حصولِ معرفت وطلبِ آن خود را قرار وآرام نباید داد واز ہر جا بوئے ازان بمشامِ جان برسد از پے آن باید شد خوش گفت بیت بچہ مشغول کنم دیدہ ودل را کہ مدام دل ترا میطلبد دیدہ ترا میخواہد ٭ والسلام اولاً وآخراً

مکتوب چہل وششم (۴۶)

بجان محمد بیگ کولابی در بیانِ آنکہ ہمیدہ ہستی حقیقی جز بدامِ نیستی نتوان نمود بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ وارسالِ التحیات میرساند احوال ہمہ حال مستوجب

حمد ست المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم ظاہراً وباطناً چند کتابت
از شما پے در پے رسید چون متضمن سلامتی و ظہور نیستی و دید قصور بود سبب مسرت گردید حق
سبحانہ وتعالیٰ این دید را زیادہ کند و ہستی حقیقی خود آگاہی بدہد تا بدام نیستی صید ہستی
نماید قتیل عشق را بشارت من قتلتہ فانا دیتہ کافی ست و کشتۂ تیغ محبت را نوید
فاحییناہ وجعلنا لہ نوراً سرافراز بردہ بیت گر بر سر کوئے عشق ما کشتہ شوی شکرانہ
بدہ کہ خونبہائے تو منم ٭ والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ
المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلیٰ ٭

مکتوب (۴۷) چہل و ہفتم

بمیرزا محمد صادق پسر نصیر خان در بیان حقائق و خصائص طریقہ حضرات خواجگان و آنکہ
بانچہ حضرت ایشان ما بآن ممتاز ند و بیان کیفیت طریقہ نفی و اثبات ٭ بسم اللہ
الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ در بنولا
بدست کس خود نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و خوشوقت گردید حق سبحانہ و
تعالیٰ بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم و مستدیم داشتہ باطن را بہ نسبت حضرات
خواجہا معمور دارا داند کہ این طریق از بسیار طرق دیگر بہتر و مرغوب تر ست این طریق اقرب
طرق ست والبتہ موصل ست طالب صادق اگر در صحبت پیر کامل افتد امیدست کہ در راہ نماند
واگر در صحبت ناقص افتد گناہ طریق نیست کہ او خود واصل نیست دیگرے در صحبت او چگونہ
واصل گردد و درین طریق اندراج نہایت در بدایت ست مبتدی رشید این طریق از چاشنی
نہایت بے بہرہ نیست لیکن مدار طریقہ ما بر صحبت ست و بر توجہ پیر ترقی وابستہ بآنست
مرید مستعد ہر چند در غیبت پیر از باطن او بقدر محبت و عقیدت بہرہ مندست واخذ فیوض و
برکات مینماید لیکن از صحبت تا غیبت صد چند تفاوت ست و نازکیہائے کہ حضرت ایشان

قدس سنا الله سبحانه بسره درین طریقه نموده اند و تحقیقات و تدقیقات طریق که بکار برده
و معامله را از حضیض باوج رسانده و نسبت طریق که آنحضرت بآن ممتاز اند و آن نسبت بعد از
هزار سال بر منصه ظهور آمده و از سر نو تازه گشته و تا درین مدت مختفی مانده و پرده از روی
کار نکشوده چنانچه از رسائل و مکاتیب آنحضرت شطرے ازان واضح و لائح ست تا کجا بیان نماید
طریقه نفی و اثبات طلب نموده بودند می نویسد موافق آن بعمل آرند و امیدوار برکات آن باشند
هر چند ترقی واضح و تاثیر کامل منوط به صحبت و توجه ست اما ما لا یدرک کله لا یترک
کله طریقه النفی و الاثبات این ست زبان را بکام بچسپانند و لبها را بر بندند و دم را زیر
ناف حبس کنند و لفظ لا را بخیال از ناف بکشند و بفرق سر برسانند و لفظ اله را از فرق
سر بکتف راست بیارند و لفظ الا الله را از کتف راست بر دل بیرند و دم در حبس باشد
و معنی این کلمه را نیز با این کلمه در خیال آرند باین روش نیست هیچ مقصودے جز ذات پاک
همراه لا نیست تصور کنند و بالٰه هیچ مقصودے و بالا الله جز ذات پاک تعقل نمایند در
هر نفس طاق بگویند یکبار یا سه بار یا پنج بار یا هفت بار و همین طور بتدریج زیاده کنند تا نفس
وفا کند و همین سبب این ذکر را وقوف عددی گویند یعنی بر عدد ذکر واقف باشند تا در هر
دمے طاق گویند نه جفت والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی +

مکتوب (۴۸) چهل و هشتم

بشیخ عبد الرحمن برادر شیخ عرب بخاری در برکات زمین هند و تحریص بر دوام حفظ نسبت
بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب
که از راه محبت ارسال داشته بودند خوشوقت گردانید نوشته بودند که از کشمیر اراده ولایت
نموده بودم که بروم در پشاور خدمت حاجی جیو نگذاشتند الخیر فیما صنع الله سبحانه

له فرق بالضم جدا کردن و کشادن راه میان موی سر و میان سر و بمعنی کشادگی میان موی سر ۱۲ غیاث

ظاهراً خیریت درین باشد مخدوما در هندوستان هم ولایت میسر است چرا همین جا بسیر معنوی ارادهٔ
ولایت نکنند و طالب این دولت را نباشند و سفر در وطن ننمایند و به سیر انفسی از سیر آفاقی
مستغنی باشند امروز در هندوستان آن میسر است که در اکثر جاها میسر نیست از کثرت فیوض و
واردات رشک بقاع و بلاد است و از مزج صباحت و ملاحت شباهت تمام بتربت یثرب و
بطحا در حسن و لطافت دارد از انوار و برکات آن بیش از بیش امیدوار است سخن بجائی دیگر
رفت باید که بر طریقهٔ ماخوذه مداوم باشند و در نگهداشت نسبت باطن ساعی بوند آنقدر بر
محافظت نسبت کوشند که نسبت حضور ملکهٔ دل شود و انقطاع تام از ماسوی مذکور حاصل آید
ع این کار دولت است کنون تا کرا دهند * والسلام اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً

مکتوب (۴۹) چهل و نهم

بمحمد میرک بیگ بدخشی در بیان آنکه چون مطلوب حقیقی ورای آفاق و انفس است طالب او را
باید که از آفاق و انفس بگذرد و ورای آن جولان نماید * بسم الله الرحمن الرحیم
بعد الحمد و الصلوة و ارسال التحیات میرساند حمداً لله سبحانه که از سفر طویل بعافیت
مراجعت واقع شد الحال بسیر انفسی بپردازند و از سیر مستطیل بسیر مستدیر بر آیند و از بعد بقرب
گرایند نهایت کار نزد قوم سیر انفسی است سیر آفاقی را دور از کار میدانند و یافت مطلوب را منحصر
در انفس میگویند میفرمایند ع چون جلوهٔ آن جمال بیرون تو نیست * پا در دامان و سر
بجیب اندر کش * نزد حضرت ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره العزیز سیر انفسی
در رنگ سیر آفاقی از یافت مطلوب تهی است او تعالی چنانچه ورای آفاق است ورای انفس است
نیز هر چه در مرایای آفاق و انفس جلوه گر است همه آیات و ظلال است و تسلی بشبه و مثال
پس مطلوب را ماورای آفاق و انفس باید جست و ورای سلوک و جذبه باید پیوست و ورای
خروج و دخول باید طلبید عقل عقیل سر این معما را نتواند کشود ورای خروج و دخول و بیرون آفاق

والنفس نتواند تصور نمود عرفت ربی بجمع الاضداد والسلام اولاً و اخراً +

مکتوب (۵۰) پنجاہم

بحاجی مصطفیٰ بنگالی در نصیحت و تفقد احوال او بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع اینجا حمد و مستوجب حمدست المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم و استقامتکم ظاہراً و باطناً فانہا ملاک الامر و مدار النجاۃ مدتیست کہ از احوال و اوضاع شما اطلاع ندارد خاطر نگرانست معلوم نیست کہ بچہ وضع میباشید و بکدام مردم صحبت میدارید بیشتر بعزلت راغب اید یا بعشرت طریقہ بمردم میگوئید یانہ و اگر میگوئید چہ قسم تاثیر مے بخشد بسر حد فنا کسے میرسد یانہ بعلم ظاہر بیشتر اشتغال ست یا بذکر و مراقبہ راہ ترقی مفتوح ست یانہ من استوی یوماہ فہو مغبون بیت خواہم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز + کاغوش کہ شد منزل و آسایش خوابت + بالجملہ حالات را نویسان باشند و اوقات را معمور دارند و بعزلت بیشتر راغب بوند و از اشتغال بعلم ظاہر ہم فارغ نباشند و اگر طالبے بیاید با حوال و بپردازند و توشہ آخرت را آمادہ سازند و شبہائے تاریک را بگریہ و استغفار روشن دارند و دوستان را بدعائے خیر یاد دارند والسلام اولاً و اخراً +

مکتوب (۵۱) پنجاہ و یکم

بمرزا محمد ہادی در بیان آنکہ طالب وحدت را ترک کثرت ناگزیرست و تحریض بر اتباع سنت و اجتناب از بدعت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ قل اللہ ثم ذرہم مخذوما وحدت و کثرت ضد یکدیگر اند طالب وحدت را ترک کثرت ناگزیرست ہر قدر جہات کثرت باخود دارد ہمان قدر از وحدت حقیقی دور و مہجورست وحدانی باید بود ہم از روئے طلب و محبت و ہم از روئے علم و ارادت تا مناسبت پیدا آید و مرآت

وحدت گردد و بتوحید حقیقی رسد التَّوحیدُ اِسقاطُ الاِضافاتِ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در تنویر باطن کوشند که محلِ نظرِ مولیٰ ست و تنویر باطن منوط بدوام ذکر و مراقبه است و مربوط باداے وظائفِ بندگی و اداے فرائض و سنن و واجبات و اجتناب از بدعت و محرمات و مکروہات ہر قدر که در اتباعِ شریعت و سنت و اجتناب از بدعت کوشیده آید نورِ باطن بعزه وراے بجنابِ قدس بکشاید اتباعِ سنت البتہ منجی ست و نتیجه بخش و رافعِ درجات علیہ احتمال تخلف ندارد و ماوراے آن خطر در خطر ست و راهِ شیطان فالحذر کلَّ الحذرِ فماذا بعدَ الحقِّ اِلّا الضَّلالُ دینِ قویم را که بوحی قطعی ثابت شده ست بترہات و اوہام و خیالات نمیتوان برداشت ما علی الرَّسولِ اِلّا البلاغُ والسَّلامُ علیکم وعلیٰ سائرِ منِ اتَّبعَ الهُدیٰ والتزمَ متابعةَ المصطفیٰ علیهِ وعلیٰ آلهِ الصَّلَواتُ والتَّسلیماتُ والبرکاتُ العُلیٰ

مکتوب (۵۲) پنجاه و دوم

برفعت بیگ در تحریض بر اعراض از خود و اقبال باصل و حصول استهلاک و نیستی تا بقاے اتم بر آن مترتب شود . بسمِ اللهِ الرَّحمٰنِ الرَّحیمِ بعدَ الحمدِ والصَّلوٰةِ وتبلیغِ الدَّعواتِ میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست امید که آن برادر عزیز نیز بعافیت باشد و جمعیتِ صوری و معنوی متحقق بود و از لفظ بمعنی آید و از ظل باصل گراید و از ظل باصل شاه راه ست و مانع از وصول باصل توجه ظل ست بخود و اعراض او از اصل و چون بسیر و سلوک بلکه بمحض عنایت ازلی توجه بخود رو بزوال آرد و بجاے اعراض اقبال باصل پیدا آید سر رشته سعادت بدست افتد و متمسک بعروه وثقیٰ گردد . بیت . چون بدانستی که ظلِ کیستی ÷ فارغی گر مردی و گر زیستی ÷ بعد از وصولِ ظل باصل و لحوقِ آن سالک را استهلاک و اضمحلال ست و فنا و نیستی و این معنی کمال ست در حق او و کمال او در سلبِ کمال ست و خیریت او در انتفاے خیریت معرفت

۱ ترہات بضم اول و راے مہملہ مشدده سخنہاے باطل لہو آمیز جمع ترہت که بمعنی باطل ست ۱۲ غیاث
۲ چنگ زننده برشته محکم ۱۲

والبته باین فناست قُرب منوط باین انتفا إِذَا تَجَلَّى اللّٰهُ بِشَيْءٍ خَضَعَ لَهُ[١] وبعد از ان مستعد
آن میشود که اورا از نزد خود حیوة دهند و باخلاق خود متخلق سازند مَنْ قَتَلْتُهُ فَأَنَا دِيَتُهُ وتکمیل
ناقصان بازش گردانند کریمه اَوَ مَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي[٢]
النَّاسِ نشانِ حالِ اوست آن زمان نعمت در حقِ او تمام شود ومعنیِ خلافت بظهور آید
این کار دولت ست کنون تا کرا دهند ازارتحالِ فرزندِ میان لشکری مرقوم نموده بودند انواع
تالم از فرقتِ او ظاهر ساخته إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ بتقدیر واراده او تعالی رضامندی
ناگزیرست مصائبِ صوریه وسائلِ طراوت ونضارتِ معنویه است وسبب ترقیاتِ اُخرویه
حق سبحانه اجرِ جزیل دهد وراهِ ترقی بکشاید ونعم البدل کرامت فرماید إِنَّهٗ قَرِيْبٌ مُّجِيْبٌ[٣]

مکتوب (۵۳) پنجاه وسیوم

بشیخ عبد اللطیف همشیره زاده حضرتِ ایشان سلّمه اللّٰه تعالی در شرح قولِ لَا يَذْكُرُ اللّٰهَ
إِلَّا اللّٰهُ وبیانِ آنکه تحقق بکلام مجید از آثار این دید ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ بفرزندِ سعادت آثار میرساند رقیمه که فرستاده بودند مطالعه آن
فرحتِ فراوان بخشید وذوقین ساخت شکرِ خداوندی جلّ شانه بجا آرند لَئِنْ شَكَرْتُمْ
لَأَزِيْدَنَّكُمْ نوشته بودند شبے در نمازِ تهجد حینِ قراءتِ قرآنِ مجید خود را قاری درمیان
نمے یافت وقراءة باین طرف منسوب نمے دید بلکه بمحض قدرتِ او تعالی کلامِ او گویا اینجا ظهور
فرموده وزبانِ خود را مانند شجرهٔ موسویه مییافت قولِ لَا يَذْكُرُ اللّٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مصداقِ این
حال میدید وگاهے هنگامِ تلاوت بقائے وتحققے بآن میابد واین بیت موافق این مذاق
میشود بیت اندر سخن دوست نهان خواهم گشت ❊ تا بر لبِ او بوسه زنم چونش بخواند ❊

١ یعنی هرگاه حق جل وعلا جلوه فرماید بچیزے پست شود آن چیز پیش وے عز وجل ۱۲ ٢ این کریمه در سورهٔ انعام از پارهٔ ولو اننا واقع ست ۱۲ ٣ در سورهٔ ابراهیم از پارهٔ وما ابری (۱۳) واقع ست ۱۲

سعادت اطوارا آنچه اول نوشته اند درجهٔ علیاست در فنا تا اثرے از آثار سالک باقی ست کا
یذکر الله الّا الله درست نمی آید وذکر او عائد باو از ینجا تواند بود آنچه از عزیزے منقول ست
که در ورطهٔ مهلکه افتاده بود نذر کرد که اگر ازین ورطه نجات یابم هرگز حق تعالیٰ را یاد نکنم ازین
رهگذر باشد که یاد خود را باین پستی و دناءت هیچگونه شایان آنجناب مقدس ندیده و عائد
بخود یافته و گناه یافته و گناه بزرگ تصور نموده و آنچه اهل وحدت وجود لا یذکر الله الّا
الله میگویند آنرا باین مسایے نیست ابعد الشان بر تعین امکانی که آنرا بعنوان حقانی
دانسته اند اطلاق میباید چه این جماعه همه اوست میگویند و مقیدات را عین مطلق مے انگارند
و در ما نحن فیه از تعین امکانی اینجا اثرے نمانده ست شتّان ما بینهما حقیقت لا
یذکر الله الّا الله درین موطن ست نه در آنجا که وجود ذاکر درمیانست غایة الامر اختلاف
عنوان ست بکلمهٔ نفی و اثبات نفی عنوان غیریت نموده اثبات الوهیت خود مینمایند همان
قصه ست ع بخواب اندر مگر موشے شتر شد * بر سر اصل سخن رویم که عارف راهر چند در فنا
قدم راسخ بود در کمالات فوق و فوق الفوق راسخ تر باشد و با بطن بطون نفوذ نماید و آنچه
ثانیاً از تحقق فنا و بقا بکلام مجید نوشته اند نتیجهٔ دید اوّلی ست و ثمرهٔ آن فناست و نیک
تأمل باید نمود قربے و منزلتے که کلام را با متکلم ست دیگرے را نیست پس عارف قربے که از راه قربت (۱)
کلام حاصل خواهد نمود همبرین قیاس خواهد بود و در سخن نهان شده با بطن بطون خواهد رسید پنهان (۱)
والسّلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیه و
علیٰ آله الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ * *

مکتوب پنجاه و چهارم (۵۴)

بشیخ مظفر برهانپوری در بیان آنکه تا معاملهٔ سالک بصفات و اعتبارات ست علم و تمیز را
گنجایش ست چون معامله بغیب ذات افتد جهل و بے تمیزی افزاید و در ذکر بعضے از نصائح

بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰة و ارسال التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی
رسیده سبب مسرت گردید چون متضمن عافیت و سلامتی احبه بود و مبنی بر استقامت ظاهر
و باطن شان مسرت بر مسرت افزود و نوشته بودند که اکثر اوقات در نماز فرض و نفل انواع
انواع انوار و فیوض گوناگون رو میدهد بحدیکه در هر رکنے که میرسد در میمانند و جمیع صفات و
حرکات و سکنات در صلوٰة و غیرها بحق راجع و رجوع نیست و لفظ انا هیچگاه خطور نمیکند مخدوما
اینهمه احوال سنجیده و اذواق پسندیده اند الله تعالیٰ ابواب ترقیات را همواره مفتوح دارد
و آنچه بعد ازین نوشته اند که بعضے واردات که رو میدهد بتقریر و تحریر در نمے گنجد الخ مانا که این
واردات ناشی از مرتبهٔ مقدسهٔ غیب ذات اند که نصیب ازان مرتبه جهالت و نکارت ست تا هر جا
علم و تمیز را گفتگوست ناشی از صفات و شیون و اعتبارات ست و چون معامله بغیب الغیب
افتد و تمیز اصول و شیون نماند جهل و حیرت افزاید من عرف الله کل لسانه نشان حال
این موطن ست از گرمی مجلس و تاثیر توجهات و وصول طلاب بفنائے قلب بعضے بفنائے
نفس که نوشته بودند خوشوقت ساخت اللهم زد شکر خداوندی جل شانه بجا آرند
لئن شکرتم لازیدنکم و از مکر خداوندی جل شانه هراسان باشند و ترسان و لرزان
بوند و استغفار را از مظان مضار این امر خطیر لازم گیرند و توجهات را از طلبه دریغ ندارند
و ترقیات شان را خواهان بوند و سائر اوقات را در گوشهٔ نامرادی بسر برند و از تذکر تقصیرات
و تفکر در آلاء و واردات خالی نباشند و توشهٔ آخرت را آماده سازند و در کسب مرضیات
مولائے حقیقی جلت عظمته سعی بلیغ نمایند و احبه دور افتاده را بدعائے خیر یاد آرند
و سلامتی خاتمهٔ او خواهند و آنچه در باب خواجه امان الله و خواجه محمد مومن نوشته اند که احوال
و کیفیات نیک دارند و بهره و فنا مشرف گشته در مقام حیرت اند واضح گردید خوشوقت
گشت طلب تعیین عدد طالبان در حق ایشان نموده بودند این امر مفوض به رائے شما
است بعد استخاره هر عدد که تعیین کنند و هر گاه خواهند بران اضافه نمایند یا اجازت مطلق

فرمایند امید ست کہ مبارک باشد لیکن ہرگاہ بکسے اجازت کنند باید کہ مشروط باتباعِ شریعت
التزامِ سنت و رسوخ بر محبتِ شیوخ سازند والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ
والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والبرکات والتسلیمات العلیٰ

مکتوب (۵۵) پنجاہ و پنجم

بمشیخت پناہ شیخ درویش محمد برکی جالندھری در احکامِ موالات بالکفار و احکامِ تقیہ و
فضیلتِ حب و بغض فی اللہ تعالیٰ و ردِ معتقداتِ جماعہ کہ میگویند کہ فقیری بدنا بود نسبت
بکسے بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ وسلام علیٰ عبادہ الذین
اصطفیٰ خصوصاً علیٰ سید الوریٰ صاحبِ قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ آلہ نجوم الہدیٰ
وصحبہ البررۃ التقیٰ اما بعد سلام و تحیہ ازین مسکین مطالعہ فرمایند صحیفۂ گرامی مشرف
ساخت استفسارے از کریمہ لا یتخذ المؤمنون الکٰفرین اولیاء من دون المؤمنین[1]
ومن یفعل ذٰلک فلیس من اللہ فی شیءٍ الا ان تتقوا منہم تقٰۃ نمودہ بودند و
استکشافے از تفصیلِ موالات و عدمِ موالات بالکفار و تقیہ و عدمِ تقیہ فرمودہ مگر ما صاحبِ تفسیر
کبیر درین باب تفصیل سخن کردہ آنرا بجنس ایراد مینماید قال فیہ نزلت ہٰذہ الآیۃ فی تحریم
موالاۃ الکافرین اعلم انہ انزلت ایاتٌ اُخر کثیرۃ فی ہٰذا المعنیٰ منہا قولہ تعالیٰ لا
تتخذوا بطانۃً من دونکم[2] وقولہ سبحانہ لا تجد قوماً یؤمنون باللہ والیوم
الاٰخر یوادون من حاد اللہ ورسولہ وقولہ تعالیٰ لا تتخذوا الیہود والنصٰریٰ
اولیاء وقولہ عز وجل یا ایہا الذین اٰمنوا لا تتخذوا عدوی وعدوکم اولیاء

[1] قولہ لا یتخذ الخ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ آل عمران از پارہ تلک الرسل (۳) ۱۲ [2] قولہ لا تتخذوا بطانۃ الخ واقع ست در سورۂ آل عمران و پارہ لن تنالوا و قولہ لا تجد قوماً یؤمنون الخ واقع ست در سورۂ مجادلہ و پارہ قد سمع اللہ و قولہ لا تتخذوا الیہود والنصاریٰ الخ واقع ست در سورۂ مائدہ و پارہ لا یحب اللہ و قولہ لا تتخذوا عدوی الخ واقع ست در آغاز سورۂ ممتحنہ از پارہ قد سمع اللہ ۱۲

وقال عز من قائل والمؤمنون والمؤمنٰت بعضھم اولیاء بعض[ا] واعلم ان کون المؤمن موالیا للکافر یحتمل ثلثة اوجہ احدھا ان یکون راضیا بکفرہ ویتولاہ لاجلہ وھذا ممنوع منہ لان کل من فعل ذلک کان مصوبا لہ فی ذلک الدین وتصویب الکفر کفر والرضاء بالکفر کفر فیستحیل ان یبقی مؤمنا مع کونہ بھذہ الصفة وثانیھا المعاشرة الجمیلة فی الدنیا بحسب الظاھر وذلک غیر ممنوع منہ والقسم الثالث وھو کالمتوسط بین القسمین الاولین ھو ان موالاة الکفار بمعنی الرکون الیھم والمعونة والمظاھرة والنصرة اما بسبب القرابة او بسبب المحبة مع اعتقاد ان دینہ باطل فھذا لا یوجب الکفر الا انہ منھی عنہ لان الموالاة بھذا المعنی قد تجرہ الی استحسان طریقہ والرضاء بدینہ وذلک یخرجہ عن الاسلام فلاجرم ھدّدہ تعالی فیہ فقال تعالی ومن یفعل ذلک فلیس من اللہ فی شیء فان قیل لم لا یجوز ان یکون المراد من الاٰیة النھی عن اتخاذ الکافرین اولیاء بمعنی ان یتولوھم دون المؤمنین فاما اذا تولوھم وتولوا المؤمنین معھم فذلک لیس بمنھی عنہ وایضا فقولہ لا یتخذ المؤمنون الکٰفرین اولیاء فیہ زیادة مزیة لان الرجل قد یوالی غیرہ ولا یتخذہ موالیا فالنھی عن اتخاذہ موالیا لا یوجب النھی عن اصل موالاتہ قلنا ھذان الاحتمالان وان قاما فی ھذہ الاٰیة الا ان سائر الاٰیات الدالة علی انہ لا تجوز موالاتھم دلت علی سقوط ھذین الاحتمالین قال الحسن اخذ مسیلمة الکذاب رجلین من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال لاحدھما اتشھد ان محمدا رسول اللہ قال نعم نعم نعم فقال افتشھد انی رسول اللہ قال نعم وکان مسیلمة یزعم انہ رسول بنی حنیفة ومحمد رسول قریش

کلمۂ تقیہ

[ا] واقع ست در سورہ توبہ از پارہ واعلموا (۱۰) ۱۲

فتركه ودعا الآخر فقال اتشهد ان محمداً رسول الله قال نعم قال افتشهد انى رسول الله فقال انى اصم ثلثا فقدمه فقتله فبلغ ذلك رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فقال اما هذا المقتول فمضى على يقينه وصدقه فهنيئا له واما الآخر فقبل رخصة الله فلا تبعة عليه واعلم ان نظير هذه الاية قوله تعالى الا من اكره وقلبه مطمئن بالايمان[1] اعلم ان للتقية احكاما كثيرة ونحن نذكر بعضها الحكم الاول ان التقية انما تكون اذا كان الرجل فى قوم كفار ويخاف منهم على نفسه وماله فيداريهم باللسان وذلك بان لا يظهر العداوة باللسان بل يجوز ايضا ان يظهر الكلام الموهم للمحبة والموالاة ولكن بشرط ان يضمر خلافه وان يعرض فى كل ما يقول فان التقية تاثيرها فى الظاهر لا فى احوال القلوب الحكم الثانى للتقية هو انه لو افصح بالايمان والحق حيث يجوز له التقية كان ذلك افضل ودليله ما ذكرناه من قصة مسيلمة الحكم الثالث للتقية انها انما تجوز فيما يتعلق باظهار الموالاة والمعاداة وقد تجوز ايضا فيما يتعلق باظهار الدين فاما ما يرجع ضرره الى الغير كالقتل والزنا وغصب الاموال والشهادة بالزور وقذف المحصنات واطلاع الكفار على عورات المسلمين فذلك غير جائز البتة الحكم الرابع ظاهر الاية يدل على ان التقية انما تحل مع الكفار الغالبين الا ان مذهب الشافعى رضى الله عنه ان الحالة بين المسلمين اذا شاكلت الحالة بين المسلمين والمشركين حلت التقية محاماة على النفس الحكم الخامس التقية جائزة لصون النفس وهل هى جائزة لصون المال يحتمل ان يحكم فيها بالجواز لقوله صلى الله عليه وآله وسلم حرمة مال المسلم كحرمة دمه ولقوله صلى الله عليه وآله وسلم من قتل دون ماله فهو شهيد

---

[1] یعنی من کفر باللہ من بعد ایمانہ الا من اکرہ الخ واقع ست در سورۂ نحل از پارہ ربما (۱۴) ۱۲

وَلِاَنَّ الْحَاجَۃَ اِلَی الْمَالِ شَدِیْدَۃٌ وَالْمَاءُ اِذَا بِیْعَ بِالْغَبْنِ سَقَطَ فَرْضُ الْوُضُوْءِ وَجَازَ الْاِقْتِصَارُ عَلَی التَّیَمُّمِ دَفْعًا لِذٰلِکَ الْقَدْرِ مِنْ نُقْصَانِ الْمَالِ فَکَیْفَ لَا یَجُوْزُ ھٰھُنَا اَلْحُکْمُ السَّادِسُ قَالَ مُجَاھِدٌ ھٰذَا الْحُکْمُ کَانَ ثَابِتًا فِیْ اَوَّلِ الْاِسْلَامِ لِاَجْلِ ضُعْفِ الْمُؤْمِنِیْنَ فَاَمَّا بَعْدَ قُوَّۃِ دَوْلَۃِ الْاِسْلَامِ فَلَا[1] وَرَوٰی عَوْفٌ عَنِ الْحَسَنِ اَنَّہٗ قَالَ اَلتَّقِیَّۃُ جَائِزَۃٌ لِلْمُؤْمِنِیْنَ اِلٰی یَوْمِ الْقِیٰمَۃِ وَھٰذَا الْقَوْلُ (مقابل بقول مجاہد) اَوْلٰی لِاَنَّ دَفْعَ الضَّرَرِ عَنِ النَّفْسِ وَاجِبٌ بِقَدْرِ الْاِمْکَانِ (انتہی) شفقت آثارا اکثر صوفیہ خام وملاحدہ این وقت از مُوالاۃِ کُفّار باک ندارند ومیگویند کہ راہِ فقیری بدنا بودنست بہیچکس سبحان اللہ سرورِ انبیاء ورئیس فقراء واولیاء راکہ اَلْفَقْرُ فَخْرِیْ فرمودہ علیہ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ حکم میشود یٰۤاَیُّھَا النَّبِیُّ جَاھِدِ الْکُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْھِمْ[2] وطریقہ مرضیہ او نیز غلظت (درشتی) وقتال با کفار بودہ عجب فقرا اند کہ راہِ پیغمبرِ خدا وپیشوائے خود را گذاشتہ راہِ دیگر اختیار کردہ اند وخلاف طریقہ مرضیہ او گزیدہ غیر از ضلالت وگمراہی نخواہد افزود فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ کفار بیشک اعداء اللہ اند کہ بنصوص قطعیہ ثابت شدہ است عجب دعوے دوستی ست کہ بدشمنانِ او دوستی دارند وتبرّی نے نمایند اگر کفار وفساق مبغوض واعداء حق نباشند بغض فی اللہ از واجبات دین نبودے واز افضل مقربات وتکمیل ایمان نگشتے وسبب حصول ولایت ورضا وقرب حق سبحانہ نشدے عَنْ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوْحِ اَنَّہٗ سَمِعَ النَّبِیَّ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ (صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم) لَا یَحِقُّ الْعَبْدُ حَقَّ صَرِیْحِ الْاِیْمَانِ حَتّٰی یُحِبَّ لِلّٰہِ تَعَالٰی وَیُبْغِضَ لِلّٰہِ فَاِذَا اَحَبَّ لِلّٰہِ تَبَارَکَ وَاَبْغَضَ لِلّٰہِ تَبَارَکَ فَقَدِ اسْتَحَقَّ الْوَلَآءَ مِنَ اللّٰہِ رَوَاہُ اَحْمَدُ وَعَنْ اَبِیْ اُمَامَۃَ رض قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ مَنْ اَحَبَّ لِلّٰہِ وَاَبْغَضَ لِلّٰہِ وَاَعْطٰی لِلّٰہِ وَمَنَعَ لِلّٰہِ فَقَدِ اسْتَکْمَلَ الْاِیْمَانَ رَوَاہُ اَبُوْدَاؤدَ وہم در حدیث آمدہ است تَقَرَّبُوْا اِلَی اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ بِبُغْضِ اَھْلِ الْمَعَاصِیْ وَالْقَوْھُمْ بِوُجُوْہٍ مُکْفَھِرَّۃٍ

[1] یعنی فلا فیتسلم لعدم الحاجۃ الیہ ۱۲ [2] واقع ست در سورۂ تحریم وآخر پارہ قد سمع اللہ (۲۸) ونیز در سورۂ توبہ از پارہ واعلموا (۱۰) ۱۲

والتمسوا رضاء الله تعالی بسخطهم وتقربوا الی الله عز وجل بالتباعد منهم رواه
ابن شاهین والدیلمی وهم در حدیث آمده است اوحی الله تعالی الی نبی من الانبیاء ان
قل لفلان العابد اما زهدك فی الدنیا فتعجلت راحة نفسك واما انقطاعك الی
فتعززت بی فماذا عملت فیما لی علیك قال یا رب وماذا علی قال هل عادیت لی عدوا
وهل والیت لی ولیا حل حظ عن ابن مسعود والحق که محبت دوستان محبوب عداوت
دشمنان او از لوازم محبت ست محب صادق درین دو عمل محتاج بکسب وتعمل نیست چنانچه
در اعمال دیگر محتاج ست دوستان دوست چه بلا زیبا بنظر می درآیند و دشمنان او چه قسم زشت
این معنی در مجاز ظاهر ست هر که[٥١] دعوی دوستی نماید تا تبری از دشمنان او نکند مقبول نیست
از[٥٢] منافق بیش نمیدانند شیخ الاسلام[٥٣] گفته که من بابو الحسن سمعون نیکم که استاد من خضرے را
مے رنجانید و هر که پیر ترا رنجه دارد و تو از وے رنجه نباشی سگ از تو بود قال الله تعالی[٥٤] قد کان
لکم اسوة حسنة فی ابرهیم والذین معه اذ قالوا لقومهم انا برآء منکم ومما
تعبدون من دون الله کفرنا بکم وبدا بیننا وبینکم العداوة والبغضاء ابدا
حتی تؤمنوا بالله وحده بعد از ان فرموده لقد کان لکم فیهم اسوة حسنة لمن
کان یرجوا الله والیوم الآخر ازینجا معلوم میشود که طالب حق را جل وعلا این تبری لابد
و ناگزیرست لا کما زعموا حق تعالی میفرماید ومن یفعل ذلك فلیس من الله فی شیء
یعنی هر که موالاة و دوستی با کافران کند پس نیست آنکس از دوستی و ولایت حق بر چیزے
یعنی منسلخ ست از ولایت حق تعالی بتمام چه دوستی دو متضاد یعنی دو دشمن جمع نشود چنانچه
بعضے مفسران گفته اند شاعر میگوید ؎ تود عدوی ثم تزعم اننی + صدیقك
لیس النوك عنك بعازب + فلیس اخی من ودنی رای عینه + ولکن اخی من

---

٥١ یعنی این کس هر که دعوی نماید ۱۲ ٥٢ یعنی هر که تبری از دشمنان دوست نماید آنکس مقبول دوست نیست بلکه مردم او را منافق میدانند و از منافق بیش نمیدانند ۱۲ ٥٣ یعنی خواجه ابو اسمعیل عبد الله ابن ابی منصور محمد انصاری از اولاد حضرت ابو ایوب انصاری رضی الله تعالی عنه ۱۲ ٥٤ بدانکه این کریمه واقع ست در سوره ممتحنه از پاره قد سمع (۲۸) ۱۲

وَدَّنِي فِي الْمَغَائِبِ. پس ہر کہ دعویٔ محبتِ حق کند وتبری از اعدائے او ننماید در دعویٔ کاذب است وبعضے مفسران گفتہ اند پس نیست آنکس از دینِ خدا بر چیزے یعنی از دین ہیچ ندارد وہر کہ از دین بے نصیب ست از قرب ومعرفت چہ نصیب دارد وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ یعنی مے ترساند شمارا حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى بسببِ موالاةِ کفار از عذابے کہ صادر ست از ذات گفتہ اند کہ این تہدیدِ عظیم ست دلالت دارد بر نہایت قبحِ منہی عنہ فِي التَّفْسِيْرِ الْكَبِيْرِ رُوِيَ اَنَّهٗ قِيْلَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اِنَّ هٰهُنَا رَجُلًا مِّنْ اَهْلِ الْحِيْرَةِ يَعْنِيْ نَصْرَانِيًّا لَا يُعْرَفُ اَقْوٰى حِفْظًا وَلَا اَحْسَنَ خَطًّا مِّنْهُ فَاِنْ رَاَيْتَ اَنْ تَتَّخِذَ كَاتِبًا فَامْتَنَعَ عُمَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَقَالَ اِذًا اتَّخَذْتُ بِطَانَةً مِّنْ غَيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ فَقَدْ جَعَلَ عُمَرُ رض هٰذِهِ الْاٰيَةَ دَلِيْلًا عَلَى النَّهْيِ عَنِ اتِّخَاذِ النَّصْرَانِيِّ بِطَانَةً وَرُوِيَ عَنْ اَبِيْ مُوْسَى الْاَشْعَرِيِّ اَنَّهٗ قَالَ قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رض اِنَّ لِيْ كَاتِبًا نَصْرَانِيًّا فَقَالَ مَالَكَ قَاتَلَكَ اللّٰهُ اَلَا اتَّخَذْتَ حَنِيْفًا اَمَا سَمِعْتَ قَوْلَهٗ تَعَالٰى يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُوْدَ وَالنَّصٰرٰۤى اَوْلِيَآءَ قُلْتُ لَهٗ دِيْنُهٗ وَلِيْ كِتَابَتُهٗ فَقَالَ لَا اُكْرِمُهُمْ اِذْ اَهَانَهُمُ اللّٰهُ وَلَا اُعِزُّهُمْ اِذْ اَذَلَّهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰى وَلَا اُدْنِيْهِمْ اِذْ اَبْعَدَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰى قُلْتُ لَا يَتِمُّ اَمْرُ الْبَصْرَةِ اِلَّا بِهٖ فَقَالَ اِنْ مَاتَ النَّصْرَانِيُّ فَمَا تَصْنَعُ بَعْدَهٗ فَمَا تَعْمَلُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهٖ فَاعْمَلْهُ الْاٰنَ وَاسْتَغْنِ عَنْهُ بِغَيْرِهٖ حضرتِ ایشانِ ما رضی اللہ تعالی عنہ در مکتوباتِ قدسی آیات خود مینویسند کہ حضرت ابراہیم خلیل اللہ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام این ہمہ بزرگی کہ یافت وشجرۂ انبیا گشت بواسطۂ تبری از دشمنانِ او تعالی بودہ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيْۤ اِبْرٰهِيْمَ الْاٰيَةَ وہیچ عمل در نظر فقیر از برائے حصولِ رضائے حق جل وعلا برابرِ این تبری نیست میباید کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی را با کفر وکافری عداوتِ ذاتی ست وآلہۂ آفاقی مثلِ لات وعزی وعبدۂ ایشان بالذات دشمنانِ حق اند جل سلطانہا وخلودِ نار جزاءِ این عملِ شنیع ست وآلہۂ ہوائے نفسانی وسائرِ اعمالِ سیئہ این نسبت ندارند زیرا کہ عداوت وغضب نسبت

ههنا رجلا من اهل الحيرة نصرانيا

[illegible] الرحمن

بانہا ذاتی نیست اگر غضب ست بصفات منسوب ست و اگر عقاب و عتاب ست بافعال راجع لہذا خلودِ نار جزاء این سیّئات نگشته بلکه مغفرتِ ایشان را منوط بمشیتِ خود داشته و لیکن ہٰذا اٰخر المکتوب الحمد للّٰہ اوّلاً و اٰخراً والصّلوٰۃ والسّلام علیٰ رسولہ دائماً وسرمداً و علیٰ اٰلہ الکرام و صحبہ العظام الیٰ یوم القیام +

مکتوب (۵۶) پنجاه و ششم

بمرزا ابو المعالی در جواب کتابتِ او که اظہار طلبِ شوق و صحبت نموده بود با ذکرِ بعضے از احوال شیخ عبد الخالق که از یاران ست و ختم مکتوب بحدیث جلیل القدر بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم اللّٰہ تعالیٰ و تقدّس ساحتِ سینه را از نقوشِ ما سوٰے مصفا و از دنسِ ہوا مزکی ساخته بظہور اشعاتِ جمالِ لایزالی که مبرا از حیزِ وہم و خیال ست مزیّن و مزیّن گرداناد التفات نامہ گرامی که نامزدِ این مسکین نموده بودند مشرّف ساخت چون مخبر از سلامتی ذات بابرکات بود مسرت افزود آنچه در باب برادرِ دینی شیخ عبد الخالق مرقوم فرموده بودند بوضوح انجامید چون استخاره راه نمیدہد موقوف باشد که بر تقدیرِ ملاقات آنچه مقدر ست و نصیبِ طرفین ست بظہور خواہد پیوست مگر ما شیخ عبد الخالق یکچندے در صحبت گذرانیده ست و اخذِ فوائدِ ضروریه این راه نموده ست و از تلوین بتمکین پیوسته و از فنا که رکنِ اعظمِ این راه ست آگاہی یافته او را خالی از حال چگونه توان گفت مگر باعتبار آنکه از حالِ گذشته بمحوّلِ حال پیوسته ست چه حال از تلوین خبر میدہد صاحب تمکین حال را پس پشت داده است بلے اذواق و مواجید اموریست که بباطن تعلق دارد و اطلاع بر آن بے امدادِ ربانی و بے تخلق باخلاقِ الٰہی جلّ شانه متعسر ست اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیری بسیارے از اولیاء ہستند که بر ولایتِ خود ہم اطلاع ندارند و ظاہر شان از باطن شان بیخبر ست دیگران بولایتِ شان بے اعلامِ سبحانی مشکل که پے برند ؎ کس چه داند که درین گرد سوارے باشد + و بر تقدیریکه مشار الیه خالی و بے بهره باشد او را دین امرِ خطیر نا بدید و مرسل را درمرات

من ارسل باید ملاحظہ نمود ع ایشان نیسند این ہمہ الحان زمطربست • مع ذلک چون
اقبال قلب ایشان باین عزیز نیست موقوف دارند و مترصد باشند تا از پردہ غیب چہ ظہور میکند
بیت سعادتہاست اندر پردہ غیب • نگہ کن تا کرا ریزند در جیب • این حقیر در دعا و توجہ
و آنچہ لوازم خیر خواہی ست بتقصیر راضی نیست و کمال آن ملا ذرا از دل و جان میخواہد انہ قریب
مجیب • ولنختم المكتوب بخاتمة حسنة عن معاذ بن جبل قال احتبس عنا رسول
الله صلى الله عليه وآله وسلم ذات غداة عن صلوة الصبح حتى كدنا نترائى عين
الشمس فخرج سريعا فثوب بالصلوة فصلى رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
وتجوز في الصلوة فلما سلم دعا بصوته فقال لنا على مصافكم كما انتم ثم انفتل
الينا ثم قال اما اني ساحدثكم ما حبسني عنكم الغداة اني قمت من الليل فتوضأت
وصليت ما قدر لي فنعست في صلوتي حتى استثقلت فاذا انا بربي تبارك و
تعالى في احسن صورة فقال يا محمد فقلت لبيك رب قال فيما يختصم الملأ
الاعلى قلت لا ادري قالها ثلثا قال فرأيته وضع كفه بين كتفي فوجدت برد انامله
بين ثديي فتجلى لي كل شئ وعرفت فقال يا محمد قلت لبيك رب قال فيم يختصم
الملأ الاعلى قلت في الكفارات قال ما هن قلت مشي الاقدام الى الجماعات والجلوس
في المساجد بعد الصلوات واسباغ الوضوء عند الكريهات قال ثم فيم قلت في
الدرجات قال وما هن قلت اطعام الطعام ولين الكلام والصلوة بالليل والناس
نيام قال سل قلت اللهم اني اسألك فعل الخيرات وترك المنكرات وحب المساكين و
ان تغفر لي وترحمني واذا اردت فتنة في قوم فتوفني غير مفتون واسألك
حبك وحب من يحبك وحب عمل يقربني الى حبك فقال رسول الله صلى الله
تعالى عليه وآله وسلم انها حق فادرسوها ثم تعلموها رواه احمد والترمذي
وقال هذا الحديث صحيح وسألت محمد بن اسمعيل عن هذا الحديث فقال هذا

حدیث صحیح

مکتوب پنجاه و هفتم (۵۷)

بحاجی حبیب اللہ حصاری در تعبیر وقایع او کہ دیدہ و نوشتہ بود۔ بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ
اَلحَمدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِینَ اصطَفٰی برادر دینی حاجی حبیب اللہ وفقہ اللہ تعالیٰ
لمرضاتہ نوشتہ بود کہ روزے در حلقۂ بامداد نشستہ بودم کہ گویا مرا از من ربودند و ہیچ اثرے
از من نماند بعد ازان نورے در خود دیدم کہ آن نور سر بفلک رسانیدہ و از انجا تمام عالم را فرو گرفتہ
مخدوما ربودنِ شما را از شما و ہیچ از شما اثرے نماندن اشارہ بفنائے اتم ست و مشاہدۂ نور در
خود از آثارِ بقاست و کریمۂ [لہ] اَوَمَن کَانَ مَیتًا فَاَحیَینٰہُ وَجَعَلنَا لَہٗ نُورًا یَمشِی بِہٖ فِی النَّاسِ
بران گواہ ست و آنکہ آن نور سر بفلک کشیدہ ست و تمام عالم را فرو گرفتہ است اشارہ بجامعیتِ
استعدادِ شماست و جامعیتِ اسمے کہ مربی و مبدأ تعینِ شماست و احاطۂ او بسائر مبادیِ تعینات
و واقعہ کہ در آن پیغمبر ما را صَلَّی اللّٰہُ عَلَیہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ دیدہ اید و قدحے کہ بشما پر کردہ دادہ و شما
(مبتدا) آنرا بتمام درکشیدہ اید و لذتِ آن شما را فرو گرفتہ بعد ازان فرمودند کہ ترا از اصل (کاسۂ بزرگ ۱۲) نصیب ست مبارک باشد
و میتواند کہ آن قدح نسبتِ خاصِ او بود عَلَیہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ کہ جرعۂ ازان بکامِ شما رسیدہ است (خبر)
و بشارتِ نصیبِ اصل مؤیدِ آنست چہ اصلِ ہمہ اصول ربِ اوست عَلَیہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ و
قرینہ بران کہ آن عزیز پیغمبر ست عَلَیہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ استغراقِ او در نورِ سبز و سبز بودنِ آن
مقام و سبز بودن حوض چہ ولایتِ او عَلَیہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ولایتِ اخفیٰ ست و اخفیٰ نور
سبز دارد و در واقعۂ دیگر کہ بالائے آسمان چند سر بریدہ دیدند و خود را بسرے کہ بالا تر از ہمہ سرہاست
یافتند مؤیدِ عطائے نسبتِ خاص ست و واقعۂ دیگر نیز مؤیدِ ہمین معنی ست کہ دیدہ اید کہ دائرۂ بس عالی
بنظر درآمد کہ تمام عالم را احاطہ کردہ است و چند دائرۂ دیگر در تحتِ آن ظاہر میشود و من خود را مرکزِ
دائرۂ بزرگ مییافتم در انوقت معلوم میشود کہ دائرہ ہائے تحتانی و مرکزہائے آنہا از مرکزِ آن دائرہ

لہ واقع ست در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا ۱۲

که خود را مرکزِ آن دائره میبایم ناشی شده است بدانند که مرکز دائرهٔ بزرگ میتواند که کنایت از حقیقتِ محمدی باشد علیٰ صاحبها الصلوٰۃ والسلام بدلیلِ آنکه این حقیقت همه وقت مرکزِ آکنست و آنرا بر سائرِ حقائق تفوّق ست وهمه حقائق ومبادیِ تعیّنات گویا ناشی ازان حقیقت اند و ازانکه خود را مرکزِ آن دائره یافته اید وجه تاییدِ هویدا میشود وبالجمله این واقعه وهمچنین وقائعِ دیگر بسیار روشن وعالی ست وآنچه اول دیده اید از احاطهٔ نورِ خود تمام عالم را نیز تاییدِ این معنی مینماید چه جامعیت واحاطه مناسبِ ربِ اوست علیهِ وعلیٰ آلہِ الصلوٰۃ والسلام اینقدر هست که اکثرِ وقائع ومنامات مبشرات اند ومخبر از استعداد وبعضے ازان منبئ از قوتِ قریبه بفعل وبعضے ازان دلالت بر حصول دارند مطلقا دلیلِ حصول نیستند بهر حال امیدوار باشند

بیت میتوانی که دهی اشکِ مرا حسنِ قبول ❊ ایکه دُر ساختهٔ قطرهٔ بارانی را ❊

والسلام علیٰ منِ اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیهِ وعلیٰ آلہِ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ ❊

مکتوب (۵۸) پنجاه وهشتم

بملا قاسم روپڑی دربیانِ آنکه فنا وبقا بعلاقهٔ ظلّیت واصالت ست چون معامله بغیبِ ذات افتد تعالیٰ واین علاقه نماند کارخانهٔ فنا وبقا انقطاع پذیرد ودر بیانِ آنکه وجه را بوجه ست نه بذات تعالیٰ ودر بیانِ بعضے از کمالاتِ صلوٰتیه بسمِ اللهِ الرحمٰنِ الرحیم الحمدُ للهِ وسلامٌ علیٰ عبادِهِ الذینَ اصطفیٰ مکتوبِ مرغوب رسیده مسرت بخش گردید چون متضمنِ احوالِ پسندیده واذواقِ سنیه بود مسرت بر مسرت افزود نوشته بودند که اکثر از خود اثرے ونشانے نمے فهمد وجود وتوابعِ آنرا عاریتے محض میداند واین دید بدیهی اوّلی گشته وبقائے خود را گاہے بذاتِ او سبحانهٗ تعالیٰ مے فهمد واکثر اوقات بصفات اما درین وقت هم پرتوے از ذات ملحوظ میشود حمدًا للهِ سبحانهٗ بدرجهٔ کمال از فنا وبقا رسیده اند وزوالِ عین بحصول پیوسته

۱۶۰ وآنچه از دیدِ عاریت نوشته اند البته عاریت و امانت باہلِ آن عائد گشته وظل باصل پیوسته باشد و
۱۶۱ عدم نیز که مرآت بود به عدمِ مطلق ملحق شده که معامله بزوالِ عین و اثر کشیده و آنچه نوشته اند
که بقا گاہے بذات مے فہمد ذات درین موطن البته ماخوذ بشانے و اعتبارے خواہد بود نه ذاتِ
بحت معرّا که آن مرتبه را غنائے ذاتی ست از عالمِ فنا و بقا بعلاقهٔ اصالت و ظلیت ست
تا ہر جا اطلاقِ اصل ست از صفاتِ زائده و شیون و اعتباراتِ ذاتیه غیر زائده آن بقا را گنجایش
است و چون معامله بغیب ذات افتد و اصل در رنگِ ظل در راه ماند فنا و بقا آنجا متصور نبود
آرے اگر از ذاتِ مصطلحِ قوم خواہند که بمرتبهٔ وحدت اطلاقِ ذات میکنند و تجلی آنرا تجلّی ذات
میگویند گنجایش دارد و اطلاقِ فنا و بقا دران مرتبه مے شاید و آنچه حضرت ایشان ما قدسنا
اللّٰه سبحانه بسرّه بقاءِ ذات نوشته اند سرّ یست غامض در رنگِ متشابہات دستِ ادراکِ
امثالِ ما بو الہوسان از دامانِ آن کوتاه ست ما مردم را اگر ایمانے باین معانی حاصل شود مغتنم ست
بیت ما تماشا کنان و کوته دست ÷ تو درختِ بلند و بالائی ÷ بشنو عالمِ ظلالِ اسما و صفات
است و از ظل باصل شاہراه ست کمال در حقِ ظل آنست که واصل باصل شود پس وصولِ افرادِ عالم
باسما و صفات ست و اگر نہایت ترقی شود باصولِ اسما و صفات و اصولِ اصول آن الیٰ آن
ینتہی الیٰ حضرتِ الذّاتِ تعالیٰ و تقدّس تا ہر جا که علاقهٔ اصالت و ظلیت ست ترقی
ممکن ست و چون این علاقه انقطاع پذیرد ترقی و عروج متصور نبود پس نصیب از مرتبهٔ ذاتِ
بحت اینان را ہیچ نبود که از ذات در ممکن ہیچ تعبیه نکرده اند تا از ذات نصیب بود تمام وجود
شان وجوه و اعتبارات ست وجوه را بوجه راه ست نه بذات که ازان مرتبهٔ علیا وجوه را انقطاع
است و عادة اللّٰه جاری شده است که بعد از قرونِ متطاوله عارفے را بعد از فنائے اتم فنائے
از نزدِ خود عطا میفرمایند که ازان ذات بذاتِ اقدس راه ست پس این عارف بعلاقهٔ ذات
از ذاتِ مقدس نصیبے فرامیگیرد و افرادِ عالم که در رنگِ اعراض اند و ذاتے نیست که باو قائم بوند
قیامِ آنہا بذاتِ عارف ست و ذاتِ ہمه آنہا ہمین ذاتِ عارف ست و عارف بحکمِ نیابت و

خلافت قیومیہ آنہاست پس عارف را با فرادِ عالم غیر از مشارکتِ اسمی و مماثلتِ صوری کدام مشارکت
وجہ مماثلت چو جوہر را با عراض چہ مشارکت حضرت ایشان ما قدسنا اللہ بسرہ برنگاشتہ اند
کہ این قسم بزرگ در یک عصر متعدد نمے باشد ہر گاہ بعد از قرون متطاولہ این قسم گوہر بظہور مے آید
تعدد او در یک عصر چہ صورت دارد نوشتہ بودند کہ در نماز گاہے در غیر آن کیفیتے وارد مے روئے
میدہد خود را آنوقت متلاشی و مستہلک محض مییابد و عنایت و لطفِ خاص در حق خود مے فہمد چنانچہ
کسے را بمہربانی در آغوش کشند و گویا کشیدہ کشیدہ میبرند و خود را از جمیع علائق مصفا و مطہر مییابد
و تعلق امور گاہے در پہلوئے راست مے فہمد و گاہے پس پشت چنانچہ خانہ را روفتہ خس و
خاشاک در یک کنارہ جمع سازند مخدوما نماز معراجِ مومن ست حالتے کہ در ادائے آن روئے
میدہد مناسبت بحالتِ معراجیہ خواہد داشت و از سائرِ حالات ممتاز خواہد بود سائرِ احوال
را نسبت بحالتِ صلوٰتیہ نسبتِ صورت ست بحقیقت مثلاً صورتے کہ در آئینہ منعکس ست
آنرا چہ نسبت و کدام مساوات با صلِ خود غیر از مماثلتِ صوری و مشارکتِ اسمی نیست خوش
گفت **بیت** گر مصورِ صورتِ آن دلستان خواہد کشید حیرتے دارم کہ نازش را چسان خواہد
کشید ہر قدر کہ در تکمیلِ نماز میکوشند و در رعایۃ سنن و آدابِ آن جہد مینمایند و در تطویلِ قرأت و
رکوع و سجود بروفقِ سنت سعی میکنند فیوض و برکاتِ آن بیشتر ورود مینماید و حسن و جمال و کمالِ
آن زیادہ تر ظہور میفرماید و ترقیات روئے میدہد و عنایت و لطفِ خاص متجلی تر میشود و از
علائق مصفا تر میشود کہ از پہلو و پشت ہم دور تر گردند مامول از دوستان دعاست والسلام
علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات

مکتوب پنجاہ و نہم (۵۹)

دالبرکات العلی

بصوفی سعد اللہ کابلی در تعبیر وقائع و تحسین احوال و در بعضے از مزایائے حضرت صدیق اکبر
رضی اللہ تعالیٰ عنہ و عن متابعیہ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ

مکتوب ۱

بہ برادرِ دینی ملا سعد اللہ میرساند کتابتے کہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت آنچہ از ربودگی
وفنا و نیستی و بقا و بشارات کہ در وقائع و در منامات روے دادہ نوشتہ بودند بوضوح پیوست
ذٰلِكَ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی شکراً و ذوقاً و معرفۃً و عروجاً نوشتہ بودند کہ بعد از نمازِ تہجد نشستہ بودم
کہ دو عزیز ظاہر شدند یکے میگوید کہ صوفی سعد اللہ در ولایت ملأ اعلیٰ ست و دیگرے میگوید
کہ از ولایتِ ملأ اعلیٰ ہم بالا رفتہ است و این ہر دو نسبت را جدا جدا در خود ملاحظہ کردم چون
بہوش آمدم ہم از نسبتینِ مذکورتین در خود اثرے مشاہدہ کردم مخدوما این واقعہ بزرگ بشارتے
است حق سبحانہ و تعالیٰ آثارِ آن بر وجہِ کمال بظہور آرد و درجۂ علیا در ولایت ولایتِ ملأ اعلیٰ
است از ولایتِ کبریٰ ہم بلندتر ست فوقِ آن ولایت نیست مگر کمالاتِ نبوت و فضلِ انبیاء
عَلَيْهِمُ السَّلَامُ مربوط باین کمالات ست ملأ اعلیٰ از معصیت معصوم اند ہر کہ بولایتِ شان
مشرف شود باید کہ نصیبے از عصمت داشتہ باشد و از ذنوب محفوظ اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا بِتَرْكِ
الْمَعَاصِيْ اَبَدًا مَا اَبْقَيْتَنَا[1] مناسبِ این واقعہ ست آنچہ بعد ازین نوشتہ اند کہ روز دیگر نسبتے
روے داد و مرا از من ربودند میگویند کہ این مقامِ ملائکہ مقربین ست و مقامِ رضا ست درین حال
علم و ادراک نماند کہ مشاہدۂ آن توانم کرد بدانند کہ مناسبتِ مقامِ رضا بمقامِ ملأ اعلیٰ آن تواند بود کہ مقامِ
رضا منتہاے مقاماتِ سلوک ست و ولایتِ ملأ اعلیٰ منتہاے ولایات ست نوشتہ بودند کہ بعد از نمازِ فجر مراقب
بودم نسبتے روے داد کہ علم و درک ہمہ از من زائل شد و از من مرا ربودند و درکِ نسبت مسطورہ نتوانستم نمود در ان
وقت میگویند کہ این نسبت و این مقامِ اصحابِ کرام ست عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ در آن مقامِ شگرف
چرا علم و درک زائل نشود کہ افضلِ اصحاب و اکرمِ احباب یعنی الصدیق الاکبر رضی فرمودہ است اَلْعَجْزُ عَنْ دَرْكِ الْاِدْرَاكِ
اِدْرَاكٌ گفتہ اند ادراک دیگر ست و درکِ ادراک دیگر آنچہ منفی ست درکِ ادراک ست نہ درکِ بسیط
زیرا کہ ادراکِ بسیط ست کہ عارف را بجہل و حیرت در آوردہ است و چرا درین نسبتِ شریفہ
او را از وے نربایند کہ در شانِ صحابی مذکور وارد شدہ است مَنْ اَرَادَ اَنْ يَّنْظُرَ اِلٰى مَيِّتٍ يَّمْشِيْ

---

[1] یعنی این دعاے ماثور مناسب این واقعہ است ۱۲

عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلٰی ابْنِ اَبِیْ قُحَافَۃَ[51] این موت ست کہ سبب مَعِیَّۃِ خاص او گشتہ اصحابِ دیگر را بہ فضائلِ دیگر یاد فرمودہ و او را المعیت آنجا کہ فرمود وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ و نیز در حقِ او آمدہ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا و نیز آمدہ مَا ظَنُّكَ بِاثْنَیْنِ اللّٰہُ ثَالِثُہُمَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب شصتم (۶۰)

بمحمد میرک بیگ بدخشی در بیانِ آنکہ فرع ہر چہ دارد مستفاد از اصل ست۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالی از رقیتِ ماسوا محرر ساختہ در مدارجِ قرب ترقیات دہاد صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید خوشوقت ساخت حدیثِ شوق و آیۂ اخلاص کہ املا نمودہ بودند واضح گردید ازین جانب نیز آن حدیث خوانند و ہمین آیۃ مطالعہ فرمایند اشدِ شوق با صل منسوب گشتہ است و محبتِ آن طرف سبقت فرمودہ یُحِبُّہُمْ[52] وَ یُحِبُّوْنَہٗ ہمان محبت ست کہ گنجِ مکنون را بر منصۂ ظہور آوردہ و عروسِ پردہ نشین را بجلوہ گاہِ بروز بر آوردہ سبب وجود و ایجاد گشتہ و عاشق را از معشوق والہ نمودہ باز بقلّابِ محبتِ خود آن محب والہ را بخود کشیدہ و مرآتِ جمال و کمالِ خود گردانیدہ بالجملہ ہر چہ فرع دارد ماخوذ از اصل ست اگر محبت دارد جرعہ ایست از محبتِ او و اگر شوق دارد شرارہ ایست از ان شوق فرع در ہیچ چیز بخود استقلال ندارد خوش گفت **بیت** ادائے حقِ محبت عنایتے ست ز دوست ۔ وگرنہ عاشقِ مسکین بہیچ خورسند ست ۔ و آنچہ در خواب دیدہ اند کہ آن لعلِ بدخشان رسالت و فصِ خاتمِ نبوت عَلَیْہِ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ بنماز مستعد شدہ میفرمایند کہ ہر کہ تابع ملتِ ابوحنیفہ کوفی ست ہمراہِ ابوحنیفہ کوفی درین صف داخل شود بندہ ہمراہِ تو دران صف داخل شدہ و عقیبِ آن مفخر موجودات نماز بجماعت خواند بوضوح انجامید بشارتست[53] شگرف شمارا و ہم مارا حق سبحانہ و تعالی از برکات

---

[51] کنیت والد الصدیق الاکبر رض ۱۲ [52] قال اللہ تبارک و تعالی یا ایہا الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینہ فسوف یاتی اللہ بقوم یحبہم و یحبونہ الخ واقع ست در سورۂ مائدہ از پارہ لایحب اللہ در آغاز ربع چہارم
[53] یعنی این منام بشارتے ست الخ ۱۲

او صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہرہ ور گرداند واز کمالات نماز او علیہ السلام کہ معراج
اوست نصیبے دہاد والسلام اولاً وآخراً +

مکتوب شصت و یکم (۶۱)

بصوفی زاہد برق انداز در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالی بر جادۂ
شریعت علیہ وسنت سنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ مستقیم و
مستدیم داراد کتابتے کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت اظہار آزردگی کہ از
نمرنا دادن جامہ تبرکی در وقت وداع نمودہ بودند بوضوح انجامید سببش ہمانست کہ در ازدحام
عیدگاہ شما رخصت شدید در انجا جامہ نبود تا دادہ شود مع ذلک گفتیم کہ متعاقب میفرستیم الحال
بدست دارندۂ کتابت مغل بیگ پیراہن فرستادہ شد خواہند پوشید ولباس آزردگی بدر خواہند
کرد واقعہ کہ دیدہ بودید کہ وقت نماز رسیدہ و شما تنہا اید میخواہید نماز را ادا کنید اول ارادہ کردید کہ ۱۵۹
نیت امامت کنم باز بخاطر آوردید کہ مقتدی نیست چہ احتیاج امامت است درین اثنا الہام غیبی
بگوش رسید کہ جمعے از ملائکہ داخل جماعت شوند چنانچہ ملائکہ آمدن گرفتند ہمہ بلباس سفید بائین الحال
استادہ نماز کردند چون وقت سلام رسید بموافقت من ہمہ سلام گفتند نظر بدست راست کردم
قریب چہار صد و پانصد کس در نظر درآمدند وطرف چپ ہم بدین دستور بعد ازان چون باز ملاحظہ ۱۶۰
نمودم ہیچکس گویا نبود مخدوما چون شما بعد از سلام امام رسیدید و بجماعت نرسیدید چنانچہ نوشتہ ۱۶۱
بودید واین باعث شکست خاطر شما گشت جہت تسلیۂ شما این کرامت بشما کردند شکر خداوندی
جل شانہ بجا آرید کہ باین کرامت وباین الہام وباین دید ممتاز کردند در حدیث آمدہ است من
اذن واقام فی فضاء من الارض وصلی وحدہ صلت الملائکۃ خلفہ صفوفا وہم
وحدیث ست اذا کان الرجل فی ارض فاقام الصلوۃ صلی خلفہ ملکان فان اذن واقام
صلی من الملائکۃ ما لا یری طرفاہ یرکعون برکوعہ ویسجدون بسجودہ ویؤمنون

عَلٰی دُعَآئِہٖ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی + +

مکتوب (۶۲) شصت و دوم

بخواجہ میرزائے گل بہاری در جواب حلِ شبہہ کہ بر کلامِ حضرتِ ایشانِ ما قدّسنا اللہ سبحانہ بسرہٖ نمودہ بود در جوابِ استدلالِ معتزلہ کہ در نفیِ رؤیت آوردہ اند و نیز در جوابِ اعتراضے کہ عبارتِ لمعات کردہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوۃُ وَ السَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَاٰلِہٖ اَجْمَعِیْنَ پرسیدہ بودند کہ معتزلہ نفیِ رؤیتِ اُخروی میکنند بدلیلِ آنکہ رؤیت تقاضائے مقابلہ و محاذاتِ مرئی میکند پس اگر حق سبحانہ مرئی باشد جہۃ و نہایت اورا ثابت بود تعالیٰ و حضرتِ مجددِ الفِ ثانی رض این شبہہ را دو جواب فرمودہ اند یکے آنکہ لَا نُسَلِّمُ کہ در رؤیتِ بصری[۱] مقابلہ و محاذات شرط باشد زیرا کہ مقابلہ نسبت ست کہ بمتقابلین قائم ست پس چنانچہ از جانبِ مرئی شرط ست باید کہ از جانبِ رائی نیز شرط بود کہ مقابلِ مرئی باشد و حال آنکہ حق تعالیٰ جمیع اشیا را مے بیند و ہیچ محاذات نیست دیگر نوشتہ بودند کہ بخاطرِ این نادان میرسد کہ معتزلہ کہ گفتہ اند رؤیۃ بصری تقاضائے مقابلہ و محاذات میکند مرادِ شان[۲] از بصر قطعہ عصبیہ است و این قطعہ دران حضرت منفی ست گفتہ اند حق تعالیٰ بیناست بے چشم و شنوا ست بے گوش در جواب[۳] گویم اوّلاً آنکہ این شبہہ کلام ست بر سندِ اخص[۴] کہ غیر مسموع ست علمائے مناظرہ گفتہ اند وَلَا یُدْفَعُ السَّنَدُ اِلَّا اِذَا کَانَ مُسَاوِیًا لِلْمَنْعِ ثانیاً آنکہ نوشتہ اید کہ مرادِ معتزلہ از بصر قطعہ عصبیہ است تصحیحِ نقل باید کرد کہ مرادِ شان این ست ثالثاً آنکہ معتزلہ کہ در صحتِ رؤیت محاذات و غیر ہا اشتراط مینمایند امرے نیست کہ بداہۃ عقل بآن حاکم باشد بلکہ[۵] استبعادیست

---

[۱] یعنی رؤیت بچشم سر ۱۲ [۲] قولہ مرادِ شان این شبہہ است از طرف میرزا گل بر کلام حضرت مجدد قدس سرہ ۱۲ [۳] یعنی در جوابِ اعتراض میرزا گل کہ بر کلام حضرت مجدد قدس سرہ وارد نمودہ ۱۲ [۴] قولہ سندِ اخص یعنی قول او قدس سرہ زیرا کہ مقابلہ نسبت ست الخ ۱۲ [۵] یعنی بلکہ این اشتراط از جہت بعید دانستن ست مر رؤیت را بدون تحقق این شرائط فافہم ۱۲

کہ از قیاسِ غائب بر شاہد ناشی شدہ است یعنی در شاہد رؤیت بے این شروط واقع نیست و چون عقل باین حکم اُنس و اُلفت گرفتہ است در غائب نیز اجراءِ این حکم قیاساً علی الشاہد مینماید و حاصلِ جوابِ حضرتِ ایشان آنست کہ این قیاسے ست مع الفارق زیرا کہ در شاہد حصولِ رؤیت بطریقِ خاص ست کہ بے دو چیز صورت نمے بندد یکے آنکہ رائی قطعۂ عصبیہ ست دوم آنکہ مرئی محدود و ذی جہۃ ست و مکانی چہ درین نشأہ غیرِ محدود مرئی نیست پس اگر در غائب یکے ازین دو چیز مفقود شود حکمِ قیاس فاسد باشد چہ قیاس مماثلت مے طلبد لہذا این حکم در رؤیتِ حق تعالی مارا جاری نشد کہ یکے ازین دو شرط مفقود ست زیرا کہ مرئی ہر چند محدود ست اما رائی قطعۂ عصبیہ نیست و در رؤیتِ مومنان او سبحانہ را نیز یکے ازین دو شرط مفقود ست چہ رائی ہر چند قطعۂ عصبیہ است اما مرئی محدود و ذی جہۃ نیست پس قیاس فاسد باشد و اگر با وجودِ فقدانِ یکے ازین دو شرط این حکمِ قیاسی درست باشد لازم آید کہ حق تعالی مارا نہ بیند چہ رائی ہر چند قطعۂ عصبیہ نیست اما مرئی محدود و مکانی ست پس محاذات و غیرہا را مستلزم باشد پس ہرگاہ در رؤیۃ اللہ تعالی مارا محاذات و غیرہا لازم نیامد با وجودِ آنکہ مرئی محدود ست در رؤیتِ مومنان او را سبحانہ نیز محاذات و غیرہا لازم نباشد چہ رائی ہر چند قطعۂ عصبیہ است اما مرئی مکانی نیست یعنی چنانچہ بقطعۂ عصبیہ مرئی را دیدن بے اشتراطِ محاذات نزدِ عقل مستبعد ست ہمچنان مرئی محدود و مکانی را بے محاذات دیدن مستبعد ست و در استبعادِ عقلی ہر دو برابرند پس یکے را تجویز نمودن و از دیگرے فرار کردن از عدمِ تدبر ست و بہذا التقریر اندفع اعتراضُ العلامۃ التفتازانی سند کرہ آنفاً انشاء اللہ تعالی بدون ارتکابِ تمحل کما لا یخفی رابعاً آنکہ اعتراضے کہ شما کردہ اید علما نیز مثل این اعتراض کردہ اند و دیگران جواب ازان دادہ اند شارحِ عقائدِ نسفی گفتہ و قد یستدل علی عدم الاشتراط برؤیۃ اللہ تعالی ایانا و فیہ نظر لان الکلام فی الرؤیۃ بحاسۃ البصر ملا قرکمال محشی بر استدلالِ مذکور حاشیہ نوشتہ است و حاصلہ انہ قیاس الشاہد علی الغائب و ھو فاسد

۱؎ یعنی میان مقیس و مقیس علیہ و اینجا این مماثلت مفقود ست ۱۲

ایضاً ولو جعل هذا الاستدلال فی مقابلة منکری الرؤیة الزاماً لهم لا تحقیقاً لم
یرد النظر المذکور فی الشرح تامل یعنی اگر استدلال شارح را استدلال بر اثبات مدعی که وقوع
رؤیت باشد بکنیم و قیاس رؤیت بنده بر رؤیت حق جل و علا نمائیم درست نمی آید و بحث
شارح که فیه نظر گفته وارد میشود چه قیاس شاهد بر غائب با وجود فارق که حاسه بصر باشد در
شاهد نه در غائب فاسد ست و اگر این استدلال را دلیل الزامی بر معتزله بکنیم بر عدم اشتراط
جهة وغیره در رؤیت درست میشود و نظر شارح وارد نمیشود از تقریر این محشی معلوم میشود که
معتزله اشتراط محاذات را مقید بقطعه عصبیه نمیکنند و الا این الزام بانها درست نمیشود
وقد صرح بعض الافاضل بهذا المعنی حیث قال التحقیق انا نثبت الانکشاف
التام الحسی وهم ینکرونه بل یثبتون الانکشاف التام العلمی انتهی یستفاد
منه انهم ینکرون مطلق الرؤیة لا القسم المتعارف منه خاصة کما مسا انکه غرض
از سند منع آنست که محاذات وجز آن در مفهوم رؤیت معتبر نیست و ممکن ست که رؤیت بے
این امور واقع شود چنانچه در رؤیت حق تعالی بندگان را پس چرا ادله سمعی را بر ظاهر حمل نکنیم
چه حق تعالی قادر ست که در انصار ما قوتے ابداع نماید که مشروط باین چیزها نباشد و یؤیده
ما قال بعض المحققین ان کون محل الرؤیة امراً جسمانیاً وهو الحدقة لا ینافی
ان یکون متعلق الرؤیة غیر جسمانی وهو الباری تعالی کما ان کون محل العلم
الضروری امراً جسمانیاً وهو القلب عندنا وعند المعتزلة ایضاً لا ینافی ان یکون
متعلق العلم الضروری غیر جسمانی وهو الباری تعالی نوشته بودند که شیخ[1] عراقی در
لمعات فرموده است اگر محب مکاشف بود چنانچه در هر صورتے روئے دوست عیان بیند

---

[1] قوله شیخ عراقی الخ یعنی شیخ فخر الدین ابراهیم بن شهریار العراقی دران وقت که شیخ کامل فخر الدین العراقی بصحبت اسوة المحققین صدر الدین محمد القونوی رسیده است واز وے حقائق فصوص الحکم شنیده مختصرے فراهم آورده وآنرا بسبب اشتمال بر لمعه چند از بوارق آن حقائق لمعات نام کرده آثار علم و عرفان ازان پیدا الی آخر ما فی کشف الظنون ۱۲

باید که در صورتِ نامرضی رضا ندہد اگرچہ وجہ حبیب ببیند چہ وجہِ او در نامرضی آنست کہ رضی نیست سُوالِ بندہ آنکہ ظہورِ وجہ حبیب در صورتے کہ راضی نباشد چیست چرا در صورتے ظاہر شدہ کہ موافقِ رضائے او نیست باید کہ جمیع مظاہر و مصادر مرضیات باشند جواب آنچہ شیخ گفتہ کہ در صورتِ نامرضی نہ بآن معنی ست کہ ظہور دران صورت نامرضی ست تا سوال واردِ شود بلکہ بآن معنی ست کہ کسبِ آن مظہر نامرضی ست چنانچہ گفتہ اند کہ خلقِ کفر قبیح نیست و کسبِ کفر بندہ را و کافر شدنِ او قبیح ست ھ خَالِقُ الْخَیْرِ وَالشَّرِّ الْقَبِیْحِ ، وَلٰکِنْ لَیْسَ یَرْضٰی بِالْمُحَالِ پس معلوم شد کہ ہمہ مظاہر باعتبار ظہور در وے و خلقِ وے مَراضی اند قبیح و غیر مرضی کسب آنست و بطورِ صوفیہ موحدہ خلق عبارت از ظہور اوست باین کسوت و تحققِ اوست باٰثار و احکام این اہلِ وحدت وجود میگویند کہ در ہیچ چیز قبح و شرارت ذاتی نیست اگر ہست نسبی و اضافی است شعر ھ پس بدی مطلق نباشد در جہان ، بد بہ نسبت باشد آنرا ہم بدان ، و حضرت ایشانِ رضہ مارا درین مقام تحقیقات و مقالاتِ مفردہ است چنانچہ از رسائل و مکتوباتِ آن حضرت لائح و واضح ست وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی ، نـ ۱۰

مکتوب (۶۳) شصت و سوم

بمحمد یار خادمِ حضرتِ خواجہ محمد نقشبند در جوابِ کتابتِ او کہ مُشعر از فنا و بقائے اَتَم بود ،

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند کتابے کہ متضمنِ احوال و اذواقِ سَنیہ بودہ ارسال داشتہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید اللہ تعالی ابوابِ ترقیات را مفتوح داراد و بر جادۂ روشن شریعت علیہ و سنت سَنیہ استقامت دہاد کہ مدارِ کار برین استقامت ست دَیدُ وْنہٖ خَرْطُ الْقَتَادِ نوشتہ بودند درین ایام بیقینِ کامل مکشوف میگردد کہ وجود و کمالاتِ تابعہ وجود کہ در مرآتِ عدم منعکس بودہ درست باصلِ خود ملحق شدہ و ہمچنانکہ صفات باصلِ خود رجوع نمودہ ذات کہ عدم مقید ست نیز باصل خود راجع گشت و ہیچ چیز نماز

وجود و ننازِ عدم باین طرف منسوب نماند معلوم نمایند کہ این حالت کہ نوشتہ اند درجہ کامل ست در فنائے نفس کہ مُزیلِ عین و اثر ست درین موطن نفس باسلامِ حقیقی مشرف میگردد و باطمینان میرسد و راضی و مرضی میشود و نیز نوشتہ بودند کہ از ہر سر موئے نورے ظاہر میشود و بنوعے وسعت و بساطت پیدا میکند کہ تمامِ آفاق را از عرش تا فرش احاطہ مینماید و در ہر ذرہ از ذراتِ عالم سرایت دارد سعادت آثارا این دید از آثارِ بقاست کہ مترتب بر فنائے اَتَم است چنانچہ کریمہ اَوَمَنْ[۱] کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ اشعار بیست بآن و وسعتِ احاطۂ نور دلالت بر جامعیتِ شانے کہ بآن بقا حاصل شدہ است دارد نوشتہ بودند کہ این دید اصلے دارد یا مجردِ وہم و خیال ست امیدست کہ تحتِ خیال نباشد چہ گفتہ اند علامتِ صحتِ حال حصولِ یقین ست بر وجہِ کمال چون یقین بر وجہ کمال ست بیرون از تراشِ وہم و خیال ست وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَالِ وَاِلَیْہِ الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ والسلام

مکتوب (۶۴) شصت و چہارم

بخواجہ محمد صادق بخاری مدنی در اظہار افتقار بروضہ مقدسہ رسالت پناہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم و در بیانِ اذکار و اعمالے کہ مناسبت بہر کدام از ولایاتِ ثلثہ و کمالاتِ نبوت و فوقِ آن دارد و اشارت بمقاماتے کہ ترقی در انجا مربوط باعمال نیست بلکہ منوط بفضلِ محض یا محبتِ صرف ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوۃ و ارسالِ التحیات میرساند احوال و اوضاعِ فقرائے اینحدود مستوجب حمد ست المسئول من اللّٰہ عز وجل عافیتکم واستقامتکم علیٰ جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علیٰ صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ مخدوما فقرائے دور افتادہ دور از کار امید دارند کہ مجاوران روضۂ مقدسہ و جاروب کشانِ آن سدۂ سنیہ و معتکفانِ آن دیار

۱؎ این کریمہ واقع ست در سورۂ انعام از پارہ ولو اننا ۱۲

پُر انوار و زائران اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ این شکسته دل افگار را دران بارگاه سراسر اسرار یاد فرمایند و از راهِ عجز و افتقار سلام فقیرانه اَدا و امعروض دارند و گاه گاہے دریوزه نگاہے باین والهِ مشتاق نمایند که کفایتِ تمامی کارِ این فروماندہ موقوف به نیم نگاه ست خوش گفت ه از دردِ سر و خمارِ هستی رستن ٭ موقوف بیک نگاهِ مستانهٔ تست ٭ کتابتهاے متعدد از شمار رسیده مسرّت ها بخشید لیکن در ارسالِ جواب ازینجانب کوتاهی رفته است بُعدِ مسافت عذر میخواهد الحال هیچکدام ازان رقائم حاضر نیست تا بر طبق آن چیزے نوشته آید بالجمله در ضبطِ اوقات کوشند و موافقِ وقت و حال باعمال و طاعات بپردازند و طالب ترقی بوند و روز به باشند مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ در کمالاتِ ولایاتِ سه گانه غالبًا ترقی وابسته باذکار ست سوائے قرآن مجید غَايَةُ مَا فِي الْبَابِ در ولایتِ ظلی که ولایتِ صغرٰے ست مراقبات و اذکارِ قلبیه بیشتر ملائمت دارد و در دو ولایتِ دیگر که هر کدام باصل متعلق ست و از ظل وارسته ذکرِ لسانی و تکرارِ کلمهٔ طیبه بیشتر ترقی بخش ست و چون معامله ازین ولایات بالا رود و شروع در کمالات نبوت واقع شود دران موطن تلاوتِ قرآنِ مجید و نماز خصوصًا صلواتِ فرائض سودمند و نافع ست و چون معامله ازین هم بالا رود مقامے پیش مے آید که عمل و اعتقاد را در انجا اثر نیست ترقی در انجا مربوط بمحضِ فضل و احسان ست این مقام مخصوص بانبیاء مرسل عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالْبَرَكَاتُ و بطفیلِ ایشان هر کرا از امّتان بنوازند و چون ازین مقام هم ترقی واقع شود معامله از تفضّل بمحبّت گراید افاضهٔ کمالات و ترقی درین موطن منوط بصرفِ محبّت بود و در محبّت نیز دو کمال ست محبّیت و محبوبیت ظهورِ کمالاتِ محبّیت مخصوص بحضرت کلیم عَلَيْهِ السَّلَامُ و کمالاتِ محبوبیتِ ذاتیه اوّلًا مخصوص بحبیبِ ربّ العالمین ست عَلَيْهِ اَفْضَلُ الصَّلَوٰاتِ وَاَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ و بطفیلِ این هر دو اکابر دیگران هم ازین هر دو کمال امید وارند

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

ه والِه یعنی سرگشته و شیفته و بے خود ١٢ منتخب

مکتوب (۶۵) شصت و پنجم

بفضائل مآب شیخ بدر الدین سلطانپوری در اظهار اشتیاق ملاقات وایمای بفیوض وبرکات روضه منوره حضرت مجدد الف ثانی رضی الله عنه. بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات میرساند احوال واوضاع فقرا اینجا بود و مستوجب حمد است المسئول من الله عز وجل سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم ظاهراً وباطناً مخدوما ایام مفارقت بامتداد کشیده وحدیث شوق از بیان بیرون دوستان هر سال هنگام رجوع حجاج انتظار قدوم شریف میبرند چون معلوم میشود که نیامدند چشم بر سال دیگر میدوزند اگر اراده توطن آنجاست اعلام فرمایند تا مشتاقان را احدی الراحتین حاصل آید الحق افسوس ست که کسے ازان دیار علیا باین دیار سفلی آید وازان اماکن متبرکه که منبع فیوض وانوار ست باین اماکن ظلمانی که معدن کفر وبدعت ست گراید از آمدن خود چندان نفرین وحسرت دارد که چه نویسد آرے اگر بنیت زیارت روضه مطهره حضرت پیر دستگیر وملاقات مجاوران آن مرقد منیر بیایند واز برکات این موطن نیز بهره مند شوند گنجایش دارد که فیوض وانوار اینجاے ماخوذ ومستفاد از انوار آن موطن ست اما سهل الحصول ست وزمین هند هر چند پر ظلمت وکدورت ست لیکن چشمه حیات در ظلمات ست شعر بتاریکی درون آب حیات ست + از انوار خلت درینجا آثار ست واز اسرار محبت مستوهان اینجاے امیدوار بالجمله اگر استخاره مساعدت کند وسیر این اماکن نمایند مشتاقان را مسرور سازند مناسب ست توقع که این مسکین را دران اماکن شریفه ودر خلی بدعاے خیر یاد آرند وسلامتی خاتمه او خواهند ودر مواجهه روضه منوره سلام فقیرانه این درویش عرض نمایند شعر گر قبول افتد زہے عز و شرف + والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله وصحبه الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی

مکتوب (۶۶) شصت و ششم

به برادرِ بزرگِ گرامی خود قدوة الکاملین امام العارفین زبدة العلماء الراسخین مظهرِ اسرارِ ربِّ حمید حضرت شیخ محمد سعید در بیانِ شوق و اظهارِ المِ دوری بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ٥

بچه مشغول کنم دیده و دل را که مدام ✣ دل ترا میطلبد دیده ترا میخواهد ✣ احقرِ مخلصان بعرض میرساند که المِ دوری و دردِ مهجوری را چسان وانماید و شوقِ دریافتِ حضورِ موفور السرور را تا کجا شرح دهد بیت این خطِ سربمهر بجانان که میدهد ✣ وین دردِ سربمهر بدرمان که مے برد ✣ خاطرِ فاتر منتظرِ اخبارِ فرخنده آثار است امیدوار است که باعلامِ آن مشرف و مسرور گشته باشد چندروزست که این مسکین را دردِ تخفیف ست چنانچه در مجلس عرسِ پیرِ دستگیر در ڈولی نشسته چند ساعت حاضر شده بود و در وقتِ گرم نیز در ڈولی نشسته بنمازِ جماعت حاضر میشود الحمدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ علیٰ جمیعِ نَعْمَآئِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی اَفْضَلِ اَنْبِیَآئِهٖ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَآئِرِ اَحِبَّآئِهٖ

اصحابہ واحبابہ

مکتوب (۶۷) شصت و هفتم

بخواجه ضیائی مودودی در تحریض بر رفعِ مرادات که منوط ست بزوالِ صفتِ ارادت و در تعبیر وقائع که دیده و اهتمام در حصولِ کمالِ فنا و زوالِ اخلاقِ ردیه بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

معلق

الله تعالی بحصولِ مرادات مکرم کناد بلکه از جمیعِ مرادات و وصفِ ارادت نیز تهی گرداناد در اطوارِ ولایتِ بندگی وصفِ ارادت را بر نتابد مرادِ خود خواستن نفیِ مرادِ حق کردن ست تعالی و تقدس باید که ساحتِ سینه از همه مرادات و آرزوها خالی بود و هیچ هوسے و بایستے غیر از حق سبحانه نماند شعر در تو یک یک آرزو ابلیسِ تست ✣ اهل الله برائے دفعِ مرادات اهتمام در زوالِ صفتِ ارادت مینمایند و علاج بر اصل میفرمایند که تا صفتِ ارادت در بنده است ورودِ مرادات متصور ست و چون صفتِ ارادت منتفی شود خطورِ مرادات متصور نباشد نوشته بودند که نفی و اثبات

مصرع

تا صد و پنجاه و یک میرسد و فنا و نیستی معلوم میشود قبل ازین در ضمن فنا و نیستی وجودِ خود را فانی
میافت و سرِ خود را میدید که هست والحال سر را نیز در رنگِ وجود فانی میابد فاما زبان نمایان
هست که گویا باو فنا نرسیده مخدوما هر عضوے را که بفنا نرسیده ببیند دلالت بر نقصانِ فنا
دارد که بکمال نرسیده است خصوصًا سر را که رئیس اعضاست و ماوائے نفس و محلِ انانیت و ترفع
که منافی بندگی ست و مقامِ خیالاتِ فاسده که فنائے آن از اہم مہام ست الحال چون سر را
فانی میابند نعمتے ست و بشارتے لیکن نقصانِ زبان ہنوز ہست زبان ہم رئیسِ اعضاست
و در رنگِ سر منشاءِ ذمائم و اخلاقِ سیئہ وارد شده است که چون صباح میشود همه اعضا پیش زبان
مے آیند میگویند اگر تو سلامت ماندی ما همه سالم میمانیم اگر تو در لغزش رفتی ما همه بلغزشِ تو گرفتار
میشویم اصلاح آن از ضروریات ست که متضمن اصلاحِ دین و دنیاست بدانند که فنا فی الحقیقة
تخلص ست از اخلاقِ ذمیمه و بقا تحقق باخلاقِ حمیده پس هر عضوے را که محلِ اخلاقِ ردیه است
بجائے خود بیند که فنا بآن راه نیافته است دلیل بر عدمِ زوالِ آن اخلاق کند و آن دلیل نقصانِ
فناست که اگر فنا درست شود این اخلاق ردیه که از شرارتِ عدم ناشی ست نماند و آنچه نوشته اید
که قبل ازین خود را در خانه میدید که دروازه نداشت و هر چند قصدِ برآمدن میکرد میسر نمیشد والحال ہمانجا
خود را دید که بهر طرف که روئے میکرد دیوار شق میشد و راه میداد همچنین بسقف هم نظر میکردم شق
میشد و راه میداد اما نه برآمده است نیز مؤید آنست که ہنوز از تنگنائے تقید و تعین نرسته اید و
بفضائے اطلاق نه پیوسته و آن از نقصانِ فناست و آنچه دیده اید که خلالِ دندان میکنید و از آنجا
گوشت مشت مشت مے برآید آنرا پیشِ مرغان و سگان مے اندازید و شکر میگوئید الخ بسیار
خوب ست که پاک و مصفا میشوید و اخلاقِ سیئہ مے برآید و آنچه بالائے سر نورِ سفید روشن ظاهر میشود
مانا که نورِ سر شماست که از سینه بر سر آمده است و تربیتِ ساکنانِ سر مینماید بالجملہ در ضبطِ اوقات

---

۱ قال صلی الله علیه وسلم اذا اصبح ابن آدم فان الاعضاء کلها تکفر اللسان فتقول اتق الله فینا فانما نحن بك فان استقمت استقمنا وان اعوججت اعوججنا رواه الترمذی ۱۲ مشکوة باب حفظ اللسان بدانکه تکفیر اینجا بمعنی انحنا و خضوع ست ۱۲

کوشند وطالبِ ترقی باشند وآمادگیٔ گور وقیامت کنند واحبہ را بدعا یاد دارند والسّلام اوّلاً وآخراً

مکتوب شصت وہشتم (۶۸)

بخواجہ احمد بخاری در بیانِ آنکہ جمعیتِ صوری در طاعات اثرِ نسبتِ معنوی ست وتحریضِ تبری از عجب وپندار[1] بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعدَ الحمدِ والصّلوٰۃِ وارسالِ التحیاتِ میرساند مکتوبِ شریف کہ بمصحوبِ حاجی یوسف فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت از ضبطِ اوقات وقلتِ اختلاط وملاقات واحاطۂ آنات باذکار وطاعات وترکِ طعام وسائرِ مہوّیات کہ نوشتہ بودند واضح گردید ومسرت بر مسرت بخشید زادکَ اللّٰہُ توفیقاً وجعلَ اتّباعَ الرّسولِ ومحبّتَہ علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ لکَ رفیقاً مخدوما جمعیتِ صوری وضبطِ اوقات اثرِ نسبتِ معنوی ست کہ بر باطن تافتہ ست وآزاد دام خود آوردہ ودر تفقدِ مطلوبِ حقیقی از ماسوےٰ بالکل رہانیدہ ودر شہودِ آثارِ او مستغرق ومستہلک ساختہ ونامے ونشانے از وے نگذاشتہ وعین واثر برداشتہ باطنِ عارف در دک وفکِ حضورِ محبوبش ست ظاہرِ او کہ بمراحل ازان دور ست بوظائفِ اذکار وطاعات مسرور ومانوس ست بالجملہ شکرِ حق جلّ وعلا برین توفیق صوری بجا آرند ومترصدِ نتائج وثمراتِ آن باشند وچشم بر ترقیاتِ معنویہ دوزند واز تصورِ عجب ومانندِ آن ترسان ولرزان باشند واستغفار را لازم گیرند وجنابِ قدس را ازان برتر دانند کہ اعمالِ معیوبِ ماشایانِ آن بارگاہِ مقدس بود باوجودِ این از عمل فرونہ نشینند ودر ازدیادِ آن کوشند واستغفار ازان نمایند کہ بزرگان گفتہ اند اعمَل واستغفِر مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است از آزارِ بدنی وفوتِ فرزندِ جگر گوشہ نوشتہ بودند معلوم گردید چون بتقدیر وارادۂ حق سبحانہٗ راضی وشاکر باید بود بلکہ از فعلِ محبوب لذت باید گرفت آلامِ صوریہ وسیلۂ ترقیاتِ معنویہ است مخدوما گفتہ مردم از جا نروند نسبتے کہ میانِ ما وشماست ممتاز ست محتاج بہ بیان نیست

[1] یعنی وبر انگیختن بر بیزاری از خود بینی وخود پنداری ۱۲

قلت یا کثرتِ مراسلات دراں تفاوت نیارد والسلام اوّلاً و اٰخراً

مکتوب (۶۹) شصت و نہم

بخواجہ محمد شریف بخاری در نصائح او بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ باعلی مرتبۂ کمال والکمال رساناد مراسلۂ شریفہ کہ بدستِ حاجی یوسف فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از رجوعِ طالبان وگرمیٔ ہنگامۂ شان وظہورِ آثارِ توجہات نوشتہ بودند بوضوح انجامید شکرِ خداوندی جلّ شانہٗ بجا آرند واحوالِ طالبان را مرآتِ احوالِ خود دانند معانی مکنونۂ شمامات کہ در آنہا ظہور میکند از رجوعِ شان ترسان باشند واز عجب و پندار بر حذر بوند بعد از استخارہ شغل گویند وتوجہات را دربارۂ آنہا مبذول دارند وسائر اوقات را بذکر وفکر معمور دارند ودر تعمیر آخرت کوشند وگور وقیامت را ہموارہ درنظر دارند جَاءَتِ الرَّاجِفَۃُ تَتْبَعُھَا الرَّادِفَۃُ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِیْہِ این مسکین را بدعائے ظہر الغیب یاد آرند وسلامتی خاتمہ او خواہند جہت کار خیر سعادت آثار خواجہ عبداللہ نوشتہ بودند مبارک ست استخارہ بکنند وشروع درین امرِ خیر نمایند وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی ++

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بہ مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ محمد صدیق در ذکرِ بعضے احوالِ حقائق آگاہ میرزا امان اللہ برہانپوری وشرحِ استفادہائے او از برکاتِ حضرتِ ایشان سَلَّمَہُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ مرقوم گردید لحکمۃٍ ومصلحۃٍ تعلقت بہٖ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی حقائق آگاہ میرزا امان بیگ در سنہ ہزار وپنجاہ وہفت (۱۰۵۷) از بلدۂ برہانپور ببلدۂ سرہند بجہتِ زیارتِ مرقدِ مطہرۂ حضرتِ پیر دستگیر قَدَّسَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہِ الْعَزِیْزِ

و ملاقاتِ مجاورانِ آن روضهٔ مطہرہ بکمالِ شوق و نیاز رسید میگفت کہ ازان باز کہ این احقر
احرامِ اینجا بسته[۱] آناً فآناً خود را چیزے دیگر یافت و حیرانِ این معاملۂ غریبه و عجیبه شده کہ این
چیست کہ میگذرد و بہر زمان حقیقتے ظہور میکند کہ بیانِ او بوہم و فہم درنمے آید شبے کہ در سرائے
مغل بودم پیغمبرِ خدا را صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم در خواب دیدم و مے بینم کہ بارِ تمام عالم
بر سرِ مبارکِ آنسرورست و آنسرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام آن بار را بر فرقِ مبارکِ
حضرتِ ایشان قُدّس سرہٗ گذاشتند و حضرتِ ایشان بر سرِ تو دادند بفقیر خطاب کردہ گفت کہ
تو بر سرِ من آن بار را دادی و چون داخلِ بلدۂ سرہند شد میگفت ہر نسبتے کہ در حرمین شریفین مییافتم
بعینه در اینجا یافتم و نیز میگفت کہ روز دوشنبه دہم صفر ست در روضۂ منورۂ حضرتِ ایشان بودم
نسبتِ خاص الخاص آنجا بظہور پیوست کہ این کمترین در تحریر و تقریرِ آن عاجز ست و بہیچ
وجہ بشرح و بیانِ درنمے آید و درک و ادراک را دران راہ نیست و وہم و فہم را دران گنجایش نہ الخ
و نیز میگفت کہ روزے مے بینم کہ بارگاہِ عظیم برپا کردہ اند و طنابہاے آن تا دور دور رفته است
میگویند کہ این بارگاہِ فلانے ست نام فقیر را بُردہ و تمام اہلِ عالم در زیرِ آن بارگاہ اند لیکن تفرقه
درمیان عوام و خواص آنست کہ عوام در زیرِ طنابہا اند و خواص در عینِ بارگاہ درین میان خداوندِ
بارگاہ دستِ مرا گرفته از زیرِ طناب کشیدہ در بارگاہ داخل ساخت و نزدیکِ خود نشانید اہلِ آن
مجلس بمن مصافحه میکنند و تہنیۂ دخول بآن محفلِ عالی میدہند و ہمچنین بارہا آن عزیز اظہار کرد
کہ امروز یا فردا در حلقه یا غیرِ آن فلان نسبت و ہمچنین فیض از تو بمن رسیدہ روزے میگفت کہ
مرا بشارت دادند کہ بر ہر جنازہ کہ نماز کنی آن میت را بخشم و نیز میگفت کہ روزے از تذکرِ تقصیرات
و زلّاتِ ذنوب و معاصی کہ سر بر زدہ و میزند در زاری بودم و نادم و معتذر طلبم گشتم کہ سیئاتِ
تو بحسنات مبدّل شد روزے میگفت کہ در روضۂ مطہرہ نشسته بودم مے بینم کہ رسولِ خدا
صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم حاضر اند و از کمالِ کرم مرا میفرمایند کہ من از برائے خدا جلّ وعلا

۱؎ یعنی بارادۂ سفرِ سرہند از برہانپور برون آمد ۱۲

ترا دوست میدارم و هر که ترا دوست دارد و مرا دوست دارد یا من او را دوست دارم یکے ازین دو
لفظ فرمودند بعد ازان فرمودند که من بر غریبی و نامرادی او دوست میدارم روزے بفقیر نوشته فرستاد
که این ذره بمقدار را قوت و استعداد تحریر و تقریر نیست که از ورود فیوض و برکات و واردات در
حیز تحریر و تقریر تواند آورد و هر چه هست این است از حضرت پوشیده و پنهان نیست و چون
لازم است که بعرض برساند ناچار از حد ادب قدم بیرون نهاده عرض میدارد که درین حلقه که بعد از
نماز ظهر که حافظ قرآن مجید خواند نسبت وارد شد که از تحریر و تقریر بیرون است بمقامے رسید که
بآن مقام نرسد الا روح و در جثه اثرے از حس و حرکت نیست این فقیر میخواهد برسد از خود اثرے
نمی بیند اما این حالت را که بعرض میدارد در نمی یابد معلوم شد که این مقام قاب قوسین است این
جثه که بود اینجا ماند و سیر فوق آن افتاد که مقام او ادنی است احوال آنجا را بهیچ وجه بیان نمیتوانم
کرد این قدر عرض میدارم که دران حالت باز حالتے دست داد که از و تفوق داشت اما نه آنقدر
که در عالم سیر واقع شود حالتے و کیفیتے بود که در درک و وهم و فهم در نمے آید حضرت ایشان بزرگ
قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس و حضرت ایشان که حضرت اند میفرمایند که این مقام مقام
محمود است اما هیچ محسوس و معلوم نمیشود که این کیفیت اطلاع بخشیدن از حضرت بچه کیفیت است و
استماع این حقیر تمام تقصیر که سامع است بچه کیفیت و آنچه عرض میکند چیست سعی دارد که باز فوق آن
ظاهر شود و بآن برسد و جذب بسیار نمود و هیچ ظاهر نشد دران حال کرم دستگیری نمود و صورت نصف
دائره معلوم شد و فوق آن متصور نبود و اثرے از تصور کننده و تصور نبود تم کلامه میگفت دران
هنگام که باراده حج با اهل و عیال از خانه برآمدم و بکشتی سوار شدم روزے طغیان باد شد و مردم کشتی را
یاس خاص روی داد و من در تاسف و تالم فوت حج بودم که درین اثنا ملهم شدم که حج اهل عرفات
درین سال بحج تو قبول خواهد شد خوش گشتم که هم امید نجات از ورطه مهلکه حاصل شد و هم نوید ادای
حج و عنایت دیگر نمود علی نور شد میگفت در حضرت مکه اراده زیارت قبر میر منصور کردم پرسیدم مقبره
بزرگ نشان دادند چون بآن جا رسیدم قبور بسیار دیدم حیران شدم بفرق سر قبر میر را رسیدم

بعد ازان معلوم شد کہ قبر میر ہمین ست بکمالِ ندامت و تاسّف و تحزّن میر ظاہر شد گویا میگوید
کہ این ندامت و افسوس الحال فائدہ ندارد من سببِ آزار مے پرسم میگوید ہمین کہ ازین مجلس یعنی
مجلسِ حضرتِ ایشان مجددِ الفِ ثانی جدا شدم و بآن مجلس دیگر یعنی مجلسِ شیخ آدم پیوستم
چون بر قبرِ شیخ تاج نزدیک رسیدم نیز بندامت و افسوس ظاہر شد و میگفت کہ حقیقتِ واقعی
الحال بظہور پیوست امّا چہ فائدہ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا ✦

مکتوب (۷۱) ہفتاد و یکم

بسید علی بارہہ در بیانِ کمالاتِ محبت و دقائق آن بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالےٰ
در مدارجِ قرب ترقیاتِ کرامت فرماید ملاطفۂ گرامی رسید چون متضمن سلامتی دوستان بود باعث
بہجت و مسرت گردید در یوزۂ توجہ نمودہ بودند مخدوما ہر جا نسبۂ محبت ست جذبِ معانی ممنوعہ
میکند و اخذ فیوض باندازۂ محبت از باطنِ مفیض مینماید و جاے توجہ نگاہ میدارد اگر توجہ نیز
با این محبت جمع شود نورٌ علی نور بود و عمدہ درین معاملہ محبت ست توجہ بے این کارگر نیست و
این بے توجہ کار میکند اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیثِ نبوی ست علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام
محب ست کہ سلسلۂ وجود و ایجاد جنبانیدہ است و گنج پنہان را در عرصۂ ظہور آوردہ و حسنِ پوشیدہ
را بے پردہ ساختہ آرے حسن بے پردگی میخواہد و جمالِ سرِ مستوری ندارد ؎ پری رو تابِ
مستوری ندارد ✦ این محبت ظہورِ صفتِ معشوق ست کہ حسن نظارگی میخواہد و معشوق را عاشقے
میباید تا صفتِ معشوقیِ او ہویدا گردد خوش گفت بیت منم کاستاد را استاد کردم ✦
غلامم خواجہ را آزاد کردم ✦ محبتے کہ صفتِ عاشق ست پر توے ہمان محبت ست کہ بمعشوق قائم
است کہ عاشق ہر چہ دارد از صفاتِ کمال ہمہ ظلالِ کمالاتِ اوست پس ظہور ہمان محبت ست کہ درین
مرآت باین کسوت نمودار شدہ است ؎ یک نشہ دو جا ظہور کردہ ✦ عاشق ہر چند دقائقِ حسن
بیشتر درک کند و در معرفتِ جمال و کمالِ معشوق چشم دوربین داشتہ باشد صفتِ عشق در وے زیادہ تر

بود و مشغوف و شیفته تر گردد بیت آنرا که بحسن دیده تیز ست ٭ این عشق بلائے خانه خیزست ٭ [زلیخه ۱۲]

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب هفتاد و دوم (۷۲)

بمیان معقول در ترغیب و تشویق بزیارتِ حرمین شریفین بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوٰة وارسالِ التحیات میرساند احوالِ فقرائے این حدود مستوجب حمدست المسئول من الله سبحانه سلامتکم واستقامتکم علیٰ جادة الشریعة العلیة والسنة السنیة المصطفویة علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة مراسله شریفه که بمصحوبِ اخوی محمد عارف صوفی پاینده فرستاده بودند رسیده مسرت بخش گردید اظهارِ اشتیاق نموده بودند فقیر را نیز مشتاق دانند و حدیثِ اَنَا اِلَيْهِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا برخوانند الله تعالیٰ نائرهٔ شوق را مشتعل سازد و نارِ محبت را سر بلند گرداند تا از ماسوی بتمام برهاند و بمطلبِ اعلیٰ برساند اِنَّهٗ قَرِيْبٌ مُّجِيْبٌ مخدوما از شوقِ زیارتِ بیت الله اظهار نموده بودند مطالعهٔ آن ذوقین ساخت و شوق انگیخت بلے مسلمانے اگر اراده سفر کند گو اینچنین سفر باشد و اگر شوقے دامنگیرِ او شود گو این شوق بود که بهترینِ بقاع است [جاها] و نشانے از مطلوبِ بے نشان دارد بیت گفت معشوقے بعاشق کاے فتا [جوان ۱۲] ٭ تو بغربت گشته بس شهرها ٭ پس کدامین شهر زانها خوشتر ست ٭ گفت آن شهرے که در وے دلبرست [بمسافرت ۱۲] ٭ پیغمبر خدا صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم فرموده است لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ اِلَّا اِلٰى ثَلٰثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِیْ هٰذَا وَالْمَسْجِدِ الْاَقْصٰى [رواه الشیخان ۱۲] نوشته بودند در باره این سفر که اگر اشاره رود باعتبارِ مصلحتِ ظاهری و توجهِ باطنی درین باب سعی نمایند مخدوما مصلحتِ ظاهری را شما بهتر میدانید و مزاجِ سلاطین و بیگمان زا اینک مے فهمید والّا که باعتبارِ آنکه امرِ خیرست عینِ مصلحت ست و توجهِ باطنی و استخاره که نموده میشود پُر گرم نمے آید و منع هم مفهوم نمیشود بالجمله اگر فرض شده است و عُلَما قطعاً حکم بفرضیتِ آن در مادهٔ خاص میکنند پس جائے پرسیدن نیست و اگر درین باب

تو قف ست و علما حکم قطعی بفرضیت آن نمیکنند پس مختار اند مصلحت کنند و استخارها (مشوره) نمایند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب هفتاد و سیوم (۷۳)

بسید ابوالخیر شاه آبادی در بیانِ فنائے لطائفِ عالمِ امر و بقائے آن و فرق میانِ فنا و فنائے فنا و معنی وحدتِ وجود و در بیانِ آنکه توحیدِ شهودی و وجودی نفی وجود سالک هست یا نه و بیان تجلی ذات و صفات و آنکه تجلیِ نوری تجلی ذات نیست تعالی بلکه تجلیِ صوری ست که ادونِ تجلیات ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى الله تعالی ابوابِ ترقیات را مفتوح دارد صحیفه گرامی رسید مسرت بخش گردید از شوقِ ملاقات نوشته بودند بوضوح انجامید امید که نائره این شوق مشتعل گردد و جنونِ طلب پیدا آرد و از قیدِ آفاق و انفس وارهاند و بمطلبِ اعلیٰ رساند نوشته بودند که قبل ازین نسبتِ محویت که روئے میداد بے اختیار مے افتادم (سوال ۱۲) الحال محویت که از شغلِ نفی و اثبات روئے میدهد با تمکین ست مثلِ سابق نیست محند و ما محویت (جواب ۱۲) بهر روش که روئے دهد نعمتے ست و یکساعت هم از قیدِ هستی رستن غنیمت ست لیکن محویتِ ثانیه (بهتر) به از محویتِ اُولیٰ ست آن از جذبه صرف بود و این جذبه الیست سلوک آمیز از حقیقتِ لطائفِ عالمِ امر پرسیده بودند و نوشته بودند که فنائے قلب زوالِ خطره ماسویٰ ست حقیقتِ چهار دیگر (سوال ۱۲) هم واضح گردد معامله عالمِ امر بسے نازک ست حقیقتِ آن را علام الغیوب تعالی بهتر میداند وَمَا اُوْتِيْتُمْ (جواب ۱۲) مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيْلًا آنچه از آثار و علاماتِ آن معلوم ست مینویسد بدانند که لطائفِ خمسه عالمِ امر (یعنی قلب و روح و سر و خفی و اخفی) را که اجزائے انسان ست اصول ست در عالمِ کبیر در رنگِ عناصرِ اربعه که اجزائے انسان ست اصول دارد در عالمِ کبیر که کرهٔ ارضی و کرهٔ مائی و کرهٔ هوائی و کرهٔ ناری ست و ظهورِ اصولِ لطائفِ خمسه فوق العرش ست که بلامکانیت موصوف ست لهذا عالمِ امر را لامکانی گویند و لامکانیتِ شان نسبت با فلاک و ارضین ست و نسبت بمرتبه وجوب این لامکانیت عینِ مکانیت ست پس عالمِ امر

گویا برزخ ست میانِ مکانی و لامکانی از هر دو جهت بهره دارد و کمالِ هر یکے ازین پنجگانه و فنا و
بقائے او منوط ست بوصولِ او ببعض کمالاتِ الٰهی و فنا درین کمالِ فنائے قلب مربوط بتجلی
افعال ست و فنائے او ست دران و بقا ست بآن بعد از حصولِ این فنا دل را نسیانِ ماسوائے
حق سبحانه بنوعے میشود که اگر سالها یادِ ماسوی نماید هرگز مخطور نگردد و کمالِ روح وابسته بتجلی
صفات ست و فنا و بقا بآن و سر را مناسبت بشیون ست که اصولِ صفات اند و خفی را مناسبت
بمرتبهٔ تنزیهات و تقدیسات ست و اخفی را[1] بمرتبه که فوقِ تنزیهات ست و پایان تر از مرتبه
ذات تعالی و تقدس و کمالِ هر کدام ازین لطائف سه گانه بوصول ست بکمالاتِ ذاتیه مناسبه
هر کدام و فنا و بقا ست بآن یعنی از فناء الفنا و وحدتِ وجود پرسیده بودند بدانند که فنا عبارت
از استیلائے هستی حق ست سبحانه بر باطن بحدیکه ادراک از ماسوی بتمام برماند و نسیانِ آن نماید
اگر سالک را علم بفنائے خود هست آن را فنا میگویند و اگر این علم هم زوال بپذیرد و نماند فنائے فنا
بود گفته اند که فنائے فنا داخلِ فنا ست[2] چه علم بفنا داخلِ علمِ ماسوی ست پس بر تقدیر بقائے
این علم نسیانِ ماسوی بالکل نشود و فنا بحصول نه پیوندد و وحدتِ وجود بطورِ صوفیه علیه آنست
که وجودِ ممکن را با وجودِ واجب تعالی متحد بیند و فرق باطلاق و تقید فهمد بیت چیزیکه مقید
بود از روے جهان + والله که همان ز روے اطلاق حق ست + پس برین تقدیر اتحاد ذاتی میانِ ممکن
و واجب تعالی باشد اگر تغایر هست اعتباری ست و بطورِ ما وحدتِ وجود باین معنی ست که وجود و
کمالاتِ تابعهٔ وجود خاصهٔ حضرتِ ربِ معبود ست تعالی و ذاتِ ممکن عدم ست که بواسطهٔ انعکاس
کمالاتِ وجودی در مرآتِ آن موجود نما شده است پس اتحاد میانِ ممکن و واجب جل و علا
ثابت نشد تفصیل این مقام از مکتوبات و رسائل حضرتِ ایشان ها واضح و لائح ست نوشته بودند که توحید
بعد از حصولِ فنائے فنا ست یا قبل از حصول بدانند که توحید بدو معنی ست توحیدِ شهودی و توحید
وجودی توحیدِ شهودی آنست که مشهودِ سالک غیرِ حق سبحانه هیچ چیز نبود و استیلائے شهودِ وحدت

---

۱ یعنی اخفی را مناسبت بآن مرتبه است که فوق الخ ۱۲ ۲ و چون فنا بکمال متحقق شود فناء الفنا نیز متحقق گردد ۱۲

برنهجے شود که در دیدهٔ باطن از کثرت نامے ونشانے نبود واین معنی مودائے فناست تقدمِ آن بر فنا صورت ندارد وتوحیدِ وجودی که همه موجودات را حق بیند تعالی وتقدس وبترانه همه اوست مترنم شود آین مشاهده اگر درکسوتِ صورتست آنرا تجلّیِ صوری گویند واین تجلّی مُفنی نیست پیش از حصولِ فنا دست میدهد واگر این مشاهده درپردهٔ معنی بود یا ورائے صورت ومعنی بود واین مشاهده مُفنیِ وجودِ سالک ست پس حصولِ آن با فنا باشد فرق میانِ تجلّیِ ذات وتجلّیِ صفات پرسیده بودند مخدوما تجلّیِ صفات آنست که صفاتِ خود را ظلال وعکوسِ صفاتِ واجبی یابد وکمالِ این تجلّی آنست که این ظلال وعکوس محو باصولِ خودگردند وخود را که مرآتِ این کمالاتست بعدمِ صرف محو یابد آین زمان نفس از انانیت وسرکشی واماره گی برآید وبفنا مشرف شود ۞ این کار دولت ست کنون تاکرا دهند ۞ از تجلّیِ ذات چه نویسد که ذوقی ووجدانی ست به بیان راست نیاید شیخ علی محی الدین ابن العربی قدس سره میفرماید اَلتَّجَلِّیْ مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَةِ الْمُتَجَلّٰی لَهٗ فَالْمُتَجَلّٰی لَهٗ مَا رَاٰی سِوٰی صُوْرَتِهٖ فِیْ مِرْاٰةِ الْحَقِّ وَمَا رَاٰی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاهُ وحضرتِ ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره نوشته اند که آن تجلّی دهلیزِ تجلّیِ ذاتست وتجلّیِ ذات ورائے آنست که این تجلّی شانے ست از شیوناتِ ذات واین مرآت که صورتِ خود را دران دیده شانیست از شیون نه ذاتِ تعالی نوشته بودند که تجلّیِ ذاتی درپردهٔ نور واقع میشود یا نه بدانند تجلّی که درپردهٔ نور بود تجلّیِ ذات نیست وبعضے آن تجلّی را نوری گویند وچون نورِ مخلوق ست درسنگِ سائرِ مخلوقات باید که تجلّیِ آن تجلّیِ صوری بود که ادونِ تجلّیات ست بذات کجا رسد تعالی وتقدس ۞ کسے درصحنِ کاجی قلیه جوید ۞ اضاع العمر فی طلب المحال ۞ والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدیٰ

مکتوب هفتاد وچهارم (۷۴)

بمحمد سعید سارنگ پوری درتعبیرِ واقعهٔ او ودربیانِ آنکه یافتِ مطلوب ورائے آفاق وانفس ست

۱؎ یعنی این تجلّی که شیخ ابن عربی قدس سره آنرا تجلّیِ ذات گفته دهلیزِ تجلّیِ ذات ست نه تجلّیِ ذات چه تجلّیِ ذات ورائے آنست الخ ۱۲

۵۲؎ صحن بالفتح طبق بزرگ وطشت فراخ وصحن خانه وزمین هموار ۱۲ غیاث قوله کاجی نوعے از حلواست ۱۲

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم حامداً للہ العظیم و مصلیاً علیٰ رسولہ الکریم اللہ تعالیٰ
در مراتبِ قرب ترقیاتِ بے اندازہ کرامت فرماید مکاتیب شریفہ و طومارہائے اذواق و مواجید
و وقائع رسیدہ مسرت بخش گردید فرصت مطالعہ آن نمیشود و پارہ ازان مطالعہ نمودہ ست
اگر توفیق یافت بقیہ را ہم مطالعہ مینماید طومارہا بکرات رسید و یک کرّہ در آب تر شدہ آمدہ کہ پارہ
از انتفاع ساقط بود و آنکہ در ایامِ عاشورا حضرتِ امام حسین رض را در خواب دیدند و مطلبے پرسیدند
(خواب)
جوابِ شافی نیافتند باز پیغمبر را صلّی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ وسلّم در واقعہ دیدند و ہمان سوال
نمودند و جوابِ شافی نشنیدند و آنچہ القا نمودند واضح نشد از فقیر ایضاحِ آن خواستہ بودند
مخدوما دیدنِ سرورِ کائنات و مفخرِ موجودات کہ رحمتِ عالمیان ست و ہادیِ گمراہان علیہ
افضل الصلوات و اکمل التحیات و دیدنِ جگر گوشۂ او کہ سرچشمۂ ولایت و منبعِ فیض و ہدایت
است مبارک و بشارت ست و جوابِ مسائل و حلِ مشکلات و کشایشِ کارہائے دینی و دنیاوی
را ہمان دیدن کافی ست و جائے ہمہ را نگاہ میدارد و راہے کہ پیغمبرِ خدا صلّی اللہ تعالیٰ علیہ و
آلہٖ وسلّم بآن راہ رفتہ اند راہِ اجتباست کہ ناشی از محبوبیتِ ذاتیہ است و سلوکِ او در راہِ شریعت
است پس ہر کہ خواہد کہ براہِ او علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام سلوک نماید راہِ شریعت را محکم
گیرد و بر اتباعِ سنت و اجتناب از بدعت راسخ بود و در میانِ دو شمعِ کتاب و سنت راہ گزیند
تا در ظلماتِ بدعت و سُبُلِ شیاطین نیفتد مخدوما شہودیکہ سالک را دست میدہد یا در مرآتِ آفاق
است یا در مرآتِ انفس شہودِ آفاقی نزدِ اہل اللہ از حیزِ اعتبار ساقط ست و سیرِ آنرا بُعد در بُعد
گفتہ اند آنچہ معتبر ست نزدِ ایشان شہودِ انفسی ست و یافتِ مطلوب منحصر در انفس دانستہ اند و این سیر
را قُرب در قرب فرمودہ میگویند بیت ذرہ گر بس نیک و ربس بد بود ✤ گرچہ عمرے تگ زند در خود بود
و نزدِ حضرتِ ایشانِ ما قدّسنا اللہ سبحانہ بسرّہٖ یافتِ مطلوب بیرونِ آفاق و انفس ست
او تعالیٰ را چنانچہ در مرایائے آفاق گنجایش نیست در مرآتِ انفس نیز گنجائے نہ مصراع در کدام آئینہ
در آید او ✤ اورا ورائے آفاق و انفس باید جُست ورائے دخول و خروج باید طلبید این ورائیت

باعتبارِ اقربیت ست چنانچه در آیتِ آفاق در جانبِ بُعد ست که جولانگاهِ وَہم ست بلکه شهودِ انفسی
نیز جولانگاهِ وَہم ست مشهود درین ہر دو مرآت از نحتِ (تراش ۱۲) وَہم وخیال بری نیست ازین قُرب وبُعد
باید برآمد وباقربیت باید آمد ہرچند عقل در تصورِ آن حیران ست وعقلا در تصویرِ آن عاجز وسراسیمه
اینمعامله وشهود از نحتِ (تراش) خیال بیرون ست واز جولانگاهِ وَہم برتر وَہم وخیال اینجا در راه مانده است
وپر وبال شکسته از خود نزدیکتری را نمیتوان دریافت ونزدیک ست که آنرا محال داند وحال آنکه وَ
نحن اقربُ الیهِ نصِ قرآنی ست معامله که باصل تعلق دارد ماوراء آفاق وانفس ست وباقربیت
وابسته دائرهٔ ظلال بانفس منتهی میشود وآنچه از محویت وفنا ونیستی واستهلاک که روی میدهد نیک
ومبارک ست ہر قدر که از کوهِ بشریت منهدم شود واز وجودِ بشریت کاسته گردد نعمتے ست عظمیٰ حق
سبحانهٗ این کوه را از بُن براندازد واین وجودِ موہوم را از میان بردارد خوش گفت بیت
مطموره[1] تن بعلم آراسته به ✦ معمورهٔ دل بنکته پیراسته به ✦ از ہستی خود ہرچه بود کاسته (گم شده) به ✦
ہر چیز زہر که ہست ناخواسته به ✦ والسلام علیکم وعلیٰ سائرِ من اتبعَ الهدیٰ ✦

مکتوب (۷۵) ہفتاد وپنجم

بخواجه محمد صدیق پشاوری در بیانِ کریمه وَذَرُوا[2] ظاهِرَ الاِثمِ وَبَاطِنَهٗ ✦ بسمِ اللهِ الرحمٰنِ
الرحیمِ بعد الحمدِ والصلوٰة وارسالِ التحیات میرساند احوال واوضاعِ فقراءِ اینحدود موجبِ
حمد ست المسئولُ من اللهِ عزّوجلّ عافیتکم واستقامتکم ظاهرًا وباطنًا قال اللهُ تعالیٰ
وَذَرُوا ظاهِرَ الاِثمِ وَبَاطِنَهٗ نعمِ حق سبحانهٗ شاملِ ظاهر وباطن ست پس ظاهرِ اثم که تعلق بظاہر
دارد وباطنِ اثم که متعلق بباطن ست باید گذاشت تا شکرِ ہرکدام ادا یابد وتجمّلِ ظاهر باحکامِ
شرعیه وتزیینِ باطن بانوارِ معرفت بحصول پیوندد ونعمت درحقِ او تمام شود ونفسِ ولایت

---

۱ قوله مطموره بمعنی پنهان کرده شده از طمر بالفتح که بمعنی در زیر خاک کردن وپوشیدن ست ومطموره کنایه از نهانخانه وته خانه
غیاث ۲ بدانکه این کریمه واقع ست در سوره انعام در رکوع اول از پاره ولو اننا ۱۲

حاصل گردد ثُمّ عُوْمِلَ مَعْہٗ مَا عُوْمِلَ مَامُوْل از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است ابواب ترقیات
ہموارہ مفتوح بلو بالنّبیِّ وَاٰلِہِ الْاَمْجَادِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالْبَرَکَاتُ

مکتوب (۷۶) ہفتاد و ششم

برفعت بیگ در تحسینِ احوالِ او و فوائدِ کلمہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ
تعالیٰ در مراتبِ کمال ترقیات دہاد مراسلۂ گرامی رسید خوشوقت ساخت چون متضمنِ سلامتیِ
دوستان بود مسرت بر مسرت افزود و آنچہ از احوالِ باطن نگاشتہ بودند از اعراض از ظِل بالکل و
رو بزوال و نیستی آوردنِ آن و از ظِل باصل گردیدن و نیز نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات از سرورِ آن
کیفیتِ عجیبہ روح میخواہد کہ از قالب پرواز نماید دران وقت عجب حالتِ بیخودی و نیستی دست
میدہد کہ شرحِ آن از بیان خارج ست مطالعۂ آن محظوظ و متلذذ ساخت احوال درست و سنجیدہ
است و مبشرِ حصولِ حقیقتِ فنا ست ہر درجہ کہ ازین دولت میسر آید مبارک ست در نگاہداشتِ
این نسبت سعی فرمایند و در ازدیادِ کیفیتِ آن بجان کوشند تکرارِ کلمۂ طیبہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ
بسیار کنند کہ در تنویرِ باطن اثرِ عظیم دارد و در حصولِ این نسبت و ازدیادِ کیفیت آن دخلِ تمام
جزءِ اوّلِ آن نفیِ ماسوای حق جلّ و علا مینماید و کوہ کوہِ وجودِ بشریت از بُن بر میکند و جزءِ
ثانیِ آن اثباتِ معبودِ بحق مینماید کہ حاصلِ سیر و سلوک ست و محصّلِ فنا و بقا آرزوئے برابرِ این
نیست کہ کسے در گوشہ خزیدہ باشد و بتکرارِ این کلمۂ مبارک رطب اللسان بود و از بحارِ آبِ آن
سیراب و شاداب باشد دریچہ از مطلوب کشادہ است و راہے بمقصود پدید آمدہ امیدوار باشند

والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۷۷) ہفتاد و ہفتم

بخواجہ محمد حنیف کابلی در اظہارِ تاسّف بر عمرِ گذشتہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد
الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاعِ فقرائے این حدود مستوجبِ حمد ست

المسئول من الله تعالیٰ سلامتکم واستقامتکم ظاهراً و باطناً مخدوما اشرف عمر در هوا و هوس گذشت و در لایعنی صرف گشت و در ارذل عمر از دست چه خواهد آمد و چه اعتبار خواهد داشت که هنگام ضعف غنیمت ست در وقت غلبهٔ غنیم اندک سعی و تردد هم اعتبار بسیار دارد و زمان سستی غنیم بسیار هم چندان اعتبار ندارد افسوس که عمر بآخر آمد و در ارذل عمر هم در رنگ اشرف چیزے از دست نیامد و بغفلت و بطالت رفت لاجرم از دوستان در یوزهٔ توجه دارد و ملتمس دعائے حسن خاتمه هست مدتے ست که از اذواق و کیفیات خود و یاران خود چیزے ننوشته اید این نوشتن سبب توجه غائبانه میشود و در گفتگوئے میکشاید ابواب ترقیات همواره مفتوح باد

مکتوب (۷۸) هفتاد و هشتم

بخان محمد بیگ کولابی در بیان آنکه نصیب ازان مرتبهٔ علیا عجز و نایافت ست بسم الله الرحمٰن الرحیم الله تعالیٰ بکسب مرضیات خویش مکرم داراد مکتوب مرغوب رسیده مسرت بخش گردید نوشته بودند نگران امرے بیباشد و نمیدانند که آن چه چیز ست و معلوم آن نمیتوانند ساخت و هر چند تگاپو میکنند بدست هیچ نمے آید مخدوما مایهٔ سعادت همین نگرانی ست که چون غالب مے آید از ماسوی بتمام میرهاند و بسرحد فنا میرساند انچه از دست این کس مے آید همین ست که خود را محو سازد و از خود نامے ونشانی نگذارد کنه اورا که دریافته است همه واله و حیرانند بیت

دوربینان بارگاه الست * بیش ازین پے نبرده اند که هست * شما تگاپوئے میکنید که از و چیزے بدست آید مشکل کارست ف عنقا شکار کس نشود دام باز چین * کاینجا همیشه باد بدست ست دام را * غیر از عجز و یاس ازان ذروهٔ علیا حاصل نیست و جز سوز و گداز امرے نه بیت

عاشقان را نصیب از معشوق * جز خرابی و جان گدازی نیست * بهر حال در کار خود سرگرم باشند و از فهم نایافت از طلب باز نه نشینند از ما و شما درین نشاه همین طلب مطلوب ست وما خلقت الجن

ف این کریمه در سوره الذاریات و پاره قال فما خطبکم واقع ست ۱۲

وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ یافت موعود بفرداست مَنْ[1] کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

بملا فیض محمد فتح آبادی در تعبیر وقایع او و تحقیق مقام شرح صدر و قبض و بسط بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُ اللّٰهَ عَلٰی اَفْضَالِهٖ وَنُصَلِّیْ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ مکتوب مرغوب که منبی از اظہار آلام دوری و مشعر از درد و سوز مہجوری بود رسید خوشوقت ساخت دنیا محل فراق است موطن لقا در پیش است مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ لقاے دوستان فی اللہ فرع لقاء اوست تعالی مصرع طفیل دوست باشد ہر چہ باشد نوشتہ بودند روزے در حلقہ فجر در مراقبہ مے بیند کہ سینہ مثل دروازہ شدہ است انشراح و نورانیت عجب ظاہر گردید گویا شخصے میگوید کہ شرح صدر ہمین است و بدین بشارت مبشر ساختہ غائب شد مخدوما شرح صدر منزلتے ست بزرگ و رتبہ ایست عالی بشارت حصول آن مبارک باشد لیکن این معنی را علامتے ست در خود آن علامت نیک تامل باید نمود رسول خدا صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فرمودہ است اَلنُّوْرُ اِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَسَحَ[2] فَقِیْلَ هَلْ لِذٰلِكَ عَلَمٌ فَقَالَ اَلتَّجَافِیْ عَنْ دَارِ الْغُرُوْرِ وَالتَّاَهُّبُ لِدَارِ الْقَرَارِ این شرح صدر مترتب بر حصول کمالات ولایت کبری است مطمئنہ در ین ہنگام از مقام خود عروج نمودہ بر تخت صدر ارتقا میفرماید و آنجا نفس تمکن سلطنت پیدا میکند و استیلا بر ممالک قرب مینماید و آنچہ روز دیگر در حلقہ بامداد بمجرد چشم بستن مثبتہ در بیداری دیدہ کہ دو مائدہ طعام یکے سفید رنگ و دوم سبز رنگ در ہمان مجلس بار صبح این قسم دیدہ بعد ازان معلوم کردید کہ این دو عطیہ ایست کہ از سرور انبیاء عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَ طبق

---

[1] قولہ من کان الخ بدانکہ این آیت واقع است در اول سورہ عنکبوت از پارہ امن خلق ۱۲ [2] عن ابن مسعود قال تلا رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم فمن یرد اللّٰہ ان یہدیہ یشرح صدرہ للاسلام فقال ان النور اذا دخل الصدر انفسح فقیل یا رسول اللّٰہ هل لتلك من علم یعرف بہ قال نعم التجافی من دار الغرور والانابۃ الی دار الخلود والاستعداد للموت قبل نزولہ رواہ البیہقی ۱۲ مشکوۃ

التسلیمات بتو رسیدہ است و تا حال دیگرے باین قسم عنایت امتیاز نیافتہ بسے عالی ست
امیدوار باشند ظاہر از کمالات مخصوصہ او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بہرہ ور گردند
واز دولت خاصہ اولش او یابند کہ دیگر از اقران شما نیافتہ است و در واقعہ سیوم کہ از دیوار بلندے
باضطراب بجہت دریافتن جماعت بمحنت فرود آمدہ اید و باستعداد نماز مشغول شدہ میتواند کہ از عروج
رو بنزول آوردہ باشند واز سکر و استہلاک بصحو و بندگی آمدہ واز وحدت بکثرت فرود آمدہ واز دعوت
نصیبے یافتہ نوشتہ بودید کہ پیش ازین گاہے قبض میشد و گاہے بسط والحال قبض بالکل رفتہ است
و متصل بسط است مید انند کہ حالت سابقہ کہ مشتمل بر قبض و بسط بود بہتر بودہ یا این حالت کہ بسط
خالص ست مخدوما قبض را کہ میخواہد مردم آرزومند بسط اند لیکن قبض ترقی بخش ست اما این قبض
و بسط دیگر ست کہ مصطلح قوم ست اہل ابتدا را کہ ارباب قلوب اند دست میدہد واز تلوینات قلب ست
کسے کہ از تلوین گذشتہ بتمکین پیوستہ است از قبض و بسط رستہ است آنچہ او را روئے میدہد صورت
قبض و بسط ست و مشارکت اسمی کائن مناسب حال او خوف و رجاست والایمان بین الخوف
والرجاء والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۸۰) ہشتادم

بملا فاضل کابلی در تحسین احوال او و تحریض بر علو ہمت بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد
والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ متضمن اشواق و اذواق بود رسید مسرت بخش
گردید مطالعہ آن لذات معنویہ بخشید چیزہائے نیک و بلند ست آنچہ در یقظہ روئے دادہ است از آن
شناسات و نعمتے ست عظمیٰ شکر آن بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم و آنچہ از قسم وقائع و منامات
است ہم نیک ست کہ بشارت ست سالکان را بمرور شہور و دہور این قسم امور و احوال رو میدہد
لیکن در ابتدا اینہمہ واردات و ہر روز روزی تو از نوادرات ست بیت ہر دم ازین باغ برے
میرسد ٭ تازہ تر از تازہ ترے میرسد ٭ در کار خود سرگرم باشند و ہمت را بلند سازند و طالب

احدیتِ ذات بوند و از صفت بذات گرایند و از ذروهٔ تحضیض نفر ایند و در ادائے اَعمالِ صوریہ سرگرم باشند کہ سبب ترقیاتِ معنویہ اند و موجبِ رفعِ درجاتِ اُخرویہ درین فرصتِ قلیلہ توشۂ سَفَرِ بعید را مہیا سازند و سر انجامِ برزخِ صغریٰ و کبریٰ را آمادہ کنند وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ[1] دوستان را بدعائے سلامتیٔ ایمان یاد آرند والسّلام علیکم وعلیٰ سائرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ

مکتوب ہشتاد و یکم (۸۱)

بشیخ امان اللہ پسرِ شیخ حمید بنگالی در احوالِ بعضے یاران و مناقب و فضائلِ روضۂ منورۂ حضرت پیر دستگیر قَدَّسَنَا اللہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہٖ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا لِلّٰہِ الْعَظِیْمِ وَ مُصَلِّیًا عَلٰی رَسُوْلِہِ الْکَرِیْمِ اللہ تعالیٰ بدرجاتِ کمال و اکمال رسانا د صحیفۂ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید باید کہ ہمیں منوال از احوالِ ظاہر و باطن مے نگاشتہ باشند کہ سببِ توجہِ غائبانہ است اظہارِ شوقِ ملاقات نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند بلکہ حدیثِ نفیس وَاَنَا اِلَیْہِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا برخوانند فضائل پناہ میر محمد عارف و شیخ عبد المقتدر و یارانِ دیگر چند روز اینجا تشریف داشتند و منازلِ فقرا را منور ساختند و از فیوض و برکاتِ روضۂ منورۂ حضرت پیر دستگیر قَدَّسَنَا اللہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہِ الْعَزِیْزِ مستنیر و بہرہ مند گردیدند و ایمانے بکمالاتِ این مکانِ رفیع الشان حاصل نمودند بلے امروز چشمِ امیدِ طالبانِ حق جَلَّ وَعَلَا باین مزارِ پُر انوار دوختہ است و افاضۂ علوم و اسرار درین دیار باین سرزمین آویختہ و بقعۂ سرہند ہر چند بصورت از ہند ست لیکن روضۂ جنت ست و در حیثہ ولایت بلکہ رشکِ ولایت ست از ولایتِ سہ گانہ در آنجا نشانہ است و کمالاتِ نبوت و وراثت دران موطن جلوہ گر ست اسرارِ خُلّت و محبّت درین مقام ہویداست و انوارِ کعبۂ حسنا در زمین پیدا خمیرِ طینتِ او از خاکِ مدینہ است تا کجا لطائفِ این بقعہ را بیان نماید و نفائسِ آن را

[1] در سورۂ حشر از پارۂ قد سمع اللہ واقع ست ۱۲

ہویدا سازد کہ بر طالبانِ اولی بصائر مختفی نیست و بر چشمِ دور بین پوشیدہ نہ آنجا آن گوہر بدست مے آید کہ جاہائے دیگر کمیاب ست و فوائدِ بسیارِ آن در جہان ممتاز بیت گر شنود قصہ این بوستان ۰ مکہ شود طائف ہندوستان ۰ ہر جا نور و برکت و رُشد و ہدایت ست ہمہ ماخوذ و مستفاد از انوارِ یثرب و بطحاست زادھما اللّٰہ سبحانہ عزًّا و شرفًا و افاض علینا من اسرارھما کرمًا و لطفًا دوستان را بدعائے خیر یاد آرند و این درویش و اریش را از توجہِ غائبانہ فارغ ندانند والسلام اولًا و اٰخرًا ۰

مکتوب (۸۲) ہشتاد و دوم

بتیمور بیگ کولابی در بیانِ سلطانِ ذکر و حصولِ عدمیت و معاملہ کہ فوقِ آنست و ترغیب بر نفیِ مُرادات بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میر ساند کتابے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت آنچہ از احوالِ خود نوشتہ بودند نیک ست ہنگامِ ذکر کہ تمام اعضاء در جنبش آیند از سلطانِ ذکر ست و در حلقۂ سکوت کہ از خود اثرے نے بینند و خود را عدمِ محض مے یابند نبی از فناست یا مقدمۂ فناست عزیزے گفتہ است اشتہی عدمًا لا اعود ابدًا عدمے میخواہم کہ ہرگز بوجود نیایم در کار خود سرگرم باشند و طالبِ ترقی بوند و از ذکر بمذکور آیند و از عدم بفنائے حقیقی گرایند تا بمعرفت راہ یابند و از ظل باصل پیوندند چندان تکرار کلمۂ نفی و اثبات کنند کہ تمام از مُراداتِ خود برآیند و بمرادِ حق جلّ و علا قائم باشند شعر اگر مُرادِ تو اے دوست نامرادیِ ماست ۰ مرادِ خویش دگر بار من نخواہم خواست ۰ دیگر عددے کہ اخوی حاجی محمد عاشور بشما نوشتہ اند بر طبقِ آن عمل نمایند و از جانبِ ما بطریقِ سفارت بآنہا طریقہ بگویند بشرطِ استقامت بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ و رسوخ بر محبت شیوخ والسلام اولًا و اٰخرًا

ـــــــــــــ

ــ۵۱ یعنی کہ کہ اشرف بقاع ست طواف ہندوستان کند ۱۲ ــ۵۲ طواف کنندہ و گرداگرد گردندہ ۱۲

مکتوب (۸۳) ہشتاد و سوم

بخواجہ پادشاہ بلخی در بیوفائی اہلِ دنیا و ترغیب بر تعمیر اوقات بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند صحیفہ شریفہ کہ بنام این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یادِ فقرا فارغ نہ گلہ مندی از یاران اظہار نمودہ بودند مخدوما اہلِ دنیا بہ بیوفائی معروف اند بر آشنائی شان اعتمادے نیست ہمہ را از حق جل و علا باید دانست و ظہور تقدیر و ارادہ او تعالیٰ تصور باید نمود ہر چہ بدست آمدہ است شکرِ آن بجا آرند و امیدوارِ زیادتی بوند لَئِن شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ[1] شفقت آثارا آدمی را برائے عیش و تنعم نیافریدہ اند و جمعِ مال از وے نخواستہ اند مقصود از آفرینش او ادائے وظائف بندگی ست کمرِ ہمت را در خدمتِ مولائے حقیقی چست بر بندند و اوقات را بذکر و فکر معمور دارند تا دریچہ از معرفت در باطن بکشاید و سعادت ابدی و ملک سرمدی بدست آید و دونہ خرط القتاد دولت صوری و معنوی محصل باد

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بشیر بیگ بلخی

بسید محمد بیگ بلخی در ترغیب بر طاعت و تحصیل نیستی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ بر جادہ شریعت غرا و سنت مصطفےٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والبرکات العلیٰ استقامت کرامت فرماید مکتوب مرغوب رسید مسرت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ از مطالبہ پادشاہی نجات حاصل گردید امیدوار باشند کہ از قرض ہم مخلصی شود اَللّٰھُمَّ اکْفِنِیْ بِحَلَالِکَ عَنْ حَرَامِکَ وَاَغْنِنِیْ بِفَضْلِکَ عَمَّنْ سِوَاکَ[2] این دعا را جہتِ خلاصی از قرض اکثر اوقات بتضرع میخواندہ باشند خلاصہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بطاعات و عبادات راغب بوند و بیداری آخر شب را

ماخذات

[1] واقع ست در سورہ ابراہیم از پارہ وما ابری (۱۳) ۱۲ [2] رواہ الترمذی والحاکم عن علی رضہ ۱۲ حرز

از عزائم امور فہمند و بتکرار کلمۂ طیبہ نفی مرادات و مقاصد خود کنند تا در ساحت سینہ ہیچ مرادے و مقصودے غیر از حق جل و علا نماند و در نفی وجود بشریت کوشند و سلب منتسبات از خود نمایند تا بعدم صرف ملحق گردند و بفنائے اتم متحقق شوند مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا دہند والسلام

مکتوب (۸۵) ہشتاد و پنجم

بمیرزا محمد زمان پسر عنایت خان در آنکہ تفرقات صوریہ موجب ترقیات معنویہ است بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالی از رقیت ماسوائے خویش محرر گرداند صحیفہ شریفہ کہ بدست برادر گرامی شیخ نور محمد فرستادہ بودند رسید مسرت بخش خاطر گردید محمد و ما حوادث و تفرقات دنیوی سبب ترقیات و عروجات اخروی ست تنزل ظاہر ترقی بخش باطن ست و پژمردگی صورت وسیلہ طراوت معنوی ست آنہا اہل معنی باشند و از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت شعر قومے ز وجود خویش فانی * رفتہ ز حروف در معانی * چون سعادت آدمی در یاد حق ست جل و علا و بے سعادتی در غفلت بذکر و فکر راغب بوند و کر ہمت را در خدمت مولائے حقیقی جلت عظمتہ چست بر بندند و شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و چندان مداومت بذکر نمایند کہ ذکر و حضور ملکۂ دل شود و انقطاع تام از ماسوی حاصل آید و تعلق علمی و حبی او از ما عدا گسستہ شود

مکتوب (۸۶) ہشتاد و ششم

بمیرزا محمد رضا پسر عنایت خان در ترغیب محبت شیخ و اشارت در معنی یاد کرد و یاد داشت * بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی بیت

ہر چہ جز ذکر خدائے احسن ست * گر شکر خوردن بود جان کندن ست * مخدوما گرفتاری ما دون حق جل و علا از اشد امراض قلبیہ ست فکر ازالہ آن از اہم مہام ست مصرع درخانہ اگر کس ست

یک حرف بس ست ، وازالۂ این مرض شدید درین مہلتِ یسیر وابستہ بذکرِ کثیر ست و رسوخ تام
بر محبتِ پیر درین راہ نیز ناگزیر ست گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ ست **بیت**
ازان روئے کہ چشمِ تست احول ، معبودِ تو پیرِ تست اول ، بذکرِ کثیر پردازند و بدوامِ حضور بوصفِ
نیستی موصوف بوند از جانبِ حق سبحانہٗ فیضِ دائمی ست برین کس کہ اگر یک ساعت آن فیض
منقطع شود اثرے از وے نماند پس برین کس ہم ناگزیر ست کہ از ہمہ رو تافتہ بدوامِ ذکر متوجہ آن
جنابِ قدس گردد این معنی در ابتدا بتکلف ست و آنرا یاد کرد گویند و بمرورِ دہور ذکرِ حضور ملکہ و
صفتِ لازمۂ دل میگردد چنانکہ سمع صفتِ سامعہ کہ بنفی ہم منتفی نشود و این حالت را یادداشت گویند

والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۸۷) ہشتاد و ہفتم

برعایت خان در رضا بقضا و ارجاعِ حوادث بارادۂ ازلی او سبحانہٗ بفعل فعال ، بسم اللہ
الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسالِ التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرائے اینجد و
مستوجب حمد ست المسئول من اللہ تعالیٰ سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم علیٰ جادۃ
الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ
وترقی درجاتکم الصوریۃ والمعنویۃ صحیفۂ گرامی مشرف ساخت آنچہ از درد و محن و آلام
کہ بزبانی برادرِ دینی شیخ نور محمد حوالہ فرمودہ بودید ہمہ واضح گردید و سبب تالم اجبہ گشت اشفاق
پناہا ہر چہ بر بندہ میرسد ہمہ بتقدیر و ارادۂ ازلی ست کریمۂ[۱] ما اصاب من مصیبۃ فی الارض و
لا فی انفسکم الا فی کتاب من قبل ان نبراہا دال برین معنی ست غیر از رضا و تسلیم چارہ
و گزیر نیست بلکہ چون فعلِ محبوب ست محب را میباید کہ ازان لذت گیرد و کشادہ پیشانی پیش آید
و درین ضمن مترصدِ الطاف و عنایاتِ او بود تعالیٰ فقیر را از دعا و توجہ فارغ ندانند و از آنچہ
لوازمِ دوستی ست بیکار تصور نفرایند منتظرِ کشائش کار باشند و از رحمتِ رحیم کارساز امیدوار

[۱] بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ حدید از پارہ قال فما خطبکم (۲۷) ۱۲

بوند و اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشهٔ گور و قیامت را آماده سازند و هر ساعت که میگذرد عمرے در کمی مے آید و اجلِ مسمّٰی نزدیک میشود درین فرصتِ یسیر بذکرِ کثیر باید پرداخت و مولائے حقیقی را جلّت عظمتہٗ باید راضی ساخت و معرفتِ او باید حاصل نمود که مطلوب درین نشأهٔ فانیه است دررقیمهٔ شریفه مندرج بود از رفتارِ فلک واژگون ناهنجار شفقت آثارا خالقِ خیر و شر بیواسطه حق تعالیٰ ست و همه حوادث بقضا و قدرِ اوست سبحانهٗ فلک و غیر فلک را درینجا مدخل نیست مذهبِ حکماست که حوادثِ یومی را بعقلِ فعّال که آنرا عقلِ فلکِ تاسع میگویند منسوب میسازند و اهلِ اسلام بعقلِ فعّال قائل نیستند و تضلیلِ قائلانِ آن میکنند فلک که بکارِ خود حیران و سرگردان ست چه بود که حوادث باو و بعقلِ او و حرکاتِ او منسوب بوند والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۸۸) هشتاد و هشتم

بملا عطاء الله سورتی در بیانِ بعضے درجاتِ سلوک و آنکه کسبِ حلال بنیتِ صالحه داخلِ ذکر ست

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابهائے شما بتعاقبِ یکدیگر رسیده مسرت بخش گردیده بعافیت باشند و بر جادهٔ شریعت علیه و سنتِ سنیه مستقیم بوند از کثرت بوحدت آیند و از فرق بجمع و از جمع بجمع الجمع گرایند و از ظل باصل شتابند و از صفت بموصوف روند طالبان از ظل باصل میرسند و مشتاقان از کلام بمتکلم پے میبرند ؎ اندر سخنِ دوست نهان خواهم گشتن ✣ تا بر لبِ او بوسه زنم چونش بخواند ✣ افسوس ست که با وجودِ این همه طرقِ موصله و راههائے کشاده این کس محجوب بود و مهجور باشد و از دولتِ قرب و معرفت دور و در نفور بود ؎ در جهان شاهدے و ما فارغ در قدح جرعهٔ و ما هوشیار ✣ نوشته بودند که بجهت بے استقلالی عیال بکتابتِ قرآن مجید اشتغال دارد و داعیه آنست که دست از همه تعلقات افشانند و این انفاسِ معدوده را بذکر صرف نمایم منتظرِ حکم ست مخدوما نفقهٔ عیال از واجبات ست فکرِ آن هم ناگزیر ست کسبِ حلال هم کنند و

(ن: بہ این) باقی اوقات بذکر و فکر پردازند بلکه این کسب هم باین نیتِ صالحه داخل ذکر میشود قاضی جعفر و
دو یارِ دیگر که طلبِ طریقه مینمایند طریقه باین هر سه عزیز بگویند و توجه دهند و نصیحت کنند اگر شیخ
نور محمد باین هر سه عزیز طریقه بگوید بر تقدیرے که آنجا برسد گنجایش دارد و اختیار بدست شماست
(ن: نکنند بہ این) یا خود طریقه بگویند یا بشیخ مذکور رجوع کنانند شجره هائے که نوشته میفرستند میرسند
وبکار میروند وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب هشتاد و نهم (۸۹)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
یکے از نساءِ صالحات که از اهلِ حقوق ست در نصائح و تعبیر واقعهٔ او
(ن: عصمت پناه عفت دستگاه) خدمتِ عفت پناه عصمت دستگاه مشفقه محترمه بیگم جیو سلّمها الله تعالیٰ ازین مسکین
سلامِ عافیت انجام خوانند احوال بهمه حال مستوجبِ حمدِ ذی الجلال ست امید که آن عفیفه
مشفقه نیز بسلامت و جمعیت باشند و بر جادهٔ شریعتِ علیه و سنتِ سنیه مستقیم بوند و از
(ن: پیش) صورت بحقیقت آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفته ؎ قومے ز وجودِ خویش فانی ٭
رفته ز حروف در معانی ٭ التفات نامهٔ گرامی که بمصحوب برادرِ دینی شیخ نور محمد ارسال داشته
(ن: بوده) بودند مشرف ساخت و مسرت بخش گردید حمداً لله سبحانه که بعافیت اند و از یادِ فقراء
دور افتاده فارغ نیند امید که این دو راز کار را همین منوال بحاشیهٔ ضمیرِ مهر تنویر راه میداده
باشند و بدعائے سلامتی خاتمه یاد میفرموده باشند اوقات را بذکر و فکر معمور دارند بجدیکه دل را
(ن: تمام) انقطاعِ تمام از ماسویٰ بحصول انجامد و تعلقِ علمی و حبّی او ازان گسسته شود و بتکرار کلمهٔ طیبه
نفی وجودِ بشریت نمایند و سلبِ منتسبات از خود فرمایند تا بعدمِ صرف ملحق گردند و بفنائے
حقیقی برسند بیت از تست حجابِ تو یقین ست ٭ شرطِ همه رهروان همین ست ٭
(ن: سهوا) از حادثهٔ سهوائے نگارش رفته بود بوضوح پیوست حمداً لله سبحانه که ایشان با متعلقان
(ن: سلامت) ازین واقعه بسلامت ماندند و بمجلس را گزندے نرسید و آنچه در واقعه دیده اید که حضرتِ خواجه

بزرگ با جمعے از درویشان رسیدند و شما بجهت آنکه در قلعهٔ فرنگیان افتاده اند و دروازهٔ قلعه را برشما بسته اند گریه و زاری میکنند حضرت خواجه فرمودند چرا گریه میکنی من آمده ام تا شما را ازین فرنگیان خلاص کنم دروازه را کشادند و گفتند هر جا که خواهید بروید بشارت ست بخلاصی از شرِ اعدائے آفاقی و انفسی چنانچه از برکتِ قدومِ آنحضرت از شرِ مفسدان محفوظ ماندید امید ست که بیمنِ انفاسِ نفیسِ شان از اعدائے انفسی نیز خلاصی یابید و بے مزاحمتِ آنها ترقیات نمائید و بمراتبِ قرب و وصل گردید نوشته بودند که الحمد لله که از غفلتهائے بیش اندکے روئے بحضور آمده و دو حصه غفلت رفته و یک حصه مانده هر قدر غفلت که زائل شده است و حضوری روئے داده نعمتے ست سعی نمایند که غفلت بتمام از باطن برود و حضورِ تام که در قفائے آن غیبت نبود روئے دهد همین حضور چون غالب مے آید نفسِ حاضر از میان بر میخیزد و حضورِ حق سبحانه بروئے کار مے آید چه توان کرد مدارِ طریقهٔ ما بر صحبت ست و ترقی بظاهر وابسته بآن دوری ضروری درمیان حائل ست اگر در حضور باشید ان شاء الله تعالیٰ در لوازمِ خدمت و ادائے حقوق تقصیر نرود وَالْخَيْرُ فِيمَا صَنَعَ اللّٰهُ تَعَالٰی سُبْحَانَهٗ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب نودم (۹۰)

بشیخ ابوالمظفر برهانپوری در فوائدِ صحبت و برکاتِ روضهٔ منوره حضرت ایشان قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهِ الْعَزِيْزِ الْاَقْدَسِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْاَعْلٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ خَيْرِ الْوَرٰى وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الْبَرَرَةِ التُّقٰى اما بعد صحیفهٔ گرامی که بمصحوبِ برادرِ دینی شیخ نور محمد فرستاده بودید رسیده مسرت بخش گردید آرزوئے دریافتِ صحبت نموده بودید و اظهارِ شوقِ زیارتِ روضهٔ منوره نیز موقوف بر وقت ست لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ بلے مدار بر صحبت ست در غیبت هم هر چند باندازهٔ محبت و فنا فی الشیخ اخذِ فیوض مینماید لیکن بگردِ صحبت که با رعایتِ حقوقِ آن باشد نمیرسد محبت صرف جذبِ معانی

سینما ید اما چون صحبت مصاحب شود کبریت احمر بود و نور علی نور باشد و برکات روضہ منورہ را چہ تواند بیان نمود کہ از دریافت و ادراکِ ما قاصر فہمان دُور دُور است ہر کس بقدرِ استعدادِ او از برکاتِ آن بہرہ مند است لیکن نکتہ و حقیقتِ آن کہ میرسد خوش گفتہ ع

ہر کسے از ظنِ خود شد یارِ من + از درونِ من نجست اسرارِ من + کتابے کہ بدست شاہ محمد فرستادہ بودند نیز رسید اندراج یافتہ بود کہ در دل بلکہ در ہمہ اعضاء و موہا حلیۂ[1] تو با عشق بے قصد مے آید و بسیار حلاوت و ذوق مے افزاید بعد ازان حلیۂ من حلیۂ تو ہو بہو میشود خصوصاً در وقتِ توجہ کردن الخ مخدوما تحقق باین کیفیت از کمالِ مناسبت مخبر است مانا کہ اتحادِ یک حقیقت و لحوقِ آن بحقیقتِ دیگر بحصول پیوستہ است کہ باتحادِ صوری جلوہ گر گشتہ است

ع در عشق چنین بو العجبیہا باشد + کمون و بروز کہ مشائخ فرمودہ اند گویا ازین قبیل ست مخدوما این بیان موافق حالِ شما مرقوم گشتہ است اہلِ ابتدا را کہ این کیفیت روئے دہد از ممرِ دیگر است آنچہ از احوال و اطوارِ برادرانِ دینی خواجہ امان اللہ و خواجہ محمد مومن نوشتہ بودند بسیار خوشوقت ساخت زادہما اللہ توفیقاً و عروجاً و ترقیاً باین ہر دو عزیز کتابہائے جدا مینویسم انشاء اللہ تعالیٰ والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ +

ن: والسلام اولاً و آخراً

مکتوب نود و یکم (۹۱)

بحقائق و معارف آگاہ خواجہ محمد صدیق بدخشی ملقب بہدایہ در اظہارِ فراقِ حضرت مجدد الف ثانی رضی و شمہ از کمالاتِ آنحضرت این مکتوب دراز بود بعضے اوراقِ او گم شدہ بقیہ کہ ازان اوراق ماندہ بود آنرا نقل گرفتہ شد بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خدامِ حقائق آگاہ معارف انتباہ دعا و نیاز ازین عاصی مہجور در معرضِ قبول آرند سطرے چند از سوزشِ سینہ و غمِ دیرینہ بر روئے سفینہ[2] نگاشتہ بود مضمون آنرا بآن عزیز الوجود بطریقِ ہدیہ

[1] حلیہ بالکسر یعنی خلقت و صورت و خلقت و آرائش و صفت چیزے ۱۲ [2] سفینہ بیاضِ اشعار و کشتی دریا اینجا اول مراد است

ارسال نمود مخدوما فراقِ حضرت قطب الاقطاب زبدة المحققین وارث المرسلین امام وغوثِ انام رض بمرورِ شهور وایام قوی تر میگردد وهر چند کهنه میشود تازه تر میگردد علی الخصوص درین ایام برین والهِ مشتاق از ممرِ فراقِ آن یگانهٔ آفاق آوارگی عجب روئے داده است واز تذکرِ آن مجلس بهشت آئین جگر کباب ودیده پر آب میشود اگر بگردِ عالم بگردید آن اجتماعِ لِلّٰهِ فی اللّٰهِ را کجا بیند وآن فیوض وبرکاتِ صحبت را کجا یابید وآن معارف وحقائق ونازکیها که در ذات وصفات تعالت وتقدست بیان میشد وبسمعِ هر کس میرسید از که گوش زد شود وآن اسرار که بمحرمانِ خاص بود از کجا ظهور نماید وآن معاملاتِ مخصوصه که از محرمان زیاده از یک یا دوئے را در استماعِ آن گنجائش نبود از که مسموع شود واسرار ومعاملات که هیچ فردے در انجا محرم نبود وسر بمهر مدفون شد خود جدا بود هر چند از ممرِ استماعِ آن معاملات دل در اضطراب وسینه در التهاب وحواس در تعطّش وعقل در تحیّر بود لیکن بمجردِ دیدنِ آن حضرت بصفتِ مذکوره که جائے استماع بلکه تحقق بآن معاملات داشت دل را حضورے وسینه را نورے پدید مے آمد که جوشِ اضطراب ونارِ التهاب را فرو مے نشاند وعقل وحواس از هیبتِ دیدارِ آن قبلهٔ کبار از هوش میرفت واز تعطّش وتحیّر خالی میگشت لهذا بسیار شده است که درویشے در ملازمتِ آن عالی حضرت بنیّتِ بعضے استفسارها یا عرضِ احوالِ باطنی آمده است بمجردِ حضور استفسارها از ساحتِ سینه اش رفته است واز احوال ومواجید هیچ نمانده وچنانچه طلوعِ آفتاب ظلماتِ شب را میربایدِ همین طور مجردِ حضور جمیعِ امورِ مذکوره را ربوده است درین اثنا بعضے اوقات آنحضرت پرسیده اند که هان فلان کس چه حال داری ویا اگر استفسارے داری درمیان آر آن بیچاره خود در بارِ حضور از خویشتن رفته است وزبانش فروبسته واز ادراک ودانش گذشته است خوش گفت **بیت** خرد از دیدنش تسبیح خوانان + گریزد همچو فرتوت از جوانان + بنعم یا بلا نمے توانسته است تکلم نمود وبنفی یا اثباتِ حال واستفسارے نتوانسته است لب کشود بخود فرو رفته با کمالِ خجالت برگشته است وبعد +

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بشیخ امام الدین پنجابی در نصیحت و ترغیب بر تحصیل معرفت باشمہ از احوال حاجی محمد شریف خادم

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب حمد ست مکتوب مرغوب کہ بعد از سنین متطاولہ یاد آوری این دور افتادہ نمودہ بودند و آن ہم بتقریب سفارش حاجتمندان رسیدہ است مسرت بخش گردید و عذرہائے عدم ملاقات و ناآمدن نوشتہ بودند بوضوح پیوست مخدوما بواعث ناآمدن و ترک ملاقات نمودن را ہم نیک ملاحظہ فرمایند و بآن عذرہا در تقابل اندازند کہ کدام پلہ غالب ست حق اللہ برہمہ حقوق غالب ست و معرفۃ اللہ عز وجل از اہم مہام ست ایمان حقیقی منوط بمعرفت ست کہ عبارت از فنا فی المعروف ست این ایمان امیدست کہ از خلل محفوظ بود و از زوال مصون و ایمانے کہ پیش ازین معرفت حاصل ست ایمان مجازی ست کہ از زوال محفوظ نیست و آنچہ در آیت قرآنی آمدہ ست یٰٓاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ[۱] و در ادعیہ ماثورہ وارد شدہ اللّٰہُمَّ اِنِّیْٓ اَسْئَلُکَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَہٗ کُفْرٌ گویا اشارت باین ایمان حقیقی ست بالجملہ طالب این معرفت باید بود و از ہر جا بوئے ازین دولت بمشام جان برسد از پے آن باید شد و خانمان را باید گذاشت و خویش و فرزندان را وداع باید کرد کہ او تعالیٰ از ہمہ محبوب و مرغوب ترست و حق او بر ہمہ حقوق چرب و راجح تر آیہ کریمہ قُلْ اِنْ کَانَ اٰبَآؤُکُمْ وَاَبْنَآؤُکُمْ وَاِخْوَانُکُمْ وَاَزْوَاجُکُمْ وَعَشِیْرَتُکُمْ وَاَمْوَالُ نِ اقْتَرَفْتُمُوْہَا وَتِجَارَۃٌ تَخْشَوْنَ کَسَادَہَا وَمَسٰکِنُ تَرْضَوْنَہَآ اَحَبَّ اِلَیْکُمْ مِّنَ اللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ وَجِہَادٍ فِیْ سَبِیْلِہٖ فَتَرَبَّصُوْا الآیۃ[۲] دال برین معنی ست مخدوما مقدمات عذر آمیز بامنگامیست کہ آتش شوق و جنون طلب در دل مشتعل نشدہ است و چون این آتش افروختہ شود و جنون طلب شعلہ زند مقدمات ہمہ در راہ ماند و زبان عذر بستہ شود و جذب الٰہی جل شانہ موئے کشانش

---

[۱] واقع ست در سورہ نساء در آخر پارہ و المحصنات ۱۲ [۲] بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ توبہ از پارہ واعلموا ۱۲

بسوئے معشوق برد و بکوئے محبوب رساند بلے در راہِ عشق قدرے از جنون در کار ست واند کے رہائی از قیدِ عقل ناگزیر بیت دل اندر زلفِ لیلی بند و کار از عقلِ مجنون کن + کہ عاشق را زیان دارد مقالاتِ خردمندی + آرے پیری و ضعفِ بدنی و ضعفِ بصری عذریست صحیح دیگر از احوالِ باطنِ خود و از شکر و شکایت آن ہیچ ننوشتہ اید چون محبت و رابطہ معنوی برجاست امیدست کہ فتورے دران نسبت نرفتہ باشد بلکہ معاملہ در ترقی بود اگر تمادیِ ایامِ مفارقت تاثیر نکردہ باشد کہ مدارِ طریقہ ما بر صحبت ست بہر حال ہر جا کہ باشند بجمعیت بوند و در ذکر و فکر مستغرق باشند و کمرِ ہمت را در خدمت و رضامندیِ مولائے حقیقی جل شانہ چست بر بندند و در ترقیِ باطن کوشند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ دوستان را بدعارِ سلامتیِ ایمان یاد آرند مخدوما برادرِ دینی حاجی محمد شریف قرار دادہ است کہ در صحبتِ فقرا باشد و فوائدِ کثیرہ اخذ کردہ است و ترقیات بسیار نمودہ والدہ و ہمشیرہ او در انجاست متوقع کہ از انہا خبردار باشند و از نیک و بدِ آنہا پرسند وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوبِ نود و سوم (۹۳)

بخواجہ امان اللہ قاضی زادہ برہان پور در شرحِ حالِ او و کمالاتِ نماز بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ متضمنِ اشواق و اذواق بودہ رسید خوشوقت ساخت نوشتہ بودند کہ در بعضے نماز ہا چنان حالت روے میدہد کہ گویا فقیر با حضرتِ صمدیت جل جلالہ تکلم میکند کہ ہیچ حجابے و پردہ درمیان نمیماند و مست و بیہوش میشود کہ نماز را فراموش میکند و بنظرِ حیرت خود را و غیر خود را بغیر از نور نمے بیند درین اثنا خود را جمع کردہ بشعور مے آرد ناگاہ رقت و عجز مستولی میشود و ہمچنین در تلاوتِ قرآن و عباداتہائے دیگر حالت روے میدہد سعادت آثارا این وارد کہ روے دادہ است واردیست بلند و حالیست ارجمند چرا نباشد کہ نماز معراجِ مومن ست کیفیت و ذوق کہ ناشی از نماز ست از سائرِ اذواق

وکیفیات ممتاز ست وچون نماز متضمن تلاوتِ قرآن مجید ست وبمقتضائے حدیثِ نفیس مَنْ
اَرَادَ اَنْ یُحَدِّثَ رَبَّہٗ فَلْیَقْرَأِ الْقُرْاٰنَ تلاوتِ قرآن سخن کردن ست بہ پروردگارِ خود خصوص
تلاوتے کہ در نماز واقع شود درجۂ دیگر دارد ونتیجہ بہتر مے آرد ودر حدیث آمدہ است قُرْاٰنٌ فِیْ
صَلٰوۃٍ خَیْرٌ مِّنْ قُرْاٰنٍ فِیْ غَیْرِ صَلٰوۃٍ الحدیث پس اگر این معنی در نماز کہ در شانِ آن آمدہ است
اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ جلوہ گر گردد ومعنی تکلم ہویدا شود گنجایش دارد
ونیز مصلی اگر رفعِ حجاب فہمد مے سزد ودر حدیث واردِ شدہ است کہ در نماز حجابے کہ در میان بندہ
وپروردگار اوست بر داشتہ میشود نماز معشوقے ست دلربا در باطنِ مصلی چون پرتوِ جمالِ باکمالِ
او جلوہ فرماید وحُسن وخوبیِ او ظہور نماید نزدیک ست کہ او را مست وبے شعور سازد واو را از وے
برباید وچون بانوارِ او متحقق شود وبحلیۂ او متحلی گردد خود را نور یابد وبحکمِ جامعیتِ انسان غیرِ خود را
نیز نور بیند وبوصفِ خود موصوف گویا در ہمہ اشیا عارف جلوہ گر ست چنانچہ در ابتدا خود را او
ہمہ اشیا را ذاکر مییابد آنجا ہم ذاکر اوست کہ در اشیا مشاہدہ مینماید مے آرند کہ امامِ اجل حضرتِ امام
جعفر صادق در نماز بود بیہوش شدہ افتاد وچون بہوش آمد از وے پرسیدند فرمود تکرارِ آیتِ
قرآنی میکردم تا بحدے کہ آن آیت را از متکلمِ آن شنودم نوشتہ بودند کہ در ماہِ رمضان معتکف بودم
شبِ بست وہفتم چیزہائے گوناگون معاینہ کردم حاصل آنکہ آن شب روشن ومنور وپُر نور بود ناگاہ
بر فقیر حالتے وذوقے روے داد چنین معلوم گردید کہ این شب شبِ قدر ست مخدوما این فقیر
ویارانِ دیگر ہم انوار وبرکاتِ بیحد درہمان شب مشاہدہ کردند وشبِ قدر گمان بردند وَالْغَیْبُ
عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالٰی وقائعِ دیگر کہ دیدہ ونوشتہ اند وجامہ کہ از آن سرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ
وَالسَّلَامُ در واقعہ عطا شدہ ہمہ نیک عالی ست اللہ تعالی بمراتبِ کمال والکمال ترقی دہاد ✤

مکتوب (۹۴) نود وچہارم

ے قولہ قرآن الخ رواہ البیہقی بلفظ قراءۃ القرآن فی الصلوۃ افضل من قراءۃ القرآن فی غیر الصلوۃ الخ ۱۲ مشکوۃ
ے قولہ اقرب رواہ مسلم بلفظ اقرب ما یکون العبد من ربہ وھو ساجد فاکثروا الدعاء ۱۲ مشکوۃ ے حلیہ بالضم وبالکسر بمعنی زیور

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ بمعرفت بخواجه مکی جعفر خان در دید قصور و تحریص بر تحصیل

شَرَحَ اللّٰهُ تَعَالٰی صَدۡرَکُمۡ وَرَفَعَ قَدۡرَکُمۡ وَیَسَّرَ اَمۡرَکُمۡ بِحُرۡمَةِ سَیِّدِ الۡبَشَرِ الۡمُطَهَّرِ

عَنۡ زَیۡغِ الۡبَصَرِ عَلَیۡهِ وَعَلٰٓی اٰلِهٖ اَفۡضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکۡمَلُ التَّحِیَّاتِ التفات نامه گرامی که نامزد

این مسکین نموده بودند مشرف ساخت سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ سنت سنیه مستقیم

بوند آنچه از راهِ حسنِ ظن درباره این درویش دلریش نگارش یافته بود این فقیر هیچگونه قابلِ این

معنی نیست و از راهِ نقص و قصور نسبتے باہلِ کمال ندارد و بخاک پائے اہل اللہ نمیرسد ؎ من هیچم و

کم ز هیچ بسیارے ٭ این قدر هست که آنچه بزرگان باین دور از کار رسانیده اند چون امانت دار

با وجود نا قابلی باہلِ آن میرساند و اگر اثرے در یکے پیدا میشود از انفاسِ نفیسهٔ این اکابر ست

خود را در میان نمے بیند ؎ ما خود نه ایم این همه الحان نغطرب ست ٭ مشفقا مکرما مطلوب از ما

و شما درین نشاءِ فانیه عبادت و بندگی ست و تحصیلِ معرفتِ خداوندی جَلَّ وَعَلَا و معرفت بطور

این طائفهٔ علیه بے فنا فی المعروف صورت پذیر نیست ؎ تو مباش اصلا کمال این ست و بس

رو در و گم شو وصال این ست و بس ٭ پس بر عقلا و هوشمندان لابد و ناگزیر ست که در حاصلِ کار و

نقدِ روزگارِ خود تأمل نمایند هر کرا معرفتِ مسطوره حاصل ست فَطُوۡبٰی لَهٗ وَبُشۡرٰی لَهٗ آنچه

مقصود از آفرینشِ او بود بجا آورد و بکمالِ انسانی رسید و هر کرا این معرفت حاصل نیست از طلبِ آن

باید که فارغ نباشد و از هر جا بوئے ازین دولت بمشامِ جان او برسد از پے آن شود افسوس ست

آنچه درین نشاءِ فانیه از وے طلب داشته اند بجا نیاورد و بامورِ دیگر پردازد و تعمیرِ چیزے که

تخریبِ آن خواسته اند نماید فردا بکدام رو در حضرتِ صمدیتش درآید و بکدام حیله زبانِ عذر بکشاید بیت

ترسم که یار با ما نا آشنا بماند ٭ تا دامنِ قیامت این غم بجا بماند ٭ دریوزه شفاءِ بیمار فرموده بودند

اخوی شیخ محمد علیم درین ولا و بیشتر هم این ماجرا را بتفصیل نوشته بود آنچه وظیفهٔ فقرا ست از

دعا و توجه بیش از بیش نموده آمد و آثارِ اجابت هم معلوم شد و ختمِ حضرات خواجهائے عالیشان نیز

ؔ قال تعالیٰ کلّا لما یقض ما امرہ ۱۲

با جماعۂ درویشان بکرّات کردہ شدہ ختمہا روشن ظاہر گشت ان شاء اللہ تعالیٰ صحت ست
امیدواریم کہ پیش از رسیدنِ این مرقوم رو بصحت آمدہ باشد مصرع باکریمان کارہا دشوار نیست
مخدوما مکرما گرفتاری بما دونِ حق جلّ وعلا از اشدِّ امراضِ قلبیہ است فکرِ ازالۂ آن از اہمِ
مہام ست ع درخانہ اگر کس ست یک حرف بس ست دولتِ صوری ومعنوی در ترقی باد

مکتوب (۹۵) نود وپنجم

بشیخ علیم جلال آبادی در ترغیب بر شکرِ نعمِ ظاہرہ وباطنہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبۂ کمال واکمال رساند
صحیفۂ شریفہ رسید مسرّت بخش گردید وحقائقِ آن بوضوح پیوست از گرمیِ حلقۂ ذکر وترقیِ
یاران نوشتہ بودند اَللّٰہُمَّ زِدْ از نعمِ خداوندی جلّ سلطانہ چہ توان نوشت کہ ظاہر وباطن
را احاطہ کردہ است وَاَسْبَغَ عَلَیْکُمْ نِعَمَہٗ ظَاہِرَۃً وَّبَاطِنَۃً پس منعم علیہ را باید کہ بظاہر و
باطن بشکر او عزّ وجلّ پردازد وبصورت ومعنی حاضر بود وبغیر او بے اذنِ او نپردازد ولہذا فرمودہ
وَذَرُوْا ظَاہِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَہٗ تا بترکِ ظاہرِ اثم شکرِ نعمِ ظاہرہ ادا یابد وبترکِ باطنِ اثم
کہ گرفتاری والتفات بما سوی از جملۂ آنست شکرِ نعمِ باطنہ بحصول انجامد گفتہ اند کہ شکر
عبارت از صرفِ عبد ست جَمِیْعَ مَا اَنْعَمَ اللّٰہُ عَلَیْہِ مِنَ الْجَوَارِحِ وَالْقُوَی الظَّاہِرَۃِ وَ
الْبَاطِنَۃِ اِلٰی مَا خَلَقَ وَاَعْطَاہُ لِاَجْلِہٖ مَعَ ذٰلِکَ از مکرِ خداوندی جلّ وعلا ایمن نبود وترسان
ولرزان باشد فَلَا یَاْمَنُ مَکْرَ اللّٰہِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ

مکتوب (۹۶) نود وششم

ببدر بیگ سمرقندی در تبیانِ اذواق وشرحِ احوالِ او بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ف ۱ واقع ست در سورۂ لقمان از پارہ اتل ما اوحی (۳۱) ۱۲ ف ۲ واقع ست در سورۂ انعام وابتدا پارۂ ولو اننا ۱۲
ف ۳ واقع ست در سورۂ اعراف وپارۂ قال الملأ الذین ۱۲

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی برادر دینی محمد بدر بیگ ازین دور افتاده سلام عافیت انجام خوانند مکتوب مرغوب که از راهِ محبت فرستاده بودند چون مشعر بر سلامتی دوستان بود و محتوی بر احوالِ پسندیده مطالعهٔ آن فرحتِ فراوان بخشید از رفع خطرهٔ قلبی نوشته بودند که بنهجے که اگر هزار سال بگذرد غیر بر دل خطور نکند الخ مخدوما رفع خطره از دل بالکل فنائے قلب ست و درجهٔ اولی ست از ولایت گفته اند تا نیابی نرهی قلب را که انقطاع تام از ماسوے حاصل شود و رهائی از علائق و عوائق بهم رسد بے یافت و معرفت نیست نوشته بودند شبے در بیداری مے بینیم که نورے بصورتِ نقطه ظاهر شد تمامِ وجودِ مرا احاطه کرد معلوم شد که لطیفهٔ قلب و روح و خفی و اخفی همه فنا شدند گویا پارچهٔ استخوانے باقی ماند بشارتمیست بفنائے سائرِ لطائف در رنگِ قلب لیکن عجب ست که سر را ننوشته اند تا چه سر باشد و علاماتِ فنائے سائرِ لطائفِ عالمِ امر و خواصِ هر کدام را این فقیر در مکتوبے نوشته است آن معانی را در خود ملاحظه نمایند نوشته بودند که وقتِ تهجد حالتے خوش داشت هنگامِ التحیات خواندن خود را چنان نیست یافت که خود از خود سائل و خود بخود مجیب ست در شبِ معراج که میانِ سرورِ عالمیان عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و حضرت ربّ العزت در خواندنِ التحیات واقع شده بود همان بعینه روے نمود که گویا میانِ این کمترین و میان ربّ العزّت ست تَعَالٰی وَتَقَدَّسَ مخدوما خود را نیست یافتن و سوال و جواب همه از حق تعالی دیدن حالتیست شگرف گویا زبانِ شما در آنوقت حکمِ شجرهٔ موسوی گرفته بود و این یافت منبیٔ از فنا و بقاست و آنچه بعد ازین نوشته اند که میان این کمترین و میان حضرتِ ربّ العزت ست بما سبق بظاهر مطابقت ندارد چه آنجا سوال و جواب هر دو منسوب بحق سبحانه ساخته اید و نفی خود کرده اید و اینجا اثباتِ خود کرده اید آن مناسبِ مقامِ ولایت ست و این ملائمِ مقامِ نبوت نوشته بودند مراقب بود نورے ظاهر شد بغایت لطیف این کمترین را احاطه کرد که جسدِ فقیر از نظر غائب شد از خود بعلمے تعبیر میکردم که مشاهدِ آن نور بود بعد از ان از لطیفهٔ روحی نورے بغایت لطیف بے کیف مثل فواره ببالا صعود میکرد مخدوما بانا که این نور نورِ عینِ ثابتهٔ شما

بود کہ ہنگامِ ظہورِ آن وجودِ بشریتِ شما مستور گشتہ وآن نور خود بخود جلوہ فرمودہ **بیت** مرا ویکہ بجائے خود نہ بینی + چو جان آئی بجانِ من نشینی + وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا +

مکتوب (۹۷) نود و ہفتم

بشیخ فقیر اللہ بنگالی در اندرز نصیحت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال و اوضاع اینجا ودستوجب حمدست امیدست کہ آن برادر نیز بجمعیت باشد وبر جادہ شریعتِ علیہ وسُنّتِ سَنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ مستقیم بود کتابتے کہ از راہِ محبّت از جہان آباد فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت وکتابتے کہ از پٹنہ مرسول داشتہ بودند نیز رسید اوقات را در طاعات وعبادات وذکر وفکر صرف نمایند وزادِ سفرِ طویل را مہیا سازند کریمہ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ را نیک تأمل کنند وگوشۂ نامرادی وزاویہ مسجد را از دست ندہند وبا مساکین واہل جمعیت صحبت دارند واز اہل تفرقہ واغنیا دور بوند وبے ضرورت با آنہا نہ نشینند کریمہ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ را برخوانند وطالبانِ حق را جل وعلا خدمت کنند ودلجوئی نمایند وتوجہات را از آنہا دریغ ندارند ودوستانِ دور افتادہ را بدعائے خیر وسلامتی ایمان یاد آرند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بخواجہ مکی در ترغیب بر تحصیلِ نیستی وتعمیرِ وقت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ میرساند مکتوبیکہ درین ولا فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید نسبتِ باطن را عزیز دانند وپاسِ آنرا نیک نگہدارند شاید گلے از گلہائے معرفت در سر شما بشگفد ونوید

۱ در سورہ حشر از پارہ قد سمع اللہ واقع ست ۱۲ ۲ این کریمہ واقع ست در سورہ کہف وپارہ سبحان الذی (۱۵) ۱۲

قرب و بوئے وصال آرد و مدہوش سازد و ہستی موہوم را از میان بردارد و عدمیت ذاتی روے
نماید و حضور خود بخود جلوه فرماید بالجملہ سعی فرمایند کہ وقت ببطالت[۵۱] نرود و باطل حق نما فریفتہ
خود نسازد و قہرمان قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا بر ممالک
بشریت استیلا یابد و در تصرف خود آرد و خزائن و دفائن این ممالک را در ظہور عرائس این نسبت
علیہ ادا کند و تا باشد ہم آغوش این عروسہ بر عرائس انس و شوق باشد و ہموارہ مدہوش بادۂ

وصال بود و السلام اولاً و آخراً

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بشیخ حسین منصور جالندھری در شرح احوال او و باشارہ عالی بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید
حمداً للّٰہ سبحانہ کہ فقیر را درین روزہا فرصت کلی ست ہر چند پیادہ نمیتوانم راہ رفت لیکن
در ڈولی نشستہ در مسجد بچہار نماز میروم و بدوستان کتابت ہم مینویسم نوشتہ بودند کہ بحکم
اعلام و الہام اگر بجناب قدس او تعالی متوجہ گشتہ استکشاف بعضے عوارض ہنماید مکشوف میگردد
شکر این نعمت بجا آرند اللہ تعالی از خطا و غلط محفوظ دارد کہ در کشف احتمال وقوع آن ثابت
است در کشف امور کونیہ اگر خطا شود معاملہ سہل ست و در کشف اسرار الہیہ و ما يناسبها
من الاعتقادات والعبادات محک شریعت حقہ است آنچہ بر طبق قوانین شرعیہ است
و جنگے با آن ندارد اعتماد را شایان ست و آنچہ نہ چنین ست قابل اعتماد نیست نوشتہ بودند کہ
تحقق بحقیقت کعبہ را در مییابم تو نیز درین باب توجہ غائبانہ کردہ چیزے بنویس آنحدو معاملہ
نازک ست بتوجہ غائبانہ نمیتوان اکتفا نمود اگر ملاقات مقدر ست در حضور این معاملہ را تشخیص
نمودہ خواہد شد ان شاء اللہ تعالی مع ذلک توجہ را دریغ نمیدارد اگر تنقیح یافت خواہد نوشت
بمشیئتہ سبحانہ بعد از نوشتن کتابت چون درین باب تامل نمود نصیبے ازین مقام

۵۱ این کریمہ واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل از پارہ سبحان الذی ۱۲ ۵۲ حوادث یومیہ دنیویہ ۱۲ ۵۳ سنگ امتحان زر کہ سیاہ باشد ۱۲

ش ۱۹۰ بشارت

شگرف شمارا یافت وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۰۰) صدم

بملا محمد باقر لاہوری در جواب کتابہائے او کہ متضمن احوال بلند و وقائع ارجمند او و یاران او بودہ

بودش

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند کہ مکتوب

بودن

مرغوب بتعاقب یکدیگر از شما رسید چون فقیر ضعف داشت بجواب نتوانست پرداخت الحال

کہ فرصت روئے دادہ و بکرم اللہ تعالیٰ طاقتِ نوشتن بہم رسید ہر سہ کتابت بعد تفحص بہم پیدا

شدند کتابتِ اول کہ از برہانہ نوشتہ بودند اکثر جاہائے آن را موش خوردہ بیشتر متن را خوردہ و

حاشیۂ آن اکثر درست ماندہ و دو کتابتِ دیگر درست ست مجملے در جواب ہر کدام مینویسد در

کتابتِ اول مندرج بود کہ در نماز ظہر چند بار چیزے کہ شبیہ بضحک[1] باشد از انطرف در باطن

خود میبافت در نماز فرض خصوص در حالتِ امامت لذتے و فنائے روئے میدہد کہ چہ عرض

نماید سعادت آثارا ظہورِ ضحک مشعر از کمالِ رضامندی ست علی الخصوص کہ در نماز روئے دہد کہ

اصالت دارد و در لذت و فنا چہ سخن ست کہ نماز معراجِ مومن ست و محلِ کمالِ قرب و موطنِ رفعِ

حجاب و اعظمِ حجاب نفسِ این کس ست و خود را کہ محلی[2] بحلیِ نساء و امارد[3] دو گاہ در صورتِ زنے کہ بحلی

مرتب باشد میبابید زینتِ ایمان و اعمالِ صالحہ ست و از آثارِ قبولیت و نشانِ محبت دارد

و خود را کہ بتمامِ علم یا قدرت و بتمامِ قلب یا روح و بتمام خاک یا نار مثلًا مے فہمید از آثارِ بقا باللہ

ست گفتہ اند ذَاتُ اللّٰہِ کُلُّہٗ عِلْمٌ وَّکُلُّہٗ قُدْرَۃٌ و لفظِ علم کہ بر پیشانیِ خود بَیْنَ الْحَاجِبَیْنِ

نوشتہ مے بیند میتواند کہ ازان رو باشد کہ مبدأ تعین شما صفتِ علم بود و صانعِ عالم را کہ نہ

داخلِ عالم و نہ خارج از عالم و نہ متصل بآن و نہ منفصل ازان مے بیند بسیار اصیل ست و مطابقِ

نفسِ امر نوشتہ بودند امروز معنی لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ بوضوح پر تو انداخت سالکِ بیچارہ

[1] یعنی مشابہ خندہ ۱۲　[2] یعنی مزین بزیورہائے زنان ۱۲　[3] جمع امرد بے ریش ۱۲

از ابتدا تا انتہا باین کلمہ گویاست و از تجلی صوری تا الی ماشاء اللہ تعالیٰ خود را المضمون این
کلام متحقق مے فہمد اما کسے کہ بحقیقت آن رسیدہ باشد و از دقایق شرک بتمام رستہ و بکنہ توحید
پیوستہ بود حکم عنقاء مُغرب دارد و ہر قدر کہ ازین معنی نصیب وقت شود و از دقایق شرک تخلص حاصل
آید مغتنم است در کتابت ثانی کہ از اذواق خود نوشتہ بودید کہ گاہے حقیقت کعبہ معظمہ و گاہ
حقیقت قرآن مجید و گاہ افلاس بمثابہ کہ با اصل ایمان ہم مناسبت نداشتہ باشد و گاہ
ایمان بغیب و معاملہ اقربیت و گاہ در بعض افعال مشارکت عالمے با خود مے فہمد چنانچہ
امروز در نماز ظہر در حالت امامت گویا عالمے در قیام و رکوع و سجود و قراءۃ و تسبیح با فقیر انباز
بود مطالعہ آن خوشوقت ساخت احوال عالی و سنجیدہ است و شرکت افراد عالم در بعض اعمال از
جامعیت استعداد و جامعیت اسم کہ مبداء تعین است مخبر است گویا دیگران اجزاے او یند و در
فعل کل اجزا اشتراک میباید و آنچہ نوشتہ اند کہ حقیقت قرآنی ہا باید کہ در مرتبہ صفات بود و در
ولایت کبریٰ مکشوف شود انکشاف آن حقیقت بعد افراد ذات از اسما و صفات چہ وجہ داشتہ
باشد جواب این شبہ تعلق بحضور دارد و آنچہ از احوال یاران خود نوشتہ بودید از قطع دائرہ ظلال
و بہرہ یافتن دیگرے از ولایت کبریٰ و انہدام دائرہ ظلال بعد از یافتن آن دائرہ در خود و
دیدن صور خلائق دران و بعد از انہدام آن دائرہ شہود نور لطیف در ابطن بطون و امثال آن
ہمہ درست و سنجیدہ است حق سبحانہ ہموارہ ترقیات ارزانی فرماید در کتاب سوم مندرج بود کہ
در مراقبہ نشستہ بود خلعت زرین بنفاست تمام در خود یافت و در بعضے اوقات چنان میاید
کہ گویا طناب ہا در باطن این مسکین انداختہ اند و میکشند یکمرتبہ چنان ظاہر شد کہ ذنوب این
عاصی را عفو کردند چیزہاے عالی ست و نعمتہاے جلیلہ شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و طالب
زیادہا بوند شکر عبارت از صرف عبد ست جمیع ما انعم اللہ علیہ من الجوارح والقوی
الظاہرۃ والباطنۃ الی ما خلق واعطاہ لاجلہ و این قسم اہل شکر اقل قلیل اند و قلیل

---

۱ یعنی بعد تحصیل امتیاز میان ذات و اسما و صفات الخ ۱۲ ۲ یعنی آنچہ در کتاب سوم شما مندرج بود چیزہاے عالی الخ ۱۲

مِنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ نعمت وعنایت ست کہ این قسم خلعت پوشانیده است و بعفو ذنوب بشر
میسازد و عنایت ست که بقلّابِ محبت و طنابِ جذب کشان کشان میبرند و بمطلب میرسانند
مصراع گر نیاید بخوشی موی کشانش آرند ٭ سعی این کس چه بود که باین طور مطالب ساند چیزهای
که مینویسند از طوقِ بشر بیرون ست تا عنایت دستگیری نفرماید و جاذبہ معشوق رهبری نکند
خوش گفت شعر ما اگر توسنِ دل نیست در راه ٭ کمندِ زلفِ او هم نیست کوتاه ٭ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا
وَاٰخِرًا

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

نیز بملا محمد باقر لاهوری در شرحِ احوال کہ نوشته بودند بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ
وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوب مرغوب رسید از یافتنِ خلعتِ عالی در برِ خود و مشاهدهٔ
اَنوارِ بے کیفے نیز در خود و ظهورِ نور در سینه که مثلِ آن پیش ازین مرئی نشده بود و آنرا نورِ تفضّل تصور
کردن باز مستور گردیدنِ آن و ظهورِ حقیقتِ قرآنی که نوشته بودید بوضوح انجامید و مستلذ گردانید
بانا که پرتوے ازین حقیقت بر باطنِ شما تافته است که شمارا درین تصوّر انداخته است حق سُبْحَانَهٗ و
تعالٰی نصیبِ کامل ازین مقامِ شگرف عطا فرماید و نورے که در سینه دیده بودید و آنرا نورِ تفضّل
دانسته امیدواریم که همان تفضّل باشد که افاضهٔ کمالات دران موطنِ محض تفضّل ست علم و عمل
را در انجا اثر و نتیجه نیست ترقّی دران مقام منوط بفضل و احسان ست و این مقام بالاصالت
مخصوص بانبیاءِ اُولو العزم ست عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ و از اُمّتان تا کرا باین
دولت بنوازند مصرع با کریمان کارها دشوار نیست ٭ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب صد و دوم (۱۰۲)

بملا محمد امین حافظ آبادی در جوابِ کتابت او با بشارت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالٰی
بر طریقهٔ مرضیه مستقیم داشته همواره بترقیات داراد کتابتے که متضمنِ اظهارِ شوق و محبت بود

رسیده خوشوقت ساخت حق سُبحانَهٗ وتعالیٰ نائرهٔ شوق را مشتعل سازد و نارِ محبت را سر بلند گرداند تا بمطلب اعلیٰ برساند و از ظلّ باصل بگذراند نوشته بودند که گاه گاه شروعِ سیر در اسم الباطن متخیل میگردد امید ست که این متخیل متحقق شود و نفس امری گردد آنقدر معلوم میشود که نصیبے ولو فی الجملہ ازانمقام شمارا حاصل ست و قطرهٔ ازین بحرِ بے پایان درکامِ جانِ شما چکانده اند وَالعِلمُ عِندَ اللهِ سُبحانَهٗ والسّلام

مکتوب (۱۰۳) صد و سوم

بمحمد صدیق ولد شیخ محمد صالح تھانیسری در تعبیر خواب او بعد الحمد والصّلوٰة نموده می آید واقعه که نوشته بودند و تعبیر آنرا طلب داشته بودند بوضوح پیوست سعادت آثارا این خواب اگر از رویائے صالحه ست و از قبیلِ اضغاثِ احلام نیست پس تعبیرِ آن بدو طریق میتوان کرد اول آنکه این خواب محمول بر ظاهر بود حق تعالیٰ قادر ست که این معنی بدهد و قبولیتے عطا فرماید که رؤسا و اُمرایانِ اهلِ بدعت و سلاطین بر دستِ شما توبه کنند و انابت آرند و اخذِ طریقه نمایند و اثرها درانها پیدا آید و باهم بحرمین شریفین بروید الخ دوم آنکه آدمی نسخه ایست جامع هر چه در عالمِ کبیر است از علویات و سفلیات در انسان ست در وے عالمِ خلق عیان ست و از عالمِ امر هم نشانها ست صفاتِ ذمیمه ابلیسی درو کائن ست و صفاتِ حمیدهٔ ملکی هم ثابت توبه کردنِ اهلِ بدعت و اخذِ طریقه گویا کنایه از تبدّلِ صفاتِ ذمیمه است بصفاتِ حمیده و فیض مند شدن ست از برکاتِ طریقه لطیفه را که این صفات باو قیام دارند و دو پادشاه گویا کنایه از دو لطیفه است که سر آمد لطائف اند سر آمدِ پنجگانهٔ عالمِ امر که قلب ست و سر آمدِ پنجگانهٔ عالمِ خلق که نفس ست نفس مناسبت بپادشاهِ اهلِ بدعت دارد و آنکه از عالمِ امر ست ملایمت بپادشاهِ اهلِ سنت و توبه کردن و توجه گرفتنِ این دو پادشاه و رفتن همراهِ شما بحرمین شریفین و دیدنِ یکے رسولِ خدا تعالیٰ را در خواب صلّی اللهُ تعالیٰ علیهِ وعلیٰ آلهٖ وسلّم گویا کنایت از تزکیهٔ این دو لطیفه است و

---

۱ خوابهائے نیکو و صحیح ۱۲ ۲ یعنی خوابهائے پریشان چه اضغاث بالفتح جمع ضغث بالکسر دستهائے گیاه خشک و تر و احلام بالفتح جمع حلم بالضم بمعنے خواب ۱۲

رسیدنِ شان بکمال و بهره گرفتن ازین طریقۂ علیه و رفتن بحرمَین شریفَین مُمانَعت بعروج وارد و باشاراتِ این فقیر باز بوطن آمدن مُشابَهت بنزول وارد آید و انست که خواب و واقعه بر تقدیرِ صحت بشارت بیش نیست مبشِّرِ قوّت و استعداد ست غالباً دلالت بر حصول ندارد جانفشانی باید کند که معامله از قوّه بفعل آید و از گوش بآغوش رسد وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۱۰۴) صد و چهارم

بشیخ محمد اللہ رکھا سرہندی در نصیحتِ او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَ الصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے که از راهِ شوق و محبّت فرستاده بودند رسید و مسرّت بخش گردید امید که آتشِ شوق مشتعِل گردد و نائرۂ محبّت سرافراز شود تا از ماسِوٰی بتمام برهاند و بمنازلِ قُرب برساند اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشۂ گور و قیامت را آماده سازند سُنّتِ پیغمبر را علیه وَعَلٰی آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مُحکم گیرند و از بدعت و اهلِ بدعت یکسو باشند اَهْلُ الْبِدْعَةِ کِلَابُ اَهْلِ النَّارِ گوش زد شده باشد سعادت آثار میان محمد باقر در آنجا غنیمت ست بایشان صحبت دارند و توجّه بگیرند و سلامِ فقیر را برسانند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۰۵) صد و پنجم

بمیر شرف الدین حُسین اندجانی در معامله که ورای ظِلال و اُصول ست با تاویلِ کریمه یُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِیْقٍ الْاٰیَة[1] بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوالِ فقرای اینجا و مستوجبِ حمد ست امید که آن عزیز نیز بعافیت و جمعیّت باشد و بر طریقۂ مرضیّه مستقیم بود از ظِل باصل آید بلکه اصل را در رنگِ ظِل واگذارد کمالے که نزدِ ما معتبر ست ورای ظِلال و اصول ست اصل در رنگِ ظِل ازان دولت سرا در راه ست وَفِیْ ذٰلِکَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ از گذشت

[1] اشارت ست بکریمه که واقع ست در سورۂ تطفیف از پارۂ عم ۱۲ ۵۲ آیتش یُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِیْقٍ مَّخْتُوْمٍ خِتٰمُهٗ مِسْکٌ

اُصولِ مُعامَلہ با ذات ست تعالیٰ ذاتِ تعالیٰ یا آمّا خود ست با عتبارے از اعتبارات کہ تعبیر ازان برحیقِ مختوم رفتہ است یعنی شرابِ خالص خوشبو خِتامُہٗ مِسکٌ بر اَوانی آن مُہرِ مسک ست شرابِ خالص خوشبو گویا اشارت بآنست کہ خالص ست از تعلّق و مناسبت باگوان چہ دائرۂ ظِل چونکہ اصل و مبدأ عالمِ امکان ست تعلّقے او را بعالمِ امکان کائن ست و دائرۂ اصلی اصل دائرۂ ظِل ست آنرا نیز مُناسبت گونہ بآن عالم ثابِت ست و رحیقِ مختوم ازین تعلّق و مناسبت برتر و آزاد ست و اَوانی این شرابِ باطنِ اَبرار ست و ختامِ مسک مُہرِ محبتِ ذاتی ست کہ غیر کت سوز ست کہ مانعِ وصولِ اَغیار ست کہ باین محبّت نرسیدہ اند و محبوسِ عالمِ سِفلی اند و در قیدِ ظِلال و احاطۂ اُصول اند و چون ذات درین موطن ماخوذ با عتبار ست مثلاً اعتبارِ مسجودیت یا جز آن تعبیر ازان بہ وَمِزاجُہٗ مِن تَسنِیم برفت و یا ذاتِ مُعرّا از نسب و اعتبارات کہ از انجا نصیبِ مقربان رست عَیناً یَشرَبُ بِہَا المُقَرَّبُونَ این نوعِ محبّتِ ذاتی کہ بے مزجِ اعتبار الست روزیِ مقربان ست والسلام

مکتوب (۱۰۶) صد و ششم

بمرزا محمد نقی در علوِ ہمّت و عدمِ التفات بما سوائے محبوبِ حقیقی جلّت عظمتہٗ بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند صحیفۂ گرامی مشرف ساخت سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعتِ علیّہ و سُنّتِ سَنیّہ مستقیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت ؏ قومے ز وجودِ خویش فانی + رفتہ ز حروف در معانی علوِ ہمّت و سموِ فطرت مطلبے را میخواہد کہ بدوام و استمرار موصوف بود و گردِ فنا و زوال بدامانِ پاکش نرسیدہ و آنچہ در معرضِ ہلاک ست قابلِ التفات نیست تعلّق و گرفتاریِ آن موجبِ بُعد و حرمان ست حق سبحانہ بآن بزرگی و کبریائی بندہا را از کمالِ بندہ نوازی بجنابِ قُدسِ خویش بر زبانِ انبیا علیہمُ الصلوٰتُ والبرکاتُ دعوت فرمودہ و راہِ وصول را بیان و روشن ساخت

۱ یعنی ذات تعالیٰ یا ذات خالی و مجرد از نسب و اعتبارات ست ۱۲ ۲ شاہد حال شان ست ۱۲

افسوس ست کہ ازین قسمِ دعوت چشم پوشیدہ واعراض نمودہ در دعوتِ نفس و شیطان درآید واز دولت قُرب و لذّتِ وِصال محروم گشتہ بعذاب و حرمان گرایدآن لذّت زیادہ از لذّاتِ جنّات نعیم ست واین عذاب بدتر از عذابِ جحیم فَفِرُّوٓا اِلَی اللّٰہِ اِنِّیْ لَکُمْ مِّنْہُ نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ مکرّما شفقت آثارا آنچہ بزبانیِ ملا معلوم حوالہ نمودہ بودند رسانید معلوم رائے شریف باشد کہ فقیر درین امر دُعا و توجّہ را دریغ نمیدارد وختم حضراتِ خواجہا با جماعت میکنانند امیدوار ست کہ آثار اجابت بظہور آید و تیر بہدف رسد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب صد و ہفتم (۱۰۷)

بسیادت مآب سیّد اسرائیل در عُلوِّ مطلب و عجزِ طالب بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال و اوضاعِ فُقَراء اینجدود مستوجب حمد ست امید کہ آنجناب نیز بعافیت و جمعیت باشند و بر جادّہ شریعتِ علیہ و سُنّتِ سنیہ مستقیم بوند و اَجبہ را از دُعائے خیر مُنسِی نسازند از استماعِ آزارِ شما خاطرِ دوستان متألّم گردید حمداً لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ شنودہ شد کہ الحال رو بصحت ست مکرّما چہ گوید و چہ نویسد کہ لطائفِ مطلوب برتر از تحریر ست و نفائسِ محبوب بیرون از تقریر تا او جلوہ نفرمودہ ست طالب بیچارہ در جستجوئے اوست و بنغماتِ روح پرور و حکایتِ روح افزائے او مانوس و مالوف ست و چون او جلوہ گر شود سالک در دمندرُ و بصحرائے عدم آرد و کَلَّ لِسَانُہٗ را مُورِد گردد بعد ازان گوید کہ شنود و کہ دریابد و چہ دریابد ؎ گیرم کہ بعُمر خانۂ ما یار خرامد ✦ کو حوصلہ و طاقتِ دیدار کہ وارد ✦ فَھُوَ الَّذِیْ اَثْنٰی عَلٰی نَفْسِہٖ وَحَمِدَ ذَاتَہٗ بِذَاتِہٖ فَھُوَ الْحَامِدُ وَالْمَحْمُوْدُ وَمَا سِوَاہُ قَاصِرٌ عَنِ الْحَمْدِ الْمَقْصُوْدِ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و ہشتم (۱۰۸)

؎ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ الذاریات از پارۂ قال فما خطبکم (۲۷) ۱۲

بشیخ بایزید سهارنپوری در حقیقتِ لا یَذکُرُ اللهَ اِلّا الله و آنچه تعلّق بمقامِ نفی و اثبات دارد

بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات میرساند مکتوبِ مرغوب رسیده مسرّت بخش گردید الله تعالی بعافیت و جمعیت دارد و بر طریقهٔ مرضیه استقامت بخشد استقامت امرِ عظیم ست گفته اند اَلاِستِقامَةُ فَوقَ الکَرامَةِ + شَیَّبَتنی سُورَةُ هُودٍ شنوده باشند عذرهای نا آمدن نگاشته بودند بلی اَلاُمُوراتُ کُلُّها مَرهُونَةٌ بِاَوقاتِها لِکُلِّ اَجَلٍ کِتابٌ نوشته بودند که در واقعه می بینم که درونِ حرم متصل بدروازهٔ کعبه معتکفم و متعلقانِ من درونِ کعبه اند چنان معلوم میشود که کعبه را بمن عنایت کرده اند و مرا شانِ خاص بکعبه حاصل شده ست بشارتیست شگرف الله تعالی از انوار و برکاتِ آن بهرهٔ کامل عطا فرماید و بکعبهٔ مقصود رساند و الحاقی و اتحادی بحقیقتِ این خانه روزی گرداند فقیر درین باب بقدرِ طاقت متوجه خواهد گشت انشاء الله تعالی و آنکه کلمهٔ طیبه بی قصد بر زبان جاری میشود و گاه گاه بطرزِ خاص بی آنکه زبان متحرک شود معاینه میشود نیک ست و مُنبی از مناسبتِ معنویه بحقیقتِ این کلمهٔ طیبه امید که معاملهٔ نفی بقدرِ طاقت بانجام رسد و حقیقتِ لا یَذکُرُ اللهَ اِلّا الله جلوه فرماید تا سرِ موی از آنچه قابلِ نفی ست و آفل ست باقی ست حجابِ مطلوب ست و شرکِ آهن گیرنت ◦ درونِ دیده گر نیم موست بسیار ست + هر چه در معرضِ اُفول ست تحتِ لا باید آورد و به تیغِ لا اُحِبُّ الآفِلِین ازو باید برید و بمرحلهٔ اِنّی وَجَّهتُ وَجهِیَ رو باحدیتِ مجرّده باید آورد و هر قدر که از وجودِ بشریت باقی ست دزدِ نهانی ست و هیچ شرک متمکن نمیگذارد که اِلّا الله بآن جنابِ مقدس عائد گردد و بتکرارِ کلمهٔ نفی و اثبات اثباتِ الوهیتِ خود مینماید فالحذر کلَّ الحذر تا کدام شاهباز بود که از دامِ شرک بتمام برآید و از دقائقِ آن بکلیه برهد و بقدرِ حوصله صیدِ اثبات در کوی الجمله نماید از صعوبتِ این معامله است که عزیزی از صوفیای کرام در ورطهٔ مهلکه افتاده بود نذر کرد که اگر ازین مهلکه نجات یابم هرگز حق را جلّ و علا یاد نکنم چه یادِ خود را عائد بخود میدید یادِ او بآن

له قول پیغمبر خداست در جوابِ آنکس که گفته شبت یا رسول الله ۱۲ ؎۵۲ اُفول بالضم فرو رفتنِ ستاره و ناپدید شدن ۱۲ غیاث

جنابِ قدس نمیرسد و ہم ازین رہگذرست کہ محمد معشوق طوسی کہ از مجانینِ عقلا بود و خود را قابلِ قرأتِ اِیَّاکَ نَعْبُدُ ندید و چون باین کلمہ تکلّم نمود از ہر بُنِ موئے او خون چکید باز گفت من حکمِ زنِ حائض دارم کہ نماز را نشاید شہسوارانِ یکہ تازِ میدانِ نفی و اثبات حضرتِ خلیل و حضرتِ حبیب اللہ علیہما الصلوٰاتُ والتسلیماتُ جزءِ اوّلِ این کلمہ را کہ متعلق بنفی ست بالاصالت حضرتِ خلیل تمام کرد و ہیچ دری از درہائے شرک نگذاشت کہ مسدود نساخت و لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ گویان از دقائقِ شرک برست فَتَبَرَّءَ عَنْہُ رَأْسًا وَ تَخَصَّصَ مُفْرَدًا لَاجَرَمَ مَدَحَہُ اللّٰہُ عَزَّ وَجَلَّ فِیْ مَوَاضِعَ مِنْ کِتَابِہٖ بِنَفْیِ الشِّرْکِ عَنْہُ و جزءِ ثانیِ این کلمہ بمرتبہ اثبات ست کہ نتیجہ نفی ست و علتِ غائی آن و تعلق باثبات دارد بالاصالت حضرت حبیب عَلَیْہِ وَ عَلٰی اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ بقدرِ طاقتِ بشری تمام کرد لاجرم سکّہ اختتام بنامِ او زدند و قرعہ محبوبیتِ ذاتیہ کہ منتہائے کمالاتِ بنامِ نامیِ او برآمد فکان اِمَامَ النَّبِیِّیْنَ وَصَاحِبَ شَفَاعَتِہِمْ وَسَیِّدَ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ بِہٖ ظَہَرَ الرُّبُوْبِیَّۃُ وَصَارَ اَہْلًا لِّلْمَحْبُوْبِیَّۃِ وَتَمَّ بِہٖ مَقَامُ الْعُبُوْدِیَّۃِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ وَسَائِرِ النَّبِیِّیْنَ مِنَ الصَّلَوٰاتِ اَفْضَلُہَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَکْمَلُہَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَشْمَلُہَا۔

مکتوب (۱۰۹) صد و نہم

بخواجہ احمد بخاری در ترجیح ایمانِ غیب بر ایمانِ شہودی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلوٰۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوبِ مرغوب کہ بمصحوبِ حاجی بیگ فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر جادہ شریعتِ علیہ و سنّتِ سنیہ مستقیم و مستدیم بوند و ہموارہ در ترقی باشند و از ظل باصل گرایند بلکہ اصل را نیز در رنگِ ظل واگذارند و از شہود بغیب گرایند حق سبحانہ متقیان را بایمان بغیب میستاید و میفرماید اُولٰٓئِکَ عَلٰی ھُدًی مِّنْ رَّبِّہِمْ و ہدایت راہنمونی ست بطریق کہ موصل مطلوب ست پس ایمان بغیب موصل مطلوب بود و اگر شہود

موصلِ مطلوب بود میبایستے کہ بآن دلالت میفرمود ولیس فلیس اگر گویند کہ شہود بے پردگی میخواہد وغیب در پردہ است پس شہود حق سبحانہ افضل بود و بمطلوب برساند وغیب در راہ ماند و از حجاب زند گوئیم کہ موطنِ رویت و شہود در آخرت ست در دنیا واقع نیست نصیب این نشأہ ایقان ست کہ بغیب اقرب ست و آنچہ بعضے طالبان از شہود و مشاہدہ روے میدہد آن شہود ذات تعالیٰ نیست بلکہ شہود صفتے از صفات و ظلے از ظلال ست کہ آنرا ذات تخیل کردہ است و ذات وراء الوراست خدا داند سبحانہ کہ چندین حجب ہنوز در میانست ف[1] گر ز معشوق خیالے در سرست + نیست معشوق آن خیالِ دیگرست + پس نسبت بذات عزّ وجلّ غیب و شہود در وہم و ریب ست مے آرند کہ شیخ ابو اسحاق گازرونی پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را در خواب دید پرسید یا رسول اللہ ما التوحید آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودند کل ما ھجس ببالک او خطر فی خیالک فاللہ سبحانہ وراء ذلک والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۱۰) صد و دہم

بخواجہ محمد صادق البخاری ثم المدنی در حقیقت لا یذکر اللہ الا اللہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ محمد ن المصطفیٰ وعلیٰ آلہ وصحبہ البررۃ التقی امّا بعد فمجاری الامور مشکورۃ المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علیٰ جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کتابہائے متکثرہ از شما رسیدہ است و بمطالعہ در آمدہ خوش وقت ساختہ است چون فقیر در نوشتن کتابت بسیار کاہل و نیز گاہے صحیح ست و گاہے مریض در نوشتن جواب تقصیر رفتہ است معذور خواہند داشت اوقات را بوظائف اذکار و طاعات معمور دارند و در کسب مرضیات مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند و توشہ گور و قیامت را

ف[1] یعنی با وجود شہود صفتے از صفات و ظلے از ظلال خدا داند کہ میان طالب شاہد و میانِ ذات حقہ چہ قدر حجب و ستار موجود ست کہ رفع آنہا تا ہنوز متحقق نشدہ ۱۲

آمادہ سازند نوعے عبادت نمایند کہ وجودِ عابد در میان نبود و لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ جلوہ فرماید تا اثرے از وجودِ بشریت در میان ست ذکر و عبادت معیوبست و ثنایانِ آنجنابِ مقدس معلیٰ نیست لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ را صاحبِ تجلیِ صوری کہ مبتدی ست و صاحبِ تجلیِ معنوی کہ متوسط ست وصاحبِ انتہا کہ از صورت و معنی گذشتہ است ہمہ میگویند اما کسے کہ بحقیقتِ آن رسیدہ باشد عنقائے مُغرب ست کہ از دقایقِ شرک وارستہ است و معاملۂ نفی بہ انقطۂ آخر رسانیدہ حق سبحانہٗ قطرہ ازین شربتِ خوشگوار بکامِ جانِ امثالِ ما تشنہ لبان چکاند و سیراب بگرداند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ واقعہ کہ دیدہ و نوشتہ بودند کہ چیزے از آسمان مے آید و خلق اللہ ہمہ دست برداشتہ اند تا آن چیز بدست آنہا بیاید من ہم دران میان دست برداشتہ ام آن چیز بدستِ من افتاد خلق متعجب و متحیر شدند کہ آن چیز چہ شد چون تحیرِ آنہا را ملاحظہ کردم گفتم بدستِ من آمدہ است آن خلق ہمہ رو بمن آوردہ آمدند کہ از من بگیرند نتوانستند گرفت بمن ندا شد کہ میدانی کہ این چیست امریست حکمِ عنقا دارد تا حال بکسے عطا نشدہ ست آن از حضرت علی کَرَّمَ اللّٰہُ تَعَالیٰ وَجْہَہُ الْکَرِیْم ماندہ بود بتو عطا شد مخدوما بسیار واقعہ روشن ست حق تعالیٰ آثار آن بظہور آرد امیدوار باشند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا باعزہ کہ داخلِ طریقہ اند سلام رسانند +

مکتوب (۱۱۱) صد و یازدہم

بخواجہ ملکی جعفر خان در اسرارِ محبت و فضائلِ احسان با خلق اللہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا وَّمُصَلِّیًا اللہ تعالیٰ ذات بابرکات را مشمولِ الطاف و عنایاتِ خویش داشتہ بجذباتِ قویۂ معنویہ مکرم و ممتاز داراد عنایت نامۂ نامی و صحیفۂ گرامی مشرف ساخت محبت در ویشان و توجہ و اخلاص با ایشان از اجلِ نعم و اعظمِ دول ست و ہمچنین از دردِ نایافت کہ برنگاشتہ بودند امریست بزرگ و مقدمہ یافت ست گفتہ اند کہ اگر نخواستے داد نداد ے خواست قدر و قیمتِ انسان بمحبت ست و بزرگی و امتیاز او از سائر موجودات باین درد ست و قدسیان از عشق ہا مست

دردِ نیست * درد را جز آدمی در خور نیست * لیکن در محبت و درد مراتب و درجات ست هر کس باندازهٔ آن از برکات و انوارِ آن امیدوار ست حق تعالی نائرهٔ این محبت را سر بلند گرداند و نارِ شوق و درد را مشتعل سازد تا از ماسوی بتمام برهاند و بحریمِ قدس برساند از برکاتِ محبت و کمالاتِ آن ازرا چه تواند نوشت محبت ست که سلسلهٔ وجود و ایجاد را جنبانیده است و گنجِ پنهان را بمنصّهٔ ظهور و اسرارِ غیب را بجلوه گاهِ شهادت آورده محبت ست که محبِ صادق را بقلاب خود بدرجاتِ قرب میرساند و والهِ مشتاق را از وے رهائی داده وصلِ محبوب میگرداند محبت ست که بوسیلهٔ آن مریدِ صادق کمالاتِ پیر را جذب مینماید و برنگِ او وے برآید مکرّمار جوع خلق الله و کارگذاری شان که در عالمِ اسباب بآن عالیجناب مفوّض ست امریست بس خطیر بجمع همت و تصحیح نیت باین کار بزرگ پردازند و احسان کارسازی عبید و اماءِ صاحب خود را از عزائمِ امور تصور فرمایند رسولِ خدا صلّی اللّٰه تعالیٰ علیه وعلیٰ اٰله وسلّم فرموده است اَلْخَلْقُ عِیَالُ اللّٰهِ فَاَحَبُّ الْخَلْقِ اِلَی اللّٰهِ مَنْ اَحْسَنَ اِلٰی عِیَالِه[1] و آنچه نگارش فرموده اند که فاعلِ حقیقی و کارسازِ مطلق را در نظر داشته خود را مطلقاً در میان نه بینند الخ کلامیست نازنین و خلاصهٔ تصوف ست و مغزِ معرفت مطالعهٔ آن لذاتِ معنویه بخشید و رائحهٔ مطلوب بکامِ جانِ مشتاقان رسانید فللّٰه درّ قائله در بابِ شفا یافتن عصمت پناه تاج المخدرات که قلمی فرموده بودند دوستان را سببِ خوشدلی و خورمی گردید اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَه عَلٰی ذٰلِكَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِه امیدواریم که بقیهٔ ضعف که مانده است آن هم برود و صحتِ کلی پدید آید فقیر در دعا و توجه که وظیفهٔ فقراست بتقصیر راضی نیست و در اوقاتِ مرجوه باین امرِ خطیر اشتغال داره و ببیت چشم دارم که بهر اشکِ مرا حسنِ قبول

آنکه دُر ساخته است قطرهٔ بارانی را * دولتِ صوری و معنوی در ترقی باد *

مکتوب صد و دوازدهم (۱۱۲)

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در جوابِ عریضهٔ او که در شرحِ احوالِ خود نوشته بود و نصیحت او

[1] رواه البیهقی عن انس رضی ۱۲

ظهور آورده — حاصل و برآید — عزائم: قصدها

الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی رسیده
مسرت بخش گردید اذواق بلند ومواجید ارجمند نوشته بودند مطالعهٔ آن لذات معنویه بخشید اللّٰهم
زد این قسم معاملات از اسرار است هر چند که بصرفه ادا باید و در قید کتابت نباید بهتر بود که باعث
شغب و فتنه است و نیز از کجا معلوم شود که این نوع امور از اسرار متشابهات ست اسرار متشابهات
آنست که حضرت ایشان ما رضی الله تعالیٰ عنه با این همه وفور علم و معرفت بکسے اظهار
آن نفرمودند حتی که بفرزندان که محرم راز آنحضرت بودند واز خطا و غلط محفوظ نیز آن اسرار
را درمیان نیاوردند و بشیخ تام در استتار آن کوشیدند و آن اسرار سر بمهر رفت بالجمله آنچه نوشته اند
عالی و خیلے بلند ست حق سبحانه وتعالیٰ بحقیقت بندگی برساند که نهایت مقامات عروج ست و
آنچه از احوال خواجه عبد الرحیم نوشته بودند نیک و پسندیده است مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت
اللّٰهم وفقه لمرضاتك اسامی یاران که نو داخل طریقه شده اند نوشته بودند بوضوح انجامید
اللّٰهم اکثر اخواننا فی الدین والسلام

مکتوب (۱۱۳) صد و سیزدهم

بسید علی بارهه در ترجیح ایمان غیب بر ایمان شهود بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و
الصلوٰة وارسال التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی رسید مسرت بخش گردید چون این دار
دار عمل ست در عمل باید کوشید و در ازدیاد کمیت وکیفیت آن جد تام باید مرعی داشت تا از ربابعید
تر بود و باخلاص نزدیکتر باشد و بشرف قبول رسد موطن لقا بروجه کمال درپیش ست من کان
یرجوا لقاء الله فان اجل الله لاٰت از عدم دریافت دربار نبوند و از ذروهٔ غیب بحضیض
شهود نفر اینه و آرزوے آن نکنند موطن شهود آخرت ست شهود اینجائے معلول ست و بعلت
نحت[1] موسوم غیب بین موطن اصالة وارد و باصل اصول متعلق شهود بظلال وابسته است لیکن

[1] نحت بفتح نون وحائے مهمله یعنی تراشیدن ۱۲

درغیبِ عوام وغیبِ اخصِ خواص لیکن بعیدست غیبِ عوام از راہِ حُجب ست کہ حُجب درمیان
مسدول ست ہم حُجبِ ظلمانی وہم حُجبِ نورانی وخواص از حُجبِ ظلمانی رستہ بحُجبِ نورانی
پیوستہ اند اما آن حُجب راعینِ ذی حجاب فہمیدہ بآن درماندہ اند وبشہودِ آن متلذذ گشتہ
واخص خواص از ہر دو حُجب برآمدہ اند واز شہود و مشاہدہ برتر رفتہ والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۱۱۴) صد و چہار دہم

بخان محمد بیگ کولابی دربیانِ آنکہ برجمیعِ وقائع اعتبار نباید نہاد بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ
الحمدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیۡنَ اصۡطَفٰی کتابتے کہ سعادت آثار اخوی خان محمد بیگ
فرستادہ بودند رسید واقعۂ چند کہ نوشتہ بودند نیک ست بکار خود سرگرم باشند وبذکر وفکر اوقات
را معمور دارند وآنکہ گاہے خود را گم مییابند بسیار خوب ست عزیزے گفتہ است اَشۡتَہِیۡ عَدَمًا
لَا اَعُوۡدُ اَبَدًا وآنچہ نوشتہ بودند کہ حضرت امیر سید علی ہمدانی ظاہر شدند یارہ بہ بندہ کدورت
نگاہ کردند مخدوما این نوع وقائع شایانِ اعتماد نیست شیطان دشمنے ست قوی درکمین میخواہد
کہ بہر کیف آدمی را از راہِ حق وصراطِ مستقیم بگرداند کسیکہ طالبِ حق باشد وراہِ وصول اوراجویان
حضرت امیر چون از وے کدورت تمند بوند اعتقاد ومحبت کہ بیش ازین بایشان داشتید بران مستقیم
باشید وبکاریکہ درپیش دارید محکم گیرید وباین نوع خواب وخیال از جا نروید وبزرگان گفتہ اند کہ مرید
یک پیر اگر رشدِ خود را درجائے دیگر بیشتر فہمد جائز ست کہ بے انکارِ پیر اول درجائے دیگر
ارادت آرد چہ مقصود حق ست جل وعلا فی الحقیقت پیر ہمان ست کہ درصحبت او رشد بیند
والسلام

مکتوب (۱۱۵) صد و پانزدہم

بملا حسن علی پشاوری در فضیلتِ استقامت بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ بعد الحمد و
الصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند احوال انجد ودمستوجب حمد ست اللہ تعالیٰ دوستان

را جمعیت دارد و باستقامت ظاهر و باطن نگهدارد و مدار کار بر استقامت ست اَلْاِسْتِقَامَةُ فَوْقَ الْکَرَامَةِ۔ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَةُ هُوْدٍ[۵۱] حدیث معروفست هرگاه سید انبیا سرور اتقیا علیه وعلی آله الصلوة والسلام چنین فرماید و امر[۵۲] استقامت آنحضرت را پیر سازد امثال ما بوالهوسان که هوس استقامت کنیم و دم از استقامت زنیم هوس و خیال ست بهرحال دست و پائے باید زد و سعی باید کرد که غرفی ازان بحر بیکران بدست آید و بکام جان برسد مَا لَا یُدْرَکُ کُلُّهٗ لَا یُتْرَکُ کُلُّهٗ قصهٔ استقامت شما که شنوده میشود خاطر بسے خوشحال میشود اَللّٰهُمَّ زِدْ مترصد نتایج باشند کتابتهائے آن برادر بتعاقب رسید مسرت بخش گردید ازین طرف در جواب کوتاهی رفته معذور خواهند داشت فقیر در نوشتن کاهلم و فرصت هم ندارم مامول از دوستان دعاست والسلام

مکتوب (۱۱۶) صد و شانزدهم

بفضیلت مآب سید اسمٰعیل در حقیقت فنائے اتم و تخلص تام از دقائق شرک خفی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفهٔ شریفهٔ سیادت و شرافت پناه رسیده مسرت بخش گردیده از صحت مزاج نگاشته بودند مسرت بر مسرت بخشید حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی ذٰلِکَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِهٖ تعالی از جدا شدن عدم از خود و لحوق آن بعدم صرف نوشته بودند نیک مبارک ست و مشعر ست از فنائے مطلق و مخبر از زوال عین و اثر بعد ازان ذکر و توجه و حضور و معرفت همه منسوب بآنجناب مقدس ست تا سر موئے از وجود بشریت باقی معانی مسطوره معلول ست و عائد باین بکلمهٔ نفی و اثبات اثبات الوهیت خود میکند لائق آنجناب نیست عارفے گفته است میتواند که ضمیر بحمده در کریمهٔ وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ[۵۳] عائد بشئے بود یعنی هر کس که تحمید و تسبیح میکند تسبیح و تحمید خود میکند و عائد باوست و بآنحضرت نمیرسد

[۵۱] عن ابن عباس قال ابو بکر یا رسول الله قد شبت قال شیبتنی سورة هود والواقعة والمرسلات و عم یتساءلون واذا الشمس کورت رواه الترمذی ۱۲ مشکوة باب البکاء [۵۲] قال تعالی فاستقم کما امرت ۱۲ [۵۳] این کریمه در سورهٔ بنی اسرائیل واقعه است ۱۲

تا جمیع مراتب نفی رابطے نکند و از دقائق شرک خفی نرہد نجات ازین مرض امکان ندارد این مرض
ناسور یست قوی کہ بہر دوا علاج پذیر نیست تا خلیل وار خس و خاشاک راہ را کہ مقوی این ناسور ست
بجاروب لا احب الآفلین نروبد و بسر منزل وجہت وجہی عبور ننماید بیخ ناسور بتمام
قطع نشود کسے کہ بحقیقت این تخلص پیوستہ ست و از دقائق شرک وارستہ است حکم عنقاء
مغرب دارد امثال ما بوالہوسان را گفت و شنود این سخنان ہم مغتنم ست واقعہ کہ دیدہ بودند از
مفارقت باطن از ظاہر و مشاہدہ ہمین حال در یاران نیک و مبارک ست حق سبحانہ ہمہ ما را بدرجۂ
کمال رسانند

مکتوب (۱۱۷) صد و ہفدہم

بمخدوم زادۂ عالی مرتبہ جامع علوم ظاہرہ و باطنہ صاحب کمالات اصلیہ مخدوم و مخدوم زادہ عالیجاہ
خواجہ محمد عبید اللہ در گرمی صحبت و افاضۂ فیوض و برکات طالبان بسم اللہ الرحمن الرحیم
بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست درین روزہا
بعد از رفتن شما شیخ عبد الاحد با فقیر نشست و برخاست میکند و بسیار سرگرم ست شب و روز در خدمت
حاضر ست حجرہ در خانقاہ گرفتہ میگذراند نشاۂ عجیب دارد ترقی بسیار کردہ است و شیخ بدیع الدین و
میر محمد باقر المشار الیہ موافقت نمودہ لوازم طلبگاری حسب الوسع بجا مے آرند بالجملہ معاملۂ این ہر سہ
عزیز روز بروز در ترقی ست و یاران دیگر ہم در ترقی اند و طالبان قطع علائق و اسباب نمودہ از اطراف
و اکناف میرسند و سرگرم کار خود اند و فیض مند میشوند تخلص و آزادی در اول قدم حاصل مینمایند
سردی و گرفتاری نصیب این بیحاصل آمدہ است و قرعۂ ہجر و دوری بنام او بر آمدہ است شرم آمد
کہ با این گرفتاری با مردم آزاد صحبت دارد ہیچگونہ خود را قابل مجلس این مردم نمے بیند و این بیت
موافق حال خود و حال اینہا مییابد بیت ما گرفتاریم بر ما ناوک بیداد ریز ٭ سنبل و گل در کنار
مردم آزاد ریز ٭ قدرت حق جل و علا سلطانہ باید دید کہ باوجود این سردی و افسردگی با جماعت
کہ نشست و برخاست مینماید شعلۂ شوق در اینہا پیدا میشود و آتش محبت شان مے افزاید کہ وسیلہ

آن از ماسوائے ربانی پیدا میکنند و ترقیات میفرمایند اَلَّذِیْ جَعَلَ لَکُمْ مِّنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا[۵۱] ہمان قصہ حجر و شجر حضرت موسیٰ ست علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام[۵۲] کہ از درخت سبز آتش خالص پید و دید بعد از ان شنید آنچہ شنید و از سنگ خارا[۵۳] چندین چشمہ آب کشید کہ سبب انتفاع جمع کثیر گردید باید دانست کہ مربی حقیقی و مرشد علی الاطلاق اوست تعالیٰ ع

از ما و شما بہانہ بر ساختہ اند + خوش گفت شعر ایشان نیند این ہمہ الحان ز مطربست +

بیت از تست طلسم این خزانہ + من ہیچ نہ ام درین میانہ + والسلام +

مکتوب (۱۱۸) صد و ہژدہم

نیز بمخدوم زادہ بلند درجہ صاحب کمالات اصلیہ و اقف اسرار لِیْ مَعَ اللّٰہِ حضرت خواجہ محمد عبید اللہ در شرح دید قصور و اشارت بر کمالات کہ فوق کمالات ولایت و نبوت ست و شمہ از کمالات صفت علم بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب مرغوب فرزند عزیز رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن دید قصور و اتہام آمال و مخبوی بر احوال علیہ و اذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود بلے ہر چہ باین جانب منسوبست خیریت و قبول از ان مسلوبست ہرگاہ ذات این کس شر و نقص بود منتسبان از ان قیاس باید کرد الشجرۃ تنبئ عن الثمرۃ ہر چند جلوہ خیر و کمال بیش بود دید نقص و شریت بیش بود بیت

معشوق اگر چہ گشت ہمخانہ ما + ویرانہ تر از اول ست ویرانہ ما + آنچہ از نقد وقت خود نوشتہ بودند کہ نسبت بیکیفی کہ اختصاص آن بہیچ لطیفہ از لطائف عالم امر و خلق نے فہمد کلیت را فرو میگیرد آنا کہ این معاملہ ورای کمالات ولایت و کمالات مرتبہ نبوت ست چہ این ہر دو کمالات شاید اختصاص باین لطائف دہ گانہ دارد حقیقت نماز ست کہ ازین خصوصیت برترست و کلیت

---

[۵۱] در آخر سورہ یٰسین واقع ست ۱۲ [۵۲] قال تعالیٰ فلما قضےٰ موسیٰ الاجل و سار باھلہ انس من جانب الطور نارا الخ سورۃ قصص ۱۲ [۵۳] قال تعالیٰ فقلنا اضرب بعصاک الحجر فانفجرت منہ اثنتا عشرۃ عینا ۱۲

را ازان بہرہ سَجَدَ لَکَ سَوَادِیْ وَخَیَالِیْ نشانِ آنست وحقیقت کعبہ وحقیقت قرآنی وآنچہ
فوق این حقائق ست ازین قبیل ست چہ قرآن وکعبہ را خصوصیت خاص ست بہ نماز وآنما فوق
چہ گوید کہ کلیت در رنگِ اختصاص ازان بارگاہ در راہ ست مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ وآنچہ از
انکشاف وتجلی صفتِ علم وحسن وجمال وغنج ودلال آنکہ این کس را از ہوش میبرد وقرب ومنزلتِ آن
بجنابِ قدسِ او سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی نوشتہ بودند بوضوح پیوست از کمال حسن وجمالِ این صفت
است کہ محبوب ترین صفات نزد حق تعالٰی این صفت ست وکرشمہ ودلال لازمۂ محبوب ست از کمال
وجمالِ اوست کہ با موصوف متحد میگردد چہ مقتضائے کمالِ محبت رفعِ اثنینیت ست فافہم لیکن
این حسنِ معنوی ست وجمال جمالِ بے کیفی مقیدانِ چون وکیف ازین حسن چہ دریابند حسن نزدِ
شان حسنِ صورت ست وجمال جمالِ کیف وچون آمیز آنکہ نشئہ بے کیفی وبے چونی ندا شتہ باشد
این حسن را نتواند دریافت وحسنِ معنی را از حسنِ صورت نتواند جدا ساخت وحسنیکہ ورائے صورت و
معنی ست خود امرِ جدا است باید دانست کہ بموجبِ این بیان اگر در حضرتِ خلیل وحضرتِ نوح عَلٰی
نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِمَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ معنی محبوبیت اثبات نمودہ آید مستبعد نبود چہ مبدءِ تعینِ این
ہر دو بزرگ نیز صفتِ علم ست لیکن فرق ست کہ آنجا شانِ علم ست کہ اصلا زیادتی ندارد بر ذاتِ
تعالٰی وتقدس واینجا صفت ست کہ زیادتی دارد نوشتہ بودند بعضے اسرار کہ بحقیقت محمدیہ
عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ مناسبت وارند ظہور میفرمایند آزادِ خجل مرکزِ مصاحبت
کہ ملاحت ست سازند یا نہ ظہور این اسرار مبارک ست واگر بطفیل اکابر ازین ہر گز بہرہ ور سازند

نور عَلٰی نور ست	مکتوب (۱۱۹) صد ونوزدہم	از کرم دور نبود

بحافظ ابو اسحاق در نصائح وتعبیر وقائع۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ
وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید

۱؎ یعنی آنچہ نوشتہ بودند بعضے اسرار کہ الخ مبارک ست الخ ۱۲

جناب حضرت رسالت پناه صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ وَسَلَّمَ را که در واقعه دیده اید و شیخ
عبد القادر را قُدِّسَ سِرُّہٗ نیز دیده و عنایت ها از ایشان مشاهده نموده و در واقعهٔ دیگر عزیزے
بشما عطا ها کرده و دران وقت دل چنان در حرکت آمده که قریب ترقیدن[1] بوده و در واقعهٔ ثالثه
حضرت جبرئیل را عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ دیده اید که حامل وحی و واسطهٔ رسالت
همه نیک و مبارک ست[2] و بشارت ست بر بشارت بکارِ خود نیک مقید باشند و مهما امکن بذکر و
فکر پردازند و درین فرصتِ قلیل توشهٔ آخرت را آماده سازند و در رضامندی مولائے حقیقی
جَلَّ شَانُہٗ بجان کوشند و اَحِبّه که دور افتاده را بدعاءِ سلامتی خاتمه یاد دارند نوشته بودند که از خواندن
رسالهٔ یاقوتیه چنان شوق در دل غالب آمده که ترکِ نوکری و خانمان نموده در صحبت برسد الخ مکرما
این شوق نعمتے ست عظمٰے مدارِ کار بر شوق و محبت ست و معامله ترقی و قرب وابسته بآن هرچند
دیدهٔ حسن بین چشمِ ادراکِ کمال و جمال روشن و تیز تر بود شوق و عشق بیفزاید و از ماسوائے معشوق
منقطع و بیگانه سازد و دریچهٔ معرفت در باطنِ او بکشاید بیت آنرا که بحسن دیده تیز ست
این عشق بلائے خانه خیز ست مخدوما چون جمع کثیر بشما وابسته اند و قرض بر ذمه دارید در
استعجالِ ترک توقف و تامّل درکار ست و تا حصولِ ترکِ حقیقی بترکِ حکمی قرار دهند و از ترکِ
صوری بترکِ معنوی کفایت بکنند اَلصُّوْفِیُّ کَائِنٌ بَائِنٌ شنوده باشید اے کَائِنٌ مَعَ الْخَلْقِ
صُوْرَۃً بَائِنٌ مِنْھُمْ حَقِیْقَۃً وَمَعْنًی وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا

مکتوب (۱۲۰) صد و بیستم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در بیانِ کمالِ فنا و نیستی و حصولِ کمالِ این معنی در صدیق اکبر و رجحانِ
ایمانِ او بدین سبب بر ایمانِ این امت و ایمائے بمعاملاتِ فوق بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اللّٰہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبهٔ کمال و اکمال رساند مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردیده نوشته بودند

[1] ترقیدن یعنی شگافته شدن ۱۲ [2] یعنی آنچه در هر سه واقعات دیده اید همه نیک و مبارک ست الخ ۱۲

که ہموارہ میخواہد کہ حقیقتِ حال خودرا بنویسد اما ازانجا کہ خودرا و احوالِ خودرا لائق آن نمیداند کہ بعرض
رساند معطل و حیران میماند مخدوما احوال را بنویسند و زود اورا در قلم آرند و بضم نفس را دانجا کا لفرما نیند
کہ باعثِ توجہِ غائبانہ میشود و راہِ گفتگو میکشاید نوشتہ بودند کہ الحال غیر از نیستی و گمنامی و سلبِ
کلّی در خود نمے بیند و تَخَلَّقُوْا بِاَخْلَاقِ اللّٰہِ الحال جلوہ گر گشت و کنہ قولِ بزرگے کہ فرمودہ ست
مصرع این جملہ شدی ولے مسلمان نشدی ٭ بالفعل ہویدا گردیدہ بلے مدارِ کار برین نیستی و سلبِ
کلّی ست و حقیقتِ تخلّق باخلاق اللہ نتیجۂ این نیستی کہ صیدِ ہستی بے دامِ نیستی صورت پذیر نیست
و اسلامِ حقیقی وابستہ باین نیستی و تخلّق ست تا رائحۂ از آثارِ سالک در میان ست در حقیقتِ اسلام
نقصان ست و از گردابِ شرکِ خفی نرستہ است و لبشر لا یذکرُ اللہ الا اللہ نہ بیوستہ شہسوار
یکہ تازِ میدانِ فنا و نیستی درین امت کہ خیر الامم ست صدّیقِ اکبر ست کہ در شانِ او آمدہ است
مَنْ اَرَادَ اَنْ یَّنْظُرَ اِلٰی مَیِّتٍ یَّمْشِیْ عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلَی ابْنِ اَبِیْ قُحَافَۃَ چہ تخصیص
ذکرِ ایشان باین کمال با وجودِ حصولِ آن در صحابۂ کرام نیز مُشعر بامتیازِ تمامِ ایشان ست درین
کمال لاجرم ایمانِ آنحضرت بر ایمانِ تمام امت راجح آمد کما ورد چہ کمالِ آن متفرع بر کمالِ
فنا و نیستی ست کما مرّ و لہذا اتحادے و نسبتے با آن سرور صلی اللّٰہ علیہ و آلہ وسلم پیدا کرد کہ
ہیچکس را میسر نشد مَا صَبَّ اللّٰہُ شَیْئًا فِیْ صَدْرِیْ اِلَّا صَبَبْتُہٗ فِیْ صَدْرِ اَبِیْ بَکْرٍ مَا
ظَنُّکَ بِاثْنَیْنِ اللّٰہُ ثَالِثُہُمَا مخدوما معاملہ وراثت و اسرارے کہ بسابقین در میان ست
درگرے این گفتگو ست و ثمرہ این نیستی ست و نتیجۂ اسلام حقیقی ست بلکہ بعضے ازان قبیل ست
کہ منوط بمحضِ فضل ست و مربوط بصرفِ محبت و ہیچ عمل منتج این کمال و مثمر این نوالِ بے زوال
نمیتواند شد اعمال در راہ میمانند عارف درین وقت خودرا از صورت و حقیقتِ شریعت بیرون مییابد
نہ بآن معنی کہ از اتیانِ احکامِ شرعیہ مستغنی میشود و محکوم امر و نہی نمیماند کہ آن کفر و الحاد ست بلکہ
امریست کہ تا بآن نرسی نہ دریابی مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ وَفِیْ ذٰلِکَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ٭
وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

لہ یعنی نوشتن احوال باعث احال الخ ۱۲

مکتوب صد و بیست و یکم (۱۲۱)

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در علامتِ محبتِ ذاتیه و شرحِ قبض و بسط و سرِ بستگی در کارِ سالک و برترقیِ
باطنِ او و معالجهٔ آن و منافعِ صحبتِ پیر و محبتِ مرید و بیانِ اقربیتِ این طریق از طرقِ دیگر [نسخه: افضلیت]
و نیز بیانِ آنکه این طریق البته موصل ست و در مداحیِ این طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه بِسْمِ اللّٰهِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد و الصلوٰة و ارسالِ التحیات میرساند احوال بهمه حال مستوجب
حمد ست المسئول من اللّٰه تعالیٰ عافیتکم و استقامتکم ظاهراً و باطناً مکاتیبِ شریفه
بتعاقب یکدیگر رسیده مسرت بخش گردید چون فقیر را از مدتے دردے که دارد آزارِ غالب بوده و طاقتِ
قلم گرفتن و نوشتن نبود بنابران در نوشتنِ جواب توقف افتاد درین ماهِ مبارک از حضورِ مسجد و
تراویح و ختمِ قرآن محروم ماند الحمد للّٰه که در ماهِ شوال نسبت بماهِ سابق در تخفیف بود الحال که ششم
ماه ذی القعده است چند روز ست که در ڈولی نشسته در مهمانخانه برمی آید و چند گھڑی با درویشان
صحبت میدارد هنوز به مسجد نرفته است که پاره مسافت دارد و قدرتِ نشستن بدو زانو و چهار زانو
نشده ست و لنعم ما قال بیت لَیْتَکَ تَحْلُوْ وَالْحَیٰوةُ مَرِیْرَةٌ ✦ وَلَیْتَکَ تَرْضٰی
وَالْاَنَامُ غِضَابٌ ✦ و بزرگان گفته اند که علامتِ محبتِ ذاتیه استواءِ انعام و ایلامِ محبوبست یعنی
محب از ایلامِ محبوب متلذذ شود در رنگ انعامِ او حضرتِ ایشان ما قدس اللّٰه سبحانه [نسخه: متلذذ بود]
بسره برنگاشته اند که ایلامِ محبوب زیاده لذت بخش ست نسبت بانعامِ او زیرا که در انعام مراد
محبوب مشوب ست بمرادِ نفس و در ایلام خالص مرادِ محبوب ست و خلافِ مرادِ نفس شتان ما بینهما
و این از جملهٔ غرائب ست بیت اگر مرادِ تو ای دوست نامرادیِ ماست ✦ مرادِ خویش
دگر بار من نخواهم خواست ✦ آنچه از کیفیت مشغولی بندگانِ حضرتِ سلمه اللّٰه تعالیٰ علیٰ رؤس
العالمین نوشته بودند که بدولت فرمودند که محظوظ ایم و روز بروز در باطنِ خود جمعیت بیشتر
مییابیم و گاه گاه رفتگی و غیبتے روی میدهد و گاه گاه عنایتِ حق تعالیٰ را در بارهٔ خود بسیار مییابیم [نسخه: محو و بیخودی]

از مطالعۂ آن بسیار خوشحالی رو نمود الله تعالی این معامله را هر روز به سازد اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْب
و گاهے اگر قبض روئے نماید ازان دلتنگ نباید شد که سالکان را در اثنائے سلوک روئے میدهد و
سبب ترقی شان میشود و قبض و بسط هر دو داخلِ احوال اند گویا از ارکان این راه اند قابض و باسط
هر کدام از اسماءِ الٰهی اند تعالی سالک گاهے موردِ یک اسم ست و گاهے مظهرِ اسمِ دیگر لیکن معاملۂ قبض
و بسط تا زمانے ست که سالک در تلوینات احوال ست و چون معامله از تلوین به تمکین آید قلب و سائر
لطائفِ عالمِ امر از تلوینِ احوال وا رهد و از تقلبِ قبض و بسط آزاد گردد آنزمان نسبتِ باطن
از زوال و خلل محفوظ گشته بدوامِ وقت و استمرارِ حال متصف شود درین هنگام اگر قبض ست بر
ظاهر و صورت ست و بباطن و لطائف اثر سرایت نمیکند باید دانست که بستگی در کارِ سالک و ظهورِ
بیرونقیِ باطن او گاه باشد که بواسطۂ قبض بود که از احوال ست کما مر تفصیله و گاهے بجهت
ارتکابِ زلت و غلبۂ صفاتِ بشریت ظلمتے بر باطن طاری میشود و بیرونق سازد و انوارِ ذکر را
مستور گرداند درین وقت توبه و استغفار در کار ست و انابت و تضرع ناگزیر تا کدورتِ بشریت
و ظلمتِ زلت از میان رخت بربندد و انوارِ ذکر و طاعات روشن شود و چون تفرقه میانِ قبض
و کدورتے که از راه زلت یا ظهورِ صفاتِ بشریت بود متعسر ست استغفار و انابت بهر حال نافع
و سودمند انبیاءِ کرام عَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالْبَرَکَاتُ وَعَلٰی اٰلِهِمْ هر چند که از گناهان معصوم اند
لیکن بواسطۂ لوازمِ بشریت گاهے غین و پرده بر باطنِ شان می آید و محتاج باستغفار میشوند فی
الحدیث[1] اِنَّهٗ لَیُغَانُ عَلٰی قَلْبِیْ وَاِنِّیْ لَاَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فِی الْیَوْمِ سَبْعِیْنَ مَرَّةً و گاهے
بود که این بستگی بجهتِ ضعفِ نسبتِ باطن باشد و چون نسبت قوت پیدا نکرده ست گاهے
ظهور میکند و گاهے مستور میشود در حالتِ بعدِ صوری و غیبت از مرشد بیش از ملکه نشدنِ نسبت
این ضعف روئے میدهد و علاجِ آن صحبتِ راهبر ست و توجهِ او تا نسبت قوة پذیرد و ملکه شود و
بسر حدِ فنا رسد توجهِ مرشد در صورتِ ثانیه که بواسطۂ زلت ظلمتے طاری شده باشد نیز نافع ست

[1] رواه مسلم و ابوداؤد و النسائی ۱۲ حصن حصین

توجهِ پیرِ کامل کوه کوهِ ظلمات و کدورات را از هر راه که پیدا شده باشد از مریدِ صادق بر میدارد و تطهیرِ باطنِ او میفرماید و در قبض نیز این توجه سودمندست بزودی در بسط مے آرد و راهِ ترقی را بروے میکشاید بالجمله مدارِ کار بر صحبت و توجه ست که با محبت و سپرد جمع شود از یک جانب محبت و سپرد و از جانبِ دیگر توجه محبتِ تنها بے توجهِ راهبر میتواند که نافع شود و ترقی بخشد اما توجهِ محض بے محبت قلیل النفع ست محبت ست که معانی خفیهٔ پیر را جذب مینماید و کمالاتِ مخصوصهٔ او را بخود میکشد و فنا فی الشیخ بلکه فنا فی الله پیدا مے آرد و چون از طرفین صفاتِ مذکوره پدید آید امید ست که راهِ ترقی کشاده شود و بزودی بمنزلِ مقصود برسد و در راه نماند حضرتِ خواجه نقشبند قدسنا الله تعالى بسره الاقدس فرموده اند که طریقِ ما اقربِ طرق ست و نیز فرموده اند که از حق سبحانه و تعالی طریقے خواسته ام که البته موصل باشد اقربیتِ این طریق از طرقِ دیگر بواسطهٔ آن ست که ابتدائے این طریق از جذبه است که متضمنِ سلوک ست و سلوک در ضمنِ آن قطع مینماید و جذبه که بے سلوک بود چنانچه بعضے از مجذوبانِ ابتر را میباشد نزدِ این اکابر از حیزِ اعتبار ساقط ست و مثمرِ ولایت نیست و چون جذبه محبت بخش ست سالک بقلابِ جذبه و محبت در آویخته بمنازلِ قرب و وصل میگردد و بسهولت قطعِ منازلِ سلوک مینماید لاجرم راه اقرب میشود و در طرقِ دیگر چون ابتدا از سلوک ست بریاضات و مجاهدات قطعِ منازلِ سلوک مینمایند و عمرے دران صرف میکنند بعد ازان معامله بجذبه میرسد و راه دراز میشود و درین طریق سلوک در ضمنِ جذبه بحصول مے پیوندد و راه اقرب میگردد سلوک از جانبِ طالب ست پس راه رفتن باشد و جذبه از جانبِ مطلوب ست پس راه بردن بود از رفتن تا بردن فرق ست بسیار جَذبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَازِی عَمَلَ الثَّقَلَیْنِ و آنچه فرموده که این طریق البته موصل ست بیانش آنست که مواقعِ توقفات و موانعِ وصولِ سالک یا جذبِ ابتر ست که بسلوک جمع نشده است یا سلوکِ ابتر است یعنی سلوک باشد بے جذب و درین طریق نه سلوکِ خالص ست و نه جذبِ ابتر جذبه ایست متضمنِ سلوک پس باعثِ توقفِ سالک و سدِ راهِ او درین طریق هیچ نشد غیر از سستی طالب طالبِ صادق

که در صحبتِ کاملِ افتد و شرائطِ طلب که اکابر قرار داده اند بجا آرد امید ست که البته واصل گردد و آنچه گفتیم که در صحبتِ کامل افتد زیرا که از ناقص کامل نیاید ناقص خود واصل نیست دیگرے را چگونه واصل سازد و پس اختیارِ این طریق طالب را اَولی و اَنسب باشد و ایضاً این سلسلۂ علیّه بصدّیق اکبر رضی میرسد بخلافِ سائرِ سلاسل و وسیلۂ ایشان بجنابِ حضرتِ سرورِ انبیا عَلَیْهِ وَ عَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ حضرتِ صدیقِ اکبرست هر چند وسیله قوی تر بود راهِ وصول اَقرب بود و قطعِ منازل زودتر نموده آید و آنچه در عباراتِ اکابرِ این سلسلۂ علیّه واقع میشود که نسبتِ ما فوقِ همه نسبتهاست درست ست چه نسبتِ شان نسبتِ حضرتِ ابوبکر صدّیق ست که افضلِ بشرست بعد از انبیاءِ کرام عَلَیْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و ایضاً مدارِ این طریقِ عالی بر التزامِ سنت ست و اجتناب از بدعت اکابرِ این طریق عمل بعزیمت را تا ممکن از دست نمیدهند و برخصت نمیگرایند اذواق و معارف را خادمِ علومِ دینیه دانسته جواهرِ نفیسۂ شرعیّه را در رنگِ طفلان بجوز و مویز و خد و خال عوض نمیکنند و بترهاتِ صوفیه مغرور نمیشوند از نص بفص نمیگرایند و از فتوحاتِ مدنیه بفتوحاتِ مکیه التفات نمیفرمایند ازینجاست که وقتِ ایشان بر دوام ست و حالِ ایشان بر استمرار نقوشِ ماسوی از باطنِ شان بر نهجے منتفی میشود که اگر هزار سال تکلف در اخطارِ ماسوی نمایند میسر نشود آن تجلی ذاتی که دیگران را کالبرق ست این بزرگان را دائمی ست حضورے که غیبت در قفائے آن باشد نزد این عزیزان از حیزِ اعتبار ساقط ست رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ صفتِ ایشانست حضرتِ خواجه احرار قَدَّسَ اللّٰهُ سِرَّهٗ فرموده اند که خواجگانِ این سلسلۂ علیّه قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰی اَسْرَارَهُمْ بهر زراقی و رقاصے نسبت ندارند کارخانۂ ایشان بلند ست ؎ حیف باشد شرحِ او اندر بیان ٭ همچو رازِ عشق باید در نهان ٭ لیک گفتم وصفِ او تا ره برند ٭ پیش ازان کز فوتِ آن حسرت خورند ٭

مکتوب صد و بیست و دوم (۱۲۲)

بسلطانِ وقت مد ظله در فضائلِ سجده و ترغیب بر ترقی از ذکرِ لسان بذکر و بیانِ تنزیه و تقدیسِ او تعالی

ت حضرت مجدد الف ثانی قدس سره در مکتوب ... دفتر اول مکتوب ۱۰۰-(۱۳۱) این مضمون فرموده اند -

وبیانِ آنکہ او سبحانہٗ ورائے تجلیات و مشاہدات و اسما و صفات باید جُست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ
الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِهٖ مُحَمَّدِنِ الْمُصْطَفٰی
خَیْرِ الْوَرٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی اٰلِهِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی وَاَصْحَابِهٖ اَصْحَابِ
الْمَقَامَاتِ وَالدَّرَجَاتِ الْعُلٰی قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ مَا مِنْ حَالَۃٍ
یَکُوْنُ عَلَیْهَا الْعَبْدُ اَحَبَّ اِلَی اللّٰهِ تَعَالٰی مِنْ اَنْ یَّرَاهُ سَاجِدًا یُعَفِّرُ وَجْهَهٗ فِی التُّرَابِ[۱]
وَاَیْضًا فِی الْحَدِیْثِ السَّاجِدُ یَسْجُدُ عَلٰی قَدَمَیِ اللّٰهِ تَعَالٰی فَلْیَسْجُدْ وَلْیَرْغَبْ وَلْیَسْئَلْ
وَاَیْضًا فِی الْحَدِیْثِ اِذَا سَجَدَ الْعَبْدُ طَهَّرَ سُجُوْدُهٗ مَا تَحْتَ جَبْهَتِهٖ اِلٰی سَبْعِ اَرَضِیْنَ وَ
اَیْضًا فِی الْحَدِیْثِ طُوْبٰی لِمَنْ تَوَاضَعَ فِیْ غَیْرِ مَنْقَصَۃٍ وَذَلَّ فِیْ نَفْسِهٖ مِنْ غَیْرِ مَسْئَلَۃٍ وَ
اَنْفَقَ مَالًا جَمَعَهٗ فِیْ غَیْرِ مَعْصِیَۃٍ وَرَحِمَ اَهْلَ الذُّلِّ وَالْمَسْکَنَۃِ وَخَالَطَ اَهْلَ الْفِقْهِ وَ
الْحِکْمَۃِ وَطُوْبٰی لِمَنْ عَمِلَ بِعِلْمِهٖ وَاَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهٖ وَاَمْسَکَ الْفَضْلَ مِنْ قَوْلِهٖ رَوَاهُ
الطَّبَرَانِیُّ کمترینِ دعاگویان بعرضِ خادمانِ عتبۂ علیہ دعا کفانِ سُدّۂ سنیہ حضرتِ ناصر الملۃ
والدین مُرَوّجِ الاسلام و مؤیّد المسلمین خلیفۃ اللہ تعالیٰ فی الارضین میرساند کہ این مسکین باوجود
کم بضاعتی و دور از کاری از دعائے سلامتیِ جان و ایمانِ آنحضرت فارغ نیست و از طلبِ ترقیِ
درجات و استقامتِ صوری و معنوی غافل نہ مصرع این دُعا از من و از خلقِ جہان آمین باد
حضرتِ سلامت برادرِ دینی شیخ عبد العلیم کتابتے باین فقیر نوشتہ بودند و از جمعیتِ باطنیِ آنحضرت
و اشتغال و تقیّد باین امرِ جلیل القدر مندرج ساختہ شکرِ خداوندی جلّ سلطانہٗ بجا آوردہ کہ با
این ہمہ اشتغالِ صوریہ دلِ حقیقت بین را تعلقے ست خاص بمطلوبِ حقیقی و شوقے ست مخصوص بمقصودِ
تحقیقی امید ست کہ این تعلّق روز بروز زیادہ شود و نائرۂ اشتیاق قوت پذیرد تا از ذکرِ بمذکور رسانند
و از دال بمدلول برد و از لفظ بمعنے کشد خوش گفت شعر قومے ز وجودِ خویش فانی + رفتہ
ز حروف در معانی + اطلاقِ اسم و معنی و غیرِ آن در آنحضرت جلّ و علا از تنگیِ میدانِ عبارت ست و الّا

[۱] من العفر والتعفیر خاک آلود کردن ۱۲

آنجا ہمہ آنست کہ برتر زبیان ست آورا سبحانہ وراء لفظ و معنی باید طلبید و وراء آفاق و انفس و وراء وراء آن وراء
تجلیات و ظہورات و وراء توحید و اتحاد و وراء مشاہدات و مکاشفات باید جست بیت
تو از خوبی نمے گنجی بعالم + مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش + مقصود از سیر و سلوک رفع حجب ست حجب
وجوبی بود یا امکانی نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند و عنقا را شکار نمایند بیت عنقا شکار کس نشود
دام باز چین + کانیجا ہمیشہ باد بدست ست دام را + این کمال مقتبس از مشکات نبوت ست مقتبس است از مشکات نبوت
واین دید نتیجۂ ولایت انبیا ست علیہم الصلوات والتسلیمات آحادے را از امتیان کہ بکمال
ایشان علیہم البرکات بہ تبعیت و وراثت رسیدہ اند و از شراب صحو شان جرعہ چشیدہ سیر بر گشتہ
اند ازین کمال نصیبے ست اہل سکر از ارباب ولایت کمال را در شہود و مشاہدہ دانستہ اند و بہ تجلیات
خورسند و ملتذ اند و بتوحید و اتحاد در رفتہ این جماعہ ہر چند از حجب امکانی و ظلمانی بر آمدہ اند لیکن
در حجب نورانی و وجوبی ماندہ اند و از ان راہی نیافتہ و شہود آنرا شہود حق و تجلی او دانستہ میگویند شہود و تجلی حق دانستہ
تجلی ذات برقی ست یعنی کالبرق الخاطف ست باز در پردہ مے آید و این اکابر کہ بکمالات وراثت متحقق
گشتہ اند و توحید و اتحاد را در راہ گذاشتہ اند و از تجلیات و ظہورات بالا رفتہ و از شہود و مشاہدہ در گذشتہ
و از حجب بتمام بر آمدہ و بیقین دانستہ اند کہ این شہود نہ شہود اوست سبحانہ و این متجلی نہ ذات مقدس
اوست تعالی بلکہ ظہور صفتے ست از صفات و کمالے از کمالات اوست کہ حجاب ذات است و طالب ذات
اقدس بشہود صفات و کمالات او خورسند نشود و آرام نگیرد لاجرم خلیل وار لا احب الآفلین گویان
در انی وجہت وجہی خوانان بماوراء آن شتافتہ اند و از اسم و صفت جز ذات نخواستہ تعالی و تبارک
و تقدس بیت بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم + کہ نو پروازم و شاخ بلند آشیان دارم +
رزقنا اللہ سبحانہ ایمانا بہذہ المعانی و شربا من ہذا المشرب انوار آفتاب
جہانداری و سلطنت و آثار برکات و استقامت و ترویج ملت روز افزون باد الحمد
للہ اولا و آخرا والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائما و سرمدا
وعلی آلہ الکرام و صحبہ العظام +

مکتوب (۱۲۳) صد و بست و سیوم

بخواجہ الملکی جعفر خان در سرِ سیرِ معشوق در عاشق و جامعیتِ قلبِ عارف بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

حقیقتِ جامعہ قلبیہ مرآتِ جمالِ لایزال باد فِی الۡحَدِیۡثِ الۡقُدۡسِیِّ لَایَسَعُنِیۡ اَرۡضِیۡ وَلَاسَمَائِیۡ

وَلٰکِنۡ یَسَعُنِیۡ قَلۡبُ عَبۡدِیَ الۡمُؤۡمِنِ قلبِ انسانی از راہِ تصفیہ چون بکمالِ خود برسد قابلیتِ

آن پیدا میکند کہ اسرارِ وجوب و انوارِ قدم در مرآتِ او جلوہ فرمایند و سیرِ معشوق در عاشق پدید

آید اشارت باین سیر کردہ است ہر کہ گفتہ **بیت** آئنہ صورت از سفر دور ست ٭ کان پذیرائے

صورت از نور ست ٭ درین ہنگام دل را آنقدر وسعت ست کہ طبقاتِ سموات و زمین را در جنبِ

آن مقدارے نمے بیند شیخ بایزید بسطامی قُدِّسَ سِرُّہٗ درین مقام گفتہ اند اگر عرش و ما فیہ را

در زاویہ قلبِ عارف بنہند عارف را از فراخیِ قلب ہیچ احساس بآن نشود شیخ جنید در شرح

و تائیدِ آن میگوید کہ حادث چون بقدیم مقترن گردد آنرا اثر نماند یعنی عرش و ما فیہ کہ حادث ست

در جنبِ قلبِ عارف کہ محلِ ظہورِ انوارِ قدم ست نسبتِ محو و تلاشی دارد محسوس کجا شود باید دانست

کہ از لفظِ یَسَعُنِیۡ قَلۡبُ عَبۡدِیۡ و از سیرِ معشوق در عاشق کسے معنیِ حلول و اتحاد نفہمد

کہ او تعالیٰ ازان منزہ و مبرا است امریست[1] بے کیف کہ بر اربابِ آن واضح و ہویدا است مَنۡ لَمۡ یَذُقۡ

لَمۡ یَدۡرِ ہر آنچہ از ان در تعقل و تخیلِ ما در آید حق سبحانہ ازان پاک و برتر ست **بیت**

اتصالے بے تکیُّف بے قیاس ٭ ہست ربّ الناس را با جانِ ناس ٭ حق سبحانہ و تعالےٰ

امثالِ ما را ایمانے باین معانی دہاد و شربے ازین مشرب روزی کناد ٭

مکتوب (۱۲۴) صد و بست و چہارم

بخواجہ احمد بخاری در شرحِ حالِ یارانِ او و تعبیرِ واقعہ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ بَعۡدَ الۡحَمۡدِ وَ

[1] یعنی گنجائے او تعالیٰ در قلبِ مومن و سیرِ معشوق در عاشق امریست بے کیف الخ ١٢

الصلوٰۃ واکمل التحیات میرساند مکتوب شریف رسیدہ خوشوقت ساخت اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقی داردو بر جادۂ شریعت و سنت استقامت دہد فقیر بعد آمدن سرہند آزار و ضعف بسیار کشید الحمد للہ والمنۃ کہ درین ایام فرصت ست و روز بروز ضعف کم شدہ مے آید و یک دو وقت در ڈولی نشستہ بیرون ہم مے برآید و بیاران صحبت میدارد بیت من از تو روئے نہ پیچم گرم بیازاری * کہ خوش بود ز عزیزان تحمل خواری * نوشتہ بودند کہ سیادت پناہ سید محمد وفا در طے مراتب از سنی زیادہ میگویید و آنچہ اول چشم پوشیدہ میدید الحال در چشم وا مے بیند بلے سید مذکور خیلے مستعد ست و قابل اما صحبت او قلیل ست والا المشیت او تعالی سبحانہ ترقی بسیار کناد از مطالعہ این حال بسیار محظوظ شدیم و آنچہ یکے از منتسبان شما دیدہ است کہ در پیش شما نعمتے ست کہ مردم ہفت اقلیم و وحوش و طیور از آن بہرہ میگیرند و نشان خاطر شان میشود بشارتے ہست بزرگ لیکن چون معاملہ خوابست تا چہ تعبیر باشد بہر حال از استعداد او مشعر ست از قوہ بفعل آمدن امر دیگر ست بسا ست کہ اعوان و انصار صاحب معاملہ را این قسم چیزے مے بینند والامر عند اللہ تعالیٰ والسلام اولاً و آخراً *

مکتوب صد و بیست و پنجم (۱۲۵)

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در بعضے از اسرار خاصۂ صلوٰۃ و تعبیر وقائع بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی والسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصاً علی سید الوری محمد ن المصطفی صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ التقی اما بعد مکتوب مرغوب کہ متضمن اذواق و اشواق بودہ رسیدہ است مسرت بخش گردید حق سبحانہ ابواب ترقیات را مفتوح دارد و باعلی مرتبہ کمال برساند و حلاوت و رقت در ذکر و تلاوت و نماز زیادہ گرداند و از حقیقت قرآنی و حقیقت صلوٰۃ بہرۂ کامل ارزانی فرماید نماز مقصود برین صورت نیست در عالم غیب حقیقتے دارد کہ فوق سائر حقائق ست و در حدیث شریف یا محمد

فَاِنَّ اللّٰہَ تَعَالٰی یُصَلِّیْ گویا ایمائے بآن حقیقت ست تا کدام صاحب دولت بود کہ ازان حقیقت اطلاع یابد و گلے از گلشن نہائے آن یحبّند و صلوۃ او بآن حقیقت شرفِ اقتدا یابد و شرکتِ تجریہ پیدا کند و از راہِ اتحادِ قرائتِ امام و ماموم قربِ خاص حاصل نماید و با قرائتِ امام کہ فی الحقیقت قرائتِ اوست متلبس گشتہ در رنگ کلامِ نفسی ہم آغوشِ مطلوب گردد خوش گفت بیت اندر سخنِ دوست نہان خواہم گشتن ✦ تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخوانند از حضرتِ ایشان ما قدسنا اللّٰہ سبحانہ بسرہ العزیز شنودہ ایم کہ کلام را در رنگِ علمِ اتحادے ست با متکلم کہ صفتِ دیگر را نیست پس ازین راہ قرب و منزلت را در یاب فہم مَن فہم تا کجا اسرارِ نماز را بیان نماید مصرع قلم اینجا رسید و سر بشکست ✦ دو واقعہ کہ در بارہ این دور از کار دیدہ اند یکے آنکہ شخصے اشارت بجانبِ این مسکین کردہ بزبانِ عربی میگوید کہ فلانے ازین قسم ولی اللّٰہ ست کہ حق تعالیٰ او را اختیار کردہ است و فوقِ او ولی اللّٰہ نیست واقعۂ دیگر آنکہ بزرگے اشارت باین درویش کردہ میگوید کہ ہر کہ او را بہ بیند یا باو مساس کند او بہشتی ست واضح گردید فقیر ہرچند قابلِ این خطاب نیست لیکن چون امثالِ شما عزیزان این طور چیزے بہ بینند البتہ محملے خواہد داشت یا موافقِ حسنِ ظن خود دیدہ اند در نفس الامر ہرچہ باشد بیت چشم دارم کہ بداشکِ مرا حسنِ قبول ✦ آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را ✦ دو واقعۂ دیگر کہ برخورداری شیخ محمد دیدہ است ہر دو نیک و روشن ست حق تعالیٰ سبحانہ بمراتبِ کمال رساند و معانیِ مکنونہ را از قوۃ بفعل آرد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ ✦

مکتوب صد و بست و ششم (۱۲۶)

بخواجہ امان اللّٰہ قاضی زادہ برہان پوری در تعبیرِ واقعہ و شرحِ حدیثِ معراج یا محمد انا و انت الحدیث بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب شریف رسید موجبِ مسرت گردید اظہارِ شوق نمودہ بودند حق سبحانہ آتشِ شوق را مشتعل سازد

تا از ماسوی تمام برہاند و بسرادقاتِ قرب برساند و آنچه در واقعه دیده اید که جنابِ حضرتِ رسولِ خدا
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم در مجلسے نشسته اند و مردم در جیبِ راست نشسته اند و شما هم در آن
مجلس نشسته ذکرِ نفی و اثبات بحبسِ نفس میکنید و معنائے آنرا به لا موجود الا الله تصور مینمائید
شخصے از آن مجلس بشما میگوید که تو مگر وجودِ پیغمبر را هم نفی میکنی و ایشان را نیست میسازی من
میگویم که آن سرور را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم نیست نمیسازم درین ولا هوشیار شدید
مخدوما صوفیهٔ کرام که نفیِ وجود از ماسوی مینمایند نفیِ وجود اصالتاً مینمایند و باستقلال موجود نمیدانند
چه وجود نزدِ ایشان از اخصِ اوصافِ اوست تعالیٰ و دیگرے را در آن شرکت نمیدانند اگر در
ممکن وجود ہست پرتوِ وجودِ اوست تعالیٰ وسبحانه و مستفاد و مستعار از آن حضرت این وجودِ ظلی در جنبِ
وجودِ واجب تعالیٰ هالک و لاشے مینماید و قابلِ نفی ہست و نزدیک ہست که از موہومات و متخیلات شمرده
آید کُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ[1] نصِ قرآنی ہست بلے اَلْمُحْدَثُ اِذَا قُوْرِنَ بِالْقَدِیْمِ لَمْ یَبْقَ لَهٗ
اَثَرٌ پس وجود بالاصالة والاستقلال از ممکن همه وقت منتفی ہست و وجودِ ظلی ثابت عوام و خواص و
انبیا علیهم الصلوات والبرکات و غیر انبیا همه درین معنی برابر اند و وجودِ همه مستعار و مستفاد و
وجودِ مستقل و اصیل خاصهٔ حضرتِ ذوالجلال ہست پیغامبر صلی اللہ تعالیٰ علیه وعلیٰ آلہٖ وسلم
شبِ معراج خود را نفی کرد و در جنبِ واجب الوجود تعالیٰ و تقدس خود را نیست تصور نمود آنجا که فرمود
اَللّٰهُمَّ اَنْتَ وَمَا اَنَا وَمَا سِوَاكَ تَرَكْتُ لِاَجْلِكَ اگر گویند در حدیثِ معراج که نقل میکنند یا محمد
اَنَا وَاَنْتَ وَمَا سِوَاكَ خَلَقْتُ لِاَجْلِكَ حق تعالیٰ اثباتِ حبیب خود کرد پس آن سرور صلی
اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم چرا نفیِ خود نمود که در جواب فرمود اَللّٰهُمَّ اَنْتَ وَمَا اَنَا وَمَا سِوَاكَ
تَرَكْتُ لِاَجْلِكَ گوییم که میتواند که اثبات باعتبارِ وجودِ موهوب که بولادتِ ثانیه مربوط ہست
باشد و نفی باعتبارِ عدمیتِ اصلی و فقرِ جبلی که نصیبهٔ ممکن ہست بود یعنی حق سبحانه چون حبیبِ خود
را باظهارِ نعمتِ عظمیٰ بنواخت که وجودِ موهوب و بقاءِ ذات که ترا عطا شده ہست هیچکس را میسر نشده

[1] این کریمه واقع ست در آخر سورهٔ قصص و پارهٔ امن خلق ۲۰ ۱۲

است وہمہ راطفیلی تو کردہ ام آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام از راہِ تواضع وہضمِ نفس نظر بر عدمیتِ ذاتی وفقرِ جبلی نمودہ نفیِ خود کردند ونعمت را بآنحضرت حوالہ ساختہ اثباتِ او کردند چنانچہ پادشاہے بر یکے از نوکرانِ خود بر سرِ عنایت شدہ تعدادِ نعمتہائے خود بروے نماید واو را سربلند سازد واو از راہِ حسنِ نشأہ کہ دارد از روئے تواضع نفیِ خود نماید وفقر واحتیاجِ قدیمی یاد کند وبگوید کہ من ہیچ نیستم واین ہمہ نعمتہائے از تست بیت از تست طلسمِ این خزانہ *

من ہیچ نیم درین میانہ * من ذرہ خاکِ آستانم * تو میطلبی برآسمانم * ہم گنج توئی وہم تو گنجور *

من دست تہی فشاندم از دو * وقائع دیگر ہم نیک وروشن ست اللہ تعالی بمراتبِ کمال ترقی دہاد والسلام اولاً وآخراً

مکتوب صد وبست وہفتم (۱۲۷)

بخواجہ مومن قاضی زادہ برہانپور در خصائصِ نماز ورفعِ آثارِ بشریت واسرارِ محبت ودر شرحِ احوالِ او کہ نوشتہ بود کہ در تلاوتِ قرآن الفاظے کہ از زبانِ مے برآید بعینہ از تمام اعضاء مے برآید گویا ہر موئے زبانے ست ولذتِ بسیار پیدا میشود وحرکات وسکنات اکثر اوقات رجوع بآن جنابِ اقدس میشود بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ وارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ شریف رسید مسرت بخش گردید چون متضمنِ احوال واذواقِ سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود اللہ تعالی ہموارہ در ترقیات دارد واز عجب وپندار دور گرداند نوشتہ بودند کہ در نماز حالتے روے میدہد کہ حجاب از میان برمیخیزد وہر رکنے کہ ادا مینماید باز عود کردن بر رکنِ دیگر ذوق نمیشود وخطرۂ غیر اصلاً نمیگذرد وخوفِ بسیار در آن وقت پیدا میشود وخود را مانند خس وخاشاک ہم نمے یابد بدانند کہ در حدیث شریف آمدہ است در نماز حجابے کہ درمیانِ مصلی وپروردگار است برداشتہ میشود وحضرتِ ایشان ما قدس سنا اللہ تعالی سبحانہ برنگاشتہ اند کہ این رفعِ حجاب مخصوص بنماز منتہی ست شکرِ خدائے عز وجل برین نعمتِ عظمی بجا آرند ودر ازدیادِ کیفیتِ او کوشند ونماز را باداب وشرائط وطولِ قنوت بجا آرند قربے کہ در حینِ اداے او ست بیرونِ آن نیست

قیام قرأت

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا[1] پارهٔ از اسرارِ نماز در کتابتِ اخوی اعزی شیخ ابو المظفر بقلم آمده است اگر آن را مطالعه نمایند ظاهرا حظ کنند نوشته بودند که در دیدنِ اشیاها مانندِ آبِ روان و صحرا و درخت و جز آن رقتے پیدا میشود و اسرارے معلوم میگردد که هرگز در بیان نیاید و در مشغولی حالتے رو میدهد که هستی از میان برمیخیزد و مقامِ حیرت پیدا میشود همه این احوالِ نجیده و پسندیده است حق سبحانه بکمالِ نفی و حقیقتِ انتفا برساند تا آثارِ بشریت بتمام از میان رخت بربندد و لَا یَذْکُرُ اللّٰهَ تَعَالیٰ اِلَّا اللّٰهُ جلوه فرماید نوشته بودند که هرگاه که تو متوجه میشوم مقامے پیدا میگردد و نشئه محبت از آن طرف وارد میشود که چه نویسد مخدوما این همه اذواق از آن نشئه پیدا است و این دید از این محبت هویدا مدارِ کارِ محبت است که سببِ ظهور و اظهار گشته است محبت است که سرِ مکنون و گنجِ پنهان را بجلوه گاهِ بروز آورده محبت است که خرقِ حجب مینماید و بوصلِ عریان میرساند نوشته بودند در تلاوتِ قرآن الفاظے که از زبان برمی آید بعینه از تمام اعضا مے برآیند گویا هر موئے را زبانے هست و لذتِ بسیار پیدا میشود و حرکات و سکنات اکثر اوقات برجوع بآنجناب اقدس میشود مخدوما هنگامِ استیلائے ذکر هر عضو بذکر مے درآید خصوصیت بدل و سائرِ لطائف نمیماند اگر در تلاوت هم این معنی روئے نماید و همه اعضا در تلاوت آیند گنجایش دارد و نیز بنده چون باستماعِ کلامِ ربانی مستعد میگردد و بکلیتِ خود استماع مینماید خصوصیت بحاسه سمع ندارد اگر تلاوت هم بکلیتِ خود نماید چه عجب مانا که سرِ این معامله آنست که هر حکمے که بآنجنابِ اقدس منسوب است بکلیت است که تبعض و تجزی آنجا محال است اگر تکلم است بکلیت است و اگر استماع است هم بکلیت است گفته اند ذَاتُ اللّٰهِ کُلُّهٗ عِلْمٌ وَکُلُّهٗ قُدْرَةٌ وَکُلُّهٗ اِرَادَةٌ عَلٰی هٰذَا الْقِیَاسِ و عارفِ متخلق بحکمِ تخلق نیز بکلیتِ خود متکلم میشود و بکلیت مستمع علی هذا القیاس این معنی در تکلم بکلامِ الٰهی بیشتر متجلی است چه این همان کلام است که حق سبحانه بکلیت بآن متکلم است والسلام اولاً و آخراً

---

[1] بدانکه این کریمه واقع است در آخر سورهٔ طٰهٰ از پاره قال الم اقل ۱۶ که نوشته آیه ۱۳۲ حق سبحانه و تعالی

مکتوب صد و بست و هشتم (۱۲۸)

بشارت بحصول

نصیبے

به محمد باقر لاهوری در شرح احوال او و بشارت او بحصول مقامات عالیه و اسرار سنیه و بیان آنکه عروج لطائف عالم امر تا کجاست و نصیب عناصر اربعه از کجا و حل شبه که بر تفوق حقیقت قرآنی بر کمالات نبوت نموده و بیان آنکه نصیبے از ذات غیر صاحب قیومیت را لحوق بحقیقة الحقائق غیر محمدی المشرب را از راه ضمنیت الشیخ ممکن ست بلکه واقع و در شرح احوال یاران او و ترغیب بر خدمت طالبان حق جل و علا بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوة و ارسال التحیات میرساند مکاتیب شریفه بتعاقب یکدیگر رسید سبب مسرت گردید چون متضمن اذواق سنیه و احوال علیه بود مسرت بر مسرت افزود فقیر درین ایام بیماری بسیار کشید چنانچه قدرت نوشتن و نشستن بطور خود نداشت بحمد الله سبحانه که الحال فرصت کلی ست و بدستان کتابت هم مینویسم هرچند قدرت ایستاده شدن یا دو زانو نشستن تا حال نشده است پنج شش کتابت از شما بالفعل موجود ست مجملے بجواب هر کدام مے پردازد نوشته بودند نسبتهائے که درین مرتبه در حضور بحصول شان مبشر گردیده درک مینماید و تفصیل آن نگاشته بودند همه بوضوح پیوست حق سبحانه هم برین منوال همواره بر ترقیات دارد و بعد ازان نوشته بودند که روزے مکتوب هفتاد [۷۷] و هفتم از مکتوبات جلد ثالث مطالعه میکرد در همان اثنا پرتوے از حقیقت صلوة بکمال علو و بے کیفی مشتمل بر غرائب انوار قدم بر باطن این فقیر (از مکاتیب حضرت مجدد قدس سره) تافت و فوق حقیقت قرآنی ظاهر شد و بغایت مغلوب خود ساخت و تا مدت مغلوب این نسبت بود و بے ریب میافت که پرتوے همان حقیقت ست در نماز فرض نیز گاهے ظهور میکند و در کتابتهائے دیگر هم از حصول این معنی اظهار کرده اید و از واقعه تعبیر آن بحقیقة صلوة و معامله که فوق این حقیقت ست معلوم کرده اید و دریوزه توجه ازین فقیر در دریافت صحت و سقم این معامله نموده اید مخدوما فقیر درین معامله متوجه گشت ظاهر شد که شما را نصیبے ازین نسبت شگرف حاصل شد بلکه اقتداء صلوة بصلوة نیز بفهم در آمد و الغیب عند الله تعالی

نوشتہ بودند کہ عروج بسیار معلوم میشود و ظاہر میگردد کہ لطائف از اصولِ خود ہا ہم کہ فوق محدد اند
بالاتر ارتقا نمودہ اند آرے ارتقارِ لطائف از اصولِ خود شرطِ ولایت ست در ولایتِ صغری عروجِ
لطائف تا ظلالِ اسما و صفات ست و در ولایتِ کبری تا اصولِ اسما و صفات نہایتِ عروج
لطائفِ عالمِ امر تا ولایتِ کبری ست بلکہ تا دائرۂ اولی از ولایتِ کبری بیشتر معاملہ با عالمِ خلق
است و بقیہ دوائرِ ولایتِ کبری نصیب ازان مر نفس راست و نصیبِ عناصرِ اربعہ از ولایتِ علیا
و کمالاتِ نبوۃ ست نوشتہ بودند گاہے کہ مناسبت بحقیقۃ الحقائق ہویدا میگردد رو بنزول
متخیل میشود بلے بعد از کمالِ عروج معاملہ بنزول ست و این نزول اتم ست ثمرات و نتائجِ آن
بیش از بیش ست و از ظہورِ نزولِ ملائکہ و تعطلِ کاتبِ شمال کہ نوشتہ اند نعمتے ست عظمے لئن
شکرتم لازیدنکم و از ازدیادِ لذتِ ایلام بر انعام کہ اظہار نمودہ اند آرے ہمچنین میباید دیگران
علامتِ محبتِ ذاتیہ استوارِ انعام و ایلامِ محبوب گفتہ اند و نزد حضرتِ ایشانِ ما ایلام بیشتر لذت
بخش ست نسبت بانعام این از دیوانگیہائے محبت ست من لم یذق لم یدر نوشتہ بودند
کہ بہرہ از حقیقتِ صلوۃ و خلت و محبت بہر دو معنی میباید و خلعت برنگ خلت باکلی تفیش ظاہر
میشود و این معانی اکثر در صلوات خصوصا در مکتوبات و گاہے در غیر آن میباید و گاہے مناسبت
بحقیقۃ الحقائق و گاہے فنائے خاص مفہوم میشود دیگر حقیقتِ معبودیتِ صرف کہ فوقِ
حقیقتِ صلوۃ مینمود و مضمونِ مصرع + من بجائے میروم کانجا قدم نامحرم ست + نشانِ آن موطنِ
بے نشان ست پرتو انداز گردید حقیقۃ قرآنِ مجید بل ذات و صفاتِ واجبی تعالی شانہ در ان
مقامِ شگرف نمودار بود الخ مخدوما چیزہائے کہ شما مینویسید امثالِ ما دور از کار از تصور و خطور
این امور ہم مغتنم ست و ایمائے باین معانی بسند و متمم لیکن چون محبت و رابطہ با اہلِ این
نسبت درست دارید از برکات و نسبتِ خاصِ ایشان امیدوارید المرء مع من احب
معیت ہیچ دقیقہ را نمیگذارد کہ نصیبِ محبِ صادق نگردد چہ اگر در یک مقام از محبوب کوتہی کند

۵۱ بالضم ابریشم نرم و نبہ ۱۲ ۵۲ یعنی گو این امور بغایت مستبعد ست و غیر متوقع اما چون محبت الخ ۱۲

معیت درست نیاید لیکن بتفاوتِ محبت در معیت هم تفاوت راه میاید باوجود در بعضے ازین
مواطن مشهود هم میگردید لیکن نمودار گشتن حقیقت قرآنی دران موطن که معبودیت صرف ست
محل تامل ست کما لایخفی وایضاً حقیقتِ قرآنی بطورِ حضرتِ ایشان ما مبدأ وسعت بیچون حضرت
ذات ست تعالیٰ واین معنی زائد ست بر ذاتِ مجرد وپس شایانِ معبودیت صرف نبود وازان فروده
علیا متنزل باشد ازین بیان ساقط شد شبهه که ایراد کرده اند که حقیقتِ قرآن ناشی از صفتِ
کلام یا شانِ کلام ست پس داخلِ ولایتِ کبری بود وتفوقِ آن از کمالاتِ نبوت چه صورت دارد
زیرانکه این معنی که مبدأ وسعتِ بیچون حضرت ذات ست تعالیٰ برتر از ولایتِ سه گانه وکمالاتِ
نبوت وحقیقتِ کعبه است فافهم نوشته بودند که یک مرتبه پرتو از ذاتِ موهوب برین کمینه تافت
درانوقت چنانچه افعال وصفات ازانطرف میاید جسم وجثه نیز ازین طرف نمیافت بلکه جسم نیز
از نظرِ بصیرت برخاسته بود وسوائے نورانیت امرے دیگر مدرک ومشهود نمیگشت مخدوما مراد
از ذاتِ موهوب اگر وجودِ موهوبِ حقانی ست که بولادتِ ثانیه مربوط ست فبها واگر مراد این
معنی ست که صاحبِ نسبتِ قیومیت را عطا میشود وخصوصیت باو دارد وتعددِ این صاحبِ دولت
در یک عصر وقوع ندارد پس جائے تامل ست مگر آنکه از راهِ فنا فی الشیخ که صاحبِ این نسبت ست
بذاتِ موهوب نسبتے پیدا کند واز انوار وبرکاتِ آن بهره ور گردد چنانچه لفظِ پرتو از ذاتِ
موهوب تافت اشعارے باین معنی دارد واین نوع نسبت بذاتِ موهوب ممکن ست بلکه واقع
وهمچنین ست وصول بحقیقة الحقائق اگر محمدی ست پس راه وصول حاصل دارد وغیرِ محمدی از راهِ
فنا فی الشیخ اگر واصل گردد گنجایش دارد نوشته بودند که بعضے از اهلِ هند ورزشِ معنی نفی واثبات
بزبانِ فارسی برآنها دشوار ست به هندی گفتن مجوز ست یا نه مخدوما تا حال از بزرگان معلوم نیست
که بهندی کسے تعلیم کرده باشد ما هم این قسم مردم را که تعلیم میکنیم بفارسی باندک مشقت یاد میگیرند
اگر بر کسے بسیار دشوار باشد بهندی بگویند باهلِ عرب که میگوئیم بزبانِ عربی میگوئیم وبلا مقصود الا
الله دلالت مینمائیم محمد عارف مناسبتے بولایتِ علیا پیدا کرده بود وتصفیه عناصر که میافت

ازین رہگذر بود لیکن مسکن در ولایتِ کبریٰ داشت الحال درین دو سہ روز دران ولایت بتوجہ معلوم شد کہ رسید حقیقتِ تصفیۂ عناصر در انجاست پیشتر صورتِ تصفیۂ عناصر در اینجا بود عبدالواحد ہم ترقی بسیار کردہ است نزدیک ست کہ از احاطۂ ظلال برآید و آنچہ از احوال یارانِ دیگر نوشتہ اند ہمہ نیک و پسندیدہ ست باحوالِ اینہا خوب پردازند و خدمتِ اینہارا بمنت بکنند حدیث یا داؤد اذا رأیتَ لی طالبًا فکن لہ خادمًا شنودہ باشند و نیز حدیث نقل میکنند انّ احبّ عباد اللہ الی اللہ من حبّب عباد اللہ الی اللہ وحبّب اللہ الی عبادہ والحمد للہ اوّلًا وآخرًا والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ دائمًا وسرمدًا وعلی آلہ الکرام وصحبہ العظام الی یوم القیام

مکتوب (۱۲۹) صد و بیست و نہم

بخواجہ محمد ماہ پسر خواجہ عبد الرحمن النقشبندی در عزا و نصیحت و ترغیب بر شریعت علیہ و سنت سنیہ و بر دوام ذکر + بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند از شنودن واقعۂ ہائلہ و خبر وحشت اثر چہ نویسد کہ دوستان را چہ قسم مصیبت رسیدہ و درد و غم روی داد انا للہ وانا الیہ راجعون لیکن چون بتقدیر و ارادہ مولای حقیقی ست جل شانہ غیر از صبر و رضا چارہ گذر نیست

بیت من از تو روی نہ پیچم گرم بیازاری + کہ خوش بود ز عزیزان تحمل خواری + باید کہ بر جادۂ شریعت و طریقت مستقیم باشند تا بحقیقت راہ یابند و راہ و روشِ بزرگان خود را از دست ندہند تا از فیوض و برکاتِ ایشان بہرہ مند گردند حیاتِ دنیاوی بغایت قلیل ست و معاملۂ آخرت دائمی و سرمدی کارے باید کرد کہ نجاتِ اُخروی حاصل شود و سرخروئی از صاحبِ حقیقی بحصول انجامد حق سبحانہ آدمی را مہمل نیافریدہ ست و بطور او نگذاشتہ تا ہرچہ داند بکند و ہر طور خواہد زندگانی نماید با اوامر و نواہی او را مبتلا ساختہ است اینکس چارہ ندارد بغیر از آنکہ بمقتضای اوامر و نواہی او زندگانی نماید آنچہ مامورست بجای آرد و از آنچہ ممنوع ست یکسو بود اگر چنین نکند بندۂ متمرد باشند و مستحق انواع عقوبات بود بذکر و فکر مشغول بوند و اگر در ذکر گفتن دل را خفگی پیدا شود و از

ذکر گفتن باز دارد بمجردِ وقوفِ قلبی یا توجہ بے کیفی پردازند و آنچہ نوشتہ اند کہ آرام وجمعیت در آنست
کہ حرکتِ دل بہر روش کہ باشد باشد و در دل ہیچ خیالے نگذرد حتی کہ خیالِ تلفظِ اسم ذات ہم
زمانیکہ این صفت روئے میدہد باز میدارد و از ہمہ چیز درین حال آرام وجمعیت زیادہ از زیادہ مشاہدہ
میکنند مخدوما این حال نیک ست و ہر قدر کہ انقطاعِ دل از ماسوی حاصل شود نعمت ست لیکن
بشرطیکہ در فرائض و واجبات خلل نرود و الا خطر در خطر ست چنانچہ خود نوشتہ اید لیکن صفتِ
مذکورہ را از دست ندہید و ترسان و لرزان باشید و سنت پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم
را بدندان محکم بگیرید این ست راہِ نجات وَ بِدُونِہٖ خَرطُ القَتادِ فائدہ از برائے استقامت
شما خواندہ شد ثَبَّتَنَا اللہُ سُبحانَہٗ وَ اِیّاکُم عَلٰی جادَۃِ الشَّرِیعَۃِ العَلِیَّۃِ

مکتوب (۱۳۰) صد و سی ام

بشیخ حُسین منصور جالندھری در تحسینِ احوالِ سنیہ او و بالبعض بشاراتِ عالیہ و در آنکہ غیرِ قطب
کہ از اعوانِ قطب باشد اگر خود را واسطۂ فیض دریابد گنجایش دارد و حلِّ شبہہ کہ نوشتہ بود
کہ حقیقتِ قرآنی در مرتبۂ صفات ست تفوقِ آن بر کمالاتِ نبوت کہ مرتبۂ ذات ست چگونہ بود
بِسمِ اللہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ اَلحَمدُ لِلّٰہِ رَبِّ العٰلَمِینَ وَالصَّلوٰۃُ وَالسَّلامُ عَلٰی خَیرِ خَلقِہٖ
مُحَمَّدٍ وَّ آلِہٖ اَجمَعِینَ مکاتیبِ شریفہ کہ پیش ازین فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت
و مسرت افزا گردید در انوقت فقیر مریض بود طاقتِ جواب نوشتن نداشت الحال کہ از شدتِ
مرض فرصت ست بجوابِ ہر دو کتابت کہ متضمنِ احوال و اذواقِ سنیہ است مے پردازد شمولِ
عنایاتِ خداوندی جل شانہ کہ از چند و چون بیرون ست کہ مشاہدہ مینماید و رفعِ کدورات
و عفوِ زلات کہ احساس میکنید و در بعضے اوقات خود را واسطۂ فیض و رحمت و مغفرت مییابید
فیوض و برکات کہ از جنابِ سروری علیہ و آلہ افضل الصلوات و اکمل التحیات علی الدوام
بر خود مییابید کہ گویا نہرے ازان بحرِ محیط باینجانب کندہ اند و علی الدوام فائض ست و گویا از

نظرِ مبارکِ خود ہرگز مستور نمیسازند و آنے از مہربانیِ خود دور نمیگردانند و درین اُمورِ مرقومہ شک و
ریب نمیباید بل کَرُؤْیَۃِ الشَّمْسِ فِی الظَّہِیْرَۃِ ست نعمتے ست بزرگ مطالعۂ آن خوشوقت ساخت
و لذّاتِ معنویہ بخشید اَللّٰہُمَّ زِدْ و خود را کہ واسطۂ فیض میباید مخدوما این معاملہ وابستہ بقطب ست ۱۰۴
لیکن غیر قطب کہ از اَعوان و انصارِ قطب ست اگر این معنی در خود احساس نماید گنجایش دارد و
چنانچہ در عالمِ مجاز وزیر واسطۂ انعامِ بادشاہی ست بخلائق اگر اعوانِ وزیر کہ مرجع خلائق اند نیز خود را ۱۰۵
واسطۂ انعامات فہمند چہ مستبعد در بابِ حقیقتِ قرآنی استفسار نمودہ بودند ظاہر میشود کہ ترقیِ
بسیار دران حقیقت واقع شدہ است ظاہرا این معاملہ بانجام رسیدہ باشد و نصیبے وپرتوے از
صباحت کہ پر رسیدہ بودند نیز مدرک مے در آید اَلْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ نوشتہ بودند کہ چون معاملہ
کمالاتِ نبوت بذاتِ بحت تعلّق داشتہ باشد تفوّقِ حقیقتِ کعبہ و حقیقتِ قرآنی بران چہ صورت
دارد مخدوما از کجا معلوم میشود کہ کمالاتِ نبوت بذاتِ بحت تعلّق دارد از فقیر کہ نقل کردہ فقیر ہرگز ۱۰۶
نگفتہ است و در کلامِ حضرتِ ایشان ہم معلوم نیست آرے وصول باین کمالات بعد از حصولِ
ولایات سہ گانہ است و پس از عبور از اسما و صفات و شیون و اعتبارات و تنزیہات و تقدیسات
است و بعد از ترقی از اسم الظاہر و اسم الباطن ست کہ در مکتوب بیانِ طریق بتفصیل مذکور ست
لیکن در ذاتِ بحت بودن آن محلِ سخن ست شعر کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَ دُوْنَہَا ٭
قُلَلُ الْجِبَالِ وَ دُوْنَہُنَّ حُیُوْفٌ ٭ چگونہ این معاملہ بذاتِ صرف متعلق باشد و حال آنکہ
حضرتِ ایشان در ہمان مکتوب حقیقتِ کعبہ را کہ عبارت از سُرادِقاتِ عظمت و کبریائی ست فوقِ
کمالاتِ نبوت نوشتہ اند و نصیب از کمالاتِ نبوت جز ارضی را ثابت کردہ اند و نصیب از حقیقتِ
کعبہ ہیئت وحدانی را کہ از مجموعِ عالمِ خلق و عالمِ امر بہم رسیدہ نوشتہ و ایضًا در ہمان مکتوب مرتبۂ
ذات را فوقِ این کمالات ثابت کردہ اند آنجا کہ نگارش فرمودہ اند کہ ذاتِ اللہ ورائے این
وجود و عدم ست و نیز نوشتہ اند کہ این ورائیت نہ باعتبارِ وجود حجب ست چہ حجب بتمام مرتفع

؎۱ یعنی ایک لحظہ ۱۲ ؎۲ یعنی بلکہ در رنگِ آفتاب نصف النہار ۱۲ ؎۳ این مشاہدہ یافتہ بہمہ ۱۲ ؎۴ یعنی از مکاتیبِ مجدد رضی

گشته اند بلکه باعتبارِ ثبوتِ عظمت و کبریائی ست که مانع درک ست و حقیقتِ قرآنی فوقِ حقیقتِ کعبۂ ربانی ست و آن بطورِ حضرتِ ایشانِ ما عبارت از مبدأ وُسعتِ بیچونِ حضرتِ ذات ست تعالیٰ چنانچه در جلدِ ثالث بتفصیل بیان فرموده اند فاذ تفع الاشکال و زال الاشتباه اگر کلامِ حضرتِ ایشان را تتبع میکردید ظاهرا ازین اشکال مے رستید عجب تر آنکه حقیقتِ قرآنی را بے اطلاع از تحقیقِ آنحضرت در یک کتابت شانِ کلام نوشته اید و در کتابتِ دیگر تخطئهٔ خود کرده اید که در کتابتِ سابق از راهِ خطا نوشته ایم حقیقت قرآنی صفتِ زائده است چه جائے تخطئه است کلام الله تعالیٰ چنانچه صفتِ زائده است شانِ غیر زائد هم هست و هر دو بطریقِ حقیقت ست مجاز در میان نیست پس کلام را بیکے خاص کردن و نفیِ دیگر نمودن بچه معنی بود و بر تقدیرِ تسلیم که کلام خاص بصفة بود اگر حقیقتِ آن شان باشد چه نقصان دارد و تحقیق آنست که حضرتِ ایشان افاده فرموده اند و نیز پرسیده بودند که چون سالک بولایاتِ ثلثه و کمالاتِ نبوت مشرف میشود و سیرِ او در حقائق مے افتد آیا هر کدام از ولایات و کمالات عروج و نزول علیحده دارد و یا بیک عروج بولایات و کمالات مشرف میگردد و بیک نزول نازل میشود مخدوما بعضے اشخاص باشند که بیک عروج این مقامات را طے کرده نزول فرمایند و بعضے دیگر را عروج و نزول متعدد میشود و بعضے را در بعضے مقامات عروج بود و نزول نبود این معامله بحسبِ استعداداتِ طلاب متفاوت ست و گاه بود که این تفاوت باندازهٔ تفاوتِ تربیتِ راهبر باشد ارادهٔ سفرِ کوهستان نموده اید بهتر ست بعد استخارها متوجه شوند از جانبِ فقیر هم اذن ست دیگر فقیر طریقهٔ چشتیه را بکسے نمیگوید و خرقه هم نمیدهد تا واضح باشد سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

مکتوبِ صد و سی و یکم (۱۳۱)

بشیخ انور نور سرای در تحسینِ احوال و شرحِ وقائعِ او و در آنکه تجلیِ ذات را دوام ناگزیر ست بسم الله

۱؎ یعنی هیچ جائے تخطئه نیست پس چرا تخطئه خود کرده اند حال آنکه کلام چنانچه الخ ۱۲

الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی کتابیکه از راه محبت فرستاده
بودند رسید مسرت بخش گردید آنچه از اذواق و احوال خود را نوشته بودند همه پسندیده و اعلی ست
مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت ترقیم یافته بود که حقیقت صلوٰة چنان مکشوف شد که درختیست
از نور و شاخ آن درخت مقابل قبله افتاده و فقیر این درخت را بپهلوی راست خود مے بیند نما
که مناسبت این حقیقت بدرخت آنست که درخت از وسعت و تفصیل خبر میدهد چه شجره تفصیل
نواة ست و نماز نیز مرتبهٔ وسعت بیچون حضرت ذات ست تعالی و تقدس و چون توجه آن
بکعبه مقصود ست که مرتبهٔ معبودیت صرف ست توجه آن درخت بسمت قبله متمثل گشت و آن
درخت را که بپهلوی راست مے بینند اشعارے بآن میدارد که شمارا بآن درخت راه راست
امیدست که بمطلب برسانند و نصیبے از آن حقیقة بحصول انجامد بیت ما تماشا کنان کوته دست
تو درخت بلند بالائی + نوشته بودند که روزے در نماز خود را فوق آسمان دید و نورے دید که الفاظ
صلوٰة دران نور متصور میشد و در حین اداے نماز در رکوع و سجود حظ و التذاذے میشود که از
تقریر و تحریر بیرونست چرا چنین نبود که نماز معراج مومن ست و موطن کمال قرب و هنگام رفع
حجاب نوشته بودند که در غیبت مے بینم نوریست بیجهت و بیکیف آنجا خود را چنان معلوم کردم
که بنده مقبولم و پسندیدهٔ صاحبم و از زبان کمترین بر آمد که خوب بنده ام مخدوما چون درین دید و
علم شما در میان نیستید و از غیب این کلمه بر زبان شما جاری شده است نیک و مبارک ست شکر خداوندی
جل شانه بجای آرند و از رحمت او بیش از بیش امیدوار باشند و از کردار و اعمال خود مایوس گردند
و امید از رحمت صرف داشته باشند قبول او بکردار ما وابسته نیست نوشته بودند در مراقبه ظاهر شد
گویا تجلی ذات ست تعالی بے جهت و بیرنگ و حسن و خوبی آن در وهم و خیال در نیاید مخدوما علامت
تجلی ذات دوام ست که استتار در قفاے آن نبود و آنچه استتار پذیرد نه تجلی ذاتست سبحانه
بلکه تجلی شانے ست از شیونات لهذا تجلی ذاتی برقی که مشائخ قرار داده اند نزد حضرت ایشان ما
تجلی ذات نیست تعالی بلکه تجلی شانے ست از شیونات که سریع الاستتار ست مخدوما آنچه در کتابت

فرزندی نوشتہ بودند از انکشافِ حقیقتِ قرآنی و در وقتِ ادائے صلوٰۃ خود را محو مطلق دیدن و مشاہدۂ لذتِ عظیم در آن وقت نمودن و ظہور تاثیر توجہ در طلبہ و گرمیِ مجلس ہمہ نیک و عالی ست مطالعۂ آن خوشوقت ساخت اَللّٰہُمَّ زِدْ باحوالِ طالبان خوب پردازند و توجہات را از آنہا دریغ ندارد لیکن ترسان و لرزان باشند و متضرع و ملتجی بوند مبادا ازین راہ خرابیِ اینکس خواستہ باشند در کنج نامرادی اوقات را بذکر و فکر بسر برند و گنج اسرار بدست آرند + + +

مکتوب (۱۳۲) صد و سی و دوم

بخواجہ احمد بخاری در بیانِ آنکہ ہر چہ از محبوبِ حقیقی میرسد مرغوب و محبوب ست و قبض و بسطِ رزق فعلِ خاصِ اوست تعالیٰ و شرحِ احوالِ یارانِ او + ھُوَ + اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ غرّا و سنّتِ مصطفےٰ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ مستقیم و مستدیم داشتہ بترقیاتِ صوریہ و معنویہ مکرّم و ممتاز دارد صحیفۂ گرامی رسید مسرّت بخش گردید از آزارِ فقیر نوشتہ بودند حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ درین ایام فرصت ست لیکن قوتِ استادن تا حال نشدہ ست مَآ اَصَابَ مِنْ مُّصِیْبَۃٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِیْٓ اَنْفُسِکُمْ اِلَّا فِیْ کِتٰبٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّبْرَاَهَا ہر چہ از آن جانب میرسد مرغوب و محبوب ست کشادہ پیشانی بے گرہ جبین و ابرو با آن پیش باید آمد راہ بندگی این ست بعضے یاران اظہارِ گلہ مندی از مضائقِ روزگار و قرضداریہا مینمایند جائے گلہ نیست و در رزقِ مقدّر احتمالِ کمی و زیادتی نیست تنگ کردن رزق و زیادتی آن فعلِ خاصِ اوست تعالیٰ ہیچکس را در آن دخل نیست اَللّٰہُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیَقْدِرُ طریقۂ مرضیہ آنست کہ بندہ روئے دل را از ہمہ جہات مصروف ساختہ در ذکر و عبادتِ او یکجہت و یکرو بود و بکلیّت در تعمیرِ آخرت کوشد و مطمحِ ہمّتش جز مرضیاتِ مولائے حقیقی جَلَّ سُلْطَانُہٗ نبود وَاذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَتَبَتَّلْ اِلَیْہِ تَبْتِیْلًا و امورِ معاش را باو سپارد و کشایش کار را از و داند و از و طلبد رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

۱؎ در سورۂ مزمل واقع ست از پارہ تبارک ۱۲

لَآ اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ فَاتَّخِذْہُ وَکِیْلًا در حدیث شریف آمدہ است تَبًّا لِلذَّھَبِ وَالْفِضَّۃِ قِیْلَ فَمَا نَدَّخِرُ قَالَ لِسَانًا ذَاکِرًا وَّقَلْبًا شَاکِرًا وَّزَوْجَۃً تُعِیْنُ عَلَی الْاٰخِرَۃِ ونیز در حدیث شریف است مَنْ[1] جَعَلَ الْھُمُوْمَ ھَمًّا وَّاحِدًا کَفَاہُ اللّٰہُ تَعَالٰی سَائِرَ ھُمُوْمِہٖ وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِہِ الْھُمُوْمُ مِنْ اَحْوَالِ الدُّنْیَا لَمْ یُبَالِ اللّٰہُ تَعَالٰی فِیْ اَیِّ اَوْدِیَتِہَا ھَلَکَ[2] وآنچہ از احوالِ سید محمد و برادر کلانِ او نوشتہ بودند بوضوح پیوست در احوالِ برادرِ خود نوشتہ اند کہ آنچہ اول چشم بستہ میدید الحال کشادہ میبیند مخدوما این دلالت بر ترقیِ باطن ندارد و کمالِ آن البتہ نیست مصرع تو مباش اصلا کمال این ست وبس ٭ و مراتبِ قلب را کہ مشاہدہ میکنند نیک و بلند ست حق سبحانہ از کمالِ ہر قلب بہرہ ور سازد و از قلبِ بسیط نصیبے ارزانی فرماید در احوالِ محمد زاہد چیزہائے بزرگ و عالی نوشتہ اند از کرم او تعالیٰ نزدیک ست لیکن آنچہ نوشتہ اند کہ ولایتِ کبریٰ را تفصیل وار سیر کردہ در نیم دائرۂ پنجم مقام قبولیت تعین مینماید و ہمچنین در جوار ولایتِ علیا نقطہ تعین مینماید کہ آن نیز مقامِ قبولیت ست معلوم نشد کہ این مقامِ قبولیت عبارت از چیست و چہ قسم قبولیت ست و نیم دائرۂ پنجم بچہ معنی ست اگر مراد قوسے ست کہ حضرت ایشان آنرا انتہائے ولایتِ کبریٰ قرار دادہ اند پس نیم دائرۂ چہارم باید گفت زیرا کہ آن قوس در دائرۂ چہارم ست کہ دائرہ درست و بالائے آن قوس ست نوشتہ بودند کہ یاران طریق را کہ بشما منتسب اند ہر جا عقبہ و مانعے پیش مے آید و توقف واقع میشود باین خاک نشین متوجہ میشوند صورتِ فقیر بآنہا ظاہر میشود و از انجا میگذراند و فقیر ہیچ نمے بیند و خبر ندارد مخدوما تکمیل و ارشاد کارخانہ خداوندی ست جل شانہ و مربیِ حقیقی اوست سبحانہ لیکن باعتبارِ ظاہر این معاملہ بپیر و مرشد وابستہ ساختہ اند بتوسطِ او کارِ مسترشد را بکمال میرسانند گاہ بود کہ مرشد را ازین توسط اطلاع بود و گاہ نبود و این[5] از ما و شما بہانہ بر ساختہ اند ٭ علی الخصوص کہ مرشد از اربابِ جہل بود اطلاع از احوالِ مسترشد و از توسطِ خود کمتر خواہد بود مع ذٰلک در صحبتِ او مردم بمرتبۂ کمال و اکمال میرسند و صاحبِ احوال

---

[1] رواہ ابن ماجۃ والبیہقی ۱۲ من المشکوۃ [2] والذی فی المشکوۃ ھم دنیاہ ۱۲

وصاحب علم میشوند وازین جهل هیچ نقصانے در کمال وتکمیل او نیست احوال وکمالات اوست
که درمرآیائے مسترشدان ظاهر میشود والسلام اوّلاً وآخراً

مکتوب (۱۳۳) صد وسی وسوم

بشیخ شرف الدین سلطانپوری در ترغیب پرداخت احوال مسترشدان وتاکید بر تصحیح نیت
هُوَ: بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد است
المسئول من الله تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم علی الطریقة المرضیة ظاهراً
وباطناً صحیفهٔ گرامی که درین ولا ارسال داشته بودند رسید بهجت افزا گردید از تقید بحلقهٔ صبح و
پیشین وطریقهٔ توجه بیاران بعد مغرب وگرمی مجلس وتاثیر توجهات وظهور آثار وترقیات عظیمه
یاران که نوشته بودند مسرت بر مسرت افزود اللّهم اکثر اخواننا فی الدین باید که درین
امر جلیل القدر بیش از بیش تقید ورزند در حدیث آمده است انّ احبّ عباد الله الی الله من
حبّب عباد الله الی الله وحبّب الله الی عباده ودر تصحیح نیت بجان کوشند وهمواره
ملتجی ومتضرع بوند از تحقق بحقیقت قرآنی وعبور بمافوق که نوشته بودند بوضوح انجامید تفصیل آن
تعلّق بحضور دارد که معامله نازک ست وآنچه مییابند نعمتے ست عظمے امید ست که از دو چیز خالی
نباشد آنچه مے یابند یا بالفعل حاصل ست یا قریب الحصول ست بهر حال شکر خداوندی جلّ شانه
بجا آرند وهمت بران گمارند که ازین بحر عمان گوهرے بدست آرند تا سبب سعادت هفت
پشت باشد وهشت بهشت روئے نماید مامول از دوستان دعاست والسلام اوّلاً وآخراً

مکتوب (۱۳۴) صد وسی وچهارم

بسید نعمت الله بنگالی در شرح احوال وتعبیر واقعه: هُوَ الحمد لله وسلامٌ علی عباده
الذین اصطفی کتابے که سیادت مآب سید نعمت الله در احوال خود از راه محبت فرستاده بودند

رسیده خوش‌وقت ساخت از ظهور نور که معبر بحقیقت کعبه است بعد ازان عطا شدن خلعت مکلف و مزین بالفاظ قرآنی که نوشته بودند بوضوح پیوست امیدوار باشند که از فیوض و برکات قرآنی بهره ور شوند و عنقریب از حقیقت آن نصیبی یابند در رنگ نصیب از حقیقت کعبه نوشته بودند که در واقعه بر من تجلی شد خود را دران عدم محض یافته بعد ازان بقا بآن ذات یافت درین اثنا القا فرمودند که این حال حضرت خلیل است علیٰ نبینا و علیه الصلوٰة والسلام حاصل معنی کریمه إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ تا آخر القا فرمودند بعد ازین فقیر خود بخود فربه شدن گرفت بحدیکه آسمان و زمین در خود می‌یافت و تجلی حق جل و علا در درون این احقر ظاهر میشد درین اثنا فرمودند که این حال سید المرسلین است صلی الله تعالیٰ علیه و آله وسلم مخدوما تعبیر واقعه ظاهر است حق سبحانه و تعالیٰ از هر دو ولایت بهره ور سازد و از انوار هر کدام منور گرداند این واقعه بشارتیست ظاهر امیدوار باشند در تجلی اول چون عدمیت و محویت و تبری از شرک و روی از همه تافتن و بجناب قدس بی مشارکت اغیار روآوردن است مناسبت بحضرت خلیل است علیه الصلوٰة والسلام که معامله نفی را بنقطه آخر رسانیده اند و تجلی ثانی مناسبتی بمقام اثبات و تجلی ذات دارد که حال خاتم الرسل است علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام

مکتوب (۱۳۵) صد و سی و پنجم

بعادل بیگ پسر کامل بیگ در آبادی آخرت و در نکوهش دنیای دنی ۔ هو الله تعالیٰ از رقیت ماسوی محرر گرداند احوال بهمه حال مستوجب حمد است اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشه آخرت را آماده سازند و بمزخرفات دنیای دنی مفتون نشوند و بزینت آن فریفته نگردند و بطمطراق آن از جای نروند که فانی و هالک است ثباتی ندارد زهریست شکر آلوده و نجاستی است زر اندوده کشته این زهر بموت ابدی گرفتار است و بحسرت سرمدی مبتلا است فالحذر ثم الحذر

بیت
همه اندرز من بتو این است ۔ که تو طفلی و خانه رنگین است + عمر همانست که در مرضیات

مولائے حقیقی تعالیٰ مصروف گردد و در طلبِ و دردِ او بسر رود باقی در حسابِ عمر نیست داخلِ
وبال ست **بیت** هر چه جز عشقِ خدائے احسن ست ✦ گر شکر خوردن بود جان کندن ست ✦
احوالِ را نویسان باشند و دوستان را بدعا یاد آرند والسلام ✦

مکتوب (۱۳۶) صد و سی و ششم

بمحمد حسین کابلی در جوابِ عریضهٔ او ✦ الحمدُ للهِ وسلامٌ علیٰ عبادهِ الذین اصطفیٰ برادرِ
دینی صوفی محمد حسین سلام خوانند و باستقامتِ ظاهر و باطن بوده دوستان را بدعا یاد آورد
معامله که شبِ عید روے داده بود نوشته بودند و از مشاهدهٔ نور صرف اشعار نموده واضح گردید و
سببِ مسرّت و خوشدلی گردید حق سبحانه همواره در ترقی دارد و از مقصدِ اقصیٰ نشانے پدید آرد
از شکر گذاری خدمتِ حافظ جیو نوشته و خدمتِ فقرا و صلحا که میکنند بیان کرده بودند بوضوح
انجامید حق سبحانه ایشان را جزائے خیر بدهد نوشته بودند که ایشان میگویند که هنگام مشغولی خود را
نیست می‌یابم از مطالعهٔ آن خوشحال شدیم حق سبحانه وتعالیٰ این دید را زیاده کند و اثرے از هستیِ
موهوم و وجودِ بشریت نگذارد تا فنائے حقیقی روے نماید عزیزے گفته است اَشْتَهِیْ عَدَمًا لَا اَعُوْدُ اَبَدًا
والسلام

مکتوب (۱۳۷) صد و سی و هفتم

بحاجی محمد شریف خادم در جوابِ عریضهٔ او که متضمن معارفِ غریبه و تحقیقاتِ بدیعه است بسمِ
اللهِ الرحمٰنِ الرحیمِ الحمدُ للهِ وسلامٌ علیٰ عبادهِ الذین اصطفیٰ برادرِ دینی حاجی
محمد شریف استفسار نموده که معنی قربِ نوافل و قربِ فرائض چیست و کفرِ شریعت و کفرِ طریقت
چیست و علاماتِ هر کدام چه چیز ست بدانند قربِ نوافل قربیست که بر عباداتِ نافله مترتّب
میشود و چون در نوافل وجودِ عابد در میان ست قربیکه بران مترتب میشود قربے بود که وجودِ
سالک درمیان باشد پس این قرب مُفنی نبود که وجودِ صاحبِ قرب هنوز درمیان ست گفته اند

فنا کننده ۱۲

قُربِ نوافل آنست کہ بندہ فاعل شود وحق آلۂ فعلِ او بود جَلَّ وعَلَا در حدیثِ قدسی[1] آمدہ است لَا یَزَالُ عَبْدِی یَتَقَرَّبُ اِلَیَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰی اُحِبَّہٗ فَاِذَا اَحْبَبْتُہٗ کُنْتُ لَہٗ سَمْعًا وَّبَصَرًا وَّیَدًا وَّرِجْلًا وَمُؤَیِّدًا و در روایتے آمدہ است فَبِیْ یَسْمَعُ وَبِیْ یُبْصِرُ و در قربِ فرائض چونکہ محض امتثالِ امرِ الٰہی ست تعالیٰ وجودِ عابد در میان نیست پس قربے کہ بران مترتب شود قربے بود کہ وجودِ عارف دران در میان نبود لہٰذا گفتہ اند کہ قربِ فرائض آنست کہ حق تعالیٰ فاعل بود و بندہ آلۂ فعلِ او باشد چنانچہ وارد شدہ است اَلْحَقُّ یَنْطِقُ عَلٰی لِسَانِ عُمَرَ ناطق حق ست و زبانِ عمر بیش از آلہ نیست و نیز وارد شدہ است کہ اِتَّقُوْا غَضَبَ عُمَرَ فَاِنَّ اللّٰہَ یَغْضَبُ پس قربِ فرائض مُفْنِیْ (فناکنندہ) وجودِ سالک ست و قربِ نوافل مُفْنِیْ نیست و جمع بین القربین آنست کہ فاعل و آلہ ہر دو حق باشد سبحانہٗ و بندہ در میان ہیچ نبود و در کریمۂ وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی[2] گویا اشارہ بہر سہ قرب ست کفرِ شریعت آنست کہ بندہ مرتکبِ امرے شود کہ در شریعتِ غرّا ارتکابِ آن کفر باشد و بحکمِ شریعت کافر شود و کفرِ طریقت عبارت از مرتبۂ جمع ست کہ دران موطن تمیز میان حُسنِ اسلام و قبحِ کفر از نظرِ سالک مرتفع میشود و ہمہ را الصراطِ مستقیم مے پندارد و میگوید

بیت بکفر و با سلام یکسان نگر ✢ کہ ہر یک زدیوانِ او دفترلیست ✢ حسینِ منصور درین مقام بودہ است کہ گفتہ **شعر** کَفَرْتُ بِدِیْنِ اللّٰہِ وَالْکُفْرُ وَاجِبٌ ✢ لَدَیَّ وَعِنْدَ الْمُسْلِمِیْنَ قَبِیْحٌ ✢ درین موطن سُکر ہمہ وقت دامنگیر ست از مستیِ محبت تمیز میانِ حُسن و قبح ندارد و چون از سُکر بصحو آید و از مستی بہوش و از بے تمیزی بتمیز گراید اسلام را حَسَن و کفر را قبیح داند و با سلامِ حقیقی مشرف شود و از کفر تبرّی نماید پس کفرِ طریقت زینۂ اسلامِ حقیقی باشد از حضورِ مبتدی و منتہی و غیبتِ ہر دو و قبض و بسطِ ہر کدام پرسیدہ بودند بدانند کہ حضورِ مبتدی حضوریست کہ غیبت در قفائے اوست و حضورِ متوسط حضوریست کہ غیبت در قفائے آن نیست و درین ہر دو حضور وجودِ حاضر در میان ست و فنا بحصولِ نسبتِ پیوستہ (پس) حضورِ منتہی حضوریست کہ نفسِ حاضر در میان نیست

[1] الحدیث فی صحیح البخاری وقد نقلہ الشیخ بالاختصار وبالمعنی ۱۲ [2] بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ انفال در پارہ قال الملأ الذین ۱۲

حضوریست خود بخود بے نعتِ حاضری وحضورِ شہودیست بے وصفِ شاہدی و مشہودی
مَن لَم یَذُق لَم یَدرِ غیبتِ مبتدی غیبتِ اوست از حس بواسطۂ استیلاءِ سلطانِ ذکر بر
حقیقتِ جامعۂ ذاکر کہ محلِ حس و شعور ست غیبتِ منتہی غیبتِ اوست از ذات وصفاتِ خویش
در سطواتِ تجلیاتِ ذاتیہ وصفاتیہ و استتار بلکہ انعدامِ اوست ہنگامِ استیلاءِ ہستی حقیقی برین
ہستی موہوم و بعبارتِ دیگر گوئیم غیبتِ مبتدی استتارِ ذکر و حضور ست از باطنِ او و غیبتِ
منتہی در پردہ آمدن ست ظاہرِ او از معاملۂ باطن چہ باطنِ او را غیبت نیست آنچہ وارد بر سبیلِ
دوام دارد قبض و بسط اربابِ قلوب را میباشد کہ اہلِ ابتدا اند قلب تا در مقامِ تلوین ست موردِ
قبض و بسط ست چون بتمکین پیوست از قبض و بسط رست منتہی را این قبض و بسط نیست
کہ مصطلحِ قوم ست او را با وجودِ تمکین و یکرنگی بواسطۂ عروضِ بعضے عوارض بے مزگی و بیحلاوتی
روئے میدہد و گاہے صفائی وقت پدید مے آید بر ان اطلاقِ قبض و بسط بطریقِ تجوز نمودہ آید
ہر چند این اطلاق ہم شایع و ذایع ست از علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین پرسیدہ بودند
بدانند کہ علم الیقین استدلال ست از اثر بموثر و عین الیقین شہودِ موثر ست بے پردۂ اثر و استہلاک
و گم شدن ست در مشہود بحدیکہ از وصفِ شاہدی و مشہودی معرا باشد و حق الیقین متحقق شدن ست
بآن و این مقامِ بقا و شعور ست چنانچہ از دود بآتش پے بردن و مشاہدۂ آتش نمودن و عینِ آتش
گشتن گفتہ اند کہ علم و عین حجابِ یکدیگر اند ہنگامِ علم عین نیست و چون عین آمد علم رفت چہ فانی
و مستہلک بحیرت و جہل متصف ست کہ منافیِ علم و دانش ست و در مرتبۂ حق الیقین این حجابیت
مرفوع ست و شہود و علم باہم جمع اند کہ موطنِ شعور و بقا ست و این ہر سہ مرتبۂ یقین تا زمانے ست کہ
سیرِ سالک در اصول ست کہ بمقامِ ولایت تعلق دارد و چون معاملہ از اصول بالا رود و بساطتِ صرف
پیش آید این مراتب کوتہی کند و فنا و بقا در راہ ماند پرسیدہ بودند کہ زوالِ عین و اثر کجا متحقق
میشود در بدایتِ ولایتِ کبری یا در نہایتِ آن شروعِ زوالِ عین و اثر در بدایتِ این ولایت ست
و کمالِ آن در نہایتِ آن ولایت چہ خروج از ظلال و قیدِ انفس کہ موجبِ زوالِ عین و اثر ست در بدایت

ولایتِ کبریٰ ست وتا اصول درمیان ست اثرے از آثار باقی ست وچون اُصول انقطاع پذیرد
اثرے از آثار نماند معنی قُرب و اقربیت وفرق میانِ ہر دو رسیدہ بودند بدانند کہ قُرب مقابل بُعد
ست چون بُعد مفقود شود قرب متحقق گردد ولیکن قرب مع بعد از اُمورِ نسبیہ است (سوال) (جواب) یک شے نسبت بشیئے
قریب ست ونسبت بشیِٔ دیگر بعید کاملِ از ما نسبت بلا ہور بعید ست ونسبت بلخ قریب
لہذا مراتب قرب متفاوت آمد باندازہ تفاوتِ فقدانِ مراتبِ بعد وچون بُعد از ہیچ وجہ
نماند کمالِ قربِ متحقق شود وآن در اتحاد ست پس کمالِ قرب در اتحاد آمد ومعاملۂ اقربیت ازین
ہم نازک ست از اتحاد ہم باید گذشت در جانبِ قرب تا اقربیت بروئے نماید ونفس این کس ازین
کس نسبت بآن بعید بود وعقلِ عقیل مشکل کہ باین دقیقہ پے برد واز خود نزدیکترے را تواند تصور نمود ذوق
صحیح وکشفِ صریح کہ مقتبس از انوار نبوت باشد باید کہ درک این اعجوبہ نماید وایقانے بفرقانِ مجید
حاصل کند مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ دیگر از آدابِ طریقت ست کہ طالب در حضورِ شیخ بچیزے دیگر
ورائے شیخ بے اذنِ شیخ متوجہ نشود حتے بذکر ونوافل ہم مشغول نشود واگر در حضورِ او بچیزے
دیگر متوجہ شود دران وقت از فیوض وبرکاتِ شیخ ظاہر آنست کہ محروم ست اِلّا نادرًا مثلاً
قوتِ نسبت بشیخ بر وجہِ کمال داشتہ باشد مع ذٰلک تفاوت میانِ توجہ وعدمِ توجہ کائن ست
واقعہ کہ دیدہ اید وہمچنین واقعہ کہ حافظ محسن در مادہ شما دیدہ است عالی وروشن اند ومبشر امیدوار
باشند کہ حق سبحانہ از قوۃ بفعل واز گوش بآغوش آرد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ از محبتِ ذاتی وصفاتی
وافعالی ومحبوبیت ومحبیت پرسیدہ بودند بدانند کہ حضرتِ حق جلّ وعلا ذاتِ خود را دوست میدارد و
ہمچنین صفات وافعالِ خود را نیز دوست میدارد (جواب) وظلالِ اسما وصفاتِ خود را ہم دوست میدارد
وہر کدام ازین افرادِ محبت دو اعتبار دارد محبوبیت ومحبیت ظہورِ کمالات محبوبیتِ ذاتیہ در حضرت
حبیب صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ وظہورِ کمالاتِ محبیتِ ذاتیہ در حضرتِ کلیم عَلٰی
نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وظہورِ محبوبیتِ اسما وصفات در انبیاءِ دیگر متحقق ست عَلٰی
نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ در رنگِ محبیتِ آن وظہورِ محبوبیتِ

ومُجتبیت ظِلالِ اَسما وصفات دراَولیاءِ محبوبین ومُحبّین کائین معنیِ عُروج ونزول وسیر الی اللہ وفی اللہ استفسار نموده بودند بدانند کہ عُروج رو بحق را گویند ونزول رو بخلق سیر الی اللہ چونکہ قطعِ دائرۂ امکان ست وسیر فی اللہ سیر در اَسما وصفاتِ واجبی ست تعالت وتقدست پس این ہر دو سیر در جانبِ عُروج باشد ودو سیرِ دیگر در جانبِ نزول ست سیر عن اللہ باللہ وسیر فی الاشیاء باللہ دیگر فنا وبقا فی الحقیقۃ تبدُّلِ صفاتِ ذمیمہ است بصفات حمیده والا بنده ہیچ جا نمیرود واحکامِ بندگی از وے ساقط نمیشود ودر جانبِ بقا نیز بنده حق نشود قلبِ حقائق مُحال ست اگر گویند فانی در ہنگامِ فنا خود را محو ومتلاشی مییابد ونام ونشانِ آن از ذات وصفاتِ خود نمی بیند وجہ آن چیست گوئیم کہ اوصافِ ذمیمہ در لطیفۂ نفس رسوخ تمام دارد وانانیت ورعونت وسرکشی ونافرمانبرداری وجہلِ مرکب کہ کمالاتِ عاریتی را از خود دانستہ خود را کامل وخیر یقین کرده بمنزلۂ ذات او گشتہ است لاجرم بزوالِ این صفات زوالِ ذات متصور میگردد وباطمینانِ او وانقلابِ حقیقت بفہم در مے آید فَہِمَ مَن فَہِمَ +

مکتوب (۱۳۸) صد وسی وہشتم

بخانِ محمد بیگ کولابی در شرحِ احوالِ او وبیانِ آنکہ با وجودِ بے نہایتی مطلوب منتہی گفتن بچہ معنے است + ہو + بعدَ الحمدِ والصّلوٰة وتبلیغِ الدّعَواتِ میرساند کتابتے کہ پیش ازین بجنیدگاه فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت آزدیدِ قصور نوشتہ بودند واضح گردید حق سبحانہ وتعالیٰ این دید را زیاده کند کہ دادِ عجب میدہد واعمال را قیمت مے افزاید وقابلِ قبول میکند عَشیّہ عرفہ در مراقبہ خود را شتر سوار در مجمعِ عرفات کہ دیده اید وبرکاتِ عجیبہ بشمار رسیده واکثر خود را در طوافِ کعبہ مییابید ویکبارے کعبۂ معظمہ را در خود یافتہ اید ہمہ نیک وخوب ست از برکاتِ آن اماکن واز انوارِ کعبۂ منوره امیدوار باشند اللہ تعالیٰ از حقیقتِ آن بہره ور سازد تا راہے بذاتِ بحت پدید آید

۱؎ بروزِ حج نہم ماه ذی الحج بعد دوپہر ۱۲

واز خانه بصاحب خانه روزنے بکشاید وآنچه نوشته اید که بعد ازان نسبتے معلوم شد که گویا ذات بحت ست الخ گویا اشارتے ست وبشارتے باین ماجری پرسیده بودند که مطلوب را نهایت نیست پس میباید که طلب طالب را هم انتها نباشد پس منتهی گفتن بچه معنی باشد بدانند که منتهی کسے ست برآن ابتداء مطلوب برسد وسیر الی الله را قطع نموده داخل سیر فی الله گردد بعد ازان در انتهاے مراتب ست باعتبار مراتب کمالات محبوب بعضها فوق بعض هر قدر سیر در کمالات محبوب مینماید همان قدر بمراتب انتها میرسد وعدم انتهاء مطلوب هم باعتبار کمالات وصفات اوست جواب دیگر آنکه عدم انتهاے مراتب وصول چنانچه اکثرے برانند در حق کسے ست که سیر او در تفصیل اسما وصفات افتاده باشد گفته اند کمالات معشوق را نهایت نیست در هر آنے بیک کمالے متجلی ست دیگرے گفته مراتب الوصول لا تنقطع ابد الابدین ثالثے گوید

بیزارم ازان کهنه خدائے که تو داری + هر لحظه مرا تازه خدائے دگرست + رابعے گوید بیت

نه حسنش غایتے دارد نه سعدی را سخن پایان + بمیرد تشنه مستسقی و دریا همچنان باقی +

دراہے که حضرت ایشان ما را عطا شده است راهیست که اسما وصفات بطریق اجمال درانجا قطع میابد ووصول بذات مجرد درگاه میسر مے آید ومراتب وصول منقطع میشود وانتهاے پذیرد بخلاف صاحب سیر تفصیلی که وصول بذات مجرد در حق او عنقاے روزگارست که او از تجلیات کهنه بیزارست وبتجلیات تازه گرفتار واز ذات متجلی که ورائے تجلیات ست محجوب ودر راه این راه اجمال شاهراه انبیاست علیهم الصلوة والسلام وصحابه کرام ایشان علیهم الرحمة والرضوان والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۱۳۹) صد وسی ونهم

بسلطان عبد الرحمن بلخی در کمالات قلب انسانی بسم الله الرحمن الرحیم حامدا و مصلیا حقیقت مضغهٔ قلبیه خزینهٔ اسرار معنویه باد هر چه در عالم کبیرست در عالم صغیر که مرآت عوالم ست ثابت ست عالم صغیر انسان را گویند که مرکب از عالم خلق وامرست وعالم کبیر

هر چه در زیرِ عرش ست از افلاک و عناصر و جز آن و آنچه فوقِ عرش ست از لطائفِ عالمِ امر ست و هر چه در عالمِ صغیر ست در عالمِ اصغر ست که قلبِ انسان ست که با وجودِ کمالِ صغر جامعِ عوالم ست و با وجودِ بساطت بکمالِ وسعت موصوف و مناسبتِ او بذاتِ اقدس بیش از بیش آمد که در آنحضرت کمالِ بساطت و کمالِ وسعت باهم جمع اند لهذا بعد از تصفیه قابلیتِ آئینه داریِ آن مرتبه مقدسه پیدا کرد و بشرافتِ وَلٰکِن یَسَعُنِی قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ مشرف گشت و تصفیهٔ قلب وابسته است بتحلّی باحکامِ شرعیه و تزیّن بسُنَنِ مصطفویه علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة و اجتناب از بدعتِ نامرضیه و از انهماک در شهوات و لذاتِ نفسانیه و دوامِ ذکر و مراقبه و رسوخ بر محبتِ شیوخ فَعَلَیْکَ بِمُلَازَمَةِ هٰذِهِ الْخِصَالِ الْحَمِیْدَةِ لِیَظْهَرَ فِیْکَ عَجَائِبُ الْمُلْکِ

وَاَسْرَارُ الْمَلَکُوْتِ وَتَکُوْنَ مِرْاٰتًا لِاَنْوَارِ اللَّاهُوْتِ

مکتوب صد و چهلم (۱۴۰)

به برادر زاده حضرتِ ایشان سلّمه اللّٰه تعالیٰ مخدوم زاده عالی مرتبه شیخ عبد الاحد در بیانِ تفوقِ حقیقتِ صلوٰة بر حقیقتِ قرآنی و حلِ شبه که در اینجا وارد میشود و آنکه معامله حقائقِ ثلٰثه داخلِ تفضّل ست و در تحقیقِ انطباق بحقیقة الحقائق و آنکه قطبِ مدار غیر قطبِ ارشاد ست و غیر صاحبِ نسبتِ قیومیت و آنکه بعد از عطاے ذاتِ موهوب غالباً معامله به نزول ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَللّٰهُمَّ لَکَ الْحَمْدُ بِعَدَدِ مَنْ حَمِدَکَ وَلَکَ الْحَمْدُ بِعَدَدِ مَنْ لَّمْ یَحْمَدْکَ وَعَلٰی نَبِیِّکَ وَحَبِیْبِکَ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِیَّةُ بِعَدَدِ مَنْ ذَکَرَکَ وَبِعَدَدِ مَنْ لَّمْ یَذْکُرْکَ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ کَمَا یَقْتَضِیْ کَرَمُکَ وَیَلِیْقُ بِفَضْلِکَ اما بعد فرزندِ ارجمند شیخ عبد الاحد پرسید که حقیقتِ قرآنی عبارت از مبدأ وسعتِ بیچونی ذات ست تعالیٰ بیان نمایند که حقیقتِ صلوٰة عبارت از کدام اعتبار و شان ست پیدا آنند که حضرتِ ایشان در حقیقتِ صلوٰة برنگاشته اند که اینجا کمالِ وسعتِ بیچونی ست پس در حقیقتِ قرآنی مبدأ وسعت ست و اینجا کمالِ وسعت لیکن

برین تقدیر شبہ وارد میشود کہ مبدأ شے را تقدم و تفوق ست بر شے پس باید کہ حقیقتِ قرآنی
مقدم باشد بر حقیقتِ صلوۃ و حال آنکہ حقیقتِ صلوۃ را فوقِ حقیقتِ قرآنی نوشتہ اند جواب
میتواند کہ این مبدأیت در جانبِ عروج سالک باشد یعنی شروع و سعت در مدارج عروج از حقیقتِ
قرآنی ست و کمال آن در حقیقتِ فوقانی و باین معنی مبدأیت را تاخر ست جواب دیگر آنست کہ
تفوق از طرفین ست بدو اعتبار حقیقتِ قرآنی چونکہ جزء حقیقتِ صلوۃ ست چنانچہ آنحضرت
نوشتہ اند کہ اگر حقیقتِ کعبہ ست جزء اوست و اگر حقیقتِ قرآنی ست ہم بعضِ او کہ صلوۃ جامعِ
جمیع کمالات و مراتبِ عبادت ست کہ بہ نسبتِ اصل الاصل کائن ست و شک نیست کہ جزء را تقدم ست
بر کل و کل را افضل ست کہ مشتمل ست برین جزء و اجزاء دیگر پس تفوقِ صوری جزء راست و تفوق معنوی
و رتبی کل را بود نوشتہ بودند کہ وصول بحقائق ثلثہ داخل تفضل ست یا نہ معاملہ این حقائق چونکہ
فوقِ کمالاتِ نبوت ست باید کہ داخلِ تفضل باشد نوشتہ بودند کہ وصول بحقیقۃ الحقائق غیر محمدی المشرب
را میتواند شد یا نہ و اگر بطریقِ فنا فی الشیخ باین دولت مشرف شود آیا لحوق و انطباق تام میسر میشود
یا نہ بدانند کہ لحوق تام محمدی راست و غیرِ محمدی را در ضمنِ شیخ خود کہ محمدی ست و صاحب انطباق
اگر میسر شد گنجایش دارد پرسیدہ بودند کہ در عہدِ صاحب نسبت قیومت قطب مدار غیر اوست
یا این منصب مسلم باوست بدانند کہ قطب ارشاد غیر او نیست آری اقطاب بقعات کہ اقطاب
جزئیہ اند در عہدِ او اگر باشند گنجایش دارد بلکہ واقع ست و او بمنزلہ کل ست و اینہا از انوار و برکات
او مستفیض و مستفید اند لیکن قطب مدار غیر اوست کہ او را انزوا و خلوت ناگزیر ست در زمانِ آن
سرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و سلم میگویند کہ قطب مدار بود و بشرف صحبت ہم گاہ گاہ
مشرف میشد لیکن کسے او را نمی شناخت الا ماشاء اللہ تعالیٰ و آنچہ میگویند کہ روح را بعد از
مفارقت از بدن فنا نیست این حکم در سائر لطائف امر ہم جاری ست و آنچہ میگویند کہ روحانیت
فلانے ظاہر شد و چنان و چنین افادہ نمود و مستفید شد مراد ازان لطیفہ روح ست بخصوصہ و
الغیب عند اللہ سبحانہ نوشتہ بودند کہ بعد از عطائے ذاتِ موہوب معاملہ با عروج وابستہ میشود

یا نزول یا بہیچ کدام خصوصیت ندارد الخ بدانند کہ صاحبِ این نسبت چونکہ نسبت قیومیت دارد
و کارخانۂ تکمیل و ارشاد ہم باو وابستہ البتہ باید کہ صاحبِ نزول باشد و بظاہر و باطن متوجہِ خلق
بود و اگر این صاحبِ نزول گاہ گاہ عروج ہم نماید گنجایش دارد بلکہ واقع ست وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ
عَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب صد و چہل و یکم (۱۴۱)

بمشیخت مآب حافظ عبد الجلیل دہلوی در بیانِ آنکہ ممکن ہرچہ از جنسِ خیر و کمال دارد ہمہ مُستفاد
و مُستعار از مرتبۂ وجوب ست بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند احوال ہمہ
حال مستوجبِ حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى عَافِيَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ عَلٰى جَادَّةِ
الشَّرِيْعَةِ الْعَلِيَّةِ وَالسُّنَّةِ السَّنِيَّةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ
وَتَرَقِّيْ دَرَجَاتِكُمُ الْمَعْنَوِيَّةِ فِيْ مَدَارِجِ الْكَمَالَاتِ الْاِلٰهِيَّةِ صحیفہ گرامی کہ از راہِ محبت
نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسیدہ بہجت و مسرت افزا گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوالِ ظاہر
و باطنِ خود بر نگاشتہ باشند و این دور از کار را بدعائے خیر یاد آوردہ بوند در یوزۂ امداد ازین کم بضاعت
در رنگِ استعارت ست از مستعیر و سوال ست از عاجزِ فقیر ممکنِ بیچارہ ہرچہ از جنسِ خیر و کمال
دارد ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبۂ وجوب ست فی نفسہ از خیر و کمال تہی ست و از حسن و جمال
خالی آیاتِ امانات باہلِ امانات راجع ست عدمے ست وجود نما فقرِ او ذاتی ست و فاقۂ او سرمدی
از عدم چہ آید و از شر چہ بر آید بیت من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے + در ہیچ و کم از ہیچ نیاید
کارے + آنقدر ہست کہ با بعضے طلبہ کہ نشست و برخاست میکنند آثار معتد بہ در آنہا پدید
مے آید و ترقیات مینمایند و بعضے بکمال میرسند آین ہمہ از یُمن و برکاتِ بزرگان ست
و این کس درمیان نیست بلکہ مربیِ حقیقی حق ست جَلَّ شَانُہٗ مصرعہ از ما و شما بہانہ
بر ساختہ اند + خوش گفت شعر ایشان نیند این ہمہ الحان ز مطرب ست +
اِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ

مکتوب (۱۴۲) صد و چهل و دوم

بحضرت حقائق و معارف آگاه جامع علوم ظاهری و باطنی شیخ محمد یحیی دامت برکاته در اظهار آلام مفارقت و اشارتے بفیوض و برکات مرقد مطهر حضرت پیر دستگیر رضی الله تعالی عنه بسم الله الرحمن الرحیم اَحمَدُ اللهَ عَلٰی نَوَالِهٖ وَ اُصَلِّی وَ اُسَلِّمُ عَلٰی حَبِیْبِهٖ اَحمَدَ وَ اٰلِهٖ احوال و اوضاع فقرا این حدود مستوجب حمد ست المسئول من الله عز و جل سلامتکم و استقامتکم ظاهراً و باطناً مخدوما ایام مفارقت بامتداد کشید مهاجرت صوری ضروری بطول انجامید حدیث شوق از شرح بیرونست و قصه عشق بپایانے ندارد والحال دوستان از طاقت مفارقت نمانده و مشتاقان از جان بر لب آمده بزودی تشریف آرند و محبان را از آلام مهاجرت خلاصی دهند هر چند افسوس ست که کسے ازان دیار علیا که موطن فیوض و انوار ست باین دیار سفلی که منبع کفر و بدعت ست آید از آمدن خود باین دیار ظلمانی و از مهاجرت آن اماکن نورانی که نشانے ازان بے نشان دارد و ترجمانی غیب الغیب میفرماید چندان حسرت و ندامت دارد که چه نویسد در اینجا هم که هست از برکات آنجائے امیدوار ست و چشم بران دوخته

بیت درین دیار بدان زنده ام که گاه گاهے + نسیم عاطفتے زان دیار مے آید + آرے

اگر به نیت زیارت روضه مطهره حضرت پیر دستگیر رض و ملاقات مجاوران آن مرقد منیر بیایند بر جاست تا از فیوض و برکات این موطن نیز بهره مند گردند و از انوار و اسرار این محال که ماخوذ و مستفاد از انوار آن موطن ست نیز مستفید شوند زمین هند هر چند پر ظلمت و کدورت ست لیکن چشمه حیات در ظلمات ست مصراع بتاریکی درون آب حیاتست + امروز بقعه سرهند بطفیل آن دو حرم محترم از کثرت فیوض و انوار رشک هند و غیرت سند ست آنرا از هند ندانند که دریچه ولایت است بلکه نمونه اسرار نبوت ست طالبان حق جل و علا که سر نیازے باین مزار فائض الانوار دارند و از روے صدق طواف این مرقد مطهر مینمایند ازان فیوض و برکات مستفیض و مستفید

میگردند واز یکنوش[1] بصد جوش وخروش ترکِ خویش نموده بمطلبِ بے میبرند وبسیاری از سکنهٔ این
مقام بجهت عدمِ صدق وناگرویدن ازین چشمهٔ حیوة خشک کام اند وازین برکات دست تهی
خوش گفت **بیت** زهر یک نقطه اش چون نافهٔ تر* شمیمِ[2] وصلِ جانان میزند سر* ولے
آن کز برودت در زکام ست* چه داند نافه اش گر در مشام ست* والسلام اوّلاً وآخراً

مکتوب (۱۴۳) صد وچهل وسوم

به محمد صادق تُبّتی در حلِّ سؤالِ او که فنا وبقا بچه معنی ست زوالِ وجودی ست یا چیزے دیگر ودر
دقائق واسرارِ فنا* اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی سعادت آثار محمد صادق
تُبّتی پرسیده بودند که فنا وبقا بچه معنی ست زوالِ وجودی ست یا چیزے دیگر بدانند که فنا وبقا
سرّیست از اسرارِ الٰهی جلّ شانه ذوقی ست ووجدانی که بزبان راست نیاید وبتقریر وتحریر
درنمیگنجد مصرعه لذّتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی* اجماعِ اهل الله ست که حجابِ مطلوب نفسِ این
کس ست اَنْتَ الْغَمَامَةُ عَلٰی شَمْسِكَ **بیت** از تست حجابِ تو یقین ست* شرطِ همه رهروان
همین ست* وتا اثرے ازین کس باقی ست راهے بمعرفت ندارد **بیت** تا یکسرِ موز خویشتن آگاهی
گر دم زنی از راهِ فنا گمراهی* پس بکلندِ[3] کوهِ بشریت را از بیخ وبُن باید کند تا انتفائے حقیقی
روئے نماید ونیستیِ ذاتی پرده بکشاید وشک نیست که احکامِ بندگی از بنده هیچ گاه ساقط نیست
وبنده هرگز حق نشود واین دلالت بر بقائے بنده دارد پس آنچه مقررِ قوم ست با این چگونه جمع
شود وبودن ونابودن دریک آن بچه روش متصور گردد مصراع میباش ومباش مشکل این ست*
عقلِ عقیل بحلِّ این اشکال پے نبرد وکشفِ این معمّا را محال انگارد سابقهٔ عنایت باید که این
معمّا بکشاید وحلِ اشکال نماید ومحال را بجالِ امکان آرد عَرَفْتُ رَبِّیْ بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ در
آنحضرت جمعِ اضداد ست واحکامِ متضاده باهم آمیخته اگر عارف متخلق هم موردِ احکام

[1] نوش بواو مجهول شیرین وگوار وآب حیات وبمعنی زندگی وشهد وتریاق ۱۲ غیاث [2] باد بوئے خوش برآمیخته ۱۲
[3] کلند بروزن سمند آلهٔ آهنی که بدان زمین را برائے زراعت بکاوند ۱۲

متضاده گردد چه مستبعد باشد اثباتِ وجود و سلبِ وجود در آنحضرت جمع اند اگر بود و نابود در عارف جمع شود گنجایش دارد

مکتوبِ صد و چہل و چہارم (۱۴۴)

بشیخ محمد مومن گیلانی ثم برہانپوری در تعبیرِ وقایعِ او و بشارتِ حصولِ بعضے مقاماتِ عالیه و حلِ سوال که نموده بود با بشاراتِ عالیه بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعُلٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اما بعد سعادت آثار شیخ محمد مومن واقعه چند دیده بود و بفقیر نوشته و سوالے هم نموده واقعهٔ اولیٰ را بجنس ایراد مینماید واقعهٔ اولیٰ آنکه روز جمعه بتاریخِ بیستم شهرِ محرم الحرام در خدمتِ حضرتِ ایشان بزیارتِ روضهٔ منوره رفته درون روضه مُراقب بودند و حضرت ایشان سَلَّمَهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بر سرِ تربتِ حضرت امام المریدین مُراقِب نشسته بودند ناگاه مشهودِ این حقیر گردید که نورِ عظیم از جانبِ قبله نمایان شد و عالمے را احاطه کرده در محاوطهٔ روضهٔ منوره در آمد و در جائے که حضرتِ ایشان مُراقب بودند مدتے توقف نمود معلوم کرده شد که در آن نور حضرتِ خاتمیّت اند عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ در ان اثنا بخاطرِ این کمترین گذشت که آنحضرت عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ در بابِ حضرتِ ایشانِ ما چه میفرمایند مقارنِ این خطره حضرت رسالت پناه صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فرمودند که مَنْ صَافَحَ الشَّیْخَ الْمَعْصُوْمَ اَوْ مُحَمَّدَنِ الْمَعْصُوْمَ فَقَدْ صَافَحَنِیْ بعد ازان آن نورِ عظیم از انجا انتقال فرموده بر دروازهٔ روضهٔ منوره حضرت مجددِ الفِ ثانی رسید توقف ورزید و نورے از قبرِ منورِ حضرت مجددِ الفِ ثانی باستقبالِ آن نور برآمده ملحق شد و در وقتِ انتقالِ نور فرمودند قَوْلُ الشَّیْخِ اَحْمَدَ حَقٌّ بعد ازان آن نور منتقل گردیده بمدینهٔ سکینه عَلٰی سَاکِنِهَا اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ رسید و در روضهٔ منورهٔ مطهره در آمد در آن وقت از اینجا تا مدینهٔ منوره هم در نظرِ این حقیر روشن بود و روضهٔ شریفه نیز مشهود بود بعد از وصول بروضهٔ منورهٔ آنحضرت عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ باز این لفظ را میفرمایند مَنْ صَافَحَهٗ فَقَدْ صَافَحَنِیْ مخدوما درین واقعه که حضرتِ خاتمیّت عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

نامِ این دو راز کار را بر زبانِ خود دو باره آورده از راهِ کرم و عنایات مبشّر ساختند سرِ افتقار را به اوجِ افتخار رسیدند و دست بدامن مرادِ این قلیل البضاعة در زد با این همه خرابی هیچگونه خود را قابلِ این خطاب نمی فهمد اما ؎ با کریمان کارها دشوار نیست **بیت** میتوانی که دهی اشکِ مرا حسنِ قبول؛ ای که دُر ساختهٔ قطرهٔ بارانی را + و آنکه در واقعهٔ دیگر از جانبِ حضرتِ ایشانِ ما قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهٖ بشما خلعتِ حقیقة صلوة عطا شده باز این فقیر آنرا بشما پوشانیده است تعبیرِ آن همان است که در توجهِ آخرِ این حقیر بشما بشارتِ حصولِ این نسبتِ عَلِیّه داده و نصیبی احساس نموده و آنچه در صفِ نماز در قعده داخل شده اید و میگوئید که این صفِ انبیاء است عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ نیک و مبارک است حق سبحانهٗ وتعالیٰ از برکاتِ ایشان درین مقامِ شگرف بهره ور گرداند و شمه از روائحِ صلوةِ شان بمشامِ جانِ امثالِ ما واپس ماندگان برساند هر چند از اخیرِ نماز بهره بود و از قعدهٔ شان نصیب شود و رِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَکْبَرُ و آنچه میفرمایند که ترا از حقیقة الحقائق نصیبه هست بشارتیست شگرف امیدوار باشند پرسیده بودند که سبب چیست که در تسلیکِ طلاب بشارت بلحوق بحقیقة الحقائق بعدِ وصول بحقائقِ ثلثه میگوئی و حال آنکه این هر سه حقیقت داخلِ مراتبِ وجوبی است و حقیقة الحقائق از حقائقِ امکانی حلِّ این مقام باید نمود که خاطرِ این مسکین مدتیست که مشوّش است مخدوما هیچ اشکال نیست و در لحوق بحقیقة الحقائق و وصول بحقائق ثلثه هیچ ترتب و توقف روا است که لحوقِ مذکور شود و وصول بحقائق میسّر نیاید و نیز میتواند که وصول صورت بندد و لحوق نشود که انبیاء عَلَیْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ از حقائقِ خویش بحقیقة کعبه فمافوقها رسیده اند و کسے که بر قدمِ ایشان است از حقائقِ شان میتواند که برسد و حقیقة الحقائق درمیان نیاید و بعد از وصول اگر بتوسطِ شیخ خود بحقیقة الحقائق ملحق شود گنجایش دارد چنانچه پیش از وصول هم روا است که بآن حقیقت برسد و از همین گذرست آنچه فقیر بعضے از یاران بشارتِ لحوق بعد از وصولِ شان بحقائق سه گانه داده است این کلیه نیست بلکه اتفاقیه است که بعد از وصولِ توجه باین جانب

واقعہ شدہ است والا قبل از وصول اگر توجہ واقع شود میتواند کہ لحوق مذکور حاصل شود آرے در مادۂ
محمدی المشرب اگر لحوق پیش از وصول گفتہ شود گنجایش دارد چہ راہِ وصولِ او بحقائق لحوق ست
بحقیقۃ الحقائق والعلم عند اللہ عزّ وجلّ والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۱۴۵) صد و چہل و پنجم

بسلطان عبد الرحمن بلخی در فضیلتِ ذکر و شرحِ احوال او بعد الحمد والصلوٰۃ وارسالِ
التحیات میرساند صحیفۂ گرامی رسید مسرّت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و بقره
بیادِ حق جلّ وعلا معمور اند بندہ چون حق تعالیٰ را یاد کند حق سبحانہ نیز آن بندہ را یاد فرماید
فاذکرونی اذکرکم و در صورت دوامِ ذکر از ین جانب از انجانب نیز دوامِ ذکر خواہد بود
ازین کدام سعادت زیادہ تر بود کہ صاحب و مولائے حقیقی جلّت عظمتہٗ ہمیشہ دریادِ بندہ [illegible]
باشد و بندہ ہموارہ موردِ فیوضِ او بود تعالیٰ نوشتہ بودند کہ گاہ گاہ خود را بالیدہ می یابد کہ خانہ را
از خود مملو مے بیند این دید اصیل ست و مشعر ست از جامعیتِ استعداد امید کہ ازین ہم بالیدہ تر
گردند و آفاق را بگیرند نوشتہ بودند خود را آراستہ بلباس سبز و مزیّن بزیورہا مشاہدہ کردہ مخدوما
مطالعہ این معنی خوشوقت ساخت این دید از نسبتِ بلند خبر میدہد و مبشر نسبت عالی والسلام اوّلاً
واٰخراً

مکتوب (۱۴۶) صد و چہل و ششم

بشیخ میر دہلوی در شرحِ احوال او و اشارتے بہ بشارت الحمد للہ وسلام علی عبادہِ
الذین اصطفیٰ صحیفۂ گرامی رسید مسرور و خوشوقت ساخت حق سبحانہ بجمعیت و استقامت
ظاہر و باطن دار او فان الاستقامۃ فوق الکرامۃ نوشتہ بودند کہ مخلصی از تنگنائے وہم
و خیال کہ شعبدہ ہائے نتائج سلوک و جذبہ اند حاصل نقدِ وقت دارد و مطمحِ نظر جز اصل الاصول
نمے پندارد مخدوما خلاصی از قیدِ وہم و تنگنائے خیال درین نشاۂ فانیہ اشکال دارد موطنِ وصل نمل

بروجہِ کمال آخرت ست و ہنگامِ لقا زمانِ موتِ اَلْمَوْتُ جِسْرٌ یُوصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ موت ست کہ خلاصی ازین قید مے بخشد وازین تنگنائے مے برآرد مَنْ کَانَ یَرْجُوا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ دَرین حیاتِ دنیاوی نادرست کہ ازین ورطہ نجات یابد و مطلوب را بے تحتِ خیال در آغوش کشد ہمان سخنِ اُستادِ شیخ ابوسعید ابوالخیرست کہ این ازان نادرہا ست نوشتہ بودند با وجودِ این نائرہ عطش در جوش ست و نائرہ تپش در خروش بلے تحیر و عجز ہمہ وقت دامنگیرست و ہر چند از تنگنائے وہم و خیال وارستہ است لیکن ممکن بیچارہ مشکل کہ پا از امکان بیرون نہد و مقید از قید وارہد **بیت** سیہ روئی ز ممکن در دو عالم + جدا ہرگز نشد واللّٰہ اَعْلَم + ممکن باز واجب تعالیٰ چہ دریابد و مقید از مطلق چہ فراگیرد پس عجز ہمہ وقت دامنگیر بود و زبانہ عطش و تپش در التہاب باشد نوشتہ بودند کہ انس بے کیف و الفتِ بیچون بغایتِ لطافت از دائرہ خلت مفہوم میگردد و گاہ گاہے نصیبے قلیل از مرکزِ آن دائرہ نیز فیض رسان ست مخدوما شکر این عطیہ بجا آرند و از دیاد و تقویتِ آن خواہند در حضور ہم حرفے از احوالِ آن مذکور شدہ بود حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ ظہور فرمود اللّٰہ تعالیٰ از زلتِ خطا محفوظ دارد اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا ھِیَ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۴۷) صد و چہل و ہفتم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در جوابِ کتابت او بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال بہمہ حال مستوجبِ حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَافِیَتُکُمْ وَ اِسْتِقَامَتُکُمْ ظَاھِرًا وَّ بَاطِنًا فَاِنَّ الْاِسْتِقَامَۃَ فَوْقَ الْکَرَامَۃِ وَیَشْھَدُ لِھٰذَا الْمَعْنٰی مَاوَرَدَ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَۃُ ھُوْدٍ (رواہ الترمذی) مکاتیب شریفہ متعاقب رسید مسرت بخش گردیدہ چون متضمنِ احوالِ و اذواقِ سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ ہمبرین منوال ابوابِ ترقیات را مفتوح دارد و در سایہ سرادقاتِ نبوی و جوارِ حقیقت مصطفوی عَلٰی صَاحِبِھَا اَفْضَلُ الصَّلَوٰتِ

وَاَکْمَلُ التَّسْلِیْمَاتِ وَالْبَرَکَاتِ جا دہد اَمْثَالِ ما بوالہوسان را این قسم آرزوہائے محض تمنّی
است بیت کجا ما و کجا زنجیر زلفش * عجب دیوانگی کاندر سر افتاد * ما را از ہمہ چیز سوئے ہجر
و ماتمِ عصیان ناگزیر است اظہارِ شوقِ ملاقات نمودہ بودند فقیر را نیز مشتاق دانند والسّلام
اَوَّلاً وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۴۸) صد و چہل و ہشتم

بخان محمد بیگ کولابی در شرح احوال او بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ بحال
الَّذِیْنَ اصْطَفٰی احوال و اوضاع مستوجب حمد است اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَ
اسْتِقَامَتُکُمْ ظَاہِرًا وَّ بَاطِنًا لِتَکُوْنَ وَسِیْلَةً لِنَیْلِ الدَّرَجَاتِ وَعُلُوِّ الْحَالَاتِ کتابتیکہ
از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید نوشتہ بودند ہرگاہ نظر بذات محبوب مے افتد
خود را محجوب مے یابد علاج دیگر نمیباید بلکہ خود را نیست و نابود کند و ہر چند سعی بیشتر میکند جہل
خود را زیادہ تر مییابد چرا محجوب نیابند کہ ہنگام جلوۂ معشوق عاشق خود را بے مناسبت مییابد
و قابلِ تقابل او نمے بیند بلکہ تابِ تقابل ندارد میخواہد کہ رخت بصحرائے عدم کشد و از خود نام
و نشانے نگذارد بیت بلے ہر جا بود مہر آشکارا * سہا را جز نہان بودن چہ یارا * سالک
ہر چند سعی بیشتر میکند در نیستی خود میکوشد و ہر چند نیستی بیشتر جہل و حیرت بیشتر و از صفات زیادہ تر
کمال کہ علم از جملۂ آنست تہی تر نوشتہ بودند در ادائے نماز خصوصًا در ادائے فرائض و تلاوت
قرآن مجید عجب وقت میگذرد شکرانۂ آن وقت را بکدام زبان ادا تواند کرد مخدوما نماز معراج
مومن است و موطن قرب خاص الخاص حالت و لذتے کہ در ادائے آن رو دہد خصوصًا در لذتے
ادائے فرائض بیشتر کمال الکمال است از ذوق و شوق یاران خود نوشتہ بودند شکر خداوندی
جَلَّ شَانُہٗ بجا آرند و در کار و بار خود سرگرم باشند و از مکر اللّٰہ تعالٰی ایمن نبوند و ترسان و لرزان
بوند و از یاران فقیر از اہل ابتدا ہر کہ اظہار ذوقِ صحبت شما نماید باو صحبت دارند و توجہ نمایند کنند
وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی *

مکتوب صد و چہل و نہم (۱۴۹) بیکصدت

بمیر بیگ کولابی در تحقیقِ ظہورِ عدمیّت ذاتیہ و کمال بودنِ آن با وجود شرارت و نقص کہ در نہادِ عدم ست ثبتکم اللّٰہ تعالی بر جادہ شریعت علیّہ و سُنّتِ سنیّہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ مستقیم و مستدیم داشتہ بجذباتِ قویّہ معنویہ مکرّم و ممتاز داراد کتابتے کہ از راہِ محبّت فرستادہ بودند رسیدہ مسرّت بخش گردید نوشتہ بودند در خود نہ غیبت مے یابم و نہ حضور و نہ جمعیّت خود را عدمِ محض مے یابم بلکے غیبت و حضور و جمعیت ہمہ از منتسباتِ این کس ست و از اوصافِ او تا از منتسبات خالی نشود و از اوصاف تہی نگردد ظہورِ عدمیّت ذاتیہ کہ کمال ست در حقِ سالک محال ست اگر گویند عدم شرِ محض ست و نقصِ خالص کہ رائحہ خیریت ندارد در ظہورِ آن چہ خیریت ست و کدام کمال و ہمچنین در سلبِ اوصافِ کمال چہ کمال ست بلکہ سراسر نقص و شرارت ست گویم آنچہ ذاتیِ ممکن ست عدم ست و صفاتِ کمال از وجود و توابعِ وجود ہمہ در وے مستعار و مستفاد از مرتبہ وجوب ست و عکس و پرتوِ صفاتِ آن مرتبہ است و ممکن بواسطہ این انعکاس عدمیتِ ذاتیہ و نقص و شرارتِ جبلّی خود را فراموش کردہ است و بکمالاتِ عاریتی خود را خیر و کامل خیال کردہ است و ازین خیالِ فاسد و جہلِ مرکّب مصدرِ انانیّت و خودی گشتہ و دعویِ شرکت در اخصّ اوصافِ او پیدا کردہ و ندائے انا ربکم الاعلیٰ از نہادِ او سرزدہ[1] پس کمال در حقِ او آن بود کہ از عدمیّتِ ذاتیہ خود آگاہ شود و کمالاتِ عاریتی را باہل آن حوالہ نماید و از انانیت و جہلِ مرکب وارہد و از دعوی شرکت کہ سدِ راہِ وصولِ او گشتہ است نجات یابد و نفس را از امارگی برآرد و بفنائے حقیقی مشرّف گردد سعادت آثارا ہر کہ از یارانِ فقیر کہ شغل خوب نہ فہمیدہ است باو توجہ بکنند و اجازت طریقہ قادریہ را موقوف بر حضور دارند والسلام +

[1] در رنگِ فرعون ۱۲

مکتوب (۱۵۰) یکصد و پنجاهم

بشیخ محمد باقر لاهوری در شرحِ احوالِ او و احوالِ یارانِ او بسم اللهِ الرحمنِ الرحیم بعد الحمد والصلوة وارسالِ التحیات می رساند مکتوبِ شریف رسیده بهجت افزا گردید از نزولِ لطائفِ عالمِ امر جدا جدا بعالمِ خلق نوشته بودند بوضوح پیوست از نزولِ لطائفِ عالمِ خلق نه نوشته آن هم نزول کرده باشند چه عالمِ خلق را در رنگِ عالمِ امر عروجے ست که رو بحق ست جلّ وعلا و نزولے ست که رو بخلق ست نزولِ اتم والبته بنزولِ این لطائفِ عشره است از عدمِ حصولِ صورتِ معلوم در مُدرِک با وجود معلومیّت که تعلّق باصلِ معلوم گرفته است نه بظل آن که نوشته اند بس عالی ست واز معاملاتِ مخصوصه حضرتِ ایشانِ ماست عقلِ عقیل مشکل که باین دقیقه پے برد از غرائبِ روزگار ست که شخص غائب را حسن تعلّق کند و بے حصولِ صورت بود من لم یذق لم یدر آنچه از ادراکِ نسبتِ محبوبیتِ ذاتیه و بهره یافتن از تعیّناتِ ثلثه علمی و وجودی و حُبّی و رفعِ خطره از دماغ و ازدیادِ التذاذ از ایلامِ نسبت بانعام که در کتابهائے متعدّده برنگاشته بودند چیزهائے عظیم و عالی ست اکثر این امور از خصائصِ حضرتِ پیر دستگیر ست قدس سنا الله سبحانه بسرّهِ العزیز مطالعهٔ آن لذّات معنویّه بخشید حق جلّ وعلا از سائرِ کمالاتِ آنحضرت نیز بهره مند سازد و ابوابِ ترقیات را مفتوح دارد انّه قریبٌ مجیبٌ از ظهورِ خیریتِ خاتمه و خود را ملیح و جمیل و نمکین یافتن که نوشته بودند نعمتے ست بزرگ مبارک باشد لیکن الهام چونکه ظنی ست ابهام بر جاست نوشته بودند که محمد فاضل مناسبتے بولایتِ اخفی و مبدائیتِ علم و شرکتِ افرادِ عالم با خود در بعضے افعال در نماز و انوارِ حقیقتِ کعبهٔ معظّمه بل تحقّق بآن و قلوبِ خمسه و قلبِ بسیط و وسعتِ مضغه می یابد و محمد عارف و محمد زاهد مناسبتے بافرادِ ذات و تصفیه خاک و وسعتِ مضغه معلوم میکنند و ملا جمال و عبد الواحد بولایتِ کبری رو آورده اند همه واضح گردید و خوشوقت ساخت اللّهم اکثر

اِخوانِنا فِی الدِّین مخدوما بعضے طلاب را امورے کہ از قوت بفعل نیامدہ است گاہ باشد کہ بطریق اندراج یا انعکاس یا تخیل تصورِ آن ظہور نماید و ہنوز وقتِ آن نرسیدہ باشد درین کار تأمل نیک در کار ست و نیز تأمل در اوضاع و اطوارِ آنہا و استقامت و عدمِ استقامتِ شان ملاحظہ کردہ حکم باید نمود و در مادۂ این یاران کہ احوالِ آنہا نوشتہ اید نمیگویم بلکہ این کلیہ است کہ مخطورِ خاطرِ دوستان باشد وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۱۵۱) یکصد و پنجاہ و یکم

بخواجہ محمد شریف بخاری در شرحِ واقعۂ او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ کہ احوال و اوضاع بر نہجِ استقامت ست امید کہ آنعزیز نیز سلامت و بعافیت باشد و باستقامتِ ظاہری و باطنی موصوف بود مکتوبِ شریف رسیدہ خوشوقت ساخت درین ایام بکرم اللہ تعالیٰ در آزار خفت ست لیکن قدرے از درد باقی ست طاقتِ استادن نیست نماز را نشستہ چارزانو میگذارم اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰی کُلِّ حَالٍ وَّاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ حَالِ اَهْلِ النَّارِ و آنچہ دیدہ اید کہ شما را از زیورہاے درخشان از مروارید پوشانیدہ اند و بعد ازان میگویند کہ این نسبتِ محبوبیت ست بر تو مبارک باد بشارت ست شگرف اگر از قوت بفعل آید و از گوش باغوش رسد حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ کہ عبارتِ شما خبرے از فعل میدہد و رنگ از آغوش مے آرد کہ نوشتہ اید ازین بشارت خرم و سربلند گردیدم چون بوقتِ خود مرا آوردند آثار و علاماتِ خاص ہمچو بارانِ نیسان ریزش میشد تا سہ روز این معاملہ سرشار قیام داشت اَلْحَال ہم خاطر بران مشاہدات مرعی میدارد گویا ہمان وقت حاصل ست از مطالعۂ این سطور خاطر مسرور شد و امیدوار ساخت رَبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۵۲) یکصد و پنجاہ و دوم

بشیخ بایزید سهارنپوری در تعبیر واقعه که دیده بود و شرح احوال یارے که نوشته بود بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامِداً لِلّٰهِ العَظِیْمِ وَمُصَلِّیاً عَلٰی رَسُوْلِهِ الکَرِیْمِ احوال بهمه حال مستوجب حمد ست المَسْئُوْلُ وَالمَأْمُوْلُ عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاهِراً وَّبَاطِناً صحیفه گرامی رسید مسرت بخش گردید و قائعے که دیده اید و نوشته نیک و روشن ست و آنکه هفت کوشک دیده اید و ششم کوشک را تعبیر بلطائف سته کرده اید و تعبیر کوشک هفتم در خواسته اید مخدوما این هفت کوشک گویا عبارت ازان هفت گام ست که حضرت ایشان ما قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهٖ در مکتوبات خویش بر نگاشته اند که این راه که ما در صدد قطع آنیم همگی هفت گام ست پنج ازان از عالم امر و دو از عالم خلق که نفس و قالب[ا] باشد غایة ما فی الباب کوشک هفتم که در غایت رفعت ست نظر بکمالات ولایت که عالم امر در انجا اصل ست و عالم خلق تابع آن لطیفه اخفی جزءِ ابتداء است که منتهای عالم امر ست و ولایت را فوق آن لطیفه و اصل آن قدم گاهے نیست و نظر بکمالات نبوت که درانجا عالم خلق اصل ست و عالم امر طفیلی آن لطیفه قالب ست که متضمن عناصر اربعه است و محتوی بر جزءِ ارضی که بالاصالت نصیب از کمالات نبوت آنراست و فی الحقیقة فوق لطائف عشره است و پستی خاک سبب رفعت او گشته است موافق تعبیر شما آنست که کوشک هفتم همین لطیفه قالب بود چه تعبیر شش کوشک اوّل به شش لطیفه کرده اید که پنجگانه عالم امر و لطیفه نفس ست لاجرم کوشک هفتم لطیفه قالب باشد و هرچند در کمالات نبوت قدم راسخ بود کمالات جزءِ ارضی بیشتر جلوه گر شود و درجات آن واضح تر گردد احوال شیخ عبد الله که از شما اخذ طریقه نموده است نوشته بودند که صفات را باصل ملحق میابد و خود را ازان خالی مے بیند اما چون جهل بسیار دارد بتفصیل احوال خود مطلع نمیشود از حقیقت حال اطلاع بخشند مخدوما آنچه او میابد سنجیده و درست ست این قسم شخص را صاحب جهل بسیار نتوانیم گفت از کجا که چیزهاے دیگر هم دارد که ازان جاهل ست این دید نتیجه تجلّی صفات ست و منبی از فناءِ نفس

[ا] که بسبب ترکیب از عناصر اربعه بجاے چهار شمرده میشود ۱۲

وکمالِ این فنا آنست کہ چنانچہ صفاتِ کمال ملحق باصل شدند وغیر از عدم در سالک نماند این عدم کہ مرآتِ کمالات بود نیز بعدمِ مطلق ملحق شود آن زمان از عارف نہ عین ماند ونہ اثر لَا تُبْقِیْ وَلَا تَذَرُ بعد ازان بحکمِ مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ معاملہ بقاست ومعاملہ ولایتِ کبریٰ در پیش ست فنا وبقا ہر چند در ولایتِ صغریٰ صورت بستہ بود لیکن حقیقتِ فنا وبقا در ولایت کبریٰ ست انگارم کہ لحوقِ عدمِ خاص بعدمِ مطلق از خصائصِ این ولایت ست والسلام

مکتوب (۱۵۳) صد وپنجاہ وسوم

بشیخ ابو المکارم در ترغیب بر طلب وفوائدِ صحبت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند صحیفہ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسید اظہارِ تأسف وتألم بر فقدانِ دولتِ صحبتِ شیخ خود قُدِّسَ سِرُّہٗ نمودہ بودند واضح گردید اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ آنچہ تقدیر ست ناگزیر ست لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ ہنوز ہیچ نرفتہ است **مصراع**

گر درے بستہ شد ابدل دیگرے بکشایند *

لوازمِ طلبگاری بجا باید آورد واز ہر جا بوئے از مطلب بمشامِ جان برسد از پے آن باید شد ایام فرصت بسے مغتنم ست دوبارہ در دنیا آمدنی نیست دریوزۂ این معنی ازین دور از کار تمنائے بیش نیست مَعَ ذٰلِکَ ہر آنچہ نقدِ وقت ست ہر چند ہیچ نیست از دوستان دریغ نیست لیکن مدارِ طریقۂ ما بر صحبت ست قرب وبعد چگونہ یکسان بود کہ اویس قرنی بمرتبۂ ہیچ صحابی نرسد در طرقِ دیگر ہم ہر چند قرب وبعد یکسان نیست اما درین طریقۂ علیہ مدار بر صحبت ست در طرقِ دیگر باین مثابہ نیست آرے مرید رشید باندازہ محبت وربطِ معنوی کہ بشیخ مقتدا دارد اخذِ فیوض وبرکات از باطنِ شیخ در غیبت او نیز مینماید وبرابطۂ درونی جذبِ معانی خفیۂ او میکند لیکن حصول معرفت ووصول بدرجاتِ ولایات غالبًا منوط بصحبت ست لَا تَعْدِلُ بِالصُّحْبَۃِ شَیْئًا کَائِنًا مَا کَانَ فقیر نیز از توجہِ ظہرِ الغیب خود دریغ نمیدارد اِنْ شَاءَ اللّٰہُ تَعَالٰی حق سبحانہٗ از باطنِ بزرگان فیض مند گرداند بمنہٖ

وکمال گرمہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و علاج علتِ معنوی را درین فرصتِ یسیر
بذکرِ کثیر جویند و احبّہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۵۴) صد و پنجاہ و چہارم

بفرزندانِ حقائق و معارف آگاہ خواجہ محمد حنیف کابلی در عزائے خواجہ مرحوم و نصائح فرمودہ
بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ برخوردارِ
سعادت آثار خواجہ عبید اللہ مع برادر و ہمشیرہا بکمال برسند و عصمت پناہ والدہ این نور چشمان
وسائر اہلِ طریق کہ در انجا اقامت ورزیدہ اند و در خدماتِ ایشان قیام دارند از ینجانب سلام
عافیت انجام خوانند و بر جادہ شریعتِ غرّا و سنّتِ مصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوات و
البرکات والتسلیمات العلیٰ مستقیم و مستدیم بوند و بر محبت و متابعتِ شیوخ برسوخ تام
باشند از شنودنِ این حادثۂ جانکاہ چہ نویسد کہ برین دوستان چہ قسم الم و اندوہ و چہ نوع
فراق و مصیبت روئے داد و لیکن چون بارادہ و تقدیرِ مولائے حقیقی ست جلّ شانہٗ غیر از
رضا و تسلیم چارہ و گزیر نیست ما ہم صبر کردیم شما ہم صبر بکنید و بہ فعلِ حق جلّ و علا راضی و
شاکر باشید و گذشتگان را بدعا و صدقہ یاد آرید و از فیوض و برکاتِ خواجہ مرحوم امیدوار باشید
و از مزارِ پر انوارِ او ہموارہ دریوزہ نمایند و یاران را باید کہ آنجا را معمور دارند و طریقۂ خواجہ را نیک
رعایت کنند و حلقۂ ذکر و مشغولی را بر پا دارند و خدمتِ آیندہ و روندہ نمایند و در رضامندی
و خدمتگاریِ فرزندانِ خواجہ بجان کوشند و طفلان را نیک تربیت کنند و تعلیم آداب نمایند نماز
پنجوقت در جماعت حاضر شوند و سبق بے ناغہ بخوانند چہ کنیم ما از ایشان دور افتادہ ایم جگر می‌سوزد
امیدواریم کہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ ایشان را ضائع نگذارد و بکمال برساند انّہ قریبٌ مجیبٌ
بیت ز ہجر دوستان خون شد درونِ سینہ جانِ من + فراقِ ہمنشینان سوخت
مغز استخوانِ من + والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۵۵) صد و پنجاه و پنجم

بشیخ انور نور سرائی در تعبیر واقعه که دیده بود و ایمائے بحقائق ثلثه ❊ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ
وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابے که از راهِ محبت فرستاده بودند رسید خوشوقت ساخت واقعه که حضرتِ
رسالت پناه را صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ دران دیده اید و عنایات مشاهده نموده
نیک و مبارک ست و بشارتست و آنچه که دیده اید که گنبدِ سفید عجیب بسیار مزیّن سه محراب دارد و خود
را در میان دیدم بعد ازان مکشوف و معلوم شد که این گنبد حقیقة الحقائق ست و این سه محرابِ حقائق
ثلثه است و نیز نوشته اید که در حقیقة الحقائق ترقی بسیار مے بینم گویا تو کشان کشان میبری
مطالعهٔ آن بسیار محظوظ ساخت حق سبحانه و تعالی ترقیات بے اندازه نصیب وقت گرداند
و از حقائق اربعه بهره ور سازد و اتصالے بحقیقة الحقائق بفهم مے در آید وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰهِ
تَعَالٰی نوشته بودند که فرق در هر سه حقیقت معلوم کردم حقیقت کعبه بمقامِ دل تعلق دارد و حقیقت
قرآنی بمقامِ روح تعلق دارد و حقیقت صلوٰة بمقامِ لطیفهٔ اخفے تعلق دارد مخدوما این معنی محل تامل
ست درین باب نیک تدبّر کنند آنچه از کلامِ حضرتِ ایشان ما معلوم میشود آنست که کعبه را بیمین
و یسار که مقامِ قلب و روح ست تعلق نیست آنحضرت رض در جلد ثانی در مکتوب هفتادم برنگاشته
اند در انسان چنانچه قلب او نمونهٔ عرشِ رحمن ست محلِ سلطانه و ظهورِ قلبی او انموذجِ ظهورِ عرشی
ست از بیت اللّٰه نیز در انسان نشانه است که میانه است و از یمین و شمال بیگانه است و
بحسب سبقت یگانه است الخ معاملهٔ این حقائق بسے نازک ست دست فکرِ امثالِ ما
بو الهوسان از دامانِ آن کوتاه ست انتهی وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَّعَلٰی رَسُوْلِهٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا

مکتوب (۱۵۶) صد و پنجاه و ششم

بشرافت و نجابت پناه خواجه عبد الصمد کابلی در مواعظ دینی و بیوفائی دنیاے دنی بِسْمِ اللّٰهِ

الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ بَعْدَ الحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجب
حمدست اَلْمَسْئُولُ وَالْمَأْمُوْلُ سَلَامَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاهِرًا وَّبَاطِنًا افسوس کہ عمر
بسر آمد و ہیچ عمل از دست نیامد حجت درست شدہ است بیوفائی دنیا بدیہی اَوّلی گشتہ و فتن و
مصائب پے در پے مے آید و دوستان و جگر گوشہا در رحیلند و ہیچ تنبہ و تذکر نیست و توبہ و
انابت نہ غفلت در تزاید ست و معاصی در افزونی اَوَلَا یَرَوْنَ اَنَّهُمْ یُفْتَنُوْنَ فِیْ کُلِّ
عَامٍ مَّرَّةً اَوْ مَرَّتَیْنِ ثُمَّ لَا یَتُوْبُوْنَ وَلَا هُمْ یَذَّکَّرُوْنَ این کدام ایمان ست و چہ
مسلمانی نہ از کتاب و سنت پند پذیر میشود و نہ از مشاہدہ آیات بینات عبرت میگیرد باید اندیشید
کہ یاران و ہمنشینان کہ پار و پار ارسال یکجا ہم سفر و ہم بستر بودند و مونس و ہمدم کجا شدند مصراع
کجا رفتند آن یاران کہ بودند مونس و جانی + ہیچ اثرے از انہا پیدا نیست و ہیچکس نشانے از انہا
نمید ہد بیت چنان خرمن عمرشان شد بباد + کہ ہرگز کسے زان نشانے نداد + اَللّٰهُمَّ
لَا تَحْرِمْنَا اَجْرَهُمْ وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهُمْ پس ما و پس ماندگان ناگزیرست کہ عمر دو روزہ را
بغفلت نگذرانیم و بخواب خرگوش نسازیم و باین سرائے فانی دلبند نشویم و فریفتہ این قحبۂ
غدار نگردیم و تمام بمراضی مولائے حقیقی جل شانہ سازیم و از کید نفس و شیطان و از گرداب ہوا
۱۹ وہوس کنارہ گیریم و گور و قیامت را در نظر داشتہ خود ہا را در عداد اموات داریم وَعُدَّ
نَفْسَکَ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُوْرِ و از حیوة و وجود موہوم منخلع گشتہ بموتے کہ پیش از موت ست
پردازیم و بعدمیت ذاتیہ و نیستی اصلیہ خود سازیم معدوم کہ بر خود احکام موجود جاری سازد
و بعنوان وجود و انماید و نیست کہ تہمت ہست شود مضحکۂ خلق شود بیت و صافی خود
برغم حاسدنا کے + ترویج چنین متاع کاسد تا کے + ہستی و توابع آن باہل ہستی و موجود
حقیقی شایان و سزاوارست و وضع شے ست در موضع خود کمال ممکن در نفی کمال ست
۱۹۱۰ از وے و خیریت او در سلب خیریت بیت در عالم با زما جز نام نماند + و از صبح وجود ما جز شام نماند

لہ عن ابن عمر قال اخذ رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم ببعض جسدی فقال کن فی الدنیا کانک غریب او
عابر سبیل وعد نفسک من اھل القبور رواہ البخاری ۱۲ مشکوۃ باب الامل والحرص

ع چلو خسرو گھر آپنے سانجھ پڑی سب دیس[۵۱] مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است +

مکتوب (۱۵۷) صد و پنجاہ و ہفتم

بشیخ محمد باقر لاہوری در شرح احوال او کہ متضمن بعضے اسرار بودہ و اذواق خاصہ خود و احوال ترقیات یاران خود کہ کمالات اکتساب میان محمد باقر نوشتہ بودند مطالعہ آن لذات معنویہ بخشید این قسم اسرار و معاملات کہ شما را بآن نواختہ اند و تاثیر صحبت عطا فرمودہ از غرائب روزگار ست اگر گرد عالم گردند معلوم نیست کہ تمثال آنہا فرج آن جائے دیگر یابند اِعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ[۵۲] بیت سعادتہاست اندر پردہ غیب نگہ کن تا کرا ریزند در جیب + لیکن اسرار مقطعات کہ لازم الاستتار ست و قِطَعِ الْبُلْعُوْم در شان آن آمدہ ست و حضرت ایشان مابعد از قرن اول بآن ممتاز اند امر دیست دیگر مصراع لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی + امید واریم کہ امثال ما دور از کاران بحکم وَلِلْأَرْضِ مِنْ كَأْسِ الْكِرَامِ نَصِيبٌ بے بہرہ نباشند و قطرہ از زلال حیوۃ در کام جان این تشنہ لبان چکانند چون شما حق جوار این اسرار پیدا کردہ اید و در اطراف آن گردیدہ امید واریم مَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمٰى يُوْشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيْهِ[۵۳] و از ملاحت و محبت ذاتیہ و جز آن کہ مینویسید بوضوح انجامید اللّٰهُمَّ زِدْ زیادہ برین طاقت نوشتن نیست والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۵۸) صد و پنجاہ و ہشتم

بملا محمد خان ورسکی در جواب کتابت او کہ مشتمل بعضے اذواق علیہ بود + کتابتہائے اخوی اعزی مولائے ورسکی کہ متضمن اذواق و اشواق سنیہ بود و مشعر از محبت ذاتیہ کہ آنجا ست عین انعام و ایلام ست بلکہ از دیار ایلام بر انعام خوشوقت و ذوقین ساخت حق سبحانہ و تعالیٰ ہمبرین منوال ہموارہ در ترقیات دارد این دور از کار بدعائے خیر و سلامتی خاتمہ یاد دارند

[۵۱] یعنی بیا اے خسرو بخانہ خویش کہ وقت مغرب و شام بوقوع آمدہ در جہاں و ہر ملک ۱۱ [۵۲] جانا کہ این کریمہ واقع ست در سورہ سبا از پارہ و من یقنت ۲۲ [۵۳] مضمون ہذا الحدیث متفق علیہ

واز محبت وعقیدت که نصیب شماست ایثار فرمایند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۵۹) صد وپنجاه و نهم

بسیادت پناهان میر محمد ابراهیم و میر محمد اسحاق در شرح احوال شان فرزندان گرامی هر کدام میر محمد ابراهیم و میر محمد اسحاق آنچه از دید عدمیت ولحوق صفات باصل خویش نوشته بودند نیک و مبارک ست توجهے درین باب نموده آمد وامدادے در ازدیاد این نسبت شریفه کرده شد و ترقی خاص هر دو عزیز را درین مقام مفهوم گردید شکر خداوندی جل شانه بجا آرید که درین مدت قلیله این قسم عطیه که حکم عنقاء مغرب دارد بشما عطا شده است بعید نیست که چنانچه کمالات باصل خود عود کرده اند و عدم صرف باقی مانده عدم که مرآت کمالات بود نیز باصل خود که عدم مطلق باشد عود نماید و عین و اثر از سالک برباید مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا رسد والسلام اولاً و آخراً برخورداری میر محمد یعقوب بجمعیت باشد از احوال خود گاهے بنویسید

مکتوب (۱۶۰) صد و شصتم

بحاجی حبیب الله حصاری در تعبیر وقائع او الحمد لله العلی الاعلی وسلام علی عباده الذین اصطفی خدمت حاجی الحرمین الشریفین ازین مسکین سلام مشتاقانه خوانند احوال بهمه حال مستوجب حمد ست المسئول من الله تعالی عافیتکم واستقامتکم علی الطریقة المرضیة ظاهراً و باطناً فقیر درین ایام بیماری ضعف کشید حمد الله سبحانه که الحال رو بصحت ست قلم بدست میگیرم و بتحمل بدوستان کلمه چند مینویسیم چون قاصد متوجه آنجانب بود و جواب کتابها درخواست دو کلمه بهر دو عزیز نوشته آمد تا خالی نباشد وقائعے که دیده اند و نوشته همه روشن و عالی ست در جهاد خیبر که با آن سرور شریک شده اند و از کلام او علیه و علی آله الصلوٰة والسلام استفاده میکنید که این فتح بنام شماست این شرکت گویا در جهاد اکبرست که

با اعدائے انفسی ست و غلبۂ افواجِ اسلام ست کہ لطائفِ عالمِ امر ست بر کفّارِ خیبرِ انفسی با عانت آنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علیٰ آلہ وسلم چہ خیبر چنانچہ در آفاق بودہ است در انفس ست نیز و فتح بنامِ شما بشارت ست بقہرِ اعدائے انفسی و حصولِ اسلامِ حقیقی در وقتِ استماعِ قرآنِ مجید درماہِ مبارکِ رمضان کہ بعطیۂ قطبیتِ ارشاد ملہم شدید ما تا کہ این بشارت بحصولِ کمالاتِ مرتبۂ قطبیت ست نہ منصبِ قطبیت و آنچہ نماے کہ برادرِ شما مے بیند نیک و مبارک ست اِنَّ رَبَّکَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَۃِ آنچہ از احوالِ یارانِ خود نوشتہ اند ہمہ خوب و اعلیٰ ست مطالعۂ آن خوشوقت ساخت زَادَہُمُ اللہُ سُبْحَانَہٗ تَوْفِیْقًا وَّ شَوْقًا وَّ تَرَقِّیًا نیک باحوالِ آنہا پردازند و توجہات را دریغ ندارند و از اجتماعِ یاران ترسان و لرزان باشند کہ محلِّ عُجب و پندار ست ازین ہگذر ملتجی و متضرع بوند و استغفار و انابت را لازم گیرند و بخلوت راغب بوند و یک دو وقت برائے آن معین دارند و باقی با یاران صحبت دارند و احبۂ دور افتادہ را بدعا یاد آرند والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۶۱) صد و شصت و یکم

بمیرزا لطیف بخاری کتاول درحقیقتِ فنا و نیستی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُہٗ حَمْدًا بَعْدَ حَمْدٍ وَنُصَلِّیْ عَلٰی نَبِیِّہٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ صَلٰوۃً اِثْرَ صَلٰوۃٍ وَّسَلَامًا عَقِبَ سَلَامٍ احوال و اوضاعِ این حدود مستوجبِ حمد ست امید کہ آن جناب نیز بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم بوند و از فرع باصل آیند و از صورت بحقیقت گرایند صحیفۂ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردیدہ نوشتہ بودند از کثرتِ مشاغل بدانکہ مامور ست موافقِ مدعا نمیتواند پرداخت تا غافل ہم نیست ہر وقت کہ فرصت میباید غنیمت شمردہ مے پرداز دبلے اینقدر ہم غنیمت ست گفتہ اند مَا لَا یُدْرَکُ کُلُّہٗ لَا یُتْرَکُ کُلُّہٗ لیکن امید ست کہ نسبت و حضورِ باطن بر دوام بود و غیبت در قفائے آن نباشد و مشاغلِ صوریہ سببِ فتورِ نسبتِ معنویہ نشود بیت دارم ہمہ جا با ہمہ کس در ہمہ حال ٭ در دل ز تو آرزو و در دیدہ خیال ٭ و آنچہ نوشتہ اند

که هستیِ خود را در محبت عینِ نیستی کرده است بسیار خوشوقت ساخت واز لطافتِ استعدادِ شما خبر داد حق سبحانه آتشِ این محبت را مشتعل سازد تا از ماسوی بتمام برهاند حمداً لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ که در محبت هستی به نیستی تبدیل یافته است نیستی وعدمیت ذاتی انسان است ووجود وتوابعِ آن از صفاتِ کمال خاصه حضرتِ معبود است اگر در ممکن این صفات نمودار است هم از آن حضرت مستفاد ومستعار است ممکن باین دیدِ عاریتی این کمالات را از خود دانسته از راهِ جهلِ مرکب خود را خیر وکامل تصور نموده است ودعویِ همسری وشرکت با مولائے حقیقیِ خود پیدا کرده ومحلِ رعونت وانانیت گشته چون فضلِ الٰهی جلّ شانهٗ درحقِّ او در رسد واز این جهلِ مرکب برهاند وبمعرفتِ خویش بنوازد وداند که این کمالات از جائے دیگر است واین صفات ظلِّ صفاتِ اوست تعالیٰ ٭ للمولوی قدس سرہٗ

بیت چون بدانستی که ظلِّ کیستی ٭ فارغی گر مردی وور زیستی ٭

این دیدِ عاریتی وظلی چون بر عارف غالب می آید این کمالات را درست بصاحبِ آن می سپارد وظلال را باصل ملحق مییابد ونیستیِ ذاتی وعدمیتِ اصلی ملحق میشود واز انانیت منخلع میشود بحدیکه اگر سالها بگذرد خود را بانا نتواند تعبیر کرد - آین زمان بفنائے حقیقی موصوف شود ونفس از آلودگی برہد بعد از ان بمقتضائے مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ معامله بقا درپیش است کریمهٔ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ ایمائے باین معنی دارد واین بقا ولادتِ ثانیه است که عارف از وجودِ موهوم منخلع گشته بوجودِ موهوبِ حقانی موجود گشته است در خبر است لَنْ یَّلِجَ مَلَکُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ مَنْ لَّمْ یُوْلَدْ مَرَّتَیْنِ وقائع که دیده اید ونوشته وہمچنین فیوض وبرکات که از مزارِ فائض الانوار معلوم نموده اید نیک ومبارک است الله تعالیٰ بطفیلِ این اکابر از حقیقتِ کار اطلاع بخشد واز کمالِ انسانی بهره ور سازد

اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ

مکتوب (۱۶۲) صد وشصت ودوم

بشیخ محمد یوسف گردیزی پیرزاده ملتان در مقدمه تیکه مشعر از هضمِ نفس است ونادیدنِ خود در معامله افاده وبیانِ حقیقتِ ممکن وفنائے او ودر بیانِ آنکه مدارِ افاده واستفاده بر صحبت است

هُوَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خُصُوْصًا عَلٰی سَیِّدِ الْوَرٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی آلِهٖ وَصَحْبِهِ الْبَرَرَةِ التُّقٰی اَمَّا بَعْدُ فَقَدْ وَصَلَ اِلَیَّ مِنْ جَنَابِکُمْ کِتَابٌ کَرِیْمٌ کِتَابٌ تُعْرَفُ فِیْ وُجُوْهِ عِبَارَاتِهٖ نَضْرَةُ النَّعِیْمِ این ذرهٔ بے مقدار سزاوارِ این خطاب نیست و لائقِ این کتابتِ مقدمہ نمی‌که از راهِ شکستِ نفس و فروتنی که دران نامهٔ نامی برنگاشته‌اند در حقِ این مغرورِ دور از کار صادق و بیانِ واقع ست دریوزهٔ نجات ازین گرداب و تخلص بسوئے ربّ الارباب ازین مسکین نمودن در رنگِ استعاره است از مستعیر و سوال ست از محتاجِ فقیر هیچگونه در خود مناسبتے باین طائفهٔ علیه نمے بیند و مشارکتے در اسرارِ طبقهٔ سنیّه در نمیباید مع ذٰلِکَ طالبانے که از اطراف و اکناف مے آیند بقدرِ استعدادِ بهره ور میشوند و خیالِ کمال و اکمال مینمایند این همه از برکاتِ بزرگان ست و از انفاسِ نفیسِ ایشان این مسکین درمیان نیست مصراع ما خود نیم این همه الحان زمطرب ست ✣ بلے نیستی و عدمیتِ ذاتی ممکن ست وجود و سائرِ کمالات که توابعِ وجود اند همه در وے مستعار و مستفاد از مرتبهٔ وجوب ست ممکنِ بیچاره ذاتِ خود را فراموش کرده بکمالِ عاریتی خود را خیر و کامل تصور نموده است و در اخصِ اوصافِ مولائے خود شرکت جسته و ازین رهگذر رعونت و انانیت پیدا کرده ندانسته است که ذاتِ او عدم ست که منشاءِ هر شر و فساد ست چنانچه وجود مبداءِ هر خیر و کمال است از جهالتِ ذاتی اوست که خود را کامل دانسته است کمال در حقِ او انتفائے کمال ست از وے و خیریت در سلبِ خیریتِ خویش گفت بیت وصافی خود بر غمِ حاسد تا کے ✣ ترویجِ چنین متاعِ کاسد تا کے ✣ سخن بجائے دیگر رفت این درویشِ دلریش از توجهِ غائبانه و از دعائے ظهر الغیب فارغ نیست ان شاء الله تعالیٰ امیدواریم که از راهِ محبتے که باین طبقهٔ علیه دارند از فیوض و برکاتِ ایشان فیض مند باشند و از انوار و اسرارِ این اکابر بهره مند گردند این محبت را سرمایهٔ سعادت تصور فرمایند حق سبحانه آتشِ این محبت را سر بلند سازد و شعلهٔ شوق را مشتعل گرداند تا از ما سوے بتمام برهاند و بسرا پردهٔ قرب و معرفت رساند اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ کرما معامله

افاده و استفاده وابستهٔ بصحبت است خصوصاً در طریقهٔ ما که مدار بر صحبت است تا حصول صحبتِ کاملِ مکمّل بر اوضاعِ شرعیه و سُنَنِ مرضیه مستقیم باشند و از لهو و لعب و صحبتِ ناجنس مُعرض بوند و بوظائف و اذکارِ ماثوره اوقات را معمور دارند اشتغال بعلوم دینیه از اعظمِ عبادات است والسلام۔

مکتوب (۱۶۳) صد و شصت و سیوم

بمیر عثمان کولابی در حقیقتِ فنائے قلب و ترغیب فنائے نفس حامداً و مصلیاً مکتوبِ مرغوب رسیده مسرّت بخش گردید از جریانِ ذکرِ اسمِ ذات و سریانِ آن در ہمہ لطائف بلکہ در تمامِ بدن و رسیدنِ نفی و اثبات تا چہل و یکبار و بے تعلّقی دل از ماسوے بحدیکہ اگر در دل بگذرانند نگذرد کہ بر نگاشتہ بودند مطالعہ آن خوشوقت ساخت اللّٰهم زِد این حالت کہ ماسوا بر دل خطور نکند ہر چند اخطار نماید بواسطۂ نسیانے کہ دل را از ماسوے حاصل شده است معبّر بفنائے قلب است و درجہ اُولیٰ است از درجاتِ ولایت سعی نمایند کہ بدرجاتِ دیگر ترقی نمایند و بکمالِ انسانی برسند بر جادۂ شریعتِ علیہ و سُنّتِ سنیہ مستقیم بوند و در مراضی مولائے حقیقی جلّ شانہٗ بجان کوشند و توشۂ آخرت را آماده سازند و دوستان را بدعا یاد آرند والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۶۴) صد و شصت و چہارم

بشیخ حسین منصور برکی جلندری در شرحِ احوال و اذواق و تعبیر وقائع کہ نوشتہ بود و جواب استفسارہا
بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوبِ مرغوب کہ متضمنِ اذواقِ سنیہ و وقائعِ علیہ بود رسید مسرّت بخش گردید حق سبحانہٗ ابوابِ ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد و بر جادۂ سنّتِ نبویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت دہد نوشتہ بودند گاہے بہ نسبتہائے کہ لا یُشار الیہا باشارۃٍ ولا عبارۃٍ مشرّف میسازند و گاہے بخلعتہائے نورانی مزیّن سرافراز مینمایند گویا بخواست یا بےخواست کشان کشان مے برند

بلے نسبتے کہ بمرتبۂ بیچونی تعلق دارد نیز بیچون ست و از عبارت و اشارت برتر ذوقی ست نہ بیانی ؎ لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی + گاہ آن نسبتِ بیچونی را بصورتِ مثالیہ و امثالہا بنمایند تا بفہم و افہام نزدیک بود و بتعبیر در آید و آنچہ نوشتہ اند کہ شخصے دربارۂ شما میفرماید کہ وجودِ او در ہمہ ممکنات ساریست آرے عارفِ تام المعرفت کہ از ہمہ اسما و صفات بہرہ ور ست بمنزلۂ کل ست مر افرادِ عالم را از انست کہ حقیقتِ محمدی را در سائر حقائق سریان ست بعضے عرفا گفتہ اند کہ ہنگامِ تجلیِ ذاتی عارف خود را کل و محیطِ اشیا در مییابد درین مقام عارفے گفتہ است کہ جمعِ محمدی صلی اللہ علیہ وسلم اجمع ست از جمعِ الٰہی چہ جمعِ محمدی جامعِ مرتبۂ وجوب و امکان ست نہ جمعِ الٰہی باید دانست کہ این از قبیلِ اشتباہِ انموذجِ شے ست باصلِ آن چہ آنچہ در جمعِ محمدی ست علیہ و آلہ الصلوٰۃ والسلام ظل و انموذجِ مرتبۂ وجوب است تعالت و تقدست نہ اصلِ آن مرتبہ کہ برتر از ان ست کہ در احاطہ ممکن آید خوش گفت

بیت تو از خوبی نمے گنجی بعالم ٭ مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش + و آنچہ نوشتہ اند از مشاہدۂ عذاب میت و باز خلاصی یافتنِ او بتوجہِ شما و نیز منعکس شدنِ نسبت و خواطرِ شخصے کہ وارد شدہ است در شما و نیز شفا یافتنِ مریضے کہ معاملۂ او بیاس رسیدہ بود بتوجہِ شما ہمہ بظہور پیوست و باعثِ مزیدِ شکرانہ گشت نوشتہ بودند کہ ہر گاہ توفیقِ اعمالِ مرضیہ مییابم نورانیت و صفا بر وجہِ کمال در خود مشاہدہ مینمایم و اگر فروگذاشتِ ادبے از آداب نمودہ مے آید کدورتِ آن نیز بر وجہِ کمال در خود مے فہمم مخدوما در حدیث[1] آمدہ است مَنْ سَاءَتْہُ سَیِّئَتُہٗ وَسَرَّتْہُ حَسَنَتُہٗ فَہُوَ مُؤْمِنٌ و آنچہ در بابِ تضاعفِ حسنات در مسجدِ فقرا نوشتہ اند نیک ست لیکن اگر این معاملہ معاین و مشاہد گردد خوبتر بود ہر چند در استخارہ این معنی را معلوم کردہ اید اما از راہ استدلال نہ رسیدہ بودند کہ اگر از ولی گناہِ کبیرہ صادر شود از ولایت مے افتد یا نہ مخدوما مقررِ مشائخ ست کہ اَلْفَانِیْ لَا یُرَدُّ کسے کہ بفنائے اتم مشرف شدہ است امید ست کہ بگناہ رد نشود

[1] روی احمد عن ابی امامۃ ان رجلا سأل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ما الایمان قال اذا سرتک حسنتک وساءتک سیئتک فانت مومن ۱۲ مشکوٰۃ کتاب الایمان

لیکن امیدواریم که ولی مرتکب گناهِ کبیره نشود که اولیاء الله محفوظ اند غالباً ارادهٔ سفر کوهستان که نموده اند نیک و مبارک ست بعد استخاره متوجه شوند و اگر فقیر توفیق یافت از نوشتن کتابت خود را معاف نخواهد داشت و آنچه در باب ترقی در ملاحت و بهره یافتن از محبتِ ذاتیه برنگاشته اند مخدوما بهرهٔ محبتِ ذاتیه بفهم مے درآید اما معاملهٔ ملاحت بسیار نازک ست بمرور تأمل کرده خواهد شد ان شاء الله تعالیٰ از تعیینِ مبدءِ تعیّنِ خود استفسار کرده بودند بیشتر مظاهر التعیّن ولایتِ شما که بر قدمِ کدام پیغمبر اید نموده است بر قدمِ هر پیغمبر که هستند جزئی اسمے که مبدأ التعیّنِ آن پیغمبر ست علیٰ نبیّنا وعلیٰ سائرِ الانبیاء والمرسلین الصلوات والتسلیمات بر طبق تحقیقِ حضرتِ ایشان ما قدّسنا الله سبحانه بسرّه الاقدس مبدأ التعیّنِ شماست والسلام علیٰ من اتبع الهدیٰ

مکتوب (۱۶۵) صد و شصت و پنجم

مجدد در حمه تعالی

بسیادت پناه میر محمد اسحاق در اسرارِ محبت. هو. حق سبحانهٔ ابوابِ فیوض را همواره مفتوح دارد کتابتے که از راهِ کمال شوق ارسال داشته بودند ذوقین و خوشوقت ساخت این شوق را سرمایهٔ سعادت دانند و این محبت را دریچهٔ معرفت فهمند محبت ست که سببِ ظهور و اظهار گشته است و گنجِ مکنون را در عرصهٔ بروز آورده و پردگیانِ غیب الغیب را تماشاگی نموده بمنصهٔ شهود و شهادت آورده و پرده را از روئے شان بکشوده و طریقهٔ عشق و ولولهٔ محبت مسلوک گشته حبِ ازلی ست که درین مظاهرے تجلّی فرموده ست و راهِ ترقی را واساخته مصراع یک نشاهٔ دو جا ظهور کرده

انوار و اسرارِ محبت را چه توان بیان نمود که معامله را از اوج بحضیض آورده و باز از حضیض باوج برده واقعه که دیده اندر وشن ست حق تعالیٰ از فیوضِ آنحضرت بهرهٔ کامله عطا فرماید والسلام

مکتوب (۱۶۶) صد و شصت و ششم

بسید نور بهر در جوابِ استفسارها. الحمد لله وسلام علیٰ عبادهِ الذین اصطفیٰ

کتابتے کہ سیادت ونقابت پناہ میر سید نور بہر فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید آنچہ از
اشغالِ باطنہ وورزشِ رابطہ کہ بعد از نمازِ صبح ووقتِ خواب استعمال مینمایند نیک ست امید
کہ نتیجہ بخش گردد وآنچہ نوشتہ اند کہ بلطائف اربعہ غیرِ خفی حسب الامر توجہ دارد مخدوما اشارہ نشدہ
شدہ است فقیر ہرگز این امر نکردہ باشد وخفی را از سایرِ لطائف بے وجہ جدا نکردہ من بعد بہر
پنج لطیفہ توجہ میکردہ باشند تا از پنجگانہ ارکانِ ولایت واز کمالِ ہر کدام بہرہ مند شوند ودر
ذکر وعبادت مقید جمعیت وحلاوت نشوند ذکر باید گفت بحلاوت وبے حلاوت عبادتِ بے حلاوت
اشق بود وثوابِ آن امید ست کہ بیشتر شود اورادیکہ بعد از ہر نماز ووقتِ خواب میخوانند اکثرِ آن
الفاظِ نبوی ست صلّی اللّٰہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلّم ہرچند در بعضے ادعیہ تفاوت در تعینِ
عدد وتعینِ وقت حاصل وثابت بود میخواندہ باشند آرے سہ دعا ماثور نیست یکے اللّٰہمّ بحرمۃ
الحسن الخ دویم بشیخ عبد القادر الخ سیوم نادِ علیًّا الخ دو دعاءِ اول گنجایش دارد کہ بجواز
منع نمیکنم دعاءِ سیوم از شعارِ اہل سنت نیست موقوف باشد اگر از ثقاتِ اہلِ سنت در استعمالِ این
دعا نقل معتمد دیدہ باشند مختار اند بعد از ہر نمازِ فرض آیۃ کرسی میخواندہ باشند در حدیث آمدہ است
در فضیلتِ این عمل لم یمنعہ من دخولِ الجنۃ الّا الموت ونیز آمدہ ست کان اللّٰہ یتولّٰی
قبضَ روحہٖ والسّلام

مکتوب (۱۶۷) صد وشصت وہفتم

بامان بیگ بدخشی در تعبیرِ واقعہ وشرحِ حالِ او۔ بسمِ اللّٰہِ الرّحمٰنِ الرّحیم حامدًا ومصلّیًا
مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردید بذکر وفکر معمور باشند وتوشۂ آخرت را آمادہ سازند و
در رضامندی مولائے حقیقی جلّ شانہٗ بجان کوشند وآنچہ دوبار دیدہ اید کہ ہفت طبقۂ زمین
شق شدہ ست ونظر بہ پشتِ ماہی رسیدہ نیک ست ومشعر ست از استعدادِ نزولِ تام کہ مترتب
ست بر عروجِ کامل وجمیعِ صفات را کہ گم مییابید مقدمۂ فنائے اتم ست چہ ممکنات چونکہ مظاہر
اسما وصفات اند از ذات بہرہ ندارند وگم شدنِ صفات گم شدنِ ذاتِ سالک ست چہ ذاتِ او

ورائے صفات چیزے دیگر نیست عزیزے گفتہ است مصراع گم شدن در گم شدن دین من ست نوشتہ بودند کہ در نماز و در تلاوت خود را بیکار مییابم ظاہرا بآن معنی باشد کہ خود را درمیان نمی بینم این دید خوب و صیل ست و نتیجہ گم یافتن صفات ست چہ ہرگاہ کہ صفات ہمہ ناچیز و گم شد اینکس کہ موصوف بود بیکار و معطل گشت و در تلاوت و جز آن درمیان نماند والسلام

مکتوب صد و شصت و ہشتم (۱۶۸)

بحقائق و معارف آگاہ شیخ عبدالاحد برادر زادہ حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالیٰ در آنکہ فیض از مبدا فیاض دائمی ست اگر کمی و نقصان ست ازینجانب ست الحمد للہ و سلام علے عبادہ الذین اصطفےٰ مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر طریقہ مرضیہ مستقیم بوند واجبہ دور افتادہ را بدعا یاد آرند واجبہ را نیز از خود غافل ندانند و فارغ نفہمند مصراع فراغت از تو میسر نمیشود مارا از مبدا فیض تعطیل نیست ہموارہ در کار ست بحسب استعدادات و قابلیات اگر قبض و تعطیل ست منشا آن قابل ست نہ مفیض چہرۂ معشوق در مرایائے متقابلہ او باندازۂ صفاست و نورانیت آئینہ ہر وقت منعکس و نمایان ست آئینہ کہ زنگار دارد پذیرائے صورت نیست کمی و نقصان از جانب آئینہ است نہ از جانب صورت اشارت بسیر مرکزی خود نمودہ بودند مطالعہ آن خوشوقت ساخت حق سبحانہ از کمالات و خصائص آن بہرۂ تام عطا فرماید انہ قریب مجیب والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و شصت و نہم (۱۶۹)

بمحمد یحییٰ پسر قاضی چوکی کابلی در شرح احوال او و ابواب فیوض ہموارہ مفتوح باد کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از ملکہ شدن ذکر قلبی نوشتہ بودند کہ اگر تکلف خواہد کہ خود را نگاہدارد نتواند شکر این نعمت بجا آرند این حالت را دوام آگاہی و یادداشت نیز

گویند تا زمانے کہ حضور و ذکر بتکلف ست یاد کرد ست و چون دوام پذیرد و از تکلف وارہد بودن
یادداشت شود بیت دارم ہمہ جا باہمہ کس در ہمہ حال + در دل ز تو آرزو و در دیدہ خیال +
سعی فرمایند کہ خطرۂ ماسوا از دل برود کہ اگر سالہا قصد کنند و تکلف نماید خطرۂ غیر نگذرد بواسطۂ
نسیانے کہ دل را از ماسوا حاصل شدہ است آین حالت معتبر بفنائے قلب ست و قدم اول است
در اطوار ولایت مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا رسد + وقائعے کہ دیدہ اندروشن دہند
وعالی ست و از مناسبت تامہ خبر میدہد حق سبحانہ ترقیات ارزانی فرماید والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۷۰) صد و ہفتادم

بمیرزا محمد امین بخاری در جواب سوالے کہ نمودہ بودند کہ انبیا علیہم الصلوات والبرکات بودند
در مقام رضا بودہ اند پس آیۂ کریمہ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ بچہ معنی ست بِسْمِ
اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْاَعْلٰى وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى
خصوصاً علٰى سَيِّدِ الْوَرٰى صَاحِبِ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهِ الْبَرَرَةِ وصحبہ
التُّقٰى بورود صحیفۂ گرامی مشرف گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم
بوند و از صورت بحقیقت آیند و از ظل باصل گرایند نوشتہ بودند کہ اخلاص و محبت روز بروز در
تزایدست حَمْدًا لِّلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰى ذٰلِكَ امیدست کہ آتش محبت مشتعل شود و شعلۂ شوق گردد
سرافراز گردد تا از ماسوے بتمام برہاند و بمقصد اقصٰے رساند نوشتہ بودند کہ انبیا علیہم الصلوات شود
والبرکات در مقام رضا بودہ اند پس آیۂ کریمہ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ بچہ بودند
معنی ست مخدوما رضا بر دو گونہ است رضائیست پیش از وجود عطیہ انبیا را علیہم الصلوات
والبرکات امروز این رضا حاصل ست عطیہ و عدم عطیہ و نعمت و نقمت درین رضا مستوی
است ہر چہ از ان طرف میرسد و قضاء ازلی بران رفتہ است بآن راضی اند و رضائیست بعد برابر
وجود عطیہ پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم در روز قیامت چون عطیات و انعامات

بیشمار شود از قبول شفاعت و مغفرت امت و اجلاس بر عرش وجز آن پیغمبر فرمایند علیه
الصلوٰة والسلام بس ست من رضی شدم از امام محمد باقر رضی منقول ست که گفت اہل عراق
شما میگویند که ارجی آیة در قرآن مجید لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللهِ ست وما اہل بیت برآنیم
که امید در آیه وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى بیشتر ست چه حضرت رسالت صلی الله
تعالیٰ علیه وآله وسلم راضی نشود که یکے از امت او در دوزخ باشد گویم که میتواند که ارجی
آیه نسبت بعامهٔ خلق آیهٔ اولیٰ بود وارجی نسبت باین امت آیهٔ ثانیه بود واین تباین دو
رضا در رنگ تباین علمین ست باعتبار تباین حال معلومین چه حق سبحانه جمیع اشیاء را بعلم
ازلی میداند مع ذلك میفرماید وَلِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَيْبِ فَلَيَعْلَمَنَّ
اللهُ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكٰذِبِيْنَ وامثال ذلك علم ازلی علم ست باشیاء
پیش از وجود اشیاء وعلم ثانی علم ست بعد وجود اشیاء واین ہر دو علم مباین اند باآنکه گویم که معنی
فترضیٰ زیادتی رضاست اصل رضا پیشتر بود والحال زیادتی رضا حاصل شود اگر گویند که آنسرور
صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم بدوام رضا موصوفست پس قول امام که رضی نشود که یکے از
امت او بدوزخ رود بچه معنی بود ورضا وعدم رضا در یک محل چگونه جمع شود گویم معنی راضی نشود
این ست که منفرح وخوشوقت نشود وعدم انفراح که حزن باشد منافی رضا بالقضا نیست
تا دریک وقت جمع نشوند چه در مصائب سخت مومن منفرح نیست بلکه مغموم ومحزون ست
مع ذلك رضا بالقضا دارد اَلْعَيْنُ تَدْمَعُ وَالْقَلْبُ يَحْزَنُ وَاِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا اِبْرَاهِيْمُ
لَمَحْزُوْنُوْنَ قول نبی ست صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم ودر سورهٔ طٰهٰ رضا بہمین
معنی ست لَعَلَّكَ تَرْضٰى یعنی شاید که تو خوشنود شوی ودر سورهٔ والضحیٰ ہم اگر رضا بمعنی
فرح وخوشنودی گرفته شود اصل سوال مندفع میگردد والسلام اولًا وآخرًا

---

۱ بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ حدید وپارهٔ قال فما خطبکم ۲ واقع ست در آغاز سورهٔ عنکبوت از پارهٔ امن
خلق (۲۰) ۳ متفق علیه وهذا قطعة من حدیث طویل، مشکوة کتاب الجنائز باب البکاء

مکتوب (۱۷۱) صد و هفتاد و یکم

بحافظ عبد اللہ سندی در نصیحت و تعبیر واقعہ * بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند دو کتابت از ان برادر رسید خوشوقت ساخت حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ بعافیت اند و از یاد دوستان فارغ نہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و مولائے حقیقی را جل شانہ راضی سازند و توشۂ آخرت را آمادہ کنند واقعہ کہ پیغمبر را صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ دیدہ اند و از شر شیطان ایمن ماندہ اند نیک و روشن ست دو شیطان گویا شیطانِ آفاقی و شیطانِ انفسی ست شیطانے کہ زہر خوردہ ست و مُردہ ست باز دارو خوردہ ست و خون از دہن و بینی و گوش او بر آمدہ زندہ گشتہ است شیطانِ آفاقی ست کہ بزہرِ عصیان بموتِ ابدی گرفتار شدہ است و بحیوٰۃِ چند روزۂ دنیاوی زندہ شدہ و میتواند کہ این مُردنِ او نسبت بشما باشد کہ از اغوائے او ایمن باشند و فی الحقیقت تا بقائے دنیا زندہ است و شیطانِ دوم کہ مآلِ کارِ او مُردن ست شیطانِ انفسی ست کہ نفسِ امارہ ست و نابود شدن و مردنِ او بعد اللتیا والتی بشارت است باستعدادِ فنائے او کہ مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا اشارت باین فناست و ولایتِ خاصہ منوط باین فناست شیطانِ آفاقی دشمنِ بیرونی ست و شیطانِ انفسی دشمنِ درونی است دشمنِ بیرونی بمددِ دشمنِ درونی کار میتواند کرد و چون دشمنِ درونی از اوصافِ ذمیمہ میرد و بتزکیہ رسد امید ست کہ از شرِ دشمنِ بیرونی نجات حاصل آید وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۷۲) صد و هفتاد و دوم

بسید نعمت اللہ بنگالی در شرحِ احوال و تعبیرِ واقعۂ او * بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ متضمنِ احوالِ علیہ و وقائعِ سنیہ بود رسید خوشوقت ساخت در یک واقعہ عنایات از حضرتِ شیخ عبد القادر جیلانی دیدہ اند و در واقعۂ دیگر از آنسرور علیہ وعلی

الیہ الصلوٰۃ والسلام عنایات معاینہ نمودہ اید و در واقعۂ سیوم باران مروارید و مرجان بر سر شما میبارد بعد ازان معلوم کردہ اید کہ این باران از شماست این ہر سہ واقعہ نیک و روشن ست و آنچہ دیدہ اید کہ آنسرور صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم بشما انگشتری عطا فرمودہ اند نگین ندارد ما نا کہ انگشتری کنایت از کمالات ولایت محمدی باشد و نگین عبارت از ولایت احمدی بود باز در ہمان واقعہ دیدہ اید کہ از شما ستون نور ظاہر شد بعدہ این ستون دو پارہ شدہ ہر کدام متمثل بصورت آدمی گشت بعدہ دیدہ اید کہ از نور آنہا عالمے منور میگردد بعد ازان حضرت صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم ندا در رسید کہ انوار ہر دو از تست این ستون نورانی حقیقت شماست و این ہر دو پارہ کہ متمثل بصورت آدمی شدند گویا لطائف عالم خلق و لطائف امر شماست و چون ہر کدام ازین لطائف بکمال خود رسیدہ اند و نورانی گشتہ عالمے از انہا منور گشتہ است و این بشارت است بشگرف و آنچہ از لحوق بحقیقۃ الحقائق و بہرہ یافتن از مرکز و دید اتحاد بسید الرسل علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات نگاشتہ بودند بوضوح پیوست و سبب خوشحالی گردید اللّٰھم زد والسلام علیکم و علی من لدیکم

سائر من انعم الہندی

مکتوب صد و ہفتاد و سیوم (۱۷۳)

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم در کمالات محبت و تشویق بآن حق سبحانہ و تعالی ابواب فیوض را ہمواره مفتوح داراد صحیفۂ گرامی رسید خوشوقت ساخت و ولولۂ شوق و طنطنۂ محبت و بیقراری و بے
۱۰۷۰ آرامی کہ از حد افزون ست اظہار نمودہ بودند بوضوح پیوست آرے مصراع در عشق چنین بو العجبیہا باشد * این قسم شوق و محبت آرزوی طلاب ست و متمنای سالکان کہ پردہ از روی کار میکشاید و معاملہ سنین را بساعات مے آرد و محبوسان عقیلۂ عقل قدر این محبت را ندانند و این جنون را عیب و علت مے انگارند اگر بمقدار سر موی ازین معما بر ایشان پردہ بکشاید دیوانۂ این جنون گردند و بصد آرزو از بند عقل یکسو شوند بیت عقل گرواند کہ دل در بند زلفش چون خوش ست

عاقلان دیوانہ گردند از پے زنجیر ما + این جنون سرمایہ سعادت ست و مثمر قرب و معرفت ست
در حدیث ست لن یؤمن احدکم حتی یقال انہ مجنون نوشتہ بودند کہ ماہ مبارک
رمضان در سرہند گذرانند بہتر ست ہفت ہفت استخارہ ہر یکے برابر بکنند امید ست کہ مبارک
باشد اینقدر ہست کہ ہر چہ بکنند رعایت حکمت را از دست ندہند نوعے نشود کہ سبب ایقاظ
فتنہ گردد ادع الی سبیل ربک بالحکمۃ والموعظۃ الحسنۃ + فقولا لہ
قولا لینا لعلہ یتذکر او یخشی + والسلام اولا و اٰخرا

مکتوب (۱۷۴) صد و ہفتاد و چہارم

بمیر شرف الدین حسین اندجانی ثم لاہوری در فضیلت فقر و استغنا با ذکر حدیث جلیل القدر
اللہ تعالی ابواب فیوض را مفتوح داراد مکاتیب شریفہ پے در پے در رسید خوشوقت ساخت
نعمت خوشگوار کہ نصیبہ روزگار شماست فقر و استغنا ست فقر را چہ نویسد کہ در شان آن آمدہ است
الفقر فخری و استغنا تخلق ست باخلاق اللہ تعالی در حدیث ست اتانی جبرئیل
فقال یا محمد عش ما شئت فانک میت واحبب من شئت فانک مفارقہ واعمل
ما شئت فانک مجزی بہ واعلم ان شرف المؤمن قیامہ باللیل وعزہ استغناء
من الناس از گرمی مجلس کہ بیش ازین نوشتہ بودند گرم تر باشد و از عجب دور تر بود و در پاس
نسبت باطن و از دیاد کیفیت آن کوشند و باحوال یاران نیک پردازند و توجہات فرمایند
تا آثار ترقیات ظاہر شود و این دور از کار را بدعا یاد آرند والسلام اولا و اٰخرا

مکتوب (۱۷۵) صد و ہفتاد و پنجم

بسر انداز خان در نصیحت و تعبیر وقائع او بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العلمین

ف والذی فی الحصن الحصین للجزری اکثروا ذکر اللہ حتی یقولوا مجنون ۱۲ رواہ احمد وغیرہ ۵۳ واقع ست
در آخر سورۂ نحل و پارہ ربما (۱۴) ۱۲ ۵۳ واقع ست در سورہ طٰہٰ از پارہ (۱۶) ۱۲

والصلوٰۃ والسلام علیٰ خیر خلقہٖ محمدٍ وّآلہٖ وصحبہٖ اجمعین صحیفۂ گرامی کہ رسیدہ
بہجت افزا گردید سلامت وبعافیت باشند وبرجادۂ شریعت وسنت مستقیم بوند ایام مفارقت
بامتداد کشید وشوق ملاقات چگونہ نوشتہ آید چہ توان کرد ہر چیز را وقتی معین ست لکل
اجل کتاب ہر طور کہ حق سبحانہ تعالیٰ دارد رضی باید بود ہر چہ بود مراد محبوب از وصل
ہزار بار بہتر + بہر حال بطاعات وعبادات سرگرم بوند وبذکر وفکر پردازند ودر آمادگی آخرت
کوشند واسترضائے مولائے حقیقی جل شانہ خواہند واحبۂ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند
چیزہائے کہ در مراقبہ دیدہ اید ہمہ نیک ست وبشارتست فتح مکہ کہ کردہ اند مکہ معظمہ گویا اشارتست
بقلب انسانی بعلاقہ آنکہ مکہ مرکز وخلص زمین ست وقلب نیز خلص انسانست آنچہ در کلیت
انسان ثابت ست در قلب تنہا نیز ثابت ست لہذا اصلاح جسد منوط بصلاح قلب ست
وفساد آن بفساد آن وفتح مکہ اشارتست بتخلیص قلب از چنگل دشمن وبشارتست بحصول
کمال مراد راچہ قلب اولا در سلطنت نفس ست ودر اغوائے او وچون بعنایت حق جل وعلا قلب
از تسلط نفس بر آید واز اغوائے او وارہد راہ کمال پوید وبقرب ومعرفت کہ کمال انسانی ست
رسد وآنچہ پیر ومرشد شما میگوید کہ حالے کہ تو داری بحرمت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و
آلہٖ وسلم فردائے قیامت گواہی خواہم داد بشارتست بحصول حال بر وجہ کمال کہ قابل شہادت
آن روز بود وآنچہ از جانب دست راست شما سلام مضبوط وبلند دادند وشما جواب سلام دادید
نیز بشارتست بسلامتی از آفات دارین ست وآنچہ میگویند کہ آسمان را برائے شما مے شگافتند
بشارتست بعروج روحی وترقیات اعمال بربالائے آسمان **بیت** اے عاشقان اے
عاشقان ہنگام آن شد در جہان * مرغ دلم طیران کند بالائے ہفتم آسمان * والسلام علیکم وعلیٰ
سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب صد وہفتاد وششم (۱۷۶)

بمیر عبد اللہ پشاوری در نصیحت ومحافظت طریقۂ شیخ طریقت وخدمت اہل حقوق

بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح داراد احوال و اوضاع ہمہ حال مستوجب حمد ذی الجلال ست المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ فانہا ملاک الامر ومدار النجاۃ ودونہ خرط القتاد طریقہ مرضیہ خواجہ مرحوم را نیک عایت کنند و متابعت ایشان را از دست نہ ہند و یاران را طریق معاشرت نیک فرمایند و در خدمت و رضامندی فرزندان ایشان بجان کوشند و اجبہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند و کمر ہمت را در خدمت و عبادت مولائے حقیقی جلت عظمتہ چست بر بندند و دراین جہلت قلیلہ رضامندی او را عز شانہ حاصل نمایند مربی صوری ہر چند از سر رفتہ است لیکن مربی حقیقی عزوجل قائم و دائم ست فان اللہ حی لا یموت حلقہ ذکر را گرم دارند و بخلوت و تنہائی راغب باشند و در شبانروزی یکدو وقت برائے عزلت معد باید ساخت و ذکر و فکر و تذکر زلات و تقصیرات و توبہ و استغفار و نفی وجود و سائر کمالات و نفی مرادات از خود دران وقت از مغتنمات باید شمرد و باقی اوقات در افادہ و استفادہ صرف باید کرد والسلام

مکتوب (۱۷۷) صد و ہفتاد و ہفتم

بخواجہ عبد السلام کابلی در تعلیم طریقہ انیقہ وحل ایرادکہ بر کریمہ وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون نمودہ و تعبیر واقعہ اللہ تعالیٰ بکسب مرضیات خویش مکرم داراد در کتابت خواجہ عبد الاحرار ازین فقیر التماس طریقہ توبہ و توجہ بدل نمودہ بودند مخدوما از زلات و تقصیرات گذشتہ نادم شوند و توبہ نصوح نمایند و سہ بار کلمہ استغفار بزبان آرند بعد ازان بقلب صنوبری کہ آشیانہ حقیقت جامعہ قلبیہ ست و در پہلوئے چپ واقع ست متوجہ گردید لفظ مبارک

ہامش: دوستان ؛ دست ؛ نایشیم ؛ شوید

ف اين كريمه واقع ست درسورة الذاريات از پاره قال فما خطبكم ١٢

ولی

اَللہ را دران بگذرانند و بزبانِ دل آنرا بگویند و بران مداومت نمایند چندانکہ این ذکر ملکہ دل شود و حضور مع اللہ صفتِ لازمہ او گردد نوشتہ بودند کہ حق سبحانہ میفرماید کہ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ پس باید کہ ہمہ را نسبتے کہ عبادت و معرفت را شاید رسانند طفل میراندن را وجہ چہ باشد مخدوما قاضی بیضاوی این کریمہ را از ظاہر و حقیقت مصروف داشتہ است و بر تمثیل و مبالغہ حمل کردہ میگوید لَمَّا خَلَقَھُمْ عَلٰی صُوْرَۃٍ مُتَوَجِّھَۃٍ اِلَی الْعِبَادَۃِ مُغَلِّبَۃٍ لَھَا جَعَلَ خَلْقَھُمْ مُغَیًّا بِھَا مُبَالَغَۃً فِیْ ذٰلِکَ وَلَوْ حُمِلَ عَلٰی ظَاھِرِہٖ مَعَ اَنَّ الدَّلِیْلَ یَمْنَعُہٗ لِاَنَّ اَفْعَالَ اللہِ تَعَالٰی غَیْرُ مُعَلَّلَۃٍ بِالْاَغْرَاضِ یُنَافِیْ ظَاھِرَہٗ قَوْلُہٗ تَعَالٰی وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَھَنَّمَ کَثِیْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ و نیز میتواند کہ معنی لِیَعْبُدُوْنِ لِیَکُوْنُوْا عِبَادًا لِّیْ باشد فَحِیْنَئِذٍ لَا شُبْھَۃَ وَاَیْضًا بعضے مفسران گفتہ اند کہ مراد از جن و انس مومنان ہر دو فریق اند نہ عموم جن و انس بدلیل قولہ تعالی وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَھَنَّمَ کَثِیْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فَلَا اِشْکَالَ اَیْضًا و نیز میتواند کہ در نشأۂ اخروی اطفال را ہم معرفت حاصل شود و آنہارا عقل و شعور بدہند چنانچہ مشرکان دران روز موحد شوند و بگویند وَاللہِ رَبِّنَا مَا کُنَّا مُشْرِکِیْنَ

ایدہ

و دو واقعہ کہ دیدہ اند ہر دو نیک و مبارک ست ظاہرا از شما تقویت دینِ متین و احیاءِ سنتے و اماتتِ بدعتے بوقوع آید ہم تعبیر روفتنِ قبرِ مبارک شود از چیزہائے کہ بران افتادہ است ہم سببِ بر آوردنِ درویشے شود از لائے اندیشہ شیوع بدعت و سستی دینِ متین وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَ اٰخِرًا

مکتوب (۱۷۸) صد و ہفتاد و ہشتم

بملا پایندہ محمد کابلی در عزائے خواجہ مرحوم و ترغیب بر خدمتِ اہلِ حقوق بِسْمِ اللہِ

۵۱ ای مستعدین حیث رکب فیھم عقولا وجعل لھم حواس و آلات واجساما منقادۃ وغیرھا من اسباب العبادۃ ۱۲
۵۲ یشیر الی انہ دان رکب فیھم الشھوۃ والغضب الا ان العقل حاکم علیھما ۱۲ ۵۳ این کریمہ واقع ست در سورۂ اعراف و پارہ قال الملأ ۱۲ ۵۴ وقیل معناہ الا لنامرھم بالعبادۃ ۱۲ ۵۵ واقع ست در سورۂ انعام از پارہ واذا سمعوا ۱۲

الرحمٰن الرحیم حامداً و مصلیاً دو مکتوب شریف متعاقب یکدیگر رسید مسرت بخش گردیده از شوقِ ملاقات و موانعِ وقوعِ آن که برنگاشته بودند بوضوح پیوست دوستان را نیز مشتاق دانند ملاقات بروقت موقوف ست لکلِّ اجلٍ کتاب آنچه از فراقِ خواجه مرحوم قدس سرہٗ مرقوم نموده بودند همه برجاست ماتم دیگران دریک جزو زمین ست و ماتم اهل الله درزمین و آسمان ست و درظاهر و باطن سرایت کرده که از فیوض و برکات شان محروم گشته از استماعِ این خبر وحشت اثر چه گوید که چه نوع الم و ماتم روی داد لیکن چون بتقدیر و ارادهٔ محبوبِ حقیقی و فاعلِ مختار ست غیر از صبر و رضا و تسلیم چارهٔ دیگر نیست انا للّٰه و انا الیه راجعون ابیاتی چند که در شکایتِ فلک و روزگار نوشته بودند و این مصرع از ان ابیات است مصراع فلک با من خسته بیداد کرد، بسیار غیر مناسب ست فلکِ بیچاره و روزگار بیمدار چه بود که حوادث بآن منسوب بوند هرچه هست باراده و تقدیر حق ست جل و علا و زمان و آسمان را در فعلِ او سبحانه بیچگونه دخلی نیست هرچه میکند همه داد و عدل ست بیدادی آنجا گنجایش ندارد ان الله لا یظلم مثقال ذرةٍ ظلم و بیدادی در آنحضرت اثبات کردن از اقبح قبائح ست استغفر الله من جمیع ما کره الله قولاً و فعلاً و خاطراً در خدمت و رعایتِ جماعه و فرزندانِ خواجه مرحوم و خدمتِ خانقاه بتقصیر راضی نباشند و بجان کوشند و مکافاتِ احسانهای خواجه مرحوم بخدمت و دلجوئی فرزندانِ ایشان نمایند قل لا اسئلکم علیه اجراً الا المودة فی القربیٰ برخوانند و اجبه، دور افتاده را بدعای خیر یاد دارند والسلام والاکرام

مکتوب (۱۷۹) صد و هفتاد و نهم

بشیخ میر محمد موسیٰ در شرحِ احوالِ او و حقیقه فنای نفس او، الحمد لله و سلام علی عبادهِ الذین اصطفیٰ الله تعالیٰ ابوابِ فیوض و فضل را همواره مفتوح داراد نوشته بودند که فنای قلب شده است و فنای نفس میشود اما میخواهم که فنا بالکل شود و صفات از خود جدا

شده باصل ملحق گردد مخدوما آنچه حاصل شده است نعمتست شکر آنرا بجا آرند و منتظر ترقی باشند و بکلمۀ لا نفی وجود و صفات از خود نمایند تا این هستی بتمام از میان رخت بربندد و بعدم صرف ملحق گردد و صفات نیز جدا شده باصل ملحق گردد این زمان فنائے نفس رو نماید و از اماّرگی و انانیت برآید بعد از بقائے اتم نفس باطمینان رسد و آنچه نوشته اند که فنائے نفس میشود الخ مخدوما این مقدمۀ فنائے نفس ست نه فنائے نفس فنائے نفس آن وقت ست که مذکور شد و آنچه از احوال یاران نوشته بودند که بعضے در ذکر لطائف اند و بعضے بفنائے قلب رسیده اند خوشوقت ساخت بکار خود سرگرم باشند و بخلوت راغب بوند و در کسب مرضی مولا حقیقی جلّ شانه کوشش نمایند و توشۀ گور و قیامت مهیا سازند و دوستان از دعا یاد آرند برادران دینی حافظ محمد طاهر و رجب علی سلام خوانند والسلام والاکرام

مکتوب صد و هشتادم (۱۸۰)

بمیر عزیز در تحریض بر طلب و بے آرامی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ حامداً و مصلیاً الله تعالیٰ ابواب فیوض را همواره مفتوح دارد صحیفۀ گرامی رسیده مسرّت بخش گردیده سلامت و بجمعیت باشند و در وصول مطلب اعلیٰ بجان کوشند و از پائے طلب فرو ننشینند افسردگی و پژمردگی نصیب اعدا باد عزیزے گفته است که التصوف اضطراب است چون سکون آمد تصوف نماند محب را بے محبوب آرام نیست و بماسوی او انس و الفت نمیگیرد جمعیت ندارد و جمعیت او در تفرقۀ عشق ست و آرام در بے آرامی مصراع جمعیتِ من آنکه پریشانِ تو باشم ؛ از دوامِ اشتغال شغل باطن و استقامت بر جادۀ شریعت مرقوم نموده بودند باعث خوشدلی گردید زادکم الله سبحانه توفیقاً و محبةً و شوقاً والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الهدیٰ

مکتوب صد و هشتاد و یکم (۱۸۱)

بخواجہ محمد صدیق ملقب بخواجہ ماہ پسر خواجہ عبدالرحمن نقشبندی در شرح احوال او و فرق در فنای جذبہ کہ مقام حیرت ست و فنای حقیقی + بعد الحمد و ارسال التحیات میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و استقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ و ترقی درجاتکم المعنویۃ صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید چون متضمن اذواق و احوال رفیعہ بود مطالعہ آن مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ ہموارہ در ترقی داراد واین ہستی موہومہ را کہ حجاب و پردہ ایست بر روی ہستی حقیقی بتمام از میان بردارد و مطلوب حقیقی بے مزاحمت اغیار بر منصہ ظہور آید و حضور خود بخود روی نماید نصیب سالک ازین مقام استہلاک و اضمحلال ست و تلاشی و انعدام تا وجود او درمیان ست از مطلوب نشانے نیست و چون مطلوب جلوہ فرماید طالب بیچارہ رو بصحرای عدم آرد و نامے و نشانے از وی نماند اجتماع صفت خواجگی با بندگی چہ صورت دارد نوشتہ بودند کہ الحال حال اینست کہ در خود ہیچ چیز را ملاحظہ نمیکند کہ ہست یا نیست مخدوما حال بلند ست لیکن سعی نماید کہ از ہستی اثرے نماند و بہ نیستی و عدم صرف مطلق ملحق شوند تا فنای حقیقی روی نماید و عین و اثر از سالک نماند این زمان ہمہ اوصاف و منتسبات را از خود نفی مینماید و سلب میکند و آنچہ بر نگاشتہ اند حالت گم شدن و حیرت و عدمیت ست و فنا ست در جہت جذبہ گم شدہ چہ داند کہ صاحب اوصاف ست یا نہ و در خود ہیچ اثرے را ملاحظہ نمیکند کہ ہست یا نیست نفی و اثبات وقتے کند کہ از خود و اوصاف خود خبر داشتہ باشد بیت

حسن تو چنان کرد مرا زیر و زبر + کز زلف و خط و خال توام نیست خبر +

و صاحب فنای حقیقی صاحب شعور و تمیز ست و حقایق اشیاء کماہی دانستہ چہ درین موطن فنا و بقا از یکدیگر متمیز ہستند در عین فنا باقی ست و در عین بقا فانی میداند کہ ذات او عدم ست و اوصاف کمال در وے
۲۴۰ عاریتی ست و مستفاد از مرتبہ وجوب ست بے تکلف از خود نفی آن مینماید و بجنابے کہ شایان اثبات ست اثبات میکند و خود را بعدم صرف ملحق مییابد و بوی از حیرت و کمال احساس

نمی نماید ہر چند بہ بقا مشرف شود و بولادتِ ثانیہ مولود گردد عَرَفْتُ رَبِّیْ بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ فَتَأَمَّلْ فَاِنَّ هٰذَا الْفَرْقَ دَقِیْقٌ فَقَلَّمَا یُهْتَدٰی بِهٖ فَیَلْتَبِسُ الْحَالَانِ وَیَشْتَبِهُ الصُّوْرَةُ بِالْحَقِیْقَةِ وَحَقِیْقَةُ الْاَمْرِ عِنْدَ اللّٰهِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی

مکتوب صد و ہشتاد و دوم (۱۸۲)

بمیر نوروز بختیار اوشی در بیانِ آنکہ اصل را در رنگِ ظل وا باید گذاشت تا وصول بذات میسر آید

بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجبِ حمد ست امید کہ آن سیادت انتساب نیز بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم و مستدیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از ظل باصل و از اصل بما ورائے آن پویند ہر چند از اصل گذشتن در عدم خود کوشیدن است کہ بے ما حصل ست در بظاہر مستحیل لیکن محبِ ذات را با ذات تعالیٰ بحکمِ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ معیتے ست بے کیف و ذات عزّ شانہ ورائے ظل و اصل ست لاجرم این محب را از اصول باید گذشت تا معیتِ بے کیف حاصل نماید و خود را و اصولِ خود را گذاشتہ با مطلوب ہم آغوش بود مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ لِلّٰهِ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ کہ سعادت آثار میر عمر از فیوض و برکاتِ روضۂ منورہ بہرہ ور گردیدہ و در صحبتِ درویشان و مجاورانِ آن فوائد کثیرہ اخذ نمودہ و ترقیاتِ بسیار کردہ و برخورداران میر عثمان و میر علی بکمال رسند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و ہشتاد و سوم (۱۸۳)

بمحمد یحییٰ پسر قاضی چوکی کابلی در تحسینِ حال و جوابِ سوال از آیہ کریمہ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰی كَثِیْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِیْلًا وَغَیْرِ ذٰلِكَ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوب شریف مشرف ساخت از جمعیتِ باطن و قوتِ رابطۂ عقیدت و اخلاص و شوقِ ملاقات و موانعِ آن مرقوم نمودہ بودند بوضوح پیوست ہمہ چیز موقوف بر وقت ست

لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ امید ست کہ آتشِ شوق مشتعل شود و نائرۂ محبت سر بلند گردد تا از ماسوی
بالکل برہاند و بمطلبِ اعلیٰ برساند نوشتہ بودند کہ بذکرِ نفی و اثبات اشتغال مینماید گاہے معاملہ
عجب رو میدہد مقامِ نفی را از مقامِ اثبات ممتاز مییابد در جانبِ نفی جز نیستی و عدم نیست ن: عجیبہ
اگر احیاناً در صورتِ ہستی متجلی شود آنرا از ظلال و پرتو مییابد و چیزے کہ اطلاقِ ہستی بران تواند ن: صور
کرد در طرفِ اثبات مے بیند بلے مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ ہر چہ در مرایائے آفاق و انفس
ظاہر شود ہمہ ظلال و امثال ست و تسلی بشبہ و مثال کریمہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ
الْوَرِيْدِ شاہدِ حال تا از آفاق و انفس نگذرد و بسرِ اقربیت نرسد این معما پردہ نکشاید
حق سبحانہ آنچہ در آفاق و انفس ظاہر ست آنرا داخلِ آیات و آلہ ساختہ ست و فرمودہ سَنُرِيْهِمْ
اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ مطالعۂ این حال شمارا ن: اوقات
و ہمچنین آنچہ بعد ازین نوشتہ اند کہ درین وقت از دریافتِ نہایت نزدیکی بیشتر قاصر مے یابد ن: آیہ
آیہ کریمہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ تصدیق مینماید بسیار خوشوقت ساخت
و از علوِ فطرتِ شما خبر داد اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقیات دارا د نوشتہ بودند آیہ کریمہ وَفَضَّلْنٰهُمْ
عَلٰى كَثِيْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيْلًا مفیدِ تفضیلِ غیرِ انسان ست مخدوما ازین آیہ تفضیلِ غیرِ انسان بر انسان
لازم نمے آید غایۃ الامر ازین کریمہ تفضیلِ انسان بر جمیعِ ماسوائے او نمے آید گفتہ اند کہ مستثنیٰ درین جا ملائکہ اند
فضلِ جنسِ انسان بر جنسِ ملائکہ ہر چند ازینجا مستفاد نیست لیکن اگر بعضے افرادِ انسان را ن: کریمہ
بر ہمہ افرادِ ملائک فضل بود گنجایش دارد و بعضے گفتہ اند کہ کثیر درین جا بمعنے کل ست پس جائے شبہ
نیست لیکن این توجیہ بعید ست از مقطعات و متشابہاتِ قرآنی پرسیدہ بودند و حلِّ
آن خواستہ مخدوما طریقِ اسلم در متشابہات اینست کہ بآن ایمان آریم و علمِ آنرا بحق سبحانہ ن: بیانات
تفویض نمائیم اسرارِ سبحانی ست کہ باخصِ خواصِ بندگانِ خود در میان آوردہ ست و برمز
و اشارت سخن کردہ و از نامحرمان مستور ساختہ و ہر کہ سرِ این معما برو پردہ بکشودہ باظہارِ آن

۵۱ واقع ست در آخر سورہ حٰم السجدہ و پارہ الیہ یرد ۲۵ ۱۲ ۵۲ واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل و پارہ سبحان الذی ۱۵ ۱۲
۵۳ در نسخہ فقیر لفظ لازم موجود نیست واللہ اعلم ۱۲ ابو السعد

جرأت ننموده در نوشتن و گفتنِ آن اسرار دلیری نکرده حلِ آن از بیضاوی و مدارک چه صورت دارد و ازین مسکینِ نادان چگونه این عقده کشاید معذور خواهند داشت والسلام علی من اتبع الهدیٰ

مکتوب (۱۸۴) صد و هشتاد و چهارم

بحاجی بیگم که یکے از اہلِ حقوق ست در تحریض بر تحصیلِ فنا و عدمیتِ ذاتی اللہ تعالیٰ ذات بابرکات را مشمولِ الطاف و عنایاتِ خویش داشته بجذباتِ قویهٔ معنویه مکرم و ممتاز داراد ملاطفهٔ گرامی که از راہِ کرم نامزدِ این مسکین نموده بودند مشرف ساخت و مسرت بخش گردید بسلامت باشند و ہمواره در ترقی بوند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ معلوم شریف باشد که بزرگترینِ حجاب میانِ بنده و حق سبحانه وجودِ سالک ست که منشأ انانیت و مبنائے شرکت است بکلمهٔ لا نفیِ وجود و سائرِ کمالات از خود باید نمود بحدیکه عدمیتِ ذاتیه رو نماید و وجود و سائر کمالات باصلِ خود عائد شود چه ہر کمال که در ممکن ست ہمه مستفاد و مستعار از ان جنابِ مقدس ست آنچه ذاتیِ اوست عدم ست و ممکن باین دید عاریتی خود را کاملِ و خیر تصور کرده است و شرکت و انانیت و دعوے ہمسری بهم رسانیده و چون بسابقهٔ عنایت عدمیتِ ذاتی او روے نماید و کمالاتِ ہمه عائد باہلِ کمالات شود سر رشتهٔ سعادت بدست آید و از شرکِ خفی و انانیتِ اماره وارہد و بفنائے حقیقی مشرف شود و اماره باطمینان آید **مصراع** این کار دولت ست کنون تا کرا دہند **بیت** چون بدانستی که ظلِ کیستی ✦ فارغی گر مُردی و ور زیستی ✦ این دور افتاده امیدوار ست که گاہے بدعا و توجه یاد فرمایند والسلام ✦ ✦

مکتوب (۱۸۵) صد و هشتاد و پنجم

بخواجه امان اللہ و خواجه مومن برہانپوری در علوِ مطلب در بیان آنکه تجلیات و ظهوراتِ ذات بر ظلال ست و وصال بوجه کمال موعود بآخرت ست ✦ بعد الحمد والصلوٰة و تبلیغ الدعوات

وَالسَّلَام میرسانَد مکتوبِ شریف رسیدہ مسرّت بخش گردید واظہارِ شوق وآرزومندی مُلاقات نمودہ بودند دوستان نیز مشتاق داند وحدیثِ نفیس وَاَنَا اِلَیْہِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا بر خوانند نصیبِ عاشق مسکین درین نشاءِ بیدار ہمین شوق واضطراب وتپش والتہاب ست بیت متاعے کزین رہگذر میبریم + لبِ خشک ومژگانِ تر میبریم + وصال بروجہِ کمال موعود بہ نشاءِ اُخروی ست کریمۂ مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ دال بر آنست وآنچہ از بعضے صوفیۂ علیہ درین دارِ شہود ومشاہدہ اثبات نمودہ اند وتجلیات وظہورات قرار دادہ اند ہمہ وابستہ بظلال ست وتسلّی بشبہ ومثال طالبِ ذاتِ اَحدیّت تعالیٰ بآن تسلّی نگیرد وازآب بسرابش گراید نہایتِ سعی درین دارِ بے مدار رفعِ حجب واستار ست نہ آنکہ مطلوب رادر دام آرند وعنقارا شکار کنند بیت عنقا شکار کس نشود دام باز چین + کاینجا ہمیشہ باد بدست ست دام را + آرے بعضے از اخصِّ خواص بندگان ہستند کہ دنیاءِ ایشان راحکمِ آخرت دادہ اند اگر درین نشاءہ چیزہائے کہ موعود بنشاءِ اُخروی ست درحقِ ایشان ظہور فرماید وازمراتبِ ظلال بتمام گذرانیدہ بذاتِ بحت رسانند ونصیبہ ازان ذروۂ عُلیا عطا فرمایند گنجایش دارد بیت اگرچہ این لحظہ ممکن کارِ شب نیست + زبختِ مقبلان این ہم عجب نیست + وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنْ لَّدَیْکُمْ سعادت آثار میان شیخ محمد بکمال برسد استماعِ اَخبارِ توفیقِ شما سببِ مسرّتِ دوستان ست اَللّٰہُمَّ زِدْ درکارِ خود سرگرم باشند و ازپائے طلب فرونہ نشینند وازترقی باز نمانند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاہُ فَہُوَ مَغْبُوْنٌ امیدوار باشند وما را غافل ندانند

مکتوب (۱۸۶) صد وہشتاد وششم

بہ تیمور بیگ کولابی در ترغیب بحصولِ استمرارِ حالتِ عدمیّت وتحسینِ دیدِ قصورِ اعمال بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ کتابتے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت

ے۱ درسورۂ عنکبوت از پارۂ اَمَّن خلق ۱۲

نوشته بودند که وقتِ سکوت از قالب اثرے نمے بینم چنان معلوم میشود که گویا هیچ در میان نیست در حیرت میمانم که این چه باشد مخدوما هیچ جائے حیرت نیست که حالیست نیکو سالکان را دست میدهد لیکن معتبر آنست که این حالت دوام پیدا کند و مراقبه و غیر مراقبه و سکوت و غیر سکوت در دیدِ عدمیت و نیستی یکسان بود و عدمیتِ ذاتیه رو دهد و وجودِ موهوم که منشاء انانیتِ اماره است رو بزوال آرد و آنچه نوشته اند که اگر طاعت و عبادت کرده میشود از ان استغفار کرده نظر بر فضل و کرمِ او دارد مطالعهٔ آن محظوظ ساخت هر چند دیدِ قصور در اعمال پیدا شود اعمال را قیمت افزاید و قابلِ قبول سازد گفته اند اِعْمَلْ وَاسْتَغْفِرْ از عمل باز نماند و استغفار ازان نماید و نظر بر فضلِ صرف داشته باشد راه بندگی این ست دیگر هر که از عهدهٔ اسمِ ذات نتواند بر آید ذکر لسانی هم اورا بگویند امید ست که هر دو ذکر نتیجه بدهند دیگر در کتابتِ اخوی اعزی حاجی محمد عاشور نوشته بودند که عددِ چهل پوره شده است مخدوما شصت دیگر را هم اذن ست که مجموع آن صد میشود والسلام

مکتوب (۱۸۷) صد و هشتاد و هفتم

بیکے از نساءِ صالحات در وعظ و نصیحت نوشته شده بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ حامِدًا وَّ مُصَلِّيًا عصمت پناه و عفت دستگاه همشیرهٔ مشفقهٔ محترمه ازین مسکین سلامِ عافیت انجام خوانند صحیفهٔ شریفه رسیده مسرت بخش گردیده چون منبی از محبتِ فقرا بود و مشعر از طلبِ مطلوبِ بے همتا مسرت بر مسرت افزود امید که نائرهٔ این محبت سر افراز شود و شعلهٔ طلب مشتعل گردد تا از ماسوائے بیگانه و با مطلوبِ حقیقی یگانه گرداند بهر حال تا حصولِ صحبت بوظائفِ طاعات و عبادات مقید بوند و وقت را در لاطائلے صرف نکنند و بلهو و لعب نپردازند که نتیجهٔ آن غیر از حسرت و ندامت هیچ نیست و در حِلّ و حُرمت شرعی نیک احتیاط فرمایند و بمقتضائے امر و نهی زندگانی نمایند حق تعالی بنده را مهمل نیافریده است و بطورِ او نگذاشته تا هر چه دانند بکنند مولائے حقیقی بر سرِ خود دارد که اورا باوامر و نواهی مبتلا ساخته است این کس چاره ندارد بغیر ازان

کہ بمقتضائے آن عمل کنند والا بندہ متمرد شود و مستحق انواع عقوبات بود حمداً للہ تعالیٰ سبحانہ
کہ فرزندانِ شما توفیق نیک یافتہ اند و کارِ ایشان در ترقی ست غبطہ بر احوالِ ایشان مے آید زادھم اللہ
تعالیٰ توفیقاً این فقیر را از دعاءِ خیر و توجہ غائبانہ فارغ ندانند دولتِ دوام مستدام باد

مکتوب (۱۸۸) صد و ہشتاد و ہشتم

بسیادت پناہ شیخ یوسف گردیزی در جواب کتابتِ او کہ از گرمی صحبت نوشتہ بودند بسم
اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ بود و ملاطفہ گرامی
مشرف گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت بوطنِ مالوف رسیدید و فرزندان و متعلقان را
بعافیت یافتید خلعتہائے کہ از بزرگان عنایت شدہ است مبارک باشد از حلقہ نشستن و
متأثر شدنِ یاران و بیہوش شدنِ بعضے و دیدنِ سرورِ کائنات را علیہ افضل الصلوات
واکمل التحیات کہ بر نگاشتہ بودند بوضوح پیوست و سبب مسرت گردید شکرِ خداوندی جل شانہ
بجا آرید و طالب زیادتیہا باشید بخلوت بیشتر رغبت فرمایند و بذکر کثیر پردازند و توشہ آخرت را
آمادہ سازند ولتنظر نفس ما قدمت لغدٍ و آنکہ بعضے مردم بے آنکہ توجہ کردہ شود مے
افتند و از خود میروند سرّ آن ظاہر ست کہ از تاثیر صحبت ست مامول از دوستان دعاءِ سلامتی
خاتمہ است والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ
المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ

مکتوب (۱۸۹) صد و ہشتاد و نہم

بمحب علی ملتانی در شرحِ احوالِ او و در ترغیب بر تخلص از دقائق عجب و ریا و شمہ از کمالات تلاوت
قرآن مجید و محویت ذکر و ذاکر در مذکور بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند
کتابتیکہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت حق سبحانہ بجمعیت دارد و ابواب ترقیات را

مفتوح سازد و از دید قصور و زلات و معاصی و ظهورِ دقائقِ عُجب و ریا و استغفار و گریہ و تضرّع و
زاری بران نوشتہ بودند بعد ازان روز دیگر دیدند کہ ریا و عُجب از شما برداشتہ اند لیکن چون
آدمی شرِ محض ست ہنوز بعضے دقائقِ آن ہست کہ من بر آن مطلع نشدہ ام و خود را بدترین
خلائق میدانم مخدوما شکرِ خداوندی جلّ شانہٗ برین دید و برین تخلص بجا آرند تخلص از دقائقِ
عُجب و ریا کہ شرکِ خفی ست امریست عظیم کہ مترتب ست بر فنائے اَتم سلوکِ طریقۂ صوفیہ
علیہ برائے تحصیلِ تخلص ست از دقائقِ این شرک و حصولِ حقیقتِ اخلاص ست علم و عمل در
کتبِ شرعیہ مبین ست و اخلاص وابستہ بخدمتِ صوفیۂ علیہ است علم و عمل بے اخلاص
مقبول نیست در رنگِ بدن ست بے روح و وقائع دیگر کہ دیدہ اند و منزلِ خود را بالائے آسمان
یافتند و پیغمبر را صلّی اللّٰہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ و سلّم و صدیقِ اکبر را رض دیدید بجانبِ شما توجّہ
دارند و وقتِ دیگر دستار بشما عنایت کردند و فرمودند کہ این خلعتِ ولایت ست واضح گردید
ہمہ نیک و روشن ست بکارِ خود مقید باشند نوشتہ بودند کہ در تلاوتِ قرآن لذتِ بسیار میشود
چرا لذت نشود کہ صفتِ حقیقی بنفسِ خود جلوہ گر ست و از صفت بموصوف راہ کشادہ است
بیت اندر سخنِ دوست نہان خواہم گشتن * تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخوانند * نوشتہ
بودند کہ در حلقۂ عشا خود را محو در حضرتِ رسالت پناہ یافتم و مظہرِ او صلّی اللّٰہ تعالیٰ علیہ
و آلہٖ و سلّم دیدم چنانچہ ہنگامِ ذکرِ کلمۂ طیبہ لا الٰہ الا اللّٰہ انا رسول اللّٰہ میگفتم مانا
کہ بے اختیار از زبانِ شما این کلمہ بر آمدہ باشد باختیار این قسم کلمہ نمیتوان گفت ہر چند مغلوب
الحال باشد نوشتہ بودند کہ ذکر در لطائفِ ستہ نمییابم مخدوما ذکر و توجہ و حضور تا زمانے ست
کہ وجودِ ذاکر در میان ست و چون ذاکر رخت بصحرائے عدم کشد و منتسبات ہمہ باصل عائد شد
ذکر و حضور ہم ملحق باصل گردید و حضور بحضورِ ذاتی رفت این زمان عارف در خود نہ ذکر بیند و
نہ حضور بعد ازان اگر ذکر و حضور ست خود بخود ست و نصیبِ عارف ازین مقام استہلاک و
انعدام ست و زوالِ انانیت و شرکِ خفی ست مصراع از حضرتِ ذات بہر استہلاک ست والسّلام

مکتوب (۱۹۰) صد و نودم

بدوست محمد بیگ در نصیحت و شمہ از کمالات نماز. بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا وَّ مُصَلِّیًا دو کتابت از شما بتعاقب یکدیگر رسید خوشوقت ساخت حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ بعافیت اند و از یاد ارجمند غافل نیند و بتعمیر باطن مشغول اند سعی نمایند کہ راہ ترقی ہموارہ مفتوح باشد مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاہُ فَھُوَ مَغْبُوْنٌ انفاس عمر بسے عزیز و مغتنم ست سعی نمایند کہ ببطالت نرود و در اہم اشیا مصروف بود باید کہ از مراقبہ و ذکر لسانی و تلاوت و نماز و حلقۂ ذکر خالی نباشند و بہر کدام کہ وقت تقاضا کند و جمعیت بیشتر بخشد بہمان پردازند و بتکرار کلمۂ طیبہ بزبان رغبت تر بوند و آنچہ حضرت ایشان ما قَدَّسَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہٖ برنگاشتہ اند کہ مبتدی اوقات خود را باید کہ بر ہیچ معمور دارد کہ بغیر از ادائے فرائض و سنن مؤکدہ ہیچ چیز نپردازد عبادات نافلہ را ہم موقوف دارد درست ست لیکن شما ازین حکم خارج اید این حکم خاص باہل ابتدا است شما بہر چہ وقت تقاضا میکند از امور مذکورہ و بیشتر جمعیت بخشد و کیفیت زیادہ آرد بہمان مشغول باشند و چیزہائے کہ بنماز تعلق دارد در ہر دو کتابت نوشتہ بودند مطالعۂ آن بسیار ذوقمند ساخت علی الخصوص آنچہ نوشتہ اید کہ در خواندن نماز جمعیت و حظ بسیار دست میدہد و غیر از نماز ہیچ چیز بر دختن خوش نمے آید و ہر حرفے کہ در نماز از مخرج خود مے بر آید اظہار خوشوقتیہا مینماید درین وقت این حقیر را گویا از جائے بجائے میبرند بسیار خوشوقت ساخت و لذات معنویہ بخشید خوش گفت **بیت** اندر سخن دوست نہان خواہم گشتن ❊ تابر لب او بوسہ زنم چونش بخواند ❊ حالتے کہ در ادائے نماز روئے میدہد فوق ہمہ حالاتست و نشانے از اصل میدہد بے شائبۂ ظلیت و پردہ را از روئے کار میکشاید و از گوش باغوش مے آرد وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۹۱) یکصد و نود و یکم

بمشیخت مآب حافظ عبد الجلیل در جواب کتابتِ او و ترغیب بر طلبِ مطلوبِ بے ہمتا بسم اللہ الرحمٰن الرحیم حامداً للہ العظیم و مصلیاً علی رسولہ الکریم بور و دنامہ گرامی مشرف و مبتہج گردید چہ نعمتے ست کہ آزادان یاد گرفتاران نمایند و مردم دور از کار با وجود بعد صوری مخطور خاطر خطیر گردند بلے از پیشگاہ چنین ست و محبت ازلی سبب ظہور و اظہار گردیدہ است و با وجود غنائے ذاتی خلق را بجناب خویش دعوت فرمودہ ورا ہے بآنجناب قدس نمودہ و از روئے کرم آن راہ را کشودہ افسوس ست کہ با وجود دعوت و با وجود رہنمونی از آنجناب لایزال محجوب و مہجور باشیم و در بند نفس و ہوا بمانیم شعر در جہان شاہدے و ما فارغ ✦ در قدح جرعہ و ما ہشیار ✦ بعد ازین دستِ من و دامن دوست ✦ بعد ازین گوشِ من و حلقہ یار ✦ با اینہمہ دوری و مہجوری از یادِ دوستان غافل نیست و از لوازمِ محبت خالی نہ این مسکین نیز از دوستان دریوزہ دعا و توجہ غائبانہ دارد والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۹۲) یکصد و نود و دوم

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم در جواب کتابتِ او کہ از التذاذ در نماز نوشتہ و از محبت و اخلاص مرقوم داشتہ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند صحیفہ گرامی کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند وصول یافت از شوق و بے آرامیہائے خود نوشتہ بودند بوضوح پیوست حق سبحانہ قادرست کہ باحسن وجوہ ملاقات میسر آرد چون محبتِ شما درست ست امیدست کہ در اخذِ فیوض و برکات از یارانِ حضور کمی نکنند فقیر نیز در بارۂ شما بشارتے یافتہ است و معیتِ شما را از معیتِ بعضے یارانِ حضور زیادہ تر دیدہ امیدواریم کہ باندازۂ آن آثار مترتب شود نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در خود کیفیتے سوائے کیفیتِ سابق مییابد اغلب کہ از مقامِ فوق حظے شدہ باشد بلے حظے از مقامِ فوق حاصل ست کہ کیفیتِ مسطورہ بران مترتب ست لیکن در ہمین مقامِ تحتانی بے آنکہ دخول در مقامِ فوقانی شدہ باشد مانا کہ التذاذ و کیفیت کہ در نماز دست میدہد الخ اثر ہمین کیفیتِ جدیدہ بود مرقوم نمودہ بودند کہ بعضے اوقات چنان محسوس

میشود کہ راکع و ساجد شخصے دیگرست میتواند کہ این مبدأ تعین بود کہ سالک آن بقا یابد بیت
اعضائے وجودم ہمگی دوست گرفت + نامیست ز من بر من و باقی ہمہ اوست + سر از سجدہ
بر داشتن چگونہ خوش آید کہ سجدہ موطن کمال قرب ست حدیث السّاجد یسجد علی قدمی اللہ
تعالی فلیسجد و لیرغب شنودہ باشند نوشتہ بودند با وجود این وقتے کہ صورت ترا در تصور
مے آرد از ہمہ زیادہ لذت مے یابد و عجب وقت میشود و فیض و انوار در خود عجب ملاحظہ میکنند و اخلاص
بحدے ست کہ اگر بر اہل زمانہ ظاہر شود نزدیک ست کہ از نافہمی خود تکفیر کنند مخدوما این ہمہ از کمال
مناسبت معنوی و اتحاد خبر میدہد امیدست کہ باندازہ آن جذب معانی نمایند و معیت تام
حاصل کنند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و نود و سوم (۱۹۳)

بسیادت پناہ میر محمد یعقوب در تحریص بر ذکر و طاعات + الحمد للہ و سلام علی عبادہ
الذین اصطفی مکتوب مرغوب فرزند نور چشم رسید خوش وقت ساخت بذکر و فکر مقید باشند و
بر کسب مرضیات حق سبحانہ سرگرم بوند قوت جوانی را صرف طاعات و عبادات نمایند حدیث
شابٌ نشأ فی عبادۃ اللہ شنودہ باشند ما بر امثال شما جوانان غبطہ میبریم ایام جوانی ما در ہوا
و ہوس گذشت الحال حسرت و ندامت نقد وقت ست جوانی باز نمے آید تمنّی بیما حصل حاصل ست
ہمان قضیہ است شخصے گفتہ لیت الشباب یعود از ہجوم خطرات دلتنگ نشوند بکار خود
مقید باشند و استغفار بسیار میکردہ باشند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و نود و چہارم (۱۹۴)

بشیخ محمد باقر لاہوری در بیان آنکہ خانہ را از صاحب خانہ نسبت ست + الحمد للہ و سلام علی
عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف رسید مسرت بخش گردید از ملاقات خلیفہ عہد کہ
برنگاشتہ بودند مفصلاً بوضوح پیوست حق سبحانہ عواقب امور بخیر کناد و خلیفہ وقت را توفیق

و استقامت بخشاد و از برکات و نسبت این اکابر نصیب کامل دہاد و اگر می مجلس و احوال یاران
کہ نوشتہ بودند بتفصیل واضح گردید و سبب خوشنودی و خوشوقتی شد حق سبحانہ دوستان از احوال
بترقیات وارد و ابواب فیوض مفتوح سازد و نوشتہ بودند منزلے کہ در جہان آباد در انجا گرفتہ اند القدر
بے فیض بود کہ چہ نویسد بعد ازان کہ چند روز در انجا نشست و خواست کرد آن القدر محاط بانوار
ظاہر میشود کہ در جانب فوق بفوق العرش گذشتہ و از جانب تحت از تحت الثری تجاوز نمودہ
گویا فنا و بقا بعروج و نزول این فقیر بہم رسانیدہ و این مکشوف در رنگ محسوسات ظاہری است
کہ گنجایش ریب نیست بلے وَلِلْاَرْضِ مِنْ کَاْسِ الْکِرَامِ نَصِیْبٌ خانہ را با صاحب خانہ
اتصالے خاص و حق جوارست و از انوار و برکات او امیدوار از اینجا بزرگی و عظمت بیت اللہ را
قیاس باید نمود و انوار و برکات آنرا باید فہمید مَا لِلتُّرَابِ وَ رَبِّ الْاَرْبَابِ حضرت ایشان را
قُدِّسَ سِرُّہٗ نیز انوار و برکات خانہائے سکونت خود را بیان میفرمودند و عجائب و غرائب آن
مواطن را اظہار مینمودند و خانہائے کہ در جوار آن خانہائے بودند برکات آنرا نیز میفرمودند و
در سفرہا در ہر منزل و قری و بلاد کہ فرود مے آمدند حقائق آن بلاد و قری بر ایشان ظہور میکرد
و منکشف میگشت بعضے ازان حقائق مومن و بعضے ازان کافر والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۱۹۵) یکصد و نود و پنجم

بمخدوم زادہ عالیجاہ شیخ محمد خلیل اللہ در شرح احوال او۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ بفرزند
نور چشم میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ذو الجلال است اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ
عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاہِرًا وَّ بَاطِنًا وَ تَرَقِّیْ دَرَجَاتِکُمْ حَقِیْقَۃً وَّ مَعْنًی کتابے کہ
از راہ محبت فرستادہ بودند رسید و قائع مبشرہ کہ نوشتہ بودند مطالعہ آن ذوقین ساخت حق سبحانہ
معانی مکنونہ را بمنصہ ظہور آرد و از قوت بفعل رساند ہنگام نوشتن کتابت شمار انجلعت مرتین
بدروازہ تعین حبی یافت و وصول معلوم شد دخول ہنوز مشخص نیست و حقیقت احمدی اگر نفس

حقیقت کعبہ است چنانچہ از بعضے عبارات حضرت ایشان ما معلوم میشود پس حاصل است احتیاج
بتوجہ ندارد و اگر تعین حُبّی است پس نیز در معرض حصول است و اگر امرے دیگر است محتاج بتوجہ است
امیدوار باشند و آنچہ دیدہ اید کہ فقیر در حق شما میگوید کہ یدا و نائب مناب ید من است از مناسبت
تامہ خبر میدہد و از اتحاد معنوی مُشعر دیگر نوشتہ بودند اگرچہ این حکم بیاریافتگان جناب
قیومیت بے ادبی است الخ فقیر باین قسم عبارات کہ دربارۂ این دور از کار نویسند راضی نیست
گذشت من بعد نخواہند نوشت بعد از نوشتن کتابت مرۃ ثانیہ کہ توجہ واقع شد معلوم گردید
کہ دخول دران حقیقت میسر شد والعلم عند اللہ سبحانہ اگر ولایت شما ولایت محمدی است
علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ پس این دخول و لحوق بالاصالۃ است
وگرنہ بالتبع است والفرع والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۹۶) یکصد و نود و ششم

بملا محمد امین حافظ آبادی در شمہ از کمالات نماز • بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات
میرساند کتابتے کہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت نوشتہ بودند کہ در بعضے اوقات در نماز
فرض خصوصاً در حالت امامت حالتے روے میدہد کہ گویا جسد گداختہ میشود از مہابت عظمت
او تعالیٰ و در وقت سجدہ خوش نمے آید کہ سر از سجدہ برداشتہ شود واضح گردید مطالعہ آن فرقین و
خوشوقت ساخت حق سبحانہ از کمالات آن بہرۂ اتم عطا فرماید و از حقیقت آن پردہ بکشاید
نماز معراج مومن است انموذج حالت معراجیہ در نماز ہویدا میگردد الساجد یسجد علی
قدمی اللہ فلیسجد ولیرغب فطوبیٰ لمن وفق لادائہا بادابہا وشرائطہا
واخذ حظاً من کل من ارکانہا وطول سجودہا وقیامہا وعروج من صورہا الی
حقائقہا والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۱۹۷) یکصد و نود و ہفتم

بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم. نفس و قلب فنائے حقیقتِ خواب تعبیر در آئی تہ اسحاق ابو بحافظ

الحمد للّٰہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردیدہ آنکہ حضرتِ اسحاق علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام درخواب بشما نیشکرِ کلان فرستادہ اند وشمار ابکلہ طلبیدہ اند بعد ازان شما چند مرتبہ مکہ معظمہ را درخواب دیدید نیک و مبارک ست واز مناسبت معنویہ با آنحضرت علیہ السلام مُشعر ست و دیدن مکہ مبارک را بعد این خواب مؤید این معنی چہ کعبہ را با آنحضرت و پدر بزرگوار و برادرِ آن حضرت علیہم الصلوٰۃ والسلام خصوصیتے ست خاص و دو سہ مرتبہ کہ خود را برہنہ یافتہ اید و چون پرچہ پوشیدید باز برہنہ یافتید تعبیرِ آن فناست و گسست از تعلقات و فنائے قلب کہ معلوم میکنید مقوی آن دیدست و کمال گسست منوط بفنائے نفس ست و خروج او از ذمائم اوصاف و اخلاق و از انانیت و ترفع و عدمِ انقیاد باحکامِ الٰہی جل شانہ کہ در نہادِ او مُودع ست در فنائے قلب زوال علم حصولی اشیا ست نفس حاضر درین موطن ہنوز برپائے ست و علمِ حضوری او برجا درین فنا ہرچند از تعلقاتِ آفاق رستہ است و از گرفتاری غیر خود گسستہ لیکن از آفاتِ نفس بالکل خلاص نگشتہ است و از انانیت او بتمام نرستہ در فنائے قلب زوالِ علمِ حصولی کافی ست و خروج از علائقِ آفاق بسند چہ عِلتِ او ذاتی نیست عرضی ست و مرضِ او درونی نیست بیرونی ست زوالِ تعلقاتِ بیرونی در تزکیہ و تطہیرِ او کفایت میکند و نسیانِ آفاق در حقِ او فنا بخش و در فنائے نفس زوالِ علمِ حضوری کہ عبارت از نفسِ حاضر ست ناگزیر ست زوالِ تعلقاتِ آفاق در فنائے او کفایت نکند مرض او ذاتی ست تا او در میان ست بلائے او جان ست مصرع تو مباش اصلا کمال این ست و بس تفصیلِ این معاملہ در مکاتیبِ دیگر مذکور ست و تحقیق آنکہ زوالِ نفسِ حاضر با وجود بقائے تکالیفِ شرعیہ و احکامِ بشریت بچہ معنی ست مصرع بباش و مباش مشکل این ست والسلام و

مکتوب (۱۹۸) یکصد و نود و ہشتم

بمرزا محمد صادق پسر نصیر خان در علامت فنائے قلب و حقیقت تبدل صفات و تحسین واقعه که دیده بود. بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات میرساند مکتوب شریف رسید مسرت بخش گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادهٔ شریعت و سنت مستقیم بوند نوشته بودند که بشیخ محمد حسین صحبت داشته و توجهات گرفته درین چند روز اشارة بذکر سلطانی و بفنائے قلب فرمودند که شده است مخدوما علامت فنائے قلب آنست که خطرهٔ ماسوی حق جل وعلا از دل مطلقاً برود بنوعے که اگر بتکلف یاد ماسوے نماید هرگز بیادش نیاید بواسطهٔ نسیانے که دل را از ماسوی حاصل شده است این حالت قدم اول ست در اطوار ولایت و کمال نخستین ست که شرط کمالات دیگرست این دولت که شما را درین مدت قلیله روئے داده است از اجل نعم ست شکر خداوندی جل شانه بجا آرند و منتظر ترقیات باشند نوشته بودند که حرکت بدماغ گاہے میاید آیا فنائے نفس حاصل شده است یا نه مخدوما فنائے نفس امر دیگرست بحرکت دماغ کارے ندارد علم حضوری را که بذات خود متعلق ست در رنگ علم حصولی در راه باید گذاشت تا فنائے نفس روئے نماید چنانچه زوال علم حصولی بفنائے قلب تعلق دارد و در مراقبه از تبدل صفات بر خود که نوشته بودند نیک ست گویا از نشانے بنشانے دیگر میروید نوشته بودند که در مشغولی مے بینم که ضعیفه است خوش رو روبروے فقیر ظاهر گشت و گفت که بقیه طینت آنسرور صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم که مانده بود از گردن بالا بحضرت ایشان مرحوم عطا گشته و چیزے دیگر که ازو باقی مانده بود اشارت بفقیر کرده گفت که از ابرو بالا باو عطا شده مخدوما خلقت حضرت ایشان از بقیه طینت نبی علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام سریست عظیم از اسرار آنحضرت سجدهٔ شکر بجا آرند که این قسم اسرار در واقعه بشما نموده اند از مناسبت تامه خبر میدهد هر چند در تعین موضع خلقت در هر دو جا تفاوت رفته است دیگر شیخ عبد الخالق از یاران خوب ماست و صاحب کمالات اگر باو صحبت دارند و توجه بگیرند گنجایش دارد و نیک ست والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی

مکتوب (۱۹۹) صد و نود و نهم

بشیخ عبد الخالق بنگالی در آنکه از وُرُودِ طُلّاب ترسان و لرزان باشند و از مکرِ خداوندی جَلَّ شانُهٗ ایمن نبوند و شمّه از کمالاتِ محبت * بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوبِ شریف رسید و مسرت بخش گردید نوشته بودند که پیش ازین کتابتے از جهان آباد فرستاده بودیم مخدوما معلوم نیست که آن کتابت بما رسیده باشد یا نه اگر رسیده باشد مضمونِ آن بخاطر نیست نوشته بودند که درین سفر کس بسیار و اخلِ طریقهٔ علیّه شده اند خصوصًا اکثر منکرانِ قبائل حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی ذٰلِكَ نیک باحوالِ آنها پردازند و حلقهٔ ذکر و مشغولی را گرم سازند و از وُرُودِ طُلّاب ترسان و لرزان باشند و از مکرِ خداوندی جَلَّ شانُهٗ وَعَزَّ سُلْطَانُهٗ ایمن نشوند و همواره ملتجی و متضرّع باشند مبادا در کارخانهٔ عظیم خلل بیفتد و اشتغال بخلق از حق سبحانهٗ باز دارد و گرمیِ طالبان بسببِ خشکیِ این کس گردد و بهر حال هم بیاران صحبت دارند و استغفار و التجا را از دست ندهند اِعْمَلْ وَاسْتَغْفِرْ در شبانروزی یکدو وقت برائے خلوت مُعَد سازند و ذکرِ کثیر و تذکّرِ ذُنُوب و زَلّات و توبه و انابت دران هنگام غنیمت شمرند و اَحِبّہ دور افتاده را بدعائے خیر یاد آرند از محبت و اخلاصِ میرزا محمد صادق و حسن بیگ نوشته بودند بلے اخذِ فیوض و برکات باندازهٔ محبت ست که معانیِ خفیه را جذب مینماید و مُحِب را برنگِ محبوب مے برآرد و فنا و بقا که ارکانِ ولایت اند نتیجهٔ محبت اند اگر محبت نمیبود دروازهٔ ظهور و اظهار و وجود و ایجاد را که میکشود و طالب را بمطلوب رهنمونی که مینمود وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ * وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۲۰۰) دو صدم

بشیخ حسین منصور جالندهری در شرحِ احوالِ او که متضمنِ بعضے اسرار ست * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا وَمُصَلِّیًا اللّٰه تعالی ابوابِ فیوض را همواره مفتوح داراد مکتوب

شریف کہ محتوی بر بشارتِ صحبت و ظهورِ اثرِ آن از سرورِ کائنات عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَ
السَّلَامُ بود و نیز وقتیکہ در نمازِ امامِ جماعتے بودید بعد از ادائے نماز چون خود را بخصوص دعا کردید
اثرِ اجابت ظاهر نشد و چون جماعتِ اهلِ اقتدار را در ادعیہ شریک کردید آثارِ اجابت بظهور پیوست
و سائرِ اذواق و مواجید رسیده مسرت بخش گردید اَللّٰهُمَّ زِدْ نوشتہ بودند کہ الحاق بحقیقة
الحقائق کہ یافتہ اید آیا بتعینِ حُبی ست یا نہ آنچہ بالفعل بفهم مے در آید بتعینِ حبی ست و موافقِ آن
خلعت و زینت نیز مشهود میگردد نوشتہ بودند کہ نوعے از محبوبیت درین تعین محسوس میگردد
چرا محسوس نگردد کہ حقیقت حبیب ربّ العالمین ست عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ
کہ رأسِ محبوبان و رئیسِ مرادان ست اگر محبوبیت درین تعین نباشد کجا باشد غَایَۃُ مَا فِی الْبَابِ
کسے کہ بوصولِ این موطن مشرف شود ازین معنی بهره یاب ست خواه باصالت رسیده باشد
خواه بطفیل و ضمنیت دیگر عَلٰی تَفَاوُتِ دَرَجَاتِ الْفَرِیْقَیْنِ وَاللّٰهُ سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی
اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاَشْیَاءِ وَالْاُمُوْرِ كُلِّهَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۲۰۱) دو صد و یکم

بسیادت پناه سید ابو الخیر شاه آبادی در ذکر بعضے از خصائصِ نسبتِ حضرت پیر دستگیر رَضِیَ اللّٰهُ
تَعَالٰی عَنْهُ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتِ شریف رسیده خوشوقت
ساخت آنچہ از احوالِ خود نوشتہ اند کہ از بارِ وجود کہ برین هستی ناتوان مے افتد بنوعے میشود کہ بر
مورچہ ضعیفے بارِ کوهِ عظیم افتد بآن میماند فَلَمَّا تَجَلّٰی رَبُّہٗ لِلْجَبَلِ جَعَلَہٗ دَكًّا وَّخَرَّ مُوْسٰی صَعِقًا
بوضوح پیوست اَللّٰهُمَّ زِدْ امید ست کہ این بار آثارِ بشریت را بتمام بردارد و بارِ خوشگوار آرد نوشتہ
بودند کہ کلامِ حضرتِ ایشان از مرتبہ ذاتِ بحت ست و کلامِ سائرِ عزیزان از مرتبہ صفات یا
ظلالِ صفات ست مخدوما نسبتِ آنحضرت نسبتِ اصحاب کرام ست و آخریتے ست کہ برنگِ
اولیت بر آمده است این نسبت شریفہ را بانسبتهائے دیگر عزیزان چہ نسبت آن نسبتهائے از

افضل الصلوات واکمل التحیات
[illegible]
[illegible]
[illegible]

قیدِ انفس نرستہ است و بوراءِ آن نشتافتہ و این نسبتِ عزیزہ مُخبر از ورائے آفاق و انفس ست و ورائے جذبہ و سلوک ست تا کجا نویسد والسّلام

مکتوب (۲۰۲) دو صد و دوم

بصلاح آثار صوفی پایندہ محمد کابلی در شرحِ احوالِ او۔ الحمدُ للہِ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ مکتوبِ شریف رسید خوشوقت ساخت حق سبحانہ جمعیتِ صوری و معنوی ارزانی دارد و در جادۂ شریعت و طریقت استقامت دہد نوشتہ بودند کہ خود را درین ایام داخلِ تعینِ حُبّی می یابد بلکہ از مرکز ہم بہرہ مفہوم میشود و در سکوت تنہا و در حلقۂ یاران کہ در مراقبہ میشوم تمام را نور محمدی علیہ وعلیٰ آلہِ الصلوٰۃ والسلام فرو میگیرد مخدوما این نسبت علیہ حکم عنقاء مُغرب دارد و عقل و ہوش از تصور و خطورِ آن میلرزد اللہ تعالیٰ حصولِ این معنی را مبارک و میمون گرداند و سببِ ہدایتِ جمعِ کثیر سازد و احاطۂ نور ہمہ را بصاحبِ نور رساند انہ قریبٌ مجیبٌ واقعہ کہ در بابِ ہزیمتِ غنیم دیدہ اید و در کتابت فرزندی نوشتہ اید مطالعہ نمودہ درین باب توجہ و دعا را بیش از پیش بکار برند کہ مسلمانان را حق تعالیٰ از فتن در امانِ خود دارد و امن و امان آرد والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۰۳) دو صد و سوم

دویست و سیوم

بمیر سید اسرائیل در بیانِ آنکہ لقائے حقیقی موعود بآخرت ست و مشاہداتِ دنیاوی ہمہ ظلال و آیات است و شمہ از کمالاتِ نماز۔ الحمدُ للہِ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ اللہ تعالیٰ ابوابِ فیوض را ہموارہ مفتوح دارد نامۂ نامی و صحیفۂ گرامی کہ بنام دراین مسکین نمودہ بودند بورودِ آن مشرف گردید اظہارِ تالّم از دوری صوری ضروری نمودہ بودند از اینجانب نیز حدیثِ شوق برخوانند والمؤمنُ مرآۃُ المؤمنِ بخاطر آرند چہ توان کرد دنیا محلِ فراق ست موطنِ لقا آخرت ست حق سبحانہ باحسنِ وجوہ آنجا جمع سازد و تلافیِ این فراق نماید و لقائے حق جل و علا نیز موعود

بآخرت ست مَن كَانَ يَرجُوا لِقَاءَ اللهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللهِ لَاٰتٍ چه موت از مقدمات آخرت ست مُشاہَدات و مُعاینات که در دُنیا بآن تسلّی میگیرند در رنگِ سراب ست که تشنه آنرا آب پندارد و عالی ہمت بآن فریفته نشود و از سراب سیراب نگردد و مُشاہَداتِ دُنیاوی ہمه بظلال وابسته است و از قیدِ خیال نرسته ہرچه دیده شد و دانسته شد آن ہمه غیرست آرے چون نماز معراج مومن است و مصلّی کامل درحینِ ادائے از دنیا مے برآید و بنشاۀِ اُخروی مے پیوندد اگر انموذجِ دولتے که بآخرت موعودست در وقت ادائے آن روئے نماید گنجایش دارد دنیا مزرعتِ آخرت ست ہر قدر که درین موطن افزونی در زراعت نموده آید اجرِ آن اَتم و اَکمل بود و مراتبِ قرب و شہود در آخرت زیاده تر حاصل نماید و افزونی زراعت یا در کیفیت ست و یا در کمیت آنچه معتبرست افزونی در کیفیت ست چه افزونی در کمیت از عوام ہم مے آید و افزونیِ کیفیت بخواص مخصوص ست چه نفوسِ شان از دولتِ فنا و بقا باطمینان پیوسته و از اَمّارگی رسته و ازین رہگذرِ طاعات و عبادات از ریا و دقائقِ شرک بعیدست و باخلاص نزدیک و بقبول اَقرب سلوکِ طریقهٔ علیه برائے تحصیلِ حقیقتِ اِخلاص ست بے تمحّل و تکلّف که منوط بفنائے نفس ست و اطمینانِ او و حصولِ حقیقتِ بندگی ست که مربوط ست بتخلّص از دقائقِ شرک تا اسلامِ حقیقی روئے نماید و حقیقتِ صلوة و سائرِ طاعات پرده کشاید نه آنکه مطلوب را در دام آرند و عنقا را اشکار کنند مصراع عنقا شکارِ کس نشود دام باز چین * گویند عِلمُ الفَنَاءِ وَالبَقَاءِ تَدُورُ عَلٰی صِحَّةِ النِّيَّةِ وَخُلُوصِ العُبُودِيَّةِ وَمَا سِوٰى ذٰلِكَ فَمُغَالَطَةٌ وَزَندَقَةٌ اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الاَشيَاءِ كَمَا هِيَ وَجَنِّبنَا عَنِ الاِشتِغَالِ بِالمَلَاهِي بِحُرمَةِ مَن مَا زَاغَ بَصَرُهُ وَمَا طَغٰى عَلَيهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِيمَاتُ العُلٰى وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

نماز چون ...

مخصوص بخواص

مغالطه

روایت

مکتوب دو صد و چہارم (۲۰۴)

بشیخ انور نور سرائی در تعبیر وقائع او و حق سبحانه و تعالیٰ باعلیٰ مرتبهٔ کمال ترقی دہاد کتابے که

سله واقع ست در شروع سوره عنکبوت از پاره امن خلق (۲۰) ۱۲

فرستادہ بودید رسید فرحت افزائے گردید و آنچہ میگویند کہ شمارا قطب العالم نام کردہ اند بشارت حصولِ کمالاتِ قطبیت ست نہ منصبِ قطبیت و ہمچنین آنچہ دیدہ اند کہ شمارا بر تختے کہ این فقیر برآنست ہمراہِ خود گرفتہ است تعبیرِ آن نیز مثل تعبیر واقعہ اولیٰ ست نوشتہ بودند کہ وقتِ وداع گفتہ بودی کہ نسبتِ شما اعلیٰ ست و شمارا مے بینم کہ بزر وزیور آراستہ اند اما نگفتی کہ آن کدام نسبت ست کہ عالی ست مخدوما نسبتے کہ دارید و نقدِ وقتِ شماست بعلو موصوف ست احتیاج تعین ندارد از مشرف شدن بحقیقۃ الحقائق نوشتہ بودند نیک و روشن و مبارک ست از گرمی مجلس و تاثیرِ صحبت کہ بقلم آوردہ اند شکرِ خداوندی جل شانہ بر آن بجائے آرید و باحوالِ طلبہ نیک پرداخته و توجہات گمارید لیکن از مکرِ حق جل و علا ترسان و لرزان باشید فَلَا یَأْمَنُ مَکْرَ اللّٰہِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝

والسلام

مکتوب دو صد و پنجم (۲۰۵)

بمخدوم زادہ عالی منقبت شیخ عبد الاحد در امورے کہ تعلق بولایتِ احمدی و تعینِ حُبی دارند الحمد للّٰہ علیٰ نعمائہٖ والصلوٰۃ والسلام علیٰ افضلِ انبیائہٖ وعلیٰ آلہٖ واصحابہٖ وسائر اولیائہٖ نامہ گرامی کہ مشتمل بر فقرہائے شوق و شعرہائے شور انگیز بود رسید مسرت بخش گردید آنچہ از اذواق و مواجیدِ سنیہ نگارش رفتہ بود بوضوح پیوست مسطور بود کہ بعد از وصول بولایتِ احمدی کہ سراسر محبوبیت ست عارف متلون بلونِ محبوبیت دگو علیٰ سبیل الانعکاس خواہد بود و خود را ہم باین لون متلون میابد و ہم متلبس بلباسِ محبوبیت حل این دقیقہ نمایند کہ لباسِ مذکور از راہِ دخول در ولایتِ احمدی ظاہر شدہ است یا این جداست و تعین کہ از راہِ ولایتِ احمدی مفہوم میشود جدا سعادت آثارا اگر پیش از وصول باین ولایت باین لباس خود را متلبس میافتند پس احتمال جدا بودن قوی بود و اگر بعد از وصولِ این لباس ظاہر شدہ است پس ظاہر آنست کہ منشاءِ آن ہمین ولایت ست و آنچہ در بادی نظر مے در آید ہم آنست کہ ہر دو ناشی ازان ولایت اند کہ سراسر محبوبیت ست جدائگی مفہوم نمیشود و نسبتِ عموم و خصوص کہ در تعینِ حُبی و ولایتِ احمدی ثابت کردہ اند از انجا تفوقِ حقیقت

احمدی بر تعینِ حُبّی مفہوم میشود و این محلِ تأمّل ست چہ تعینِ حُبّی منتہائے حقائقِ ممکنات ست و حقیقتے از حقائقِ ممکنات فوقِ آن نیست چنانچہ حضرتِ ایشان بآن تصریح کردہ اند و برین تقدیر ترقی از تعینِ حُبّی جائز بلکہ واقع بود و حال آنکہ آنرا غیر واقع و محال نوشتہ اند کہ قدم از انجا بر داشتن و پیش نہادنِ قدم در وجوب ماندن ست و از امکان بر آمدن کہ محالِ عقلی و شرعی ست والسّلام

مکتوب (۲۰۶) دو صد و ششم

دویست

بحاجی محمد شریف خادم در حلِّ آنکہ رضا بقضا منافیِ طلب و دعا ست بعد الحمد والصّلوٰۃ وتبلیغِ الدّعوات میرساند کتابتِ شما کہ متضمنِ الفاظِ کسرِ نفس بود رسیدہ فرحت افزا گردید خوب واقع شد کہ با اہلِ دنیا رجوع نیفتاد و از راہِ فقرائے طریق نوشتہ گذشت بعد از انچہ مقدرست بظہور خواہد پیوست پرسیدہ بودند کہ حدیثِ اِنَّ اللّٰہَ یُحِبُّ مَعَالِیَ الْهِمَمِ مقتضیِ آنست کہ امورِ عالیہ باید طلبیدن و مقامِ رضا و عبودیت تقاضا میکند کہ این کس ہیچ طلب نکند کہ منافیِ عبدیت و رضا ست مخدوما این سوال در مطلقِ دعا مے آید چہ دعا و خواستن امرے منافیِ رضا و تسلیم ست جواب منافات ممنوع ست روا ست کہ بموجود راضی باشد و طالبِ زیادتی بود طلبِ زیادتی عدمِ رضا بموجود نیست قُلْ رَبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا وَهَبْ لِیْ مُلْكًا لَّا یَنْۢبَغِیْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِیْ دوستانِ حق جلّ و علا از بلائے او راضی اند مع ذلک دعائے دفعِ بلیہ میکنند رَبِّ اِنِّیْ مَسَّنِیَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِیْنَ اگر رضا بقضا منافیِ طلب بود چرا امر بدعا شود وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُوْنِیْۤ اَسْتَجِبْ لَكُمْ پس معلوم شد کہ منافات فیما بین ثابت نیست در بارۂ بشارت کہ نوشتہ بودند موقوف بر حضور دارند و قلم را معذور دارند والدّعاء

مخدوما

دفع

والسّلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۰۷) دو صد و ہفتم

دویست

بخواجہ ماہ پسرِ خواجہ عبدالرحمٰن نقشبندی در شرحِ بعضے کلماتِ مصطلحۂ قوم اللہ تعالیٰ ابواب

فیوض را ہموارہ مفتوح داشتہ بر جادۂ شریعتِ غرّا و سنّتِ مصطفےٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات
والبرکات العُلیٰ مستقیم و مستدیم دارد صحیفۂ شریفہ رسید مسرّت بخش گردید شرحِ بعضے از
مصطلحاتِ قوم نمودہ بودند بدانند کہ جمع عبارت از آن ست کہ خلق را از حق جلّ وعلا جدا نہ بیند و از
سکر اوصاف و احکامِ یکے بر دیگرے جاری سازد و این را کفرِ طریقت گویند و اکثر شطحیات و سکریات
کہ از مشائخ صادر شدہ است ناشی از مقامِ جمع ست درین مقام ذکر را از غلبۂ سکر لقلقہ و
وسوسہ میدانند و نماز را شرک مے پندارد و بُعد و دوئی مے بیند و بقولِ انا الحق و سبحانی
مے سراید جمع الجمع کہ آنرا فرق بعد الجمع نیز گویند آنست کہ خلق را از حق سبحانہ جدا بیند و تمیز آید بعد از
بے تمیزی کہ در مقامِ جمع بود و صحو بعد از سکر حاصل شود و اسلام پس از کفر روے نماید و بندگی و نماز
پردازد سیرِ آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن ست و سیرِ انفسی در خود آمدن و گردِ دلِ خود گردیدن
گفتہ اند سیرِ آفاقی بعد در بعد ست و سیرِ انفسی قرب در قرب یافت در خود ست بیرون از خود
یافت نیست بیت ہمچو نابینا مبر ہر سوے دست ٭ با تو در زیرِ گلیم ست ہر چہ ہست ٭
سیرِ الی اللہ سیر تا اسمے ست از اسمائے الٰہی جلّ وعلا کہ مبدأ تعینِ سالک ست درین سیر قطعِ دائرۂ شانه
امکان ست الیٰ ان ینتہی الی الاسم الذی ہو من مراتب الوجوب سیر فی اللہ عبارت
از سیر دران اسم و در ظلالِ اصول آن اسم ست پس سیر فی اللہ بمعنی سیر فی اسماء اللہ تعالیٰ و فی
صفاتہ باشد این ہر دو سیر محصّلِ کمال اند و در مراتبِ عروج و آنجا دو سیرِ دیگر ست کہ بنزول و تکمیل
تعلق دارد سیر عن اللہ باللہ و سیر فی الاشیاء سیرِ ثالث در اثنائے نزول ست و سیرِ رابع کمالِ
نزول ست کہ مقامِ دعوت ست برزخ آنرا گویند کہ واسطہ بود میانِ دو چیز کہ رنگِ ہر دو طرف
داشتہ باشد حقیقتِ محمدی را علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام کہ مقامِ وحدت ست برزخ
وحدت کبریٰ گویند کہ واسطہ است میانِ اطلاقِ ذات و مراتبِ تقیدات مرتبۂ واحدیت کہ اعیان
ثابتہ اند و حقائقِ ممکنات و این مرتبہ وحدت ہم رنگِ اطلاق دارد و ہم رنگِ تقید مطلق ست مقید
بقیدِ اطلاق و مطلق ست کہ ضدِ او تقید ست و اطلاق مرتبۂ فوق کہ مرتبۂ لاتعین ست اطلاق

است بے قیدِ اطلاق و بے ضدیتِ تقیید و اعیانِ ثابتہ را برزخ بین الوجود والعدم گفتہ اند
کہ رنگے از وجود دارند کہ در علمِ الٰہی جلّ شانہٗ وجود دارند و ہم رنگ عدم کہ در خارج معدوم اند و قبر را
برزخ گفتہ اند میانِ دنیا و آخرت و احکامِ ہر دو دارد مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِیَامَتُہٗ
و احکامِ قیامت از عذاب و حساب و ثواب و انقطاعِ اعمال دارد و احکامِ دنیا نیز دارد از انقطاعِ
عذاب از کفار شبہائے جمعہ و روزِ جمعہ و ماہِ رمضان ولایتِ صغریٰ و ولایت کبریٰ و ولایتِ
علیا این الفاظ از مصطلحاتِ خاص حضرتِ ایشانِ ماست کہ در کلامِ قوم موجود نیست ولایتِ
صغریٰ ولایتِ اولیاست کہ بظلالِ اسما و صفات تعلق دارد و ولایتِ کبریٰ ولایتِ انبیاست
علیہم السلام کہ باصل متعلق ست و ولایتِ علیا ولایتِ ملأ اعلیٰ ست کہ فوقِ این ہر دو
ولایت ست و کمالاتِ نبوت کمالاتیست کہ متعلق بنبوتِ انبیاست علیہم الصلوٰۃ
والسلام و فوقِ کمالاتِ ولایت سہ گانہ است و تفصیل کمالاتِ این ولایت سہ گانہ و کمالات نبوت
در مکتوبِ بیانِ طریق از مکتوباتِ جلدِ اول حضرتِ ایشانِ ماست از انجا طلب فرمایند مخدوما
رسالہ الیست کہ این فقیر در شرحِ بعضے کلمات کہ در طریقۂ ما زبان زد و دائر اند بالتماس بعضے یاران
نوشتہ است نقلِ آن ارسال داشتہ است مطالعہ خواہند کرد والسلام علیکم و علیٰ سائرِ مَنِ
اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلیٰ

مکتوب دو صد و ہشتم (۲۰۸)

بشیخ خالد سلطانپوری در ترغیب رضا بقضا و در فضیلتِ فقر، مکتوبِ مرغوب رسید آنچہ از
مضائقِ روزگار مرقوم نمودہ بودند ہمہ بوضوح پیوست سببِ تفکرِ خاطر گردید اللہ تعالیٰ از عالمِ
غیب کشایش کند و امداد فرماید فقیر درین باب فاتحہ خواند و از دعا غافل نیست مخدوما تنگ کردن و
فراخ گردانیدنِ رزق ہم فعلِ اوست تعالیٰ کسے را در آن دخل نیست اَللّٰہُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
یَّشَآءُ وَیَقْدِرُ بندہ مقبول آنست کہ بفعل و ارادہ و تقدیرِ او تعالیٰ راضی باشد و چین ابرو

آنکه بندو کشاده پیشانی وخورم بود این فقر و تنگیِ معیشت بخواصِ بندگانِ خود عنایت میکنند که مقصود از آفرینش ایشانند سعادتِ این کس ست که در امرے باین برگزیدگان شریک باشد اگر قدر این نعمت بداند و در راهِ صبر و رضا پیش گیرد امید ست که فردائے قیامت نیز در انوارِ برکاتِ این بزرگواران شریک شود و از اُنسِ شان زلّه بردارد دلتنگ نشوند واز حیاتِ خود تبرّی ننمایند حیوة که در غفلت گذرد قابلِ تبرّی ست در دنیا برائے عیش و تنعّم نیاورده اند محلِ عیش درویشیست اللّٰهم اِنَّ العَیشَ عَیشُ الآخِرَةِ در دنیا برائے طاعت و عبادت آورده اند و مطلوب معرفتِ حق ست جَلَّ وعَلَا اگر درین اُمورِ مطلوبه خلل ست جائے ماتم ست دنیا و ما فیها کرائے آن نمیکند که بفقدان آن این زندگانی فانی تنگ آیند که عسرِ آن سبب یُسرِ آخرت ست وَالسَّلامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب دو صد و نهم (۲۰۹)

بملا شاه مُراد قلی پشاوری در ترغیبِ پرداختن باحوالِ طلبه و ترهیب از مکرِ خداوندی جَلَّ شَانُهٗ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامِدًا وَّمُصَلِّیًا وَّمُسَلِّمًا مکتوبِ مرغوب سیده مسرّت بخش گردید از اجتماعِ طلبه و گرمیِ مجلس و تاثیرِ صحبت و حصولِ فنائے قلب بعضے یاران که نوشته بود بوضوح انجامید و خوشوقت ساخت بیت

آسمان سجده کند بهر زمینے که درو ✽ یکدو کس یکدو نفس بهر خدا بنشینند ✽

نیک باحوالِ یاران بپردازند و توجهات نمایند و ترغیب نگهداشت نسبت علی الدوام کنند لیکن از وُرودِ طالبان ترسان و لرزان باشند و از مکرِ خداوندی جَلَّ شَانُهٗ ایمن نبوند مبادا خرابیِ این کس درین ضمن خواسته باشند بالجمله درین باب همواره ملتجی و متضرّع بوند و از عُجب و پندار ایمن نباشند رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا وَالسَّلامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب دو صد و دهم (۲۱۰)

بصوفی محمد حسین کابلی در شرح احوال او ۞ بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة و
تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب سیدی خوشوقت ساخت واقعات روشن که نوشته اند
از دیدن سرور کائنات علیه وعلی آله افضل الصلوات واکمل التحیات و عنایت شدن
خلعت سبز از ایشان و همچنین دو خلعت دیگر از هر کدام از حضرات حسنین و دیدن خود را بصورت زنان
خوش رو بلباس سرخ و بر تمام بندهای اعضا زیورهای فاخره و در همان زمان شیرے حمله کنان
بر شما ظاهر گشتن بعد ازان خلاصی یافتن ازان و ادا کردن دوگانه شکر و خواندن تمام قرآن
دران وقت همه واضح و هویدا گردید هر کدام نیک عالی ست نوشته بودند که چون در راه میروم هر چیز که
در میان آسمان و زمین ست همراه فقیر میروند دران وقت هر چیز را که مشاهده کرده میشود نوائے
همه اوست بگوش میرسد و از هوش مے برد بلے درین راه غیب الغیب هر ذره از ذرات این راه بندائے
انی انا الله مے سراید و هر دیوانه این بادیه بعشوه پری خود را مینماید و به پرستش خویش سالک را
میخواند و راه زنی طالب آن میکند بلند همتے باید که در رنگ ابراهیم پیغمبر علی نبینا وعلیه وعلی آله
الصلوة والسلام بانها التفات ننماید و فریفته حسن موهوم شان نگردد و لا احب الآفلین
گوید و بذاتے که سزاوار طلب ست و لم یزل و لا یزال صفت اوست پوید و بترانه انی وجهت
وجهی الآیة سراید و در قبرستانے که میروید اموات دامن شما گرفته چیزها مے طلبند الخ نیک
است آنچه از دست شما بیاید موافق طلب بایشان بگذرانید نوشته بودند هرگاه در نماز استاده
میشوم در صف جمیع انبیا علیهم الصلوة والسلام خود را مے بینم و آنچه از رکوع و سجود آورده میشود
بفقیر موافقت میکنند و بعد از نماز در خلوت چیزها بفقیر میگویند و هیچ بخاطر نمیماند مخدوما
مقصود از آفرینش انبیا اند علیهم السلام و هر دولتے که هست برائے ایشان آمده است سعادت
امتان ست که در امرے از امور باین بزرگواران شرکت پیدا کنند و بمتابعت ایشان
از الوش ایشان چاشنی چشند اللهم لا تحرمنا من برکاتهم واجعلنا من متابعی
آثارهم والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۲۱۱) دو صد و یازدہم

بہ نصیر خان در اندرز و نصیحت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً و مصلیاً اللہ تعالیٰ مشمولِ الطاف و عنایاتِ خویش داشتہ بکسبِ مرضیاتِ خود مکرم و ممتاز دارا د صحیفہ شریفہ کہ بدستِ صوفی محمد حسین فرستادہ بودند رسید چون مخبر از سلامتی دوستان بود مسرت بخش گردید صوفی مشار الیہ ازان مشفق خیلے رضامند و شکر گذار آمدہ است ہر خدمتے کہ بنسبت بمومی الیہ بوقوع آمدہ است بر محل ست خدمتِ فقرا و اہل اللہ متمر برکات ست و سبب کشایش کارِ دنیا و آخرت مخدوما حیاتِ دنیاوی بسیار قلیل ست و معاملہ آخرت ابدی و غیر منقطع عاقل کسے ست کہ این فرصتِ قلیل را غنیمت شمردہ توشہ آخرت آمادہ سازد و باین انفاسِ معدودہ ملکِ ابدی بدست آرد و رضائے مولائے حقیقی جل شانہ حاصل کند اوقات را بذکر کثیر و ادائے فرائض و سنن معمور باید داشت و از منہیاتِ شرعیہ از محرمات و مکروہات یکسو باید بود این کس بندہ است محکوم بطور او نگذاشتہ اند تا ہر چہ خواہد بکند مولائے بر سر خود دارد چارہ ندارد بغیر از انکہ بمقتضائے اوامر و نواہی او زندگانی نماید و الا بندہ متمرد باشد و مستحق انواعِ عقوبات بود شفقت آثار احقائق آگاہ شیخ عبد الخالق از یارانِ خوبِ خوب ماست و صاحبِ کمالات و احوالِ علیہ است صحبت و خدمتِ او را غنیمت دانند در کارہا دعا و ہمت او از و طلبند و ختم حضرات خواجہا کنانند مشیخت پناہ اخوی اعزی شیخ محمد صادق را سلام برسانند شفقتہائے شمارا دیدہ وطن و دوستانِ اینجا را فراموش کردہ اند خوش گفت ؎ وما فیہ من عیب غیر ان ضیفہ * یلام بنسیان الاحبۃ والوطن * والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۱۲) دو صد و دوازدہم

بصلاح آثار صوفی پایندہ محمد کابلی در جواب کتابتِ او کہ متضمن احوالِ سنیہ بود و فرق میانِ فنائے قلب و فنائے نفس بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسالِ التحیات

میرساند مکتوب مرغوب سید حمداً لله سبحانه که بعافیت بوطن رسیدند واوقات را بجمعیت میگذرانند ویاران جمع میشوند وحلقهٔ ذکر منعقد میشود ومعامله در ترقی ست نوشته بودند که خودرا درین ایام داخل تعین حبّی میابد الخ مبارک ست اللّٰهم ارنا حقائق الاشیاء کما هی از محبت واخلاص حافظ مقصود علی نسبت بفقرا نوشته بودند ونیز مرقوم نموده بودند که کتابت فقیر با میرخان گذرانید وسعی نمود همه واضح گردید جزاه الله سبحانه خیر الجزاء امید ست که موافق محبت از راه معیت فیض مند شود واخذ معانی خفیه نماید در احوال مشار الیه نوشته بودند که بے تعلقی دل بهم رسیده ست وخطرهٔ ماسوا بدل نمیگذرد اینحال بسے شریف ست ومعتبر ست بفنائے قلب وقدم اول ست در اطوار ولایت گفته اند تا نیابی زهی دل را که انقطاع تام از ماسوا حاصل شود که اگر بتکلف یاد ماسوا نماید بیادش نیاید دلیل یافت ست سعی نمایند که قدم پیش نهند درین فنا هرچند نسیان ماسوا حاصل ست وحضور بے غیبت کائن لیکن نفس حاضر هنوز برجاست وانانیت ناسی برپا جائے باید کند که این نفس حاضر رو بزوال آورد واین کوه الوند بکلند کلمهٔ طیبه از بیخ وبن برکنده شود وانانیت ومعادات که بمولائے خود دارد منتفی شود این حالت معتبر بفنائے نفس ست وقدم ثانی ست درین راه والسلام علی من اتبع الهدیٰ

مکتوب (۲۱۳) دوصد وسیزدهم

بخواجه قاسم بینه گی در شرح حال او وسرّ لحوق عدم بعدم مطلق بعد لحوق بکمالات باصل ووجه انفکاک یک لحوق از لحوق دیگر۔ بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله العلی الاعلی والصلوٰة والسلام علی رسوله سید الوریٰ صاحب قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ اٰله وصحبه البررة التقی امابعد صحائف گرامی بتعاقب یکدیگر رسید مسرت بخش وشوق افزا گردید سلامت وبعافیت باشند وبرجادهٔ شریعت وطریقت مستقیم بوند فان الاستقامة فوق الکرامة وهی مدار النجاة وبدونها خرط القتاد از شوق

ملاقات برنگاشته بودند ازین جانب دوستان نیز مشتاق دانند واشتد شوق از مبدأ و اصل
تصوّر فرمایند چون رابطهٔ محبت قوی ست بمقتضائے حدیثِ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ معیّتِ
معنوی باندازهٔ این کائن ست وراهِ فیض کشاده و آنچه از احوالِ خود نوشته اند که نه از وجود حکم
مانده ونه از عدم اثر بسیار خوشوقت ساخت این قسم فنا که وجود با کمالاتِ تابع خود باصل خود
ملحق شود و عدم که مرآت آن کمالات بود نیز باصلِ خود که عدم مطلق باشد لاحق گردد اعلائے
اقسامِ فناست که از عارف نه عین میماند ونه اثر لَا تُبْقِيْ وَلَا تَذَرُ عدم که از اعدام دیگر
جدا شده بود بانعکاسِ کمالات بود در مرآتِ او و چون کمالات باصلِ خود رجوع کردند مابه الامتیاز
عدم از اعدام دیگر نماند عدم نیز بعدم مطلق رجوع کرد اگر گویند برین تقدیر باید که تلازم باشد میانِ لحوق
کمالات باصل و میانِ لحوقِ عدم بعدم مطلق وحال آنکه لحوق عدم بعد لحوق کمالات ست
بعدیّت زمانیه و بسا ست که لحوقِ کمالات شود و لحوقِ عدم نشود سرّ این انفکاک چیست
گوئیم که بعد لحوقِ کمالات باصل علاقه میماند کمالات را بمرآتِ عدم وفنا متحقق میشود بعد
ازان بمرور این علاقه هم برطرف میشود پس تا زمانے که علاقه بمرآت باقی ست مانعِ لحوقِ عدم
ست بعدم مطلق چه مابه الامتیاز عدم ولو فی الجمله باقی ست وبعد زوالِ علاقه مانع بالکل زائل
میشود وبعید نیست که گفته شود که اگر لحوقِ کمالات بظلِ اسم ست که مبدأ تعینِ سالک ست
علاقهٔ اصالت وظلیت ثابت ست که مانع لحوقِ عدم ست و چون سالک ترقی نماید واز
ظلِ اسم باصل اسم ملحق شود علاقهٔ مذکور نماند که عینِ ثابتهٔ او همان ظل بوده است نه اصل
این زمان عدم نیز بعدم مطلق رود وفنائے اتم حاصل آید اُطْفِ الْمِصْبَاحَ فَقَدْ طَلَعَ الصَّبَاحُ
وَالسَّلَامُ

مکتوب دوصد و چهاردهم (۲۱۴)

بخواجه عبد الصمد کابلی در جواب کتابت او که متضمن بر بعضے اذواق و دید قصور بود و اشارت به بشارت
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند صحیفهٔ شریفه رسید مسرت بخش

گردید مقدمات کسر نفس و دید قصور کہ مرقوم نمودہ بودند بوضوح پیوست این دید قصور نعمتے ست عظمیٰ سبب تنویر باطن ست و وسیلۂ قبول طاعات حق سبحانہ این دید را ثمرات عدیدہ واین کسر را اکسیر گرداند و چون این دید غالب مے آید عارف کاتب یمین خود را معطل و بیکار مییابد چنانچہ نمییابد کہ بر روئے کاغذ ثبت نماید و کاتب شمال را ہموارہ در کار مے بیند این دید از ظہور نور قدم ست و از مشاہدۂ کمال و جمال لایزال ست کہ در جنب آن ہمہ نقص و شر بنظر مے درآید اِذَا تَجَلَّی اللّٰہُ لِشَیْءٍ خَضَعَ لَہٗ از ثمراتِ این دید ست آنچہ نوشتہ اید کہ این نسبت جمیع لطائفِ امر و خلق را فرو میگیرد کہ ازین کس ہیچ نام و نشان و عین و اثر باقی نمیماند و بجز ذاتِ بحت و کمالاتِ ذاتیۂ او سبحانہ و تعالیٰ امرے دیگر مفہوم و معلوم نمیگردد بلے تا بر شرارت و نقصِ ذاتی خود آگاہی نیابد و صفاتِ کمال از و نہ بیند کمال و جمال لایزال پردہ نکشاید و بذات و کمالاتِ ذاتیہ او راہ نیابد ہذا مخدوما ہنگامِ تسوید این سطور بزینت و خلعت عجب بنظر درآمد یدمعلوم شد کہ شما را از مقامِ خُلّت نصیبے ہست و این تزئین از ان است کہ مانا کہ ولایتِ شما ولایتِ ابراہیمی ست علیٰ نبیّنا و علیہ الصّلوٰۃ والسّلام والغیب عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالیٰ والسّلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ واللّٰہ اعلم

مکتوب (۲۱۵) دوصد و پانزدہم

بمیرزا محمد صادق پسر نصیر خان در اندرز ✲ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب رسید مسرت بخش گردید **مصرع** از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر ست ✲ تمامترین عبارات در سیر و سلوک اہل این طائفہ این آیہ کریمہ است مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰہِ بَاقٍ طالب صادق تا از منتسبات تہی نگردد وجود و سائر کمالات کہ پرتو کمالات اوست تعالیٰ باصل حوالہ ننماید و بآنجناب قدس نسپارد بانوار لایزال بقا نیابد **بیت**

گر بر سر کوئے عشق ما کشتہ شوی ✲ شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم ✲ شاہبازے باید کہ در بحار اسرار این کریمہ غواصی نماید و از عموم دو کلمۂ ما کہ دران کریمہ واقع ست بہرہ ور گردد دیگر از آزاد خود نوشتہ بودند

سببِ تشویشِ خاطر گردید حمداً للّٰہ سبحانہ کہ بصحت تبدیل یافت بقیہ کہ ماندہ است امید ہست
کہ آنہم بر طرف گردد شکرِ حق جلّ و علا بجای آرند دیگر در صحبتِ شیخ محمد حسین بطریقۂ اکابر آشنا
شدید و فوائدِ کثیرہ اخذ نمودید و ترقیات کردید اکنون مختارید اگر در صحبتِ شیخ عبد الخالق کہ صاحبِ
کمالات ست بنشینید و توجہات بگیرید خوب و مناسب ست سر چشمہ یکے ست بوظائفِ طاعات و
اذکار سرگرم باشید و حیوۃِ چند روزہ را غنیمت شمرید و توشۂ آخرت را مہیا سازید و دوستان را
بدعائے خیر یاد آرید وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ++

مکتوب (۲۱۶) دو صد و شانزدہم

بمخدوم زادہ عالی جاہ شیخ خلیل اللّٰہ در ترغیبِ انزوا ؛ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَ
الصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ می رساند احوال بہمہ حال مستوجبِ حمدِ ذی الجلال ست امید ہست
کہ آن فرزندِ عزیز نیز بعافیت باشد و بر جادۂ سنتِ مستقیم بود و در مدارجِ قرب ہموارہ مرتقی
مشتاقان زیر بارِ انتظار اند کرم کردہ ایشان را سبکسار سازند و عمرِ چند روزہ را در زاویۂ گمنامی و
بمجاورتِ مزارِ سامی صرف نمایند و از برکات و انوارِ آن بقعہ بہرہ برگیرند و اقتباسِ نور نمایند
تا ہمہ نور گردند اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِیْ نُوْرًا نور ست کہ سببِ اظہار و ظہور ست خُلِقْتُ مِنْ نُوْرِ اللّٰهِ
وَالْمُؤْمِنُوْنَ مِنْ نُوْرِیْ بزرگیِ نور را از کریمہ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ و حدیث
نُوْرٌ اَنّٰى اَرَاهُ را دریابد معاملہ بقا باللّٰہ را کہ مستفاد از حدیثِ مَنْ قَتَلْتُهٗ فَاَنَا دِيَتُهٗ و کریمہ
فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا بیان فرمودہ مامول از دوستان دعاست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا و

مکتوب (۲۱۷) دو صد و ہفدہم

آخِرًا

بسیادت پناہ سید محمد شریف در حلِ اسولۂ او کہ پرسیدہ بود ؛ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ نمودہ می آید
کہ سیادت پناہ سید شریف حلِ اسولۂ چند ازین درویش خواستہ بود باندازۂ فہم خود در حلِ آن

نوشتہ آید المسئول من اللہ سبحانہ العصمة والتوفیق سوال اوّل بدن صفتِ جمادات دارد وروح از لطائف ست این ہر دو در حالتِ مفارقت از ہیچ حالت خبرے نداشتند ودر حالتِ اتّصال کہ متلذذ ومتالّم اند چہ طور ست الجواب رُبّما یکونُ مع الاجتماع ما لا یکونُ مع الانفراد سوالِ دوئم بعد از موت کہ بدن وروح را مفارقت وقطعیت حاصل شد ثوابِ قبر وعذابِ قبر کہ بر حق ست چہ طور ست جواب در قبر روح را با بدن تعلقے و اتّصالے مے بخشند کہ سببِ ادراکِ ثواب وعذاب شود نہ آن قدر کہ موجبِ حس وحرکت بود نمے بینی کہ در خواب متلذذ ومتالّم میشود وہیچ اثرِ لذت والم بر ظاہرِ او پیدا نیست سوالِ سیوم ترقیاتِ سلوک نہایت پذیر ست یا نے جواب اگر سیرِ سالک در تفصیلِ اسما وصفات افتاد پس مراتبِ وصول در حقِ او نہایت پذیر نیست لہذا گفتہ اند منازلُ الوصولِ لا تنقطعُ ابدَ الآبدین واگر قطعِ مراتبِ اسما وصفات اجمالا شود پس منازلِ وصول انقطاع پذیر ست چنانچہ تحقیقِ آن در مکاتیبِ حضرت ایشان کائن ست سوالِ چہارم درمیان حال وعلم چہ تفاوت ست وازین ہر دو کدام بہتر ست جواب حال اشرف ست از علم وعلم مقدمۂ حال ست علم خواص وعوام را ست وحال خاصۂ اہلِ وجد وکمال ست علم اگر بمقتضائے آن عمل نشود حجت ست بر عالم واگر علم منقلب بحال شود از حجیت مے بر آید ھکذا سمعتُ من سیدی ومرشدی رضی اللہ تعالی عنہ سوالِ پنجم نزد اہلِ کمال گمراہی چیست وگمراہ کرا میگویند در شریعت گمراہ ہمانست کہ خلافِ شرعِ شریف ورزد اما گمراہِ طریقت کرا نامند جواب گمراہِ طریقت آنست کہ خلافِ شریعت کند ویا خلافِ طریقت ورزد واز اطاعتِ پیر بیرون شود سوالِ ششم بعدِ حصولِ جمیع کمالات وکامل شدنِ انسان توجہ او بکدام جہت میباشد وبکدام جانب متوجہ میگردد جواب بعدِ حصولِ کمالات کہ بعروج تعلق دارد بکلیت متوجہِ حق ست جلّ وعلا واگر کمالاتِ عروج طے کردہ رو بنزول آرد وبرائے تکمیلِ ناقصان بعالم بازش بگردانند اگر کمالاتِ ولایت را طے کردہ نزول میکند پس بظاہر متوجہِ خلق ست وبباطن متوجہِ حق جلّ وعلا

واگر کمالاتِ نبوت را بانجام رسانده بنزول آمده است پس بظاهر و باطن متوجہ خلق ست و
بکلیت رو بدعوت دارد سوال ہفتم مسئلۂ تجدّدِ امثال کہ در فصوص[1] بیان نمودہ است گماہی
در حقیقتِ آن التفات فرمودہ واقف سازند جواب تجدّدِ امثال کہ بعضے صوفیہ بآن قائلند
نزدِ ما بہ ثبوت نہ پیوستہ است این معاملہ اگر ہست در شہود سالک ست و بس نہ در نفس امر چہ
اگر این معاملہ نفس امری باشد لازم مے آید کہ معصیت یکے کند و معذب دیگرے بود و این از قضیۂ
عدالت بعید ست و منشائِ این دید کہ بعضے سالکان را روے دہد در مکتوبات قدسی آیات بتفصیل
مذکور ست ازانجا طلب نمایند سوال ہشتم بیادِ این ضعیف آمدہ کہ عزیزے فرمودہ گوش بند و ہوش
بند و چشم بند پس این ہر سہ را کہ بست بکدام چیز مشغول شود و باز ازین شغل نتیجہ کہ حاصل
میشود چیست جواب ہمین بند کردن ذکر و شغل ست گفتہ اند دل از دشمن باز دار و دوست را
طلبیدن حاجت نیست و نتیجہ آن نتیجۂ ذکر ست بعد ازان موافقِ حالِ طالب ہر چہ پیر بآن دلالت
نماید مشتغل باشد سوال نہم آنکہ نفسِ ولایت چیست و صفتِ ولایت کدام جواب نفسِ ولایت
فنا و بقا ست و گسستن و پیوستن و صفتِ ولایت التجافی عن دار الغرور والتاہب
لدار القرار والسلام

مکتوب (۲۱۸) دو صد و ہژدہم

بمحمد باقر لاہوری در تحسین احوال او و بیان کمالاتِ محبت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد
للہ ذی الانعام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام و علی آلہ الکرام و
صحبہ العظام الی یوم القیام اما بعد مکتوب شریف رسید فرحت فراوان رسانید بعافیت و جمعیت
باشند و بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم بوند آنچہ از اذواق و مواجید خود در مکاتیب
نوشتہ اند بسیار عالی ست عقل عقیل مشکل کہ باین دقائق بے تائید الٰہی جل شانہ پے بردو دیدہ دیگر
باید کہ درکِ این معانی نماید نور الٰہی ست جل شانہ کہ حدیث ینظر بنور اللہ ایماے بآن دارد

(حاشیہ: ن صحیفہ آرا — ن گوش و ہوش بند و چشم بند — ن دویست — ن غوغا)

۱۔ یعنی فصوص الحکم کہ از تالیفات حضرت شیخ محی الدین عربی ست قدس سرہ ۱۲

که فهم این سر امیر فرماید لا یحمل عطایا الملک الا مطایاه نوشته بودند در پیوند لا نسبتے خاص از جناب سرور علیه و علی آله افضل الصلوات والتسلیمات در حق خود فائز مے بینند و آنحضرت را ممد خود مے فهمند و نیز عنایات و الطاف از حضرت مجدد الف ثانی که میابید و چیزهائے که در مراتب عروج و منازل نزول که مدرک میشود و استیلائے سکر احیاناً و صحو احیاناً همه بوضوح پیوست و خوشوقت ساخت اللهم زد هر چند رشته محبت و رابطه معنوی قوی تر بود اخذ فیوض و برکات بیشتر نماید و بدرجات علی ترقیات فرماید مدار کار بر محبت خصوص در طریقه ما که نسبت ما انعکاسی و انصباغی ست مرید برابطه محبت که به پیر دارد بمرور ایام برنگ او مے برآید و بجاذبه محبت اخذ معانی خفیه از باطن او مینماید المرء مع من احب معیت هیچ دقیقه را نمیگذارد که نصیب محب صادق نگردد هر چند محبت بیش معیت بیش و هر چند معیت بیش جذب صفات بیش علی الخصوص محبت که با صحبت جمع شود که صحبت پیر نیز از ارکان و شرائط این راه ست و چون این طریق منسوب بصدیق اکبر ست رضی الله تعالی عنه و آن حضرت در محبت و فدویت بیهمتا بود لاجرم او را در قرآن مجید بمعیت یاد نمود والذین معه فرمود ناچار مورد ما صب الله فی صدری الا وقد صببته فی صدر ابی بکر و ما ظنک باثنین الله ثالثهما گردید و بشرافت ثانی اثنین سر بلند گشت مدار این طریق نیز بر محبت آمد و این محبت معامله ایشان را از همه پیش برد

مکتوب (۲۱۹) دو صد و نوزدهم

بملا فصیح الدین در تعبیر واقعه و توجیه قول حضرت شیخ عبد القادر قدس سره که فرموده از مشرق تا مغرب هیچ ولی از اولیاء الله حنفی مذهب نیست جزوے بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله علی آلائه والصلوة والسلام علی افضل انبیائه وعلی آله وعلی اصحابه و سائر احبابه اما بعد مکتوب مرغوب سید خوشوقت ساخت اظهار شوق و تعطش نموده بودند

موقوف بر وقت ست لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ امیدست که آتش شوق مشتعل شود و نائرهٔ محبت بلند
گردد تا از ماسوی تمام برهانند و بمطلب اعلی برسانند اوقات را باهم امور معمور دارند و در رضای
حق جَلَّ وَعَلَا بجان کوشند و توشهٔ گور و قیامت آماده سازند جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا
الرَّادِفَةُ فَتَرَجَّلَهُ الْمَوْتُ بِحَذَافِیْرِهٖ آنچه در واقعه دیده اید که برادرِ خوردِ شما رحلت نموده است
میتواند که برادرِ خورد عبارت از شیطانِ همزادِ شما باشد و خورد بودنِ او باعتبارِ آنست که در وجود
و ولادت تابعِ شماست و مرگِ او عبارت از عدمِ ظفرِ اوست بر شما و نارسیدنِ او بمرادِ خود از
اِضلال و اِغوا و متوجه شدنِ سرورِ کائنات عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ
التَّحِیَّاتِ و اعزهٔ دیگر بنمازِ جنازهٔ او کنایت از اکمالِ مرگ و اتمامِ خسرانِ اوست میگویند
که بر آن چیز چهار تکبیر گفتیم یعنی از آن وداع کردیم و از آن خلاصی یافتیم **مصرع** چار تکبیر زدم
یکسره بر هر چه که هست و این حضورِ آن سرور صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ گویا برائے
تبشیر و تهنیتِ شما بوده است به تتمیمِ تخلصِ شما از شرِ آن لعین و سلامت ماندنِ شما از کیدِ آن و
نیز میتواند که مراد از برادرِ خورد قلب باشد و خورد بودنِ او باعتبارِ آنست که قلب را عالمِ اصغر گویند
و انسان را عالمِ صغیر گفته اند آنچه در عالمِ کبیرست در عالمِ صغیر کائن ست که انسان باشد و آنچه که در
عالمِ صغیرست در عالمِ اصغر ثابت که قلبِ انسان بود و رحلت نمودنِ او فنائے اوست که مامور به ست
در حدیثِ مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا و نمازِ جنازهٔ او عبارت از شفاعت ست در حقِ او باکمالِ
فنائے او و حصولِ بقا و ترقیِ درجات مر او را و بعد از فراغ از جنازه که بمسجدِ جامع در جماعتِ مسلمانان
در آمدید گویا کنایت از آن ست که بعدِ تخلص از شرِ لعین و یا بعد از حصولِ فنا قابلیتِ آن پیدا
کردید که در عبادِ صالحین که باسلامِ حقیقی مشرف اند و در جنتِ وصال که مسجد که بیت اللّٰه ست کنایه از آن ست
در آئید فَادْخُلِیْ فِیْ عِبَادِیْ وَادْخُلِیْ جَنَّتِیْ مخدوما دیدنِ سرورِ کائنات و مفخرِ موجودات عَلَیْهِ
وَعَلٰی اٰلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ در خواب و واقعه مشروط بآن نیست که بصورتے که
در مدینهٔ منوره مدفون اند بهمان صورت دیده شود بهر صورتے که دیده شود امیدست که از تمثلِ شیطان

بلکه

محفوظ باشند لیکن باید دانست کہ وقائع ومنامات مبشرات اند ومخبر استعداد دلالت بر حصول ندارند جائے باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل آید واز گوش بآغوش رسد وآنچہ حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہٗ فرمودہ کہ از مشرق تا مغرب ہیچ ولی از اولیاء اللہ مخفی نماند نیست جزوی میتواند کہ معنی عبارت چنین باشد کہ امروز ہیچ ولی از رجال الغیب جزوی نیست چہ مخاطب طالب رجال الغیب بودہ است موافق طلب او باو سخن کردند والغیب عند اللہ عزّ وجلّ والسلام اوّلاً وآخراً

مکتوب (۲۲۰) دوصد وبستم

بمخدوم زادہ عالی درجات صاحب تکمیل وارشاد صاحب وقار وتمکین شیخ سیف الدین محمد در بیان احکام عروج ونزول ودقائق سیر مریدی ومرادی وشمہ از احوال بادشاہ دین پناہ سلمہ ربہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف فرزند ارجمند رسید ومسرت بخش گردید آنچہ از اذواق ومواجید قلمی نمودہ بودند ودر اثناء راہ از مزارات متبرکہ کہ آثار اشفاق ومہربانیہا مشاہدہ نمودید خصوص از مزار متبرک حضرت خواجہ ما قدس سرہٗ معاینہ کردہ نوشتید ہمہ بوضوح انجامید ومسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ نسبت این فقیر بنزول مائل است بلے نزول شما اتم ظاہر میشود واین بارشاد ووصول فیض بخلق اللہ اثر آنست وہنگام عروج چونکہ روبحق ست جلّ وعلا از خلق بیگانگی وبے مناسبتی ست لاجرم نشستن وتوجہ نمودن بطلبہ جبرست وغیر مطبوع این معنی در اولیاء عزلت وغیر مرجوعین بیشتر ست ودر اولیاء مرجوعین واہل عشرت کہ گاہے عروج واقع میشود کمتر چہ غیر مرجوع را بے مناسبتی تام ست بخلق ومرجوع را کہ عروج واقع شود آنقدر نیست چہ مسکن ومأوائے او در مراتب نزول ست وآنچہ نوشتہ اید کہ درین روزہا عروج خاص واقع شد وراہ وصول خود را در نہایت علو وتزئین یافت وحسن ونضارت آن از بیان خارج ست واین مسلک مخصوص بمراد آنست کہ مرید را اینجا قدم گاہے نیست مطالعہ آن سبب لذات معنویہ گشت آرے محبوبان از انقلاب محبت براہ اجتبا کشان کشان میبرند ومریدان براہ انابت

بپائے خود میروند از رفتن تا بردن فرق بسیار ست اللہ یجتبی الیہ من یشاء و یہدی الیہ من ینیب در راہ انابت چون بپائے خود رفتن ست ریاضت و مشقت بیشتر ست و در راہ اجتبا چون براہ بردن ست ریاضت و مشقت آنقدر در کار نیست ریاضت او اتیان احکام شرعیہ و اتباع سنت سنیہ است و اجتناب از بدعت نامرضیہ مراد از امیر ندریاضت کشندیانہ و در راہ نخواہند گذاشت خوش گفت ؎ عشق معشوقان نہانست و ستیر + عشق عاشق باد و صد طبل و نفیر + لیک عشق عاشقان تن زہ کند + عشق معشوقان خوش و فربہ کند + آرے مریدے کہ در صحبت مرادے افتد و فنا فی الشیخ حاصل کند و شرائط صحبت مہما امکن بجا آرد سیر او نیز مشابہ سیر مرادان باشد و در رنگ شیخ خود محتاج مشقت و ریاضت نبود ہمان محبت شیخ راہبر او باشد و بکمالات او متحقق سازد مصرعہ خاص کند بندہ مصلحت عام را + اصحاب رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ببرکت صحبت او بکمالات او رسیدند و از اولیاء امت سبقت کردند آنچہ در احوال پادشاہ دین پناہ سلمہ ربہ مرقوم نمودہ بودند از سریان ذکر در لطائف و حصول سلطان ذکر و رابطہ و قلت خطرات و قبول کلمہ حق و رفع بعضے منکرات و ظہور لوازم طلب ہمہ بوضوح پیوست شکر خداوندی جل شانہ بجا آورد و در طبقہ سلاطین این نوع امور حکم عنقائے مغرب دارد در حدیث آمدہ است مَنْ اَحْیٰی سُنَّتِیْ بَعْدَ مَا اُمِیْتَتْ فَلَهٗ اَجْرُ مِائَةِ شَهِیْدٍ اَللّٰهُمَّ زِدْهُ تَوْفِیْقًا وَطَلَبًا وَشَوْقًا وَتَرَقِّیًا فِیْ مَرَاتِبِ قُرْبِكَ این درویش از آنچہ وظیفہ فقیر ست از دعا و توجہ فارغ نیست و صلاح ظاہر و باطن ایشان را در یوزہ گر باطن ایشان را بہ نسبت اکابر معمور میباید و امیدوار ست کہ درین نزدیکی بفنائے قلب مشرف شوند کہ درجۂ اولی ست از درجات ولایت و این معنی را در حق ایشان قریب الحصول میباید مصرع با کریمان کارہا دشوار نیست والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۲۱) دو صد و بست و یکم

بسلطان وقت سلمہ ربہ در اظہار محبتہا و روابطہائے معنویہ و در بیان اذا بکی القلب من

الفقد ضحک الروح من الوجد بسم اللہ الرحمن الرحیم اولی ما یقدم حمد اللہ
سبحانہ ثم الصلوۃ والسلام علی النبی وآلہ عن انس رضی اللہ عنہ ان رجلا قال یا رسول
اللہ متی الساعۃ قال ویلک وما اعددت لہا قال ما اعددت لہا الا انی احب
اللہ ورسولہ قال انت مع من احببت قال انس رضی اللہ عنہ فما رایت المسلمین فرحوا
بشیء بعد الاسلام فرحہم بہا متفق علیہ وفی الحدیث ایضا علی ما نقل اصحبوا
مع اللہ فان لم تستطیعوا ان تصحبوا مع اللہ فاصحبوا مع من یصحب مع اللہ حتی
یوصلکم الی اللہ عز وجل اما بعد کمترین دعاگویان محمد معصوم بعرض باریافتگان حضور پرنور
کہف العالمین ظل اللہ علی العالمین حضرت امیر المومنین انار اللہ تعالی
برہانہ میرساند فرمان عالیشان کہ از کمال عنایت و مہربانی مرقوم قلم عنبرین رقم گشتہ بود خواجہ
محمد شریف بخاری در اعز ازمنہ رسانید و فقرائے بینوا را بہ تشریفات علیہ بنواخت قد وصل
الینا کتاب کریم کتاب تعرف فی وجوہ عباراتہ نضرۃ النعیم از فحوائے آن شوق
وطلب این راہ ہویدا بود از انجا امیدواری وصول بحصول انجام امید عزیز شگفتہ است اگر نخواستے
داد ندادے خواست قالوا اذا بکی القلب من الفقد ضحک الروح من الوجد گریہ دل کہ
از راہ شوق وطلب حاصل شود آنرا دلیل بر یافت روح داشتہ اند بیانش آنست کہ لطائف خمسہ
عالم امر حکم ہمسایہ وہمنشین دارند وبعضے از آنہا لطیف تر اند از بعضے دیگر وہر کدام کہ لطیف تر ست
بعالم غیب نزدیکتر ست ودر اخذ فیوض از حضرت وہاب عز شانہ سبقت دارد وچون بر لطیفہ
ازین لطائف عطیہ وارد میشود لطیفہ دیگر کہ نزدیک وست ازان واقف گشتہ برآن دولت رشک و
غبطہ میخورد ودر طلب آن کوشش مینماید وگریہ وشوق دامنگیر او میشود اگر بر ہیچ یکے ازین لطائف
وارد غیبی روئے نمیداد ہمہ غافل میبودند وراہ طلب مسدود میبود پس گریہ قلب دلیل ست بر یافت
روح چہ قلب وروح را بایکدیگر نسبت ہمسایگی واتصال ست واز یافت یکے دیگرے واقف واز
نایافت آن دولت نالان ودر طلب آن دوان الحمد للہ والمنۃ کہ فقیرزادہ[1] منظور نظر قبول گشتہ

[1] خواجہ سیف الدین رحمۃ اللہ علیہ

واثرِ صحبت بحصول انجامیده واز امرِ معروف ونهی منکر که شیوهٔ فقیرزاده است اظهارِ شکر ورضامندی نموده است شکرِ خداوندی جلّ شانه برین عطیّه بجا آورده وسببِ ازدیادِ دعاگوئی گردید چه نعمتے است که باین همه طمطراقِ بادشاهت ودبدبهٔ سلطنت کلمهٔ حق بسمعِ قبول افتد وگفتهٔ نامرادے مؤثر شود وَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِيْنَ يَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ هَدٰىهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ وصلّى الله تعالىٰ علىٰ خيرِ خلقه محمّدٍ وّ اٰله اجمعين وبارك وسلّم

مکتوب (۲۲۲) دوصد وبیست ودوم

بملا شرف الدین سلطانپوری در سرِّ محبوس شدنِ سالک در مقامے وعلاجِ آن ÷ بسم الله الرحمن الرحيم بعد الحمد والصلوة وتبليغ الدعوات میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمدِ ذی الجلال ست المسئول من الله تعالىٰ عافيتكم واستقامتكم ظاهرًا وباطنًا نوشته بودند که وقتِ تحریر متوجّه حالِ خود گشت مقامے نمودار شد هرچند خواست که دخول نماید میسّر نشد مخدوما چون نمودار شده است ودر شما خواهشِ دخول پیدا شده امیدست که داخل شوید وحظّے ازان فراگیرید اگر نخواستے داد نداده خواست از گرمیِ حلقهٔ اصحاب وترقیاتِ ایشان برنگاشته بودند شکرِ خداوندی جلّ شانه بجا آورد اللّٰهمّ زِد **بیت** آسمان سجده کند بهر زمینے که در و ÷ یکدو کس یکدو نفس بهرِ خدا بنشینند ÷ از محبوس شدنِ عزیزے که بهرِ توجّهِ او تاثیراتِ عظیم بمردم روی میداد رقم نموده بودند مخدوما سببِ حبس یا صدورِ زلّت وارتکابِ گناه ست علاجِ آن توبه و انابت وتوجّهِ پیرست یا انتفاءِ طلب وشوق ست علاجِ آن نیز توجّهاتِ پیرست که از برکتِ آن هم شوق وطلب هم میرسد وهم ترقیات بحصول مے انجامد یا عدمِ مناسبتِ استعداد ست بفوق علاجِ آن نیز صحبت ومحبّتِ تام ست به پیر که از فوق نصیبے یابد وتوجّه ومهربانیِ پیر که برکتِ آن از استعدادِ خود بالا رود وبجاذبهٔ محبّت جلبِ معانیِ خفیهٔ پیر نماید این سیر قسری ست نه طبعی یا خلل در اعتقاد ست واین را علاجے نیست همان سعیِ عقیده که ناسوریست قوی سدِّ راهِ او ست

تا اعتقاد تام و فنا فی الشیخ حاصل نکند ترقی صورت پذیر نیست و بحبس دائمی گرفتار فقیر هنگام این تحریر توجه در تخلیص آن عزیز کرد تخلیص او معلوم گردید امید که باز گرفتار حبس نگردد والسلام

مکتوب (۲۲۳) دو صد و بست و سیوم

اولاً و آخراً

بمشیخت مآب شیخ محمد یوسف گردیزی در تعبیر وقائع او و ترغیب بر حلقهٔ ذکر و صحبت با طالبان

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحیفهٔ گرامی که بدست ملا عبد اللطیف مرسول داشته بود در رسید مسرت بخش گردید و آنچه در واقعه دیده اید که این فقیر میان جیو کلان را قدس سرهٗ برداشته بر سر شما گذاشته است و شما آنحضرت را بر سر خود برداشته میبرید و شما را کیفیتے و حالے شگرف روئے داده است و لذتے بهم رسید که در کتابت نگنجد مخدوما ظاهرا فیوض و برکات از ایشان بشما برسد و نسبتے بیابید لیکن کسے که ایشان را برداشته بر سر شما گذاشته فی الحقیقة آن نسبت ازان کس است فلیفهم فانه ینفع جدا و در واقعهٔ دیگر که دیده اید حضرت خواجهٔ بزرگ و فقیر بشما شمشیر و سپر داده ایم و شما بران سپر تکیه زده نشسته اید شمشیر و سپر حرز است از دشمن و پناه است از شر آن و تکیه زدن اعتماد است بران و فیلهاے بسیار با علم و نقاره و قرنا و سرنا[1] که پیش پیش شما میروند و مردم بسیار جمع اند و همه منتظر شما اند اشارة است بعلو شان شما و سرداری و تمام جمعیت شما لیکن خواب مخبر استعداد است حق سبحانه از قوت بفعل آرد و از گوش بآغوش رساند انه قریب مجیب حلقهٔ ذکر را بر پا دارند و اهل طریق را سر گرم سازند سردی و خنکی نصیب اعدا باد و با اهل ذکر و طالبان صادق صحبت دارند و بغیر ایشان بے ضرورت نپردازند بیت

باعاشقان نشین و همه عاشقی گزین + باهر که نیست عاشق با او مشو قرین

و بمقربات اعمال پردازند و طالب ترقیات بوند من استوی یوماه فهو مغبون و احبهٔ دور افتاده را بدعاے خیر یاد آرند والسلام والاکرام

۱؎ سرنا مخفف سورنا ے چه سور یعنی شادی است ۱۲

دویست | ## مکتوب (۲۲۴) دو صد و بست و چهارم | بیست

بمحب علی ملتانی در شرحِ احوالِ سنجیده او + الله تعالیٰ بمراتبِ کمال و اکمال ترقیات دهاد کتابے که از راهِ محبت فرستاده بودند و احوالِ سنیه مرقوم نموده رسیده خوشوقت ساخت از تعاقب و توارُدِ فناها و بقاها باحکامِ متباینه هر کدام و ظهور نمودنِ معنی تخلّقوا باخلاقِ الله تعالیٰ بروجهِ کمال که نوشته بودند بوضوح انجامید اَللّٰهُمَّ زِدْ و آنچه نوشته اند پس ازان کیفیتے روے داد ماهیتِ خود را ماهیت ارکان صلوٰة بخشوع باز یافت و ارکانِ مذکور و خشوع را اجزاے ماهیتِ خود ذوقی نموده این دید و این یافت خیلے غالب ست مطالعهٔ آن بسیار خوشحال ساخت امیدست که این فنا و بقا که بارکانِ نماز بحصول پیوسته است وسیلهٔ وصولِ حقیقتِ آن شود و تحقق بصورت بهم آغوشیِ حقیقت رساند نماز معشوقی ست دلربا در عالمِ غیب الغیب حقیقتے دارد که فوقِ همه حقائق ست حدیثِ نفیس قِفْ یا مُحَمَّدُ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَاِنَّ اللهَ یُصَلِّی ایمائیست بآن حقیقت **بیت** چکد مشکِ تر از دستم گر آن گیسو بچنگ افتد + دمد صبح از گریبانم گر آن مه در کنار آید + وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

بیست | ## مکتوب (۲۲۵) دو صد و بست و پنجم |

بسیادت پناه میر محمد ابراهیم ولد شیخ میر در شرحِ حالِ او + بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ صحیفهٔ گرامی رسید مسرت بخش گردید از شوقِ ملاقات بر نگاشته بودند ازین جانب نیز احبه را مشتاق دانند و حدیث نفیس وَاَنَا اِلَیْهِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا مِنْهُمْ بر خوانند نوشته بودند که گاهے می آید نورے در سینه بس روشن ست و گاهے آن نور را در تمامِ اعضاے خود می یابد چنان متخیل میشود که گویا تمام وجود نورِ محض ست الخ بلے هر فیض و نور که از عالمِ غیب برین کس می آید اول بر سینه مے آید که محلِ علم و دانش ست و موضعِ لطائفِ عالمِ امر که اقرب ست بعالمِ قدس هر چند بعد

حصولِ کمالاتِ نبوت دولتِ قرب نصیب عالمِ خلق میشود و عالمِ امر تابع او ولیکن این قرب بعد کسبِ کمال ست و قرب عالمِ امر خلقی و جبلّی و بعد ورود بقدرِ سینہ بہ سائر اعضا میرود و تمام وجود را نور میسازد با آنکہ گویم کہ مضغۂ قلبیہ از عالمِ خلق ست و محلِّ آن سینہ است پس سینہ مخصوص بعالمِ امر نشد چون آیۂ کریمہ نازل شد اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي النَّاسِ الآیۃ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمود اَلنُّوْرُ اِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَتَحَ فَقِيْلَ هَلْ لِذٰلِكَ عَلَمٌ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ فَقَالَ عَلَيْهِ وَاٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ التَّجَافِيْ عَنْ دَارِ الْغُرُوْرِ وَالتَّاَهُّبُ لِدَارِ الْقَرَارِ درین حدیث ایماۓ ست بآنکہ نور اول بر سینہ فرو می آید از دیدِ قصورِ اعمال و افعال و اقوال و نیاتِ خود و خراب و ابتر یافتنِ خود را مر قوم نمودہ بودند نیکست این دیدِ قصور قیمتِ اعمال را میفزاید و بقبول نزدیکتر میسازد چہ توان کرد نصیبِ ممکنِ بیچارہ قصور و نقص ست و ابتر و خراب تر از عدم چہ چیز خواہد بود کمالاتِ ہمہ باہلِ آن عائد ست كُلُّ شَيْءٍ يَرْجِعُ اِلٰى اَصْلِهٖ اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْيَاءِ كَمَا هِيَ نوشتہ بودند کہ شخصے از ارِ صعب داشت و معالجات کارگر نمیشد روزے توجہ باینجانب نمودہ و خود را از میان کشیدہ متوجہِ آن مریض شدم بعد از توجہ خفتے دلِ آن مریض ہم رسید یک جزۓ از آزارِ او در خود یافتم باز توجہ باینجانب نمود آزار از فقیر ہم بر طرف شد واضح گردید موافقِ اعتقادِ شما بشما مینماید اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِيْ بِيْ آنچہ در بابِ فرزندی ابوالقاسم نوشتہ بوضوح پیوست اللہ تعالیٰ جزاۓ خیر دہاد وَالسَّلَامُ وَالْاِكْرَامُ

مکتوب (۲۲۶) دو صد و بیست و ششم

بسیادت پناہ میر محمد اسحاق ولد شیخ میر در بشارت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالشُّكْرُ وَالْمِنَّةُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى حَبِيْبِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَالتَّحِيَّةُ مکتوبِ مرغوب رسیدہ خوشوقت گردانید اللہ تعالیٰ بعافیت و استقامت دارد و در مراتبِ قرب ترقیات کرامت فرماید بشارتے کہ ہنگامِ رخصت بشما گفتہ بودم الحال ہم کہ ملاحظہ مینماید آن معنی در شما مطالعہ میکند و شما را

[illegible]

مورد آن انوار و اسرار در میاید بلکه بیشتر از سابق معلوم میگردد و ترقی دران مقام بفهم مے در آید
اما دخول در مقام فوق طور صحیح نمیشود و فقیر درین باب بے توجه نیست امیدوار باشند جواب اسولهٔ
شما را میان حضرت یار تصواب فقیر نوشته است مطالعه خواهند نمود و فقیر خالی از ضعف نیست
و کتابتهای بسیار نوشتنی بود بنابران خود نتوانست نوشت بخلوت راغب باشند و اوقات را
در اهم امور مصروف سازند و از تذکر موت و قیامت فارغ نبوند جاءت الراجفة تتبعها
الرادفة جاء الموت بما فیه ماٰمول از دوستان دعاے سلامتی خاتمه است والسلام
علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی اله الصلوات والبرکات

العلی	مکتوب (۲۲۷) دوصد و بیست و هفتم	دو بیست

بسلطان وقت مد ظله العالی در بیان معارفے که تعلق بفنا دارد ✦ بسم الله الرحمن
الرحیم الحمد لله الذی نور قلوب العارفین بذکره وانطق السنتهم بشکره و
عمر جوارحهم بخدمته وسقاهم بمحبته شراب معرفته واشهد ان لا اله الا الله
وحده لا شریك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله صلی الله تعالی علیه وسلم
وعلی اله واصحابه نجوم الهدی صلوة وسلاما دائمین ابدا قال الله تبارك و
تعالی کل شیء هالك الا وجهه وقال النبی صلی الله تعالی علیه وعلی اله
وسلم ولنعم ما قال لبید **شعر** الا کل شیء ما خلا الله باطل ✦ ماسوی حق جل وعلا
هالك و لاشئے محض ست باطلے ست حق نما و عدمے ست وجود آسا ذاتا و عدم ست که ماواے هر
شر و نقص ست وجود و توابع وجود از صفات کمال درو مستفاد و مستعار از مرتبهٔ وجوب و پرتو
کمالات اوست تعالی پس خیر و کمال همه عائد بآنجناب قدس باشند و شر و نقص بتمام راجع بممکن بود کریمه
ما اصابك من حسنة فمن الله وما اصابك من سیئة فمن نفسك موید این معنی ست
ممکن از کمال نا دانی ذات خود را فراموش ساخته است و از شرارت و نقص ذاتی خود چشم بسته بکمالات

عاریتی خودرا خیر و کامل خیال کرده است و مبدأ خیرات دانسته و بنیادِ دراز بر این بی‌بنیاد نهاده و ازین
رهگذر دعویِ همسری بمولای خود جلّ شانهٗ پیدا کرده و رعونت و انانیتِ اماره ازینجا ناشی گشته
عجب معامله است اصل که بکمال و جمال آراسته است در پرده است و از نظر پوشیده و ظل که منشأ
نقص و شرارت ست خودرا به تهمت بعنوانِ اصل هویدا کرده و بر نظارگیان جلوه داده بیت
پری نهفته رخ و دیو در کرشمه و ناز + بسوخت عقل زحیرت که این چه بوالعجبیست + و چون بسابقه
عنایت سالک بر عدمیهٔ ذاتیهٔ خود اطلاع یابد و صفاتِ کمال را پرتوِ کمالاتِ او یقین نماید و
این کمالات را درست باصل حواله کند و خودرا که مرآتِ این کمالات بود خالی محض یابد و عدم
صرف بیند بفنای حقیقی مشترف شود و از انانیتِ اماره وارهد و اماره بتدریج باطمینان
رسد این زمان نعمت در حق او تمام شود للمولوی قدس سرہٗ بیت چون بدانستی که ظلِ ربّ
کیستی + فارغی گر مردی و ور زیستی + امابعد فرمانِ عالی شان در اسعدِ ازمنه پرتوِ نزول انداخته
فقرای بینوارا انواعِ بهجت و شرف رسانید بیت از آمدنش چو گل شگفتم + دامن دامن
بهار رفتم + و از فصاحتِ نظمِ رنگین و دلکش و بلاغتِ معانی و نکاتِ آن چه توان نگاشت
ع ففی کلِ لفظٍ منهُ روضٌ من المُنی + وفی کلِّ سطرٍ منهُ عقدٌ من الدُرّ +
کیفیت سبق باطن را در کتابتِ فقیرزاده میش نوشته است بنظرِ عالی درآمده باشد استمداد و توجه
غائبانه ازین شکسته فرموده اند هرچند از راه دعاگوئی قدیمی سابقاً هم اکثرے بدعا و توجه آنحضرت
مشغول بوده در ینولا که این قسم مهربانیها و خصوصیت درمیان آمده خود بجمع همت بطریق معهود
این سلسلهٔ علیه در ترقی باطن و از دیاد کیفیت آن و استقامت و نصرتِ ظاهر نیز مقیّد است
و بهیچ وجه بتقصیر رضا ندارد و آزار بگرانبارِ جهانداری و حسنِ خاتمه اظهارے رفته بود چون او سبحانه
از کرمِ خویش خوف درین باب عنایت فرموده است امیدوار یهاحاصل گشت این خوف
کارهای صعب را آسان میگرداند در حدیث آمده است لا یجتمع خوفانِ خوفُ الدنیا و خوف
الآخرةِ اداے خدمات و لوازمِ خیرخواهی فقیرزاده چون منظورِ نظرِ عالی شده موجبِ سعادت و باعث

امتیازیا و گردیده والحق که فقیر زاده که صاحب کمالات صوری و معنوی است و بعزلت و عدم اختلاط خو کرده
و بصحبت چندانے سرے نداشت لیکن محض خیر خواهی او درین معنی آورده است درباب برادر دینی
که نیز بکمالات ظاهر و باطن آراسته است کرم فرموده بودند سابقا هم حق صحبت بمشار الیه هم ادا خواهد
الحال بموجب امر عالی بیشتر از بیشتر خواهد کوشید مربی حقیقی اوست جل شانه خود در طلب میدهد
و در طلب خود میدواند و خود راه وصل میکشاید مصراع ع از ما و شما بهانه بر ساخته اند +
آفتاب سلطنت و کوکب معدلت تابنده و درخشان باد +

	## مکتوب (۲۲۸) دو صد و بست و هشتم	دویست

بدوست محمد بیگ در فضائل نماز و در بیان آنکه لذتے که در اداے فرض آن رو میدهد اصل است + ابواب
ترقیات مفتوح باد دو کتابت شما پے در پے رسید خوشوقت ساخت آنچه از جمعیت در نماز و گرمی
در ذکر و حلقهٔ یاران نوشته بودند نعمت عظمی است شکر این نعمت بجا آرند و در ازدیاد جمعیت آن
کوشند مخدوما لذتے که در نماز خصوص در نماز فرض رو میدهد از اصالت نسبت مشعر است و از انجام
کار مخبر نوشته بودند نوافل که به نیت تکمیل فرائض کرده شود همان لذت مے بخشند بعد ازان هر چند
میخواهد این نیت در نوافل دست نمیدهد و اگر بتکلف لحظه نیت میکنند بیحلاوتی مے انجامد بدانند
مدار کار بر فرائض است گو در نوافل آن نیت دست ندهد هیچ فکر نکنند و در تکمیل نسبت فرائض
و لذت آن کوشند والسلام اولا و آخرا

	## مکتوب (۲۲۹) دو صد و بست و نهم	

بخواجه کلان خواجه مزاری نقشبندی پسر خواجه عوض مزاری بخاری در بیان آنکه ظل هر چه دارد از
اصل است لیکن از کمال نادانی اصل خود را فراموش کرده است و در حل واقعهٔ او + بسم الله الرحمن
الرحیم الحمد لله العلی الاعلی والصلوة والسلام علی نبیه و حبیبه المصطفی و علی

آله واصحابه البررة التقی اما بعد و صحیفهٔ گرامی ازان جناب باین درویش دلریش رسید
مشرف ساخت سلامت و بعافیت باشند و بر جادهٔ شریعت علیه و سنت سنیه مستقیم بوند و از
ظل باصل آیند و از لفظ بمعنی گرایند و خوش گفت بیت قومے ز وجود خویش فانی + رفته
ز حروف در معانی + حصول ولایت مربوطست بوصول باسمے که مبدا تعین سالک ست و فنا ست
دران اسم و سالک ظل آن اسم ست و ظل هر چه دارد از خیر و کمال و حسن و جمال همه پرتو اصل ست بخود
در هیچ چیز استقلال ندارد و لیکن ظل از کمال نادانی اصل خود را فراموش کرده است و بخود گرفتار
گشته و کمال و جمال که از اصل ست از خود دانسته خود را کامل و مبدا خیرات تصور نموده است و رعونت
و انانیت پیدا کرده و ازین رهگذر همسری و شرکت بمولاے خود جسته بیت پری نهفته رخ و
دیو در کرشمه و ناز + بسوخت عقل ز حیرت که این چه بو العجبی ست + و چون سابقهٔ عنایت در رسد و کمال
و جمال اصل هویدا گردد و این کمالات انعکاسی را درست باصل بسپارد و بر عدمیت ذاتیه خود عالم
و بینا گردد و خود را هالک و لاشے یابد آن زمان سر رشتهٔ سعادت بدست آید و از شرارت اماره امید
نجات یابد مولوی قدس سره بیت چون بدانستی که ظل کیستی + فارغی گر مردی و ور زیستی +
الله تعالی امثال ما دور از کاران را بطفیل شما شاهبازان که جانشین بزرگانند و بمجاورت روضهٔ مقدسه
مستسعد ایمانے باین معانی دهاد و شربے ازین مشرب روزی کناد از انوار و برکات آن موطن
همواره چشم انتظار در راه ست و از فیوض و اسرار آن جاے امیدوار بیت درین دیار بدان زنده
ام که گاه گاهے + نسیم عاطفتے زان دیار مے آید + واقعهٔ طویل که بر نگاشته اند نیک ست و از مناسبات
معنویه مخبر و خطرهٔ سوال مقطعات قرآنی هم مشعر از انست و اجتماع حلواے تر با دو پیازه در
یک طبق گویا ایمائیست به نسبت خاص آنحضرت که مقتبس از انوار خاتم الانبیاست علیه و
علیهم الصلوات و البرکات و خواجه هاشم علیه الرحمة اشاره بآن نموده آنجا که گفته بیت
بشیرینی نمک نیابد + چه اعجازست کاین لب مینماید + و شما را که ازان نعمت داده اند بشارتے
است شگرف باید دانست که بزرگان ما بر وقائع و منامات چندان اعتبار ننهاده اند معتبر نسبتهاست

که در بیداری روئے نماید خواب مُبشّر استعدادست جانے باید کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از
گوش بآغوش رسد والسّلام اوّلاً و آخراً

دویست | # مکتوب (۲۳۰) دوصد و سی ام | نامِ معروضہ

بحاجی حبیب اللہ حصاری در تعبیرِ وقائع و مناماتِ او با شرحِ احوالِ یارانِ او و ما یناسب ذلک

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمدُ للہ علی نعمائہٖ والصلوٰۃ والسّلام علی افضلِ انبیائہٖ و علی آلہٖ و اصحابہٖ و سائرِ احبابہٖ امّا بعد مکاتیبِ شریفہ بتعاقبِ یکدیگر رسیدہ مسرت بخش گردید آنچہ از منامات و وقائع و احوالِ خود و احوالِ یارانِ خود و اظہارِ شوق و آرزو مندی و مقدماتِ کسرِ نفسِ خود و دیدِ قصور و استفسارِ روایاتِ فقہیہ در بابِ ارسالِ فش بین الکتفین و الصاقِ کعبین در رکوع و جز آن ہمہ بوضوح انجامید و فرحت بر فرحت بخشید و آنچہ نوشتہ اند کہ روزے بخاطر رسید کہ با اینہمہ گفتگوئے خلق و سستِ نہادیِ یاران حال تو چون خواہد شد الہام بگوش رسید فسیکفیکھم اللہ الی اخر الآیۃ بسیار خوشوقت ساخت و امیدوار گردانید این کلمۂ مبارکہ جامعِ خیرات و برکات ست و مبشرِ درجات و قربات و آنچہ دیدہ اید کہ شما بر تخت نشستہ اید و تجویزِ بادشاہی بر شما کردہ اند و برین معنی اتفاق نمودہ و ہمہ مردم رو بشما آوردہ اند و تعظیم میکنند و مبارکبادی میدہند و شما تعجب میکنید کہ این معاملہ چگونہ صدق داشتہ باشد و حال آنکہ معاملۂ من درین ایام بیاس کشیدہ است و خود را لاشئے محض میبایم مخدوما ہیچ جائے تعجب نیست این یاس و این لاشیئیہ مفیدِ سلطنتِ معنوی ست ہر چند معدوم و لاشئے تر ظہورِ کمالات و حریت از رقیت و تخلق باخلاق کہ از جملۂ آن تملکیت ست زیادہ تر و ہر چند مایوس تر از ظلال وارستہ تر و دخترِ بادشاہ کہ بشما عقد کردہ اند میتواند کہ مبدأِ تعینِ شما باشد عقد بستن بآن متحقق شدن ست بآن و فنا و بقاست بآن و چون آن مبدأِ تعین جزئیست از جزئیاتِ شانِ کلی کہ مبدأِ تعینِ پیغمبرست کہ شما بر قدمِ او ہستید لاجرم آنرا بدخترِ نمودہ اند کہ این جزئی از ان کلی بظہور آمدہ است و

متولد شده و آن شانِ کُلّی حکم پادشاه دارد و بر جزئیات بے واسطه و بواسطه خود در واقعهٔ دیگر که نوشته اند ایشان
خود عریان شدید و مرا نیز عریان ساخته در آغوش کشیدید و بدن و روئے خود را بر من میمالید و باهم در
جامهٔ خواب خوابیده رازهائے پنهان باهم میگفتیم الخ بسیار خوب ست و از مناسبت تامه مُخبر و از
نصیب یافتنِ اسرار نهانی مُشعر و واقعه که برادرِ شما دیده است و رسول صلی الله تعالی علیه وآله وسلم
او را در کنار کشیده اند و حضرتِ ایشان قدسنا الله سبحانه بسرّه از یک جانبِ ایشان و فقیر از جانب
دیگر و فقیر زاده‌ها و سائرِ یارانِ فقیر همه همراه اند الخ خوشوقت ساخت امید که از برکاتِ آن حضرت
علیهِ الصلوٰة والسلام بهرهٔ تمام یابد مطالعهٔ احوالِ مشار الیه نیز خوشوقت ساخت و همچنین
احوالِ مُلّا فتح الله که نوشته بودید نیک و اصل است و احوالِ یارانِ دیگر هم خوب ست حق سبحانه و تعالی
روز بروز ترقیات دهاد مخدوما آنچه حضرتِ ایشان‌ها در بابِ صعوبتِ تخلّص از دقائقِ شرکِ خفی و عود
نمودن کلمهٔ اثبات که در ضمنِ کلمهٔ نفی و اثبات ست از همه بذاتهائے ایشان و عدمِ لیاقتِ آن جنابِ
مقدس یعنی بکلمهٔ لا اله الا الله اثباتِ الوهیت خود میکنند و الا الله ایشان هم با ایشان عام
است نه بآن ذروهٔ علیا فرموده اند و خود را ازین حکم استثنا نموده و نیز آنچه برین فقیر در حرم
کعبهٔ معظمه روئے داده نوشته بودند و نیز اظهار نموده بودند که از آن زمان که این معارفِ شگرف دیده است
میانِ خوف و رجاست و ترسان و لرزان ست نمیداند که از کدام طائفه باشد سعادت آثارا این ترس
و لرزه بر جاست دردیست که درمان ندارد و دائیست که دوا پذیر نیست **شعر** لقد عضّت
حیّةُ الهوی کبدی * فلا طبیبَ لها و لا راقی **بیت** همه صبحِ وصل جویان من شامِ نا امیدی
که سیاه بختِ هجرم شبِ من سحر ندارد * شاهبازے باید که خلیل وار علیهِ الصلوٰة والسلام از همه
ماسوی رو تافته و بترانهٔ لا اُحبُّ الآفلین مترنم گشته از دقائقِ شرک وا رهد و متبرّی گردد و
قبلهٔ توجّه را احدیتِ ذاتِ تعالی ساخته بر زبانِ دُر فشان آرد اِنّی وجّهتُ وجهی للّذی
فطر السمٰوٰتِ والارض حنیفا و ما انا من المشرکین این معنی را اکثرِ مردم بتمام مدعی اند
اما کسے که بحقیقتِ این معامله برسد و از دقائقِ شرک وا رهد حکمِ عنقاءِ مُغرب دارد و دیگران از ادانِ خود

مکرر مینویسید مخدوما آنجا را خالی گذاشتن معقول نمینماید بہرحال اگر شوق غالب آید تا ہفت استخارہ بکنند بعد اقبالِ قلب متوجہ این حدود گردند و ملا فتح اللہ را بجائے خود نصب نمایند بعد استخارہ والسلام علی من اتبع الہدی

مکتوب (۲۳۱) دوصد و سی و یکم

بمیرزا لطیف بخاری در آنکہ سلطانِ ذکر از مخترعات نیست از بزرگان آمدہ است و در مقاماتِ کسرِ نفس و دیدِ قصور + بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصًا علی سیدِ الوری بدرِ الدجی صاحبِ قابِ قوسین او ادنی و علی آلہ و اصحابہ نجومِ الہدی مکاتیب شریفہ بتعاقب یکدیگر رسید سببِ مسرت گردید اللہ تعالی سلامت دارد و بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ مستقیم کند و ابوابِ ترقیات را مفتوح سازد انہ قریبٌ مجیبٌ مرقوم نمودہ بودند کہ در وقتِ زیارتِ بزرگان از جانبِ دمیدنِ صبح چیزے آمدہ فرو میگیرد و کیفیت و حضوری حاصل میشود لیکن نمیدانند کہ آن چہ چیز است مخدوما این انوار و برکاتِ نسبت است کہ از بزرگان بشما میرسد شکرانہ بجا آرید و قبول نمائید و بترانۂ ہل من مزید مترنم باشید واقعہ سرور و رازے کہ دیدہ و نوشتہ اید کہ چہار باغے ست آراستہ الخ و بعد از بیدار شدن از خواب خود را غرقِ فیض یافتید نیک و روشن ست حق سبحانہ از واقعہ بوقوع آرد و از گوش باغوش رساند نوشتہ بودند کہ روزے از حقائق و معارفِ ایشان میگذشت سخن از سلطانِ ذکر مذکور شد رئیسِ اہلِ مجلس سوال کرد کہ تاحال باین اسم ذکرے مسموع نشدہ و در کتابہا نیز بنظر نہ در آمدہ آیا این سخنِ اولیاءِ سابق ست یا حالتِ ایشان ست مخدوما سلطانِ ذکر در طریقۂ ما زبان زد و شائع و ذائع ست و ما از پیرانِ خود شنودہ آمدہ ایم مخترعِ ما نیست ہرچہ ہست از بزرگان ست خدمتِ شیخ عبد القدوس کہ از اکابرِ مشائخِ ہند بودہ اند قریب بزمانِ حضرتِ خواجہ احرار قدس سرہما در آخرِ عمر استغراق و بیخودی بر ایشان غالب شد چنانچہ اکثر و در استغراق میبودند در اوقاتِ نماز باوازِ بلند ایشان را بیدار میساختند سر آن را از ایشان پرسیدند فرمودند دل را بند کہ بسیار کوفتم سلطانِ ذکر ہر زمان غالب می آید و مرا از من میربایند مرقوم نمودہ بودند

اگر دہ تنے از یاران و خلفائے تو درین ملک باشند گنجایش دارد کہ وسعت این حدود بسیار ست خبر گرفتن طالبان حق بتو مفوض داشتہ اند ضرورست کہ از ربع مسکون خبرگیری مخدوما این مسکین خود را در ہیچ شمار نے آرد و ہالک ولاشئے مے پندارد و بنا بران بامرے نمیتواند پرداخت و بشرکت مولائے حقیقی جلت عظمتہ خود را نمیتواند منصوب ساخت بیت من ہیچم وکم ز ہیچ ہم بسیارے وز ہیچ وکم از ہیچ نیاید کارے * مربی حقیقی اوست تعالی و ربع مسکون جز آن ہمہ در تحت تصرف اوست عز برہانہ مصراع از ما و شما بہانہ بر ساختہ اند * ہر کسے را میخواہد کہ بتوسط یکے از دوستان خود فیض ہند و بکمال برساند آنکس را بصحبت او میرساند یا این را بآنکس میرساند آرے اگر مامور بچیزے شود امر دیگر ست آن زمان موافق امر ناگزیرست بالجملہ امثال ما مہجوران دور از کار را سوگ ہجر و ماتم عصیان داشتن از ہمہ چیز ضرور والابدست و گوشہ نامرادی بامراعات شریعت اسم خلق را بآو سپردہ بلکہ ہمت را در کسب مرضیات او سبحانہ جست باید بر بست و اذکر اسم ربک و تبتل الیہ تبتیلا درین ضمن ہر کہ مناسبت دارد فیض خواہد برد والا والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۳۲) دو صد و سی و دوم

در بعضے اسرار نے کہ در شرح احوال بمخدوم زادہ عالی درجہ شیخ سیف الملۃ والدین سلمہ ربہ رقم فرمودہ اند * بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ متضمن اذواق علیہ و اذواق سنیہ بود خوشوقت ساخت و سبب فرحت دل و راحت جان گردید نوشتہ بودند کہ با وجود نسبت محبوبیت و اسرار متعلقہ آن جانب تکمیل و ارشاد روز افزون ست چرا روز افزون نبود کہ افضل محبوبان سرور دین و دنیاست و جانب ارشاد و تکمیل در وے علیہ وعلی آلہ افضل الصلوات واکمل التحیات از ہمہ زیادہ تر بود مرقوم نمودہ بودند کہ بعضے اوقات بمباشرت امور مباحہ نزول واقع میشود و تا بآن امور تشبث نمایم معاملہ تکمیل زبون مے افتد بلے ارتکاب رخص و مباحات تقویت جانب بشریت کہ ممد تکمیل ست

میکنند وارتکاب عزیمت و مستحب پرورش جانب ملکیت می نماید که بارشاد کار ندارد ولکل وجهة
اولیاء غیر مرجوعین در تکمیل جانب ملک و ملکیت کوشش مینمایند و از کمالات بشریت و عوت حظے
ندارند و اولیاء مرجوعین تکمیل هر دو جانب میکنند و ملکیت را با بشریت جمع ساخته اند این کار
بمراد حق جل و علا قائم اند شعر لأنی فی الوصال عبید نفسی + وفی الهجران مولی للموالی
بیت هجرے که بود مراد محبوب + از وصل هزار بار خوشتر + مضمون حدیث ست ان الله کما یحب
ان یؤتی بعزیمته یحب ان یؤتی برخصته باید دانست که مباح که مقرون به نیت صالحه
شود داخل مستحبات میگردد و رخصت عزیمت میشود نوم العلماء عبادة شنوده باشند علی
الخصوص مباح که بامر او تعالی بوقوع آید داخل فرائض و واجبات میگردد چنانچه این معنی بتفصیل از
مکتوبات جلد ثانی حضرت ایشان واضح و لائح ست نوشته بودند که در مجالس سلطانی طرفه اسرار لازم
الاستتار جلوه میدهند و بمجرد دخول بآن محافل بعروج و نزول خاص ممتاز میسازند بلے اهل کمال
از هر بقعه فیوض و اسرار مناسبه آن بقعه اخذ مینمایند و از هر زمین کمال مناسب آن زمین میگیرند
زمینے را مناسبت بمعاملات فناست و زمینے را موافقت بکمالات بقا بقعه الیست بعروج مناسبت
دارد و بقعه بنزول حرم مکه را کمالات و معاملات جدا است و حرم مدینه را فیوض و کاروبار جدا مصرع
هر خوش پسر را حرکات دگرست [موافقت در دیگر] + در احوال بندگان حضرت بر نگاشته بودند که از وسعت لطیفه
اخفی و مناسبت تام بآن خبر میدهند از مطالعه آن فوقها کرد لطیفه اخفی اعلاے لطائف ست
و ولایت آن فوق سائر ولایات ست و این لطیفه را خصوصیتے ست خاص بسرور کائنات و مفخر
موجودات علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات والبرکات فقیر نیز ایشان را مناسبے
بلطیفه اخفی در می یابد والغیب عند الله سبحانه

مکتوب (۲۳۳) دو صد و سی و سوم

بملا شاه مراد پیشاوری در ترغیب گماشتن بر توجهات بر طلاب فیض بلیغ مرقوم گردید بسم الله

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب سیدہ مسرت بخش گردید بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم بوند واز ظل بااصل آیند واز اسم بمسمّٰی گرایند وبکار خود سرگرم باشند ودر تعمیر باطن بجان کوشند تا راہ ترقی مفتوح بود واز سرگرمی یاران خود نوشتہ بودند شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند وتوجہات بحال ایشان بگمارند ودر ترقیات شان کوشند (ن: بگمارند) **بیت** آسمان سجدہ کند بہر زمینے کہ درو ٭ یکدو کس یکدو نفس بہر خدا بنشینند ٭ لیکن بتکمیل خود بیشتر سعی نمایند وبخلوت راغب بوند کہ تکمیل دیگران فرع کمال خودست والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۲۳۴) دوصد وسی وچہارم

(ن: دویست)

بخواجہ محمد وفا حصاری در ارجاع حوادث بارادۂ او تعالی وتعبیر واقعہ ٭ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب وصول یافت آنچہ از تفرقات وحوادث روزگار مرقوم نمودہ بودند بوضوح انجامید مخدوما ہمہ را از حق باید دید تعالی وگشائش کار (ن: وتعالی کذا فی نسخہ) ہم ازو سبحانہ باید جست وان یمسسک اللہ بضر فلا کاشف لہ الا ہو در کتابت سابق دو واقعہ نوشتہ بودند در یکے پیغمبر خودرا ودر دیگرے حضرت عیسےٰ را علی نبینا وعلیہ الصلوات و (ن: خودرا) التسلیمات بسیار روشن وعالی ست خوشوقت ساخت وامیدوار گردانید واز واقعہ دوم مناسبت شما بحضرت روح اللہ ظاہر میشود علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام حق سبحانہ وتعالی از (مفہوم ن) برکات وانوار ایشان بہرہ ور سازد والسلام مخدوما در کتابت خود نام فقیر را بالا دست از نام حق جل وعلا نوشتہ اید خوب واقع نشدہ است توبہ بکنید من بعد چنین واقع نشود ظاہر الطریق سہو واقع شدہ باشد بہر حال توبہ وانابت در کارست ابواب ترقیات مفتوح باد

مکتوب (۲۳۵) دوصد وسی وپنجم

(ن: دویست)

بملا قاسم پسر صوفی مغربی در شرح حال او کتابتے کہ از راہِ محبت ارسال داشتہ بودید رسیدہ خوشوقت ساخت از تصفیۂ عناصرِ اربعہ عموماً و تصفیۂ عنصرِ خاک خصوصاً نوشتہ بودند مطالعۂ آن بسیار محظوظ ساخت حالتے ست بس شگرف و ہمچنین حالتے کہ در نماز رو میدہد اصیل ست و از حالات معراجیہ است کہ خواصِ عباد را رو میدہد نوشتہ بودند کہ در ابتدا محبتِ حق را جلّ و علا آن قدر مشاہدہ میکرد کہ از بیان خارج بود و الحال نہ محبتِ او را در خود مشاہدہ میکند و نہ عدمِ محبت را بلے محبت و عدمِ محبت از نسب و اعتبارات ست تا معاملہ در صفات و اعتبارات ست محبت را گنجایش ست و چون از صفات و اعتبارات معاملہ فوق رود محبت و عدمِ آن ساقط شود و در رنگِ سائر نسب محبت نیز در راہ ماند وَالسَّلَامُ

مکتوب (۲۳۶) دو صد و سی و ششم

بمیر عثمان کولابی در حلِّ سؤالِ او کہ در ابتدا ظاہر در رنگِ باطن سرگرم ست بعد ازان رفتہ رفتہ سرگرمیِ سابق در ظاہر نمیماند۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند صحیفۂ شریفہ کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسید مسرّت بخش گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و طریقت مستقیم بوند و از ظل باصل آیند و از لفظ بمعنے گرایند نوشتہ بودند پیش ازین کہ در سکوت مے نشستم عجب کیفیت و جمعیت در جمیع لطائف حاصل میشد اکثر جذبہا میشد کہ بے شعور میساخت و شب و روز ظاہر بکار مقید بود و الحال کہ نسبتہائے بے کیف شدہ است و دل را بے تعلقی از دنیا و آخرت بر وجہِ کمال پیدا شدہ است ظاہر در کار بے پروائی میکند و سستی مینماید سبب چیست بدانند در ابتدا ظاہر و باطن مختلط اند و از انوار و برکاتِ باطن ظاہر سیراب و بہرہ ور ست بنا بران ظاہر نیز در رنگِ باطن با حضور و سرگرم ست چون باطن از ظاہر جدائگی گزیند و تعلقِ او ازین گسستہ شود و معاملہ از ابتدا بتوسط آید حضور و آگاہی باطن بظاہر کمتر سرایت کند لاجرم ظاہر اگر بے پروائی نماید و سستی پیدا کند گنجایش دارد

که حرارت و سُرگرمیِ او عارضی بوده نه ذاتی نوشته بودند الحال که در سکوت مے نشینم خود را گم مییابم و بعضے تجلیها و نورانیتها دست میدهد نیک ست عزیزے گوید ع گم شدن گم شدن دین منست دیگرے گوید اَشْتَهِی عَدَمًا لَا اَعُوْدُ اَبَدًا امیدست که این گم شدن و عدمیت شمول پیدا کند و مراقبه و غیر مراقبه یکسان شود والسلام

مکتوب (۲۳۷) دویست و سی و هفتم

بابان بیگ در آنکه از تفرقاتِ صوریه از آنجناب مقدس محجوب نباید شد و در تعبیر واقعه که دیده بود بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰة و ارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ شریف رسید خوشوقت ساخت از تفرقاتِ دنیاے دنی و کثرتِ قروض و بدسلوکی اہل خانه شکایت نموده بودند همه را از حق باید دید تعالیٰ و تقدس و بعروض این امور از وے سبحانه نباید محجوب شد و باین علاقه تفرقاتِ صوریه را از اسبابِ جمعیتِ معنوی باید ساخت بیت دردِل ما غمِ دنیا غمِ معشوق شود + باده گر خام بود پخته کند شیشهٔ ما + راهرو از راه دانے پرسید که از هجومِ خطرات پریشانم گفت بمقتضاے اَلَا اِنَّهٗ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ چون احاطه و شمولِ مطلوب معلوم ست خطره را از اسبابِ وصل باید شمرد نه از موجباتِ فصل و پیوسته ابوابِ مشاهده را مفتوح باید داشت و روزنِ غفلت را مسدود و این جواب هرچند بر قاعدهٔ توحید و اتحاد ست لیکن علاقهٔ ظلیت و اصالت هیچ جا رفته است و از ظل باصل شاهراه است و آنچه در خواب دیده اید که پیش فقیر بساطِ شطرنج پهن کرده گذاشته اند و فقیر بشما میگویم که همه مردم که حاضر اند همراهِ ما شطرنج بازی کرده اند الحال نوبتِ شماست بیائید همراه ما بازی کنید و شما شروع در بازی کرده اید که بیدار شدید مخدوما بساطِ شطرنج و بازی کردن بآن گویا عبارت از باختنِ وجود بشریت در راهِ حق جل و علا یعنی دیگران باخته اند الحال نوبتِ شُست و این باختن عبارت از تخلص ست از تعلقاتِ بشری و فناست از صفاتِ آن بیت پارسا مارا مقام گفت و اللّٰه رست گفت او بدیده هر دو جهان را من بیک باختم

مکتوب (۲۳۸) دویست و سی و هشتم

بشیخ محمد باقر لاہوری در شرح احوال او که بر نگاشته بود بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة
وارسال التحیات میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول من الله سبحانه عافیتکم و
استقامتکم ظاهراً و باطناً آزار فقیر بر یک نہج ست فرصت ظاہر نیست غایة الامر بہمین آزار
برداشته بیرون می برند و بنماز جمعه ہم حاضر میکنند آنرا فرصت گویند یا نه شعر لیتک تحلو والحیوة
مریرة * لیتک ترضی والانام غضاب * لیت الذی بینی و بینک عامر * و بینی و
بین العالمین خراب * مکاتیب شریفه پے در پے رسید ذوقین ساخت مرقوم نموده بودند که
گاه گاه قسم دوم مقام رضا یعنی رضاء آنطرف بنجاست پر تو انداز میگردد و فقیر نیز پاره امداد در
ازدیاد این کیفیت نموده حق سبحانه بر وجه کمال بغری گرداند باید دانست که این رضا مقدم ست بر رضاء
دوم که رضاء بنده باشد چه تقدم از آنطرف ست پس بر این تقدیر اگر این قسم رضا را قسم اول بگویند
انسب بود کوکبے که در پیشانی مشهود میگردد چون پیشانی محل ظہور شقاوت و سعادت ست میتواند
که نور ایمان در پیشانی متمثل بکوکب شده باشد و چون سینه محل علوم و اسرار ست پس دو کوکب که در
یمین و یسار سینه مشہود ست اشارت بود با حاطه نور علوم و اسرار سینه را از مشاهده برکات
ماه مبارک رمضان و عشره اعتکاف و لیالی ختم قرآن مجید و مشاهده انوار و خلعات بخود و بمردم
جوار و گاہے با مام و جمیع صف اول و معلوم کردن خوشوقتی جناب قدس نسبت بخود و معلوم نمودن رضای
ماه مبارک از این کس و مغفرت ذنوب سابقه و یافتن مناسبت با اسرار متشابهات و مقطعات و
شب اخیر بحسرت وداع نمودن که نوشته بودند ہمہ بوضوح پیوست و خوشوقت ساخت و در ماه
شوال که مکاشفه عظیمه روی داد و مکرر مکرر این خطاب بے جہت شنیده که صریحاً خطاب بشما نموده اند
که این کلام شفاہاً بوده و کان فضل الله علیک عظیما از خواندن این معنی ذوقها روی داد
که چه نوید اعملوا آل داود شکرا و قلیل من عبادی الشکور آنچه از احوال یاران خود
و ترقیات بعضے از ایشان و گرمی مجلس بر نگاشته بودند بوضوح پیوست اللهم زد بیت
آسمان سجده کند بهر زمینے که درو * یکدو کس یکدو نفس بهر خدا بنشینند * والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۳۹) دویست و سی و نهم

بشیخ ابوالمظفر برهانپوری در جوابِ کتابتِ او و شمه در بیانِ انوار و اسرار روضه منوره حضرت مجددِ الفِ ثانی رضی اللہ تعالی عنہ با ذکرِ مجملے از احوال و مقامات یارانِ حضور و اشعارے بکمالِ خاصه خود.

روضه

بسمِ اللہِ الرحمٰنِ الرحیم بعد الحمدِ والصلوٰۃِ و ارسالِ التحیاتِ میرساند صحیفه گرامی رسید خوشوقت ساخت حمداً لِلّٰہِ سُبحانہٗ کہ بعافیت بوطنِ مالوف رسیدید و اوقات بجمعیت میگذرد و یاران سرگرمند و وارداتِ و کیفیاتِ گوناگون رومیدہد و بعضے عقدہاے دقیقه کہ از مدتے آرزوہاے حلِ آن داشتند درین سفر حل شد لیکن تفصیلِ آن ننوشتید و شرحِ واردات و کیفیات ننمودید بہر حال ہمواره در ترقیات باشند و جمعیت و استقامتِ ظاہر و باطن موصوف گردند اظہار شوق ملاقات و شوق زیارت روضه منوره نموده بودند فقیر را نیز مشتاق دانند و از انوار و اسرارِ روضه متبرکه ہمواره مستفیض و مستنیر بوند این درویشِ دلریش برکات و فیوضِ این بقعه مبارکه را چه تواند بیان نمود کہ از فہم و وہمِ امثالِ ما قاصر فہمان بیرون ست مصراع

حالات

اے از خیالِ ما برون در تو خیال کے رسد ✣ تخمِ ولایت ست کہ در زمین ہند سبز گشته ست و آب زمزم و کوثر تربیت یافته لاجرم رشک ہند و ولایت شده ست و ثمرات و نتائجِ آن مماثلِ ثمرات و نتائجِ حرمینِ شریفین آمده و مجاوران و زائرانِ او ازین برکات بہره منداند و ازین ثمرات بہره‌مند مصراع ہَنِیْئاً لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُھَا ✣ فقیر مدتے ست کہ بضعفِ بدنی گرفتار ست و از کارِ اہم فرومانده مع ذلک اہلِ طلب را از اطراف و اکناف در رنگِ مور و ملخ میریزند بقدرِ طاقت باحوالِ آنہا پرداخته میشود و آثارِ عظیم در مسترشدان پیدا میشود و شعله شوق و آتشِ شان مے افزاید و سربلند میشود و تخلص از علائق و آزادی از ماسوی در اول قدم حاصل مینمایند خنکی و گرفتاری نصیبِ این ہیچکاره حاصل آمده است و قرعه ہجر و دوری بنامِ او برآمده چه توان کرد بیت ہجرے کہ بود مرادِ محبوب ✣ از وصل ہزار بار خوشتر ✣ این ہجر سببِ وصلِ

عرفان

جمع کثیر ست و این دوری باعثِ قرب و حضورِ دیگران و این خنکی و گرفتاری وسیلهٔ شوق و آزادیِ خلق بسیارست فَہِمَ مَنْ فَہِمَ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۲۴۰) دویست و چہلم

دوصد

بمحمد میرک بیگ بدخشی گرز بردار در ذکرِ احوالِ حافظ محمد صادق کابلی بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَ اِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند که احوال بہمہ حال مستوجب حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللہِ سُبْحَانَہٗ سَلَامَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاہِرًا وَّ بَاطِنًا معلوم شریف باشد حقائق و معارف آگاہ اَخَوِیْ اَعَزِّیْ شیخ محمد صادق از اَخصِّ اصحاب و خُلّصِ احبابِ این جانب ست بلکه از راه ولادت معنوی داخلِ فرزندانِ ماست بالتماس شمار وانہ آن حدود نموده شده است امید که یاران و دوستان از صحبتِ مشار الیہ مستفید و مستفیض خواہند شد وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ عَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی

مکتوب (۲۴۱) دویست و چہل و یکم

دوصد

بحافظ محمد صادق کابلی در جواب کتابتِ او و در آنکه اجازت مقید باشخاص معدوده داخلِ خلافت نیست اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالیٰ ابوابِ ترقیات را بر او مفتوح داراد کتابتِ شریف که نامزدِ این مسکین نموده بودند بمطالعه مُبتہج و مسرور گردید از تعمیر اوقات به تلاوتِ قرآنِ مجید بر نگاشته بودند اَللّٰہُمَّ زِدْ از تکرار کلمهٔ طیبه ننوشته اند از آن ہم خالی نباشند و بیاران ہم صحبت دارند و توجہات را از آنہا دریغ نکنند و در آمدن استعجال ننمایند و ہر جا که باشند احبه را بدعا یاد دارند در بابِ اجازتِ اہلِ سیاه نوشته بودند که مردم گفتگو دارند مخدوما آنچه شما در جوابِ آن مردم گفته اید سخن ہمان نسبت بزرگانِ ما اہلِ ابتدا را که رُشدے در صحبتِ آنہا مے بینند این قسم اجازت مقید باشخاص معدوده داده اند که درین طریقهٔ علیه صحبت بشرطِ فنا در یکدیگر به از عزلت ست چند یکه یکجا مشغول شده بنشینند اَولیٰ ست از آنکه تنہا مشغول باشند چه در

کلام

اجتماع فیض یکدیگرہ ہمہ گر منعکس میشود واین داخل خلافت نیست کہ آنرا شرائط است واین قسم رخصت ہم مشروط باستقامت است بر شریعت و رسوخ بر محبت شیوخ والسلام

مکتوب (۲۴۲) دو صد و چہل و دوم

دویست

بمخدوم زادہ عالی درجہ شیخ سیف الدین سلمہ اللہ وابقاہ در شرح احوال سلطان وقت سلمہ ربہ با ذکر بعضے معارف مناسبہ آن بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب سید خوشوقت ساخت آنچہ از احوال پادشاہ دین پناہ مرقوم نمودہ بودند ہمہ بوضوح انجامید در طبقہ سلاطین ظہور این نوع امور از غرائب روزگار است اللہم زد سالک چون صفات خود را پرتو صفات حق یابد جل شانہ تجلی صفات بود و کمال این تجلی آنست کہ این صفات را ملحق باصل یابد و خود را کہ مرآت آن کمالات بود خالی محض یابد و عدم صرف بیند این زمان نہ ذکرے بود و نہ توجہے و حضورے چہ بعد از لحوق کمالات باصل این امور نیز عائد بآن جناب مقدس میشوند بعد از ان اگر ذکر است خود بخود است و اگر توجہ و حضور است ہم خود بخود عارف درین ہنگام رخت بصحرائے عدم کشیدہ است و از ہمہ منتسبات تہی گشتہ این حالت معبر بفنائے نفس است خوش گفت **بیت** معشوق اگرچہ گشت ہمخانہ ما ویران تر از اول است ویرانہ ما نوشتہ بودند کہ مبدا تعین خود را صفت علم یافتہ اند و میفرمایند کہ باین صفت مبارک بیشتر مناسبت یافتہ میشود از مطالعہ آن حظہا نمود نزدیک بود کہ رقص کند حق سبحانہ از برکات این صفت بزرگ بہرہ تام عطا فرماید انہ قریب مجیب والسلام

مکتوب (۲۴۳) دو صد و چہل و سیوم

دویست

نیز بمخدوم زادہ باستحقاق شیخ سیف الدین سلمہ اللہ وابقاہ نامہ نامی آن فرزند گرامی رسید و بہجت افزا گردید کتابت محب الفقراء کامگار خان را جوابے کہ متضمن فوائد و نصائح

ضروریہ است نوشتہ فرستادہ است حق تعالیٰ تاثیر بخشد بیت نصیحت گوش کن جانان کہ
از جان دوستر دارند + جوانان سعادتمند پند پیر دانا را + والسلام +

مکتوب (۲۴۴) دو صد و چہل و چہارم

دویست

به بختاور خان در ذکر بعضے اسرار کلمہ مَا عِندَکُمْ یَنفَدُ وَمَا عِندَ اللّٰہِ بَاقٍ + حَامِدًا وَ مُصَلِّیًا اللہ تبارک و تعالیٰ مشمول الطاف و عنایات خویش داشتہ بجذبات قویہ معنویہ مکرم و ممتاز داراد استماع اخبار توفیق و حسن نشاهِ حق طلبی و خدمت و رعایت فقرائے باب اللہ آن مشفق بے اختیار بران مے آرد کہ بدعائے ظہر الغیب ازدیاد این امور مشتغل باشد و توجہ غائبانہ برائے ترقی درجات صوریہ و معنویہ ایشان برگمارد مصراع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر ست تمامترین عبارات در سیر و سلوک اہل اللہ این آیہ کریمہ است مَا عِندَکُمْ یَنفَدُ وَمَا عِندَ اللّٰہِ بَاقٍ + طالب صادق تا از منتسبات تہی نگردد وجود و سائر کمالات کہ پرتو کمالات اوست تعالیٰ باصل حوالہ ننماید و بانجناب قدس نسپارد بانوار لایزال بقا نیابد بیت گر بر سر کوئے عشق ما کشتہ شوی + شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم + شاہبازے باید کہ در بحار اسرار این کریمہ غواصی نماید و از عموم دو کلمہ ما کہ دران کریمہ واقع ست بہرہ ور گردد اشفاق پناہا شیخ محمد باقر کہ بجائے فرزند ماست و بکمالات صوریہ و معنویہ آراستہ شکر گذاری اشفاق ایشان مکرر نوشتہ سبب مسرت فقرا گردید و باعث ازدیاد دعا گوئی گشت خدمت و رعایت درویشان باب اللہ وسیلہ ترقی دارین ست و سبب کشایش مشکلات دولت دارین مکمل و محصل باد + +

مکتوب (۲۴۵) دویست و چہل و پنجم

بمخدوم زادہ عالی درجہ صاحب کمالات اصلیہ و اہل اسرار و معاملات بلند حضرت خواجہ محمد نقشبند در جواب بعضے احوال و اذواق آن مخدوم زادہ کہ بزبان قلم بآنحضرت معروض داشتہ بودند بابشارت

حصولِ این اسرارِ عالیہ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی آنچہ از اذواقِ علیہ و مواجیدِ سنیہ و شمولِ عنایات و مواہب کہ در مادہ خود احساس نمودہ اند و سرفرازی یافتن باسرارِ خُلّت و ملقب شدن بالقاب بزرگ و مشاہدہ نمودنِ عجائب غنج و دلال و ملہم شدن بنزولِ بے کیف بعد از ان احساسِ این نزول و درمیان آمدنِ اُمورے کہ لَا عَیْنٌ رَأَتْ وَلَا اُذُنٌ سَمِعَتْ کہ برنگاشتہ بودند ہمہ بوضوح پیوست و سببِ لذاتِ معنویہ گردید علوِ رتبہ این اسرار راچہ بیان نماید کہ از حیطۂ درکِ عقل و تصویرِ خیال بیرون ست مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ فقیر نزدیک باین چیزہا در مادہ شما معلوم میکند وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالٰی ہرچہ نوشتہ اید باجمال نوشتہ ظاہرا تفصیل را بمشافہہ حوالہ نمودہ اید بلے این نوع اُمور بنوشتن راست نیے آید بلکہ بہ بیان ہم نیے درآید ہمان قصہ است کہ نوشتہ اید وَیَضِیْقُ صَدْرِیْ وَلَا یَنْطَلِقُ لِسَانِیْ دیگر فقیر از دعا و توجہ دربارہ مرضِ شما غافل نیست و شفائے شما را مے خواہد بلکہ مے بیند والسَّلَامُ

مکتوب دویست و چہل و ششم (۲۴۶)

نیز در تصدیقِ بعضے اسرارِ لازم الاستتار مخدوم زادہ برجادہ حضرتِ خواجہ نقشبند کہ بزبان قلم معروض داشتہ بودند۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی چہ نویسد کہ از مطالعۂ رقعۂ شریفہ کہ مشتمل بر الہاماتِ عجیبہ و القابِ غریبہ و خطاباتِ علیہ و تشریفات و تکریماتِ سنیہ کہ باں ممتاز سربلند شدہ اند چہ قدر خوشوقت و متلذذ گردید و آنچہ از اسرارِ خُلّت و محبت و تحقق باں کہ از اسرارِ لازم الاستتار ست باجمال مرقوم نمودہ بودند و از مشاہدۂ احوالِ انوار و برکاتِ این شہرِ مبارک و معاینہ نمودن فتحِ ابوابِ آسمانہا و ابواب جنان ہمہ بوضوح پیوست اُموریست کہ دیدۂ عقل و فکر در درکِ آن خیرہ و در راہ ست جز بانوارِ الٰہی و تائیداتِ نامتناہی باں پے نتوان برد احتیاج بتصدیقِ این فقیر ندارد مع ذلک

تصدیق در تصدیق ست واقعہ کہ دیدہ اید و تعبیر آن خواستہ محتاج بہ تعبیر نیست از کمالِ مناسبت معنوی خبر میدہد تا بجائے رسیدہ است کہ باتحاد کشیدہ و شرکت در معاملات پیدا شدہ و بجہت تاکید بوے یا کفایت نا نمودہ الہام باین معنی فرمودہ والسّلام

مکتوب (۲۴۷) دو صد و چہل و ہفتم

نیز بمخدومزادہ برگزیدہ صاحبِ اسرار و مقامات علیہ حضرتِ خواجہ نقشبند سلّمہ اللہ و ابقاہ در بشارت بحصولِ صحت ٭ بعد الحمد والصّلوٰۃ ابوابِ ترقیات ہموارہ مفتوح باد واقعہ کہ در بابِ ترقیاتِ معنویہ خود دیدہ اید مبارک باشد مشتاقِ استماعِ آنیم فقیر از دعا و توجہ غافل نیست و ترقیِ باطن و استقامتِ ظاہرِ شما دریوزہ مینماید و در بعضے اوقات صحت و شفائے شما معاین میشود و اطمینان برین معنی بحصول مے انجامد والغیبُ عند اللہِ سبحانہٗ خاطرِ خود جمع دارند و صحت را یقین تصور نمایند العاقبۃُ بالعافیۃ

مکتوب (۲۴۸) دو صد و چہل و ہشتم

بمخدومزادہ برجادہ شیخ عبدالاحد در بشارتِ حصولِ مناسبتِ بعضے اسرار و معاملات ٭ بعد الحمد والصّلوٰۃ نمودہ مے آید رقعہ شریفہ رسیدہ و مضامینِ دلکش آن دل نشین گردید و اشعارِ رنگینِ آن متلوّن و ذوقین ساخت و در اثنائے این نوشتن شمارا مناسبتے بمقامِ صباحت یافت بلکہ نصیبے ازان معلوم کرد و بعضے لوازمِ آن مقامِ شگرف در شما مشاہدہ نمودہ و نیز مناسبتے بمقطعاتِ قرآنی مفہوم میگردد ہرچند نداند کہ این مناسبت از کدام رہگذر باشد چہ مقطعاتِ کنایات از معاملات ست ہر کرا معاملہ حاصل ست مناسبت و نصیب ہرچہ گفتہ شود در حقِ او صادق ست والّا مناسبت چگونہ باشد درین حیران ست و مسموع نشدہ است کہ معاملاتِ عبارت از چہ چیز ست تا اثبات و نفیِ آن

نمودہ آید و در باب اشتراطِ تلقینِ طلاب بامرے یا عدمِ اشتراط ہیچ حکمے نمیتواند کرد نہ در
مادۂ خود و نہ در دیگرے بہ یقین نمیداند کہ این فقیر را اشتغال باین امر مرضی ست یا غیر مرضی
و این تصرف در ملکِ او عز شانہٗ و صرفِ وقت کہ عزیز ترینِ اشیاست در پے خلق
چگونہ است ازین ممر جگر کباب و دیدہ پر آب ست نوشتہ بودند کہ خود را از خاصان نمیدانم
کہ خاصان از قربِ عظیم باشد الخ این فقیر شما را از خاصان مے شمرد و قربِ شما را بیش از بیش
مے فہمد بیشتر ہرچہ بنویسند والسلام اولاً و اٰخراً

مکتوب (۲۴۹) دوصد و چہل و نہم

ن دویست

بشیخ محمد باقر لاہوری در جواب عریضۂ او بعد حامداً و مصلیاً و مسلماً اما بعد میرساند
مکتوب شریف رسید بہجت افزا گردید کیفیتے کہ در نمازِ عشا رو دادہ بود از مشاہدۂ خواہش
از انطرف و ظہورِ آثارِ آن در خود و نیز شنودنِ آواز بکرات از سینہ در نمازِ وتر کہ ما ترا میخواہیم
بوضوح پیوست اللّٰھمّ زِدْ حمداً لِلّٰہِ سبحانہٗ علٰی ذٰلک وعلٰی جمیعِ نعمائہ
والسلام علیکم وعلٰی سائرِ منِ اتبع الھدٰی

مکتوب دوصد و پنجاہم

ن دوصد

بحاجی شیخ محمد فضل اللہ در جواب عریضۂ او کہ مشتمل احوالِ خود و احوالِ یاران خود بعد
الحمد والصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ مرغوب کہ متضمنِ واقعہ روشن و احوالِ
پسندیدہ یاران بود رسید مسرت بخش گردید حق سبحانہٗ ہموارہ در ترقیات داشتہ از کمالاتِ بودند
سابقان بہرہ ور کناد و یارانِ طریق ہم در ترقی باشند توجہات را از ایشان دریغ ندارند و اینان
را مرایائے کمالاتِ خود دانند و از ترقیاتِ شان شکر بجا آرند و آنچہ نوشتہ اند کہ در ماہ رمضان
در مسجد معتکف بودم در واقعہ مے بینم گویا شب جمعہ است و نورے ساطع شدہ کہ از روز ہم روشن تر

گشتہ و من شبِ قدر رگمانِ مے برم الخ نیک مبارک ست و شبِ قدر معبّر بشبِ وصال ست از برکات آن زیادہ ازین چہ باشد کہ بخدمتِ سرورِ دین و دُنیا دران شب مُشرّف شدید و شہادتِ نبوت و رسالتِ او صلّی اللہُ تعالیٰ علیہِ وآلہٖ وسلّم دادہ اید و آنچہ خود را بعنوانِ رسالت دیدہ اید و در عِدادِ رُسُل داخل یافتہ علیہمُ السّلام مُبشّرِ کمالاتِ رسالت و نبوت ست نہ منصبِ رسالت و نبوّت کہ ختم یافتہ است والسّلامُ

مکتوب (۲۵۱) دو صد و پنجاہ و یکم

دربیانِ طریقِ توجّہ و نصیحت بہ فقیرِ حقیرِ جامعِ این مکتوباتِ شریف حاجی محمد عاشور بخاری احمدی معصومی نقشبندی الحمدُ للہِ وسلامٌ علیٰ عبادِہِ الّذین اصطفیٰ اخوی اعزّی محمد عاشور سلامِ عافیت انجام خوانند کتابے کہ از راہِ محبّت فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت از اجتماعِ یاران نوشتہ بودند حق سُبحانہٗ دوستان را جمعیّت دارد و راہِ ترقّی بکشاید نوشتہ بودند کہ طریقۂ توجّہ بمن نگفتہ مخدوما توجّہ امریست ظاہر احتیاج بہ بیان ندارد ہر روش کہ بدلِ خود متوجہ شوید بدلِ طالب نیز بہمان روش توجّہ باید کرد و در حلقہ یاران بنشینند و خود را درمیان نبینند و بہ باطنِ بزرگان متوجّہ باشند و در تعمیرِ اوقات و نفیِ وجودِ بشریت بجان کوشند و دوستان را بدعا یاد آرند والسّلامُ اوّلاً وآخراً

دو صد

مکتوب (۲۵۲) دو صد و پنجاہ و دوم

اُرسِلَ اِلَی الشّیخِ عُمَرَ الحضرمیِّ فِی النُّصحِ وَالدُّعاءِ عَلیٰ سَبیلِ البِشارۃِ اَلحمدُ لِلّٰہِ وَسَلامٌ عَلیٰ عِبادِہِ الّذینَ اصطفیٰ اَفناکَ اللہُ عزّ وجلّ عنکَ وعمّا انتسبَ اِلیکَ وَ اَبقاکَ بہٖ وَبِکمالاتِ اَسمآئِہٖ وَصِفاتِہٖ وَھٰذِہِ الدّولۃُ القُصویٰ لَا تَتیسّرُ اِلّا بِمُتابعۃِ السُّنّۃِ وَالاِجتنابِ عَنِ البِدعۃِ وَالرُّسوخِ عَلیٰ مَحبّۃِ الشّیخِ وَالفَناءِ فِیہِ رَزقکَ اللہُ سُبحانہٗ ھٰذِہِ المَعانی ذَوقاً وَشَوقاً وَاِیماناً وَاحتِساناً بِحُرمۃِ

سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمُطَهَّرِ عَنْ زَیْغِ الْبَصَرِ +

مکتوب (۲۵۳) دویست و پنجاه و سیوم[۱]

محمد اشرف[۲] المتوفی ۲ صفر ۱۱۱۷ھ

بمخدوم زادهٔ عالی درجه جامع الکمالات الصوریة والمعنویة نعم الخلف محمد اشرف[۲] در اندرز و نصائح نافعه بالبشارة عالیه در مشرب محمدیہ علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة + اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب مرغوب محبت اسلوب فرزندی ارشدی نور چشمی رسید خوشوقت ساخت و مضمون آن بوضوح پیوست احوال را نویسان باشند و اوقات را بوظائف طاعات و مراقبات معمور دارند و از دال و ظلال باصل و مدلول حقیقی رو آرند و از علم بحیرت و از گفت بخاموشی و از پوست بمغز و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت بیت

قومے ز وجودِ خویش فانی + رفته ز حروف در معانی + هر چند مطلوب حقیقی چنانچه ورای لفظ و معنی و بیرونِ پوست و مغز ست وصل ازان و ولت نیز در رنگِ ظل در راه ست ۵ اصل و فرع انی سرای روز بهی + هر دو مانند و جیب و کیسه تهی + امّا چون کسے با اهل این نسبت علیه فی الجمله محبت و ارادت درست گرداند امید ست که باندازهٔ آن نقاب از جمالِ این معنی با و بکشایند و ازین شربے ازان مشرب عطا فرمایند و آنچه نوشته بودند که خود را محمدی المشرب مییابم مبارک ست سعادت آثار افقیر نیز این معنی را بشما مے فهمد اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ

مکتوب (۲۵۴) دویست و پنجاه و چهارم

بمخدوم زاده برجادهٔ عارف باللہ شیخ صبغة اللہ[۱] در ترغیب تربیت طلبه و رضامندیٔ اخوانِ طریق فرزندی توفیق آثاری لازالت کرامته واستقامته بجمعیت باشند حمداً للّٰهِ سبحانه که اخوی محمد حنیف[۲] از شما بسیار رضامندند و رضامندی اخوانِ طریق از نعم جلیلهٔ او سبحانه است در حدیث نفیس آمده است مَنْ لَّمْ یَشْکُرِ النَّاسَ لَمْ یَشْکُرِ اللّٰهَ یقین که پیشتر هم در رضامندی

۵ این سه مکاتیب از نسخهٔ خواجه ابو السعد احمد خان سلمه ربه بنقل در آمده ۱۲

۱ صبغة اللہ المتوفی ۱۱۲۱ھ

۲ محمد حنیف المتوفی ۱۰۸۵ھ

ایشان خواہند کوشید و دیگر چون جمع مستورات از ارباب طلبہ بشما مربوط اند خود را بہر نوع جمعیت داشتہ آن جماعہ را سبب جمعیت گردند و احوال را نویسان باشند واللہ سبحانہ المؤفق

مکتوب (۲۵۵) دو صد و پنجاہ و پنجم

الحمد للہ رب العلمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین ترقیات ظاہری و باطنی و عروجات صوری و معنوی ایشان از حضرت وہاب العطیات جل برہانہ مسألت نمودہ می آید باجابت قرین باد بحرمۃ جدکم الامجد علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات **مصرع** از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر ست ✦ آدمی تا زمانے کہ گرفتار ما دون اوست تعالی و ساحت سینہ وے بہ نقوش ماسوی منتقش بمرض باطن گرفتارست و از قرب او تعالی دور و مہجور فکر ازالہ این مرض درین فرصت یسیر از اہم مہام ست و علاج دفع این علت معنوی در مہلت قلیل از اعظم مقاصد ازالہ این مرض را مربوط بذکر کثیر داشتہ اند و طہارت باطن را از لوث ماسوی منوط بیاد او تعالی گردانیدہ اند یا ایہا الذین آمنوا اذکروا اللہ ذکرا کثیرا و سبحوہ بکرۃ و اصیلا ذکر کثیر وقتے متحقق گردد کہ غفلت در قفائے آن نبود کہ درین راہ سم قاتل ست و ممد مرض باطن عزیزے فرماید کہ لو اقبل مقبل علی اللہ مدۃ عمرہ ثم اعرض عنہ لحظۃ فکان ما فاتہ اکثر مما نالہ و کمال این ذکر آنست کہ ماسوی مذکور از ساحت سینہ رخت بربندد و کوس رحلت زند و از جمیع باسنیہا پاک و مصفا شود نہ از شادی دنیا شادان گردد نہ از غم آن غمگین بلکہ اگر بتکلف اخطار ماسوی نماید میسر نیاید بواسطہ نسیانے کہ باطن را از ماسوی حاصل گشتہ و بدون این نسیانے ذکر او سبحانہ با یاد ماسوا مختلط ست و ہر چہ دران شرکت غیر ست شایان جناب قدس او تعالی نیست الا للہ الدین الخالص قال اللہ تعالی واذکر ربک اذا نسیت اے ماسوا تعالی اینحالت معبر بفنا ست و قدم اول ست درین راہ سیر الی اللہ اینجا بانجام

میرسد بعد ازان شروع در سیر فی اللہ و سیر در کمالاتِ اسمائی و صفاتی او ست تعالی این سیر را
سیرِ معشوق در عاشق نیز گویند چہ عاشق درین موطن از سَیر سیر گشتہ است بیت آئینہ صورت
از سفر دور ست + کان پذیرائے صورت از نور ست + و کمالِ این سیر مربوط بنشاءِ اُخروی ست
معاملاتِ این نشاءِ فانیہ نسبت بمعاملاتِ آن نشاءِ شبحے بیش نیست حکم شبنمے دارد
نسبت بدریائے محیط پس نظرِ عالی ہمتان مقصور بر نشاءِ اُخروی ست و بکمالات این
نشاءہ مغتر و سیراب نمیگردند لہذا از حالِ آن فخرِ انس و جان خبر دادہ اند کان رسُولُ اللّٰہِ
صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ دَائِمَ الْحُزْنِ مُتَوَاصِلَ الْفِکْرِ باوجود این ہمہ کمالات کہ
اورا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ حاصل بود خورسند نبود و ازین نشاءِ اعراض نمودہ
اَللّٰھُمَّ الرَّفِیْقَ الْاَعْلٰی گویان رخت بآخرت بُرد و در آخرت ظاہر ست کہ این حزن مرتفع
خواہد شد اِنْشَاءَ اللّٰہُ تعالیٰ چہ آن موطن موطنِ حزن نیست موطنِ حزن دُنیاست کریمہ وَلَسَوْفَ
یُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی مؤیدِ این معنی ست و شروعِ معاملہ کہ بآخرت موعود ست از موت ست
اَلْمَوْتُ جِسْرٌ یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ کریمہ مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ
لَاٰتٍ ایمائیست ازان و رمزے آن معاملہ اگر بعضے را در نماز کہ معراجِ مومن ست و از دُنیا
گسستن و بآخرت پیوستن ست رُو دہد گنجایش دارد و در حدیث شریف آمدہ است کہ در وقت
نماز حجابیکہ در میانِ بندہ و خداست جَلَّ وَعَلَا مرتفع میگردد و اَرِحْنِی یَا بِلَالُ وَقُرَّۃُ عَیْنِیْ
فِی الصَّلٰوۃِ نیز اشارہ است بآن بالجملہ محلِ رضا و شادی آخرت ست و محلِ درد و فقدان
دُنیا بہترینِ اَمتعہ این موطن درد و اندوہ ست و گوارا نعمِ این مائدہ سوز و گداز آرام اینجا در
بے آرامی ست و ساز در سوزِ وصل اینجا طلبیدن دریا را در کوزہ جستن ست و آفتاب را در طشت
آب دیدن این نشاء بیش از مزرعہ نیست مر آن نشاء را ہر قدر افزونی زراعت نمودہ آید
توقعِ ثمراتِ بے اندازہ است این دار دارِ عمل ست دارِ اجر در پیش ست در وقتِ عمل جزا
طلبیدن بے حاصل ست اِلَّا مَنْ اَعْطَاہُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ لِدُنْیَاہُ حُکْمَ اٰخِرَتِہٖ فیجود

ان یوشح علیہ من اجرہ المعد فی ہذہ النشأۃ ولم ینقص من اجرہ فی الآخرۃ
کما قال اللہ تعالیٰ فی شان خلیلہ علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام واٰتیناہ
اجرہ فی الدنیا وانہ فی الآخرۃ لمن الصالحین **بیت** اگرچہ این لحظہ ممکن کار شب
نیست ٭ ز بخت مقبلان این ہم عجب نیست ٭ ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یؤتیہ
من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم فقرا اینا اخوی اعزی معارف آگاہی محمد ہاشم
کہ از جملہ مغتنمان روزگار است واز خوردی در خدمت وتربیت اہل اللہ کلان شدہ وہموارہ
اوقات او مصروف طاعات است وبواسطۂ قلت اسباب معیشت وکثرت متعلقان خیلگی
مشوش الاوقات میباشد چون اطلاع این احوال این قسم مردم بایشان کہ مربی ومہربان
فقرا اند از جملہ ضروریات بود بنابران جرأت نمودہ گستاخی مینماید کہ اگر از سرکار امدادے
بمتعلقان او کہ قوت لایموت ایشان میشدہ باشد شود موجب ترقیات دنیا وآخرت است
چہ نعمتے ست کہ درویشے نان از ایشان بخورد وقوت آنرا صرف عبادات
وطاعات خداوندی جل سلطانہ نماید
والسلام اولاً وآخراً

بعلم فقیر محمد عبد اللہ عفی عنہ و والدیہ

بحضور فیض گنجور وارث علاقہ وزیر آباد

قد تم الجزء الثالث من المکاتیب المعصومیۃ بعون اللہ وفضلہ ومنہ وکرمہ
والحمد للہ علی ذلک وجمیع نعمائہ کما ینبغی ویحری ویلیہ الجزء الاول فالثانی ان شاء
اللہ تعالیٰ ہذا من الترتیب المعکوس الرجوع من الاخر الی الاول والاشتغال بالاہم
فالاہم وقد افرغنا الوسع والطاقۃ لتصحیحہ وتنقیحہ وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ و
صلی اللہ تعالیٰ وسلم وبارک افضل الصلوات والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقہ سیدنا
محمد وعلی آلہ وصحبہ اجمعین وعلینا معہم برحمتہ وہو ارحم الراحمین واخر دعوانا ان
الحمد للہ رب العالمین وانا العبد المصحح المدعو بنور احمد عفا اللہ عنہ وعن اسلافہ
وعن المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات سنۃ ۱۳۴۰ من الہجرۃ النبویۃ علی صاحبہا
الف الف تحیۃ

بِسمِ اللہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیم

اشاریہ
مکتوباتِ معصومیہ

الف

پ

ت

ج

غ

ف

ق

ک

ل

م

✣

فهرست جدید کتاب مستطاب جلد ثالث از مکاتیب خواجه محمد معصوم سرهندی قدس سره